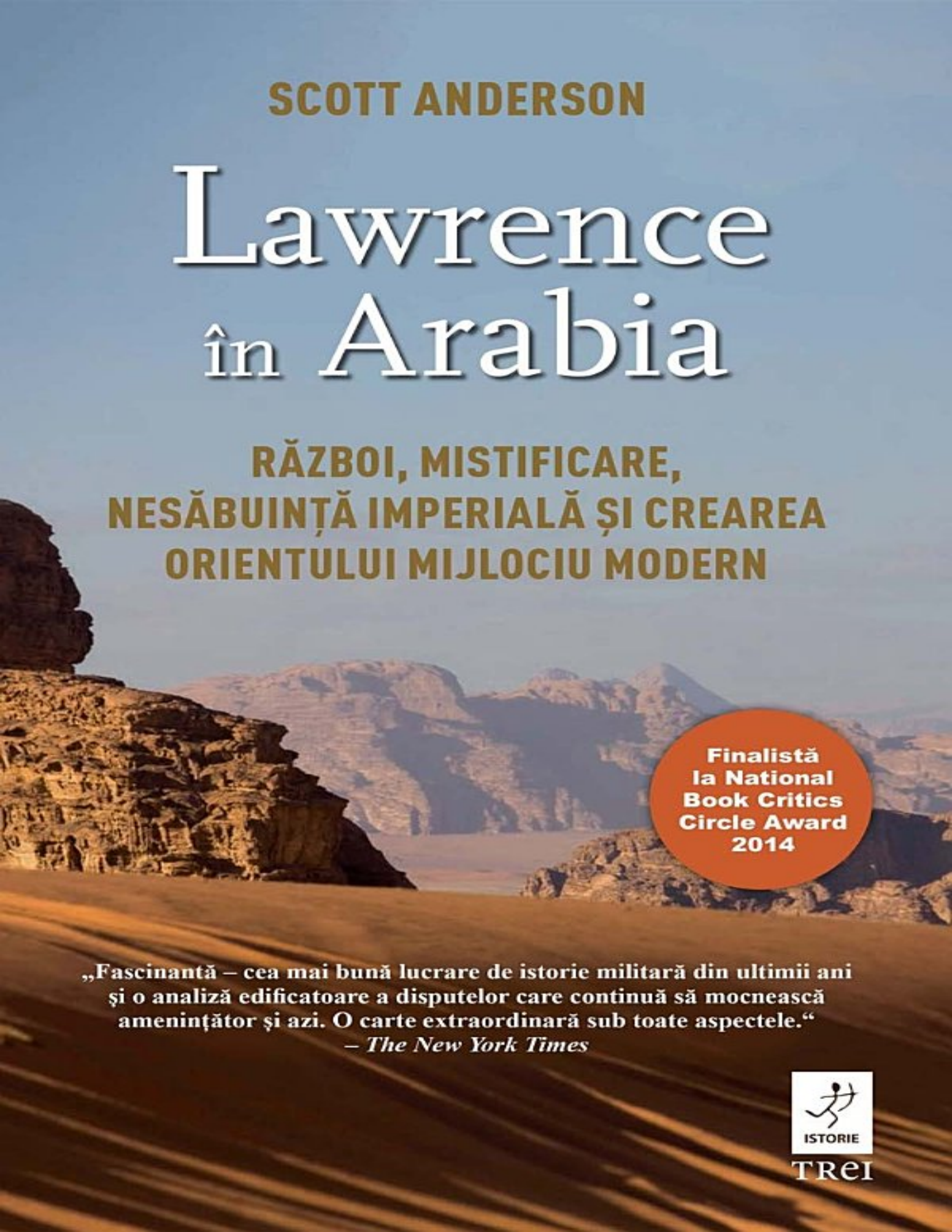
SCOTT ANDERSON
Lawrence în Arabia
RĂZBOI, MISTIFICARE, NESĂBUINȚĂ IMPERIALĂ ȘI CREAREA ORIENTULUI MIJLOCIU MODERN
Finalistă la National Book Critics Circle Award 2014
„Fascinantă – cea mai bună lucrare de istorie militară din ultimii ani și o analiză edificatoare a disputelor care continuă să mocnească amenințător și azi. O carte extraordinară sub toate aspectele.“
– The New York Times
ISTORIE
TREI

Scott Anderson

Lawrence în Arabia

Război, mistificare, nesăbuință imperială și crearea Orientului Mijlociu modern

Traducere din engleză de
Irina Negrea

TREI
2016

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Livia Szász

LAWRENCE IN ARABIA

War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East

Scott Anderson

Copyright © 2013 Scott Anderson

This translation published by arrangement with Doubleday,
an imprint of The Knopf Doubleday Publishing Group,
a division of Penguin Random House LLC
Prezenta ediție s-a publicat prin acord cu Doubleday,
imprint al The Knopf Doubleday Publishing Group,
divizie a grupului Penguin Random House LLC

Design hărți: John T. Burgoyne

© Editura Trei, 2016
pentru prezenta ediție

C.P. 27-0490, București
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN ePUB: 978-606-40-0036-1
ISBN PDF: 978-606-40-0037-8
ISBN Print: 978-606-719-771-6

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director editorial: Magdalena Mărculescu
Redactor: Ondine Cristina Dascălița
Director producție: Cristian Claudiu Coban
Dtp: Ofelia Coșman
Corectură: Lorina Chițan, Maria Mușuroiu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Celor două iubiri ale vieții mele,
Nanette și Natasha

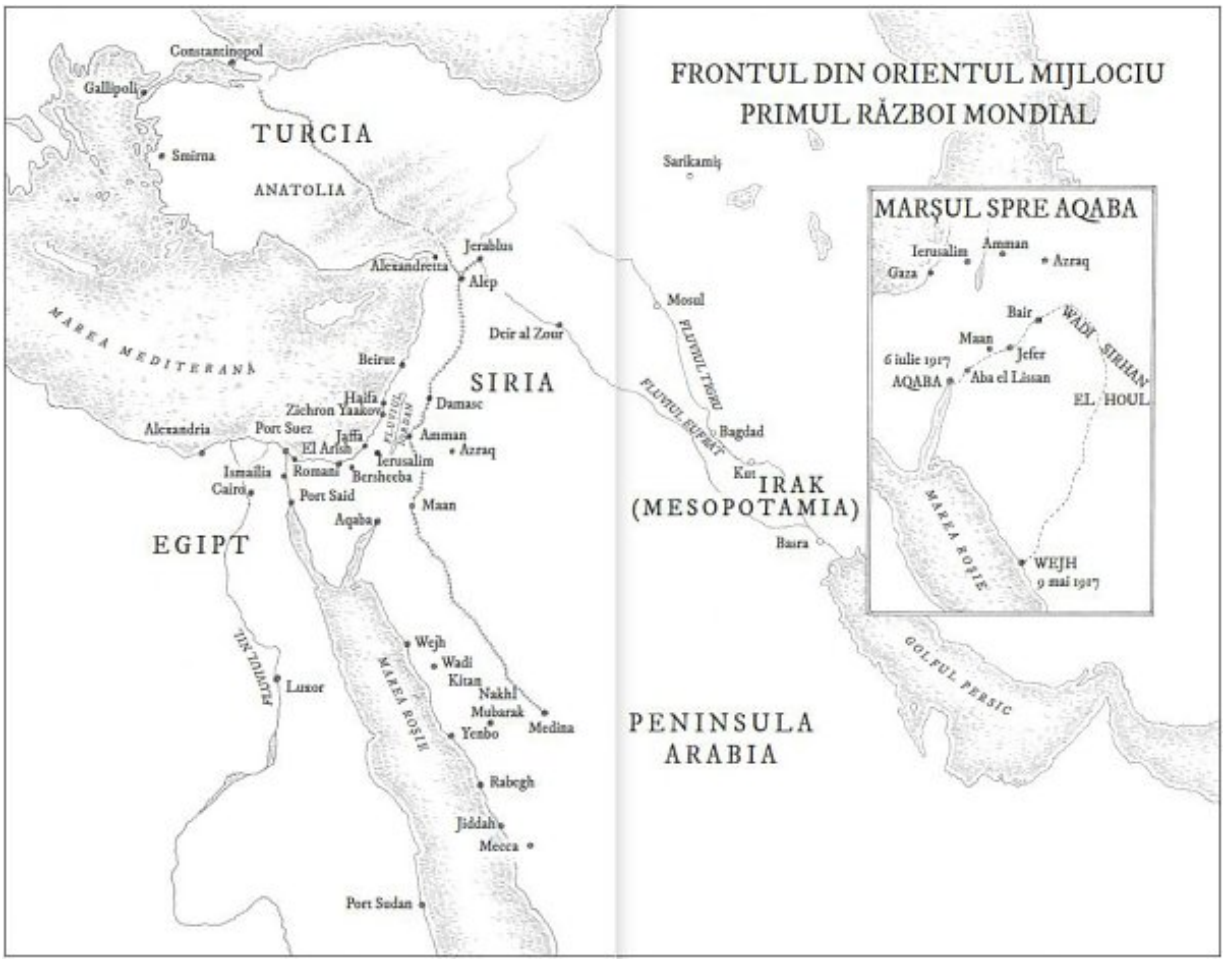
FRONTUL DIN ORIENTUL MIJLOCIU
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
Constantinopol
Gallipoli
TURCIA
Smirna
ANATOLIA
Jerablus
Alexandretta
Alep
MAREA MEDITERANĂ
Deir al Zour
Beirut
SIRIA
Haifa
Zichron Yaakov
Damasc
Alexandria
Port Suez
Jaffa
El Arish
Amman
Azraq
Ierusalim
Ismailia
Romani
Bersheeba
Cairo
Port Said
Maan
Aqaba
EGIPT
Wejh
Wadi
Kitan
Nakhl
Mubarak
Medina
Yenbo
Luxor
FLUVIUL NIL
MAREA ROȘIE
Rabegh
Jiddah
Mecca
Port Sudan
Sarikamiș
Mosul
FLUVIUL TIGRU
FLUVIUL EUFRAT
Bagdad
Kut
IRAK
(MESOPOTAMIA)
Basra
PENINSULA
ARABIA
GOLFUL PERSIC
MARȘUL SPRE AQABA
Ierusalim
Amman
Azraq
Gaza
Bair
WADI SIRHAN
Maan
Jefer
6 iulie 1917
AQABA
Aba el Lissan
EL HOUL
MAREA ROȘIE
WEJH
9 mai 1917

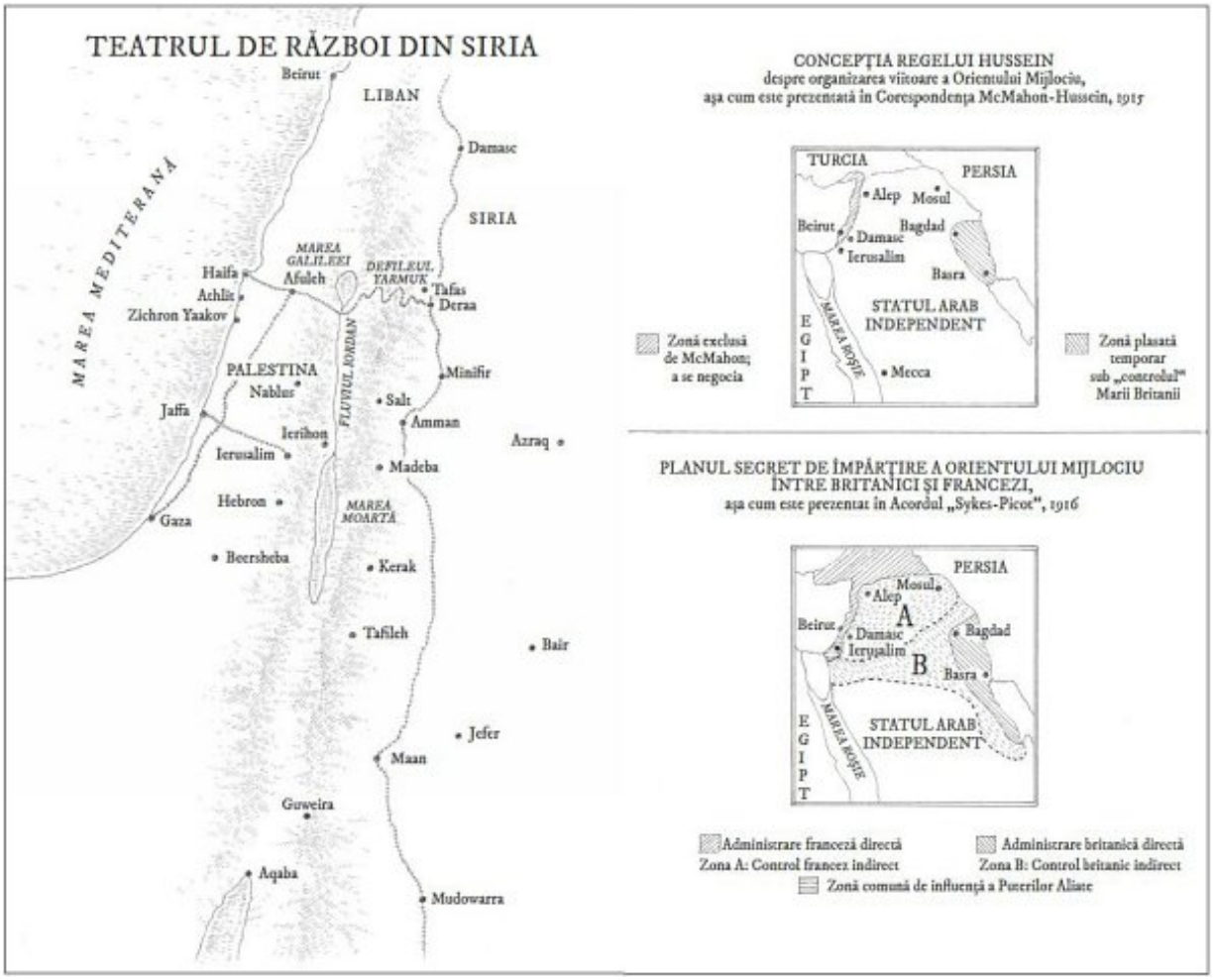
TEATRUL DE RĂZBOI DIN SIRIA
Beirut
LIBAN
Damasc
SIRIA
MAREA MEDITERANĂ
MAREA GALILEEI
DEFILEUL YARMUK
Haifa
Afulch
Tafas
Achlit
Deraa
Zichron Yaakov
FLUVIUL IORDAN
PALESTINA
Minifir
Nablus
Salt
Jaffa
Amman
Ierihon
Azraq
Ierusalim
Madeba
Hebron
MAREA MOARTĂ
Gaza
Beersheba
Kerak
Tafilch
Bair
Jefer
Maan
Guweira
Aqaba
Mudowarra
CONCEPȚIA REGELUI HUSSEIN
despre organizarea viitoare a Orientului Mijlociu,
așa cum este prezentată în Corespondența McMahon-Hussein, 1915
TURCIA
PERSIA
Alep
Mosul
Beirut
Damasc
Bagdad
Ierusalim
Basra
STATUL ARAB INDEPENDENT
MAREA ROȘIE
EGIPT
Mecca
Zonă exclusă de McMahon; a se negocia
Zonă plasată temporar sub „controlul" Marii Britanii
PLANUL SECRET DE ÎMPĂRȚIRE A ORIENTULUI MIJLOCIU
ÎNTRE BRITANICI ȘI FRANCEZI,
așa cum este prezentat în Acordul „Sykes-Picot", 1916
PERSIA
Mosul
Alep
A
Beirut
Damasc
Bagdad
Ierusalim
B
Basra
MAREA ROȘIE
STATUL ARAB INDEPENDENT
EGIPT
Administrare franceză directă
Zona A: Control francez indirect
Administrare britanică directă
Zona B: Control britanic indirect
Zonă comună de influență a Puterilor Aliate

Nota autorului

În război, limbajul propriu-zis devine adesea o armă, ceea ce cu siguranță a fost adevărat în teatrul de operațiuni din Orientul Mijlociu în Primul Război Mondial. Bunăoară, deși aveau tendința de a folosi „Imperiul Otoman“ și „Turcia“ drept termeni interschimbabili, statele Antantei au manifestat o preferință accentuată pentru cea de-a doua denumire pe măsură ce războiul a continuat, fără doar și poate pentru a întări ideea că locuitorii neturci din Imperiul Otoman erau cumva „populații captive“, care aveau nevoie să fie eliberate. În mod similar, deși diverse documente ale Aliaților, datând din faza timpurie a războiului, menționau adesea că Palestina și Libanul erau provincii ale Siriei otomane, această precizare a început să dispară pe măsură ce britanicii și francezii făceau planuri pentru a confisca acele teritorii în perioada postbelică. La un nivel mai subtil, toate puterile occidentale, inclusiv Germania — principalul aliat al Imperiului Otoman/al Turciei în război —, au continuat să se refere la orașul „Constantinopol“ (numele acestuia în timpul Imperiului Bizantin cucerit de otomanii musulmani în 1453), și nu la „Istanbul“, cum era preferința pe plan local.

După cum subliniază în mod just numeroși istorici ai Orientului Mijlociu, utilizarea acestor termeni preferați de Occident — Turcia, și nu Imperiul Otoman, Constantinopol în loc de Istanbul — denotă o perspectivă eurocentristă care, în forma ei cea mai nocivă, urmărește să valideze o viziune

europeană (a se citi imperialistă) asupra istoriei.

Acest lucru creează o dilemă pentru istoricii care se concentrează asupra rolului Occidentului în acel teatru de război — așa cum fac eu în această carte —, întrucât cercetările lor, în cea mai mare parte, vor decurge firește din surse occidentale. Într-o astfel de situație, ar însemna ca un scriitor să trebuiască să aleagă între claritate și susceptibilitate politică; întrucât consider că pentru mulți cititori ar fi confuz dacă, de pildă, m-aș referi consecvent la „Istanbul“, când practic toate materialele citate se referă la „Constantinopol“, eu am optat pentru claritate.

Totuși, adoptarea acestei decizii mi-a fost înlesnită și de faptul că, la vremea respectivă, aceste distincții lingvistice nu erau nicidecum atât de clare pe cât susțin unii istorici contemporani ai Orientului Mijlociu. Chiar și conducerea Imperiului Otoman/a Turciei, din timpul războiului, se referea frecvent la orașul „Constantinopol“ și, de asemenea, avea tendința de a folosi în mod sinonimic cuvintele „otoman“ și „turc“ (a se vedea epigraful din Djemal Pașa, în Capitolul 1). A zăbovi prea mult asupra acestor aspecte nu poate decât să dea naștere altor complicații. Așa cum istoricul otoman Mustafa Aksakal nu pregetă să admită în *The Ottoman Road to War* (*Calea otomană spre război*), „pare anacronic să vorbim despre un «guvern otoman» și un «cabinet otoman» în 1914, când jucătorii majori repudiaseră explicit «otomanismul» și erau hotărâți să făurească o guvernare a turcilor și pentru turci...“ (pp. x-xi).

Pe scurt, asemenea actorilor principali din această carte, am folosit „Imperiul Otoman“ și „Turcia“ cumva interschimbabil, ghidat în special de ceea ce sună corect într-un anumit context, în timp ce pentru simplitate mă refer exclusiv la „Constantinopol“.

Trecând la o altă chestiune legată de limbă, numele arabe pot fi transliterate într-o mare varietate de moduri. În scopul consecvenței, am adoptat ortografierile care apar cel mai des în materialele citate și am standardizat acele ortografieri în cadrul materialelor citate. În majoritatea cazurilor, acest lucru este în conformitate cu pronunția arabei egiptene. Bunăoară, un om numit Mohammed al-Faroki, al cărui nume de familie a apărut în diferite documente ale timpului deopotrivă ca Faruqi, Farogi, Farookee, Faroukhi etc., va apărea ca Faroki peste tot. Cel mai relevant exemplu în acest sens este cel al principalului aliat arab al lui T. E. Lawrence, Faysal ibn Hussein, de obicei menționat ca Feisal de către Lawrence, dar ca Faisal de către cei mai mulți autori, inclusiv istorici. Pentru a evita orice confuzie, am unificat toate ortografierile[1].

În sfârșit, două versiuni ale cărții *Seven Pillars of Wisdom* (*Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*) au fost publicate în timpul vieții lui T. E. Lawrence. Prima, o ediție tipărită manual în doar opt exemplare, a fost publicată în 1922 și este cunoscută sub denumirea de „Textul Oxford“, în timp ce o ediție revizuită, într-un tiraj de aproximativ două sute de exemplare, a fost publicată în 1926, aceasta fiind îndeobște și ediția care se citește astăzi. Întrucât Lawrence a explicat limpede că, pentru el, Textul Oxford era o ciornă brută, am citat aproape în exclusivitate din versiunea publicată în 1926. În puținele cazuri în care am citat din Textul Oxford, nota de la sfârșitul cărții, aferentă citatului, indică „(Oxford)“.

---

[1] În ediția în limba engleză Faisal, dar Faysal în textul traducerii în limba română a cărții. În titlurile lucrărilor menționate în *Note* și în *Bibliografie*, s-a păstrat ortografierea aleasă de autor. (*N. red.*)

Introducere

În dimineața de 30 octombrie 1918, colonelul Thomas Edward Lawrence[2] a fost convocat la Palatul Buckingham. Regele solicitase prezența lui.

Starea de spirit colectivă din Londra în acea zi era euforică. În ultimii patru ani și trei luni, Marea Britanie și o bună parte din restul lumii fuseseră devorate de cel mai sângeros conflict consemnat de istorie, în care își pierduseră viața aproximativ șaisprezece milioane de oameni, pe cuprinsul a trei continente. Acum, cu o viteză greu de imaginat în urmă cu doar câteva săptămâni, totul se apropia de sfârșit. În aceeași zi, unul dintre cei trei dușmani principali ai Marii Britanii, Imperiul Otoman, accepta condițiile de pace, iar ceilalți doi, Germania și Austro-Ungaria, aveau să urmeze aceeași cale în scurt timp. Contribuția colonelului Lawrence la acel efort de război fusese în teatrul de operațiuni din Orientul Mijlociu, iar acum era luat prin surprindere și el de această încheiere rapidă. La începutul acelei luni, se aflase încă pe câmpul de luptă, participând la cucerirea Damascului, un eveniment care vestea colapsul armatei otomane. Întors în Anglia de nici o săptămână, Lawrence se consulta deja cu demnitarii și generalii britanici însărcinați cu trasarea granițelor postbelice ale Orientului Mijlociu, un demers cândva fantezist, dar care devenise acum de-a dreptul urgent. Lawrence avea impresia, probabil, că rostul audienței lui la regele George al V-lea, în acea dimineață, era de a discuta despre aceste deliberări în curs de desfășurare.

Dar se înșela. Odată ajuns la palat, colonelul de treizeci de ani a fost condus într-o sală de bal unde, flancați de șase demnitari și o coterie de curteni în costume de gală, regele și regina și-au făcut intrarea curând. Un taburet tapițat fusese plasat exact în fața podiumului înălțat al regelui, în timp ce, imediat în dreapta monarhului, șambelanul curții ținea o pernă de catifea, pe care erau etalate diverse medalii. După prezentările protocolare, George al V-lea l-a fixat pe oaspetele său cu un zâmbet: „Am câteva daruri pentru dumneata.“[3]

Fiind un bun cunoscător al istoriei britanice, colonelul Lawrence știa exact ce urma să se petreacă. Piedestalul simbolic era un scăunel de învestitură, pe care el trebuia să îngenuncheze, în timp ce regele îndeplinea complicata ceremonie străveche — conferirea unei eșarfe și a medaliilor de pe pernă, ritualul atingerii cu sabia și intonarea unui jurământ —, prin care el avea să devină Cavaler Comandor al Ordinului Imperiului Britanic.

Era un moment la care T. E. Lawrence visase de multă vreme. În copilărie, fusese obsedat de istoria medievală și de legendele de la curtea regelui Arthur, iar cea mai mare ambiție a lui, scria el cândva, era să fie ridicat la rangul de cavaler până la vârsta de treizeci de ani.[4] În acea dimineață, năzuințele lui din adolescență urmau să se împlinească.

Două detalii completau onoarea care i se făcea. Pe parcursul ultimilor patru ani, regele George oferise atât de multe cuvinte elogioase și decorații soldaților națiunii sale, încât chiar și acordarea titlului de cavaler se desfășura îndeobște în grupuri mari; în toamna anului 1918, un ritual solemn de învestitură privată, cum i se pregătise lui Lawrence, era un eveniment întru totul inedit. Neobișnuită, de asemenea, era și prezența reginei Mary. În mod normal, regina se eschiva de la asemenea ceremonii, însă de data aceasta fusese atât de impresionată de

relatările faptelor eroice ale lui T. E. Lawrence din timpul războiului, încât hotărâse să facă o excepție în cazul lui.

Numai că Lawrence nu a îngenuncheat. În schimb, exact când ceremonia a început să se desfășoare, l-a informat calm pe rege că el refuza onoarea.

A urmat un moment de confuzie. În toată istoria de nouă sute de ani a monarhiei, refuzarea titlului de cavaler constituia un eveniment atât de extraordinar, încât nu exista niciun protocol pentru comportamentul de rigoare. În cele din urmă, regele George a pus înapoi pe perna șambelanului medalia pe care o ținuse stânjenit în mână, iar sub privirile amenințătoare și furioase ale reginei Mary, colonelul Lawrence s-a întors cu spatele și a plecat.

Astăzi, după peste șapte decenii de la moartea lui și la aproape un secol de la faptele de vitejie care l-au făcut celebru, Thomas Edward Lawrence — „Lawrence al Arabiei“, cum este mai bine cunoscut — rămâne una dintre figurile cele mai enigmatice și controversate ale secolului al XX-lea. În ciuda zecilor de biografii, a nenumăratelor studii erudite și a cel puțin trei filme, dintre care unul considerat o capodoperă, istoricii nu au izbutit niciodată să cadă de acord asupra personalității acestui tânăr sfios, școlit la Oxford, care a pornit la luptă în fruntea unei armate arabe și a schimbat istoria.

Unul dintre motivele divergențelor legate de memoria lui are legătură cu teritoriul pe care el l-a traversat. Lawrence a fost atât martor ocular, cât și participant la câteva dintre cele mai însemnate evenimente care au condus la crearea Orientului Mijlociu modern, or acest colț de pământ este locul unde până și cea mai simplă afirmație este disecată, analizată cuvânt cu cuvânt și contestată. În nesfârșitele dispute privind rădăcinile numeroaselor fricțiuni din această regiune, Lawrence a fost, pe rând, ridicat în slăvi și pus la stâlpul

infamiei, sanctificat, demonizat, chiar și redus la o notă de subsol, după cum o cer țelurile politice.

Apoi, era însuși caracterul lui Lawrence. Fiind din fire un om prin excelență interiorizat și ascuns, ținea parcă dinadins să îi contrarieze pe toți cei care ar fi încercat să-l cunoască. Un conducător înnăscut sau un șarlatan? Un om neînfricat sau un laș, atât pe plan moral, cât și fizic? Cu mult înaintea tuturor biografilor săi, Lawrence însuși a fost cel care și-a atribuit aceste trăsături contradictorii, dar și multe altele. Acestor caracteristici li se adaugă o anumită malițiozitate, plăcerea povestitorului de a-i ridiculiza pe cei care credeau în „fapte“ și insistau asupra lor. Episodul de la Palatul Buckingham este un caz edificator. În anii care au urmat, Lawrence a oferit câteva relatări despre ceea ce se petrecuse în sala de bal, fiecare variantă diferind ușor de celelalte și diferind chiar mai mult de amintirile unor martori oculari.[5] Înaintea multora, Lawrence părea să fi adoptat concepția modernă, potrivit căreia istoria este maleabilă, iar adevărul reprezintă ceea ce oamenii sunt dispuși să creadă.

Printre autorii care s-au ocupat de Lawrence, aceste contradicții au condus, adesea, la invocarea unor amănunte nesemnificative, ajungându-se la dispute absconse între cei care urmăreau să-i întineze reputația și cei care căutau să o apere. A reușit Lawrence într-adevăr să străbată la un moment dat deșertul în patruzeci și nouă de ore, cum pretindea el, sau e posibil ca traversarea să fi durat cu o zi în plus? A avut Lawrence un rol atât de decisiv în „bătălia X“, sau meritele le aparțin mai degrabă cutărui ofițer britanic sau cutărei căpetenii arabe? Ceva mai puțin plicticoși sunt polemiștii care vor să-l eticheteze în scopuri ideologice. Lawrence, marele apărător al poporului evreu sau antisemitul turbat? Progresistul luminat militând pentru independența arabilor sau

criptoimperialistul? Lawrence a lăsat în urmă un volum de scrieri atât de amplu, iar concepțiile i s-au schimbat atât de dramatic pe parcursul vieții, încât este posibil, cu discernământ și atenție, atât să confirmăm, cât și să respingem aproape fiecare laudă și acuzație care i s-au adus.

Dincolo de latura lor plictisitoare, aceste dispute prezintă păcatul capital de a lăsa în umbră cea mai fascinantă enigmă a poveștii lui Lawrence: *Cum* a făcut el toate astea? Cum a putut un arheolog atât de timid, școlit la Oxford, dar fără măcar o zi de instrucție militară, să devină comandantul de război al unei armate revoluționare străine, strategul politic magistral, care a prezis atât de multe dintre calamitățile ce aveau să urmeze în Orientul Mijlociu?

Răspunsul scurt ar putea părea cumva dezamăgitor: Lawrence a avut capacitatea de a deveni „Lawrence al Arabiei“, fiindcă nimeni nu dădea prea multă atenție lucrurilor de acolo în acea perioadă.

În mijlocul vastului măcel care avea loc pe tot cuprinsul Europei în Primul Război Mondial, teatrul de operațiuni din Orientul Mijlociu avea o importanță absolut secundară. Iar în cadrul acelui teatru, Revolta Arabă căreia Lawrence i s-a afiliat era, pentru a folosi propriile lui cuvinte, „o reprezentație minoră a unui spectacol minor“.[6] Luând drept repere viețile omenești, fondurile bănești și materialele de război cheltuite, dar și miile de ore consumate în consultări greoaie între generali, monarhi și prim-miniștrii, conspiratorii imperiali ai Europei erau infinit mai preocupați de situația viitoare a Belgiei, de exemplu, decât de ceea ce s-ar fi putut întâmpla în regiunile îndepărtate și sărăcite din Orientul Mijlociu. Prin urmare, în viziunea tacticienilor militari britanici, dacă un tânăr ofițer de armată, lăsat în mare parte de capul lui, reușea să organizeze suficient de bine triburile arabe nedisciplinate,

încât acestea să poată să își hărțuiască inamicul turc, cu atât mai bine pentru toți. Desigur, avea să treacă foarte mult timp până ce atât Revolta Arabă, cât și Orientul Mijlociu aveau să devină cu mult mai importante decât restul lumii, dar aceasta era o posibilitate nicidecum avută în vedere — de fapt, nici n-ar fi putut să fie imaginată — la vremea respectivă.

Dar nici așa nu avem încă întreaga poveste. Și asta din cauză că desconsiderarea pe care strategii militari britanici o manifestau față de evenimentele din Orientul Mijlociu se reflecta și în rândul celorlalte mari puteri beligerante. În consecință, aceste puteri statale și-au limitat, de asemenea, eforturile lor militare în regiune la ceea ce le prisosea de pe câmpurile de luptă mai importante de altundeva, lăsând sarcina de culegere a informațiilor, de instigare la rebeliune și de formare a alianțelor, pe seama unor oameni cu biografii la fel de modeste și improbabile, cum era cazul lui Lawrence.

Asemenea lui Lawrence, și ceilalți competitori trimiși pe teren erau în general tineri, complet nepregătiți pentru misiunile care li se încredințau și în mare măsură nesupravegheați. Și, la fel ca în cazul mult mai celebrului lor omolog britanic, pentru a profita de extraordinara lor libertate de acțiune, acești oameni au valorificat o combinație foarte specială de trăsături personale — inteligență, bravură, un talent pentru duplicitate — atât pentru a-și făuri propriul destin, cât și pentru a schimba cursul istoriei.

Printre ei se afla un aristocrat american scăpătat, la vreo douăzeci și ceva de ani, care, fiind singurul agent de informații american din Orientul Mijlociu în timpul Primului Război Mondial, va influența puternic politica postbelică a națiunii sale în regiune, continuând să rămână însă pe statul de plată al firmei Standard Oil din New York. Mai era acolo și tânărul intelectual german care, adoptând camuflajul veșmintelor

arăbești, va încerca să instige la un jihad islamic contra puterilor coloniale apusene și care își va propulsa ideile „războiului prin revoluție“ până în era nazistă. Împreună cu ei, era un om de știință evreu care, sub acoperirea de a lucra pentru guvernul otoman, va înființa o rețea complexă de spionaj antiotoman și va juca un rol crucial în crearea unei patrii a evreilor în Palestina.

Chiar dacă astăzi uitarea i-a învăluit aproape complet, oamenii aceștia au mai avut ceva în comun cu omologul lor britanic. Asemenea lui Lawrence, nu ei au fost generalii de rang înalt care au plănuit în detaliu campaniile pe fronturile de luptă din Orientul Mijlociu, și nici demnitarii versați care au tras linii pe hărți după încheierea războiului. În schimb, rolurile lor au fost, poate, mai profunde chiar: ei au fost cei care au creat pe teren condițiile necesare înfăptuirii acelor campanii militare, cei care au făcut posibile acele politici și hotare postbelice. Istoria este întotdeauna un efort realizat prin colaborare, iar în cazul Primului Război Mondial un efort care a implicat efectiv milioane de jucători, dar într-o măsură surprinzător de mare, partida complexă și subterană pe care au jucat-o acești patru bărbați, lealitățile lor ascunse și duelurile lor personale au contribuit la crearea Orientului Mijlociu modern și, printr-o inevitabilă extensiune, a lumii în care trăim astăzi.

Însă în cazul acestei mici galaxii de personalități, există cel puțin două motive decisive pentru care T. E. Lawrence și povestea lui trebuie să reprezinte punctul ei central.

Orientul Mijlociu modern a fost creat în mare parte de către britanici. Ei au fost cei care au suportat efortul de război al Aliaților în regiune în timpul Primului Război Mondial și cei care, la încheierea lui, au modelat cu precădere procesul de pace. Era o pace prevestită de porecla dată regiunii de către

conducătorii cupizi ai Aliațior în timpul războiului: „Marea Pradă“. Fiind unul dintre cei mai influenți și cei mai importanți agenți ai britanicilor în acea zonă geografică, Lawrence a fost legat profund de toate lucrurile, bune și rele, ce aveau să vină.

În al doilea rând, și așa cum atestă episodul de la Palatul Buckingham, această experiență de viață l-a schimbat complet, făcându-l de nerecunoscut în anumite privințe, chiar și pentru el însuși. Victoria implică o povară morală pe care cei învinși nu au cum s-o cunoască vreodată, iar ca artizan al unor evenimente capitale, Lawrence avea să rămână marcat obsedant de ceea ce văzuse și ceea ce făcuse în timpul Marii Prăzi.

---

[2] Gradul militar oficial al lui Lawrence în acel moment era, de fapt, de locotenent-colonel, însă în urmă cu câteva săptămâni i se dăduse temporar statutul de colonel plin, pentru a-i înlesni întoarcerea rapidă în Marea Britanie. Drept urmare, începând din octombrie 1918, a apărut frecvent în corespondența oficială drept „colonelul Lawrence“.

[3] Lawrence către Liddell Hart, însemnări despre întrevederea din 29 iulie 1933, p. 2; UT Fișier 1, Dosar 1.

[4] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 562.

[5] Lord Stamfordham, secretarul personal al regelui, către Lawrence (Shaw), 1 și 17 ianuarie 1928: A. W. Lawrence, *Letters to T. E. Lawrence*, pp. 184–86. A se vedea, de asemenea, Graves, *Lawrence and the Arabs*, pp. 392–93, și Churchill în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by his Friends* (1937), 193–94.

[6] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 274.

PARTEA ÎNTÂI

1

Playboy în Țara Sfântă

Consider că această nouă criză care s-a ivit este o binecuvântare. Cred că datoria supremă a turcilor este să trăiască precum o națiune onorabilă, sau altminteri să iasă de pe scena istoriei în mod glorios.[7]

Djemal Pașa, guvernator al Siriei, despre intrarea Turciei în Primul Război Mondial, 2 noiembrie 1914

Furtuna a început ca o perturbație atmosferică ușoară, un fenomen destul de obișnuit pentru acea perioadă a anului. Timp de câteva zile la începutul lunii ianuarie 1914, o briză uscată și fierbinte suflase dinspre deșertul Sahara, trecând peste apele răcite de iarnă ale Mediteranei răsăritene. În dimineața zilei de 9 ianuarie, această convergență dăduse naștere deja unui puternic vânt sud-vestic, care a crescut în intensitate când a atins uscatul, în sudul Palestinei. Când a început să se apropie de Beersheba, un sătuc de la marginea pustiului Sin, la vreo patruzeci de kilometri de coastă, acest vânt amenința să declanșeze o *khamsin* sau furtună de nisip.

Pentru cineva neexperimentat, a fi surprins în plin deșert de o asemenea *khamsin* poate constitui o încercare primejdioasă. Deși prezintă câteva dintre caracteristicile proprii unei vijelii cu ploaie și tunete — aceeași scădere prealabilă a presiunii în barometru, același preludiu cu vânt în

rafale —, faptul că de sus cade nisip, și nu apă, face ca vizibilitatea să scadă rapid până la sub un metru chiar, iar nisipul abraziv, zgâriind pielea corpului, acoperind cu praf nasul și gura, adunându-se în fiecare crăpătură a hainelor, poate induce o senzație de sufocare. Pradă acestei obsesii, mintea poate cu ușurință să se agațe de cea mai proastă idee — aceea de a continua călătoria, de a încerca să răzbească prin furtună, pentru a ieși la liman. Oamenii îndeobște se rătăcesc și mor, când acționează mânați de acest impuls.

Dar cei trei tineri britanici așteptând în Beersheba în acea după-amiază nu erau neexperimentați. Zăboviseră încă o zi în sat — o așezare îndepărtată și izolată, cu vreo opt sute de locuitori, cunoscută în special drept o oază de adăpare pentru caravanele de cămile aflate în trecere —, în așteptarea sosirii unei expediții conduse de doi americani. Spre asfințit, nu se vedea însă niciun semn al prezenței americanilor, iar ceea ce mai devreme nu păruse mai amenințător decât o pâclă cafenie ternă înspre apus se preschimbase acum într-un zid de nisip, înalt de vreun kilometru și jumătate, care se apropia vertiginos. La scurt timp după lăsarea întunericului, iminenta *khamsin* s-a dezlănțuit.

Pe toată durata acelei nopți, furtuna a făcut ravagii. În căsuța unde se aflau britanicii, nisipul bătea în obloanele ferestrelor ca o ploaie vijelioasă, iar cu toate eforturile lor de a etanșa construcția, un strat de praf fin din deșert s-a așternut implacabil peste ei și peste toate lucrurile dinăuntru. Până în zori, vântul se mai domolise cumva, suficient încât soarele să se ridice aidoma unui palid glob argintiu pe cerul de la răsărit.[8]

Când furtuna de nisip s-a potolit în cele din urmă la începutul după-amiezii, sătenii din Beersheba au putut ieși din case și corturi, începând să se miște pe-afară. Atunci, le-au parvenit și englezilor niște informații despre soarta

americanilor. Din câte se părea, surprinși pe drum de furtuna care se apropia, americanii campaseră în seara precedentă în deșert, la doar câțiva kilometri la est de localitate. Cei trei bărbați au încălecat pe cămile și au pornit spre tabăra americanilor.

Ținând seama de pustietatea din jur, opulența pe care au găsit-o acolo li s-a părut un spectacol cam bizar. Pe lângă cele două căruțe trase de cai, încărcate cu furaje pentru turma de animale de povară, mai erau câteva vehicule care transportau „mobilierul de campanie“ mai voluminos. Acum, când furtuna de nisip se oprise, ordonanțele indigene demontau de zor bivuacul, inclusiv cele două corturi în formă de clopot, foarte frumoase și spațioase — cumpărate negreșit de la vreun magazin mai scump cu articole de drumeție, din Londra sau New York —, unde stătuseră cei doi tineri americani care conduceau expediția. Aceștia, amândoi de vreo douăzeci și ceva de ani, îmbrăcați în costume de teren după moda apuseană și purtând pălării melon, se numeau William Yale și Rudolf McGovern. După cum le-au explicat musafirilor lor britanici, cei doi americani se aflau în partea de sud a Palestinei în cadrul unei mari excursii prin Țara Sfântă, o aventură care, odată cu dezlănțuirea furtunii de nisip, luase o întorsătură la care nu se așteptaseră deloc.[9]

Ceva, totuși, la cei doi americani nu părea prea plauzibil. Deși erau bine îmbrăcați și, în mod evident, călătoreau în stil mare, uitându-te cu atenție la ei — McGovern scund și rezervat, Yale pieptos și cu o față colțuroasă, ca de boxer —, era greu să ți-i imaginezi în postura firească de tovarăși de drum sau în ipostaza de pelerini, amatori să vizite locurile biblice. Mai era apoi și comportamentul lor. Ocazia de a te întâlni cu alți străini în acest colț izolat al Siriei era atât de inedită, încât stimula de obicei un fel de camaraderie spontană, numai că la Yale și

McGovern nu sesizai nimic de acest fel. Dimpotrivă, americanii păreau agitați, chiar tulburați, din cauza prezenței britanicilor, și se părea că doar uzanțele obligatorii ale ospitalității în deșert l-au determinat pe Yale — în mod limpede, personalitatea dominantă dintre cei doi — să-i poftească pe oaspeți în cortul principal, care servea drept sufragerie, și să îl trimită pe unul dintre aghiotanții lor să pregătească ceaiul.

Dar dacă americanii păreau ciudați, și William Yale a avut exact aceeași reacție în privința musafirilor lui englezi. Cel mai vârstnic — și conducătorul grupului, în opinia lui Yale — era un bărbat brunet, cu trăsături de șoim, la vreo treizeci și ceva de ani, îmbrăcat într-o uniformă militară britanică destul de ponosită. Tovarășii lui erau în haine civile și mult mai tineri, la vreo douăzeci și ceva de ani poate, deși al treilea arăta ca un adolescent. Spre marea nedumerire a lui Yale, cei doi bărbați mai mari ca vârstă au vorbit foarte puțin. În schimb, „adolescentul“ a fost cel care a condus conversația în cort și a sporovăit ca o gaiță. Foarte firav și suplu, avea însă o față cu trăsături îngroșate, care lui Yale i se păreau aproape dezgustătoare, însă cea mai fascinantă trăsătură a lui erau ochii; de un albastru-deschis, te sfredeleau cu privirea lor intensă.

Tânărul vizitator a explicat că el și companionii săi se aflau în regiune pentru a efectua o investigație arheologică a ruinelor din epoca biblică, pentru o organizație britanică numită Palestine Exploration Fund (Fundația pentru Explorarea Palestinei — PEF). Apoi, s-a apucat să își delecteze gazdele americane cu relatări despre propriile lui aventuri în Orientul Apropiat, povestind atât de volubil și antrenant, încât lui Yale i-a trebuit ceva timp până să își dea seama că, de fapt, mascau un fel de interogatoriu.

„Sporovăiala lui era presărată cu un șuvoi de întrebări — în

aparență întrebări absolut nevinovate — despre noi și planurile noastre. Presupunea că eram turiști călătorind în stil mare pentru a vedea celebrele ruine din Sinai și Palestina. Abia după ce musafirii noștri au plecat, ne-am dat seama că acest tinerel înflăcărat și chipurile neexperimentat reușise să stoarcă de la noi toate informațiile.“

Avea să mai treacă un timp până ca William Yale să afle însă că atunci avusese, de fapt, prima lui întâlnire cu Thomas Edward Lawrence, care în curând avea să devină mai bine cunoscut drept „Lawrence al Arabiei“. Și, tot așa, avea să mai treacă un timp până să își dea seama că Lawrence se prefăcuse interesat de călătoria americanilor în Țara Sfântă, doar pentru a jongla cu ei, fiindcă în fond știuse de la bun început că povestea lor era falsă.

În realitate, William Yale și Rudolf McGovern erau agenți ai Standard Oil Company din New York și se aflau în Palestina într-o misiune secretă în căutare de țiței. Conformându-se ordinelor primite de la sediul central al firmei Standard, își petrecuseră ultimele trei luni jucând rolul unor tineri înstăriți și fără nici o ocupație — „playboy“, în jargonul zilei —, porniți într-un circuit turistic prin Țara Sfântă. Păstrând aparențele acelei povești, reușiseră să se strecoare pe furiș pentru a face săpături de-a lungul Mării Moarte și pentru a lua probe geologice în zona colinelor joase din Iudeea.

Dar dacă fabulația cu playboy-i păruse cumva verosimilă în prima etapă a hoinărelilor lor — măcar Iudeea avea ruine și Marea Moartă se regăsea constant în Biblie —, plimbarea lor a devenit cam suspectă atunci când au schimbat brusc direcția, pornind spre îndepărtata localitate Beersheba. Era de-a dreptul rizibil, dacă te gândeai la destinația finală a lui Yale și McGovern: un masiv de piatră pleșuv, ridicându-se singuratic din deșert la vreo patruzeci de kilometri la sud-est de

Beersheba, cunoscut sub numele de Kornub.

De fapt, nu acea puternică *khamsin*, ci improbabilitatea crescândă a scenariului lor de acoperire îi făcuse pe americani să nu intre în Beersheba în seara precedentă. În timp ce se apropiau de sat, petroliștii fuseseră avertizați de prezența celor trei britanici. Dornici să evite orice întâlnire și, totodată, întrebările stânjenitoare care ar fi putut apărea, optaseră să campeze în deșert, cu intenția de a se strecura în Beersheba în faptul zilei, urmând să își adune rapid proviziile necesare pentru continuarea călătoriei, iar apoi să o șteargă de-acolo fără să fie detectați. Dar acea persistentă *khamsin*, mișcându-se prea încet, pusese capăt planului lor inițial, iar în timp ce aștepta în acea dimineață ca furtuna să treacă, Yale se temuse că nu avea să fie decât o chestiune de timp până ca străinii din Beersheba să afle de tabăra lor din deșert și să își facă apariția — o temere confirmată atunci când cei trei bărbați au venit călări pe cămile.

Dar ceea ce Yale, de asemenea, nu avea cum să știe era că eforturile lui de disimulare erau absolut inutile și că această întâlnire în deșert, aparent inopinată, nu era nicidecum ceea ce păruse a fi. În ziua precedentă, Lawrence și colegii lui din expediția arheologică primiseră o telegramă de la consulatul britanic din Ierusalim, prin care erau anunțați de prezența petroliștilor americani în zonă, așa că în mod intenționat își prelungiseră ședederea la Beersheba, pentru a-i intercepta pe Yale și McGovern și a afla care erau intențiile lor.[10]

Dacă această misiune părea ciudată pentru o echipă de cercetări arheologice, povestea era, în realitate, și mai complicată. Chiar dacă, practic vorbind, era adevărat că Lawrence și Leonard Woolley — celălalt civil din cort și, totodată, un reputat arheolog — se aflau în sudul Palestinei în căutare de ruine biblice, acest proiect nu era decât un paravan

pentru un țel cu mult mai subtil, o complicată operațiune sub acoperire condusă de armata britanică. Autoritățile otomane erau la curent, desigur, cu cercetările Fundației pentru Explorarea Palestinei în pustiul Sin, din moment ce dăduseră aprobarea pentru acea acțiune, dar, în rest, nu știau nimic despre cele cinci echipe topografice militare britanice, operând sub stindardul PEF, care exact în acel moment erau risipite prin deșert, cartografiind discret frontiera sud-vestică a Imperiului Otoman. Cel care supraveghea această operațiune sub acoperire era cel de-al treilea vizitator, îmbrăcat în uniformă, venit în tabăra americanilor, căpitanul Stewart Francis Newcombe de la trupele de geniu Royal Engineers.

Ceea ce avusese loc atunci, lângă Beersheba, a fost un fel de cacealma complexă, în care o parte scotocise după adevăr în spatele ficțiunii celeilalte părți, încercând în același timp să păstreze trama propriei ficțiuni.

Lawrence și Yale nu erau singurii tineri străini cu agende de lucru suspecte, bântuind prin Țara Sfântă în acel mijloc de ianuarie. La doar optzeci de kilometri la nord de Beersheba, în orașul Ierusalim, un intelectual german de treizeci și trei de ani, pe nume Curt Prüfer, își urzea și el viitorul.

În înfățișarea fizică a lui Prüfer nu găseai prea multe indicii care să fi făcut din el o figură interesantă. Dimpotrivă chiar. Mic de stat, măsurând doar un metru și șaptezeci și doi de centimetri, germanul avea umeri înguști și căzuți, iar podoaba capilară sărăcăcioasă, cu fire de păr blond-castaniu, încadra un chip subțiratic și searbăd, remarcabil prin lipsa oricăror trăsături distinctive, genul de figură care se pierde de la sine în orice mulțime. Vocea lui Prüfer completa perfect această alură inofensivă. Vorba lui era o permanentă șoaptă tremurată, de parcă și-ar fi petrecut întreaga viață într-o bibliotecă, deși timbrul lui stins era de fapt rezultatul unei operații la gât în

copilărie, dar care dăduse greș, lăsându-i leziuni pe coardele vocale. Pentru mulți dintre cei care îl întâlneau pe tânărul intelectual german, această constituție modestă, împreună cu vocea aceea murmurată sugerau o aură de efeminație, o estimare aproape verosimilă, dacă s-ar fi aflat că subiectul lucrării lui de doctorat fusese un studiu erudit asupra artei dramatice egiptene cunoscute drept teatrul umbrelor. La mijlocul lunii ianuarie 1914, Prüfer aștepta la Ierusalim sosirea unui prieten, un pictor peisagist bavarez de reputație modestă, cu care plănuise să întreprindă o lungă croazieră pe Nilul Superior, la bordul unei ambarcațiuni egiptene de lux.

Dar exact ca în cazul bărbaților adunați în cortul de lângă Beersheba, exista o latură complet diferită și la Curt Prüfer. În perioada anterioară, timp de câțiva ani, lucrase ca secretar pentru problemele Orientului la Ambasada Germaniei din Cairo, un post ce se potrivea ideal atât cu înfățișarea, cât și cu comportamentul lui. Neavând de-a face cu deliberările strategice care formau apanajul personalului diplomatic de rang înalt, secretarul avea sarcina de a monitoriza cu discreție opiniile subterane sociale și politice din țară, de a nu ieși în evidență în societate și de a transmite superiorilor săi informațiile culese. Respectând aceste cerințe, viața lui Prüfer la Cairo constase într-un nesfârșit iureș monden, un șir permanent de întâlniri, ceaiuri și dineuri cu cei mai importanți jurnaliști, oameni de afaceri și politicieni din Egipt.

Cercul său social inclusese și figuri mai controversate. În condițiile în care Germania era în competiție cu rivala ei, Marea Britanie, pentru obținerea influenței în regiune, Prüfer cultivase clandestin diverse alianțe cu o mare varietate de disidenți egipteni, care vizau să pună capăt controlului britanic asupra patriei lor: naționaliști, regaliști, fanatici religioși. Vorbind fluent araba, precum și alte șase limbi, secretarul

german pentru problemele Orientului călătorise, în 1911, prin Egipt și Siria, deghizat în beduin, pentru a ațâța sentimentele antibritanice în rândul triburilor locale.[11] În anul următor, încercase să îi recruteze pe mujahedinii egipteni pentru a se alătura fraților lor arabi din Libia, împotriva armatei italiene cotropitoare.

Făcând toate acestea, Curt Prüfer intrase în contradicție până la urmă cu prima regulă a funcției lui, aceea de a rămâne în umbră. Alertată în privința activităților lui de agent provocator, poliția secretă britanică din Egipt întocmise pe ascuns un dosar voluminos asupra secretarului pentru problemele Orientului de la ambasada germană, așteptând momentul propice pentru a-l scoate la iveală. Când într-un final s-a ajuns la acest lucru, Prüfer a devenit efectiv *persona non grata*. Iar în momentul în care n-a mai putut suporta această umilință publică, și-a dat demisia din serviciul diplomatic german, la sfârșitul anului 1913. Aceasta era starea de lucruri care îl adusese la Ierusalim în acea lună de ianuarie. Când prietenul lui, artistul Richard von Below, avea să sosească din Germania, cei doi urmau să plece în Egipt, pentru croaziera lor de lux pe Nil. Voiajul era programat să dureze aproximativ cinci luni, și în timp ce Below avea să picteze, Prüfer intenționa să își ocupe timpul scriind impresii de călătorie pentru diverse reviste din Germania, precum și actualizând informații pentru articolele din celebrul ghid de călătorie Baedeker. Noile activități erau menite să marcheze cumva revenirea lui Prüfer la rădăcinile lui universitare, făcând ca extinsele sale incursiuni pe arena confuză a politicii internaționale să devină de domeniul trecutului.

Sau poate nu. Poate că activitățile lui de spionaj erau doar suspendate temporar, din moment ce croaziera în care pornea avea să-l ducă chiar de-a lungul arterei vitale a Egiptului

stăpânit de englezi, având astfel prilejul să arunce o privire asupra fortificațiilor și amenajărilor portuare, să ia pulsul opiniei publice egiptene, fără a se face remarcat. Și chiar dacă aparent fostul secretar pentru problemele Orientului, expus oprobriului și căzut în dizgrație, se îmbarca spre un viitor tulbure în acel ianuarie 1914, în sufletul lui exista acum cel puțin o convingere, care conferea vieții lui o direcție extrem de puternică: britanicii fuseseră cei care îi distruseseră cariera diplomatică; britanicii erau cei asupra cărora se va îndrepta răzbunarea lui.

Pentru atingerea acestui scop, putea valorifica o altă trăsătură personală relativ surprinzătoare. În ciuda aurei inofensive pe care o degaja, Curt Prüfer știa să fie un bărbat fermecător, fiind cunoscut drept un afemeiat notoriu. În Cairo, sentimentele pe care le avea probabil față de soția lui, o americancă destoinică, mai mare cu treisprezece ani decât el, fuseseră împărțite cu un șir întreg de amante. De când sosise la Ierusalim, se cuplase cu o emigrantă evreică din Rusia, o tânără frumoasă, cu studii de medicină, pe nume Minna Weizmann, mai bine cunoscută prietenilor și familiei drept Fanny. În decurs de doar un an și ceva, în calitate de șef al serviciului de contrainformații al Germaniei în Siria în timpul războiului, Prüfer avea să vină cu ideea de a recruta emigranți evrei, care să fie infiltrați, ca spioni pentru patria germană, în Egiptul stăpânit de britanici. Printre primii spioni pe care Prüfer îi va trimite pe teritoriul inamic va fi și iubita lui, Fanny Weizmann.

La numai o sută doisprezece kilometri la nord de Ierusalim în acea lună de ianuarie, se afla încă un om care urma să ducă o viață dublă. Numele lui era Aaron Aaronsohn. Evreu emigrat din România, Aaronsohn, la cei treizeci și opt de ani ai săi, era deja recunoscut drept unul dintre marii specialiști în agricultura științifică sau agronomie din Orientul Mijlociu, o

reputație care fusese cimentată prin faptul că descoperise în 1906 strămoșul genetic al grâului cultivat. Sponsorizat de diverși filantropi evrei americani, în 1909 înființase Stațiunea Evreiască de Cercetări Agricole, lângă satul Athlit, iar în ultimii cinci ani efectuase neobosit experimente cu tot felul de plante și copaci, în speranța de a face din regiunea palestiniană aridă a Siriei o grădină înverzită, cum fusese odinioară.

Această ambiție avea o componentă politică. Fiind un sionist convins, încă din 1911 Aaronsohn începuse să conceapă un plan prin care o vastă fâșie din Palestina ar fi putut să fie smulsă din Imperiul Otoman și reconstituită drept o patrie a evreilor. Alți sioniști, desigur, formulaseră această viziune înaintea lui, însă Aaronsohn, cu noțiunile sale enciclopedice despre flora, condițiile de sol și straturile acvifere din regiune, a fost primul capabil să aprecieze cum se putea înfăptui practic acest deziderat, cum ar putea diaspora evreiască să revină în patria ei ancestrală și să prospere, făcând să înflorească deșertul.

În viitorul apropiat, Aaronsohn va sesiza șansa de a aduce acest vis mai aproape de împlinire și o va fructifica. Sub acoperirea de a oferi consiliere guvernului local în chestiuni legate de agricultură, va înființa o amplă rețea de spionaj pe tot cuprinsul Palestinei și le va furniza inamicilor britanici ai otomanilor unele dintre cele mai valoroase informații secrete din zonele de război. Agronomul va continua apoi să joace un rol semnificativ în capitalele Europei, pentru promovarea cauzei unei patrii a evreilor. Cumva în mod ironic, principalul lui complice în acea străduanie avea să fie fratele mai mare al lui Fanny Weizmann, iubita-spioană a lui Curt Prüfer, omul care va deveni primul președinte al Israelului: Chaim Weizmann.

Mirajul Orientului, fie el pentru a cuceri, a explora sau a exploata, și-a exercitat atracția asupra Occidentului timp de o

mie de ani. Acest miraj a adus val după val de cruciați creștini în Orientul Apropiat în decursul unui interval de trei sute de ani în Evul Mediu. Mai apoi, a adus un general francez cuceritor, cu fantezii faraonice, pe nume Napoleon Bonaparte în Egiptul anilor 1790, urmat de cei mai mari arheologi ai Europei în anii 1830, plus hoarde de magnați apuseni ai petrolului, prospectori forând în căutare de țiței și șarlatani pe țărmurile Mării Caspice în anii 1870. Pentru o varietate similară de motive, în primii ani ai secolului al XX-lea, a adus împreună patru tineri aventurieri: Thomas Edward Lawrence, William Yale, Curt Prüfer și Aaron Aaronsohn.

La vremea respectivă, regiunile prin care călătoreau acești oameni făceau parte încă din Imperiul Otoman, una dintre cele mai mari puteri imperiale care a existat vreodată în lume. Luând naștere într-o mică zonă a regiunii muntoase a Anatoliei din Turcia zilelor noastre, acest imperiu se întinsese și crescuse în permanență, încât la începutul anilor 1600 ajunsese să cuprindă o suprafață rivalizând cu aceea a Imperiului Roman la apogeul său: de la porțile Vienei în nord până în capătul sudic al peninsulei Arabia, de la țărmurile vestice ale Mediteranei de-a curmezișul până la portul Basra din Irakul epocii moderne.

Dar asta fusese atunci. În al doilea deceniu al secolului al XX-lea, Imperiul Otoman se afla de multă vreme într-o stare aparentă de declin letal. Epitaful acestui proverbial „bolnav al Europei“ începuse să fie scris încă din anii 1850, iar de atunci, în perioada următoare, nu mai puțin decât cinci dintre puterile imperiale ale Europei smulseseră pe rând mari bucăți din teritoriul lui. Faptul că otomanii izbutiseră să evite până atunci o distrugere completă se datora atât abilității lor de a învrăjbi acele puteri europene rivale, cât și unui noroc de-a dreptul incredibil. În 1914 însă, toate acestea erau pe punctul de a se schimba. Intuind greșit — foarte greșit — ce avea să se întâmple

în războiul catastrofal care pornea atunci, otomanii nu își vor precipita doar propriul sfârșit, ci vor dezlănțui forțe de dezintegrare atât de masive, încât, după un secol, lumea încă se mai confruntă cu repercusiunile acelor evenimente.

---

[7] Djemal Pașa, citat în Aksakal, *The Ottoman Road to War*, p. 19.

[8] Yale, *It Takes So Long,* Capitolul 1, p. 10; BU Cutia 7, Fișierul 7.

[9] Yale a scris câteva relatări diferite și ușor contradictorii despre prima lui întâlnire cu T. E. Lawrence, inclusiv în memoriile lui, *It Takes So Long*. Cea mai detaliată și, totodată, sursa majorității informațiilor de aici se află în articolul său „T. E. Lawrence: erudit, soldat, demnitar, diplomat“ (nedatat, însă scris, probabil, la scurt timp după moartea lui Lawrence în 1935); BU Cutia 6, Fișier 1.

[10] Yale, *The Reminiscences of William Yale*, p. 7; Columbia University, Oral History Research Office, 1973.

[11] McKale, *War by Revolution*, p. 22, n. 18.

2

Un tip foarte neobișnuit[12]

Ai putea face loc, pe șantierele tale arheologice în iarna viitoare, pentru un tânăr absolvent de la Oxford, care a fost cu mine la Karkemiș? Este un tip foarte neobișnuit, dar un om pe care sunt absolut sigur că îl vei aprecia și îl vei plăcea... Aș mai putea completa că îi este absolut indiferent ce mănâncă sau cum locuiește.[13]

David Hogarth către egiptologul Flinders Petrie, 1911

„Cred că e timpul să îți adresez o scrisoare“, îi scria Thomas Edward Lawrence tatălui său, în 20 august 1906, „deși lucrul acesta nu implică nicio schimbare a stilului, dat fiind că toate scrisorile mele sunt la fel de lipsite de informații personale. Construcțiile pe care încerc să le descriu vor dăinui mai mult decât noi, așa că este foarte potrivit să le acord un spațiu mai mare.“[14]

Ținându-se de cuvânt, Lawrence a continuat acea scrisoare fără a împărtăși niciun fel de informații despre el, nesinchisindu-se nici măcar să menționeze cum își aniversase împlinirea vârstei de optsprezece ani, în urmă cu patru zile. În schimb, a folosit spațiul scrisorii pentru a descrie cu lux de amănunte particularitățile structurale ale unui castel din veacul al XIV-lea, pe care tocmai îl vizitase.

Lawrence, în vacanță școlară de la liceul de băieți din Oxford, își petrecea acea vară călătorind cu bicicleta prin nord-vestul Franței. Ca vehicul, bicicleta devenise disponibilă publicului larg din Europa doar de puțină vreme, grație unor inovații de proiectare și a producției de serie, iar în rândul clasei de mijloc britanice declanșase o adevărată pasiune de a cutreiera, pedalând pe două roți, meleagurile europene. Excursia lui Lawrence era întru totul de altă natură însă: un circuit de aproape o mie șase sute de kilometri, care l-a purtat la majoritatea castelelor și catedralelor importante din Normandia.

Însemnările pe care le-a făcut despre acele locuri au format baza scrisorilor lui Lawrence către familia lui rămasă la Oxford. Deși, adesea, începea prin a-și exprima succint îngrijorarea pentru sănătatea așa-zisă șubredă a mamei lui, principala caracteristică a majorității corespondenței era absoluta ei impersonalitate, același ton de disertație adoptat și în rândurile trimise tatălui său.

În anumite privințe, acest element de rigoare emoțională nu era, probabil, neobișnuit pentru un membru al unei familii britanice din clasa de mijloc, la sfârșitul epocii victoriene. E posibil ca această trăsătură să fi fost exacerbată, în cazul familiei Lawrence, prin preponderența părții masculine — cinci băieți, dar nicio fată —, însă era vorba totodată despre un segment al societății care prețuia stăpânirea de sine și exprimările subtile, unde copiii aveau datoria să fie studioși și respectuoși și unde cel mai mare dar al unui părinte pentru acei copii nu era o afecțiune indulgentă, ci mai degrabă un fundament religios sobru și o bună educație. Era, de asemenea, un segment al societății care păstra o viziune simplă și confortabilă asupra lumii. În timp ce ideile politice radicale începeau să încolțească în rândul clasei muncitoare, clasa de

mijloc britanică continua să adere la o ierarhie socială bazată nu atât pe avuția dobândită, cât mai degrabă pe descendența nobiliară și trăsăturile distinctive aferente, un sistem de castă, care dicta cu rigiditate aproape orice aspect al vieții sociale — în anumite privințe, chiar mai rigid decât în urmă cu o jumătate de secol. Chiar dacă părea absurdă, această stratificare însemna, de asemenea, că fiecare își știa locul, poziția în viață la care era rezonabil să aspire. În măsura posibilului, promovarea pe plan social și economic se obținea prin „virtuțile divine“ — modestie, independență, diligență și cumpătare.

Poate cea mai puțin contestată dogmă a vremii era ideea că Imperiul Britanic se afla acum în fruntea civilizației moderne și că sarcina specială a acestui imperiu era să răspândească lumina sa spirituală în lume — fie prin comerț, Biblie, arme sau vreo combinație din toate trei —, spre folosul culturilor și al raselor mai puțin norocoase. Deși această convingere se extindea la toate segmentele societății britanice, rezonanța ei era cu totul specială pentru clasa de mijloc, având în vedere că exact din această categorie socială proveneau principalii custozi ai imperiului — militarii cu rang de colonel sau maior și administratorii coloniali. Acest lucru contribuia negreșit la o distanțare emoțională în familiile de acest fel; din momentul când se năștea copiii, părinții lor trebuiau să se oțelească la gândul că era foarte posibil ca unele dintre vlăstarele lor, în special cele de sex bărbătesc, să plece peste mări și țări în vreun avanpost îndepărtat al imperiului, fără să-i mai vadă decenii la rând, sau poate niciodată.

Nu este, poate, nimic surprinzător în faptul că generația de britanici din clasa mijlocie, ajunsă la majorat la începutul anilor 1900, era marcată de o anumită voioșie și dezinvoltură, astfel încât, bunăoară, rememorând mult mai târziu în viață anii

adolescenței lor, unul dintre frații lui Lawrence putea să scrie, fără nicio undă de ironie: „Noi am avut o copilărie foarte fericită, care nu a fost niciodată tulburată de vreo ceartă între noi“.[15]

Dar, cel puțin dintr-un anumit punct de vedere, exista ceva întru totul neobișnuit la familia Lawrence de pe Polstead Road, în Oxford, iar fără doar și poate acest aspect sporea gradul de austeritate emoțională din casa lor. Fără ca vecinii ori copiii lor să bănuiască ceva, Thomas și Sarah Lawrence ascundeau un secret scandalos: trăiau practic ca niște fugari. Cheia acelui secret începea cu numele lor de familie, care nu era „Lawrence“ de fapt.

Numele real al lui Thomas Lawrence era Thomas Robert Tighe Chapman, iar în viața sa dinainte fusese un membru marcant al aristocrației latifundiare anglo-irlandeze. După ce studiase la Eton, viitorul baronet revenise în Irlanda și, la începutul anilor 1870, preluase plăcutul rol de gentleman fermier al moșiei familiei sale, în comitatul Westmeath. Se însurase cu o femeie dintr-o altă familie anglo-irlandeză bogată, cu care în scurt timp a făcut patru fete.

Dar această dulce existență a început să se destrame, când Chapman s-a combinat cu guvernanta fiicelor lui, o scoțiancă de douăzeci și patru de ani, pe nume Sarah Junner. Când soția lui Chapman a aflat de legătura lui amoroasă, la începutul anului 1888, Sarah avea deja un copil cu Thomas — un băiețel ținut ascuns într-un apartament închiriat la Dublin — și era din nou gravidă. Întrucât soția lui a refuzat să divorțeze, aristocratul s-a văzut nevoit să aleagă între cele două familii ale sale.

Ținând seama de legile și strictețea morală ale epocii victoriene, consecințele acelei alegeri nu puteau fi decât extrem de profunde. Dacă opta să rămână cu Sarah Junner, Thomas Chapman ar fi fost lipsit de cea mai mare parte a moștenirii

familiale și, mai grav, cele patru fiice ale lui ar fi urmat să întâmpine mari dificultăți în a se mărita vreodată, din cauza stigmatului lăsat de scandalul din familie. Mai rău era ceea ce îi aștepta pe ceilalți copii ai lui, făcuți cu Sarah. Fiind vlăstare nelegitime, nu puteau avea acces la multe dintre școlile mai bune și profesiile respectabile care li s-ar fi cuvenit de drept, dacă ar fi purtat legal numele de Chapman. Desigur, cea mai prudentă variantă era ca Thomas să o trimită pachet pe Sarah înapoi în Scoția ei de baștină, cu o alocație de întreținere pentru ea și copiii ei, un aranjament relativ comun în acele vremuri, când o servitoare „dădea de bucluc“ cu stăpânul casei. În schimb, Chapman a ales să rămână cu Sarah.

După ce a renunțat la partea care i se cuvenea din averea familiei în favoarea fratelui său mai mic, Thomas a părăsit Irlanda împreună cu Sarah, la mijlocul anului 1888, alegând anonimitatea unui sătuc din partea de nord a Țării Galilor, numit Tremadoc. Acolo, pentru a-și ascunde identitatea, cuplul a adoptat numele[16] de fată al mamei lui Sarah, Lawrence, iar în luna august a acelui an Sarah l-a născut pe cel de-al doilea copil al lor, un băiat pe care l-au botezat Thomas Edward.

În Țara Galilor, cuplul nu și-a putut găsi liniștea sufletească. Întreținându-se dintr-o rentă modestă obținută din domeniile familiei Chapman, dar trăind cu frica permanentă că s-ar putea întâlni într-o bună zi cu vreo persoană care să îi fi cunoscut anterior, familia Lawrence a început o existență peripatetică, încercând să nu atragă atenția nimănui: în scurt timp, au renunțat la Tremadoc, optând pentru un sat și mai izolat, în nordul Scoției, apoi s-au mutat în Insula Man, iar de acolo timp de doi ani într-un orășel francez, după care s-au retras încă doi ani într-o cabană de vânătoare de pe coasta sudică a Angliei. Pe lângă inconvenientele izolării în aceste locuri — peste tot, familia Lawrence a închiriat locuințe la marginea satelor sau

case înconjurate de ziduri înalte din piatră —, Thomas a rupt legătura cu aproape toți prietenii săi dinainte, iar Sarah nu părăsea decât arareori siguranța și anonimitatea locuinței lor.

„Puteți să vă imaginați cât am suferit eu și mama voastră în toți acești ani“, avea să mărturisească Thomas Lawrence într-o scrisoare postumă către fiii săi, „neștiind dacă într-o bună zi nu aveam să fim recunoscuți de cineva, ceea ce ar fi însemnat ca trista noastră poveste să ajungă de notorietate publică.“[17]

Sub imperiul acestei spaime permanente, decizia celor doi Lawrence de a se muta la Oxford în 1896 a fost probabil de-a dreptul sfâșietoare. Pentru prima oară, cuplul se încumeta să locuiască în centrul unui oraș mare unde, dat fiind trecutul educațional și aristocratic al lui Thomas, era foarte posibil ca drumurile lor *să se încrucișeze* cu cineva din trecut. Pe de altă parte, procedând astfel, cei doi Lawrence le ofereau fiilor lor — al căror număr crescuse la patru, cu un al cincilea pe drum — șansa de a primi o bună educație, poate chiar de a fi admiși, în final, la Universitatea Oxford, așa că au hotărât să-și asume riscul. Aflându-se acum într-o poziție atât de expusă, membrii familiei Lawrence s-au retras și mai mult în cercul lor strâmt, băieții trăind izolați de societate, spre deosebire de colegii lor de școală, dar asta din motive pe care ei înșiși nici nu puteau să și le imagineze. Toți, în afară de Thomas Edward, de fapt. Odată cu mutarea la Oxford, băiatul de opt ani se instala acum în cea de-a șasea locuință de când venise el pe lume, iar la un moment dat, în primii lui ani în casa de pe Polstead Road, a descifrat parțial secretul de familie. A păstrat însă informația pentru sine, fără să-și acuze vreodată părinții sau să divulge adevărul în fața vreunuia dintre frații săi.[18]

La liceul de băieți din Oxford, Lawrence era cunoscut drept un elev sclipitor, dar liniștit, pe care nu îl atrăgeau sporturile de echipă și care, atunci când nu era captivat de vreo preocupare

solitară, prefera compania fraților săi sau a unui grup foarte mic de prieteni apropiați. Pasiunea pentru lectură — fusese un cititor vorace încă de la o vârstă fragedă — era contrabalansată de plăcerea de a se plimba cu bicicleta și de înclinația de a le juca feste celor din jur. Dar mai era și altceva. La începutul adolescenței, „Ned“, cum îi spuneau membrii familiei și prietenii, căpătase deprinderea de a-și testa mereu limitele rezistenței personale, verificând bunăoară cât de departe sau cât de repede putea merge cu bicicleta ori cât de mult timp putea să se abțină de la mâncare, somn sau apă. Nu era vorba despre uzuala bravadă a băieților dornici să demonstreze de ce erau ei în stare, ci de suplicii prelungite pe care Ned, printr-un fel de voință de fier, putea să le îndure până la o vlăguire totală.[19] Atât de pronunțată era această tendință, încât în clasa a patra (echivalentul clasei a opta) a remarcat până și directorul școlii: „Era altfel decât băieții de vârsta lui“, scria Henry Hall amintindu-și de Lawrence, „căci încă de când era elev manifesta o înclinație puternică spre stoici, o aparentă indiferență față de plăcere sau durere“.[20]

E posibil ca, parțial, acest lucru să fi izvorât dintr-un mediu familial din ce în ce mai riguros. Pe măsură ce fiii ei s-au făcut mai mari, Sarah Lawrence, care întruchipa spiritul disciplinar al familiei, a devenit mai religioasă și, totodată, mai înclinată spre pedepsele corporale. Acestea nu erau simple palme peste șezut, ci bătăi prelungite cu cureaua și cu biciușca, iar în amintirea fraților Lawrence, Ned era de departe ținta ei cea mai frecventă.[21] Relația dintre mamă și fiu se conforma unui tipic îngrijorător. Faptul că Ned se ambiționa de fiecare dată să nu plângă sau să nu ceară îndurare în timpul acestor corecții — dimpotrivă, capacitatea de a nu afișa niciun fel de emoție părea să-l umple de satisfacție — avea adesea efectul de a înrăutăți pedepsele cu bătaia, într-atât de mult, încât de câteva ori

Thomas Lawrence, în mod normal supus și ținut la respect, a intervenit pentru a le pune capăt.

În jurul vârstei de cincisprezece ani, Ned a încetat brusc să mai crească. Întrucât toți frații lui au ajuns, până la urmă, să-l întreacă în înălțime, statura măruntă la care el rămăsese — estimată divers între un metru șaizeci și un metru șaizeci și cinci — a început să îl complexeze, ceea ce i-a accentuat, probabil, și timiditatea deja pronunțată. Cam în aceeași perioadă, s-a manifestat fascinația lui pentru legendele cu cavaleri medievali și pentru arheologie. A început să facă lungi excursii cu bicicleta la bisericile din zonele rurale ale Angliei, unde obișnuia să curețe plăcuțele memoriale din alamă. Împreună cu cel mai bun prieten al lui din acea vreme, scormonea prin șantierele de construcții ale noilor clădiri care se ridicau în Oxford, în căutare de relicve, din care a găsit destul de multe. Aceste descoperiri, în cea mai mare parte cioburi de obiecte de sticlă și lut din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, l-au condus curând pe Ned la Muzeul Ashmolean din centrul Oxfordului.

Fiind renumit drept cel mai vechi muzeu public din Anglia și punând accentul pe evidențierea confluenței dintre cultura răsăriteană și cea apuseană, Muzeul Ashmolean avea să joace un rol transformator în viața lui Lawrence. Încurajat de curatorii așezământului, cărora le aducea vestigiile descoperite pe șantierele de construcție, adolescentul a devenit în scurt timp o figură cunoscută prin muzeu, venind acolo după școală și ajutând la diverse treburi la sfârșit de săptămână. Pentru Lawrence, Muzeul Ashmolean a ajuns un fel de fereastră spre lumea care se așternea dincolo de Oxford, exponatele străvechi conferind materialitate tuturor locurilor și civilizațiilor despre care citea permanent. O mărturie a fascinației lui pentru trecut, dar și a îndârjitei suficiențe de sine care îl caracteriza deja a

fost lungul lui circuit cu bicicleta la castelele și catedralele din Normandia, în vara anului 1906.

Luând note mari în liceu, în toamna anului 1907 Lawrence a fost admis la Jesus College de la Universitatea Oxford, pentru a se specializa în istorie. Cu un interes neștirbit atât pentru istoria militară, cât și pentru Evul Mediu, a conceput o lucrare științifică despre arhitectura castelelor și a cetăților medievale. În acest scop, pentru vacanța de vară din 1908, a plănuit un periplu mult mai amplu decât excursia lui precedentă în Normandia, un circuit cu bicicleta minuțios elaborat, înglobând aproximativ 3900 de kilometri, în cadrul căruia avea să ajungă la aproape toate structurile importante de acest fel de pe cuprinsul Franței. Cazându-se în pensiuni ieftine sau campând sub cerul liber, parcurgea îndeobște cu bicicleta peste o sută cincizeci de kilometri pe zi, deplasându-se de la un străvechi castel sau meterez la altul. La fiecare obiectiv, făcea fotografii, desena schițe și lua notițe exhaustive, înainte de a se urca din nou pe bicicletă și de a pedala mai departe.

Inițial, scrisorile trimise acasă pe Polstead Road au avut același ton sec, chiar anost, al epistolelor din călătoriile lui anterioare. Dar, pe urmă, ceva s-a schimbat. S-a întâmplat în 2 august 1908, când Lawrence a ajuns în satul Aigues-Mortes și a văzut Marea Mediterană pentru prima oară. În scrisoarea descriind experiența din acea zi, Lawrence manifesta o exuberanță și un sentiment de încântare, care erau absolut atipice pentru el.

„M-am scăldat astăzi în mare“, scria el, „marea grandioasă, cea mai grandioasă din lume; puteți să vă imaginați sentimentele mele... Am simțit că, în sfârșit, găsisem calea spre Sud și spre întregul Orient glorios — Grecia, Cartagina, Egipt, Tyr, Siria, Italia, Spania, Sicilia, Creta — erau toate acolo, și toate la îndemâna mea... Oh, neapărat trebuie să mai ajung aici

— și mai departe chiar! Efectiv, acest contact cu marea mi-a bulversat cumva echilibrul mental; aș accepta o călătorie cu vaporul în Grecia mâine, dacă s-ar putea.“[22]

Era aproape ca și cum ar fi descris o revelație religioasă. Într-un fel, asta și era.

Când s-a întors la Oxford și și-a reluat studiile în acea toamnă, Lawrence a început să pună la cale o nouă călătorie — nespus mai ambițioasă —, cu gândul de a ajunge în cea mai îndepărtată dintre regiunile pe care le contemplase în ziua aceea la Aigues-Mortes. Printre primii care aveau să afle de acest nou proiect s-a aflat un om pe nume David Hogarth.

Hogarth, un renumit arheolog care lucrase și călătorise mult în Orientul Apropiat, nu preluase decât recent funcția de director, sau custode, al Muzeului Ashmolean. Pe curatorii care lucrau la Ashmolean îi auzise negreșit vorbind despre T. E. Lawrence — studentul timid de la Oxford, care fusese o prezență nelipsită în preajma muzeului încă din adolescență, și care manifesta o curiozitate intensă pentru munca arheologică —, însă aceste informații nu îl pregătiseră nicidecum pe Hogarth pentru întâlnirea cu persoana firavă, care a fost poftită în biroul său într-o bună zi din ianuarie 1909.

După periplul său la castelele din Franța, Lawrence își extinsese radical viziunea asupra lucrării lui de diplomă la Oxford. Pe scurt, nu mai rămăseseră prea multe lucruri noi, care să poată fi spuse sau descoperite examinând fortificațiile medievale europene propriu-zise, în timp ce unul dintre misterele ce dăinuiau încă în studierea arhitecturii militare viza gradul în care inovațiile apărute la meterezele medievale erau de origine apuseană sau răsăriteană: cruciații creștini învățaseră oare de la inamicii lor musulmani în timp ce cotropeau Țara Sfântă, sau musulmanii copiaseră de la cruciați? Așa cum i-a explicat Lawrence lui Hogarth, ceea ce propunea el

era o cercetare cuprinzătoare a fortărețelor cruciaților din Orientul Apropiat sirian — și, în maniera tipică lui Lawrence, nu doar o vizitare a câtorva dintre cele mai însemnate, ci un traseu complet, pe la *toate* acele construcții. Lawrence plănuia să întreprindă această călătorie în timpul următoarei vacanțe de vară la Oxford, și de unul singur.

Hogarth, deja descumpănit de statura modestă a lui Lawrence — avea acum douăzeci de ani, dar îi dădeai cu ușurință doar cincisprezece —, a rămas stupefiat de acest plan. Expediția propusă de Lawrence presupunea o călătorie de peste o mie cinci sute de kilometri prin deșerturi și lanțuri muntoase accidentate, unde puținele drumuri și poteci care mai existau de pe vremea romanilor se deterioraseră continuu de atunci. Mai mult, vara era cea mai nepotrivită perioadă pentru a călători în Siria, un anotimp când temperaturile atingeau în mod obișnuit 49 de grade Celsius, în interior. Așa cum Hogarth i-a relatat acea conversație unui biograf de-al lui Lawrence, când a încercat cu mult tact să menționeze aceste probleme, s-a ciocnit de o fermitate de fier.

— Eu plec, a zis Lawrence.

— Bun, dar ai bani? a întrebat Hogarth. Vei avea nevoie de o călăuză și de servitori, care să-ți care cortul și bagajele.

— Voi merge pe jos.

Proiectul devenea din ce în ce mai absurd.

— Europenii nu merg pe jos în Siria, i-a explicat Hogarth. Este periculos și neplăcut.

— Ei bine, eu o să merg pe jos, a spus Lawrence.[23]

Uimit de perseverența îndârjită a tânărului, Hogarth l-a implorat să ceară măcar sfatul unui expert autentic. Acesta era Charles Montagu Doughty, un explorator care străbătuse o mare parte din regiunea pe care își propunea Lawrence să o cutreiere și a cărui carte *Travels in Arabia Deserta* (*Călătorii în*

Arabia Deserta) era considerată drept memorialul de călătorie definitoriu al vremii. Când a fost contactat, Doughty a respins planul cu și mai multă vehemență decât Hogarth.

„În iulie și august, canicula este foarte violentă ziua și noaptea“, îi scria el lui Lawrence, „chiar și la altitudinea Damascului (peste 600 de metri). Este un teritoriu sordid, unde un european găsește cu greu mijloacele de a-și reface puterile. Un om prudent, care cunoaște țara, nu s-ar putea gândi nicidecum să străbată zilnic, cu piciorul, distanțe atât de lungi. Populațiile locale nu cunosc decât viața lor mizeră și, în cazul cel mai bun, se uită la orice european care hoinărește prin țara lor cu o rea-voință disimulată.“[24]

Și, pentru eventualitatea în care nu ar fi fost suficient de convingător, Doughty continua: „Distanțele ce trebuie parcurse sunt enorme. Nu ai nicio posibilitate de a-ți întrema forțele, în afară de firava marjă de energie cu care ai venit din Europa. Mâncarea insuficientă, lipsa de odihnă și somn și-ar spune curând cuvântul“.

Pe cei mai mulți, asemenea sfaturi i-ar fi disuadat, nu și pe Lawrence însă. Pentru un tânăr deja deprins să își testeze limitele rezistenței personale, scrisoarea lui Doughty suna ca o provocare.

Cu siguranță, era croit pentru acel rol. Cu umerii lui de taur, palmele bătătorite și mustața ghidon *à la* Teddy Roosevelt, William Yale, noul tehnician pentru lucrări inginerești de nivelment, angajat pe șantierul de la Culebra Cut în vara anului 1908, se integra perfect printre zecile de mii de muncitori care dăduseră buzna în junglele din America Centrală. Veniseră toți să participe la cel mai ambițios proiect de construcție din istoria omenirii, crearea canalului Panama.

Puțini dintre colegii lui de muncă ar fi putut bănui că, în realitate, William Yale nu avea niciun fel de pregătire

inginerească; în schimb, obținuse postul de specialist nivelmetric, împreună cu salariul substanțial pe care îl implica, prin strădaniile unui prieten de facultate, cu relații sus-puse. Indubitabil, și mai puțini chiar ar fi putut ghici că tânărul acela de douăzeci și unu de ani — fără discuție, un muncitor neobosit, care nu se plângea niciodată — lucra într-un mediu care îi era complet străin, că în calitate de moștenitor al uneia dintre cele mai bogate și cele mai ilustre familii din America, dusese până foarte de curând o viața de privilegii considerate extraordinare chiar și conform standardelor extravagante ale zilei. Raportat la arhetipul american al omului ridicat prin forțe proprii, William Yale reprezenta polul opus și sumbru, un ins care beneficiase prin naștere de avantaje fenomenale, dar care pierduse absolut totul într-o clipită.

Veniți în America în urmă cu câteva secole, la mijlocul anilor 1600, membrii clanului Yale din New England formau o familie tipică de yankei cu sânge albastru, care timp de 250 de ani își sporiseră averea prin transporturi navale, manufacturi și exploatarea tuturor bogățiilor pe care Lumea Nouă le putea oferi. Fidelă dogmei prezbiteriene, familia Yale credea, de asemenea, în operele filantropice și în educație; în 1701, Elihu Yale, stră-străunchiul lui William, și-a adus contribuția la fondarea universității din New Haven, care poartă și azi numele familiei lor.

Născut în 1887, William părea cu siguranță hărăzit să trăiască în tradiția familiei. Cel de-al treilea fiu al lui William Henry Yale, industriaș și speculant financiar pe Wall Street, a crescut pe un domeniu de aproximativ patru acri în Spuyten Duyvil, promontoriul stâncos din capătul sud-vestic al Bronxului în New York City. Oferind priveliști spectaculoase spre Manhattan și fluviul Hudson, Spuyten Duyvil fusese de multă vreme cartierul preferat al clasei înstărite din New York,

dornică să scape de zgomotul și funinginea orașului, iar domeniul Yale era printre cele mai grandioase reședințe. În primii ani ai copilăriei, William și ceilalți copii ai familiei Yale, patru frați și două surori, au fost educați de tutori particulari la conacul familiei, au luat lecții de dans și bune maniere la Dodsworth, renumita academie de dans din Manhattan, și și-au petrecut verile pe vasta moșie împădurită a familiei, în valea Black River, din partea nordică a statului New York. Asemenea celor doi frați ai săi mai mari, pentru liceu William a fost expediat la prestigioasa Lawrenceville School de lângă Princeton.

Dar, chiar de la o vârstă fragedă, băieții din familia Yale au avut, probabil, niște orizonturi mai largi decât majoritatea vlăstarelor masculine din pătura răsfățată de soartă a New Yorkului. Lucrul acesta se datora tatălui lor. Pe lângă a fi un înfocat susținător politic al lui Teddy Roosevelt — familia Yale se potrivea ca turnată în matricea republicană progresistă —, William Henry Yale îmbrățișa de asemenea ideile lui Roosevelt despre americanul ideal și despre pericolele „civilizației excesive“, un eufemism pentru efeminație. Conform acestei concepții asupra lumii, adevăratul bărbat era un individualist înverșunat, apt pe plan fizic și cultivat pe plan intelectual, care se simțea în largul lui atât conducând oameni în luptă sau mergând la vânătoare în prerie, cât și făcând conversație cu doamnele în salon. În acest scop, William Henry îi ducea frecvent pe fiii săi în lungi excursii prin ținuturile sălbatice ale Americii și avea grijă ca băieții să se priceapă să vâneze, să pescuiască și să pună capcane, dar la fel de bine să se comporte cu eleganță și manierat la o petrecere pe peluzele din Spuyten Duyvil.

Paradigma „omului visat de Roosevelt“ părea să fi prins rădăcini solide în cel de-al treilea fiu al său, care îi purta și

numele. În 1902, în timpul vacanței de vară de la Lawrenceville, William, atunci în vârstă de paisprezece ani, a călătorit cu tatăl său în Cuba pentru a vedea peisajele insulei, recent „eliberată“ de sub ocupația Spaniei, dar și pentru a vizita minele de cupru ale familiei, achiziționate de curând. În loc să intre imediat la Yale University după terminarea liceului — și niciodată nu s-a pus problema la ce universitate aveau să studieze toți băieții din familia Yale —, William și-a luat liber un an și și-a petrecut o parte din acel răstimp însoțind un prieten bogat și familia acestuia într-un mare circuit prin Vestul american, la bordul trenului lor privat.

Dar la fel ca T. E. Lawrence, când William Yale se gândea la viața de adult, privea deja cu groază la calea convențională care îi era trasată atât de clar. „Viața de rutină pe care văzusem că o adoptaseră alți tineri mi se părea insipidă și fără sens“, avea să scrie el mai târziu. „Ideea de a face mereu și mereu din nou același lucru zi după zi, an după an, mă scotea din minți. Cum de alții trăiau în același oraș în care crescuseră, se însurau cu fete pe care le cunoscuseră de-o viață, locuiau în casele deținute de familiile lor, se duceau să lucreze în fiecare zi, în continuu, la firmele tatălui lor, era peste puterea mea de a înțelege.“

Apoi, dilema a fost rezolvată pentru el. În octombrie 1907, un val de panică pe Wall Street a declanșat o retragere masivă de lichidități din băncile de pe tot cuprinsul țării și aproape a înjumătățit valoarea bursei din New York în doar câteva zile. Printre cei mai dur loviți de căderea bursei a fost William Henry Yale, cu mari investiții bazate pe capital de împrumut, a cărui enormă avere a fost practic spulberată. Când William a venit acasă de Crăciun, fiind student în anul întâi la Yale, tatăl lui i-a dat o veste aproape inimaginabilă: tânărul de nouăsprezece ani va trebui acum să muncească pentru a contribui la completarea costurilor de școlarizare la facultate;

practic, era pe cont propriu.

Reacția lui William la aceste vești a fost amestecată: șoc, lesne de înțeles, în fața bruștei încetări a traiului său privilegiat, dar un șoc atenuat de un sentiment de libertate. Avea acum șansa de a duce viața aventuroasă la care visa. În vara aceea, s-a învoit de la universitate și a plecat cu vaporul în Panama.

Acea ședere de șase luni în America Centrală s-a dovedit o experiență transformatoare. În loc de moștenitori de bani gata și personalități mondene, tovarășii lui Yale erau acum o echipă de aventurieri internaționali și vagabonzi ce lucrau în construcții, bărbați necioplți care l-au învățat pe aristocratul scăpătat cum să muncească și cum să bea; după cum povestea chiar Yale, doar îndoctrinarea puritană a mamei lui l-a făcut să reziste la îmbierile perseverente ale prostituatelor din Barul Navajo în Panama City și să scape cu castitatea intactă.

Dar dacă Panama deschisese o ușă, perspectiva de a-i trece pragul îl descumpănea totuși. După ce s-a întors în New Haven și și-a terminat studiile universitare, William Yale s-a trezit într-un mare impas. „Lumea mea se năruise. A mai ajunge vreodată în punctul în care puteam să mă însor și să trăiesc existența la care fusesem crescut să mă aștept mi se părea absolut lipsit de speranță. Nu aveam nici cea mai vagă idee cum să fac bani... Ce-mi rămânea de făcut acum? Eram lefter, datornic și nu știam nimic despre o lume care, în adâncul sufletului, mă intimida profund.“

Până la urmă, avea să găsească un răspuns la acea întrebare. Soluția va îmbrăca forma unui anunț prin care se cereau doritori care să se înscrie la „școala pentru servicii în străinătate“ a firmei Standard Oil Company din New York.

Oricine s-ar fi întâmplat să traverseze câmpia toridă, situată la vest de Alep în nordul Siriei, la începutul lui septembrie 1909, ar fi avut parte de o priveliște neobișnuită: un tânăr englez,

înfiorător de slab, cu un rucsac atârnat de umeri, pășind anevoios înainte, în timp ce pe urmele lui venea un escadron al cavaleriei turce.

În urmă cu câteva zile, T. E. Lawrence sosise în îndepărtatul oraș Sahyun, la poalele dealurilor, unde voia să cerceteze liniștit încă un fort al cruciaților, iar guvernatorul otoman al provinciei, caimacamul, fusese atât de uluit văzându-l pe tânărul drumeț, încât insistase să îl trateze pe Lawrence ca pe un demnitar străin venit în vizită. Asta însemna ca Lawrence să stea în casa guvernatorului și să fie servit somptuos, dar mai însemna de asemenea ca o gardă de corp personală, formată din cavaleriști, să îl însoțească pe Lawrence când avea să pornească în excursia lui de cinci zile spre Alep.

„Este destul de amuzant să vezi un călător pedestru păzit cu grijă de o trupă de cavalerie ușoară“, scria el familiei, descriind întâmplarea. „Bineînțeles, toți cred că sunt nebun să merg pe jos, iar escorta mi-a oferit un cal, în medie cam la fiecare jumătate de ceas; nu puteau să priceapă ideea mea preconceptă împotriva oricărei chestii cu patru picioare.“[25]

Lunga drumeție a lui Lawrence prin Siria în acea vară a cuprins două etape de călătorie. Prima a început în orașul de coastă Beirut și a constat dintr-o expediție de trei săptămâni în sud, prin munții Libanului până în nordul Palestinei. După ce s-a întors la Beirut și s-a odihnit câteva zile, s-a lansat într-un periplu spre nord, mult mai complicat și dificil.

A fost o aventură care i-a schimbat viața. Pretutindeni, băștinașii îl întâmpinau cu uimire, dar și cu o mărinimie copleșitoare. În sat după sat, localnicii insistau ca Lawrence să mănânce cu ei sau să fie oaspetele lor peste noapte, iar, în ciuda sărăciei lor lucii, foarte puțini acceptau vreodată bani de la el. „Țara aceasta este o minunăție pentru cei care vor să hoinărească pe meleagurile ei“, îi scria el tatălui său, la mijlocul

lui august, „căci ospitalitatea aici nu este doar o vorbă goală.“[26]

Scrisorile trimise acasă sugerau o fericire recent descoperită. În una dintre scrisorile către mama lui, la sfârșitul lunii august, se exprima asemenea unui student modern, care are impresia că voiajurile lui l-au schimbat fundamental: „Îmi va fi atât de dificil să redevin englez“.[27]

Diferența în cazul lui Lawrence era că lucru acesta s-a dovedit a fi adevărat.

Reîntors la Oxford pentru ultimul an de studii, Lawrence trudea la lucrarea lui de diplomă în căsuța agreabilă pe care tatăl lui i-o construise în grădina locuinței lor de pe Polstead Road. Disertația rezultată purta titlul precis, chiar dacă nu tocmai îmbietor: *Influența cruciadelor asupra arhitecturii militare europene, până la sfârșitul secolului la XII-lea.*

Examinatorii de la catedra de istorie a Universității Oxford au fost suficient de impresionați de cercetarea sa originală — atunci, ca și acum, majoritatea tezelor de licență erau îndeobște compilații din lucrările altora —, încât i-au acordat lui Lawrence onoruri de prim rang, cel mai înalt calificativ de studii și una dintre cele zece asemenea diplome excepționale conferite de facultatea de istorie în acel an. Această înaltă distincție i-a sporit considerabil șansele de a îmbrățișa o carieră academică, urmându-și astfel noul ideal, iar lucrul acesta a putut fi înlesnit atunci când facultatea i-a oferit o bursă pentru a-și putea continua activitatea postuniversitară. Pornind poate de la descoperirile lui arheologice din adolescență pe șantierele de construcție de la Oxford, Lawrence avusese de mult timp o atracție specială pentru obiectele de lut, acesta fiind și subiectul spre care s-a îndreptat în cercetările lui postuniversitare. Cu siguranță, a studia „Olăria medievală smălțuită cu plumb între secolul al XI-lea și al XVI-lea“ suna mult mai puțin incitant decât drumețiile prin Siria, însă era un prim pas spre viața pe care o

vedea pentru el.

Dar nu avea să fie așa. În toamna anului 1910, după doar câteva zile de când sosise în Franța pentru a-și începe cercetările în domeniul olăriei, Lawrence a aflat că David Hogarth urma să plece în nordul Siriei să supervizeze inaugurarea unui șantier arheologic pentru British Museum, la ruinele antice de la Karkemiș. Abandonând proiectul din Franța, Lawrence s-a întors în grabă la Oxford pentru a încerca să-l convingă pe Hogarth să-l ia cu el.

Era un copil pipernicit și bolnăvicios, născut într-o familie care nu cunoștea mila. Chiar înainte de a ajunge la adolescență, Curt Prüfer, singurul fiu al unui dascăl din Berlin, suferise de un șir întreg de maladii, care includeau tuberculoza, o boală de rinichi și difteria. Din cauza unui tratament ratat pentru această ultimă afecțiune, rămăsese cu vocea aceea moale și subțiratică de mai târziu.

Sănătatea șubredă a băiatului nu a reușit, se pare, să înduplece inimile împietrite ale părinților săi, Carl și Agnes Prüfer. Tatăl îl critica permanent pe Curt pentru așa-zisa lui lenevie, în timp ce mama lui arareori se arăta afectuoasă cu el sau abia dacă îl băga în seamă. Izolarea emoțională nu se oprea aici. Conform biografului lui Prüfer, Donald McKale, Curt nu a avut prieteni în copilărie, iar singura lui legătură afectivă până la maturitate a fost cu sora lui mai mare. În mod semnificativ, ținând seama de ridiculizările din curtea școlii, pe care neîndoielnic le-a îndurat din cauza vocii sale, insulta favorită a lui Curt Prüfer ca adult, pe care obișnuia să o aplice unor întregi naționalități sau chiar și propriul său fiu însurat, era aceea de homosexual.[28]

Dar în contrast cu sărăcia spirituală a vieții lui familiale, Prüfer se născuse într-o perioadă fantastic de palpitantă și tumultuoasă din istoria Germaniei.[29] În 1871, exact cu zece ani

înainte de nașterea lui, Otto von Bismarck valorificase victoria zdrobitoare a Prusiei asupra Franței în Războiul Franco-Prusian pentru a distruge mozaicul vechi de secole al principatelor și ducatelor germane, făurind astfel națiunea germană modernă.

Sub o structură corporatistă dirijată de stat, Germania a evoluat rapid de la statutul de economie preponderent agrară și a devenit una dintre cele mai industrializate țări din lume, legată de la un capăt în celălalt printr-o rețea modernă de căi ferate, canale și șosele. O serie de legi vizând acordarea de drepturi pentru muncitori, precum și primul sistem național de protecție socială din lume au fracturat ceea ce fusese una dintre cele mai rigide stratificări în clase sociale din Europa. Aceste fracturi s-au adâncit și mai mult prin extinderea masivă a învățământului superior de stat. Fiind cândva doar apanajul unei elite exclusiviste, universitățile deveniseră accesibile clasei mijlocii, astfel încât la cumpăna dintre veacuri acestea înglobau jumătate din totalitatea absolvenților de liceu.

La fel de spectaculoase erau noua imagine și realizările Germaniei în străinătate. Dintr-o amestecătură amețitoare de fiefuri certărețe — o amestecătură pe care, cu iscusință, puterile imperiale consacrate ale Europei le învrăjbiseră unele contra altora timp de secole —, Germania devenea subit un imperiu de sine stătător. Deși intrase târziu în hora europeană a „busculadei pentru Africa“, la mijlocul anilor 1880 își făcuse deja colonii în vestul, sudul și estul Africii; iar într-un acces de grandoare ajunsese chiar să își înfigă drapelul în insula Samoa din Pacificul de Sud, literalmente aproape cel mai îndepărtat punct de pe planetă față de Germania.

Dar dacă Bismarck crease statul german modern, un alt om a fost cel care avea să catapulteze cu adevărat Germania pe scena globală, înflăcărând totodată inimile tinerilor germani, cum era și Curt Prüfer. În 1888, Wilhelm al II-lea, cel mai mare

nepot al reginei Victoria a Angliei, urca pe tronul german la vârsta de douăzeci și nouă de ani. Cu o pasiune pentru uniformele militare și limbajul belicos, dar și vădind un resentiment neclintit la adresa celorlalte familii regale europene, tânărul kaizer era hotărât să facă din națiunea sa nu doar o forță regională, ci o putere mondială. Această agresivitate nu a produs prea multă îngrijorare în celelalte capitale europene, atâta timp cât adevăratele pârghii ale autorității germane se aflau în mâinile sigure ale cancelarului Bismarck — în cadrul orbitei incestuoase a regalității europene, Wilhelm fusese etichetat deja drept un personaj coleric, instabil emoțional, dar controlabil —, însă îngrijorarea a crescut considerabil când Wilhelm l-a forțat pe Bismarck să se retragă din funcție în 1890 și și-a asumat puteri autocratice. În absența influenței domolitoare a Cancelarului de Fier și înconjurându-se de curteni lingușitori și de elita militară prusacă, Wilhelm se hrănea spiritual — ceea ce le impunea și supușilor săi — dintr-o mitologie naționalistă deosebit de toxică, ancorată într-un sentiment atât de victimizare, cât și de superioritate: concepția că de-a lungul istoriei, Germaniei i se refuzase cuvenitul „loc sub soare“, fiind trădată de ceilalți, și că această colosală nedreptate urma acum să fie remediată prin forța armelor dacă era nevoie.

Pentru un băiat cum era Curt Prüfer, ajuns la majorat în acest moment crucial, se poate spune cumva că noua Germanie l-a creat. Când a intrat la școala secundară în 1896, fusese introdus la nivel național un nou program de studii, care renunța la modelul clasicist european în favoarea unui sistem ce propovăduia mândria națională alături de întâietatea statului și a împăratului. Noile concepte și-au găsit un discipol înfocat în băiatul bolnăvicios și singuratic din Berlin. Respingând categoric liberalismul neosocialist al tatălui său,

Curt s-a ridicat de asemenea împotriva orizonturilor mic-burgheze înguste ale părinților săi, în special dorința lor ca el să calce pe urmele lui Carl Prüfer și să devină profesor de școală. În schimb, acest „om nou“ german — excepțional de strălucit și motivat, în ciuda estimărilor aspre ale tatălui său — și-a imaginat pentru sine o viață complet diferită, iar locul unde vedea el că l-ar putea duce acea viață se afla înspre est.

E posibil ca această atracție să fi izvorât în parte din curentele politice ale zilei. Printre toate puterile europene aflate în competiție la sfârșitul secolului al XIX-lea, exista tendința crescândă de a considera diplomația drept un joc cu sumă nulă — orice acord între rivalii tăi se traducea printr-o pierdere directă sau amenințare la adresa ta —, însă nicăieri această tendință nu era mai pronunțată decât în Germania atinsă de paranoia sub conducerea lui Wilhelm. Pe parcursul anilor 1890, în condițiile unor semne tot mai numeroase ale unei prietenii între Franța, Marea Britanie și Rusia, o prietenie stimulată în mare parte de spaima provocată de rapida militarizare a Germaniei, discuțiile despre „încercuire“ au ajuns tot mai în vogă la Berlin. Ca să scape de această încercuire de către imperiile rivale ei — Franța și Marea Britanie de o parte, Rusia de cealaltă parte — Germania prinsă la mijloc avea nevoie să privească dincolo de ele pentru o expansiune politică și economică, iar regiunea oferind cele mai mari promisiuni era Orientul musulman și otoman. Această idee s-a consolidat substanțial în 1898, când kaizerul a făcut un voiaj triumfător în lumea otomană și a fost sărbătorit regește oriunde a mers. Pentru tinerii germani patrioți, Orientul Apropiat a devenit subit un tărâm ademenitor.

Dar pentru Curt Prüfer, probabil că atracția mai mare deriva din aspectul exotic. În diferite perioade pe parcursul secolului al XIX-lea, descoperirile arheologice din Orientul

Apropiat exercitaseră o fascinație intensă asupra opiniei publice din Europa, și probabil nicăieri acest lucru nu fusese mai adevărat, decât în Germania. Începând cu expedițiile lui Karl Lepsius la piramidele egiptene în anii 1840 și continuând cu săpăturile arheologice ale lui Heinrich Schliemann la Troia și Micene în anii 1870, arheologii germani se situaseră în fruntea explorărilor din regiune, lor datorându-li-se multe dintre marile descoperiri. În anii 1880, când savanții germani dezgropau deja siturile funerare din regiunea Luxor în Egiptul de Sus, iar Adolf Erman descifra deja la Universitatea din Berlin codurile hieroglifelor din vremea faraonilor, un nou val de interes popular a dat naștere așa-zisei vârste de aur a egiptologiei. Această nebunie la modă l-a captivat și pe tânărul Prüfer, la fel cum zorii erei spațiale aveau să fascineze o generație ulterioară. Chiar de la o vârstă fragedă, a devorat povestirile cu aventuri și descoperiri care veneau din Orientul Apropiat și a visat la împrejurările în care ar putea ajunge și el acolo.

Toate acestea ar fi putut rămâne o fantezie din copilărie, dacă Curt Prüfer nu ar fi avut un talent special, dar cumva ciudat, în lumina dificultăților lui de vorbire. Curt Prüfer era un geniu în materie de limbi străine, unul dintre puținii oamenii care au capacitatea de a trece de la necunoașterea totală a unei limbi la o fluență aproape completă, în doar câteva luni. Învățase deja foarte bine franceza și engleza în școala secundară, dar trecând de adolescență și-a fixat niște ținte mult mai îndepărtate.

Conformându-se parțial aspirațiilor convenționale ale părinților lui, în 1901 tânărul Prüfer, în vârstă de douăzeci de ani, s-a înscris la Universitatea din Berlin pentru a studia dreptul. În același timp, a urmat seminarii de limbi orientale și, foarte repede, a dobândit o bună cunoaștere a limbii turce și a

limbii arabe, două dintre cele mai dificile idiomuri de pe pământ. Doi ani mai târziu, a renunțat complet la studiile de drept și, sub pretextul că un climat mai uscat i-ar fi putut ameliora sănătatea șubredă, s-a mutat în sudul Italiei pentru a studia limba italiană.[30]

Dar Italia nu era Orientul, așa că în aceeași vară a anului 1903 Prüfer s-a îmbarcat spre Cairo. Aceasta avea să fie prima dintr-un număr de trei călătorii ample, pe care urma să le facă în următorii trei ani, întreținându-se parțial din banii câștigați compunând articole de călătorie pentru diverse reviste germane de cultură, în timp ce își pregătea un doctorat în studii orientale.

Motivat, poate, de propria-i origine modestă, domeniul de studiu ales de Prüfer era foarte neobișnuit pentru un intelectual european din acea vreme: o formă de artă dramatică indigenă cunoscută drept teatrul umbrelor, care satisfăcea exclusiv gusturile clasei muncitoare egiptene. În disertația lui, descria vizita la una dintre cafenelele unde se jucau asemenea piese în mahalaua Was'a din Cairo.

„Galeriile și banchetele de la parterul acestei clădiri sunt înțesate de oameni, majoritatea fiind din păturile cele mai de jos ale societății. Aici, harabagiii cu catâri, hamalii și coropcarii cu tărăboanțe stau înghesuiți ciorchine, fumându-și tacticos pipele cu hașiș. Membrii claselor superioare nu se încumetă să intre în mediul din mahalaua Was'a, de teamă să nu-și strice buna reputație."[31]

Același lucru era valabil, desigur, pentru comunitatea de expatriați din Cairo, permițându-i tânărului intelectual german o privire, practic unică printre europeni, asupra vieții egiptene cotidiene. Timpul petrecut în locuri ca mahalaua Was'a i-a dat posibilitatea lui Prüfer să învețe la perfecție araba colocvială, o limbă foarte diferită de aceea vorbită de clasa aristocratică,

ceea ce avea să fie un atu pentru el în anii ce vor urma.

La începutul anului 1906, Prüfer se afla la un fel de răspântie în viață. Fiind beneficiarul unui doctorat de la Universitatea din Erlangen, ar fi putut cu ușurință să obțină un post de profesor în Germania — și asta, ca o mică revanșă măgulitoare pentru el, la un nivel cu mult mai prestigios decât atinsese tatăl lui ca dascăl de școală primară —, însă el era nerăbdător să se întoarcă în Orient. Într-o succesiune destul de rapidă, două ocazii norocoase aveau să facă posibil acest lucru.

În iarna aceea, a cunoscut-o pe Frances Ethel Pinkham, o americancă venită să studieze muzica la Berlin.[32] Absolventă a Colegiului Wellesley și provenind dintr-o familie bogată din Lynn, Massachusetts, Pinkham, la cei treizeci și opt de ani ai ei, era, conform standardelor zilei, deja o fată bătrână când l-a întâlnit pe șarmantul și prevenitorul specialist în studii orientale, care era cu treisprezece ani mai tânăr decât ea. După o scurtă idilă și trecând peste obiecțiile crâncene ale părinților lui Pinkham, cei doi s-au căsătorit în aprilie. Prüfer și-a convins mireasa că trebuiau să se mute în Egipt, astfel încât el să își poată continua studiile și, cum era de dorit, să-și găsească un loc de muncă adecvat pregătirii lui. Deși părinții lui Pinkham aflați în Lynn au fost negreșit oripilați de idee, la Cairo o oportunitate pentru aventură și promovare s-a ivit curând în calea proaspătului lor ginere.

În timpul sejururilor lui precedente la Cairo, Prüfer socializase frecvent cu personalul de la ambasada germană, iar acești diplomați fuseseră foarte impresionați de excelentele lui cunoștințe de arabă clasică și vorbită. La începutul anului 1907, când dragomanul sau interpretul din acea vreme al ambasadei urma să se pensioneze, Prüfer a fost întrebat dacă nu l-ar interesa să preia el postul. Este greu de imaginat că Prüfer ar fi putut reflecta la acea ofertă mai mult de o clipă. În luna

februarie din acel an, Prüfer a devenit cel mai nou membru al legației diplomatice germane în Egipt.

Dar altceva îl aștepta pe acest tânăr banal de douăzeci și șase de ani la Ambasada Germaniei: un mentor, una dintre cele mai pitorești — și în ochii britanicilor, una dintre cele mai periculoase — personalități care au pășit vreodată în Orientul Mijlociu.

Ruinele de la Karkemiș sunt situate pe un mal abrupt și stâncos deasupra unui meandru al fluviului Eufrat, chiar pe granița dintre Turcia și Siria timpurilor moderne. În jurul lor, se așternșesuri unduitoare, care treptat se preschimbă în coline joase cu pajiști verzi. Situat strategic deasupra unui important vad în albia Eufratului, malul stâncos a fost locuit de cel puțin cinci mii de ani, dar a ajuns la cea mai mare însemnătate a sa în jurul anului 1100 î.Hr., în timpul Epocii Bronzului Târziu. În acea vreme, Karkemiș era o cetate importantă a civilizației hitite, cu centrul în Anatolia, exact spre nord, și era bine cunoscut atât de faraonii egipteni, cât și de autorii Vechiului Testament; Biblia conține câteva referințe la cetate, inclusiv o bătălie care a avut loc între regele Nabucodonosor al Babilonului și faraonul Nechao al II-lea, în secolul al VI-lea î.Hr. Acest mic colț al Imperiului Otoman a fost locul unde T. E. Lawrence a ajuns să aibă un sentiment de apartenență mai profund decât oriunde în altă parte pe lume.

Reușind cu vorba bună să obțină un loc în expediția arheologică a lui David Hogarth, Lawrence a ajuns prima oară la Karkemiș în februarie 1911. În calitate de asistent novice pe șantierul de săpături, îndatoririle lui oficiale erau să fotografieze și să facă schițe ale lucrărilor pe măsura desfășurării lor, precum și să țină un inventar al diverselor descoperiri de pe teren. Activitatea lui s-a extins rapid, cu mult dincolo de aceste atribuții. Fiind unul dintre doar cei doi

occidentali prezenți pe șantier în permanență pentru a supraveghea o echipă de circa două sute de muncitori locali (Hogarth, deși era administratorul general, nu venea la Karkemiș decât din când în când), Lawrence a devenit curând un fel de șef de șantier. În acest rol a descoperit, poate la fel de mult spre propria-i surprindere ca și spre surprinderea tuturor celorlalți, că era un conducător înnăscut.

Cu siguranță, acest lucru se datora în parte statutului său de european. Conform unui sistem datând din anii 1500, cunoscut sub denumirea de capitulații, puterile europene smulseseră constant o serie de concesii din ce în ce mai umilitoare de la sultanii din Constantinopol, sub pretextul de a proteja minoritățile creștine din Imperiul Otoman. La începutul secolului al XX-lea, cetățenii europeni erau efectiv scutiți de efectele legislației otomane. „Pentru un străin, această țară este realmente prea glorioasă ca să fie descrisă în cuvinte“, scria Lawrence familiei sale în vara anului 1912. „Ești ca un baron din epoca feudală.“[33]

Dar nu era doar acest element care făcea din Lawrence un lider. Părea să aibă o afinitate spontană pentru Orient, iar în virtutea acestei afinități o înțelegere aproape instinctivă a felului cum funcționa cultura orientală. Vorbind deja fluent araba, în Karkemiș s-a căznit necontenit să-și aprofundeze cunoștințele de limbă. Făcea acest lucru punându-le diverse întrebări muncitorilor din echipele sale de lucru, vizitându-i la ei acasă, notând laborios tot ceea ce afla. De la povestirile lor folclorice, până la concepțiile lor politice, descifrând apoi complicata structură de clan care determina obedințele regionale, treptat Lawrence a ajuns să cunoască acest colțișor din nordul Siriei și oamenii locului mai bine probabil decât oricare alt european al timpului.

Desigur, nimic nu poate câștiga mai bine simpatia

semenilor decât atenția pe care știi să le-o acorzi. Dacă lucrătorii de la Karkemiș, veniți din orașul învecinat, Jerablus, mai avuseseră poate de-a face cu vreun occidental, fără doar și poate relația respectivă fusese marcată de servilism și superficialitate. Cu siguranță nu mai întâlniseră niciodată un om care să vrea să învețe numele copiilor lor, al rudelor și strămoșilor lor, care să accepte bucuros invitații în locuințele lor modeste, care să manifeste un respect sincer pentru ritualurile și datinile lor.

Dar mai exista o trăsătură la Lawrence care îi impresiona pe băștinași. Lawrence nu părea să aibă nimic din moliciunea sau fragilitatea pe care ei le asociau cu europenii; dimpotrivă, putea să muncească într-o canicula dogoritoare ore întregi fără oprire, putea să meargă pe jos sau călare zile întregi fără să se vaite, îndura neclintit atacurile de dizenterie și malarie, cu resemnarea calmă a unui localnic. Pentru arabii din Jerablus, aproape totul în persoana lui Lawrence sugera o tenacitate, o vigoare și o austeritate, care îl făceau să semene mai puțin cu un european și mai mult cu ei înșiși. Potrivit tradiției arabe, oamenii locului răsplăteau acest sentiment de afinitate profundă cu o lealitate perseverentă și încrâncenată. Lucrul acesta avea două efecte contrare căci, odată cu șederea sa prelungită în Siria și integrarea tot mai mare printre localnici, Lawrence începea să gândească și să se comporte tot mai puțin ca un britanic.

Pe un plan mai profund, perioada cât a stat în Siria l-a făcut să își regândească fundamental concepțiile despre „influența civilizatoare“ a Occidentului. Această schimbare și-a găsit personificarea în relația strânsă pe care a făurit-o cu un tânăr din Jerablus, pe nume Dahoum. Fiind inițial un simplu băiat de treisprezece ani care făcea cărăușie cu catârii pe șantierul arheologic de la Karkemiș, sclipitorul și extraordinar de

chipeșul Dahoum a fost curând promovat de Lawrence pentru a-i fi un fel de asistent personal, iar cei doi au devenit inseparabili, ceea ce a dus la zvonuri rostite în șoaptă că ar putea fi amanți. Oricare ar fi adevărul acelor zvonuri, cert este că Dahoum a fost cel care l-a inspirat pe Lawrence să elaboreze o teorie oarecum romantică despre noblețea esențială a rasei arabe, admirându-i ascetismul ca pe o „evanghelie a austerității“[34], neîntinată de permisivitatea apuseană.

Scriindu-le din Jerablus părinților lui în 1911, într-un text în care îl prezenta prima oară pe Dahoum ca pe „un personaj interesant“, pe care dorea să îl ajute, Lawrence enunța concepții ce veneau în contradicție cu sensibilitatea colonială britanică: „Din fericire, nu există deocamdată nicio influență străină în regiune. Dacă ați fi văzut distrugerea cauzată de influența francezilor și, într-o mai mică măsură, pe cea cauzată de influența americanilor, nu ați dori niciodată să se extindă. Vulgaritatea absolut iremediabilă a arabului pe-jumătate-europenizat este înfiorătoare. E mai bun de o mie de ori arabul rămas intact. Străinii vin aici întotdeauna să dea lecții, când de fapt ar face mult mai bine ca *ei* să învețe“.[35]

Acesta nu era genul de preocupare pe care să o poți asocia în mod normal cu un arheolog. Chiar și David Hogarth, în ciuda marii lui afecțiuni pentru protejatul său, nu a fost niciodată convins că Lawrence avea cu adevărat sufletul sau temperamentul unui cărturar studios. Avea prea puțin din acea încăpățânare meticuloasă a unui om ca Leonard Woolley, care în 1912 a devenit principalul savant de la Karkemiș. În schimb, cea mai mare fascinație a lui Lawrence părea să fie pentru meleagurile și oamenii care îl înconjurau; într-acolo se îndrepta pasiunea lui.

Această pasiune îi oferea totodată lui Lawrence o perspectivă unică asupra unuia dintre cele mai însemnate

fenomene de la începutul secolului al XX-lea: agonia prelungită dinaintea morții Imperiului Otoman.[36] Majoritatea celorlalți martori oculari occidentali ai acelui spectacol locuiau în orașele din Orientul Mijlociu. Lawrence a fost unul dintre puținii care au urmărit desfășurarea acelui fenomen în regiunile rurale, unde trăia încă marea majoritatea a supușilor otomani.

Moartea aceasta fusese prezisă de foarte mult timp. Imperiul Otoman rezistase aproape cinci veacuri, în mare parte grație unei libertăți extraordinare acordate minorităților religioase și etnice de a se guverna singure atâta timp cât își plăteau tributurile și jurau supunere totală sultanului de la Constantinopol. Acest sistem începuse să se năruie în secolul al XIX-lea, sub loviturile provocate atât de ascensiunea naționalismului, cât și de progresele semnificative în domeniul comunicațiilor și al comerțului. Cu o viteză uluitoare, lumea devenea un loc mai mic, țările industrializate din Europa deveneau tot mai puternice, iar un imperiu clădit pe ceea ce în fond însemna o neglijare a părților lui componente era un anacronism. În anii 1850, Imperiul Otoman era deja „bolnavul Europei“, a cărui prăbușire finală era așteptată cu nerăbdare de puterile occidentale în ascensiune.

Prin agilitatea cu care încheiau alianțe, otomanii izbutiseră consecvent să evite acest sfârșit, chiar și atunci când rivalii lor apuseni ciuguleau deja din marginile imperiului. În anii 1870, Rusia țaristă a zdrobit armata otomană în Balcani, ceea ce a făcut ca România, Serbia și Muntenegru să își câștige independența. În 1881, Franța a înșfăcat Tunisia. În anul următor, Marea Britanie s-a folosit de pretextul unei mișcări naționaliste incipiente pentru a smulge Egiptul de sub ocupația otomană.

În mod crud și ironic, evenimentul care părea să ofere cea mai bună speranță pentru renașterea Imperiului Otoman nu a

făcut decât să-i accelereze dezintegrarea. În 1908, o lovitură de stat reformistă, pusă la cale de un grup de tineri ofițeri de armată sub stindardul Comitetului Unității și Progresului (CUP) — care aveau să devină cunoscuți în scurt timp drept Junii Turci —, l-a constrâns pe sultanul despotic să reinstaureze constituția parlamentară, pe care o abrogase în urmă cu treizeci de ani. Îmboldiți de reușita lor, Junii Turci au lansat rapid o campanie uluitor de ambițioasă, menită să împingă imperiul în secolul al XX-lea, incluzând apeluri pentru emanciparea femeilor și acordarea drepturilor de cetățenie deplină minorităților religioase și etnice.

Dar dacă ofițerii CUP, proveniți majoritatea din părțile europene ale imperiului și versați în liberalismul european, se așteptaseră ca puterile occidentale să îmbrățișeze cauza lor, surpriza a fost pentru ei foarte neplăcută. Profitând de confuzia politică de la Constantinopol, Austro-Ungaria a anexat rapid Bosnia-Herțegovina. În alte capitale europene, inclusiv Londra, Junii Turci erau priviți cu cea mai profundă suspiciune, fiind chiar luați în derâdere drept „criptoevrei“ urmărind subversiv să pună mâna pe imperiu, în cadrul unui sinistru complot pus la cale de evreimea internațională.[37] În interiorul Imperiului Otoman, o virulentă ripostă a conservatorilor împotriva mișcării progresiste a aruncat rapid noul guvernământ parlamentar într-o eră politică de frământări intestine și paralizie socială.

În 1911, Junii Turci începuseră deja să-și consolideze poziția la nivelul puterii politice și elaboraseră o platformă cu trei puncte principale, în speranța de a asigura coeziunea imperiului fărâmițat pe plan intern: modernizare, apărarea Islamului și chemarea de a se alătura marii familii a popoarelor vorbitoare de limbi turcice sau turanismului. Totul suna bine, doar că aceste trei puncte erau în directă opoziție unele cu

altele în cadrul platformei ideologice.

Caracterul progresist al multora dintre decretele sociale ale Junilor Turci putea avea priză, eventual, la adepții laicismului și la minoritățile creștine și evreiești din imperiu, dar simultan avea efectul de a înfuria un număr uriaș de tradiționaliști musulmani. În mod similar, în timp ce retorica lor turanistă din ce în ce mai șovinistă entuziasma cu siguranță populația de etnie turcă, la fel de sigur îndepărta populațiile neturcice — arabi, slavi, armeni, greci —, care acum constituiau o majoritate în cadrul imperiului. Cât despre mantia de apărători ai Islamului pe care o îmbrăcaseră, este plauzibil ca prin această atitudine să fi câștigat adeziunea musulmanilor arabi, kurzi și turci, însă asupra celorlalte categorii nu a avut prea mult efect — inclusiv, de altfel, asupra unei importante minorități de arabi care erau creștini. În realitate, prin încercarea de a găsi ceva care să fie pe placul fiecărui segment al societății lor poliglote, Junii Turci le dădeau tuturor motive de ură și teamă.

Pentru Lawrence, un tânăr din ce în ce mai racordat la vâltorile sociale și politice din jurul lui, o concluzie inevitabilă începea să prindă formă: încetul cu încetul, Imperiul Otoman se destrăma pe la cusături. Pe durata activității lui la Jerablus, acest proces de dezintegrare s-a accentuat, iar ceea ce păruse o acțiune intermitentă a puterilor europene de a ciuguli din tărâmul otoman avea să devină o înfulecare vorace.

În prima lună a anului 1907, când Germania a început să își impună prerogativele de putere imperială pe care și le arogase, Curt Prüfer a preluat postul de dragoman la ambasada din Cairo.

Pe hârtie, dragomanul era doar interpretul ambasadei, însărcinat să îl asiste pe ambasador la întâlnirile lui diplomatice, precum și să traducă documentele pe care legația le adresa guvernului local sau le primea de la acesta. În

realitate, un dragoman ambițios putea deveni o forță în sine. Atunci, ca și acum, ambasadorii erau adesea un lot temporar și incapabil, niște produse ale unui sistem de sinecuri de palat și pricepuți mai degrabă pe ringul de dans decât la masa tratativelor. Dragomanii, pe de altă parte, reprezentau continuitatea — mulți rămânând la post decenii întregi —, și prin munca lor de traducere aveau cunoștințe aprofundate despre aproape tot ce se întâmpla în fiecare subsecție a ambasadei. Mai mult, din cauză că existau într-o zonă cenușie între secția consulară și diplomatică a ambasadei, dragomanii puteau cu discreție să desfășoare activități îndoielnice, ca, de pildă, întâlniri cu dușmanii unui regim politic, ceea ce ar fi putut să provoace un scandal în cazul superiorilor lor. Lucrul acesta era crucial, căci, în timp ce aproape toate puterile imperiale europene rivale din zorii secolului al XX-lea vedeau în legațiile lor din străinătate un fel de instrumente utile pentru culegerea de informații, trafic de influență și diverse mașinațiuni, germanii formau o categorie aparte. În conformitate cu viziunea bătăioasă asupra politicii externe, promovată de Wilhelm al II-lea, legațiile germane erau veșnic surprinse în postura de făptași lipsiți de scrupule — furând secrete industriale și guvernamentale, folosind rețele de spionaj —, ceea ce îi umplea de indignare pe omologii lor britanici și francezi, mai principiali în aparență. În centrul multora dintre aceste scandaluri se aflau dragomanii ambasadelor.

În Egipt, Prüfer nimerise pe unul dintre cele mai importante terenuri de joc pentru această abordare în forță a diplomației germane, un loc unde Berlinul vedea prilejul atât de a intra în grațiile conducerii otomane de la Constantinopol, cât și de a știrbi din hegemonia rivalilor lor britanici. Asta din cauză că, în 1882, sub pretextul de a apăra clica guvernantă de un lider naționalist adept al independenței, Marea Britanie

invadase Egiptul și preluase efectiv controlul asupra țării, care se aflase oficial sub dominație otomană timp de aproape patru sute de ani. Britanicii nu se opriseră aici. În mai 1906, exact cu nouă luni înainte ca Prüfer să sosească la Ambasada Germaniei, profitaseră de o dispută diplomatică minoră în Sinai, vasta peninsulă situată la estul canalului Suez, pentru a smulge și această fâșie de sub ocupația otomană. Acest episod alimentase și mai mult nemulțumirea egiptenilor față de dominația britanică — la fel și supărarea Constantinopolului pe fostul lor prieten —, iar germanii care acționau în Cairo nu aveau nimic de pierdut, ci în schimb totul de câștigat, dacă menținеau acea ostilitate la foc scăzut.

Dar poate cel mai mare câștig pe care l-a avut Prüfer în capitala Egiptului a fost însuși șeful său direct de la ambasadă, un personaj fabulos numit contele Max von Oppenheim.

Cu douăzeci și unu de ani mai în vârstă decât dragomanul ambasadei, Oppenheim era un bărbat sociabil, elegant și amator de distracții, cu o mustață ghidon și o pasiune atât pentru doamne, cât și pentru cursele de cai, membru al selectului Union-Klub din Berlin, loc de predilecție al elitei economice și politice din Germania. Oppenheim a intrat în serviciul diplomatic german în 1883. Rapid, a și plecat în Siria, începând o poveste de dragoste cu Orientul Apropiat care avea să dăinuie timp de șaizeci de ani. Arheolog și etnolog amator, a întreprins expediții arheologice în regiune, pe care le-a finanțat personal din averea de bancheri a familiei. În cazul lui Oppenheim, hobby-ul a dat roade până la urmă; în 1899, a descoperit una dintre cele mai importante așezări pierdute din perioada Neoliticului, Tell Halaf, în nordul Siriei. (Se presupune că, în virtutea acelei descoperiri, Oppenheim beneficiază de rara distincție de a avea un stilou Montblanc cu numele lui, alăturându-se astfel unor personaje ilustre de talia lui Carol cel

Mare, Copernic și Alexandru cel Mare în panoplia de „patron al artelor“ adoptată de compania producătoare.) Aventurierul și-a stabilit într-un final o bază semipermanentă la Cairo în 1896, când i s-a dat un post de atașat diplomatic, vag definit, la secția consulară a ambasadei germane.[38]

Existau câteva aspecte controversabile în persoana contelui — nimeni nu cunoștea exact genealogia titlului nobiliar, dincolo de faptul că era indicat pe cartea de vizită a lui Oppenheim —, care îl diferențiau de colegii săi diplomați din capitala egipteană. Unul dintre ele era înclinația de „a face pe indigenul“. Lucrul acesta era cel mai evident în obiceiul lui de a umbla îmbrăcat în robe arabe, precum și în preferința de a locui în cartierul „indigen“ al orașului, dar se extindea, de asemenea, și la legăturile lui amoroase. Potrivit lui Sean McMeekin în *The Berlin-Baghdad Express* (*Expresul Berlin-Bagdad*), „în fiecare toamnă, când Oppenheim revenea de la Berlin, servitorul lui principal, Soliman, îi procura o nouă sclavă (el le numea *Zeitfrauen*, sau concubine temporare), care avea să devină stăpâna haremului până în anul următor și care, la rândul ei, avea două slujnice“.[39]

Dar contele era un om cu pasiuni universale și, pe lângă arheologie, curse de cai și sclave, mai exista o predilecție pe care rivalii imperiali ai Germaniei din Orientul Apropiat o considerau deosebit de agasantă: Max von Oppenheim voia să rearanjeze eșichierul politic din regiune, alimentând focul jihadului islamic.

Începuse să formuleze ideea la scurt timp după ce preluase postul la consulatul din Cairo. În opinia lui Oppenheim, celebrul călcâi al lui Ahile în cazul principalilor rivali europeni ai Germaniei — Marea Britanie, Franța și Rusia — erau populațiile musulmane dinăuntrul granițelor acestor imperii, populații care detestau profund să se afle sub dominația unor

puteri coloniale creștine. Fiind cea mai importantă putere europeană care nu încercase niciodată să colonizeze lumea musulmană, susținea Oppenheim, Germania se afla în poziția unică de a putea întoarce această situație în avantajul ei — mai ales dacă ar putea făuri o alianță cu Imperiul Otoman. Dacă s-ar ajunge la un război care să cuprindă toată Europa, ridica problema Oppenheim într-o avalanșă de rapoarte trimise ministrului de externe al Germaniei, iar autoritățile otomane din Constantinopol ar putea fi convinse să cheme la un război sfânt împotriva ocupanților creștini ai fostelor lor teritorii, ce s-ar întâmpla cu Egiptul dominat de britanici, sau cu Tunisia francezilor ori Caucazul rușilor?!

Persoana care ardea de nerăbdare să afle asta era kaizerul Wilhelm al II-lea. Primind câteva dintre expunerile lui Oppenheim despre „războiul prin revoluție“, împăratul german a devenit rapid un susținător devotat al ideii jihadului.[40] Wilhelm a avut grijă ca Oppenheim, „spionul meu temut“, să fie promovat la ambasada din Cairo, preluând titulatura cumva ironică de consilier juridic principal.

În așteptarea binecuvântatei zile a jihadului panislamic, mai erau multe lucruri de făcut în Egiptul stăpânit de britanici. În prima perioadă a anilor 1900, Oppenheim și-a consacrat o mare parte din timp — și din averea personală — pentru a coopta discret un vast eșantion reprezentativ din elita egipteană care se opunea dominației britanice: șeici tribali, intelectuali din orașe, naționaliști și figuri religioase. După ce câștigase deja adeziunea kaizerului la ideile lui jihadiste, în 1907 Oppenheim a mai racolat un adept în persona noului său subordonat, Curt Prüfer. Gata cu articolele erudite și teatrul de umbre egiptean; sub tutela charismaticului său coordonator, Prüfer a văzut acum prilejul de a turna gaz peste regiune, a aprinde un chibrit și a urmări ce se putea întâmpla.

Vorbind și cunoscând limba arabă mult mai bine decât Oppenheim, noul dragoman a devenit omul-cheie de legătură între ambasadă și diverșii rebeli din capitala Egiptului. În mod special, Prüfer a cultivat cu grijă o prietenie cu khedivul Egiptului (echivalentul unui vicerege), Abbas Hilmi al II-lea, șeful local al statului din partea otomanilor, pe care britanicii îl menținuseră pe tron, deși îl lipsiseră de orice autoritate. Lesne de înțeles, această situație îl deranjase tot timpul pe khediv, un resentiment pe care Prüfer s-a străduit din răsputeri să i-l cultive. Cei doi agenți provocatori germani nu și-au limitat acțiunile doar la categoria nemulțumiților din Cairo. La începutul anului 1909, Prüfer și Oppenheim au pornit într-un amplu circuit prin ținuturile îndepărtate ale Egiptului și ale Siriei, unde, deghizați în veșminte de beduini, s-au străduit să promoveze în rândul triburilor dubla cauză a panislamismului și a anticoloniasmului.[41]

Dar nimănui nu i se dedică nominal stilouri Montblanc dacă rămâne cantonat în rutină, așa că la sfârșitul anului 1910 contele von Oppenheim a făcut un anunț surprinzător: renunța la postul său de consilier juridic la ambasadă, pentru a se întoarce la prima lui dragoste adevărată: arheologia. Mai precis, contele decisese că era timpul să înceapă săpăturile la Tell Halaf, ruinele din Neolitic, pe care le descoperise în nordul Siriei și care acum zăceau netulburate de peste un deceniu.

Sentimentul de ușurare, lesne de priceput, cu care autoritățile britanice din Cairo au primit această știre — încercaseră de ani de zile să găsească un pretext pentru a cere expulzarea lui Oppenheim —, a fost atenuat de o doză sănătoasă de scepticism, mai ales atunci când o privire rapidă pe hartă a scos la iveală faptul că Tell Halaf se afla exact pe traiectoria propusă pentru Calea Ferată Bagdad. Aceasta constituia un proiect important de lucrări publice, susținut de

guvernul otoman, care urma să lege Constantinopolul de Irak (sau Mesopotamia, cum era încă menționat în Occident), teritoriul său cel mai răsăritean și, potrivit unor surse, cel mai bogat în țiței. În ciuda obiecțiilor virulente din partea Angliei și a Franței, în 1905 otomanii acordaseră Germaniei atât proiectul de construcție, cât și generoasele drepturi de concesiune aferente.

Dar chiar și scăpând de „spionul kaizerului“, britanicii din Egipt nu puteau lăsa garda jos. În locul său, contele Max von Oppenheim lăsase la Cairo un protejat foarte devotat și ingenios.

Sediul central al șantierului arheologic de la Karkemiș era o mică incintă situată la aproximativ opt sute de metri de ruine, un fost depozit al unei companii de produse din lemn-dulce, amplasat la periferia satului Jerablus. Aici locuiau T. E. Lawrence și Leonard Woolley, și tot aici primeau micile grupuri de călători, care ajungeau din ce în ce mai frecvent la șantierul arheologic. Pe parcursul celor trei ani de ședere aici, completaseră continuu structura inițială cu noi încăperi și hangare de depozitare, încât „stația“ de la Jerablus ajunsese o locuință vastă și confortabilă. Era locul pe care Lawrence a ajuns să-l considere sanctuarul lui. Așa cum scria familiei sale în vara anului 1912, după ce făcuse o excursie de doar câteva zile pe coasta siriană, „am senzația că am fost plecat luni de zile din Jerablus și tânjesc după pacea de-acolo“.[42]

Dar în Orientul Apropiat, însăși noțiunea de pace devenea rapid un anacronism, pe măsură ce fărâmițarea Imperiului Otoman se intensifica. În 1911, italienii au cotropit Libia, dezlănțuind un război sângeros, care a dus în cele din urmă la înfrângerea otomanilor. Suprapunându-se peste acest conflict, a venit Primul Război Balcanic, în care otomanii au pierdut cea mai mare parte a posesiunilor care le mai rămâneau în Europa,

urmat imediat de al Doilea Război Balcanic. Vestea sumbră a avut un efect în cascadă. În 1913, când Junii Turci au organizat o a doua lovitură de stat pentru a prelua frâiele guvernării, diverse rebeliuni pe scară mică și mișcări separatiste izbucniseră deja pe cuprinsul a ceea ce mai rămăsese din imperiu, unde chiar și căpeteniile locale și conducătorii clanurilor simțeau că venise, în fine, momentul de a scutura jugul ocupației otomane.

Sub acest aspect, ținuturile cândva idilice din nordul Siriei nu erau nicidecum imune. Având în vedere compoziția etnică a regiunii — populația era covârșitor arabă sau kurdă, cu prezența etnicilor turci limitată în special la reprezentanții locali ai structurilor de putere otomane, primari, poliție, perceptori —, Lawrence ajunsese la o viziune relativ simplistă asupra locuitorilor ei: dragoste pentru nobilul arab; respect prudent pentru impetuosul kurd; ură pentru crudul turc. Drept urmare, i-a plăcut de-a dreptul când triburile kurde locale au amenințat cu o insurecție în 1912, convenindu-i sfidarea tot mai fățișă pe care o vedea manifestându-se pe străzile din Jerablus, unde arabii cândva timorați se ridicau contra suzeranilor turci. Subjugarea populației de către otomani — în concepția lui Lawrence, o subjugare bazată pe frică, corupție și pe mașinăria unei birocrații inepte care ucidea spiritul — regresa rapid, și era foarte greu să-ți imaginezi cum ar mai putea să fie restaurată vreodată. Această estimare îl încânta.

Dar nu doar frământările din interiorul Imperiului Otoman se simțeau pregnant în nordul Siriei. Mai era și vastul păienjeniș de intrigi țesut de puterile imperiale europene, toate uneltind pretutindeni în căutarea unor avantaje împotriva rivalilor lor. În particular, intrarea în scenă a rău famatului conte Max von Oppenheim părea un indiciu clar că regiunea făcea parte acum din eșichierul european în continuă

extindere. Revenind în Siria, sub pretextul de a începe săpăturile la Tell Halaf, sit aflat la circa o sută șaizeci de kilometri la est de Karkemiș, Oppenheim a trecut în vizită la stația din Jerablus într-o după-amiază din luna iulie 1912.

„Era o persoană atât de oribilă“, îi scria Lawrence fratelui său cel mai mic, „ —n-am prea fost politicos —, dar în schimb era interesant [*sic*]. Zicea că [ruinele de la Karkemiș] erau cele mai interesante și importante descoperiri pe care le văzuse vreodată, exceptând descoperirile lui.“[43]

Nu după mult timp, Lawrence și Woolley au început să audă zvonuri despre munca de mântuială pe care contele o făcea la situl de la Tell Halaf, relatări despre mari căruțe încărcate cu comori, care erau transportate ilegal de pe șantier, cu destinația Berlin. De asemenea, nu aveau cum să nu remarce că, după ani întregi de progrese lente pe Calea Ferată Bagdad — or în lumea otomană cuvântul „lent“ alăturat cuvântului „progres“ trezea cumva comparații de natură geologică —, ritmul lucrărilor s-a accelerat subit, odată cu apariția lui Oppenheim. De fapt, lucrările s-au accelerat atât de mult, încât la sfârșitul anului 1912 inginerii germani și echipele lor aflate deja pe teren începuseră să construiască unul dintre cele mai complicate segmente din punct de vedere tehnic ale căii ferate, un viaduct peste apele tumultuoase ale fluviului Eufrat. Printr-o remarcabilă coincidență, șantierul pentru acest pod-estacadă se afla exact lângă satul Jerablus.

Pe tot parcursul anului 1913 și o bună parte din anul 1914, cele două grupuri de lucrători occidentali care s-au aflat în același colț îndepărtat din nordul Siriei au avut relații alternativ amiabile și ostile. Feroviarii germani din Jerablus îi ajutau pe arheologii britanici, cărând pietrele rezultate din săpăturile acestora, pentru a le folosi la terasamentele *lor* de cale ferată. La rândul lor, germanii apelau frecvent la britanici

— și, cu araba lui vorbită fluent, în special la Lawrence — pentru a media în relațiile lor veșnic încordate cu muncitorii locali. Un motiv principal al acelor tensiuni era dificultatea germanilor de a găsi mână de lucru de calitate, cei mai buni muncitori ai lor trecând de regulă în cealaltă tabără, pentru salarii mai mari și pentru niște șefi ca Lawrence și Woolley, care îi tratau cu mai mult respect.

Foarte curând, aceste două grupuri aveau să se situeze pe poziții opuse într-un război mondial, iar o altă cale ferată — linia Hejaz, pornind de la Damasc pe o distanță de circa o mie o sută de kilometri spre sud până la orașul Medina — avea să devină cea mai vitală legătură de transport în teatrul de operațiuni al acelui conflict din Orientul Mijlociu. Cunoștințele pe care Lawrence le-a căpătat, urmărind construirea căii ferate în Jerablus, i-au fost negreșit de mare ajutor când, peste câțiva ani, avea să facă din aruncarea în aer a Căii Ferate Hejaz o distracție personală.

La amiaza zilei de 15 septembrie 1913, William Yale, în vârstă de douăzeci și șase de ani, făcea parte dintr-o echipă de trei muncitori, „trăgând prăjini“ la suprafață — desprinzând și stivuind sape de foraj, cumva cea mai mizerabilă activitate cu putință la o sondă de țiței — pe câmpul petrolifer de la Kiefer, în nordul Oklahomei, când a apărut un curier pe un cal. Peste câteva minute, șeful de șantier din Kiefer l-a chemat pe Yale, pentru a-i înmâna o telegramă. Era de la sediul central al lui Standard Oil Company din New York și conținea un text succint: „Prezintă-te imediat la New York“.

După ce a absolvit, în 1910, cursurile universității care îi purta numele, Yale s-a căznit să își facă un rost până când, în 1912, a dat peste un anunț prin care se cereau candidați care să urmeze „școala pentru servicii în străinătate“ a firmei Standard Oil Company din New York. Într-un capriciu de moment, s-a

înscris pe listă.

Funcționând în incinta sediului firmei Standard de pe Broadway 26 în New York, „școala“ consta dintr-un program intensiv de patru luni, cu prelegeri și seminarii, menit să îi inițieze pe candidați în toate aspectele industriei petroliere, dar și să le inoculeze idealul „omului Standard“. Exact în ce ar fi putut consta acel ideal era dificil de spus, căci în 1912 Standard Oil era cea mai rău famată corporație din istoria comerțului internațional, numele ei fiind sinonim cu lăcomia capitalistă scăpată de sub control.[44]

Prin tactici feroce de anihilare a concurenței, concepute de acționarul principal al companiei, John D. Rockefeller, Standard ajunsese să domine într-o asemenea măsură industria petrolieră din SUA în ultimele patru decenii, încât la începutul anilor 1900 controla aproape 90 la sută din producția de țiței a țării. Timp de o perioadă aproape la fel de lungă, pusese în funcțiune o rețea complexă de firme-paravan și companii fictive, zădărnicind eforturile oricărui reprezentant al legii care a încercat să spargă trustul de monolit al acestui colos. În cele din urmă, în 1911, exact în anul dinainte ca Yale să aplice pentru slujbă, Curtea Supremă a SUA a declarat că monopolul Standard era ilegal și a decis ca firma să fie dezmembrată în treizeci și patru de companii separate.

Dacă această interdicție legală a pus capăt cu adevărat monopolului Standard este încă un subiect de dezbatere, dar cu siguranță a avut efectul de a forța părțile componente ale companiei să se specializeze, fie concentrându-se asupra aprovizionării unor piețe interne regionale, fie punând la punct un sistem internațional de exporturi. Printre cele mai agresive organizații în domeniul pieței externe, s-a aflat noua Standard Oil Company din New York — adesea menționată cu acronimul de Socony —, al doilea ca mărime dintre cei treizeci și patru de

„pui Standard“.

În timp ce alți pui Standard s-au îndreptat spre piața internă, Socony a privit spre lumea largă și a văzut o sumedenie de piețe în dezvoltare, însetate de țiței. Pentru a coordona și a standardiza strategiile de marketing în aceste puncte îndepărtate de pe glob, compania lansase școala de pregătire pentru servicii în străinătate. William Yale, un elev entuziast, avea să numească metodele de instruire ale programului „cu mult mai eficace și eficiente“ decât tot ceea ce întâlnise în liceu sau la universitate.

Iar administratorilor de la Socony le-a plăcut negreșit ceea ce au văzut în William Yale. La încheierea cursului școlar, a fost selectat să rămână în firmă și a fost trimis să vadă nemijlocit producția de țiței din Statele Unite, ca o pregătire pentru munca viitoare în străinătate. Pe parcursul toamnei din 1912, Yale a făcut naveta între diverse platforme petroliere ale companiei Standard din Midwest, având doar sarcina de a întocmi rapoarte săptămânale despre ceea ce observa pe șantiere și de a le trimite la sediul central al Socony.

Dar nesfârșitul periplu pe câmpurile petrolifere devenise curând monoton pentru un om activ ca Yale. La începutul anului 1913, le-a scris supraveghetorilor lui de la New York, cerându-le să îi dea o muncă pe teren, motivând că pentru a se iniția mai mult în domeniul afacerilor cu țiței era preferabil să lucreze efectiv, și nu doar să observe. Fără doar și poate, scrisoarea aceasta l-a ridicat și mai mult în ochii șefilor de pe Broadway 26; un tânăr cu studii superioare — mai ales că era vorba despre un absolvent Ivy League —, care cerea să trudească asemenea unui salahor, era exact genul de angajat pe care îl căutau cei de la Standard. Yale a fost trimis, așadar, la noua platformă petrolieră de la Cushing, în vestul Oklahomei, pentru a munci ca simplu sondor.

Pentru un timp, munca grea l-a fascinat. Trăind în pustietate săptămâni la rând, Yale a muncit la o serie de sonde din Oklahoma, unde curăța suprafețele de foraj, monta țevi, manevra instalații și construia turle de sondă. Făcea acest lucru de câteva luni, când a primit telegrama de la New York.

Exact după trei zile de când fusese rechemat de la sondele Kiefer, Yale pășea în holul sediului central al Socony pe Broadway 26, în centrul Manhattanului. Acolo, a fost condus sus, la etajul treisprezece, în biroul vicepreședintelui companiei Standard, William Bemis. Yale a găsit în încăpere doi bărbați care așteptau deja, cu pălăriile în mână, iar toți trei au păstrat tăcerea respectuoși, în timp ce Bemis, cu temperamentul lui energic, dădea ordine de zor unor subalterni foarte operativi.

„Mintea mea era într-o lume de vis“, povestea Yale, „în timp ce ascultam cum dicta instrucțiuni secretarei lui, despre expedieri de kerosen la Shanghai, despre contracte pentru asfaltul necesar la pavarea străzilor dintr-un oraș în India, și contracte cu guvernul grec pentru combustibilul destinat aprovizionării marinei grecești la Pireu.“[45]

Când, în cele din urmă, Bemis și-a îndreptat atenția spre cei trei bărbați care așteptau în birou, a fost ca să îi informeze că fuseseră selectați în vederea unei misiuni foarte speciale în străinătate, că în doar două zile trebuiau să urce la bordul vaporului *Imperator* în portul New York, cu destinația Calais, Franța. De acolo, urmau să călătorească pe continent, traversând Europa până la Constantinopol, unde aveau să primească noi instrucțiuni de la directorul sucursalei Standard din regiune. Înainte de a-i lăsa să plece, Bemis a ținut să le atragă atenția celor trei bărbați că se îmbarcau într-o misiune extrem de confidențială. De aceea, nu aveau voie să povestească nimănui despre destinația lor finală sau despre afilierea lor la Standard Oil. În schimb, trebuiau să joace rolul

unor playboy bogați, care plecaseră într-un voiaj de agrement prin Țara Sfântă, o înscenare credibilă grație condițiilor excepționale în care aveau să călătorească: *Imperator* era cel mai nou și cel mai luxos pachebot care traversa Atlanticul, voiajul cu trenul la Constantinopol avea să fie efectuat cu legendarul Orient Express, iar pe tot acest lung traseu aveau să călătorească la clasa întâi.

Dar a păstra aparențele de playboy era mai ușor de spus decât de făcut pentru cei doi tovarăși de drum ai lui Yale. J. C. Hill, liderul echipei, era un maistru de la oțelăriile din Pennsylvania. Rudolf McGovern era un geolog ursuz și necomunicativ, care se apropia de vârsta de treizeci de ani. Chiar presupunând că cei doi ar fi reușit cumva să-și ia aerul de oameni de bani gata — ceea ce părea îndoielnic —, cu greu i-ai fi putut vedea în postura de candidați plauzibili pentru un pelerinaj pe la locurile biblice. Poate mai înțelept pentru ei era ca, pentru a păstra aparența de „playboy“, să interacționeze cât mai puțin posibil cu ceilalți pasageri de la clasa întâi.

William Yale nu avea asemenea dificultăți. Dimpotrivă, călătoria era ca o revenire derutantă la viața lui dinainte. Printre pasagerii de la clasa întâi, pe *Imperator* se aflau nenumărați tineri, odrasle ale unor magnați și moșieri din America, trimiși să întreprindă obligatoriul lor mare voiaj prin Europa, genul de aventură de cumințire care, până nu demult, l-ar fi așteptat și pe el.

Yale avea să-și amintească un detaliu special din acea călătorie. *Imperator* era noua navă-amiral a Liniei maritime Hamburg-America, iar la fiecare cină ofițerii germanii se ridicau în picioare ca să închine un toast pentru *„der Tag“* (ziua). Necunoscând nuanțele limbii germane, Yale a presupus că gestul era o celebrare amuzantă a zilei prezente; abia după un timp însă a înțeles că, în realitate, era un fel de cod, un toast

anticipând cu nerăbdare viitorul război mondial, până la care din acel moment nu avea să mai treacă niciun an.

Pe 15 septembrie 1913, în aceeași zi când William Yale a fost chemat la New York, prin telegrama primită la sondele din Kiefer, T. E. Lawrence se afla în gara din Alep, la circa o sută de kilometri la vest de Karkemiș, așteptând sosirea fratelui său Will.

Dintre ceilalți frați ai săi, Lawrence fusese întotdeauna cel mai atașat de Will, al treilea fiu în ordinea nașterii și doar cu doi ani mai mic decât el. Când a aflat că fratele lui părăsea Anglia pentru a prelua un post de profesor în India, îl implorase pe Will, ca în drum spre destinația finală, să facă un popas în Siria.

În ciuda apropierii dintre ei, vizita a fost probabil un motiv de îngrijorare pentru Lawrence, căruia i se atribuise de multă vreme în familie rolul de boem; era lesne de imaginat că fratele său putea să fie de-a dreptul șocat de condițiile primitive în care trăia Lawrence și că avea să dea raportul la Oxford. Dar Lawrence nu ar fi trebuit să-și facă griji. După ce au stat împreună zece zile la Jerablus, Lawrence l-a condus pe Will la gara din localitate, de unde urma să plece la Alep, un episod pe care Will avea să îl relateze într-o scrisoare trimisă părinților lui.

„Nu trebuie să credeți despre Ned că ar duce o existență necivilizată. Când l-am văzut ultima oară, în momentul când trenul pleca din gară, purta pantaloni albi, șosete și espadrile roșii, cu un blazer alb de la Magdalen College, și stătea de vorbă cu guvernatorul din Biredjik, ca un adevărat domn.“[46]

Acea despărțire de la Jerablus avea să fie ultima oară când cei doi frați se vor mai vedea vreodată.

[12] Multe dintre detaliile despre copilăria și adolescența lui Lawrence provin din cele două cărți esențiale despre el: *A Prince of Our Disorder* de John Mack și *Lawrence of Arabia* de Jeremy Wilson; William Yale a oferit informații despre copilăria și tinerețea sa în „Preludiul“ la *It Takes So Long*, memoriile lui nepublicate. Pentru aceeași perioadă din viața lui Curt Prüfer, biografia *Curt Prüfer* de Donald McKale este aproape singura sursă disponibilă, informațiile lui provenind din interviurile pe care le-a făcut cu fiul lui Prüfer, Olaf, între timp decedat.

[13] Hogarth către Petrie, 10 iulie 1911, așa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 85.

[14] Lawrence, *The Home Letters*, p. 23.

[15] Robert Lawrence citat în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediția din 1954), p. 31.

[16] Geneza numelui de familie „Lawrence“ a fost, în realitate, mult mai complicată, fiindcă, așa cum T. E. Lawrence a aflat de la mama lui în 1919, și ea fusese tot un copil nelegitim. Numele care apărea pe certificatul ei de naștere era Sarah Junner, iar numele de familie „Lawrence“, care era al tatălui ei prezumtiv, nu l-a adoptat decât când era adolescentă. Această nepăsare față de numele de familie poate explica, de asemenea, ușurința cu care T. E. și-a preluat mai târziu pseudonimele, renunțând la Thomas Edward Lawrence pentru John Hume Ross, iar apoi la Ross pentru Thomas Edward Shaw.

[17] Thomas (Chapman) Lawrence (nedatat); Bodleian MS Eng C 6740.

[18] Lawrence către Charlotte Shaw, 14 aprilie 1927, citat în Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 26.

[19] E. F. Hall în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediția din 1954), pp. 44–45.

[20] H. R. Hall, așa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 25.

[21] Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 33.

[22] Lawrence, *The Home Letters*, pp.65–66.

[23] Hogarth discutând cu Robert Graves, așa cum îl citează Graves, *Lawrence and the Arabs*, p. 18.

[24] Doughty către Lawrence, 3 februarie 1909, în A. W. Lawrence, *Letters to T. E. Lawrence*, p. 37.

[25] Lawrence, *The Home Letters*, p. 106.

[26] Ibid., p. 103.

[27] Ibid., p. 105.

[28] McKale, *Curt Prüfer*, pp. 5; 152; 193–94 n. 5; 233 n.28.

[29] Pentru istoria Germaniei antebelice și a epocii lui Wilhelm al II-lea, am consultat cu precădere Fischer, *Germany's Aims in the First World War*; Macdonogh, *The Last Kaiser*; și Cecil, *Wilhelm II,* volumele 1 și 2.

[30] Prüfer, *Personalbogen*, 24 octombrie 1944; NARA T120, Rolă 2539, Cadru E309975.

[31] Conform traducerii lui Olaf Prüfer în „Notes on My Father", memorii nepublicate, folosite cu permisiunea Trinei Prüfer.

[32] Detalii despre relația lui Prüfer cu Frances Prüfer (născută Pinkham) se află la: NARA RG165, Fond 67, Cutie 379, Dosar PF25794, Anexă 8.

[33] Lawrence, *The Home Letters*, p. 218.

[34] Lawrence către Richards, 15 iulie 1918, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 239.

[35] Lawrence, *The Home Letters*, pp. 173–74.

[36] Pentru istoria Imperiului Otoman și ascensiunea Comitetului Unității și Progresului, am consulat cu precădere Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*; Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*; și Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,* volumele 1 și 2.

[37] Lowther către Hardinge, 29 mai 1910, așa cum îl citează Yapp, *The Making of the Modern Near East*, pp. 183–84.

[38] Cecil, *The German Diplomatic Service*, p. 102.

[39] McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, p. 25.

[40] Ibid., p. 22.

[41] McKale, *War by Revolution*, p. 22.

[42] Lawrence, *The Home Letters*, p. 217.

[43] Ibid., p. 225.

[44] Pentru istoria companiei Standard Oil și a dezmembrării ei, a se vedea Chernow, *Titan*, și Yergin, *The Prize*.

[45] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 1, p. 1.

[46] Lawrence, *The Home Letters*, p. 447.

3

Un alt lucru frumos și altul mereu

Întotdeauna sufletul meu a jinduit la mai puțin decât a avut.[47]

T. E. Lawrence, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*

Cum pui o zgardă unui leopard? Cu multă grijă, conform unei vechi glume, dar în toamna anului 1913, T. E. Lawrence și Leonard Woolley aveau nevoie de un răspuns practic la acea întrebare. Primiseră în dar un pui de leopard de la un oficial guvernamental din Alep și descoperiseră că, atâta vreme cât stătea legat în lanț în curtea complexului din Jerablus, se comporta ca un câine de pază foarte eficient. Problema totuși era că leoparzii cresc foarte repede, ceea ce însemna că în scurt timp puteau să se aștepte ca leopardul din curte să se smulgă din zgarda subțire cu care le fusese adus.

Prima idee a arheologilor a fost să arunce peste felină o cutie mare cu pereți din șipci, iar apoi să bage mâna printre zăbrele pentru a înlocui zgarda, dar întrucât, cum povestea Lawrence, leopardul „nu era prea dulce din fire“ oricum, tentativa de încarcerare nu a făcut decât să-l înrăiască. Soluția lor a fost destul de ingenioasă. Lărgind un pic o deschizătură a lăzii, s-au apucat să îndese înăuntru saci din pânză groasă, până când au imobilizat atât de strâns leopardul, încât nu se mai putea mișca deloc.

„Pe urmă, am scos capacul cutiei, i-am pus zgarda și l-am lăsat să se miște din nou“, scria Lawrence familiei lui. „Va ieși din el un splendid covor într-o bună zi.“[48]

Pe lângă deprinderea artei de a schimba zgarda unui leopard, în acel sezon de săpături din toamna anului 1913 la Karkemiș, al cincilea pentru Lawrence, el și Woolley aveau să facă o descoperire spectaculoasă — templul principal al sitului antic. Era visul oricărui arheolog, o descoperire unică în viața unui om, și a avut darul de a alimenta în Lawrence sentimentul că își găsise adevărata vocație și, poate, adevăratul cămin. Spațioasa cameră de zi a complexului de locuit din Jerablus era acum un loc confortabil, împodobit cu opere de artă pe pereți și covoare sau blănuri de animale pe jos, o bibliotecă plină cu cărți în șapte limbi diferite și un enorm șemineu, în care ardea permanent un foc viu din lemne de măslin. Lawrence și-a dezvăluit sentimentele într-o scrisoare din acea toamnă, adresată unui bun prieten din vremea când era la Oxford.

„Am ajuns să îndrăgesc foarte mult acest loc“, scria el, „și oamenii de aici — cinci sau șase dintre ei — și întregul mod de trai e pe placul meu... [Șantierul de la] Karkemiș va mai dura încă patru sau cinci ani și teamă mi-e că, după aceea, voi porni probabil să caut un alt lucru frumos și altul mereu.“[49]

Dar, din nefericire, finanțarea de la British Museum — întotdeauna extrem de strânsă și întotdeauna alocată condiționat de la un sezon sau un an la altul — se epuizase complet. Dacă o nouă și neprevăzută sursă de finanțare nu apărea subit, următorul sezon de săpături arheologice, din primăvara anului 1914, era sortit să fie și ultimul. Această perspectivă plana amenințător asupra lui Lawrence și Woolley și arunca o umbră de disperare tot mai grea peste bucuria descoperirilor din acel sezon. Abia când au început să închidă șantierul, pregătindu-se pentru pauza dintre sezoane, s-a ivit o

nouă posibilitate.

Sub auspiciile Fundației pentru Explorarea Palestinei, le-a explicat un director de la British Museum, un grup de experți de la Royal Engineers urma să demareze o investigație arheologică a așa-numitului pustiu Sin, în partea cea mai sudică a Palestinei; i-ar interesa oare pe Lawrence și Woolley să li se alăture pe durata întreruperii activității la șantier?

Pentru Lawrence și Woolley, se punea problema unei alegeri între posibilitatea de a petrece două luni de odihnă în Anglia sau varianta de a străbate unul dintre cele mai neospitaliere locuri din lume. Dar ideea de a porni într-o nouă explorare era atât de ademenitoare încât nu au mai stat pe gânduri; amândoi s-au înscris imediat pe listă.

Târziu într-o seară, la începutul lui octombrie 1913, William Yale stătea lungit în cortul lui, în munții Anatoliei, și se gândea consternat la rapiditatea cu care viața unui om putea să se schimbe. Exact în urmă cu trei săptămâni, locuise într-o baracă de două încăperi și scosese prăjini de foraj pe un câmp petrolifer din Oklahoma, iar acum străbătea unul dintre cele mai frumoase ținuturi stâncoase de pe pământ, o regiune pe care doar câțiva americani o mai văzuseră vreodată.

Uimirea lui era cu atât mai profundă, cu cât își amintea că, în perioada când visa cu ochii deschiși în Oklahoma la locul unde l-ar fi putut trimite Standard Oil, niciodată nu luase în calcul Orientul Apropiat. De fapt, în ziua când intrase în sediul central al Socony din New York, presupusese că avea să fie trimis ca reprezentant de vânzări în China.

Ideea greșită pe care și-o făcuse Yale era explicabilă totuși. În 1913, Socony era în primul rând un *exportator* de produse petroliere, iar China constituia categoric cea mai mare piață de desfacere a companiei. Prin comparație, exporturile firmei în Imperiul Otoman, cu precădere kerosenul folosit drept

combustibil în unitățile unei industrii incipiente, erau minuscule. Spre edificare, într-un context mai larg, în timp ce kerosenul de la Standard se situa, ca volum, pe locul doi între exporturile americane în Imperiul Otoman, pe locul întâi erau mașinile de cusut Singer.

Dar, așa cum vicepreședintele companiei Standard, William Bemis, le explicase celor trei bărbați convocați în biroul său în acea dimineață, ei nu erau trimiși în Orientul Apropiat pentru a racola noi cumpărători, ci mai degrabă pentru a descoperi și a valorifica noi zăcăminte de țiței.

Explicația era pur economică. La sfârșitul anului 1913, cererea crescută de țiței și produse petroliere în toată lumea denota că, în scurt timp, această cerere avea să fie mai mare decât capacitatea de furnizare. În Statele Unite numai, numărul autovehiculelor având motoare cu ardere internă se mărise de douăzeci de ori într-un interval de nici un deceniu, de la aproximativ 75000 în 1905 la cu mult peste 1,5 milioane în 1913 —, iar o parte dintre cele mai vechi exploatări petroliere din America începeau să secătuiască.

Dar petrolul devenea rapid și un atu militar crucial. În 1912, exact cu un an înainte de convocarea lui Yale la New York, primul lord al amiralității britanice, Winston Churchill, făcuse senzație în presa internațională cu planul său de a trece întreaga Marină Regală de pe cărbune pe petrol. Așa cum era de așteptat, această propunere de modernizare a celei mai puternice flote din lume determina deja marina militară a celorlalte națiuni, inclusiv Germania, să se grăbească să îi urmeze exemplul.

Drept urmare, atât companiile de petrol europene, cât și cele americane se năpusteau acum să găsească și să exploateze noi zăcăminte, oriunde acestea ar fi putut exista. O regiune deosebit de promițătoare era Orientul Apropiat. În anii 1870,

uriașe resurse de gaze și țiței fuseseră descoperite în jurul localității Baku pe coasta Mării Caspice, urmând apoi o altă mare descoperire în Golful Persic, în 1908. Aceste terenuri erau acaparate rapid de consorții europene, cursa continuând pentru revendicarea și exploatarea următoarei mari descoperiri de rezerve.

În acest scop, sucursala Socony din Constantinopol obținuse discret o opțiune pe șase luni de la un consorțiu format din trei oameni de afaceri din Ierusalim, care dețineau vaste drepturi de concesiune în trei regiuni diferite ale Imperiului Otoman. Iar Yale, McGovern și Hill fuseseră trimiși de la New York anume pentru a efectua lucrări preliminare pe teren, în aceste zone. Cât despre secretul urzit cu atâta meticulozitate în jurul misiunii lor, existau aici două motive: să deturneze interesul oricărei posibile concurențe în zonă, firește, dar totodată să țină în culise numele companiei Standard cât mai mult timp cu putință. În ciuda dezmembrării recent suferite, brandul Standard era privit în continuare cu un dezgust atât de profund în Orientul Apropiat, dar și în multe alte părți ale lumii, încât cel mai simplu mod de a întina reputația unui rival în afaceri era să îl acuzi că ar fi o firmă-paravan pentru Standard Oil.

Dar în ciuda tendinței de a acționa pe furiș, existau indicii că Standard Oil din New York nu era genul de mașinărie rapace, funcționând ca unsă, cum fusese compania din care se născuse. De fapt, un astfel de indiciu era chiar componența echipei pe care o trimisese pentru a explora concesiunile otomane. J. C. Hill, șeful echipei, era un siderurgist din Pittsburgh, fără niciun fel de experiență în industria petrolieră. Rudolf McGovern era un geolog cu studii superioare, dar care nu pusese niciodată piciorul pe un câmp petrolifer. Iar William Yale, chiar dacă știa categoric să se descurce pe un câmp petrolifer, nu avea niciun fel de noțiuni de geologie.[50]

În mod cert, J. C. Hill avea un stil ciudat de explorare, care putea fi caracterizat cel mai bine drept fatalist. Sosind în Constantinopol la începutul lui octombrie, echipa se îndreptase spre prima zona concesionată, o fâșie lată de teren muntos în centrul Anatoliei, exact la sud de Marea Neagră. Însoțiți de un mic grup de călăuze locale, cei trei americani au cutreierat podișul înalt, călărind pe cai timp de două săptămâni, dar de fiecare dată când McGovern arăta spre vreun punct îndepărtat care, considera el, merita inspectat mai îndeaproape, Hill era de altă opinie. Un moment critic a apărut când au aflat că exista o ambarcațiune care urma să plece înapoi la Constantinopol peste treizeci de ore, și că următoarea nu avea să apară decât cel mai curând peste două săptămâni; au reușit să ajungă la ambarcațiune, exact cu câteva minute înainte să plece.

Ritmul lor s-a încetinit considerabil odată ce au ajuns în a doua zonă de explorare, valea Mării Moarte din Palestina, în noiembrie 1913. Fiind de fapt o continuare a Marelui Graben Est-African, din punct de vedere geologic regiunea era cu mult mai promițătoare decât Anatolia. Timp de câteva săptămâni, echipa s-a deplasat pe țărmul vestic al Mării Moarte, înaintând anevoios pe grohotișul de marnă și pe stâncile calcaroase din jur. Foarte adesea, întâlneau indicii incitante semnalând prezența țițeiului — bulgări de asfalt pur plutind pe mare, suprafețe calcaroase atât de impregnate de petrol, încât emanau un miros de benzină —, dar nimic ce ar fi putut să confirme existența în subsol a vreunui zăcământ viabil din punct de vedere comercial.

Dar din nou era dificil să poți ajunge la o concluzie clară, din moment ce Hill, aplicând stilul de explorare pe care îl practicase în Anatolia, în scurt timp a început să respingă orice loc pe care McGovern îl recomanda pentru o investigație mai atentă. Uneori, Yale avea impresia că, de fapt, nu căutau țiței, ci

mai degrabă încercau să se ferească de el.

Situația a ajuns în cele din urmă la o criză în primele zile ale lui ianuarie, când Hill a anunțat că activitatea lor acolo se terminase și a ordonat strângerea taberei, în vederea întoarcerii la Ierusalim. Yale, montat de frustrarea acumulată timp de trei luni, nu a putut să-și mai țină gura. L-a înfruntat pe Hill, iar cei doi au ajuns la o ceartă aprinsă.

Greu de spus dacă acea ceartă a avut vreun efect sau dacă a fost o pură coincidență, însă cert este că a doua zi, când grupul urca pe colinele joase ale Iudeii, îndreptându-se spre Ierusalim, Hill și-a strunit brusc calul pentru a privi în depărtare un pinten muntos situat la circa patruzeci și cinci de kilometri spre sud. Era o formațiune geologică stranie, un masiv neregulat ridicându-se din deșertul înconjurător. Privind cu binoclul, se vedeau un fel de bălți formate la baza muntelui, care scânteiau cu efecte de irizații.

„Acolo“, a zis J. C. Hill arătând spre masivul Kornub. „Acela este locul unde vom găsi țiței.“[51]

Evenimentele s-au desfășurat foarte repede după aceea. Zorindu-și caravana ponosită și murdară înapoi spre Ierusalim, Hill a telegrafiat imediat la sediul central al companiei, anunțând „descoperirea“ lui. În depeșa de răspuns, i se ordona să îi găsească imediat pe cei doi principali deținători ai concesiunilor pentru terenurile din Palestina, oamenii de afaceri din Ierusalim, Ismail Hakki Bey și Suleiman Nassif, și să-i aducă personal la biroul Socony din Cairo, cât mai curând cu putință. În absența lui Hill, Yale și Rudolf McGovern urmau să își continue călătoria până la Kornub și să efectueze teste, pentru a determina cât de important ar putea fi acest nou zăcământ descoperit.

Angajând în pripă călăuze și ordonanțe de campanie pentru expediție, Yale și McGovern au plecat din Ierusalim în jurul

datei de 6 ianuarie, iar peste câteva zile s-au întâlnit cu T. E. Lawrence și tovarășii lui în apropiere de Beersheba. După acea întrevedere umilitoare, grupul Socony și-a continuat drumul spre sud, ajungând, în cele din urmă, la vârfurile golașe ale masivului Kornub. Ceea ce urmau să descopere acolo avea să aibă consecințe răsunătoare.

În 15 martie 1913, Aaron Aaronsohn a fost invitat la dejun la un club select din Washington, D.C. Oaspetele de onoare era fostul președinte Theodore Roosevelt.

Poate, din respect, amfitrionii lui Aaronsohn, doi lideri evrei americani importanți, pe nume Julian Mack și Felix Frankfurter, l-au așezat pe oaspetele lor lângă fostul președinte, sau poate decizia lor izvora dintr-o anumită malițiozitate; atât Aaronsohn, cât și Roosevelt, încă numit „Colonelul“ de către apropiați, aveau reputația bine cimentată de a fi mari guralivi, iar celorlalți meseni li se păruse, probabil, amuzant să vadă care avea să câștige. Spre amuzamentul lui Mack și al lui Frankfurter, președintele Roosevelt a fost cel care abia dacă a apucat să scoată un cuvânt; în schimb, captivat și atent, l-a ascultat pe Aaronsohn. În mod limpede, Aaronsohn a apreciat unicitatea performanței lui; nota în jurnalul său, în acea seară, că „de acum înainte, voi rămâne renumit drept omul care l-a făcut pe Colonel să tacă din gură timp de 101 minute“.[52]

Asemenea fostului președinte, Aaron Aaronsohn apărea ca o forță a naturii. Cu o statură impunătoare și o corpolență incipientă, era un bărbat deopotrivă sclipitor și arogant, pasionat și combativ, genul de om care are mereu impresia că *el* este cea mai interesantă persoană din cameră. În cazul lui Aaron Aaronsohn, la cei treizeci și șapte de ani ai lui, lucrul acesta era de obicei adevărat.

În martie 1913, se remarcase deja drept unul dintre cei mai persuasivi purtători de cuvânt pentru o cauză care câștigase

recent teren în anumite cercuri evreiești: sionismul. Chemând la o întoarcere a membrilor diasporei evreiești în patria lor ancestrală, Eretz Israel (Țara lui Israel), mișcarea sionistă câștigase adepți în rândul evreimii internaționale pe parcursul celor două decenii precedente, dar mai frecvent fusese întâmpinată cu scepticism, ba chiar și ostilitate. Ceea ce îl făcea pe Aaronsohn atât de influent era faptul că argumentele lui sioniste nu se bazau pe abstracții politice sau religioase, ci pe ceva întru totul practic, aproape banal: agricultura. Deja recunoscut ca unul dintre cei mai competenți agronomi din Orientul Mijlociu, Aaronsohn își petrecuse treizeci și unu de ani, din cei treizeci și șapte câți avea la acea vreme, în Palestina, iar acum efectua un vast evantai de experiențe științifice — pe plante, copaci și soluri —, în ideea de a face din acea regiune un ținut înverzit, cum fusese în Antichitate. Lăsând deoparte principiile sioniste înalte, sublinia el frecvent, prima condiție obligatorie pentru reîntoarcerea evreilor în Israel era să aibă ce să mănânce; or Aaronsohn știa cum să-i hrănească.

Nu-i fusese ușor nicidecum să ajungă la acest standard. Aaron Aaronsohn, cel mai mare copil al unui negustor de grâne evreu, s-a născut în 1876 într-un orășel din centrul României. Avea doar doi ani, când Războiul Ruso-Turc a dus la independența României față de Imperiul Otoman. Pentru numeroasa populație evreiască a țării, ceea ce fusese o existență tolerabil de proastă sub autocrația musulmană, a devenit rapid o existență intolerabil de proastă sub o democrație creștină. Interzicându-li-se efectiv dreptul la cetățenie, ceea ce însemna de asemenea interzicerea accesului la majoritatea școlilor și profesiilor, evreii au început un exod în masă din România. În 1882, când Aaron avea șase ani, părinții lui s-au alăturat celor care fugeau din țară. Dar, în loc să se îndrepte spre destinația preferată a emigranților, Statele

Unite, familia Aaronsohn împreună cu alți 250 de evrei români s-au îmbarcat spre regiunea Palestina din Siria otomană.[53]

Grupul s-a stabilit pe terenul sterp și stâncos al unei costișe, în apropiere de portul Haifa, un loc pe care l-au numit Samarin. Acolo, au descoperit repede că „țara în care curge lapte și miere“, descrisă în „Ieșirea“ din Vechiul Testament, se schimbase foarte mult de atunci. Puținii coloniști din Samarin care se pricepeau să cultive pământul — majoritatea fuseseră mici negustori în România — au fost curând înfrânți de ținutul arid și pământul sărac de acolo. După un an, emigranții erau atât de oropsiți, încât au fost nevoiți să își amaneteze sulurile sfinte ale Torei.

Salvarea a venit în persoana baronului Edmond de Rothschild, un bancher evreu francez cu o avere colosală. Fiind un mai vechi susținător și binefăcător al imigrației evreiești în Palestina, Rothschild întemeiase sau răscumpărase deja o serie de colonii evreiești din regiune, iar în 1884 a făcut același lucru cu Samarin, schimbându-i denumirea în Zichron Yaakov (Memorialul lui Iacov), în onoarea tatălui său decedat. Totuși, așa cum comunitatea a descoperit în scurt timp, patronajul lui Rothschild venea la un preț foarte aspru. Acceptând să le acorde sprijin financiar, prima lui condiție fusese „ca singur el să fie unicul stăpân al coloniei și ca toate treburile de pe domeniul lui să fie sub conducerea lui“ — și nu glumise. Locuitorilor din Zichron Yaakov li se spunea ce culturi să sădească, cum să se îmbrace, chiar și cine dobândise dreptul de a se căsători, iar agenții locali ai lui Rothschild aveau grijă ca regulile să fie aplicate.

Dar, pentru Aaron Aaronsohn, un tânăr extraordinar de sclipitor, acest sistem de tip feudal a avut beneficiile lui. În 1893, la vârsta de șaisprezece ani, a fost selectat de către agenții lui Rothschild pentru o școlarizare în Franța, cu toate

cheltuielile plătite, iar în următorii doi ani a studiat agronomia și botanica la Institutul Grignon de lângă Paris, una dintre cele mai prestigioase academii agronomice din Europa. Când s-a reîntors în Palestina, nu a fost pentru a trăi ca un șerb de-al lui Rothschild în Zichron Yaakov, ci pentru a servi drept instructor „agronom“ într-o altă colonie a baronului. Aranjamentul nu a fost de durată. După niciun an, Aaronsohn, care avea doar nouăsprezece ani, dar era deja un tânăr recalcitrant și nerăbdător, a rupt relația cu baronul și agenții lui, lansându-se în viață pe cont propriu.

Lucrând pe post de consilier agronom al unor diverși mari proprietari de pământ care locuiau în străinătate, a început de asemenea să studieze și să inventarieze meticulos flora și geologia Palestinei. În această strădanie, curiozitatea imensă și neobosita lui energie au devenit curând legendare. Când avea cam douăzeci și cinci de ani, Aaronsohn vorbea deja fluent șase limbi străine și începea să publice articole în jurnale de agronomie din Europa. Nimeni din comunitatea strâns sudată a agronomilor europeni cu titluri științifice prestigioase nu auzise vreodată de colegul lor din Palestina, iar frecvența și sfera eclectică a muncii lui Aaronsohn — studii erudite pe diverse teme, de la extracția uleiului de susan până la producția de mătase — i-au făcut pe mulți să se întrebe dacă numele respectiv nu era cumva un pseudonim pentru un colectiv de savanți.

Adevărata lui recunoaștere a venit în 1906, odată cu descoperirea unei specii de grâu sălbatic — strămoșul genetic al grâului cultivat, despre care se credea de mult timp că dispăruse complet —, care creștea pe pantele Muntelui Hermon. Într-o perioadă când peste 80 la sută din populația lumii era încă agrară, descoperirea a fost anunțată cu litere de-o șchioapă în presa internațională și i-a adus tânărului savant

evreu, practic autodidact, recunoașterea omologilor săi din întreaga lume. Trei ani mai târziu, a acceptat invitația, din partea Departamentului de Agricultură al SUA, pentru a efectua o amplă călătorie în Vestul Americii. Acolo, a fost tratat ca o celebritate, i s-au oferit catedre de profesor la diverse colegii, prelegerile lui fiind așteptate cu nerăbdare de săli arhipline. Dar pe parcursul ședерii lui în Statele Unite, unde a rămas timp de aproape opt luni, Aaronsohn a intrat în contact cu gândirea politică evreiască modernă și, în special, cu cei mai importanți lideri ai mișcării sioniste din America.

Deși ideea unei reîntoarceri în Israel fusese o piatră unghiulară a credinței milenare a evreilor — de aproape două mii de ani, slujbele evreilor de Yom Kippur și Pesah se încheie cu formula ritualică „anul viitor la Ierusalim“ —, un scriitor ungur, Theodor Herzl, a fost cel care a transformat-o într-o idee politică modernă.[54] Ca reacție la antisemitismul instituționalizat chiar și în cele mai „luminate“ națiuni din Europa și ținând seama de masacrarea periodică a evreilor în țări ca Rusia țaristă, Herzl afirmase în cartea sa din 1896, *Statul evreilor*, că evreimea internațională nu putea să fie cu adevărat liberă și în siguranță, decât întemeindu-și propria patrie pe pământul străvechi al Israelului. În anul următor, Herzl a prezidat prima întrunire a Congresului Sionist Mondial, în Elveția, un eveniment care a electrizat publicul evreu din întreaga lume.

Dar, totodată, a provocat și o reacție adversă violentă. Atât în Europa, cât și în SUA, mulți lideri evrei — poate majoritatea — vedeau în sionism un instrument periculos, care avea să ducă la izolarea evreilor în raport cu națiunile în care se născuseră și care putea alimenta acuzația, repetată de multă vreme, cu privire la lealitatea divizată a evreilor; unii chiar suspectau că sionismul ar fi un complot antisemit. Pentru antisioniști, răspunsul la „chestiunea evreiască“ era nu Israelul,

ci asimilarea, deplina participare economică și politică în națiunile unde se născuseră, un țel devenit mai tangibil într-o mare parte din Europa, prin răspândirea democrației.

„Asimilaționiștii“ păreau să aibă, de asemenea, un puternic argument politic în favoarea lor. La începutul anilor 1900, deja aproximativ șaizeci de mii de evrei locuiau în Țara Sfântă, dar cei mai mulți dintre ei trăiau într-o sărăcie lucie sau subzistau prin subvențiile strânse de coreligionarii lor din străinătate.

Ca ripostă la această întrebare, Aaron Aaronsohn — care nu era doar un agronom renumit, ci și un arheolog amator și un avid cititor de istorie — a ajuns să formuleze propria-i întrebare extrem de interesantă. Ce îi susținuse pe romani, și pe babilonieni, și pe asirieni? Atât din săpăturile arheologice, cât și din legendele străvechi, era limpede că în Palestina existaseră condiții de trai pentru populații mult mai numeroase decât cei aproximativ 700000 de locuitori, câți erau estimați la începutul anilor 1900, și nu se putea spune că sursele de apă sau brazdele de pământ, care susținuseră acele civilizații, dispăruseră pur și simplu. Mai degrabă li se pierduse urma de-a lungul timpurilor și așteptau să fie redescoperite, revalorificate. Aaronsohn avea, de asemenea, un exemplu modern convingător, pe care îl putea invoca. În timpul călătoriilor lui prin America, efectuase un studiu special al Californiei, un loc cu condiții de climă și sol foarte asemănătoare cu Palestina. Cu ajutorul apei deviate din Sierra Nevada, Valea Centrală a Californiei devenea deja grânarul Americii și aducea un șuvoi de noi coloniști. Exact același lucru, susținea Aaronsohn, ar putea fi înfăptuit în Palestina, și ținând seama de cunoștințele lui inegalabile despre regiune, el era omul potrivit pentru a face asta.

În fața unui asemenea optimism, ca să nu spunem aroganță, un cerc tot mai mare de evrei americani bogați au îmbrățișat viziunea lui Aaronsohn despre refacerea Israelului. Înainte de a

pleca din Statele Unite în toamna anului 1909, un consorțiu al acestor oameni de afaceri și filantropi adunaseră aproximativ 20000 de dolari în vederea înființării Stațiunii evreiești de cercetări agricole din Palestina, un centru modern de cercetare, pe care Aaronsohn urma să îl coordoneze și să îl dezvolte, cu intenția de a face din el cel mai important obiectiv științific de acest fel din întregul Orient Mijlociu.

Pentru această nouă acțiune îndrăzneață, Aaronsohn a organizat o serie de lucrări pe un mal înalt și stâncos de pe coasta Mediteranei, situat la aproximativ șaisprezece kilometri de Zichron Yaakov, într-o localitate numită Athlit. În următorii ani, a plantat răsaduri experimentale și livezi, construind de asemenea un complex de sere și laboratoare. De asemenea, s-a ocupat de construirea unei mari clădiri cu două etaje, destinată adăpostirii unei biblioteci a stațiunii de cercetări, precum și cazării lucrătorilor permanenți, cu o priveliște impresionantă spre marea aflată la doar un kilometru și jumătate distanță. În lipsa unor localnici suficient de instruiți, Aaronsohn și-a selectat o mare parte dintre lucrătorii permanenți din propria-i familie — în diferite etape, toți cei cinci frați ai săi aveau să fie angajați la Athlit —, aceștia fiind cei care supervizau lucrările de zi cu zi și îi supravegheau totodată pe muncitorii proveniți din satele arabe din apropiere. „În scurt timp“, nota biograful Ronald Florence, „loturile experimentale ale centrului de cercetări au ajuns să producă mai mult grâu, orz și ovăz per dunam (aproximativ 1000 de metri pătrați), decât unele ferme cu tradiție pe soluri mult mai prielnice.“[55]

În lumina rolului tot mai important ca recrutor pentru sionism, este cumva ciudat că Aaronsohn nu părea să fi reflectat prea mult la ramificațiile politice și sociale ale acestei mișcări. Putea să pună mai mulți evrei pe pământul din Palestina, de asta era sigur, dar ce însemna acest lucru sau ce

formă de guvernare putea îmbrăca rămânea destul de vag.

Dar același aspect vag se extindea și la mișcarea sionistă propriu-zisă. În rândurile sioniștilor religioși și „sociali“, scopul era relativ modest: intensificarea procesului de imigrație a evreilor în Palestina pentru cei care doreau să plece acolo, fără a tulbura însă sistemul politic existent pe plan local. Iar mulți dintre oamenii de afaceri care făcuseră donații pentru Stațiunea de Cercetări Agricole a lui Aaronsohn se considerau antisioniști, imaginându-și cumva că implicarea lor era apolitică, asemănătoare cu sprijinul acordat refacerii unei sinagogi.

Chiar și printre cei care îmbrățișau ideea unui „stat al evreilor“, nu prea exista vreun consens asupra definiției acestuia. În 1901, Theodor Herzl se întâlnise cu sultanul otoman, în speranța de a putea cumpăra Palestina. Când această propunere nu a dus nicăieri, majoritatea liderilor sioniști pledaseră în perioada care a urmat pentru o mișcare progresivă, în care financiarii evrei ar fi cumpărat treptat pământ în Palestina pentru colonizare, negociind simultan cu Constantinopolul — negocieri care ar fi putut să ia forma de mită sau de achitare a unei părți din covârșitoarea datorie externă a otomanilor —, pentru a garanta acceptarea și protecția otomană a noilor coloniști. Rămânea însă de văzut dacă o asemenea stratagemă ar fi putut conduce vreodată la o mutație demografică substanțială, care să determine instituirea guvernării unei majorități evreiești, având în vedere că populația neevreiască existentă în Palestina îi depășea numeric pe evrei într-o proporție de zece la unu. La momentul dejunului lui Aaronsohn cu Teddy Roosevelt în 1913, apăruse totuși o nouă perspectivă mai promițătoare. Întrucât Imperiul Otoman începuse să fie sfâșiat din toate părțile, prăbușirea lui finală părea dintr-odată iminentă. Dacă acea năruire se producea într-

adevăr, iar o putere europeană prelua controlul asupra Palestinei, sioniștii ar putea să se plaseze sub protecția acesteia. Cel mai plauzibil și, totodată, cel mai dezirabil patronaj într-o asemenea situație, în opinia lui Aaronsohn, îl constituia Marea Britanie.[56]

Stewart Newcombe era o figură legendară în Orientul Apropiat, deși nu de o manieră uniform pozitivă. La cei treizeci și cinci de ani ai săi, acest veteran din Războiul Burilor măsurase topografic și cartografiase deja vaste teritorii din Egipt și Sudan, pentru guvernul britanic, și căpătase reputația de a fi un explorator neobosit, capabil să muncească singur cât zece oameni la un loc. O parte din problemă venea de aici. Din cauza obiceiului de a cere de la ceilalți aceleași eforturi pe care și le impunea lui însuși, arabii care au lucrat cu el în războiul ce a urmat aveau să spună despre căpitanul Stewart Newcombe că „era ca focul, mistuindu-și atât prietenii, cât și dușmanii“.[57]

Nu era deci nimic surprinzător în faptul că Newcombe era într-o dispoziție destul de sumbră în dimineața de 8 ianuarie, când a plecat de la tabăra sa din pustiul Sin spre Beersheba, la distanță de o zi de mers cu cămila. Se ducea acolo pentru a se întâlni cu cei doi arheologi eminenți aflați de ceva timp pe un șantier arheologic din nordul Siriei, care fuseseră repartizați pentru a participa la misiunea lui în sudul Palestinei. Deși înțelegea perfect necesitatea prezenței arheologilor — erau o acoperire politică menită să le permită celor cinci echipe de cartografi militari să își desfășoare activitatea clandestină —, această operațiune trebuia să se desfășoare foarte rapid, pe un teritoriu extrem de dificil, iar ideea de a avea grija celor doi intelectuali de la Oxford era ultimul lucru care îi mai lipsea lui Newcombe. Trimisese deja zece cămile în Gaza, ca să-i aștepte când coborau de pe vas și să le preia echipamentul — arheologii întotdeauna aveau enorm de multe accesorii —, iar el aducea

din deșert alte cămile, pentru eventualitatea inevitabilului bagaj excedentar.

O surpriză foarte plăcută îl aștepta în Beersheba. „Mă așteptam să întâlnesc doi oameni oarecum în vârstă; [în schimb] am dat de C. L. Woolley și T. E. Lawrence, care arătau cam de douăzeci și cinci de ani și, respectiv, optsprezece... Scrisorile pe care li le adresasem pentru aranjarea primirii lor fuseseră evident prea politicoase. Deferența nepotrivită a încetat de atunci înainte.“[58]

Departe de a necesita o caravană de cămile pentru a le căra echipamentul, când Lawrence și Woolley coborâseră de pe vas în Gaza, însoțiți de Dahoum, tânărul asistent al lui Lawrence, toate lucrurile lor se aranjaseră perfect pe spinarea unui mic catâr. Bagajul lor se mărise cumva prin cumpărarea unor produse fotografice și de camping, însă în mod limpede cei doi tineri arheologi înțelegeau nevoia de a călători fără prea mult calabalâc pe terenul brutal pe care urmau să îl străbată.

În acea seară, Newcombe le-a explicat oamenilor veniți din Siria ce se aștepta de la ei în continuare, dar și care era scopul secret al expediției. În această ultimă privință, Lawrence intuise deja destul de bine cum stăteau lucrurile. „În mod evident, rolul nostru este doar să inducem în eroare“, le scrisese el părinților lui, în drum spre Palestina, „să dăm o culoare arheologică unei acțiuni politice.“[59]

Acea acțiune politică decurgea dintr-o problemă de care Marea Britanie era ea însăși răspunzătoare. Fiind puterea europeană care depindea cel mai mult de controlul mărilor, Marea Britanie fusese forța motrice din spatele construirii canalului Suez în Egipt, în anii 1870, urmărind legarea Mediteranei de Marea Roșie, ca o scurtătură comercială și militară vitală pentru a păstra strâns unit acel imperiu foarte întins. Atât de vital era considerat canalul Suez, încât Marea

Britanie fusese dispusă să sacrifice bunele relații pe care le avea de multă vreme cu Imperiul Otoman, pentru a intra imediat în posesia acelei artere de navigație, ceea ce s-a înfăptuit prin cotropirea Egiptului în 1882, sub pretextul de a înăbuși niște frământări locale. Această intervenție dusese la eliberarea malului vestic al Canalului Suez, frontiera de facto a Egiptului, dar îi lăsa pe otomanii acum ostili în continuare pe poziții pe malul estic, în peninsula Sinai. Această problemă a fost curând soluționată; în 1906, Anglia a profitat de o dispută diplomatică minoră pentru a confisca și acel teritoriu. Rezultatul final a fost un fel de compromis. Britanicii obținuseră acum canalul, împreună cu zona tampon, lată de circa 200 de kilometri, a peninsulei Sinai, separând Egiptul de regiunea Palestina dens populată, în sud-vestul Siriei. Partea mai dezavantajoasă era că în felul acesta se aleseseră cu resentimentele nepieritoare ale otomanilor.

Acest inconvenient nu părea un preț greu de suportat în 1882 și în 1906, poate, însă la începutul anului 1914 cu totul altfel stăteau lucrurile. În situația în care, din greșeală în greșeală, Europa se apropia rapid de un război pe tot continentul, britanicii au devenit subit foarte preocupați de starea jalnică a relațiilor lor cu otomanii, dar și de semnele de rău augur care indicau alunecarea progresivă a Constantinopolului în sfera de influență a dușmanului declarat al Marii Britanii, Germania. Dacă războiul la care se aștepta toată lumea izbucnea într-adevăr, canalul Suez avea să fie culoarul de trecere crucial pentru aducerea în Europa a trupelor teritoriale britanice din India și Australia; iar dacă Turcia se alia cu Germania în acel război, ținta lor avea să fie de asemenea canalul, pentru exact aceleași motive. Dar problemele britanicilor nu s-ar fi sfârșit aici. În eventualitatea în care inamicul ar fi reușit să traverseze canalul și să ajungă în

Egipt, era foarte posibil să declanșeze o insurecție antibritanică în rândul unei populații care îi disprețuia profund pe englezi, imobilizând astfel la fața locului contingente de soldați britanici, de care avea să fie nevoie pentru a lupta în Europa.

Contemplând acest scenariu, britanicii au ajuns prea târziu să înțeleagă dezavantajul zonei lor tampon din Sinai, un dezavantaj inerent însuși conceptului de zone tampon: cum să știi ce se află de cealaltă parte? Britanicii cunoșteau foarte bine ce se afla în colțul nord-estic al peninsulei Sinai — regiunea de coastă a Palestinei, dens populată și cu terenuri cultivate de multă vreme —, dar în schimb nu știau practic nimic despre frontiera formată din deșertul care se întindea spre sud-est de la acea coastă până la Golful Aqaba, la circa o sută șaizeci de kilometri distanță. Existau drumuri acolo, puțuri de apă care să poată aproviziona o forță de invazie?

Persoana cea mai preocupată să afle aceste lucruri era conducătorul de facto al Egiptului, consulul general și împuternicitul britanic Horatio Herbert Kitchener. În 1914, lordul Kitchener era considerat drept cel mai mare erou de război în viață al britanicilor — zdrobise o răscoală indigenă în Sudan în timpul Războiului Mahdist în 1898, apoi condusese la victorie forțele britanice în Războiul Burilor în 1902 —, dar prin una dintre acele coincidențe bizare ale istoriei, în tinerețe Kitchener fusese topograf, iar una dintre marile lui realizări a fost cartografierea Palestinei. Singurul colț al Palestinei pe care Kitchener și colegii săi topografi îl omiseseră erau ținuturile pustiului Sin — în principal, un teritoriu în formă de triunghi, reprezentând jumătatea de jos a Israelului din zilele noastre —, sponsorii lucrărilor topografice din regiune considerând că nu exista, pur și simplu, niciun motiv economic sau politic de a include și acea zonă. Dar exact acest triunghi necartografiat reprezenta acum teritoriul necunoscut, care se așternea de

cealaltă parte a zonei tampon din Sinai.

Ținând seama de animozitatea care se dezvoltase între cele două imperii, Kitchener dăduse dovadă de un tupeu remarcabil în 1913, când le „oferise“ otomanilor serviciile trupelor britanice din Royal Engineers, pentru a efectua măsurători topografice în Sin; deloc surprinzător, Constantinopolul a refuzat rapid oferta. Însă printr-o fericită coincidență Sin figura de asemenea în multe locuri din Vechiul Testament, fiind regiunea prin care Moise și israeliții au trecut la sfârșitul celor patruzeci de ani ai fugii lor din Egipt. Acest aspect putea constitui o explicație istorică și teologică verosimilă a motivelor pentru care o națiune creștină ar dori să exploreze regiunea, iar când britanicii au încercat această tactică în discuțiile cu Constantinopolul — reambalându-și oferta anterioară, astfel încât acum să apară sub forma unei investigații arheologice a locurilor biblice, sub auspiciile respectabilei Fundații pentru Explorarea Palestinei — stratagema a funcționat. Acesta era șiretlicul care îi adusese pe Lawrence și Woolley la Beersheba și care îi oferise lui Newcombe acoperirea necesară pentru echipele lui militare de cartografiere.[60]

Foarte rapid, obiecțiile inițiale pe care Newcombe le avusese, probabil, la gândul de a se trezi pe cap cu cei doi arheologi, s-au risipit complet. În Lawrence mai ales, Newcombe părea să fi găsit un spirit înrudit, un om atât de indiferent față de confortul material și capabil de o rezistență interioară atât de uluitoare, încât friza masochismul.

A detectat, de asemenea, o ciudățenie în personalitatea lui Lawrence, o tendință de a se ridica din timiditatea lui inerentă ca o reacție față de cei care i-ar denatura spusele sau i s-ar pune în cale. Un exemplu mai vechi al acestei trăsături era tortura verbală aplicată bieților petroliști americani în Beersheba. Majoritatea oamenilor timizi au tendința să se închidă și mai

mult în timiditatea lor atunci când se află într-o situație de potențială confruntare, însă cu Lawrence și americanii fusese exact invers, tânărul arheolog transformând întâlnirea într-un joc de-a șoarecele și pisica, cu el jucând rolul pisicii. Lucrul acesta sugera la Lawrence un talent de a-și înfrânge adversarii prin tactici ingenioase și abile, o calitate care avea să-i fie de mare folos în confruntările cu oficialitățile otomane înguste la minte care, Newcombe era sigur, aveau să încerce să le obstrucționeze orice mișcare.

Dar de fapt, mult mai mult decât otomanii, însăși „pustia“ Sin a fost cea care le-a pus cele mai mari probleme lui Lawrence și Woolley. Operând independent de echipele militare de topografie, deși frecvent verificați de Newcombe, cei doi au menținut un ritm necruțător prin sumbrul teren, forțându-și cămilele și mica echipă de ordonanțe de campanie până la vlăguire. Măcar acești localnici erau învățați cu regiunea; venind din clima mai temperată a nordului Siriei, Lawrence și Woolley sufereau cumplit pe acel pământ uscat și pârjolit de soare.

Aceste neajunsuri nu ar fi contat, poate, atât de mult, dacă ar fi găsit acolo ceea ce veniseră să descopere. Dar n-au găsit. Iar în afară de câteva ruine datând din perioada bizantină sau de mai târziu, Lawrence și Woolley n-au găsit decât foarte puține structuri în regiune — și categoric nimic ce ar fi putut să sugereze vreo așezare din epoca exodului evreilor din Egipt.

De fapt, existase întotdeauna un fel de eroare intrinsecă în proiectul Sin, o concepție greșită pe care otomanii ar fi putut să o deducă, dacă ar fi cântărit lucrurile mai bine. Într-un peisaj atât de neospitalier, încât chiar și nomazii beduini neînfricați îl abandonau vara, ce i-ar fi putut determina pe Moise și pe israeliți — rătăcind de patruzeci de ani prin deșert și, se presupune, dornici să ajungă și ei într-un loc frumos — să

zăbovească în acest iad mai mult decât era necesar? Acesta a fost un argument, pe care Lawrence l-a menționat într-o scrisoare cumva ghidușă adresată părinților săi: „Fundația Palestina, desigur, dorește să găsească situri menite să ilustreze Exodul, care se presupune că ar fi trecut pe aici. Dar bineînțeles e greu de presupus că un popor plecat de 40 de ani din Egipt ar fi putut să lase prea multe urme ale prezenței lui prin locurile unde a poposit în acest răstimp“.[61]

*

În dimineața de 12 noiembrie 1913, Curt Prüfer a luat o decizie dureroasă. Pentru o scurtă perioadă de timp, păruse că în sfârșit ar fi putut să dobândească respectul și statutul meritoriu la care năzuise întotdeauna — ca om de cultură, ca prototip valoros al noii Germanii —, dar apoi totul se prefăcuse în cenușă. În realitate, lucrurile au fost chiar mai grave, căci în lupta îndârjită legată de candidatura lui la o poziție prestigioasă în structura de putere egipteană, inamicii britanici ai lui Prüfer urmăriseră nu numai să i se refuze acel post, ci și să îl distrugă profesional. În acea dimineață, Prüfer s-a așezat la biroul său din Ambasada Germaniei și a compus o scrisoare succintă, prin care își dădea demisia de la Ministerul de Externe, instituția care fusese casa lui în ultimii șapte ani. Peste câteva zile, de-acum fostul funcționar al ambasadei a plecat la Ierusalim, pentru a aștepta acolo sosirea prietenului său, artistul Richard von Below, în vederea lungii lor croaziere în susul Nilului.

Una dintre caracteristicile mai ciudate ale epocii imperialiste europene făcea ca puterile europene angajate în duelul pentru supremație să recurgă adesea, în domeniile lor coloniale, la un complicat sistem de împărțire-a-prăzilor cu rivalii lor imperiali, o modalitate menită atât să asigure acceptarea pretențiilor lor la hegemonie, cât și să diminueze

motivația rivalilor lor de a instiga la revolte locale.

Din punctul de vedere al prestigiului academic, puține posturi alocate străinilor în Cairo erau mai râvnite decât funcția de director al bibliotecii khedivale. De la semnarea unui acord bilateral în 1906, acel post era rezervat unui cetățean german. La sfârșitul anului 1911, când directorul german al bibliotecii urma să se pensioneze, Ambasada Germaniei a propus numele doctorului în filologie Curt Prüfer, pentru a-l înlocui în funcție.

În ciuda titulaturii aparent inofensive, postul reprezenta o poziție extrem de sensibilă. Pe vremea otomanilor, khedivul fusese șeful desemnat al statului egiptean, iar britanicii, pentru a păstra iluzia că prin invazia lor din 1882 acționaseră cumva drept un garant al stăpânirii otomane, îl păstraseră pe khediv ca pe o figură de paie. Din 1892, acesta fusese Abbas Hilmi al II-lea. Deși, în mod lesne de înțeles, Abbas nu fusese niciodată un mare susținător al ocupației britanice, antipatia lui s-a adâncit considerabil odată cu sosirea lordului Kitchener la fața locului, în 1911. În calitate de nou împuternicit britanic în Egipt, Kitchener se plictisise atât de repede de Abbas — sau, cum prefera să îl numească el, „afurisitul ăsta de khediv“ —, încât începuse să îi confiște chiar și îndatoririle pur ceremoniale pe care le mai avea. Ca reacție, Abbas începuse să folosească tot mai mult oficiile „bibliotecii“ lui pentru a păstra legătura, pe ascuns, cu o sumedenie de disidenți egipteni, care se opuneau stăpânirii britanice.

Bineînțeles, ceea ce era rău pentru Marea Britanie era bun pentru Germania, iar prin controlul lor asupra postului de director al bibliotecii, germanii beneficiaseră de o acoperire perfectă pentru a-și păstra și cultiva propriile contacte cu comunitatea egipteană antibritanică. Exact lucrul acesta îl făcuse directorul german de până atunci, iar la sfârșitul anului 1911, britanicii aveau toate motivele să se aștepte ca dr. Curt

Prüfer, acum promovat din funcția de dragoman în aceea de secretar pentru problemele Orientului la Ambasada Germaniei, să mențină tradiția.

Desigur, Prüfer nu se făcuse nicidecum agreabil autorităților britanice din Cairo, continuând eforturile destabilizatoare panislamiste ale mentorului său, Max von Oppenheim. Extrem de alarmant pentru autoritățile din Cairo era faptul că Prüfer păstrase de multă vreme o relație strânsă cu o sumedenie de figuri egiptene antibritanice, precum și cu nemulțumitul khediv însuși.[62] Astfel, în câteva ocazii, poliția secretă egipteană îl urmărise pe onorabilul doctor în filologie la diverse întâlniri clandestine cu unii dintre cei mai înverșunați și periculoși vrăjmași ai Egiptului britanic.

În consecință, a plasa un asemenea personaj în biblioteca khedivală era ca și cum ai fi pus un piroman într-o fabrică de artificii; la scurt timp după ce a fost propus numele lui Prüfer, britanicii i-au informat pe căi diplomatice pe germani că această candidatură era „neadecvată“.[63] Germanii nu s-au lăsat, iar ambasadorul Germaniei la Cairo a intervenit direct la Kitchener pentru a susține cu vigoare nominalizarea lui Prüfer. La sfârșitul lunii octombrie 1911, ambasadorul Germaniei în Marea Britanie, contele Paul Metternich, a ajuns cu această problemă până la ministrul britanic de externe, Edward Grey.

Dar cu cât germanii pledau mai vehement cauza lui Prüfer, cu atât britanicii intrau și mai mult la bănuieli. La începutul lui 1912, Kitchener a informat Ambasada Germaniei că problema fusese deferită Ministerului Educației din cadrul guvernului egiptean, unde candidatura lui Prüfer fusese respinsă din nou. Era o manevră absolut transparentă — așa-zisul guvern egiptean proceda exact cum îi dicta Marea Britanie —, dar a pus capăt chestiunii în cele din urmă. Pentru Prüfer, această turnură a evenimentelor era devastatoare pe plan profesional.

Nu era numai faptul că fusese umilit public, pierzând postul de director al bibliotecii, dar cum rapoartele serviciilor secrete privind intrigile lui ajunseseră de notorietate în guvernul britanic, Prüfer avea să fie împiedicat efectiv să mai promoveze în cadrul ambasadei germane din Cairo.

Dar asta era partea cea mai neînsemnată a situației. Oricât de mult se transformase structura elitistă a societății germane în diversele sfere de activitate, schimbările nu pătrunseseră și în ramura diplomației din cadrul Ministerului de Externe; în 1912, ca și în 1812, acea ramură era apanajul aristocrației germane, cu conții, prinții și nobilii ei. De fapt, nu exista un exemplu mai bun privind dificultatea, aproape imposibil de surmontat, ca o persoană din exterior să fie admisă în acest club exclusivist, decât lunga și inutila luptă a mentorului lui Prüfer, contele von Oppenheim.

Deși cu studii înalte și extrem de inteligent, Oppenheim prezenta un cusur fatal în ochii ramurii diplomației Germane — era de origine evreiască —, or acest aspect fusese suficient pentru a-i zădărnici nenumăratele eforturi, timp de peste două decenii, în vederea obținerii unui transfer de la mult mai puțin prestigioasa secție consulară. A ajuns, probabil, cel mai aproape de acest deziderat în 1898, când solicitarea lui a fost însoțită de nenumărate scrisori de susținere din partea unor aristocrați germani neevrei, prieteni de-ai săi de la Union-Klub din Berlin, doar că Oppenheim a avut nenorocul de a-și prezenta cererea în același timp cu un alt evreu. În întreaga istorie a serviciului diplomatic german, nu mai existase decât un singur membru evreu, un Rothschild, iar ideea că brusc ar putea să mai fie încă *doi* a creat panică.

„Am absoluta convingere“, scria un membru marcant al Ministerului de Externe ca răspuns la acea situație, „că problema noastră aici nu se referă la *un* evreu, ci la numeroșii

lui coreligionari care vor forța să pătrundă prin breșa pe care o face el... [Chiar] dacă unul este lăsat să intre, un strigăt de lamentație va rezulta dacă ceilalți sunt refuzați.“[64] Din aceste considerente, ambele cereri au fost prompt respinse.

Pe hârtie, șansele lui Curt Prüfer — un individ de rând, cu un doctorat de la o universitate mediocră — de a promova în posturile superioare ale Ministerului de Externe păreau aproape la fel de sumbre ca și în cazul lui Oppenheim, însă numirea lui ca secretar pentru problemele Orientului al ambasadei din Cairo îi adusese o licărire de speranță; din această funcție, în cadrul secției consulare, uneori aveau loc promovări în secția diplomatică propriu-zisă. În mod evident, posibilitățile ca acest lucru să se întâmple ar fi crescut semnificativ dacă Prüfer ar fi devenit directorul bibliotecii. Invers însă, după ce se zbătuse pentru această poziție și pierduse, șansele lui erau acum practic nule.

Pe tot parcursul anului 1912 și în cea mai mare parte a anului 1913, Prüfer a continuat să se lupte, însă a constatat că îi era imposibil să scape de stigmatul dezonorant care i se aplicase. În condițiile în care acum poliția secretă egipteană îi urmărea fiecare mișcare, chiar și activitățile lui riscante ca secretar pentru problemele Orientului s-au redus enorm. Din acest motiv — și poate, de asemenea, pur și simplu din dorința de a încerca un lucru complet nou în existența lui —, și-a înaintat demisia în cele din urmă și s-a dus să se întâlnească cu Richard von Below. A plecat purtând în suflet o ură neclintită pentru britanici, „dușmanul natural“ al Germaniei, reprezentând acum deopotrivă națiunea care îi distrusese cariera.

Într-un context mai larg, controversa creată în jurul candidaturii lui Prüfer pentru funcția de director al bibliotecii ilustra clar o caracteristică deosebit de periculoasă a perioadei

de început a anilor 1910. Dacă oricum părea greu de crezut că lordul Kitchener, suveranul neîncoronat al unui popor de douăsprezece milioane de suflete în unul dintre cele mai importante state vasale ale Marii Britanii, simțise nevoia să se implice personal în această controversă, cum a fost posibil ca situația să fi escaladat într-atât de mult, încât să se fi ajuns până la ministrul de externe britanic și consilierii săi cei mai apropiați? Oare oamenii aceștia chiar nu aveau altceva mai bun de făcut cu timpul lor decât să compună și să dezbată lungi expuneri despre numirea într-un post a unui funcționar neînsemnat al ambasadei germane din Cairo?

În răspunsul la această întrebare rezidă una dintre explicațiile-cheie privind felul cum s-a ajuns la Primul Război Mondial. La începutul anilor 1910, când toate puterile europene trăgeau sfori în permanență pentru a obține avantaje și toate fabricau constant crize, în speranța de a câștiga vreo prerogativă măruntă contra rivalilor lor, un tip unic de „ceață de război“ se așternea pretutindeni, compusă din mii de motive de supărare meschine — afronturi, dispute, certuri. Nu era doar ministrul de externe britanic singurul personaj oficial care să-și fi ocupat timpul cu asemenea chestiuni, ci toți miniștrii de externe — iar, în multe cazuri, premierii, președinții, regii de asemenea — ai tuturor puterilor statale, și adesea pentru niște lupte și mai puțin lipsite de importanță decât aceea referitoare la Curt Prüfer. În acest vacarm de reproșuri și ofense banale, cum să mai știi ce conta efectiv, cum să identifici adevărata criză, atunci când a fost dat să apară?

Golful Aqaba este o prelungire îngustă a Mării Roșii, lungă de aproximativ o sută șaizeci de kilometri, care desparte munții stâncoși și pustii din peninsula Arabia, pe o parte, de un lanț muntos similar în peninsula Sinai, pe cealaltă parte. În capătul dinspre nord al golfulețului Aqaba, se află orașul iordanian cu

același nume.

În 1914, Aqaba nu era decât un sătuc de pescari, cu aproximativ o mie de locuitori care trăiau în colibe rudimentare presărate pe linia țărmului. Cu toate acestea, Aqaba îl obseda pe căpitanul Stewart Newcombe mai mult decât oricare punct de pe suprafața de peste zece mii de kilometri pătrați pe care el și specialiștii lui de la Royal Engineers o cartografiau.

În încercarea de a anticipa calea pe care o forță de invazie ar putea să se deplaseze din Palestina otomană pentru a ajunge la canalul Suez, cu siguranță ruta cea mai logică era să traverseze nordul peninsulei Sinai, în apropiere de Mediterană. Aceasta era o traversare terestră consacrată de milenii, iar puținele surse de apă existente fuseseră descoperite și exploatate de tot atât de mult timp. Înspre interior, asprul pustiu Sin nu părea să ofere prea multe posibilități reale, o estimare ce avea să fie confirmată treptat de către oamenii lui Newcombe. La începutul lui februarie 1914, aceștia efectuaseră măsurători în cea mai mare parte a teritoriului situat în interiorul zonei de uscat și, deși găsiseră câteva poteci și puțuri ale beduinilor, nu descoperiseră niciun fel de resursă naturală, care să poată susține o forță de invazie, indiferent de mărimea acesteia.

Dar în toate astea, Aqaba, situată exact în capătul sudic al liniei de demarcație Sinai-Palestina, reprezenta un factor imprevizibil. Cu accesul ei la Marea Roșie, permitea aducerea pe apă a unor trupe și apoi deplasarea lor pe uscat spre vest. Timp de peste un deceniu, circulaseră zvonuri potrivit cărora turcii ar fi construit în secret o cale ferată secundară legând Aqaba de interiorul Arabiei și completând astfel cărarea existentă prin munți. Lăsând zvonurile la o parte, se știa că cel puțin două „drumuri“ porneau de undeva din munții Quweira,

deasupra Aqabei, acestea fiind cărări pe care beduinii locali le foloseau de mult timp pentru a lansa raiduri în peninsula Sinai. Punând totul laolaltă, însemna că era posibil ca turcii să aibă potențialul de a lansa o forță de invazie de-a curmezișul Sinaiului, chiar din punctul sudic al zonei-tampon, profitând de faptul că britanicii își concentrau atenția spre mult mai plauzibilul capăt nordic al ținutului.

Este lesne de înțeles, atunci, de ce Stewart Newcombe considera că a ajunge la Aqaba era cel mai crucial aspect al întregii lui misiuni în Sin. La mijlocul lui februarie 1914, și-a concentrat atenția asupra modului în care ar fi putut face asta și împreună cu cine.

Istoria este adesea povestea unor momente mărunte — întâlniri întâmplătoare, decizii fortuite sau pure coincidențe —, care par de mică însemnătate la vremea lor, dar care cumva se contopesc cu alte momente mărunte pentru a produce ceva colosal, asemenea proverbialei zbateri din aripi a unui fluture care declanșează un uragan. Așa s-a întâmplat și în cazul căpitanului Newcombe, când s-a pus problema să-și aleagă un tovarăș de drum pentru călătoria la Aqaba.

Teoretic, l-ar fi putut alege pe oricare dintre experții de la Royal Engineers, care făceau parte din cele cinci echipe topografice ale sale, dar oricât de utilă i-ar fi fost pregătirea lor tehnică, Newcombe se aștepta în sat la o primire rece, pe care era puțin probabil ca apariția a doi ofițeri britanici, în carne și oase, să o poată îmbunătăți. L-ar fi putut alege, de asemenea, pe Leonard Woolley, care cu manierele lui de modă veche ar fi făcut mai credibilă afirmația că era vorba despre o incursiune de interes pur științific. Dar, în schimb, el l-a ales pe Lawrence. A decis așa, fiindcă agrea sincer compania lui, dar în același timp și pentru că remarcase la Lawrence, încă din primele zile ale expediției, o abilitate specială de a manifesta, sub diferite

forme, un gen de agresivitate politicoasă, de care era foarte probabil să fie nevoie la Aqaba.

Însoțiți de Dahoum, Newcombe și Lawrence au intrat în Aqaba la mijlocul lui februarie și, exact cum se așteptase Newcombe, primirea lor a fost categoric glacială. Guvernatorul municipal, pretinzând că nu avea cunoștință de proiectul lor, le-a interzis imediat orice acțiune de cartografiere sau fotografiere, precum și orice investigație arheologică în regiune. Dar exact cum Newcombe se și așteptase, aceste interdicții nu au făcut decât să-l stimuleze pe Lawrence să aibă și mai multe inițiative. „Am fotografiat tot ce-am putut“, avea să povestească Lawrence într-o scrisoare adresată prietenului său Edward Leeds, „am arheologizat pretutindeni.“[65]

De un interes deosebit pentru Lawrence — și e posibil ca acest interes să fi decurs în principal din ocazia de a nesocoti flagrant ordinele guvernatorului — au fost ruinele unei fortărețe de pe o mică insulă aflată la doar câteva sute de metri de țărmul Aqabei. În secret, a aranjat cu un barcagiu să îl ducă pe insulă, însă omul a fost arestat imediat de poliția guvernatorului. Nedescurajat, Lawrence a meșterit o plută gonflabilă rudimentară și, împreună cu Dahoum, a vâslit în larg spre insulă.

A fost relativ simplu să ajungă până acolo, dar lucrurile s-au schimbat complet la întoarcere. Având acum împotriva lor atât curenții golfului, cât și vântul, lui Lawrence și Dahoum le-au trebuit câteva ceasuri ca să ajungă la țărm, unde poliția locală, deja alertată de aventura lor, i-a reținut imediat. Furios, guvernatorul i-a plasat pe cei doi sub escortă armată, expulzându-i din Aqaba. Din nefericire pentru oamenii repartizați pentru această misiune, anturajul nedorit a constituit pentru Lawrence o nouă provocare amuzantă.

„Am aflat că ordinele lor erau să nu mă scape din ochi“,

scria el familiei lui, peste o săptămână, dintr-un oraș situat la optzeci de kilometri spre nord, „așa că două zile i-am pus să umble peste dealuri și prin ueduri [până i-am dat gata]. Eu mi-am instalat cortul aici de două zile, iar ei încă se mai chinuie să ajungă din toate direcțiile cardinale.“[66]

Ca un bonus, în timpul acestui marș forțat, Lawrence dăduse din întâmplare peste cele două „mari răspântii“ pe care grupurile de beduini le folosesc pentru incursiunile și raidurile lor în Sinai.

Toate acestea aveau să se dovedească extrem de utile pentru Lawrence. Peste un interval ceva mai mare de trei ani, socotind de atunci, Lawrence avea să valorifice cunoștințele căpătate în timpul escapadelor lui în Aqaba, pentru a cuceri acest sat strategic, într-un mod pe care nimeni nu l-ar fi putut concepe, un act de eroism considerat și acum drept una dintre cele mai neînfricate fapte vitejești militare din timpurile moderne.

Când s-au despărțit de J. C. Hill în Ierusalim, la începutul lui ianuarie, William Yale și Rudolf McGovern au pornit spre masivul Kornub. Ajungând acolo după câteva zile de la întâlnirea lor umilitoare cu Lawrence în Beersheba, cei doi au avut imediat un motiv să-și reamintească o lege de bază a proprietăților chimice: și anume faptul că nu doar țițeiul amestecat cu apă formează un luciu iridescent. În concentrații corecte, o mare varietate de minereuri pot face acest lucru, inclusiv fierul, or exact asta era — apă stătătoare bogată în reziduuri de fier — ceea ce Hill observase prin binoclu de la o distanță de patruzeci și cinci de kilometri.[67]

Descurajați, dar hotărâți să valorifice la maximum această excursie anevoioasă, Yale și McGovern s-au ocupat câteva zile să adune mostre de roci și să foreze puțuri de sondă. Procedând astfel, au stabilit că *se găsea* țiței la Kornub — McGovern era

absolut sigur de asta —, dar părea puțin probabil ca eventualele zăcăminte să fie în cantități valabile din punct de vedere comercial. Cei doi s-au întors la Ierusalim, pentru a comunica la sediul general al Socony aceste vești menite să pună capăt euforiei inițiale.

În mod ciudat și din motive pe care Yale și McGovern nici nu și le-ar fi putut închipui pe atunci, patronii de pe Broadway 26 nu păreau să împărtășească același sentiment de dezamăgire. Celor doi li s-a spus să stea liniștiți la Ierusalim, ceea ce au și făcut până la mijlocul lui martie, când au fost trimiși pentru o altă explorare nefructuoasă, de data asta a ultimei dintre cele trei zone concesionabile, în regiunea deluroasă a Traciei, exact la vest de Constantinopol. Retras în cotloanele îndepărtate ale Imperiului Otoman, Yale nu avea de unde să știe că vestea „marii descoperiri“ de la Kornub declanșase o complexă luptă diplomatică înverșunată, care se întindea pe patru continente și angrena ambasadori, ministere de stat și aproximativ șase corporații internaționale.

Când britanicii identificaseră localizarea intereselor firmei Socony în Palestina, grație interogatoriului aplicat de Lawrence lui Yale lângă Beersheba, o stare de panică s-a răspândit în tot guvernul. În condițiile în care accesul la zăcămintele de țiței era considerat acum o chestiune de securitate națională, în lumina programului menit să treacă navele din Marina Regală la un combustibil pe bază de petrol, preluarea controlului asupra oricărui nou câmp petrolifer nu constituia doar o preocupare de natură economică, ci în primul rând politică. Au urmat o serie de manevre complicate, în care autoritățile britanice au încercat să saboteze tranzacția pentru Kornub și să aranjeze ca o companie petrolieră britanică să obțină concesiunile. În acest demers, se bizuiau pe informațiile primite de la unul dintre deținătorii de concesiuni palestinieni, Suleiman Nassif, care cu

șiretenie învrăjbea cele două părți, spre propriul său beneficiu. Aceasta era faza în care se ajunsese, când raportul descurajant al lui McGovern despre Kornub a ajuns în cele din urmă la New York, dar de-acum deja era prea târziu. Prinsă în spiritul de competiție, Socony nu numai că a nesocotit constatările lui McGovern, dar în final a plătit un preț mult mai ridicat pentru concesiunile de la Kornub decât intenționase inițial.[68]

Yale și McGovern nu au știut nimic din toate acestea, până nu s-au întors la Constantinopol din Tracia, la sfârșitul lui aprilie. Acolo, au fost întâmpinați de vechiul lor șef, J. C. Hill, care i-a informat că, obținând acum concesiunile de la Kornub pentru o perioadă de douăzeci și cinci de ani, Socony se pregătea pentru un masiv proiect de explorare în regiune, ceea ce avea să implice construirea de drumuri, ridicarea unor tabere pentru muncitori în deșert, aducerea de camioane, echipamente de foraj și instalații grele. Mai mult, Socony îi trimitea pe toți trei în Egipt, pentru a superviza la fața locului achiziționarea utilajelor necesare și a coordona expedierea lor la destinație. Faptul că acesta era un domeniu în care ei nu aveau nicio pregătire era socotit neimportant; prin urmare, la sfârșitul primăverii anului 1914, Yale, McGovern și Hill erau în Egipt, contemplând un teanc impresionant de cataloage tehnice în birourile din Alexandria ale firmei Socony.

Dar în această nouă însărcinare, cei trei bărbați puteau să facă apel la un puternic principiu călăuzitor: ei erau „oamenii de la Standard“ și, mai presus de toate, așa cum începea să înțeleagă tot mai bine William Yale, asta însemna să își asume răspunderea, să ia decizii. După câteva zile de răsfoit prin acele cataloage de produse și fără să fi cerut sfatul vreunei persoane avizate, comandaseră utilaje de foraj în valoare de aproximativ 250000 de dolari (echivalentul a circa 30 milioane de dolari, în ziua de azi) pentru inaugurarea noilor exploatări Socony în

Kornub. Aceste utilaje, achiziționate de la diverși vânzători din Statele Unite, puteau ajunge în Palestina în decurs de câteva luni — operațiunile de foraj propriu-zise erau programate să înceapă la 1 noiembrie —, dar între timp erau de rezolvat enorm de multe alte lucruri.

Primul pas era să croiască un drum din Hebron, în jos, printre colinele din Iudeea, iar apoi pe o distanță de aproximativ treizeci și cinci de kilometri, de-a curmezișul deșertului practic neumblat, până la Kornub. Acest aspect al proiectului avea să se dovedească extrem de important în viitorul apropiat. Yale a fost desemnat să se ocupe de proiect, iar în acest scop a angajat cel mai bun constructor de drumuri din Palestina. Chiar și așa, au existat neplăceri. O răscoală a fost la un pas să izbucnească în Hebron, când proiectanții constructori au început să marcheze zidurile caselor, de pe viitorul traseu al drumului, cu cruci din vopsea albă, un simbol pe care locuitorii musulmani evlavioși l-au interpretat drept preludiul unei convertiri forțate la creștinism. Într-o altă situație, niște beduini înarmați cu puști au atacat una dintre echipele de constructori, pe dealurile unde lucrau; asaltul a fost respins, până la urmă, de miliția privată angajată de Socony.

Dar Yale știa prea bine că obstacolele cele mai mari aveau să apară la ambele capete ale drumului. Provenind în totalitate din Statele Unite, echipamentul de foraj trebuia să ajungă în portul mediteraneean Jaffa — doar că la Jaffa nu existau macarale făcute pentru a descărca utilaje atât de grele. Apoi, mai trebuia rezolvat un mic detaliu agasant și la celălalt capăt al traseului. Un lucru care face dintr-un deșert un deșert este, desigur, lipsa de apă, or chiar dacă McGovern reușise să localizeze câteva mici puțuri în zona Kornubului, apa din ele părea abia suficientă pentru echipa de douăzeci de muncitori care aveau să locuiască acolo, darămite să mai poată furniza și

uriașele cantități necesare pentru procesul de foraj, care depindea în mare parte de folosirea apei. Totuși, la fel ca în cazul atât de multor altor părți ale proiectului, această chestiune nu a declanșat niciun semnal de alarmă în cadrul firmei Socony, iar dacă o problemă nu este recunoscută, ce nevoie mai e de o soluție, de fapt?

Pe măsură ce lucrările au început să avanseze, Yale a fost cuprins de un presentiment de rău augur, din ce în ce mai intens. „În sinea mea“, scria el, „mi-era teamă de haosul și mizeria, care păreau consecința inevitabilă a modului nesistematic în care Șeful [J. C. Hill] trata problemele.“

La reîntoarcerea în Siria, după aventura lui prin Sin la începutul lui martie, pe Lawrence îl aștepta o scrisoare de la David Hogarth. Textul conținea vești minunate. Impresionat de ceea ce auzise despre descoperirile din sezonul precedent, filantropul britanic, care era principalul sponsor al proiectului de la Karkemiș, reușise până la urmă să adune suficiente fonduri pentru a asigura continuarea lucrărilor de pe șantierul arheologic pe o perioadă mai lungă — încă doi ani cel puțin și, posibil, atâta timp cât era nevoie pentru explorarea exhaustivă a sitului antic. Cu aceste vești îmbucurătoare, Lawrence plănuia să încheie repede raportul său despre pustiul Sin, pe care trebuia să îl redacteze pentru Fundația pentru Explorarea Palestinei în timpul viitoarei vacanțe în Anglia, iar apoi să revină repede la Karkemiș, ca să înceapă mai devreme următorul sezon de săpături pe șantier.

Pentru ruta de întoarcere în Anglia, Lawrence plănuia să facă întâi un ocol prin Bagdad, iar apoi să coboare pe fluviul Tigru până la Oceanul Indian, gândindu-se că voiajul mai lung pe mare, pe care îl presupunea acest traseu, i-ar lăsa mai mult timp la dispoziție pentru a lucra la raportul despre pustiul Sin. Dar, exact când lucrările de pe șantier urmau să se încheie la

începutul lui iunie, o scrisoare de la Stewart Newcombe i-a schimbat planul.

Newcombe, după ce își încheiase munca în sudul Palestinei, venise în vizită la Karkemiș, în luna mai, fiind în drum spre Anglia. Dar, bineînțeles, Karkemiș nu se afla de fapt „în drum“ spre nicăieri, iar adevăratul motiv al ocolului făcut de Newcombe fusese planul de a-și continua călătoria pe uscat până la Constantinopol, pentru a spiona progresele făcute de turci și germani la Calea Ferată Bagdad — și în special lucrările lor de construcție a tunelurilor în munții Taurus și Amanus. Reușise să întreprindă călătoria plănuită, dar fusese supravegheat îndeaproape tot timpul, încât nu reușise să studieze în detaliu lucrările la galeriile subterane străpunse prin munți. În scrisoarea lui din iunie, Newcombe întreba dacă Lawrence și Woolley nu ar putea folosi aceeași rută de întoarcere în Anglia, încercând astfel să culeagă mai multe informații de la fața locului. Destul de încântați de noul lor rol de detectivi pentru serviciul de informații al armatei, arheologii au acceptat imediat.

Acea călătorie avea să se dovedească a fi una dintre acele coincidențe cu totul întâmplătoare, dar care într-un final se va concretiza de o manieră foarte diferită, în comparație cu excursia lui la Aqaba. În munții Taurus și Amanus, Lawrence avea să identifice un esențial — și, posibil, devastator — „călcâi al lui Ahile“ al Imperiului Otoman, dar care, în ciuda strădaniilor lui intense din timpul războiului care se apropia, nu avea să fie niciodată exploatat.

În căsuța lui din grădina locuinței de pe Polstead Road nr. 2, din Oxford, Lawrence s-a apucat să scrie o lungă scrisoare[69] adresată unui prieten, James Elroy Flecker, în ultima luni din iunie 1914. Scrisoarea, în marea ei parte, conținea o descriere picarescă a unei încăierări care avusese loc între inginerii

feroviari germani și muncitorii lor din Jerablus, în mai. Dar lucrul cel mai interesant la această scrisoare este ceea ce nu se menționează în ea. În ziua când Lawrence așternea pe hârtie acele rânduri — luni, 29 iunie — aproape toate ziarele din Anglia publicau pe prima pagină știrea despre asasinarea, în ziua precedentă, a moștenitorului tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand, împreună cu soția, pe străzile din Sarajevo, de către niște revoluționari sârbi.

Știrea din Sarajevo nu i-a impresionat, se pare, nici pe Curt Prüfer și William Yale. După încheierea lungii lui croaziere pe Nil împreună cu Richard von Below, la sfârșitul lunii iunie 1914, Prüfer locuia în München, unde se căznea să-și câștige existența susținând conferințe publice despre limbile orientale; în jurnalul lui nu a pomenit nimic despre asasinatele din Balcani. Cât despre William Yale, angrenat în lucrările de construire a drumului care pornea din Hebron, se pare că nici nu a auzit de ele decât abia după câteva săptămâni.

Toate acestea erau, de fapt, lesne de înțeles; opinia publică devenise absolut imună la nesfârșitul zornăit de săbii al puterilor imperiale europene, acele „crize“ care păreau să se umfle și apoi să se pleoștească la fiecare câteva luni, și nu exista niciun motiv de a crede că *acea* criză ar fi putut avea un deznodământ diferit. Dar Sarajevo a fost criza care a contat, deoarece cei care doreau războiul au făcut ca ea să conteze. Un fitil arzând foarte lent fusese aprins și avea să mai treacă o lună până să ardă complet, dar în acel moment, în primele zile ale lunii august 1914, avea să declanșeze un război extins pe continente întregi și care, până la urmă, avea să îi tragă pe toți în abis, laolaltă.

În scrisoarea lui către Flecker, din 29 iunie, Lawrence menționa că urma, probabil, să mai rămână în Anglia încă două sau trei săptămâni, iar „după aceea spre Est“, la Karkemiș. Dar

zilele lui Lawrence ca arheolog se încheiaseră.

---

[47] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 277.

[48] Lawrence, *The Home Letters*, p. 275.

[49] Lawrence către V. Richards, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp.160–61.

[50] Yale, *It Takes So Long,* ciorne mai vechi nedatate, BU Cutia 8.

[51] Yale, *The Reminiscences of William Yale*, p. 6, Columbia University, Oral History Research Office, 1973.

[52] După cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 91.

[53] Pentru detalii despre copilăria și tinerețea lui Aaronsohn, m-am bazat în cea mai mare parte pe Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, și Eagle, *The Nili Spies.*

[54] Pentru istoria de început a sionismului, m-am documentat cu precădere din Laqueur, *A History of Zionism*; O'Brien, *The Siege*; și Sachar, *A History of Israel.*

[55] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, pp. 90–91.

[56] Aaronsohn către Mack, „Aaron's Confession", 9 octombrie 1916, p. 8, ZY.

[57] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 239.

[58] Newcombe în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediția din 1937), p. 105.

[59] Lawrence, *The Home Letters*, p. 280.

[60] Cea mai amănunțită relatare a motivelor politice și militare din spatele expediției în Sin se găsește în cartea lui Moscrop, *Measuring Jerusalem,* Capitolul 8.

[61] Lawrence, *The Home Letters,* p. 282.

[62] *Note Confidentielle,* Guvernământul Egiptului către Președintele Consiliului de Miniștri, 11 noiembrie 1911; PRO-FO 372/1114, Dosar 44628.

[63] Corespondența guvernului britanic și diverse rapoarte referitoare la disputa privind numirea lui Prüfer la biblioteca khedivală pot fi găsite în PRO-FO 372/1114, Dosar 44628.

[64] După cum citează Cecil, *The German Diplomatic Service*, p. 102.

[65] Lawrence către Leeds, 28 februarie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 165.

[66] Lawrence, *The Home Letters*, p. 287.

[67] Relatarea lui William Yale despre expediția pentru prospecțiuni de țiței la Kornub este preluată în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 2.

[68] Corespondența guvernului britanic legată de chestiunea concesiunii Socony-Palestina este păstrată în PRO-FO 371/2124. A se vedea, de asemenea, Edelman către Secretarul de Stat, 10 aprilie 1914; NARA M353, Rola 67, documentul 867.6363/4.

[69] Lawrence către Flecker, „Luni (Iunie 1914)“, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 171. Deși Lawrence nu specifică în care zi de luni din iunie scria acele rânduri, se poate deduce că era 29 iunie dintr-o scrisoare datată 1 iunie pe care a adresat-o familiei lui, pe când era încă la Karkemiș. Discutând despre viitoarea lui călătorie spre casă, Lawrence scria că „puteți să vă așteptați să ajung cam pe 25, sau așa ceva“.

4

Până la ultimul milion

Domnule, am onoarea să raportez că aici lucrurile merg din rău în mai rău.[70]

Consulul general al SUA în Beirut, Stanley Holls, către secretarul de stat, 9 noiembrie 1914

În după-amiaza de 7 august 1914, lordul Horatio Herbert Kitchener, în proaspăta sa calitate de ministru de război al Marii Britanii, a fost chemat la prima sa ședință de guvern cu premierul Herbert Asquith și alți miniștri importanți.

Alegerea lui Kitchener la Ministerul de Război survenise aproape din întâmplare. Aflat într-o scurtă vizită în Anglia, venind din Egipt unde ocupa postul de împuternicit britanic, Kitchener tocmai se îmbarca pe un vas, pregătindu-se de plecare, când s-a declarat războiul. Asquith, considerând că numirea celui mai ilustru erou militar al Marii Britanii la conducerea acelui resort ar fi putut avea un efect salutar asupra moralului populației, sărise peste o lungă listă de candidați potențiali și îi dăduse funcția respectivă lui Kitchener.

La acea vreme, ridicarea moralului populației părea printre cele mai mărunte griji ale prim-ministrului. În Marea Britanie, ca pretutindeni altundeva în Europa, euforia războiului cuprinsese masele populare, cu mari mulțimi adunându-se în piețele publice pentru a sărbători vestea. Majoritatea previziunilor erau că acest război avea să fie foarte rapid, iar în

satele și orașele de pe tot cuprinsul continentului, rezerviștii, dornici să scape de slujbele anoste din fabrici și ferme, ardeau de nerăbdare să fie chemați sub arme, înainte ca această mare aventură să fi trecut pe lângă ei. Situația era oarecum diferită în Marea Britanie, unul dintre puținele state europene fără serviciu militar obligatoriu, însă în câteva zile de la declararea războiului guvernul britanic intenționa deja să întrerupă procesul de recrutare, declarând că se înrolaseră deja mai mulți voluntari decât ar putea fi nevoie vreodată.

Dar în acea vară a anului 1914, aproape toată lumea scăpa din vedere un detaliu capital: faptul că armamentul de război se schimbase atât de radical în ultimii patruzeci de ani, încât tacticile de război consacrate deveniseră perimate. Erau chestiuni destul de simple, ușor de trecut cu vederea — mitraliera; obuzele de artilerie cu rază mare de acțiune; sârma ghimpată —, însă din cauza acestei omisiuni, Europa era pe punctul de a se rostogoli într-un conflict complet diferit de ceea ce își imaginaseră cei mai mulți.

Unul dintre motivele pentru care puterile imperiale ale Europei au neglijat semnalele de avertizare a fost faptul că aceste noi instrumente de război fuseseră anterior folosite aproape exclusiv împotriva celor care nu le aveau — mai precis, acei neeuropeni care încercau să se opună dominației lor imperiale. În asemenea situații, noile arme duseseră la un masacru unilateral, nemaivăzut de pe vremea conchistadorilor în cele două Americi, și contribuiseră mai mult decât oricare alt factor individual la expansiunea spectaculară a imperiilor coloniale ale Europei în Asia și Africa, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În mod paradoxal, printre puținii oameni care au înțeles atunci cu adevărat această nouă față a războiului și problemele pe care avea să le ridice era omul care oficiase asemenea

măceluri unilaterale pe câmpurile de luptă, mai multe poate decât oricare altă persoană în viață: lordul Kitchener. La bătălia de la Omdurman, din Sudan, în 1898, își ațintise mitralierele Maxim asupra unor călăreți care atacau cu sulițe: cu un cost de patruzeci și șapte de soldați britanici decedați, el omorâse zece mii de oameni din rândurile inamicului, într-o singură dimineață. Dar ce s-ar întâmpla oare dacă și cealaltă parte ar avea mitraliere Maxim? Kitchener știa prea bine. La acea ședință de guvern din 7 august, când unii dintre miniștri își imaginau un conflict de doar câteva luni sau chiar săptămâni, nou-numitul ministru de război a prezis ani. „[Războiul] nu se va termina“, le-a spus el colegilor lui, „până când nu vom fi epuizat efectivele noastre până la ultimul milion.“[71]

Firește, acestea erau cuvinte pe care puțini doreau să le audă, darămite să le mai și dea atenție. Și astfel, ca și cum și-ar fi imaginat că nimic nu se schimbase de fapt de la ultimele bătălii ale războaielor europene din timpul lui Napoleon, soldații din regimentul scoțian și-au luat cimpoaiele și kilturile, cuirasierii francezi și lăncierii austrieci și-au pus platoșele și coifurile cu panaș și, acompaniați de gorniști și tobosari, au mărșăluit voioși la luptă, nedându-și seama decât prea târziu că Europa lor avea să devină acum un abator, un loc de măcel în care, pe parcursul următorilor patru ani, aproximativ zece milioane de soldați, împreună cu un număr de civili estimați la șase milioane, aveau să fie împinși nemilos la moarte.[72]

Ar fi trebuit să te întorci în Evul Mediu sau pe vremea ravagiilor lui Genghis-Han pentru a găsi un război atât de devastator. Ca termen de comparație, în secolul precedent, pe parcursul căruia își extinsese imperiul în cinci continente, Imperiul Britanic fusese angrenat în circa patruzeci de conflicte armate diferite pe tot cuprinsul globului — insurecții coloniale majoritatea, dar incluzând Războiul Crimeii și războaiele cu

burii — și pierduse aproximativ patruzeci de mii de soldați în acest proces. În următorii patru ani, pierderile de vieți omenești aveau să fie de douăzeci de ori mai mari, în raport cu acea cifră. În dezastruosul Război Franco-Prusian din 1870–1871, Franța pierduse pe câmpul de luptă aproximativ 270000 de soldați; în războiul de acum, acea cifră a victimelor avea să fie depășită în primele trei săptămâni. În acest conflict, 13 procente din populația bărbătească a Germaniei, având vârsta pentru armată, avea să fie ucisă; Serbia avea să piardă 15 procente din *totalul* populației, în timp ce într-un interval de numai doi ani, din 1913 până în 1915, speranța de viață a unui bărbat francez avea să scadă de la cincizeci de ani la douăzeci și șapte.[73] Atât de imuni la asemenea statistici aveau să devină artizanii carnajului, încât la lansarea ofensivei sale de pe Somme, în 1916, generalul britanic Douglas Haig a putut să se uite peste listele victimelor din prima zi — cu cincizeci și opt de mii de soldați morți sau răniți din rândul Aliaților, rămâne ziua cea mai sângeroasă din istoria lumii anglofone — și să opineze că cifrele „nu puteau fi considerate drastice“.[74]

Efectul acestor lucruri asupra psihicului european colectiv avea să fie absolut profund. Euforia inițială va ceda locul șocului, șocul va deveni groază, iar apoi, când numărul morților părea să nu mai aibă sfârșit vreodată, groaza a devenit un fel de disperare împietrită.

Pe parcurs totuși, opinia publică din Europa va ajunge să pună sub semnul îndoielii o serie de precepte fundamentale ale societății. Printre lucrurile pe care europenii le-au înțeles atunci a fost că, eliminând toată retorica și înaltele justificări morale, în esența lui acest război avea multe dintre capcanele unei vrajbe familiale extinse, un prilej pentru regii și împărații Europei — mulți dintre ei fiind rubedenii de sânge — de a se răfui pentru vechi ranchiune și jigniri personale, peste

mormanele de cadavre ale supușilor lor credincioși. La rândul ei, structura imperială a Europei întreținuse un cult al elitelor militare decrepite — aristocrați, eroi de război vârstnici și adulatori de profesie —, a căror crasă incompetență pe câmpul de luptă, dar și cruda nepăsare față de cei care mureau pentru ei nu își găseau măsura decât în rândul rivalilor lor. De fapt, privind modul în care a fost condus acest război și idioțenia aproape anormală de care au dat dovadă *toate* puterile beligerante, poate că trăsătura cea mai remarcabilă este că, până la urmă, cineva a câștigat totuși războiul.

În final, publicul european avea să privească înapoi la celebrările din august 1914 când începuse războiului, ca la o eră complet diferită, un dans al morții interpretat de niște primitivi naivi. Situația avea să dea naștere, de asemenea, unei fine ironii. În această luptă titanică purtată pentru imperiu — protejarea lui, extinderea lui, ciuntirea din imperiile altora —, patru dintre cele șase mari puteri imperiale ale Europei aveau să dispară complet, în timp ce cele două supraviețuitoare, Marea Britanie și Franța, aveau să rămână zdruncinate, fără să mai poată vreodată să-și revină complet. În breșa apărută, vor intra două ideologii totalitare adverse — comunismul și fascismul —, precum și o nouă putere imperială — Statele Unite ale Americii — care, dată fiind proasta reputație pe care predecesorii o atașaseră acestei titulaturi, își vor proclama veșnic inocența.

Dar în august 1914, toate astea erau în viitor. Deocamdată, Europa răsufla cumva ușurată, bucurându-se că anii de ipocrizie și bune maniere se încheiaseră, că venise în sfârșit *der Tag*.

În această privință, familia Lawrence din Oxford nu era nicidecum imună. La câteva zile de la declararea războiului, Frank Lawrence, penultimul născut și cel mai belicos din fire

dintre cei cinci frați Lawrence, primea gradul de sublocotenent în Batalionul al 3-lea Gloucester. În India, Will Lawrence și-a făcut rapid planuri pentru revenirea în Anglia, unde voia să se înroleze, în timp ce Bob s-a înscris în Royal Army Medical Corps. Până la sfârșitul lunii, acasă nu mai rămăseseră decât Arnold, în vârstă de paisprezece ani, și „Ned“, de douăzeci și șase de ani.

Pentru T. E. Lawrence, această ședere acasă era impusă de forțe care îl depășeau. Deși Imperiul Otoman nu se năpustise să intre în război în luna august, Londra se aștepta ca acest lucru să se producă în curând — și probabil de partea Puterilor Centrale, alături de Germania și Austro-Ungaria. Dacă acest lucru avea să se întâmple, expediția de cartografiere a sudului Palestinei, la care Lawrence și Leonard Woolley participaseră recent, putea fi de o mare importanță militară. Conform ordinelor primite de la Kitchener însuși, celor doi arheologi li s-a spus să renunțe la orice idee de a se înrola, până ce nu-și vor fi terminat raportul.[75] Astfel, în timp ce alții plecau în tabere de instrucție militară, în acel august Lawrence făcea naveta între căsuța lui de pe Polstead Road și arhivele de la Muzeul Ashmolean, ocupându-se cu înfrigurare de ultimele retușuri la lucrarea sa, *The Wilderness of Sin* (*Pustia Sin*).

Chiar dacă Lawrence era conștient de însemnătatea raportului, lasitudinea care îl cuprinsese îl umplea de o disperare tot mai adâncă. La începutul lui septembrie, el și Woolley l-au contactat pe Stewart Newcombe, supraveghetorul lor în expediția din Palestina, iar acum, un ofițer de rang superior în serviciul de informații al armatei, cerându-i ajutorul pentru a obține o misiune acolo.[76] Newcombe le-a recomandat răbdare. Dacă Turcia intra în război de partea Germaniei, le-a explicat el, serviciile lor ca experți în Orientul Apropiat aveau să fie solicitate urgent, însă numirea lor la post

nu ar fi decât îngreunată, dacă între timp s-ar arunca în ghearele birocrației militare.

Acest sfat nu i-a convenit deloc lui Lawrence. Desigur, întristarea lui venea, în plus, și din faptul că în acele zile de început războiul părea să se îndrepte spre finalul rapid pe care îl prezicea majoritatea — cu victoria însă revenindu-i părții indezirabile.

În provocarea conflictului, strategia Germaniei se bazase pe o stratagemă extrem de îndrăzneață, poate chiar nesăbuită. Planul era să apere doar superficial frontiera ei estică și să cedeze teren în fața înaintării armatelor Rusiei, lansând o ofensivă masivă contra armatelor franceze și britanice, la vest, în speranța de a scoate din război aceste două țări, înainte de a fi putut să se mobilizeze complet. Odată închis acel front, germanii puteau să-și îndrepte toată atenția asupra rușilor.

La începutul lui septembrie, părea că planul germanilor avea sorți de izbândă, cum nu își închipuiseră ei nici în cele mai nebunești vise. Pe frontul de vest, armatele lor trecuseră valvârtej prin Belgia neutră și, apoi, se întorseseră spre sud, împrăștiind din fața lor forțele britanice și franceze dezorganizate. Acum, se aflau pe malurile râului Marna, la doar patruzeci și cinci de kilometri de Paris. Surpriza intervenise pe frontul de răsărit unde, în loc să aplice pur și simplu niște tactici defensive de tărăgănare cum era plănuit, o armată germană mult depășită numeric sărise la atac; anihilase deja o forță rusească de invazie, care se năpustise înainte orbește și era pe punctul de a mai distruge încă una. „Acasă de Crăciun“ a devenit subit un slogan conservator, iar pentru soldații Triplei Înțelegeri — Marea Britanie, Franța și Rusia — un strigăt obsedant.

Dar apoi, în a doua săptămână din septembrie, cursul evenimentelor s-a schimbat brusc. În lupta armată ce avea să

ajungă cunoscută drept „miracolul de la Marna“, britanicii și francezii au stopat înaintarea germanilor și au început încet să-i împingă înapoi prin ținuturile rurale ale Franței. Acest război nu avea să fie o „scurtă furtună purificatoare“[77], cum prezisese atât de încrezător cancelarul german; dimpotrivă, după șase săptămâni de lupte, muriseră deja o jumătate de milion de oameni și pe front se ajunsese la un impas.

Pentru Lawrence, a rămâne izolat în peisajul verde al Oxfordului într-un asemenea moment, buchisind la harta redusă la scară a unui deșert sălbatic situat la peste o mie cinci sute de kilometri de cel mai apropiat câmp de luptă, era pesemne un exercițiu academic teribil de dureros. Mai mult chiar, se gândea el desigur, răsturnarea de situație din Franța însemna că purgatoriul lui avea să continue, probabil; dacă turcii nu intraseră în război când se părea că Germania conducea situația, de ce să o facă acum, când germanii se retrăgeau?

„Scriu în prezent o lucrare erudită despre Moise și peregrinările lui“, menționa el caustic într-o scrisoare adresată unui prieten din Liban, în 18 septembrie. „Am o teamă oribilă că turcii nu intenționează să intre în război.“[78]

Dacă Lawrence nu sesizase semnalele de avertizare premergătoare războiului, William Yale, ocupat cu supervizarea construirii drumului pentru Standard Oil, în sudul Palestinei, le ratase complet. De fapt, la fel cum o telegramă primită la un câmp petrolifer din Oklahoma prevestise trimiterea lui în Orientul Apropiat, tot așa o a doua telegramă sosită în îndepărtata tabără a muncitorilor din deșertul palestinian, cam la un an după aceea, îl informa despre izbucnirea războiului.[79]

Oprind imediat toate lucrările la proiectul rutier, Yale a plecat în grabă spre Ierusalim, în luna august a acelui an. În

vasta comunitate de expatriați europeni și americani, majoritatea familiilor își făceau deja bagajele pentru călătoria spre casă. Dând curs chemărilor de mobilizare generală lansate de guvernele lor, bărbații francezi și germani având vârsta de concentrare în armată plecau primii (britanicii aveau să inițieze obligativitatea încorporării militare abia la începutul anului 1916).

„Ne-am dus și noi să-i conducem la gară“, își amintea Yale. „Ca niște liceeni plecați la un meci de fotbal strigau, ovaționau și cântau. Când trenul de Jaffa a ieșit din stația de triaj, într-un vagon germanii cântau cu entuziasm *Deutschland über alles*, în timp ce, în alt vagon și cu același patos, francezii cântau *La Marseillaise*. Prietenii de ieri porneau în marea lor aventură.“

În contrast cu forfota frenetică din jurul lui, petrolistul american a constatat subit că nu prea avea nimic de făcut. Având în vedere că Statele Unite nu intrau în război, conducerea Socony i-a ordonat lui Yale să rămână în Palestina, unde, până aveau să ia o decizie pentru mai departe, putea măcar să vegheze asupra utilajelor de foraj ale companiei, care urmau să sosească în scurt timp. Dar chiar și acest rol de supraveghetor a devenit curând discutabil. Invocând un decret pentru stare de urgență, guvernul otoman a rechiziționat totalitatea camioanelor sosite pentru Standard Oil, imediat ce au fost descărcate pe docurile din Jaffa.[80] La scurt timp după aceea, marina britanică a blocat un cargobot care aducea majoritatea tubulaturilor și a utilajelor de foraj ale Socony în Palestina și a sechestrat întreaga încărcătură a vasului, deviind-o spre un loc de depozitare în Egipt.

Întrucât din comunitatea de străini din Ierusalim rămăseseră acum doar câțiva, Yale și-a petrecut timpul în acel sfârșit de vară jucând tenis și canastă, sau purtând lungi și obsesive discuții cu alți expatriați despre ceea ce ar fi putut să

se întâmple mai departe pe plan mondial. O preocupare constantă a acestor discuții era încercarea de a ghici viitorul politicii regionale, cernând și cântărind diversele indicii privind posibilitatea ca Junii Turci din Constantinopol să decidă, sau nu, intrarea țării lor în luptă. Pentru un tânăr activ din fire, această pasivitate impusă era înnebunitoare, iar Yale începea să fie din ce în ce mai nerăbdător să facă totuși ceva.

Dar vechea dojană moralizatoare, care spune să ai grijă ce-ți dorești, s-a adeverit curând, atunci când lui Yale i s-a cerut să facă pe dădaca pentru un grup de vreo zece sondori americani nedisciplinați. Aceștia, majoritatea din Texas și Oklahoma, urmau să facă parte din echipele de lucru pe șantierul de forări de la Kornub și veniseră la bordul aceluiași cargobot pe care britanicii îl deviaseră spre Egipt. Având tot timpul la dispoziție și bani în buzunar, sondorii s-au apucat să-și facă de cap într-un mod atât de scandalos pe străzile din Cairo — ceea ce nu era puțin lucru într-un oraș libertin ca acela —, încât birourile locale Socony trimiseseră telegrame la sediul central, cerând insistent ca petrecăreții să fie luați înapoi în Statele Unite. În schimb, șefii de pe Broadway 26 au decis să-i expedieze lui Yale, sperând poate că o scurtă ședere în Țara Sfântă i-ar putea readuce pe calea virtuților creștine.

Dar s-a dovedit a fi o speranță deșartă. Căci prilejul de a păși pe urmele lui Iisus părea să-i incite pe petroliști la un comportament public și mai revoltător. Ținând seama de această realitate, dar și de faptul că rezervele de bani pești ale sucursalei scădeau rapid — războiul din Europa provocase un blocaj temporar al transferurilor monetare internaționale —, Yale și șeful lui au decis că o soluție la ambele probleme era de a reduce leafa oamenilor și de a le distribui doar câte o alocație săptămânală de cinci dolari. Intuind irascibilitatea muncitorilor față de această măsură, în zilele de plată a alocației Yale și-a

luat obiceiul de a împărți banii cu o mână, dar ținând în cealaltă mână un revolver cu șase focuri, gata încărcat.

Dar aceste îndatoriri neplăcute aveau și o funcție foarte utilă. Fiind în contact permanent cu cei mai mizerabili locuitori ai Ierusalimului, sondorii erau asemenea proverbialului canar dintr-o mină de cărbuni, altfel spus, primii receptori ai tuturor zvonurilor sumbre care circulau prin oraș — iar odată cu răspândirea războiului în Europa, aceste zvonuri deveneau tot mai sumbre. Exact în asemenea momente încordate, apărea și riscul ca bogatul mozaic al lumii otomane — un mozaic compus din nenumărate grupări etnice, tribale și religioase — să se transforme cu ușurință în reversul sinistru al propriei imagini, un loc unde diversele comunități se retrăgeau în carapacea lor și unde vechi feude, suspiciuni și revanșe explodau cu violență. În mod deloc surprinzător, această primejdie se manifesta cel mai pregnant în colțurile „mixte“ ale imperiului, iar cu amestecătura de arabi, turci și armeni, de musulmani, evrei și creștini, toți trăind strâns laolaltă, nu exista în Orientul Apropiat un oraș mai cosmopolit decât Ierusalimul.

Spre sfârșitul lui august, se zvonea că în regiunile rurale musulmanii formau grupări paramilitare, sau că evreii și armenii erau atacați, și chiar dacă, în mare parte, se dovedeau a fi false, aceste informații contribuiau la sporirea atmosferei oricum tensionate. În Orașul Vechi, prăvăliașii ridicau prețurile și adunau stocuri de mărfuri, având tot mai mult convingerea că, în curând, Constantinopolul va intra în război. Ceea ce însă nu părea clar încă era cu cine avea să se alieze, așa că o nouă linie de divergență s-a format între cei care doreau ca alianța să fie cu Tripla Înțelegere, din care făceau parte Anglia, Franța și Rusia, și cei care doreau să fie cu Puterile Centrale, din care făceau parte Germania și Austro-Ungaria.

În 8 septembrie, sentimentul de amenințare a îmbrăcat o

formă mai personală pentru Yale și ceilalți străini care rămăseseră în oraș. Profitând de haosul din Europa, guvernul Junilor Turci a anunțat încetarea capitulațiilor, acele concesii umilitoare obținute de puterile occidentale pe durata celor patru veacuri precedente și care în mare parte îi exceptau pe străini de la prevederile legislației otomane. Yale a remarcat imediat efectul. Diverșii funcționari locali, până atunci servili, au devenit încrezuți și autoritari. Pe trotuarele înguste din Ierusalim, locuitorii nu mai pășeau automat pe carosabil, când vedeau că venea un occidental „alb“. La un moment dat, când Yale și alți doi rezidenți străini vizitau Muntele Măslinilor, o ceată de băieți a aruncat cu pietre în ei. În mintea lui Yale, Ierusalimul semăna tot mai mult cu un morman de iască în așteptarea unui chibrit.

Pentru alții, revocarea capitulațiilor a căpătat, în Palestina, o semnificație mult mai gravă decât simplul hazard de a arunca cineva cu pietre în tine. Într-o situație deosebit de vulnerabilă, erau acum zecile de mii de emigranți evrei, care veniseră în regiune pe parcursul ultimilor treizeci de ani.

Cei mai mulți dintre ei veniseră în două valuri succesive. Primul val, din care făcuse parte familia Aaronsohn, reprezentase un exod din Europa Centrală și de Sud-Est, în anii 1880. Acesta a fost urmat de o a doua *aliyah* (textual „înălțare“, în ebraică), la începutul anilor 1900, compusă în principal din evreii ruși, care fugeau din calea unei noi serii de persecuții politice țariste și pogromuri aprobate de autoritățile de stat. Deși, din punct de vedere cultural, aceste grupuri erau foarte diferite — majoritatea emigranților din primul val erau evlavioși și conservatori pe plan social, în timp ce mulți din al doilea val erau socialiști atei —, ceea ce aveau toți în comun era faptul că, potrivit capitulațiilor, mulți rămăseseră cetățeni ai locului unde se născuseră.

Acest aranjament funcționase de-a lungul istoriei atât în beneficiul emigranților, cât și al puterilor occidentale. Prelevându-se de acele prevederi, evreii apelaseră la protecția patriilor lor anterioare, la fel cum și acele guverne străine puteau folosi pretextul legal de a se amesteca în treburile otomane în numele grijii față de cetățenii lor transplantați. Deși acest sistem bizar a dat naștere la o serie de paradoxuri, cu siguranță niciunul nu a fost mai grotesc decât spectacolul Rusiei țariste apărând vehement drepturile și bunăstarea cetățenilor ei evrei din Palestina, dar în același timp brutalizând sistematic aceeași minoritate religioasă în interiorul Rusiei. Odată cu revocarea capitulațiilor, toate acestea luau sfârșit. În plus, dacă Turcia intra până la urmă în război, cel puțin o parte a acestei comunități evreiești se îndrepta spre un viitor neplăcut; cu mii de emigranți din primul val deținând încă pașapoarte austro-ungare și alte mii din al doilea val deținând pașapoarte rusești, un grup sau celălalt avea să fie categorisit până la urmă drept „cetățeni ai unei națiuni ostile“. Așa cum se întâmplase deja cu nenumărați cetățeni nevinovați de pe tot cuprinsul Europei, cei care pierdeau în această loterie puteau fi supuși apoi deportării sau internării în lagăre.

În tot acest context, cei mai mulți dintre locuitorii coloniei Zichron Yaakov, inclusiv familia Aaronsohn, beneficiau de un paradox diferit. Acești evrei români veniseră în Palestina după ce fuseseră efectiv excluși de la dreptul de cetățenie în România, după obținerea independenței țării. Implicit, ei rămâneau astfel cetățeni ai puterii statale care stăpânise România până la independență, și anume Imperiul Otoman. Astfel, spre deosebire de ceilalți evrei din Palestina, Aaron Aaronsohn și ceilalți locuitori din Zichron Yaakov puteau privi revocarea capitulațiilor cu un oarecare calm, dacă nu chiar cu o undă de satisfacție răutăcioasă.

Acest sentiment a durat extrem de puțin totuși, deoarece chiar de a doua zi, în 9 septembrie, Constantinopolul a anunțat mobilizarea generală a forțelor sale armate. Sub pretextul ciudat că această măsură era necesară pentru „păstrarea neutralității“ Imperiului Otoman, ordinul de mobilizare cerea ca toți cetățenii de sex bărbătesc cu vârsta cuprinsă între optsprezece și treizeci și cinci de ani, să se prezinte pentru încorporarea în armată.[81] Mai rău, acest edict se extindea la aproape *toți* cetățenii — conform tradiției, evreii și membrii unor secte creștine erau scutiți —, guvernul abrogând de asemenea vechiul sistem prin care bogătașii puteau scăpa de serviciul militar, plătind o taxă (*bedel*) specială.

Aaron Aaronsohn cunoștea suficient de bine modelul de guvernare otomană, încât să știe că această ultimă clauză nu trebuia luată textual, ci însemna doar că obținerea unei scutiri de la armată avea să necesite acum plata unor bacșișuri mai numeroase în favoarea și mai multor funcționari de stat —, însă mobilizarea îl îngrijora pe agronom din considerente mai generale. Așa cum ilustrau recentele evenimente din Europa, mobilizarea unei armate însemna aproape întotdeauna o armată pregătită de război; odată ce mașinăria și birocrația de război fuseseră puse în mișcare, în paralel cu alimentarea isteriei populare, era greu să mai întorci lucrurile. Mereu, de la izbucnirea conflictului în Europa, Aaronsohn auzise o serie de zvonuri contradictorii de la prietenii lui din ierarhia politică și militară otomană despre ce ar putea face Constantinopolul, iar această nebuloasă era exacerbată de tabloul vag ce se putea contura despre ceea ce se întâmpla în Europa. În fața unei asemenea incertitudini, Aaronsohn, aidoma majorității evreilor care locuiau în Palestina, nu putea decât să se agațe de speranța că rațiunea avea să prevaleze și războiul evitat.

Este interesant că temerile lui nu par să fi avut legătură

neapărat cu alianța pe care Turcia ar fi ales-o intrând în război, cât mai degrabă cu ideea în sine de a intra în război. Parțial, e posibil ca această atitudine să fi decurs dintr-un numitor comun al războaielor europene, mergând înapoi în timp până la cruciade — indiferent cine câștiga sau pierdea, singura constantă infailibilă era faptul că evreii undeva aveau să sufere —, însă izvora, de asemenea, din stilul special al otomanilor de a purta războaie. În eventualitatea conflictului, autoritățile militare și civile deopotrivă s-ar considera subit îndreptățite să se lanseze într-o orgie de rechiziționări cu toptanul — „jafuri“ ar fi un termen mai adecvat —, înșfăcând tot ceea ce considerau necesar pentru efortul de război. Deși o asemenea campanie ar afecta cu siguranță satele arabe și evreiești în egală măsură, firește ar fi mai zeloasă în locurile moderne și prospere care aveau mai mult de oferit — colonii ca Zichron Yaakov și Athlit, bunăoară. Deja pe la mijlocul lui septembrie 1914, familia Aaronsohn și vecinii lor din Zichron au început să ascundă bunurile de valoare, pregătindu-se pentru sosirea dezastruoasă a agenților de rechiziționare.[82]

În după-amiaza de 4 septembrie 1914, Curt Prüfer se afla într-o cameră a hotelului Germania, din Constantinopol, unde avea o întâlnire cu un german blond și trupeș, de vreo treizeci și ceva de ani, pe nume Robert Mors. Până de curând, Mors fusese polițist în orașul de coastă egiptean Alexandria, iar principalul lor subiect de conversație din acea după-amiază era cum ar putea ei să distrugă administrația britanică din Egipt, printr-o serie de atacuri cu bombe, asasinate și insurecții islamice. Cei doi au analizat chiar și diverse posibilități de a arunca în aer canalul Suez.

Întâlnirea lor era remarcabilă atât pe un plan personal, cât și politic. Exact cu o lună în urmă, Prüfer își câștiga anevoios existența susținând prelegeri publice despre limbile orientale în

München; acum, era un agent-cheie într-o misiune de spionaj atât de secretă, încât doar vreo treizeci de oameni în lume știau poate de existența ei. Și asta din cauză că scopul suprem al acestei misiuni era să determine intrarea în război a Imperiului Otoman, pe atunci încă neutru, iar printre cei care nu aveau idee de activitățile lui Prüfer în Constantinopol putea fi inclusă practic întreaga conducere politică a Junilor Turci. Meritul pentru regizarea acestor circumstanțe speciale îi aparținea vechiului mentor al lui Prüfer, Max von Oppenheim, în condițiile unuia dintre cele mai ciudate acorduri diplomatice puse vreodată pe hârtie.

În timp ce norii războiului se îngroșaseră deasupra Europei în acea lungă vară a anului 1914, o majoritate clară de circa treizeci de membri importanți ai Comitetului Unității și Progresului (CUP), junta care conducea imperiul, nu dorea să aibă de-a face cu prăpădul care se pregătea în Europa. Exista totuși o mică facțiune care se zbătea energic pentru a forma o alianță cu Tripla Înțelegere, în timp ce o alta, condusă de Enver Pașa, ministrul de război, în vârstă de treizeci și doi de ani, încerca să facă același lucru cu Puterile Centrale. Enver a avut câștig de cauză. În împrejurările unei sincronizări vădit nefavorabile, acesta semnase acordul de apărare mutuală cu Germania în după-amiaza de 2 august, exact cu câteva ceasuri înainte ca Germania să declare război Rusiei și conflictul să înceapă.

Doar că, așa cum s-a dovedit, Enver Pașa purtase aceste tratative fără să-și fi consultat vreodată colegii din CUP, astfel încât, în momentul semnării acordului, doar trei sau patru dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Enver erau la curent cu ce avea să se întâmple.[83] Și mai uimitor chiar este faptul că Enver a continuat să păstreze secretul acestei informații față de restul guvernului turc și în primele săptămâni ale războiului.

Așa cum le spusese tânărul ministru de război aliaților săi germani deja nerăbdători, avea nevoie de ceva mai mult timp pentru a pregăti terenul înainte de a le comunica această mică surpriză colegilor săi din guvern. În acest scop, un eveniment care să precipite lucrurile, ceva care să poată convinge atât restul conducerii Junilor Turci, cât și întreaga națiune să renunțe la ideea predominantă a neutralității, ar putea să se dovedească foarte util.

Enver venise la poporul potrivit căci, așa cum aflase de curând și Belgia, tot o țară neutră, precipitarea evenimentelor era un fel de specialitate germană. Pentru a-și ajuta aliatul turc ținut în secret, kaizerul Wilhelm al II-lea nu ar fi putut să găsească un ghid mai bun decât Max von Oppenheim și pledoariile lui despre o revoltă panislamică. Dacă insurecția islamică ar putea fi instigată în diferite teritorii musulmane controlate de britanici — și, mai ales, în acea țară pe care Marea Britanie o furase de la Constantinopol, adică Egipt —, cu siguranță ar fi evident atât pentru conducerea, cât și pentru populația Imperiului Otoman că trebuiau să intre în război.

Dar dacă țelul final era atragerea Turciei în război, cel puțin câteva persoane din înaltul comandament german din acea toamnă vedeau o parte pozitivă în menținerea neutralității ceva mai mult timp. Atâta vreme cât rămânea neutru, Imperiul Otoman putea servi drept platformă de lansare pentru eforturile de destabilizare întreprinse de Germania, un fel de cal troian de unde să poată fi pornite atacuri asupra coloniilor britanice din jur, cu foarte puține riscuri de repercusiuni. Această neutralitate putea servi, de asemenea, drept un scut convenabil în timp ce Germania pregătea terenul pentru cea mai importantă operațiune militară ce urma să fie declanșată în regiune, atacul asupra canalului Suez. La mijlocul lui august, kaizerul a semnat o directivă secretă vizând înființarea unui

„Nachrichtenstelle für den Orient“ (Birou de Informații pentru Orient), cu sediul la Constantinopol și care avea rolul de a servi drept agenție centrală de legătură în campaniile subversive ale Germaniei în Orientul Apropiat.[84] Directorul acelui birou urma să fie Max von Oppenheim. Printre primele măsuri luate de Oppenheim la numirea în funcție a fost să îi ofere un post fostului său protejat, Curt Prüfer.

Încrederea lui Oppenheim în discipolul său era, desigur, meritată. Imediat ce se cazase la hotelul Germania în seara de 3 septembrie, Prüfer se apucase de treabă. Devreme, a doua zi dimineață, s-a întâlnit cu unul dintre locotenenții-șefi ai lui Enver Pașa, un tânăr ofițer de stat-major, turcul Omar Fawzi Bey, și împreună au trecut în revistă o întreagă listă de proiecte de atac împotriva britanicilor din Egipt: angajarea unor triburi de beduini care să atace garnizoanele britanice izolate din lungul canalului Suez; introducerea pe furiș în țară a unor așa-numite unități de luptă *komitadji* ale mișcării de rezistență, care să instige la o insurecție islamică; lansarea unei campanii teroriste cu asasinate precise și atacuri cu bombe detonate la întâmplare. Chiar dacă păstra unele îndoieli în privința câtorva dintre planurile mai novatoare propuse de Fawzi Bey și acoliții lui — unul dintre ele implica scufundarea intenționată a unui cargobot încărcat cu ciment, în punctul cel mai îngust al Canalului Suez —, Prüfer aprecia entuziasmul și gândirea creatoare din spatele lor.[85]

Când nu complota cu Fawzi Bey sau șeicul Shawish, un agitator egiptean detestat și temut de britanici, Prüfer era în consfătuiri regulate cu alți patru sau cinci agenți operativi ai Nachrichtenstelle, care sosiseră deja în capitala turcă. La aceste întâlniri, la care adesea participau și trei sau patru angajați ai ambasadei germane informați despre uneltirile lui Oppenheim, se discutau planuri ambițioase pentru acțiuni de sabotaj și

campanii subversive în toată lumea musulmană: în Egipt, în Asia Centrală stăpânită de Rusia, în Afghanistan, ba chiar și în îndepărtata Indie.[86]

La sfârșitul unei asemenea ședințe, în după-amiaza de 7 septembrie, Prüfer a fost condus în fața omului care făcuse posibile toate acestea, ministrul de război Enver Pașa. Mic de statură, extravagant în uniforma lui elegantă și extraordinar de chipeș — „cel mai chipeș bărbat din armata turcă“, se extazia *New York Times*[87] —, Enver avea ochi căprui pătrunzători și o mustață spectaculoasă, cu vârfurile răsucite în sus și pomădate, după moda prusacă. Ceea ce nu era o coincidență. Ca ofițer de legătură al armatei turce în Germania, la începutul anilor 1910, adoptase rapid manierele și stilul elitei militare de acolo, iar acum se imagina mai prusac decât prusacii. Deși Curt Prüfer nu prea avea înclinații spre psihanaliză, cele câteva cuvinte pe care le-a notat la repezeală în jurnalul său, în acea seară, descriindu-l pe Enver la cei treizeci și doi de ani pe care îi avea atunci — cu patru luni mai tânăr decât Prüfer —, oferă unul dintre cele mai incisive portrete ale omului care avea să distrugă, practic de unul singur, Imperiul Otoman: „Un om de piatră. Un chip inflexibil, bine format, frumos în sensul feminin. Spilcuit până la prețiozitate. Dar cu o trăsătură de duritate șocantă. «Noi putem să fim mai cruzi decât britanicii». Omul vrea ceva, dar acel ceva nu vine“.[88]

Dar dintre toate întâlnirile pe care le-a avut și toate uneltirile pe care le-a auzit în acele prime zile la Constantinopol, pe Prüfer l-a intrigat cel mai mult situația unică în care se afla Robert Mors, polițistul din Alexandria, care fusese destituit din funcție. Întâmplarea făcuse ca Mors să fie plecat din Egipt când a izbucnit războiul și, în mod deloc surprinzător ținând seama de cetățenia lui germană, fusese imediat concediat din post de către autoritățile britanice. Dar,

în mod ciudat, așa cum se întâmpla încă în acel „război de gentlemeni“ care caracterizase începuturile Primului Război Mondial, britanicii i-au permis lui Mors să se întoarcă la Alexandria pentru a-și lua familia rămasă acolo. În ochii lui Prüfer, asta făcea din Mors intermediarul ideal pentru lansarea campaniei lui subversive. Având în vedere statutul său de european privilegiat, Mors era totodată mult mai recomandabil decât un localnic, pentru a strecura articole de contrabandă printre lucrurile lui personale — iar aici Prüfer se gândea la componente de bombe artizanale — și a le introduce clandestin în țară. Ca să-l impresioneze pe fostul polițist în privința misiunii importante ce i se încredința, Prüfer a aranjat să fie primit în audiență la Enver Pașa, chiar cu o zi înainte ca Mors să se îmbarce pe un vas spre Alexandria, având ascunse în bagaje diverse detonatoare de bombe. Ministrul turc de război i-a mulțumit cu căldură lui Mors pentru serviciile lui.[89]

Deși britanicii au suspectat imediat că între Enver și înaltul comandament german se încheiase probabil un pact, nu aveau absolut nicio idee în privința detaliilor. Bănuielile lor au crescut totuși, când Prüfer și alți agenți operativi de la biroul de informații condus de Oppenheim au început să apară la Constantinopol. „Chiar și fără [ca Turcia să intre în] război“, telegrafia la Londra ambasadorul britanic Louis Mallet în 15 septembrie, „mașinațiile germane sunt atât de variate aici, încât nu m-ar mira dacă ar reuși să regizeze vreun complot contra Canalului, fie prin intermediul unei așa-zise nave neutre de pe coasta siriană, fie prin agenți veniți de pe uscat.“[90]

Contrare acestor impresii erau dezmințirile pe care ambasadorul britanic le primea în permanență din partea oficialităților guvernamentale otomane. De la sultan și premier în jos, Mallet auzea veșnicul refren că Turcia nu avea niciun fel de intenții militariste și că nu dorea decât să rămână

neimplicată în conflictul european. Dacă, desigur, unii dintre acești înalți demnitari ascundeau cu bună știință adevărul, alții vorbeau sincer; părea incredibil, dar mulți nu aflaseră încă nimic despre acordul cu Germania, semnat de Enver în 2 august.

Mallet i s-a adresat direct lui Enver, în 5 octombrie, prezentându-i suspiciunile lui. Pe lângă alte talente însă, Enver era un mincinos versat. Nu numai că a negat existența oricărei intenții sinistre în spatele deplasărilor de trupe în Palestina, dar, potrivit lui Mallet, „a râs de ideea că niște nemți răzleți ar putea organiza vreo lovitură iresponsabilă contra Canalului sau altundeva“.[91]

Doar că de data asta ministrul turc de război avea să fie prins cu mâța-n sac. Cu câteva zile înainte de întâlnirea lui Mallet cu Enver, Robert Mors fusese arestat în portul Alexandria, cu detonatoarele lui de bombe în bagajul personal. Riscând execuția capitală, conform legii marțiale a Egiptului, nu a pregetat mult până să le povestească anchetatorilor tot ce știa el despre comploturile germano-turce împotriva Egiptului, neomițând nici audiența la Enver Pașa și urările de bine ale acestuia din ajunul voiajului său. Mors a fost deosebit de volubil când s-a ajuns la relația lui cu Omar Fawzi Bey și Curt Prüfer. Pentru Prüfer, partea cea mai incriminatoare a venit atunci când contrabandistul speriat a recunoscut de bunăvoie că detonatoarele din bagajul lui fuseseră destinate fabricării unor bombe artizanale în Egipt. Când a fost întrebat de unde știa asta, Mors a răspuns: „Fiindcă odată l-am găsit pe șeicul Shawish stând cu dr. Prüfer în camera acestuia din hotelul Germania. Copiau în arabă o rețetă de fabricare a bombelor... [Aceasta] conținea instrucțiuni, o listă de componente chimice și o schiță a unei bombe, în colțul din dreapta jos“.[92]

Britanicii din Cairo au dat dovadă de multă îngăduință în

incidentul Mors, probabil în speranța că elementele mai moderate din regimul de la Constantinopol ar mai fi putut încă să-l înfrâneze pe impetuosul Enver și să oprească intrarea Turciei în război. La procesul expediat rapid la curtea marțială, Mors a fost condamnat la închisoare pe viață, în timp ce orice menționare despre întâlnirea lui cu ministrul turc de război a fost omisă intenționat din toate actele publice. Autoritățile de la Cairo nu s-au arătat însă la fel de clemente cu omul care trăise la un moment dat în mijlocul lor. Din cauza rolului central pe care Curt Prüfer îl jucase în afacerea Mors, britanicii aveau să ofere curând o recompensă pentru capturarea lui.[93]

Vechea clădire a Ministerului de Război, de la intersecția dintre Horse Guards Avenue și Whitehall, în centrul Londrei, este o structură neobarocă impozantă, un monolit cu cinci niveluri din piatră albă de Portland, cu câte o cupolă înaltă de nouă metri în fiecare colț al edificiului. Înăuntru, arată ca un club pentru gentlemeni deosebit de elegant, cu scări de marmură de la un etaj la altul, somptuoase policandre din cristal și holuri pardosite cu mozaicuri. În încăperile cele mai selecte ale acestui palat cu aproape o mie de camere, pereții sunt lambrisați în lemn de stejar, cu nișe decupaje pentru șemineuri de marmură. În toamna anului 1914, această clădire era cartierul general al Statului-Major General al Imperiului Marii Britanii, a tuturor acelor ofițeri de rang înalt însărcinați cu supravegherea efortului de război al națiunii lor. De asemenea, la această clădire a fost trimis, la mijlocul lui octombrie, T. E. Lawrence, care își terminase în sfârșit raportul despre *Pustia Sin*, pentru a prelua noua lui funcție de cartograf civil la Secția Geografică a Statului-Major General.

La vremea aceea, „Secție“ a devenit rapid o denumire inadecvată căci, în decurs de o săptămână de la sosirea lui Lawrence, ultimul dintre cartografii militari ai

departamentului a fost expediat pe frontul de luptă din Franța, nemairămânând la Londra decât el și șeful lui ierarhic direct. Astfel, Lawrence a ajuns repede să facă singur munca a cel puțin șase oameni: organiza diferitele hărți ale teatrelor de război, adăuga noi detalii pe măsură ce soseau rapoartele de pe front, îșI informa comandanții superiori despre caracteristicile esențiale ale acelor hărți.

Ne-am putea imagina că, pentru un tânăr — Lawrence abia împlinise douăzeci și șase de ani —, faptul de a se trezi subit chiar în centrul nervos al comandamentului militar al națiunii, de a discuta zilnic cu generali și amirali, avea să fie o experiență îmbătătoare. Dar ne-am imagina greșit. Dimpotrivă, Lawrence părea să-și fi făcut o impresie categoric negativă despre noul cadru din jurul lui, unde ocupanții birourilor au devenit ținta de predilecție a spiritului său mușcător.

Parțial, e posibil ca disprețul lui să fi izvorât din asemănarea izbitoare pe care o sesizase între cultura militară și cea a sistemului de învățământ englez, al cărui produs era și el: nesfârșitele plecăciuni și temenele în fața autorității; structura ierarhică rigid definită, așa cum denotau cravatele speciale purtate de studenții din ultimul an și de monitorii din școli, sau numărul treselor și al stelelor de pe epoleții uniformelor în armată; privilegiile speciale acordate sau refuzate, ca rezultat al acelor aspecte. Așa cum îi spunea glumeț Lawrence unui prieten, la scurt timp după ce venise la Ministerul de Război, s-ar fi zis că toate acele scări ale clădirii, cu adevărat grandioase, erau rezervate în exclusivitate feldmareșalilor și „femeilor de serviciu“, sau doamnele de la curățenie.[94]

Atitudinea lui lipsită de respect decurgea, probabil, și din calibrul general al ocupanților clădirii. Întrucât majoritatea ofițerilor activi din armată erau acum pe front în Franța, statul-major fusese umplut cu diverse cadre aduse din rândul

rezerviștilor sau al pensionarilor, or chiar pentru o persoană neavizată, cum era Lawrence pe atunci, devenea limpede că mulți nici nu aveau habar de ce ar fi trebuit să facă. Ca în oricare instituție, sentimentul de a fi inadecvat pentru acea muncă era adesea mascat printr-o aură de suficiență exagerată: la Ministerul de Război, coloneii și generalii proaspăt unși pășeau țanțoși pe coridoare, cu hârtii în mână, sau convocau ședințe urgente cu subalternii, ori trimiteau vreun curier de la Cercetași la Secția Geografică pentru cea mai recentă hartă a câmpului-de-luptă X și care trebuia să fie gata acum zece minute.

Un rezultat colateral al acestui climat de impostură și îngâmfare însă a fost faptul că a condus direct la încorporarea lui Lawrence, în niște împrejurări pe care avea să le relateze ulterior cu mult umor.

La scurt timp după ce a început să lucreze în cadrul Statului-Major General, a fost adus valvârtej în fața augustei persoane a generalului Henry Rawlinson. Rawlinson urma să părăsească Londra, pentru a prelua comanda forțelor armate britanice din Belgia, iar Lawrence fusese chemat de urgență pentru a-i da ultimele informații despre hărțile Belgiei, recent actualizate de la fața locului. Doar că, potrivit lui Lawrence, pe Rawlinson l-a apucat amocul când a văzut hainele civile ale tânărului din fața lui și a răcnit: „Eu vreau să vorbesc cu un ofițer!“[95] Întrucât Secția Geografică era compusă acum din numai doi oameni, Lawrence a fost trimis pachet la depozitul de efecte pentru armată și marină, unde urma să fie costumat ca sublocotenent, în timp ce actele aferente „numirii“ lui erau întocmite la repezeală. Totuși, uniforma nu avea să rezolve de fapt problema; în anii următori, desconsiderația lui Lawrence față de protocolul militar, manifestată atât printr-o înfățișare îndeobște neglijentă, cât și printr-o atitudine relaxată frizând

insolența, avea să-i scoată din minți nu de puține ori pe ofițerii lui superiori.

Dar chiar dacă făcea parte acum din armată, indiferent cum se ajunsese la asta, munca lui Lawrence la Ministerul de Război nu-l aducea nicidecum mai aproape de arena acțiunii principale. Având în vedere că înălțimea lui era sub minimul staturii standard acceptat de armata britanică, Lawrence avea nevoie de o situație în care experiența și cunoștințele lui puteau precumpăni în raport cu neajunsurile fizicului său, iar singurul scenariu posibil întrunind acel criteriu era, încă o dată, dacă Turcia intra în război.

Acest lucru părea mai improbabil decât oricând. În condițiile în care războiul încremenea într-un impas — pe frontul de vest ambele părți săpau acum frenetic tranșee —, ce motiv ar fi avut oricare altă putere statală să vrea să se bage în noroaie? „Turcia pare în sfârșit să fi luat decizia de a sta cuminte și a păstra pacea cu toată lumea“, i se lamenta Lawrence lui Winifred Fontana, soția consulului britanic din Alep, în 19 octombrie.[96] Dar exact peste două săptămâni, temerile lui au contenit. În 2 noiembrie, după ce până la urmă facțiunea lui Enver Pașa avusese câștig de cauză, Turcia a intrat în război de partea Germaniei și a Austro-Ungariei.

Pentru Lawrence, veștile bune nu s-au oprit aici. Ca urmare a declarației Turciei, Stewart Newcombe a fost rechemat de pe teatrul de război din Franța, pentru a prelua comanda unei noi unități de informații a armatei la Cairo, orașul desemnat drept cartier general pentru efortul de război al Marii Britanii în teatrul de luptă din Orientul Apropiat. Urma să fie o unitate foarte mică, doar câțiva oameni cu vaste cunoștințe despre regiune, iar Newcombe i-a ales imediat pe Lawrence și Leonard Woolley pentru a i se alătura.

„Acum este Cairo“, îi scria Lawrence lui Winifred Fontana

din nou, la începutul lui decembrie, în mod limpede într-o stare de spirit mult ameliorată. „Totul merge bine, dar nu și la turci.“[97]

Era un ținut pustiit. Deși Aaron Aaronsohn fusese pregătit pentru atacul sălbatic al brigăzilor de rechiziționare ca urmare a intrării otomanilor în război, jaful la care acestea s-au dedat a întrecut chiar și cele mai rele închipuiri ale lui. Pe tot cuprinsul Siriei, recolte, vehicule agricole și animale de tracțiune erau confiscate și trimise mai departe, în numele cerințelor pe timp de război, nefericiții proprietari primind în schimb niște chitanțe mâzgălite la repezeală, care, știau cu toții, nu aveau să le mai aducă niciodată înapoi bunurile pierdute. Și, exact cum se temuse agronomul, jafurile păreau să nu aibă limită în coloniile evreiești. În Zichron Yaakov, potrivit biografului Ronald Florence, „Aaron Aaronsohn a văzut cum soldații turci luau îmbrăcăminte (inclusiv lenjerie de damă și haine pentru copii), căruțe, care, bivoli de apă, utilaje agricole, unelte, arme de foc, instrumente medicale (inclusiv cele pentru obstetrică), microscoape, chiar și stâlpi de gard și sârmă ghimpată de care era nevoie pentru protejarea culturilor“.[98] În cele din urmă, cea mai mare parte a țevilor de irigație din Zichron aveau să dispară și ele, lăsând câmpurile și livezile să se ofilească din cauza lipsei de apă. Aaronsohn a putut să evite o asemenea spoliere a Stațiunii de Cercetări Agricole de la Athlit, doar prin intervenția fermă a oficialităților otomane locale și prin amplasarea unor paznici înarmați.

Poate că agronomul s-ar fi resemnat cu gândul că aceste prăduiri făceau parte din inevitabilele sacrificii ce trebuie acceptate pe timp de război, dacă ar fi știut că aveau să servească efortului de război; în schimb, efectul lor era de a devasta Siria din interior, făcând de fapt jocul inamicului. În drumurile lui, pe parcursul lunilor următoare, avea să vadă

mari mormane de grâu confiscat putrezind în curțile de depozitare ale guvernului; un maldăr din trei mii de saci de zahăr, lăsați neacoperiți, în orașul Nablus, dizolvându-se în apele pluviale, „spre deliciul puștanilor de pe stradă“.[99] Ca să repare un pod în Beersheba, relata ulterior Aaronsohn, inginerii ceruseră circa trei tone de ciment. În schimb, brigăzile de rechiziționare adunaseră zeloase cincizeci și patru de tone, iar întreaga cantitate „a fost distrusă de ploaie înainte de a fi utilizată, cu rezultatul că podul a rămas fără reparații“.[100]

Deși se poate argumenta că, de fapt, coloniile evreiești au avut de suferit disproporționat mai mult prin aceste confiscări din cauză că dispuneau de echipamente și produse mai numeroase și mai bune, este cert că acțiunile regimului de la Constantinopol au contribuit cu atât mai mult la agravarea năpăstuirilor la care erau supuse. La câteva zile de la intrarea Turciei în război de partea Germaniei și a Austro-Ungariei, califul, întruchipând suprema autoritate religioasă în lumea musulmană sunnită, a emis o *fatwa*, decretând că acesta era acum un război sfânt, că pentru ocrotirea credinței era de datoria sacră a fiecărui musulman să se alăture jihadului contra străinilor de islam, dușmanii creștini.[101] Deși această chemare la jihad și-a pierdut cumva din strălucire pentru cei care au sesizat că otomanii tocmai se aliaseră cu două puteri imperiale creștine, a avut totuși efectul scontat de a înflăcăra masele de musulmani; în orașele și târgurile de pe cuprinsul imperiului, tinerii musulmani au ieșit pe străzi și s-au îndreptat spre centrele de recrutare, declarând că erau gata să lupte și să moară pentru cauză. Bineînțeles, această *fatwa* a avut și efectul de a alarma simultan atât populația evreiască, cât și pe cea creștină din imperiu, obligându-l astfel pe guvernatorul Siriei să emită la repezeală un document, explicând că jihadul se aplica doar dușmanilor din străinătate.[102]

Dacă această clarificare a domolit oarecum spiritele în comunitatea creștină, care cuprindea aproape 30 la sută din locuitorii imperiului, efectul de liniștire a fost mult mai limitat în rândurile comunității evreiești. Parțial, teama lor continuă decurgea negreșit din numărul mic al membrilor comunității — „mic“ având din păcate tendința de a se interpreta drept „vulnerabil“ pe timp de război —, dar izvora, de asemenea, și din situația controversată pe care coloniștii evrei o aveau în structura socială a Palestinei.

Câteva dintre probleme erau chiar opera coloniștilor. În Zichron Yaakov, la fel ca în majoritatea celorlalte așezări evreiești din „primul val“, emigranții ajunseseră treptat la prosperitate, prin adoptarea sistemului de lucru cu felahi, folosind pentru muncile manuale țărani arabi de prin partea locului, care nu aveau pământ sau luau pământ în arendă. Dimpotrivă, mulți dintre emigranții veniți din Rusia cu a doua *aliyah*, majoritatea cu idei socialiste, înfierau acest aranjament, considerându-l exploatator și feudal; pentru crearea „evreului nou“, susțineau ei, toată munca trebuie să fie făcută de evrei în mod nemijlocit. Pentru felahii năpăstuiți, erau evidente dezavantajele ambelor abordări: prima, perpetuând sistemul muncii pe plantații, care făcuse ca familiile lor să trăiască de generații întregi în sărăcie și fără drepturi cetățenești; a doua, interzicându-le să aibă un loc de muncă, chipurile spre binele lor — ori, așa cum avea să remarce caustic Aaron Aaronsohn, „interzicându-le cu generozitate să mai muncească în vreun fel“.[103]

La exacerbarea acestor fricțiuni, contribuia și faptul că în opinia multora dintre vecinii lor arabi musulmani, evreii erau un *dhimmi* sau popor inferior. Chiar și pentru acei palestinieni a căror existență nu fusese afectată de sosirea în masă a evreilor, ci poate chiar fusese îmbunătățită, imaginea unor

evrei trăind mai bine decât ei — ca să nu mai menționăm și privilegiile suplimentare, de care mulți se bucurau grație capitulațiilor — adăuga încă un strat de amărăciune. Începând cu prima *aliyah*, existaseră atacuri sporadice asupra coloniilor de evrei din partea sătenilor locali, și uneori uciderea vreunui colonist prins singur pe drum.

Dar coloniștii nu acceptaseră această situație cu pasivitate. La începutul anilor 1900, în așezările lovite dur de tâlhari s-au format forțe paramilitare evreiești, cei mai cunoscuți fiind „ghedeoniții“ și „adepții lui Bar Giora“, care au început apoi să-și ofere serviciile de protecție și în alte colonii. Nu era nevoie să fii clarvăzător pentru a intui la ce avea să se ajungă; în scurt timp, „ghedeoniții“ și „adepții lui Bar Giora“ au trecut la raiduri punitive contra satelor de arabi considerați ostili sau răspunzători pentru atacurile anterioare, ceea ce a dus la noi represalii, sub forma unor atacuri organizate de arabi.

Luați laolaltă, așadar, în toamna anului 1914, coloniștii evrei din Palestina aveau de ce să fie îngrijorați. Ținând seama de *fatwa* pentru jihad, la care se adăugau rechiziționările abuzive și revocarea capitulațiilor, se punea acut întrebarea dacă reprezentanții locali ai autorităților otomane — mulți dintre ei neagreându-i pe evrei nici în vremurile bune — ar veni în ajutorul lor, în cazul în care lucrurile ar lua o întorsătură cu adevărat urâtă.

În Zichron Yaakov, un răspuns la această întrebare a început curând să se contureze, dar nu era deloc liniștitor. Fratele mai mic al lui Aaron Aaronsohn, Alex, fusese luat cu forța în armată în urma raziilor de recrutare din septembrie, iar când în cele din urmă a reușit să facă rost de un certificat medical și să se întoarcă acasă după două luni, veștile pe care le aducea erau tulburătoare: după chemarea la jihad, Alex și toți ceilalți evrei și creștini din unitatea lui de recruți fuseseră

deposedați de arme și încorporați în batalioane de muncă forțată. Apoi, la sfârșitul lui noiembrie, a venit un nou edict, prin care se cerea ca armele de foc deținute de persoane particulare să fie predate autorităților, ceea ce a făcut ca un alt escadron militar de rechiziționare să dea buzna în Zichron Yaakov. Când locuitorii coloniei au declarat că ei nu aveau niciun fel de arme — își luaseră precauția de a le îngropa pe un câmp din apropiere —, comandantul turc a înșfăcat patru bărbați, printre care și pe nefericitul de Alex Aaronsohn, și i-a târât cu forța la Nablus, ca să fie snopiți în bătaie până mărturiseau adevărul. Dar abia când același comandant a amenințat, potrivit unor surse, că își va îndrepta atenția spre tinerele din Zichron, armele au fost predate într-un final, iar Alex și ceilalți au fost eliberați.[104]

Pentru mulți dintre emigranții evrei de pe cuprinsul Palestinei, totul începea să semene cu un preludiu la pogromurile pe care credeau că le lăsaseră în urmă în Europa, mai ales când, în primele zile ale lunii decembrie, reprezentantul Junilor Turci care guverna Palestina, Djemal Pașa, a anunțat că cetățenii „națiunilor beligerante“ inamice trebuiau să își ia cetățenia otomană, altminteri urmând să fie deportați.[105] Această măsură, firește, a afectat nemijlocit minoritatea evreiască venită din Rusia, iar în câteva zile, circa opt sute de evrei ruși au fost adunați forțat în Jaffa pentru a fi expulzați. Docurile portului s-au umplut repede de alți evrei încercând să plece cu orice navă, care ar fi acceptat să îi ia, și spre orice liman sigur, care ar fi putut să-i primească.

O serie de locuitori din Zichron Yaakov s-au alăturat acestui exod, dar familia Aaronsohn nu s-a numărat printre ei. Deși patriarhul familiei, Ephraim, în vârstă de șaizeci și șase de ani, trăia încă, fiul său mai mare era cel care lua acum deciziile importante în familie, or pentru Aaron Aaronsohn nu exista

nicio decizie de luat. Palestina era casa lor. Mai mult chiar, era locul întregii lui activități științifice și al visului care îl susținuse mereu. „Sunt mereu supravegheat“, îi scria el unuia dintre binefăcătorii săi americani, la mijlocul lui ianuarie, „iar mulți prieteni bine intenționați mă sfătuiesc insistent să plec din țară cu prima ocazie. Dar eu nu am intenția să fug — deocamdată.“[106] Totuși, încrederea lui Aaronsohn în stat fusese profund zdruncinată. „Fiind un vajnic susținător al turcilor din vremurile de odinioară, regret și mi-e rușine pentru tot ceea ce am auzit și am văzut în aceste ultime săptămâni.“

În dimineața de 15 decembrie 1914, un vapor francez plecat de șase zile din Marsilia se apropia de orizonturile joase și pâcloase din nordul Egiptului. Printre cei aflați la bord, era și T. E. Lawrence, venit să își preia noua funcție din cadrul unității de informații militare a Forței Expediționare Egiptene britanice la Cairo. Era însoțit de omul care urma să-i fie șeful direct în acel post, căpitanul Stewart Newcombe.

Cairo, în 1914, era un oraș care avea sub un milion de locuitori, un loc cu bulevarde largi, grădini frumoase și promenade elegante pe malul Nilului. În acea vreme, Marile Piramide de la Giseh se aflau la circa șaisprezece kilometri depărtare de marginile orașului, vârfurile lor de piatră tare fiind vizibile de pe acoperișul majorității clădirilor înalte din centru.

Dar, mai mult chiar decât aspectul, ceea ce făcea din Cairo, în 1914, un loc atât de seducător, era statutul său de mare răspântie a lumii, straturile de istorie suprapuse aici mergând înapoi în timp cu peste un mileniu. Orașul Vechi rămânea un labirint întortocheat de străduțe și prăvălioare, vechi palate și moschei cuibărite pe străzi dosnice, și chiar dacă ocupanții britanici reușiseră să dea un lustru european ici și colo în cei treizeci de ani de guvernare, capitala egipteană continua să fie

un loc profund exotic și misterios, incomprehensibil, așa cum sunt toate orașele cu adevărat grandioase.

Toate astea, desigur, îl fascinaseră pe Lawrence încă de la prima sa vizită în Cairo, în urmă cu trei ani. Dacă însă în privința înfățișării generale orașul nu se schimbase prea mult din 1911, sub alte aspecte Cairo în 1914 era practic de nerecunoscut. De când izbucnise războiul în Europa, devenise un punct de tranzit pentru sutele de mii de militari din trupele teritoriale britanice venite din India, Australia și Noua Zeelandă, care treceau prin canalul Suez, în drumul lor spre frontul de vest. Așa cum se întâmplă cu popasurile de „repaus și relaxare“ în majoritatea războaielor, acești soldați transformaseră rapid o mare parte din Cairo într-un vast cartier al felinarelor roșii, locuri unde puteai cumpăra aproape orice și pe oricine, dacă plăteai prețul corect.

Această situație, scandaloasă pentru locuitorii conservatori din Cairo, nu făcuse decât să se înrăutățească de la o zi la alta de când Turcia intrase în război. În condițiile în care un atac al turcilor asupra canalului Suez era acum aproape o certitudine — într-adevăr, la sfârșitul lui noiembrie, guvernatorul Siriei, Djemal Pașa, jurase public acest lucru —, zeci de mii de britanici din trupele teritoriale primiseră ordinul de a rămâne în Egipt, pentru a face față pericolului. Din această cauză, Cairo se transforma rapid într-o adevărată tabără militară, străzile din centrul orașului fiind invadate de ofițeri pășind țanțoș și de coloane întregi de soldați de rând mișunând în toate direcțiile. Dacă locuitorii orașului Cairo nu se arătaseră niciodată prea încântați de prezența supraveghetorilor britanici imperiali — ceea ce era o realitate —, acum îi priveau cu o antipatie de-a dreptul înverșunată.

Pentru a oferi spații de birouri și de cazare ofițerilor care aveau misiunea de a coordona această forță militară în

expansiune, britanicii au preluat rapid majoritatea hotelurilor de lux. Unul dintre acestea era Savoy, un amestec eclectic de arhitectură britanică din epoca victoriană și indiană din epoca mogulilor, amplasat în apropiere de malul estic al Nilului. Când au sosit la Cairo, membrii noii unități de informații a armatei, sub conducerea lui Stewart Newcombe, și-au stabilit sediul în trei camere mari la unul dintre etajele hotelului Savoy, iar dormitoarele la Grand Continental Hotel, situat imediat alături.

Inițial, unitatea consta doar din cinci oameni, putând fi luată mai degrabă drept un fel de comisie de absolvenți de la Oxford sau Cambridge decât un grup angajat în arta neagră a informațiilor secrete și a contraspionajului. Împreună cu cei doi arheologi școliți la Oxford, Lawrence și Woolley, mai erau doi tineri aristocrați, George Lloyd și Aubrey Herbert, ambii membrii ai Parlamentului. La scurt timp după sosirea la Cairo, Lawrence îi scria vechiului său prieten, Edward Leeds de la Muzeul Ashmolean, pentru a-i descrie funcțiile fiecăruia: „Woolley se ocupă de personal, e suav cu musafirii pe multe limbi și întocmește liste cu persoanele utile sau indezirabile. (George) Lloyd, care e un M.P. mai atipic și altminteri deloc prost, se ocupă de Mesopotamia, iar Aubrey Herbert, care este o persoană bizară, se ocupă de politica turcă. Amândoi, în timpul lor liber, localizează armata turcă, o activitate ce necesită folosirea lupelor“. Cât despre propriile lui îndatoriri, Lawrence scria: „Eu sunt spălătorul-de-sticle, trepădușul din birou, care ascute creioanele și șterge penițele“.[107]

În realitate, Lawrence era cu mult mai mult decât atât. Datorită faptului că lucrase pentru scurt timp la Secția Geografică a Ministerului de Război de la Londra, a fost pus să răspundă în cadrul unității de camera hărților. Întrucât toată lumea se pregătea pentru viitorul atac asupra Suezului, această însărcinare îl ținea ocupat de dis-de-dimineață până seara

târziu.

Chiar dacă Lawrence ajunsese în sfârșit mai aproape de acțiune, un lucru care nu se schimbase era aptitudinea lui de a-și irita superiorii din armată. În câteva săptămâni de când venise, o serie de ofițeri cu grade mari au început deja să se plângă de tânărul firav din camera hărților de la Savoy, nemulțumiți atât de aerul lui obraznic, cât și de ținuta lui neglijentă. Dar talentul lui Lawrence de a enerva nu se limita doar la aspectul și limbajul lui; Lawrence era, de asemenea, și un scriitor foarte iscusit. Fiind recunoscut drept „expertul pentru Siria“ în cadrul unității de informații secrete, la începutul anului 1915 s-a apucat să lucreze la un lung raport în care descria topografia, cultura și categoriile etnice ale acelei fâșii late din Imperiul Otoman. Dar Lawrence nu era adeptul limbajului ezitant și încărcat de determinanți care, atunci ca și acum, împăna îndeobște asemenea rapoarte de fond; în schimb, în „Siria: materialul brut“, și-a expus opinia despre diferitele orașe și segmente de populație ale regiunii, într-o proză tăioasă și originală, ba uneori chiar de o aroganță comică. Tipică, în acest sens, era caracterizarea caustică făcută Ierusalimului: „Ierusalimul este un oraș murdar, pe care toate religiile semite l-au făcut sfânt... În el, forțele unite ale trecutului sunt atât de puternice, încât orașul nu poate avea un prezent; oamenii de-acolo, cu rare excepții, sunt lipsiți de caracter ca niște servanți de la hotel, trăind pe seama mulțimii de vizitatori aflați în trecere“.[108]

Remarcabila utilitate a acelei prime fraze — capacitatea ei ca în doar douăsprezece cuvinte să denigreze unul dintre cele mai legendare orașe din lume, trei religii majore și să lezeze sensibilitățile oricărui diplomat britanic de rang înalt sau general de armată, care ar fi putut să o citească — era negreșit sursa unei considerabile mândrii pentru Lawrence.

William Yale și-a permis luxul unui limbaj solemn, atunci când a descris starea de spirit de la bordul vasului comercial ticsit de refugiați, cu care a călătorit de la Beirut la Alexandria, la mijlocul lunii noiembrie 1914. După ce reușise să scape de amenințătorul plafon de nori ai războiului, care coborâse peste Palestina otomană, Yale nota acum că „pentru toată lumea de la bordul vasului, Egiptul era un loc de refugiu unde nu exista nimic de temut. Nu mi-a trecut prin minte niciodată atunci că un alt gen de teroare avea să cuprindă curând tărâmul faraonilor“.[109]

În loc de soldați dedați la tâlhării sau fanatici religioși justițiari, teroarea la care se referea Yale a îmbrăcat forma zecilor de mii de ostași australieni aflați în tranzit care, scăpați în fine din înghesuiala în care stătuseră săptămâni întregi la bordul navelor de transport cu care fuseseră aduși din Australia, transformau rapid anticul Cairo într-un lupanar, unde se răcnea grosolan și se bea whisky cu nemiluita. În ciuda experienței de care avusese parte cu sondorii americani scandalagii din Ierusalim, Yale, rămas în sufletul lui același yankeu puritan, nu se aștepta la scenele dezlănțuite pe care le vedea permanent pe străzile orașului: încăierări, femei pipăite fără rușine, soldați turmentați, căzuți prin șanțuri. În opinia lui, asemenea comportamente revoltătoare nu puteau decât să întineze prestigiul britanicilor în ochii populației locale, „căci egiptenii, asemenea multor etnii din Orientul Apropiat, văd în britanici o rasă superioară și rece. Acești australieni din 1914, nedisciplinați, petrecăreți și cu sânge fierbinte... au fost o revelație“.

Din colțul său izolat, în Ierusalim, Yale asistase la lunga și lenta prăvălire a Imperiului Otoman în război. În 3 noiembrie, când s-a răspândit vestea despre declarația de război a Turciei, grupuri de musulmani au început să se adune în Orașul Vechi,

numărul lor crescând constant, pe măsură ce alte valuri de oameni se revărsau din satele înconjurătoare. În acea seară, Yale și alți expatriați occidentali au urmărit, dintr-un balcon de sus al lui Grand New Hotel, cum un șuvoi nesfârșit de tineri trecea prin Poarta Jaffa a Orașului Vechi îndreptându-se spre moscheea Al-Aqsa, cel mai sfânt lăcaș de cult musulman din Ierusalim, bătându-se cu pumnii în piept și scandând că erau gata să moară pentru credință.

„Ne treceau fiori reci pe șira spinării“, avea să-și amintească el. „În mod conștient sau nu, simțeam până în adâncul ființei noastre că acești oameni erau animați de aceeași fervoare religioasă cu care, acum vreo 800 de ani, pe exact aceeași stradă, strămoșii lor își măsuraseră forțele cu străbunii noștri cruciați.“

Spectacolul văzut de la balconul hotelului a avut, de asemenea, efectul de a-l convinge pe Yale și pe șeful lui, A. G. Dana, că era timpul să plece de-acolo. Peste trei zile, erau în portul Jaffa, tocmindu-se pentru a obține locuri la bordul unui cargobot încărcat cu refugiați. Urmând o rută întortocheată la bordul altor vase supraîncărcate, în 17 noiembrie au ajuns într-un final în Egipt, unde au dat peste noua teroare a soldaților australieni cheflii.

Sosirea lor a fost remarcată de un ofițer vigilent al serviciului de informații britanic. Pe cheiul din Alexandria, Yale a fost condus la un birou, pentru a declara tot ce văzuse sau auzise în Palestina în perioada recentă. Spre plăcuta surpriză a anchetatorului, petrolistul american părea să fi observat multe detalii pe parcursul fugii lui din Siria, fiind în măsură să furnizeze estimări privind efectivele trupelor turcești dintr-o serie de orașe și localități din sudul Palestinei. A confirmat, de asemenea, că pretutindeni în regiune erau ofițeri germani și că, împreună cu convoaie de camioane cărând echipament militar

și diverse batalioane de turci mărșăluind, germanii păreau să se îndrepte spre sud.[110]

În Cairo, Yale a fost nevoit să aștepte până când șefii lui de pe Broadway 26 aveau să decidă ce să facă totuși cu el și cu ceilalți angajați Socony risipiți prin Orientul Mijlociu. Privită din perspectiva proiectului de la Kornub al firmei Standard, intrarea otomanilor în război nu făcea decât să înrăutățească situația și mai mult. Ținând seama de blocada impusă acum de marina militară britanică și franceză pe linia de coastă a noului lor inamic — iar în perioada otomană asta însemna întregul țărm răsăritean al Mediteranei, din Palestina până în colțul sud-estic al Europei —, posibilitatea de a dezvolta acea concesiune era categoric îndepărtată. Întrebarea fundamentală pentru Socony era dacă să retragă pe moment oamenii din Orientul Mijlociu și să îi aducă acasă, sau să îi țină la fața locului, în speranța unei ameliorări, greu de prevăzut, în viitorul apropiat.

Yale era încă în așteptarea răspunsului când, într-o zi de la sfârșitul lui decembrie, s-a auzit un ciocănit la ușa camerei lui din National Hotel. Nu l-a recunoscut imediat pe vizitatorul lui — omul era tânăr și într-o uniformă a armatei britanice, două caracteristici pe care le regăseai la tot pasul în Cairo pe atunci —, însă privirea pătrunzătoare a ochilor lui albaștri i se părea cumva cunoscută.

— Salut, Yale, a zis musafirul, rânjind amuzat în colțul gurii. Nu mă mai ții minte? Sunt Lawrence de la Serviciul de informații britanic. Ne-am întâlnit la Beersheba, în ianuarie.

Yale și-a adus aminte atunci și, negreșit, și-a amintit de asemenea plăcerea cu care tânărul arheolog înfumurat se apucase să-i demoleze imaginea de „playboy“ sub care se ascundea.

Așa cum s-a dovedit curând, această întâlnire avea să fie tot un fel de interogatoriu. Chiar dinainte de a intra în război,

Constantinopolul deplasase trupe în jos, în Palestina, pregătindu-se evident pentru un atac asupra canalului Suez, iar acum ritmul acestor manevre se accelerase. Lawrence, sosit și el doar de câteva zile în Egipt, avusese ideea să verifice listele cu străinii intrați în țară și așa dăduse de numele lui Yale. Acum, voia să afle toate informațiile posibile despre drumul pe care Standard Oil se apucase să-l construiască la sud de Hebron: traseul exact, compoziția structurii de bază și sistemul de drenare, precum și dacă putea fi folosit de turci pentru a transporta armament greu în sud.

„După ce a obținut toate informațiile pe care le dețineam“, își amintea Yale, „a început să vorbească despre situația din Palestina. În scurt timp, am descoperit că, deși eu tocmai sosisem de-acolo, acest ofițer știa mult mai multe lucruri decât mine. Atunci, am început să mă edific în privința eficienței Serviciului de Informații britanic și să înțeleg câte ceva din capacitățile tânărului Lawrence.“[111]

În acea seară, Lawrence a notat observațiile sale într-un raport pentru șefii săi din serviciul de informații al armatei. Concluziile nu erau prea plăcute. Deși șoseaua Hebron-Beersheba nu era terminată, Socony încheiase lucrările pe tronsonul cel mai dificil, coborârea prin dealurile Iudeii până la marginea deșertului. Bazându-se, poate, pe experiența lui de tehnician la canalul Panama, William Yale luase măsuri ca drumul să fie croit cu o înclinare a pantei suficient de graduală, încât să permită circulația camioanelor grele — o înclinație atât de graduală, de fapt, încât cu ușurință straturile de împietruire puteau fi convertite în terasamente de cale ferată. Până atunci, tacticienii militari britanici consideraseră că orice înaintare turco-germană de anvergură spre Suez, venind din sudul Palestinei, s-ar fi limitat în mare parte la vechea cărare îngustă din apropierea țărmului Mediteranei. Cu drumul lor pornit din

Hebron, Standard Oil și William Yale fără să-și dea seama le oferiseră turcilor posibilitatea de a-și extinde aria operațiunilor cu circa patruzeci și cinci de kilometri.[112]

În dimineața de 21 noiembrie 1914, la mai puțin de trei săptămâni după intrarea Turciei în Primul Război Mondial, Ahmed Djemal Pașa, unul dintre cei trei Juni Turci ai „triumviratului“ care conducea acum Imperiul Otoman, a părăsit Constantinopolul pentru a prelua noua sa funcție dublă de comandant al Armatei a Patra și guvernator al Siriei. Autoritatea lui reală era cu mult mai mare decât sugerau aceste titluri: el era supremul conducător politic și militar al tuturor ținuturilor otomane aflate la sud de Anatolia și la vest de Irak, o zonă care cuprindea peste jumătate din teritoriul total al Imperiului Otoman din acea vreme. Și, așa cum ședea bine unei asemenea autorități, prima lui prioritate era să ducă armata turcă la canalul Suez și să lovească în inima Egiptului britanic.

Pe parcursul următorilor trei ani, Djemal Pașa va ajunge să domine complet viața în Siria, acțiunile lui purtând răspunderea pentru multe din cele care aveau să urmeze. În dubla lui capacitate de lider politic și militar, va intra de asemenea în contact — și în diferite etape le va folosi serviciile — cu trei oameni foarte diferiți: Aaron Aaronsohn, Curt Prüfer și William Yale.

În anumite privințe, Djemal, scund și robust cum era, nu părea candidatul verosimil pentru o asemenea funcție. Născut în 1872 în familia unui ofițer otoman de rang inferior, Djemal alesese o carieră în armată, cum era de așteptat, și promovase în grad, fără să se remarce în mod deosebit, înainte de a-și lega soarta de cea a conspiratorilor reformiști din Comitetul Unității și Progresului (CUP), la începutul anilor 1900. Fiind o figură relativ obscură până la lovitura de stat din 1913, care a permis Comitetului să guverne prin decrete discreționare, Ahmed

Djemal a fost numit apoi guvernator militar al Constantinopolului. După nici un an, odată cu impunerea așa-numitului „triumvirat“ al celor trei Juni Turci, acest ofițer de patruzeci și doi de ani a devenit una dintre cele trei figuri publice ale comitetului care controla din umbră imperiul.

Fără doar și poate, unul dintre motivele ascensiunii politice a lui Djemal a fost forța sa de atracție. Așa cum avea să-și amintească Henry Morgenthau, ambasadorul american în Turcia, „când îți strângea mâna, prinzându-te ca într-o menghină și uitându-se scrutător la tine cu ochii aceia pătrunzători, forța personală a acestui om devenea impresionantă“.[113] Asta nu însemna că Morgenthau îl simpatiza pe Djemal; dimpotrivă, vedea în charisma lui o forță răuvoitoare, descrisă cel mai bine printr-o proză înfierbântată și cu tente rasiale. „Avea ochi negri și sfredelitori, agerimea lor, rapiditatea și acuitatea cu care țâșneau de la un obiect la altul, cuprinzând aparent totul din câteva priviri fulgerătoare, denotau viclenie, implacabilitate și egoism în cel mai înalt grad. Chiar și râsul lui, care îi dezgolea în totalitate dantura albă, era dezagreabil și animalic.“

Un punct de vedere mai nuanțat a fost oferit de către un alt american, care l-a cunoscut bine pe Djemal în timpul războiului. Howard Bliss, președintele Colegiului Protestant Sirian din Beirut, avea să își aducă aminte de figura guvernatorului la o recepție de după-amiază organizată în timpul războiului la Beirut, un eveniment monden la care fuseseră invitați chiar și cetățenii expatriați ai dușmanilor Turciei. Djemal era „vesel, amabil, atent, preumblându-se dezinvolt cu mâinile în buzunar sau poposind pe brațul unui fotoliu, în timp ce celălalt braț al fotoliului era ocupat de o fermecătoare doamnă din Europa“.[114] Observând dragostea guvernatorului pentru copii și manifestările de afecțiune față

de nevasta sa — „neobișnuite la orientali“ —, Bliss vedea în Djemal un om prins între o vanitate copleșitoare și o bunătate profundă, „o personalitate mustind de elemente contradictorii: cruzime și clemență, fermitate și fantezie, idealitate [*sic*] și hedonism, egocentrism și patriotism“.

Aceste trăsături de caracter conflictuale oglindeau concepțiile politice ale lui Djemal. Într-adevăr, omul părea să întruchipeze contradicțiile interne inerente mișcării Junilor Turci, care oscilau între Vest și Est, modernitate și tradiție, venerație față de puterile europene și resentimente amare. Fiind un musulman evlavios, care îmbrățișa crezul jihadist al panislamismului, Djemal fusese, de asemenea, unul dintre liderii Junilor Turci care pledase cu vehemență pentru acordarea de drepturi cetățenești depline minorităților religioase și etnice din imperiu. Deși era un adevărat estet, iubind muzica și literatura europeană și plăcându-i nespus de mult să vorbească franțuzește în saloanele expatriaților de la Constantinopol, Djemal își îndemna totuși compatrioții să epureze națiunea de influența occidentală coruptă. Visând la o renaștere a Turciei și a Islamului, care să redea Imperiului Otoman splendoarea de odinioară, Djemal era în sinea lui un tehnocrat, dornic să împingă națiunea lui în modernitate, prin construirea de drumuri, căi ferate și școli.

„Avea ambiția să creeze o Sirie pe care să o poată expune cu mândrie, spre admirația Europei“, scria Bliss. „Cred că nu ar fi nedrept dacă l-aș numi un patriot personal. Era extraordinar de vanitos. Dorea să reformeze Turcia, dar dorea eminamente să fie cunoscut drept Reformatorul-Șef.“[115]

Pentru a încerca să înfăptuiască acest lucru, Djemal se va bizui pe abilitățile pe care și le perfecționase în timpul ascensiunii dificile printre tendințele politice înșelătoare ale CUP, capacitatea de a trece într-o clipită de la excelență morală

la ferocitate, o îndemânare atât de a oferi pacea, cât și de a mânui pumnalul. Așa cum aveau să descopere curând cei care trăiau pe teritoriile sudice guvernate de el, Djemal Pașa putea fi de o solicitudine extraordinară în încercarea de a ține de partea sa orice potențial dușman, dar dacă măgulirile, sinecurile și promisiunile nu păreau să aibă efect, nu ezita să aplice vechile metode ale surghiunului și execuției.

În timp ce trenul lui ieșea din gara Haidar Pașa, părăsind Constantinopolul, dificultățile reformării Siriei aveau să se contureze tot mai pregnant — obstacolul inițial întâmpinat de Djemal fiind chiar să ajungă acolo. Prima parte a acelei lungi călătorii s-a desfășurat destul de bine, un voiaj agreabil cu trenul, timp de două zile prin centrul Anatoliei, însă necazurile au început când au ajuns în orașul-depou Mustafabeyli, în capătul nordic al golfului Alexandretta. Acolo, jenați, funcționarii locali l-au informat pe Djemal că linia ferată care mergea mai departe spre orașul Alexandretta (Iskenderun, în zilele noastre) fusese recent luată de ape în câteva locuri. Pașa a hotărât să își continue drumul cu un automobil, dar după doar câțiva metri pe „șoseaua“ principală spre Alexandretta, mașina s-a împotmolit cu roțile în noroi până la osii. De acolo, după patru ceasuri de deplasare în șaua calului, Djemal a ajuns într-un final la orășelul Dort Yol, de la malul mării. Aici, au găsit un mic vagon de tramvai pentru două persoane care, cum sperau unii mai optimiști, era eventual suficient de ușor, încât să poată rula pe șinele deteriorate din lungul coastei, ca să-i ducă pe pașă și pe șeful statului-major la Alexandretta, o localitate situată la circa șaisprezece kilometri mai încolo.

„Niciodată nu voi uita această călătorie cu tramvaiul pe șinele alunecoase“, scria Djemal. „De nenumărate ori, viața noastră a fost în pericol, în timp ce înaintam prin ploaia torențială în lungul coastei, care era păzită de vase inamice...

Am ajuns la Alexandretta după o călătorie în care tramvaiul a mers pe șine care, în unele locuri, stăteau suspendate peste un gol pe porțiuni de cincisprezece până la douăzeci de metri, iar în altele erau sub apă.“[116]

Dar alte vești proaste îl așteptau în continuare pe pașă. Drumul care ducea la Alep, singura legătură dintre Alexandretta și partea dinspre interior a nordului Siriei, era acum impracticabil — deși „impracticabil“ era poate puțin zis. Cu ceva timp în urmă, începuseră niște reparații pentru refacerea drumului, dar deocamdată nu se îndepărtaseră decât pietrele de la suprafață. Aceste pietre zăceau acum sub formă de stive cât vedeai cu ochii, de o parte și de cealaltă, astfel încât drumul arăta acum ca „un canal perfect“, cum spunea Djemal. Așa cum avea să exclame în memoriile lui: „Și acesta este singurul drum care ține armata mea în contact cu patria!“[117]

Când Djemal a ajuns într-un final la cartierul său general din Damasc, în 6 decembrie, după peste două săptămâni de la plecarea din Constantinopol, trăsese deja o concluzie mai mult decât evidentă: atacarea canalului Suez trebuia amânată, până la rezolvarea unor probleme fundamentale legate de liniile de aprovizionare și de infrastructură. A făcut totuși greșeala de a împărtăși această idee tânărului ofițer german de informații, care așteptase sosirea lui în Damasc și care fusese desemnat pentru a-i servi lui Djemal drept om de legătură cu înaltul comandament german: maiorul Curt Prüfer.

Pentru Prüfer, nici nu se putea pune problema de a întârzia declanșarea ofensivei asupra Suezului. Așa cum îi scria lui Max Oppenheim după ce aflase de ezitarea lui Djemal, sprijinul pentru jihad în rândurile sirienilor fusese modest de la bun început, iar în eventualitatea unei amânări, „nu încăpea nicio îndoială că bruma de entuziasm întreținută cu multă grijă avea să dispară și că vechea indiferență, dacă nu chiar ostilitate, îi va

lua locul“. Mai grav chiar, o asemenea tergiversare ar provoca „totala descurajare a egiptenilor, care oricum sunt niște lași“.[118]

Era o atitudine destul de ciudată din partea lui Prüfer, din moment ce cea mai mare parte a scrisorii lui către Oppenheim consta din argumente care susțineau că un atac asupra canalului avea toate șansele să dea greș, teoria lui fiind că „mijloacele nu sunt suficiente pentru misiune“. Dar e posibil ca Prüfer să fi avut un motiv mai sumbru de a insista astfel. În Constantinopol, văzuse cât de mult durase până ce Turcia să fie convinsă să intre în război, și, cum știa prea bine din rapoartele serviciilor secrete, pe care le primea la Damasc, existau încă suficienți membri în conducerea CUP care unelteau pentru retragerea țării din alianța cu Germania și pentru tratative de pace cu Antanta. Un atac asupra Suezului ar fi pus capăt acestor lucruri. Din acel moment, Turcia ar fi fost nevoită să meargă umăr la umăr cu Germania, indiferent dacă la moarte sau la victorie.

La scurt timp după aceea, Djemal a primit o depeșă concisă de la Constantinopol: planul de atac asupra canalului Suez trebuia să continue fără întârziere.

---

[70] Hollis către Lansing, 9 noiembrie 1914; NARA M353, Rola 6, Clasificare zecimală 867.00/713.

[71] Magnus, *Kitchener*, pp. 282–84.

[72] Stevenson, *1914–1918*, p. 54.

[73] Keegan, *The First World War*, p. 7; J. Vallin, „La Mortalité par génération en France depuis 1899“, *Travaux et documents*, Cahier no. 63 (Paris: Presses Universitaires de France).

[74] Haig, însemnare din jurnal, 2 iulie 1916, după cum citează Gilbert, *The Somme*, p. 93.

[75] Lawrence către Liddell Hart, în Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His*

Biographers, Pt.2. p. 90.

[76] Ibid.

[77] Așa cum este citat de Fischer, *War of Illusions*, p. 542.

[78] Lawrence către Rieder, 18 septembrie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 185.

[79] Relatarea lui William Yale despre viața în Ierusalim la sfârșitul anului 1914 provine în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 2.

[80] NARA RG84, Fond 448, Volumul 14.

[81] Beaumont către Gray, 3 august 1913, Dosar 35857, No. 605; și Tewfik Pașa către Grey, 4 august 1914, Dosar 35844, No. 598, în Gooch & Temperly, *British Documents on the Origins of the War*, Vol. XI.

[82] O relatare excelentă și relativ nepărtinitoare despre tensiunile din Siria, în timpul războiului, poate fi găsită în jurnalul consulatului ținut de consulul american la Damasc, John Dye; NARA RG84, Fond 350, Volumul 101. O relatare, firește mai subiectivă, se află în *With the Turks in Palestine* de Alex Aaronsohn.

[83] Secretul despre alianța turco-germană a fost păstrat cu zel de către ambele părți. În 29 iulie 1914, în timp ce se negocia încă pactul secret cu Enver, generalul Liman von Sanders, comandantul misiunii militare germane în Turcia, a cerut permisiunea să se întoarcă în Germania în caz de război. Când i-a fost prezentată telegrama de la Sanders, kaizerul Wilhelm a notat pe margine: „Trebuie să stea acolo și, de asemenea, să instige la război și răscoală contra Angliei. Nu a auzit încă de alianța avută în vedere, conform căreia el urmează să fie Comandant-Șef?!“

[84] Oppenheim către Bethmann-Hollweg, 18 august 1914; NARA T137, Rola 143, Cadrele 16–21, Der Weltkrieg no.11, Banda 1.

[85] Prüfer, *Diary*, 8 septembrie 1914; HO.

[86] Oppenheim către Bethmann-Hollweg, 18 august 1914; NARA T137, Rola 143, Cadrele 16–21, Der Weltkrieg no.11, Banda 1.

[87] *New York Times*, 20 aprilie 1915.

[88] Prüfer, *Diary*, 7 septembrie 1914; HO.

[89] *Interrogation of Robert Mors*, 10 octombrie 1914, pp. 4–5; PRO-FO 371/1972, Dosar 66271.

[90] Mallet către Grey, 15 septembrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 8.

[91] Mallet către Grey, 6 octombrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 93.

[92] *Interrogation of Robert Mors*, 10 octombrie 1914, p. 5; PRO-FO 371/1972, Dosar 66271.

[93] McKale, *Curt Prüfer*, p. 31.

[94] Lawrence către un „Prieten“, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 188.

[95] Lawrence către Liddell Hart, 1 august 1933, în Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt. 2, p. 141.

[96] Lawrence către Fontana, 19 octombrie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 187.

[97] Lawrence către Fontana, 4 decembrie 1914, în ibid., p. 189.

[98] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 119.

[99] Aaronson, *Present Economic and Political Conditions in Palestine*, p. 6, începutul anului 1917; PRO-FO 882/14, f. 328.

[100] Aaronsohn (anonim), „Syria: Economic and Political Conditions“, *Arab Bulletin* no. 33 (4 decembrie 1916): 505.

[101] Kayali, *Arabs and Young Turks,* pp. 187–188.

[102] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman,* p. 204.

[103] Aaronsohn (anonim), „The Jewish Colonies“, *Arab Bulletin*, no. 64 (27 septembrie 1917): 391.

[104] Alex Aaronsohn, „Saifna Ahmar, Ya Sultan!“, *The Atlantic Monthly*, iulie 1916, Vol. 118.

[105] Un număr de istorici au afirmat că Djemal Pașa a ordonat expulzarea evreilor din Palestina în 1914–1915, în cadrul unei campanii generale de distrugere a comunității evreiești, dar cel care a susținut cel mai vehement această idee a fost David Fromkin. La pp. 210–211 din *A Peace to End All Peace*, Fromkin afirmă că Djemal „a dispus măsuri violente împotriva coloniștilor evrei. Influențat de un demnitar otoman animat de un antisionism crâncen, pe nume Beha-ed-din, Djemal a trecut la distrugerea coloniilor sioniste și a ordonat expulzarea tuturor evreilor veniți din străinătate — ceea ce însemna majoritatea evreilor din Palestina“. De fapt, ordinul de expulzare dat de Djemal în decembrie 1914 se aplica doar cetățenilor din națiunile beligerante ostile, aceeași politică adoptată și de alte țări la izbucnirea Primului Război Mondial, și a fost apoi modificat, în scurt timp, pentru a-i excepta pe evreii francezi și britanici. Mai mult chiar, evreilor „beligeranți“ din Palestina care urmau să fie expulzați, în principal evrei ruși, li s-a dat posibilitatea de a rămâne, cu condiția să își ia cetățenia otomană, o opțiune unică pentru Imperiul Otoman. Ca rezultat al acestui tratament tolerant și al nenumăratelor posibilități de salvare pe care le oferea, doar o mică parte, estimată la 85000, din evreii care locuiau în Palestina antebelică au părăsit sau au fost forțați să părăsească teritoriul, și în niciun caz „majoritatea evreilor din Palestina“, cum aprecia Fromkin.

[106] Aaronsohn către Rosenwald, 21 ianuarie 1915; NARA RG84, Articolul 58, Volumul 378, Clasificare zecimală 800.

[107] Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 69.

[108] Lawrence, „Syria: the Raw Material“, scris la începutul lui 1915, *Arab Bulletin* no. 44 (12 martie 1917).

[109] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 3, p. 1.

[110] Military Censor, *Statement of W. M. Yale*, 17 noiembrie 1914; PRO-WO 157/688.

[111] Yale, *T. E. Lawrence: Scholar, Soldier, Satesman, Diplomat* (nedatat, dar din 1935); BU Cutia 6, Dosar 1.

[112] Lawrence, notițe de mână (nesemnate și nedatate) de la întrevederea cu William Yale; PRO-WO 158/689.

[113] Morgenthau, *Ambassador Morgenthau’s Story*, p. 120.

[114] Bliss, „Djemal Pasha: A Portrait“, în *The Nineteenth Century and After*, vol. 86 (New York: Leonard Scott, iulie-decembrie 1919), p. 1151.

[115] Ibid., p. 1153.

[116] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, pp. 141–42.

[117] Ibid., p. 143.

[118] Prüfer către Oppenheim, 31 decembrie 1914; PAAA, Rola 21128, Der Weltkrieg no. 11g, Banda 6.

5

O mizerie abjectă

În ceea ce privește Siria, Franța, și nu Turcia, este inamicul.[119]

T. E. Lawrence către familia lui, februarie 1915

La scurt timp după preluarea postului de la hotelul Savoy, Lawrence și-a adjudecat cel mai mare perete din birou și l-a acoperit cu o imensă hartă, împărțită pe sectoare, a lumii otomane. În momentele libere, se posta în dreptul peretelui opus și contempla harta, cât îi permitea răgazul avut la dispoziție, studiind vasta ei suprafață.

În ianuarie 1915, aștepta atacul turcilor asupra canalului Suez cu o oarecare nervozitate. Unul dintre motive era faptul că el nu avea aproape nicio îndoială cu privire la deznodământul unei asemenea acțiuni. Pentru a ajunge la canal, turcii trebuiau întâi să străbată aproximativ 200 de kilometri prin ținutul neprimitor al peninsulei Sinai. Din cunoștințele lui despre acea întindere de pământ și, mai ales, despre sursele de apă limitate, Lawrence avea convingerea că forța de atac urma să fie, în mod obligatoriu, destul de mică — în niciun caz acea cifră de 100000 de soldați, cum sugerau diverși alarmiști din ierarhia armatei britanice — și, astfel, ușor de contracarat.[120]

Dar principalul motiv al nervozității lui venea din faptul că el se gândea deja la următorul capitol al războiului din Orientul

Apropiat, după ce atacul lansat de turci va fi fost respins. Atunci, avea să vină momentul ca britanicii să treacă la ofensivă, așa că, studiind hărțile lui în biroul din hotelul Savoy, Lawrence căuta locurile pe unde o forță de invazie să poată lovi devastator Imperiul Otoman.

Lawrence observase de multă vreme, probabil, o trăsătură cu adevărat bizară a acelei hărți: în ciuda dimensiunilor enorme și a coeziunii politice fragile, din punct de vedere geografic Imperiul Otoman era protejat uimitor de bine.

Centrul spiritual și politic al lumii otomane era, bineînțeles, străvechiul oraș Constantinopol, împreună cu regiunea muntoasă a Anatoliei, leagănul ancestral al turcilor, care se întindea în est. Această concentrare reprezenta un obiectiv irezistibil pentru strategii militari britanici, șansa de a „decapita“ inamicul: dacă orașul și acea regiune ar fi cucerite, negreșit tot restul imperiului s-ar prăbuși repede.

Doar că orice posibilă cale de a face acest lucru prezenta enorme obstacole. Întrucât ambii vecini europeni ai Turciei, Grecia și Bulgaria, păstrau încă neutralitatea în război, rămânea prea puțin spațiu de manevră pentru a încerca o apropiere pe uscat spre Constantinopol, venind din vest. În teorie, aliații ruși ai britanicilor ar fi putut încerca o înaintare spre est din poziția lor în capătul îndepărtat al Anatoliei, dar fiind deja vlăguiți de germani pe frontul de est, era foarte posibil ca rușii să își epuizeze trupele și armamentul disponibil înainte de a ajunge prea departe prin ținutul muntos. Cât despre o apropiere dinspre sud, asta însemna fie ca unități militare terestre să se deplaseze anevoios prin inima Anatoliei unde rezistența locală avea să fie crâncenă — și, din nou, prin munți —, fie ca o flotilă navală să treacă prin ploaia de gloanțe a forturilor turcești înșirate de o parte și de cealaltă a strâmtorii Dardanele, cu o lățime de circa cinci kilometri.

Dar alternativa de a porni de undeva de la periferia Imperiului Otoman părea și mai proastă. Forțele indiene britanice confiscaseră câmpurile petrolifere din sudul Irakului încă din primele zile de război, însă un marș pe uscat începând de acolo însemna o deplasare anevoioasă pe o distanță de circa o mie o sută de kilometri, prin lunci mlăștinoase și prin deșert, până a ajunge măcar la frontiera cu Anatolia. Tot la fel, o înaintare de forțe pornind din Egipt presupunea întâi traversarea ținutului pustiu al peninsulei Sinai, ca apoi să se ciocnească direct de trupele turcești masate în gâtuirea strâmtă din sudul Palestinei.

Dar în toată această imensă întindere de pământ, exista un punct de o mare vulnerabilitate în zidul de apărare naturală al Imperiului Otoman. Acesta era golful Alexandretta, în acel loc din nord-vestul Siriei unde lunga linie de coastă a țărmului estic al Mediteranei întâlnește linia de coastă, mult mai abruptă, a Anatoliei. Pe lângă faptul că avea cel mai adânc port natural din Mediterana răsăriteană, ceea ce constituia un atu esențial pentru operațiunile amfibii, Alexandretta oferea exact la est un teritoriu relativ plat, care lăsa un amplu spațiu de manevră unor trupe terestre pentru a forța înaintarea mai departe spre interiorul continentului.

Dar acestea erau considerente militare, pe care o serie de ofițeri britanici de rang înalt din Egipt le analizaseră încă dinaintea sosirii lui Lawrence. Unicitatea viziunii lui Lawrence, izvorâtă atât din familiaritatea lui cu regiunea — Jerablus se afla doar la o sută șaizeci de kilometri la est de Alexandretta —, cât și din observarea nemijlocită a societății otomane, ținea de domeniul politicului.

Unul dintre marile pericole ascunse, în cazul oricărui imperiu pe timp de război, vine din faptul că între hotarele lui există adesea mari comunități de oameni care nu vor să aibă

nimic de-a face cu acea stare de lucruri. Și cu cât războiul și privațiunile lui continuă mai mult, cu atât mai nemulțumite devin aceste comunități și, totodată, mai receptive la promisiunile și propaganda inamicului. Majoritatea imperiilor din Europa angajate în conflict se confruntau cu acest pericol intern, pe măsură ce războiul se extindea, dar problemele pe care europenii le aveau sub acest aspect — iar în unele cazuri acestea erau considerabile — păleau ca însemnătate în comparație cu dificultățile pe care le aveau Junii Turci în Constantinopol. În mod simplu, ținând seama de specificul extrem de poliglot al împărăției lor, aproape orice demers ar fi adoptat și care putea câștiga sprijinul unui segment al populației, în mod garantat înstrăina adeziunea altui segment. Această dilemă fusese ilustrată de rezultatele contradictorii ale chemării la jihad, în noiembrie. Deși această chemare înflăcărase momentan tinerimea musulmană, în același timp înspăimântase populațiile nemusulmane ale imperiului. Totodată, mulți arabi musulmani conservatori, deja suspicioși în privința favoritismului pe care îl sesizau la Junii Turci față de etnicii turci, considerau această chemare drept o tentativă, din partea unui regim din ce în ce mai ateu, de a juca cinic cartea religiei.

Dar dacă Imperiul Otoman era un mozaic, existau acolo modele distincte, în care diferite „culori“ predominau sau se diminuau pe toată întinderea lui. Și, dacă studiai acest mozaic de la o oarecare distanță, sesizai că exista un loc pe această imensă suprafață, unde multe dintre acele modele se contopeau, creând un fel de epicentru etnic și religios: Alexandretta.

Deja, din rațiuni de distanță și ținând seama de resursele relativ modeste alocate pentru acest scop, Lawrence era convins că un război convențional contra Turciei nu era viabil.

În schimb, era nevoie ca britanicii să adopte o așa-zisă strategie neregulată. Asta însemna să profite de fisurile interne din societatea inamicului, încheind alianțe cu cei nemulțumiți. Bazinul Alexandretta era linia de demarcație dintre lumea turcă a Anatoliei, la nord, și marea lume arabă, la sud — și, așa cum Lawrence știa prea bine din anii petrecuți la Jerablus, arabii din nordul Siriei ajunseseră să îi deteste profund pe conducătorii lor turci. Alexandretta se afla, de asemenea, la marginea fiefului armenilor, un popor care îndurase masacrări periodice săvârșite de vecinii lor turci; neîndoielnic, niciun popor nu avea mai multe motive decât ei ca să se răscoale împotriva Constantinopolului. În concepția lui Lawrence, lăsând la o parte avantajele pur militare, o debarcare britanică la Alexandretta putea aproape cu certitudine să declanșeze răscoale împotriva turcilor atât din partea sirienilor, cât și a armenilor, ceea ce ar completa în mod firesc eforturile britanicilor.

Dar Lawrence dispunea, de asemenea, de informații personale care făceau ideea și mai atrăgătoare. Șoseaua principală care lega Anatolia de părțile sudice trecea prin bazinul Alexandretta, și așa cum Lawrence știa din perioada șederii în regiune, acea șosea era într-o stare cumplită. În plus, Calea Ferată Hejaz, care lega Constantinopolul de meleagurile arabe ale imperiului, trecea prin acel bazin — sau, mai exact, lega *parțial*, deoarece ceea ce Lawrence știa de asemenea, grație călătoriei întreprinse prin regiune în urmă cu șase luni la cererea lui Stewart Newcombe, era că lucrările la două tronsoane cruciale ale acelei linii ferate în munții Taurus și Amanus, la nord de Alexandretta, nu erau nicidecum încheiate. Asta însemna că turcii nu ar avea nicio cale de a reacționa rapid, dacă o forță de invazie ar prelua controlul bazinului, iar în lentoarea reacției lor, totul fiind îndreptat spre sud și lipsiți

fiind de posibilitatea de a primi rezerve și întăriri, ar putea să cedeze rapid. Atunci, doar cu un număr redus de soldați în Alexandretta — Lawrence estima că ar fi nevoie de două sau trei mii —, britanicii ar fi în măsură nu numai să scindeze în două Imperiul Otoman, ci și să scoată din război, dintr-o singură suflare, o treime din populație și peste jumătate din suprafața teritorială a acestuia.

Dar Lawrence nu era singurul care să fi identificat extraordinara vulnerabilitate a Alexandrettei; și turcii conștientizau acut acest lucru, mai ales că din această cauză înduraseră deja unul dintre cele mai umilitoare episoade din Primul Război Mondial.

În 20 decembrie 1914, o navă de război britanică, HMS *Doris*, apăruse singuratică în largul apelor Alexandrettei și, hazardându-se cu tupeu la o cacealma, a dat un ultimatum comandantului turc din localitate, cerându-i să elibereze toți prizonierii străini din oraș și să predea, de asemenea, toate munițiile și toate garniturile de tren, în caz contrar urmând să fie bombardați. Disperați, deoarece nu dispuneau de tunuri cu care să poată rezista la un asemenea atac, turcii amenințaseră să ucidă câte un prizonier britanic pentru fiecare dintre cetățenii lor omorâți în bombardament. Acea amenințare, care încălca flagrant convențiile de război de la Geneva și Haga, indignase comunitatea diplomatică și fusese rapid contramandată de conducerea Junilor Turci din Constantinopol. Astfel, s-a ajuns la un bizar compromis: în schimbul abținerii britanicilor de a bombarda orașul, turcii erau de acord să distrugă două locomotive de tren, care se aflau în gara Alexandretta. Doar că, foarte jenați turcii au fost nevoiți să admită destul de curând că ei nu aveau nici explozibili, și nici pregătirea tehnică necesară pentru a-și respecta partea din învoială, așa că în dimineața de 22 decembrie un expert în

demolări de pe *Doris* a fost lăsat să coboare în siguranță pe țărm și să arunce în aer trenurile.[121] Din motive lesne de înțeles, atenția guvernului britanic în incidentul *Doris* s-a focalizat cu precădere asupra aspectului amenințării cu moartea, însă pentru Lawrence episodul respectiv a scos în evidență cât de panicați erau turcii de ceea ce puteau păți în Alexandretta.

Deși era doar un sublocotenent pus să colaționeze hărți, în virtutea apartenenței lui la Serviciul de informații al armatei, Lawrence se afla în poziția unică de a-și putea răspândi ideile până la cele mai înalte eșaloane ale structurii britanice de tactică militară. Nu este cu siguranță o simplă coincidență că planul unei debarcări la Alexandretta, care fusese discutat deja anterior, a dobândit o nouă urgență la scurt timp după sosirea lui Lawrence la Cairo. Judecând după inconfundabilul lui stil gramatical, Lawrence a fost, aproape cu certitudine, autorul unui decisiv memoriu de informații militare secrete asupra acestui subiect, purtând data de 5 ianuarie 1915: „Am fost informați din două surse bune că germanii de la conducerea trupelor din Siria nu se tem de nimic mai mult decât de o debarcare a noastră în nordul Siriei — afirmă ei înșiși că acest lucru ar putea fi urmat de o dezertare generală a soldaților lor arabi. Este cert că această spaimă este bine întemeiată și că o revoltă arabă generală, condusă de liga militară panarabă, ar fi rezultatul imediat al acțiunii noastre de ocupare a Alexandrettei“.[122]

Presiunile repetate în favoarea ideii au avut efect. În 15 ianuarie 1915, la doar o lună de la sosirea lui la Cairo, Lawrence i-a trimis o informare la zi vechiului său mentor de la Oxford, David Hogarth. Din cauză că scrisoarea trebuia să treacă de cenzura militară, a adoptat un ton dinadins vag: „Treaba noastră specială merge bine. Am tras cu toții tare timp de o lună ca să îi întoarcem pe «ei» de la o cale pe care noi o consideram

greșită — și se pare că am reușit complet, astfel încât astăzi am obținut tot ce vrem pentru moment, și de aceea ne simțim absolut plictisiți“.[123]

Acei „ei“ la care se referea erau strategii militari britanici din Cairo și Londra, iar „treaba“ era o operațiune amfibie de debarcare la Alexandretta. Singurul motiv de întârziere acum, i se părea lui Lawrence, era necesitatea ca asaltul turcilor asupra canalului Suez, așteptat de atâta vreme, să rămână definitiv de domeniul trecutului.

Atât de ridicat era moralul oamenilor lui, încât pentru scurt timp până și Djemal Pașa a fost emoționat la gândul că ar fi posibil ca planul să reușească până la urmă. „Toți erau absolut convinși că, în mod cert, Canalul avea să fie traversat“, își amintea el, „că ne vom înfige solid pe celălalt mal și că patrioții egipteni se vor ridica atunci și îi vor ataca pe englezi din spate.“[124]

Una dintre sursele acestui optimism avântat în rândurile Armatei a Patra otomane la sfârșitul lunii ianuarie 1915 era extraordinara tenacitate de care dăduseră dovadă în traversarea Sinaiului, un strălucit exemplu a ceea ce era posibil când îndârjirea turcilor se combina cu organizarea nemților. Efectuarea acelei traversări pe o distanță de 200 de kilometri fusese plănuită de luni de zile, cu aranjamente logistice aproape supraomenești. Sub supravegherea ofițerilor germani, unități din trupele de geniu se răspândiseră în deșert înaintea operațiunii propriu-zise, pregătind puțuri de apă pentru coloanele militare, construind rezervoare de ape pluviale și instalând depozite de muniții. Mari convoaie trase de boi transportaseră podurile plutitoare dezasamblate, necesare pentru a traversa canalul Suez, precum și artileria grea a armatei, în timp ce circa 12000 de cămile fuseseră adunate tocmai din centrul Arabiei pentru a căra proviziile. La începutul

lui ianuarie, armata de treisprezece mii de oameni a pornit pe trei căi diferite prin deșert și, în ciuda privațiunilor din acel marș — rația zilnică de mâncare a fiecărui om consta doar din 250 grame de pesmeți și un pumn de măsline —, spre sfârșitul lunii forța de atac era încartiruită la doar câțiva kilometri în estul canalului, pregătită de atac. Desigur, britanicii din Egipt știau că un atac era iminent — avioanele lor de recunoaștere fotografiaseră și, uneori, trăseseră cu muniție de război în câteva dintre formațiunile turcești —, însă păreau să nu aibă habar cât de mare putea fi acea forță inamică sau în ce punct al canalului, lung de circa o sută șaizeci de kilometri, ar fi putut să atace. Toate aceste aspecte contribuiseră la excelentul moral pe care îl aveau trupele lui Djemal.

„Obișnuiam să vorbesc cu soldații în fiecare seară despre victoria care ne aștepta“, scria el, „și ce victorie glorioasă avea să fie. Voiam să țin vie flacăra sacră în întreaga armată... Dacă, printr-un formidabil noroc, această acțiune... ne-ar fi adus izbânda, ar fi trebuit firește să o privim drept un semn de bun augur pentru eliberarea finală a Islamului și a Imperiului Otoman.“[125]

Un om care împărtășea prea puțin aceste speranțe înalte era maiorul Curt Prüfer. Împreună cu un mic contingent de alți ofițeri germani de rang inferior, îndurase și el rigorile aspre ale acelei traversări prin deșert, al cărei succes îl atribuia planificării meticuloase a principalului consilier militar german al lui Djemal, un locotenent-colonel cu numele pitoresc de Friedrich Kress von Kressenstein. Totuși, planificarea avea limitele ei, or chiar dacă Prüfer nu era un soldat profesionist — la fel ca T. E. Lawrence, fusese învestit ofițer fără niciun fel de instruire militară —, înțelegea că specificul schimbat al războiului modern avea să creeze cu siguranță probleme în viitoarea ofensivă. Cu atât mai mult cu cât, în epoca acțiunilor

de recunoaștere aeriene, pe atunci aflate doar în fașă, britanicii dețineau informații despre puterea și intențiile inamicului lor mult mai temeinice decât își imaginau turcii.

Acest lucru i-a fost confirmat lui Prüfer prin propriile lui misiuni de recunoaștere la canalul de Suez. Planul de atac prevedea ca flancurile armatei turce să efectueze diversiuni în capătul de nord și de sud al canalului, în timp ce forța principală de aproximativ 6500 de oameni năvălea în apropierea punctului de mijloc, forțând traversarea, exact deasupra Marelui Lac Amar. Când Prüfer a mers în recunoaștere împreună cu un grup de cercetași ai armatei, furișându-se în apropiere de canal, în dimineața de 25 ianuarie, a observat doar două drage britanice și câteva ambarcațiuni mai ușoare pe lac. Peste trei zile însă prezența forțelor britanice la fața locului crescuse, incluzând câteva vase de transport și două crucișătoare, iar până la 30 ianuarie numărul lor ajunsese la circa douăzeci de nave. Între timp, Prüfer scăpase teafăr ca prin minune, când un avion britanic de război aruncase două bombe pe cartierul general al taberei militare.

„Mărturisesc că loviturile repetate ale bombelor, exploziile puternice și fumul negru care s-a ridicat, m-au înspăimântat“, nota el în jurnalul lui, „deși m-am străduit din răsputeri să nu se vadă. În tabără, toată lumea alerga talmeș-balmeș.“[126]

În opinia lui Prüfer, totul indica un viitor dezastru. „Crucișătoarele inamicului controlează situația pe lac“, scria el la întoarcerea din misiunea de recunoaștere, în 30 ianuarie. „Vom fi distruși înainte de a ajunge de fapt în apropierea canalului de navigație.“ În seara aceea, a mâncat „meniul spânzuratului“, sparanghel și pâine prăjită, ca francezii.[127]

Asaltul s-a produs în cele din urmă în primele ceasuri ale dimineții de 3 februarie 1915. Profitând de o scurtă furtună de nisip care le-a disimulat acțiunile, geniștii turci au asamblat la

repezeală cele zece poduri plutitoare, la marginea apei, în timp ce infanteriștii se adunau în spate, pregătiți să se năpustească spre celălalt mal. Într-un moment crucial totuși, un proiector britanic a prins agitația de pe mal; într-un baraj de tiruri de artilerie și mitraliere, șapte dintre podurile plutitoare au fost distruse rapid. Aceste rafale de focuri au fost probabil o binecuvântare, până la urmă, pentru Armata a Patra, întrucât au limitat măcelul. Cu toate acestea, cei aproximativ șase sute de soldați turci care reușiseră să ajungă pe celălalt mal înainte ca posibilitățile de salvare să nu fie retezate au fost ori uciși, ori constrânși să se predea.[128]

Prüfer primise misiunea donquijotescă de a conduce un lung convoi de căruțe pline cu saci de nisip; conform planului, sacii de nisip urmau să fie folosiți atât pentru a bloca accesul prin canal, cât și pentru a crea un pod până pe celălalt mal. El însă și-a petrecut toată ziua mutându-se pe linia frontului dintr-o zonă de haos în alta, în timp ce obuzele trase de pe vasele britanice explodau de jur împrejur.

Spre înserate, Djemal și principalii săi consilieri germani au conchis că situația era disperată și au ordonat să înceapă retragerea generală, înapoi prin deșertul Sinai. Spre surprinderea tuturor, britanicii nu au făcut nici o tentativă de a urmări armata care fugea din calea lor, ceea ce a permis ca retragerea să se desfășoare la fel de ordonat și disciplinat cum fusese și înaintarea.

În ciuda presimțirilor sumbre din ajunul bătăliei, înfrângerea operațiunii de la canalul Suez părea să-l fi descurajat complet pe Curt Prüfer. Invocând o rană ușoară la braț — din câte se părea, fusese lovit de niște schije în timpul asaltului —, s-a retras în Hafir el Andscha, o localitate dintr-o oază din marginea estică a Sinaiului, pentru a trimite rapoarte oficiale lui Max von Oppenheim și lui Hans von Wangenheim,

ambasadorul Germaniei în Turcia. Tonul pe care l-a folosit era tăios, chiar zeflemitor, când a relatat eșecul campaniei de a declanșa o răscoală a egiptenilor.

„Cu toată agitația noastră“, îi scria el lui Oppenheim, „în ciuda miilor de broșuri [jihadiste], nu am avut nici un dezertor... Egiptenii sunt chiar mai lași în disperarea lor, și le lipsește adevărata iubire de patrie.“[129]

Dar, în mod limpede, dezamăgirea lui avea rădăcini mai adânci. De când intrase în echipa lui Max von Oppenheim, fostul specialist în limbi orientale adoptase cu fervoare ideea unui jihad panislamic contra imperiilor care reprezentau inamicii Germaniei. Nu doar bătălia, ci întreaga campanie din Sinai dovedise cât de nefondată era această iluzie. Încă de la bun început, tensiunile au fost evidente între componenta turcă și cea arabă a forței de asalt, iar aceste tensiuni nu au făcut decât să se agraveze cu timpul. Multe dintre unitățile de arabi au luat-o la fugă imediat ce au început împușcăturile, sau de la bun început au stat deoparte, în timp ce altele au trecut de partea dușmanului. Disprețul lui Prüfer îi viza în mod special pe războinicii nomazi beduini, dintre care pe mulți îi recrutase personal pe post de cercetași, dar care, în mod similar, se evaporaseră fără urmă în ziua decisivă. De fapt, singurul element unificator detectabil în sânul acestor grupuri recalcitrante era antipatia față de consilierii lor germani; de asemenea, până și mulți dintre ofițerii turci adoptaseră o politică de „rezistență pasivă“ față de orice îndrumare oferită de germani pe parcursul campaniei.

„Războiul sfânt“, îl informa Prüfer, din Hafir el Andscha, pe vechiul său mentor, „este o tragicomedie.“[130]

Djemal Pașa avea o viziune cu mult mai optimistă. Chiar dacă era evident că asaltul nu dusese la o răscoală egipteană, așa cum sperase el, operațiunea militară avea să-i determine pe

britanici să țină mai multe trupe, în rezervă, în Egipt, ceea ce însemna mai puține trupe disponibile pentru a lupta altundeva. Mai mult, oprind la timp atacul, armata lui rămăsese aproape intactă. Pe de altă parte, în timp ce se deplasau înapoi prin Sinai, fiecare pe drumul său, Djemal și Prüfer împărtășeau negreșit un sentiment de neliniște din ce în ce mai acut. Ținând seama de principiul ripostei prompte, specific oricărui război, era de așteptat ca represaliile să apară curând sub forma unei ofensive britanice. Singura întrebare era *unde*, or din călătoriile lor recente prin Siria, amândoi știau care era locul cel mai plauzibil: Bazinul Alexandretta.

Motivele de îngrijorare nu erau doar șinele de cale ferată stricate și drumurile tip „canal“ care împiedicau accesul. În graba de a aduna de pe tot cuprinsul imperiului trupe de nădejde pentru linia frontului, turcii fuseseră nevoiți să lase apărarea regiunii Alexandretta în seama a doua divizii de mâna a doua, compuse aproape în exclusivitate din arabi sirieni. Detestându-i pe ocupanții turci chiar și în vremurile bune — or acestea nu erau nicidecum vremuri bune în lumea otomană —, era foarte posibil ca aceste unități arabe să cedeze rapid la primul semn al unei debarcări a Aliaților, ba poate chiar să treacă în cealaltă tabără.

De fapt, din cauza îngrijorării pe care i-o provoca situația din Alexandretta, Djemal Pașa fusese deja împins la un gest foarte nesăbuit. Disperat să mascheze abjecta vulnerabilitate a orașului, el era cel care amenințase să îi execute pe prizonierii britanici, în luna decembrie, când HMS *Doris* venise în apropiere de țărm. Acum, ca urmare a înfruntării de la Suez, guvernatorul Siriei era sigur că britanicii aveau să se întoarcă din nou la ceea ce era pentru Turcia „călcâiul lui Ahile“ și că de data asta nu aveau să mai existe negocieri, și nici vreo modalitate de a-i opri.

De-a lungul istoriei s-a întâmplat, nu o dată, ca o forță militară superioară numeric să sufere o înfrângere, când toate condițiile garantau, de fapt, o victorie aproape sigură. De obicei, acest fenomen își are rădăcina în una dintre următoarele trei cauze: aroganța, o credință atât de oarbă în propria superioritate culturală sau militară, încât capacitățile inamicului nu mai sunt luate în serios; interferența politicului; și viziunea de tunel, acea tendință ciudată, întâlnită la unii strategi militari și generali de armată, de a crede că o demarare defectuoasă ar putea fi rectificată simplu, mărind numărul trupelor și al armelor de foc aruncate în luptă. La începutul anului 1915, armata britanică avea să se îndrepte spre un fiasco de proporții colosale, pe care doar acțiunea concertată a acestor trei factori l-ar fi putut induce.

După respingerea fulminantă a asaltului turcesc asupra Suezului în 3 februarie, Lawrence și alți membri ai unității de informații secrete a armatei de la Cairo au presupus că planurile pentru o debarcare la Alexandretta aveau să fie puse în aplicare imediat. În schimb, strategii militari din Londra începuseră să se concentreze deja asupra unui punct diferit de pe linia de coastă a Imperiului Otoman: strâmtoarea Dardanele, la sud de Constantinopol.[131]

Fiind una dintre cele mai ciudate formațiuni naturale de pe pământ, Dardanelele reprezintă un canal de navigație îngust, asemenea unui fiord, flancat de continentul asiatic turcesc pe malul său estic, și peninsula muntoasă Gallipoli, pe malul său vestic. După un traseu de aproximativ șaizeci de kilometri, șerpuind printre munți, strâmtoarea se deschide spre nord, la confluența ei cu marea interioară Marmara, în capătul căreia se află orașul Constantinopol, sau Istanbulul din zilele noastre. Din motive evidente, intrarea sudică în Dardanele, la care se ajunge venind din Mediterana, a fost considerată dintotdeauna poarta

maritimă spre Constantinopol, ceea ce a făcut ca încă din Antichitate fiecare civilizație care a controlat regiunea să ridice fortificații în acea zonă. Forturile otomane, care erau presărate pe pantele înalte de deasupra strâmtorii la începutul anului 1915, fuseseră clădite pe ruinele unor forturi bizantine, care la rândul lor fuseseră construite pe ruinele unor cetăți romane și grecești.

„Forțarea Strâmtorii“ fusese o idee tentantă pentru strategii militari britanici încă de la intrarea Turciei în război, și cu atât mai mult odată cu numirea lui Winston Churchill ca prim lord al amiralității. Așa cum acesta a subliniat în repetate rânduri în cadrul guvernului britanic — adesea până la saturație, cum era stilul lui —, având în nordul acelei strâmtori un Constantinopol lipsit de apărare, în acest punct se afla șansa de a decapita rapid inamicul turc și de a-l scoate din război. Un argument în plus pentru o străpungere armată prin Dardanele a fost strigătul de ajutor din partea Rusiei, care era dur presată în nord de forțele germane și austro-ungare. În condițiile în care porturile din nordul Rusiei erau sub gheață sau supuse unor acțiuni de hărțuire din partea submarinelor germane, singura rută maritimă posibilă pentru un asemenea ajutor, susținea Churchill, era prin sud.

Pe măsură ce la Londra creștea consensul pentru o operațiune navală prin Dardanele, la Cairo cei care pledau pentru o debarcare la Alexandretta s-au trezit din ce în ce mai marginalizați; în condițiile în care Marina Regală avea să se focalizeze asupra primei ținte, li s-a spus, forțele disponibile pentru a susține o intervenție asupra celeilalte ținte ar fi insuficiente. În esență, această dispută era absurdă. Chiar și în cea mai pesimistă estimare a Ministerului de Război[132], se ajunsese la concluzia că Alexandretta ar fi putut să fie cucerită cu circa 20000 de soldați — cu mult mai mult decât cifra de

două sau trei mii de oameni avută în vedere de Lawrence, totuși o nimica toată în comparație cu numărul celor care se holbau în gol peste tărâmul nimănui pe frontul de vest. Adevărata problemă era miopia instituțională. Întrucât Dardanelele deveniseră acum prima prioritate în Orientul Apropiat, orice operațiune la Alexandretta era considerată drept diversiune, or pentru tacticienii militari britanici din eșaloanele superioare, adepți ai teoriei secolului al XIX-lea de a concentra toate forțele disponibile într-un singur punct, diversiune rima cu deriziune.

La toate astea, se mai adăuga o aroganță glacială. Turcia era o putere de categoria a treia, cu soldați prost hrăniți, prost instruiți, slab înarmați și recalcitranți. În intervalul ultimilor cinci ani, fuseseră bătuți de italieni, bulgari, greci, sârbi și muntenegreni. De curând, fuseseră puși pe fugă de la canalul Suez și măcelăriți de ruși în bătălia de la Sarikamiș, în estul Turciei. „Văzută ca un întreg, armata turcă“, raportase un ofițer britanic superiorilor săi în noiembrie 1914, „era ca o miliție moderat antrenată și compusă de regulă din țărani duri, dar înceți la minte, panicându-se ușor în fața neprevăzutului, ca majoritatea oamenilor needucați.“[133] Ce șanse putea avea această prostime contra puterii Imperiului Britanic? Prin urmare, de ce să îi ciupim de călcâie la Alexandretta, când am putea să îi decapităm la Constantinopol?

Mai exista în joc însă și o altă chestiune, complet diferită, care nu avea nimic de-a face cu strategiile militare sau cu trufia, ci ținea întru totul de politică. Încă de la începutul războiului, Franța revendicase Siria, o pradă de război pe care voia să o ia în stăpânire la încheierea conflictului. Chiar dacă enclava Alexandretta se afla exact în afara granițelor unanim recunoscute ale Siriei în sensul larg al denumirii, toate discuțiile britanicilor despre răscoala din Siria, care avea să

urmeze negreșit după o debarcare la Alexandretta — discuții pe care ironia făcea ca Lawrence să le fi generat în mare parte, prin rapoartele lui trimise la Londra —, le creau francezilor o mare nervozitate. Mai simplu spus, în cazul în care avea loc o ofensivă a Aliaților în regiunea siriană, francezii doreau să participe de la bun început, pentru a prelua controlul asupra situației. Lucrul acesta era de înțeles la un nivel teoretic, poate, dacă nu urma și reversul: din moment ce Franța, presată dur pe frontul de vest, nu avea trupe disponibile pentru o asemenea acțiune, însemna ca întreaga regiune, inclusiv Alexandretta, să fie de neatins, din punct de vedere militar, chiar și pentru aliații ei.

Indiferent dacă în mod justificat sau nu, în mintea lui Lawrence această obiecție a francezilor zădărnicea planul pentru Alexandretta mult mai mult decât obtuzitatea Ministerului de Război al Marii Britanii. La mijlocul lui februarie, când personalul unității de informații de la hotelul Savoy a aflat cu stupoare despre această poziție a Franței, Lawrence a compus o scurtă scrisoare adresată părinților săi, în care nota cu amărăciune: „În ceea ce privește Siria, Franța, și nu Turcia, este inamicul“.[134]

Inițial impresia a fost că indignarea lui Lawrence era deplasată, iar manevrele din Dardanele aveau să fie un succes. În 19 februarie, o flotilă combinată britanică și franceză a apărut la intrarea sudică în strâmtoare, iar tunurile lor cu bătaie lungă s-au apucat să bombardeze în voie fortărețele turcești de acolo. În condițiile în care turcii abia au reușit niște riposte simbolice, majoritatea forturilor dinspre țărm au devenit curând mormane de moloz, ceea ce l-a făcut pe comandantul flotei britanice să prezică încrezător că, înaintând metodic prin strâmtoare și distrugând celelalte fortificații turcești care mai rămâneau, armada lui ar putea ajunge la

Constantinopol în două săptămâni. În mod limpede, locuitorii acestui oraș i-au dat perfectă dreptate. În timp ce flota Aliaților s-a retras pentru reaprovizionare înainte de marele atac, iminenta cădere a Constantinopolului părea atât de inevitabilă, încât rezervele de aur ale statului au fost expediate rapid într-un loc sigur din interiorul Imperiului, iar mulți demnitari urzeau pe furiș planuri de fugă, pentru a-și salva pielea.[135]

Omul care nu împărtășea acest punct de vedere era T. E. Lawrence. Dimpotrivă, nutrind speranța că, atâta timp cât operațiunea din strâmtoarea Dardanele nu demara în forță, exista încă posibilitatea de a anula decizia francezilor, Lawrence a folosit acalmia de după bombardamentele din 19 februarie pentru a continua pledoaria în favoarea unei debarcări la Alexandretta, însă zadarnic. Din moment ce acum comandamentul armatei britanice devenise surd la argumentele lui, nu i-a mai rămas decât să apeleze la singura persoana cunoscută, care avea relații influente în ierarhia politică britanică, David Hogarth.

Deși Lawrence adoptase întotdeauna un ton colegial și dezinvolt cu mentorul său, scrisoarea lui către Hogarth din 18 martie era complet diferită: imploratoare, chiar imperioasă. Subliniind întâi importanța capitală de a cuceri Alexandretta — „cheia întregii regiuni, după cum știi“ — și avertizând cât de periculos ar fi dacă ar încăpea pe mâinile oricărei alte puteri statale, îi trasa lui Hogarth o serie de ordine operative pentru a anihila diversele forțe aliniate contra planului: „Nu poți găsi pe cineva care să-i sugereze lui Winston [Churchill] că există țiței care erupe la suprafață chiar într-un loc de pe plajă (foarte bine apreciat de mulți ingineri, dar concesiunile au fost mereu refuzate de turci), zăcăminte uriașe de fier lângă Durt Yol la 16 kilometri spre nord și cărbune, de asemenea... Apoi, du-te la F.O. [Foreign Office] dacă poți. Spune-le că, în Convenția de la

Bagdad, Franța a renunțat la Alexandretta în favoarea germanilor și a recunoscut că nu face parte din Siria. Jur că nu face parte din Siria — și știi că se vorbește turcește... Ocupând Alexandretta cu 10000 de oameni suntem inexpugnabili“.[136]

Indiferent dacă Hogarth avea sau nu influența necesară de a pune în aplicare asemenea instrucțiuni, era deja prea târziu. Exact în ziua când Lawrence trimitea această scrisoare, 18 martie, flota Aliaților a revenit la intrarea în strâmtoarea Dardanele ca să își reia campania de bombardamente. Doar că de data asta lucrurile nu au mers deloc conform planului.

În primele trei ceasuri, armada Aliaților a bombardat forturile de pe coastă, aproape cu aceeași ușurință ca în februarie. Necazurile au început când prima linie de nave a primit comanda să se retragă, pentru a face loc unei a doua linii. În timpul bombardamentelor din februarie, turcii observaseră un obicei ciudat al flotei Aliaților: atunci când schimbau direcția de mers, aproape invariabil își întorceau navele spre dreapta, la tribord; sperând că această tradiție avea să continue, turcii instalaseră recent un singur șir de mine într-un golfuleț pe care Aliații l-ar traversa întorcând la tribord. Cum era de așteptat, cam la două după-amiaza, prima linie de nave din flota Aliaților a cârmit direct în câmpul de mine. Într-o rapidă succesiune, trei vase de război s-au scufundat, iar alte trei au fost grav avariate.[137]

Deși expresia „împotmolire în misiune“, cu toate conotațiile ei negative, nu se folosea în 1915, bine era să fi fost totuși cunoscută. Analizând dezastrul produs de câmpul de mine în 18 martie, strategii militari britanici au ajuns la concluzia rezonabilă că Dardanelele nu se puteau cuceri doar prin forțele navale. Lucrul pe care nu l-au înțeles însă a fost că trebuia să se renunțe cu totul la acea campanie, căutând o altă soluție. Dimpotrivă, Aliații urmau acum să supraliciteze: efortul

marinei militare în strâmtoare avea să fie dublat de o ofensivă terestră.

Avea să treacă o bună bucată de timp până ca lumea să înțeleagă că fusese vorba despre una dintre cele mai nefaste decizii din Primul Război Mondial, spulberând definitiv orice speranță ca operațiunile militare din Orientul Mijlociu — și implicit din Europa — să se fi putut încheia rapid. Între timp, regimul de la Constantinopol, care doar cu câteva zile în urmă cochetase cu ideea de a abandona capitala, a căpătat un nou respiro, când Aliații au oprit iarăși ostilitățile pentru a încropi o forță terestră.

În plină iarnă a anului 1915, Standard Oil Company din New York a hotărât ce să facă până la urmă cu William Yale. Eliberându-l din Cairo, acea „Sodoma și Gomora“ a timpurilor moderne atât de supărătoare pentru sensibilitățile lui de yankeu, i s-a dat ordinul de a reveni la Constantinopol.

Cu mai multă viclenie, poate, decât oricare altă corporație internațională, Socony urmărise tragedia în desfășurare a Primului Război Mondial și decisese să o valorifice spre propriul avantaj. De fapt, încă din primele zile ale războiului elaborase un plan prin care să poată aproviziona cu petrol *ambele* blocuri europene beligerante, prin reînregistrarea petrolierelor firmei sub pavilionul unor state neutre. Chiar dacă această mașinație fusese dată în vileag, Yale a descoperit că Socony născocise acum un nou sistem ingenios de a introduce clandestin petrol în Turcia, prin Bulgaria care era neutră. Dar asta era o nimica toată pe lângă ceea ce Standard punea la cale în continuare, iar pentru realizarea acestui plan de anvergură se decisese ca Yale să fie adus înapoi în Turcia.

Ceea ce șefii de pe Broadway 26 ajunseseră să înțeleagă era că, atâta vreme cât războiul continua pe tot cuprinsul Europei — și, un lucru la fel de esențial, atâta vreme cât Statele Unite nu

se amestecau în conflagrație —, vastele teritorii ale Imperiului Otoman erau practic la dispoziția lor. În condițiile în care concurența lor britanică, franceză și rusă era scoasă din joc până la încheierea ostilităților, Socony avea acum excelenta oportunitate de a pune mâna pe oricâte concesiuni petrolifere din Orientul Apropiat ar fi dorit — și, întrucât ei reprezentau singura mare companie de profil care opera încă în regiune, puteau face asta la niște prețuri extrem de scăzute. Planul se baza pe realitatea că Turcia avea nevoie cu disperare de petrol, un produs vital pentru capacitatea ei militară de a-și înfrunta adversarii. Petrolul provenit din operațiunile de contrabandă prin Bulgaria era întru totul insuficient, în raport cu necesitățile reale, iar pentru acoperirea acestora Standard avea o posibilă soluție: Palestina.

În diferite studii geologice datând încă de la sfârșitul anilor 1800, informațiile sugerau că în centrul Palestinei s-ar putea afla unul dintre cele mai mari zăcăminte de țiței din lume, rămas încă neexploatat.[138] Echipa de topometrie, din care William Yale făcuse parte în 1913–1914, investigase doar o mică porțiune a acelei suprafețe, circa patruzeci și cinci de mii de acri, încadrându-se între limitele zonelor concesionate. Standard urmărea să își extindă masiv proprietățile din Palestina, iar acum vedea o modalitate de a face acest lucru.

Exact înainte de întoarcerea lui Yale, conducerea filialei Socony din Constantinopol comunicase guvernului otoman că, după o analiză atentă, conchiseseră cu părere de rău că suprafața acoperită de cele șapte concesiuni ale lor în Kornub era pur și simplu prea mică, pentru ca lucrările de exploatare să fie rentabile din punct de vedere financiar.[139] Dacă o asemenea concluzie părea ciudată venind de la Socony la atât de scurt timp de când firma se lansase într-un masiv efort de a dezvolta acele concesiuni, o întrebare firește mult mai

presantă, pentru un stat însetat de petrol în războiul pe care îl purta, era câți acri considera Standard că ar fi necesari *în plus* pentru rezolvarea problemei? Răspunsul: o jumătate de milion de acri în plus, sau, în termeni mai tangibili, aproape întreaga întindere de pământ din centrul Iudeii, de la Marea Moartă la Mediterana, o suprafață acoperind cam o zecime din statul Israel actual.[140]

Doar că exista un amănunt-cheie în toate astea, cu care Socony considera că nu ar avea rost ca turcii să-și bată capul. Socony nu avea nicio intenție să foreze de fapt după țiței, darămite să mai procedeze și la rafinarea lui, decât abia după terminarea războiului.[141] Unicul țel al firmei era să profite de „momentul de aur“ pe care războiul îl oferea ca să obțină acei 500000 de acri pentru viitor, un viitor care, cu condiția unor acțiuni de lobby judicioase, întreprinse pe lângă diplomați și politicieni judicios selectați, nu ar depinde nicidecum de partea care avea să câștige războiul până la urmă.

Fiind angajatul firmei Socony cu cea mai mare experiență în problemele Palestinei, William Yale avea să fie omul recomandat pentru a se ocupa de acel ținut. Primul lucru ce se impunea totuși era modificarea legislației turcești în materie de minerit; legile existente erau învechite și complicate, fiind un adevărat impediment pentru genul de rapt teritorial pe care Standard spera să îl realizeze. În acest scop, filiala Socony din Constantinopol s-a apucat să redacteze pentru parlamentul turc un set cuprinzător de recomandări vizând o nouă legislație a mineritului — o inițiativă înlesnită de faptul că îl trecuseră pe secretarul senatului turc pe statul lor de plată și îl plasaseră pe Yale în comitetul de elaborare a proiectului de lege.[142] Astfel, la douăzeci și șapte de ani, după nici optsprezece luni de când muncise ca simplu sondor pe un câmp petrolifer din Oklahoma, Yale a devenit un factor esențial în refacerea legilor comerciale

ale unui imperiu străin.

Căminul German este o splendidă clădire din piatră galbenă și ardezie, care se înalță pe linia de creastă a Muntelui Măslinilor la Ierusalim. Astăzi, contururile austere ale complexului arhitectural sunt îndulcite de chiparoșii și pinii care îl înconjoară, dar când a fost construit la începutul anilor 1900, la comanda și indicațiile precise ale kaizerului Wilhelm al II-lea al Germaniei, terenul golaș și poziția proeminentă pe coama masivului muntos îi confereau o asemănare deloc neglijabilă cu un castel bavarez.

Clădit pentru a găzdui pelerinii și clericii germani veniți să viziteze Țara Sfântă, clădirea arată ca o mănăstire medievală deosebit de agreabilă, cu scări de piatră brută făcând legătura dintre diferitele etaje și cu galerii interioare deschise, oferind priveliști spre grădinile din incinta complexului. La parter, se află o capelă grandioasă clădită din piatră, ferestrele cu vitralii, în combinație cu arcadele în stil maur, amintind de Marea Catedrală din Córdoba. Atât de grandios este ansamblul, încât Djemal Pașa l-a ales ca sediu al cartierului său general din Ierusalim în timpul Primului Război Mondial, orașul unde el și ofițerul lui de legătură german, Curt Prüfer, s-au întors după experiența de tristă amintire trăită la canalul Suez, în februarie 1915.

În Ierusalim, guvernatorul a devenit rapid cunoscut pentru iritabilitatea pe care o manifesta în exercitarea atribuțiilor funcției sale. Noul său secretar personal, un ofițer în rezervă, tânărul de douăzeci și unu de ani Falih Rifki, a avut prilejul de a observa acest lucru încă din prima lui zi de muncă la cartierul general, în iarna anului 1915. Introdus în sanctuarul interior al lui Djemal, Rifki a urmărit cum guvernatorul a semnat în viteză un vraf de hârtii, plasate în fața lui și luate apoi de trei aghiotanți, fără să-i bage în seamă pe cei aproximativ douăzeci

de bărbați care stăteau în picioare într-un colț al sălii, palizi și tremurând de frică. Când Djemal a isprăvit în fine cu semnarea hârțoagelor, s-a întors spre grupul de oameni, cu toții conducători vârstnici din orașul palestinian Nablus, și i-a întrebat dacă înțelegeau gravitatea crimelor lor, nespecificate însă. Bătrânii din Nablus, aparent nesesizând că întrebarea guvernatorului se voia doar retorică, au început să se lamenteze că ei erau nevinovați și să ceară îndurare.

„Liniște!“ a tunat Djemal. „Știți care este pedeapsa pentru aceste crime? Execuția capitală! Execuția capitală!“ Lăsând câteva clipe pentru ca informația să-și facă efectul, a continuat apoi pe un ton mai calm: „Dar puteți să-i mulțumiți lui Dumnezeu pentru sublima milostivire a Imperiului Otoman. Pentru moment, mă voi mulțumi să vă surghiunesc, pe voi și familiile voastre, în Anatolia“.[143]

După ce oamenii i-au mulțumit adânc, Djemal s-a întors spre Rifki, ridicând din umeri. „Ce poți să faci? Așa se procedează pe-aici.“

Întâmplarea exemplifica destul de bine stilul de conducere al lui Djemal Pașa, un om căruia i se potrivea perfect epitetul de „versatil“. Veșnic oscilând între o severitate turbată și o mărinimie duioasă, adesea în cadrul aceleiași conversații, îi ținea pe toți cei din jurul lui într-o stare de permanentă incertitudine, din cauză că nu puteau ști niciodată care avea să fie reacția lui la o situație sau alta. Howard Bliss, președintele Colegiului Protestant Sirian din Beirut, își amintea de o întâlnire dintre Djemal și un britanic venit să-i ceară o favoare; guvernatorul a refuzat tăios toate solicitările, până când, la țanc parcă, un aghiotant i-a adus un plic sigilat. Citind conținutul, Djemal s-a luminat la față, cu un zâmbet larg.

„Acum pot să îți acord toate solicitările“, a anunțat el. „Tocmai am primit o decorație de la țarul Bulgariei, iar în

asemenea ocazii întotdeauna acord primele favoruri care îmi sunt cerute.“[144]

Desigur, unul dintre efectele acestui stil de guvernare era faptul că problemele nu se rezolvau niciodată cu adevărat; știind că aproape orice decret aspru putea fi contramandat sau, invers, orice favoare acordată putea să fie imediat revocată, petiționarii au învățat să apeleze la bunăvoința lui Djemal când auzeau că era binedispus — ori, bizuindu-se pe legea mediilor, pur și simplu să îl implore în mod repetat.

Pentru a-i lua cumva apărarea, nu se poate spune că guvernatorul Siriei nu ar fi avut suficiente motive de enervare. Într-adevăr, spre mijlocul lunii martie 1915, Djemal Pașa era asaltat de o atare succesiune de situații critice, încât și cea mai jovială persoană din lumea s-ar fi simțit cumva depășită. Ținând seama de dificultatea situației create, prima dintre aceste crize, apărută în dimineața de 22 martie, friza absurdul: lăcustele.

Consulul Spaniei la Ierusalim, un tânăr spilcuit pe nume Antonio de la Cierva, Conde de Ballobar, lucra la birou în acea dimineață, când a observat că subit cerul s-a întunecat dramatic, ca și cum ar fi avut loc o eclipsă solară. „Când m-am uitat afară de pe balcon, am văzut că un nor imens acoperise complet lumina soarelui.“ Sub privirile lui Ballobar, norul a coborât, revelându-se sub forma a milioane și milioane de lăcuste. „Pământul, balcoanele, acoperișurile, întregul oraș și apoi meleagurile rurale, totul a fost acoperit de aceste mici vietăți păcătoase.“[145]

La fel de repede cum apăruse, hoarda s-a mutat mai departe, pornind înspre est spre Ierihon, însă în zilele următoare vești despre plaga lăcustelor au început să vină de pe tot cuprinsul Palestinei centrale. Se povestea despre livezi și câmpuri întregi pustiite, rămase fără frunze și fără răsaduri în

doar câteva ceasuri, despre animale de fermă și prunci lăsați un pic nesupravegheați, care orbiseră, din cauza insectelor ce se hrăneau cu lichidul din ochii lor.[146]

Țara Sfântă trecuse prin diverse invazii de lăcuste în trecut, dar nimic în memoria oamenilor nu se compara cu calamitatea de acum. Mai mult, nici momentul în care se petrecuse nu ar fi putut să fie mai nefericit. Adăugându-se la adversitățile provocate de efortul de război — zeci de mii de țărani sirieni fuseseră încorporați în armată, rechiziționarea animalelor de fermă și a utilajelor fusese făcută cu samavolnicie —, flagelul actual avea să înrăutățească și mai mult sezonul semănăturilor de primăvară, cauzând implicit o mare penurie de alimente și creșteri imprevizibile ale prețurilor. Într-adevăr, nota consulul Ballobar, în câteva ore de când roiul de lăcuste năpădise Ierusalimul, prețurile la grâu din bazarurile din oraș urcaseră necontrolabil.

Fidel imaginii de reformator pe care și-o atribuia, Djemal Pașa nu s-a apucat să constituie un comitet sau să numească vreun slujbaș care să se ocupe de problemă, cum ar fi fost tipica reacție otomană la o criză. În schimb, el l-a convocat imediat pe cel mai celebru savant agronom din Siria, emigrantul evreu de treizeci și nouă de ani, Aaron Aaronsohn.

Întâlnirea dintre acești doi bărbați, ambii de o tenacitate cruntă, a avut loc în 27 martie și, conform preferinței lui Djemal, discuția s-a purtat în franceză. Începutul a fost furtunos. Descriind tehnicile moderne care puteau fi folosite pentru a combate calamitatea, Aaronsohn nu a ratat prilejul de a critica fățiș rechiziționările cu toptanul făcute de armată, din cauza cărora regiunea rămăsese aproape devastată, chiar înainte de invazia lăcustelor. Conform celor relatate de Aaronsohn ulterior, guvernatorul într-un final i-a întrerupt tirada cu o simplă întrebare: „Ce-ar fi dacă eu aș porunci să fii

spânzurat?“

Într-o replică plină de spirit, făcând aluzie atât la corpolența lui considerabilă, cât și la rețeaua de prieteni influenți din străinătate, agronomul a ripostat: „Excelența Voastră, greutatea trupului meu ar rupe spânzurătoarea cu un zgomot atât de puternic, încât s-ar auzi până în America“.[147]

Lui Djemal, se părea că i-a plăcut răspunsul. Până la încheierea întâlnirii, îl numise deja pe Aaronsohn în funcția de inspector-șef al unui nou program de eradicare a lăcustelor și îi acordase puteri aproape dictatoriale pentru a-l aduce la îndeplinire. Dacă se întâmpla ca vreun funcționar mărunt să îi stătea în cale lui Aaronsohn, guvernatorul trebuia să fie anunțat, iar funcționarul urma să dea socoteală în fața lui.[148]

Dar dacă plaga lăcustelor a putut fi delegată unui expert, nu la fel s-a întâmplat cu celelalte necazuri ale lui Djemal din acea lună a lui martie.

De ceva vreme deținea informații care sugerau că era posibil ca „problema arabă“ din imperiu să fie cu mult mai gravă decât își imaginau cei de la Constantinopol, și că situația din Siria putea fi asemuită cu un vulcan mocnit.

La scurt timp după ce Turcia intrase în război în noiembrie, o unitate de ofițeri turci de contraspionaj intrase cu forța în clădirea ferecată a consulatului francez din Beirut, unde descoperise nenumărate documente într-un seif ascuns în perete. Acele hârtii au scos la iveală o relație secretă de lungă durată dintre consulul francez și o serie de lideri arabi din Beirut și Damasc, opuși guvernului Junilor Turci. Nu doar opuși; multe dintre propunerile pe care aceste persoane le înaintaseră consulului Franței — vizând independența Siriei, un protectorat francez în Liban — erau de-a dreptul acte de trădare.

Dar a administra o corecție unor bătrâni cârcotași din

Nablus fusese un lucru, pe când adoptarea unor măsuri punitive contra unor complotiști de la consulatele din Beirut și Damasc era ceva mult mai complicat. Mulți dintre ei erau bine cunoscuți în lumea arabă, or a-i supune pedepsei cu moartea sau surghiunului risca să provoace exact acea rebeliune arabă pe care Turcia voia să o evite. Asemenea măsuri puteau, de asemenea, să dea alarma în lumea musulmană arabă mai vastă, inclusiv în teritoriile „captive“ din Egipt și în nordul Africii aflat sub dominație franceză, exact când Constantinopolul încerca să mobilizeze aceste comunități la cauza jihadului panislamic. Drept urmare, Djemal nu avusese de ales, decât să adopte tactica „așteptăm-și-mai-vedem“. Ascunzând bine dosarul Beirut în biroul său din Damasc, se străduise să îi țină aproape pe nemulțumiți, simulând normalitatea și revenind la vechiul expedient otoman de a împărți sinecuri și onoruri. Cu această tactică putea eventual să-i câștige pe complotiști de partea lui sau, dimpotrivă, să dezvăluie cât de extinse erau cercurile lor conspiraționale, însă oricum era un motiv de îngrijorare să îi știe pe acești trădători în libertate, exact în momentul când o invazie a Aliaților în Siria devenise dintr-odată mai plauzibilă.

Dar în Siria orice problemă avea și contraproblema ei. În timp ce disidenții din Beirut constau aproape în exclusivitate din așa-numiții progresiști, liberali arabi din orașe, pătrunși de ideile europene de naționalism și autodeterminare, la sfârșitul lui martie Djemal s-a confruntat și cu o criză provocată de conservatorii arabi indignați de reformele moderniste — și, în ochii lor, laice — ale Junilor Turci. Această criză conservatoare prin spiritul ei avea să apară textual la ușa guvernatorului în persoana unui tânăr de treizeci și unu de ani, blajin la vorbă, pe nume Faysal ibn Hussein.

Faysal era al treilea dintre cei patru fii ai emirului Hussein, un conducător de triburi din imensa regiune Hejaz, în vestul

peninsulei Arabia. Dar cu mult mai important rămânea faptul că tatăl lui Faysal era șeriful, sau conducătorul religios, al sfintelor orașe musulmane Mecca și Medina, cel mai recent descendent al clanului Hașemiților, care serviseră drept păzitori ai pământului sfânt al Islamului încă din veacul al X-lea.

Relațiile dintre Junii Turci și emirul Hussein fuseseră încordate chiar de la bun început, iar trecerea timpului nu avusese darul de a le ameliora. Aproape medieval în conservatorismul lui, pe parcursul anilor, Hussein privise șuvoiul de decrete liberaliste emanate din Constantinopol cu o antipatie tot mai profundă; nemulțumirea lui se întindea de la emanciparea femeilor și promovarea drepturilor minorităților, dictate de Junii Turci, până la știrbirea autorității civice a conducătorilor religioși, inclusiv eforturile guvernanților de a restrânge sclavia, o practică încă uzuală în Hejaz. În mod concludent, resentimentul emirului Hussein se concentra tangibil asupra propunerii de extindere a Căii Ferate Hejaz de la Medina la Mecca. Departe de a vedea în această extindere un semn de progres, o modalitate de a ușura călătoria credincioșilor musulmani veniți în pelerinaj la orașul sfânt, Hussein considera că această măsură era ca un cal troian folosit de Constantinopol, în vederea exercitării unui mai mare control asupra regiunii și, în mod special, asupra lui personal. Rezultatul fusese o serie nesfârșită de ciocniri între guvernatorii civili ai Hejazului, numiți de Constantinopol, și emir, împreună cu fiii săi.[149]

Tensiunile nu făcuseră decât să se înrăutățească — iar consecințele cu atât mai mult —, de când Turcia intrase în război. Având în vedere că Hussein era una dintre cele mai respectate personalități religioase din lumea musulmană, reacția lui circumspectă la chemarea lansată pentru jihad în

noiembrie a fost imediat observată de toți, fiind considerată drept motivul principal al efectului modest pe care strigătul de luptă îl avusese până atunci. În mod similar, apelurile pentru unitate națională în efortul de război nu reușiseră să inducă vreo împăcare în disputa care dura de multă vreme între Ali, fiul cel mare al lui Hussein, și guvernatorul Medinei, o dispută în care, uneori, se ajunsese aproape la o luptă fățișă. Apoi, fusese reacția anemică a emirului la cererea lui Djemal de a trimite voluntari care să participe la atacul canalului Suez. În loc de miile de luptători din triburile arabe pe care regimul contase, Abdullah, cel de-al doilea fiu al lui Hussein, apăruse în Siria doar cu o mână de oameni.

Totuși, în ciuda acestor provocări, Hussein și fiii lui trebuiau să fie tratați cu și mai multă delicatețe chiar decât nemulțumiții din Beirut. Dacă, din punct de vedere strict militar, Hejazul nu avea importanța strategică a Siriei — regiunea consta din câteva orășele înconjurate de vaste deșerturi la marginea cea mai îndepărtată a imperiului —, capacitatea unică a emirului hașemit de a-și da binecuvântarea religioasă, sau de a o refuza, în privința acțiunilor Constantinopolului, îi conferea o putere extraordinară. De aceea, s-a ajuns într-un impas. În mod evident, Junii Turci doreau ori ca Hussein să se dea pe brazdă, ori dacă nu să se descotorosească de el, însă a lua măsuri împotriva lui de o manieră prea brutală însemna să-și atragă o ripostă feroce din partea conservatorilor. În ceea ce îl privea, Hussein trebuia să știe, la rândul său, că răbdarea Junilor Turci avea o limită și că a împinge lucrurile prea departe risca să aducă în regiune trupe de represiune.

Această stare de inerție cunoscuse recent o întrerupere periculoasă. În ianuarie, Ali, fiul cel mare al lui Hussein, a susținut că descoperise un complot al guvernatorului din

Medina de a-l înlătura pe Hussein și de a-l înlocui cu o figură religioasă mai maleabilă. Acesta era motivul pentru iminenta sosire a lui Faysal în Siria. Emirul Hussein îl trimitea dincolo de deșerturile Arabiei pentru a se întâlni cu reprezentanții regimului de la Constantinopol, atât ca să își exprime indignarea față de complotul de răsturnare de la putere, cât și pentru a cere înlăturarea guvernatorului provinciei.

Dar aici, în sfârșit, părea să se întrevadă și o veste mai bună pentru Djemal Pașa, căci dacă exista cineva în recalcitranta familie Hussein care să poată întruchipa cumva vocea rațiunii, acela era Faysal. Asemenea fraților săi mai mari, Faysal fusese crescut și educat în cadrul curții interioare a sultanului din Constantinopol, însă se părea că această influență civilizatoare avusese un efect pozitiv asupra celui de-al treilea fiu al lui Hussein. Modest din fire, Faysal manifesta un fel de circumspecție, chiar o reținere, care puteau fi exploatate prin vorbe blânde și o atitudine fermecătoare — și, chiar dacă nefericiții bătrâni din Nablus aduși cu forța în biroul lui plecaseră de-acolo cu o opinie diferită, farmecul era cumva o specialitate de-a lui Djemal. Când Faysal și suita lui aveau să pătrundă în oraș, guvernatorul intenționa să îl întâmpine cu tot fastul și ceremonialul rezervat unor demnitari.

La nici un kilometru distanță de Căminul German, în sediul cartierului general al armatei germane din centrul Ierusalimului, Curt Prüfer era și el foarte preocupat de iminenta sosire a lui Faysal ibn Hussein. Dar viziunea lui despre modalitatea prin care familia Hussein putea fi atrasă de partea cauzei turco-germane era mai clar definită. În octombrie 1914, chiar dinainte ca Djemal Pașa să sosească în Siria, Prüfer își trimisese propriii spioni în Hejaz, pentru a-și face o idee despre direcția care captase adevăratele lealități ale emirului Hussein. Concluzia lui, așa cum îi raportase lui Max von

Oppenheim la începutul lui noiembrie, era că emirul de la Mecca se afla esențialmente pe statul de plată al Egiptului britanic, fiind prin urmare „completamente englez“.[150]

Dincolo de evidentele diferende de natură politică și religioasă cu Junii Turci, problema în cazul lui Hussein se extindea și la situația geografică. Fiind una dintre cele mai izolate și sărăcite regiuni din Imperiul Otoman, Hejazul avea o economie care depindea aproape în totalitate de *hajj*, pelerinajul anual pe care credincioșii musulmani îl făceau la Mecca, cea mai mare parte a lor venind din India și Egipt. De asemenea, regiunea aridă a Hejazului se baza pe grânele din import pentru a-și hrăni populația, iar o mare parte din aceste cantități veneau pe Marea Roșie din Egipt sau Sudanul britanic, sub forma unor ofrande religioase sponsorizate de guvern. În condițiile controlului inatacabil pe care marina britanică îl exercita în Marea Roșie, ar fi fost o chestiune simplă să se taie atât circulația pelerinilor, cât și aprovizionarea cu alimente în Hejaz, o măsură care ar fi dus rapid la distrugerea totală a regiunii. Aceasta era sabia care atârna deasupra capului său, le sugerase Hussein celor de la Constantinopol, și totodată motivul principal pentru care era nevoit să trateze cu atâta grijă cerințele regimului.

Dar pentru Curt Prüfer totul era doar o cacealma revoltătoare. Pe scurt, britanicii nu ar risca niciodată să suporte furia lumii musulmane înfometând-o, darămite cotropind pământul sfânt al Islamului; nu se putea ca Germania să aibă atâta noroc. În același timp, Hussein, ca păzitor al orașelor Mecca și Medina, nu ar îndrăzni să treacă în tabăra britanicilor, fiindcă aceeași furie musulmană s-ar îndrepta atunci asupra lui. În schimb, viclean, bătrânul emir din Mecca juca pe degete ambele părți, ținându-i pe britanici în șah — dar păstrând neschimbat regimul donațiilor lor de alimente și traficul

pelerinilor —, prin trâmbițarea divergențelor lui cu Constantinopolul, și ținând Constantinopolul în șah prin evocarea pretinsului pericol britanic.[151]

Problema era că turcii nu voiau să îl întărâte pe Hussein și nici nu le permiteau aliaților lor să facă asta. Încă de când veniseră în regiune, lui Prüfer și celorlalți agenți de informații germani li se interzisese explicit să se amestece în vreun fel în treburile din Hejaz. Chiar și pe durata viitoarei vizite a lui Faysal, Djemal intenționa să împiedice pe cât posibil orice contact între tânărul șeic și consilierii militari germani. În schimb, guvernatorul Siriei avea să adopte aceeași atitudine pe care Junii Turci o avuseseră față de familia Hussein în ultimii șase ani — solicitudine și lingușire, amestecate cu amenințări voalate —, dar cu același efect neglijabil.

Ceea ce îl înnebunea efectiv pe Prüfer în toată această conjunctură era faptul că Hussein reprezenta unul dintre factorii esențiali pentru succesul jihadului panislamic. Fără binecuvântarea conducătorului hașemit, acea *fatwa* rămânea o găselniță a regimului Junilor Turci; cu binecuvântarea lui, fervoarea războiului sfânt putea fi aprinsă pe tot cuprinsul Orientului Mijlociu și mai departe chiar.

În raportul lui din noiembrie, trimis lui Oppenheim, Prüfer conchisese că emirul era „din fericire neputincios și complet în mâinile noastre“. Sarcina dificilă era acum de a-i convinge pe toți ceilalți — Djemal, Junii Turci din Constantinopol și Hussein însuși — că lucrul acesta era adevărat.

Nu există prea multe indicii că Lawrence ar fi urmărit cumva evenimentele din Arabia sau chiar că ar fi fost la curent cu existența lor pe durata primelor luni de serviciu în unitatea de informații secrete de la Cairo, ceea ce era lesne de înțeles, dată fiind preocuparea lui aproape obsesivă în privința Siriei. Situația s-a schimbat când a făcut cunoștință cu Ronald Storrs,

secretarul britanic pentru probleme orientale în Cairo.

Cu mustața lui subțire și pasiunea pentru costumele din in alb, Storrs făcea figură de dandy printre nenumărații britanici în uniformă care populau orașul Cairo pe timpul războiului, un estet cu studii la Cambridge, având cunoștințe enciclopedice despre operă, arta Renașterii și literatura clasică. Plecat în Egipt de foarte tânăr, ocupase o serie de posturi în administrația britanică de acolo, înainte de a fi numit secretar pentru problemele Orientului, în 1909, la vârsta de douăzeci și opt de ani.

Părea născut pentru acest post. Pe lângă avantajul de a fi o prezență elegantă la recepțiile oficiale și galele pe care comunitatea britanicilor din Cairo le prețuia în mod deosebit, Storrs era mâna dreaptă a consulului general britanic în Egipt, un observator din culise al puzderiei de intrigi politice din țară. Steaua lui urcase considerabil când lordul Kitchener preluase acea funcție în 1911. Ajungând repede să îl considere pe Storrs drept subalternul său de nădejde — secretarul pentru problemele Orientului jucase un rol esențial în torpilarea numirii lui Curt Prüfer ca director al bibliotecii khedivale, bunăoară —, Kitchener păstrase aceleași relații cu el chiar și după numirea sa ca ministru de război în august 1914. Întrucât intenționa serios să revină la postul său din Egipt după terminarea războiului, Kitchener își lăsase protejatul la Cairo, ca să-i servească drept „ochi-și-urechi“ pe durata absenței lui.

Dar, în realitate, existau și alte motive. În slujba lui Kitchener, Ronald Storrs reprezenta cureaua de transmisie într-un joc de intrigă politică atât de delicat, încât doar câteva persoane din Cairo, Londra și Mecca știau despre ce era vorba, el fiind omul care deținea poate cel mai periculos secret din Orientul Mijlociu. Împrietenindu-se cu T. E. Lawrence și dându-i acces la acel secret, Storrs avea să-l plaseze pe tânărul ofițer de

informații pe o traiectorie care îl va conduce la faimă și glorie.

Cel puțin inițial, acea prietenie s-a bazat pe un lucru absolut obișnuit: pasiunea lor comună pentru literatura clasică. Așa cum povestea Storrs despre Lawrence în memoriile lui, pe un ton oarecum pedant: „Nu existau între noi diferențe de gusturi literare, doar că el îl prefera pe Homer, în locul lui Dante, și nu agrea preferința mea pentru Teocrit în defavoarea lui Aristofan“.[152]

La un moment dat, în iarna anului 1915, discuțiile lor au abordat subiecte mai actuale, în mod special misiunea sub acoperire pe care Storrs o efectua pentru lordul Kitchener.

Povestea începuse în urmă cu un an, în februarie 1914, când Abdullah ibn Hussein, în vârstă de treizeci și doi de ani, cel de-al doilea fiu al emirului Hussein de la Mecca, a venit în vizită la Cairo. Deși dezamăgirea emirului în privința regimului de la Constantinopol devenea deja de notorietate, Abdullah a împins lucrurile pe un tărâm întru totul nou; primit într-o scurtă audiență la Kitchener, a încercat să afle de la consulul general care ar putea fi reacția Marii Britanii în privința unei revolte arabe în Hejaz.

Kitchener s-a căznit să evite orice răspuns. În fond, pe atunci între Marea Britanie și Turcia existau încă relații de pace, ceea ce însemna că nu se cădea ca ei, britanicii, să încurajeze o revoltă pe teritoriile turcilor. Când Abdullah a revenit la Cairo după două luni, sperând să aibă o a doua întrevedere la nivel înalt, Kitchener i l-a pasat secretarului său pentru problemele Orientului.

Tonul cât de cât subtil pe care Abdullah izbutise să îl adopte cu Kitchener a lipsit cu desăvârșire din întâlnirea cu Storrs. „M-am trezit întrebat foarte categoric dacă Marea Britanie i-ar putea dărui Marelui Șerif [Hussein] o duzină, sau măcar o jumătate de duzină de mitraliere“, își amintea Storrs. „Când l-

am chestionat care putea fi scopul lor, mi-a ripostat (asemenea tuturor căpeteniilor militare) «pentru apărare»; și când am insistat, a mai adăugat că apărarea avea să fie contra unui atac din partea turcilor. Nu aveam nevoie de instrucțiuni speciale pentru a-l informa că noi nu puteam concepe să furnizăm arme pentru a fi folosite contra unui stat prieten.“[153]

Dar această a doua întâlnire cu Abdullah avusese loc în aprilie 1914, or în septembrie deja situația se schimbase enorm. În așteptarea unei posibile intrări a Turciei în război, Kitchener, de-acum ministru de război, a avut motiv să-și aducă aminte de conversația lui anterioară cu fiul lui Hussein și să își dea seama că în Arabia i se oferea probabil o ocazie unică. Preferând să nu apeleze la funcționarii de rang înalt din administrația britanică civilă și militară a Egiptului, Kitchener a ales să expedieze o telegramă cifrată fostului său departament de la Cairo: „Spuneți-i lui Storrs să trimită din partea mea un mesager secret, selectat cu grijă, la Șeriful Abdullah, pentru a afla, presupunând că actuala influență germană în Constantinopol ar constrânge [Turcia să intre în]... război contra Marii Britanii, dacă el, tatăl lui și arabii din Hejaz ar fi cu noi sau contra noastră“.[154]

Răspunsul lui Hussein, care a venit exact când Turcia a intrat în război, era tentant. Deși afirma că el se va strădui să rămână neutru, Hussein lăsa să se înțeleagă că, dacă ar beneficia de un sprijin extern satisfăcător și de promisiuni concrete din partea Marii Britanii de a nu se amesteca în treburile interne ale lumii arabe, el i-ar putea convinge pe „adepții săi apropiați“ să participe la o revoltă.[155]

Profitând de acea posibilitate, Kitchener a trimis imediat un alt mesaj care plusa spectaculos conținutul depeșei anterioare. Dacă arabii s-ar alătura Marii Britanii în loc să păstreze neutralitatea, scria Kitchener, „Marea Britanie va garanta

independența, drepturile și privilegiile șerifatului împotriva oricărei agresiuni străine, în special împotriva otomanilor. Până acum, noi am apărat și am simpatizat Islamul în persoana turcilor [*sic*]; de acum înainte, va fi în persoana nobilului [popor] arab“.[156]

Dar, pe urmă, Hussein a devenit cumva mai evaziv. În următoarea lui scrisoare, primită de Storrs în decembrie, emirul repeta intenția lui de a „evita orice acțiune care ar putea fi în detrimentul britanicilor“, dar indica de asemenea că o rupere radicală a relațiilor cu Turcia va trebui să mai aștepte până la o dată nespecificată în viitor. Și lucrurile au rămas în această fază. De când Hussein trimisese acest ultim mesaj, nu mai sosise nicio veste de la Mecca.

Pentru Lawrence, detaliile acestei corespondențe secrete cu Hussein au fost ca un fel de revelație. De la sosirea lui în Cairo, Lawrence studiase cu mult patos posibilitatea unei revolte arabe în Siria, o revoltă care, aproape prin definiție, s-ar fi bazat pe așa-numitele elemente progresiste: oameni de afaceri și intelectuali nemulțumiți de corupția regimului de la Constantinopol, minorități jinduind la egalitate, ofițeri arabi și soldați de rând frustrați de șovinismul din armata turcă. Despre Arabia, cu spiritul ei conservator, nu știa practic nimic.

Totuși, din punct de vedere politic, Lawrence a înțeles rapid potențialul Hejazului. O alianță cu Hussein i-ar imuniza pe britanici contra acuzației că ar instiga la o rebeliune, cu scopul de a pune mâna pe Orientul Mijlociu; fiind păzitorul orașelor sfinte, ar fi de neconceput pentru majoritatea musulmanilor ca emirul Hussein să fi intrat într-un parteneriat cu necredincioșii care voiau să le înșface țara. Dimpotrivă, o revoltă pornind din Hejaz și sub conducerea lui ar purta pecetea consfințirii religioase, anihilând propaganda „Islamul-contra-Cruciaților“ promovată de turci și de Max von Oppenheim.

Dar a încerca o evaluare a situației, în lipsa oricărei noi comunicări cu Hussein, era un proces deconcertant. Pe de o parte, Hussein părea să își fi ținut promisiunea de neutralitate, după cum dovedea continua lui poziție evazivă față de chemarea la jihad. Pe de altă parte, Hussein îl trimisese recent pe al treilea fiu al său, Faysal, pentru a se întâlni cu Djemal Pașa în Siria și a continua ulterior călătoria până la Constantinopol, în vederea altor întâlniri cu conducerea Junilor Turci. Întrucât, dintre fiii lui Hussein, Faysal era considerat drept cel mai moderat și rațional, concluzia evidentă era că Hussein încerca treptat să dea înapoi, reapropiindu-se de Constantinopol, și că scurta și tentanta perspectivă a unei revolte arabe în Hejaz le alunecase printre degete britanicilor.

Cât despre Lawrence, în scurt timp a avut alte treburi mult mai presante decât încercarea de a prezice viitorul politic al Hejazului. Spre începutul lui aprilie 1915, toată atenția Egiptului britanic se îndreptase asupra apropiatei ofensive terestre și navale în strâmtoarea Dardanele.

În primele săptămâni din aprilie, o vastă flotilă de nave a început să se adune în lungul coastei nordice a Egiptului, în timp ce în imensele tabere militare presărate pe linia țărmului zeci de mii de soldați se agitau, transportând provizii și exersând tactici de luptă. Făceau parte cu toții din recent creata Forță Expediționară din Mediterană (Mediterranean Expeditionary Force — Med-Ex), care urma să fie trimisă în curând pentru a lovi în inima și creierul inamicului turc. În ciuda perioadei anoste de așteptare, trupele erau motivate și într-o dispoziție exuberantă.

T. E. Lawrence însă era cuprins de presentimente neliniștitoare. Starea de anxietate pe care o avusese de la demararea campaniei din Dardanele nu a făcut decât să se adâncească, după ce el și alți membri ai unității de informații

din Cairo au fost trimiși în zona de pregătire a operațiunilor militare, pentru a-și informa comandanții cu privire la ce se puteau aștepta în celălalt capăt. „Med-Ex se arată groaznic de prost pregătită“, îi scria Lawrence lui David Hogarth, în 20 aprilie, „fără să aibă habar unde se duce sau peste ce va da, sau ce urmează să facă.“[157] Lucrul cel mai șocant pentru Lawrence era faptul că, pentru a-și plănui ofensiva terestră, statul-major al Med-Ex sosise în Egipt având exact doar două exemplare dintr-o hartă, mult redusă la scară și foarte învechită, a regiunii Dardanelelor.[158]

Dar în materie de acte prostești, strategii militari britanici își făceau doar încălzirea. Principalele zone de debarcare pentru Med-Ex, se stabilise, urmau să fie pe peninsula Gallipoli, acea fâșie muntoasă îngustă și abruptă, care formează țărmul vestic al Dardanelelor. Măsurând, cu rare excepții, doar zece sau unsprezece kilometri dintr-o margine în cealaltă, peninsula se întinde la nord pe o distanță de circa optzeci de kilometri, lățindu-se apoi și contopindu-se cu continentul european. În selectarea punctelor de debarcare, englezii ar fi putut alege nenumărate locuri în lungul peninsulei, unde o forță terestră, reușind să urce pe crestele înalte și să coboare spre celălalt țărm — o distanță de nici cinci kilometri pe alocuri —, ar fi putut să rupă în două armata otomană și să izoleze forțele inamice poziționate sub acea linie. Bineînțeles, cea mai bună opțiune ar fi fost să evite complet peninsula și să debarce în golful Saros, în capătul ei nordic. O forță de invazie debarcând în acest golf lat nu numai că ar fi izolat complet trupele turcești cantonate pe peninsula Gallipoli, ci totodată ar fi avut practic cale liberă, pentru a se deplasa nestingherită pe un teren ușor de străbătut, până la Constantinopol, situat la doar 160 de kilometri depărtare. Aceasta era, categoric, cea mai mare spaimă a generalului Liman von Sanders, comandantul german

numit recent de către guvernul turc pentru a supraveghea apărarea strâmtorii Dardanele; așteptându-se la o debarcare la Saros, generalul german își plasase cartierul general și o treime din armată în acel loc.

Singura posibilitate pe care Sanders a fost tentat să o ignore complet era o debarcare în capătul sudic al peninsulei Gallipoli, pur și simplu din motivul că orice regulă elementară a logicii militare — ba chiar și a bunului simț — contrazicea o asemenea variantă. O forță de debarcare în acel punct era vulnerabilă nu numai în fața ripostei directe a apărătorilor ascunși în șanțuri săpate pe înălțimile muntoase de deasupra, ci și complet expusă artileriei pe care turcii o mai aveau probabil în fortărețele din apropiere. Și, chiar dacă o forță de debarcare reușea să escaladeze culmile muntoase și să captureze acele forturi, apărătorii turci puteau atunci să înceapă o lentă retragere în sus, pe peninsulă, construind noi linii de fortificații pe măsură ce se deplasau, și astfel repetând identic războiul static de tranșee, care paralizase atât de mult armatele de pe frontul de vest. Într-adevăr, cu greu s-ar fi putut găsi un loc de debarcare mai prost pe aproape toată lungimea de circa cinci mii de kilometri a coastei mediteraneene a Imperiului Otoman — cu toate astea exact aici urma ca Med-Ex să debarce.

Pe lângă aerele de superioritate față de inamic, constituind întotdeauna o mentalitate periculoasă pentru o armată, acea decizie părea izvorâtă dintr-o crasă încăpățânare birocratică. Întrucât campania din Dardanele fusese concepută ca o operațiune navală, reușita sau eșecul misiunii extinse ar continua să fie judecată prin lentila îngustă a obiectivului ei inițial — eliberarea rutei prin strâmtoare —, ceea ce făcea ca planificatorii ofensivei nici să nu se gândească la faptul că ar putea adopta o abordare diferită, care să ducă în final la același rezultat. Pare incredibil, dar strategii de la Gallipoli nici măcar

nu au respins eventual ideea altor puncte de debarcare, ci pur și simplu nu le-au luat în considerare.[159]

La sfârșitul lui aprilie, soldații din Med-Ex aflați pe coasta Egiptului au început să se înghesuie în navele de transport, care aveau să-i ducă prin estul Mediteranei până la Gallipoli. Lawrence, privind înapoi la toate eforturile lui eșuate din lunile anterioare — nu doar Alexandretta, ci și o serie de alte proiecte, pe care el și unitatea de informații secrete din Cairo le concepuseră, pentru ca până la urmă să fie abandonate —, abia își mai putea ascunde furia într-o altă scrisoare către Hogarth:

„Treburile arabe s-au dus toate de râpă. Ce mizerie abjectă, ca dintr-un asemenea proiect să se aleagă praful. Îți vine să urli de furie, când te gândești ce șansă superbă am avut acolo“. Încheia pe un ton oarecum mâhnit: „Insistă cu A(lexandretta) așadar, dacă poți; mi se pare singurul lucru care ne-a mai rămas“.[160]

Când compunea acea scrisoare, în 26 aprilie, Lawrence nu știa cât de groaznică avea să devină acea mizerie. Exact în ziua precedentă, Med-Ex pornise operațiunile de debarcare la Gallipoli.

La ora 6:15 în dimineața de 25 aprilie, SS *River Clyde*, un carbonier modificat, originar din Liverpool, s-a apropiat de o mică plajă arcuită și lină — nume de cod „V Beach“ — la Capul Helles, vârful sudic al peninsulei Gallipoli.[161] Înghesuiți sub punte erau circa 2000 de soldați britanici. Venind împreună cu *Clyde* pe apele liniștite ale mării, se vedeau cinci sau șase bărci mari cu motor, fiecare remorcând câteva cutere, tot la fel de ticsite până la copastii cu alți soldați. La o distanță de circa o sută de metri de mal, căpitanii cuterelor au aruncat cablurile de remorcare și au împărțit vâsle, pentru ca echipajele să poată aduce ambarcațiunile până la țărm. De pe acel țărm, nu venea niciun semn de viață. Se părea, așa cum speraseră toți, că

debarcarea la Capul Helles îi luase pe turci complet prin surprindere.

Ceea ce era și teribil de bine, căci pregătirile de mântuială făcute pentru cei care urmau să coboare la țărm pe V Beach — iar ideea de a trimite niște oameni pe o plajă inamică, în ambarcațiuni de lemn, neblindate și nemotorizate, nu era încă lucrul cel mai grav — sugerau mari necazuri, dacă s-ar fi întâmpinat vreo rezistență. Într-un șantier naval din Alexandria, niște muncitori începuseră să aplice un strat de vopsea de camuflaj pe *River Clyde*, dar intraseră în criză de timp; drept urmare, când carbonierul se apropia de V Beach în acea dimineață, de sub cenușiul tern tipic unei nave de război ieșeau la iveală enorme pete de grund ruginiu, scoțând vasul în evidență de parcă ar fi fost luminat. Pe urmă, deloc neglijabil, mai era faptul că *River Clyde* nu putea să ajungă de fapt până la plajă. Planul era de a duce nava până la punctul limită de împotmolire, iar de acolo să improvizeze un fel de ponton de la vas până pe țărm, legând una de alta câteva bărci de pescuit pentru a acoperi distanța rămasă. În acel moment, soldații forței de debarcare trebuiau să iasă afară prin patru porți decupate în prora vasului *River Clyde*, să treacă pe două pasarele până la bărcile de pescuit, apoi să se cocoațe pe ele ca să ajungă într-un final pe plajă. Este greu de imaginat cum asemenea pregătiri iresponsabile ar fi putut servi la o debarcare împotriva vreunor băștinași din Epoca de Piatră pe o insulă din Pacific, darămite împotriva unei armate moderne, însă într-atât de mare se vădea a fi disprețul cu care strategii militari britanici îi priveau pe turci.

În timp ce cuterele se apropiau de plajă, singurele zgomote care pluteau peste golful liniștit veneau de la plescăitul vâslelor și râsetele oamenilor vorbind poate un pic mai tare decât ar fi fost normal, răsuflând ușurați că debarcarea se desfășura fără

incidente. Abia când primele bărci au ajuns la doar câțiva metri de plajă, mitraliorii turci, ascunși în puncte strategice pe linia țărmului, au deschis focul.

Oamenii din cuterele neacoperite nu aveau nicio șansă să scape. Una după alta, aceste ambarcațiuni au fost spulberate de gloanțe sau răsturnate, soldații din ele, încărcați cu echipamente, înecându-se în mare sau fiind împușcați după ce se încurcaseră în sârma ghimpată care fusese montată sub suprafața apei. Din puținii care au reușit să ajungă teferi pe plajă, majoritatea au fost secerați imediat de tirurile mitralierelor.

Nici celor care veneau de pe *Clyde* nu le-a mers mai bine. Din când în când, echipe de muncitori ieșeau din coca de oțel protejată a navei pentru a încerca să lege laolaltă așa-zisul pod din pontoane, însă erau împușcați aproape imediat sau se înecau în mare. Când într-un final a fost încropit un fel de pod plutitor, soldații care urcau pe pasarele erau ținte ușoare; din prima companie de două sute de oameni care au ieșit din prora navei, doar unsprezece au ajuns la țărm. Multe dintre primele victime de pe pasarele au murit, de fapt, din cauza sufocării, oamenii fiind prinși sub mormanele de morți și răniți ai celor care veneau din spate. Cei care au izbutit să ajungă pe plajă s-au ghemuit în spatele unei dune de nisip de vreo doi metri înălțime, pe marginea dinspre uscat, ceea ce nu era decât o firavă protecție în calea rafalelor de mitralieră. Spre sfârșitul după-amiezii, erau atât de mulți morți în apă încât, un căpitan aflat la fața locului observa: „Marea în apropiere de țărm era de un roșu sângeriu, ceea ce se putea vedea de la sute de metri depărtare“.[162]

La sfârșitul acelei prime zile, avangarda forțelor de debarcare la Gallipoli suferise deja pierderi socotite la aproape patru mii de vieți omenești sau, conform calculelor lui

Lawrence, considerabil mai mult decât numărul total de oameni de care ar fi fost nevoie pentru a cuceri Alexandretta. Atât de stupefiat era generalul von Sanders de idioțenia inamicului său, încât pe toată durata zilei următoare a rămas cu convingerea că debarcarea din sud era doar un tertip și că principala forță de invazie avea să apară altundeva. În felul acesta, a căzut în sarcina unui comandant de divizie otoman de pe peninsulă, locotenent-colonelul Mustafa Kemal, acționând din proprie inițiativă, să își trimită oamenii, în mod repetat, contra cotropitorilor care se agățau de firavele lor capete de pod, pentru a încerca să-i arunce înapoi în mare.

Obiectivul din prima zi al celor care debarcau la Capul Helles fusese de a cuceri un sătuc situat la circa șase kilometri și jumătate spre interiorul peninsulei, iar de acolo să atace forturile turcești amplasate exact deasupra. Pe parcursul următoarelor șapte luni, britanicii nu vor ajunge niciodată la acel sat, însă vor suferi pierderi omenești cifrate la aproape un sfert de milion în tentativa de a atinge acea țintă. Cât despre comandantul otoman, Mustafa Kemal, lumea avea să mai audă curând despre el; în 1922, se va ridica drept salvatorul republicii turce renăscute și va deveni mai bine cunoscut sub numele său onorific, Kemal Atatürk.

Dar nu au fost doar cei cinci sute de mii de soldați uciși sau răniți de o parte și de cealaltă a liniei tranșeelor care aveau să cadă victime ca urmare a ostilităților de la Gallipoli. Chiar în ziua în care britanicii au ajuns la țărm, în 25 aprilie, regimul de la Constantinopol a ordonat arestarea unui număr de aproximativ două sute de oameni de afaceri și intelectuali armeni, pe care i-a acuzat că ar fi acționat ca o coloană a cincea în numele cotropitorilor. Era începutul unui brutale „operațiuni de epurare“ împotriva minorității creștine din Imperiului Otoman — un genocid, în viziunea multora —, care avea să se

soldeze cu moartea unui milion de armeni și asirieni pe parcursul următorului an.

Avea să mai treacă o bucată de timp până ca Lawrence și alți ofițeri britanici din teatrul de lupte din Orientul Mijlociu să ajungă să își dea seama că la Gallipoli se mai înregistrase și o altă mare pierdere: șansa unei revolte arabe decisive contra turcilor, care potențial s-ar fi putut întinde din Hejaz până în nordul Siriei și, trecând dincolo, până în Irak. Amănuntele acestei oportunități ratate nu aveau să fie cunoscute pe deplin decât un an mai târziu, atunci când Lawrence a ajuns față în față cu Faysal, fiul blajin la vorbă al emirului Hussein, de la care a aflat că acea călătorie întreprinsă de el spre nord, în primăvara anului 1915, însemnase cu mult mai mult decât se văzuse în aparență.

În ianuarie 1915, aproape în același timp când a aflat de complotul guvernatorului din Medina de a-l răsturna de la putere, emirul Hussein fusese vizitat la Mecca de către un sirian pe nume Fawzi al-Bakri. Fiind un vechi membru de încredere din suita emirului, cu prilejul acelei vizite al-Bakri îi dezvăluise că era totodată un fruntaș al mișcării al-Fatat, o societate secretă a naționaliștilor arabi, cu sediul principal în orașul lui natal, Damasc, și cu celule de lucru pe tot cuprinsul Siriei și al Irakului. Aflând de corespondența secretă a lui Hussein cu englezii,[163] conducerea al-Fatat îl trimisese pe al-Bakri la Mecca, pentru a-i face emirului o propunere: o revoltă împotriva Constantinopolului, organizată în comun de al-Fatat în Siria și de forțele emirului în Hejaz, cu sprijinul britanicilor și cu Hussein servind drept lider spiritual.

Preferând să nu dea un răspuns definitiv la această propunere, prudentul Hussein l-a trimis, în schimb, pe Faysal în ținuturile de la nord, cu o dublă misiune: să evalueze care era poziția actuală a familiei în ochii regimului de la

Constantinopol, dar totodată să estimeze adevăratele șanse ale unei alianțe cu al-Fatat.

Sosind în Damasc la sfârșitul lui martie, Faysal a refuzat politicos invitația lui Djemal Pașa de a sta la palatul guvernatorului, explicând că acceptase deja să fie oaspetele unei importante familii din Damasc: al-Bakri. În acea locuință, la adăpostul zidurilor înalte, Faysal a avut lungi serii de discuții cu conspiratorii din al-Fatat, negocierile delicate din cadrul acelor discuții explicând în mare parte de ce ședederea lui la Damasc, inițial prevăzută a fi de scurtă durată, s-a prelungit până la circa trei săptămâni.

Continuându-și călătoria la Constantinopol, tânărul șeic a manevrat abil relațiile cu cealaltă tabără. În întâlniri cu ceilalți doi membri ai triumviratului Junilor Turci, Enver Pașa și Talaat Pașa, precum și cu Max von Oppenheim, sosit de curând, Faysal a exprimat în mod repetat lealitatea familiei sale față de cauza otomană, mergând până într-acolo încât să semneze un acord cu Enver Pașa, prin care părea să se pună capăt multora dintre problemele care stăteau între Constantinopol și tatăl lui. La mijlocul lunii mai, după o fastuoasă ceremonie de rămas-bun organizată de regimul otoman recunoscător, Faysal s-a suit în tren, în gara Haidar Pașa, pornind înapoi spre Siria.

Dar acel voiaj s-a derulat într-o lume transformată. La doar câteva săptămâni după debarcările din Gallipoli, deja zeci de mii de armeni erau izgoniți din casele lor și trimiși în surghiun pe teritoriul imperiului, iar de la fereastra vagonului de tren Faysal a putut vedea un nesfârșit spectacol de groază cu femei și copii înfometați — și, în mod dubios, prea puțini bărbați — mânați pe drumul pribegiei, Dumnezeu știe unde, sub amenințarea baionetelor. Din punctul de vedere al preconizatei revolte arabe, alte vești sumbre îl așteptau la Damasc. De la asociații săi din al-Fatat, Faysal a aflat că multe dintre unitățile

militare predominant arabe din regiune — unități pe care conspiratorii contaseră pentru sprijin când revolta s-ar fi declanșat — fuseseră deja trimise pe câmpurile morții din Gallipoli, iar în locul lor fuseseră aduse regimente turcești leale regimului.

În ciuda atmosferei schimbate radical, poate chiar din cauza ei, complotiștii al-Fatat insistaseră ca Faysal să ducă un document tatălui său, și prin el britanicilor din Egipt. Protocolul de la Damasc, cum avea să fie cunoscut în scurt timp, consta dintr-o listă de condiții în care, cu sprijinul britanic, al-Fatat ar mai putea încă lansa revolta arabă. Când Faysal a pornit pe drumul de întoarcere la Mecca, singurul exemplar al protocolului era ascuns în cizma bodyguardului său credincios.

Pregătindu-se pentru sosirea lui Faysal în Siria, în luna martie, Djemal Pașa văzuse în cel de-al treilea fiu al emirului ultima și cea mai bună șansă a sa de a domoli firea recalcitrantă a lui Hussein. De fapt, guvernatorul Siriei avea perfectă dreptate în estimările lui, chiar dacă din motive complet greșite. La un conclav al familiei Hussein, organizat în palatul lor de vară, în luna iunie, Abdullah și Ali au fost cei care au făcut lobby pe lângă tatăl lor pentru o rebeliune promptă contra Constantinopolului, în timp ce Faysal, martor recent la tot ceea ce produsese dezastrul de la Gallipoli — armenii murind în număr mare pe drumurile din Anatolia, dispersarea forțată a unităților arabe din nordul Siriei — a îndemnat la prudență.

Despre toate astea avea să afle în viitor T. E. Lawrence. În zilele și săptămânile de după debarcările de la Gallipoli, în timp ce citea sumbrele rapoarte de luptă care curgeau prin telegraf la hotelul Savoy din Cairo, era mai bine că nu știa nimic deocamdată despre Protocolul de la Damasc și despre potențialii aliați ai britanicilor din Siria și Hejaz. O condiție

prealabilă absolută pentru revolta lor, după cum aveau să comunice prea târziu, la Cairo, conspiratorii al-Fatat și Hussein, o cerință indispensabilă de care depindeau toate acțiunile lor, era o debarcare britanică la Alexandretta.

---

[119] Lawrence, *The Home Letters*, p. 303.

[120] „Note“, Intelligence Department, 3 ianuarie 1915; PRO-FO 371/2480, f. 137.

[121] Detalii despre incidentul *Doris*-Alexandretta au fost relatate într-o serie de rapoarte de la consulul SUA la Alep, J. B. Jackson, către Secretarul de Stat al SUA, Lansing, între 22 decembrie 1914 și 14 ianuarie 1915; NARA RG84, Fond 81, Cutia 12, Clasificare zecimală 820.

[122] Raport fără titlu al Departamentului de Informații, pledând pentru debarcarea la Alexandretta, 5 ianuarie 1915; SADD Clayton Papers, Dosar 694/3/7, p. 3.

[123] Lawrence către Hogarth, 15 ianuarie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 191.

[124] Djemal Pașa, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 154.

[125] Ibid., pp. 154–55.

[126] Prüfer, *Diary*, 26 ianuarie 1915; HO.

[127] Ibid., 30 ianuarie 1915.

[128] Erickson, *Ordered to Die*, p. 71.

[129] Prüfer către Wangenheim și Oppenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[130] Prüfer către Oppenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 868.

[131] Pentru o descriere detaliată a dezbaterii Alexandretta-Dardanele în guvernul britanic, a se vedea Gottlieb, *Studies in Secret Diplomacy*, pp. 77–87.

[132] Raportul M.O.2, „Expedition to Alexandretta“, 11 ianuarie 1915, p. 2; PRO-WO 106/1570.

[133] P. P. Graves, „Report on Turkish Military Preparations and Political Intrigues Having an Attack on Egypt as Their Object“, 10 noiembrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 187.

[134] Lawrence către părinți, 20 februarie 1915, în Lawrence, *The Home Letters*, p. 303.

[135] Gottlieb, *Studies in Secret Diplomacy*, p. 109.

[136] Lawrence către Hogarth, 18 martie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*,

pp. 193–94.

[137] Hickey, *Gallipoli*, p. 72.

[138] Manuel, *Realities of American-Palestine Relations*, p. 267. De asemenea, Geological Adviser, „Mines and Quarries of Palestine in 1921“; NARA M353, Rola 87, document 867N.63/1.

[139] Cole, director al Socony, către Polk, Subscretar de Stat, 18 septembrie 1919; UNH Cutia 2.

[140] Cole, director al Socony, către Polk, Subscretar de Stat, 5 mai 1919; NARA RG59, Dosar clasificare zecimală centrală, 1920–1929, document 467.11st25/31.

[141] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 4, p. 3 și pp. 24–25.

[142] Ibid., Capitolul 3, p. 12, și Capitolul 4, p. 3.

[143] Lewis, „An Ottoman Officer in Palestine, 1914–1918“, în Kushner, *Palestine in the Late Ottoman Period*, p. 404.

[144] Bliss, „Djemal Pasha: A Portrait“, în *The Nineteenth Century and After*, vol. 86 (New York: Leonard Scott, iulie-decembrie 1919), p. 1156.

[145] Ballobar, *Jerusalem in World War I*, p. 55.

[146] Deși poate fi o exagerare, Alex Aaronsohn susținea că văzuse cu ochii lui „copilași arabi, lăsați de mamele lor la umbra vreunui copac, ale căror chipuri au fost devorate de roiurile de lăcuste, înainte ca strigătele lor să fi fost auzite“. Alex Aaronsohn, *With the Turks in Palestine*, p. 51.

[147] După cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 129; Engle, *The Nili Spies*, p. 45.

[148] Engle, *The Nili Spies*, p. 60.

[149] Pentru detalii despre istoricul relațiilor dintre Hussein și Junii Turci, a se vedea Antonius, *The Arab Awakening*, pp. 125–58; Baker, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, pp. 12–45; Kayali, *Arabs and Young Turks*, pp. 144–73.

[150] Prüfer către Oppenheim, 3 noiembrie 1914; NARA T137, Rola 23, Cadrul 213.

[151] Prüfer către Metternich, 22 ianuarie 1916; NARA T130, Rola 457, Türkei 65, Banda 38.

[152] Storrs, *Memoirs*, p. 202.

[153] Ibid., p. 135.

[154] Kitchener către Consulul General, Cairo, 24 septembrie 1914; PRO-FO 141/460.

[155] Antonius, *The Arab Awakening*, p. 132.

[156] Ciorna scrisorii lui Kitchener către Șeriful Abdalla, noiembrie 1914; PRO-FO 141/460.

[157] Lawrence către Hogarth, 20 aprilie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*,

p. 196.

[158] Ibid., p. 197.

[159] Așa cum remarcă Guinn în *British Strategy and Politics*, p. 70: „Această schimbare drastică de strategie în ceea ce acum devenea *campania* din Dardanele — de la aspectul naval inițial la cel în exclusivitate militar — fusese decisă pe loc, în câteva momente, fără efortul de a mai reflecta.“

[160] Lawrence către Hogarth, 26 aprilie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 198.

[161] Despre primele debarcări la Gallipoli, în 25 aprilie 1915, s-a scris de nenumărate ori, de menționat fiind cele două cărți intitulate *Gallipoli*, semnate de Alan Moorehead și, respectiv, Peter Hart. Din punctul de vedere al științei militare, probabil cea mai competentă relatare poate fi găsită în *Gallipoli: The End of the Myth* de Robin Prior.

[162] Weldon, *Hard Lying*, pp. 68–69.

[163] Pentru detalii despre călătoria lui Faysal, în 1915, la Damasc și Constantinopol, a se vedea Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, pp. 26–31; Tauber, *The Arab Movements in World War I*, pp. 57–67.

6

Păstrătorii de secrete

Știi, bărbații aproape toți mor râzând, fiindcă ei știu că moartea este foarte cumplită și că mai bine uiți de ea atâta timp când nu a venit încă.[164]

T. E. Lawrence, într-o scrisoare către mama lui, 1916

Constatând că, prin plecarea armatei Med-Ex, exigențele impuse de îndatoririle ce îi reveneau în camera hărților de la Savoy se diminuaseră cel puțin temporar, Lawrence și-a asumat sarcina de a edita un buletin de informații secrete, o culegere de rapoarte primite din teritoriu, destinată eșaloanelor superioare din comandamentul militar britanic. Cu sarcasmul său inconfundabil, descria această îndeletnicire într-o scrisoare trimisă unui prieten din Anglia:

„Editǎm un ziar cotidian, absolut necenzurat, spre edificarea a douăzeci și opt de generali; tirajul crește automat pe măsură ce se inventează noi generali. Această gazetă este singura mea bucurie. Ai posibilitatea să prezinți părerea turcilor (în conversații imaginare cu diverși prizonieri) despre demersurile amiralilor și generalilor pe care nu-i poți suferi, așa că, în calitatea mea de redactor-șef, le-o servesc cu vârf și îndesat. Există, de asemenea, o scrisoare săptămânală către «Mamă» [Ministerul de Război din Londra] în care îi poți zeflemisi într-o și mai mare măsură chiar“.[165]

Bineînțeles, exact această atitudine ireverențioasă, pe care Lawrence ținea să o afișeze atât în corespondența lui, cât și personal îi înfuria atât de mult pe superiorii lui din armată. Însă această sfidare a protocolului cazon sublinia totodată un adevăr mai profund: în mod fundamental, Lawrence nu era de-al lor, iar pe zi ce trecea se distanța tot mai mult de prototipul lor.

În doar patru luni în teatrul de război, Lawrence avusese posibilitatea să vadă cum se pierduse cea mai bună speranță pentru Marea Britanie de a-i învinge rapid pe turci, și asta doar din cauza inerției instituționale și politice; în schimb, „marii gânditori“ produseseră Gallipoli. Din ceea ce văzuse absolventul de la Oxford, cultura militară era o lume de carieriști obtuzi, urmărind să obțină titlul de cavaler sau următoarea lor medalie, și de subalterni refuzând să ceară socoteală celor aflați la putere, cu mii și mii de oameni murind din aceste cauze.

Mai mult, grație funcției pe care o ocupa în cadrul unității de informații a armatei din Cairo, Lawrence avea posibilitatea unică de a cunoaște în permanență adevărul din spatele minciunilor și al propagandei. Zilnic, vedea rapoartele brute de pe câmpurile de luptă care soseau la hotelul Savoy din diferitele teatre de război, iar din povestea lor reieșea o cutremurătoare incompetență și nepăsare: soldați cărora li se dădea ordin să rămână în formație, în timp ce înaintau pe teren deschis spre cuiburile de mitralieră ale inamicului; sute de militari murind pentru a cuceri, a pierde și a cuceri din nou un singur sat, un singur mamelon de pământ. Desigur, exista un grup select de tineri ofițeri care aveau și ei acces la aceste informații — aghiotanți de generali și militari de rang inferior din cadrul unor unități de informații militare de același tip —, dar cei mai mulți dintre aceștia erau aspiranți la sistem, rotițe supuse în

vasta și stupida mașinărie de tocat carne, despre care nimeni nu îndrăznea să vorbească așa.

Misiunea militară germană din Ierusalim își avea sediul în Căminul Pelerinilor Ruși, într-un cartier agreabil și curat, situat imediat la nord de Orașul Vechi și cunoscut drept Cvartalul Rusesc. Acolo, putea fi găsit adesea Curt Prüfer spre sfârșitul iernii din 1915, studiind cu migală diverse depeșe cu informații secrete și calculându-și următoarea mutare.

Detașându-se un pic de eveniment, deziluzia pe care o resimțise în legătură cu așa-zisul război sfânt imediat după tentativa de asalt asupra canalului Suez se mai atenuase cumva. Își dădea seama că, în condițiile în care forțele armatei turce nu ajunseseră decât până la malurile canalului de navigație, ideea în sine rămânea esențialmente neverificată. Își mai dădea seama, de asemenea, că, în ciuda acelui obstacol întâmpinat inițial, Egiptul britanic nu putea fi lăsat de capul lui, că, atâta vreme cât condițiile de-acolo nu se schimbau, regimul instituit în Egipt constituia amenințarea principală pentru alianța germano-turcă în Orientul Mijlociu. Prin urmare, era necesar un nou asalt[166], de data asta susținut prin mai mult armament de luptă, inclusiv artileria și aviația germană, dar și printr-un mai eficient serviciu de informații al armatei, care să poată furniza detalii despre ceea ce puneau la cale britanicii pe celălalt mal al canalului, sau despre locurile unde erau desfășurate trupele lor.

Problema era însă că victimă în asaltul de la canalul Suez căzuse și extinsa rețea de informații secrete pe care Prüfer o avea în interiorul Egiptului. În primele zile de război, putuse să își folosească diversele contacte egiptene pentru a compila o viziune cuprinzătoare asupra pregătirilor inamicului; într-un memorabil raport din noiembrie 1914, scrisese despre lucrările de apărare britanice la timpul viitor — adică, despre instalații

ale inamicului care erau încă în faza de construcție sau proiectare. Toate aceste surse de informare dispăruseră în perioada premergătoare Suezului. Așa cum le raporta Prüfer superiorilor săi la sfârșitul lui februarie, din „amara [lui] experiență practică“ la Canalul Suez a învățat că majoritatea beduinilor și a egiptenilor, pe care îi recrutase în pripă ca spioni, nu erau buni de nimic, „lăsând de izbeliște onoarea și patriotismul în fața ispitelor cu care îi momeau agenții britanici, care nu erau zgârciți deloc cu lirele [de aur]“.[167] Germania putea foarte bine să ia exemplul britanicilor și, cu bani, să își formeze o nouă rețea de informatori în Egipt, sublinia Prüfer, dar asta ar însemna să depindă de datele neverificabile transmise de acești agenți plătiți, „funcționând cu acești oameni“, în loc de a-i coordona de fapt. Meditând la această dilemă, ofițerului de informații i-a venit o idee destul de abilă: spioni evrei.

E posibil ca această idee să fi apărut și ca urmare a relației apropiate pe care Prüfer o întreținea pe atunci. Numele acestei persoane era Minna Weizmann, o emigrantă evreică, dinamică și foarte drăguță, la vreo douăzeci și ceva de ani, din orașul Motal în Rusia Albă (Belarusul din zilele noastre). Provenind dintr-o familie marcantă și cultă, Weizmann îmbrățișase socialismul de la o vârstă fragedă și profitase de ocazia de a fugi de odiosul regim țarist când era la facultatea de medicină din Berlin; în 1913, emigrase în Palestina, devenind una dintre puținele femei-medic din Siria. La începutul anului 1914, ea și Curt Prüfer, demisionat recent de la ambasada germană din Cairo, se întâlniseră pentru prima oară în Ierusalim.[168]

Deși există puține detalii despre relația lor, mărturii fragmentare sugerează că legătura dintre ei a contat mult pentru amândoi. Conform unui zvon, care a ajuns să fie inclus în rapoartele de spionaj german, se pare că în ajunul plecării lui

Prüfer pentru ofensiva de la canalul Suez, în ianuarie, Weizmann petrecuse noaptea în camera lui de hotel, la Ierusalim, un comportament atât de scandalos pentru acele vremuri, încât putea distruge reputația oricărei femei, dacă nu era o prostituată. În ceea ce îl privește, există indicii că Weizmann a fost mai mult decât doar una dintre nenumăratele cuceriri amoroase ale veșnic nestatornicului Prüfer; jurnalele lui personale din timpul războiului conțin câteva referiri la „scumpa mea Fanny“, porecla lui Weizmann, semne ale unei afecțiuni mai degrabă absente în puținele menționări ale nevestei lui, americanca Frances Pinkham, care apare de obicei doar cu abrevierea „Fr.“.[169]

Dar chiar dacă atașamentul pentru Minna Weizmann era iubire adevărată, pentru Curt Prüfer era o iubire pe care era dispus să o pună în slujba unui țel mai înalt.

Când Turcia a intrat în război, existau zeci de mii de evrei ruși răspândiți pe cuprinsul Palestinei siriene, care, asemenea Minnei Weizmann, păstrau în continuare cetățenia rusă. În scurt timp, Constantinopolul le-a cerut acestor cetățeni ai unor „națiuni beligerante“ inamice, cum erau considerați acum, să aleagă clar: ori deveneau cetățeni otomani, ori altminteri se supuneau deportării sau surghiunului în interiorul Imperiului. Ca reacție, mii de emigranți renunțaseră la pașapoartele rusești, în favoarea celor otomane, în timp ce alte mii de emigranți se îngrămădiseră la bordul unor nave ticsite de oameni, în portul Jaffa, pornind în căutarea unei noi patrii. În martie 1915, acest exod din Palestina continua — nave de război ale Statelor Unite, țară neutră, veneau acum să completeze vasele comerciale —, iar locul unde majoritatea acestor refugiați nimereau era Egiptul sub ocupație britanică. Așa cum sublinia Prüfer într-o propunere pe care a trimis-o atât lui Djemal Pașa, cât și lui Max von Oppenheim, organizarea unei rețele de spionaj eficiente în

Egipt necesita „oameni care să poată fi introduși în țară fără nici o suspiciune și care să aibă perspicacitatea și sângele-rece necesar. Putem găsi asemenea oameni în rândul populației evreiești din această țară“.[170]

Fiabilitatea unei asemenea rețele de spioni, în opinia lui Prüfer, s-ar baza pe ura nestinsă a evreilor ruși împotriva regimului țarist antisemit. Pornind de la premisa că prietenul dușmanului tău este dușman pentru tine, Prüfer și-a făcut socoteala că existau probabil nenumărați membri ai acestei comunități în Palestina, care erau dispuși să nu piardă ocazia de a lucra contra intereselor Rusiei țariste, lovind în aliatul ei în regiune, Egiptul britanic. Și mai bine chiar, fiind deținători de pașapoarte rusești, acești spioni puteau să se alăture refugiaților care erau transportați în Egipt, fără a trezi niciun fel de bănuială.

Dar dacă se considera deja o performanță să inserezi niște spioni activi într-o țară inamică pe timp de război, rămânea de rezolvat totuși modalitatea prin care să-i poți scoate de-acolo sau să obții informațiile de la ei. Aici, schema lui Prüfer era de-a dreptul ingenioasă. În martie 1915, Italia era încă un stat neutru (avea să se alăture Triplei Înțelegeri în luna mai a acelui an), iar între porturile italiene și Egipt navele circulau cu regularitate. În loc să încerce să comunice cu Turcia sau să se întoarcă acolo, spionii lui Prüfer puteau să tranziteze prin Italia și să paseze informațiile pe care le aveau ambasadei germane de la Roma. Din acel moment, puteau fie să revină în Turcia, străbătând continentul, sau, dacă acoperirea lor rămăsese intactă, să se întoarcă în Egipt pentru o nouă rundă de culegere de informații secrete.

Entuziasmându-se de ideea lui, Prüfer explica în continuare că spionii trebuiau să fie împărțiți în două celule, una compusă din bărbați, iar cealaltă compusă din femei. Ambele celule „vor

încerca să fure documente (britanice) relevante sau să procure copii ale lor. De asemenea, vor încerca să se împrietenească bine cu persoanele care ar putea să le furnizeze asemenea informații“.[171] Pentru a evita orice confuzie în privința recomandării de „a se împrieteni bine“, Prüfer dădea lămuriri. „Mai presus de toate, spioanele — care trebuiau să fie tinere și deloc lipsite de farmec — trebuie să încerce să intre în relații cu oameni influenți care, într-un moment de slăbiciune indusă de intimitate, pot lăsa să le scape informații ce s-ar putea dovedi utile pentru noi.“

Propunerea lui s-a bucurat de o reacție entuziastă din partea lui Oppenheim și a ambasadorului Wangenheim, la Constantinopol, iar la începutul lui aprilie Prüfer a început acțiunea de recrutare. În scurt timp, reușise să racoleze doi emigranți evrei, Isaac Cohn și Moses Rothschild, care plecau din Palestina în Egipt. În timp ce Rothschild a luat contact cu un cuib de spioni germani din Shepheard’s Hotel, locul de cazare și distracție preferat de înaltul comandament britanic la Cairo, Cohn a întreprins un tur extins al apărărilor de coastă britanice din Alexandria și din lungul canalului Suez.[172]

Șeful rețelei de spioni și-a luat noua misiune foarte în serios și, ca un adevărat patriot, era dispus ca sentimentele lui pentru Minna Weizmann să treacă pe locul doi în fața venerației pe care el i-o închina kaizerului. La începutul lunii mai 1915, Minna Weizmann s-a îmbarcat pe un vas cu destinația Egipt, fiind cel mai nou membru al rețelei de spionaj organizate de Prüfer. În cazul ei, nu a fost nevoie, probabil, de prea multă muncă de convingere; fiind evreică și, totodată, socialistă, era ca și cum ar fi avut desenată pe spate o țintă pentru regimul țarist, iar în plus era șansa ei de a porni într-o aventură și de a-și lua revanșa în același timp.

Inițial, lui Weizmann i-a mers foarte bine în noua ei

profesie clandestină, munca de spital și ineditul de a fi o femeie-medic asigurându-i accesul în eșaloanele superioare ale societății britanice din Cairo. Dar norocul ei nu a fost de lungă durată. Sub acoperirea de a însoți acasă un soldat francez grav rănit, a izbutit să ajungă în Italia, dar acolo a fost filată și surprinsă în timp ce se întâlnea cu ambasadorul german la Roma. Demascată, a fost expediată înapoi în Egipt, unde o aștepta negreșit un viitor sumbru: internarea într-un lagăr britanic de prizonieri de război, în cazul cel mai bun, și posibil execuția capitală. În schimb, farmecele considerabile ale lui Weizmann combinate cu un cavalerism de modă veche au produs un deznodământ cu mult mai plăcut. Așa cum a povestit o elvețiană care a cunoscut-o pe Minna în luna august a acelui an și a auzit povestea ei, „era atât de îndrăgită în Cairo și Alexandria, și atât de respectată pretutindeni, încât oamenii au negat fără șovăire că ar fi putut fi o spioană“. În mod ironic, chiar și consulul țarului la Cairo a garantat pentru nevinovăția ei și a aranjat să se poată întoarce în siguranță înapoi în Rusia. În timpul șederii la un hotel din România, în tranzit spre patria din care fugise cu doi ani în urmă, Weizmann s-a agățat cu disperare de acea elvețiană.

„Mi-a dezvăluit totul“, i-a explicat Hilla Steinbach-Schuh unui oficial german, „și m-a implorat cu fervoare să informez ambasada germană din Constantinopol despre deportarea ei, insistând ca Herr Prüfer să afle neapărat acest lucru.“[173]

Dar tratamentul deosebit de blând de care a avut parte Minna Weizmann — care a supraviețuit războiului, ca apoi să se întoarcă în Palestina unde a lucrat în cadrul serviciului medical al organizației sioniste de femei, Hadassah — se poate explica și prin legăturile ei de sânge. Fratele ei mai mare era Chaim Weizmann, un renumit chimist care imigrase în Marea Britanie în 1904 și care, în 1915, colabora deja strâns cu

industria de muniții britanică, pentru îmbunătățirea mijloacelor lor tehnice de luptă; ulterior, Chaim avea să devină primul președinte al statului Israel, în timp ce nepotul Minnei, Ezer, va fi cel de-al șaptelea președinte al țării. Dar aceste legături de rudenie pot fi, de asemenea, o explicație a faptului că Minna a fost scoasă în general din cărțile de istorie și chiar din memoria familiei Weizmann (Chaim nu face nici măcar o singură referire la sora lui în memoriile sale); pentru „prima familie a Israelului“, a avea printre membrii ei o persoană care a făcut spionaj pentru Germania și al cărei amant, șeful acelei rețele de spioni, a ajuns ulterior un diplomat nazist important, constituia incontestabil o poveste stânjenitoare, pe care era preferabil să o dea uitării.[174]

Însă chiar înainte de a afla de soarta Minnei Weizmann, Curt Prüfer rămăsese fără cea mai mare parte a incipientei lui rețele de spionaj din Egipt, ca urmare a intrării Italiei în rândurile Triplei Înțelegeri, în mai, ceea ce a dus imediat la retezarea „liniei de turnători“ de la ambasada germană. Oricum, inițiativa îndrăzneață a lui Prüfer îi impresionase în mod deosebit pe superiorii săi din sfera armatei și a informațiilor secrete. Așa cum comunica la Berlin locotenent-colonelul Kress von Kressenstein, comandantul forțelor germane din Palestina, „Curt Prüfer este indispensabil ca șef al serviciului de informații“.[175]

În 9 mai 1915, fratele mai mic al lui T. E. Lawrence, Frank, de douăzeci și unu de ani, cantonat cu trupele în sectorul Arras de pe frontul de vest, efectua niște lucrări de reparație la o tranșee din primele linii, în vederea pregătirii unui atac, când a fost lovit de trei schije de la un obuz tras de artileria germană. Indiferent dacă era adevărat sau nu, căci soldații ascund îndeobște realitatea despre asemenea lucruri, ofițerul comandant al lui Frank a raportat în scrisoarea de condoleanțe

trimisă părinților lui Lawrence că fiul lor murise instantaneu.

Vestea a zdruncinat-o sufletește pe Sarah Lawrence. După spusele multora, Frank fusese copilul ei favorit, iar de când fusese luat să lupte în Franța, în februarie, băiatul îi trimisese scrisori lungi și dezlânate, descriind micile neplăceri ale vieții de soldat și existența lui de zi cu zi pe front.[176]

T. E. Lawrence a aflat de moartea lui Frank dintr-o telegramă de la părinții lui, la mijlocul lunii mai. Nu se știe din ce motiv însă, nu a răspuns decât după ce a primit mai multe informații de la tatăl său, prin poștă. Abia în 4 iulie, a scris la repezeală câteva rânduri concise ca o telegramă:

> *Nu v-am scris de când am primit depeșa voastră, fiindcă am așteptat mai multe detalii. Azi am primit cele două scrisori ale tatii. Sunt o lectură foarte reconfortantă, și sper că, atunci când voi muri, nu va mai fi nimic de regretat. Singurul lucru care mă deranjează un pic este că nu era nevoie să purtați doliu după el, nu credeți? Eu nu pot vedea efectiv vreun rost. În orice caz, a muri pentru țara ta este un fel de privilegiu. Mamei și dumitale vi se va părea mult mai dureros și dificil să trăiți pentru țară, decât a fost pentru el să moară pentru ea, dar cred că în aceste momente este de datoria fiecăruia să nu manifeste atitudini care să-i întristeze pe ceilalți, or a părea profund îndurerat de pierderea suferită cade categoric sub această condamnare.*
>
> *Așa că, vă rog, fiți bravi în fața lumii. Nu putem toți să mergem la război, dar putem face asta, ceea ce este de aceeași factură. N[ed].*[177]

Aspectul cel mai interesant, poate, al acestui mesaj, dincolo de tonul de o răceală uimitoare, era invocarea unui gen de patriotism pueril, pe care Lawrence îl luase în derâdere de multă vreme. În orice caz, Sarah Lawrence nu era nicidecum într-o stare sufletească propice pentru a da curs acestor sfaturi pline de rigoare primite de la fiul ei. La scurt timp după aceea, i-a trimis lui Ned o altă scrisoare, reproșându-i din câte se pare („din câte se pare“, fiindcă această scrisoare nu a fost niciodată găsită) că nu își exprimase dragostea pentru ea în clipele de mare suferință pe care le trăia. Dacă Sarah Lawrence spera ca în felul acesta să-l înduioșeze cumva pe fiul ei, o aștepta o mare

dezamăgire:

> *Dragă Mamă, biata de tine,*
>
> *Am primit scrisoarea ta azi-dimineață și m-a mâhnit foarte mult. Tu nu vrei niciodată, niciodată să ne înțelegi pe niciunul dintre noi după ce am crescut un pic. Nu simți niciodată că noi te iubim, chiar dacă nu-ți spunem? Mă simt ca un vierme detestabil fiindcă trebuie să scriu toate astea. Nu știi, din păcate, că, atunci când te gândești profund la ceva, mai bine mori decât să spui ceva despre asta. Știi, bărbații aproape toți mor râzând, fiindcă ei știu că moartea este foarte cumplită și că mai bine uiți de ea atâta timp cât nu a venit încă.*
>
> *Haide, dă la spate toate astea, și fii bravă în ochii lumii, de dragul lui Frank. În aceste vremuri înfricoșător de apăsătoare pentru țara noastră, este de datoria fiecăruia să se comporte cu multă grijă, pentru ca aceia mai slabi dintre noi să nu fie cumva afectați; și tu știi, noi am fost întotdeauna cei puternici, iar dacă oamenii te vor vedea pe tine distrusă sufletește, pe toți îi va cuprinde teama pentru ai lor care sunt pe front.*[178]

Lawrence le-a scris din nou părinților lui cam după o săptămână; nu s-a referit deloc la Frank — de fapt, arareori i-a mai pomenit numele în corespondența lui ulterioară —, dar în schimb a umplut scurtul mesaj cu rânduri descriind vremea din acel moment la Cairo.

*

Djemal Pașa era într-o stare de spirit cu mult mai bună spre începutul lunii iunie 1915. Avea și de ce. Când forțele Aliaților lansaseră operațiunea militară din Gallipoli în 25 aprilie, posibilitatea unei debarcări undeva în Siria scăzuse substanțial. Mai mult chiar, în condițiile în care ambele părți trimiteau trupe și armament în număr mare pe acea fâșie îngustă a câmpului de luptă, guvernatorului Siriei i se oferise prilejul de a se descotorosi de unitățile militare mai dificile din zona lui. Răspunzând la apelul urgent al Constantinopolului de a trimite întăriri, Djemal expediase imediat regimentele predominant arabe din nordul Siriei la Gallipoli, înlocuindu-le cu unități turcești proaspăt recrutate din interiorul Anatoliei — practic,

răcani, majoritatea, dar măcar se putea conta pe lealitatea lor. Și, bineînțeles, înlăturarea trupelor de arabi potențial rebele făcea ca uneltirile complotiștilor de la consulatul francez și orice alte planuri ar fi urzit poate diverși trădători arabi adepți ai separatismului să nu mai fie acum atât de periculoase.

Apăruseră vești bune și în privința recalcitrantei familii Hussein din Hejaz. Bazându-se pe primirea fastuoasă pe care i-o făcuse lui Faysal la Ierusalim și Damasc, Djemal trimisese vorbă la Constantinopol să continue ofensiva, odată ce tânărul șeic avea să ajungă în capitala otomană. Această instrucțiune fusese urmată întocmai; la începutul lunii mai, guvernatorul civil al Medinei, care îl ofensase pe Hussein, a fost transferat, ceea ce a făcut posibil ca Faysal și Enver Pașa să ajungă la un acord, care sugera o reapropiere totală între Junii Turci și agasantul Hussein de la Mecca. Aceasta era în orice caz opinia lui Max von Oppenheim, care a avut două lungi întrevederi cu Faysal în Constantinopol, dar și a lui Djemal, atunci când Faysal a revenit în Siria la sfârșitul lunii mai. Într-o alocuțiune emoționantă în fața statului-major al armatei lui Djemal, la Căminul German, fiul lui Hussein își declarase nepieritoarea lealitate atât față de imperiu, cât și față de cauza jihadului panislamic.[179]

Se înregistraseră chiar și niște progrese în privința plăgii lăcustelor. Desigur, ravagiile acestui flagel aveau să fie resimțite dureros la recolta de toamnă, însă prin eforturile energice ale savantului evreu Aaron Aaronsohn și datorită tehnicilor lui moderne de săpare a terenului, se părea că fusese evitată o catastrofă de proporții.

Totuși, pe fundalul acestor perspective mai luminoase, o nouă criză se abătuse asupra imperiului — sau mai degrabă o criză mai veche izbucnise din nou.

În cadrul curții otomane, armenii creștini din Anatolia fuseseră considerați de multă vreme drept o coloană a cincea

pentru cotropitorii creștini — și în special pentru ruși, dușmanii crânceni ai turcilor — și tot de multă vreme armenii îndураseră periodic masacre declanșate de vecinii lor musulmani turci și kurzi. Cel mai recent val de măceluri, în anii 1890, provocase moartea a cel puțin cincizeci de mii de armeni în doar câteva zile.[180]

Această ostilitate istorică fusese reaprinsă prin chemarea lansată de regim la un jihad contra „dușmanilor creștini“ în noiembrie 1914. Armenii — aparte din punct de vedere etnic și lingvistic, dar și suficient de numeroși pentru a constitui o amenințare plauzibilă — erau extrem de vulnerabili la orice scânteie, care ar fi putut declanșa un nou val de furie antiarmeană. Acea scânteie venise odată cu o ofensivă lansată de ruși în estul Anatoliei, când armenii au devenit țapul ispășitor ideal pentru neputința turcilor pe câmpul de luptă. Astfel, condițiile erau create: în retorica regimului de la Constantinopol și în mintea multora dintre supușii săi turci și kurzi, cele aproximativ două milioane de armeni din Anatolia erau acum dușmanul din interior.

În 24 aprilie, în ajunul debarcării Aliaților la Gallipoli, ministrul de interne Talaat ordonase să fie arestați sute de fruntași armeni din Constantinopol și, simultan, le ceruse guvernatorilor din provinciile unde exista o substanțială populație armeană să interzică imediat toate „organizațiile politice și revoluționare“ ale armenilor și să îi aresteze pe liderii lor.[181] Acest ordin, sugerând că ar fi existat cu adevărat o mișcare secesionistă armeană credibilă, a avut consecințe cumplite; în ochii multora dintre funcționarii guvernamentali din provinciile imperiului, *toți* armenii erau dușmanul. La câteva zile de la ordinul lui Talaat Pașa, zeci de mii de cetățeni armeni de rând au fost izgoniți din casele lor, pentru a fi trimiși în marș forțat spre o „zonă de strămutare“ nespecificată, sau în

multe cazuri au fost, pur și simplu, măcelăriți acolo unde se aflau.

Având în vedere porozitatea frontierelor Turciei, precum și prezența unor școli ale misiunilor occidentale pe cuprinsul imperiului, în scurt timp au început să sosească la Constantinopol rapoarte despre masacrarea armenilor în toată Anatolia, despre cadavrele care înțesau traseul marșurilor lor forțate prin regiunile rurale ale imperiului. Povestirile de groază se înmulțeau constant, iar pe 24 mai, miniștrii de externe ai Triplei Înțelegeri au dat o proclamație prin care declarau că Junii Turci vor fi considerați răspunzători pentru „aceste noi crime ale Turciei contra omenirii și civilizației“.[182]

Reacția Constantinopolului a fost de sfidare; la trei zile după proclamația Antantei, cabinetul turc a aprobat „Legea de strămutare provizorie“. Fără a se referi explicit la armeni, textul de lege afirma că armata avea acum „autorizația și obligația de a zdrobi în cel mai drastic mod“[183] orice semn de rezistență sau agresiune din partea populației. În acest scop, armata avea puterea „să disloce și să strămute populația satelor și a orașelor, fie individual sau colectiv, în funcție de necesitățile militare, ori ca reacție la orice semn de complot sau trădare“. Cât despre locul unde ar fi putut să fie trimis acest imens val de deportați din interiorul imperiului, Talaat și Enver aleseseră deja zona: adunați de pe tot cuprinsul Anatoliei, cei mai mulți deportați urmau să fie mânați cu forța spre regiunile sterpe din nordul Siriei. Nebunia inerentă unui asemenea plan, de a dezrădăcina o populație numeroasă și de a o arunca pe un teritoriu deja pustiit de privațiunile războiului, avea să ducă la un rezultat șocant: potrivit estimărilor îndeobște acceptate, circa 800000 dintre armenii deportați aveau să piară — prin inaniție, împușcare sau snopiți în bătaie — până a ajunge la destinație.[184]

În rândul istoricilor există consensul că reacția lui Djemal Pașa față de aceste expulzări a fost foarte diferită de atitudinea celorlalți membri ai conducerii Junilor Turci.[185] În iunie, primii supraviețuitori ai marșurilor morții au început să apară în orașul Alep, din nordul Siriei, un punct de popas spre destinația prevăzută, „zona de strămutare“ Deir al-Zour, situată la câteva sute de kilometri spre est. Vizitând Alep, Djemal Pașa a fost îngrozit de ceea ce a văzut. Reactualizând un decret din martie, prin care ordona armatei să îi protejeze pe armeni, a intervenit pe lângă guvernul de la Constantinopol pentru ca același ordin să fie impus unităților militare din Anatolia, unde situația era foarte gravă.[186] Rugămintea lui a fost ignorată.

Nemulțumit de reacția Constantinopolului, Djemal le-a permis miilor de armeni să rămână în Alep, în loc să își continue marșul morții, și în ciuda foametei tot mai grave și a penuriei de alimente care se resimțeau în toată Siria, el a ordonat mărirea rației de hrană acordată de guvern refugiaților. Ca o confirmare a pasiunii lui pentru ordine și respectare a legii, a fost seria de noi ordonanțe pe care le-a emis, stipulând că armata avea datoria să reglementeze și să mențină aprovizionarea cu hrană pentru armeni, că trebuiau puse la dispoziție căruțe și cai pentru transportul lor, ba chiar și că fiecare refugiat avea să primească o alocație financiară din partea statului. Dar implicit în stiva de documente pe care guvernatorul Siriei le semna zilnic în biroul său era faptul că administrația sa ar avea, de fapt, resursele necesare pentru a pune în practică aceste măsuri, chiar dacă realitatea exterioară — care începea chiar imediat sub ferestrele biroului lui Djemal și se întindea până în cele mai îndepărtate colțuri ale provinciei lui — contrazicea acest lucru. Era ca și cum Djemal s-ar fi imaginat în postura administratorului unui canton elvețian pe timp de pace, și nu în rolul de guvernator al unei regiuni

năpăstuite și extrem de fragmentate, cam de mărimea Italiei, care era devastată de război, foamete și molime. În fața crizei armene, la fel ca în cazul multor altor probleme cu care s-a confruntat, Djemal a reacționat cu un amestec de vociferări, amenințări și rugăminți, iar când nimic nu a avut efect, a întors pur și simplu privirea. În septembrie, când criza continua să se agraveze, a emis un nou ordin, prin care fotografierea armenilor era pedepsită prin lege.[187]

Ceva neașteptat i s-a întâmplat lui Aaron Aaronsohn în satul palestinian Katra, când un arab bătrân a venit la el și i-a spus „*zatna mamnounin*“ — „vă suntem recunoscători“. Așa cum agronomul nota în jurnalul său, în acea seară, „arabii nu vorbeau așa cu evreii acum douăzeci de ani. Munca pe care o fac eu este dificilă într-adevăr, dar faptul că niște localnici au simțit nevoia să spună, fie și dacă nu cred asta în sinea lor, *zatna mamnounin* unor evrei, faptul că au înțeles că sunt neputincioși în fața unor asemenea calamități dacă noi nu îi ajutăm să iasă din necaz, asta înseamnă deja ceva“.[188]

În calitate de șef al programului de eradicare a lăcustelor instituit de Djemal, Aaronsohn a călătorit în toată zona siriană lovită de plagă, în primăvara anului 1915, ținând conferințe publice și organizând seminarii practice, despre cele mai bune modalități de a combate flagelul. La îndemnul lui, Djemal Pașa a ordonat ca fiecare bărbat, femeie sau copil să adune șase *rotel*, circa 18 kilograme de ouă de lăcuste pentru a fi distruse, în caz contrar trebuind să suporte o amendă exorbitantă.

Dar chiar și pentru un om de o energie neobosită, existau momente când, în fața unei sarcini atât de dificile, pe Aaronsohn îl cuprindea disperarea. În ciuda tuturor eforturilor de eradicare, roiurile continuau să se extindă — cel puțin unul dintre ele avea lățimea de un kilometru și jumătate și lungimea de unsprezece kilometri, conform măsurătorilor făcute —, la fel

ca și amploarea distrugerilor pe care le provocau. Suprafețe tot mai mari din șesurile Iudeii, în mod normal înverzite în acea perioadă a anului, deveneau aidoma unor studii în nuanțe de cafeniu: kilometri întregi de livezi rămase fără fructe și frunze, câmpuri atât de golite de vegetație, încât semănau cu niște terenuri desțelenite iarna.

Așa cum se întâmplă, în general, pretutindeni în situații de criză, plaga lăcustelor a scos totodată la iveală inegalitățile și deficiențele societății siriene. În ciuda puterilor excepționale pe care i le conferise Djemal, reacția pe care Aaronsohn o întâmpina îndeobște din partea birocraților și a ofițerilor de armată locali, când încerca să îi coopteze în eforturile de eradicare, se situa undeva între dezinteres și sfidare. În Jaffa, fusese nevoit să îl admonesteze public pe caimacam, pentru a-l convinge să vină la prelegerea lui, ceea ce nu l-a împiedicat însă pe acesta să părăsească ostentativ sala la mijlocul discuțiilor. În ciuda cuvintelor rostite de bătrânul din Katra, reacția uzuală a arabilor era mai degrabă resemnarea; pentru ei, lăcustele erau *djesh Allah* sau „armata lui Dumnezeu“, ceea ce însemna că era zadarnic, poate chiar un sacrilegiu, să i te împotrivești. De asemenea, s-a văzut cu prilejul acestei crize și resentimentul autorităților la adresa coloniștilor evrei, care mocnise tot timpul sub calmul de suprafață. Tipicari, perceptorii otomani dădeau amenzi pentru cantitățile insuficiente de ouă de lăcuste adunate în satele de evrei, în timp ce aceleași deficiențe — iar în multe cazuri inactivitatea completă — erau trecute cu vederea în satele de arabi. Într-un caz deosebit de revoltător, relata Aaronsohn, la scurt timp după ce toți caii de plug din așezarea evreiască Petah Tikvah fuseseră confiscați conform legii rechiziționărilor de război, proprietarii lor au fost amendați conform legii de eradicare a lăcustelor, pe motiv că nu și-au arat câmpurile.[189] De nenumărate ori, dezgustat de

situație, a amenințat că va demisiona din funcția de inspector general, dar de fiecare dată Djemal îl asigura din nou că problemele și inechitățile aveau să fie soluționate, că în curând, în deplină armonie, toți își vor uni forțele într-un efort colectiv.

Totuși, o parte din nemulțumirea lui Aaronsohn se datora unei transformări lăuntrice, care se produsese în el în timpul drumurilor lui prin Palestina. Pentru prima oară, începuse să pună la îndoială capacitatea Imperiului Otoman de a supraviețui — sau, poate mai exact, capacitatea comunității evreiești de a supraviețui sub dominația acestui imperiu. Nu era vorba doar de hărțuirile meschine și de corupția la care asistase, ci de ceva cu mult mai amplu. În aproape toate coloniile evreiești pe care le vizitase, înspăimântați, oamenii veniseră la el să-i povestească despre relațiile tot mai încordate cu vecinii lor arabi și despre faptul că autoritățile locale ajunseseră să-i amenințe fățiș, cu arma în mână.

Aceste indicii periculoase nu îi vizau doar pe evrei. În aprilie, Aaronsohn îl trimisese pe fratele său Alex în Liban, atât pentru a verifica dacă lăcustele ajunseseră acolo, cât și pentru a vedea cum îi mergea surorii lor mai mici, Rivka, care fusese expediată la Beirut în timpul perioadei rechiziționărilor, când armata turcă venise să confișteze armele locuitorilor din Zichron. Cât timp capitulațiile fuseseră în vigoare, Libanul, cu o populație predominant creștină, se bucurase întotdeauna de mari libertăți din partea Constantinopolului și devenise o enclavă francofilă, mândră și prosperă, în cadrul Siriei; așa cum raporta Alex, deși Libanul scăpase de invazia lăcustelor, acum era un tărâm înfrânt și jalnic, cu soldați turci pretutindeni, și unde până și locuitorii Beirutului, trufași îndeobște, erau înspăimântați de ceea ce le rezerva viitorul. La începutul lui iunie, au început să vină însă cele mai alarmante relatări, zvonuri sumbre despre masacrarea armenilor din Anatolia.

Exact cam în această perioadă, gândurile care îl frământau de atâta vreme l-au condus pe Aaronsohn la două concluzii interdependente: evreii din Palestina trebuiau să se rupă de Imperiul Otoman. Pentru a realiza această rupere, tot ei trebuiau să lucreze activ la prăbușirea imperiului.

Agronomul a fost negreșit influențat în formularea acestor concluzii de asistentul său la Athlit, Absalom Feinberg, un agitator în vârstă de douăzeci și șase de ani, care era logodit cu Rivka, sora lui Aaronsohn. În satul său natal Hadera, o colonie evreiască situată la doar circa șaisprezece kilometri la sud de Zichron, Feinberg formase un nucleu local al „ghedeoniților“, organizația paramilitară care proteja așezările evreiești și, în același timp, lansa raiduri de represiuni contra arabilor considerați dușmani. Era o activitate care se potrivea bine concepțiilor lui politice, căci, pentru Feinberg, lupta dintre evrei și arabi în Palestina era o ciocnire între „cultură și sălbăticie“, or nu era greu de dedus ce rol jucau arabii. „Eu am trăit printre ei toată viața“, avea el să scrie, „și cu greu m-ar putea determina ceva să îmi schimb părerea că nu există rasă de oameni mai lași, mai ipocriți și mai falși, decât aceasta.“[190]

Dar, dacă exista o „rasă“ pe care Feinberg să o deteste mai mult chiar decât pe arabi, aceasta era etnia turcă, iar încă de când venise să lucreze la Athlit îi propovăduise lui Aaron Aaronsohn evanghelia revoltei, susținând că era nevoie ca evreii din Palestina să se ridice și să scuture definitiv jugul otoman.

Aaronsohn, care era cu paisprezece ani mai mare decât Feinberg, s-a amuzat poate de retorica înflăcărată a asistentului său, punând-o pe seama patosului tinereții, dar în luna ianuarie se ajunsese la un fel de cotitură decisivă, când Feinberg și alți doisprezece locuitori din Hadera au fost arestați sub învinuirea mincinoasă de a fi făcut spionaj pentru britanici. Reușind să

scape, Feinberg s-a dus direct la Aaronsohn.

Pentru a obține eliberarea oamenilor din Hadera, agronomul se gândea să folosească metodele la care recursese atât de des înainte — să apeleze la relațiile sale din cadrul sistemului birocratic otoman, să dea mită acolo unde era nevoie —, dar de data asta Feinberg nici n-a vrut să audă. „Cel mai rău dușman al nostru sunt turcii“, i-a spus el lui Aaronsohn. „Acum, când bate ceasul prăbușirii lor, cum să stăm deoparte și să nu facem nimic? Turcii au dreptate să ne suspecteze, fiindcă știu prea bine că plănuiesc să ne distrugă. Orice om, în care nu bate o inimă de laș, ar fi mândru să facă spionaj contra lor, dacă ar știi că așa i-ar putea aduce pe britanici mai repede.“[191]

Cu siguranță, concepțiile lui Feinberg nu deveniseră mai tolerante pe parcursul lungilor zile și săptămâni petrecute alături de Aaronsohn în campania de eradicare a lăcustelor. În schimb, prin iunie deja, agronomul fusese deja convertit la ideile lui Feinberg.

Cât despre modul în care ar putea acționa contra turcilor — ceea ce implicit presupunea servicii în favoarea britanicilor —, răspunsul era destul de evident. În timpul muncii de eradicare a lăcustelor, Aaronsohn și diverșii lui asistenți străbătuseră toată Palestina, iar acum omul de știință avea pe masa lui de lucru un vraf de rapoarte care prezentau amănunțit condițiile și resursele locale pentru cea mai mare parte a provinciei. Lista resurselor disponibile inclusese, în mod firesc, mărimea și amplasarea cazărmilor militare, a depozitelor de provizii și a stațiilor de stocare a combustibilului, toate acestea reprezentând informații vitale pentru o campanie civilă de amploare, dar și pentru o armată inamică. Mai exact, aceste rapoarte și constatările făcute de Aaronsohn în călătoriile lui confirmau faptul că armata turcă era concentrată doar în câteva orașe și localități din Palestina, că practic întreaga linie

de coastă fusese lăsată fără apărare, în afara câtorva echipe pestrițe compuse din jandarmi locali și miliție rurală. În mod clar, britanicii nu cunoșteau acest lucru, fiindcă altminteri ar fi năvălit pe țărm de mult timp deja, iar acestea erau informațiile strategice cele mai importante pe care Aaronsohn putea să le furnizeze, un raport detaliat, kilometru cu kilometru, privind opoziția existentă — ori, mai corect, inexistentă — în lungul coastei Palestinei.

Cât despre modalitatea de a le comunica britanicilor că o rețea de spioni aștepta să lucreze pentru ei în Palestina, răspunsul era și mai evident chiar. În Beirut și Haifa, navele de război americane continuau să îi evacueze pe „neutrii“ care doreau să părăsească Imperiul Otoman, iar în ambele orașe înflorise o piață neagră specializată în procurarea de documente false. Chiar dacă în Siria nimic nu mai era simplu, a îmbarca un mesager pe una dintre navele de evacuare cu destinația Egipt nu era decât o chestiune de bani și de noroc.

Pentru Aaronsohn, era limpede, de asemenea, cine putea fi acest mesager. De două ori în primele zile de război, fratele său Alex intrase în conflict cu autoritățile otomane, iar acum era prins într-o dispută periculoasă cu un oficial local. Mai mult, Alex vorbea englezește impecabil, grație unui sejur de trei ani în New York. Și astfel, la mijlocul lunii iunie 1915, Alex Aaronsohn s-a îmbarcat pe USS *Des Moines* în portul Beirut. Împreună cu el, călătorea „soția“ lui, Rivka Aaronsohn. După ce vor fi trecut de primul port de oprire a navei de război americane, insula grecească Rodos, cuplul avea să își continue voiajul până în Egipt, unde Alex urma să se ducă direct la biroul britanic de informații al armatei din Cairo.

Până acolo călătoria[192] fusese o delectare: două săptămâni într-un vagon de tren la clasa întâi, printr-un peisaj superb, cu opriri ici și colo în orașe pitorești din Anatolia. Dar cel mai bun

lucru pentru William Yale fusese faptul că nimerise în compania lui Abdul Rahman Pașa al-Yusuf, un membru al parlamentului turc și unul dintre cei mai bogați nobili din Damasc, și avusese parte astfel de o ospitalitate luxoasă, în calitatea lui temporară de „fiu adoptiv“ al pașei. De fapt, singurele momente dezagreabile din întreaga călătorie fuseseră ploșnițele de la hotelul din Eskisehir și imaginea refugiaților armeni famelici, înghesuiți în lungul liniei ferate secundare din Tarsus. „A fost un spectacol trist să vezi bieții oameni“, își amintea Yale placid, „smulși din casele lor și trimiși spre o destinație necunoscută, în timp ce deasupra lor plana amenințător umbra unei mari tragedii.“ Chiar dacă petrolistul american avea vreun scrupul moral în privința rolului jucat de el sau de tovarășul lui prin colaborarea cu regimul care orchestra această tragedie, a preferat să păstreze acest lucru pentru sine; William Yale avea de îndeplinit o misiune delicată.

După un sejur de doar câteva zile în capitala Siriei, cu părere de rău și-a luat rămas-bun de la pașă, continuându-și călătoria spre Ierusalim, unde pe primul loc al agendei lui de lucru figura o întâlnire cu Djemal Pașa. Cu o grabă atipică pentru guvernul otoman, în scurt timp a fost convocat la Căminul German de pe Muntele Măslinilor.

În timp ce, în ziua fixată pentru audiență, fiacrul tras de cai urca pe drumul pietruit și abrupt, Yale se simțea din ce în ce mai agitat. „Exersam în gând urările protocolare și saluturile pe care le învățasem venind de la Constantinopol“, scria el, „și mă întrebam dacă se cădea să le folosesc în prezența unui personaj atât de influent ca Djemal.“

Dar neliniștea lui Yale nu era legată doar de întâlnirea cu un personaj sus-pus. El venise la Ierusalim pentru a obține drepturi de concesiune pentru o jumătate de milion de acri din Palestina în favoarea firmei Standard Oil și, așa cum știa prea

bine, reușita sau eșecul acestui demers depindea de întâlnirea lui cu guvernatorul Siriei. Or problema era exact faptul că nu știa la ce să se aștepte în cadrul acelei întâlniri.

Trecând printre porțile din fier forjat ale Căminului German, trăsura lui Yale a oprit în fața intrării principale a somptuoasei clădiri, unde niște santinele în livrea au venit să-l ajute să coboare. Înarmat cu documentele și hărțile lui, petrolistul american a fost condus în holul principal, frumos ornamentat, iar de acolo pe un lung coridor cu pardoseală de piatră până în anticamera sanctuarului interior al lui Djemal.

În timp ce aștepta acolo, Yale a intrat în vorbă cu unul dintre tinerii aghiotanți ai guvernatorului, un atașat naval care vorbea englezește. Bucuros de această ocazie de a uita un pic de neliniștea care îl frământa, Yale era atât de captivat de conversația lor, încât nu mai observa cine venea sau ieșea din cameră, incluzându-l aici și pe bărbatul scund în uniformă, cu o barbă neagră tunsă scurt, care a apărut într-un final pe o ușă laterală. Abia când s-a apropiat pășind iute spre biroul secretarului, așezându-se pe un colț al mesei și uitându-se foarte atent la Yale, acesta și-a dat seama că îl avea în față pe Djemal Pașa.

— Ei bine, domnule Yale, i-a spus el într-o franceză elegantă, scoate-ți hărțile și documentele și arată-mi ce dorești.

Tonul neprotocolar al lui Djemal a avut darul de a domoli pe loc nervozitatea lui Yale, dar totodată i-a trezit subit un regret. În ultimul moment, decisese că ar fi fost o rugăminte prea îndrăzneață dacă de la prima lor întâlnire i-ar fi cerut guvernatorului concesionarea în totalitate a acelei jumătăți de milion de acri pe care Standard îi voia în Palestina, așa că Yale venise doar cu jumătate din hărți la Căminul German. Pe acestea, le-a desfăcut repede pe biroul secretarului și a indicat o fâșie lată de pământ în centrul Iudeii. Djemal se uita la hartă,

dar judecând după nerăbdarea cu care mișca din cap, nu îl interesa să audă prea multe detalii. După doar câteva momente, s-a îndreptat de spate și a încuviințat scurt din cap. „Spune-mi ce ai nevoie și eu voi da ordinele necesare numaidecât.“

Abia în acea clipă, avea să susțină Yale ulterior, a sesizat ce abis exista între ce știa el și ce înțelesese de fapt guvernatorul Siriei. Dacă exista țiței în Palestina, Djemal Pașa dorea firește ca zăcămintele să fie descoperite și exploatate rapid, astfel încât camioanele lui de transport să se poată deplasa și armatele lui să poată lupta în război. Dar Standard Oil nu avea nicio intenție de a face așa. În schimb, Yale venise în Palestina doar pentru a cumpăra concesiuni și pentru a revendica regiunea în numele firmei Standard, în epoca postbelică.

„Privind în urmă acum“, povestea Yale peste aproximativ douăzeci de ani de atunci, „regret că nu i-am spus adevărul.“

Dar nu i l-a spus. În schimb, cu sprijinul lui Djemal Pașa, Yale a obținut rapid documentele oficiale necesare și a organizat o expediție la fața locului. În scurt timp, cu ajutorul soldaților turci și a autorităților locale, care i-au asigurat colaborarea deplină a șeicilor tribali, Yale a bătut în cuie drepturile de concesiune miniere pentru o suprafață de circa un sfert de milion de acri în centrul Palestinei. Superiorii săi de la filiala Socony din Constantinopol au fost încântați la primirea veștii, dar după toate aparențele la fel de încântați au fost și conducătorii guvernului turc. Întâi, Standard îi ajutase să eludeze blocada navală britanică, aducându-le țițeiului de contrabandă prin Bulgaria, iar acum Standard mai făcea un pas — sau așa credeau turcii —, ajutându-i să își dezvolte propriile resurse de țiței. La sfârșitul lui iulie, regimul otoman a decis să își arate recunoștința față de prietenii lor de la birourile Socony din Constantinopol, conform tradiției consacrate de-a lungul vremurilor în imperiile de pretutindeni: decernarea de medalii.

Pe niște oameni mai slabi de inimă, ideea de a accepta medalii de la regimul otoman în acel moment critic i-ar fi pus pe gânduri. Comunitatea de expatriați din Constantinopol primea o avalanșă de rapoarte despre ceea ce li se întâmpla armenilor, relatări proaspete sosind aproape zilnic despre locuitorii încă unui sat care fuseseră măcelăriți, despre sute sau mii de oameni lăsați să moară de foame sau omorâți în bătaie în timpul marșurilor forțate spre locurile de surghiun. Numai că oamenii de la Socony nu ajunseseră în funcțiile lor combinând moralitatea cu afacerile, sau cochetând cu diversele idealuri umanitare în vogă la un moment dat. În 28 iulie, cei trei directori ai filialei Socony de la Constantinopol — William Bemis, Oscar Gunkel și Lucien I. Thomas — au fost primiți în Palatul Dolmabahçe, pentru o audiență la sultan. Cu prilejul acelei ceremonii, reprezentanților firmei Socony li s-a decernat Ordinul Osmanieh, una dintre cele mai înalte distincții civile acordate de Imperiul Otoman, pentru „numeroasele [lor] servicii umanitare“.[193]

La mijlocul lunii iulie 1915, T. E. Lawrence se pregătea să răspundă la o scrisoare pe care o primise recent de la Will, fratele lui mai mic, de care se simțea foarte legat. În acea perioadă, Will își făcea pregătirea militară la Cambridge Barracks din Portsmouth, urmând să fie înrolat ca observator aerian în Royal Flying Corps.

Având în vedere reticența aproape patologică a lui Lawrence de a-și exprima trăirile intime, fusese probabil extrem de dificil pentru el să abordeze subiectul care îl determinase pe Will să-i scrie: moartea în mai a fratelui lor mai mic, Frank. „Moartea lui Frank a fost, cum spui tu, un șoc fiindcă a fost atât de neașteptată“, scria el. „Nu cred că putem să o regretăm exagerat de mult, fiindcă a fost, în fond, o cale foarte bună de a pleca. Imensitatea acestui război te face să îți schimbi

perspectiva, cred, iar eu unul abia dacă mai pot vedea detaliile.“

În încheiere însă, Lawrence a găsit un ton mai dulce, aproape tânguitor. „Mă întreb când se va sfârși totul și va veni pacea? Toată ușurarea sufletească o găsesc în *Mitologia greacă*, Heredia, Morris și câțiva alții. Tu?“[194]

În iulie 1915, războiul nu era încă nici pe sfert terminat; aveau să urmeze încă trei ani de măcel și distrugere. Însă semințele pentru rolul capital al lui Lawrence în acea conflagrație se semănau chiar atunci. Acele semințe s-au născut din două evenimente aparent disparate: sosirea la Cairo a unei stranii scrisori, adusă pe furiș de la Mecca, și momentul în care un enigmatic bărbat de douăzeci și patru de ani a traversat fâșia de pământ, răvășită și ciuruită de obuze, care forma tărâmul nimănui între cele două linii de foc de la Gallipoli.

Spre mijlocul verii anului 1915, pe peninsula Gallipoli, atât de mulți oameni mureau într-un spațiu atât de limitat — în unele locuri, tranșeele adverse erau la nici treizeci de metri una de cealaltă —, încât au început să fie cerute armistiții neoficiale, pentru a putea aduna morții. Aranjamentele erau, de obicei, puse la punct de către comandanții locali, astfel încât la o anumită oră stabilită dinainte grupuri de gropari din ambele tabere ieșeau pe tărâmul nimănui și își începeau munca sinistră.

Aceasta părea, desigur, să fie și intenția locotenentului otoman care, în dimineața de 20 august, a ieșit din tranșeea armatei sale, aflată în prima linie, și, sub protecția unui steag alb, a început să traverseze tărâmul nimănui. În schimb, când a ajuns la linia frontului britanic, tânărul ofițer a anunțat, spre stupoarea celor de-acolo, că el dorea să se predea.

Respectând procedura standard, omul a fost legat la mâini și la ochi, fiind apoi condus prin tranșeele Med-Ex până la cartierul general al regimentului. Dacă procedura standard ar fi

fost respectată în continuare, tânărul ar fi fost interogat acolo de către un ofițer de informații, ca ulterior să fie trimis la închisoarea centrală pentru prizonieri de război, înaintea transferului final într-un lagăr de prizonieri de război, în Cipru sau Egipt. Dar nu exista nimic standard la acest prizonier. Numele lui era Mohammed al-Faroki și, în ciuda înfățișării lui modeste — avea doar douăzeci și patru de ani și era foarte subțiratic —, povestea pe care a spus-o era atât de remarcabilă, încât o serie întreagă de ofițeri britanici au considerat că era nevoie ca superiorii lor să o audă nemijlocit.[195]

Dezertorul susținea că era membru al unui societăți militare secrete numite al-Ahd (Deșteptarea), compusă în mare parte din ofițeri arabi ca el, care de ani de zile așteptau în zadar să apară condițiile propice pentru a organiza o revoltă împotriva comandanților lor turci. Zvonurile despre diverse misterioase rețele de genul „coloana a cincea“ în interiorul Imperiului Otoman deveniseră deja un loc comun în acea vară, dar ceea ce aducea Faroki diferit era o listă a presupușilor complotiști din al-Ahd, majoritatea ofițeri de rang superior, incluzând detalii despre ce unități erau în comanda lor și unde se aflau desfășurate în acel moment.

Ca o dovadă a seriozității cu care au fost tratate afirmațiile locotenentului, generalul Ian Hamilton, comandantul suprem al campaniei de la Gallipoli, a trimis în 25 august un raport adresat personal lui Kitchener, ministrul de război.[196] Considerând că unitatea de informații secrete din Cairo era cea mai în măsură să judece veridicitatea poveștii locotenentului, Londra a ordonat ca Faroki să fie îmbarcat pe o navă militară cu destinația Egipt.

Cel puțin inițial, nici Gilbert Clayton, comandantul tuturor serviciilor de informații ale armatei britanice de la Cairo, și nici vreunul dintre subalternii lui n-a prea știut ce să creadă despre

tânărul care le-a fost adus în birourile lor de la hotelul Savoy, în 10 septembrie. Totuși, au devenit brusc atenți când Faroki a sugerat că britanicii prăpădiseră o oportunitate militară extraordinară, nedebarcând la Alexandretta în primăvara anului 1915.

Potrivit lui Faroki, la vremea respectivă Alexandretta era păzită cu precădere de unități militare constând din arabi, mulți dintre comandații acestora fiind membri fideli ai al-Ahd, și mai mult chiar aceste unități sabotaseră sistematic fortificațiile de apărare ale orașului, în așteptarea unei iminente debarcări a forțelor britanice. Toate acele eforturi se irosiseră, desigur, când britanicii au lansat dezastruoasă lor campanie de la Gallipoli. Iar asta nu era încă partea cea mai gravă. Când a început ofensiva de la Gallipoli, Djemal Pașa expediase rapid unitățile arabe din Alexandretta pe câmpul de luptă; drept urmare, a explicat Faroki, mulți dintre potențialii conspiratori ai al-Ahd zăceau acum morți pe coastele dealurilor din Gallipoli, uciși exact de „dușmanul“ cărora ei speraseră să li se alăture.[197]

Până în acest punct, cea mai mare parte a poveștii lui Faroki era destul de ușor de verificat. Întemeietorul organizației al-Ahd, Abdul Aziz al-Masri, trăia în exil la Cairo, așa că a fost adus să garanteze că Faroki era de bună-credință. Cât despre faptul că Alexandretta fusese păzită de trupe dornice să se răzvrătească, așa cum susținea Faroki, din discuțiile lui cu diverși prizonieri otomani, Lawrence aflase exact același lucru, pe care îl subliniase în pledoariile lui pentru o debarcare în acel loc. Dar Faroki avea mai mult de povestit. Mult mai mult.

Pentru o perioadă de timp, susținea el, servise drept persoană de legătură între al-Ahd și o altă societate secretă arabă, al-Fatat, din Damasc. Pe această filieră, al-Ahd aflase despre negocierile confidențiale dintre al-Fatat și emirul

Hussein de la Mecca, în vederea organizării împreună a unei răscoale contra turcilor. Pe parcurs, al-Ahd aflase, de asemenea, despre corespondența secretă dintre emirul Hussein și britanicii din Cairo. Concluzia finală a acestei stări de lucruri era că, dacă ar primi armament și sprijin de la Marea Britanie, ambele societăți secrete arabe, al-Fatat (civilă) și al-Ahd (militară) erau dispuse acum să i se alăture emirului Hussein într-o revoltă organizată contra turcilor.

Un asemenea parteneriat venea însă cu un preț: recunoașterea de către Marea Britanie a unui stat arab independent, cuprinzând practic întreaga lume arabă, din Irak, la est, până în Siria, la vest, și întinzându-se în jos până la vârful sudic al peninsulei Arabia. Parametrii preciși ai acestui stat arab puteau face obiectul unor negocieri limitate — viitorii rebeli recunoșteau pretențiile coloniale britanice asupra Adenului, precum și interesele comerciale ale Angliei în sudul Irakului —, însă o precondiție absolută era ca francezii să nu dețină controlul nicăieri. Dacă se cădea de acord asupra acestor lucruri, a explicat Faroki, atunci britanicii puteau avea revoluția visată în inima lumii otomane.

De-aici însă, povestea tânărului locotenent începea să piardă din credibilitate. În mod evident, Faroki aflase de undeva despre corespondența secretă dintre emirul Hussein și Ronald Storrs, dar din câte se părea nimeni din unitatea de informații militare de la Cairo nici măcar nu auzise de al-Fatat. Cât despre afirmația lui Faroki potrivit căreia această celulă vorbea în numele unei vaste rețele de conspiratori antiotomani din Siria, Lawrence, fiind familiarizat de atâta vreme cu scena politică din Siria, era cel mai în măsură, probabil, să cântărească veridicitatea acestei declarații, doar că nimic din ceea ce aflase el, fie înainte ori în timpul războiului, nu sugera existența unei asemenea rețele extinse. Și chiar dacă ar fi

existat, pentru orice om, cunoscând câtuși de puțin specificul societății arabe, ideea unei alianțe dintre castele intelectuale și militare progresiste din Siria și Irak, pe de o parte, și ultraconservatorul emir Hussein de la Mecca, pe de altă parte, părea cam trasă de păr.

Cu excepția unui lucru însă. Cu doar câteva săptămâni înainte ca Faroki să treacă linia frontului la Gallipoli în tabăra englezilor, Hussein pusese capăt unei tăceri de opt luni și, într-un final, îi trimisese un nou mesaj lui Ronald Storrs. Lipseau însă din această scrisoare vechea ambivalență a lui Hussein, dar și simțul măsurii. Acum, susținea că vorbește în numele „întregii națiuni arabe“, iar cerințele lui pentru o cooperare cu britanicii se amplificaseră de la simpla neintervenție în Hejaz, la recunoașterea de către Marea Britanie a independenței pentru practic întreaga lume arabă.

Atât de exorbitante i s-au părut lui Storrs cerințele lui Hussein — caustic, le considera „cu mult mai mari decât [Hussein] avea dreptul, speranța sau puterea de a pretinde“ —, încât el și McMahon, noul înalt comisar britanic pentru Egipt, au decis că răspunsul cel mai bun era, pur și simplu, să le ignore cu totul.[198] Lucrul acesta se întâmplase în răspunsul lui McMahon către Hussein, trimis cu scurt timp înainte de apariția lui Faroki.

Totul s-a schimbat, însă, când informațiile desprinse din scrisoarea din iulie a lui Hussein au fost confruntate cu declarațiile lui Faroki din septembrie, căci lucrul care s-a constatat imediat a fost că stipulațiile și pretențiile lor teritoriale se potriveau aproape perfect. Văzută din această perspectivă, referirea vagă la „întreaga națiune arabă“, din scrisoarea lui Hussein, căpăta un înțeles foarte diferit, poate nu iluzii de grandoare nutrite de emirul Hejazului, ci mai degrabă o aluzie la parteneriatul său secret cu conspiratorii din al-Fatat

și al-Ahd. Oficialitățile britanice din Cairo și-au dat seama subit că era posibil să-l fi subestimat prea mult pe Hussein și că enigmaticul bătrân de la Mecca nu avea doar capacitatea de a declanșa o posibilă insurecție într-un colț îndepărtat al Imperiului Otoman, ci că, de fapt, el era pivotul cheie al întregului teatru de război din Orientul Mijlociu.

Și asta încă nu era tot. Cu uzuala lui lipsă de transparență, în ultima lui misivă Hussein introdusese spectrul unui cronometru cu numărătoare inversă, spunând că Marea Britanie avea treizeci de zile de la primirea acelei scrisori pentru a accepta sau a respinge condițiile lui, dincolo de acest termen arabii „rezervându-și totala libertate de acțiune“.[199] La vremea respectivă, Storrs și McMahon nu dăduseră prea multă atenție acelei amenințări voalate, însă, așa cum îi informa acum Mohammed al-Faroki, acest ultimatum era rezultatul unei oferte tentante pe care Djemal Pașa i-o făcuse recent lui Hussein: deplina independență a arabilor în epoca postbelică, cu condiția ca, între timp, arabii să acorde sprijinul lor devotat efortului de război turco-german.

În fața britanicilor, se profila o alegere extrem de riguroasă: să ajungă la un acord cu Hussein și conspiratorii lui, care ar fi putut paraliza dinăuntru Imperiul Otoman sau, invers, să asiste cum Hussein și arabii cad la pace cu Constantinopolul, ceea ce s-ar solda negreșit cu o chemare reînvigorată la jihadul contra Aliaților, riscând totodată să fie exact scânteia care să aprindă focul răzvrătirii în rândurile musulmanilor din coloniile lor. În timp ce premierul Asquith și cabinetul său erau ținuți la curent cu această stare de lucruri, diplomații britanici din Londra și Cairo se căzneau să trimită un nou mesaj, cu mult mai respectuos, emirului de la Mecca. Astfel, a început unul dintre cele mai controversate schimburi de mesaje secrete din istorie, așa-numita Corespondență McMahon-Hussein, cu ramificații

care vor fi, atât pentru guvernul britanic, cât și pentru viitorul său agent în Arabia, T. E. Lawrence, aidoma unui complicat păienjeniș de confuzii, promisiuni contradictorii și mistificare.

Pe termen scurt, dezvăluirile lui Mohammed al-Faroki îi vor permite lui Lawrence să revină la țelul care îl preocupase încă de când sosise la Cairo, în urmă cu nouă luni: o debarcare britanică la Alexandretta.

De pe promontoriul de la Athlit în zilele senine, Aaron Aaronsohn și Absalom Feinberg deslușeau cu ușurință navele de război franceze și britanice care patrulau de-a lungul țărmului Palestinei, în cadrul operațiunii de blocadă impusă de Aliați. De pe una dintre aceste nave de război, presupuneau ei, avea să le parvină la un moment dat un mesaj din Cairo, de la Alex — adus poate chiar de Alex personal. Dar, pe măsură ce zilele treceau adunându-se în săptămâni, încrederea lor a început să scadă.

După aproape o lună fără nicio veste, Aaronsohn și Feinberg au recurs la un plan de rezervă riscant. Dacă așteptarea avea să se prelungească, Feinberg urma să folosească una dintre bărcile de pescuit, care circulau cu regularitate în apropierea coastei, pornind astfel în larg spre una dintre navele care formau blocada, pentru a încerca să fie primit la bord. La mijlocul lui august, s-a aflat însă că blocada se înăsprea, navele de război ale Aliaților având acum dreptul de a distruge imediat orice ambarcațiune ce li s-ar fi părut dubioasă; întrucât acest criteriu se aplica negreșit la orice ambarcațiune străină care ar fi încercat să iasă în larg, planul lor de rezervă părea nu doar o aventură riscantă, ci de-a dreptul sinucigașă. Pe urmă, au venit alte vești proaste. La sfârșitul lui august, s-a anunțat (în mod eronat, după cum avea să se dovedească) că transportul naval al refugiaților lua sfârșit, USS *Des Moines* urmând să mai facă doar o ultimă oprire în

portul Haifa, pe 30 august. Când acea navă de război americană avea să dispară la orizont, credeau conspiratorii, odată cu ea avea să se piardă și ultima lor șansă de a intra în contact cu britanicii.

Când Feinberg i-a propus insistent să plece cu acest vapor, Aaronsohn a refuzat categoric. Până la urmă, Feinberg, bine deghizat și înarmat cu un pașaport rusesc fals, a izbutit să se îmbarce pe *Des Moines*. Peste o săptămână, a ajuns pe cheiul portului Alexandria, în Egipt.[200]

Feinberg avea doar un singur contact în Egipt, dar s-a dovedit că era valabil: un tânăr arab creștin, originar din Haifa, care acum lucra pe post de curier pentru cartierul general al serviciului britanic de informații navale din Port Said. În Port Said, Feinberg a dat de urma vechiului său prieten, care i-a aranjat rapid o întâlnire cu unul dintre ofițerii de informații de-acolo. Întâmplarea făcea ca acel ofițer să fie tocmai vechiul partener al lui T. E. Lawrence pe șantierul arheologic de la Karkemiș și în expediția prin deșertul Sin, Leonard Woolley.

Ceea ce Feinberg nu știa — nu avea cum să știe — era că Alex Aaronsohn luase legătura, de fapt, cu serviciul britanic de informații din Egipt. După câteva refuzuri, obținuse până la urmă o audiență la unul dintre ofițerii superiori din cadrul personalului unității de informații a armatei de la Cairo, în 18 august. Acest ofițer era celălalt partener al lui T. E. Lawrence în expediția din deșertul Sin, căpitanul Stewart Newcombe. Numai că acea întâlnire nu decursese deloc bine. Newcombe l-a privit cu circumspecție pe Alex Aaronsohn de la bun început, iar acea circumspecție nu a făcut decât să se accentueze, când tânărul de douăzeci și șase de ani a început să îi povestească amănunțit și cu mult patos despre rețeaua de spioni evrei care, susținea el, era pregătită în Palestina să vină în sprijinul britanicilor. Nu trecuseră decât două luni de când Minna Weizmann, protejata

lui Curt Prüfer, fusese demascată ca spioană, iar agenții britanici de informații secrete din Egipt cunoșteau acum planul germanilor de a folosi refugiați evrei din Palestina drept intermediari. Dar, ceea ce l-a făcut pe Newcombe să intre la bănuieli în mod special a fost faptul că Alex Aaronsohn nu părea să vrea nimic tangibil, în schimbul serviciilor lui. Ca ofițer de informații, cu putere de decizie, Newcombe era permanent asaltat de așa-ziși spioni care, în schimbul unor „date valoroase“, doreau bani sau arme sau sprijin în rezolvarea unor probleme legale; părea de-a dreptul ciudat ca Alex Aaronsohn să ofere această presupusă comoară de informații secrete doar din mărinimia sufletului lui. Drept urmare și luând una dintre cele mai greșite decizii din cariera lui de ofițer de informații, Newcombe nu numai că refuzase oferta lui Aaronsohn, ci mai mult chiar dăduse ordin să fie expulzat din țară. Desigur, Alex nu avea nicio posibilitate de a-i transmite toate astea fratelui său rămas în Palestina, care aștepta cu nerăbdare vești de la el; în 3 septembrie, cu doar trei zile înainte ca Absalom Feinberg să sosească în Alexandria, Alex și sora lui, Rivka, plecaseră din același port, la bordul unui vas cu destinația New York.

Dar Feinberg avea să fie mult mai norocos cu Leonard Woolley. Cu o încredere totală în tânărul înfocat care fusese adus în fața lui, Woolley a născocit un sistem prin care o navă britanică de recunoaștere urma să treacă periodic prin dreptul Stațiunii de Cercetări Agricole din Athlit. Prin intermediul unei serii de coduri prestabilite, conspiratorii urmau să semnaleze navei de recunoaștere când aveau de transmis informații secrete și, la adăpostul întunericului, aceasta avea să trimită la țărm o mică barcă sau vreun înotător pentru a le prelua.

Nu exista decât o singură modalitate pentru a stabili cifrul de comunicare și a testa totodată eficacitatea acestui plan:

Feinberg să se întoarcă clandestin în Palestina, la bordul unei nave de recunoaștere. După ce a pus la punct cu Woolley toate detaliile acestui aranjament, Feinberg a așteptat condițiile propice — o mare calmă, o noapte fără lună — pentru a porni înapoi spre casă.

Una dintre persoanele care nu știau nimic despre contactele lui Newcombe și Woolley cu potențialii spioni din Palestina la sfârșitul acelei veri era fostul lor partener în expediția din deșertul Sin, T. E. Lawrence. Lucrul acesta se explica, parțial, prin metoda de compartimentare a muncii adoptată de serviciul britanic de informații în Egipt, dar și prin concentrarea lui Lawrence asupra unei anumite chestiuni: o debarcare britanică la Alexandretta. Spre mijlocul lui octombrie, ultimele detalii ale acelui plan păreau să se fi definitivat, iar scrisoarea pe care Lawrence a compus-o pentru părinții lui încerca să găsească acel delicat echilibru între un ton entuziast și un stil evaziv, pentru a putea trece de cenzura militară:

„Vom avea destul de multă treabă iarna aceasta în Levant“, scria el. „Sunt mulțumit în general cu starea de lucruri. Situația ne-a fost potrivnică până acum când guvernul nostru a devenit mai rezonabil, iar soluționarea finală aici, deși va dura mult timp, cred eu, va fi foarte satisfăcătoare. Pentru asta trebuie să mulțumim greșelilor noastre [din trecut].“[201]

Pentru Lawrence, aspectul cel mai sfâșietor al povestirii lui Faroki era descrierea situației care existase în Alexandretta, iarna, la începutul anului 1915, sugerând implicit că o forță britanică de debarcare ar fi putut să coboare pe țărm, practic fluierând. Neîndoielnic, circumstanțele erau mult schimbate acum, când unitățile militare dominate de arabi fuseseră deja dislocate altundeva, însă în toamna anului 1915, Lawrence și alți militanți ai unei debarcări la Alexandretta puteau invoca

apariția unor noi factori, care făceau ca argumentul lor să fie aproape la fel de convingător.

Păstrând neutralitatea în primul an de război, Bulgaria intrase până la urmă în luptă de partea Puterilor Centrale la sfârșitul lui septembrie. Asta însemna că inamicul dispunea acum de o legătură neîntreruptă, rutieră și feroviară, între Germania și Turcia, ceea ce permitea transferul de trupe și armament, rapid și simplu. În același timp, tacticienii militari britanici, recunoscând într-un final că întreaga campanie de la Gallipoli fusese un fiasco, întocmeau pe tăcute planuri pentru o retragere din peninsulă. Coroborate, aceste două noi elemente măreau posibilitatea ca Egiptul britanic să redevină o țintă a unui inamic care era acum mult mai bine pregătit și echipat. Pentru a zădărnici o asemenea ofensivă, preluarea controlului în bazinul Alexandretta putea nu numai să deranjeze principala linie de aprovizionare a dușmanului, ci chiar să o reteze complet — iar dacă o asemenea acțiune putea fi și scânteia unei răzvrătiri arabe regionale, turcii s-ar vedea nevoiți să facă față unor probleme complet diferite.

În favoarea unei ofensive la Alexandretta, exista încă un nou factor: firea versatilă a lui Djemal Pașa. În opoziție tacită față de ceilalți doi Juni Turci din triumviratul de la Constantinopol, Djemal oferise azil pentru cel puțin optzeci de mii de armeni care scăpaseră cu viață de pe câmpiile morții din Anatolia, iar pe mulți dintre bărbații armeni îi organizase în batalioane de muncă. Acești refugiați și batalioanele de muncă se aflau acum în regiunea Alexandretta — circa opt mii dintre ei fuseseră puși să lucreze la tunelurile de cale ferată care erau străpunse prin munții Amanus și Taurus —, or chiar dacă le erau recunoscători pașei care le salvase viața măcar temporar, în cazul unei debarcări această populație armeană nu ar pregeta să vadă în soldații britanici niște eliberatori, grăbindu-

se să treacă de partea lor. Pe lângă asta, desigur, ar fi și o lovitură de imagine — un aspect al războiului la care Lawrence era întotdeauna sensibil: Marea Britanie salvând din robie sau de la moarte mii și mii de armeni creștini.

Exercitând o energică muncă de convingere și influențare pentru reactualizarea planului de debarcare la Alexandretta, Lawrence și alți membri ai unității de informații militare de la Cairo au reușit, spre sfârșitul lunii octombrie, să câștige adeziunea celor mai importanți demnitari britanici din Egipt: înaltul comisar Henry McMahon și generalul de divizie John Maxwell, comandantul Forței Expediționare Egiptene. Și mai îmbucurător chiar, cei doi urmau să aibă o întâlnire la nivel înalt cu lordul Kitchener, aflat în vizită, pentru a decide viitorul mers al războiului în Mediterana răsăriteană. Astrele se aliniau favorabil în cele din urmă, încât Lawrence începea să creadă că zidurile aparent inexpugnabile ale idioțeniei militare erau pe punctul de a fi străpunse.

„Suntem în fierbere pentru acest sfârșit de săptămână," îi scria Lawrence unui prieten în 4 noiembrie, în ajunul întâlnirii la nivel înalt cu Kitchener, „și niciodată nu am fost așa de ocupați ca acum! E de bun augur și, totodată, un motiv de mare mulțumire."[202]

Întâlnirea dintre Kitchener, McMahon și Maxwell a avut loc pe o navă în largul insulei Mudros din Marea Egee, în 10 și 11 noiembrie. După ce inițial s-a arătat reticent, ministrul de război a adoptat și el planul Alexandretta și a trimis de urgență o depeșă premierului, cerând aprobarea imediată a operațiunii.

Dar la Londra ideea nu s-a bucurat de aceeași unanimitate. În condițiile carnajului continuu de pe frontul de vest, înaltul comandament britanic se căznea deja să găsească noi trupe pe care să le arunce în acea mașinărie de tocat carne, or perspectiva de a rupe de-acolo mijloace tehnice de luptă și

soldați — în forma revizuită, planul Alexandretta necesita acum 100000 de oameni — era greu de acceptat. În plus, nenorocirea de la Gallipoli nu pleda nicidecum pentru o nouă operațiune amfibie pe frontul otoman. În iureșul de depeșe dintre nava lui Kitchener și diferitele ministere din Londra, s-a ajuns la o dispută.

În acest moment crucial, un ofițer de legătură francez, care însoțea delegația lui Kitchener la bordul vasului, a rezolvat problema, trimițând urgent o telegramă la Paris, prin care își alerta guvernul în privința dezbaterilor din cabinetul britanic.[203]

Trăind cu impresia că planul Alexandretta fusese ucis încă de la începutul anului 1915, guvernul francez s-a simțit acum obligat să facă acest lucru într-o formă mai explicită. În 13 noiembrie, atașatul militar francez la Londra a înmânat o scrisoare generalului William Robertson, șeful Statului-Major Imperial Britanic și comandantul suprem al armatei britanice. Reafirmând interesele politice și economice ale Franței în Siria, scrisoarea declara în continuare că „opinia publică franceză nu ar putea rămâne indiferentă față de ceea s-ar putea întâmpla într-o țară pe care o consideră deja hărăzită să devină o parte a Siriei [controlate de francezi]; și i-ar cere guvernului Franței ca nu numai să nu aibă loc niciun fel de operațiune militară în această țară până nu va fi fost decisă de comun acord între Aliați, ci totodată, dacă s-ar întâmpla ca o asemenea acțiune să se desfășoare, cea mai mare parte a misiunii să fie încredințată trupelor franceze și generalilor care dețin comanda lor.“[204]

Lăsând deoparte limbajul diplomatic obtuz, scrisoarea repeta în esență obiecțiile anterioare ale Franței împotriva unei debarcări la Alexandretta: întrucât Franța intenționa să preia Siria după război, forțele franceze trebuiau să se afle în avangarda oricărei operațiuni militare în regiune, și întrucât nu

existau actualmente trupe de care Franța să se poată dispensa pentru o asemenea misiune, demararea oricărei misiuni de acest fel era exclusă. Șocant de data asta era însă faptul că francezii se pretaseră să pună pe hârtie asemenea argumente sordide. Istoricul britanic Basil Liddell Hart scria despre directiva franceză că „[aceasta] constituia negreșit unul dintre cele mai uluitoare documente prezentate vreodată unui Aliat, când ești angajat într-o luptă pe viață și pe moarte. Deoarece impunea, de fapt, un veto asupra celei mai bune oportunități de a tăia linia vitală de comunicare a inamicului comun și de a o proteja pe a noastră.“ Consimțind la un asemenea ultraj, susținea Liddell Hart, statul-major britanic devenea esențialmente „complice la [o] crimă“, prin care britanicilor din Egipt nu le mai rămânea acum altă alternativă decât să aștepte un nou atac asupra canalului Suez, iar apoi să lanseze propriul lor asalt contra celui mai puternic punct de pe linia defensivă a turcilor — fâșia îngustă din sudul Palestinei —, o acțiune care, pentru ei, avea să ducă în final la pierderea a încă cincizeci de mii de vieți omenești.[205]

Spre stupoarea lui Lawrence și a altor agenți de informații de la Cairo, planul Alexandretta a fost zdrobit din nou, urmând ca niciodată de atunci să nu mai fie reluat în mod serios.

În februarie 1915, când planul fusese suprimat prima oară, Lawrence sugerase cu amărăciune, într-o scrisoare adresată familiei, că Franța era adevăratul inamic în Siria. După ce planul a fost suprimat a doua oară în noiembrie 1915, un resentiment puternic se născuse în sufletul lui, ceea ce îl va face să privească toată acțiunile viitoare ale Franței în regiune cu un dezgust profund.

La scurt timp după moartea fiului ei Frank, Sarah Lawrence îl mustrase pe cel de-al doilea fiu al său, „Ned“, pentru un lucru care, indiscutabil, rămânea un punct dureros: faptul că înainte

de a pleca în Egipt Ned nu îl vizitase pe Frank în tabăra de instructaj militar unde acesta se afla la sfârșitul anului 1914. T. E. Lawrence reacționase la critica mamei lui cu o logică atât de prozaică, încât friza absurdul. „Nu m-am dus să-mi iau la revedere de la Frank“, explica el, „fiindcă el prefera să nu mă duc, și știam că era puțin probabil să-l mai văd din nou; în care caz, era mai bine să nu ne luăm rămas-bun.“[206]

Lawrence avusese o reacție foarte diferită în martie 1915, când a aflat că nava cu care fratele său Will se întorcea din India în Anglia trecea prin canalul Suez. Întrucât nu se mai văzuse cu Will de când acesta venise în vizită la Karkemiș în 1913, Lawrence a lăsat deoparte pentru scurt sarcinile de serviciu din birourile de la hotelul Savoy, s-a suit pe motocicleta sa Triumph și a străbătut în goană distanța de circa 130 kilometri până la Port Suez, ca să aștepte sosirea vasului cu care călătorea fratele său.

Dar, exact înainte de a ajunge acolo, o ciocnire armată a izbucnit undeva în lungul canalului, făcând ca vasul pe care se afla Will să întârzie. În loc de o întâlnire față în față, cei doi frați au trebuit să se rezume la o scurtă convorbire telefonică vapor-țărm. În aceeași seară, Lawrence s-a suit din nou pe motocicletă și s-a întors la serviciu, în Cairo.

Optând de bună voie să servească drept observator aerian în cadrul Royal Flying Corps, Will alesese o misiune cotată cu cea mai mică speranță de viață pentru un soldat în Primul Război Mondial. În 23 octombrie 1915, Will și-a pierdut viața când avionul său a fost doborât deasupra Franței, iar trupul său nu a mai fost recuperat niciodată. Avea douăzeci și șase de ani, și nu trecuse nici măcar o săptămână de când plecase pe front.

Efectul de a pierde doi frați în numai cinci luni părea să-l fi făcut pe Lawrence să se retragă și mai adânc în cochilia lui sufletească. În următoarele luni, scrisorile către cei de-acasă au

devenit constant mai rare și mai succinte. Dacă în rândurile trimise părinților lui a renunțat rapid să mai pomenească de Frank, despre moartea lui Will nu a menționat nimic la vremea respectivă, în afară de o singură aluzie indirectă, dintr-un scurt bilet trimis acasă în acel decembrie:

> *Scriu doar câteva cuvinte în această dimineață, fiindcă m-a surprins că azi e Crăciunul. Teamă mi-e că pentru voi nu va fi o zi prea fericită; totuși, îi aveți încă pe Bob și Arnie acasă cu voi, ceea ce e cu mult mai mult decât pot avea alți oameni. Să priviți înainte tot timpul. Totul aici este ca de obicei, doar că am avut parte de ploaie ieri și a fost răcoare în ultima vreme.*[207]

---

[164] *The Home Letters*, p. 304

[165] Lawrence către Bell, 18 aprilie 1915, în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 71.

[166] Prüfer către Wangenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[167] Prüfer către (ilizibil), 24 februarie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrul 390.

[168] Primele întâlniri ale lui Prüfer cu Minna Weizmann sunt descrise în McKale, *Curt Prüfer*, p. 42.

[169] A se vedea Prüfer, *Diary*, 26 octombrie 1914; 27 ianuarie 1915; 5 mai și 25 iunie 1916; HO.

[170] Prüfer către Djemal Pașa, 1 martie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrele 271–73; PAAA, Rola 21131, Der Weltkrieg no. 11g, Banda 9.

[171] Ibid.

[172] Cohn, „Report“, 16 iulie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrul 697.

[173] Steinbach către Ziemke, 3 august 1915; nara T 137, Rola 24, Cadrul 779.

[174] McKale, *Curt Prüfer*, p. 203, n. 18.

[175] Wangenheim către Bethmann-Hollweg, într-o scrisoare secretă, 3 martie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[176] A se vedea Lawrence, *The Home Letters of T. E. Lawrence and His Brothers,* pp. 653–720.

[177] Lawrence către familie, 4 iunie 1915; Bodleian MS Eng C 6740.

[178] Lawrence către Sarah Lawrence, fără dată; Bodleian MS Eng C 6740.

[179] Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, p. 30; Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 213.

[180] Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 28. Numărul armenilor uciși în așa-numitele „masacre hamidiene“ constituie un subiect de dispută istorică și astăzi, estimările mergând de la cifra redusă de treisprezece mii, potrivit guvernului turc, până la cifra maximă de trei sute de mii, potrivit unor istorici armeni. Probabil, mai veridică este cifra pe care o menționează Lewy, cuprinsă între cincizeci și optzeci de mii de armeni uciși.

[181] După cum citează Lewy, ibid., p. 151.

[182] Telegrama Departamentului de Stat al SUA către Ambasada SUA, Constantinopol, 29 mai 1915; NARA M353, Rola 43, document 867.4016/67.

[183] După cum citează Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 153.

[184] Cea mai competentă istorie despre tragedia armenilor în 1915–16 este în Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey.*

[185] Așa cum remarcă istoricul armean Vanakh Dadrian în *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide*, p. 54: „Trebuie subliniat în această privință că nu numai Comandantul Armatei a IV-a, Cemal [*sic*] din Siria și Palestina, dar și Comandantul Armatei a III-a, Vehib Pașa, din estul Turciei, în ciuda legăturilor lor puternice cu Partidul Ittihad, au refuzat să adopte planul genocidului secret impus de conducerea de vârf a partidului, și ori de câte ori au avut posibilitatea au încercat să se opună și să împiedice masacrele aferente“.

[186] După cum citează Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 197. A se vedea de asemenea Metternich către Bethmann-Hollweg, 9 decembrie 1915: NARA T139, Rola 463, Banda 40.

[187] Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 192.

[188] Aaronsohn, *Diary*, 1 aprilie 1915, ZY.

[189] Ibid., 27 aprilie 1915.

[190] Citat în Gorni, *Zionism and the Arabs*, p. 56.

[191] Citat în Engle, *The Nili Spies*, p. 47.

[192] Relatarea lui William Yale despre călătoria lui la Ierusalim, în 1915, și întâlnirea cu Djemal Pașa se află în Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 4.

[193] *New York Times*, 29 iulie 1915.

[194] Lawrence către Will Lawrence, 7 iulie 1915; Bodleian MS Eng C 6740.

[195] Datorită rolului esențial pe care l-a jucat în definirea strategiei britanice din Orientul Apropiat în 1915–1916, Mohammed al-Faroki rămâne una dintre figurile enigmatice care se desprind din acea perioadă. Întrucât se crede că a fost ucis în 1922 în timpul unui război tribal din Irak, multe dintre întrebările legate de persoana lui vor rămâne probabil fără răspuns.

Faroki a revenit în atenția opiniei publice odată cu cartea *A Peace to End All Peace* publicată de David Fromkin în 1989. Aici, Fromkin se referă în mod repetat la „farsa“ pe care Faroki a regizat-o și la extraordinarul efect pe care acțiunile lui l-au avut asupra evenimentelor internaționale. Mai precis, „nu doar scrisorile lui McMahon, ci și — cu mult mai important — negocierile cu Franța, Rusia și ulterior Italia, care au dus în final la Acordul Sykes-Picot-Sazanov și la înțelegerile din tratatul secret cu Aliații au fost printre rezultatele farsei locotenentului al-Faruqi [*sic*]“

Chiar dacă aceste afirmați îi dau lui Faroki mai mult credit decât i se cuvine probabil, Fromkin nu precizează totuși niciodată în ce a constat presupusa lui farsă. În schimb, acuzația lui pare să se concentreze pe două aspecte ample: faptul că Faroki a exagerat poziția lui în al-Ahd, atât în fața britanicilor, cât și a emirului Hussein, cu scopul de a obține un rol de intermediar; și faptul că a mințit referitor la forța și capacitatea al-Ahd și al-Fatat de a organiza o revoltă de proporții în Siria. În esență, susține Fromkin, Faroki le-a vândut britanicilor o listă falsă de mărfuri, pe care el nu avea cum să le livreze.

Dar dacă pornim de la premisa că Faroki era un naționalist arab înfocat, care privea cu profundă suspiciune puterile coloniale occidentale, este greu de acceptat că oricare dintre aceste două acuzații ar putea fi plasată la nivelul de „farsă“. Deși Faroki a exagerat incontestabil forța și capabilitatea rebelilor sirieni, cu scopul de a obține concesii mai mari din partea britanicilor, în vreme de război un asemenea comportament a făcut din el un impostor sau un bun negociator?

Dar problema este cu mult mai vastă decât delimitarea noțională și semantică a unei realități din trecut. În viziunea lui Fromkin, din cauza farsei lui Faroki, înțelegerea la care Hussein a ajuns cu britanicii prin intermediul Corespondenței McMahon-Hussein a fost dobândită cu o monedă falsă (p. 186). Mai precis (p. 219), „Biroul [britanic] pentru problemele arabe credea că răscoala [arabă] va căpăta sprijin pe tot cuprinsul lumilor vorbitoare de arabă și, respectiv, musulmane. Lucrul cel mai important însă era convingerea că revolta va căpăta sprijin din partea armatei otomane, pe care britanicii o considerau formată în mare parte din vorbitori de limbă arabă... Dar, după cum s-a dovedit, revolta arabă la care spera Hussein nu a avut loc niciodată. Nicio unitate militară arabă a armatei otomane nu a trecut de partea lui Hussein. Niciuna dintre figurile marcante militare sau politice ale Imperiului Otoman nu au dezertat, pentru a se alătura lui sau Aliaților. Puternica organizație militară secretă, despre care al-Faruqi [*sic*] promisese că se va ralia lui Hussein, nici măcar nu și-a făcut cunoscută prezența.“

Problema cu teza lui Fromkin este că, în momentul revoltei arabe din iunie 1916, nici britanicii și nici Hussein nu credeau asemenea lucruri. Așa cum Hussein îl informase pe McMahon în urmă cu patru luni, aripa siriană a preconizatei revolte fusese grav debilitată din cauza „tiraniilor guvernării [turce] de acolo“, ceea ce făcuse să nu mai rămână „decât câteva“ dintre „persoanele pe care [conspiratorii] se puteau bizui“. Fromkin nu pomenește însă nimic despre această faimoasă avertizare din partea lui Hussein și, mai mult chiar, omite să menționeze că britanicii țînuseră seama întru totul de această informație. Așa cum scria Gilbert Clayton, șeful serviciilor de informații ale armatei britanice din Egipt, în 22 aprilie 1916, într-un memoriu (PRO-FO 882/4, f. 92–3), „Șeriful [Hussein] recunoaște că Siria este nulă pentru scopurile revoluționare“. În lumina acestei constatări, Clayton nota în același memoriu: „Înaltul Comisar (McMahon) consideră cu tărie că în prezent este recomandabil ca acțiunile Șerifului să se limiteze la cucerirea Căii Ferate și la eliminarea turcilor din Hedjaz“.

Pe scurt, autoritățile britanice nu au fost nicidecum luate prin surprindere de sfera limitată a revoltei arabe, ci dimpotrivă au știut cu mult timp înainte exact ce puteau obține — și ce nu — sprijinind-o; de fapt, britanicii au fost cei care insistaseră pentru sfera limitată a mișcării de revoltă.

[196] Hamilton către Kitchener, 25 august 1915; PRO-FO 371/2490.

[197] În afară de raportul lui Ian Hamilton, din 25 august, mărturia lui Faroki este detaliată în scrisoarea lui Clayton către McMahon, 11 octombrie 1915; PRO-FO 371/2486, f. 223–28; în declarația lui Faroki, intitulată „«A» Statement of Sherif El Ferugi“; PRO-FO 371/2486, f. 229–38; și în „Notes on Captain X“, precum și „Statement of Captain X“, 12 septembrie 1915, Departamentul de Informații, Ministerul de Război, Cairo; PRO-FO 882/2.

[198] Storrs, „Memorandum“, 19 august 1915; PRO-FO 371/2486, f. 150.

[199] Așa cum este citat în Antonius, *The Arab Awakening*, pp. 414–15.

[200] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 172.

[201] Lawrence, *The Home Letters*, p. 310.

[202] După cum citează Wilson, *Lawrence*, p. 223.

[203] Ibid., p. 224.

[204] Panouse către Robertson, 13 noiembrie 1915; retipărit în PRO-WO 33/747. p. 811.

[205] Liddell Hart, *Colonel Lawrence: The Man Behind the Legend,* p. 38.

[206] Lawrence către Sarah Lawrence, nedatat; Bodleian MS Eng. C 6740.

[207] Lawrence, *The Home Letters*, pp. 310–11.

7

Trădare

Am impresia că noi suntem cumva în situația vânătorilor care au împărțit pielea ursului înainte de a-l fi omorât. Personal, eu nu pot prevedea situația în care ne-am putea afla la sfârșitul războiului, or de aceea consider că orice discuție în momentul de față despre cum vom tăia în bucăți Imperiul Turcesc este cu preponderență de natură teoretică.[208]

Generalul britanic George Macdonogh, director al Serviciului de informații al armatei, 7 ianuarie 1916

În 16 noiembrie 1915, T. E. Lawrence a compus o scrisoare către vechiul său prieten, Edward Leeds, unul dintre curatorii Muzeului Ashmolean de la Oxford. Trecuseră doar trei săptămâni de la moartea fratelui său Will, iar Lawrence era foarte abătut. După ce și-a cerut scuze pentru lunga lui tăcere de până atunci, i-a povestit lui Leeds că acest lucru se datora parțial cerințelor slujbei lui, „și parțial faptului că sunt atât de trist pentru că întâi unul și acum un altul dintre frații mei au fost uciși pe front. Bineînțeles, am fost plecat departe de ei mult timp, așa că nu e neapărat ca un șoc pentru mine, însă mi-e cam groază de Oxford și de cum ar putea fi acolo dacă aș veni înapoi. În plus, amândoi erau mai tineri decât mine, or nu mi se pare corect, cumva, ca eu să continui să trăiesc liniștit la

Cairo“.[209]

Dacă războiul, prin esența lui, este o experiență traumatizantă, se poate înțelege de ce Lawrence, în acel noiembrie, resimțea profund acest lucru. În cele unsprezece luni de când sosise la Cairo, stătuse în cea mai mare parte a timpului închis între patru pereți la hotelul Savoy, o lume complet diferită de câmpurile morții de pe frontul de vest, unde își pierduseră viața frații lui. Dar și mai mult chiar îl deranja faptul că el își consumase energia nu luptându-se cu dușmanul, ci angajându-se în „lupte-pe-hârtie“ contra intereselor înguste ale birocrației militare din Marea Britanie și ale celui mai apropiat aliat al ei, Franța.

Inutilitatea acelor lupte se vedea limpede pe imensa hartă a Imperiului Otoman, prinsă pe perete în biroul de la Savoy. În noiembrie 1915, după un an de război în acel teatru de operațiuni și după moartea a sute de mii de oameni, harta rămânea practic neschimbată.

În Gallipoli, Forța Expediționară Mediteraneeană se agăța încă de capetele ei de pod îmbibate de sânge, dar chiar și acele mici puncte de sprijin în Turcia aveau să dispară curând; cu o crudă ironie, se poate spune că retragerea Aliaților din Gallipoli, care urma să înceapă cam atunci, avea să fie singura fază bine executată din întreaga campanie. În Anatolia, suferința armenilor continua cu aceeași intensitate, alăturându-i-se acum persecuțiile sângeroase asupra potențialilor secesioniști arabi, ai căror conducători fuseseră decimați de poliția secretă a lui Djemal Pașa. O debarcare la Alexandretta, care ar fi putut veni în ajutorul ambelor grupuri, părea acum o problemă închisă, chiar dacă din motive pe care nimeni din Cairo nu reușea să le deslușească pe deplin (aveau să mai treacă niște săptămâni până ca Ministerul de Război de la Londra să ajungă să informeze Egiptul despre respingerea

oficială a planului de către guvernul francez). În schimb, acum se vorbea tot mai mult despre un asalt frontal convențional contra forțelor turcești fortificate în tranșee în capătul îndepărtat al Sinaiul, în Palestina. Dacă această ofensivă avea să se dovedească reușită — și exemplul de la Gallipoli nu oferea prea multe motive de a spera acest lucru —, armata britanică s-ar vedea apoi nevoită să pornească într-o lungă, lentă și dificilă deplasare spre nord, către regiunea centrală a Turciei. Singurul punct luminos pe acea hartă era în Irak. Acolo, o armată indiană britanică înaintase hotărât în susul râului Tigru pe parcursul ultimelor șapte luni, iar la mijlocul lui noiembrie se afla la porțile Bagdadului. Dar, chiar dacă acel oraș de la periferia Imperiului Otoman ar fi fost capturat, era greu de imaginat că această victorie ar fi putut avea vreun efect concret asupra Constantinopolului, aflat la o mie șase sute de kilometri depărtare.

Drept urmare, Lawrence începuse să vadă în Arabia singurul loc care oferea o rază de speranță, unde războiul neconvențional, de care el era convins că era nevoie pentru a-i învinge pe turci, ar putea fi pus în practică. Această speranță căpătase un nou elan exact cu câteva zile înainte. Ca urmare a dezvăluirilor făcute de Mohammed al-Faroki, înaltul comisar britanic în Egipt, Henry McMahon, trimisese o nouă scrisoare către emirul Hussein, prin care accepta aproape toate pretențiile teritoriale ale acestuia pentru o națiune arabă independentă, ca preț al revoltei arabe în alianță cu Marea Britanie. În 5 noiembrie, un răspuns la fel de rezonabil sosise la Cairo de la Hussein. Câteva mici puncte rămâneau încă de stabilit, însă acum exista un acord solid pentru o răzvrătire a arabilor contra Turciei.[210]

Asta nu însemna că Lawrence își imagina cumva că acest lucru rezolva cu adevărat situația. Dimpotrivă, prin toamna

anului 1915, în rândul statelor europene angajate în război, câștigase teren o mentalitate greșită, care sugera că situația din Orientul Mijlociu era pe punctul de a deveni mult mai complicată și litigioasă.

Pentru a înțelege această mentalitate, este necesar să evaluăm starea de paralizie care se instalase asupra unei hărți mai ample a războiului. Pe frontul de vest, fâșia de tărâm al nimănui, separând trupele franceze și britanice de trupele germane, pe o lungime de 650 kilometri, nu se mișcase aproape deloc timp de un an. Fără să fie la fel de static, un alt gen de punct mort se instalase și pe frontul de est. Acolo, după ce fusese zdrobită de forțele germane pe frontiera ei de nord-vest, Rusia se răzbunase pe ghinionista armată austro-ungară pe frontiera ei de sud-vest, pentru ca apoi să fie din nou învinsă când Germania a venit în ajutorul Austro-Ungariei. În felul acesta, s-a stabilit un tipar implacabil — victoria rușilor contra Austro-Ungariei se anula prin victoria germanilor contra Rusiei —, care avea să continue până în 1917. Totuși, ca exemplu de crasă inutilitate și nesăbuință, nimic nu se putea compara cu frontul de sud, deschis recent în nord-estul Italiei. Intrând într-un târziu în război de partea Antantei, în noiembrie 1915 Italia își aruncase trupele de patru ori în luptă contra forțelor austro-ungare, disproporționate numeric, care erau desfășurate pe versanții abrupți ai unei văi, dar fusese învinsă de fiecare dată; până la sfârșitul războiului aveau să aibă loc douăsprezece bătălii în valea Isonzo, soldându-se cu 600000 de victime în rândul armatei italiene.

Desigur, stagnarea în cazul unui front de luptă este valabilă pentru ambele părți, ceea ce înseamnă că veștile proaste, în cazul acestei hărți mai ample a războiului, erau atât pe partea Antantei, cât și a Puterilor Centrale.

Având în vedere această uluitoare inerție și cumplitul ei

cost, ar fi fost de așteptat ca diferitele state beligerante să se gândească imediat la posibilitatea de a pecetlui o stare de pace, de a găsi o modalitate de ieșire din acest haos sinistru. În schimb, s-a întâmplat exact invers.

Încă din timpuri străvechi, popoarele și statele aflate în război s-au confruntat mereu cu aceeași întrebare, la care răspunsul a fost îndeobște mereu cumplit: în fața carnajului în care au pierit atâția oameni și a risipei ce a secătuit vistieriile, cum să recunoști că totul a fost degeaba? Întrucât o asemenea recunoaștere este de neconceput, iar statu-quo-ul devine insuportabil, singura opțiune care mai rămâne este escaladarea situației. Astfel, pentru statele beligerante din Europa la sfârșitul anului 1915 nu se mai punea doar problema de a obține ceea ce le împinsese inițial în conflagrație — și în multe cazuri, motivele respective fuseseră șocant de meschine —, ci intervenea necesitatea de a extinde sfera revendicărilor, condițiile acceptabile pentru pace nefiind diminuate, ci amplificate. În acest conflict nu mai era vorba despre lupta pentru mici avantaje pe care să le obții de la imperii rivale, ci urmărea mutilarea acestora pentru totdeauna, pentru a căpăta certitudinea că niciodată nu vor mai avea capacitatea de a purta un război atât de devastator și absurd.

Dar înfrângerea dușmanilor în luptă este doar jumătate din joc; pentru ca un război să se justifice cu adevărat, este nevoie să câștigi din punct de vedere material. În tradiția europeană modernă, această necesitate fusese satisfăcută prin vărsarea unor despăgubiri de război în sipetele învingătorului, confiscarea unei provincii disputate ici sau colo, însă toate astea păreau cumva derizorii, ținând seama de costurile acestui conflict. În schimb, întregul carnaj trebuia să fie justificat printr-o nouă eră de aur a imperiului, învingătorii devenind mai bogați și mai impunători decât înainte. Firește, în felul

acesta ciclul era împins la singura lui concluzie logică, dar scelerată. Gândindu-te la tot ce aveau să primească învingătorii finali și la tot ce aveau să piardă învinșii, cum să renunți tocmai acum? Nu, ceea ce se cerea acum era un angajament mai mare — mai mulți soldați, mai mulți bani, mai multe pierderi —, totul urmând a fi recuperat, când va veni victoria, prin mai multe teritorii, mai multă bogăție, mai multă putere.

În timp ce, în eventualitatea unei victorii, imperiile din Puterile Centrale își aveau propria listă de dorințe, care devenea tot mai grandioasă și ea odată cu timpul, pentru statele din Antantă — Marea Britanie, Franța și Rusia — nu exista cu adevărat decât un singur loc care oferea perspectiva unei răsplăți la scara cerută: teritoriile diverse și fragmentate din Imperiul Otoman. Într-adevăr, în toamna anului 1915 în capitalele Antantei acest imperiu era numit cu cinism „Marea Pradă“.

Pentru toate aceste trei puteri, războiul din Orientul Mijlociu avea să devină acum instrumentul de a-și satisface poftele imperiale — deziderate, cum erau politicos numite —, pe care le nutreau de multă vreme. Țarii Rusiei jinduiau să înșface Constantinopolul, de cel puțin două sute de ani. La fel, Franța se bucurase de un statut special ca stat protector al populației catolice a Imperiului Otoman în Siria încă din veacul al XVI-lea; dacă acest imperiu urma să fie dezmembrat, atunci acea regiune trebuia să-i revină ei de drept. Marea Britanie, la rândul ei, fusese obsedată de protecția teritoriilor ce duceau spre India, „giuvaerul din coroana“ ei, împotriva unor cotropiri din partea rivalilor săi imperiali — în mod paradoxal, în principal Rusia și Franța. Apoi, mai era și factorul religios. Toate cele trei puteri statale principale ale Antantei erau națiuni de confesiune creștină în 1915, și chiar și după șase sute de ani pe mulți îi deranja încă faptul că Țara Sfântă creștină se afla în

mâinile musulmanilor. Prin îmbucătățirea Imperiului Otoman, apărea în sfârșit șansa de a relua cruciadele, dar cu un sfârșit fericit.

Ceea ce a propulsat, probabil, aceste vechi dorințe pe tărâmul posibilității a fost seria de negocieri secrete dintre Marea Britanie și emirul Hussein. Pe măsură ce aceste negocieri au devenit mai puțin secrete în rândul Aliaților, iar perspectiva unei revolte arabe s-a conturat tot mai aievea, s-a ajuns nu numai la o stimulare a apetiturilor imperiale, ci de-a dreptul la o puternică salivare colectivă.

Spre sfârșitul lui noiembrie, Franța, informată de tratativele Marii Britanii cu Hussein și nerăbdătoare să-și anunțe revendicările, va compila la repezeală un set de deziderate ambițioase pe care le avea pentru regiunea respectivă. Cererilor Franței li se vor alătura curând pretențiile Rusiei. În fața dorințelor lacome ale principalilor ei aliați — aliați astăzi poate, dar probabil rivali din nou mâine —, Marea Britanie va decide subit că avea și ea chef de căpătuială, așa că nici nu mai contau promisiunile făcute recent lui Hussein. Trăgând sforile pentru un loc la masa festinului rapace, vor veni în cele din urmă Italia și chiar Grecia, până atunci neutră. În felul acesta, foarte repede considerentele militare în Orientul Mijlociu se vor subordona celor politice, iar procesul decizional se va transfera de la ofițerii de armată de pe teren spre diplomații și politicienii adunați în saloane oficiale. Dacă principala trăsătură distinctivă a primilor fusese inepția, măcar scopul lor fusese clar; odată cu ascensiunea oamenilor de stat și în condițiile în care diverse blocuri de putere se luptau pentru avantaje, totul avea să devină învăluit în trădare și bizantinism.

Printr-o coincidență, omul care avea să joace un rol singular în generarea acestei intrigi a sosit la Cairo în 17 noiembrie 1915, exact a doua zi după ce Lawrence i se plânsese lui Edward

Leeds că avea o viață prea liniștită acolo. Numele lui era Mark Sykes — sau, mai oficial, sir Tatton Benvenuto Mark Sykes, al 6-lea baronet de Sledmere.

Puțini oameni din istorie au provocat cu atâta nechibzuință o tragedie atât de mare. La vârsta de treizeci și șase de ani, Sykes, un tânăr chipeș, chiar dacă un pic corpolent, întruchipa acea remarcabilă categorie de aristocrați britanici din epoca imperială târzie, cunoscuți sub denumirea de „amatori“. În ciuda conotației moderne cumva depreciative, cuvântul „amator“ provine din latină, cu sensul de „persoană pasionată de ceva“, iar în acest context se referea la un grup select de tineri bogați și, de obicei, cu titluri nobiliare, a căror creștere, educație și independență financiară — se considera teribil de degradant pentru asemenea oameni să aibă o slujbă autentică — le permiteau să aibă o sumedenie de preocupări și să constate că li se deschidea orice ușă. Crescând pe un domeniu ancestral de treizeci de mii de acri, ca unic copil al unui aristocrat din Yorkshire, Sykes, asemenea multora dintre amicii săi „amatori“, părea dornic să trăiască imediat cât zece oameni „obișnuiți“ la un loc. Cu studii la Cambridge, călătorise mult prin Imperiul Otoman, scrisese patru cărți, luptase ca soldat în Războiul Burilor, servise drept secretar parlamentar pentru administratorul șef al Irlandei și ca atașat onorific pe lângă ambasada britanică din Cairo — iar acestea erau doar realizările lui cele mai importante până la vârsta de douăzeci și cinci de ani. În următorii unsprezece ani înainte de a sosi la Cairo în acea toamnă, se însurase și făcuse cinci copii — un al șaselea urmând să se nască în curând —, dobândise renumele de caricaturist talentat, inventase o variantă incipientă a aparatului de proiecție, iar din 1912 era membru în Parlament din partea conservatorilor, pentru Hull Central.

Apariția lui Sykes la Cairo era rezultatul celei mai recente

activități incluse în cariera lui profesională. În primăvara anului 1915, lordul Kitchener îl numise consilier al Comitetului Bunsen, o comisie interdepartamentală care avea rolul de a îndruma cabinetul britanic în treburile Orientului Mijlociu. Deloc surprinzător, Sykes se afirmase rapid drept cel mai important membru al acelui comitet, iar în iulie 1915 a plecat într-o amplă misiune de documentare în regiune, cu intenția ca la întoarcere să comunice cabinetului impresiile pe care și le formase la fața locului.

Lawrence și Sykes s-au întâlnit prima oară în august 1915, în timpul șederii lui Sykes la Cairo, înainte de a porni mai departe în misiunea lui de documentare. La fel ca aproape toți ceilalți, Lawrence l-a plăcut imediat pe acest parlamentar prezentabil și fermecător. El și alți membri ai unității de informații din Cairo s-au bucurat, de asemenea, să găsească în sfârșit o persoană din eșaloanele superioare ale guvernului britanic, care părea să aprecieze opiniile lor despre războiul neconvențional. Acea impresie s-a consolidat inițial la întoarcerea lui Sykes în Egipt, în luna noiembrie; în cele două luni precedente, Sykes avusese nenumărate întâlniri cu autoritățile britanice din India, care se opuneau cu vehemență planurilor de război indirect ce emanau din Egiptul britanic, dar revenind la Cairo, Sykes nu a făcut niciun secret din faptul că el era adeptul demersului propus de cei din Egipt.[211]

Cu toate realizările lui spectaculare însă, Mark Sykes exemplifica și o altă trăsătură adesea întâlnită la clasa conducătoare britanică în epoca edwardiană: aroganța formidabilă de a crede că majoritatea problemelor tulburi din lume puteau avea o soluție clară, că britanicii dețineau răspunsul la multe dintre ele și că lor le revenea povara specială — istovitoare, chiar dacă venea de la Dumnezeu — de a lumina restul omenirii în această privință. Abilitatea deosebită

a lui Sykes sub acest aspect era un talent pentru o scriitură concisă și îndrăzneață, priceperea de a desface orice chestiune complexă în enunțuri clar formulate pe puncte, care creau iluzia unei simplități aproape matematice. Era un maestru al prezentărilor PowerPoint cu aproape un secol înainte ca acestea să existe.

Un exemplu în acest sens — aveau să mai fie multe altele în anii imediat următori — era o analiză pe care a întocmit-o în timpul ședерii lui la Cairo, în august, prin care urmărea să clasifice diferitele tipuri umane care interacționau în Orientul Mijlociu. Împărțindu-le inițial în „Antici“ și „Moderni“, Sykes oferea apoi subcategorii ale acestor două grupuri principale. Astfel, Clasa I a Anticilor era formată din ortodocși („duri, intransigenți, bigoți și fanatici“), în timp ce Clasa I a Modernilor („tipul de intelect superior“) denota „o persoană de familie bună, care absorbise în totalitate educația occidentală“, dar a nu se confunda cu Clasa II a Modernilor, unde intrau „indivizii săraci, incompetenți sau criminali, care primiseră o educație europeană inferioară și al căror intelect, prin împrejurări sau temperament sau ambele la un loc, este împins pe căi mai sinistre decât cei din prima clasă“. Nemulțumindu-se să se oprească aici, Sykes folosea în continuare această formulă de clasificare pentru diversele regiuni din Orientul Mijlociu, oferindu-le cititorilor britanici un ghid, ușor de urmărit, al poziției națiunii lor în fiecare dintre aceste zone. Nu era un tablou prea frumos într-un loc ca Egiptul, ce-i drept: la Antici, Clasele I, II, II, găseai o absolută ostilitate, o apatie afabilă și o supunere moderată, la care se adăugau, de la Moderni, Clasa I și II, o opoziție intrinsecă și o dușmănie neiertătoare.[212]

Cu siguranță nu era prima oară când asemenea clasificări rasiale erau așternute pe hârtie, însă analiza lui Sykes scotea în evidență cu precădere suficiența membrilor clasei

conducătoare britanice — precum, negreșit, și veșnica lor stare de neliniște în încercarea de a controla un conflict care cuprindea întreg mapamondul —, lucru confirmat prin faptul că asemenea baliverne, bine organizate și afirmate cu încredere, puteau trece drept înțelepciune. După revenirea lui Sykes la Londra și o expunere măiastră în fața Comitetului Bunsen, guvernul britanic avea să-i încredințeze „amatorului“ de treizeci și șase de ani una dintre cele mai spinoase — și, din punct de vedere istoric, una dintre cele mai importante — misiuni din Primul Război Mondial: sarcina de a pune ordine în pretențiile teritoriale rivale ale Marii Britanii și ale aliaților ei în Orientul Mijlociu.

Abia într-un târziu, conducătorii britanici aveau să recunoască, în cazul lui Sykes, o altă trăsătură de caracter, care le-ar fi dat poate de gândit dacă ar fi sesizat-o mai din timp. Având în vedere ritmul lui frenetic și varietatea preocupărilor, nu era de mirare, poate, că lui Mark Sykes îi era foarte greu să fie consecvent în concepțiile și convingerile lui chiar. Influențat îndeobște de ultima persoană cu care stătuse de vorbă sau de ultima idee care îi încolțise în mintea mereu fecundă, Sykes se contrazicea permanent în privința unor puncte de vedere sau teorii pe care le susținuse mai devreme — adesea doar cu câteva zile în urmă.

Lawrence a început să întrevadă crâmpeie din această labilitate în perioada petrecută în preajma lui Sykes în timpul popasului făcut de acesta în noiembrie. Exista ceva absolut îngrijorător în dezinvoltura cu care tânărul parlamentar nesocotea evidențele incomode, care nu se potriveau concepției lui din acel moment, pentru ca adesea să le accepte, atunci când opinia lui se schimba. Așa cum Lawrence avea să scrie în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Sykes era „avocatul imaginativ al unor mișcări internaționale neconvingătoare... un mănunchi de

prejudecăți, intuiții și pseudoștiințe. Ideile lui erau din exterior, dar îi lipsea răbdarea de a-și testa materialele înainte de a alege stilul de construcție. Prelua un aspect al adevărului, îl desprindea din context, îl umfla, îl răsucea și îl modela“.[213]

Dar mai exista și o altă latură a personalității lui Sykes, care nu prevestea nimic bun pentru rolul crucial pe care urma să și-l asume. Se pare că era un individ cam perfid. Poate din impulsul de a demonstra că el era întotdeauna cel mai deștept sau, poate, din dorința farsorului de a arăta că el e mai tare, doar de dragul amuzamentului, cert este că tânărul „amator“ făcea o artă din deformarea adevărului, după cum îi convenea lui, sau din învrăjbirea părților aflate în dispută, prin ascunderea sau manipularea unor informații esențiale. Prin urmare locul pe care Sykes avea să-l ocupe în istorie este și el controversat: este greu să ne închipuim vreo altă personalitate care, fără o dorință reală de a face rău și neavând la dispoziție o națiune sau o armată, avea să producă un dezastru mai bulversant în secolul al XX-lea decât acest tânăr aristocrat din Yorkshire, prezentabil și sclipitor la minte; un dezastru pe care un mic grup de compatrioți de-ai săi, inclusiv T. E. Lawrence, vor încerca din răsputeri să îl repare.

Să nu se înțeleagă totuși că doar Sykes ar fi avut aceste trăsături de caracter. În materie de duplicitate, „amatorul“ avea o mulțime de competitori foarte talentați în Orientul Mijlociu, chiar în acea perioadă.

În același timp când Sykes făcea furori la Cairo, o figură enigmatică, purtând veșmântul tradițional arab, circula prin bazarurile și ceainăriile orașelor din vestul Siriei. Era un bărbat foarte blajin la vorbă, de vreo treizeci și ceva de ani, înstărit și cultivat, judecând după roba pe care o purta și pronunția clasică în arabă. Din cauza tenului pal și a ochilor albaștri, oamenii care îl întâlneau pe acest călător îl luau drept cerchez,

acea străveche seminție de munteni originari din regiunea Mării Negre, dintre care mulți au trăsături aproape nordice. Dar era o impresie greșită, pe care Curt Prüfer nu făcea niciun efort, probabil, să o corecteze. Efectua această misiune clandestină la cererea lui Djemal Pașa. Scopul urmărit era să afle unde se situau afinitățile reale ale populației din Siria.

În acea toamnă, o evaluare obiectivă a opiniei publice din Siria devenea o necesitate stringentă atât pentru guvernatorul provinciei, cât și pentru consilierii lui germani. Întrucât nenorocirea trăită de Aliați în Gallipoli părea să se încheie, se profila din nou amenințarea unei debarcări a inamicului undeva pe coasta Siriei. Dacă Aliații descindeau în Liban, cum ar reacționa creștinii libanezi și minoritatea religioasă a druzilor? Și ce ar face evreii, concentrați imediat mai jos, în Palestina? În condițiile în care persecuția armenilor din Anatolia continua cu aceeași intensitate, cu siguranță mulți membri ai comunității evreiești din Siria se temeau să nu vină și rândul lor. Dar mai ales, ce ar face arabii? Djemal Pașa inițiase deja măsuri de represiune contra conspiratorilor arabi demascați în documentele de la consulatul francez, iar emirul Hussein de la Mecca era o permanentă sursă de îngrijorare, dar ce ar face masele largi de arabi din alte regiuni?

Timp de cinci săptămâni, luându-și diferite identități și deghizări, Prüfer cutreierase Siria. În drumurile lui, stătuse de vorbă cu colonișți evrei, prăvăliași arabi și moșieri creștini, cu aristocrați occidentalizați, cu șeici beduini și cu felahi. Pe la începutul lui decembrie 1915, spionul german a conchis că luase pulsul națiunii suficient de temeinic, încât să poată întocmi un raport cu concluziile la care ajunsese, pe care să-l trimită lui Djemal și ambasadei germane de la Constantinopol.

Pe scurt, descoperise cea mai mare nemulțumire în rândurile creștinilor care, aproape în totalitate, aprecia el,

simpatizau în secret cu puterile Antantei. Dar Prüfer nu vedea un pericol real aici, atât din cauza numărului relativ redus al acestor creștini sirieni, cât și din cauză că „aptitudinea [lor] pentru trădare“ era întrecută de o „lașitate care îi împiedica să încerce să-și împlinească visurile“.[214]

Cumva mai îngrijorătoare, în estimarea lui, era poziția populației evreiești și, în special, a subgrupului de sioniști. Deși, „oficial, sionismul afirmă că nu dorește decât să creeze în Palestina un centru pentru civilizația și limba evreilor, și că nu este interesat deloc de politică“, scria Prüfer, în mod limpede acest lucru nu era adevărat. Mai degrabă, scopul lor suprem era să întemeieze un stat evreiesc autonom în Palestina, ceea ce era mult mai plauzibil în eventualitatea unei victorii a Antantei, și nu a Puterilor Centrale. Oricum, și cam din aceleași motive ca în cazul creștinilor, Prüfer nu vedea mari motive de alarmă: „Fiind din fire lași și fără inițiativă, evreii nu vor îndrăzni să săvârșească acte subversive decât dacă o forță armată a inamicului ar fi deja în țară“.

Deosebit de îmbucurător părea ceea ce spionul german observase în rândurile comunității musulmane arabe, de departe cea mai numeroasă dintre cele trei grupuri etnice din regiune. Parțial datorită măsurilor „juste și drastice“ pe care Djemal le luase deja contra liderilor arabi suspectați de înclinații secesioniste, Prüfer a constatat că mișcarea de independență a arabilor era extrem de slăbită ca forță. „În rândul claselor de mijloc, reformismul nu prea are niciun adept“, scria el, „iar printre micii proprietari de pământ, negustori și lucrători, care constituie marea masă a populației, guvernul și cauza lui par să aibă popularitate.“ Chiar dacă o răscoală arabă ar fi cumva lansată, sugera Prüfer în uzualul lui stil tranșant, nu ar primi adeziunea maselor, „din cauza neseriozității populației“.

Această evaluare, în general optimistă, era însoțită totuși de o avertizare majoră; dacă britanicii debarcau în Siria, unele sentimente de simpatie latentă aveau să iasă la suprafață. În acea eventualitate, cotropitorii ar găsi categoric colaboratori locali dornici să îi susțină. Prüfer i-a pus la dispoziție lui Djemal o listă cu numele persoanelor „pe care nu se putea conta“, majoritatea oameni de afaceri, atât creștini, cât și arabi musulmani, precum și „toți șefii de partid sioniști“, care trebuiau imediat deportați, în cazul unei debarcări a Aliaților.

Această ultimă sugestie a tras un semnal de alarmă în sânul ambasadei germane. Exact în august, Djemal făcuse uz de documentele confiscate de la consulatul francez din Beirut pentru a executa unsprezece conducători arabi importanți în una dintre piețele principale ale orașului. Acest eveniment stârnise indignare în lumea arabă, iar Germania nu-și dorea ca unul dintre ofițerii ei de informații să îi furnizeze guvernatorului Siriei o nouă listă de nume indezirabile. În nota ce însoțea raportul trimis ministrului de Externe de la Berlin, ambasadorul german la Constantinopol menționa că îi dăduse lui Prüfer următoarea avertizare: „La cel mai mărunt incident, populația ar putea lansa acuzația că noi suntem cei care provocăm măsuri aspre, cum ar fi expulzările. Pe viitor, te rog să manifești prudență și reținere atunci când îi transmiți lui Djemal sugestii de acest gen“.[215]

E posibil ca această admonestare să fi venit prea târziu. Având deja în mână raportul lui Prüfer, guvernatorul Siriei părea să fi ajuns la concluzia că o manieră flexibilă de rezolvare a problemei — alternând între proverbialul trandafir și pumnal, fără vreun tipic lesne de deslușit — constituia cea mai bună metodă de a se dovedi mai abil decât lista tot mai mare a dușmanilor lui. În 18 decembrie, poruncise să mai fie arestate o serie de persoane menționate în dosarele de la

consulatul francez, un năvod în care avea să prindă până la urmă circa șaizeci de membri ai elitei intelectuale progresiste arabe din Beirut și Damasc.

Poate că aceste arestări îi creaseră o stare de bună dispoziție lui Djemal, din moment ce s-a arătat cu mult mai generos atunci când un alt personaj, de o lealitate tot mai îndoielnică, Aaron Aaronsohn, a venit să-l viziteze la biroul său din Damasc, în luna ianuarie.

Nava de recunoaștere nu a venit niciodată.

În noaptea de 8 noiembrie 1915, când luna nu se vedea pe cer, Absalom Feinberg ajunsese înapoi pe furiș, la Athlit, adus de o navă de recunoaștere britanică, și imediat îi comunicase veștile bune lui Aaron Aaronsohn, care era în culmea fericirii: da, luase legătura cu britanicii, care așteptau cu nerăbdare să primească informații secrete de la ei, fiind puse la punct detalii privind modalitatea concretă de transmitere a acestor mesaje.

Până la sosirea navei de recunoaștere, programată peste două săptămâni, cei doi bărbați au pornit imediat în ample misiuni de observație, pentru a-și actualiza informațiile, Aaronsohn îndreptându-se spre nord, iar Feinberg spre sud. Sub pretextul de a efectua investigații științifice pentru Stațiunea de Cercetări Agricole, au putut nota pe ascuns amplasarea noilor tabere militare turcești, locul depozitelor de aprovizionare și rețeaua de tranșee, au monitorizat mișcările trenurilor și ale unităților de armată, consemnând meticulos, cu un scris mărunt, în carnețelele lor, tot ce li se părea că ar fi putut să le fie de folos britanicilor.

Dar când s-au întors la Athlit și au așteptat semnalul în noaptea stabilită pentru contact, nava de recunoaștere nu a venit; nu a venit nici în noaptea următoare, sau în celelalte nopți. Au tot așteptat așa până la începutul lui decembrie, când Aaronsohn și Feinberg erau deja tot mai nedumeriți, ba chiar

îngrijorați; în mod evident, intervenise ceva neprevăzut, dar cu cât așteptau mai mult, cu atât creștea și riscul ca activitățile lor nocturne să atragă atenția patrulelor de noapte ale miliției turcești. Pe de altă parte, dacă nava sosea totuși, iar ei nu erau la post să intercepteze semnalul, britanicii puteau conchide că, până la urmă, conspiratorii se răzgândiseră sau fuseseră prinși sau, pur și simplu, abandonaseră ideea.

Cuprins de disperare la gândul că nava nu avea să mai apară vreodată, în 8 decembrie impetuosul Feinberg născocise un nou plan: va restabili contactul cu britanicii, fofilându-se cumva printre trupele turcești concentrate în sudul Palestinei, apoi va traversa tărâmul pustiu ai Sinaiului până la liniile britanice din celălalt capăt. Dacă era oprit de vreo patrulă turcească, putea pretinde că făcea muncă de teren pentru eradicarea lăcustelor. Un alibi perfect credibil: exact cu câteva zile în urmă, un nou roi imens de lăcuste apăruse deasupra Iudeii, primul de acest fel după invazia din primăvară, iar Aaronsohn apreciase că de data asta veneau din Egipt, peste Sinai. Oricum, încercarea părea teribil de riscantă, dar, îngrijorat de imposibilitatea de a mai lua legătura cu britanicii, Aaronsohn a cedat până la urmă; Feinberg a pornit spre sud chiar în acea seară.

La scurt timp după aceea, Aaronsohn a avut un nou motiv de îngrijorare, dar din cu totul altă cauză. La Constantinopol, sora sa mai mică, Sarah, căuta de multă vreme o modalitate de a scăpa dintr-o căsnicie nefericită și de a se întoarce la familia ei în Palestina. La mijlocul lui noiembrie, când soțul ei era plecat într-o lungă deplasare de afaceri, a aflat că o delegație a agenției pentru ajutorarea evreilor urma să plece în scurt timp din Constantinopol, pentru a vizita coloniile evreiești, ceea ce însemna pentru ea o șansă de salvare. Rugându-se să meargă și ea, în 26 noiembrie, Sarah, care avea pe atunci douăzeci și cinci

de ani, s-a suit în tren în gara Haidar Pașa, pornind în lunga ei călătorie spre casă.

De luni de zile, circulau nenumărate zvonuri sumbre despre ceea ce li se întâmpla armenilor în regiunile rurale ale Anatoliei, dar printr-o abilă combinație de comunicare defectuoasă și cenzură riguroasă, regimul otoman izbutise, în mare măsură, să ascundă opiniei publice adevărul despre actele de violență și brutalitate săvârșite. Lucrul acesta nu se aplica, desigur, în cazul celor care călătoreau prin câmpiile morții. Când Sarah Aaronsohn a ajuns în cele din urmă la fratele ei, în Palestina, în data de 16 decembrie, era absolut șocată de ceea ce putuse să vadă în timpul călătoriei cu trenul prin Anatolia. Agronomul avea să povestească mai târziu că „Sarah a văzut sute de armeni morți — bărbați, femei și copii — zăcând de o parte și de cealaltă a șinei de cale ferată. Uneori, turcoaice percheziționau cadavrele, în căutarea unor lucruri care puteau fi de valoare; alteori, câini sfâșiau trupurile neînsuflețite. Vedeai sute de schelete curățate de carne până la oase“. Dar cel mai sinistru incident, susținea Sarah, fusese când trenul în care se afla a fost luat cu asalt de mii de armeni lihniți de foame, într-o gară îndepărtată; în îmbulzeala aceea cumplită, oamenii s-au călcat în picioare, mulți dintre ei căzând sub roțile vagoanelor, spre marea delectare a conductorului. Sarah a leșinat în fața sinistrului spectacol, dar când și-a revenit în simțiri a fost mustrată de doi ofițeri turci, pentru vădita ei lipsă de patriotism.[216]

Aaron Aaronsohn auzise de multă vreme, în călătoriile lui, despre grozăviile săvârșite împotriva armenilor, dar înclinase să nu le dea prea multă importanță, punându-le mai degrabă pe seama veșnicei mori a zvonurilor, care în Siria nu se oprea niciodată. Dar când sora lui i-a povestit ce văzuse cu ochii ei — și când a aflat că măcelul continua —, agronomul a înțeles

hidoasa realitate și, fatalmente, a ajuns să-și pună sinistra întrebare: cine venea la rând? Dacă Junii Turci erau capabili să comită aceste atrocități împotriva celor două milioane de armeni care făceau parte din statul otoman, cu cât mai ușor le-ar fi de fapt să facă același lucru împotriva celor optzeci de mii de evrei de-acolo.

Apoi, au venit alte vești proaste. În Sinai, Absalom Feinberg fusese oprit de o patrulă militară turcească, nicidecum impresionată de așa-zisa lui misiune de eradicare a lăcustelor, cum fusese scenariul prezentat de el. În schimb, l-au târât înapoi la Beersheba, sub suspiciunea de a fi spion. La începutul lui ianuarie, a fost transferat la închisoarea din Ierusalim pentru a aștepta un posibil proces; dacă avea să fie găsit vinovat de cea mai groaznică învinuire ce i s-ar fi putut aduce, aceea de trădare, Feinberg urma să aibă rapid un randevu cu gâdele și spânzurătoarea.

Grija pentru soarta tânărului său colaborator în conspirația pusă la cale fusese motivul pentru care Aaron Aaronsohn venise la biroul din Damasc al lui Djemal Pașa, în acea după-amiază de 12 ianuarie. Intuind că apelurile la îndurare sau pledoariile pentru nevinovăție ar fi putut să nu aibă efect în acest caz, agronomul a recurs la același instrument care îi fusese fatal lui Feinberg: lăcustele. Pentru a combate această nouă plagă, i-a spus el lui Djemal, era de acord să preia din nou postul de inspector general al programului de eradicare a lăcustelor, din care demisionase cu opt luni în urmă, scârbit de ingerințele guvernului. Singura condiție indispensabilă totuși era ca Aaronsohn să poată lucra împreună cu cel mai valoros și important asistent al său, un tânăr pe nume Absalom Feinberg, recent arestat în Sinai din cauza unei confuzii regretabile.[217]

La ordinul lui Djemal, Feinberg a fost eliberat rapid din închisoarea de la Ierusalim. Dar euforia celor doi potențiali

spioni s-a temperat, probabil, destul de repede: lunga și nefructuoasa lor campanie de a lua legătura cu britanicii rămânea în același impas.

Nimeni nu putea cuprinde tabloul pe de-a-ntregul. Având în vedere haosul războiului și dificultatea de a comunica, diferite ramuri ale guvernului britanic negociau cu diferiți aliați în timp de război — sau cu persoane din care sperau să-și facă niște aliați —, fără ca cineva să-și dea seama, decât prea târziu, că niște acorduri astfel întocmite ar putea fi în contradicție unele cu altele. Nu era o chestiune de duplicitate, ci mai degrabă un regretabil caz în care mâna dreaptă nu știe ce face mâna stângă.

Aceasta este opinia împărtășită îndeobște de istoricii care analizează harababura de acorduri secrete pe care Marea Britanie le-a încheiat referitor la Orientul Mijlociu în 1915 și 1916. Un grup mai mic de istorici însă consideră că nu a existat de fapt niciun fel de harababură, iar numeroase cărți, cât să umple un întreg raft gemând sub greutatea tomurilor, au căutat cu meticulozitate să identifice determinanții gramaticali și propozițiile condiționale inserate în diversele acorduri, pentru a-i exonera pe artizanii lor de orice învinuire că ar fi fost de rea-credință.

În realitate, prima opinie ține de domeniul ficțiunii, iar a doua este efectiv sordidă, ca atunci când ai susține că o promisiune nu a fost o promisiune fiindcă nu ai ținut degetele strâns încrucișate. Dacă s-a întâmplat ca la britanici mâna dreaptă să nu știe ce făcea mâna stângă, a fost fiindcă un grup select de oameni, de la cele mai înalte niveluri ale guvernului, s-a străduit din răsputeri să facă posibil așa ceva. În acest scop, au creat un dedal de protecție a informațiilor — înșelătorii, conform unei exprimări mai puțin caritabile —, pentru a se asigura că datele esențiale nu aveau să ajungă la cunoștința

aliaților Marii Britanii din timpul războiului și nici chiar la urechile multora dintre diplomații și comandații de armată cu grad înalt.

Cumva în mod ironic, una dintre primele entități care a avut parte de acest tratament a fost chiar propriul „giuvaer din coroana“ Imperiului Britanic, India britanică.

Spre începutul secolului al XX-lea, Imperiul Britanic degenerase într-un fel de sistem solar colonial aparte, o galaxie în care principalii sateliți funcționau cu o autonomie tot mai mare față de „steaua“ centrală, care era Marea Britanie. Nicăieri acest lucru nu era mai adevărat decât în India, unde administrația britanică de la Simla (cum era numit îndeobște guvernământul britanic al Indiei, deși Simla era doar capitala de vară) își avea propriul program pe plan intern și, într-o măsură considerabilă, chiar și propria politică externă.

Dacă atitudinea manifestată de India britanică față de Londra putea fi caracterizată drept distantă, relația pe care o avea cu Egiptul britanic era de-a dreptul glacială, mai ales după ce s-a aflat despre tratativele dintre Cairo și emirul Hussein în 1915. Încă de la transformarea subcontinentului indian într-o colonie a Coroanei britanice (*Indian Raj*) în 1858, peninsula Arabia fusese trecută în sfera de influență a Indiei, or administratorii acesteia detestau ingerințele și opiniile Egiptului, ajuns „la spartul târgului“ la masa negocierilor. Mai exact, cea mai numeroasă populație musulmană din lume, aproximativ optzeci de milioane de suflete, se afla în India, fiind astfel de patru ori mai mare decât populația musulmană din Imperiul Otoman. Așa cum autoritățile de la Simla țineau să atragă atenția cabinetului londonez, părea un joc foarte periculos să încurajezi o revoltă a populației indigene, cu promisiuni de autonomie sau independență, într-o anumită parte a lumii musulmane, în timp ce fără nicio milă înăbușeai

orice indiciu al unei rebeliuni musulmane izvorâte din dorințe similare într-o altă regiune, așa cum se întâmpla de decenii în India britanică.

Din acest motiv, când negocierile celor de la Cairo cu emirul Hussein au atins o fază critică în toamna anului 1915, Simla lansase un contraatac crâncen la Londra, înfierând în permanență convorbirile secrete, ceea ce a făcut ca, spre sfârșitul lui octombrie, când oficialitățile din Londra și Cairo se căzneau să formuleze un răspuns adecvat la pretențiile exagerate ale lui Hussein, lordul Kitchener să decidă, pur și simplu, excluderea Indiei de la orice consultări. Abia când răspunsul prin care erau acceptate majoritatea pretențiilor lui Hussein a fost expediat, i s-a spus pentru prima oară și viceregelui Indiei ce soluție fusese adoptată, motivând că, sub presiunea evenimentelor, nu avuseseră timp să se consulte cu el înainte de a lua acea hotărâre.[218]

În absența Indiei, care fusese scoasă din ecuație, emirul Hussein obținuse un acord foarte favorabil pentru el — sau cel puțin așa credea. În scrisoarea din 24 octombrie, esențială pentru viitorul mers al lucrurilor, înaltul comisar britanic în Egipt, Henry McMahon, declara că, depinzând de anumite modificări, „Marea Britanie este dispusă să recunoască și să susțină independența arabilor din toate regiunile în cadrul limitelor (frontaliere) cerute de Șeriful de la Mecca“. Deși în scrisorile ulterioare cei doi au continuat să se tocmească asupra modificărilor cerute — cele mai litigioase erau cerințele englezilor pentru „aranjamente administrative speciale“ în provinciile irakiene bogate în țiței, Bagdad și Basra, precum și pentru excluderea colțului nord-vestic al Siriei —, emirul Hussein avea toate motivele să creadă că i se promisese un mare stat arab independent, care ar fi urmat să cuprindă aproape întreaga peninsulă Arabia și să se întindă la est până la

granița cu Persia, la nord până în Anatolia, centrul vital al Turciei, și la vest până la Marea Mediterană și la granița Egiptului.

Dar Hussein ar fi trebuit să dea mai multă atenție unei propoziții condiționale, pe care McMahon o inserase discret în scrisoarea sa: avertismentul că aceste promisiuni se aplicau doar „acolo unde Marea Britanie este liberă să acționeze fără a leza în vreun fel interesul aliatului ei, Franța“. Cu alte cuvinte, dacă francezii aveau ceva de obiectat în privința înțelegerii, împotrivirea lor putea anula punctele acceptate de englezi.[219]

Dar englezii știau prea bine că francezii vor avea ceva de obiectat.[220] În vara anului 1915, ambasadorul francez în Marea Britanie îi precizase ministrului britanic de externe, Grey, exact teritoriul pe care țara lui intenționa să îl preia în Orientul Mijlociu. Acest teritoriu includea întreaga regiune istorică a Siriei, sau, altfel spus, cele mai valoroase provincii promise acum lui Hussein.

Dar cum se putea eluda o asemenea dilemă? Pur și simplu, nespunându-le francezilor despre înțelegerea perfectată cu Hussein. În schimb, spre sfârșitul lunii noiembrie, diplomații francezi au fost invitați la Londra, pentru a discuta despre dorințele lor privind Orientul Apropiat. Cu o remarcabilă ipocrizie, oficialitățile britanice și-au exprimat uimirea, când francezii au repetat că ei doreau cam tot: Libanul, Palestina, interiorul Siriei, Irakul.[221] Astfel s-a creat cadrul pentru Acordul Sykes-Picot, considerat drept unul dintre cele mai ciudate și, prin perspectiva timpului, mai distructive protocoale încheiate vreodată.

În doar câteva zile de întâlniri la începutul lui ianuarie 1916, doi diplomați din eșaloanele de mijloc, Mark Sykes și François Georges-Picot — printr-o coincidență, exact omul care, pe timpul cât fusese consulul Franței în Beirut, purtase o

corespondență secretă cu disidenții arabi și care, atunci când se retrăsese, lăsase în urmă documentele descoperite de poliția secretă a lui Djemal Pașa —, au încropit împreună o viitoare hartă a Orientului Mijlociu, care nu avea absolut nicio legătură cu harta visată de emirul Hussein. În schimb, avariția imperială a francezilor a alimentat spiritul de competiție al britanicilor, astfel încât statul arab cu adevărat independent se limita acum la deșertul Arabiei, în timp ce Franța prelua controlul asupra Siriei istorice, iar Anglia prelua Irakul cu totul. În plus, două mari bucăți din interior, practic tot ce era la nord și în centru, față de regatul Hejaz al lui Hussein, urmau să fie controlate indirect, fiind altfel spus cvasiindependente, din moment ce Marea Britanie și Franța dețineau „dreptul de preempțiune“ la orice investiție sau afacere. Dar cinismul negociatorilor era cel mai evident exact în aceste așa-numite Zone A și B; întrucât amândoi credeau că arabii nu erau, de fapt, capabili să se guverneze singuri, Sykes și Picot puteau promite independența pentru aceste enclave, știind cu certitudine că aveau să ajungă finalmente state vasale dependente de Anglia și Franța. În timpul lor liber, cei doi diplomați au născocit și o nouă menire pentru Palestina.[222] În loc să facă parte din viitorul stat arab — statutul ei implicit, din moment ce McMahon nu menționase niciodată Palestina în vreuna dintre modificările pe care i le propunea lui Hussein —, Palestina urma să fie plasată acum sub administrația reunită a Franței, Marii Britanii și Rusiei.

În apărarea lui Picot, se poate spune că el nu avea de unde să știe cât de mult intrau în conflict pretențiile lui teritoriale cu ceea ce i se promisese emirului Hussein. Și asta deoarece omologul lui britanic nu a considerat necesar să-i spună. Oricât de incredibil ar putea părea, în acele zile cruciale de la începutul lui ianuarie 1916, când a fost desenată cea mai mare parte a viitoarei hărți a Orientului Mijlociu, nu exista în lume

decât o singură persoană care cunoștea în întregime atât conținutul Corespondenței McMahon-Hussein, cât și detaliile acordului Sykes-Picot, și care astfel ar fi putut înțelege pe deplin că scopurile urmărite în regiune de arabi, francezi și britanici porniseră acum pe calea unei coliziuni iminente: Mark Sykes.

Dar, chiar dacă a intuit toate astea, Sykes nu a spus nimic. Dimpotrivă, acordul lui cu Picot însemna că fuseseră ridicate acum noi sisteme de ecranare, pentru a ține în beznă nu numai pe emirul Hussein, ci și pe toți înalții funcționari britanici din Egipt, care știau de înțelegerea cu el și care subscriau încă principiilor de modă veche, potrivit cărora un stat trebuie să își respecte promisiunile. Exact cum India britanică fusese scoasă din ecuație în toamna anului 1915, la fel și Egiptul britanic avea să fie scos din ecuație în primăvara anului 1916, când Acordul Sykes-Picot era dezbătut în capitalele Antantei. Ori de câte ori Cairo se interesa despre stadiul negocierilor anglo-franceze, Sykes și alți demnitari de la Londra admiteau doar că acestea „erau în curs de desfășurare“ și că, negreșit, Egiptul avea să fie consultat îndeaproape, înainte de a se ajunge la un acord final. În realitate, abia în mai 1916 un exemplar al documentului Sykes-Picot va ajunge la Cairo, iar pe-atunci era deja un fapt împlinit: un pact secret încheiat între guvernele Angliei, Franței și Rusiei. Așa cum avea să-și amintească T. E. Lawrence[223], reacția membrilor serviciului britanic de informații militare de la Cairo, când stupefiați au ajuns să citească textul acordului, a fost impulsul colectiv de a voma.

Dar pentru Lawrence, în iarna 1916, toate astea erau în viitor. La masa lui de lucru din hotelul Savoy, continua cu „spălatul sticlelor“, întocmirea hărților și „luptele-pe-hârtie“.

Sub acest ultim aspect, eforturile lui începuseră să frizeze absurdul. În trecut măcar, luptele lui birocratice fuseseră purtate contra perfidiei francezilor; acum, se îndreptau contra

permanentelor intrigi ale compatrioților săi din India britanică. Pornind, se părea, de la premisa că, atâta timp cât emirul Hussein nu lansa revolta propriu-zisă, pactul făcut cu el putea fi îngropat, Simla depunea eforturi neobosite la Londra în acest scop, invocând atât inadecvarea lui Hussein, cât și dezastrul ce ar urma, dacă era încurajată formarea unui stat arab unificat (o temere ce ar fi fost mult diminuată, dacă Simla ar fi știut de prevederile Acordului Sykes-Picot, ceea ce nu era cazul însă). Cumva ciudat la toată această campanie, în opinia lui Lawrence, era însă faptul că în iarna 1916 India părea să aibă suficiente probleme în perimetrul ei imediat, care să-i fi dat motive de îngrijorare.

În toamnă măcar, Simla fusese îndreptățită să argumenteze că ei, și Egiptul britanic, realizaseră ceva concret contra Imperiului Otoman. Motivat de ușurința cu care capturaseră câmpurile petrolifere din sudul Irakului, în aprilie 1915 comandantul Forței Expediționare Indiene trimisese un corp de armată de douăzeci de mii de oameni în susul râului Tigru. Tratând cu dispreț ideea de a încheia alianțe cu triburile arabe locale, darămite să mai peroreze despre autonomie și independență, generalul Charles Townshend își condusese trupele din succes în succes în vechea tradiție militară britanică — înainte la luptă, secerând tot ce-ți stă în cale —, astfel încât prin octombrie armata lui se afla la porțile Bagdadului. În lumina acestor fapte de arme, metoda directă de a purta război, adoptată de Simla, părea mult mai viabilă decât principiile ciudate și înflăcărate de a învinge în luptă, câștigând „inimile și cugetele“, cum sugera Cairo.

Dar, între timp, situația se schimbase enorm. În loc de o intrare triumfală în Bagdad, armata lui Townshend fusese oprită după lupte sângeroase în împrejurimile orașului la sfârșitul lui noiembrie. Rupt de liniile de aprovizionare rămase

mult în spate și fără perspectiva de a primi rapid întăriri, Townshend făcuse atunci o retragere strategică, pe o distanță de aproximativ o sută șaizeci de kilometri în josul râului Tigru, până la orașul Kut, situat pe malul apei. În februarie 1916, garnizoana din Kut ar fi fost supusă, se părea, unui asediu tot mai intens — India britanică nu părea dispusă să ofere prea multe detalii —, exact în timp ce o coloană militară se lupta în amonte pe Tigru pentru a-i veni în ajutor.

Totuși campania de defăimare lansată de Simla contra autorităților de la Cairo și, implicit, împotriva susținerii lui Hussein, continuase. La sfârșitul lui ianuarie, Lawrence a scris un lung raport, „Politica de la Mecca“, menit să atenueze îngrijorările Londrei — care erau cu fervoare alimentate de India —, legate de ceea ce ar putea însemna pentru interesele pe termen lung ale Marii Britanii în regiune o națiune arabă unificată sub conducerea lui Hussein. Ajustându-și poate mesajul în funcție de ceea ce dorea să audă guvernul britanic, Lawrence opina că ideea unui asemenea monolit era exagerată și că, „dacă erau mânuiți cum trebuie, [arabii] vor rămâne în faza de mozaic politic, o încrengătură de mici principate dușmănoase, incapabile de coeziune“.[224]

În luna următoare, India a ales să încerce tactica de a-l calomnia pe Hussein. Au făcut acest lucru, publicând în *Intelligence Bulletin for the Middle East* (*Buletinul de Informații Speciale pentru Orientul Mijlociu*), o publicație strict secretă, rezervată demnitarilor și ofițerilor de rang înalt, un interviu cu Abdul Aziz ibn-Saud, o căpetenie de trib din colțul nord-estic al Arabiei. Acesta spunea despre Hussein că era „un personaj esențialmente ordinar și nestatornic“ și preciza răspicat că el și, de asemenea, majoritatea căpeteniilor de triburi arabe nu îl vor recunoaște niciodată drept conducătorul lor. Chiar dacă Hussein ar fi făcut pasul riscant de a se declara calif, suprema

personalitate politică și religioasă în lumea islamică, susținea ibn-Saud, „lucrul acesta nu ar modifica nicidecum imaginea lui în ochii celorlalte căpetenii, care nu vor accepta niciodată să i se subordoneze mai mult decât făceau acum“.[225]

Pentru Lawrence, acest interviu reprezenta o nouă și, potențial, foarte periculoasă escaladare a tensiunii în competiția dintre Cairo și Simla. Și asta din cauză că Abdul Aziz ibn-Saud nu era doar un șef tribal nemulțumit, care nu dorea decât să-și păstreze autonomia, ci rivalul cel mai de temut al lui Hussein din toată Arabia. Devenind adeptul fanatic al unei forme extrem de austere de islam fundamentalist, cunoscută sub denumirea de wahhabism, în ultimii cincisprezece ani ibn-Saud își condusese războinicii din deșert în lupte cu diversele triburi arabe recalcitrante, mânat de un fel de zel evanghelic. Disciplina wahhabiștilor era legendară; în acest răstimp, influența lui Ibn-Saud se întinsese de la câteva sate din oazele regiunii Riyadh până la un vast teritoriu în nord-estul Arabiei. Totodată, ibn-Saud era omul Indiei britanice în Arabia, în virtutea unei relații strânse, care data dinainte de război.

Nu era deloc bine, socotea Lawrence, că Simla folosea *Buletinul de Informații* pentru a promova un om cu concepții atât de contrare valorilor britanice, însă acest „gambit“ sublinia, de asemenea, o situație aproape rizibil de absurdă, dacă nu ar fi fost atât de periculoasă: în lupta lor pentru supremație în politica arabă, două ramuri diferite ale Coroanei britanice susțineau doi rivali neîmpăcați. Cu siguranță, aceasta nu era nicidecum rețeta pentru o revoltă arabă reușită, ci mai degrabă pentru un război civil — ceea ce, bineînțeles, putea să fi fost scopul urmărit de Simla de la bun început.

În riposta lui la interviul cu ibn-Saud, distribuită tot la fel în rândul eșaloanelor de vârf ale guvernului britanic, Lawrence susținea că, în ciuda faptului că pozau în reformiști islamici „cu

acel bigotism îngust la minte al puritanilor“, ibn-Saud și wahhabiștii lui nu erau nicidecum reprezentativi pentru islam.[226] În realitate, așa cum avertiza el în „Politica de la Mecca“, secta wahhabistă era compusă din indivizi marginali cu apucături medievale, „iar dacă ar prevala, am avea în loc de tolerantul și relativ confortabilul Islam de la Mecca și Damasc, fanatismul din Nejd... intensificat și umflat de succes“.[227]

La fel ca multe dintre celelalte preziceri ale lui Lawrence, avertizarea lui în privința lui ibn-Saud și a wahhabiștilor avea să se adeverească până la urmă. În 1923, ibn-Saud va cuceri o mare parte din peninsula Arabia și, pentru a-și onora clanul, îi va da numele de Arabia Saudită. În următorii nouăzeci de ani, vasta și risipitoarea familie regală saudită va supraviețui în principal cumpărând favoarea wahhabiștilor doctrinari, care îi aduseseră la putere, sponsorizând financiar activitățile lor, atâta vreme cât discipolii lor își îndreptau eforturile jihadiste în străinătate. Cel mai faimos produs al acestui aranjament avea să fie Osama bin Laden.

Mult mai aproape în timp însă, Lawrence avea să lase deoparte campania războiului-prin-cuvinte împotriva Indiei britanice, pentru a se ocupa de niște probleme mult mai presante. În martie 1916, a fost selectat pentru o misiune atât de clandestină și atât de ofensatoare pentru ideea de onoare în mentalitatea britanică, încât adevăratul ei scop avea să fie înlăturat în mare parte din cărțile de istorie. Ironia făcea însă ca această misiune să fi devenit necesară printr-o catastrofă care fusese creația Indiei britanice, o serie de evenimente care au ajuns la un deznodământ urât în primele ceasuri ale dimineții de 8 martie 1916.

În jurul orei 6:30, în acea dimineață, generalul de corp de armată Fenton Aylmer, viitorul al 13-lea baronet de Donadea, a primit niște vești uluitoare. În marșul nocturn al armatei sale

spre orașul Dujaila din centrul Irakului, Brigada a 36-a de Infanterie indiană se rătăcise pe întuneric.[228] În loc să se oprească în punctul prestabilit, pentru a aștepta să treacă bombardamentul din zori al artileriei inamice, segmente din acea brigadă continuaseră să străbată câmpia aridă Dujaila și nimeriseră direct în primele linii ale turcilor. Mai precis, se duseseră drept spre „Fort“, o cetate de pământ, înaltă de doisprezece metri, care se ridica în mijlocul șesurilor din jur și forma bastionul de apărare a turcilor.

S-ar fi zis că era situația tipică pentru un masacru, numai că lucrurile nu decurseseră așa. Curierul care a apărut la cartierul general al lui Aylmer în acea dimineață a raportat că, după toate aparențele, fortăreața era ori abandonată, ori apărată simbolic de câțiva oameni; Brigada a 36-a de Infanterie indiană se afla la porțile fortului și nu-i rămânea decât să-l captureze.

Acesta a fost momentul de răscruce în lunga și sângeroasa campanie purtată de Aylmer pentru a veni în ajutorul armatei generalului Townshend la Kut, până unde mai erau acum doar treisprezece kilometri în amonte, pe cursul Tigrului. Odată cu acest uimitor raport despre situația de la fort, i se oferea nu numai șansa de câștiga bătălia de la Dujaila, înainte de a fi început de fapt, ci și de a începe să ispășească toate erorile colosale care caracterizaseră înaintarea armatei lui Aylmer pe parcursul ultimelor două luni.

Prin martie 1916, diferitele armate din Europa născociseră o metodă simplă, trasă parcă la indigo, pentru atacarea inamicului baricadat în tranșee: un bombardament de artilerie intens asupra primelor linii de apărare ale dușmanului, care să dureze câteva ceasuri sau chiar zile, depinzând de amploarea asaltului plănuit, urmat de atacul infanteriei năvălind peste tărâmul nimănui. Problemele inerente acestor tactici erau vizibile la orice pas. Majoritatea bombardamentelor de acest fel

cauzau pierderi omenești relativ reduse, întrucât cei care se apărau se retrăgeau, pur și simplu, în tranșeele din spate — sau, în cazul lucrărilor de fortificații din tranșeele de pe frontul de vest, în niște buncăre subterane bine protejate — pentru a aștepta oprirea tirurilor. Firește, aceste focuri de baraj preliminare îi avertizau, de asemenea, pe cei care se apărau, că urma un atac și exact din ce direcție.

Când bombardamentul cu obuze înceta, unitățile infanteriei de atac ieșeau din tranșee și începeau să înainteze pe tărâmul nimănui, spre pozițiile adversarului. Din nefericire pentru ele, oprirea focurilor de baraj ale artileriei le dădea un semnal apărătorilor din față că avea să înceapă asaltul terestru, ceea ce le permitea să se întoarcă rapid în tranșeele lor din prima linie și să îi secere pe atacatorii expuși, care veneau spre ei. Exact în acest mod, până la începutul anului 1916, oamenii muriseră cu sutele de mii în tranșeele săpate pe tot cuprinsul Europei.

În ciuda eșecului acestor tactici pe o mare suprafață a Europei și în condiții topografice variate, generalul de corp de armată Aylmer nu simțise nevoia să le amelioreze în regiunea de șes, plată și ternă, din centrul Irakului. De asemenea, nici nu îi trecuse prin minte că, din cauza acelorași tactici dezastruoase folosite și de generalul Townshend în încercarea lui de a cuceri Bagdadul, fusese nevoie ca el să pornească în această misiune de salvare. În cele două luni de când plecase spre Kut, cu circa douăzeci de mii de soldați britanici și indieni, Aylmer își trimisese de trei ori oamenii în asalturi frontale pe un teren descoperit, împotriva turcilor ascunși în tranșee. Și de fiecare dată armata lui câștigase până la urmă teren, fie numai și prin superioritatea ei numerică — soldații britanici și indieni erau de cel puțin două ori mai numeroși decât turcii —, și doar cu un cost uluitor; în primele două săptămâni, forța militară de salvare fusese aproape înjumătățită, înregistrând circa zece mii

de pierderi de vieți omenești.

Lucrul acesta nu a avut darul de a crea panică în rândul comandanților militari situați în aval, din moment ce imediat i-au trimis încă cincisprezece mii de soldați lui Aylmer, pentru a forța o nouă înaintare. Pe la începutul lui martie, aceste unități reîntregite înaintaseră deja în susul râului până la linia de tranșee turcești din Dujaila, ultimul obstacol care se afla între salvatori și garnizoana din Kut, situată în apropiere. Învățând măcar câte ceva din experiența bătăliilor anterioare, Aylmer decisese să pornească într-un marș de noapte până la marginea liniei de artilerie a turcilor, din Dujaila; apoi, urma să lanseze un bombardament rapid la revărsatul zorilor, după care un atac fulgerător pentru capturarea fortului care domina câmpia plată ca o tipsie. Cu puțin timp înainte să se lumineze de ziuă, în vreme ce tunurile lui erau demontate de pe antetrenuri și amplasate pe poziție pentru viitorul foc de baraj, Aylmer a aflat uluitoarea veste despre Brigada 36-a de Infanterie din armata sa.

Dar Fenton Aylmer nu agrea deloc surprizele, nici măcar pe cele plăcute. Consultându-se la repezeală cu comandanții săi superiori, a luat decizia că a captura anticipat fortul turcesc implica o abatere prea mare de la planurile de luptă deja elaborate și nu justifica eforturile necesare. Prin urmare, Brigada a 36-a indiană a primit ordin să se retragă de la fort și să revină la liniile frontului principal britanic; de acolo, putea să traverseze din nou câmpia și să cucerească fortăreața, după efectuarea bombardamentului de artilerie inițial.

Când bombardamentul armatei britanice a fost lansat până la urmă — nu în zori, cum fusese plănuit, ci la opt dimineața —, elementul surpriză se pierduse complet, fiindcă între timp fortăreața Dujaila primise întăriri cu trupe turcești transportate de pe celălalt mal al râului. A mai durat un ceas până la

începerea asaltului frontal al unităților britanice. Foarte rapid, încă patru mii de soldați ai armatei imperiale britanice au căzut pe tărâmul nimănui, fără ca vreunul măcar să fi ajuns la fort.

Acea bătălie de la Dujaila reprezenta ultima mare șansă pe care englezii o aveau de a-și salva armata aflată sub asediu la Kut. În cele două luni precedente, muriseră paisprezece mii de soldați încercând să salveze o armată de douăsprezece mii de oameni[229] — și numărul victimelor nu avea să se oprească aici. Pentru strădaniile lui, Fenton Aylmer a fost eliberat discret din funcție, la trei zile după Dujaila, și trecut pe linie moartă într-o bază militară din spatele frontului. Poate ca o recunoaștere a realizărilor lui inegale pe frontul din Irak[230], precum și a tentativei lui de a ascunde eșecul de la fort — în raportul lui oficial privind bătălia nu menționează nimic despre situația Brigăzii a 36-a, despre care fusese informat —, titlul de cavaler i-a fost decernat cu întârziere, abia în 1922.

Ca urmare a rușinosului dezastru de la Dujaila și în lumina situației cumplite în care se afla armata lui Townshend la Kut — rapoartele indicau că spre mijlocul lui aprilie garnizoana risca să rămână fără hrană —, lordul Kitchener a recurs la un plan disperat. Astfel, în dimineața de 22 martie 1916, nava de pasageri *Royal George* a părăsit dana la care era acostată în Portul Suez și a cotit spre sud în Marea Roșie, pornind într-un voiaj de paisprezece zile în jurul peninsulei Arabia spre sudul Irakului. La bordul vasului se afla T. E. Lawrence, care avea asupra lui o scrisoare de recomandare din partea înaltului comisar Henry McMahon, adresată lui Sir Percy Cox, principalul ofițer politic al Indiei britanice în Irak.

„Dragul meu Cox“, începea scrisoarea. „Îți trimit aceste rânduri pentru a-l prezenta pe căpitanul Lawrence, care pornește astăzi spre Mesopotamia, din ordinul Ministerului de Război, pentru a-și oferi serviciile în domeniul problemelor

arabe. Este unul dintre cei mai buni membri ai serviciului nostru de informații de aici și cunoaște perfect chestiunea arabă sub toate aspectele ei relevante. Sunt sigur că îți va fi de mare ajutor. Noi regretăm profund să ne dispensăm de un om atât de valoros pentru personalul nostru de aici.

Sper că lucrurile merg bine pe partea ta. Așteptăm cu îngrijorare vești despre salvarea lui Townshend, dar n-am mai auzit nimic de o grămadă de timp."[231]

Scopul misiunii lui Lawrence era, de fapt, dublu, unul evident, celălalt mult mai voalat. Ținând seama de permanentizarea crizei de la Kut, Kitchener și colaboratorii lui din serviciul de informații cu sediul în Egipt sperau ca, până la urmă, comandanții militari ai Indiei britanice dislocați în Irak să înțeleagă necesitatea de a conlucra cu triburile arabe indigene, care ar fi trebuit să fie aliații lor firești de la bun început. Planul era ca, pentru început, să fie trimis la fața locului un grup de ofițeri arabi irakieni, care dezertaseră de la turci și care acum lucrau pentru britanici în Egipt, astfel încât aceștia să poată încheia alianțe cu șefii de triburi irakiene locale, dar și să încerce să atragă de partea lor o serie de unități arabe nemulțumite, care făceau parte din armata otomană.

Era greu de imaginat totuși cum toate aceste acțiuni ar fi putut fi realizate în timp util pentru a-l salva pe Townshend, iar această constatare a dat naștere celui de-al doilea scop al misiunii lui Lawrence. Din ordinul lui Kitchener personal, trebuia făcută o tentativă de a-l mitui pe comandantul turc al asediului de la Kut, pentru a lăsa armata lui Townshend să plece, în schimbul sumei de un milion de lire sterline englezești, socotită în aur.

Chiar dacă îl deranja profund să fie executantul acestei instrucțiuni rușinoase, aproape fără precedent în istoria militară britanică, Lawrence nu a lăsat niciodată să se vadă. De

fapt, chiar cu puțin timp în urmă avusese două dovezi care îi amintiseră de îngâmfarea și ipocrizia care caracterizau cultura militară.

Cu un an și jumătate în urmă, Lawrence fusese ridicat ca prin farmec de la statutul de civil la gradul de sublocotenent, din cauză că un general venit în vizită în camera hărților a Statului-Major Imperial pretindea să primească informații de la un ofițer. Acum, superiorii lui Lawrence de la Cairo, precipitaseră brusc promovarea lui la gradul de căpitan, valabilă din prima zi a voiajului său pe mare, probabil din dorința de a-i scuti pe comandații militari de rang înalt, cu care Lawrence urma să stea de vorbă în Irak, de înjosirea de a se consulta cu un simplu sublocotenent.

O altă întâmplare, și mai uimitoare chiar, avusese loc doar cu patru zile înainte ca el să se îmbarce pe *Royal George*. În 18 martie, mica legație franceză din Cairo fusese rechemată temporar în Franța și, respectând lunga tradiție militară valabilă în țările europene, marcase evenimentul prin acordarea cu generozitate a numeroase medalii și titluri onorifice. În mod cu totul inexplicabil, ținând seama de eforturile lui consecvente de a sabota ambițiile francezilor în regiune, legația îl selectase pe Lawrence pentru *Légion d'Honneur*, una dintre cele mai înalte distincții ale Franței. Sporind eroarea, în anul următor i-au decernat medalia *Croix de Guerre* cu ramură de palmier.

Pe parcursul serviciului său militar în timpul războiului, lui Lawrence i s-au decernat numeroase decorații și medalii cu panglică, dar cu disprețul lui profund pentru asemenea lucruri, fie le-a aruncat, fie nici nu s-a obosit măcar să le preia. A făcut o excepție în cazul medaliei *Croix de Guerre*; după război, potrivit fratelui său, se amuza să lege medalia la gâtul câinelui unui prieten și să îl scoată la plimbare pe străzile din Oxford.[232]

În dimineața de 5 aprilie, *Royal George* a intrat în golful orașului portuar Basra, cu maluri joase și mohorâte, de unde o șalupă a Marinei Regale a fost trimisă în larg pentru a-l prelua pe cel mai important pasager de pe vas, T. E. Lawrence, proaspăt uns căpitan de armată.

Așa cum Lawrence avea să descopere curând în Basra, obiectivul fățiș al misiunii lui în Irak, acela de a-i îndupleca pe comandanții militari ai Indiei britanice să lanseze o campanie de câștigare a „inimilor și a cugetelor“ în rândul triburilor locale, fusese deja contestat. Într-o serie de depeșe trimise la Londra, în timp ce el era pe mare, noul comandant suprem al Forței Expediționare a Armatei Indiene în Irak, generalul Percy Lake, respinsese deja planul, pe motiv că era „indezirabil și inoportun“[233].

Dar cu prilejul consultărilor pe care Lawrence le-a avut cu conducerea acelei armate în primele zile ale șederii lui în Basra, a devenit limpede că, de fapt, un alt element, mai insidios, pecetluise soarta negativă a misiunii lui politice: o combinație toxică de rasism și de convingeri cu privire la superioritatea militară britanică. În ciuda proaspătului exemplu al dezastrului de la Gallipoli — poate chiar din această cauză —, mulți comandanți de armată britanici de rang superior nu concepeau, pur și simplu, că ar putea să piardă din nou în fața „prostimii“ care forma armata otomană. Această atitudine nu era specifică doar generalilor înguști la minte din India britanică, ci se extindea ierarhic în sus până la comandantul suprem al forțelor armate britanice, generalul William Robertson, care era la Londra. Aflând de condițiile generoase de capitulare oferite lui Townshend de către Khalil Pașa, comandantul turc de la Kut, după înfrângerea coloanei militare de salvare condusă de Aylmer, Robertson răspunsese: „Informațiile generale pe care le am conduc la ideea că dificultățile turcilor

sunt grave. Văd în propunerile lui Khalil Bey o confirmare a acestui lucru și un indiciu că, dacă vom acționa hotărât, succesul este garantat“.[234]

Cu alte cuvinte, în viziunea răsturnată pe care acest război, contra unui adversar considerat inferior din punct de vedere cultural și militar, o indusese în mintea înaltului comandament britanic, o ofertă de capitulare onorabilă era doar o dovadă a slăbiciunii inamicului, iar cele două campanii militare de salvare a garnizoanei, încheiate printr-un eșec lamentabil, denotau că o a treia campanie avea să reușească negreșit.

Până ca Lawrence să fie transportat în amonte, pe râul Tigru, pentru a ajunge la statul-major al armatei de pe linia frontului, în 15 aprilie, o a treia campanie militară de salvare a garnizoanei era deja în curs de desfășurare. După eșecul de la Dujaila, statul-major al armatei fusese restructurat pe toată linia, Aylmer fiind înlocuit cu un oarecare general de divizie George Gorringe. Din păcate, schimbările nu interveniseră și în tactica de luptă. Manifestând aceeași pasiune pentru asalturile frontale contra inamicului baricadat în tranșee, pe care o avusese și predecesorul său, Gorringe a repetat conștiincios recordul înregistrat de Aylmer în prima campanie militară de salvare a garnizoanei — zece mii de morți și răniți, nicio străpungere a frontului inamic — în aproape exact același interval de două săptămâni.

Această ultimă înfrângere a pus capăt neplăcerilor pe care Lawrence le îndurase de când ajunsese pe *Snakefly*, nava pe care se afla cartierul general britanic, ancorată pe râul Tigru, în aval de Kut. Când zvonul despre scopul clandestin al misiunii lui — încercarea de a cumpăra cu bani eliberarea garnizoanei din Kut — a început să se răspândească printre ofițerii de la bordul navei, aproape toată lumea i-a întors spatele tânărului căpitan venit din Egipt. Acum însă, după ce suferiseră douăzeci

și trei de mii de pierderi de vieți omenești, în decursul a nouă bătălii separate, fără ca măcar să ajungă vreodată la Kut, și în condițiile în care garnizoana risca să piară de inaniție, generalii de armată au acceptat într-un târziu ideea că planul lui Kitchener era singura soluție rămasă.

Dar chiar și în acest al unsprezecelea ceas, tot au mai găsit timp să se dea în spectacol. Întrucât nici generalul Townshend și nici comandanții militari care sperau să-l salveze nu doreau să-și păteze reputația cu o asemenea faptă abjectă, în ultimele zile din aprilie, Townshend și generalul Lake s-au duelat în cablograme, fiecare susținând că celălalt trebuia să poarte tratativele de capitulare. În schimb, până la urmă avea să cadă în sarcina a trei ofițeri de rang mai mic — colonelul Edward Beach, căpitanul Aubrey Herbert și căpitanul T. E. Lawrence — să facă o ultimă tentativă de a-i salva pe muribunzii din Kut.

Avea întreaga recuzită și distribuție a unei melodrame de salon din epoca victoriană: tânărul nobil, extraordinar de chipeș și epatant, nelipsita coterie de cochete virtuoase, marele ticălos flegmatic, chiar și ageamiul în străinătate, acel personaj „picat-din-lună“ care, după diferite întortocheli și răsturnări, va spune povestea și morala ei la final. Dar această comunitate de expatriați — puțini la număr — din Ierusalim în timpul războiului se deosebea de orice alt tablou dramatic, prin consecințele pe care trebuia să le suporte, dacă nimerea pe partea greșită a narațiunii: închisoare, surghiun, chiar execuție capitală. Diferită, bineînțeles, era și lumea care exista dincolo de ferestrele acelui salon, nu plăcutele meleaguri britanice sau vreo stradă elegantă din Londra, ci un oraș mistuit de moarte, cu străzi și ulițe înțesate de cei răpuși de foamete sau tifos, cu piețe publice în care vedeai adesea oameni atârnând în ștreang.[235]

Pentru William Yale, era o existență extraordinar de stranie,

ca într-un acvariu. Neavând mai nimic de făcut, aproape în fiecare după-amiază se întâlnea să joace bridge cu un grup eclectic de prieteni — un medic grec, un medic armean, un colonel turc în rezervă și episcopul grec din Ierusalim —, un mijloc de divertisment care seara ceda locul unor reuniuni mai ample în saloanele diverselor doamne expatriate de vârstă mijlocie. La aceste serate, unde toată lumea dansa și se distra cu jocuri de societate, se producea o ciudată dinamică sexuală. Întrucât nu mai rămăseseră prea multe femei expatriate nemăritate în Ierusalim — și orice interes arătat față de una dintre ele putea fi repede interpretat drept o posibilă cerere în căsătorie —, burlacii flirtau, fățiș și competitiv, cu femeile măritate, adesea în văzul și cu consimțământul soților. Totul era absolut inofensiv și inocent.

Dar, în realitate, nimic nu era cu adevărat inofensiv în timpul războiului la Ierusalim, așa cum Yale a descoperit când a devenit preferatul lui Madame Alexis Frey, o franțuzoaică văduvă, trecută de prima tinerețe, dar atrăgătoare, care se bucura de statutul de mare doamnă a saloanelor din oraș. Favorurile pe care Frey i le arăta lui Yale l-au deranjat atât de mult pe unul dintre rivalii lui, un arab creștin de vârstă mijlocie care conducea Regia turcă a tutunului, deținătoarea monopolului în Siria, încât tipul l-a luat deoparte pe Yale într-o bună zi ca să-i facă o propunere: „Ce-ar fi ca noi doi să ne împărțim între noi cucoanele din Ierusalim“, i-a zis omul de afaceri. „Eu mi-o rezerv pe Madame Frey, iar tu poți să le iei pe toate celelalte.“

Inițial, Yale n-a dat atenție propunerii, crezând că era o glumă, însă și-a schimbat părerea când s-a dus cu prima ocazie la Regia de tutun ca să își cumpere rația lunară de țigări, aflând însă de la funcționari că primiseră ordin să nu-i vândă nimic. Situația devenea problematică, dat fiind că tutun la Ierusalim,

pe timp de război, nu puteai cumpăra decât la Regie, care deținea monopolul la aceste produse. La scurt timp după aceea, Yale a aflat de la șeful poliției din Ierusalim că rivalul lui de la Regie urzea intrigi contra lui.

„Am început să-mi dau seama că aveam de-a face cu un bărbat gelos și lipsit de scrupule, care nu s-ar fi dat înapoi de la nimic ca să se descotorosească de un rival în dragoste“, își amintea Yale. „Întrucât serviciul meu necesita să fiu în termeni buni cu autoritățile și funcționarii turci, mi-am dat seama că eram prins într-un joc periculos. Am decis să o las pe Madame Frey să lămurească disputa, așa că i-am spus să îi dea papucii lui Monsieur X, sau altminteri aventura noastră se încheia.“

Când Madame Frey i-a explicat că era absolut imposibil să facă așa ceva, dată fiind poziția importantă pe care o avea bărbatul de la Regia de tutun, petrolistul american s-a retras ofensat din salonul lui Frey. Servitorul lui Yale, un kurd cu părul cărunt, pe nume Mustapha Kharpoutli, a venit cu o altă soluție. „Stăpâne“, l-a povățuit el pe Yale, „eu știu unde se duce «porcul» în fiecare seară, așa că dă ordin și îi fac de petrecanie.“ Așa cum i-a explicat Kharpoutli, omul de la Regie pleca în fiecare noapte, la douăsprezece, din casa unei anumite femei. „E pe o stradă lăturalnică. Îl omor diseară, dacă îmi spui dumneata.“

Yale a refuzat propunerea, iar la scurt timp după aceea prietenii lui au regizat o scurtă împăcare cu Alexis Frey. Era o aventură riscantă, știut fiind că hățișul de edicte generate de legea marțială oferea unui rival posibilități de răzbunare aproape infinite; în timpul următoarei serate din salonul lui Frey, sub pretextul că se încălcase decretul de stare excepțională, în locuința ei a avut loc o razie și jumătate dintre cei prezenți au fost aruncați în închisoare, probabil ca urmare a unei delațiuni făcute de bărbatul de la Regia de tutun.

Acest incident i-a reamintit lui Yale că viața lui era acum ca un joc de societate în care jumătate sunt eliminați rând pe rând, doar că miza era extrem de mare. Arbitrul suprem al acelui joc era, desigur, Djemal Pașa. La un cuvântul de-al lui, aproape oricine putea fi azvârlit în temniță sau surghiunit imediat în vreun sat îndepărtat din pustietățile Siriei — chiar dacă adesea era rapid eliberat sau repus în drepturi, după cum erau toanele lui Djemal.

Pentru a rămâne în grațiile lui Djemal, ori pentru a îndulci pedeapsa dacă nu se putea altfel, comunitatea de străini din Ierusalim apela cel mai adesea la doi oameni. Unul dintre ei era elegantul consul al Spaniei, țară neutră, Antonio de la Cierva, conde de Ballobar, care, asumându-și îndatoririle consulare pentru majoritatea țărilor europene „beligerante“, era extraordinar de bine informat și foarte influent. Relația lui William Yale cu contele de Ballobar era delicată: un bun aliat, dacă lucrurile mergeau prost, dar și un formidabil rival, când venea vorba despre cuceriri amoroase, dată fiind puținătatea persoanelor de sex feminin cu adevărat atrăgătoare și disponibile din Ierusalim.

Pentru protecția de zi cu zi, era mult mai plauzibil ca Yale să se îndrepte spre un alt stâlp al societății din Ierusalim, un șarmant aristocrat trecut de prima tinerețe, pe nume Ismail Hakki Bey al-Husseini, unul dintre cei trei oameni de afaceri din Ierusalim de la care Socony obținuse concesiunile inițiale de la Kornub, în primăvara anului 1914. Yale se împrietenise cu Ismail Bey în timpul șederii lui prelungite în Palestina dinainte de izbucnirea războiului. Reluaseră bunele relații când Yale revenise în 1915, iar în primăvara anului 1916 petrolistul ajunsese să-l considere pe Ismail Bey drept cel mai apropiat prieten al său în Orientul Mijlociu. Bineînțeles, probabil că nu deranja nici faptul că Husseinii erau una dintre cele mai

puternice și respectate familii din sudul Siriei, Ismail Bey fiind un membru deosebit de important al clanului.

Dar comunitatea de expatriați nu avea numai protectorii ei, ci și prădătorii ei. Dintre aceștia, niciunul nu era mai de temut decât un tânăr ofițer german, care apărea și dispărea din oraș cu o oarecare regularitate, Curt Prüfer. Așa cum nota contele de Ballobar despre Prüfer, în ciuda „înfățișării lui inofensive, [acest om] este nici mai mult, nici mai puțin decât un agent secret al guvernului german“ și „dotat cu un talent extraordinar“.[236] Ceea ce făcea din Prüfer o figură atât de amenințătoare, dincolo de factorul sinistru al glasului lui șoptit, era faptul că era unul dintre germanii în care Djemal Pașa părea să aibă o încredere totală. Te certai cu Curt Prüfer și ți-l făceai dușman, cu siguranță nici măcar rugămințile insistente ale contelui de Ballobar sau ale lui Ismail Hakki Bey nu te mai puteau salva. De fapt, nici măcar rugămințile lui Djemal Pașa. Într-o după-amiază, Yale era în vizită la un cuplu de expatriați cu care era prieten, când dintr-odată ușa de la intrare a fost deschisă cu brutalitate, iar în prag s-a ivit Prüfer, însoțit de doi polițiști. Deși cei doi expatriați afirmaseră că erau elvețieni, nu mai era niciun secret în comunitatea de străini — și nici pentru Djemal Pașa — că de fapt erau francezi, un amănunt pe care se părea că Prüfer tocmai îl descoperise. Când a cerut deportarea celor doi, Djemal, deși nu-i convenea, a trebuit să semneze ordinul de expulzare.

Autoritatea pe care o avea Prüfer a început să îl deranjeze pe William Yale în special în iarna anului 1916, când a descoperit că el și agentul de informații german erau prinși într-un triunghi de rivalități sentimentale — al treilea vârf al triunghiului fiind nelipsitul Ballobar — ce vizau aceeași femeie, o tânără evreică-americancă foarte frumoasă, care locuia în Ierusalim. Îngrijorată că pretendentul ei american risca să fie

arestat în curând, tânăra i-a mărturisit până la urmă lui Yale că Prüfer o întreba adesea despre el și preocupările lui. „În mod limpede, eram considerat suspect.“

A supraviețui în Siria, pe timpul războiului, necesita nu numai un egoism cras, ci și o duritate sufletească. Sub acest aspect, Yale, supraviețuitorul versat, nu era nicidecum imun. Zilnic, luni la rând, călcase peste oameni morți și muribunzi, când mergea prin Ierusalim. În fiecare săptămână, auzea despre persoane căzute în dizgrație și făcute dispărute, fie la figurat, sub forma surghiunului, fie textual sub forma ștreangului. Pentru a se proteja pe sine și a-și proteja totodată interesele într-un asemenea loc, a devenit din ce în ce mai flegmatic, ajungând ca până la urmă să se îndrepte împotriva celui mai bun prieten al lui. Mai târziu, i-a fost rușine pentru fapta lui, care nu pornise din rațiuni de siguranță personală; William Yale a făcut-o pentru țiței.

Înainte de prima lui întâlnire cu Djemal Pașa în primăvara anului 1915, Yale decisese să împartă cererea Socony pentru drepturi de concesiune în Palestina în două solicitări separate, imaginându-și că, dacă se repezea să ceară întreaga suprafață de jumătate de milion de acri, risca să stârnească o reacție nedorită. Problema era că, obținând de atâta timp drepturile de concesiune pentru primul sfert de milion de acri, fără să înceapă însă niciun fel de lucrări de exploatare, în primăvara anului 1916 petrolistul nu reușise încă să își ia inima în dinți și să îndrăznească să ceară și a doua jumătate.

Știa că avea nevoie de un pretext viabil pentru a redeschide discuția, dar care putea fi acesta îi era greu să-și imagineze, mai ales că Djemal agrease evident jocul făcut de Socony. La începutul anului 1916, biroul Socony din Constantinopol se străduise din răsputeri să obțină drepturi de concesiune pentru câteva terenuri vaste din jurul Damascului, mergând până într-

acolo încât să-l pună pe consulul american din acel oraș, Samuel Edelman, să acționeze în numele firmei. La sfârșitul lui martie însă, după ce a ajuns cu acea problemă la „factorul suprem din aceste regiuni“ — o referire clară la Djemal —, Edelman a trimis o telegramă la Socony cu vești proaste. „[Djemal] spune că, fiind recent la Constantinopol, ministrul minelor i-a zis că Standard Oil nu lucra în beneficiul sau interesul Turciei, ci pentru eliminarea concurenței. Atâta vreme cât această suspiciune planează asupra voastră, nu va fi posibil să se obțină alte concesiuni.“[237]

La scurt timp după această nereușită, o ocazie prielnică s-a ivit brusc, atunci când Yale a fost convocat din nou la cartierul general al lui Djemal de la Căminul German. Guvernatorul i-a explicat că primise de curând rapoarte de la diverși ofițeri de armată de pe teren, care menționau apariția unei mari bălți naturale de țiței, la poalele unui munte, în sudul deșertului. Întrucât acest țiței era deja la suprafață, a subliniat Djemal, nu ar fi prea dificil să se treacă imediat la colectarea și rafinarea lui. Ca o favoare personală, îl ruga pe Yale să se ducă și să cerceteze situația la fața locului, un mic lanț muntos mai jos de Beersheba, cunoscut sub denumirea de Kornub.

Yale și-a dat seama imediat că era vorba despre aceeași „descoperire“ pe care J. C. Hill o zărise cu doi ani în urmă, de pe un deal din Iudeea și pe care el și Rudolf McGovern o identificaseră indiscutabil drept o apă stătătoare cu reziduuri de fier. Dar acesta părea un detaliu pe care nu merita să i-l menționeze lui Djemal Pașa. În schimb, Yale a răspuns că ar fi bucuros să poată investiga terenul de la Kornub, atâta vreme cât și guvernatorul ar putea găsi o modalitate de a mai aproba câteva concesiuni de terenuri. Când a plecat de la Căminul German în acea zi, reprezentantul firmei Standard avea consimțământul pașei pentru încă un sfert de milion de acri din

Palestina.

Dar în timp ce se pregătea pentru această nouă expediție cu scopul procurării unor noi concesiuni, Yale a întâmpinat subit o problemă chiar cu cel mai bun prieten al lui, Ismail Hakki Bey. Cu prilejul primei mari expediții de achiziționare a concesiunilor, în vara precedentă, Ismail Bey cedase rugăminților lui Yale de a-l însoți, bazându-se pe vaga asigurare că Socony avea să-l recompenseze pentru serviciile lui; chiar dacă omul de afaceri nu avea niciun fel de interes ca proprietar în acele concesiuni, care nu îi aparțineau, până la urmă acceptase. Cu certitudine, colaborarea dintre cei doi nu se baza doar pe prietenie. Deși Ismail Bey, un om cult și agreabil, era o companie plăcută în comparație cu adunătura de soldați și funcționari de stat corupți, care formau alaiul lui Yale, americanul se aștepta totodată ca prietenul lui, beneficiind de relații influente, să îl ajute să depășească eventualele dificultăți pe care le-ar fi putut întâmpina din partea unor proprietari de pământ încăpățânați sau a unor autorități locale puse pe căpătuială. Din perspectiva lui Ismail Bey, ținând seama că Socony plănuia lucrări masive de extracție a țițeiului în Palestina, la un moment dat în viitor, nu strica pentru afacerile lui să fie implicat cât mai mult în aceste proiecte.

Dar când Yale i-a cerut din nou ajutorul la sfârșitul primăverii 1916, pentru o nouă rundă de achiziționare a unor concesiuni, Ismail Bey l-a refuzat. Pentru un om de afaceri arab, era exclus să-ți încalci cuvântul dat. Ismail Bey văzuse deja destul din deprinderile americanilor în afaceri, pentru a ști că promisiunile lui Yale privind niște recompense viitoare erau absolut fără sens; ce voia el acum era un contract scris. În fața acestei solicitări, Yale i-a explicat că el era doar un agent comercial pentru firma Socony, că nu avea autoritatea de a semna o asemenea garanție, dar că dacă Ismail Bey „voia să știe

opinia mea personală, i-aș spune că ar fi preferabil să aibă încredere în Companie“.

Dar lui Ismail Bey nu-i convenea așa; l-a informat pe prietenul lui că, fără o asemenea garanție scrisă, el nu putea să îl ajute.

Yale se afla acum într-o poziție extrem de complicată. În cei doi ani și jumătate de când se împrieteniseră, ajunsese să îi cunoască pe toți cei șapte copii ai lui Ismail Bey, iar adesea luase masa la el acasă, în Ierusalim. Ca în orice prietenie adevărată, cei doi ajunseseră și la confidențe: Yale îi povestise despre asistenta medicală britanică, pe care o cunoscuse la Ierusalim înainte de război și cu care spera ca într-o bună zi să se însoare; Ismail Bey, la rândul său, îi mărturisise că avea o părere proastă despre guvernământul otoman în general și că îl detesta pe Djemal Pașa, în mod special. Dificultatea în care se afla Yale era agravată de faptul că numele Husseini era foarte influent în Siria. Ținând seama că Ismail Bey avea rude în diferite funcții guvernamentale înalte, pe tot cuprinsul regiunii, o ruptură între ei doi putea avea consecințe mai grave decât o simplă despărțire; dacă omul de afaceri ar alege să îi stea în cale, aceleași uși care anterior se deschiseseră larg pentru Socony, acum i s-ar trânti în nas.

Așa cum povestește Yale în memoriile lui, „m-am uitat la el și i-am zis: «Ei, bine, Ismail Bey, oricât de mult îmi va displăcea să fac asta, dacă tu nu accepți să cooperezi cu mine, eu o să mă duc imediat la Djemal Pașa și o să-i spun că tu mă blochezi, că ești probritanic și că ești strâns legat de interesele britanicilor“.

Această atitudine marca o transformare radicală a caracterului lui William Yale. În 1911, când lucra pentru un industriaș bogat din Boston, Yale refuzase să dea curs implorărilor tatălui său, ruinat și disperat, care îi ceruse să îi aranjeze o întâlnire cu patronul lui, considerând că a se folosi

de slujba pe care o avea pentru a intermedia o asemenea întrevedere ar fi de prost gust. Exact cinci ani mai târziu, Yale îl amenința pe cel mai bun prieten al lui cu moartea, probabil — și nu o moarte ușoară, ci o execuție ce avea să vină după lungi torturi și după ce soțiile și copiii lui vor fi fost izgoniți în surghiun, fără niciun ban —, și asta din cauza unei chestiuni legate de serviciul lui.

Dar metoda a funcționat. „Îi studiam fața, cu nerăbdare, așteptând să văd ce-mi va răspunde“, avea să-și amintească Yale. „Destul de brusc, a replicat: «Te voi ajuta; voi avea încredere în companie». Și, într-adevăr, a colaborat leal cu mine, pe toată durata cât am reprezentant compania în Palestina.“[238]

Cartierul general al lui Khalil Pașa, în tabăra militară, consta dintr-un singur cort rotund, amplasat la circa șase kilometri în spatele liniei frontului la Kut. S-a făcut după-amiază până ca, într-un târziu, cei trei ofițeri britanici, după un drum istovitor pe tărâmul nimănui, legați la ochi, să fie poftiți înăuntru.

Khalil era un bărbat zvelt, trecut de treizeci de ani, cu ochi căprui sfredelitori și cu genul de mustață ghidon care era la modă printre ofițerii turci — de fapt printre toți turcii —, și în ciuda ambianței dezolante din jur păstra și acum ceva din stilul elegant pe care îl dobândise în saloanele din Constantinopol. Aubrey Hubert, pe vremea când fusese consul onorific în capitala otomană, înainte de război, îl cunoscuse pe Khalil destul de bine, așa că, după ce el și tovarășii lui s-au așezat în cort, a încercat să spargă gheața cu câteva amabilități de început. „Unde eram când ne-am întâlnit ultima oară, Excelența Voastră?“ l-a întrebat Herbert în franceză.

Khalil părea să aibă memorie bună. „La un dans, la ambasada britanică“[239], i-a răspuns el, tot în franceză. De aici

însă, conversația a luat totuși o turnură cu mult mai sumbră.

Era 29 aprilie, iar cei trei ofițeri britanici porniseră dis-de-dimineață pentru această întâlnire, cățărându-se întâi peste parapetul din față al liniei de tranșee britanice și continuând pe tărâmul nimănui, sub protecția unui steag alb. În fața lor, se așterneau șase sute de metri de ierburi înalte până la brâu, iar la capătul acestui interval se vedea berma de pământ a tranșeelor săpate de turci. Când au ajuns într-un punct situat aproximativ la o distanță egală de cele două linii ale frontului, s-au oprit și au așteptat câteva ceasuri un semn din partea taberei turcești, suferind în acest timp din cauza caniculei care creștea constant și a roiurilor de muște de carne care devorau hoiturile în putrefacție zăcând în jurul lor. Într-un târziu, cei trei au fost preluați și conduși până la linia frontului turcesc, unde au fost legați la ochi și suiți pe cai, pentru a fi duși la cartierul general al lui Khalil. Din cauză că se lovise rău la genunchi, când căzuse cu câteva zile în urmă, Lawrence a constatat repede că nu putea să călărească; ajutat să se dea jos de pe cal, dar în continuare legat la ochi, a fost dus de mână de un soldat turc, poticnindu-se și șchiopătând pe distanța de șase kilometri până la cortul lui Khalil.

Când au pășit afară pe tărâmul nimănui în acea dimineață, cei trei tineri resimțeau acut umilința de a trebui să ducă la îndeplinire o asemenea sarcină. Atât de dezonorantă era această încercare de mituire, încât Edward Beach nu avea să dezvăluie niciodată în mod public adevăratul scop al misiunii, Lawrence avea să scrie despre acest moment doar în cel mai eufemistic mod cu putință, iar Aubrey Herbert nici măcar nu s-a putut încumeta să încredințeze câteva cuvinte anonimității jurnalului său intim, deși în seara precedentă, notase că singurele articole cu care se puteau tocmi erau „tunurile lui Townshend, schimbul de prizonieri turci, și un alt lucru“.[240]

Chiar și această ambiguitate i s-a părut până la urmă prea revelatoare; când jurnalul lui Herbert a fost publicat după război, acea sintagmă a fost suprimată cu totul.

Dar, după cum cei trei ofițeri au aflat curând în cortul lui Khalil Pașa, de fapt nu prea mai aveau cu ce să se tocmească. Nu avuseseră cum să fi știut când porniseră la drum că, devreme în acea dimineață, Townshend, la un pas de a-și pierde mințile, acceptase pe neașteptate o capitulare necondiționată. Conform protocolului militar, se apucase apoi să distrugă toate piesele de artilerie care îi mai rămăseseră. Gestul acesta l-a înfuriat pe Khalil Pașa — abia așteptase să pună mâna pe tunurile acelea —, iar pe Beach, Herbert și Lawrence i-a lăsat, cum s-ar spune, cu mâinile goale, nemaiavând ce să-i ofere comandantului de armată turc decât aurul pentru răscumpărare.

Pe acesta, ofițerii britanici l-au prezentat sub forma unui pachet de asistență umanitară pentru locuitorii civili din Kut. Nu încăpea nicio îndoială, au sugerat ei, că pe parcursul asediului de cinci luni oamenii aceia nevinovați suferiseră la fel de rău ca soldații britanici prinși sub atac, așa că o formă de recompensă financiară părea de rigoare. Khalil Pașa a sesizat imediat subterfugiul și, cu dezinvoltură, a respins propunerea.

Grupul de negociatori s-a descurcat un pic mai bine atunci când a cerut un transfer al militarilor răniți. Întrucât garnizoana de la Kut capitulase deja, comandantul turc a fost de acord ca vapoarele britanice să vină cu provizii de alimente și să îi preia pe cei grav răniți. Această concesie i-a dat curaj colonelului Beach, negociatorul-șef, să joace și ultima carte: un schimb de prizonieri teferi, supraviețuitorii din Kut, pe de o parte, și prizonierii otomani pe care britanicii îi capturaseră de când debarcaseră prima oară în Irak, pe de altă parte.

Cu un aer malițios, Khalil a propus un alt aranjament, un

schimb de unu-la-unu pentru soldații britanici și cei turci, și un schimb separat pentru soldații indieni și, respectiv, arabi. Ofițerii britanici nu prea știau cum să interpreteze această ofertă, dar când Herbert a remarcat că mulți soldați arabi din armata inamicului luptaseră vitejește, iar Khalil s-ar putea considera norocos să-i primească înapoi, atitudinea comandantului turc s-a schimbat brusc. Luând în mână o listă a prizonierilor de război capturați de britanici, Khalil a subliniat preponderența numelor arabe. „Poate unul din zece dintre soldații noștri [turci] este fricos sau laș“, a zis el, „dar doar unu dintr-o sută de arabi este viteaz... Puteți să mi-i trimiteți înapoi dacă vreți, dar eu i-am condamnat deja la moarte. O să pun să fie spânzurați.“[241]

Dându-și seama că erau luați în zeflemea, ofițerii britanici au abandonat subiectul. La scurt timp după aceea, Khalil Pașa a căscat cu subînțeles și a anunțat că el era obosit și că mai avea încă multe alte chestiuni de rezolvat. Așa s-a consumat și ultima șansă de a salva garnizoana de la Kut. De la cartierul general al lui Khalil, Lawrence, Herbert și Beach au fost însoțiți înapoi până la linia frontului dar, întrucât se lăsase deja întunericul, au fost poftiți să rămână peste noapte în tabăra turcă. Așa cum nota Lawrence, incisiv, în jurnalul său: „Ne-au dat o excelentă cină în stil turcesc“.[242]

A doua zi dimineață, cei trei ofițeri au fost conduși până la malul râului. La lumina zilei, au văzut cadavru după cadavru plutind în jos în apele repezi ale Tigrului. Erau soldați otomani, morți din cauza holerei, a tifosului sau a rănilor din bătălie, dar atât de nepăsători erau comandații lor, încât trupurile oamenilor fuseseră azvârlite în apă, în loc să fie îngropate.

În aceeași zi, Townshend și unitățile lui armate din Kut s-au predat oficial. Atât armata sa, cât și coloanele de salvare care au fost măcelărite încercând să o elibereze fuseseră alcătuite în

mare parte din soldați indieni și, chiar dacă într-o oarecare măsură rasismul comandanților britanici contribuise la sacrificarea lor în luptă, oamenii aceia aveau să sufere acum mult mai cumplit în mâinile turcilor. În condițiile în care majoritatea au fost puși să lucreze ca ocnași la Calea Ferată Bagdad, din cei zece mii de soldați indieni și însoțitori care au fost capturați la Kut, doar o treime aveau să scape cu viață până la sfârșitul războiului.[243]

O soartă mult mai fericită i s-a rezervat generalului Townshend. Condus la Constantinopol, a locuit până la sfârșitul războiului într-o vilă frumoasă de pe o insulă din Bosfor, având la dispoziție un iaht turcesc și participând frecvent la recepțiile oferite de curtea otomană pentru misiunile diplomatice străine. Împreună cu el la Constantinopol, erau și cei trei terrieri Yorkshire, pe care îi adora și care, în ciuda foametei care făcuse ravagii în Kut, suportaseră calvarul destul de bine. Ca o dovadă a colegialității care persista în rândul claselor conducătoare ale imperiilor, chiar și pe timp de război, o serie de demnitari turci i-au trimis lui Townshend mesaje de felicitare cu prilejul decernării titlului de cavaler de către regele George al V-lea, în octombrie 1916.[244]

Într-o dimineață de la începutul lunii aprilie, un curier călare a apărut la ferma lui al-Bakri, de lângă Damasc, convocându-l pe Faysal Hussein la sediul administrativ al lui Djemal Pașa, din oraș. Faysal se întorsese în capitala siriană la rugămintea lui Djemal, în urmă cu trei luni, și avusese întâlniri frecvente cu guvernatorul. Totuși, când Faysal a sosit la biroul lui Djemal în acea dimineață, în mod ciudat acesta avea un aer rece și rezervat.

După ce fusese servită cafeaua și se rostiseră amabilitățile uzuale, Djemal a împins pe birou o foaie de hârtie, spre musafirul său. Era o telegramă de la Enver Pașa din

Constantinopol și se referea la o scrisoare pe care comandantul suprem al armatei turce tocmai o primise din Mecca, de la tatăl lui Faysal. Scrisoarea era, mai degrabă, un ultimatum: dacă Junii Turci doreau să păstreze prietenia lui, amenința Hussein, era necesar să îl recunoască drept domnitorul ereditar al Hejazului și, de asemenea, să pună capăt procesului celor șaizeci de lideri naționaliști arabi din Liban.

Faysal era într-o poziție foarte periculoasă. Când revenise la Damasc în ianuarie, descoperise repede că șansele de reușită ale unei revolte arabe în Siria se diminuaseră radical de la ultima lui vizită. Mulți dintre potențialii lideri ai unei asemenea revolte fuseseră surghiuniți sau se ascunseseră, din cauza epurărilor lui Djemal, în timp ce componenta militară fusese decimată la Gallipoli. Deși Faysal îl avertizase pe tatăl lui că situația se schimbase, judecând după acea telegramă acerbă, Hussein nu înțelesese de fapt cât de disperată era situația.

„Efendi," povestea Djemal că i-a spus Faysal, „nici nu ai idee cât de mult mă mâhnește acest lucru. Telegrama aceasta este, neîndoielnic, rezultatul unei mari neînțelegeri. Pot să te asigur cu tărie că tatăl meu nu vrea nimic rău."[245]

Faysal punea această „neînțelegere" pe seama dificultăților pe care le avea tatăl lui cu limba turcă; în mod evident, vreun scrib tradusese greșit textul compus în arabă de tatăl lui și deformase complet sensul cuvintelor lui. În biroul lui Djemal în acea dimineață, Faysal s-a oferit să îi telegrafieze tatălui său, explicându-i că vorbele lui fuseseră interpretate greșit, și să obțină în mod cert imediata lui renunțare la acea scrisoare ofensatoare.

Dar oricât de agasante i se păreau lui Djemal Pașa mașinațiile lui Hussein și ale fiilor săi, îi plăcea enorm să îl vadă pe Faysal frământându-se. Trimițându-l la plimbare pe tânărul șeic, s-a apucat să-i scrie el emirului Hussein. După ce i-a

explicat de ce îi era imposibil să îi elibereze pe inculpații din Damasc — „un guvern care ar ierta niște trădători ar fi acuzat de slăbiciune“ —, Djemal sugera în continuare că, în condițiile în care statul era angajat într-un război în care însăși supraviețuirea lui era în joc, poate că nu era momentul tocmai potrivit ca Hussein să insiste pe ideea de a face ca titlul său să fie un drept ereditar. După care, a renunțat să mai umble cu mănuși: „Trebuie de asemenea să-ți atrag atenția asupra următorului aspect al problemei. Să presupunem că membrii Guvernului ar fi de acord cu solicitarea ta, fiindcă nu vor să le creezi necazuri în vremurile dificile prin care trecem. Dacă războiul s-ar încheia prin victoria dorită, cine ar putea împiedica Guvernul să nu te trateze cu cea mai mare severitate, când totul se va fi terminat?“[246]

Oricât de imperfecte ar fi fost noțiunile lui de limbă turcă, nu se putea ca emirul Hussein să nu înțeleagă amenințarea din acele cuvinte. Și pentru eventualitatea când ar mai fi rămas vreo neclaritate, Djemal și-a îndreptat atenția curând asupra inculpaților din procesul complotiștilor libanezi. În 5 mai și în ciuda repetatelor rugăminți pentru clemență venite din partea lui Faysal, Djemal a semnat ordinul de execuție capitală pentru douăzeci și unu dintre cei găsiți vinovați. Dis-de-dimineață, a doua zi, condamnații au fost duși în piețele publice din Damasc și Beirut, unde au fost spânzurați.

Coroborate cu un alt eveniment, aceste execuții au pus capăt în sfârșit acelui lung și chinuit balet dintre Junii Turci și conducătorul hașemit din Arabia. Exact cu câteva săptămâni înainte, Djemal Pașa trimisese la Medina circa trei mii cinci sute de soldați din trupele militare speciale. Îl asigurase pe Hussein că această unitate armată era în drum spre Yemen, în colțul sud-vestic al peninsulei Arabia, dar Hussein nu era convins, suspectând că noua forță armată se îndrepta împotriva lui. Ca

urmare a execuțiilor din 6 mai, Hussein a decis că trecuse vremea șovăielilor, așa că i-a trimis vorbă lui Faysal să plece din Damasc.

Cam în același timp când Faysal se pregătea să facă acest lucru, la Djemal Pașa a venit un alt suplicant, Aaron Aaronsohn. În cele patru luni de când revenise în funcția de șef al programului de eradicare a lăcustelor, agronomul îl vizitase relativ frecvent pe guvernator, la sediul din Damasc, în drumurile lui prin regiune. Bucuros, îi raportase lui Djemal că al doilea val de lăcuste nu depusese ouă și nu prezenta nicio amenințare pentru viitor; deja la sfârșitul lui martie, numărul lăcustelor începuse să scadă. Desigur, Aaronsohn nu-i povestise guvernatorului Siriei și că, sub pretextul activității lui științifice pe teren, pusese la punct o vastă rețea de posibili spioni evrei pe tot cuprinsul Palestinei.

Munca de organizare a acelei rețele se dovedise extrem de delicată pentru Aaronsohn. În cadrul comunității evreiești (*yishuv*), adică a evreilor ce trăiau în Palestina, exista o facțiune care sprijinea activ Puterile Centrale, o altă facțiune care sprijinea în secret Antanta, în timp ce marea majoritate dorea, pur și simplu, să nu aibă de-a face cu toată acea harababură și spera că avea să fie bine până la urmă. Ceea ce îi unea aproape pe toți însă era împotrivirea fermă față de orice acțiune care ar fi putut atrage reacții adverse din partea otomanilor; chiar și cei care se rugau în gând să vină britanicii, nu acceptau să îi ajute decât după ce debarcau, dar orice acțiune până atunci era prea periculoasă pentru toți. Doar sondând cu precauție opiniile prietenilor și cunoștințelor lor, reușiseră Aaronsohn și Feinberg să recruteze până la urmă circa zece membri ai comunității, însuflețiți de aceleași idei și dispuși să spioneze pentru Marea Britanie cu anticipație.

Totuși, proiectul a rămas la stadiul teoretic. Pe parcursul

acelei ierni, nave de recunoaștere britanice fuseseră zărite de câteva ori în largul coastei, din Athlit, iar britanicii trimiseseră chiar și mesaje la țărm, dar printr-un incredibil șir de ghinioane, niciodată nu se putuse stabili legătura. Pe Aaron Aaronsohn, aceste nețanse repetate îl scoteau din minți. De trei ori încercaseră să ia contact cu britanicii, și de trei ori ieșise prost, în ultima tentativă Feinberg fiind la un pas de moarte. Apoi, la începutul primăverii 1916, lui Aaronsohn i-a venit o nouă idee.

Din călătoriile lui, Aaronsohn aflase că armata turcă suferea din cauza unei lipse acute de ulei pentru lubrifiere; de fapt, nici nu avea cum să nu afle de această criză, din moment ce scârțâitul asurzitor al osiilor neunse devenise un fel de fundal sonor permanent în Siria. Citind la un moment dat un jurnal științific, agronomul a dat peste un articol despre o echipă de savanți europeni care găsiseră o metodă de a transforma uleiul din semințe de susan în ulei lubrifiant. Or de un lucru, cu siguranță, Imperiul Otoman nu ducea lipsă — semințele de susan, iar pentru a-i face această propunere — să meargă să învețe metoda de extracție de la savanții din Germania și să o aplice în folosul efortului de război al Turciei — Aaronsohn venise la biroul din Damasc al lui Djemal, într-o bună zi din luna mai.

Oriunde te-ai fi deplasat în Imperiul Otoman, aveai nevoie acum de *vesika*, adică un permis, iar unul dintre puținii oameni care puteau da aprobarea pentru genul de călătorie pe care o propunea Aaronsohn era însuși Djemal Pașa. Guvernatorul era negreșit foarte bănuitor. Nu avea încredere în Aaronson — și nici în vreun alt evreu, de fapt —, iar în plus mai fusese de curând și povestea aceea ciudată cu asistentul lui Aaronsohn, prins în timp ce bântuia prin Sinai. A lăsa să-i scape de sub control un asemenea individ, chiar și pentru o vizită într-o țară

aliată, însemna un mare risc.

Pe de altă parte însă, Djemal avea nevoie disperată de ulei lubrifiant pentru armata lui, ceea ce directorii de la Standard Oil Company din New York nu păreau să se grăbească să-i pună la dispoziție, în ciuda uluitoarelor concesiuni pe care li le dăduse în Siria. Cu bruschețea lui uzuală, guvernatorul i-a acordat lui Aaronsohn un permis de liberă trecere până la Constantinopol; după ce ajungea acolo, savantul trebuia să depășească alte obstacole birocratice, înainte de a-și continua drumul până la Berlin. Dar, bineînțeles, Aaronsohn nu avea nicio intenție să se oprească la Berlin. În schimb, spera să se poată strecura peste granița germană într-o țară neutră și acolo să ia legătura cu serviciul britanic de informații; doar că nu se gândise exact cum avea să procedeze pentru această parte a planului.

Lawrence a pornit înapoi din Irak spre Cairo, la bordul unui vas britanic pentru transportul de trupe, în 11 mai. În anul care trecuse, doi frați îi muriseră în această conflagrație care părea să nu se mai sfârșească, iar dacă spre mijlocul anului 1916 falimentul efortului de război britanic era pretutindeni evident, nicăieri nu apărea mai pregnant decât aici, pe flancul estic al frontului. În doar treisprezece luni, Marea Britanie suferise 350000 de pierderi de vieți omenești în luptele cu „bolnavul Europei“, dăduse greș — și dăduse greș totalmente — acolo unde o adunătură pestriță de miliții populare din Balcani și țărani înarmați repurtaseră victorii repetate doar cu trei ani în urmă. Și, ca și cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, acum se întorcea după o experiență care, atât pe plan personal, cât și istoric, dădea în vileag acest faliment mai clar decât orice altceva: o tentativă zadarnică de a salva viața a doisprezece mii de oameni, lihniți de foame și înfrânți, un act de umilință rușinos la care fusese forțat să ia parte, fiindcă generalii care îi

azvârliseră în iad pe acei oameni considerau că era sub demnitatea lor să facă acel lucru.

După șederea lui în Irak, Lawrence avea să rămână cu două noțiuni persistente. Prima se referea la aroganța autodistrugătoare cu care armata Indiei britanice făcuse prostia să intre în țară: „Prin forță brută, au mărșăluit în Basra cuceritori. Soldații inamici din Irak erau aproape toți arabi în nefericita situație de a trebui să lupte pentru asupritorii lor [turci] seculari contra unui popor [britanic] în care vedeau de mult timp niște eliberatori, dar care refuzau cu obstinație să joace acel rol“.[247] Umflați și mai mult în trufia lor prin ușurința cu care cuceriseră Basra, comandanții armatei din India britanică disprețuiseră orice sprijin local, nesocotind până și necesitatea de a avea o linie de aprovizionare viabilă, și cu nesăbuință își conduseseră oamenii pe Tigru în sus, la moarte sigură. Având în minte, probabil, catastrofa militară din Irak, Lawrence avea să remarce mai târziu: „Generalii britanici adesea au pierdut prin stupiditate ceea ce câștigaseră prin ignoranță“.[248]

La un nivel mai filosofic, ceea ce Lawrence a preluat din experiența de la Kut a fost o antipatie tot mai profundă față de cauza imperialistă. Așa cum avea să scrie în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*: „Noi plătim pentru aceste lucruri prea mult în materie de onoare și vieți nevinovate. Am mers pe Tigru în sus cu o sută de soldați aparținând trupelor teritoriale din Devon, niște băieți tineri, impecabili și încântători, plini de puterea pe care ți-o dau bucuria și satisfacția de a-i face fericiți pe alții, femei și copii, deopotrivă. Grație lor, vedeai clar cât de măreț este să fii ca ei, și englez. Iar noi îi trimiteam cu miile în focul celei mai oribile morți, nu pentru a câștiga războiul, ci pentru ca tot grâul și orezul și uleiul Mesopotamiei să fie ale noastre... Nu meritau toate provinciile supuse nouă să moară pentru ele

nici măcar un singur englez“.[249]

Totuși, Lawrence nu concepea ca totul să fi fost în zadar. În timpul voiajului de paisprezece zile spre Egipt, a întocmit un lung raport despre lucrurile la care fusese martor în Irak, o critică usturătoare vizând totul, de la sistemele de depozitare și andocare ale armatei venite din India britanică până la incompetența generalilor de divizie și prostia nesăbuită a strategiilor lor de luptă. Dar și acest raport avea să fie tot un efort irosit. După ce au citit textul incendiar al lui Lawrence și au aflat că urma să îi fie transmis generalului Archibald Murray, comandantul suprem al forțelor britanice din Egipt, ofițerii superiori din unitatea de informații de la Cairo au decis că era mult prea nedelicat pentru sensibilitățile generalului; cu scurt timp înainte ca raportul să îi fie trimis lui Murray, au extras cu grijă cele mai provocatoare pasaje, făcând astfel ca nici acum măcar lecțiile sumbre de la Kut să nu fie pildă pentru viitor. Cu atâta migală a lucrat atunci cenzura, încât se pare că din raportul inițial al lui Lawrence despre situația din Irak nu s-a mai păstrat intact decât un singur exemplar.[250]

Pentru oricine ar fi dorit să justifice păienjenișul de acorduri contradictorii pe care Marea Britanie și-l țesuse în Orientul Mijlociu până în primăvara anului 1916, existau de fapt câteva argumente foarte puternice.

Poate cel mai evident argument este redat succint în vechiul adagiu care spune că în dragoste și război totul e permis. Până în mai 1916, în război muriseră deja milioane de tineri pe cuprinsul Europei, iar viitorul părea să rezerve un număr la fel de mare de victime; dacă făcând un joc dublu și oferind promisiuni fără susținere puteai urni, câtuși de puțin, acea conflagrație spre o posibilă încheiere, cine ar fi putut, în mod rezonabil, să aibă ceva împotrivă?

Exista de asemenea o chestiune de semantică, legată de

felul în care defineai noțiunea de „independență“. Dacă astăzi sensul cuvântului pare evident și universal acceptat, nu aceeași era situația în 1916. Pentru mulți europeni, impregnați de spiritul de condescendență specific epocii imperiale târzii, independența nu însemna să lași populațiile indigene să se guverneze singure, ci o viziune mult mai paternalistă: o nouă rundă de „povară a omului alb“, îndrumarea — și, desigur, exploatarea — populațiilor băștinașe, până ajungeau să înțeleagă suficient de bine specificul civilizației moderne, încât să poată deveni de sine stătătoare la un moment nedeterminat din viitor. Pentru adepții unei asemenea concepții — și aici intrau nu numai majoritatea înalților demnitari ai Marii Britanii, ci și ai celorlalte state din Europa —, distanța dintre „independență“ pe de o parte, și „mandate“ sau „zone de control“ sau „suzeranitate“, pe de altă parte, nu reprezenta un abis de contradicții, cum vedeau alții.

Mai putea fi adus și un alt argument, simplu și cinic: învălmășeala de promisiuni conflictuale nu avea prea multă importanță, fiindcă oricum toate aveau să ajungă în final obiectul unui exercițiu academic. Chiar și cel mai utopist imperialist trebuia să admită că era cumva ridicol și absurd ca Marea Britanie și Franța să stea să-și împartă Orientul Mijlociu postbelic într-un moment când, dacă nu erau chiar pe punctul de a pierde războiul, cu siguranță nici nu aveau șanse să-l câștige. Cât despre emirul Hussein, el tot vorbise despre o insurecție contra Constantinopolului încă dinainte de război, or nici acum nu se vădea vreun semn că s-ar fi putut ajunge la așa ceva. În improbabila eventualitate în care revolta arabă *s-ar fi declanșat*, iar Antanta *ar fi reușit* să câștige războiul, complicațiile ar fi fost cea mai simplă problemă de rezolvat pe parcurs, văzând și făcând.

Din câte se povestește, în dimineața de 5 iunie 1916, emirul

Hussein s-a urcat într-un turn al palatului său din Mecca și a tras un foc cu o veche muschetă în direcția fortului turcesc din oraș. Acesta a fost semnalul de începere a rebeliunii, iar până la sfârșitul acelei zile susținătorii lui Hussein lansaseră atacuri contra unor fortărețe turcești, pe toată lungimea provinciei Hejaz.[251]

Printr-o stranie întorsătură a sorții, occidentalul care făcuse mai mult decât oricare altul pentru materializarea acelei revolte nu avea să afle niciodată despre acest lucru. Cu puțin timp înainte de ora cinci după-amiaza a aceleiași zile, un crucișător al Marinei Regale, HMS *Hampshire*, a plecat dintr-un port din nordul Scoției pentru a-l transporta în Rusia pe ministrul de război Horatio Kitchener. După nici trei ceasuri, *Hampshire* a lovit o mină germană și s-a scufundat rapid în largul mării. Aproape toți oamenii de la bord au pierit în naufragiu, inclusiv Kitchener.

Exact cu două săptămâni înainte, Lawrence se întorsese din misiunea sa eșuată în Irak și își reluase munca de birou la hotelul Savoy. Viitorul pentru el semăna aproape identic cu trecutul: hârtii mutate de colo colo, hărți de întocmit, strategii și rapoarte de redactat, deși nimeni nu le lua vreodată în seamă. În realitate, cu veștile sosite de la Mecca, Lawrence va avea în curând războiul visurilor lui, care îl va catapulta într-un rol proeminent și, apoi, în legendă.

---

[208] Macdonogh către Nicolson, 7 ianuarie 1916; PRO-FO 882/16.

[209] Lawrence către Leeds, 16 noiembrie 1915, în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp. 78–79.

[210] Natura exactă a acordului convenit între emirul Hussein și guvernul britanic în așa-numita Corespondență McMahon-Hussein rămâne unul dintre cel mai controversate aspecte din istoria Orientului Mijlociu. Prin nenumărate cărți pe

această temă, istorici de toate orientările au căutat să desprindă din acele scurte scrisori o interpretare care să se potrivească perfect cu teoria sau înclinațiile lor politice.

Optând să sublinieze cu precădere structura gramaticală adesea ciudată a scrisorilor — un stil arhaic stufos în cazul emirului Hussein, o exprimare deliberat prozaică în cazul lui Henry McMahon —, mulți au sugerat că se pot deduce de aici interpretări radical divergente și că nu a existat nicio înșelăciune intenționată din partea britanicilor. Astfel, scoțând în evidență determinanții gramaticali aleși cu grijă de McMahon, unii istorici, îndeosebi Isaiah Friedman, Elie Kedourie și David Fromkin, au avansat teoria că, în realitate, englezii nu i-au promis absolut nimic lui Hussein. Fără niciun fel de promisiune, așadar, argumentează în continuare aceștia, Marea Britanie avea toată libertatea să încheie cu aliații ei europeni convenția ulterioară privind Orientul Mijlociu, prin așa-numitul Acord Sykes-Picot.

Această argumentare se dovedește totuși șubredă în fața logicii bunului-simț și a dovezilor contemporane. Pentru orice observator imparțial, având o hartă a regiunii și câteva minute la dispoziție pentru a citi întreaga Corespondență McMahon-Hussein, devine absolut evident exact ce a crezut emirul Hussein că se stabilea prin acel schimb de scrisori. Mai mult, acțiunile guvernului britanic la acea vreme demonstrează limpede că și acesta credea că i se făcuseră promisiuni lui Hussein și că acele promisiuni au fost subminate prin Acordul Sykes-Picot. Lucrul acesta se vede din eforturile zeloase de a păstra secretul Acordului Sykes-Picot față de Hussein timp de aproape doi ani, o conspirație a tăcerii care ar fi continuat negreșit, dacă existența acordului nu ar fi fost dezvăluită de către guvernul bolșevic al Rusiei.

[211] Sykes către Cox, fără dată, dar sfârșitul lui noiembrie 1915; PRO-FO 882/2.

[212] Sykes către generalul E. C. Callwell, Director al Operațiunilor Militare, Ministerul de Război, 2 august 1915; PRO-FO 882/13, f. 367–71.

[213] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 58.

[214] Prüfer către Djemal Pașa, 5 decembrie 1915; PAAA, Rola 21138, Der Weltkrieg, no. 11g, Banda 16.

[215] Metternich către Bethmann-Hollweg, 23 decembrie 1915; PAAA, Rola 21138, Der Weltkrieg, no. 11g, Banda 16.

[216] Aaronsohn, „Addendum to «Report of an Inhabitant of Athlit, Mount Carmel, Syria»“, fără dată, dar din noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.

[217] Engle, *The Nili Spies*, pp. 62–64; Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 205. Engle, Florence și alți biografi ai lui Aaronsohn au relatat acest incident în termeni mult

mai funești, susținând că Feinberg a fost torturat în Beersheba și că risca să fie condamnat la moarte în Ierusalim. Totuși, jurnalul lui Aaronsohn pentru acea perioadă pare să contrazică aceste afirmații, în special atunci când notează că el aflase despre detenția lui Feinberg dintr-o telegramă pe care acesta i-a trimis-o din Beersheba, în 29 decembrie. Mai mult, din celelalte însemnări ulterioare făcute de Aaronsohn în jurnalul său nu reiese că ar fi fost cumva presant să rezolve mai repede situația dificilă în care se afla Feinberg, mai ales că, după ce a aflat de arestarea lui Feinberg, Aaronsohn a mai așteptat două săptămâni până să intervină personal pe lângă Djemal Pașa.

[218] Chamberlain către Hardinge, 22 octombrie 1915; PRO-FO 371/2486, f. 254.

[219] „Clauza de exonerare“, prin invocarea intereselor Franței, inclusă în scrisoarea lui McMahon, din 24 octombrie, a fost elaborată meticulos la nivel înalt, în guvernul britanic, după cum atestă corespondența dintre McMahon și Foreign Office, în PRO-FO 371/2486, f. 204–8.

[220] Tanenbaum, *France and the Arab Middle East*, p. 8.

[221] „Results of second meeting of Committee to discuss Arab question and Syria“, 23 noiembrie 1915; PRO-FO 882/2, f. 156–60.

[222] Memorandumul „Arab Question“ semnat în comun de Sykes și Picot, 5 ianuarie 1916; PRO-FO 371/2767. Dintre toate controversele care continuă să înconjoare Corespondența McMahon-Hussein, poate cea mai specioasă teorie este că teritoriul Palestinei ar fi fost exclus dinadins din statul arab independent propus și că Hussein cunoștea perfect acest lucru. Promotorul principal al acestei teorii a fost Isaiah Friedman în cele două cărți ale sale, citate frecvent, *The Question of Palestine* și *Palestine: A Twice-Promised Land?*, argumentele lui fiind preluate de Fromkin în *A Peace to End All Peace*.

Această teorie se bazează pe una dintre „modificările“ propuse de McMahon în scrisoarea lui din 24 octombrie 1915 adresată lui Husssein, în care menționa că „porțiunile din Siria, situate la vest de districtele Damasc, Homs, Hama și Alep, nu pot fi considerate drept pur arabe și de aceea trebuie să fie excluse din limitele cerute (pentru un stat arab independent)“. Pornind de la această afirmație, Friedman înșiră în continuare nenumăratele ocazii pe care Hussein le-a avut după 24 octombrie, pentru a obiecta față de excluderea Palestinei, dar pe care nu le-a folosit niciodată. Așa cum scrie în *The Question of Palestine* (p. 90): „La primirea scrisorii din 24 octombrie trimisă de McMahon, Hussein a argumentat că Mesopotamia și vilaietele Beirut și Alep «sunt arabe și trebuie, prin urmare, să fie sub guvernare musulmană», deși, în mod semnificativ, s-a abținut să plaseze

Palestina în aceeași categorie. Din nou, în 1 ianuarie 1916, i-a reamintit Înaltului Comisar că, după terminarea războiului, el va revendica «Beirutul și regiunile de coastă aferente», dar nu a pomenit nimic de sangeacul Ierusalim“. Din aceste omisiuni ale emirului, conchide Friedman, este limpede că Hussein cedase tacit controlul asupra Palestinei, în dialogul lui cu McMahon.

Prima problemă cu această teză însă este faptul că nicio porțiune a Palestinei nu se afla „la vest de districtele Damasc, Homs, Hama și Alep“. În schimb, această denumire corespunde *aproximativ* — aproximativ, fiindcă este neclar ce anume înțelegea McMahon prin „districte“ — cu Libanul din zilele noastre și cu zonele de coastă ale Siriei de azi; Palestina/Israel se află mult mai la sud. O problemă și mai mare chiar este faptul că, pe parcursul corespondenței lui cu Hussein, McMahon a specificat explicit fiecare regiune pentru care voia „modificări“, or niciodată măcar nu a menționat Palestina. Cât despre motivul pentru care nici Hussein nu a ridicat vreodată chestiunea Palestinei în negocierile cu McMahon, Friedman și ceilalți susținători ai acestei teze par decișI să evite cea mai evidentă explicație: din moment ce Palestina cădea în afară zonei de excluziune, pe care o descrisese McMahon, și din moment ce McMahon nu o inclusese niciodată în „modificările“ lui, nu exista, pur și simplu, nimic de discutat!

[223] Lawrence către Liddell Hart, note din interviu, fără dată; UT, Dosar 1, Fișier 1.

[224] Lawrence, „Politics of Mecca“, raport trimis de McMahon lui Grey, 7 februarie 1916; PRO-FO 371/2771, f. 151–56.

[225] După cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 249.

[226] Ibid.

[227] Lawrence, „Politics of Mecca“, p. 1; PRO-FO 371/2771, f. 152.

[228] Millar, *Death of an Army*, pp. 204–5.

[229] Există o disparitate considerabilă în sursele istorice în privința mărimii garnizoanei din Kut, cifrele pornind de la nouă mii până la treisprezece mii de oameni. Această disparitate se explică prin includerea sau omiterea însoțitorilor permanenți — numărul soldaților fiind mai aproape de cifra inferioară a estimărilor —, dar întrucât acești însoțitori permanenți împărtășeau aceeași soartă sumbră, se cuvine să îi includem și pe ei.

[230] Pentru detalii despre bătălia de la Dujaila și acțiunile lui Aylmer, a se vedea PRO-WO 158/668, f. 75–127.

[231] McMahon către Cox, 20 martie 1916, așa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 259.

[232] A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by his Friends* (ediție 1937), p. 301.

[233] Lake către Secretarul de Stat (India), 30 martie 1916; PRO-FO 371/2768, f. 36.

[234] Robertson către Lake, 16 martie 1916; PRO-WO 158/669, no. 197.

[235] Povestirea lui William Yale despre viața la Ierusalim în timpul războiului este extrasă în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolele 4 și 5.

[236] Ballobar, *Jerusalem in World War I*, p. 75.

[237] Edelman către Socony, Constantinopol, 29 martie 1916; NARA RG 84, Articolul 350, Volum 30, Clasificare zecimală 300 — general.

[238] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 5, pp. 7–8.

[239] Herbert, *Mons, Kut and Anzac*, p. 232.

[240] Jurnalul lui Herbert, citat de Wilson, *Lawrence*, p. 272. În versiunea publicată (Herbert: *Mons, Kut and Anzac*, p. 228), fraza a fost modificată în „Avem foarte puține lucruri cu care să ne tocmim în ceea ce îi privește pe turci, practic doar schimbul de prizonieri".

[241] Herbert, *Mons, Kut and Anzac*, p. 234.

[242] Lawrence, *The Home Letters*, p. 324.

[243] Deși guvernele britanice postbelice au ținut cu meticulozitate evidența soldaților britanici de la Kut, care muriseră în captivitate — 1755 dintr-un număr de 2592, conform lui Crowley (*Kut 1916*, p. 253) —, nu au dat dovadă de aceeași scrupulozitate în privința soldaților indieni, și nici chiar în demersurile de repatriere a celor care supraviețuiseră. Conform lui Millar (*Death of an Army*, p. 284), diverși supraviețuitori indieni de la Kut au continuat să apară în satele lor natale, după ce izbutiseră cumva să se întoarcă singuri acasă, chiar și în 1924.

[244] Nash, *Chitral Charlie*, pp. 274–79.

[245] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 216.

[246] Ibid., pp. 216–17.

[247] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 59.

[248] Ibid., p. 386.

[249] Ibid., p. 25.

[250] Acesta poate fi găsit în Wingate Papers de la Durham University, în Dosarul W/137/7.

[251] Baker, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, pp. 98–99. Baker dă drept dată de începere a revoltei ziua de 10 iunie.

PARTEA A DOUA

8

Bătălia a început

În războiul din Hejaz, se luptă dervișii contra trupelor regulate, iar noi suntem de partea dervișilor.[252]

T. E. Lawrence, 3 noiembrie 1916

Pentru a alunga plictisul voiajului molcom și torid pe Marea Roșie, ofițerii de pe HMS *Lama* au organizat spontan un concurs de tir, în după-amiaza de 15 octombrie 1916, cea de-a doua zi de când plecaseră din Port Suez. Profitând de apele liniștite ale mării, au înșirat sticle pe una dintre balustradele vaporului comercial modificat pentru uzul armatei, după care s-au adunat în dreptul balustradei opuse, de unde urmau să tragă pe rând, cu arme de foc, în țintele pe care își propuneau să le facă țăndări.

Îndeletnicirea ofițerilor nu prea era pe placul celui mai important pasager de pe *Lama*, secretarul pentru problemele Orientului al Marii Britanii în Egipt, Ronald Storrs. Sperase să ațipească un pic în lâncezeala de după prânz, dar a constatat că era imposibil cu atâtea rafale de împușcături, mai ales din momentul în care ofițerii de pe navă au trecut la faza tirului experimental cu o flintă turcească. „O detonație aproximativ egală cu aceea a unui tun de 18–pfunzi“, nota Storrs în jurnalul lui. „Mi-a venit ideea ca, la întoarcere, să opresc orice vas care

se îndreaptă spre nord și să mă urc la bord.“[253]

Unul dintre cei care se remarcau prin rezultate excepționale în competiția de tir era tovarășul de călătorie al lui Storrs, T. E. Lawrence, care făcuse un hobby din tragerea la țintă pe vremea când fusese la Karkemiș, devenind un țintaș foarte abil. Exceptând pasiunea lui Lawrence pentru mânuirea armelor de foc, Storrs era foarte încântat de prezența prietenului său în această călătorie. În cele două voiajuri anterioare[254] pe Marea Roșie până la Jiddah, secretarul pentru problemele Orientului resimțise cu disperare lipsa unei companii interesante. Deja în această călătorie, „supercerebralul“ Lawrence îi ținuse o prelegere minuțioasă despre cifrul Playfair, un sistem criptografic ingenios, pe cât de simplu de elaborat, pe atât de dificil de dezlegat, și, așa cum obișnuiau la Cairo, cei doi își petrecuseră o mare parte din timp discutând despre literatura și arta clasică.

La fel ca în cazul călătoriilor anterioare ale lui Storrs la Jiddah, și acest voiaj din octombrie era rezultatul Revoltei Arabe, datând acum de patru luni deja. Servind drept intermediar principal între guvernul britanic și emirul Hussein în laborioasele negocieri care au dus la acel eveniment, era firesc ca secretarul pentru problemele Orientului să continue să joace același rol și după ce bătălia a început. Prin octombrie 1916 totuși, Revolta Arabă se apropia rapid de un punct de criză, punându-se de-a dreptul întrebarea dacă avea să mai rămână mult timp un domeniu de interes pentru Ronald Storrs sau oricine altcineva.

Faptul că era o acțiune slab pregătită și pornită în pripă se oglindea și în felul cum lumea exterioară ajunsese să afle inițial de existența acestei Revolte Arabe. Momentul coincisese cu prima călătorie a lui Storrs în Arabia, în luna iunie.

Din diversele mesaje cifrate transmise în secret din Mecca,

se aflase că data de lansare pentru această răscoală mult amânată fusese stabilită până la urmă pentru 16 iunie, motiv pentru care Storrs traversase din Sudan la Jiddah, în 1 iunie, pentru a se întâlni cu Abdullah, al doilea fiu al emirului și — dacă acțiunea se declanșa — comandantul suprem al rebeliunii. Doar că Abdullah nu era de găsit pe nicăieri. După ce a trimis la Mecca un mesager, cu rugămintea ca Abdullah să vină pe coastă cât mai repede cu putință, Storrs și-a petrecut următoarele patru zile patrulând pe lângă țărmul arab, la bordul unei nave de război, în ideea de a surprinde vreun semn de activitate militară la turci sau la arabi. Dar anostele localități portuare i se păruseră și mai soporifice decât de obicei.

În 5 iunie, solul se întorsese în sfârșit de la Mecca, aducând un mesaj de la Abdullah. „Mult onoratului și stimatului domn Storrs“, începea scrisoarea. „Regret profund că nu am posibilitatea să vă întâlnesc personal, dar treburi urgente m-au chemat altundeva, așa că fratele meu va veni la dumneavoastră cu toate noutățile.“[255] Fratele acela era Zeid, de douăzeci și unu de ani, mezinul între cei patru fii ai lui Hussein, iar Storrs era îndrumat să se ducă la Samima, un sătuc de pe coasta mării, la sud de Jiddah, unde Zeid urma să-și facă apariția în dimineața următoare. Exasperat, probabil, de aceste complicații, Storrs a găsit totuși un motiv să se mai liniștească, aflând de un lucru ciudat: conform trimisului său, data pentru lansarea revoltei fusese devansată din 16 în 10 iunie. Secretarul pentru problemele Orientului se resemnase deja de multă vreme cu ideea că în lumea arabă orarele se respectă doar arareori, însă nu-și amintea de vreo ocazie când data fixată pentru un anumit eveniment să fi fost mutată *în față*.

Când, în cele din urmă, a luat legătura cu Zeid în dimineața următoare, deși până la data revizuită a lansării mai erau doar patru zile, nu exista niciun indiciu de precipitare a lucrurilor.

În schimb, misteriosul tânăr l-a poftit pe Storrs în cortul său militar ridicat pe plajă, unde s-a complăcut în amabilități și flecăreli în timp ce slujitorul pregătea cafeaua. După ce cafeaua a fost servită, Zeid i-a înmânat lui Storrs un mesaj de la tatăl său, „scris execrabil“, în care acesta detalia planurile lui pentru viitoarea revoltă și cerea, totodată, 70000 de lire sterline în aur, pentru susținerea financiară a forțelor rebele. Când Storrs a insistat ca fiul lui Hussein să-i spună exact cum intenționau să îl înfrângă pe inamic, a devenit evident că toate considerentele tactice rămâneau într-o fază rudimentară. „Îi vom soma pe turci să se predea“, a replicat Zeid, „și îi vom împușca dacă refuză.“

Secretarul pentru problemele Orientului abia mai reușise să-și stăpânească enervarea. Britanicii îi pompaseră aur și puști lui Hussein de multe luni deja, iar Storrs auzise aceste planuri mărețe — toate intacte, sub raportul nepunerii lor în aplicare — cam tot de atâta timp; așa cum el și alți delegați britanici îl informaseră pe Hussein de nenumărate ori, până nu începea revolta nu avea să mai primească alte fonduri. Abia atunci când Storrs a reiterat acest mesaj pe plaja din Samima, Zeid a catadicsit să strecoare o informație interesantă: „Atunci, sunt fericit să vă pot anunța că [revolta] a început ieri la Medina“.

Luându-i valvârtej pe Zeid și pe adjunctul său principal la bordul navei de război, Storrs i-a instalat pe cei doi la o masă de mic dejun amenajată la repezeală pe pasarela de la pupa, unde el și cei doi ofițeri de informații militare care îl însoțeau de la Cairo au încercat să stoarcă toate detaliile de la tânărul șeic. După ce a transmis urgent vestea la Cairo și a compus repede niște mesaje de felicitări pentru Hussein și Abdullah, Storrs a adunat tot ce-a putut găsi la îndemână pentru a le trimite liderilor rebeliunii câteva stimulente imediate: 10000 de lire în aur din seiful vasului; cinci cartușe de țigări pentru Faysal și

Abdullah, cei doi fumători din familie; promisiunea unei mitraliere Maxim, care avea să fie livrată în decurs de o săptămână. În toată această activitate crucială, o micuță gazelă de deșert, cumpărată dintr-un bazar de pe malul Mării Roșii, ca mascotă a vasului, aducea o notă de destindere, ba împungându-i cu coarnele pe musafiri, ca să fie băgată în seamă, ba mâncând toate țigările pe care le găsea în jur.[256]

Durase ceva timp până ca liniile de luptă să se delimiteze clar în Hejaz. Profitând de elementul surpriză în primele zile, rebelii lui Hussein învinseseră rapid puținele forțe turcești de la Mecca și, cu ajutorul unui bombardament naval lansat de britanici, cuceriseră și portul Jiddah, care era un punct strategic foarte important. În Taif, „capitala de vară“ a lui Hussein, situată în munții din sudul orașului Mecca, luptătorii lui Abdullah au pus stăpânire pe oraș, izolând garnizoana turcă, de circa trei sute de soldați, în fortul lor bine apărat. Lucrurile nu au mai mers la fel de bine la Medina, cel mai mare oraș din Hejaz. Acolo, rebelii, încurajați de vestea victoriilor rapide de la Mecca, s-au aruncat în ghearele unei garnizoane turcești mult mai mare și mai bine fortificată, cu circa zece mii de ostași, și au fost măcelăriți de focurile de mitralieră și artilerie. La o lună după declanșarea revoltei, se instalase o stagnare periculoasă: forțele lui Hussein, ocupând ferm Mecca, Jiddah și alte câteva localități sudice mai mici de pe coastă, iar turcii ocupând, la fel de ferm, punctul terminus de cale ferată și orașul Medina, la circa 350 kilometri în nord de Mecca, precum și orașele de la Marea Roșie, situate în susul coastei.

Din punct de vedere politic, știrea despre Revolta Arabă a fost primită cu bucurie la Cairo și la Londra. Urmând relativ repede după catastrofele militare de la Gallipoli și Kut, venea în sfârșit o veste bună și din Orientul Mijlociu. Dar extrem de important era faptul că, rupând violent relațiile cu

Constantinopolul, Hussein — custodele celor mai sfinte simboluri ale islamului și, totodată, unul dintre cei mai respectați conducători din lumea arabă — reușise să anihileze teama persistentă că turcii și germanii ar fi putut până la urmă să instige la jihadul panislamic pe care și-l doreau.

Din punct de vedere militar însă, reacția britanicilor a fost mult mai echivocă. Era clar că, odată ce rebelii arabi reușeau să țintuiască în Arabia efective numeroase din armata turcă, flancul drept al armatei britanice avea să fie mai protejat într-o ofensivă în Palestina, o operațiune militară aflată acum în fazele de pregătire la Cairo. Pe de altă parte, neizbutind să incite la o răscoală mai amplă a arabilor — în Siria și în alte provincii, revolta din Hejaz fusese întâmpinată cu o tăcere stăruitoare —, forțele lui Hussein rămâneau extrem de vulnerabile la un contraatac turcesc și, ținând seama de comportamentul lor defectuos de până atunci, era puțin probabil să facă față cu brio într-o astfel de încleștare armată. Într-o asemenea eventualitate, era necesar ca trupe și material de război să fie dislocate din armata expediționară britanică din Egipt, pentru a veni în ajutorul rebelilor, exact în momentul când comandantul acelei armate, generalul Archibald Murray, ținea cu dinții de toate resursele disponibile pentru ofensiva pe care o pregătea în Palestina.[257]

Iar acest scenariu avea să aducă un risc mult mai mare, făcând ca Revolta Arabă, atât de aplaudată de unii tacticieni militari britanici mai atenți la interesele politice, să se transforme rapid în cel mai oribil coșmar al lor. Și asta din cauză că, potrivit dictatului coranic, nu doar orașele sfinte Mecca și Medina erau zone interzise pentru „necredincioșii“ din afara islamului, ci, într-o măsură doar cu puțin mai mică, acest lucru era valabil pentru întregul Hejaz. Un indiciu în acest sens apăruse cu prilejul primei călătorii a lui Ronald Storrs în

Arabia, în luna iunie, când Zeid refuzase să îi lase pe cei doi colegi ai lui Storrs din unitatea de informații militare să îl însoțească la țărm; secretarul pentru problemele Orientului fiind nevoit să vină singur. În lunile următoare, Hussein născocise un fel de spațiu de manevră, ce respecta prevederile textelor sfinte, pentru a permite unui grup foarte mic de ofițeri britanici de logistică militară să organizeze o operațiune de aprovizionare a frontului în orașul de coastă Rabegh, dar restrângând prezența lor strict la linia țărmului. Dacă i-ar fi lăsat să se aventureze mai mult în interiorul peninsulei, darămite să mai fi adus întregi unități de soldați creștini britanici, în eventualitatea unei înfrângeri majore a rebelilor, ar fi însemnat să facă exact jocul propagandiștilor turci și să rișteze sacrificarea tuturor celor vizați: Hussein, considerat drept un trădător nu doar pentru Imperiul Otoman, ci și pentru întregul islam; intențiile imperialiste ale Marii Britanii, angajată într-o nouă cruciadă, denunțate în fața unei lumi musulmane turbate de furie.

În fața acestei dileme, Marea Britanie a încercat să acționeze simultan pe mai multe planuri, aducând armament și aur rebelilor din Hejaz prin Rabegh, dar și transportând în peninsulă orice trupe musulmane de care se puteau dispensa imediat — în primul rând, egipteni, împreună cu câțiva dezertori irakieni și sirieni —, pentru a asigura instructajul militar necesar și o mică prezență la fața locului. Dar, în mod limpede, nu era suficient, iar spre sfârșitul verii 1916, când dezorganizarea rebelilor devenea tot mai evidentă, iar o contraofensivă turcească părea tot mai iminentă, disputa în Cairo și Londra între cei care urmăreau o implicare mai profundă și cei care îndemnau la o atitudine în continuare prudentă a căpătat conotații de profundă urgență. Emirul Hussein nu făcea nimic pentru a debloca situația. De fapt, spre

mijlocul toamnei, pusese în operă și el cam același gen de dispută, după cum sunau veștile de pe câmpul de luptă, ba respingând planurile de a aduce în peninsulă trupe nemusulmane, ba implorând să îi fie trimise imediat orice fel de trupe disponibile, iar periodic alegând linia de mijloc și cerând autorităților de la Cairo să țină astfel de trupe pe picior de plecare, pentru o posibilă intervenție în viitor.[258]

Prin octombrie însă, vremea pentru asemenea șovăieli luase sfârșit. Garnizoana turcă din Medina era acum mai puternică decât la începutul revoltei, primind întăriri pe calea ferată, și recent respinsese un atac al rebelilor conduși de Faysal, al treilea fiu al lui Hussein. Cu războinicii lui Faysal retrași acum în munți, apăreau semne clare că turcii se pregăteau de o ofensivă pornită din Medina, cu scopul dublu de a rupe în două armatele rebele și de a recăpăta controlul asupra orașului Mecca. Drept reacție la această criză și la apelurile tot mai disperate din partea fiilor lui aflați pe diferite fronturi de luptă, Hussein acceptase până la urmă o desfășurare a trupelor britanice în Hejaz.

Această desfășurare de trupe era ceea ce îl adusese pe Ronald Storrs la Jiddah pentru a treia oară. Ca răspuns la solicitarea lui Hussein și în ciuda bombănelilor generalului Murray din Cairo, Comitetul Britanic de Război de la Londra tocmai aprobase ca o brigadă de trupe britanice să fie trimisă în Hejaz — cuprinzând undeva între trei mii și cinci mii de soldați —, împreună cu o flotilă de avioane. Pentru secretarul responsabil cu problemele orientale, prilejul de a fi purtătorul unor vești bune și de a petrece un timp în compania lui T. E. Lawrence compensa măcar parțial dezgustul profund pe care îl simțea pentru aceste călătorii anoste și pentru orașul Jiddah în sine.

Lawrence știuse perfect ce dispută intensă generase Revolta

Arabă în eșaloanele superioare ale mașinii de război britanice în lunile precedente. Și asta atât mulțumită poziției privilegiate pe care o avea în cadrul aparatului de informații secrete din Cairo — revolta începuse după nici două săptămâni de la întoarcerea lui din Irak —, cât și grație prieteniei lui cu Storrs. Totuși, întrucât specializarea lui era centrată cu precădere asupra Siriei, rămăsese cumva în afara mersului acestor dezbateri. De fapt, când se îmbarcase cu Storrs pe *Lama* în octombrie, contribuția lui principală la efortul de război din Hejaz se rezumase la o activitate extrem de prozaică: mărcile poștale.

Gândindu-se cum să contracareze vălul de tăcere așternut de Turcia asupra Revoltei Arabe în faza ei de început, lui Storrs îi venise ideea unei emisiuni de timbre poștale cu „Republica Hejaz“, o modalitate ieftină și eficientă de a arăta lumii exterioare că se produsese o ruptură. Dar când îi ceruse emirului Hussein să îi dea un proiect islamic adecvat, schița primită de la acesta semăna straniu de mult cu un far englezesc. Storrs apelase atunci la ajutorul prietenului său specialist în problemele arabe, Lawrence, și amândoi hoinăriseră pe îndelete o după-amiază întreagă prin Muzeul Arab din Cairo, în căutarea de motive decorative potrivite. Întrucât, așa cum relata Storrs, „s-a văzut rapid că Lawrence avea deja sau asimilase imediat o tehnică de lucru completă privind reproducerile filatelice în culori“[259], secretarul pentru problemele Orientului i-a dat prietenului său sarcina să se ocupe de tipărirea timbrelor.

Proiectul cu mărcile poștale a coincis cu o perioadă extrem de incomodă pentru Lawrence. De când venise la Cairo, el și celelalte personaje excentrice din mica unitate de informații speciale a lui Stewart Newcombe de la Savoy depinseseră oficial de armata britanică locală din Egipt, un aranjament care lui

Lawrence îi convenea de minune, din moment ce altminteri ar fi însemnat să se subordoneze greoaiei și crâncenei structuri ierarhice a Forței Expediționare Egiptene (FEE), sub comanda generalului Murray, armata „regulată“ care avea misiunea de a purta război contra turcilor. Totuși, în cadrul unei reorganizări birocratice din acea vară — una dintre cele cel puțin șase reorganizări din timpul războiului ale administrației britanice de la Cairo, care semănau haos de fiecare dată —, Lawrence fusese transferat la o unitate de informații aflată întru totul sub controlul FEE. Mai rău chiar, noile sarcini de serviciu îl plasaseră pe Lawrence sub conducerea unui comandant militar, pentru care nu avea aproape niciun respect, și îl obligaseră să plece din Cairo la Ismailia, un oraș portuar de la canalul Suez, unde totul era adormit. Lawrence solicitase urgent să fie transferat înapoi la „Băgăreți“ (porecla pe care unitatea de informații din hotelul Savoy și-o alesese de bună voie, ca o recunoaștere a reputației pe care o avea în cadrul birocrației militare), dar fusese refuzat la fel de urgent. „Eu am interpretat asta“, scria Lawrence, „nu fără unele dovezi amiabile, drept o metodă de a mă ține departe de treburile arabe.“

Dar fiind atât de inventiv din fire, Lawrence s-a gândit să uzeze de marea lui capacitate de a agasa. Referindu-se la noii lui colegi din Ismailia, Lawrence nota: „Mă foloseam de orice ocazie pentru a le demonstra cât de ignoranți și ineficienți erau în domeniul informațiilor (deloc dificil!) și îi iritam în continuare cu aerele (mele) literare, corectându-le din rapoarte infinitivele rupte prin adverbe după moda lui Shaw și tautologiile“.[260]

Strategia a funcționat. La sfârșitul lui septembrie 1916, aflând de apropiata călătorie a lui Ronald Storrs la Jiddah, Lawrence a cerut o permisie de zece zile de la noul lui post, pe

care, deja exasperați, superiorii săi i-au acordat-o bucuroși. Exact în acest mod și fără vreo însărcinare oficială[261], decât aceea de a fi în anturajul lui Ronald Storrs, Lawrence s-a îmbarcat spre Arabia pentru prima oară.

La scurt timp după revărsatul zorilor în 16 octombrie, *Lama* intra în golful larg al portului Jiddah, îndreptându-se spre țărmul îndepărtat și adăpostit al radei portuare. În razele soarelui matinal, Lawrence a observat doar lumina și umbra printre clădirile acelui oraș, în timp ce dincolo de ele era „spectacolul halucinant cu leghe după leghe de nisip monoton". În timp ce vaporul se apropia de dană, Lawrence avea să resimtă un fenomen tipic pentru cei care vin în Arabia de pe mare, momentul când aerul rece marin se ciocnește brusc cu aerul care suflă dinspre uscat. Așa cum avea să scrie Lawrence, aceea a fost clipa când „arșița Arabiei a ieșit afară ca o sabie scoasă și ne-a lovit amuțindu-ne".[262]

A fost o întâlnire jenantă, tapetată cu politețe britanică. Coborând de pe *Lama* înainte de amiază, Storrs și Lawrence au pornit pe jos, pe străzile înguste din Jiddah, spre frumoasa clădire cu trei etaje din apropiere, în care se afla consulatul britanic, fiind întâmpinați acolo de reprezentantul oficial britanic, locotenent-colonel Cyril Wilson. Wilson și-a condus musafirii într-o sală de recepție, răcoroasă și plăcut adumbrită — nu era încă ora zece dimineața, dar clădirile văruite în alb din Jiddah radiau o strălucire orbitoare — și a comandat să fie adusă tratația.

Ronald Storrs îl cunoștea de multă vreme pe Wilson, un tip zvelt și mustăcios, militar de carieră, care lucrase anterior în administrația britanică din Sudan, dar trecerea timpului nu avusese efectul de a-i ameliora opinia pe care o avea despre acest om. Wilson i se părea obtuz și iritabil, chiar un pic isteric — „total neadecvat pentru altceva dincolo de un post în

administrația vreunei provincii“[263], scrisese el cândva — și de aceea absolut necorespunzător în funcția pe care o preluase în iulie, ca reprezentant al Marii Britanii pe lângă „guvernul“ din Hejaz al emirului Hussein. De fapt, principalul motiv pentru care Storrs, la Cairo, nu își formulase mai vehement obiecțiile față de alegerea lui Wilson, era frica teribilă ca omul să nu fie pus pe liber, iar în locul lui la Jiddah să fie trimis chiar el.[264]

În ceea ce îl privea, Wilson părea să deteste aceste vizite ale secretarului pentru problemele Orientului, deferența automată pe care i-o arătau emirul Hussein și emisarii lui, în timp ce el, ofițerul de la fața locului, se ocupa de toată munca ingrată și laborioasă a politicii britanice.

Existase, de asemenea, un mic incident între Wilson și Lawrence. Cu câteva luni în urmă, la Cairo, locotenent-colonelul îl zărise pe Lawrence purtând acoperământul arab pentru cap, în timp ce era îmbrăcat în uniformă, și îl mustrase aspru pentru această atitudine ofensatoare. Se părea însă că ofițerul de informații nu pusese la inimă criticile referitoare la înfățișarea sa, judecând după uniforma pătată de transpirație cu care Lawrence sosise la ușa consulatului.

Totuși, întrucât toți cei din sala de recepție a consulatului erau britanici, niciunul dintre aceste resentimente nu a fost pomenit explicit sau indirect. În schimb, afișând o falsă colegialitate, Storrs și Wilson au discutat despre situația curentă din Hejaz și despre programul acelei zile. Respectând tradiția arabă, prima prioritate era să îi facă o vizită de curtoazie șeicului Abdullah, aflat într-un bivuac la circa șase kilometri și jumătate de oraș, ca un preludiu al unei întâlniri mai substanțiale, care urma să se desfășoare în acea seară la consulat. Lăsându-l pe Lawrence să își ocupe timpul după bunul lui plac, cei doi bărbați cu funcții importante au plecat călare pe cai la tabăra lui Abdullah, înainte de amiază.

Când cei trei s-au reîntâlnit, după-amiază, la sediul misiunii diplomatice, veștile erau neplăcute. Sosise o telegramă de la Cairo, în care se anunța că, în urma unei analize mai profunde, Comitetul de Război decisese să recheme la bază atât brigada de trupe britanice, cât și flotila de avioane, ce ar fi urmat să sosească în curând la Rabegh. Iar, pentru ca situația să se înrăutățească și mai mult, plata de 10000 de lire în aur, cu care Storrs călătorise la bordul vasului *Lama*, pentru a-i fi remisă lui Abdullah, se suspenda cel puțin temporar. După vizita lor din acea dimineață la Abdullah, unde fuseseră beneficiarii unei opulente ospitalități arabe, Storrs și Wilson se cam îngrozeau la gândul iminentei vizite a șeicului la consulat.

Însoțit de alaiul său compus din curteni și sclavi în costume somptuoase, Abdullah a sosit la scurt timp după ora cinci după-amiază. Prima impresie a lui Lawrence a fost că Abdullah era un om foarte jovial — poate mai ales acum, după recenta biruință a lui Abdullah în orașul Taif, unde garnizoana turcă se predase în cele din urmă, după ce rezistase multă vreme asaltului —, cu o undă de senzualism; deși nu avea încă treizeci și cinci de ani, șeicul începuse să se împlinească la față, ca un om care gustă plăcerile vieții și își satisface poftele. Dar jovialitatea lui nu a durat mult. După amabilitățile sofisticate care însoțesc îndeobște asemenea întâlniri, nici n-au apucat bine Abdullah și locotenenții lui să se instaleze în sala de recepție a consulatului, când Wilson a și început să citească cu voce tare din telegrama primită de la Cairo, în timp ce Storrs traducea în arabă. Abdullah asculta cu un stoicism greu-de-deslușit.

După ce lectura s-a încheiat, Abdullah a început să își pledeze cazul în fața lui Storrs, o cotitură în conversație pe care secretarul pentru problemele orientale s-a grăbit să o preîntâmpine, explicând că el nu avea absolut niciun fel de

autoritate în chestiunile militare. Era o afirmație mai mult decât nesinceră, venind din partea omului care elaborase în scris propunerea secretă inițială adresată lui Hussein în 1914, iar pentru prima oară, britanicii din cameră au fost martori la o izbucnire de furie din partea lui Abdullah: „Să-mi fie cu iertare," l-a întrerupt el, „dar scrisoarea dumitale și mesajele voastre au început acest lucru cu noi, și ați știut asta de la început, și dinainte de început chiar".

Puși la punct așa cum meritau, Storrs și cei doi compatrioți ai lui au ascultat în tăcere cum musafirul lor a ținut un lung solilocviu despre sumbra stare de lucruri existentă în acel moment în Hejaz și rolul esențial pe care Marea Britanie îl avusese în inducerea unei asemenea situații. „A prezentat concis și relativ corect un istoric al negocierilor", nota cu părere de rău Storrs în jurnalul lui, „citând de câteva ori promisiunea [guvernului Majestății Sale] că noi vom face tot posibilul să îi ajutăm pe arabi."

Conversația a durat cam două ceasuri, Abdullah subliniind dificultățile pe care le întâmpina în prezent, iar Storrs și Wilson promițând să facă tot ce le stătea lor în putere pentru a determina anularea acestei ultime decizii. Spre sfârșitul întâlnirii, șeicul a trecut la sarcina pe care era limpede că își dorea să o evite: o convorbire cu tatăl lui pentru a-i da aceste informații. A fost adus aparatul de telefon al consulatului, de la care s-a sunat la numărul privat al emirului Hussein, Mecca 1.

Spre surprinderea lui Storrs, emirul nu s-a arătat prea dezamăgit de vestea primită, reafirmându-și deplina încredere în partenerii lui britanici și convingerea că totul se va rezolva în final. Când, într-un final, Abdullah a plecat din clădirea misiunii diplomatice în acea seară, urmând să revină a doua zi dimineață, gazdele lui britanice au rămas, cum avea să relateze Storrs, „într-o stare de admirație pentru el și de dezgust pentru

noi înșine“.[265]

Cel care vorbise foarte puțin, sau poate deloc, pe parcursul acelei lungi și tensionate întâlniri era T. E. Lawrence. Motivul, cel puțin parțial, părea evident: Lawrence nu avea nicio însărcinare oficială care să justifice prezența lui acolo, or a formula neîntrebat vreo opinie la o asemenea reuniune dificilă ar fi însemnat o încălcare flagrantă a protocolului. În același timp, această distanțare i-a permis lui Lawrence să îl studieze atent pe Abdullah — sau cum descria chiar el, „să pândesc efectul, să îl urmăresc, să îl critic“.[266]

Dacă emirul Hussein era liderul spiritual incontestabil al Revoltei Arabe, Abdullah în schimb era feldmareșalul incontestabil; atât de evident era acest lucru în rândul ofițerilor de armată și al diplomaților britanici angajați în afacerea Hejaz, încât nici măcar nu se discutase vreodată despre acest lucru. Abdullah era fiul în care tatăl său avea cea mai mare încredere, emisarul pe care îl trimisese la Cairo în 1914, pentru a sonda atitudinea britanicilor în privința planurilor lui secesioniste, comandantul militar care reușise să cucerească Taif, reprezentantul familiei care venea și negocia cu consilierii lor britanici.

Chiar de la această primă întâlnire, Lawrence a avut dubiile lui. În ciuda atmosferei sumbre a conversației de la consulat, el intuia la Abdullah „o voioșie constantă“, o mină de politician sagace, dar nu neapărat și sincer, un om de o ambiție covârșitoare. Dar asta nu era tot. Studiind cu migală rapoartele de informații speciale venite din Hejaz în ultimele patru luni, Lawrence încercase să analizeze de ce revolta ajunsese în această fază de stagnare sinistră, după un început atât de promițător. Conchisese că, în esență, ceea ce lipsea la această revoltă era conducerea adevărată, „nu intelectul, nici judecata, nici înțelepciunea politică, ci flacăra entuziasmului care să

aprindă focul în deșert“. Revolta Arabă avea nevoie de un profet, și pe măsură ce acea întâlnire de la consulat se prelungise, „am devenit din ce în ce mai sigur că Abdullah era prea echilibrat, prea rece, prea spiritual pentru a fi un profet — în special un profet înarmat care, dacă istoria nu minte, să învingă în revoluții“.

Dacă Lawrence s-ar fi apucat să le comunice reflecțiile lui celor doi colegi ai săi, ar fi declanșat o reacție evidentă: cui îi pasă ce gândești tu? Dar Lawrence nu a dat glas gândurilor lui. Oricum, pare limpede că deja în seara de 16 octombrie, când nu trecuse nici măcar o zi de când sosise în Arabia, Lawrence își propusese să calculeze o nouă traiectorie pentru Revolta Arabă, în virtutea căreia el să dobândească un rol central. Rolul acesta, așa cum el însuși l-a descris într-un moment de profundă siguranță de sine — sau halucinantă aroganță, depinde de perspectivă — era „să găsească acel spirit magistral, încă necunoscut, al întregii acțiuni, și să măsoare capacitatea lui de a împinge revolta spre țelul pe care eu i l-am conceput“. Totuși, pentru ca așa ceva să se întâmple, avea să fie nevoie de discreție din partea lui Lawrence, o abilitate de a rămâne reținut în vorbe și în fapte, căutând însă pe ascuns acele ocazii care să-i permită să-și împlinească planul. Pe parcursul acelei întâlniri cu Abdullah, Lawrence identificase prima lui ocazie, pe care avea să încerce să o valorifice încă din dimineața următoare.

Dar acea lungă zi de 16 octombrie 1916 nu se încheiase încă: Lawrence urma să întâlnească încă o personalitate a cărei prezență avea o mare influență asupra Hejazului și care, prin exemplul negativ, avea curând să clarifice și mai bine misiunea pe care Lawrence și-o făurea pentru sine.

*

Spre sfârșitul dineului din acea seară la sediul misiunii franceze din Jiddah, colonelul Édouard Brémond a ridicat paharul cu șampanie pentru a închina în onoarea oaspeților săi britanici. „Tocmai am aflat“, a anunțat el, „că singura mea rudă de sex bărbătesc, care până acum nu murise și nici nu suferise vătămări în război, a fost grav rănită. De aceea, este o datorie și o mândrie pentru mine să beau în cinstea Alianței și să spun cât de mare este satisfacția mea de a fi asociat cu englezii.“

Acest moment patetic din seara de 16 octombrie l-a impresionat profund pe Ronald Storrs. „Absența atât de ne-franceză a oricărui *panaș* din alocuțiunea lui a fost foarte emoționantă. Am băut pentru însănătoșirea vărului lui și succesul Misiunii franceze.“[267]

Ajuns acum la vârsta mijlocie și deja cam corpolent la cei patruzeci și șapte de ani ai lui, Brémond era prototipul soldatului imperial francez, călăuzit de o nestrămutată credință atât în măreția națiunii sale, cât și în justețea unei *mission civilisatrice*, de a răspândi cultura și iluminismul galic printre dezmoșteniții acestei lumi. Aproape pe toată durata carierei lui militare, fusese la post în coloniile Franței din nordul Africii, Algeria și, apoi, Maroc, iar din experiențele lui în luptele cu triburile rebele dobândise renumele de a fi un expert în arta războiului neregulat. Avansările au venit constant, deși nespectacular: supraveghetor al poliției porturilor marocane, adjunct al comandantului misiunii militare franceze în Maroc, administrator al orașului Rabat.[268]

În perioada imediat premergătoare Primului Război Mondial, Brémond fusese rechemat în Franța și trimis de urgență pe front. Asemenea atâtor ofițeri francezi în acea oribilă primă lună de război, misiunea lui Brémond acolo a fost jalnic de scurtă, încheindu-se atunci când a fost împușcat în piept, în timp ce își conducea oamenii în luptă la frontiera cu

Belgia. După ce s-a însănătoșit de pe urma rănilor, i s-a încredințat comanda unui regiment de infanterie, al 64-lea, unde în următorii doi ani a văzut cum camarazii săi militari, la fel ca și rudele lui de sex bărbătesc, au căzut rând pe rând în măcelul de pe frontul de vest. O posibilă eliberare din acel calvar s-a ivit în vara anului 1916, odată cu izbucnirea Revoltei Arabe. Luând decizia de a trimite o mică misiune militară în regiune, Ministerul francez al Apărării se gândise la Brémond — „un far profesionist în războiul cu indigenii, un succes în Africa franceză“[269] —, găsind astfel omul ideal pentru a o conduce.

De fapt, colonelul era candidatul perfect, din rațiuni care depășeau cu mult îndelungata lui experiență în lumea musulmană. Ca în cele mai multe dintre activitățile diplomației franceze în teatrul de război din Orientul Mijlociu, exista și în cazul misiunii franceze din Hejaz o agendă secretă, care necesita atât viclenie, cât și fățărnicie, pentru a fi pusă în aplicare. Norocul făcea ca aceste trăsături să fie bine reprezentate în persoana lui Édouard Brémond.

Încurajarea arabilor la revoltă fusese, desigur, o operațiune britanică de la bun început și care, atunci când a ajuns la urechile francezilor, cu proiectele lor de factură imperială vizând Siria și Libanul, a creat o stare de mare nervozitate. Neliniștile lor se mai domoliseră odată cu semnarea acordului secret Sykes-Picot, în care erau stipulate pretențiile lor, însă reveniseră în forță atunci când Revolta Arabă a devenit o realitate. Lăsând la o parte toate vorbele frumoase despre o Antantă cordială, francezii nu aveau încredere, pur și simplu, că aliații lor își vor respecta promisiunile în regiune, mai ales că prin revolta din Hejaz dezlănțuiseră acum o forță revoluționară care putea deveni de nestăpânit, chiar dacă britanicii nu ar fi dorit asta. Teama francezilor se adâncise și mai mult atunci

când propunerea lor de a trimite o forță militară simbolică în regiune, ca o modalitate de a proteja revendicările lor viitoare și de a monitoriza evenimentele la fața locului, a fost refuzată politicos, dar ferm de către britanici; situația din Hejaz era atât de versatilă și delicată, argumentase Londra, încât introducerea unei alte prezențe militare străine exact atunci nu putea decât să complice lucrurile.

Așa că francezii au ales, în schimb, metoda calului troian. Unitatea militară de două sute de oameni, care a plecat pe mare din portul Marsilia sub comanda colonelului Brémond în august 1916, se numea oficial misiunea militară franceză în Egipt. Britanicii nu aveau cum să interzică o asemenea misiune venită de la cel mai apropiat aliat al lor, chiar dacă nu puteau să nu se întrebe ce intenționau soldații francezi să facă, de fapt, în Egipt. La asta, colonelul Brémond avea răspunsul pregătit: să faciliteze trecerea pelerinilor musulmani din teritoriile franceze, în special Maroc și Algeria, care mergeau să se închine la Mecca. Nici la asta britanicii nu prea aveau cum să obiecteze, din moment ce armata și marina lor asigurau deja protecția necesară miilor de musulmani egipteni și indieni plecați în pelerinaj la Mecca.

Iar ultima etapă din această mică uneltire stârnise până și admirația, ce-i drept înciudată, a britanicilor, pentru extraordinara ei îndrăzneală. Însoțind un grup de pelerini marocani la Jiddah, la mijlocul lui septembrie, Brémond debarcase, se ocupase de închirierea unui clădiri suficient de impozante și anunțase sosirea misiunii militare franceze în Hejaz.[270] Foarte rapid, a trimis o telegramă Ministerului francez al Afacerilor Externe, cerând înființarea de urgență a unei misiuni diplomatice permanente pe lângă administrația lui Hussein. Când această solicitare a fost aprobată, prezența diplomatică și militară a francezilor în Arabia era, din punct de

vedere tehnic, egală cu cea a britanicilor, un fapt împlinit pe care Londra nu avea cum să îl contracareze; în fond, putea argumenta Parisul, iată ce ocazie formidabilă pentru cei doi mari aliați de a conlucra pentru viitorul regiunii de pe poziții de egalitate, ceea ce, desigur, nu putea decât să consolideze și mai mult eterna lor prietenie. Aceasta era situația pe care au găsit-o Storrs și Lawrence, când au ajuns la Jiddah, la mijlocul lui octombrie.

Dar viclenia lui Brémond nu se limita la șmecheria de care se folosise pentru a-și instala misiunea franceză în Hejaz, ci se extindea la țelul însuși al acestei misiuni. Așa cum a explicat în timpul acelui dineu de la consulatul francez, în 16 octombrie, rolul său declarat în Hejaz era de a arăta sprijinul Franței pentru Revolta Arabă și de a determina modul în care francezii ar putea fi de ajutor. Rolul lui nemărturisit însă era de a încerca să limiteze anvergura acelei revolte, de a o ține departe, împreună cu aspirațiile ei pentru un stat arab, de teritoriile arabe la care Franța jinduia în epoca de după război. Cât despre cum s-ar fi putut realiza acest lucru, Brémond avea un plan clar, dar prin excelență cinic.

Mai presus de toate, le-a explicat el oaspeților lui britanici în acea seară, arabii nu trebuiau să fie lăsați să cucerească Medina. Atâta vreme cât garnizoana turcească de acolo rezista și atâta vreme cât arabii se concentrau cu trup, suflet și bani în capturarea ei, rebeliunea rămânea cantonată doar în Hejaz. Dacă Medina ar cădea, a avertizat el, atunci arabii și-ar îndrepta firește atenția spre nord, pentru a-i elibera de sub jugul turcesc pe frații lor arabi din Palestina, Siria și Irak, o campanie care ar intra inevitabil în conflict cu scopurile imperiilor, francez și britanic, în acea regiune.[271]

Era o strategie concepută poate cu sânge rece, dar absolut strălucită în simplitatea ei: dacă a încerca să ajuți o rebeliune

străină să izbândească era întotdeauna o chestiune problematică, a aranja ca acea rebeliune să *nu* izbândească era infinit mai ușor.

Totuși, la acel dineu de la consulatul francez, colonelul Brémond se baza pe cel puțin două mari concepții greșite. Prima se referea la ideea că acest element de mașinație subversivă — a acorda sprijin Revoltei Arabe ca mijloc de a o submina — era cu adevărat necesar. Dacă Brémond ar fi știut de Acordul Sykes-Picot, în care era prevăzut ca Siria și Libanul să le revină francezilor, poate că s-ar fi arătat mult mai binevoitor față de mersul viitor al Revoltei Arabe. Însă textul Sykes-Picot era cunoscut doar de câțiva demnitari francezi, iar din acel grup nu făceau partea birocrații din armată și din Ministerul de Externe, care aveau sarcina de a apăra pretențiile Franței în Orientul Mijlociu. Părea incredibil, dar aceste informații nu-i fuseseră comunicate nici chiar omului trimis în Arabia, pentru a servi drept gardian în prima linie al acestor pretenții teritoriale.[272]

A doua concepție greșită a lui Brémond venea din presupunerea că, așa cum a declarat în fața oaspeților săi britanici din acea seară, se afla printre prieteni — sau cel puțin printre oameni cu opinii imperialiste similare. Se înșela, mai ales în privința tânărului căpitan britanic care ședea la masă și nu vorbea aproape deloc. După cum Brémond avea să descopere curând, în T. E. Lawrence avea un opozant formidabil. Mai mult chiar, avantajul trecuse acum de partea lui Lawrence. La consulatul francez, Brémond pusese toate cărțile pe masă; Lawrence nu dezvăluise nimic.

Precedat de o legiune de sclavi, Abdullah și-a făcut intrarea în curtea consulatului britanic călare pe o iapă albă, aproximativ la ora zece în dimineața următoare. Părea mai sumbru decât în ziua precedentă și, după ce s-au instalat în sala

de recepție a consulatului, a explicat de ce. Tocmai primise o telegramă de la fratele său Faysal, din bivuacul acestuia aflat în munți, la nord de Rabegh, prin care îi raporta că două avioane de război turcești bombardaseră corturile în după-amiaza precedentă; deși daunele nu erau mari, atacul semănase groaza printre membrii triburilor, majoritatea nemaivăzând până atunci vreodată asemenea mașinării zburătoare. Știrea era deosebit de pertinentă, ținând seama că bombardamentul survenise exact în ziua când britanicii anulaseră planul de a trimite o flotilă de aeronave în Arabia.

De data asta, Lawrence a intervenit în discuție, sugerând că această demonstrație de forță din partea turcilor nu trebuia să creeze prea multă panică. „Foarte puține avioane turcești supraviețuiesc mai mult de patru sau cinci zile“[273], a explicat el cu nonșalanță.

Probabil că, auzind acest comentariu, Abdullah l-a remarcat efectiv pe Lawrence — o prezență doar de fundal, în ziua precedentă — pentru prima oară. Curând, a avut ocazia să se uite și mai atent la el, atunci când conversația a abordat tema amplasării diferitelor trupe turcești în Orientul Mijlociu. „Pe măsură ce erau rostite denumiri siriene, cercheze, anatoliene, mesopotamiene“, își amintea Storrs, „imediat Lawrence spunea cu exactitate care unitate [turcească] se afla în fiecare poziție, până când, uluit, Abdullah s-a întors spre mine: «Omul acesta e Dumnezeu, ca să le știe pe toate?»“

În memoriile lui, Storrs atribuia remarcabila performanță a prietenului său din acea dimineață fericitei coincidențe izvorâte din truda minuțioasă a lui Lawrence în camera hărților de la Cairo. Poate așa era, sau poate că Lawrence doar improviza, ca să epateze. În ambele variante, efectul a fost același, oferindu-i lui Lawrence platforma pe care să-și poată desfășura planul.

Principala dificultate întâmpinată de britanici în acțiunea de sprijinire a Revoltei Arabe, i-a explicat el lui Abdullah, era lipsa unor informații solide despre ceea ce se întâmpla efectiv pe teren. Era nevoie de un observator obiectiv, care să poată capta atenția tacticienilor militari britanici, furnizând un raport cuprinzător asupra situației, atât în ceea ce privește problemele care existau la oleoductul de alimentare în portul Rabegh, cât și în ceea ce privește necesitățile logistice ale forțelor lui Faysal, aflate la nord, în munți. Întrucât timpul era în mod limpede un factor esențial, Lawrence s-a oferit să fie el omul care să aducă la îndeplinire această misiune.

Era o propunere destul de inofensivă, pe care Abdullah a acceptat-o imediat, sugerând că, după ce Lawrence ajungea la Rabegh, avea să aranjeze ca Faysal să coboare din munți pentru a se întâlni cu el. Dar Lawrence a obiectat, politicos, la această propunere. El avea nevoie să evalueze personal situația din peninsulă, ceea ce însemna că el trebuia să meargă la Faysal, și nu Faysal să vină la el. Ținând seama de restricțiile severe împotriva călătoriei unor nemusulmani în interiorul peninsulei, cererea lui părea îndrăzneață. Chiar și Cyril Wilson, care se întâlnise cu Faysal de două ori și pe care emirul Hussein îl respecta enorm, nu avusese voie decât să coboare de pe vas în orașele portuare și să aștepte apariția lui Faysal.

Când Storrs s-a alăturat efortului de persuasiune, până la urmă Abdullah a acceptat ideea — determinat, negreșit, și de situația dificilă în care se aflau forțele arabe —, însă decizia finală urma să îi aparțină redutabilului Hussein. Așa cum se aștepta Abdullah, tatăl său s-a arătat extrem de nehotărât față de planul propus, atunci când l-au sunat la Mecca, făcându-l pe Storrs să ia receptorul în mână ca să vorbească direct cu el.

„Storrs când se dezlănțuia verbal era o încântare să-l auzi, măcar pentru felul cum vorbea araba“, avea să-și amintească

Lawrence, „mai ales că oferea totodată o lecție oricărui englez în viață despre cum să tratezi cu acești orientali, suspicioși și îndărătnici de felul lor. Era aproape imposibil să-i reziști mai mult de câteva minute, iar în acest caz, de asemenea, a ieșit cum voia el.“

Dar era o victorie limitată. Tot ce s-a putut obține de la Hussein a fost ca Lawrence să se ducă la Rabegh, iar acolo să aibă o întâlnire cu fiul său cel mare, Ali; dacă „socotea oportun“, Ali urma să aranjeze deplasarea lui Lawrence spre interiorul peninsulei pentru a se întâlni cu Faysal. Nu era greu să-ți imaginezi cum ar fi putut să se încheie această tentativă. Se știa că Ali era precaut din fire, iar pentru oamenii precauți răspunsul prestabilit este întotdeauna *nu*. Storrs și Lawrence au decis să urnească lucrurile și mai mult, când Abdullah a revenit la consulatul britanic la cină, în acea seară.

La acea cină, Storrs și Lawrence l-au pisat pe Abdullah să compună niște scrisori de recomandare oficiale către Ali și Faysal, considerând că în felul acesta șansele ca Lawrence să primească permisiunea de a călători în interiorul Arabiei aveau să sporească substanțial. Inițial, Abdullah a avut mari rețineri să le facă pe plac, dar, obținând telefonic aprobarea tatălui său, relata Lawrence, Abdullah s-a apucat până la urmă „să îi dea instrucțiuni scrise clare lui Ali ca să mă urce în șa, cât mai bine și mai rapid cu putință, și, dându-mă pe mâini sigure, să mă trimită în tabăra lui Faysal“.

Devreme, în dimineața de 19 octombrie, HMS *Lama* a ieșit din portul Rabegh. Până la capătul vieții, Ronald Storrs va păstra în minte imaginea lui Lawrence stând în picioare pe chei și fluturând din mână, în semn de la revedere, spre nava pe care Storrs a pornit înapoi spre Egipt. Începuse astfel aventura lui Lawrence în Arabia.

Intuiția lui Lawrence în privința lui Ali s-a dovedit absolut

corectă; fiul cel mare al lui Hussein a rămas înmărmurit, când i-a fost înmânată scrisoarea de la Abdullah, conținând permisiunea expresă a tatălui lor de a-l lăsa pe tânărul căpitan de armată britanic să călătorească prin țară. Totuși, cu lealitatea profundă pe care toți fiii lui Hussein o manifestau față de tatăl lor, Ali nu a avut încotro, decât să consimtă, după care s-a apucat să aranjeze călătoria lui Lawrence.

Situat la marginea unei câmpii late și pustii, portul Rabegh, mic și comun, nu părea un loc care să poată reține prea mult timp atenția cuiva, darămite să mai fie și pivotul strategic în războiul pentru supremație în peninsula Arabia. Cu toate astea, situat la jumătatea distanței dintre Mecca și Medina, Rabegh era un popas crucial în „drumul pelerinilor“ — un fel de potecă pentru cămile, marcată de mormane de pietre — care lega aceste două orașe sfinte, ceea ce însemna că stătea de-a dreptul în calea oricărei armate turcești care s-ar fi deplasat spre sud, ca să recucerească Mecca. Rabegh era, de asemenea, principalul punct de transbordare pentru proviziile și armele britanice venind din Egipt, pentru a fi distribuite rebelilor care luptau în interiorul țării — sau *a nu fi distribuite*, ci pur și simplu evaporându-se undeva pe drum, cum părea să se întâmple tot mai des.

Chiar dacă Rabegh nu era un loc prea atrăgător, cele două zile și jumătate pe care Lawrence le-a petrecut acolo i-au oferit prilejul de a se întâlni cu alți doi fii ai emirului Hussein și de a-i supune aceluiași studiu de caracter, pe care îl efectuase și în cazul lui Abdullah în Jiddah.

Printr-o coincidență, Zeid, mezinul, sosise de curând ca să-l ajute pe Ali să rezolve problemele liniei de aprovizionare. Frate vitreg cu ceilalți trei fii ai lui Hussein, Zeid era un tânăr chipeș de douăzeci de ani, care moștenise tenul pal și trăsăturile mai delicate ale mamei lui, care era turcoaică. Deși, în mod limpede,

era foarte inteligent, faptul că era atât de tânăr și că nu avea alură de arab l-ar fi împiedicat să devină un comandant al rebelilor, chiar și să fi avut stofă de conducător, ceea ce nu avea. „Îi place să călărească tot timpul și să joace feste“, nota Lawrence. „Amuzant în felul lui și, poate, nefiind atât de aprig, un pic mai echilibrat decât frații lui. Timid.“[274]

În ciuda circumstanțelor tensionate în care s-au întâlnit prima oară, Lawrence a ajuns repede să îl placă pe Ali. „Atitudinea lui era demnă și admirabilă, dar directă“, scria el, „și m-a frapat prin alura lui de gentleman agreabil și serios.“[275] Dar fiul cel mare al lui Hussein părea un om melancolic și obosit, cu pielea pământie, cu gura „tristă și colțurile buzelor căzute“, părând de aceea mai bătrân decât cei treizeci și șapte de ani pe care îi avea. Fără să vrea parcă nimic pentru el, remarca Lawrence, Ali avea tendința de a se lăsa influențat cumva de orice personalitate mai dinamică din preajma lui, ceea ce nu era nicidecum caracteristic pentru un conducător înnăscut. Totuși, în comparație cu Abdullah, Lawrence îl prefera pe Ali, notând că „dacă Faysal se va dovedi a nu fi un profet, revolta ar scoate-o la capăt destul de bine cu un conducător în persoana lui Ali“.[276] Posibil, dar era o estimare de circumstanță, care ridica mult ștacheta pentru întâlnirea lui Lawrence cu Faysal.

A pornit la drum pentru acea întâlnire în seara de 21 octombrie. Ca o dovadă a seriozității cu care Ali s-a ocupat de pregătirea călătoriei — o parte din distanța de aproximativ o sută șaizeci de kilometri traversa regiuni controlate de triburi ostile revoltei — au fost precauțiile minuțioase pe care le prevăzuse, păstrând secretul despre deplasarea și destinația lui Lawrence, chiar și față de cei mai apropiați sclavi ai săi. Pentru a servi drept călăuze ale lui Lawrence, Ali alesese doi dintre cei mai credincioși subalterni ai lui, un tată și fiu care, conform

legii nescrise a triburilor arabe, aveau datoria să-l apere cu prețul vieții lor pe omul de care răspundeau. Apoi, Ali i-a instruit pe cei trei bărbați să evite toate așezările de pe ruta lor și să călătorească mai ales noaptea, spunându-i lui Lawrence să poarte un acoperământ arab pentru cap, peste uniforma militară, pentru ca la lumina lunii să lase impresia de la distanță că ar fi arab.

În ciuda pericolelor la care se puteau aștepta, la foarte scurt timp după ce au pornit la drum pe Lawrence au început să-l preocupe niște lucruri mult mai banale, cumplitul disconfort fizic de a călări din nou pe o cămilă, după doi ani de stat pe scaun la birou, în hotelul Savoy. Având în vedere că la o cămilă șira spinării, proeminentă și îngustă, se găsește imediat sub piele, a călări pe o cămilă este complet altceva decât a călări pe un cal, fiind mai degrabă ca și cum ai sta pe o tijă de metal care se leagănă întruna. Chiar și cel mai bun model de șa beduină — un fel de ramă din lemn și piele, acoperită cu pături — nu poate atenua prea mult durerea pentru un călăreț ageamiu. Cei mai mulți începători în arta de a călări pe o cămilă nu pot, în general, să îndure suferința mai mult de două sau trei ceasuri fără pauză, dar lui Lawrence nu-i era rezervat un asemenea răsfăț pe parcursul acestei călătorii; dimpotrivă, în fața lui se așternea un calvar de vreo treizeci de ore în șa, întrerupt doar de două scurte halte. Și-a dat ghes să suporte, amintindu-și de extraordinara capacitatea de rezistență pe care o avusese în trecut — în excursiile lui cu bicicleta prin Franța, în drumeția de aproape două mii de kilometri prin Siria — și gândindu-se tot timpul că la celălalt capăt al traseului îl aștepta ultimul dintre frații Hussein, omul care putea să se dovedească a fi „profetul“ căutat de el.

În ciuda disconfortului călătoriei — sau poate ca o modalitate de a nu-i mai da atenție — Lawrence a studiat

minuțios terenul pe care îl străbăteau, notând din mers observații în carnețelul lui militar. Traversa un ținut pe care doar câțiva străini îl mai văzuseră vreodată, meleaguri unde cultura specifică deșertului rămăsese aproape neschimbată de mii de ani, dar prezentând suficiente similarități cu Siria, atât de bine cunoscută lui, încât să aibă acum o senzație de dezorientare. În Siria, făcuse un hobby din a desluși structura complicată a clanurilor și a triburilor, regulile complexe care guvernau interacțiunea lor, însă în Arabia aceste reguli păreau să fie mult mai stratificate și mult mai rigid respectate.

„Fiecare deal și vale de aici aveau un proprietar recunoscut [de toți]“, scria el, „și [care] nu pregeta să apere acest drept al familiei sau al clanului său contra oricărei agresiuni. Chiar și puțurile și copacii aveau stăpânii lor, care îi lăsau pe alții să folosească lemnele și să bea apă, atâta cât le era de trebuință, dar care opreau imediat pe oricine ar fi încercat să le exploateze în folos personal... În deșert prevala un fel comunism smintit, în virtutea căruia Natura și elementele puteau fi folosite de orice persoană venită cu bune intenții, pentru uzul propriu, dar atât.“[277]

În Siria, pedeapsa pentru încălcarea legilor nescrise era cel mai adesea ostracizarea, poate o amendă sub forma vreunei oi confiscate; în ținuturile aride și necruțătoare ale Arabiei, pedeapsa era moartea.

Dar rămânând același antropolog amator pasionat, Lawrence observa totodată topografia regiunii Hejaz cu ochi de militar: unde puteau fi găsite sursele de apă, traseele pe care armata s-ar putea deplasa în condiții optime. În acest fel, a descoperit un neajuns flagrant în planul de intervenție al armatei sale.

Pregătind apărarea portului Rabegh — ceea ce, prin definiție, însemna și apărarea orașului Mecca —, ofițerii

britanici care îi îndrumau pe rebeli identificaseră pe hartă cele mai plauzibile tactici de apropiere ale turcilor, bazate pe existența unor drumuri și a surselor de apă, și prevăzuseră în consecință amplasarea și construirea la distanță a unor posturi de pază. Dar în timpul călătoriei spre tabăra lui Faysal, Lawrence a descoperit întâmplător două fire de apă sezoniere, care nu figurau pe nicio hartă britanică și care ar permite unei armate adverse fie să atace Rabegh, venind dintr-o direcție neprevăzută, fie să evite complet orașul portuar în drumul spre Mecca. Cum fusese posibil ca strategii militari britanici, care se aflau la Rabegh de trei luni deja, să nu afle de existența acestor fire de apă și de ce arabii din zonă, care cu siguranță știau de ele, nu le atrăseseră atenția? Foarte simplu, fiindcă în carantina „religioasă“ care îi obliga să nu iasă din zona țărmului, britanicii nu avuseseră cum să cunoască împrejurimile pentru a formula acea întrebare, iar fără o întrebare, arabii nu se gândiseră că britanicilor le-ar fi fost utilă o asemenea informație. În concepția lui Lawrence, lucrul acesta scotea în evidență atât dificultatea de a încerca o armonizare a celor două culturi complet diferite, în scopul unui război purtat în comun, cât și potențialul pentru dezastru ce decurgea din intransigența cu care Hussein interzicea prezența unor necredincioși în interiorul Arabiei;[278] indiferent câte trupe britanice ar fi aduse aici, atâta vreme cât acestea ar rămâne izolate pe coastă, fără posibilitatea de a evalua primejdia, era ca și cum ar fi fost legate la ochi.

În 23 octombrie, spre după-amiază, ocolind un perete de stânci înalte, grupul lui Lawrence s-a trezit brusc în valea înverzită Wadi Safra, refugiul armatei de rebeli a lui Faysal care fusese atât de recent umilită la porțile Medinei. În timp ce urcau spre izvoare, Lawrence a început să vadă mici campamente de oameni înarmați, împrăștiate printre satele de

pe coasta dealurilor, ca pe măsură ce înaintau aceste tabere să devină din ce în ce mai mari și mai numeroase, ajungând să umple aproape fiecare fâșie de teren.

În cele din urmă, au intrat în Hamra, un sat cu aproximativ o sută de case, și s-au oprit în fața unei clădiri lungi și joase, unde stătea de strajă un sclav înarmat cu o sabie. Descălecând de pe cămilă, Lawrence a fost condus într-o curte interioară, unde a văzut silueta unui bărbat postat în ușa din celălalt capăt. „Părea foarte înalt, ca un stâlp“, scria el, „foarte subțire, în robele lui lungi din mătase albă, purtând pe cap un acoperământ cafeniu, legat cu un cordon auriu și roșu strălucitor. Avea pleoapele molatice, iar barba neagră și fața lividă erau ca o mască în contrast cu vigilența stranie și încremenită a trupului său.“

Acesta era Faysal ibn Hussein. Așa cum Lawrence avea să scrie mai târziu în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „am simțit de la prima privire că acesta era omul pe care sperasem să-l găsesc în Arabia, conducătorul care să călăuzească Revolta Arabă spre o glorioasă victorie“.

Posibil, dar în realitate întâlnirea lor inițială nu a decurs bine. Poftit în casă, Lawrence împreună cu Faysal și vreo doisprezece alți bărbați, căpetenii ale diverselor triburi care se alăturaseră revoltei, s-au instalat într-o încăpere slab luminată și acoperită de covoare. Aidoma fraților săi, Faysal avea o gentilețe rafinată, așa că i-a mulțumit lui Lawrence pentru lunga și dificila călătorie întreprinsă ca să îl viziteze. În scurt timp, acest preambul a cedat, totuși, locul unei discuții mai sumbre despre recentul șir de înfrângeri militare pe care le suferise în fața turcilor.

Dintre fiii lui Hussein, Faysal și adepții lui purtaseră marea povară a bătăliilor de când începuse revolta, chiar dacă tot ei, din păcate, primiseră și cele mai reduse provizii și fonduri.

Foarte recent, i-a explicat el musafirului său, oamenii lui fuseseră pe punctul de a repurta o mare victorie la Bir Abbas, la periferia Medinei. În schimb, lipsindu-le artileria necesară cu care să poată contracara atacurile lansate de tunurile turcești, armata lui fusese biruită și apoi se împrăștiase. Cei rămași din acea armată — mulți se retrăseseră și se întorseseră la casele lor — erau acum cu el, în tabăra din Hamra, la adăpostul munților din jur, așteptând următoarea mișcare a turcilor. Așa stăteau lucrurile în acel moment. Dacă ar fi bine aprovizionați și înarmați, susținea Faysal, oamenii lui ar fi în stare de orice, dar dacă situația actuală persista, ceea ce însemna că trebuiau să se milogească de britanici pentru fiecare dram de material de război — oricum majoritatea mijloacelor de luptă nici măcar nu ajungeau pe linia frontului —, atunci viitorul curs al răscoalei era pecetluit. Când turcii aveau să iasă din fortăreața lor de la Medina și să pornească în forță spre coastă, un marș ce părea de-acum iminent, Faysal nu mai avea de ales decât ori să rămână izolat în munți, ori să bată în retragere înapoi spre Mecca. Prima opțiune ar însemna lenta anihilare a armatei de rebeli, a doua — rapida ei dezintegrare, căci, exact așa cum se întâmplase după Bir Abbas, mulți dintre adepții lui ar refuza să fugă atât de departe de zonele de baștină ale triburilor lor și s-ar întoarce, pur și simplu, acasă.

În timp ce asculta toate acestea, Lawrence îl studia intens pe Faysal, căutând indicii care să-l ajute să înțeleagă mai bine atât personalitatea acestui om, cât și natura puterii pe care o exercita asupra celorlalți bărbați îngrămădiți în cameră. „Era un om cu stări sufletești schimbătoare“, nota el, „oscilând brusc între glorie și disperare, iar exact acum — părea mort de oboseală. Arăta mult mai în vârstă decât cei treizeci și unu de ani ai săi, iar ochii aceia negri, atrăgători, amplasați un pic pieziș înspre tâmple, erau injectați, iar obrajii supți, brăzdați de

riduri și împuținați de gânduri... Ca înfățișare era înalt, mlădios și viguros, cu o alură superbă și o semeție regală în linia capului și a umerilor. Bineînțeles, știa asta, iar o mare parte din prezența lui publică se manifesta prin semne și gesturi.“

Poate că din cauza aceleiași oboseli remarcate de Lawrence, Faysal vorbea mai tăios decât frații lui despre acel element de neîncredere care marca profund relația dintre arabi și Marea Britanie, o neîncredere reflectată în totul, de la sinuoasele negocieri ale lui Hussein cu Storrs și McMahon, timp de doi ani, până la interdicția impusă consilierilor britanici de a nu părăsi linia țărmului. Întrucât istoria arăta limpede că britanicii nu-i ajută niciodată pe alții doar din bunătatea inimii lor, a întrebat Faysal, ce voiau de fapt acum în Hejaz?

Așa cum mulți alți ofițeri britanici făcuseră cu alți membri ai clanului hașemit al lui Hussein, și Lawrence, în încăperea slab luminată din satul Hamra, cu multă răbdare l-a asigurat pe Faysal că britanicii nu aveau absolut niciun interes teritorial în Hejaz. O asigurare, l-a contrazis Faysal, care își pierdea mult din greutate pentru cei care nu uitaseră că britanicii spuseseră exact același lucru despre Sudan, înainte de a-l înșfăca.

Conversația lor oarecum tăioasă s-a prelungit pe timpul cinei, apoi s-a reluat la șase treizeci în dimineața următoare, când Faysal a apărut la cortul lui Lawrence. În acele discuții, Lawrence a considerat că al treilea fiu al lui Hussein era „foarte nerațional“, deși patosul cu care vorbea și fermitatea dură din atitudinea lui i se păreau extrem de impresionante. Era un patos pe care nu-l remarcase la Abdullah sau Ali, alimentându-i convingerea că în persoana lui Faysal găsise conducătorul pe care îl căuta.

Convingerea aceasta s-a consolidat când Lawrence a cutreierat câteva ceasuri în acea zi prin taberele de rebeli, intrând în vorbă cu cei care îi ieșeau în cale. Unul dintre

primele lucruri care l-au frapat a fost largul evantai de triburi pe care le reprezentau. În lumea atât de fragmentată a Arabiei, arareori găseai un om care să poată uni măcar diferitele triburi și clanuri din apropierea lui, însă aici în Wadi Safra erau mii de bărbați reprezentând aproape fiecare grupare tribală de pe cuprinsul părții de vest a Hejazului, unii dintre ei fiind la o distanță de cel puțin două săptămâni de drum față de ținuturile lor natale. Și mai remarcabil chiar, aceasta era o armată care fusese pusă pe fugă de către turci cu numai o săptămână în urmă, dar cu toate astea moralul și încrederea în victoria finală păreau absolut neclintite în inimile războinicilor. Omul care plămădise această unitate și insuflase acea încredere era Faysal.

În seara aceea, după un pic mai mult de douăzeci și patru de ore de când sosise în Wadi Safra, Lawrence s-a oprit la cartierul general al lui Faysal ca să își ia la revedere. Conversația lor la despărțire a fost mai destinsă decât discuțiile lor anterioare, Faysal mulțumindu-i lui Lawrence că venise și Lawrence nutrind palida speranță că poate călătoria nu va fi fost în zadar. Acestea fiind zise, s-a urcat pe o altă cămilă și, cu un escadron de paisprezece războinici pe post de bodyguarzi, a pornit spre cel mai apropiat port la Marea Roșie, aflat sub controlul rebelilor, orașul Yenbo, unde o navă britanică urma să îl preia pentru întoarcerea în Egipt. Era nerăbdător să ajungă acolo, fiind acum ferm convins că în persoana lui Faysal ibn Hussein revolta își găsise profetul. „Era totul și mai mult decât sperasem noi“, scria el, „mult mai mult decât merita traiectoria noastră poticnită. Țelul călătoriei mele era îndeplinit.“

---

[252] T. E. Lawrence, „Military Notes“, 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 63.

[253] Dacă nu se menționează o altă sursă, toate remarcile lui Storrs și citatele legate de

călătoria la Jiddah, în octombrie 1916, sunt luate din „Extract from Diary“ (PRO-FO 882/5, f. 22–38) sau din jurnalul lui personal, reprodus parțial în Storrs, *Memoirs*, pp. 186–95.

[254] Barr, *Setting the Desert on Fire*, pp. 9–10.

[255] Dacă nu se menționează o altă sursă, toate remarcile lui Storrs și citatele legate de vizita sa din iunie 1916 în Arabia sunt extrase din raportul său (fără titlu), adresat înaltului comisar McMahon, 10 iunie 1916 (PRO-FO 371/2772), sau din jurnalul lui personal reprodus parțial în Storrs, *Memoirs*, pp. 169–76.

[256] Storrs, *Memoirs*, p. 176.

[257] Deși opoziția lui Murray față de ideea de a sprijini Revolta Arabă data de multă vreme, a repetat cu vehemență același punct de vedere la o reuniune a comandanților armatei britanice, care a avut loc în Ismailia, Egipt, în 12 septembrie 1916 (PRO-FO 882/4, f. 338–47.).

[258] Wilson către Biroul Arab, 10 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 8–9. De asemenea, Clayton către Wingate, 12 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 12–14.

[259] Storrs, *Memoirs*, p. 203.

[260] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 63.

[261] Deși, scriptic vorbind, este adevărat că Lawrence a plecat la Jiddah fără o misiune oficială, Gilbert Clayton a lucrat din culise pentru a-l trimite împreună cu Storrs pentru ca, amândoi împreună, să vină înapoi cu „o apreciere justă a situației“ din Arabia (Clayton către Wingate, 9 octombrie 1916; SADD Wingate Papers, W/141/3/35.) Lucrul acesta, ulterior, a fost legat de eforturile lui Clayton de a obține transferul lui Lawrence înapoi la Biroul Arab.

[262] O mare parte din relatarea lui Lawrence despre călătoria lui în Arabia, în octombrie 1916, este luată din Lawrence, *Seven Pillars*, Cartea 1, Capitolele 8–16, pp. 65–108.

[263] Storrs Papers, Pembroke College, Cambridge, așa cum este citat de Barr, *Setting the Desert on Fire*, p. 65.

[264] Ibid.

[265] Storrs, *Memoirs*, p. 189.

[266] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 67.

[267] Storrs, *Memoirs*, p. 190.

[268] Porte, Lt. Col. Remi, „General Édouard Brémond (1868–1948)“, *Cahiers du CESAT* (buletinul Colegiului de Învățământ Superior al Armatei Franței), numărul 15 (martie 2009).

[269] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 111.

[270] Detalii despre misiunea lui Brémond în Egipt și în Hejaz se găsesc în PRO-FO 882/5, f. 299–306 și PRO-FO 371/2779, Dosar 152849.

[271] Memoriul lui Lawrence pentru Clayton, 17 noiembrie 1916 (SADD Clayton Papers, 694/4/42). De asemenea, Brémond către Defrance, 16 octombrie 1917, așa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 309.

[272] Brémond a primit primul indiciu în acest sens printr-o telegramă de la mareșalul Joffre, în 27 noiembrie 1916, așa cum este reprodusă în Brémond, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, p. 97.

[273] Storrs, *Memoirs*, p. 204.

[274] Lawrence, *The Sherifs*, 27 octombrie 1916; PRO-FO 882 /5, f. 40.

[275] Lawrence, *Seven Pillars,* p. 76.

[276] Ibid., p. 77.

[277] Ibid., p. 83.

[278] Lawrence s-a referit indirect la aceste surse de apă necunoscute anterior în rapoartele lui din acea perioadă: „Feisal's Operations", 30 octombrie 1916, și „Military Notes", 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 47–8 și f. 63.

9

Omul care avea să ridice regi

[Faysal] este iute la mânie, mândru și nervos, uneori nerațional și sare cu ușurință de la una la alta. Are mult mai mult magnetism personal și vitalitate decât frații lui, dar mai puțină prudență. În mod evident, foarte deștept, poate nu prea scrupulos...
Dacă nu ar fi primit o educație aleasă, ar fi putut ajunge un ofițer de cazarmă. Un idol popular, și ambițios; plin de vise, dar și de capacitatea de a le împlini.[279]

T. E. Lawrence despre Faysal ibn Hussein, 30 octombrie 1916

Îndărătnicia și norocul făcuseră ca vizita lui Lawrence în Hejaz să fie extraordinar de reușită. În doar zece zile, îi cunoscuse pe toți cei patru fii ai emirului Hussein, precum și pe principalii trimiși ai Aliaților la Jiddah. De asemenea, văzuse cu ochii lui eforturile britanicilor de a stabili o linie de aprovizionare pentru rebelii din Rabegh și fusese primul străin care putuse să călătorească în interiorul Arabiei pentru a vedea frontul de luptă propriu-zis. Acum, în timp ce intra călare în Yenbo în dimineața de 26 octombrie 1916, era nerăbdător să se întoarcă la Cairo ca să raporteze constatările făcute.

În acel orășel portuar plin de praful deșertului, brusc șansa

nu i-a mai surâs. O navă de război britanică era programată să se oprească în portul Yenbo, dar în ziua prevăzută pentru acostare nu a apărut niciun vas. Neavând încotro, Lawrence s-a resemnat să mai aștepte — timp de cinci zile, până la urmă —, instalându-se într-o cameră dintr-o modestă clădire cu trei etaje plasată cu fațada spre mica ieșire la mare, unde locuia ofițerul de legătură local al lui Faysal, iar acolo s-a apucat să-și depene impresiile de călătorie. Cu scrisul lui aproape neciteț și având la dispoziție doar un stilou albastru și niște bucăți de hârtie, în următoarele cinci zile avea să aștearnă pe hârtie circa șaptesprezece mii de cuvinte.

Tot în acea casă din Yenbo aveau să se nască și legendele conflictuale despre T. E. Lawrence. Pentru adulatorii săi, capacitatea lui Lawrence de a fi sesizat cu atâta perspicacitate situația reală din Arabia, combinată cu talentul lui strălucit de a transpune ceea ce a văzut în cuvinte, aveau să facă din el omul potrivit la momentul potrivit, un exemplu excelent al fenomenului în care un anumit tip de geniu ajunge, în sfârșit, în acele circumstanțe spre care a tins o viață întreagă. Pentru detractorii săi, ceea ce urma să se întâmple putea fi atribuit în mare parte, chiar în totalitate, purului hazard, fiindcă nenumăratele mici întâmplări care aveau să se petreacă în următoarele săptămâni și, în mod atât de improbabil, să se întoarcă în avantajul lui Lawrence — stranii coincidențe, mesaje sosite la momentul oportun sau cu oportună întârziere, mașinațiile bizantine ale generalilor și ale oamenilor de stat —, erau dincolo de orice predicție. Dacă toți acești factori ar fi azvârliți într-un fel de gigantică pâlnie cosmică, ca această poveste să se înfiripe, niciodată nu s-ar mai fi produs în exact aceeași succesiune din nou.

Caracteristicile carierei profesionale a lui Lawrence în acel octombrie par să dea credit mai degrabă celei de-a doua

versiuni a legendei. La Yenbo, Lawrence, în vârstă de douăzeci și opt de ani, era un căpitan de armată fără nicio singură zi de instrucție militară; în acea vreme, politica din Arabia era dezbătută la cele mai înalte niveluri ale conducerii politice și militare din Marea Britanie. Ce-i drept, el era primul ofițer britanic care îi văzuse pe luptătorii rebeli la fața locului, însă această ocazie durase doar douăzeci și șase de ore și constase, în principal, din posibilitatea de a-i vedea stând într-un bivuac dintr-o vale, ceea ce nu putea constitui baza unei analize competente. Și nici majoritatea observațiilor lui nu erau cu adevărat unice; aproape toți ofițerii britanici, care îl precedaseră în Hejaz, subliniaseră caracterul întru totul ad-hoc al „armatei“ arabe, lipsa oricărei discipline militare, chiar și teroarea rușinoasă provocată de artileria și avioanele inamicului.

Dar, desigur, cunoștințele lui Lawrence despre lumea arabă nu se bazau doar pe scurta ședere în campamentul lui Faysal, ci mai ales pe anii pe care îi petrecuse studiind cu migală cultura arabă în Karkemiș. În acea perioadă, aflase multe despre cum funcționau alianțele dintre triburi și clanuri, felul cum acea structură putea să se reflecte pe câmpul de luptă sau cât de rar se întâmpla să poți găsi un conducător capabil să formeze o coaliție de triburi pentru mai mult decât un țel pe termen scurt. În plus, începând din copilărie și continuând în anii de studii la Oxford, Lawrence fusese pasionat obsesiv de un anumit subiect — istoria militară medievală —, or arta războiului la începutul secolului al XX-lea în Arabia prezenta asemănări izbitoare cu cea din secolul al XIV-lea în Europa. Aceste similitudini înglobau modalitatea de recrutare a forței de luptă, structura conducerii militare — înlocuind șeicii și emirii cu lorzii, baronii și prinții de odinioară —, precum și tactica de luptă propriu-zisă. În 1916, în Hejaz, la fel ca bunăoară în 1356 în Franța, o

armată în mișcare depindea întru totul de satisfacerea celor mai elementare necesități — apă, animale de tracțiune, procurarea hranei —, iar aceste considerente dictau încotro se deplasau, cu cine se luptau și când. Pentru Lawrence, a cărui erudiție în materie de strategii militare medievale nu își găsea egalul decât la puțini contemporani de-ai săi, multe dintre trăsăturile câmpului de luptă din Arabia erau comparabile cu ceea ce aflase din studiile sale, și negreșit le înțelegea mult mai bine decât un ofițer de carieră, impregnat de preceptele napoleoniene sau chiar cele contemporane, de pe frontul de vest.

Luându-și drept reper aceste cunoștințe culturale și academice, Lawrence a înțeles imediat inutilitatea totală a oricărei încercări de a transforma forța de luptă a rebelilor arabi în ceea ce nu era și nici nu putea fi vreodată: o armată convențională în stil european. Singura cale de a merge mai departe, susținea el în rapoartele întocmite în Yenbo, era ca britanicii să accepte modul arabilor de a purta război și de a-și adapta strategiile și așteptările lor în funcție de asta.

Dar nici măcar această constatare nu era teribil de controversabilă sau originală în sine — în fond, chiar și cel mai obtuz ofițer de armată recunoaște necesitatea de a se adapta la condițiile existente, însemnând oameni și material de luptă deopotrivă —, însă din scurta perioadă de timp cât stătuse în Hejaz, Lawrence ajunsese la două concluzii mult mai edificatoare în acest sens.

Judecând din prisma regretabilei lipse a oricărui succes militar, după primele zile ale Revoltei Arabe, exista un consens tot mai mare atât la Londra, cât și la Cairo, în privința necesității ca o forță britanică importantă să fie trimisă în Hejaz pentru a susține forțele rebele; cifra vehiculată îndeobște se referea la efectivele unei brigăzi, sau cel puțin trei mii de

soldați. În octombrie, emirul Hussein continua să oscileze în privința acestei idei, îngrijorat că prezența atâtor „necredincioși“ pe pământul sfânt musulman i-ar submina autoritatea în fața triburilor care i se alăturaseră până acum. Din călătoriile lui și, mai ales, din circumspecția pe care o întâlnise în tabăra lui Faysal, Lawrence a concluzionat că aprehensiunile lui Hussein erau absolut întemeiate; dacă un mic grup de consilieri și instructori militari europeni instalați pe linia de coastă ar fi „primiți cu bucurie“, scria el, orice forță mai numeroasă risca să fie neagreată și să facă jocul propagandei turcești despre „cruciații creștini“. Pledând în favoarea acestei prezențe minimale, Lawrence se situa pe o poziție opusă opiniei majoritare a comandamentului armatei britanice, incluzându-i aici și pe cei doi ofițeri britanici cu cea mai lungă ședere în Hejaz, locotenent-colonelul Cyril Wilson și adjunctul lui, Alfred Parker.[280]

Poate și mai discutabilă părea ideea lui Lawrence că adevăratul „profet“ al revoltei era Faysal, omul blând la vorbă, dar auster. Încă dinainte de război, autoritățile britanice consideraseră că principalul lor aliat în Hejaz era Abdullah, omul sociabil și dinamic, fiul cu care versatilul Hussein se consulta strâns, or nimic de când izbucnise revolta nu putuse să le schimbe acest punct de vedere. Dimpotrivă, la Abdullah apelau în continuare autoritățile britanice, în speranța de a ghici intențiile bătrânului și pentru a plănui următoarea etapă a luptelor. Pe de altă parte, înainte de Lawrence, singurii oficiali britanici care îl întâlniseră pe Faysal erau Wilson și Parker, dar oricum concluziile lor nu fuseseră prea edificatoare; chiar dacă Faysal i s-a părut un personaj agreabil, Wilson văzuse în al treilea fiu al emirului „un om care nu suportă vacarmul luptelor“ — în esență, un laș —, o impresie pe care o comunicase și conducerii Marii Britanii.[281] Dacă se punea

problema de a-l ridica pe Faysal în rolul de conducător real al revoltei, Lawrence constituia o minoritate formată exact dintr-o singură persoană.

Și atunci, în ciuda acestor puternice opinii contrare, cum a reușit Lawrence până la urmă să aibă câștig de cauză? O manevră de geniu fără doar și poate sau, efectiv, un noroc chior?

Ceea ce agenții ambelor legende conflictuale au tendința să omită totuși este faptul că, deja la Yenbo, Lawrence avea o armă formidabilă, deși poate nu spectaculară, în arsenalul lui. Făcând parte din cercul interior al aparatului de informații militare din Cairo, cunoștea nemijlocit structura puterii politice și militare britanice, care decidea politica din Arabia. Dar „structură“ este un cuvânt prea indulgent. În realitate, era o mlaștină birocratică, un labirint de ministere cu atribuții suprapuse, planuri contradictorii și răfuieli personale. Din documentele care îi treceau prin mână la hotelul Savoy — și, practic, nicio informație nu era atât de „strict secretă“, încât el să nu fi avut acces la ea —, Lawrence știa cine erau jucătorii principali în acest hățiș al puterii, opiniile pe care le aveau și, poate cel mai important, care erau rivalii lor. Pe lângă faptul că și-a putut scrie rapoartele, așteptarea de cinci zile în Yenbo i-a oferit răgazul de a reflecta la eșichierul politic, uluitor de complex, din acel moment, încercând să conceapă o strategie prin care să poată angrena în joc facțiunile adverse și să se asigure că ideile lui vor prevala.

În acest sens, un alt aspect, adesea trecut cu vederea, avea să-i fie de mare ajutor lui Lawrence: specificul comunicațiilor din acea vreme. În unele sfere, apăruseră progrese fantastice în comparație cu doar câteva decenii în urmă; în altele însă, sistemul rămânea primitiv. În 1916, șapirograful putea să facă sute, chiar mii de copii ale unui document important; pentru

aproape toate celelalte cazuri, exista tehnologia tradițională a plombaginei. Prin telegraful fără fir, puteai transmite un mesaj de la Londra la Buenos Aires în câteva minute, în timp ce trimiterea aceluiași mesaj cuiva situat doar la cincisprezece kilometri distanță, într-un loc ca Arabia, necesita folosirea unui curier pedestru sau călare. Lawrence se va dovedi extrem de abil în a folosi în interesul lui atât progresele, cât și deficiențele sistemului de comunicații, adesea încălcând regulamentele pentru a expedia rapid mesaje aliaților săi, sau după cum îi convenea „nerecepționând“ ordinele inoportune — „transmisie bruiată“ era o scuză favorită —, până deja nu mai contau, fiindcă decizia fusese luată oricum. Adăugând aici și o atitudine adesea necruțătoare, toate aceste circumstanțe îl plasau pe T. E. Lawrence în postura birocratului acerb, cu o abilitate pe care ar fi invidiat-o chiar și cel mai viclean intrigant de palat sau cel mai mare vânător de titluri universitare.

În următoarele trei săptămâni, Lawrence avea să fie folosit ca vârf de lance — casap ar fi poate un termen mai adecvat — de către diverși oficiali britanici, care urmăreau să-și impună interesele, în detrimentul rivalilor lor. În acest rol, căpitanul de douăzeci și opt de ani va acționa cu abilitate pe toate direcțiile, ceea ce i-a permis să dea o lovitură brutală proiectelor francezilor în regiune, să submineze un demnitar britanic extraordinar de puternic și să contribuie la catalizarea unei schimbări fundamentale a politicii britanice în Arabia. În același timp, va modifica de asemenea cursul Revoltei Arabe și rolul jucat de el în cadrul acesteia.

Dar această putere privilegiată, de care avea să se bucure mai târziu, a demarat prost. În 31 octombrie, HMS *Suva*, sub comanda ofițerului de marină William Boyle, poreclit „Ginger“ („Morcoveață“) fiindcă avea părul roșu, a acostat în Yenbo pentru a-l elibera în sfârșit pe Lawrence din interludiul lui

forțat în Arabia.

„Auzisem de un căpitan Lawrence care era pe coastă“, avea să-și amintească Boyle în memoriile lui. „Presupusesem că era unul dintre ofițerii de armată trimiși acolo, așa că am fost un pic uimit când am văzut pășind spre mine pe punte un ins cu o alură deloc militărească, scund, îmbrăcat neglijent... cu mâinile în buzunare, fără nici măcar gestul de a mă saluta.“ Observând că Lawrence avea trei stele de căpitan pe un epolet, dar, în mod inexplicabil, niciuna pe celălalt epolet, Bolye, care nu știa de glumă, a refuzat să discute cu pasagerul său, îndrumându-l în schimb spre ofițerul secund; căpitanul navei a fost mulțumit când adjunctul său l-a mustruluit aspru pe Lawrence pentru atitudinea lui necuviincioasă.[282]

Lawrence, la rândul lui, amintindu-și de acea întâlnire, a recunoscut că nu reușise să îi facă o impresie bună lui Ginger Boyle, însă prefera să pună această problemă pe seama geneticii. „Oamenii cu părul roșu sunt arareori răbdători“[283], sublinia el.

Din câte se pare, Édouard Brémond nu-l prea băgase în seamă pe căpitanul de armată britanic, care participase tăcut la dineul oferit de el la misiunea franceză, în 16 octombrie. Nici nu prea ar fi avut de ce. Oaspeții principali ai colonelului francez în acea seară fuseseră omologul său britanic la Jiddah, Cyril Wilson, și secretarul responsabil cu problemele Orientului pentru Egipt, aflat în vizită, Ronald Storrs, un conviv sociabil și spiritual. În contrast cu ei, căpitanul Lawrence păruse atât de pipernicit și de juvenil la față încât, în uniforma aceea care stătea prost pe el, ar fi putut cu ușurință să fie confundat cu un adolescent care se juca de-a soldații. Dar Brémond a avut toate motivele să își reconsidere părerea, când Lawrence a revenit în sufrageria misiunii franceze, la începutul lunii noiembrie. La acest dineu, tânărul ofițer cu alură modestă, așa cum păruse în

urmă cu trei săptămâni, a fost locvace, chiar acaparând conversația, iar Brémond a rămas uluit de ceea ce spunea.

Când HMS *Suva* apăruse în golful Yenbo, în 31 octombrie, Lawrence se așteptase să pornească imediat înapoi spre Cairo. În schimb, adjunctul lui Cyril Wilson în Hejaz, colonelul Alfred Parker, venise la bordul vasului *Suva* ca să audă la prima mână ce aflase Lawrence în tabăra lui Faysal. Impresionat de constatările lui perspicace, Parker sugerase ca Lawrence să meargă întâi la Khartoum, pentru a discuta cu Reginald Wingate, guvernatorul general al Sudanului și unul dintre cei mai importanți demnitari britanici implicați în problemele Arabiei. Drept urmare, *Suva* îl transportase pe Lawrence înapoi în josul coastei, pe o distanță de aproximativ trei sute douăzeci de kilometri, până la Jiddah, unde o a doua navă îl aștepta pentru scurta traversare pe Marea Roșie până în Sudan. Ca o dovadă a subitului interes pe care îl stârnise misiunea lui, această a doua navă, HMS *Euryalus*, era nava amiral a flotei din Marea Roșie, condusă personal de comandantul flotei, amiralul Rosslyn Wemyss.

Când a auzit toate astea, colonelul Brémond a dorit cu nerăbdare să afle și el ce observase tânărul căpitan de armată în tabăra lui Faysal și, poate chiar mai mult, ce intenționa de fapt să îi povestească lui Reginald Wingate. Pentru asta, i-a invitat pe Lawrence și Wemyss să-i fie oaspeți la cină, în Jiddah. Cu prilejul acestei întâlniri, colonelul francez s-a lămurit relativ repede că aproape fiecare opinie pe care și-o formase căpitanul Lawrence venea în contradicție directă cu ceea ce el urmărea să realizeze în Arabia.

De când se instalase oficial în Jiddah la începutul lunii septembrie, Brémond militase pentru o amplă prezență a armatei Aliaților în Hejaz. Desigur, acest argument izvora parțial din părerea foarte proastă pe care o avea despre

capacitatea de luptă a rebelilor lui Hussein. De nenumărate ori propusese ca efectivul de două sute de specialiști militari francezi, care se aflau sub comanda lui și care acum stăteau degeaba în Egipt, să fie aduși în Rabegh, unde ar putea începe să facă din grupările arabe o forță de luptă competentă. Bineînțeles, o unitate militară atât de mică ar fi complet vulnerabilă în eventualitatea unui atac turcesc asupra acelui oraș portuar, argumenta Brémond, așa că a propus în continuare ca un contingent important de soldați britanici — cel puțin o brigadă, poate două — să fie adus din Egipt, pentru a asigura protecția și apărarea zonei. Dacă până la urmă colonelul francez obținea ce voia, prezența militară occidentală în Hejaz ar putea crește de la o mână de oameni — el, Wilson și Parker, câțiva ofițeri britanici de logistică risipiți în lungul coastei — până la o cifră cuprinsă între trei mii și zece mii de soldați.

Ceea ce această propunere nu spunea era cât de bine se potrivea ea, de fapt, cu planurile ascunse ale Franței — sau cel puțin ale colonelului Brémond. Cu o forță numeroasă de trupe ale Aliaților la fața locului, devenea cu mult mai simplu să se monitorizeze și să se țină sub control toate evenimentele, precum și să se împiedice o răspândire a Revoltei Arabe spre nord, în Siria. Mai bine chiar, cu o investiție absolut minimă din parte francezilor — cei două sute de soldați împreună cu miile de soldați ai Marii Britanii —, Franța ar ajunge să aibă o prezență militară în Orientul Mijlociu și, totodată, să își revendice dreptul de a fi un partener unit și egal cu Marea Britanie în regiune.

Chiar și fără să intuiască motivele ulterioare ale lui Brémond, comandantul Forței Expediționare Egiptene din Cairo, generalul Archibald Murray, primise ideea cu multă răceală. Având sarcina de a lansa o ofensivă în sudul Palestinei,

în celălalt capăt al peninsulei Sinai, și în condițiile în care armata sa era periodic împuținată de comandanții de trupe de pe frontul de vest în căutare de noi trupuri pe care să le azvârle contra nemților în Franța, Murray se împotrivea cu intransigență oricărei tentative de a-i mai fi luați oameni și pentru „reprezentația minoră“ din Arabia.

Brémond avusese mult mai mult noroc cu Reginald Wingate. De fapt, guvernatorul general al Sudanului era un complement britanic ideal pentru colonelul francez, un om care credea cu fervoare în importanța unei rebeliuni a arabilor, dar care avea convingerea înfocată că rebelii nu ar putea niciodată să triumfe pe cont propriu. Pe lângă sfaturile lui Brémond, convingerile lui Wingate sub acest aspect erau permanent consolidate de către cei doi ofițeri politici pe care îi trimisese în Arabia, Wilson și Parker, care credeau amândoi că revolta se va prăbuși imediat, dacă nu erau aduse trupe străine. Bineînțeles, era simplu pentru Wingate să militeze pentru o asemenea mișcare, din moment ce el nu avea soldați de trimis pe front; aceștia trebuiau să fie luați de sub aripa lui Murray, din Egipt. În viziunea lui Brémond, avându-l pe Wingate ca aliat, rămânea doar să aștepte următoarea înfrângere a arabilor, iar în acel moment, unindu-și forțele, să „sară“ peste Murray și să apeleze direct la comandamentul din Londra pentru desfășurarea armată pe care o doreau.

Brémond nu a trebuit să aștepte mult. De fapt, o oportunitate s-a ivit chiar în timpul celor câteva zile cât Lawrence s-a aflat imobilizat în Yenbo. La sfârșitul lui octombrie, a apărut informația că o mare forță de atac turcească se apropia de Rabegh. Vestea a semănat panica în rândul forțelor arabe grupate pe dealurile de deasupra acestui port vital, făcându-le să dea năvală spre coastă. Profitând de ocazie, Wingate și Brémond se mișcaseră rapid. Wingate a

trimis imediat o telegramă la Londra, cerând insistent ca o forță armată anglo-franceză să fie pregătită să debarce la Rabegh.[284] Venind imediat după intervenția lui Wingate, Brémond a aranjat ca o notă de informare să ajungă la Foreign Office, anunțând că, deși el era pregătit să își trimită soldații și tunurile pentru apărarea portului Rabegh, măsura ar fi „extrem de imprudentă“, dacă nu ar fi „protejați de o escortă armată suficientă pentru a elimina riscul de a cădea în mâna inamicului“. Cât despre mărimea „escortei“ pe care colonelul francez o avea în vedere, Wingate a furnizat guvernului său detaliile necesare: minimum șase batalioane, sau șase mii de ostași britanici.[285]

În fața unui apel de o asemenea urgență, Comitetul de Război britanic a fost pe punctul de a aproba propunerea și, probabil, ar fi făcut acest lucru, dacă nu ar fi intervenit obiecțiile îndârjite ale generalului Murray, ghinionistul care ar fi trebuit să pună la dispoziție cei șase mii de soldați. Astfel în 2 noiembrie, Comitetul de Război a refuzat să dea ordinul pentru o desfășurare armată cu trupe din Egipt, sugerând în schimb ca Brémond și Wingate să adune la repezeală ce soldați puteau găsi disponibili și să îi trimită valvârtej la Rabegh — o sugestie care, în mod evident, îi readucea cu picioarele pe pământ și exact în faza în care se aflaseră inițial.

Deși dezamăgit de decizia Londrei, Brémond a avut toate motivele să se mai îmbărbăteze când a primit o altă informație, exact în aceeași zi. După cum raporta Alfred Parker din Rabegh, nu exista nicio forță turcească pregătită să atace acel oraș, și nici nu existase vreodată; toată criza fusese declanșată printr-un zvon eronat. Acest episod jenant, nota caustic Parker, „demonstrează că forța militară din Rabegh nu ar putea rezista nici măcar o clipă, sub amenințarea unui asalt... Consider că soluția cea mai bună ar fi ca membrii Comitetului de Război (al

Guvernului britanic) să își reconsidere decizia și să trimită o brigadă la Rabegh“.[286]

Știrea a venit ca un balsam pentru Brémond, care nu se îndoia că o nouă șansă de a face lobby pe lângă Comitetul de Război avea să se ivească în curând; în fond, dacă rebelii fuseseră puși pe fugă de un zvon, ce se va întâmpla când turcii vor lansa un atac în toată regula?

Exact în această fază însă, a reapărut și T. E. Lawrence la Jiddah.

Așa cum a explicat Lawrence la dineul de la misiunea franceză, din ceea ce aflase în perioada cât discutase cu Ali la Rabegh și cu Faysal în Hamra, căpătase acum convingerea că orice prezență militară a Aliaților în Arabia trebuia să fie absolut minimă; rebelii lui Hussein ar fi bucuroși să primească arme și pregătire militară din partea experților „necredincioși“ creștini, fie ei francezi sau britanici, însă desfășurarea unor forțe mai numeroase ar alimenta cu siguranță temerile față de o preluare a puterii de către europeni și ar face ca revolta să se distrugă din interior.

Aceasta era o analiză cu care un om rațional putea să nu fie de acord — și Brémond și-a exprimat vehement dezacordul —, însă ceea ce l-a lăsat perplex cu adevărat a fost teoria lui Lawrence că, lăsând deoparte aspectul religios, o asemenea forță armată nu era nicidecum necesară. În opinia lui Lawrence, forța luptătorilor arabi era pe plan defensiv și, controlând defileurile și trecătorile înguste care se aflau între Medina și coasta mării, pozițiile lor erau practic inexpugnabile în fața unui atac al turcilor, indiferent din ce direcție ar fi venit. Atâta vreme cât arabii ocupau dealurile și munții din jur — și era greu de imaginat cum ar fi putut să fie dislocați de pe acele forme de relief, știut fiindcă că terenul era complet neadecvat utilizării artileriei și aviației turcești, ceea ce îl dezavantaja pe

inamic — Rabegh era în perfectă siguranță.

Brémond era o gazdă prea politicoasă pentru a fi remarcat că această afirmație venea de la un om care îi observase pe rebeli în elementul lor nu mai mult decât o singură zi, însă cu siguranță nu s-a sfiit să întrebe cum se potrivea această concepție cu recenta busculadă a rebelilor în apropiere de Rabegh; din câte se părea, arabii nu erau convinși de faptul că pozițiile lor nu puteau fi cucerite, dacă nu pregetaseră să le părăsească la primul zvon. Poate ca reacție la aceste întrebări retorice, Lawrence a făcut o nouă afirmație: cei care se panicaseră la Rabegh fuseseră oamenii lui Ali, nu ai lui Faysal, or adevăratul conducător al revoltei era *Faysal*.

Mai mult chiar decât celelalte opinii ale lui Lawrence, această afirmație l-a stupefiat pe Brémond. Colonelul nu-l întâlnise încă pe Faysal, dar nimic din ceea ce auzise despre cel de-al treilea fiu al lui Hussein nu îl plasa în postura unui conducător ferm și înnăscut; în schimb, așa cum Brémond avea să raporteze în scurt timp la Paris, „[Faysal] vorbește mult, dar nu spune nimic. Acționează puțin și nu realizează nimic“.[287]

Dar, din perspectiva francezilor, ideea promovării lui Faysal la conducerea revoltei era, de asemenea, alarmantă. Din câte se știa, Faysal părea mult mai neîncrezător în aliații europeni decât erau frații lui mai mari. Mai era apoi și problema îndelungatei lui relații cu conspiratorii arabi pro-independență din Siria. Chiar dacă Djemal Pașa îi anihilase pe mulți dintre ei, rețeaua nu fusese distrusă în totalitate, iar pentru Franța, dornică să țină departe de Siria această Revoltă Arabă, nicio perspectivă nu putea fi mai îngrijorătoare decât ascensiunea lui Faysal.

Poate că Brémond l-ar fi ignorat până la urmă pe Lawrence, considerându-l un musafir foarte enervant, un individ naiv, dar îngâmfat, care avea tupeul să facă asemenea afirmații

necugetate, dar două detalii îl puseseră pe gânduri. În primul rând, comportamentul lui. Lawrence își enunța teoriile cu o încredere de nezdruncinat, frizând chiar impertinența în ceea ce privea protocolul militar; indiferent de gradul sau funcția superioară a celor care nu erau de acord cu el, căpitanul de armată, cu ochii lui albaștri glaciali, refuza să se supună. Un alt detaliu ținea de efectul pe care Lawrence îl avusese asupra amiralului Wemyss. Indiferent care fuseseră anterior opiniile amiralului despre o desfășurare de forțe în Arabia, era limpede că Lawrence îl impresionase foarte mult, iar acum avea păreri similare cu ale lui; de fapt, Wemyss plănuia să-l însoțească pe Lawrence la Khartoum, astfel încât să își poată pleda cauza împreună. În mod deloc surprinzător, Édouard Brémond avea toate motivele să se teamă de ceea ce s-ar fi putut întâmpla atunci când aceste două personaje aveau să intre în contact cu omul care până atunci fusese cel mai apropiat aliat britanic al lui.

După acel dineu la Jiddah, colonelul Brémond a remarcat depreciativ că Lawrence devenise un „vasal“ al lui Faysal. Totuși, pe măsură ce avea să-l cunoască mai bine pe Lawrence în lunile următoare, Brémond va conchide că înțelesese complet invers lucrurile, că modestul căpitan britanic avea, de fapt, un motiv egoist, chiar sinistru, de a-l promova pe Faysal. Dacă o brigadă britanică ar debarca în Arabia, s-ar stabili o structură de comandă militară în toată regula, în care un ofițer neexperimentat, cu muncă de birou, cum era căpitanul Lawrence, nu mai avea ce rol să joace. Fără o asemenea intervenție armată, fiilor lui Hussein le-ar reveni misiunea să câștige bătălia, or în figura blajină și ezitantă a lui Faysal, a dedus Brémond, Lawrence găsise un om pe care să-l poată plia după voința lui, ceea ce i-ar fi lăsat lui posibilitatea să devină eminența cenușie a Arabiei.

În aceeași zi de 22 octombrie, când Lawrence pornea spre tabăra lui Faysal din munți, o întâmplare deosebit de ciudată se petrecuse în nordul Scoției. Totul a început când nava de pasageri *Oskar II*, aparținând Scandinavian-American Line, a acostat la stația de realimentare cu cărbuni în orașul Kirkwall, din insulele Orkney.

Deși *Oskar II* făcea legătura între două țări neutre — plecase din Danemarca și se îndrepta spre New York City —, insulele Orkney reprezentau o zonă extrem de sensibilă pentru armata britanică, fiind locul unde era amplasată principala lor bază navală din timpul războiului, în portul cunoscut sub numele de Scapa Flow. Mereu la vânătoare de posibili spioni sau sabotori, o echipă de inspectori de poliție britanici a urcat la bordul navei înregistrate în Suedia, pentru o verificare de rutină a pașapoartelor și a bagajelor pasagerilor. În acea zi, au găsit o persoană care le-a stârnit un mare interes. Era un cetățean otoman voinic, de patruzeci și unu de ani, care sosise recent din Germania în Danemarca, țară neutră.

Reținându-l pe punte, în văzul celorlalți pasageri, inspectorii au efectuat o percheziție minuțioasă a cabinei lui; după cum l-au informat ulterior pe căpitanul vasului *Oskar II* în prezența pasagerilor rămași cu gura căscată, au găsit cabina „plină de lucruri nemțești“.[288] Luat de pe vas într-o șalupă a poliției, omul a fost ținut sub pază în acea noapte într-un hotel din Kirkwall, iar a doua zi a fost transferat în Scoția propriu-zisă. Adus la Londra, în dimineața de 25 octombrie a fost supus unui interogatoriu de către Basil Thomson, șeful Departamentului de Investigații Criminale de la Scotland Yard și, totodată, persoana care răspundea de prinderea elementelor subversive și a spionilor în Marea Britanie, în timpul războiului.

Abia când *Oskar II* a ajuns în New York City, reținerea lui

Aaron Aaronsohn de către britanici a devenit de notorietate publică. Știrea a stârnit imediat vâlvă în anumite cercuri, în special în cadrul comunității sioniste și printre savanții agronomi care îl cunoscuseră pe Aaronsohn cu prilejul vizitelor sale prelungite în Statele Unite, înainte de război. Pentru membrii ambelor grupuri, părea absolut de neconceput ca agronomul evreu să fie un agent al Puterilor Centrale, o acuzație implicită în arestarea sa la Kirkwall. Pe de altă parte, se punea întrebarea de ce alesese să rămână în Palestina sub dominație otomană, la izbucnirea războiului, când atât de mulți alți emigranți evrei fugiseră în țări neutre sau în Egiptul aflat sub administrație britanică. Pe urmă, era toată aceea călătorie extrem de dubioasă pe care o făcuse prin centrul Europei sfâșiate de război, pentru a ajunge în Danemarca. Cu siguranță, o asemenea deplasare nu ar fi putut să fie făcută fără aprobarea unor demnitari din guvernul turc și, respectiv, german.

Cel puțin unul dintre ceilalți pasageri de pe *Oskar II* credea cu fervoare în nevinovăția lui Aaronsohn: evreica germană Olga Bernhardt, o femeie mondenă care se împrietenise cu agronomul pe durata voiajului de la Copenhaga și care, odată ajunsă în America, a căutat să facă publică soarta nefericită a acestuia. Dar eforturile ei au ricoșat urât când, alertat probabil de Bernhardt, ziarul *New York Evening Post*, referindu-se la detenția lui Aaronsohn în Marea Britanie, l-a tratat drept un spion turc periculos.[289] Odată cu asta, orice campanie pentru eliberarea lui, inițiată în cadrul comunității științifice sau evreiești, s-a stins rapid.

Ceea ce, de fapt, îl aranja perfect pe Aaron Aaronsohn. Și asta din cauză că „arestarea“ lui la Kirkwall fusese o înscenare bine ticluită. Aaronsohn era spion, sau cel puțin își dorea foarte mult să fie, dar pentru cealaltă parte aflată în conflict, iar

îndepărtarea lui de pe *Oskar II* cu toată teatralitatea de rigoare — plasarea lui sub pază în văzul publicului, anunțul semipublic despre ceea ce descoperiseră în cabina lui — avea rolul de a deturna atenția agenților de contrainformații turci și germani și de a proteja rețeaua lui de spioni din Palestina. Acest lucru nu s-ar fi putut realiza dacă Aaronsohn ar fi dispărut, pur și simplu, din peisaj. Avea nevoie ca nemții și turcii „să știe“ că intenția lui fusese să meargă în America și că britanicii înhățaseră un „spion turc periculos“ de pe puntea vasului *Oskar II* din pură întâmplare. În acest scop, portretul pe care i-l făcuse *Evening Post* era doar un bonus. Așa cum Aaronsohn nota în jurnalul său, în acea seară, în camera lui de hotel din Kirkwall, „partida se joacă“[290].

Semăna foarte mult cu un maraton. Trecuseră peste trei luni de când Aaronsohn plecase din Palestina, având în mână permisul de călătorie (*vesika*) de la Djemal Pașa. Întâi, fusese o lună de întârziere în Constantinopol, până când a reușit să se strecoare prin labirintul birocratic pentru a obține documentele necesare continuării călătoriei până la Viena. Din capitala Austriei, fusese o chestiune simplă să ajungă la Berlin, dar apoi a urmat încă o lună de întârziere, încercând să găsească o modalitate de a traversa în Danemarca, stat neutru. Savantul reușise, în sfârșit, să facă acest lucru la mijlocul lui septembrie, dar apoi veniseră alte obstacole: în primul rând, să ia legătura cu agenții britanici de contrainformații, apoi să-i convingă că incredibila lui poveste era adevărată.

Agenții britanici de spionaj din Danemarca nu au fost poate pe deplin convinși sub acest ultim aspect, dar după o oarecare ezitare, au decis să lase ca Scotland Yard să lămurească problema. La mijlocul lui octombrie, au aranjat să-l îmbarce pe Aaronsohn pe *Oskar II*, cu plecare din portul Copenhaga în data de nouăsprezece, regizând totodată și arestarea lui la Kirkwall,

peste trei zile. Astfel, britanicii urmau în sfârșit „să aducă din frig“ un potențial spion, care se chinuise timp de peste un an să le atragă atenția.

În timp ce aștepta ca *Oskar II* să pornească pe mare, Aaronsohn simțea acut că era pe punctul de a face un pas fără întoarcere, că indiferent ce se va întâmpla în continuare, viața lui dinainte, ca simplu om de știință în Palestina, se încheiase definitiv. În Copenhaga, a compus câteva scrisori încifrate pe care spera să le poată trimite, prin niște intermediari, celorlalți complotiști din Athlit; în ele, scria cât de fericit era că urma să plece curând spre New York — pentru ochii și urechile agenților de contrainformații germani și turci —, dar folosea anumite cuvinte și expresii, pentru a sugera că destinația lui reală era Marea Britanie.[291]

A redactat, de asemenea, o scrisoare foarte lungă adresată judecătorului Julian Mack, unul dintre sponsorii americani ai Stațiunii de Cercetări de la Athlit, în care dezvăluia motivele ce îl determinaseră să adopte calea periculoasă pe care se angaja acum. În acest text care era, parțial, o confesiune — de fapt, așa avea să îl descrie Aaronsohn mai târziu — și, parțial, o declarație publică, povestea impresionant tot ceea ce se întâmplase în Palestina în ultimii doi ani, cum inexorabil ajunsese în punctul în care era dispus să trădeze statul care oferise un refugiu familiei lui. „Dacă aș fi părăsit țara și m-aș fi angajat fățiș de partea englezilor“, scria el, „ar fi fost oricum prost. Personalitatea mea, prestanța mea ar fi fost prejudiciate. Dar eu am făcut și mai rău. Am rămas unde eram, am organizat o întreagă mișcare, am intrat în legătură cu Biroul de Informații, cum îl numesc oamenii care se tem de cuvinte. Dar mie nu-mi place să mă ascund după vorbe. Spus clar și răspicat, am devenit Spion.“

Aaronsohn spera ca scrisoarea să le fie arătată și altor

filantropi evrei americani, care sponsorizaseră Stațiunea de Cercetări Agricole, iar cum mulți dintre aceștia nu se considerau sioniști era de așteptat să rămână șocați de conținutul mesajului. Așa se explică, probabil, tonul oratoric, chiar cumva histrionic al savantului, atunci când explica motivul pentru care luptau el și asociații lui: „Nimeni nu poate spune că am făcut asta de dragul unor bani murdari... Nu am făcut asta nici pentru onoruri... Nu facem asta nici din răzbunare; facem asta fiindcă sperăm că astfel servim cauza noastră evreiască... Am considerat de datoria noastră să ne aducem contribuția și suntem încă suficient de naivi, încât să credem în dreptate și echitate și recunoașterea Cauzei pe care o servim“.[292]

Toate bune și frumoase, doar că era puțin probabil ca această aroganță să-l mulțumească pe Basil Thomson. În calitate de șef al Departamentului de Investigații Criminale al Scotland Yard, Thomson interogase sute de posibili spioni până spre sfârșitul anului 1916, și încă mulți alții care se dovediseră a fi cârtițe germane. Cu certitudine, nici biografia și nici recentele călătorii ale omului care i-a fost adus în birou, în 25 octombrie, nu erau de natură să-i inspire încredere.

Totuși, pe măsură ce Aaron Aaronsohn continua să povestească, Thomson începea să se convingă tot mai mult că de data asta avea în față un element autentic, un om dornic să fie de ajutor pentru efortul de război britanic — chiar dacă din motive personale —, un individ înzestrat cu aptitudinile și sagacitatea necesară pentru a face acest lucru. Nu erau doar detaliile meticulos observate despre mașina de război a turcilor — un pic învechite acum, poate, însă Aaronsohn susținea că avea o rețea la fața locului, care putea să le actualizeze permanent —, ci și cunoștințele aproape enciclopedice pe care Aaronsohn le avea despre toate aspectele acelei regiuni. Pentru

detectiv, momentul decisiv a venit atunci când discuția s-a îndreptat spre lenta înaintare din acel moment a armatei britanice prin peninsula Sinai, ca un preludiu al ofensivei din Palestina.

Unul dintre motivele principale ale acestui ritm anevoios prin pustietatea aceea aridă era necesitatea de a aduce apă tocmai din Egipt. Asta însemnase montarea unei conducte, care necesitase la rândul ei construirea unei căi ferate. Potrivit lui Aaronsohn, relata Thomson în memoriile lui, toate astea ar fi putut să fie evitate. „Există apă chiar acolo în deșert, la nouăzeci de metri adâncime“, i-a spus el. „Tot ce trebuie făcut este să forezi până dai de ea.“

„Dar de unde știi asta?“ avea să-și aducă aminte Thomson că îl întrebase.

Aaronsohn a ridicat din umeri. „Stâncile indică acest lucru. Iar Flavius Josephus [cronicarul roman evreu din secolul întâi] coroborează informația. A scris că puteai să mergi pe jos o zi întreagă la sud de Caesarea, fără să părăsești o clipă grădinile înfloritoare... Unde existau grădini, exista neapărat și apă. Unde este acea apă acum?“

„Și dumneata ce-ai putea face?“ a întrebat Thomson.

„Dacă aș fi [acolo] cu armata britanică, aș putea să le arăt tehnicienilor unde să foreze. Garantez că ar găsi suficientă apă pentru armată, fără să mai trebuiască să aducă vreo picătură măcar din Cairo.“[293]

Impresionat, Thomas a decis să îl trimită pe Aaronsohn la cartierul general central al armatei britanice, Statul-Major General de pe Whitehall Street. Acolo, un tânăr maior, Walter Gribbon, a primit ordinul de a scoate mai multe informații de la agronom, ca un prim pas înainte de a se lua o hotărâre în privința lui. În 28 octombrie, la trei zile după ce sosise la Londra, Aaronsohn le scria fratelui său Alexander și surorii sale

Rivka, la New York. Pe lângă sentimentul de mare ușurare de a fi ajuns în sfârșit în Anglia — „în ultimele nopți am dormit liniștit, fără să mai am coșmaruri“ —, recunoștea ca avea o undă de regret:

„Aici, am avut norocul să întâlnesc urechi receptive și minți deschise. Am motive să cred că, dacă prietenii noștri [britanici] ar fi fost mai bine informați și mai din timp, ar fi acționat în consecință. Dacă eu aș fi venit mai devreme, aș fi putut probabil să servesc mai bine cauza noastră, să cruț țara noastră de unele suferințe și să aduc servicii mai eficiente prietenilor noștri.“[294]

Când scria aceste rânduri, Aaronsohn nu bănuia ce avea să-i mai rezerve viitorul. În ziua precedentă, în timp ce răspundea întrebărilor lui Walter Gribbon, în birou a intrat un bărbat de vreo treizeci și ceva de ani, un pic bucălat, care a asistat un timp la discuții. Profitând de o pauză în interogatoriu, vizitatorul l-a întrebat pe Aaronsohn ce părere avea despre sionism și care era poziția lui în galaxia gândirii politice evreiești. Necunoscutul a ascultat cu atenție și, înainte de a pleca, i-a dat lui Aaronsohn o carte de vizită, rugându-l să aibă amabilitatea și să vină la adresa indicată, la nouă și jumătate dimineața, peste trei zile. Aaronsohn a acceptat imediat. Adresa de pe cartea de vizită era Broadway Gate 30, reședința din Londra a parlamentarului pentru Hull Central, sir Mark Sykes.

*

În 15 noiembrie 1916, generalul de brigadă Gilbert Clayton se afla într-o dilemă tipică relației dintre un subaltern și ofițerul său superior în grad: cum să saboteze planurile șefului său, fără să se afle că era opera lui. Dificultățile lui Clayton veneau, în plus, și din faptul că, pentru a pune la cale un plan fezabil, avea nevoie să discute de urgență cu unul dintre propriii lui subalterni, căpitanul T. E. Lawrence. Din păcate, era

imposibil să ia legătura cu Lawrence, care se afla undeva pe intervalul fâșiei de peste o mie șase sute de kilometri de deșert și orașele de pe malurile Nilului, care se găseau între Khartoum și Cairo.

Problema era că, din nou, Reginald Wingate făcea lobby la Londra pentru o intervenție militară pe scară largă în Arabia, iar de data asta sugera că atât Lawrence, cât și șeicul Faysal erau în favoarea unei asemenea operațiuni. Până când Lawrence nu reapărea la Cairo, el nu avea cum să afle ce îi spusese acesta lui Wingate, iar din această cauză nu știa cum să procedeze pentru a zădărnici planul.

Indiferent ce cale ar fi ales totuși, Gilbert Clayton avea un avantaj intrinsec special. Și asta din cauză că în labirintul de birocrații cu atribuții ce se întretăiau și se suprapuneau unele cu altele, pe care britanicii îl creaseră în timpul războiului în Egipt, nimeni nu mai știa exact unde începeau îndatoririle de serviciu ale lui Clayton și unde se terminau. Această incertitudine îi fusese de mare folos maestrului spionajului britanic — omul cu mustață subțire și un aer nonșalant — în diverse crize trecute și avea să-i fie de folos din nou.

La începutul războiului, Clayton fusese șeful serviciului de informații al armatei britanice din Cairo, având astfel în subordine unitatea din care făceau parte Lawrence și ceilalți „Băgăreți“, care se instalaseră la hotelul Savoy la sfârșitul anului 1914. La rândul lui, Clayton fusese subordonat autorității civile britanice din Egipt, înaltul comisar Henry McMahon. Pentru a simplifica lucrurile, toți în ultimă instanță țineau de Foreign Office, la Londra.

Lanțul convențional de comandă a căpătat aspecte tulburi și controversate, când Egiptul a devenit principala scenă de pregătire pentru operațiunile armatei britanice contra Imperiului Otoman, care intrau sub egida Ministerului de

Război. În inevitabila dispută pentru supremație dintre administrația britanică locală și generalii Forței Expediționare Egiptene, veniți din afară, unitățile de informații militare care țineau de Ministerul de Război — Cairo fusese brusc invadat de ele — nu vedeau de ce ar fi tolerat existența unei unități de aceeași factură care depindea de Foreign Office. Tensiunile s-au agravat și mai mult când „Băgăreții“ lui Clayton au primit un mandat mai clar la începutul anului 1916 și au fost declarați instituție separată, sub denumirea de Biroul Arab. Luni de zile după aceea, generalul Archibald Murray, comandantul Forței Expediționare Egiptene, a încercat în zadar să smulgă unitatea lui Clayton de sub subordonarea lui McMahon, pentru ca până la urmă să se resemneze cu un vag rol de supervizare.

Dar în bătălia pentru supremație în Cairo erau angajate de fapt trei personalități și, pentru ca disputa să fie și mai vioaie, cel de-al treilea „combatant“ se afla la aproximativ o mie șase sute de kilometri depărtare, în Khartoum. Reginald Wingate, guvernatorul general al Sudanului, era totodată *serdarul* sau comandatul suprem al armatei egiptene, o forță militară cu totul diferită de Forța Expediționară Egipteană a lui Murray. Așa cum se poate bănui, cei trei bărbați — McMahon, Murray, Wingate — nu se prea agreau între ei, iar pe lângă intrigile urzite unul contra altuia, mai erau și birocrațiile rivale din Londra și India britanică, fiecare cu interesele, aliații și adversarii ei în capitala egipteană. Peste toate astea, mai era și guvernul egiptean indigen oficial pe care, deși complet neputincios, diverși oficiali britanici simțeau nevoia periodic să pretindă că îl consultă, ca să poată păstra aparențele că dorințele locuitorilor din Egipt erau cumva luate în seamă.

În toată această încâlceală de nepătruns, un nume reușea să reapară cu o regularitate surprinzătoare: Gilbert Clayton. În toamna anului 1916, maestrul în arta spionajului era

concomitent șeful Biroului Arab (subordonat lui McMahon), „agentul din Cairo al serdarului“ (Wingate) și ofițerul de legătură principal între Forța Expediționară Egipteană (Murray) și administrația civilă britanică din Egipt (McMahon). În timpul său liber, coordona de asemenea o rețea de spionaj intern, care îi supraveghea atât pe liderii disidenților locali, cât și pe reprezentanții guvernământului egiptean indigen, o sarcină simplificată prin faptul că adesea cele două categorii erau una și aceeași. Așa cum Lawrence avea să scrie mai târziu despre Clayton: „Nu era ușor să captezi influența lui. [Clayton] era ca apa, sau ca uleiul care se ridică la suprafață, strecurându-se pe tăcute și insistent prin orice. Nu era posibil să spui unde Clayton era și unde nu era, sau în ce măsură un lucru era, de fapt, opera lui“.[295]

În mod paradoxal, ținând seama de acțiunea de sabotare a diverșilor lui rivali profesionali la care se gândea în acel noiembrie, Gilbert Clayton, personal, era cel mai apropiat de Wingate. Fiind un bărbat elegant la vreo cincizeci și ceva de ani, cu o mustață albă spilcuită, Wingate era o figură legendară în Africa de Est, unde luptase împreună cu Kitchener împotriva revoltei mahdiste la sfârșitul anilor 1890, rămânând în continuare acolo, în postul de guvernator al Sudanului britanic, în următorii șaptesprezece ani. Iar timp de cinci ani, Clayton fusese secretarul personal al lui Wingate în Khartoum și rămăsese profund impresionat de sagacitatea politică a acestui om. Serdarul fusese, de asemenea, unul dintre primii conducători britanici din regiune care să fi înțeles importanța Revoltei Arabe, în vara anului 1916, și militase neobosit pentru promovarea cauzei rebelilor în rândul demnitarilor de la Londra.

Obstacolul recurent în calea acestui scop îl constituia însă faptul că aproape toate informațiile lui Wingate despre Arabia

veneau fie de la cei doi subalterni ai săi din Sudan pe care îi trimisese acolo, Cyril Wilson și Alfred Parker, sau de la colonelul Édouard Brémond. De la aceștia trei, serdarul auzise o permanentă litanie despre incompetența rebelilor, o nesfârșită pledoarie în favoarea desfășurării unei ample forțe armate a Aliaților. Dar practic toți membrii Biroului Arab se opuneau cu tărie acestor puncte de vedere și, cumva în speranța de a putea impune o nouă perspectivă asupra lucrurilor, Clayton aranjase să-l trimită pe T. E. Lawrence în misiunea lui de informare în Hejaz, în luna octombrie. Așa cum Clayton anticipase, vizita îl convinsese pe Lawrence că intervenția militară în peninsulă ar fi o prostie — or tot din același motiv aprobase și ca Lawrence să facă un ocol prin Khartoum, pentru a-l informa direct pe Wingate.

La început, stratagema a părut să dea roade. Lawrence a sosit în Khartoum în 7 noiembrie, la doar câteva zile după ce prima solicitare a lui Wingate pentru o intervenție militară fusese respinsă de Comitetul de Război, iar ceea ce i-a spus Lawrence pare să-l fi calmat. Impresionat negreșit de cunoștințele lui Lawrence despre lumea arabă și despre ceea ce îi relatase în privința capacităților defensive ale trupelor lui Faysal, Wingate i-a telegrafiat lui Clayton în aceeași zi, prezentându-i detaliile unui plan schimbat radical: să-l îndemne pe Brémond să își trimită consilierii tehnici în Hejaz, dar fără miile de soldați britanici ca protecție, și să le dea oamenilor lui Faysal „sprijinul moral și material (avioane, tunuri și mitraliere) necesar pentru a le permite să își continue defensiva [*sic*] pe dealuri“.[296]

Dar dacă Clayton a crezut că prin asta lucrurile se rezolvaseră, în scurt timp și-a dat seama că se înșelase. A doua zi, 8 noiembrie, guvernul Franței ceruse insistent Comitetului de Război să își reconsidere decizia, subliniind că, deși

Brémond era nerăbdător să își trimită tehnicienii militari la Rabegh, „aceștia nu puteau constitui acea forță de luptă pe care ar reprezenta-o infanteria britanică. A trimite aceste unități franceze la Rabegh, fără escortă, ar însemna riscul de a fi sacrificate inutil, lăsând astfel în mâinile turcilor tunurile și mitralierele destinate armatei Șerifului“.[297]

În telegrama trimisă la scurt timp după aceea, Wingate își arătase din nou sprijinul pentru argumentul francez/Brémond, chiar dacă oarecum temperat de influența lui Lawrence. Din moment ce era posibil ca Faysal să blocheze pe cont propriu o înaintare a turcilor spre Rabegh, cum susținea Lawrence, Wingate sugera ca o brigadă britanică să fie pregătită pentru desfășurare, dar să nu fie trimisă pe țărm decât „în ultimul moment“. În continuare, serdarul făcea cunoscut faptul că această strategie fusese aprobată de către singurul ofițer britanic care fusese efectiv pe linia frontului, căpitanul Lawrence.[298]

Clayton, citind această telegramă în Cairo, nu prea mai înțelegea nimic. Lawrence lucra de suficient timp în cadrul armatei, încât să știe deja că o forță pregătită pentru desfășurare *va fi* desfășurată, provocând astfel exact situația nedorită — implozia Revoltei Arabe —, pe care o prezisese el. Cum fusese posibil ca Lawrence să își dea consimțământul pentru așa ceva? Dar era o întrebare fără un răspuns imediat. Lawrence plecase din Khartoum în 11 noiembrie, iar până nu ajungea înapoi la Cairo nu se putea lua legătura cu el. Între timp, Comitetul de Război, sub presiunea intensă a francezilor, reflecta la următoarea mișcare.

Nu există nicio consemnare privitoare la discuția care a avut loc între Clayton și Lawrence, la Biroul Arab, în 16 noiembrie, și nici ei nu au dat detalii despre acea întâlnire în scrierile lor ulterioare. Din câte se povestește, se pare că

Lawrence ori a susținut că Wingate îl înțelesese cumva greșit, ori, dacă a recunoscut totuși că fusese de acord cu planul lui Wingate, a pretins probabil că în viziunea lui era vorba despre un scenariu doar ipotetic.

Dar, presupunând că Lawrence s-a exprimat echivoc în privința întâlnirilor lui cu Wingate, mai există o explicație plauzibilă. În 6 noiembrie, ziua dinainte ca el să ajungă la Khartoum, s-a anunțat că Henry McMahon urma să fie destituit din funcția de înalt comisar al Egiptului și să fie înlocuit cu Reginald Wingate. Această știre îl punea pe Lawrence într-o situație neplăcută în Khartoum; se afla în fața celui mai mare adept al intervenționismului militar, din structura de putere a Marii Britanii, dar care pe deasupra urma să-i devină și mare șef. Cunoscând aceste lucruri, cel mai verosimil scenariu era ca Lawrence să fi fost de acord cu propunerea lui Wingate, când s-a aflat față în față cu el la Khartoum, dar nutrind totodată speranța că va putea să contribuie la contracararea planului, odată ce va fi ajuns înapoi în atmosfera mai prielnică din Cairo.

Neîndoielnic, exact asta s-a și apucat să facă acum. La sfârșitul întrevederii cu Clayton în 16 noiembrie, Lawrence s-a întors în biroul lui și a redactat rapid un nou memoriu despre situația din Hejaz, un text atât de tăios și de sec, încât nu mai lăsa loc de confuzii sau interpretări greșite. Din punctul de vedere al lungimii, nu există probabil niciun alt document care să fi influențat mai profund efortul de război britanic din Arabia decât acea notă de serviciu, de patru pagini, pe care i-a înmânat-o lui Gilbert Clayton a doua zi.

În acel memoriu, Lawrence a expus și a demolat practic, punct cu punct, fiecare argument pentru o amplă prezență armată a Aliaților în Arabia — și a făcut acest lucru întorcând propriile argumente ale intervenționiștilor contra lor. Deși era poate adevărat că arabii nu ar putea apăra Rabeghul dacă turcii

ar străpunge liniile de apărare din munți ale lui Faysal, sublinia el, atunci la fel de adevărat era că nici vreo forță armată a Aliaților, ținută undeva în rezervă, cum propunea Wingate, nu ar putea face acest lucru. Și asta din cauză că, odată ce ar trece de acei munți, turcii ar ajunge în orașul portuar în numai patru zile, altfel spus, prea repede pentru ca o forță armată, fie ea și complet pregătită de intervenție în Egipt, să poată fi adusă și desfășurată pentru luptă în timp util.

Rămânea totuși argumentul în favoarea unei desfășurări de forțe acum, când oamenii lui Faysal aveau încă pozițiile avantajoase în munții, însă problema aici era neîncrederea adânc înrădăcinată a arabilor. „[Arabii] sunt foarte buni prieteni cu noi, atâta vreme cât le respectăm independența“, scria Lawrence. „Sunt profund recunoscători pentru ajutorul pe care li l-am dat, dar se tem ca nu cumva să ridicăm pretenții asupra lor ulterior. Ne-am însușit prea multe țări musulmane, încât să mai poată crede cu adevărat că am fi complet dezinteresați și le este cumplit de frică de o ocupație engleză a Hejazului. Dacă britanicii, cu sau fără aprobarea Șerifului, ar debarca la Rabegh o forță armată suficient de puternică încât să... organizeze o poziție fortificată acolo, [arabii], sunt convins, ar spune «am fost trădați» și s-ar împrăștia la corturile lor.“[299]

Acesta era, desigur, același argument fundamental pe care alți anti-intervenționiști îl susținuseră constant, însă Lawrence a avut posibilitatea să îi dea o turnură complet nouă, grație observațiilor făcute direct la fața locului, în peninsulă. Așa cum descoperise în timpul călătoriei spre tabăra lui Faysal, existau și alte surse de apă în munții de deasupra Rabeghului, despre care, până atunci, nimeni nu știuse. Dacă rezistența arabilor din acei munți se prăbușea — ceea ce s-ar petrece negreșit în cazul unei intervenții a Aliaților —, turcii ar putea să profite de acele surse de apă pentru a ocoli complet Rabeghul și a continua

direct spre Mecca nestingheriți. În acest scenariu, orașul portuar, până atunci un punct strategic vital, nu ar mai servi la nimic.

Dar Lawrence nu isprăvise încă. Știind că, în realitate, colonelul Brémond și superiorii săi pe linie ierarhică erau principalii agenți din spatele presiunii intervenționiste — și după toate probabilitățile ar continua aceste presiuni, indiferent ce ar decide Comitetul de Război în timpul acestei recente confruntări —, Lawrence s-a apucat să le desființeze raționamentul prin care susțineau necesitatea unei forțe de protecție britanice pentru unitatea lor militară de tehnicieni din Rabegh. Dacă turcii ar străpunge prin munți pentru a înainta spre Rabegh, susținea el, Aliații tot ar mai avea un răgaz de patru zile până ca inamicul să ajungă acolo. În acest scenariu, marina regală ar avea timp mai mult decât suficient pentru a-i evacua pe cei două sute de consilieri militari francezi, însă probabil nicidecum îndeajuns timp pentru a evacua și mii de soldați britanici, plus prețiosul lor material de război. În mod ciudat, acest inconvenient flagrant din argumentul francezilor nu pare să fi fost remarcat de nimeni până atunci.

Doar că, susținea Lawrence, planul francezilor nu fusese niciodată să apere Rabeghul, de fapt, ci mai degrabă să își consolideze scopurilor lor imperialiste în Orientul Mijlociu, încercând pentru asta să distrugă din interior Revolta Arabă: „Ei spun: «Mai presus de toate, arabii nu trebuie să cucerească Medina. Lucrul acesta poate fi garantat dacă o forță armată aliată ar debarca la Rabegh. Efectivele tribale vor pleca acasă, iar noi vom rămâne singurul sprijin al Șerifului de la Mecca. La sfârșitul războiului, îi vom da Medina drept recompensă». Aceasta este desigur o politică bine definită, în concordanță cu planurile lor mai ample“, însă rezultatul, susținea el, ar fi ca

„forța armată franco-britanică [să rămână] ca un monument al deznădejdii pe plaja prăfoasă din Rabegh“.[300]

Era uluitor să formulezi o asemenea acuzație contra celui mai apropiat aliat al Marii Britanii, pornind de la o extrapolare — și o interpretare destul de confuză — a ceea ce colonelul Brémond îi spusese lui Lawrence în Jiddah. Dar poate nu era chiar atât de uluitor pentru comandanții armatei britanice, care începuseră să aibă tot mai multe resentimente și suspiciuni la adresa aliaților lor francezi. Pe frontul de vest, britanicii erau cei care purtau majoritatea luptelor — și dădeau majoritatea morților —, întrucât armata franceză, dur lovită și împuținată, încerca să se refacă. În ultimele cinci luni, într-o campanie militară menită să elibereze garnizoana franceză din Verdun, greu lovită de inamic, generalul britanic Douglas Haig își trimisese armata, în mod repetat și zadarnic, contra fortificațiilor germane din lungul râului Somme; cei 400000 de britanici morți și răniți în bătălia de pe Somme reprezentau dublul pierderilor suferite de francezi. La un nivel mai local, orice comandant britanic, care era la curent cu modul în care francezii blocaseră în mod repetat planul atacului de la Alexandretta, precum și cu permanenta lor ambivalență în privința viitoarei ofensive britanice din Palestina — o ambivalență născută din temerile că, în cazul unei victorii, britanicii ar ajunge în regiuni pe care francezii le revendicau pentru ei în lumea postbelică —, era pregătit să aprobe automat aproape orice învinuire vizând perfidia galică. Bineînțeles, acuzația lansată de Lawrence avea toate prerogativele pentru a fi agreată de segmentul imperialist al guvernului britanic, dornic să elimine cumva Franța complet din Orientul Mijlociu.

Prin efectul pe care l-a avut, memoriul lui Lawrence a făcut ca problema unei desfășurări de trupe aliate în Arabia să treacă din contextul ei militar într-unul politic. Mai precis, demnitarii

britanici care erau în favoarea unei intervenții armate riscau acum să cadă fără să știe într-o capcană abil ticluită de francezi, cu scopul dublu de a sabota Revolta Arabă și, prin devierea unor trupe britanice în Arabia, de a șubrezi ofensiva britanică în Palestina. În toamna anului 1916, cu greu s-ar fi putut concepe vreo acuzație mai injurioasă la adresa reputației unui ofițer britanic decât aceea de marionetă a francezilor, aceasta era în esență și acuzația pe care Lawrence i-o punea în față lui Reginald Wingate, chiar dacă în mod indirect.

Dar ce era de făcut totuși cu un asemenea document incendiar? Aceasta era noua dilemă cu care se confrunta Gilbert Clayton în dimineața de 17 noiembrie. Întrucât Lawrence lucra în cadrul Biroului Arab, procedura standard prevedea ca memoriul să ajungă întâi la coordonatorul unității, Henry McMahon. Asta ar fi însemnat să bată la uși deschise, în plus, ținând seama că McMahon era deja pe picior de plecare din postul de înalt comisar, influența lui în privința acelui document era mai degrabă redusă. Pe de altă parte, Clayton avea opțiunea de a i-l trimite lui Reginald Wingate, în speranța că serdarul ar înțelege într-un final cât de greșite erau soluțiile lui intervenționiste și ar schimba macazul — doar că Lawrence tratase cu atâta deriziune planul privind forța armată de rezervă, încât exista riscul ca omul care îl concepuse să se zbârlească rău.

Dar în materie de dispute politice interne, uneori dușmanul cel mai înverșunat poate deveni un aliat temporar. De când sosise la Cairo, generalul Archibald Murray își propusese să îl controleze sau să îl neutralizeze pe Gilbert Clayton, cu Biroul lui Arab cu tot, în orice mod cu putință. Într-un acces de supărare după ce dăduse greș în încercarea de a trece biroul în subordinea lui, Murray mersese până într-acolo încât să le interzică propriilor lui unități de informații militare să mai

coopereze cu organizația lui Clayton.[301] Mult mai interesantă pentru Clayton, în 17 noiembrie, era implacabila împotrivire a lui Murray de a trimite trupe în Arabia. Își afirmase răspicat aceste opinii la o conferință comună a agențiilor de informații în luna septembrie.

„Nu are niciun rost să-mi spui mie că tu vrei doar asta și asta“, se burzuluise el la subalternul lui Wingate, Cyril Wilson. „Din experiența de război și din experiența campaniilor recente, este absolut clar că odată ce începi, pe urmă crești. Începi cu o brigadă, brigada aceea vrea ceva artilerie, apoi avioane și cămile. Apoi vine cererea ca forța armată respectivă să fie mutată în alt punct, cam la șaisprezece kilometri, care trebuie apărat cu orice preț. Și așa campania crește.“[302]

Având toate acestea în minte, Clayton s-a gândit pesemne că Archibald Murray ar putea să fie exact omul care să știe ce să facă până la urmă cu memoriul lui Lawrence.

Pentru comandantul Forței Expediționare Egiptene, raportul acesta de patru pagini a fost probabil ca un dar nesperat. Avea acum în față o analiză exactă, care demonta argumentul intervenției militare, bazându-se pe caracteristicile intrinseci ale unei asemenea operațiuni, și, mai mult chiar, insinua sumbru că totul ar fi o uneltire a francezilor. A dat ordin ca autorul raportului să se prezinte imediat în biroul lui.

Archibald Murray era un om recunoscut pentru nervozitatea lui. În primele zile după începerea războiului, își pierduse cunoștința la un moment dat din cauza stării de tensiune permanentă, un incident care făcuse vâlvă la nivelul înaltului comandament britanic și, probabil, contribuise la retrogradarea lui din funcția de șef al statului-major al armatei, poziția numărul doi în ierarhia militară, în 1915. Transferul lui în Egipt nu păruse să amelioreze lucrurile, așa cum a descoperit și Lawrence când, dând curs somației de a se prezenta la

cartierul general al lui Murray în acea zi, a fost interceptat de adjunctul lui Murray, generalul Lynden-Bell. Lawrence povestea: „Am rămas uimit când, imediat ce am intrat, [Bell] a sărit în picioare, s-a repezit în față și m-a prins de umăr, șoptindu-mi: «Bagă de seamă să nu-l sperii; să nu uiți asta!»“ Sarcina lui Lawrence, l-a instruit Bell, era să-i prezinte lui Murray „un tablou liniștitor al situației, dar care să nu fie nici prea roz, din moment ce nu-și puteau permite exagerări în nicio direcție“.[303]

Lawrence pare să fi reușit acest număr de echilibristică delicată, când în cele din urmă a fost adus în fața lui Murray. Și, în ciuda reputației de a fi extrem de irascibil, imediat s-a văzut limpede că, în materie de intervenții birocratice, Murray avea o mână foarte sigură. La scurt timp după ce Lawrence a plecat din biroul lui, Murray i-a trimis o telegramă lui Wingate: „Tocmai m-am văzut cu Lawrence, care a revenit după vizita la Faysal, iar opinia lui, pe care înțeleg că dumneata și Faysal o susțineți, este atât de vehementă împotriva trimiterii de soldați albi în Arabia, încât mă încumet să îți sugerez să iei în considerare dacă [Șeful Statului-Major Imperial, William Robertson] nu ar trebui să fie informat imediat“.[304]

Poate că această sugestie făcută lui Wingate se dorea mai degrabă un fel de înfloritură retorică, din moment ce Murray îi trimisese deja lui Robertson raportul lui Lawrence cu cincisprezece minute în urmă. Cât despre o concordanță între opiniile lui Wingate și cele ale lui Lawrence, Wingate nu prea ar fi avut cum să analizeze acest aspect, având în vedere că Murray nu se sinchisise să-i trimită și lui o copie a memoriului.

La Londra, raportul lui Lawrence a avut mare efect, fiind difuzat rapid în eșaloanele ierarhice superioare ale Ministerului de Externe și, respectiv, de Război. Așa cum se întâmplă îndeobște în asemenea cazuri, cei care erau de acord

cu raportul au șlefuit rapid biografia autorului, ca să dea greutate afirmațiilor lui. În 19 noiembrie, generalul Robertson, nicidecum un fan al intervenției militare în Arabia, a înaintat raportul în atenția cabinetului, descriindu-l pe autorul documentului drept un om „despre care se spune că îi cunoaște îndeaproape pe turci și pe arabi“.[305]

Pentru unii membri ai cabinetului nefamiliarizați cu încâlcelile politicii din Arabia, e posibil ca aspectul cel mai persuasiv al memoriului să fi fost tendința lui antifranceză. Interesant este că demnitarul care a încercat să contracareze acest efect a fost tocmai Mark Sykes. „Afirmația căpitanului Lawrence cu privire la atitudinea francezilor față de arabi“, se plângea el la Foreign Office, „și referirea lui la unele planuri mai ample ale politicii lor sunt, pesemne, rezultatul unei înțelegeri greșite, fie din partea căpitanului Lawrence în privința francezilor, ori din partea ofițerilor francezi în privința intențiilor guvernului lor, întrucât pare să nu se potrivească nicidecum cu nimic din ceea ce s-a spus sau s-a gândit aici ori la Paris.“[306]

Dar Sykes era o voce singuratică și nu avea cum să le țină piept demnitarilor antifrancezi/anti-intervenționiști, care acum își aveau propriul „expert“ la fața locului, cu care să se laude. Henry McMahon și-a alăturat eforturile în sprijinul aceleiași campanii, într-o telegramă trimisă lui Charles Hardinge, subsecretarul permanent al Ministerului de Externe. Menționând că el se temuse întotdeauna că o intervenție militară a Aliaților în Arabia ar putea coroda moralul arabilor, McMahon scria că Lawrence, „despre care știu că este un observator foarte perspicace, a confirmat opinia mea în această privință. Mai mult, mi-a povestit, așa cum neîndoielnic vei auzi de la Serdar [Wingate], că francezii au aceeași părere, și că exact din acest motiv amplifică pericolele prezentei situații și

pledează pentru o operațiune la Rabegh. Colonelul Brémond, într-un moment de sinceritate, a ajuns chiar până acolo, încât să-i spună lui Lawrence că obiectivul francezilor era să dezintegreze astfel forța rebelilor arabi... Nu strică să ne reamintim acest lucru în orice propunere pe care francezii ar putea să o facă acum sau mai târziu cu privire la asistența noastră comună acordată Șerifului [de la Mecca]“.[307]

În tot acest tumult, „acțiunile“ lui Lawrence au crescut chiar și printre ofițerii din statul-major al armatei regulate de la Cairo, care până atunci priviseră cu dispreț atât Biroul Arab, cât și pe el ca persoană. „Au început să fie politicoși cu mine“, scria el, „și să-mi spună că am fost perspicace, cu un stil caustic, și integru.“[308]

În fața unui asemenea asalt, Comitetul de Război a îngropat din nou, pe tăcute, propunerea Rabegh, dar nu înainte de a se fi petrecut un ultim incident nostim. Abia în 21 noiembrie, la patru zile după ce memoriul lui Lawrence a ajuns la Londra, a văzut și Reginald Wingate în fine analiza cu care se presupunea că era întru totul de acord. După telegrama lui furioasă, prin care cerea socoteală de ce el fusese scos din circuitul informațional, Comitetul de Război l-a dojenit blând pe Murray pentru omisiunea de a nu-i fi cerut întâi opinia lui Wingate, sugerând că „există se pare o lipsă de coordonare în [această] chestiune“.[309]

Murray nu s-a lăsat mai prejos. „Am avut întotdeauna o grijă deosebită ca Serdarul să fie pe deplin informat de tot ceea ce fac eu“, a telegrafiat el înapoi la Londra, „și din câte cunosc eu lucrăm în strânsă colaborare. Poți să te bizui pe mine în această privință. Referitor la raportul lui Lawrence. Întrucât Lawrence a venit la mine exact după ce stătuse câteva zile cu Serdarul, am dedus firește că acesta cunoștea în întregime toate constatările lui Lawrence. De fapt, Lawrence m-a informat în

acest sens.“[310]

Aaron Aaronsohn avea obiceiul să țină evidența exercițiilor fizice pe care le făcea zilnic — cât timp mergea cu bicicleta, câți kilometri parcurgea pe jos — și să noteze datele în jurnalul lui. Era un tic deprins de-a lungul permanentului său efort, rareori încununat de succes, de a slăbi în greutate, însă de data asta lungile plimbările pe care le făcea prin Londra aveau și o altă menire: un mod de a uita de înnebunitoarea inerție a guvernului britanic. Așa cum nota în jurnalul său, în data de 11 noiembrie 1916, o zi în care străbătuse pe jos aproape douăzeci de kilometri: „Dacă aș reflecta continuu la toată această situație, cred că mi-aș pierde mințile. Câtă lentoare în decizii! În curând, se vor face două luni de când am plecat din Berlin și, după atâta timp, nimic important nu s-a făcut pentru a-i descoperi [*sic*] pe oamenii din Athlit“.[311]

Desigur, savantul făcuse ceea ce se aștepta de la el. În cele aproape trei săptămâni de când se afla la Londra, întocmise două lungi rapoarte pentru gazdele lui britanice, unul relatând situația cumplită a armenilor din Siria, celălalt descriind condițiile din interiorul Palestinei. Cel de-al doilea raport, conținând patruzeci și șase de pagini, le oferea britanicilor cea mai cuprinzătoare analiză, probabil, din interiorul vreunei regiuni a Imperiului Otoman, de când începuse războiul. Pe lângă o sinteză a situației economice și politice a provinciei, Aaronsohn descria amănunțit criza medicală și de sănătate din Palestina, starea drumurilor și a căilor ferate, înșirând meticulos amplasarea și mărimea fiecărei garnizoane turcești de pe coasta Siriei. Menționa chiar și câți jandarmi număra în acel moment poliția din Beirut și ce fel de arme aveau.

Cu toate acestea, în continuare Aaronsohn era plimbat permanent de la un birou la altul, de la un minister la altul, cerându-i-se în mod repetat să povestească totul de la început.

Din nicio direcție, se părea, nu se profila vreo tentativă de a-l trimite înapoi în teatrul de război, darămite de a încerca să se intre în contact cu rețeaua lui de spioni din Palestina.

Parțial, acest lucru era cu siguranță consecința unei stupidități birocratice, dar probabil mai era în plus și un fel de neîncredere colectivă a oficialităților britanice în privința informațiilor care le fuseseră puse la dispoziție. Atunci, ca și acum, agenții de informații erau învățați să obțină mici crâmpeie de date de la o mare varietate de surse și să încerce să le alipească pentru a forma un portret; era ceva foarte neobișnuit, chiar dubios, să primești un asemenea calup de informații dintr-o singură mișcare. O contribuție la această atitudine o avea și doza de antisemitism care prevala în guvernul britanic la acea vreme — ceea ce stabilea din start că nu trebuia să ai încredere deplină într-un evreu până nu se dovedea că merita acest lucru. În zona spionajului, lucrul acesta ducea la un paradox greu de depășit. Într-o analiză întinsă pe zece pagini a raportului lui Aaronsohn despre Palestina, un ofițer de informații de la War Trade Intelligence Departament admitea că informațiile erau „foarte corecte“, acolo unde puteau fi verificate, dar nota de asemenea că informatorul era un sionist și „un evreu provenit din România“. Această descriere valida aparent concluzia agentului: „Bineînțeles, noi nu cunoaștem obiectivul vizitei lui în această țară, însă e posibil să fie un observator la fel de bun al lucrurilor de aici, așa cum a fost și în Turcia, și un furnizor de informații privind condițiile din Anglia, dacă ar fi să ajungă înapoi în Turcia“.[312]

Firește, Aaronsohn nu avea cum să știe toate astea. În schimb, pe măsură ce interminabila tergiversare la Londra se tot prelungea, savantul a început să se frământe din ce în ce mai mult la gândul că, poate, problema izvora din conversația pe care o avusese pe Broadway Gate 30, în data de 30

octombrie.

Dând curs invitației de a-i face o vizită lui Mark Sykes, Aaronsohn se prezentase la locuința acestuia din Londra, exact la ora nouă și jumătate. După ce s-au instalat în biroul mobilat elegant, celor doi bărbați li s-a alăturat în curând un al treilea. Acesta era Gerald FitzMaurice, fostul dragoman de la ambasada britanică din Constantinopol și unul dintre principalii colaboratori ai lui Sykes în structurile guvernamentale britanice. Aaronsohn nu a furnizat prea multe detalii despre subiectul conversației de o oră și jumătate — „am discutat despre sionism“, nota el în jurnalul lui —, însă inițial rămăsese cu impresia că totul mersese foarte bine. După câteva săptămâni însă, când se făcea aproape o lună de când se afla în Londra, a început să aibă dubii și să facă diverse presupuneri. „Am fost probabil prea deschis cu ei“, scria el în 24 noiembrie, „și au luat asta drept un artificiu. Sau au fost prinși de alte probleme sau au preferat să ignore dinadins. Sau poate au considerat că fusese o naivitate din partea mea.“[313]

În realitate, nici că s-ar fi putut ca temerile lui să fie mai neîntemeiate. Chiar dacă se ferea să facă publică viziunea lui, Mark Sykes se număra printre cei câțiva demnitari britanici influenți care începuseră să se gândească la crearea unei enclave evreiești în Palestina. Mai mult chiar, Sykes vedea în Aaron Aaronsohn omul care ar putea juca un rol semnificativ pentru punerea în operă a acestei idei.

Parțial, motivul lui Sykes izvora din religiozitate. Fiind un catolic evlavios, pentru el revenirea vechiului trib al lui Israel în Țara Sfântă era o modalitate de a corecta o nedreptate de aproape două mii de ani. Această concepție căpătase un nou patos și o nouă urgență, odată cu masacrele săvârșite în rândul armenilor. În opinia lui Sykes, prin continuarea acelor atrocități, Imperiul Otoman arătase că era incapabil să își

protejeze minoritățile religioase. La sfârșitul războiului, Palestina, Țara Sfântă a evreilor și a creștinilor, va fi scoasă din acel imperiu, iar eșecul cruciadelor va fi îndreptat.

Dar nu era doar religiozitate; Sykes vedea, de asemenea, posibilitatea unui uriaș avantaj politic. În lumea occidentală, evreii erau o prezență influentă, dar profund divizată, majoritatea preferând deocamdată să rămână neutri în război sau să se situeze de partea Puterilor Centrale. O cauză esențială era includerea în Antanta a Rusiei, unde regimul țarist era notoriu pentru atitudinea lui antisemită; chiar și mulți evrei britanici aveau rețineri în a susține o alianță care includea regimul detestabil de la Petrograd. Dacă Antanta și-ar declara public sprijinul puternic pentru o patrie a evreilor în Palestina, considera Sykes, opinia evreimii internaționale s-ar întoarce inevitabil în favoarea Triplei Înțelegeri. În continuare, pledoaria evreilor americani — un electorat mic, dar puternic — ar putea constitui, în sfârșit, impulsul necesar pentru intrarea Statelor Unite în război.

Această idee fusese promovată deja de către un demnitar britanic mult mai influent decât Mark Sykes. În martie 1915, ministrul de interne, Herbert Samuel, propusese cabinetului ca Palestina să devină protectorat britanic la încheierea războiului, iar emigrația evreilor să fie încurajată activ, în vederea creării unei enclave evreiești majoritare.[314] Dar acea rezoluție a fost rapid și discret respinsă de cabinet — posibilele ramificații ale unui asemenea demers capital fiind inimaginabil de vaste —, dar ideea persistase. Când a primit sarcina de a pune la punct un acord, împreună cu Georges-Picot, privind organizarea statală a Orientului Mijlociu postbelic, Mark Sykes reluase ideea.

Imediat a apărut un obstacol latent. În corespondența lui cu emirul Hussein, Henry McMahon enumerase explicit toate

teritoriile ce urmau să fie excluse de sub suveranitatea unui stat arab sau să facă obiectul unor negocieri ulterioare, însă nicăieri nu menționase — darămite să mai fi formulat vreo revendicare în acest sens — Palestina. O lectură atentă a acelei corespondențe, așadar, nu putea decât să conducă la concluzia că Palestina urma să facă parte din noul stat arab independent. Lucrul acesta nu era o piedică atât de mare totuși, în ceea ce îl privea pe Mark Sykes; din moment ce el și Georges-Picot ignorau oricum majoritatea celorlalte promisiuni făcute lui Hussein în operațiunea lor de împărțire a Orientului Mijlociu pe imperii, ce mai conta dacă adăugau și Palestina în amestecul general?! Într-un bruion al Acordului Sykes-Picot, această provincie a Siriei fusese prevăzută să intre sub „administrația internațională“ a Angliei, Franței și Rusiei.

Dar nici măcar acest aranjament nu putea înlesni formarea statului evreiesc sub protectorat britanic la care visa Sykes, și nici nu putea reprezenta o soluție armonioasă. Așa cum recunoștea într-o telegramă din martie 1916 adresată lui George Buchanan, ambasadorul britanic în Rusia, „arabii creștini și musulmanii deopotrivă ar lupta până la ultimul om contra Dominionului evreiesc în Palestina“[315]. În același timp, evreii se opuneau puternic unei administrații internaționale acolo, iar Franța și Rusia s-ar opune aproape sigur unei administrații britanice în exclusivitate. Pentru a debloca acest impas, îl informa Sykes pe Buchanan, el și Georges-Picot găsiseră o altă idee.

O amprentă specială a „soluțiilor“ lui Sykes era teoria vag științifică, potrivit căreia o complexitate fantastică poate duce la o simplitate supremă, ca și cum lumea ar fi un vehicul cu motor în care, odată ce nenumăratele angrenaje au fost montate la locul lor, totul va funcționa ca uns. Așa era și cu noua lui idee pentru Palestina. Invocând propunerea de

rezoluție supusă cabinetului de către Herbert Samuel cu un an înainte, a propus ca Palestina să fie pusă sub un protectorat britanic; ca emirul Hussein să îl desemneze pe unul dintre fiii săi drept sultan al Palestinei independente; ca Marea Britanie și Franța să fie împreună garantul sultanatului; în timp ce, simultan, se înființa o „corporație comercială autorizată“ cu scopul de a cumpăra pământ pentru colonizarea evreilor. „Regret că o problemă complicată necesită o reglementare complexă“, conchidea Sykes adresându-i-se lui Buchanan, „dar conform celor de mai sus, Franța capătă o poziție în Palestina, cererile rușilor sunt satisfăcute, arabii au un prinț, sioniștii dobândesc un statut constituțional și au protecția britanicilor, ceea ce înțeleg că își doresc.“[316]

Dar ca nu cumva șampania să fie destupată prea repede, formula clară propusă de Sykes eluda câteva realități supărătoare. În primul rând, propunerea lui Samuel din anul precedent fusese respinsă pe nerăsuflate de către cabinet. În al doilea rând, Sykes își lansase planul fără a fi obținut aprobarea șefilor săi ierarhici — și mai ales îl prezentase tocmai negociatorului principal al francezilor, care avea rolul de a decide alcătuirea Orientului Mijlociu. A doua zi după ce telegrama lui Sykes către Buchanan ajunsese pe biroul acestuia, ministrul de externe britanic, Edward Grey, a compus o mustrare usturătoare, prin care îi ordona lui Sykes să își „șteargă din memorie faptul că memorandumul lui Samuel, adresat Cabinetului, ar fi menționat cumva un Protectorat britanic... I-am spus domnului Samuel la acea vreme că un Protectorat britanic era absolut exclus, iar sir M. Sykes nu trebuie să pomenească niciodată subiectul, fără a menționa acest lucru.“[317]

E posibil ca această interdicție să fi condus la o mai mare discreție din partea lui Sykes, însă cu siguranță nu i-a potolit

ardoarea gândirii creatoare, când venea vorba despre Palestina. În primăvara și vara anului 1916, a avut o serie de discuții private cu Moses Gaster, un lider al mișcării sioniste din Marea Britanie, ca să mențină efervescența ideilor. Dar abia când l-a cunoscut pe Aaron Aaronsohn, pasiunile lui au revenit în forță. Potrivit biografului lui Sykes, Roger Adelson: „Dacă rabinul Gaster, cu câteva luni înainte, îi oferise lui Sykes preludiul sionismului în Europa, acum îl avea pe Aaronsohn care trâmbițase deșteptarea în Palestina. Și lui Sykes îi plăcea cum suna“.[318]

Istoricul sionist Isaiah Friedman a fost și mai explicit: „Faptul că Sir Mark Sykes a fost profund impresionat de Aaronsohn se poate deduce din relația strânsă și încrezătoare care s-a creat mai târziu între ei“. Citând alți înalți funcționari britanici din timpul războiului, care în curând aveau să fie puternic influențați de concepțiile lui Aaronsohn, Friedman susținea că „ar fi rezonabil să presupunem că el a fost cel care a reprezentant influența decisivă în convertirea lui Sykes la sionism“.[319]

De fapt, chiar dacă începuse să aibă îndoieli pe măsură ce șederea lui la Londra se prelungea, nota din jurnalul lui Aaronsohn referitoare la întâlnirea de pe Broadway Gate făcea aluzie la alianța care se contura deja. „FitzMaurice este în favoarea «faptului împlinit» în Palestina“, scria el, înțelegând prin asta o patrie a evreilor, „[dar] Aliații nu au căzut încă de acord... [Sykes] speră că vom reuși să modificăm punctul de vedere al englezilor, «dar necesită muncă».“[320]

Locul unde Aaronsohn avea să contribuie la acea muncă era Cairo. În 24 noiembrie, exact ziua când el se frământa din cauza impresiei pe care i-o făcuse poate lui Sykes, savantul a început să își adune bagajele pentru îmbarcarea pe vasul care urma să îl ducă în Egipt. Acolo, își va uni forțele cu serviciul de

informații al armatei britanice și va încerca să-și reactiveze rețeaua de spioni, de multă vreme inertă. În Egipt, Aaronsohn se va reîntâlni, până la urmă, și cu Mark Sykes. Împreună, vor concepe un plan care va contribui substanțial la remodelarea viziunii guvernului britanic în privința întemeierii unei patrii a evreilor în Palestina, sub protectorat britanic.

În ciuda vâlvei stârnite de nota lui de serviciu din 17 noiembrie, acum când scurta ședere a lui Lawrence în Hejaz era de domeniul trecutului, nu existau alte planuri de a-l mai trimite înapoi în Arabia. Dimpotrivă, Gilbert Clayton intenționa să se folosească de talentul lui literar și de faptul că vorbea fluent araba pentru o nouă muncă de birou în Cairo, în postul de șef al incipientului departament de propagandă din Biroul Arab. Lawrence avea să scape totuși de această soartă anostă, grație intervenției incredibile a lui Reginald Wingate.

La scurt timp după ce a aflat că urma să preia postul lui McMahon la Cairo și, astfel, să răspundă direct de operațiunea din Hejaz, Wingate ceruse mărirea personalului de consilieri și ofițeri de informații pentru Arabia; deosebit de presant era să numească un ofițer de legătură pentru Faysal, în munții din apropierea Rabeghului. Alegerea logică pentru a conduce această misiune militară britanică, toată lumea recunoștea, era supervizorul titular al lui Lawrence la Biroul Arab, Stewart Newcombe. Dar, întrucât Newcombe era plecat în interes de serviciu în Europa până la un moment dat în decembrie, Wingate a insistat ca altcineva să fie trimis temporar în locul lui și, în mod absolut firesc, s-a gândit la impresionantul tânăr căpitan care tocmai îl vizitase în Khartoum. În 12 noiembrie, a doua zi după ce Lawrence a părăsit capitala Sudanului, Wingate i-a telegrafiat lui Clayton la Cairo, sugerându-i ca Lawrence să fie trimis înapoi la Yenbo ca să se ocupe de treburi acolo, până sosea Newcombe. Clayton, gândindu-se la

departamentul de propagandă unde intenționa să îl pună șef pe Lawrence, a încercat să ocolească rugămintea, dar Wingate nu concepea să fie refuzat.

„Până la întoarcerea lui Newcombe“, a revenit el în 14 noiembrie, „vreau că Lawrence să plece la Yenbo cu prima ocazie. Este de o importanță vitală să avem un ofițer, cu asemenea cunoștințe excepționale despre arabi, care să fie în permanent contact cu Faysal [în acest] moment critic.“[321] Apoi, îl asigura pe Clayton că avea să fie doar o măsură temporară și că Lawrence va reveni la Cairo, imediat ce Newcombe ajungea la fața locului. Sub asemenea presiuni, Clayton nu a mai avut încotro și a trebuit să cedeze.

Bineînțeles, toate acestea s-au întâmplat înainte ca Lawrence să scrie acel memoriu incendiar vizând direct planurile lui Wingate în Arabia. Când Wingate a ajuns să vadă acel memoriu, laudele lui entuziaste la adresa lui Lawrence erau deja cunoscute public, la fel ca și insistența lui ca Lawrence să se întoarcă la Yenbo. Chiar dacă Wingate ar fi vrut să îl pedepsească pe tânărul căpitan pentru tupeul lui, nu avea cum să mai facă asta, fără să nu se dea în spectacol.

Dar a excela în lupta birocratică nu înseamnă doar să ieși mereu la suprafață. Adevărata măiestrie presupune abilitatea de a-ți acoperi atât de bine urmele, încât să pari absolut ireproșabil, or acesta era un joc în care Clayton și Lawrence erau foarte versați. Înainte ca luna noiembrie să se fi încheiat, colonelul Brémond avea să primească o telegramă de la comandantul suprem al forțelor armate franceze, mareșalul Joseph Joffre. După o referire indirectă la un „acord“ convenit cu britanicii — pactul Sykes-Picot —, Joffre îl mustra aspru pe Brémond pentru ideea de a fi sugerat vreodată că Franța ar dori să împiedice cucerirea Medinei de către arabi. „Starea de spirit, deja cunoscută, a britanicilor și a Șerifului, ar putea conduce la

convingerea că noi am încerca să ne dezicem de aranjamentele stabilite și ar putea avea consecințe grave pentru dezvoltarea planurilor noastre în Levant. Este important, de aceea, ca atitudinea dumitale să nu se preteze la o asemenea interpretare.“[322]

Dar intimidarea lui Reginald Wingate a fost și mai impresionantă chiar. În 23 noiembrie, când furtuna stârnită de memoriul lui Lawrence continua să facă ravagii, Clayton i-a trimis o depeșă „privată“ lui Wingate la Khartoum, sugerând că toată vina pentru acea controversă îi aparținea lui Murray. Făcându-și socoteala, probabil, că animozitatea dintre serdar și comandantul Forței Expediționare Egiptene presupunea să nu se ajungă niciodată la lămurirea detaliilor, Clayton a mers până într-acolo încât să sugereze că Murray îl silise pe Lawrence să scrie raportul ofensator.[323]

În mod evident, Wingate avea o undă de naivitate pronunțată: „Nu am nicio îndoială că Lawrence a făcut toate astea fiind absolut de bună-credință“, îi scria el lui Cyril Wilson în aceeași zi în care a primit depeșa lui Clayton, „dar mie mi se pare a fi un vizionar, iar statutul lui de soldat amator i-a dat o părere exagerată despre temeinicia concepțiilor lui asupra unor chestiuni pur militare“. În mod limpede, făcând aluzie la Murray, continua: „Sunt foarte agasat de toată această chestiune, nu neapărat din cauza vizibilei lipse de franchețe din partea anumitor oameni care ar trebui să nu se coboare la asemenea lucruri, dar mai ales din cauza acestei colosale pierderi de timp, când eu lucrez sub o presiune foarte mare“.[324]

Ori Wingate nu și-a imaginat niciodată cât de mult îl păcăliseră, de fapt, Clayton și Lawrence, ori era un om extraordinar de iertător; în doar opt luni, va depune eforturi insistente pentru ca lui Lawrence să i se decerneze „Victoria Cross“, cea mai înaltă decorație militară a Marii Britanii, pentru

vitejie pe câmpul de luptă.

Dar nu toată lumea era dispusă să îi atribuie cele mai bune intenții arogantului căpitan de armată. Mult mai ostil și ranchiunos în această privință era Cyril Wilson, oficialul britanic care îl studiase cel mai îndeaproape pe Lawrence în Arabia și care urma să fie, ierarhic, șeful direct al lui Lawrence, la întoarcerea în Arabia. Wilson s-a opus vehement acestei întoarceri, fie ea și temporară, iar când a fost pus în fața faptului împlinit nu s-a sfiit să-i spună pe șleau lui Gilbert Clayton care erau sentimentele lui. „Lawrence are nevoie să fie bătut", îi scria el directorului Biroului Arab, „dar bătut *zdravăn*; pe urmă, poate se cumințește. În momentul de față, e un nătărău de mucos obraznic, care strică incontestabilele cunoștințe despre arabii din Siria etc. pe care le are, imaginându-și că e singura autoritate în materie de război, tehnică, pilotarea navelor [Majestății Sale] și orice altceva. I-a scos din sărite pe toți, de la Amiral în jos până la cel mai tânăr matroz de pe Marea Roșie."[325]

Dar dintre toate minciunile așternute pe hârtie despre evenimentele din acel noiembrie, cu singuranță cea mai neobrăzată a fost aceea pe care Lawrence a scris-o despre el însuși. Se referea la ziua aceea, de la sfârșitul lunii, când a fost chemat în biroul lui Clayton, unde i s-a spus că era trimis înapoi în Arabia, ca ofițer de legătură temporar pentru Faysal ibn Hussein. Potrivit relatării lui Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*: „Am insistat că eram complet inadecvat pentru acea misiune".[326]

---

[279] Lawrence, *The Sherifs*, 27 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 41.

[280] Wilson, *Notes on the Military Situation in the Hedjaz,* 11 septembrie 1916; PRO-FO

882/4, f. 329.

[281] Minută a Conferinței desfășurate la Reședința Comandantului Suprem, Ismailia, 12 septembrie 1916; PRO-FO 882/4, f. 333.

[282] Boyle, *My Naval Life*, p. 99.

[283] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 143.

[284] Wingate către Foreign Office, 2 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603.

[285] *Arabian Report* no. 16 (2 noiembrie 1916); PRO-CAB 17/177, p. 2. De asemenea, Wilson către Biroul Arab, 1 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 49A.

[286] Parker către Biroul Arab, 2 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 17b.

[287] Raportul lui Brémond, 2 ianuarie 1917, așa cum este citat de Tanenbaum, *France and the Arab Middle East*, p. 19.

[288] Aaronsohn, *Diary*, 25 octombrie 1916; ZY.

[289] Katz, *The Aaronsohn Saga*, p. 6.

[290] Aaronsohn, *Diary*, 25 octombrie 1916; ZY.

[291] Engle, *The Nili Spies*, p. 77.

[292] „Confesiunea“ lui Aaronsohn către Julius Mack, 9 octombrie 1916, pp.12–13; ZY.

[293] Thomson, *My Experiences at Scotland Yard*, pp. 225–26, și *The Scene Changes*, pp. 387–88.

[294] Aaronsohn către Alex și Rivka Aaronsohn, 28 octombrie 1916; ZY.

[295] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 57.

[296] Wingate către Clayton, 7 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 79A.

[297] Ambasada Franței (Londra) către Foreign Office, 8 noiembrie 1916, așa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 325.

[298] Wingate către Robertson, 12 noiembrie 1916, așa cum i-a repetat Wingate lui Murray, 18 noiembrie 1916; PRO-WO 158/627, f. 10A, p. 4.

[299] Lawrence, Raport, 17 noiembrie 1916; PRO-WO 106/1511, f. 34–36.

[300] Ibid.

[301] Parker către Wingate, 6 iulie 1916; SADD Wingate Papers, W/138/3/69.

[302] Minută a Conferinței ținute la Reședința Comandantului Suprem, Ismailia, 12 septembrie 1916; PRO-FO 882/4, f. 333.

[303] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 112.

[304] Murray către Wingate, 17 noiembrie 1916; PRO-WO 158/627, f. 7A.

[305] Robertson, *The Occupation of El Arish*, 19 noiembrie 1916; PRO-WO 106/1511, f. 34.

[306] Sykes, Evaluarea Raportului despre Arabia, No. XVIII, 20 noiembrie 1916; PRO-CAB 17/177.

[307] Citat în Wilson, *Lawrence*, pp. 327–28.

[308] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 112.

[309] Robertson către Murray, 22 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 75A.

[310] Murray către Robertson, 23 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 76A.

[311] Aaronsohn, *Diary*, 11 noiembrie 1916; ZY.

[312] W.T.I.D., *Report of Inhabitant of Athlit*, 2 noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.

[313] Aaronsohn, *Diary*, 24 noiembrie 1916; ZY.

[314] Schneer, *The Balfour Declaration*, pp. 135–45.

[315] Sykes către Buchanan, 14 martie 1916; PRO-FP 371/2767, Dosar 938.

[316] Ibid.

[317] Însemnările lui Edward Grey despre telegrama lui Sykes către Buchanan, 15 martie 1916; PRO-FO 371/2767, Dosar 938.

[318] Adelson, *Mark Sykes*, p. 213.

[319] Friedman, *The Question of Palestine*, p. 122.

[320] Aaronsohn, *Diary*, 30 octombrie 1916; ZY.

[321] Wingate către Clayton, 11 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 18A.

[322] Joffre către Brémond, 27 noiembrie 1916, după cum citează Brémond, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, p. 97.

[323] Clayton către Wingate, 23 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/6/44.

[324] Wingate către Wilson, 23 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/6/54.

[325] Wilson către Clayton, 22 noiembrie 1916; SADD Clayton Papers, 470/5/7.

[326] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 114.

10

Înconjurat de pustiu

Situația este atât de interesantă, încât mă gândesc să nu mai vin înapoi.[327]

T. E. Lawrence, în Arabia, către cartierul general din Cairo,
27 decembrie 1916

De pe coama dealului, valea Nakhl Mubarak înveșmântată în noapte oferea o priveliște uluitoare. Așa cum Lawrence avea să povestească, zăreai prin frunzișul pâlcurilor de curmali „fumul luminat de flăcări al nenumăratelor focuri“[328], în timp ce valea răsuna de răgetele miilor de cămile agitate, printre împușcăturile și strigătele oamenilor rătăciți în întuneric.

Însoțit de patru călăuze dintr-un trib, Lawrence pornise din portul Yenbo, ceva mai devreme în acea seară de 2 decembrie 1916. Destinația lor era tabăra lui Faysal din enclava muntoasă Kheif Hussein, la aproximativ șaizeci și cinci de kilometri spre interiorul peninsulei. Având cămile bune sub ei și călărind constant, grupul prevăzuse că ar putea ajunge la tabără exact înainte de revărsatul zorilor. În schimb, după doar cinci ore de drum și la numai patruzeci de kilometri de coastă, au dat peste această scenă inexplicabilă în Nakhl Mubarak; nimeni din grupul lui Lawrence nu avea idee cine puteau fi cetele masive de oameni înarmați din valea de dedesubt.

Descălecând, membrii grupului au coborât pe furiș de pe linia de creastă, până au ajuns la o casă părăsită de la marginea

văii. După ce și-au adunat cămilele într-o împrejmuire și l-au ascuns în casă pe britanicul de care răspundeau, șeful călăuzelor a vârât un cartuș în carabină și a pornit singur pe jos să investigheze. În scurt timp, s-a întors cu o veste șocantă: oamenii aceia erau armata lui Faysal. Încălecând la loc pe cămile, au pornit cu toții spre inima văii, scena părându-i-se lui Lawrence din ce în ce mai deconcertantă de la un minut la altul. „Erau sute de focuri din scaieți ghimpoși și în jurul lor erau arabi fierbând cafea sau mâncând, sau dormind înfășurați ca niște mumii în pelerinele lor, îngrămădiți toți laolaltă prin învălmășeala de cămile.“[329]

L-au găsit pe Faysal în centrul campamentului, așezat în fața cortului, cu câțiva aghiotanți și un scrib. La lumina unor felinare ținute de sclavi, dicta ordine și, alternativ, asculta rapoartele de luptă citite cu voce tare, întruchipând placiditatea însăși. A trecut ceva timp până să le dea drumul subalternilor, astfel încât să îi poată explica oaspetelui său britanic care era situația. Și situația nu era bună; de fapt, era aproape dezastruoasă.

În timpul primei vizite a lui Lawrence în octombrie, Faysal îi prezentase un plan complicat de a-și deplasa campania militară spre nord, ca o modalitate de a reduce riscul unui atac turcesc asupra orașelor Rabegh și Mecca, creându-i astfel inamicului noi motive de îngrijorare. Această schemă depindea de colaborarea strânsă a armatei lui Faysal cu unitățile combatante ale celor trei frați ai lui. În timp ce Abdullah hărțuia forțele turcești în jurul Medinei, Faysal urma să își mute armata spre nord-vest prin munți până la Kheif Hussein, înainte de a porni la atac spre portul Wejh, controlat de turci, la circa trei sute douăzeci de kilometri mai sus de Yenbo. Simultan, Zeid urma să apară pentru a apăra zonele de acces spre Yenbo, în timp ce Ali își aducea armata din Rabegh pentru

a păzi o intersecție crucială de pe drumul pelerinilor spre Mecca.

Lui Lawrence, planul i se păruse mult prea complicat, mai ales că se baza pe un nivel de coordonare între cei patru frați aproape imposibil de realizat în imensele pustietăți din vestul Arabiei. Îi comunicase îndoielile lui și lui Gilbert Clayton în rapoartele din acea perioadă[330], însă din câte se părea nu fusese suficient de persuasiv cu Faysal; la mijlocul lui noiembrie, Faysal își pusese planul în aplicare.

Pentru scurt timp, totul mersese cum era prevăzut, cu Faysal conducându-și cea mai mare parte a armatei spre nord la Kheif Hussein. Însă în spatele lui, Zeid, fratele de douăzeci și unu de ani, a lăsat în mod inexplicabil complet nepăzită una dintre potecile muntoase care ducea spre Yenbo, or exact această potecă a fost descoperită de o patrulă călare a turcilor. Trezindu-se subit cu turcii între ei și calea de salvare spre coastă, oamenii lui Zeid o rupseseră la fugă imediat, în totală debandadă. Dar asta fusese doar prima fază a dezastrului. Când au aflat de eșecul lui Zeid și temându-se că în curând ar putea rămâne și ei izolați în munți, oamenii lui Faysal căzuseră pradă unei panici similare, fugind disperați din Kheif Hussein. Faysal și locotenenții lui reușiseră să-i prindă din urmă și să-i oprească aici, în Nakhl Mubarak, dar nici măcar așa, i-a mărturisit el lui Lawrence în acea noapte, nu-i va putea reține probabil; în condițiile în care turcii înaintau acum spre est și sud, era doar o chestiune de timp până când întreaga lui armată — ceea ce mai rămăsese din ea — avea să dea năvală drept înapoi până în portul Yenbo.

Funcționând practic fără nicio oră de somn, Lawrence și-a petrecut următoarele patruzeci și opt de ore consultându-se cu Faysal sau circulând printre luptătorii din Nakhl Mubarak, pentru a încerca să înțeleagă mai bine amploarea crizei. Apoi, a

gonit înapoi la Yenbo ca să dea alarma. Când s-a așezat jos ca să îi trimită un mesaj urgent lui Clayton, în dimineața de 5 decembrie, era epuizat și deznădăjduit. „Mai bine să încep prin a spune că am călărit toată noaptea de sâmbătă, am avut alarme și incidente toată noaptea de duminică și apoi am călărit din nou toată noaptea trecută, așa că în total am dormit doar trei ore în ultimele trei nopți și sunt destul de pesimist. Oricum, situația este proastă.“[331]

Așa cum Lawrence știa prea bine, fuga precipitată a arabilor de pe pozițiile de luptă din munți era mai mult decât un simplu inconvenient militar temporar. Ca să unească triburile din nord sub conducerea lui, Faysal avusese nevoie de luni întregi de eforturi dificile și muncă de persuasiune delicată, iar toate astea acum se risipeau. În raportul trimis lui Clayton, Lawrence enumerase triburile care îl abandonaseră deja pe Faysal — sau păreau pe punctul să o facă — și avertizase că, din cauza acestor dezertări, apărea riscul de a lăsa cale deschisă turcilor pentru a cuceri Mecca, dar și pericolul unei prăbușiri a Revoltei Arabe propriu-zise. Punctul crucial, scria Lawrence, era faptul că acum Faysal ajunsese „o căpetenie tribală, și nu căpetenia triburilor“, și că avea să treacă mult timp pentru a îndrepta acest prejudiciu de imagine. Aici, de asemenea, exista o situație de paralelism cu armatele de cruciați din Evul Mediu, pe care Lawrence o studiase; fragilitatea extremă a alianțelor dintre diversele grupuri disparate și foarte autonome făcea ca unitatea lor să fie pe punctul de a se destrăma la cel mai mic neajuns apărut.

Dar era totodată și un fiasco personal pentru Lawrence. În rapoartele lui din octombrie[332], admisese fără ezitare dificultatea de a organiza luptătorii arabi într-o forță de luptă convențională — sugerase că o singură companie de soldați turci, bine fortificați în tranșee pe un teren deschis, ar putea să-

i înfrângă —, însă susținuse cu elocvență și putere de convingere că potențialul lor era ca forță defensivă. „Sfera lor reală de acțiune este războiul de gherilă... Cu imensele cunoștințe intrinseci despre țară și mobilitatea lor sunt formidabili pe dealuri.“[333] Nu doar formidabili; în opinia lui Lawrence, într-un asemenea rol ar fi practic inexpugnabili. „După cum am observat eu că sunt dealurile între Bir Abbas și Bir Ibn Hassani“, scrisese el, „nu văd, doar să nu apară vreun act de trădare din partea triburilor de pe dealuri, cum s-ar putea încumeta turcii să încerce să străpungă liniile lor.“ Dimpotrivă, considerând că dealurile erau „un adevărat paradis pentru ambuscade“, era sigur că doar o sută sau două sute de oameni ar putea stăvili cu succes orice posibilă înaintare a turcilor spre coastă.

Această convingere era una dintre pietrele unghiulare ale argumentării lui Lawrence împotriva trimiterii unor trupe ale Aliaților în Arabia, și o menținuse chiar și după apariția unor flagrante dovezi contrare. La începutul lui noiembrie, după ce la auzul unor zvonuri despre un atac al turcilor oamenii lui Ali fugiseră de pe înălțimile din apropiere de Rabegh, Lawrence îi dăduse de înțeles lui Édouard Brémond că situația ar fi fost diferită dacă la conducerea trupelor s-ar fi aflat Faysal. După cum demonstrau evenimentele acum, în această estimare Lawrence se înșelase sută la sută.

Poate jenat din cauză că interpretase atât de greșit situația, sau poate fiindcă, și așa vlăguit cum ajunsese, Lawrence rămânea același strateg birocrat mereu vigilent, cert este că, înainte de a-i expedia lui Clayton acea depeșă pesimistă, s-a gândit să adauge la repezeală un post scriptum. Dacă telegrama lui era republicată în *Arab Bulletin,* însemna să fie citită curând de toți acei demnitari britanici pe care îi convinsese de valabilitatea argumentului lui nonintervenționist, așa că a notat

în grabă: „Nu folosi nimic din cele de mai sus în Buletin sau altundeva; nu e just — fiindcă sunt terminat de oboseală“.[334]

Ca reacție la adâncirea crizei, mai multe nave din marina militară britanică s-au adunat în largul portului Yenbo; dacă se ajungea la situația disperată ca oamenii lui Faysal să fie asediați în acel oraș, navele puteau măcar folosi focurile de artilerie asupra șesului din jurul localității, pentru a încetini înaintarea turcilor. Confirmând prezicerea lui Faysal, în dimineața de 9 decembrie avangarda trupelor lui împuținate a început să pătrundă în oraș, aducând vestea că fuseseră împinși din Nakhl Mubarak printr-un nou atac al turcilor; când în localitate au ajuns și ultimele rămășițe răzlețe ale armatei, din cei aproximativ cinci mii de războinici care erau adunați sub stindardul lui Faysal doar cu o săptămână în urmă, nu mai rămăseseră nici două mii. O mică parte din cei trei mii care lipseau acum căzuseră în bătălie, însă marea lor majoritate abandonase, pur și simplu, lupta și se întorsese acasă în satele de baștină.

Atât de demoralizantă era atmosfera, încât până și Lawrence avea acum îndoieli în privința teoriei pe care o susținuse cu atâta tărie. Scriindu-i lui Clayton în 11 decembrie, îl anunța că „Faysal și-a schimbat părerea și crede acum [în necesitatea ca] o forță armată britanică să fie desfășurată la Rabegh. Ți-am telegrafiat lucrul acesta, și la rândul meu cred că argumentele lui sunt întemeiate. Dacă Zeid n-ar fi fost atât de indolent, nu s-ar fi ajuns la așa ceva“. Și mai adăuga o reflecție amară: „Arabii, scoși dintre dealurile lor, nu sunt buni de nimic“.[335]

În aceeași zi, Lawrence îi prezenta un tablou și mai sinistru lui Cyril Wilson. Fără trupe britanice în Rabegh, scria el, Faysal considera acum că întreaga revoluție s-ar putea prăbuși în trei săptămâni.[336]

Spre stupoarea multor locuitori, în dimineața de 31 mai 1916, un avion de război german apăruse pe cer deasupra Ierusalimului și începuse să execute o serie de cercuri strânse, exact la vest de zidurile Orașului Vechi. În cele din urmă, un mic obiect greu a fost aruncat din avion, aterizând pe stradă direct în fața hotelului Fast, locul de predilecție al ofițerilor germani în Ierusalim. Cercetat cu atenție, s-a dovedit că era vorba despre un steag german împachetat bine și având înăuntru un bilet de la Curt Prüfer. Se întorcea în oraș în acea seară, scria în acel bilet, și dorea ca bucătarul să îi pregătească „o cină bună“.[337] Era genul de gest extravagant, pe care Prüfer nu l-ar fi făcut niciodată în rolul lui anterior de șef al spionilor, însă era foarte în ton cu bufoneriile pitorești ale noilor săi camarazi de arme, piloții avioanelor de recunoaștere, mitraliorii și „așii aerului“ din *Fliegertruppen* — Serviciul aerian al armatei imperiale germane.

În vederea unei noi ofensive turco-germane împotriva canalului Suez, la începutul primăverii anului 1916 o nouă escadrilă de avioane germane fusese adusă și instalată într-o bază militară la Beersheba, în capătul estic al peninsulei Sinai. Plictisit de munca de propagandă și supraveghere din Siria și dornic să joace un rol activ în viitorul atac, Prüfer ceruse să zboare cu avioanele de recunoaștere, ca observator aerian, în cadrul Detașamentului 300 al aviației militare.[338]

Solicitarea era cumva inexplicabilă, dat fiind că Prüfer rămăsese sceptic în privința oportunității unui al doilea asalt asupra Suezului, după ce luase parte la primul. Încă din august 1915, într-un raport detaliat prezentat ambasadorului german la Constantinopol, susținuse că pentru ca o asemenea ofensivă să aibă măcar o minimă șansă de reușită, nu putea în niciun caz să semene cu acea haotică „acțiune de recunoaștere în forță“ ordonată de Djemal în februarie 1915, ci ar necesita o investiție

masivă în efective umane și resurse materiale: echipe de constructori pentru drumuri și căi ferate, trupe militare speciale turcești, artilerie, ofițerime și aviație germană. Bineînțeles, sublinia el, prin anvergura ei o astfel de investiție presupunea și efortul logistic de a întreține o asemenea forță de luptă, asigurând hrana, aprovizionarea și apa necesară în traversarea nisipurilor din Sinai. În mod simultan, ideea de a-i lua cumva prin surprindere pe britanici devenea „de neconceput“. „Cu mașinăriile lor de război“, scria el, „ar trebui să lansezi întâi un asediu și să le distrugi cu artileria liniile de apărare, înainte de putea intra cu armata în Egipt, după care ar trebui să menții o linie de aprovizionare din Palestina și Siria.“[339]

Dar chiar dacă toate astea ar putea fi realizate, sublinia Prüfer, capturarea Suezului s-ar putea să nu se dovedească până la urmă prea semnificativă. De fapt, în condițiile în care marina britanică domina complet mările, Suezul nu avea cum să le devină subit folositor nemților și turcilor. Cât despre argumentul că, retezând acea scurtătură maritimă, s-ar întrerupe fluxul trupelor teritoriale britanice spre Europa, forțându-le să ocolească Africa pe la Capul Bunei Speranțe, lucrul acesta era desigur adevărat, însă acea întârziere de două-trei săptămâni pe care ar provoca-o nu ar putea fi mai mult decât un simplu inconvenient. În viziunea agentului de informații german, planurile pentru o a doua operațiune armată la canalul Suez scoseseră în evidență vechiul proverb care spunea că războiul poate ucide orice, dar nu și ideile proaste.

În ciuda acestor opinii, o tentație puternică avusese un mare impact asupra lui: Detașamentul 300, „splendoarea“ războiului aerian. În contrast cu hidoasa realitate a vieții și a morții din tranșee, o aură de romantism înconjurase imediat

cea mai nouă formă de război, în care „așii aerului“ din toate armatele erau transformați în eroi ai jurnalelor de actualități și idoli ai spectacolelor la matineu. Prüfer, care nu se bucurase niciodată de popularitate în rândul bărbaților, era încântat, desigur, să poată fi în compania acelor *Übermenschen* la Beersheba, iar lunile pe care le-a petrecut alături de Detașamentul 300 s-au numărat, probabil, printre cele mai fericite din viața lui, clipe lipsite de griji, bând până noaptea târziu sau zburând inopinat la Ierusalim sau Jaffa, pentru a participa la recepții diplomatice sau serate de dans. Era aproape ca o fascinație pentru el[340]; spre deosebire de puținele detalii pe care le nota îndeobște în jurnalul lui din timpul războiului — când se sinchisea să mai scrie în el —, a consemnat în schimb cu atenție numele majorității piloților din Detașamentul 300, ca să rămână pentru posteritate. Când aruncase din avion pachetul cu biletul lui în fața hotelului Fast, pentru a comanda o masă de seară, fostul filolog cu voce șoptită imita șotiile noilor și legendarilor lui camarazi — și neîndoielnic era foarte mândru că țintise de sus atât de bine.

La scurt timp după această perioadă de distracții însă, veniseră veștile despre Revolta Arabă din Hejaz. Uitând parcă de câte ori tot repetase că arabii erau prea lași ca să se răscoale vreodată, Prüfer reacționase inițial cu o oarecare trufie, remarcând în jurnalul său: „Și doar i-am avertizat în privința Șerifului [Hussein]“[341]. Când revolta a început să se extindă, iar garnizoanele turcești din Arabia cădeau una după alta sub asediu, Prüfer și-a amintit de vechiul lui mentor, Max von Oppenheim, și de extraordinarele eforturi pe care acesta, ca șef al propagandei, le făcuse pentru a nu se ajunge vreodată la așa ceva. „Situația din Arabia evoluează prost pentru turci“, nota el la începutul lui iulie. „Bietul Oppenheim!“[342]

Dar în scurt timp Prüfer se concentrase din nou asupra

unor chestiuni mai presante, pe măsură ce pregătirile pentru noua ofensivă asupra canalului Suez se intensificau. Ca observator aerian, a putut efectiv să urmărească de sus atacul avangardei turcești asupra capătului de linie ferată de la Romani, controlat de britanici, la circa patruzeci de kilometri la est de canal, în dimineața de 4 august 1916. De la înălțimea avionului, a putut să arunce câteva bombe asupra inamicului — bombe care în acea fază incipientă a luptelor aeriene erau ca un fel de grenade de mână mai mari —, dar totodată a avut posibilitatea să perceapă pe de-a-ntregul amploarea înfrângerii trupelor turco-germane pe parcursul următoarelor două zile.

Sperând să-i surprindă pe britanici printr-o manevră de învăluire din flanc, forța de atac a fost prinsă pe câmp deschis, fiind împresurată. În după-amiaza de 5 august, armata turcă se retrăgea năvalnic, după ce suferise șase mii de pierderi de vieți omenești, adică aproape o treime din efectivul ei total, o jertfă care negreșit ar fi fost și mai mare, dacă britanicii nu ar fi încetinit acțiunea de urmărire, din cauza extenuării pe o arșiță de aproape 50^0C.

Înfrângerea catastrofală de la Romani a pus capăt pentru totdeauna visului turco-german de „eliberare“ a Egiptului. Dar a pus capăt, de asemenea, și idilei pe care Prüfer o trăise patru luni cu Detașamentul 300, când a fost nevoit să recunoască, până la urmă, un lucru pe care încercase din răsputeri să îl ignore: era grav bolnav. De câteva timp, în jurnalul lui apăruseră mici indicii laconice în acest sens — „Nu mă simt bine“[343], notase el încă de la mijlocul lui mai —, dar acum, tras la față și cântărind numai 45 de kilograme, până și scrisul îl dădea de gol; în locul grafiei emfatice și abrupte, vedeai acum o mâzgăliturăă tremurată și aproape ilizibilă. Punându-i-se diagnosticul de holeră și tuberculoză în același timp, i s-a dat concediu medical și a fost expediat înapoi în Germania la

începutul lunii octombrie. După câteva săptămâni de recuperare într-un spital din Berlin, a început o colaborare în cadrul diviziei de cartografie a Statului-Major al Armatei de Rezervă, pe Wilhelmstrasse.[344]

Cu această ocupație, experiența profesională a lui Curt Prüfer în timpul războiului se plasa într-o ciudată simetrie inversă cu sarcinile de serviciu ale unuia dintre adversarii săi pe teren, căpitanul din armata britanică T. E. Lawrence. În primii doi ani de război, Lawrence își petrecuse cea mai mare parte din timp în camera hărților a Biroului Arab din Cairo, în timp ce Curt Prüfer părea să fie pretutindeni: lansând misiuni de sabotaj și spionaj împotriva Egiptului britanic, participând la două ofensive majore, demascând inamici potențiali ai cauzei germane și otomane pe cuprinsul Siriei. Spre sfârșitul anului 1916, Lawrence era acum pe teren, în timp ce Prüfer își petrecea zilele într-o cameră cu hărți la Berlin.

Și ce existență prozaică era. Prin ianuarie 1917, când i se prelungise concediul medical în Germania, Prüfer a ajuns să se certe cu Biroul pentru raționalizarea alimentelor din Berlin din cauza cotei lui de pâine. Așa cum se plângea în diverse telegrame[345] trimise atât foștilor lui colegi din Constantinopol, cât și unor funcționari importanți de la Ministerul de Externe, fără o confirmare scrisă a prelungirii concediului medical, comisia pentru pâine refuza să îi elibereze cupoanele de rație, așa că îi implora să îl ajute să rezolve problema cât mai curând cu putință. Ce cale lungă era de la faza în care își comanda cina prin bilete aruncate din avion!

În plus, plana amenințător posibilitatea ca întreaga carieră pe timp de război a lui Curt Prüfer să se încheie cu asemenea preocupări sordide. Având din naștere o sănătate precară, orientalistul fusese acceptat în armata germană în 1914 doar prin intervenția lui Max von Oppenheim, iar acum sănătatea lui

era în mod vizibil și mai șubredă. Din nou însă, autoproclamatul baron din Köln avea să vină în ajutorul protejatului său, oferindu-i lui Prüfer o cale de salvare de la îndatoririle de semi-invalid pe care le primise la Berlin.

Nereușind deocamdată să aprindă scânteia unui jihad panislamic în Orientul Mijlociu care să fie în avantajul Germaniei pe plan militar și politic, Oppenheim își extindea acum ambițiile în sfera economicului, potrivit biografului lui Prüfer, Donald McKale[346]. Ceea ce avea el în vedere, după apropiata victorie a Puterilor Centrale, era un vast consorțiu economic german, care să domine dezvoltarea resurselor și a comerțului în toată regiunea, pentru multe decenii de-atunci înainte. În viziunea contelui, modalitatea de realizare a acestei dominații urma să fie un parteneriat unic între guvernul german și conglomeratele industriale private ale țării, lucrând într-o strânsă colaborare, atât în interes național, cât și personal. Fiind un om care credea profund, poate chiar exagerat, în puterea cuvântului tipărit, Oppenheim a elaborat un pachet ademenitor de broșuri și pliante, menite să îi uluiască pe oamenii de afaceri germani cu visuri de bogății ce puteau în curând să fie ale lor pe meleagurile îndepărtate ale Imperiului Otoman.

Așa cum le-a explicat Oppenheim posibililor investitori, nimic nu putea exemplifica mai bine relația simbiotică dintre public și privat, concepută de el pentru Orient, decât rolul pe care avea să și-l asume în curând tânărul său protejat, Curt Prüfer, la Constantinopol. În noua lui funcție de șef al biroului german de informații de acolo, Prüfer va servi de asemenea drept principalul intermediar al investitorilor în încercarea de a se descurca prin hățișurile birocrației din Turcia. Industriașii germani nu puteau să-și dorească un prieten mai bun decât acest om, care cunoștea îndeaproape structura de putere a

Junilor Turci și întreaga regiune și, mai mult chiar, dovedise o extraordinară capacitate de a rezolva orice problemă prin toate mijloacele ingenioase necesare.

La fel ca în cazul teoriei lui privind jihadul islamic anticolonial, planul economic al lui Max von Oppenheim avea să se dovedească un pic prematur pentru acele vremuri, prevestind de fapt așa-numitul model al corporatismului național, utilizat prima oară cu succes de către conducătorul fascist italian Benito Mussolini în anii 1920, iar apoi, cu un efect și mai spectacular, peste încă un deceniu de către protejatul lui Mussolini, Adolf Hitler. Pentru Curt Prüfer în 1917, însemna pur și simplu o reîntoarcere pe teren. La sfârșitul lui februarie, și-a luat la revedere de la colegii lui din camera de cartografie din Berlin și a pornit din nou spre Orientul Mijlociu.

Pentru colonelul Édouard Brémond, imaginea căpitanului T. E. Lawrence coborând de pe puntea vasului HMS *Suva* în portul Jiddah, în 12 decembrie, a fost probabil un motiv de satisfacție malițioasă. Chiar dacă nu se dumirise deocamdată că Lawrence fusese principalul agent din spatele perdafului pe care i-l trăsese Ministerul de Război francez cu câteva săptămâni în urmă, Brémond știa acum că avea de-a face cu un provocator, omul care, mai mult decât oricare alt ofițer britanic, otrăvise apele pentru trimiterea de trupe aliate în Arabia. Dar acum omul din fața colonelului francez avea o figură complet schimbată, fără aroganța și suprema siguranță de sine dinainte. Lawrence venea direct de la Yenbo, unde asistase nemijlocit la busculada forțelor lui Faysal, care fugeau din calea turcilor, iar acea experiență părea să-l fi lecuit pe micul căpitan agasant de toate ideile lui romantice despre vitejii războinici arabi.

Poate având credința că acum, în sfârșit, erau amândoi de aceeași parte a baricadei, sau poate fiindcă nu a putut rezista tentației de a mai răsuci un pic cuțitul în rană, cert este însă că,

pe cheiul din Jiddah, Brémond l-a informat pe Lawrence că el tocmai pleca să se întâlnească la Khartoum cu Reginald Wingate. În lumina crizei apărute pe coasta Arabiei, Brémond intenționa să insiste încă o dată pentru trimiterea unei forțe anglo-franceze la Rabegh.

Lawrence nu avea nicio îndoială că Brémond nu va găsi o audiență receptivă. Într-adevăr, în 14 decembrie, avându-l pe colonelul Brémond alături, Wingate a expediat altă depeșă secretă la Foreign Office și la generalul Murray în Cairo, cerând urgent ca o brigadă să fie trimisă cât mai repede cu putință. „Nu văd nicio alternativă sau modalitate practică de a-i ajuta pe arabi și de a salva de la prăbușire mișcarea Șerifului“, scria Wingate. „Șeriful și-a anulat cererea inițială adresată nouă de a trimite trupe europene, însă este [acum] de-a dreptul alarmat de situație și, în opinia colonelului Brémond, cu un pic de presiune va cere din nou trupe.“ Întrebarea cu care se confruntau în acel moment, susținea Wingate, era „dacă să mai facem o ultimă încercare de a-i salva pe arabi și pe Șerif, fără voia lor“.[347]

Doar că, aproape fără știrea nimănui în acel moment, criza imediată din vestul Arabiei trecuse de fapt. În noaptea de 11 decembrie, la câteva ceasuri după ce Lawrence a plecat la Yenbo pe vasul *Suva*, o mare forță armată turcă se apropiase de oraș, dar se oprise locului când văzuse navele britanice în port, luminând ca ziua, cu proiectoarele lor, ținutul din jur. Pesemne că îngrozitoarea frică de artilerie a arabilor îi chinuia și pe turci, din moment ce această forță armată s-a răzgândit subit și a făcut cale întoarsă; după câteva zile, misiunile de recunoaștere aeriană au depistat că turcii se retrăseseră în munți, fiind poate chiar pe drum înapoi spre Medina. Deși acest episod nu însemna neapărat sfârșitul unui pericol turcesc pentru orașele de pe coastă, crea totuși un respiro, dar care nu

le era de niciun folos celor doi intervenționiști din Khartoum. În următoarele săptămâni, Wingate și Brémond vor mai găsi câteva ocazii ca să insiste pentru intervenția armată, însă pierduseră ultima mare șansă odată cu retragerea turcilor înainte de a ajunge la Yenbo.

La câteva zile după ce trecuse acel pericol, Lawrence, cumva spăsit, era înapoi la Yenbo, încercând să analizeze cu Faysal ce se putea face mai departe. Dar un eveniment foarte important, care s-a petrecut la Londra, i-a ajutat să întrevadă un răspuns. În urmă cu câteva săptămâni, coaliția guvernamentală a lui Herbert Asquith căzuse și fusese înlocuită cu o nouă coaliție guvernamentală condusă de David Lloyd George. Noul prim-ministru era hotărât să rupă cu mentalitatea „occidentală“ care predomina la Londra încă de la începutul războiului și potrivit căreia victoria supremă nu putea fi obținută decât pe frontul de vest. Din cauza acestei mentalități, până la sfârșitul anului 1916 muriseră aproximativ 400000 de soldați britanici fără să se întrevadă posibilitatea de a străpunge liniile inamicului și de a pune capăt acelui măcel. De aceea, Lloyd George intenționa să urmeze o politică „estică“, să încerce „să taie suflul“ mașinăriei de război inamice, lovind în punctele ei cele mai slabe. Cel puțin prin comparație cu zidul aparent inexpugnabil al frontului de vest, lucrul acesta însemna Balcanii și Imperiul Otoman.

La scurt timp după întoarcerea lui Lawrence la Yenbo, această nouă țintă a devenit evidentă în numărul mai mare de britanici prezenți pe coasta Hejazului — nu miile de trupe regulate, visate de Wingate și Brémond, ci tot felul de instructori și specialiști care aveau sarcina de a transforma cetele de rebeli arabi nedisciplinați într-o forță de luptă credibilă. Cea mai interesantă dintre aceste ample operațiuni a avut loc la Yenbo, portul controlat de rebeli situat cel mai la

nord și, acum, considerat relativ ferit de un atac turcesc. Întrucât Calea Ferată Hejaz, legătura vitală a turcilor cu garnizoana lor din Medina, se afla la doar aproximativ o sută cincizeci de kilometri spre interiorul peninsulei, britanicii s-au gândit să folosească Yenbo drept scena de pregătire a unei susținute campanii de sabotaj îndreptate împotriva liniei ferate, iar în acest scop au adus o figură pitorească, în persoana lui Herbert Garland. Acesta, un scoțian lung și deșirat, fusese chimist înainte de război și, bricolând pe terenurile de instruire din Cairo, devenise un expert autodidact în arta de a provoca explozii. În cele câteva raiduri pe care le făcuseră contra Căii Ferate Hejaz înainte de sosirea lui, arabii se apucaseră să rupă șinele cu târnăcoape și cazmale, altfel spus stricăciuni ușor de reparat, dar acum Garland începuse să-i învețe arta subtilă de a pune un pachet de explozivi sub o șină de tren, astfel încât distrugerea cauzată să nu se mai poată repara deloc. La Yenbo, în zilele de refacere anoste de la începutul lui ianuarie 1917, unul dintre cei mai atenți ucenici ai maiorului Garland era T. E. Lawrence.

Dar, deși permanent în contact cu Garland și cu ceilalți specialiști britanici care se instalau acum în orașul portuar, exista ceva ce îl diferența complet pe Lawrence de compatrioții lui. Parțial, se vedea cu ochiul liber: vestimentația lui.

În timpul vizitei lui Lawrence în campamentul arab din Nakhl Mubarak, la începutul lui decembrie, Faysal îi sugerase să renunțe la uniforma militară britanică și să adopte vestimentația arabă; în felul acesta, ofițerul de legătură britanic ar putea circula prin tabără și ar putea veni în vizită la Faysal, când poftea, fără să deranjeze pe nimeni. Lawrence acceptase sugestia cu promptitudine, îmbrăcând robele albe și cordoanele aurii rezervate unui șeic important. Își schimbase acele robe doar în timpul scurtei călătorii în josul coastei, la Jiddah, dar

imediat și le pusese la loc când se întorsese la Yenbo.

Însă Lawrence făcea figură aparte nu doar prin îmbrăcămintea lui. Luându-și foarte în serios funcția temporară ca ofițer de legătură pentru Faysal, Lawrence evita în general bivuacul britanicilor instalat la malul apei, petrecându-și cea mai mare parte din timp în tabăra răsfirată a arabilor, la câțiva kilometri spre interiorul peninsulei. Acolo, și cu mult mai multă toleranță decât ar fi putut da dovadă majoritatea celorlalți ofițeri britanici, Lawrence a început să se adapteze la lasitudinea cu care Faysal își conducea „armata“.[348]

O zi tipică în tabăra arabilor începea în zori cu strigătul de deșteptare al imamului, apoi urma un mic dejun pe îndelete, când Faysal se consulta cu aghiotanții lui și cu diverși conducători de triburi. După aceea, pe parcursul dimineții, orice om din campament putea să vină cu o petiție la Faysal, în legătură cu vreo problemă sau nemulțumire; așa cum Lawrence a remarcat repede, foarte puține astfel de audiențe aveau vreo legătură directă cu efortul de război. Această perioadă de casă deschisă se încheia doar odată cu servirea dejunului, care adesea dura cam două ceasuri, cu participarea altor aghiotanți și conducători de triburi, după care Faysal avea vreo două ore în care dicta mesaje scribilor săi. După ce termina această treabă, urma alt taifas până la o masă de seară consumată într-un ritm și mai lânced decât dejunul. După aceea, din nou Faysal dicta mesaje, din nou erau conversații cu șefii, se citeau rapoarte de la diferite grupuri de cercetași, un procedeu tacticos și neprogramat care putea să se întindă până după miezul nopții — ba chiar până la strigătul din zori al imamului, care semnala că totul urma să o ia de la început.

Pentru un om recunoscut prin nerăbdarea și ascetismul său cum era T. E. Lawrence, totul părea probabil o caznă. În vremuri normale, era atât de indiferent față de mâncare și

mese, încât prefera să mănânce stând în picioare și să termine în mai puțin de cinci minute. Probabil și mai chinuitor pentru un om care detesta orice contact fizic — evita chiar și să dea mâna cu cineva, dacă știa că nu jignea prin refuzul lui — era genul de afecțiune și simpatie veșnic afișate în tabăra arabilor, nesfârșitele lor îmbrățișări și săruturi pe obraz, obiceiul de a se ține de mână, cu dezinvoltură.

Dar Lawrence admitea, de asemenea, că acesta era felul de a fi al arabilor în război și în pace. Faysal nu era doar un conducător pe timp de război, ci și o căpetenie din Hejaz, iar acele lungi conversații, aparent fără niciun scop, erau liantul care ținea laolaltă coaliția lui fragmentată. În această cultură, Faysal nu era un general care dădea ordine — cel puțin nu oamenilor care nu făceau parte din tribul lui —, ci un creator de consensuri, nevoit să flateze, să povățuiască și să asculte. Categoric, nimic din toate astea nu avea să se schimbe pentru a le face pe plac consilierilor militari britanici. Dimpotrivă, înțelegea Lawrence, el și compatrioții lui erau cei care trebuiau să se adapteze, dacă sperau să fie acceptați și să obțină rezultate. Era un truism destul de simplu, dar pe care mulți dintre colegii lui, pătrunși de conceptele ierarhiei culturale și militare, îl asimilau greu.

Imboldul lui Lawrence de a se adapta era însăși personalitatea lui Faysal ibn Hussein. Chiar și în cele mai sumbre momente ale revoltei, când vizitase tabăra unde arabii se refugiaseră temporar în Nakhl Mubarak, Lawrence fusese frapat de ambiția neclintită a lui Faysal, o trăsătură de caracter care avusese darul de a-i mai domoli propriul pesimism în privința situației. Așa cum îi raportase lui Gilbert Clayton, în 5 decembrie: „L-am auzit [pe Faysal] adresându-se comandanților unui batalion aseară, înainte de a-i trimite în prima linie, pe niște înălțimi situate deasupra taberei turcilor de la Bir Said. Nu

a spus prea multe, nu a făcut mare caz de acest lucru, dar a fost exact ce se aștepta de la el, și oamenii s-au îmbulzit bucuroși unii peste alții ca să-i sărute șnurul acoperământului de pe cap, când a terminat. Primise o lovitură urâtă odată cu retragerea lui Zeid [din fața inamicului], și își dădea seama perfect că toată munca lui de șase luni, sus aici, pe dealuri, străduindu-se să sudeze trib cu trib și să repartizeze fiecăruia zona cuvenită, se dusese de râpă. Și totuși, în fața oamenilor a luat totul în glumă, tachinându-i pentru felul cum o rupseseră la fugă, dojenindu-i ironic ca pe niște copii, dar fără să le jignească nicidecum sentimentele, și făcându-i pe ceilalți să simtă că toate acele neajunsuri puteau fi îndreptate. [Omul acesta] este magnific, fiindcă eu știu că în sinea lui a fost mâhnit cumplit“.[349]

Faysal manifestase același spirit și în Yenbo. În 20 decembrie, când a fost limpede că turcii se retrăgeau înapoi spre Medina, l-a implorat pe fratele lui, Ali, să vină spre nord din Rabegh cu armata sa de aproximativ șapte mii de oameni, în timp ce Faysal urma să își ducă trupele în sus, spre munți; ideea era de a prinde ca într-un clește armata turcă aflată în retragere. Dar, din păcate, Ali nu s-a dovedit a fi un conducător de oști mai bun decât fratele lor Zeid. În câteva zile, armata lui se panicase și pornise înapoi spre Rabegh, la auzul altui zvon eronat privind un posibil atac al turcilor, iar Faysal, dezamăgit, nu a mai avut altă opțiune, decât să își aducă oamenii înapoi la Yenbo.

Pentru majoritatea celorlalți ofițeri britanici care au analizat incidentul, faptul că, de cel puțin două ori până atunci, arabii fugiseră de pe câmpul de luptă doar la un zvon despre prezența turcilor, nu făcea decât să confirme inaptitudinea forțelor arabe. Lawrence vedea lucrurile complet diferit. După recenta busculadă din munți, prudent din partea lui Faysal ar fi fost să își țină oamenii sub protecția tunurilor marinei britanice

la Yenbo, până se regrupau; în schimb, el încercase să declanșeze o ofensivă, imediat ce se ivise ocazia propice. Această atitudine demonstra, în cazul lui Faysal, o mare fermitate, dar care din păcate le lipsea fraților lui.

Cumva în aceeași notă, știind că atât Rabegh, cât și Yenbo păreau acum măcar temporar în siguranță, Faysal a revenit la ideea de a porni într-o campanie militară spre nord și de a cuceri orașul portuar Wejh. Odată ce Wejh ar ajunge în mâinile rebelilor, linia britanică de aprovizionare din Egipt ar fi adusă mai aproape cu peste trei sute de kilometri și, mai mult chiar, terenul mai propice din acea zonă ar permite înmulțirea raidurilor împotriva Căii Ferate Hejaz. Pe parcursul unor lungi discuții cu Lawrence, cei doi au ajuns la o variantă mai simplificată a planului anterior al lui Faysal, care depindea mult mai puțin de un sprijin din partea fraților lui, pe care se dovedise acum că nu se putea bizui.

Dar plănuirea acestei ofensive i-a lăsat, probabil, un gust dulce-amar lui Lawrence, și asta fiindcă știa prea bine că șederea lui în Arabia se apropia rapid de final. Deși fusese nevoit să mai întârzie în Europa, Stewart Newcombe urma să vină în curând să își ia în primire postul permanent ca ofițer de legătură pentru Faysal, în timp ce Lawrence avea să fie trimis pachet înapoi, la munca lui între patru pereți, în cadrul Biroului Arab.

Era o soartă pe care el se căznise să o împiedice printr-o campanie de subminare discretă, încă de când se întorsese în Hejaz. O țintă principală a acelei campanii fusese supervizorul lui temporar pe teren, locotenent-colonelul Cyril Wilson. Cunoscând perfect cu câtă încrâncenare se opusese Wilson chiar și detașării lui temporare în Arabia, Lawrence căutase să îl ocolească pe reprezentantul oficial la Jiddah, adresându-se direct structurilor de putere superioare din Cairo. Această

tramă începuse chiar de la prima lui depeșă trimisă lui Gilbert Clayton, în 5 decembrie. „Unul dintre lucrurile pe care nu le-am stabilit când am venit eu încoace“, scria Lawrence, „a fost [cine este] șeful meu direct, precum și modalitatea de transmitere a rapoartelor. [Filiera] este, probabil, prin colonelul Wilson, însă întrucât diseară pleacă o corespondență spre Egipt, îți trimit asta direct.“[350]

De fapt, lui Lawrence i se explicase foarte clar că Wilson era șeful lui pe teren, așa că nedumerirea lui în această privință era cel puțin nesinceră. Metoda folosită de el stabilea însă un precedent, la care Lawrence avea să recurgă din nou în scurt timp, când Wilson a încercat să-i reteze aripile, desemnându-l într-un post inferior, ca ofițer logistic în Yenbo. Plângându-i-se lui Clayton de această numire — „Eu mă consider în primul rând un ofițer de informații, sau de legătură cu Faysal“ —, Lawrence s-a gândit de asemenea să explice că el prefera să își trimită ultimele rapoarte direct la Cairo, în loc să le devieze prin intermediul lui Wilson, fiindcă „dacă e să folosească la ceva, trebuie să îți parvină într-un interval rezonabil de la expedierea lor — or a le trimite la Jiddah înseamnă o întârziere de o săptămână sau zece zile“.[351] Acest raționament nu ar mai fi părut atât de convingător, dacă s-ar fi știut că, în momentul când scria mesajul, Lawrence se afla de fapt la bordul unei nave în drum spre Jiddah.

Cu fiecare nouă zi din decembrie, campania lui devenea și mai fățișă. Dar Lawrence nu era omul care să se preteze la rugăminți, când voia să obțină ceva; în schimb, a procedat ca și cum continuarea misiunii lui în Arabia ar fi fost un lucru de la sine înțeles. „Dacă e să rămân aici“, îi scria el adjunctului lui Clayton, la sfârșitul lunii, sărindu-l din nou pe Wilson, „voi avea nevoie de tot felul de lucruri. Ai vreo veste de la Newcombe? Situația este atât de interesantă, încât mă gândesc să nu mai vin

înapoi. Vreau să mă descotorosesc de obiceiurile mele de britanic și să plec cu Faysal un timp.“ Ca și cum această dorință ar fi făcut parte deja din planul guvernului său, Lawrence și-a expus apoi intențiile. „Când voi avea pe cineva care să preia aici sarcinile mele, voi pleca. Wadi Ais este zona necunoscută din nordul Hejazului, iar eu vreau să merg acolo și să o văd, la fel și tot ce este mai încolo de Rudhwa merită văzut.“[352]

Nu era poate neapărat o administrație care dăduse greș cât mai degrabă un regim politic care se hrănea dintr-o fantastică iluzie. Pe tot cuprinsul Siriei, până spre sfârșitul anului 1916, se estima că o jumătate de milion de oameni pieriseră deja de foamete sau boli, iar condițiile păreau sortite să se înrăutățească și mai mult în noul an. Pe plan militar, forțele turcești fuseseră respinse din nou în ofensiva contra canalului Suez, garnizoana din Medina era una dintre ultimele redute în calea rebelilor din Hejaz, iar britanicii înaintau din nou în susul Tigrului spre Bagdad. Cu toate acestea, în palatele lui de guvernator, din Ierusalim și Damasc, Djemal Pașa continua să studieze planuri pentru construirea de noi canale funcționale și drumuri, continua să ia parte la ceremonii de tăiere a panglicii la inaugurarea de școli și spitale. Era ca și cum s-ar fi agățat mai tenace de imaginea lui ca reformator progresist, tocmai *din cauza* avalanșei de distrugeri din jurul lui, și nu în ciuda lor.

Poate unul dintre motive venea din faptul că, tot mai mult, guvernatorul Siriei începea să se rupă de elitele puterii din Constantinopol. În capitala otomană, criticile la adresa lui Djemal atinseseră noi culmi odată cu izbucnirea Revoltei Arabe, dar conform unui tipic de-acum consacrat, aceste critici cuprindeau toată gama de acuzații, de la învinuirea de a fi fost prea aspru — o opinie larg răspândită, adoptată de majoritatea istoricilor, era că ordinele lui de execuție a liderilor naționaliști arabi provocaseră acea rebeliune — până la aceea de fi prea

indulgent. În privința acestei ultime acuzații, tendința lui Djemal de a fi culant nu pleda în favoarea lui; când Julius Loytved-Hardegg, consulul german la Damasc, a întrebat ce-l apucase de fapt să-l lase pe Faysal ibn Hussein să plece în Arabia în ajunul revoltei, Djemal a răspuns că făcuse așa pentru a verifica adevărata față a lui Faysal. După cum Loytved-Hardegg nota acerb în raportul său despre acea întâlnire, „timpul prezent nu pare deloc potrivit“ pentru asemenea verificări.[353]

Iritantă de asemenea pentru Constantinopol era ciudata curtoazie manifestată de Djemal față de europeni în general, și față de francezi în mod special, așa cum reieșea din faptul că le permisese acestor „cetățeni beligeranți“ să rămână în Siria fără vreo restricție. O excepție notabilă de la această eurofilie a lui o forma chiar statul european cu care guvernul său avea o alianță militară; Djemal detesta aproape totul în privința Germaniei și a culturii ei, și nu se sfia îndeobște să enumere acele deficiențe în fața oricui avea urechi să-l audă.[354]

Pe măsură ce războiul a continuat însă, iar francezii au devenit o prezență tot mai rară în Siria — mulțumită nu în mică măsură talentului de a-i dibui al unor agenți germani de factura lui Curt Prüfer —, guvernatorul a început să își transfere simpatia asupra unei alte comunități de expatriați, americanii. Pentru membrii evlavioși și retrași ai Coloniei Americane, o sectă religioasă conservatoare care se stabilise la Ierusalim în anii 1890, Djemal era un oaspete bine-venit oricând; în fotografiile care s-au păstrat din acea perioadă, Djemal apare ținând pe genunchi copii din Colonie, spre vizibila lui încântare.[355] Tot la fel, Howard Bliss, președintele Colegiului Protestant Sirian (ulterior, Universitatea Americană din Beirut), a fost atât de recunoscător pentru sprijinul acordat de Djemal instituției sale, prin măsurile de a le distribui ajutoare sub

formă de alimente în perioada foametei din Liban, încât la sfârșitul lui ianuarie 1917 l-a invitat pe guvernator să țină discursul de inaugurare cu ocazia deschiderii universității.[356]

În acea perioadă, consulul SUA la Damasc, Samuel Edelman, avea și el o experiență ciudată cu Djemal; totul a început când Djemal l-a convocat la biroul său din Damasc, în 20 ianuarie. De câteva luni, Edelman se căznise să aranjeze plecarea în siguranță din Siria pentru circa cinci sute de cetățeni americani, dornici să scape de condițiile din ce în ce mai rele de acolo, însă eforturile lui fuseseră zădărnicite de autoritățile otomane. Desigur, nici recenta realegere a președintelui Woodrow Wilson nu avea cum să faciliteze lucrurile. În ciuda sloganului de campanie, care îl ajutase să câștige un nou mandat — „El ne-a ținut departe de război“ —, existau indicii tot mai multe că Wilson intenționa să aducă Statele Unite în conflagrație de partea Aliaților, iar Constantinopolul, lesne de înțeles, nu concepea să dea drumul să plece atâtor sute de străini, care dețineau informații la prima mână despre situația din Siria, în condițiile în care guvernul acestora putea în curând să intre în război alături de inamic. La întâlnirea lui cu Edelman, în 20 ianuarie, Djemal a oferit o soluție inedită. Așa cum consulul telegrafia perplex ambasadei lui de la Constantinopol, Djemal era acum de acord să îi lase să plece pe cei cinci sute de americani, cu condiția ca aceștia să își dea cuvântul de onoare „că nu vor discuta despre treburile otomane până la sfârșitul războiului“.[357] Deloc surprinzător, diplomații americani s-au grăbit să accepte acești termeni flagrant inaplicabili și s-au apucat să aranjeze plecarea cetățenilor lor din Siria.

Dar asta nu însemna că Djemal încuviința rugămințile tuturor americanilor. Unul dintre cei care nu a avut câștig de cauză în fața guvernatorului, într-o anumită situație, a fost reprezentantul firmei Standard Oil în Siria, William Yale.

Deși situația la Ierusalim continua să se înrăutățească, petrolistul american se dovedise extrem de adaptabil la condițiile din jurul lui.[358]

Când moneda turcă se devalorizase dramatic, iar speculanții riscau să fie spânzurați, Yale se lansase în niște scheme complicate pe piața neagră, cumpărând și revânzând aur și bilete convertibile prin diferite orașe din Palestina, care, după deducerea cheltuielilor, îl lăsau cu un profit frumos de 10 procente. La un moment dat, când guvernatorul Ierusalimului se opusese la reînnoirea autorizațiilor pentru concesiunile Socony, Yale îl șantajase, amenințând că îl va denunța conducerii Junilor Turci de la Constantinopol și, totodată, o va informa pe soția guvernatorului despre aventura lui amoroasă extraconjugală.

Rugămintea specială adresată de Yale lui Djemal Pașa a intervenit în toamna anului 1916, motivul ei apărând atunci când un cenzor de încredere — sau poate mituit — de la oficiul telegrafic din Ierusalim a venit la Yale și la partenerul lui de afaceri, Ismail Hakki Bey, cu niște vești îngrijorătoare. Potrivit cenzorului, Djemal tocmai primise o scrisoare anonimă, prin care Ismail Bey era acuzat că ar aparține unei grupări de revoluționari, având legături cu liderul Revoltei Arabe, Faysal Hussein. Mai mult, scrisoarea afirma că „un tânăr american finanța gruparea“, o referire clară la Yale.

Întrucât o asemenea acuzație, dacă era crezută, echivala cu o condamnare la moarte, cei doi s-au dus valvârtej la biroul lui Djemal de la Căminul German, și au cerut să vadă scrisoarea. Profund șocați, au recunoscut scrisul lui Selim Ayoub, unul dintre ceilalți doi oameni de afacerii implicați în concesiunile de țiței de la Kornub. „Gestul de perfidie și trădare din partea acestui om ne-a înfuriat atât de rău pe mine și pe Ismail Bey“, își amintea Yale, „încât am cerut ca el și membrii familiei lui să

fie surghiuniți“.

În memoriile lui, Yale susținea că fusese în „relații apropiate și prietenești“ cu Ayoub și familia lui, or nu se putea să nu fi știut ce ar fi însemnat o asemenea deportare pentru soția și copiii acestui om: sărăcie lucie în cazul cel mai bun, moarte lentă de boli sau inaniție, în cazul cel mai rău. Yale părea, de asemenea, să fi uitat că îl amenințase pe Ismail Bey cu o soartă similară în anul precedent. În orice caz, Djemal a refuzat să le dea satisfacție deplină petroliștilor calomniați; deși a fost de acord să îl trimită în surghiun pe Selim Ayoub, a declarat că restul familiei lui Ayoub putea să rămână la Ierusalim. Privind în urmă, după douăzeci de ani de la acel incident, Yale avea să noteze în memoriile lui: „Mă bucur că Djemal a reacționat cu mai puțină cruzime decât noi“.

Marșul spre Wehj a început într-un sat dintr-o oază situată la nord-est de Yenbo, într-o ambianță exotică extraordinară. Lui Lawrence, scena i s-a părut deopotrivă splendidă și barbară, ca și cum legendele medievale pe care le devorase în copilărie s-ar fi întrupat aievea sub ochii lui. „Faysal în frunte, în alb“, scria el. „[Căpetenia] Sharraf în dreapta lui, cu acoperământ roșu pe cap, purtând o tunică și o pelerină vopsite cu henna, eu însumi în stânga lui, în alb și roșu. În spatele nostru, 3 flamuri de mătase purpurie cu pasmanturi de aur, în spatele lor 3 tobosari bătând ritmul marșului, iar în spatele lor o masă mișcătoare și frenetică de 1200 de cămile ale gărzilor de corp, toate încărcate din belșug, cât să se poată mișca însă, bărbații în haine de felurite culori și cămilele aproape la fel de strălucitoare în valtrapurile lor — și toată mulțimea cântând răsunător un imn de război în onoarea lui Faysal și a familiei lui! Totul arăta ca un râu de cămile, căci am umplut uedul până sus pe dâmburi, revărsându-ne într-un lung șuvoi de vreo patru sute de metri.“[359]

Pentru Lawrence, acest spectacol fascinant avea să fie de foarte scurtă durată. Cu toate mașinațiile lui din luna precedentă, devreme în acea dimineață sosise o depeșă la Yenbo, anunțând că Stewart Newcombe urma în sfârșit să vină din Egipt; Lawrence a primit instrucțiuni să aștepte la Yenbo sosirea înlocuitorului său, după care perioada lui de detașare în Arabia avea să se încheie. În consecință, după ce a însoțit grandioasa cavalcadă spre nord timp de doar un ceas, Lawrence nu a mai avut de ales decât să-și ia rămas-bun de la Faysal și să se întoarcă pe coastă.

Dar nu avea să se producă nicio predare de ștafetă la Yenbo. Întrucât Newcombe fusese reținut în ultimul moment la Cairo, trebuind astfel să-și amâne plecarea, s-a decis ca, până la urmă, cei doi ofițeri să se întâlnească în micul port Um Lejj, controlat de rebeli, la jumătatea distanței pe coastă față de Wejh, unde puteau intercepta armata lui Faysal, care înainta spre nord. Așadar, în 14 ianuarie, Lawrence s-a îmbarcat pe HMS *Suva*, ajungând repede la Um Lejj, unde s-a întâlnit cu Faysal. Trupele de rebeli făceau o haltă acolo, pentru reaprovizionare, ceea ce i-a dat ocazia lui Lawrence să-și aducă aminte fugitiv de frumoasa aventură pe care o trăise timp de peste șase săptămâni și de tot ceea ce avea să rateze mai departe. „Mi-aș dori să nu trebuiască să mă duc înapoi în Egipt“, scria el cu nostalgie familiei lui, în 16 ianuarie, din Um Lejj. „Oricum, am văzut cum e și altfel.“[360]

Doar că nu exista încă niciun semn de la Newcombe. În data de 17 ianuarie și în condițiile în care marșul rebelilor era programat să se reia a doua zi dimineață, Lawrence spera în sinea lui că, poate, șeful său nu avea să ajungă la timp nici de data asta, ceea ce ar fi însemnat ca el „să nu aibă de ales“, decât să îl însoțească mai departe pe Faysal până la Wejh. În acea seară, tot fără niciun semn de la Newcombe, speranțele lui

Lawrence păreau să se fi realizat; lăsându-i un bilet lui Newcombe în Um Lejj — „Se pare că a lipsit o zi ca să ne fi întâlnit!“[361] — a gonit spre deșert ca să i se alăture lui Faysal.

De fapt, a fost mult mai puțin decât o zi. Nici nu ridicaseră bine arabii tabăra în acea dimineață, când, în timp ce Lawrence se aliniase fericit lângă Faysal, doi călăreți au apărut în galop dinspre Um Lejj. Unul dintre ei era Newcombe, care sosise în cele din urmă să-și preia funcția de șef al misiunii militare britanice în Hejaz.

Conform instrucțiunilor primite, Lawrence urma acum să se întoarcă la Um Lejj și să plece cu prima navă spre Cairo. În ultimul moment însă, Stewart a schimbat planul. Această predare de ștafetă era prea în pripă, căci, și dacă ar fi reușit, mai anevoios probabil, să se familiarizeze cu Faysal și conducătorii armatei lui pe parcursul drumului până la Wejh, Newcombe și-a dat seama că totul ar fi mult mai simplu dacă locțiitorul lui din ultimele șase săptămâni ar rămâne lângă el, ca să facă prezentările. Când Newcombe i-a sugerat această alternativă lui Lawrence, nu a întâmpinat nicio rezistență.

În acele zile anoste de lungă așteptare la Londra, Aaron Aaronsohn își fixase privirea spre Cairo, locul unde își imagina el că inerția britanică ar putea fi învinsă până la urmă.[362] Dar lucrurile nu mergeau chiar așa cum sperase el. „De o sută de ori, zilnic, blestem momentul când ne-am decis să lucrăm cu ei“, tuna și fulgera el în jurnalul său, în 5 ianuarie 1917. „Era mai bine pentru noi să fi stagnat cu turcii și să ne fi păstrat iluziile despre Aliați decât să îi fi abordat și să fi văzut această iremediabilă incompetență. Dacă nemții vor fi bătuți până la urmă de acești *mototoli*, vor avea toate motivele să se îndoiască de Dumnezeu și de Dreptate.“

Aaronsohn sosise în Port Said la mijlocul lui decembrie, cu intenția de a pleca imediat la Cairo, pentru a-și prezenta

scrisorile de recomandare lui Gilbert Clayton, la Biroul Arab. În schimb, funcționarii britanici, care întâmpinaseră vaporul în port, fuseseră mai impresionați de statutul lui legal îndoielnic — era în continuare cetățean al Imperiului Otoman — și îl băgaseră în carantină la Alexandria. La scurt timp după aceea, un tânăr căpitan de la Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB/Biroul de Informații Speciale Est-Mediteraneean), William Edmonds, apăruse cu vestea că primise misiunea de a fi ofițerul de legătură pentru Aaronsohn.

Părerea bună pe care agronomul și-a format-o inițial despre Edmonds — „nu doar foarte inteligent, ci și foarte perspicace“[363] — s-a schimbat rapid, când a devenit limpede că funcția agentului de informații era mai mult să îl tempereze pe Aaronsohn, dându-i impresia că lucrurile ar progresa, decât să îl pună în legătură cu vreo persoană importantă. Un indiciu al felului cum era văzut Aaronsohn în schema mai largă a lucrurilor a ieșit la iveală atunci când s-a interesat dacă nu s-ar putea să i se deconteze o parte din cheltuielile pe care le suportase ca să ajungă la Londra și apoi ca să vină în Egipt, și pe care el le estima la circa 1500 de lire sterline. Edmonds s-a făcut livid la față; cu acea avariție deja tipică pentru oficialitățile britanice, a subliniat că niciun fel de cheltuieli nu puteau fi decontate fără chitanțe în regulă, propunându-i în schimb să îi ofere lui Aaronsohn o diurnă de 1 liră pe zi, o sumă care nu acoperea nici măcar factura de la hotelul din Alexandria. Mândru, savantul a refuzat imediat.

„Până acum“, a răbufnit el în jurnalul lui, în acea seară, „n-am întâlnit altceva decât neîncredere și reticență, micime și meschinărie. Trebuie să încerc să-mi stăpânesc nervii, astfel încât să pot stabili o altă legătură cu Absa“, scria el, referindu-se la Absalom Feinberg, adjunctul său pe care îl lăsase la Athlit. „După aceea, n-are decât să continue el munca, dacă vrea. În

ceea ce mă privește, eu unul m-am săturat. Nu voi continua să lucrez în asemenea condiții.“[364]

Ceea ce îl înfuria și mai mult pe Aaronsohn era faptul că, de opt luni, nu mai știa nimic despre situația din Palestina. Scopul venirii lui în Egipt fusese de a stabili, în sfârșit, legătura între britanici și rețeaua lui de spionaj de la Athlit, dar în schimb el pierdea vremea ciondănindu-se pentru niște chitanțe și întâlnindu-se cu funcționari fără însemnătate.

Ceea ce savantul nu înțelegea era că britanicii nu aveau încă încredere deplină în el. La fel cum analistul din serviciul secret de la Londra conchisese că informațiile lui Aaronsohn erau atât de precise, încât ar putea indica, de fapt, că era un spion turc, la fel și omologii acelui analist încercau la Cairo să dezlege enigma pe care o ridica această suspiciune: cum să ia legătura cu rețeaua de spionaj a lui Aaronsohn, dacă aceasta exista într-adevăr, dar în același timp să-l împiedice să intre în contact cu agenții de contrainformații turci, dacă acesta era în realitate jocul lui? Totodată, fără să-și dea seama, Aaronsohn sporise aceste îndoieli, cerând în mod repetat să stea de vorbă cu ofițerul de informații cu care Absalom Feinberg luase contact în 1915, Leonard Woolley. Agenții britanici din Cairo au pregetat mult până să îl informeze pe Aaronsohn că Woolley era acum prizonier la turci, după ce vasul pe care se afla fusese lovit de o torpilă în Golful Alexandretta, în timpul verii, iar faptul că Aaronsohn invoca mereu numele lui Woolley, în absența acelei informații, nu făcea decât să stârnească noi nedumeriri.

Cu scurt timp înainte de Crăciun, britanicii s-au gândit că descoperiseră o modalitate ingenioasă de rezolvare indirectă a dilemei lor. Edmonds l-a informat pe Aaronsohn că, până la urmă, deciseseră să expedieze o navă de recunoaștere care să stabilească un contact cu Athlit; nu ar vrea Aaronsohn să

trimită și el un mesaj personal? Agronomul a sesizat imediat tertipul și și-a ieșit din fire, în stilul lui caracteristic. Dacă nu însoțea personal acea ambarcațiune, i-a spus el lui Edmonds, din clipa acea nu mai aveau ce discuta; mult mai bine să termine orice relație decât să-i lase pe britanici să trimită vreun „gafeur“, care să pună în pericol viața oamenilor lui.

În fața acestui ultimatum, s-a ajuns la un compromis: Aaronsohn putea să însoțească nava, dar nu avea voie să meargă pe țărm. În schimb, niște curieri urmau să fie trimiși cu o șalupă, camuflați în întunericul nopții, cu instrucțiuni din partea lui, precum și câteva mici obiecte personale, pe care asociații lui să le poată recunoaște, convingându-se astfel că instrucțiunile erau autentice. Calculând un interval rezonabil în care se putea stabili contactul, șalupa urma mai târziu să revină la țărm pentru a-i lua pe curieri de pe plajă. Oricum, timp nu aveau prea mult la dispoziție, evident, întrucât nava de recunoaștere trebuia să fie dincolo de linia orizontului și să dispară din peisajul vizual, înainte de răsăritul soarelui.

Ca aproape în toate celelalte etape ale acestei întreprinderi nenorocoase, care intra acum în cea de-a șaptesprezecea lună, și de asta era scris să apară un obstacol. Cu Aaronsohn la bord, nava de recunoaștere, un mic trauler transformat, cu numele de *Goeland*, a ieșit pe furiș din Port Said în Ajunul Crăciunului și a ajuns în largul coastei unde se afla localitatea Athlit, a doua zi după-amiaza. Aaronsohn a observat pe cineva fluturând o pânză neagră de la balconul etajului doi al stațiunii de cercetări, dar cum nimeni din echipajul navei nu se gândise să aducă un binoclu de bună calitate, i-a fost imposibil să identifice cine era persoana. Așteptând lăsarea nopții pentru operațiunea de trimitere a curierilor la mal, *Goeland* s-a îndreptat apoi spre largul mării, nimerind însă direct într-o vijelie puternică, un fenomen tipic în estul Mediteranei în acea

perioadă a anului. Drept urmare, se făcuse aproape ora două noaptea, până ca marea să se calmeze suficient, încât vasul să se poată întoarce la Athlit și să trimită șalupa cu cei doi curieri la bord, unul dintre ei ducând instrucțiunile lui Aaronsohn pentru asociații lui, celălalt briceagul cu monogramă și lupa lui specială. Dar, imediat ce șalupa a dispărut în beznă, furtuna s-a dezlănțuit din nou.

După un ceas, șalupa s-a întors cu vești deprimante. Din cauza talazurilor prea puternice pentru ca ambarcațiunea să poată ajunge până la plajă, curierii primiseră instrucțiuni să înoate pe scurta porțiune rămasă până la țărm. Însă, cum în curând urma să se crape de ziuă — deja puteau zări un foc de bivuac spre nord, probabil de la vreo patrulă de coastă a turcilor —, nu mai aveau timp acum să se ducă înapoi ca să-i recupereze; curierii trebuiau să se descurce cum puteau. Ambalând motoarele, *Goeland* a pornit din nou spre larg. Pentru Aaronsohn, era o nouă experiență înnebunitoare, la fel ca toate eșecurile dinainte; zărise, în sfârșit, din nou Athlitul, dar nu avea cum să afle dacă într-adevăr contactul fusese stabilit cu succes.

Starea lui de spirit s-a ameliorat când, la începutul lunii ianuarie, i s-a permis în fine să părăsească Alexandria și să vină la Cairo. Luându-și o cameră la hotelul Continental, s-a adresat pe rând diferiților funcționari din Biroul Arab și, până la urmă, a început să găsească interlocutori mai receptivi. Cel mai important dintre aceștia s-a dovedit a fi un alt aristocrat „amator“ și membru al parlamentului, un tânăr de treizeci și unu de ani, absolvent la Oxford și sosit de curând la Cairo, pe nume William Ormsby-Gore. Fără să fie la fel de erudit și sclipitor, poate, ca Mark Sykes, Ormsby-Gore era și el un mare diletant pasionat de o gamă eclectică de subiecte, incluzând și ideea înființării unei patrii a evreilor în Palestina — o cauză

care pentru el avea o rezonanță specială, întrucât se convertise de curând la iudaism. În lunile următoare, el și Sykes se vor distinge drept două dintre cele mai importante personalități politice britanice militând pentru crearea unei asemenea patrii a evreilor, iar unul dintre principalii lor agenți în promovarea acestei cauze avea să fie Aaron Aaronsohn.

Între timp totuși, Ormsby-Gore a căutat, pe cât posibil, să îi ridice moralul agronomului. La insistențele lui, încă o navă de recunoaștere a fost trimisă pentru a stabili contactul cu Athlit, la mijlocul lui ianuarie; din păcate, și această misiune a întâmpinat condiții meteorologice neprielnice, fiind nevoită să renunțe, înainte chiar de a fi ajuns pe coasta Palestinei. Totodată, Ormsby-Gore i-a făcut cunoștință lui Aaronsohn cu alți doi membri ai Biroului Arab, Philip Graves și maiorul Windham Deedes, care împărtășeau credința parlamentarului în enormele beneficii ce ar fi putut decurge din activarea rețelei de spionaj a savantului. Acești simpatizanți au reușit să insereze un fragment din raportul lui Aaronsohn despre coloniile de evrei din Palestina în *Arab Bulletin*, adăugând comentariul pertinent că dorința cea mai mare a sioniștilor era obținerea „autonomiei prin bunăvoința unei puteri protectoare prietene“[365], marcând astfel una dintre puținele dăți când un corespondent, care să nu fie britanic, avea acces să publice în revista serviciilor secrete. Dar agronomul continua să rămână în afara cercului interior al puterii din Cairo, din moment ce a putut să-și imagineze că Windham Deedes ar „răspunde de Serviciul de Informații“[366], după cum nota el în jurnalul său, ceea ce demonstra că nu cunoștea adevăratul statut al acestuia ca simplu analist în eșaloanele de mijloc ale Biroului Arab.

Lent, dar sigur, Aaronsohm a început până la urmă să facă unele progrese, însă așa cum știa prea bine, un ritm „lent“ era în defavoarea lui. Lucrul acesta a devenit absolut evident în 25

ianuarie. Când se întorcea la hotelul Continental, în acea după-amiază, l-a zărit pe ofițerul de legătură, care îi fusese repartizat inițial, căpitanul Edmonds, stând lângă scară; a remarcat că tânărul ofițer avea „o atitudine misterioasă“.

„Exact pe dumneata te căutam“, i-a spus Edmonds. „Trebuie să pleci imediat la Port Said. Unul dintre oamenii dumitale a traversat deșertul până acolo.“ Vestea era șocantă pentru Aaronsohn, însă, în mod tipic, Edmonds a refuzat să îi furnizeze alte detalii, în afară de numele acelui om: Joseph Lishansky.

„Mă întreb dacă nu o fi rănit, poate“, scria Aaronsohn în jurnalul lui, înainte de a pleca valvârtej la Port Said. „De ce să mă trimită pe mine la el, în loc să-l aducă pe el aici? Nu știu de ce domnii aceștia simt nevoia să fie așa de misterioși degeaba!“

Așa cum a descoperit în Port Said, temerile lui erau îndreptățite — Lishansky era rănit —, însă întreaga poveste era cu mult mai gravă. Disperați de faptul că nu primeau nicio veste de la Aaronsohn și întrucât situația din Palestina devenea din ce în ce mai sumbră, la mijlocul lui decembrie Lishansky și Absalom Feinberg se hotărâseră să mai facă o tentativă de a ajunge în Egipt, traversând deșertul; printr-o cruzime a sorții, le-a fost dat să pornească din Athlit exact cu câteva zile înainte ca acei doi curieri de pe *Goeland* să ajungă pe țărm cu instrucțiunile lui Aaronsohn. După un drum epuizant prin pustietățile Sinaiului, cei doi bărbați se apropiau în fine de liniile britanice, când au fost zăriți de o bandă de tâlhari beduini. În schimbul de focuri de armă care a urmat, Lishansky a scăpat cu răni relativ minore, însă Feinberg fusese împușcat în spate și, probabil, murise.

Aaronsohn s-a cutremurat la aflarea acestor vești; Feinberg nu era doar adjunctul lui la Athlit, ci și cel mai bun prieten al său. „Vasăzică Absa, viteazul, a fost împușcat de niște beduini mârșavi și hrăpăreți“, se lamenta el în jurnalul lui; „a murit

răpus de mâinile celor pe care îi disprețuia cel mai mult.“[367]

Dar nu era timp pentru bocit; Aaronsohn a înțeles imediat noua problemă apărută ca urmare a posibilei morți a lui Feinberg: dacă turcii descopereau cadavrul și îl identificau, cu siguranță aveau să distrugă Stațiunea de Cercetări Agricole de la Athlit și să-i aresteze pe asociații lui. Năpustindu-se înapoi la Cairo, Aaronsohn s-a apucat disperat să îi caute pe noii lui prieteni din Biroul Arab, găsindu-l până la urmă pe Windham Deedes.

Frustrările acumulate în aproape doi ani s-au revărsat din el ca un torent. Printre lacrimi, Aaronsohn a dat vina, pentru moartea lui Feinberg, pe incompetența și cinismul mașinii de război britanice, și a avertizat că moartea prietenului său prevestea de fapt multe alte decese, ce riscau să se producă, dacă turcii descopereau rețeaua lui de spioni, după cum părea foarte posibil acum. „Am vorbit cu patos și amărăciune“, nota Aaronsohn în jurnalul lui. „[Deedes] a avut bunătatea să mă asculte... M-a asigurat că pe viitor nu vor mai exista umilințe și suspiciuni, și că totul va fi bine.“

Deedes s-a ținut de cuvânt: o navă de recunoaștere a fost pregătită imediat pentru un nou voiaj la Athlit. De data asta, Aaronsohn a văzut clar semnale de la balconul stațiunii de cercetări; o șalupă a fost lansată la apă pentru a duce mesajele lui pe țărm. Dar, într-o stranie reluare a călătoriei inițiale, din nou o furtună s-a dezlănțuit exact în acel moment; șalupa nu s-a mai putut apropia de mal, așa că un curier a fost trimis să înoate pe ultima porțiune până pe plajă. După un ceas de așteptare încordată, înotătorul a reapărut pe țărm cu doi oameni de la Athlit, dar de-acum furtuna făcea ravagii; neputând să înoate prin valurile imense până la șalupă, și acest curier a fost lăsat pe coasta Palestinei.

Au urmat alte vești proaste. Ghidându-se după descrierea

atacului făcută de Lishansky, un urmăritor beduin a fost trimis în deșertul Sinai, în căutarea lui Absalom Feinberg. Nu a găsit nimic. „Așadar, bravul nostru Cavaler a murit!“, scria Aaronsohn în jurnalul lui. „Fără să recunosc nici măcar față de mine însumi, sperasem nebunește că a supraviețuit. Dar acum, nu ne mai rămâne decât să ducem la bun sfârșit munca pentru care el și-a dat viața.“[368]

Însă nici în acest gând Aaron Aaronsohn nu putea găsi o mângâiere. Acum, când Absalom Feinberg murise, iar Alex, fratele lui Aaronsohn, era în America, întreaga povară și primejdie a coordonării rețelei de spioni avea să cadă pe umerii singurei persoane rămase în Palestina și în care savantul putea avea o încredere totală: sora lui, Sarah, în vârstă de douăzeci și șapte de ani.

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence descria în termeni exaltați armata arabă, care a pornit din Um Lejj în marșul asupra portului Wejh, pe 18 ianuarie. După un pic mai mult de o lună de la dezastrul suferit pe înălțimile din apropiere de Yenbo, Faysal se afla acum în fruntea unei forțe de aproape zece mii de războinici proveniți din șase triburi diferite și multe alte clanuri. Lawrence sublinia importanța acelui moment, evocând cuvintele lui Abd el Karim, un tânăr șeic din tribul Beidawi, în timp ce contempla marea de corturi din taberele lor:

„M-a strigat să-mi arate și, mișcând larg brațul dintr-o parte în cealaltă, mi-a spus cumva cu tristețe: «Nu mai suntem niște arabi, ci un Popor». Era și oarecum mândru totodată, căci ofensiva asupra orașului Wejh reprezenta cel mai mare efort al lor, prima oară în memoria străbunilor când bărbații unui trib, cu arme, hrană și transport pentru [a străbate] trei sute douăzeci de kilometri, plecaseră din regiunea lor și intraseră pe teritoriul altora, fără speranța unor jafuri sau imboldul unor

răfuieli între familii.“[369]

Posibil, însă pornind cu un asemenea țel înalt, forțele armate ale lui Faysal au simțit, probabil, o dezamăgire când, peste o săptămână, depășind dunele situate la sud de Wejh, au descoperit că orașul portuar era deja un morman de ruine fumegânde. A fost o priveliște jenantă pentru Faysal ibn Hussein și, probabil, nu cu mult mai puțin și pentru acel membru britanic din anturajul său care devenise cel mai mare susținător al lui.

Conform programului stabilit împreună cu ofițerii britanici la Um Lejj, oamenii lui Faysal trebuiau să fi ajuns la Wejh cu două zile mai devreme. În acel moment, urma să fie lansată o operațiune terestră-și-navală coordonată, în care forțele lui Faysal se apropiau dinspre interiorul peninsulei, în timp ce flotila marinei britanice așteptând în larg transporta la țărm cei circa 550 de luptători arabi, pe care îi adusese de la Yenbo.

Dar în timp ce armada britanică se pregătea de intervenție în așteptarea orei H, în 23 ianuarie, armata lui Faysal nu se vedea pe nicăieri. În acea noapte, comandantul flotei britanice, amiralul Rosslyn Wemyss, a decis că, măcar din „motive sanitare“[370], era nevoit, pur și simplu, să îi pună pe țărm pe războinicii arabi de pe vasele lui. După un scurt bombardament în dimineața de 24 ianuarie, luptătorii arabi fuseseră aduși în Wejh, sub comanda a doi ofițeri britanici.

A urmat un fel de bătălie haotică și intermitentă, care a durat aproape toată ziua și s-a soldat cu moartea a aproximativ douăzeci dintre luptătorii arabi. Ritmul lent și neregulat al luptelor — cei două sute de soldați ai garnizoanei turcești erau depășiți numeric, în proporție de aproape trei la unu, și demoralizați — a fost negreșit și o consecință a obiceiului arabilor de a-și întrerupe atacul, pentru a jefui și a prăda fiecare nouă clădire pe care o ocupau. Unul dintre ofițerii

britanici care răspundea de operațiunea terestră, căpitanul Norman Bray, a fost șocat de comportamentul rebelilor, notând în raportul luptei că rezultatul apucăturilor lor de pirați a fost un oraș „jefuit de la acoperișuri până la podele“.[371] Aceasta era scena în care Faysal și Lawrence au intrat călări în ziua următoare.

În ceea ce îl privea, Lawrence s-a căznit din răsputeri să învăluie lucrurile într-o lumină favorabilă, oferind în raportul său o serie de explicații neconvingătoare pentru a justifica întârzierea cu care ajunseseră la Wejh. Reacția contrară la criticile aduse arabilor de către ceilalți ofițeri britanici nu era un reflex nou în cazul lui Lawrence. Mai demult, în seara de 11 decembrie, când forțele turcești se apropiaseră de împrejurimile orașului Yenbo, un pilot britanic descrisese necruțător panica generală care pusese stăpânire pe forțele lui Faysal aflate în oraș. Relatarea lui era complet diferită de versiunea lui Lawrence despre acele evenimente. „Garnizoana a fost strigată pe la ora zece seara prin intermediul unor crainici trimiși pe străzi“, raporta el. „Toți oamenii au ieșit afară fără vreo agitație vizibilă și s-au îndreptat spre posturile lor în jurul zidului orașului, fără să facă vreun zgomot sau să tragă vreun foc.“[372]

Cea mai simplă explicație pentru această discrepanță între cele două relatări era că pilotul fusese, de fapt, la Yenbo, în acel moment, pe când Lawrence — nu; mai devreme, în aceeași zi, plecase din Yenbo la bordul unui vas, un detaliu rămas în umbră în raportul lui.

Această deosebire de păreri se extindea și la persoana lui Faysal ibn Hussein. În raportul său din decembrie, același pilot britanic menționase că Faysal „se sperie ușor și trăiește permanent cu groaza unui atac turcesc, deși pare să-și ascundă frica în fața armatei“[373]. Un alt ofițer britanic, maiorul Charles

Vickery, comenta caustic, după ce observase comportamentul forțelor lui Faysal în Wejh, că „nu se știe în ce măsură ceilalți Șerifi conducători [de trupe] se preocupă de pregătirea oamenilor lor, însă cu siguranță Șeriful Faysal ignoră acest lucru“[374]. Ofițerii britanici rămăseseră îngroziți de Faysal care decisese să se instaleze pe o navă de război britanică în portul Yenbo, în acele zile negre din decembrie, când un atac al turcilor părea iminent, abandonându-și oamenii la mal să se descurce de unii singuri.

Toate astea, bineînțeles, erau în mare contradicție cu analiza lui Lawrence; așa cum spusese despre Faysal chiar și în timpul acelui sumbru interludiu din Nakhl Mubarack, „omul acesta este magnific“. Dar atitudinea lui dezvăluia încă un lucru remarcabil: după doar trei luni în teatrul de operațiuni, Lawrence era nu numai cel mai energic susținător al lui Faysal și al arabilor, ci și cel mai ferm apologet al lor.

Printre cei care au observat asta era Faysal însuși. Știind că Lawrence urma acum să se întoarcă la Cairo — și, lămurindu-se, probabil, pe parcursul marșului de la Um Lejj că Newcombe era un om rigid, cu care i-ar fi fost mult mai greu să stabilească o relație armonioasă —, Faysal a trimis în secret o telegramă lui Cyril Wilson în Jiddah, chiar în ziua când au ajuns la Wejh. După cum Wilson i-a transmis la rândul lui Gilbert Clayton, la Cairo, Faysal „ține neapărat ca Lawrence să nu se întoarcă la Cairo, deoarece i-a oferit un sprijin atât de însemnat“[375].

În fața acestei rugăminți directe de la Faysal, lui Clayton i-a fost imposibil să găsească o modalitate de a refuza. În câteva zile, actele au fost gata, pentru a definitiva postul lui Lawrence în Hejaz. În sfârșit, Lawrence avea să fie liber; scăpase de munca de birou la hotelul Savoy și avea libertatea acum să refacă războiul din Arabia după propria lui imagine.

[327] Lawrence către K. C. Cornwallis, 12 decembrie 1916; PRO-WO 882/6, f. 25A.

[328] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 118.

[329] Ibid.

[330] Lawrence, *Faisal's Operations,* 30 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 43.

[331] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 6.

[332] Lawrence, *Military Notes: Possibilities*, 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 57

[333] Lawrence, *Faisal's Operations*, 30 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 44.

[334] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 8.

[335] Lawrence către Clayton, fără dată, dar din 11 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 123.

[336] Wilson către Clayton, 12 decembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 206A.

[337] Ballobar, *Jerusalem in World War I,* p. 98.

[338] Metternich către Ministerul de Externe german, 2 mai 1916, NARA T137, Rola 25, Cadrul 384.

[339] Prüfer, *Vertraulich*, 6 august 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrele 790–97.

[340] Prüfer, *Diary*, 8 și 14 mai 1916; HO.

[341] Ibid., 9 iunie 1916.

[342] Ibid., 8 iulie 1916.

[343] Ibid., 13 mai 1916.

[344] Nadolny către Ambasada Germaniei/Constantinopol, 27 octombrie 1916; PAAA, Rola 21142, Der Weltkrieg no. 11g adh., Banda 1.

[345] Prüfer către Oficiul Central al Ministerului de Externe german, 22 ianuarie 1917; PAAA, Rola 21142, Der Weltkrieg no. 11g adh., Banda 1.

[346] McKale, *Curt Prüfer*, pp. 50–51.

[347] Wingate către Foreign Office și Murray, 14 decembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 211A.

[348] Lawrence a descris prima oară tempoul vieții din tabăra lui Faysal în raportul său din 30 octombrie 1916, „Faysal's Operations"; PRO-FO 882/5, f. 42–51. Acesta a servit drept bază descrierii lui din *Seven Pillars*, Cartea 1, Capitolele 14 și 15, și Cartea 2, Capitolul 19.

[349] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 7.

[350] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 6.

[351] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 122.

[352] Lawrence către K. C. Cornwallis, 27 decembrie 1917; PRO-FO 882/5, f. 25A.

[353] Loytved-Hardegg către un adresant necunoscut, 6 mai 1916; NARA T139, Rola 457.

[354] În iulie 1915, un maior Rochus Schmidt se plângea că Djemal se simțea foarte jignit când în fața lui apăreau emisari ai Oficiului Colonial Imperial purtând uniforme germane în Siria, dar în schimb le rezerva un „tratament excelent ostaticilor civili francezi și englezi, care se bucură de o mare libertate, din ordinul lui“. NARA T137, Bobina 139, Cadrul 79.

[355] Vester, *Our Jerusalem*, pp. 243–54.

[356] Bliss către Edelman, 11 martie 1917; NARA RG84, Articol 306, Volum 34.

[357] Edelman către Elkus, 20 ianuarie 1917; NARA, ibid.

[358] Relatarea lui William Yale despre viața la Ierusalim în timpul războiului provine, în mare parte, din Yale, *It Takes So Long*, Capitolele 5 și 6.

[359] Lawrence către Wilson, 8 ianuarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 127–28.

[360] Lawrence, *The Home Letters*, p. 333.

[361] Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 102.

[362] Relatarea lui Aaronsohn despre începutul șederii lui la Cairo, în timpul războiului, este extrasă în mare parte din *Diary*, decembrie 1916 până în ianuarie 1917; ZY.

[363] Aaronsohn, *Diary*, 14 decembrie 1916; ZY.

[364] Aaronsohn, *Diary*, 16 decembrie 1916; ZY.

[365] „Jewish Colonies in Palestine“, *Arab Bulletin* (19 ianuarie 1917): p. 35.

[366] Aaronsohn, *Diary*, 24 ianuarie 1917; ZY.

[367] Ibid., 26 ianuarie 1917; ZY.

[368] Ibid., 30 ianuarie 1917; ZY.

[369] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 152.

[370] Raportul lui Wemyss către Secretarul Amiralității, 30 ianuarie 1917; PRO-ADM 137/548, f. 114–15.

[371] Bray, *Arab Bulletin* no. 41 (6 februarie 1917): p. 68.

[372] Lawrence către Wilson, 19 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 49.

[373] Raportul lui J. C. Watson, 11 ianuarie 1917; PRO-WO 158/605, p. 4.

[374] Vickery, *Memorandum on the General Situation in Arabia*, 2 februarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 152.

[375] Wilson către Biroul Arab, Cairo, 25 ianuarie 1917; PRO-FO 141/736.

11

O negură de mistificări

Un om poate în mod limpede să se distrugă singur, însă îmi repugna ca inocența și idealurile arabilor să intre în sordidele mele sarcini de serviciu pentru a le distruge. Aveam nevoie să câștigăm războiul, iar inspirația lor se dovedise cel mai bun instrument aici, pe teren. Efortul ar fi trebuit să își fie propria răsplată — ar putea să mai fie pentru cei înșelați —, însă noi, stăpânii, le promiseserăm niște rezultate în falsul nostru contract, or asta însemna să te joci cu viața.[376]

T. E. Lawrence, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*

Prin cucerirea orașului Wejh, neajunsurile și situațiile jenante care afectaseră cauza rebelilor arabi în ultimele luni deveneau pagini de istorie. Lawrence a făcut toate eforturile cu putință pentru a accelera procesul uitării.

După cucerirea orașului Wejh, la sfârșitul lui ianuarie 1917, Lawrence a fost adus pentru scurt timp la Cairo, în vederea pregătirilor necesare pentru întoarcerea lui în Arabia, pe o funcție permanentă. În capitala Egiptului, a menținut un ritm extenuant. Pe lângă redactarea mult întârziată a rapoartelor lui și diverse adăugiri la *Manualul Hejazului*, un fel de ghid esențial pe care Biroul Arab îl întocmea pentru inițierea ofițerilor

britanici care erau trimiși acolo, Lawrence făcea naveta între birourile comandanților militari britanici, pentru a le furniza relatări la prima mână despre ceea ce se petrecea de cealaltă parte a Mării Roșii. Tuturor, el le prezenta o viziune foarte optimistă asupra situației de la fața locului[377] — reușea chiar să plăsmuiască niște scuze plauzibile pentru întârzierea cu care Faysal a sosit la Wejh — și insista că existau o nouă tărie morală și un entuziasm pentru bătălie în rândul triburilor arabe din vest. Aprecierile lui contrastau puternic cu constatările altor ofițeri britanici prezenți la Wejh, dar succesul are căile lui de a-și alege învingătorii în dispute de acest fel.

„Cercul de simpatizanți ai arabilor se mărise acum în mod straniu“, își amintea Lawrence, malițios. „În armată, acțiunile noastre au crescut când am arătat profituri. [Generalul] Lynden-Bell rămânea cu fermitate prietenul nostru și jura că o metodă reieșea până la urmă din nebunia arabilor. Sir Archibald Murray și-a dat seama cu un șoc subit că mai multe trupe turcești se luptau cu arabii decât se luptau cu el, și a început să-și aducă aminte cum favorizase el dintotdeauna revolta arabă.“[378]

Dar, poate, nimeni nu era mai încântat, decât șeful lui Lawrence, generalul Gilbert Clayton. Desigur, insistența lui Faysal ca Lawrence să rămână permanent ofițerul lui de legătură necesita o oarecare reconfigurare birocratică — Clayton trebuia să se asigure că nici Cyril Wilson la Jiddah, și nici Stewart Newcombe, sosit recent în calitate de șef al misiunii militare britanice, nu aveau să se simtă cumva lezați în atribuțiile lor —, dar toate acestea erau niște fleacuri în comparație cu ceea ce se realizase: după toată neîncrederea care își pusese amprenta asupra relațiilor arabo-britanice din ultimii doi ani, suspiciuni care se menținuseră în ciuda bunăvoinței manifestate de diverși generali și diplomați

importanți, comandantul-șef al trupelor arabe îl considera acum pe un ofițer britanic de grad inferior drept cel mai indispensabil sfătuitor al său.

Atât de frenetic era ritmul activității lui Lawrence la Cairo, încât după toate aparențele nici nu l-a remarcat pe musafirul care a venit la Biroul Arab în dimineața de 1 februarie 1917. Trecuseră doar câteva zile de când Aaron Aaronsohn aflase de moartea în deșertul Sinai a principalului său partener în rețeaua de spionaj, Absalom Feinberg, iar acum era tratat cu un fel de respect spășit în cadrul aparatului britanic de informații militare; venise la hotelul Savoy în acea dimineață, pentru a-l ajuta cu sfaturi pe un ofițer britanic care întocmea un dosar despre situația politică din Palestina. Deși Lawrence nu a consemnat în niciun fel scurta lor conversație, Aaronsohn a fost îndeajuns de frapat, încât să facă o însemnare în jurnalul său, în acea seară. „La Biroul Arab, era un tânăr, locotenent secund (Laurens)“, scria el, „un arheolog — foarte bine documentat în chestiunile legate de Palestina —, dar cam înfumurat.“[379]

Poate unul dintre motivele pentru care Lawrence a uitat de prima lui întâlnire cu Aaronsohn — cei doi se vor întâlni din nou, și cu urmări mult mai importante — se datora faptului că exact după două zile a început un lanț de evenimente, care aveau să transforme fundamental misiunea lui în Orientul Mijlociu. Totul a pornit în dimineața de 3 februarie, prin vizita la hotelul Savoy a dușmanului lui neîmpăcat, colonelul Édouard Brémond.

Perfidia și ingeniozitatea sunt, în general, trăsături profitabile în cazul unui ofițer de armată. Judecând doar după aceste două caracteristici, Édouard Brémond ar fi trebuit să fie nu doar colonel al forțelor armate franceze, ci mareșal.

Așa cum demonstrase în mod repetat pe durata șederii lui în Arabia, dacă Brémond constata că o cale de a-și atinge un

scop dorit era blocată, imediat se apuca să caute o alta. Iar dacă acel prim scop devenea de neatins sau redundant, pur și simplu își recalibra vizorul spre altceva. Dar această agilitate părea cu atât mai impresionantă cu cât, în calitate de purtător de cuvânt pe plan militar și politic pentru politica Franței în Arabia, Édouard Brémond jongla simultan cu două obiective foarte contradictorii: să se asigure că Franța se bucura de un statut egal cu aliata ei, Marea Britanie, în toate chestiunile legate de efortul de război acolo, dar totodată să încerce să limiteze dinspre interior acel efort de război.

Lunga și infructuoasa lui campanie de a aduce o forță militară a Aliaților în Rabegh nu fusese decât strădania lui cea mai evidentă. În aceeași perioadă însă, insistase pe lângă Hussein pentru înființarea unei bănci franco-otomane în Jiddah, o instituție care să poată acorda credite financiare, ca împrumuturi, guvernului din Hejaz, cu dobânzi foarte atrăgătoare. Ofițerii britanici care examinaseră propunerea lui Brémond privind o asemenea bancă își dăduseră seama imediat că era o capcană economică — fără mijloace de a rambursa împrumuturile, regimul lui Hussein ar deveni curând obligat față de creditorii lui francezi — și au îngropat planul.[380] Apoi, era veșnicul argument al colonelului de a plasa ofițeri francezi, ca specialiști, pe lângă diversele formațiuni de rebeli arabi; deși a avut cumva succes cu Abdullah și Ali — vreo șase experți militari francezi fuseseră trimiși în taberele acestora în decembrie —, nu avusese niciun fel de trecere la Faysal, care rămânea profund circumspect față de intențiile galice.

Odată cu înaintarea armată spre Wejh, Brémond văzuse o nouă oportunitate. Dacă acest port la Marea Roșie avea să fie capturat de la turci, întregul focar al conflictului din Arabia s-ar deplasa cu vreo trei sute de kilometri spre nord. În felul acesta, pericolul turcesc asupra orașelor Jiddah și Mecca devenea pur

ipotetic — și odată cu el orice argument în favoarea unei forțe armate a Aliaților la Rabegh —, însă putea oferi o țintă și mai ademenitoare: ultima redută principală a turcilor la Marea Roșie, micul port Aqaba.

Observată pe o hartă, extraordinara importanță strategică a Aqabei era evidentă pentru oricine. Situat în capătul unui golf strâmt, lung de aproximativ o sută optzeci de kilometri, care formează marginea sud-estică a peninsulei Sinai, portul avea o amplasare ideală pentru a servi atât drept un teren de pregătire pentru atacuri împotriva centrelor populate din sudul Palestinei, la doar o sută șaizeci de kilometri în nord, cât și pentru lansarea de raiduri asupra Căii Ferate Hejaz, legătura vitală a garnizoanei turce din Medina, la numai circa o sută de kilometri spre est. De fapt, Brémond abordase cu omologii lui militari britanici ideea unui asalt asupra Aqabei, la scurt timp după ce sosise în Cairo, în vara anului 1916.[381] Ideea fusese primită foarte favorabil de britanici, însă, întrucât pe atunci Revolta Arabă se poticnea încă mult la sud, punerea ei în aplicarea fusese considerată prematură.

Spre sfârșitul lunii ianuarie 1917, ideea nu mai era deloc prematură. Pe lângă faptul că arabii controlau acum țărmul Mării Roșii, ajungând în nord tocmai până la Wejh, în același timp înaintarea anevoioasă a generalului Murray prin peninsula Sinai, ca preludiu al ofensivei lui în Palestina, se apropia de final. În spațiul dintre aceste două forțe armate se afla Aqaba. Dacă Aliații cucereau orașul, flancul drept al lui Murray era în siguranță, prin eliminarea posibilității ca o contraofensivă turcească să fie lansată din acea direcție, și în același timp rebelii arabi se apropiau mult mai mult de armata britanică din Egipt, care era sursa lor de aprovizionare.

Desigur, planul putea, de asemenea, să-i înlesnească lui Brémond împlinirea unui obiectiv, nu chiar atât de secret:

restrângerea Revoltei Arabe doar la zona Hejazului. Departe de orașele sfinte ale Islamului, Mecca și Medina, regele Hussein (își acordase singur acest titlu la sfârșitul lunii octombrie) nu mai avea cum să obiecteze față de prezența semnificativă a trupelor britanice și franceze în Aqaba. Și, grație acestei prezențe, principalii Aliați puteau să le dicteze arabilor, parteneri de dată recentă, exact unde să meargă și ce să facă; iar la orice dezacord în această privință, arabilor li se putea tăia, pur și simplu, linia de aprovizionare cu armament și aur de la Aliați, de care depindeau. Și, mai bine chiar, toate acestea puteau fi realizate sub pretextul de a ajuta cauza rebelilor, mutându-le baza de înaintare într-un loc de unde să poată efectua mai ușor atacurile lor asupra liniei ferate.

La mijlocul lunii ianuarie, chiar înainte ca Wejh să fi fost cucerit, Brémond a început să discute această idee cu șefii lui din Paris, la care a găsit o susținere entuziastă. În timp ce Parisul urma să continue dezbaterile la nivel ministerial cu Londra, reprezentantul oficial francez în Cairo și Brémond în Jiddah au primit ordinul să militeze pentru proiectul Aqaba în rândul conducerii britanice regionale. Brémond știa perfect spre cine să se îndrepte. Pe lângă promovarea planului la nivelul ofițerilor britanici din Hejaz, el i l-a prezentat celui mai de nădejde aliat al său din structura puterii de la Cairo, Reginald Wingate, proaspăt instalat ca înalt comisar britanic în Egipt.[382] Lui Wingate i-a plăcut atât de mult ideea, încât i-a transmis-o imediat generalului Archibald Murray.

Judecând după standardele uzuale ale politeții și subtilității britanice, reacția lui Murray a fost ucigătoare. „Ca răspuns la scrisoarea ta referitoare la propunerea lui Brémond“, îi scria el lui Wingate în 22 ianuarie, „opinia mea, din punct de vedere pur militar, este că obiecțiile [anterioare] față de debarcarea unei forțe armate la Rabegh se aplică, cu aceeași tărie, dacă nu

chiar și mai puternic, în cazul unei debarcări la Aqaba.“[383] Murray continua apoi cu uzuala litanie de spaime privind eșuarea misiunii, ca după aceea să treacă la demolarea teoriei lui Wingate, potrivit căreia controlul asupra Aqabei le-ar permite Aliaților să lovească, spre interiorul peninsulei, Calea Ferată Hejaz. „Ținutul din apropierea Aqabei este extrem de neregulat și stâncos“, explica generalul, și orice înaintare spre interior s-ar face pe un teren pe care doar unele specii rare de cămile l-ar putea străbate. „Pe scurt, așadar“, scria Murray, „propunerea francezilor de a aduce pe mare trupe la Aqaba oferă, din punct de vedere militar, atât de puține avantaje, dar niște dezavantajez atât de grave, încât nu pot decât să presupun că a fost formulată fără să fi fost cântărită cum se cuvine și, de aceea, eu nu propun să fie adoptată.“

Pe lângă irascibilitate, o altă trăsătură a stilului de conducere a lui Archibald Murray era o tendință de a compartimenta informația în mod inutil. Așa cum știa prea bine când îi scria lui Wingate, principalul impediment în calea unei înaintări spre est din Aqaba nu era doar terenul „neregulat și stâncos“, ci faptul că acel teren era aproape de nestrăbătut. Cu câteva luni în urmă, îl însărcinase pe un ofițer de rang inferior din Biroul Arab să analizeze o serie de fotografii de recunoaștere aeriană făcute deasupra regiunii Aqaba. În raportul său, acel ofițer subliniase că portul era cuibărit chiar la umbra unei masiv lanț de munți abrupți, care se înalță pe o lungime de circa cincizeci de kilometri în interiorul peninsulei, înainte de coborî spre un peisaj la fel de neospitalier în deșertul unde se află Calea Ferată Hejaz. Singura cale de a trece prin acel perete de stâncă era un defileu îngust cunoscut sub numele de Wadi Itm, în lungul căruia turcii construiseră o rețea de cazemate și tranșee fortificate, ceea ce făcea ca orice forță armată, suficient de nesăbuită încât să încerce să traverseze pe-

acolo, să fie expusă unor ambuscade și focuri continue. Problema, atunci, nu era *cucerirea* Aqabei — asta era partea ușoară —, ci găsirea unei soluții de a trece mai departe de plajele portului. Orice mișcare imprudentă aici însemna să ajungi la o reluare în miniatură a dezastrului de la Gallipoli sau la o repetare pe scară largă[384], asta depinzând de eventuala încrâncenare a comandanților armatei de a persista în eroarea lor inițială.

În mod inexplicabil totuși, Murray a ales să nu-i împărtășească lui Wingate această informație esențială, și, evident, nici corului tot mai răsunător al celorlalți ofițeri britanici care pledau pentru o debarcare la Aqaba. În lipsa acelei informații, răspunsul disprețuitor al lui Murray la acea propunere părea să fie doar o nouă manifestare a catastrofismului și a țâfnei care îl caracterizau. Aceasta a fost, cu siguranță, și impresia cu care a rămas colonelul Brémond după ce a auzit vestea prin filtrul diplomatic al lui Reginald Wingate.

„Puteți să-l informați confidențial pe Brémond“, le-a telegrafiat Wingate subalternilor săi din Jiddah, în 24 ianuarie, „că noi aici am analizat amplu deja propunerea de a debarca trupe la Aqaba, însă ținând seama de angajamentele noastre militare actuale în Sinai și aiurea, trebuie să renunțăm la ea. Recunoaștem pe deplin avantajele acestui proiect, însă trupele și transportul necesar pentru a întreprinde o expediție reușită contra căii ferate (plecând din Aqaba) nu sunt disponibile.“[385]

Pentru Édouard Brémond, un om care reușise să aibă o influență satisfăcătoare asupra lui Wingate, s-ar fi zis că toate astea sunau nu neapărat ca un „nu“ emfatic, ci ca un „poate“ rostit din cochetărie. Peste câteva zile, colonelul francez s-a îmbarcat pe o fregată în portul Jiddah, pornind în lungul coastei spre Wejh, pentru a-și prezenta propunerea direct în fața

omului ale cărui dorințe puteau prevala asupra opiniilor lui Murray: Faysal ibn Hussein.

Cei doi bărbați s-au întâlnit în după-amiaza de 30 ianuarie, împreună cu Stewart Newcombe, care vorbea bine araba, pe post de interpret. Brémond l-a informat pe Faysal că el se afla în drum spre Egipt, intenționând să inspecteze situația oamenilor lui din Port Suez, înainte de a continua călătoria până la Cairo. Acolo, avea de gând să facă lobby pe lângă înaltul comandament britanic, pentru a trimite o brigadă ca să cucerească Aqaba, această forță armată urmând să fie completată cu două batalioane franco-senegaleze, care stăteau inactive în portul Djibouti, controlat de francezi, la intrarea sudică în Marea Roșie.

Deși Faysal pusese ochii și el pe Aqaba, a refuzat să accepte planul lui Brémond; așa cum avea să relateze Newcombe, „Faysal mi-a spus după aceea că el ar dori ca trupele britanice să îl ajute, însă nu voia niciun ajutor de la francezi și nici să aibă de-a face cu ei în vreun fel“.[386] Imediat după întâlnirea avută în Wejh, Brémond a plecat direct la Port Suez și, apoi, la Cairo, unde l-a căutat pe cel mai improbabil ascultător cu putință. „[Brémond] a venit să mă felicite pentru cucerirea Wejhului“, povestea Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „spunând că acest lucru confirma credința lui în talentul meu militar și îl încuraja să spere în ajutorul meu pentru o extindere a succesului nostru.“[387] Acea „extindere“, firește, era planul colonelului pentru o debarcare a Aliaților la Aqaba.

Dar ce-l apucase pe Brémond să pună cărțile pe masă în fața lui Lawrence? Cea mai simplă explicație — faptul că în mintea lui planul pentru Aqaba era atât de profitabil pentru toate părțile, încât până și recalcitrantul Lawrence l-ar putea adopta — este însă și cea mai neverosimilă. De-acum, Brémond cunoștea prea bine statornica neîncredere a lui Lawrence atât

în el, ca persoană, cât și în intențiile francezilor în Orientul Mijlociu, o neîncredere atât de profundă, încât era foarte posibil ca Lawrence să respingă orice propunere a francezilor, doar fiindcă venea de la ei. Într-adevăr, conform spuselor lui, Lawrence a simțit imediat în planul lui Brémond pentru Aqaba un ecou al motivelor ascunse ale colonelului francez în mai vechiul proiect pentru Rabegh, ca o modalitate pentru Aliați de a prelua de facto controlul asupra Revoltei Arabe și de a opri extinderea ei în Siria.[388]

Dar, cu siguranță, Brémond nu și-a dat seama că, de fapt, omul care ședea în fața lui în acea dimineață la hotelul Savoy cunoștea atât de bine regiunea Aqaba. În primul rând, Lawrence parcursese acel ținut în timpul expediției lui din 1914 în pustiul Sin, ca apoi, mai târziu, la cererea generalului Murray, să fi avut prilejul de a studia hărțile captate din aer ale Aqabei, ceea ce îl făcuse să formuleze acele concluzii pesimiste. E posibil ca Brémond să fi înțeles că Aqaba putea fi o mare fundătură pentru arabi, dar în estimările lui Lawrence avea să fie un impas la fel de grav și pentru orice trupe franceze și britanice trimise acolo.

Când Lawrence a încercat să-i explice acest lucru, Brémond a rămas totuși foarte încrezător în proiectul lui. De fapt, a lăsat să-i scape informația că, odată încheiate eforturile lui de persuasiune la Cairo, intenționa să se întoarcă la Wejh pentru a-l presa în continuare pe Faysal.

E posibil ca acesta să fi fost, de fapt, adevăratul motiv pentru care colonelul venise să discute cu Lawrence în acea dimineață. Micul tupeist de la Oxford fusese cel mai elocvent — și, din păcate, cel mai influent — dintre opozanții britanici ai lui Brémond în timpul episodului Rabegh, or cu siguranță francezul nu voia să-l știe pe Lawrence în Cairo, pregătit să toarne apă peste posibilele focuri pro-Aqaba pe care el ar reuși

să le aprindă printre membrii înaltului comandament britanic. Strecurând, aparent întâmplător, ideea că în curând voia să se întoarcă la Wejh pentru o nouă întâlnire cu Faysal, Brémond spera, probabil, ca Lawrence să plece valvârtej în Arabia, dispărând astfel de pe arena unde deciziile erau luate de fapt.

Dacă acesta a fost scopul lui Brémond, subterfugiul a funcționat perfect. „Eu nu-l avertizasem pe Faysal că Brémond era un ticălos“, povestea Lawrence. „Newcombe era acolo [în Wejh], cu dorința lui binevoitoare de a mișca lucrurile înainte... Mi s-a părut că era cel mai bine să mă duc și eu repede, ca să-i păzesc contra ideii [Aqaba].“[389]

La câteva ceasuri după întâlnirea lui cu Brémond, Lawrence a plecat din Cairo la Port Suez, urmând ca de acolo să se îmbarce pe prima navă cu destinația Wejh.

Era un semn mic, dar grăitor în privința schimbărilor pe care războiul le adusese. În iunie 1915, când William Yale venise prima oară pe Muntele Măslinilor, ca să discute cu Djemal Pașa, caii înhămați la birjă urcaseră cu vioiciune drumul pietruit și abrupt. Acum, în februarie 1917, aceeași călătorie a fost chinuitor de lentă, caii fiind atât de costelivi și prăpădiți după doi ani de penurie alimentară, încât te așteptai să cadă morți din cauza efortului. „Aveam senzația că nu o să mai ajungem niciodată la Căminul German“, își amintea Yale.[390] Petrolistul nu a renunțat însă, fiindcă pentru el era absolut vital să ia legătura cu guvernatorul Siriei.

În acea iarnă a anului 1917, Yale simțea cum zidurile se strângeau parcă în jurul lui la Ierusalim. Parțial, acest lucru avea legătură cu naționalitatea lui. Pe parcursul celor doi ani și jumătate de la începutul războiului, respectul reticent cu care Statele Unite fuseseră inițial privite de către aproape toți combatanții, agasanta lor poziție de neutralitate fiind contrabalansată de eforturile de a promova pacea, se erodase

constant transformându-se într-un fel de dezgust general. În Marea Britanie și Franța, a luat forma unei disperări în fața refuzului guvernului american de a recunoaște cât de mult propria bunăstare a SUA dicta ca țara să se alinieze de partea „democrațiilor“ contra „dictaturilor“. În statele Puterilor Centrale, acest sentiment a îmbrăcat forma unei amărăciuni crescânde față de politica externă americană, căci, în ciuda discursului pios al lui Woodrow Wilson care pleda pentru rolul de arbitru neutru, în mod limpede Statele Unite preferau Antanta. Și, pentru toți cei angajați în conflagrație, exista furia tot mai adâncă la gândul că, sub pretextul de a apăra conceptul sacru al „liberului comerț“, SUA continuau să finanțeze și să facă afaceri cu ambele părți, îmbogățindu-se tot mai mult pe spinarea Europei însângerate.

La începutul anului 1917 însă, când campania pentru realegerea lui Woodrow Wilson își atinsese scopul, existau tot mai multe indicii că statu-quoul avea să se încheie curând și că Statele Unite vor intra în război de partea Antantei. Dacă se întâmpla acest lucru, americanii care se mai aflau încă în statele Puterilor Centrale puteau să se aștepte la un tratament neplăcut, iar lucrul acesta era valabil cu precădere în cazul lui William Yale. Cu stilul lui agresiv de a face comerț — mita, amenințările și șantajul fuseseră metodele lui de predilecție —, petrolistul își făcuse o sumedenie de dușmani în timpul ședерii lui în Palestina, rivali în afaceri și autorități locale nemulțumite, care s-ar fi bucurat să îl vadă pe americanul „neutru“, protejat atâta vreme, reclasificat drept un „inamic beligerant“ și, de aceea, internat cu forța într-un lagăr.

Dar în ciuda semnalelor amenințătoare apărute în acea iarnă un sentiment al datoriei îl oprise pe Yale să ceară biroului Standard Oil din Constantinopol permisiunea de a părăsi Ierusalimul. În schimb, el și bodyguardul lui credincios,

Mustapha Kharpoutli, făceau planuri disperate să fugă în Egiptul britanic, în eventualitatea în care americanii intrau în război, chiar dacă amândoi știau că șansele de reușită ale unei asemenea tentative erau practic nule.

Apoi, în 1 februarie, Germania anunțase că va relua o campanie nerestricționată de atacuri cu submarine a tuturor vaselor comerciale care îi aprovizionau pe inamicii ei europeni, o operațiune ce avea să vizeze inevitabil navele americane și care părea făcută cumva cu scopul de a provoca o declarație de război din partea SUA. Aceasta nu s-a materializat imediat, ci peste câteva zile, după ce Wilson a făcut pasul intermediar de a rupe relațiile diplomatice cu Germania. Yale a primit telegrama pe care o aștepta cu disperare: biroul firmei Standard de la Constantinopol îi ordona să părăsească Palestina și să se îndrepte spre capitala Imperiului Otoman. Răsuflând ușurat, americanul și-a strâns repede documentele de serviciu și lucrurile personale, unsprezece geamantane și cufere în total, pregătindu-se pentru lunga călătorie cu trenul spre nord.

Atunci a descoperit Yale că era prins într-un fel de farsă absurdă. La fel ca oricine altcineva în Siria, în timpul războiului, avea nevoie de un permis de călătorie, sau *vesika*, pentru a putea părăsi Ierusalimul. Întrucât el era cetățean străin, acest permis trebuia să fie aprobat personal de către Djemal Pașa, or Djemal arareori mai părăsea acum Damascul. Zile întregi, Yale s-a căznit să găsească o modalitate de a ieși din această dificultate, până când într-un final a primit informația că Djemal urma să vină la Ierusalim, pentru o scurtă vizită de rutină. Din acest motiv, ținea el morțiș să urce pe Muntele Măslinilor în acea dimineață de februarie.

Dar în timp ce aștepta în holul Căminului German momentul propice de a-l aborda pe guvernatorul Siriei, William Yale a fost cuprins brusc de un sentiment de deznădejde, atât de

atipic pentru uzuala lui siguranță de sine. „America era pe punctul de a declara război Germaniei“, își amintea el, „iar eu nu-i mai puteam fi de niciun folos lui Djemal Pașa. Mai grav chiar, [în urmă cu ceva timp] fusesem acuzat că aș face parte dintr-o grupare arabă revoluționară. În mod cert, nu aveam cum să mă aștept ca Djemal Pașa să fie binevoitor cu mine.“

Poate că un alt factor care îl demoraliza acum pe Yale era și rolul absolut neproductiv pe care el îl jucase la cererea patronilor săi, pe durata ședерii la Ierusalim. Deși primise în concesiune de la Djemal Pașa o vastă suprafață din Iudeea, Standard Oil nu se achitase de promisiunea de a extrage măcar o picătură de țiței palestinian pentru mașinile de război ale armatei turce.

În timp ce Yale aștepta în holul clădirii, Djemal Pașa a ieșit în sfârșit pe o ușă și, înconjurat de o coterie de ofițeri turci și germani cu grade mari, a pășit iute pe coridor, venind înspre el. Dar petrolistul a rămas ca o stană de piatră, fără ca măcar să încerce să atragă atenția guvernatorului, când acesta a trecut vijelios prin dreptul lui. Îngrozit de propria-i lașitate, Yale a rămas holbându-se pur și simplu în urma alaiul care se îndepărta, până când cineva l-a strigat: „Domnule Yale, ce naiba cauți aici?“

Întorcându-se, Yale a văzut că omul care îl strigase era Zaki Bey, fostul guvernator militar al Ierusalimului. Personaj curtenitor și cultivat, Zaki Bey se străduise la începutul războiului să protejeze comunitatea de străini din Ierusalim împotriva efectului edictelor mai aspre emise atât de regimul de la Constantinopol — se povestea că el îl prevenise pe patriarhul ortodox grec să ascundă odoarele bisericii, înaintea unei razii de rechiziționare ordonate de guvern —, cât și de unitățile serviciului secret german de la fața locului. Ca represalii pentru faptele lui împăciuitoare, Zaki Bey fusese

demis din funcție la cererea germanilor, însă rămăsese cumva un membru agreat în cercul interior al lui Djemal Pașa. Și, un lucru la fel de important, date fiind circumstanțele din acel moment, Zaki Bey era un membru agreat în clubul unde William Yale juca bridge de două ori pe săptămână. Când a aflat de situația dificilă în care se afla americanul, fostul guvernator a rupt ultima pagină dintr-un document oficial, a scris la repezeală pe dosul ei o autorizație de călătorie și a fugit pe coridor, să-l prindă din urmă pe Djemal. La scurt timp după aceea, a venit înapoi, aducând *vesika* semnată.

„În timp ce caii trăgeau istoviți la vale pe Muntele Măslinilor“, scria Yale, „eu fredonam de bucurie. După lungul exil de doi ani, în care văzusem cum cei din jurul meu se împotmoleau în mizeria tot mai cumplită a războiului, acum țineam în mână o hârtie, cu care puteam porni pe drumul spre casă.“

Firește, se punea întrebarea ce avea să-i rezerve viitorul odată ce ajungea acasă. Dacă americanii intrau în război, exploatările firmei Standard Oil în Orientul Mijlociu aveau să fie suspendate pentru o lungă bucată de timp. Rămas fără activitate, Yale urma probabil să fie disponibilizat sau aruncat înapoi la munca de jos, pe care o efectuase pe câmpurile petrolifere din SUA. Meditând la aceste necunoscute, petrolistul a conchis, probabil, că recunoștința pe care se cuvenea să i-o poarte lui Djemal Pașa, care îi dăduse voie să fugă din Palestina, merita menținută în niște limite acceptabile. Pe durata lungii călătorii cu trenul până la Constantinopol, un adevărat calvar, extenuant și poticnit, tărăgănat timp de aproape trei săptămâni, Yale a notat cu foarte multă atenție tot ce vedea pe geam: manevre ale trupelor turcești și germane, stadiul proiectelor de construcție a liniilor de cale ferată, amplasarea taberelor militare și a depozitelor de muniții. În funcție de ceea ce avea

să-i aducă viitorul, aceste informații ar putea fi de mare folos cuiva — și i-ar putea fi foarte utile, de asemenea, și lui William Yale.

Temerile lui Lawrence fuseseră exagerate, așa cum avea să descopere ajungând la Wejh în 6 februarie. Grăbindu-se imediat să discute cu Faysal, a aflat că, într-adevăr, conducătorul rebelilor arabi era dornic să cucerească Aqaba, însă tot la fel de dornic era ca francezii să nu joace niciun rol în această ofensivă; oricum, întâlnirea pe care o avusese cu colonelul Brémond, în urmă cu o săptămână, nu făcuse decât să adâncească și mai mult suspiciunile lui Faysal față de francez.

În același timp, în sinea lui, Lawrence îi era probabil recunoscător lui Brémond fiindcă ridicase problema Aqabei, deoarece în felul acesta îl avertizase în privința marii dispute care avea să apară inevitabil în legătură cu soarta acestui oraș. De fapt, această dispută demarase deja, iar subterfugiul colonelului francez era doar o mică parte din ea.

Wejh era acum baza militară de avangardă a Revoltei Arabe, și aproape în fiecare zi noi delegații de triburi veneau să îl întâlnească pe Faysal și să subscrie cauzei revoluționare. Majoritatea acestor triburi erau din întinderile deșertice și muntoase situate la est și la nord, frontiera revoluționară deschisă prin cucerirea Wejhului, iar acești noi recruți doreau firește să participe la acțiune în propria lor ogradă. Lucrul acesta însemna desfășurarea forțelor armate în sus pe coasta Mării Roșii spre Aqaba. Concomitent, Faysal era tot mai presat de către consilierii lui militari arabi — în principal ofițerii sirieni care căzuseră prizonieri sau dezertaseră din armata otomană — să împingă frontul mult înspre nord, până în patria lor. Calea cea mai scurtă și cea mai ușoară, totodată, pentru a face asta trecea prin Aqaba.

Acestor pretenții insistente, li se puteau adăuga cererile

ofițerilor britanici care operau acum în Hejaz, începând cu șeful misiunii militare, Stewart Newcombe. Pentru ofițerii britanici de pe câmpul de luptă, cucerirea Aqabei ar fi însemnat o linie mult mai scurtă de comunicare și aprovizionare din Egipt, precum și controlul asupra întregii linii de coaste din nordul Arabiei. Chiar și Gilbert Clayton de la Cairo insista într-o notă din ianuarie ca brigada cândva hărăzită pentru Rabegh să debarce pe țărm la Aqaba.[391] În fața acestui cor de voci unanime, Lawrence și-a dat seama, desigur, că obiecțiile lui privind obstacolele fizice ale orașului aveau într-un final să nu se mai facă auzite. Într-adevăr, dacă dezastrele de la Kut, Gallipoli și zeci de câmpuri de luptă de pe frontul de vest puteau servi drept ghid, atunci însăși impractibilitatea unei debarcări la Aqaba avea să-i atragă pe tacticienii militari britanici spre acel punct, ca fluturii de noapte spre flacără.

Era puțin probabil ca viziunea contrară a lui Lawrence să fie mai bine primită de către arabi. La fel ca în cazul tuturor mișcărilor revoluționare, forța însuflețitoare din spatele Revoltei Arabe era pasiunea, altfel spus un sentiment alimentat de cutezanță și îndrăzneală, trăsături complet opuse rugăminților pentru prudență sau abținere. În afară de asta, dacă Aqaba era exclusă, singura cale viabilă ce le rămânea arabilor spre Siria era ruta din lungul Căii Ferate Hejaz, prin deșert, o opțiune periculoasă, atâta vreme cât garnizoana turcă din Medina le stătea în spate. Această opțiune presupunea, de asemenea, folosirea unei linii foarte lungi și precare de aprovizionare spre coastă și care risca să devină și mai precară pe măsură ce arabii înaintau spre nord — deși această îngrijorare era mai degrabă pur teoretică decât practică: ținând seama de ritmul actual cu care arabii se mișcau în teatrul de operațiuni din interiorul peninsulei, era posibil ca nu prezenta generație de războinici să ajungă la Damasc, ci copiii copiilor

lor.

Pentru toate aceste motive, Lawrence ar fi putut să îi recomande energic lui Faysal să nu meargă la Aqaba, ar fi putut chiar să îi vorbească pe îndelete despre capcana pe care credea că Édouard Brémond i-o întindea acolo, însă era puțin probabil ca insistențele lui să aibă un efect mai mare decât o frână temporară. Însă, grație poziției lui unice în cadrul aparatului de informații secrete britanic — având acces la planurile politice și strategice cele mai confidențiale care se făceau la Cairo, dar totodată operând pe teren, acolo unde acele planuri urmau să fie implementate —, Lawrence mai percepea și altceva.

În 1917, puterile statale europene rămâneau încă tributare mentalității imperiale, potrivit căreia revendicarea întâietății într-o anumită regiune era legată direct de cantitatea de sânge vărsat și de banii cheltuiți pentru a cuceri acea regiune, considerând că legitimitatea se stabilea textual înfigându-ți stindardul pe acel sol. În ultimă instanță, acesta era motivul pentru care francezii, cu atât de puține trupe disponibile pentru operațiunile din Orientul Mijlociu, îngropaseră planurile britanicilor de a debarca în Golful Alexandretta în 1915; și, de asemenea, motivul pentru care îi deranja atât de mult viitoarea ofensivă a lui Murray în Palestina; plus totodată motivul, de data asta invers, pentru care doreau ca orice soldat francez din regiune să ia parte la cucerirea Aqabei. Doar prezența lor fizică, aveau ei convingerea, era garanția onorării revendicărilor lor imperiale.

Dar această perspectivă nu era tipic galică, ci se regăsea răspândită destul de mult și în rândul britanicilor. În toate discuțiile privind cucerirea Aqabei, ceea ce toată lumea vizualiza, inclusiv Faysal, era practic o reluarea a operațiunii de la Wejh: o debarcare amfibie a trupelor arabe aduse cu vase britanice, un atac contra garnizoanei turcești susținut masiv de

tunurile marinei britanice, un nou influx de provizii și materiale de război, după ce orașul era cucerit. Doar că Aqaba, spre deosebire de Wejh, era un oraș de o enormă importanță strategică pentru britanici, și mai ales se afla mult în afara zonei „pământului sfânt“ islamic, care îi făcuse să păsească atât de precaut în jurul Meccăi. Neprecupețind vieți omenești și bani pentru a cuceri Aqaba, tentația strategilor militari britanici de a-și revendica orașul — și simultan de a-i retrograda pe arabi pe o poziție inferioară — putea să fie de-a dreptul irezistibilă. Când acest lucru s-ar întâmpla, arabii ar fi sugrumați pur și simplu. Pentru prima oară, cei doi aliați principali ai Antantei, Marea Britanie și Franța, ar avea o forță armată reunită puternică în Orientul Mijlociu, or, dacă ar fi nevoiți să aleagă între dorințele arabilor și cele ale francezilor, nu prea exista vreo îndoială pentru ce parte ar opta conducătorii britanici din Cairo — sau dacă nu din Cairo, de la Londra. Cel mai plauzibil rezultat ar fi abandonarea arabilor în Aqaba, fie explicit, fie tacit, blocându-i să mai continue spre nord.

Pe scurt, în acel moment Édouard Brémond era cea mai mică dintre problemele lui Faysal. Așa cum demonstrase episodul Rabegh, Lawrence putea cu ușurință să dejoace planurile lui Brémond, invocând atuul antifrancez, atunci când interesele galice se ciocneau cu interesele britanicilor, însă situația ar fi foarte diferită dacă interesele britanicilor și ale francezilor s-ar contopi. În esență, Faysal era bine pregătit pentru a identifica perfidia francezilor, dar cum rămânea cu perfidia britanicilor?

Cât despre motivul pentru care Lawrence putea percepe toate astea, pe când alții nu, și totodată motivul pentru care era atât de tentat să se îndoiască de fidelitatea propriului său guvern, răspunsul era simplu: Acordul Sykes-Picot. Atâta vreme

cât acel pact rămânea în vigoare, trădarea britanicilor față de cauza arabilor, din respect pentru aliatul lor, Franța, era practic predeterminată, majoritatea angajamentelor conținute în Corespondența McMahon-Hussein anulându-se. De fapt, tocmai din cauza acelui pact, guvernul britanic ar putea avea propriul motiv puternic de a-i izola pe arabi la Aqaba; refuzându-le posibilitatea de a participa activ la eliberarea Siriei și a celorlalte meleaguri arabe, britanicii ar putea atunci să-și renege promisiunile făcute arabilor cu mult mai puține mustrări de conștiință.

Dar în încercarea de a-i explica toate astea lui Faysal — de a-l convinge de necesitatea de a nu cădea în capcana cu Aqaba și de a porni spre Siria prin mijlocul peninsulei; de a nu avea încredere în francezi, dar nici în britanici — Lawrence nu avea la dispoziție decât un singur instrument eficient: încă o dată, Sykes-Picot.

În armata britanică a anului 1917 — ca, de fapt, în orice armată pe timp de război, din orice epocă istorică — a divulga unei terțe părți un tratat secret era considerat un grav act de trădare, care se pedepsea cu închisoare pe viață sau prin împușcare. Totuși, la un moment dat în acele zile de la începutul lunii februarie în Wejh, Lawrence l-a luat deoparte pe Faysal și a făcut exact asta, dezvăluindu-i atât existența Acordului Sykes-Picot, cât și detaliile importante ale acestui document.[392]

Faptul că Lawrence era conștient de enormitatea faptei lui reiese limpede din eforturile ulterioare de a-și acoperi urmele. În scrierile lui, ca și în întrebările pe care i le-au pus diverși biografi, a rămas cu hotărâre evaziv în privința momentului când a aflat prima oară despre Sykes-Picot și despre cât cunoștea de fapt din detaliile documentului, lăsând să se înțeleagă că nu ar fi fost nicidecum în măsură să îi spună mare

lucru lui Faysal. De fapt, Sykes-Picot nu este în niciun caz un document complex — nu are decât trei pagini —, or aproape cu certitudine Lawrence era pe deplin familiarizat cu acest acord încă din iunie 1916, când tratatul a circulat prin birourile serviciului de informații de la Cairo. În mod similar, în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence a ticluit o cronologie falsă, prin care revenirea lui în pripă la Wejh după întâlnirea cu Brémond în Cairo a izvorât din necesitatea de a-l preveni pe Faysal în privința planului francezului — „[Brémond] a încheiat conversația amenințător, spunând că, oricum, el se ducea la Faysal, în Wejh, să îi prezinte planul [pentru Aqaba]“[393] —, o afirmație care nu funcționa decât omițând să menționeze că Brémond îi prezentase deja lui Faysal planul respectiv, în urmă cu patru zile. Se poate presupune că scopul lui Lawrence în această omisiune era să strecoare ideea, dacă ar fi ieșit vreodată la lumină că el îi divulgase lui Faysal acordul Sykes-Picot în acea fază, că nu făcuse asta decât pentru a-l sabota pe francezul uneltitor. Pentru oficialitățile și cititorii britanici din perioada postbelică, această turnură antifranceză ar fi o explicație mult mai plăcută decât alternativa ei, iar fapta lui Lawrence nu neapărat o trădare, ci un gest întru totul acceptabil, poate chiar admirabil.

Totul era un eșafodaj pe care biografii lui Lawrence — cel puțin aceia din tabăra idolatră — au fost mai mult decât bucuroși să-l accepte. Dar procedând astfel, au trecut pe lângă una dintre cele mai importante și mai fascinante enigme ale vieții lui T. E. Lawrence. Cum se poate explica faptul că un om, care nu venise nici de patru luni în Arabia, a ajuns să se identifice atât de mult cu cauza arabilor, încât să fie dispus să trădeze secretele propriei sale țări pentru a le fi de ajutor și să își transfere, efectiv, lealitatea de la patria sa la un popor pe care abia îl cunoștea?!

Desigur, parțial această atitudine își avea rădăcinile într-un ciudat simț al onoarei în rândul britanicilor. Probabil într-o măsură mai mare decât la oricare alt stat european angajat în război, clasa conducătoare britanică, în 1917, ținea cu încrâncenare încă la preceptul că orice promisiune se respectă cu sfințenie. Printre cei câțiva militari de carieră și diplomați britanici care cunoșteau politica secretă a guvernului lor în Orientul Mijlociu — faptul că arabii erau încurajați să lupte și să moară, în baza unor făgăduințe care fuseseră deja vândute —, mulți considerau că această politică era absolut rușinoasă, un afront adus demnității britanice. E posibil ca Lawrence să fi resimțit mai visceral acest lucru, în virtutea faptului că se afla acolo unde se lupta și se murea, însă nu era nicidecum singurul om pătruns de acest dezgust.

Pe de altă parte, atitudinea lui e posibil să fi izvorât din reaprinderea unor fantezii adolescentine. Așa cum Lawrence avea să scrie, „Visasem, la școala municipală din Oxford, să pot plăsmui, pe timpul vieții, o nouă Asie pe care vremurile o impuneau inexorabil generațiilor noastre“.[394] Aici, în Arabia, avea dintr-odată șansa de a fi acel cavaler rătăcitor din lecturile copilăriei lui, eliberatorul unui popor îngenuncheat și înrobit, iar prin asta dobândea sentimentul unui țel mult mai puternic decât orice chemare a unui naționalism meschin sau a unui imperiu, care pe zi ce trecea își dovedea și mai mult nevrednicia și uzura morală.

Oricare ar fi fost combinația reală a motivelor lui — și e posibil ca Lawrence să nu le fi sesizat nici el pe deplin —, efectul dezvăluirii făcute lui Faysal a fost deopotrivă imediat și dramatic. Conducătorul arab înțelegea acum că, în ciuda promisiunilor lor, britanicii nu aveau de gând să cedeze Siria; dacă arabii voiau Siria, trebuiau să lupte pentru ea. După câteva zile de la întoarcerea lui Lawrence la Wejh, ceilalți

ofițeri britanici au început să remarce consternați cum Faysal devenise subit neinteresat de ideea unei operațiuni la Aqaba; în schimb, singurul lui scop era să își împingă forțele rebele cât mai înspre nord, în însăși inima Siriei.

Exact aceeași veste a auzit-o și Édouard Brémond cu prilejul următoarei sale vizite la Wejh, în 18 februarie. Cu Lawrence asistând la discuții, Faysal l-a informat pe colonelul francez că el acum se opunea ferm unei debarcări la Aqaba, intenționând în schimb să își dubleze eforturile în interiorul peninsulei. A refuzat încă o dată oferta lui Brémond de a-i pune la dispoziție tehnicieni francezi, explicând că nu avea nevoie de ei, și a oferit chiar o apologie abilă pentru amploarea tot mai mare a planurilor lui militare; ar fi bucuros să-și concentreze eforturile asupra Medinei, i-a spus el lui Brémond, dacă ar avea aceeași artilerie franceză „pentru a riposta tunurilor pe care francezii li le furnizaseră turcilor“[395]. Văzându-și planurile dejucate din nou, nota vesel Lawrence, Brémond n-a mai avut de ales, decât „să se retragă din luptă decent“[396].

În săptămânile următoare, diverșii ofițeri britanici staționați în Wejh au încercat încontinuu să înfrâneze planurile subit grandioase ale lui Faysal, să-l determine să se concentreze asupra problemelor stringente. Dar degeaba. Așa cum avea să scrie în 1 aprilie unul din acei ofițeri, maiorul Pierce Joyce: „Sunt încă de părere că întreaga atenție a Șerifului Faysal este îndreptată spre nord... M-am străduit să îl limitez pe Faysal la operațiuni militare și ambiții locale, dar de undeva a căpătat niște idei foarte vaste“.[397]

Cât despre sursa de unde Faysal căpătase acele idei, ofițerii superiori britanici erau complet derutați. În niciun caz nu îl suspectau pe căpitanul Lawrence. Într-un raport trimis la Cairo, la începutul lui martie, adjunctul lui Cyril Wilson la Jiddah îl lăuda în mod special pe Lawrence, considerându-l de o „valoare

inestimabilă“.[398]

*

Pentru Djemal Pașa, opțiunile se îngustau. Încă de la începutul războiului, semnalele că britanicii aveau să lanseze curând mult așteptata lor ofensivă în sudul Palestinei deveniseră tot mai evidente. Prin februarie, unitățile armatei turce cedaseră constant teren tocmai până la periferia orașului Gaza, iar britanicii continuau să atace; avioanele de recunoaștere germane raportau o adevărată mare de tabere cu corturi și depozite cu provizii înșirate în lungul noii căi ferate montate de britanici, mergând înapoi până la El Arish, la circa șaizeci de kilometri depărtare. Deși estimările privind forța de atac britanică variau, cert era că aceasta întrecea numeric cu mult efectivul de circa douăzeci de mii de soldați turci, care formau apărarea în fața lor.

Era o disparitate pe care Djemal nu avea cum să o reducă, deoarece pretutindeni în imperiu armata otomană era încolțită în situații aproape fără ieșire: angajată activ pe două fronturi în Europa, pregătită de luptă împotriva rușilor în estul Anatoliei, iar acum retrăgându-se în fața unei a doua forțe de invazie din India britanică în Irak. Chiar dacă ar fi putut aduce câteva unități de pe celelalte fronturi — și realitatea era că nu se putea —, părea absolut imposibil ca acestea să ajungă în Palestina la timp pentru a respinge atacul britanic. Neavând altă soluție, cu părere de rău Djemal și-a întors atunci privirile spre cei zece mii de soldați care apărau încă Medina.

Gândul de a abandona acel oraș din Arabia era extrem de dureros, acesta fiind probabil și motivul pentru care guvernatorul îl tot amânase până în ultimul moment. Nu era doar faptul că Medina ancora ferm punctul terminus sudic al Căii Ferate Hejaz, ci și ideea că acolo dominația turcilor era

absolută, niciodată grav periclitată de rebelii arabi neînarmați corespunzător și dezorganizați, care sporadic hărțuiau teritoriul pe la margini; astfel, Medina era ca un bastion împotriva uneltirilor emirului Hussein de a împinge revolta spre nord. A ceda Medina, al doilea oraș sfânt al Islamului, ar însemna să le ofere rebelilor și sponsorilor lor britanici o extraordinară victorie psihologică, mantia supremației religioase în ochii musulmanilor de pretutindeni.

Pe de altă parte, trupele turcești din Medina se numărau printre cele mai destoinice corpuri de armată din Imperiul Otoman, fiind conduse, de asemenea, de unul dintre cei mai valoroși generali, Fakhri Pașa; prezența lor pe frontul din Palestina putea face diferența dintre victorie și înfrângere. Și așa, la insistențele lui Enver Pașa și ale înaltului comandament militar german din Constantinopol, la sfârșitul lui februarie Djemal a trimis vorbă că trebuia ca Medina să fie cedată, iar garnizoana să înceapă anevoiosul drum înapoi în lungul Căii Ferate Hejaz până în Siria, ca să se instaleze grabnic în tranșeele de apărare din Gaza.

Acest ordin a stârnit o reacție promptă și crâncenă din partea unui om pe nume Ali Haidar. După declanșarea revoltei rebelilor lui Hussein, în vara precedentă, Constantinopolul îl alesese pe Haidar drept noul muftiu „legitim“ de la Mecca și îl trimisese de urgență în sud ca să își preia rolul de mare căpetenie religioasă. Haidar nu se încumetase să meargă mai departe de Medina, bineînțeles, dar acolo instituise un fel de „papalitate marionetă“ rivală a regimului lui Hussein de la Mecca. Chiar dacă erau respinse de majoritatea arabilor din Hejaz, pretențiile lui Haidar de a fi adevăratul păzitor al celor mai sfinte lăcașuri ale islamului a dat de gândit totuși comunității musulmane internaționale, care a încercat să atenueze vociferările lui Hussein. Toate acestea se pierdeau

dacă Medina era abandonată. „Vestea m-a îngrozit“, scria Haidar în memoriile lui. „Imediat i-am trimis o telegramă aspră lui Djemal, în care i-am spus că însăși ideea de a părăsi Mormântul Sfânt era absolut rușinoasă și că [locul] trebuia să fie protejat cu prețul vieții, până la ultimul om, dacă era nevoie.“[399]

Muftiul știa categoric cu cine avea de-a face, căci după doar câteva zile de când dăduse ordinul de retragere din Medina, brusc Djemal l-a revocat; cetatea avea să rămână în mâinile turcilor, iar trupele în inferioritate numerică din Palestina trebuiau să se descurce pe cont propriu în fața iminentului atac al britanicilor.

Dar prin unul dintre acele ciudate artificii ale hazardului istoric, această scurtă și rapid soluționată dispută a turcilor privind viitorul Medinei avea să aibă niște consecințe extrem de ample. Și asta deoarece criptografii militari britanici au interceptat și descifrat depeșa lui Djemal Pașa, prin care ordona retragerea garnizoanei, dar n-au mai reușit să intercepteze și ordinul ulterior de anulare a primei măsuri. Drept urmare, rebelii arabi și consilierii lor britanici își vor canaliza energia în următoarele luni pentru a reacționa la un eveniment care nu avea să se mai producă. Tot în aceste circumstanțe, T. E. Lawrence va avea cea mai mare revelație a lui privind Revolta Arabă și modul cum trebuia condusă lupta mai departe.

Conformându-se instrucțiunilor, Lawrence aștepta pe chei când *Nur el Bahr*, o navă de patrulare egipteană, a acostat în portul Wejh, în dimineața de 8 martie. Acolo, a preluat de la un curier militar britanic două documente de-a dreptul extraordinare.

Primul era o transcriere a depeșei lui Djemal Pașa, ordonând abandonarea Medinei. Cât mai urgent cu putință, dăduse dispoziție Djemal, soldații din garnizoana turcă

trebuiau să înceapă deplasarea în lungul Căii Ferate Hejaz, luând cu ei toată artileria și celelalte materiale de război, pentru a forma o nouă linie defensivă în orașul sirian Maan, situat la aproximativ opt sute de kilometri în nord. De acolo, efectivele de care comandanții armatei se puteau dispensa trebuiau trimise rapid la reduta din Gaza, în sudul Palestinei.

Al doilea document era o directivă de la Gilbert Clayton, din Cairo. Întrucât până la lansarea propriu-zisă a ofensivei generalului Murray în Palestina mai rămăseseră doar câteva săptămâni, era vital ca niciun fel de întăriri să nu ajungă la apărătorii turci din Gaza, ceea ce însemna că trebuiau depuse toate eforturile cu putință pentru a împiedica plecarea garnizoanei din Medina. Cu ajutorul tehnicienilor militari britanici, rebelii arabi aveau obligația să își extindă considerabil atacurile asupra Căii Ferate Hejaz, avariind șinele cât mai mult cu putință, iar la nevoie să declanșeze o bătălie pentru a bloca înaintarea unităților turcești aflate în retragere. Cu uzuala lui aplecare spre discreție, Clayton a sugerat ca Faysal, și nici vreun alt comandant arab, să nu fie informat în legătură cu motivul acestei escaladări a conflictului.[400]

Această directivă îl plasa pe Lawrence într-o nouă situație dificilă. Pe de o parte, concentrarea asupra liniei ferate avantaja enorm eforturile lui personale de a-l convinge pe Faysal să se îndrepte spre operațiuni în interiorul peninsulei și să renunțe la capcana atrăgătoare, care era Aqaba. Pe de altă parte însă, capturarea Medinei fusese obiectivul primordial al Revoltei Arabe de la bun început, iar retragerea otomanilor din acel oraș ar însemna pentru rebelii arabi o victorie psihologică aproape la fel de mare ca o capitulare a otomanilor. Dar acum arabilor li se cerea nu numai să renunțe la răsplata pentru care se luptaseră atât de mult timp, ci și să trimită oameni în luptă pentru a împiedica obținerea ei.

Acesta, desigur, era și motivul apelului lui Clayton de a se păstra secretul asupra operațiunii, însă era vorba aici despre cel puțin două aspecte problematice de ordin moral. Dacă arabii puteau fi convinși să ocupe un sector din calea ferată dintre Medina și Mann, ca forță de blocare, fără să li se spună însă și de ce, însemna că nu aveau nici cum să știe că în felul acesta se plasau direct în calea garnizoanei care părăsise Medina — și nimeni nu-și putea face iluzii în privința deznodământului unei încleștări în plin deșert, între oamenii din triburile arabe, slab înarmați, și una dintre cel mai bine înzestrate armate ale Turciei. Mai exista, de asemenea, problema că arabilor li se cerea acum să lupte — și, inevitabil, să suporte pierderi de vieți omenești — în Hejaz, pentru a diminua povara și numărul morților în rândul trupelor britanice din Gaza. În mod cert, aceasta era o consecință a statutului lor de membru într-o alianță militară, dar tot la fel de cert, în opinia lui Lawrence, britanicii aveau datoria să le spună aliaților lor arabi de ce trebuia să se întâmple așa.

Întrucât, practic vorbind, Lawrence comisese o trădare cu doar câteva săptămâni în urmă, divulgând Acordul Sykes-Picot, i-a fost mult mai ușor acum să nesocotească aceste dispoziții. „Cu toate ordinele generalului Clayton“, îi scria el lui Cyril Wilson în acea seară, „eu i-am povestit [lui Faysal] cam cum stau lucrurile. Mi-ar fi fost imposibil altminteri să mai pot acționa conform cerințelor.“[401] Așa cum avea să povestească ulterior în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii,* Faysal „s-a arătat la înălțime, ca întotdeauna, în fața unei propuneri de onoare și a acceptat pe loc să facă tot ce putea“.[402]

Sarcina imediată era să îi transmită noua directivă lui Abdullah — cu oamenii lui adunați lângă Calea Ferată Hejaz la Wadi Ais, aceștia ar fi urmat să fie cei care să câștige sau să piardă bătălia —, însă dată fiind indolența celui de-al doilea fiu

al lui Hussein, Lawrence avea convingerea că atât transmiterea acestui mesaj critic, cât și punerea lui în practică trebuiau făcute de către un ofițer britanic. Ținând seama că Stewart Newcombe și alți câțiva ofițeri britanici care cunoșteau deșertul Hejaz erau deja plecați în misiuni de recunoaștere sau demolare, nu mai rămânea decât el. În aceeași notă scrisă la repezeală în acea seară, Lawrence îi explica lui Cyril Wilson că planurile lui erau efectiv ad hoc, dat fiind cât de puțin timp avea la dispoziție pentru a se pregăti:

„Cred că punctul slab al planurilor [de evacuare a] turcilor rezidă în trenurile cu apă și hrană. Dacă noi reușim să secționăm linia ferată într-atât de grav, încât ei să nu mai poată să o repare, sau să le facem praf locomotivele, forța armată se va împotmoli... Măcar dacă i-am putea ține în loc vreo zece zile. Din păcate, va fi periculos și precar. Iau niște mine de-ale lui Garland, dacă pot găsi amorse instantanee și dacă am timp, voi încerca să le plasez cât mai aproape de Medina cu putință: parțial, acesta este și motivul pentru care mă duc personal într-acolo.“[403]

Profitând de întuneric, în noaptea de 10 martie, Lawrence, însoțit de un grup de numai paisprezece luptători, a pornit spre tabăra lui Abdullah, până unde îi aștepta un drum epuizant, vreme de cinci zile.

A fost o călătorie atroce de la început. Lawrence suferea deja de o dizenterie gravă, iar la amiază, în ziua următoare, s-a umplut și de furuncule pe șezut. Abia reușea să se țină pe șaua cămilei, în timp ce micul lui grup înainta anevoios prin una dintre cele mai drastice porțiuni de deșert din vestul Arabiei. După încă o zi, în 12 martie, starea lui se înrăutățise și mai mult, iar din cauza dizenteriei leșinase de două ori, „atunci când urcușul pieptiș m-a vlăguit prea mult“.[404]

Preocupat de propriile lui suferințe, Lawrence nu a

remarcat, probabil, frecușurile tot mai accentuate din micul său grup, care fusese format cu oameni proveniți din triburi ce se dușmăneau între ele. De la tachinările făcute mai mult în glumă la începutul călătoriei, se ajunsese treptat la insulte și amenințări voalate, într-o atmosferă de tensiuni mocnite. Lucrurile au atins punctul critic în acea seară.

Adăpostindu-se pentru noapte într-un defileu muntos cunoscut sub denumirea de Wadi Kitan, Lawrence a adormit extenuat printre stânci. S-a trezit însă când ecoul unei împușcături a răsunat între pereții văii. Unul dintre oameni l-a condus pe Lawrence peste roci, ca să i-l arate pe un membru al grupului, un bărbat din tribul Ageyl, pe nume Salem, care zăcea mort, cu un glonț în tâmplă. Întrucât pe marginile rănii pielea se vedea arsă, era limpede că omul fusese ucis de la mică distanță, ceea ce însemna că focul fusese tras de un alt membru al grupului. Foarte repede, bănuielile au căzut asupra unui marocan, pe nume Hamed. În timpul unei judecăți ad-hoc, Hamed și-a mărturisit fapta, iar frații lui Salem din tribul Ageyl au cerut sânge pentru sânge.

Pe parcursul lunilor precedente, Lawrence, fascinat, urmărise cu admirație cum Faysal acționa ca pacificator în zeci de vrajbe între triburi, care cuprindeau o gamă largă de dispute de la drepturi de jefuire până la vendete vechi de decenii sau chiar secole. Era un rol pe care Faysal avea să-l îndeplinească pe toată durata războiului. „Se făcea o socoteală, cu câștiguri și pierderi, între părți“, avea să își amintească ulterior Lawrence, „cu Faysal modulând tonul și intervenind între ei, iar adesea achitând diferența, sau contribuind la sumă din fondurile lui personale, pentru a grăbi pactul. Timp de doi ani, Faysal a trudit așa zilnic, punând laolaltă și aranjând în ordinea lor firească nenumăratele piese micuțe care alcătuiau societatea din Arabia, astfel încât, în regiunile pe unde trecuse el, nu mai

rămânea niciun fel de răfuială activă între clanuri.“[405]

Ceea ce făcea ca sistemul să funcționeze era credința colectivă în imparțialitatea mediatorului, însă acest aranjament avea și o latură dură: când era necesar, pacificatorul trebuia să fie și cel care împărțea dreptatea.

Grozăvia deciziei care îi revenea lui acolo, în Wadi Kitan, a încolțit încet în mintea lui Lawrence. Dacă cei din tribul Ageyl insistau ca Hamed să fie ucis, atunci așa trebuia să se facă; aceasta era legea deșertului. Dar, chiar dacă executarea lui Salem de către oamenii din tribul Ageyl putea asigura pacea pe termen scurt pe timpul călătoriei până la tabăra lui Abdullah, odată ce incidentul ajungea la urechile comunității de rebeli, ar aprinde categoric scânteia unei vendete sângeroase între Ageyl, un trib foarte important și numeros, și marocanii care se alăturaseră revoltei în număr mare. Singura soluție reală, atunci, era ca o terță persoană imparțială să îl execute pe Hamed, or în Wadi Kitan în acea noapte nu exista decât un singur om care să fie „străin și neînrudit“ cu nimeni. Așa cum Lawrence avea să-și amintească în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii,* „L-am pus [pe Hamed] să intre într-o viroagă îngustă în versantul muntelui, un loc umed și întunecos, năpădit de buruieni. Nisipul de pe jos era ciuruit de picăturile de apă care se prelinseseră de pe stânci, de la ultima ploaie... Am rămas la intrare și i-am lăsat un răgaz de câteva momente, în care a plâns tăvălit pe jos. Apoi, l-am pus să se ridice și l-am împușcat în piept“.

Dar primul glonț nu l-a omorât. În schimb, Hamed a căzut pe jos, țipând ascuțit și zvârcolindu-se, cu hainele stropite de sângele care îi țâșnea din rană. Lawrence a tras din nou, dar tremura atât de rău, încât nu l-a nimerit pe Hamed decât în încheietura mâinii. „A continuat să strige, nu la fel de tare, zăcând acum cu picioarele spre mine, și m-am aplecat în față și

l-am împușcat pentru ultima oară în gât, sub maxilar. Trupul i s-a înfiorat un pic.“[406]

Era primul om pe care Lawrence îl ucisese vreodată. Pornind împleticit spre locul lui dintre stânci, s-a lungit imediat pe jos și a adormit extenuat. În zori, era atât de bolnav, încât oamenii au trebuit să-l salte în șa, ca să poată continua călătoria.

Aaron Aaronsohn reușise — sau devenise atât de impresionabil la o vorbă bună și la un interlocutor respectuos, încât cel puțin așa își imagina.

Spre mijlocul lunii martie 1917, omul care bântuise atâta vreme prin hățișurile birocratice de la Cairo era, în sfârșit, recunoscut de către comunitatea agenților de informații britanici drept unul dintre principalele ei atuuri, filiera de transmitere a unei bogății de date pertinente, care începeau să vină din Palestina aflată sub controlul inamicului. Cu o satisfacție extraordinară, agronomul vedea cum tot mai mulți dintre ofițerii britanici, care cândva îl repeziseră, fie din cauza temperamentului său, ori din cauza statutului de străin, ori din cauza faptului că era evreu — poate, în unele cazuri, o combinație din toate cele trei considerente —, îi cereau acum sfatul și îl pofteau să ia masa cu ei.

Acest dezgheț începuse în forță la mijlocul lunii februarie, când Aaronsohn se deplasase, la bordul navei de recunoaștere *Managem*, pentru încă o tentativă de a lua legătura cu Athlit. De data asta, vremea le fusese prielnică, așa că reușiseră să îl preia pe unul dintre asociații lui Aaronsohn, un bărbat pe nume Liova Schneersohn. Lucrul cel mai îmbucurător era faptul că rețeaua de spioni fusese anunțată de eforturile britanicilor de a stabili un contact, prin curierii lăsați la țărm în expedițiile precedente, așa că Schneersohn a venit la bord cu o comoară de rapoarte conținând informații recente, într-o servietă etanșă la

apă.

„Am plecat numaidecât“, nota Aaronsohn în jurnalul său, în data de 20 februarie, „fericiți“.

Prin acea expediție, legătura cu rețeaua de spioni din Athlit fusese ferm stabilită, iar în săptămânile și lunile care au urmat, curierii de la bordul ambarcațiunilor de coastă britanice aveau să culeagă constant rapoarte despre condițiile din interiorul Palestinei. Britanicii erau uluiți, desigur, de bogăția de informații pe care le primeau — și, totodată, plini de regrete că nu profitaseră de această ocazie de la bun început, cu un an și jumătate în urmă, când li se făcuse prima oară propunerea de colaborare. Întrucât rețeaua de spionaj a evreilor continua să se extindă, ajungând la aproximativ douăzeci de agenți care operau pe tot cuprinsul Palestinei, mulți dintre ei deținând funcții importante în administrația locală, rețeaua de la Athlit furniza date despre orice, de la amplasarea depozitelor de provizii ale armatei turce, până la numărul exact al vagoanelor de tren încărcate cu soldați, care treceau prin nodul de cale ferată din orașul Afuleh; în acest ultim efort, erau ajutați de un agent întreprinzător, care se gândise să deschidă un chioșc cu răcoritoare lângă gară. La rândul lor, conspiratorii evrei au dat un nume de cod rețelei lor, NILI, acronimul ebraic pentru versetul din Cartea lui Samuel, *Nezah Israel Lo Ieshaker*, sau „Cel ce este tăria lui Israel nu minte și nu Se căiește“.[407] Dar toate astea erau un pic prea exotice pentru britanici, care au continuat să se refere oficial la spionii lui Aaronsohn sub denumirea simplă de „Organizația A“.

Având în vedere scadența care se apropia rapid pentru demararea ofensivei lui Murray în Palestina, analiza detaliată asupra regiunii, furnizată de Aaronsohn britanicilor, era cu atât mai bine-venită. O lucrare de nouăsprezece pagini despre economia palestiniană, întocmită de William Ormsby-Gore în

februarie se inspira masiv din rapoartele anterioare ale agronomului; Reginald Wingate a fost atât de impresionat, încât i-a trimis o copie și noului ministru de externe la Londra, Arthur Balfour.[408] Aaronsohn a fost, de asemenea, cooptat pentru a face adăugiri și rectificări la *Manualul Armatei pentru sudul Siriei*, un ghid pe care ofițerii britanici să-l aibă asupra lor când înaintau dincolo de Gaza. Când manualul a început să circule la mijlocul lunii martie, lumea a sesizat rapid vastitatea informațiilor, precum și proveniența lor. Așa cum scria Aaronsohn în jurnalul său, în 20 martie, o cunoștință din armată „m-a felicitat pentru contribuția mea la Manual, spunându-mi că toată lumea vorbea despre asta la comandamentul general. Pesemne că așa este, ținând seama că [ofițerul său de legătură, William Edmonds] mi-a spus astăzi că primeau rapoarte de pretutindeni, din care reieșea cât de încântați erau toți de munca mea“.

Firește, în toate acestea Aaronsohn își urmărea și propriile interese. O parte dintre ele erau fățișe — desigur, nu ascunsese niciodată faptul că motivul covârșitor pentru care se alăturase britanicilor izvora din preocuparea pentru viitorul coloniștilor evrei în Palestina, dar altele erau mult mai subtile. În *Manualul Armatei pentru sudul Siriei*, bunăoară, Aaronsohn a inclus o descriere amănunțită a majorității coloniilor de evrei din Palestina, împreună cu satele de arabi alăturate. În scurte schițe portretistice pe care le furniza despre conducătorii din aceste comunități exista un element de revanșă, aliații lui fiind invariabil prezentați ca „inteligenți“ și „demni de încredere“, iar inamicii lui exact invers. Astfel, principalul opozant arab al lui Aaronsohn în Athlit era înfierat drept un „parazit jecmănitor“ și un „musulman fanatic“, în timp ce un bancher evreu din Tiberias, cu care Aaronsohn încrucișase săbiile, era denigrat pentru „onestitatea [lui] de tip oriental“[409]. Efectul era

de a-i ghida aprioric pe britanici spre aliații lui sioniști și, totodată, de a le conferi coloniștilor evrei din Palestina o importanță cu mult peste acea mică porțiune din populație pe care o constituiau de fapt. Poate, extrem de semnificativ era tabloul foarte roz pe care Aaronsohn îl prezenta, referindu-se la primirea de care generalul Murray ar fi urmat să beneficieze odată ce străpungea frontul inamic din Gaza și înainta în inima Palestinei. „Atitudinea evreilor din toată lumea față de regimul britanic este lesne de ghicit“, scria el la sfârșitul lunii februarie. „Palestina sub drapelul britanic va atrage constant idealismul evreilor, inteligența evreilor, capitalul evreilor și masele de evrei.“[410]

Agronomul știa negreșit că această afirmație era doar într-o mică măsură adevărată. În rândul evreimii internaționale, sionismul rămânea o cauză profund discordantă, iar în Palestina marea majoritate a evreilor continua să fie leală regimului otoman sau ferm apolitică. Dar asta nu conta; audiența lui Aaronsohn era formată din conducători politici și militari britanici, or rar se întâmplă ca un grup de tacticieni ai războiului să rămână indiferenți la povești idealiste în care soldații armatei lor ajung să fie întâmpinați ca niște eroi eliberatori.

Atât de sus ajunsese steaua lui Aaronsohn, încât în 26 martie a primit o răsplată pe care și-o dorise de când venise în Egipt: o audiență la generalul Gilbert Clayton. Această întrevedere a decurs atât de bine, încât a fost urmată de o alta, mult mai lungă, peste o săptămână. Între timp, generalul Murray își lansase, în sfârșit, ofensiva în Palestina, iar primele rapoarte vorbeau despre un succes zdrobitor — „o mare victorie asupra turcilor“, nota Aaronsohn în jurnalul său, în 29 martie. În 3 aprilie, Clayton l-a rechemat pe agronom în biroul său, pentru a asculta opiniile lui despre modul în care britanicii

ar putea valorifica acest avantaj în următoarea etapă a bătăliei.

Aaron Aaronsohn avea arareori rețineri în a-și face cunoscute părerile, ceea ce nu a fost nicidecum cazul în acea zi, în prezența lui Gilbert Clayton. După ce a declarat că niciodată în istorie Ierusalimul nu fusese cucerit din sud sau vest, a susținut ideea că armata britanică trebuia să continue înaintarea spre nord, pe câmpia de lângă coastă, ca apoi să facă o întoarcere pe loc și să atace orașul venind dinspre nord. Spre deosebire de cei de acolo, generali „de birou“, Aaronsohn beneficia de cunoștințe enciclopedice despre țară — căile de acces, terenul, sursele de apă —, care puteau da greutate pledoariilor lui. Așa cum nota în jurnalul său, în acea seară, „Generalul Clayton m-a ascultat cu mult interes. L-am lăsat visând cu ochii la hartă, după o invitație de a veni la el ori de câte ori aveam asemenea sugestii bune să-i dau.“ În aceeași însemnare, savantul își permitea un moment de exultare. „Am reușit să fac ca tabăra cea bună să înțeleagă că este inutil să se învârtă în jurul cozii. Palestina este un fruct bine pârguit. Dacă scuturi bine, va cădea în mâinile noastre.“[411]

Rămânea neclar ale cui erau „mâinile noastre“: ale Aliaților, ale britanicilor sau doar ale sioniștilor.

La asfințit, în 28 martie, Lawrence și avangarda lui de rebeli războinici s-au cățărat pe un colț de stâncă, privind în jos peste marginea de piatră. În valea plată de dedesubt, la o distanță de poate cinci kilometri, se afla Aba el Naam, o gară principală și un rezervor de apă pentru Calea Ferată Hejaz.[412] În lumina difuză, Lawrence a studiat garnizoana turcă — aproximativ patru sute de soldați, cel mult — făcând manevrele de rutină din fiecare seară.

Rapoartele evidențiau că turcii patrulau frecvent pe timpul nopții în jurul perimetrului garnizoanelor lor feroviare, pentru a elimina orice posibil pericol în izolarea în care se aflau. Știrea

nu-i convenea lui Lawrence; avangarda lui consta din doar treizeci de oameni, care oricum aveau nevoie de odihnă după călătoria de trei zile de la Wadi Ais. I-a venit o idee. Pe înserate, câțiva oameni au fost trimiși să se furișeze aproape de gară și să tragă la întâmplare câteva focuri în direcția ei. Așa cum povestea Lawrence, „inamicul, crezând că acesta era preludiul unui atac, s-a instalat pe poziții în tranșee toată noaptea, în timp ce noi am dormit confortabil“.

Lawrence, probabil, avea nevoie de somn mai mult decât tovarășii lui, fiindcă el se recupera încă după dizenteria și febra care îl măcinaseră săptămâni întregi. Avea nevoie, totodată, să fie cu mintea limpede și în putere, pentru asaltul pe care îl plănuia la Aba el Naam.

După incidentele sinistre de la Wadi Kitan, Lawrence se forțase să reziste, din ce în ce mai bolnav însă, până când într-un final au ajuns în tabăra lui Abdullah de la Wadi Ais în dimineața de 15 martie. Acolo, după o scurtă discuție cu Abdullah, în care i-a explicat necesitatea de a ataca imediat calea ferată, Lawrence s-a scuzat ca să se odihnească un pic. În realitate, a zăcut în cortul lui, scuturat de frigurile malariei, timp de zece zile.

Chinurile lui Lawrence în acele lungi zile de boală erau cu atât mai cumplite cu cât el știa perfect ce se întâmpla — sau mai bine zis ce nu se întâmpla —, pe perioada cât el bolea acolo. Dată fiind reputația de indolență a lui Abdullah, Lawrence știuse tot timpul că orice acțiune fermă contra căii ferate trebuia să fie condusă de el, personal — iar această idee s-a dovedit lucidă și clarvăzătoare. În rarele momente când reușea să-și mai adune puterile pentru a se aventura afară din cort, Lawrence observa că tabăra lui Abdullah își păstrase climatul de frivolitate și relaxare exact ca înainte și că, de fapt, nu avea loc niciun fel de mobilizare militară.

Mai mult însă, a devenit limpede că Lawrence nu era prea bine-venit în Wadi Ais. În cercul de apropiați ai lui Abdullah se simțea o suspiciune abia disimulată, chiar o animozitate față de ofițerul britanic, și pe care căpetenia lor nu se sinchisea să o risipească. Cât despre Lawrence, opinia destul de favorabilă pe care o avusese cândva pentru Abdullah, așa moderată cum era, s-a înăsprit constant devenind o aversiune plină de dispreț: „Apucăturile lui simpatice de samavolnicie păreau acum o tiranie neputincioasă deghizată în toane“, scria el, „atitudinea lui prietenoasă a devenit capriciu, buna lui dispoziție [o] patimă pentru plăceri... Chiar și simplitatea lui părea falsă când îl cunoșteai mai bine, iar prejudecățile religioase moștenite erau lăsate să guverneze asupra perspicacității minții lui, fiindcă nu îi complicau existența, cum s-ar fi întâmplat în cazul gândirii neînregimentate“.

În 25 martie, în sfârșit suficient de însănătoșit după boală încât să poată funcționa, Lawrence a intrat în cortul lui Abdullah ca să-l anunțe că el, personal, va conduce un atac contra căii ferate. Acest anunț a fost primit cu căldură, căci Abdullah „permitea cu generozitate orice, dacă nu impieta direct asupra energiilor lui“.[413] Luând legătura cu unii dintre șeicii din Wadi Ais, pe care Lawrence îi percepea drept niște adevărați războinici, a reușit în scurt timp să adune din diferite triburi un grup de asalt de circa opt sute de oameni, cu care să tabere asupra depoului feroviar izolat de la Aba el Naam. A doua zi dimineață, a pornit înainte cu o mică avangardă, pentru a evalua terenul și a concepe un plan de luptă.

Pe tot parcursul zilei de 29 martie, Lawrence și grupul lui de cercetași s-au deplasat în poziții de atac pe dealurile din jurul stației, studiindu-i în permanență pe soldații turci care își făceau programul lor de rutină: prezentarea la raport, ruperea rândurilor pentru a merge la masă, pregătire militară făcută de

mântuială, și totul fără să aibă habar de capcana care li se întindea. Și mai bine chiar, din perspectiva lui Lawrence, a fost când un tren a apărut pufăind în acea dimineață și a făcut o haltă la Aba el Naam; a distruge un tren turcesc ar fi un mare bonus al întregii operațiuni, așa că el își dorea cu înfocare ca trenul să nu se urnească de-acolo până nu sosea și unitatea principală de asalt.

Membrii acelei forțe armate au început să apară treptat în cursul serii, însă spre stupoarea lui Lawrence nu erau cei opt sute de războinici, cum i se promisese, ci mai degrabă doar vreo trei sute în total. Acest inconvenient l-a constrâns să recalibreze rapid ceea ce se putea realiza a doua zi dimineață.

Pe tot parcursul acelei nopți, Lawrence s-a ocupat de pregătiri. Mici grupuri de războinici au fost trimiși să se ascundă pe înălțimile din jurul gării; când asaltul avea să pornească, turcii se vor trezi prinși ca într-un amfiteatru de împușcături. O echipă de demolare a fost trimisă să plaseze o mină pe calea ferată, la nord de Aba el Naam, în timp ce el, personal, a plasat o mină la sud, fiind prima oară când punea în practică instrucțiunile lui Herbert Garland în materie de explozivi. Tot aici a poziționat și unica lui mitralieră, într-o vâlcea dosnică, la doar patru sute de metri de șină. Întrucât Medina se afla la circa șaizeci de kilometri spre sud, Lawrence și-a făcut socoteala că aceasta avea să fie direcția pe care garnizoana turcă ar veni retrăgându-se — sau invers, direcția de unde ar putea veni eventuale întăriri —, iar mitraliera, pusă în funcțiune de o echipă de trei oameni, avea să transforme câmpul deschis într-un adevărat abator. Atât de istovitoare și laborioase au fost toate aceste pregătiri, încât atunci când într-un final atacul a fost lansat cu scurt timp înainte să se crape de ziuă, Lawrence a trebuit să fie zgâlțâit din somnul toropitor care îl doborâse.

Totul a început foarte bine. Cele două tunuri de munte ale arabilor, sau obuziere, fuseseră vârâte în niște spărturi în stânca dealurilor, cu orientare direct spre depou, iar, când au deschis focul, efectul a fost devastator. În câteva momente, două dintre clădirile de piatră ale stației fuseseră lovite în plin, rezervorul de apă fusese ciuruit, iar un vagon de tren, parcat pe o linie secundară, luase foc. Simultan, turcii care se năpusteau spre tranșeele lor descopereau că nu aveau unde să se ascundă; cu gloanțele care veneau de pe trei laturi, riscau să fie împușcați oricum, fie din față, fie din spate.

În haosul general, trenul care venise în gara Aba el Naam, în ziua precedentă, s-a urnit din loc, încercând să scape spre sud. Sub privirile satisfăcute ale lui Lawrence, trenul s-a lovit de mina montată de el, producând o mică explozie cu nisip și metal împrăștiat — dar pe urmă nimic. Apoi, Lawrence a așteptat nerăbdător ca echipa de mitraliori ascunși în vâlcea să deschidă focul. Degeaba, însă. Liniștea persista. În schimb, mecanicii de tren turci au putut să coboare în perfectă siguranță, apoi, tacticos, au pus la loc pe șine roțile din față ale locomotivei acum deteriorate, după care pufăind și șontâcăind trenul și-a reluat deplasarea spre Medina.

La scurt timp după aceea, Lawrence a anunțat încetarea asaltului. Întăriri de trupe turcești aveau, cu siguranță, să apară în curând, iar soldații de dedesubt, care scăpaseră cu viață din învălmășeala inițială, erau protejați acum de mantia de fum negru și gros care învăluia stația, de la vagonul în flăcări. Singura alternativă la retragere, se gândea Lawrence, era un atac frontal contra tranșeelor turcești, o opțiune care avea toate șansele să fie la fel de nimicitor de inutilă la Aba el Naam, așa cum fusese pe alte sute de câmpuri de luptă.

Măsurată în termeni de pierderi omenești — modul în care militarii evaluează îndeobște asemenea lucruri —, ciocnirea

armată fusese un mare succes. Cu doar un singur războinic rănit, arabii uciseseră sau răniseră vreo șaptezeci de soldați turci, luaseră prizonieri alți treizeci și, neîndoielnic, întrerupseseră traficul pe Calea Ferată Hejaz pentru următoarele zile. Pentru Lawrence totuși, era o victorie incompletă, diminuată de ceea ce el știa că ar fi putut să fie, de fapt. Dacă mitraliorii din vâlcea ar fi acționat conform planului, trenul avariat ar fi fost spulberat în bucăți, în loc să reușească să scape; așa cum Lawrence a aflat în curând, cei trei arabi abandonaseră, pur și simplu, mitraliera, când începuseră luptele în jurul depoului, fie fiindcă voiau să vadă și ei ce se întâmpla, fie fiindcă se simțeau în pericol, fiind atât de rupți de forța principală a rebelilor. Tot la fel, dacă Lawrence ar fi avut efectivul de opt sute de războinici, cum i se promisese la Wadi Ais, și nu doar pe cei trei sute care veniseră până la urmă, garnizoana de la Aba el Naam, depășită din punct de vedere numeric, ar fi putut să fie anihilată. Privat de victoria absolută la care visase, Lawrence, referindu-se la această bătălie, va spune doar că „nu am dat greș în totalitate“. Negreșit, dezamăgirea lui venea și din ceea ce recenta experiență lăsa să se întrevadă pentru viitorul mers al Revoltei Arabe. Îndemnându-l pe Faysal să pornească spre Siria, prin concentrarea atacurilor în interiorul peninsulei, Lawrence pomenise vag despre ideea ca, pe parcursul marșului, să ia cu asalt garnizoanele turcești izolate de-a lungul căii ferate. Dar care erau șansele reale de a realiza acest lucru, ținând seama de exemplul de acum, de la Aba el Naam? Dacă arabii nu erau capabili să se organizeze suficient pentru a înfrânge o garnizoană din spatele frontului, păzită de patru de sute de soldați, într-o ambuscadă în care ei controlau înălțimile din jur și aveau atuul de a-i lua prin surprindere, ce s-ar întâmpla când ar urma să înfrunte garnizoanele cu mii de soldați, care se aflau

în localitățile mai mari, de pe calea ferată, în sudul Siriei — darămite în fața celor zece mii de ostași, bine pregătiți și înarmați, care le stăteau în coaste la Medina?

Și totuși, de o manieră diferită, lupta de la Aba el Naam s-a dovedit a fi un eveniment fundamental pentru Lawrence, prin faptul că venea să dea substanță unei idei — poate, mai precis, unei constelații de idei — la care el începuse să reflecteze. Din povestirile lui, acest proces demarase în zilele când zăcuse bolnav în cort, la Wadi Ais.

Raționamentul pornea de la încercarea de a elucida ce ar putea face cu adevărat rebelii arabi în fața armatei turce. Practic, toți experții militari britanici trimiși în Hejaz de la demararea revoltei luau în derâdere capacitățile de luptători ale arabilor. De fapt, Lawrence împărtășise cumva aceeași opinie, menționând că o singură companie de soldați turci plasați în tranșee fortificate ar fi putut pune pe fugă întreaga armată a rebelilor.

Problema cu această concepție, începea Lawrence să își dea seama, nu era doar faptul că îi raporta pe arabi la standardele europene de a purta un război — standarde total nepotrivite cu terenul din Arabia —, ci și că îi făcea pe acești experți străini să nu mai sesizeze care era, în fond, extraordinarul avantaj pe care acel teren putea să îl ofere. Într-un cuvânt, spațiul. Aproximativ 665500 km^2 de spațiu deschis.

„Și cum ar apăra turcii așa ceva?“ se întreba Lawrence. „Neîndoielnic, printr-o linie de tranșee de-a curmezișul, în partea de jos, dacă am veni ca o armată cu stindarde fluturând, dar dacă am fi (așa cum am putea fi) o influență, o idee, un lucru intangibil, invulnerabil, fără față sau spate, plutind peste tot ca un gaz?... Majoritatea războaielor au fost războaie de contact, ambele forțe căznindu-se să aibă o linie de tangență pentru a evita surprizele tactice. Noi trebuie să purtăm un

război de desprindere; să îl dominăm pe inamic prin amenințarea mută a unui vast deșert necunoscut, nedezvăluindu-ne prezența până nu atacăm.“

Chiar dacă străină de gândirea obtuză a structurii militare britanice din acea vreme, teoria nu era în sine revoluționară, ci mai degrabă o strategie clasică la care au recurs automat forțele militare mai slabe, de-a lungul istoriei. În fond, dacă deții mai puține trupe sau materiale de război decât inamicul tău, nu te năpustești direct în el, doar dacă nu vrei să ajungi mai repede la cimitir sau la capitulare. Unic, aici, era felul cum Lawrence vedea aplicarea acestor principii la războiul din Arabia.

De când sosise acolo, țelul major al rebelilor arabi și al consilierilor lor britanici deopotrivă fusese capturarea Medinei, un eveniment care ar elibera Arabia după patru veacuri de ocupație turcă și ar permite deplasarea spre nord a teatrului de operațiuni. Actuala campanie pentru a-i împiedica pe turci să se retragă din Medina adăugase la toate astea o nouă complicație, însă scopul final nu se schimbase; atât pentru britanici, cât și pentru arabi, a vedea steagul otoman coborât de pe zidurile orașului sfânt, al doilea ca importanță pentru islam, era răsplata care putea deschide calea spre alte recompense. Ceea ce Lawrence înțelegea acum era că Medina nu trebuia cucerită, nici prin forță armată, și nici prin capitulare: „Turcii erau inofensivi acolo. În închisoare, în Egipt, ne-ar costa hrană și gardieni. Noi voiam ca turcii să stea la Medina și în alte locuri îndepărtate, cât mai mulți la număr cu putință“.[414]

Strategia adecvată în continuare, potrivit noii viziuni a lui Lawrence, era ca turcii să fie ținuți la Medina aproape pe termen nelimitat. Asta nu presupunea însă închiderea completă a Căii Ferate Hejaz, cum visau britanicii să facă, ci menținerea posibilității ca acea linie de aprovizionare să funcționeze doar cât să țină în viață garnizoana turcă de-acolo; la limita

subzistenței, dar prea slăbiți pentru a se retrage sau a lansa o ofensivă, soldații acelei garnizoane aveau să devină astfel prizonieri acolo — chiar mai convenabil decât prizonieri, fiindcă povara de a-i întreține ar continua să cadă pe umerii inamicului.

Acest concept nu se aplica doar în cazul Medinei. Odată ce această garnizoană ajungea neputincioasă, preconiza Lawrence, arabii puteau să își mute rebeliunea în Siria și să urmeze aceeași strategie și acolo: lăsându-le turcilor orașele cu garnizoane mai mari, în timp ce ei bântuiau pe meleagurile din jur atacând punctele slabe, după cum voiau ei, perturbând liniile de alimentare ale inamicului, până când prezența turcilor ajungea să fie limitată la un atol de insule înarmate în mijlocul unei mări arabe eliberate.

În momentul în care i-a venit această idee cu forțele arabe „plutind peste tot ca un gaz“, gândurile lui Lawrence s-au îndreptat, probabil, inevitabil spre acel loc de pe hartă care îl frământase continuu de peste două luni: Aqaba.

O problemă spinoasă în cazul Aqabei, din perspectiva arabilor, venea din faptul că, deși reprezenta o capcană dacă era să meargă acolo ca parteneri secunzi ai britanicilor și francezilor, portul era totuși vital pentru ei, dacă voiau să poată ajunge în Siria. Dacă ar exista posibilitatea de a smulge din mâinile turcilor defileul care străpungea lanțul muntos dintre Aqaba și Calea Ferată Hejaz, arabii ar putea beneficia atunci de o linie de aprovizionare de numai circa o sută de kilometri pentru operațiunile lor din sudul Siriei, în loc de linia de aproximativ cinci sute de kilometri care venea din Wejh. Dar cum să treacă de obstacolul acelor munți, și mai ales cum să facă asta, fără a deveni tributari britanicilor și francezilor?

Meditând anterior la această dilemă, Lawrence ajunsese la o soluție destul de convențională și evidentă, subliniind că, pe

măsură ce forțele arabe înaintau spre nord de-a lungul liniei ferate, eliminându-i pe turci din orașele pe unde treceau, garnizoana turcă din Aqaba ar ajunge până la urmă să fie complet izolată; o forță arabă secundară ar putea atunci să fie trimisă, dinspre interiorul peninsulei, peste munți, ca să cucerească orașul. Acum, totuși, având în minte conceptul de a „pluti ca un gaz“, Lawrence a început să elaboreze o stratagemă cu mult mai temerară. Capturarea Aqabei nu era nevoie să fie amânată până când se cucereau orașele cu garnizoane turcești din interiorul peninsulei, și nici până când arabii reușeau să avanseze în număr mare spre nord. În schimb, Lawrence considera că o mică forță mobilă formată din războinici arabi ar putea să se strecoare nedetectată până în vecinătatea orașului Maan, punctul terminus în deșert al drumului care făcea legătura cu Aqaba, și de acolo să lanseze o serie de raiduri diversioniste aparent întâmplătoare. Turcii ar intra în mare alertă din cauza acestor atacuri — ceea ce însemna să rămână pe pozițiile lor de apărare —, neștiind din ce direcție ar putea veni următorul asalt, iar forța armată arabă ar putea atunci să traverseze munții și să tabere asupra Aqabei, venind dinspre uscat, până ca vreun comandant al armatei turce să apuce să se dumirească.[415]

Cu aceste idei în minte — încă în faza de embrion, atâta timp cât, cu siguranță, aspectele logistice capitale nu fuseseră încă abordate —, Lawrence a revenit în tabăra lui Abdullah, după raidurile lui asupra căii ferate, la începutul lui aprilie. Acolo, îl aștepta un mesaj plângăcios de la Faysal.

„Mi-a părut foarte rău când am aflat că ai fost bolnav“, scria Faysal, într-o franceză stângace. „Sper că te-ai făcut deja bine și că ai vrea să vii înapoi la noi în scurt timp, cât mai curând posibil. Prezența ta cu mine este foarte indispensabilă, având în vedere chestiunile urgente și ritmul treburilor.“ Încheia pe un

ton oarecum văicăreț. „Promisiunea ta nu a fost să stai acolo atât de mult. Așa că sper să te întorci aici imediat ce vei primi această scrisoare.“[416]

Și, cât a putut de iute, Lawrence a pornit înapoi spre Wejh.

---

[376] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), capitolul 51.

[377] Lawrence, „Faisal's Order of March“, *Arab Bulletin*, no. 41 (6 februarie 1917): 66.

[378] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 167.

[379] Aaronsohn, *Diary*, 1 februarie 1917; ZY.

[380] Lloyd către Wingate, 24 noiembrie 1916; GLLD 9/8.

[381] Minuta Conferinței ținute în biroul Comandantului Șef, 5 septembrie 1916; SADD Clayton Papers, 694/4/8–11.

[382] Pearson către Clayton, nedatat; PRO-WO 158/627, f. 108A.

[383] Murray către Wingate, 22 ianuarie 1917; PRO-WO 158/627, f. 113A.

[384] Citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 294, n. 47.

[385] Wingate către Pearson, 24 ianuarie 1917; PRO-WO 158/627, f. 114A.

[386] Newcombe către Wilson, 4 februarie 1917; GLLD 9/9.

[387] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 167.

[388] Ibid., p. 168.

[389] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 30.

[390] Relatarea lui Yale despre întâlnirea din februarie 1917 cu Djemal Pașa și plecarea ulterioară din Palestina provin din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 6.

[391] „Aprecierea“ lui Clayton despre debarcarea la Aqaba, ianuarie 1917; SADD Clayton Papers, 694/5/17–21.

[392] În biografia sa autorizată *Lawrence of Arabia*, Jeremy Wilson susține extrem de convingător că Lawrence i-a împărtășit lui Faysal detalii din Acordul Sykes-Picot probabil chiar din primele zile de când s-a întors la Wejh, în februarie 1917. Având în vedere cercetările meticuloase care l-au condus pe Wilson la această concluzie, este ciudat de ce acesta conchide apoi că motivul lui Lawrence de a face acel lucru a fost să „termine cu chestiunea francezilor odată pentru totdeauna“.

După cum s-a văzut în episodul Rabegh, sugestiile militare ale francezilor în Orientul Mijlociu depindeau întru totul de sprijinul — sau de lipsa acestuia — celui mai puternic aliat al lor în regiune, Marea Britanie. În plus, în momentul când Lawrence

s-a întors la Wejh, la începutul lunii februarie 1917, profunda neîncredere a lui Faysal față de colonelul Brémond era deja bine înrădăcinată. În consecință, ideea că Lawrence i-ar fi dezvăluit lui Faysal tratatul Sykes-Picot, fiind îngrijorat de intrigile sau influența francezilor, stârnește nedumeriri. În schimb, cea mai logică explicație ar fi că Lawrence urmărea să contracareze singura putere statală care avea cu adevărat capacitatea de a-i trăda pe arabi: Marea Britanie.

Cu toate acestea, nenumărați biografi care l-au simpatizat pe Lawrence au acceptat acest motiv antifrancez ca o explicație pentru dezvăluirea făcută de Lawrence. Împingând lucrurile și mai departe, Wilson afirmă chiar că Lawrence a făcut această dezvăluire deoarece „cu timpul avea să servească mai bine intereselor Marii Britanii“. Poate, în concepția lui Lawrence despre interesele Marii Britanicii, dar în niciun caz în concepția guvernului britanic din acea vreme.

[393] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 168.

[394] Ibid., p. 661.

[395] Lawrence, *Diary*, 18 februarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 180.

[396] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 169.

[397] Joyce către Wilson, 1 aprilie 1917; PRO-FO 882/6, f. 227.

[398] Pearson către Clayton, 4 martie 1917; PRO-FO 882/6, f. 194.

[399] Stitt, *A Prince in Arabia*, pp. 177–78.

[400] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 379.

[401] Lawrence către Wilson, după cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 380.

[402] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 177.

[403] Lawrence către Wilson, după cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 380.

[404] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 180.

[405] Ibid., p. 176.

[406] Ibid., pp. 181–82.

[407] 1 Samuel, capitolul 15:29, în *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament,* pag. 334, Societatea Biblică pentru răspândirea Bibliei în Anglia și străinătate, București, 1938 (*n. tr.).*

[408] Wingate către Balfour, 7 februarie 1917; PRO-FO 371/3049, Dosar 41442.

[409] *Personalities of South Syria: North Palestina*, mai 1917; PRO-FO 371/3051.

[410] Aaronsohn, *Present Economic and Political Conditions in Palestine*, pp. 20–21, PRO-FO 882/14, f. 342–43.

[411] Aaronsohn, *Diary*, 3 aprilie 1917; ZY.

[412] Relatarea lui T. E. Lawrence despre călătoria lui spre tabăra lui Abdullah, atacul asupra Aba el Naam și reflecțiile lui despre războiul de gherilă provin din

Lawrence, *Seven Pillars*, Cartea 3, Capitolele 32–36, pp. 183–215.

[413] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 216.

[414] Ibid., p. 225.

[415] În absența unor dovezi clare despre momentul exact când Lawrence a formulat stratagema „Aqaba-dinspre-uscat“, majoritatea biografilor au conchis că lucrul acesta s-ar fi petrecut la începutul lui februarie 1917, și că i-ar fi împărtășit această idee lui Faysal, tot atunci, ca o modalitatea de a-l convinge să renunțe la planul „Aqaba-dinspre-mare“, propus cu insistență de Brémond și ceilalți. La o analiză mai atentă, această concluzie pare neverosimilă.

Modul în care Lawrence concepea capturarea Aqabei era atât de complet diferit de tot ceea ce se avusese în vedere anterior, iar dacă reușea ar fi schimbat atât de dramatic eșichierul politic în Arabia, încât este de presus că efortul de a implementa imediat această idee ar fi devenit scopul său major. Dacă lucrul acesta s-ar fi petrecut în februarie, e greu de imaginat de ce Lawrence a optat pe urmă să lipsească din tabăra lui Faysal timp de treizeci și șapte de zile, cât i-a luat drumul dus-întors la tabăra lui Abdullah, în Wadi Ais.

Tot la fel, dacă Faysal ar fi știut, din februarie, de planul unui atac dinspre uscat, este greu de crezut că ar fi dat deoparte sfaturile lui Lawrence, reluându-și în schimb sprijinul pentru planul de a ataca Aqaba de pe coasta mării, cu ajutorul britanicilor, așa cum a făcut la începutul lui martie și, pe urmă din nou, la începutul lui aprilie. Deși e posibil ca Lawrence să-i fi oferit lui Faysal vagi paliative în februarie despre cum ar fi cel mai bine să cucerească Aqaba pentru a asigura înaintarea arabilor spre nord, este aproape cert că planul atacului terestru nu a căpătat o formă concretă decât abia când cei doi s-au reîntâlnit în Wejh, la mijlocul lui aprilie.

[416] Faysal către Lawrence, fără dată, dar marcată „spre sfârșitul lui martie“, 1917; PRO-FO 882/6, f. 18A.

12

O stratagemă temerară

În ceea ce privește toate gradele militare ale trupelor angajate în luptă, a fost o victorie strălucită, iar dacă prima parte a zilei ar fi fost normală, victoria ar fi fost obținută.[417]

General de corp de armată, Charles Dobell, despre înfrângerea britanicilor în Gaza, 28 martie 1917

Când ruinele de la marginile orașului Wejh s-au ivit în lumina cenușie dinaintea zorilor, Lawrence a poruncit caravanei lui de cămile să se oprească. Nu se îmbăiase de când plecase din tabăra lui Abdullah, în urmă cu patru zile, și, din politețe, dorea să își schimbe robele murdare și îmbâcsite de praf, înainte de a se prezenta în fața lui Faysal.

Era în 14 aprilie 1917. Lawrence fusese plecat din Wejh un pic mai mult de o lună, însă acum se întorcea într-o lume transformată. Într-adevăr, schimbările care se petrecuseră în acel interval de treizeci și cinci de zile, atât la nivel global, cât și regional în Orientul Mijlociu, erau atât de ample, încât i-a fost dificil, probabil, să le absoarbă pe toate simultan.

La mijlocul lui martie, la câteva zile după ce el pornise spre tabăra lui Abdullah, dinastia Romanov, care domnea de trei sute de ani în Rusia, luase sfârșit. Confruntat cu greve industriale paralizante organizate de muncitorii care cereau încheierea războiului și cu o armată pe jumătate răzvrătită care

refuza să se îndrepte împotriva muncitorimii, țarul Nicolae al II-lea a fost forțat să abdice. Guvernul provizoriu, care înlocuise țarismul, a jurat să mențină Rusia în Antantă, însă în condițiile haosului tot mai extins, capitalele europene se întrebau, din ce în ce mai sceptice, cât timp avea să mai reușească Petrogradul să păstreze acest angajament. De fapt, deși nimeni nu își dădea seama încă, germenul distrugerii noului guvernământ rus fusese deja plantat prin intermediul uneia dintre cele mai reușite operațiuni subversive din istoria mondială. În 1 aprilie, poliția secretă germană adunase pe furiș un grup de exilați ruși de stânga, indivizi care se opuneau noului regim moderat la fel de mult pe cât se împotriviseră și țarismului, și a aranjat transportul lor în țară. Printre nemulțumiții care se întorceau atunci în Rusia se afla un marxist pe nume Vladimir Ilici Ulianov, care în curând avea să devină cunoscut sub numele lui de fruntaș al partidului, Lenin.

Dar, pe cât de îngrijorătoare era evoluția situației din Rusia pentru conducerea Marii Britanii și a Franței, pe atât de convenabilă părea sub alte aspecte. Aversiunea președintelui Woodrow Wilson față de regimul țarist retrograd jucase un rol esențial în refuzul lui de a aduce Statele Unite în război de partea Antantei. Cu noua guvernare moderată de la Petrograd, Rusia devenea subit „un partener adecvat pentru o Ligă de Onoare“[418], în viziunea președintelui american. Acest aspect, coroborat cu reluarea de către Germania a războiului cu submarine în Atlantic și descoperirea unei revoltătoare conspirații germane de a momi Mexicul să atace Statele Unite, îi oferise lui Wilson pretextul politic de a declara război Germaniei, la începutul lui aprilie. Ținând seama de complicata logistică necesară pentru a face din mica armată americană pe timp de pace o forță majoră de luptă, care apoi să fie transportată peste Atlantic, avea să treacă destul timp până ca

infanteriștii americani să poată contribui semnificativ în bătăliile de pe frontul de vest — majoritatea strategilor militari estimau cel puțin un an —, însă știrea a venit ca o imensă ușurare pentru Franța și Marea Britanie, amândouă riscând tot mai mult un colaps financiar, pe măsură ce războiul continua să facă ravagii.

Avusese loc un eveniment important și în Orientul Mijlociu. În 26 martie, ziua în care Lawrence a pornit la atac contra garnizoanei feroviare de la Aba el Naam, generalul Archibald Murray își trimisese în sfârșit armata contra tranșeelor fortificate ale turcilor în Gaza. Într-o bătălie spasmodică și confuză, care se prelungise și în ziua următoare, britanicii fuseseră în mod repetat pe punctul unei victorii decisive, pentru ca de fiecare să găsească noi modalități de a-și irosi avantajul, ceea ce a dus până la urmă la încetarea asaltului, atunci când întăririle turcilor ajunseseră aproape la fața locului. Rezultatul a fost complet diferit de acel „mare succes“, cum îl numea Aaron Aaronsohn în jurnalul său, sau acea „victorie strălucită“, cum raporta comandantul trupelor lui Murray în comunicatul lui inițial. În realitate, britanicii, deși erau de cel puțin trei ori mai numeroși decât garnizoana turcă, suferiseră peste patru mii de pierderi de vieți omenești, în timp ce inamicul înregistra doar două mii de victime și păstra controlul asupra câmpului de luptă. Deznodământul justifica din plin textul de pe fluturașii pe care, ironici, turcii i-au aruncat de sus peste liniile britanice după aceea: „Voi ne-ați bătut în comunicate, dar noi v-am bătut în Gaza“.[419] Când Lawrence s-a întors la Wejh în 14 aprilie, generalul Murray își mobiliza forțele armate în sudul Palestinei pentru o nouă încercare.

Dar în relatările lui Lawrence, acea zi a fost memorabilă și pentru un alt eveniment: prima lui întâlnire cu Auda abu Tayi.

Încă de la prima lui vizită în Hejaz, Lawrence auzise de faptele legendare ale lui Auda abu Tayi, o căpetenie din crâncenul trib Howeitat, în nord-vestul Arabiei. Iar Faysal încercase cu mult înainte să-l ademenească pe conducătorul tribului să se alăture cauzei rebelilor, trimițând emisari cu mesaje, daruri și promisiuni, încercând să câștige adeziunea locotenenților tribali ai lui Auda. Acum, când prin cucerirea Wejhului, rebelii ajunseseră la marginea exterioară a teritoriului howeitaților, Auda venise în fine, pe coastă, ca să se întâlnească personal cu Faysal. La un moment, în timpul discuțiilor dintre Faysal și Lawrence, în acea zi, Auda a fost poftit să li se alăture.

Indiferent dacă observațiile lui erau întru totul exacte sau nu, Lawrence avea obiceiul să noteze, foarte incisiv și atent, primele impresii pe care și le făcea despre oamenii întâlniți — or puțini indivizi l-au impresionat de la bun început atât de profund ca Auda abu Tayi. „Are pesemne aproape cincizeci de ani acum (el recunoaște patruzeci)“, nota Lawrence într-un raport din timpul războiului. „Barba e neagră, înspicată cu alb, dar e un bărbat încă înalt și drept, zvelt, uscățiv, puternic și activ ca un om cu adevărat tânăr. Are chipul brăzdat și obrajii supți ca beduinii: fruntea lată și joasă, nasul lung, ascuțit și coroiat, ochii verzi-cafenii, oblici spre tâmple, gura cu buze lungi.“

Dincolo de această alură fizică frapantă, exista charisma și inegalabila reputație a lui Auda ca războinic al deșertului. „S-a însurat de douăzeci și opt de ori, a fost rănit de treisprezece ori, iar în bătălii a văzut cum toți oamenii tribului său au fost răniți și cum majoritatea rudelor lui au fost ucise. A raportat «ce-a ucis» doar începând din 1900, iar numărul se ridică acum la șaptezeci și cinci de arabi; pe turci, Auda nu-i mai pune la socoteală când sunt morți. Sub conducerea lui, [howeitații] au

devenit cea mai temută forță de luptă din vestul Arabiei... Vede viața ca pe o saga și toate evenimentele din ea sunt semnificative și toate personajele eroice. Are mintea plină (și în general debordează) de povești despre raiduri de odinioară și epopei de lupte.“[420]

Deși nu se spune explicit, s-ar părea că unul dintre motivele pentru care Lawrence a fost atât de impresionat de Auda abu Tayi era antiteza flagrantă în care acesta se plasa față de Faysal ibn Hussein. Deși continua să îl aprecieze profund pe Faysal pentru meritele lui de călăuzitor politic al Revoltei Arabe, omul care putea convinge și menține sub stindardul măreței cauze diversele clanuri și triburi dezbinate din Arabia, Lawrence se lămurise din ce în ce mai limpede că, de fapt, al treilea fiu al regelui Hussein, nu era un războinic înnăscut. Dimpotrivă și contrar imaginii pe care Lawrence o prezentase superiorilor săi din armată, Faysal părea să deteste violența și să facă tot posibilul să evite participarea lui personală în bătălii, „un om care nu suportă vacarmul luptelor“, cum remarcase sec, mai demult, Cyril Wilson.

Lucrul acesta devenise evident foarte recent, în plină campanie împotriva Căii Ferate Hejaz. Ca să-i îmboldească la acțiune pe luptătorii arabi, Lawrence procedase asemenea celorlalți ofițeri britanici, îndemnându-l pe Faysal să ridice tabăra din Wejh și să se îndrepte spre principala scenă de pregătire a ofensivei arabe, la Wadi Ais. Dar Faysal respinsese aceste rugăminți, ba sub pretextul că nu avea cămile suficiente, ba invocând necesitatea de a rămâne pe coastă, pentru a se întâlni personal cu diferitele delegații tribale care veneau să se alăture revoltei, atitudini care i-au determinat pe ofițerii britanici să conchidă tacit că omul era cam laș. Dar această opinie nu era nici justă, nici adevărată — categoric, fusese nevoie de un curaj enorm pentru numărul de echilibristică

diplomatică pe care Faysal îl efectuase atâtea luni, între Djemal Pașa și naționaliștii arabi din Damasc —, însă era un gen de curaj foarte diferit de acea pură sete de luptă pe care o avea un bărbat ca Auda abu Tayi.

Faysal scăzuse acum în ochii lui Lawrence și din cauza tendinței de a fi mereu fluctuant în deciziile lui. Poate că era doar o consecință a rolului său de conciliator și interlocutor plin de răbdare, însă neîndoielnic emirul — Faysal și frații lui promovaseră la acest titlu, când tatăl lor se autoproclamase rege în octombrie — avea obiceiul derutant de a renunța la niște opinii aparent ferme, lăsându-se influențat de cei care se nimereau să-i fie prin preajmă; așa cum Lawrence avea să remarce mai târziu, „Faysal asculta întotdeauna de povățuitorul lui de moment, deși știa că nu făcea bine“.[421]

Ca un exemplu recent, în februarie Lawrence îi divulgase lui Faysal exact de ce a subscrie unui atac coordonat de Aliați asupra Aqabei reprezenta o posibilă capcană pentru arabi — și își asumase un risc imens făcând acest lucru. Astfel edificat, Faysal pusese capăt oricăror discuții despre o înaintare pripită spre port. Totuși, după ce a lipsit pentru scurt timp din Wejh la începutul lui martie, la întoarcere, Lawrence a constatat că Faysal se lăsase din nou influențat de ceilalți arabi din coaliția rebeliunii și pleda iarăși pentru un asalt imediat. A fost nevoie de o nouă rundă de persuasiuni din partea lui Lawrence, pentru a-l face pe Faysal să renunțe la idee.

De fapt, se părea că o nouă întoarcere de o sută optzeci de grade fusese imboldul acelui mesaj plângăcios, trimis de Faysal lui Lawrence la Wadi Ais, prin care îl ruga să vină imediat înapoi. La sfârșitul lui martie, la Wejh se zvonise că francezii se pregăteau să lanseze o debarcare amfibie pe coasta Siriei — unele zvonuri susțineau că francezii erau deja pe țărm —, transformând într-un fapt împlinit spaima că Siria le-ar putea fi

furată prin operațiunea francezilor. Temerile lui Faysal fuseseră alimentate în continuare printr-o vizită a lui Édouard Brémond în 1 aprilie, aducând noi insistențe din partea colonelului francez de a alipi forțelor arabe din Wejh diverși ofițeri francezi „de legătură“. Faysal îl refuzase din nou pe Brémond, însă vizita acestuia îl făcuse pe conducătorul rebelilor arabi să fie și mai nerăbdător să plece spre Siria via Aqaba, cât mai curând cu putință. Drept urmare, una dintre primele sarcini ale lui Lawrence când a ajuns la Wejh în 14 aprilie a fost să se asigure că zvonurile despre francezi erau neadevărate și să îl potolească din nou pe Faysal. Pe lângă că era obositoare, această sugestibilitate a emirului era și periculoasă; Lawrence reușea, poate, să îl redirecționeze acum, dar ce avea să se întâmple oare data viitoare, când vreo căpetenie arabă insistând pentru Aqaba sau vicleanul colonel Brémond ar veni din nou să-l bată la cap?

Exista un răspuns evident, bineînțeles: să pornească imediat spre Aqaba — și, odată capturat acel port, în continuare spre nord —, implementând stratagema îndrăzneață de a veni dinspre interiorul peninsulei pe care Lawrence începuse să o schițeze deja în minte. Mai mult, printre căpeteniile arabe adunate în Wejh în acea zi se afla exact genul de războinic neînfricat și hotărât care putea aduce la îndeplinire acea stratagemă: Auda abu Tayi.

Doar că s-a ivit o nouă complicație, legată direct de inconstanța lui Faysal. Mai demult, la începutul lui martie, când pe Faysal îl apucase din nou nerăbdarea să atace Aqaba, un ofițer britanic din Wejh se gândise să îl informeze și pe Gilbert Clayton. Ca răspuns, Clayton trimisese o directivă strict secretă, care era adresată lui Lawrence și doar altor doi ofițeri britanici din Arabia. Acea directivă nu ajunsese la Wejh când Lawrence pornise spre tabăra lui Abdullah, însă se afla în corespondența

care îl aștepta la întoarcere, în 14 aprilie.

„O înaintare spre Aqaba din partea lui Faysal“, scrisese Clayton, „nu este în prezent dezirabilă.“[422] Deși susținea că principala lui preocupare era ca Faysal să nu fie distras de la operațiunile împotriva Căii Ferate Hejaz, în încheierea scrisorii Clayton lăsa să se înțeleagă adevăratul motiv. „Este discutabil dacă, în actualele circumstanțe, prezența unei forțe arabe la Aqaba ar fi dezirabilă, având în vedere că ar tulbura triburile, care e preferabil să fie lăsate în pace atâta vreme cât nu apare un moment mai propice.“

Atât din câte ajunsese el să îl cunoască pe Gilbert Clayton, strategul desăvârșit, cât și din ceea ce reușise să spicuiască pe coridoarele biroului de informații din Cairo, Lawrence a sesizat repede subtextul cuvintelor generalului. Avusese perfectă dreptate când îl avertizase pe Faysal în februarie — britanicii voiau Aqaba pentru ei —, însă pentru a realiza asta, nu voiau doar să îi izoleze pe arabi acolo, răpindu-le libertatea de mișcare; acum, nu-i mai voiau deloc pe arabi acolo. (De fapt, în curând Clayton avea să formuleze explicit acest lucru, într-o notă trimisă lui Reginald Wingate: „Ocuparea Aqabei de către trupele arabe ar putea conduce la revendicarea acelui loc de către arabi după aceea, or nu există absolut niciun dubiu că, după război, Aqaba nu va căpăta o importanță considerabilă pentru planul viitor de apărare a Egiptului. Este, așadar, esențial ca Aqaba să rămână în mâinile britanicilor după război“.[423])

În 14 aprilie, Lawrence putea încerca să nege valabilitatea directivei lui Clayton din 8 martie în fel și chip — bunăoară, susținând că, după ce trecuseră deja cinci săptămâni, ordinul era acum depășit; sau că nefăcând decât să indice ce era și ce nu era „dezirabil“ nu echivala cu un ordin explicit —, însă cu siguranță cunoștea suficient de bine caracterul indirect specific

limbajului militar britanic, încât să își dea seama că, a persevera acum cu planul său pentru Aqaba, ar fi o încălcare clară a dorințelor șefului său ierarhic. Dar, pe de altă parte, Lawrence era omul care, doar cu două luni în urmă, îi dezvăluise lui Faysal detaliile unui pact diplomatic atât de secret, încât doar câțiva oameni din eșaloanele superioare ale guvernului britanic știau de existența lui.

La un moment dat în acea remarcabilă zi de 14 aprilie — și foarte posibil atunci când cei trei erau singuri în cortul lui Faysal —, Lawrence le-a prezentat lui Faysal și lui Auda propunerea lui pentru Aqaba. Promptitudinea și înflăcărarea cu care Auda a acceptat propunerea era o confirmare a ceea ce Lawrence intuise din start la această căpetenie de trib. „După câteva clipe am știut“, scria el, „judecând după forța și francheța acestui om, că ne vom atinge scopul. Venise aici la noi ca un cavaler rătăcitor, iritat de tergiversarea noastră în Wejh, nerăbdător doar să dobândească un merit pentru libertatea arabilor, în ținuturile lui. Dacă faptele lui erau măcar pe jumătate cât dorința lui, cu siguranță aveam toate șansele să reușim.“[424]

În 18 aprilie 1917, exact după patru zile de la întoarcerea lui Lawrence în Wejh, un distrugător francez ieșea dintr-un port italian și se îndrepta spre sud-est, în Mediterana. La bord, erau cei doi funcționari guvernamentali din eșalonul mediu care, în urmă cu an, împărțiseră în secret viitorul Orient Mijlociu în sfere de control britanice și, respectiv, franceze, dând numele lor acelui pact: Mark Sykes și François Georges-Picot. Destinația lor era Alexandria, Egipt, iar misiunea lor era să pună ordine politică în situația militară ce se schimba rapid în regiune.

Sau, cel puțin, așa păruseră să stea lucrurile când ideea voiajului lor fusese antamată în urmă cu câteva luni. În ciuda unui record în materie de stagnare pe toate fronturile de luptă

de la începutul războiului, guvernul britanic și guvernul francez deopotrivă nu se dezbăraseră de năravul de a se ciondăni pe prăzile victoriei, cu mult timp înainte ca victoria să fi fost repurtată. La începutul anului 1917, când generalul Archibald Murray își mobiliza forțele armate pentru marșul său în Palestina, certurile lor s-au îndreptat inevitabil spre Orientul Mijlociu.

Dornică să își apere revendicarea Siriei pentru imperiul francez, Franța lansase o inițiativă focalizată pe două axe. Prima viza adunarea puținelor unități militare din regiune pentru a fi anexate armatei lui Murray. Când această propunere, prezentată sub forma unui act de solidaritate a Antantei, a fost respinsă inițial de britanici sub pretextul că planul lor operațional era mult prea avansat pentru a mai permite integrarea lor, francezii ripostaseră furioși, acuzându-i de trădare. Comandanții britanici de pe front au fost nevoiți să cedeze, dar nicidecum fericiți. „Bineînțeles că e imposibil să refuzi să ai aceste trupe franceze“, i-a mărturisit adjunctul lui Murray, generalul Lynden-Bell, unui membru al Biroului Arab, la mijlocul lui martie, „dar poți să-ți imaginezi ce pacoste teribilă vor fi pentru noi.“[425]

Pe plan diplomatic, Parisul insistase, de asemenea, ca un ofițer politic francez să însoțească armata lui Murray în timp ce înainta în Palestina, o nouă pacoste, bineînțeles, dar pe care Londra considera la fel de dificil să o respingă. Când în ianuarie Franța anunțase că acest ofițer politic urma să fie Georges-Picot, Marea Britanie a descoperit brusc că trebuia și ea să aibă un ofițer politic care să-l însoțească — și cine putea fi mai potrivit, decât vechiul partener de negocieri al lui Picot, Mark Sykes?

Dar această nouă misiune îl plasa pe parlamentarul pentru Hull într-o poziție destul de complicată. În timpul discuțiilor lui cu Picot, despre unde să traseze fiecare liniile pentru controlul

zonelor din Orientul Mijlociu, Sykes nu simțise niciodată nevoia să îl informeze pe francez — și pe niciun francez, de fapt —, în ce mod acele linii ar putea intra în conflict cu promisiunile deja făcut regelui Hussein. Și nicăieri nu era mai flagrant acest conflict decât în Siria, un teritoriu pe care britanicii acum îl „vânduseră de două ori“, recunoscând independența lui în Corespondența McMahon-Hussein, recunoscând dominația Franței asupra lui în Acordul Sykes-Picot.

Această problemă nu era stringentă, atâta vreme cât Picot rămânea în Franța, armatele rebelilor lui Hussein rămâneau în Hejaz, iar turcii stăpâneau încă Siria, dar acum, cu marșul iminent al lui Murray în Palestina și cu Sykes și Picot hărăziți să fie în alaiul lui, acele delicate ziduri de separare urmau să se sfărâme. Gândindu-se la călătoria lui în Egipt, Mark Sykes nu ar fi putut să se aștepte decât la neplăceri.

Dar pe urmă a găsit o soluție foarte ingenioasă. Cum ar fi ca, în loc de regele Hussein, să-l prezinte pe Georges-Picot unor exilați sirieni, care să nu știe nimic de promisiunile făcute arabilor? În ignoranța lor, acești sirieni ar putea fi recunoscători pentru orice firimituri de limitată autoguvernare pe care britanicii și francezii ar fi dispuși să li le arunce, iar această recunoștință ar putea la rândul ei să-i determine pe francezi să își reducă pretențiile imperialiste. În 22 februarie, Sykes îi scrisese lui Reginald Wingate, înaltul comisar britanic în Egipt, cerându-i ajutorul pentru a organiza o asemenea delegație de exilați sirieni la Cairo, oameni cu care el și Picot să poată discuta viitorul statut al patriei lor. Dacă va fi necesar să includă și un delegat din Hejaz în comitet, Sykes sugera să fie „o persoană venerabilă și docilă, care să nu vrea să călărească sau să facă prea multă mișcare“[426]. Cu o vervă remarcabilă, Sykes s-a gândit de asemenea să includă în scrisoare o serie de schițe făcute la iuțeală pentru un nou steag al rebelilor. (În mod

ciudat, poate că adevăratul talent al lui Mark Sykes era în proiectarea drapelelor. Regele Hussein avea să adopte până la urmă una dintre schițele lui Sykes pentru stindardul său.)

Uimit de rugămintea cinică a lui Sykes, Wingate a trimis o telegramă la Foreign Office, subliniind că din moment ce regele Hussein era cel căruia Marea Britanie îi făcuse promisiunile, tot el trebuia să fie acela care să aleagă delegația cu care să se întâlnească Sykes și Picot. Sykes a respins rapid ideea, sugerându-i lui Wingate că „nu pare necesar să i se dea impresia Regelui Hussein că viitorul Siriei urmează să fie luat în considerare *de novo* [din nou]“.[427] În orice caz, sugera Sykes, înaltul comisar făcea prea mult caz de toată situația. „Ce ne trebuie nouă de fapt sunt câțiva oameni de nădejde, reprezentanți ai Partidului Național Arab, care să reprezinte punctul de vedere musulman sirian, să semneze manifeste și să aprobe orice aranjamente locale de care poate fi nevoie.“

Ținând seama de aceste tensiuni care se acumulau, Mark Sykes, simțindu-se cu musca pe căciulă, a răsuflat ușurat, pesemne, în momentul în care, exact când se făceau ultimele pregătiri pentru călătoria lui și a lui Picot în Egipt, a venit vestea despre eșecul din 26 martie suferit de trupele lui Murray în Gaza. Cu siguranță, următoarea ofensivă a lui Murray avea să reușească — era greu de imaginat că norocul absurd al turcilor ar fi putut să se prelungească prea mult în fața puterii armatei britanice —, între timp, însă, întârzierea avea să-i lase răgaz lui Sykes să se strecoare prin complicatul câmp minat care îl aștepta la Cairo.

Acest câmp minat nu era limitat doar la chestiunea siriană. Pe parcursul ultimelor luni, Mark Sykes lucrase în tăcere la o altă stratagemă care, dacă totul mergea bine, putea să-i dejoace planurile partenerului lui de călătorie, François Georges-Picot.

Conform clauzelor originale ale Acordului Sykes-Picot,

Palestina urma să fie separată de restul Siriei și plasată sub o „administrație internațională“ a celor trei principale state din Antanta: Marea Britanie, Franța și Rusia. La câteva luni după negocierea acestui aranjament la care participase nemijlocit, Sykes văzuse o posibilitate de a obține mai mult. Mânuind cu abilitate sentimentele diferitelor categorii etnice și politice din Palestina — și, cu precădere, pe sioniștii evrei, cu neîncrederea lor profundă față de Franța și cu ura lor amară contra Rusiei țariste —, Marea Britanie avea posibilitatea să îngroape definitiv ideea unei administrații comune, sub pretextul nefuncționalității ei, și să plaseze Palestina sub un protectorat exclusiv britanic. Sykes fusese aspru admonestat când fluturase această idee în fața conducerii de la Foreign Office în primăvara anului 1916 — ministrul de externe Grey îl instruise să își „șteargă“ gândul din memorie[428] —, dar acum, după un an de atunci, ideea încolțise din nou în mintea productivă a lui Sykes.

Unul dintre motive era faptul că ministrul de externe Grey era acum un personaj de domeniul trecutului, fiind forțat să demisioneze împreună cu restul guvernului Asquith în decembrie 1916. Concentrat asupra „Vestului“, regimul Asquith fusese întotdeauna circumspect față de orice mașinații diplomatice care ar fi putut inflama relațiile cu francezii, veșnic susceptibili, însă acum, cu noua orientare spre „Est“ a aministrației lui David Lloyd George și a lui Arthur Balfour, ministrul de externe în exercițiu, aspectul acesta nu mai conta așa de mult. Nerăbdător să obțină o victorie în război undeva — oriunde —, cabinetul britanic pusese un accent și mai puternic asupra operațiunilor din Orient, iar dacă o reușită acolo însemna să calce Franța pe bătătură, costul părea minor.

Sykes mai beneficiase și de o altă schimbare importantă în noul guvern. Un reproș principal împotriva administrației

Asquith fusese lipsa unei direcții constante și clare în război, și ca răspuns Lloyd George înființase un așa-numit Cabinet de Război, o conjurație formată din doar cinci demnitari importanți, învestiți cu puteri decisive în coordonarea majorității aspectelor legate de efortul militar britanic. Cu siguranță, un indiciu al apetitului noii administrații pentru soluții creative fusese promovarea lui Mark Sykes în funcția de secretar adjunct al Cabinetului de Război, cu sarcina de a se ocupa de treburile din Orientul Mijlociu.

La fel de cruciale fuseseră discuțiile lui Sykes cu Aaron Aaronsohn, în octombrie și noiembrie. Ca urmare a acelor conversații și entuziasmat din nou de posibilitatea de a folosi sionismul drept un vehicul probritanic în Palestina, Sykes avusese o serie de întâlniri, în secret, cu diverși lideri sioniști britanici, la începutul anului 1917. Aceste discuții culminaseră cu o consfătuire extraordinară cu un grup de „gentlemeni evrei“ britanici influenți, într-o casă din Londra, în dimineața de 7 februarie 1917; ceea ce a făcut ca această întrunire să fie cu adevărat extraordinară a fost anunțul rostit de Sykes în deschidere, prin care le comunica interlocutorilor săi că venise acolo fără ca Ministerul de Externe sau Cabinetul de Război să știe acest lucru, și de aceea discuțiile lor trebuiau să rămână secrete.[429] Printre cei opt bărbați care au participat la ședință au fost lordul Walter Rothschild, fostul ministru de interne Herbert Samuel și o persoană care, în curând, avea să capete un rol foarte important în planurile lui Sykes pentru Palestina, viitorul președinte al Federației Sioniste Engleze, Chaim Weizmann.

Emigrant evreu din Rusia țaristă, Weizmann avea patruzeci și trei de ani, era dinamic și purta barbișon; fost lector de chimie la Universitatea din Manchester, pe parcursul deceniului precedent se profilase drept una dintre cele mai elocvente și persuasive voci ale sionismului britanic.

Personalitate proeminentă în cadrul conferințelor sioniste internaționale, Weizmann era preocupat totodată să transforme retorica în fapte. În 1908, contribuise la înființarea Companiei pentru dezvoltare rurală în Palestina, care avea mandatul de a cumpăra pământ agricol în Palestina destinat coloniilor de evrei. Pentru autoritățile britanice, deosebit de importantă era activitatea de chimist a lui Weizmann. La scurt timp după întâlnirea cu Sykes, Weizmann elaborase un proces revoluționar pentru a crea acetonă sintetică, o componentă-cheie în producerea explozivelor, și, punând această descoperire la dispoziția industriei de muniții din Marea Britanie, se bucura acum de o mare recunoștință din partea guvernului. (Negreșit, odată cu asta se anulase și orice eventuală învinuire care i s-ar fi putut aduce ca frate mai mare al Minnei Weizmann, fosta amantă a lui Curt Prüfer, care fusese arestată ca spioană germană în Egipt, în 1915.) Ca un fapt divers, în perioada când a predat la Manchester, Weizmann câștigase simpatia parlamentarului local pentru cauza sionistă; acel parlamentar era Arthur Balfour, noul ministru de externe britanic.

La acea întrunire din 7 februarie, liderii evrei britanici declaraseră cu emfază exact ceea ce Mark Sykes spera să audă de la ei: și anume, că pur și simplu era exclus ca mișcarea sionistă internațională, în general, și coloniștii sioniști din Palestina, în particular, să accepte o administrație în comun a statelor Antantei în Palestina. Dimpotrivă, toți cereau controlul exclusiv al Marii Britanii în regiune, sau, cum s-a exprimat unul dintre participanți, „un stat evreiesc în Palestina sub Coroana Britanică“.[430] Ca răspuns, Sykes a anunțat că era pregătit să prezinte Cabinetului de Război punctul de vedere sionist. Le-a sugerat, de asemenea, demnitarilor care participau la întrunire, să înceapă să facă lobby pe lângă coreligionarii lor din alte

părți, în favoarea acelui țel, oferindu-se chiar „să [le] pună la dispoziție telegrafele de la Cabinetul de Război, astfel încât să poată comunica în secret cu fruntași sioniști din Paris, Petrograd, Roma și Washington D.C.“[431]

În același timp, politicianul din Hull nu se putea dezbăra complet de optimismul său nonșalant și enunțurile disimulatoare. În ceea ce privea susceptibilitățile arabilor, a opinat Sykes la întâlnirea din 7 februarie, el nu vedea nicio obiecție din partea lor la o intensificare a colonizării evreilor în Palestina — o afirmație interesantă, ținând seama că, nici la acea dată măcar, arabii nu știau că puterile Antantei ar fi avut vreo intenție, de fapt, în privința Palestinei. (În mod evident, Sykes nu ar fi avut de unde să știe că, exact atunci, Lawrence îi povestea lui Faysal despre Acordul Sykes-Picot.) Începând, pesemne, să aibă unele suspiciuni când Sykes a sondat opinia interlocutorilor lui despre o administrație în comun a Palestinei, lordul Rothschild îl întrebase atunci, fără înconjur, ce promisiuni li se făcuseră francezilor în regiune. La care, Sykes a dat uluitorul răspuns că „francezii nu au niciun fel de poziție specială în Palestina și nu au dreptul la nimic de-acolo“.[432] Acestea erau încă două afirmații eronate — prima, poate un exercițiu de reverie nostalgică, a doua — o minciună crasă —, pe lângă toate celelalte enunțuri de acest fel pe care Mark Sykes le făcuse în ultimele luni, un eșafodaj tot mai mare de adevăruri parțiale și uneltiri contradictorii, încât până și el avea cât de curând să nu mai poată să le țină socoteala.

Între timp, avea inteligența necesară să își dea seama că totul era foarte instabil, că un eveniment apărut inopinat sau o nouă conjunctură intervenită pe teren ar putea răsturna iarăși totul, punând sub semnul întrebării unele dintre combinațiile lui și dând naștere unor noi oportunități de a-și atinge scopurile — indiferent cât de variabile puteau fi acele scopuri. În plus,

pornind în aprilie spre Egipt, Sykes urma să se reîntâlnească acolo cu un om care înțelegea nevoia unor acțiuni îndrăznețe: Aaron Aaronsohn.

Agronomul din Athlit era un sionist de o cu totul altă factură decât cei cu care Sykes uneltise pe furiș la Londra. Oamenii aceia erau sobri și precauți, cu maniere elegante, pe când Aaronsohn era repezit și impulsiv, un individ înăsprit de trăirea aievea a „visului“ sionist în Palestina. În comparație cu unii dintre acei confrați londonezi, Aaronsohn avea, de asemenea, o viziune mult mai grandioasă despre ceea ce trebuia să se întâmple în Palestina: nu doar o amplă prezență a evreilor sub protecția britanicilor, ci până la urmă un stat al evreilor, care să se întindă de la țărmul Mediteranei până la est de Iordan și aproape până la porțile Damascului. Aaron Aaronsohn era un radical, dar, așa cum Mark Sykes știa prea bine, adesea temperamentele radicale erau cele care catalizau schimbarea.

Ceea ce nu ar fi putut ghici în acel moment era că el și Aaronsohn urmau să primească un dar generos de la cineva aflat de cealaltă parte a câmpului de luptă: Djemal Pașa.

Din toate timpurile, spre agasarea comandanților militari preocupați de tehnicile defensive, civilii au o tendință de a sta cuminți în casele lor până în ultimul moment, când forțele cotropitorilor ajung să se ivească la orizont. Atunci când săgețile sau gloanțele sau rachetele încep să șuiere, acești civili își adună familiile și cât mai multe dintre lucrurile lor, dacă timpul le permite, după care pleacă pe drumuri cu orice mijloc de transport au la îndemână. În mod previzibil, cel mai uzual rezultat al acestui exod pripit este un grav ambuteiaj — și adesea o completă paralizie — pe toate căile care pornesc de la câmpul de luptă, făcând extrem de dificilă aducerea de întăriri pentru forțele angajate în operațiunea defensivă. Pentru a preîntâmpina acest inconvenient, armatele au constrâns

îndeobște populația civilă să părăsească zona posibilă de luptă cu mult timp înainte — și, la nevoie, împingând-o cu baioneta de la spate. Din cauza încremenirii de pe liniile de luptă, asemenea evacuări forțate fuseseră arareori necesare pe frontul de vest în primii doi ani și jumătate ai Primului Război Mondial, însă fuseseră o manevră uzuală în est, și cu precădere pe frontul otoman.

Era o metodă care le convenea otomanilor, din motive care depășeau simplul expedient militar. De nenumărate ori de-a lungul secolelor, sultanii din Constantinopol, conștienți atât de slăbiciunea armatei lor, cât și de natura poliglotă a imperiului lor, adoptaseră un fel de tactică a pământului pârjolit în fața unui pericol din exterior, dezrădăcinând populații întregi care ar fi putut, tacit sau fățiș, să colaboreze cu cotropitorii. Când timpul permitea, luau din calea cotropitorilor vitele, utilajele agricole și hambarele cu provizii, aproape tot ceea ce ar fi putut deveni mijloace de subzistență pentru inamic, iar lucrurile, pe care nu mai puteau să le ia, le ardeau, le zdrobeau sau le otrăveau.

În ciuda tuturor ideilor lor reformiste în alte domenii, Junii Turci nu consideraseră necesar să reexamineze această tradiție când au venit la putere în 1908; sau, mai plauzibil, pur și simplu fuseseră copleșiți de ritmul evenimentelor. În timpul Războaielor Balcanice din 1912–1913, întregi populații civile au fost expulzate cu forța de majoritatea armatelor combatante, nu neapărat fiindcă așa era mai convenabil din punct de vedere militar, ci aplicând o politică de conjunctură, care peste un secol avea să devină cunoscută drept epurare etnică. Această imensă tragedie umană, chiar dacă în mare parte uitată — sute de mii de turci, bulgari, macedoneni și greci au fost alungați definitiv de pe meleagurile lor ancestrale —, a constituit precedentul pentru mult mai brutala și criminala expulzare a

populației armene din Anatolia în primăvara anului 1915. În ciuda acestui sinistru exemplu recent și a propriilor sale eforturi de a-l atenua, când Djemal Pașa a constatat că fieful lui sirian era amenințat la începutul anului 1917, tot spre politica de expulzare s-a îndreptat și el.

La început, nu a existat nimic controversabil în privința acestei măsuri. La sfârșitul lui februarie, când invadatorii britanici s-au adunat la sud de Gaza și era clar că urmau să atace, Djemal Pașa ordonase evacuarea populației acestui oraș, probabil vreo douăzeci de mii de civili în total. Era o dispoziție pentru care guvernatorul Siriei avea toate motivele să se felicite; când s-a declanșat atacul britanicilor la sfârșitul lui martie, drumurile libere, la nord și la est de Gaza, le permiseseră turcilor să aducă urgent întăriri și să câștige lupta.

După acea victorie, Djemal și comandanții militari germani din anturajul lui au studiat harta întregii regiuni sudice a Palestinei; în mod cert, britanicii aveau să încerce din nou, dar la fel de cert era și că vor fi atât de abili, încât să nu atace de două ori prin același loc. Încercând să anticipeze cam pe unde s-ar putea produce noua ofensivă, Djemal s-a concentrat asupra orașului de coastă Jaffa, situat la circa șaizeci de kilometri spre nord.

Pe tot parcursul lunii martie, diverse zvonuri care ajungeau în cartierul general al lui Djemal susțineau că era posibil ca britanicii să ocolească tranșeele turcești din Gaza, făcând o debarcare amfibie la nord. Jaffa era propice pentru o asemenea operațiune, atât grație plajelor netede și a mării liniștite, care ofereau un loc ideal pentru o debarcare, cât și din cauza populației amestecate a orașului: dintre cei patruzeci de mii de locuitori, circa zece mii erau evrei și, poate, vreo patru mii creștini, minorități care începeau să fie din ce în ce mai nemulțumite de cârmuirea otomană. Deși aceste temeri inițiale

fuseseră eliminate prin asaltul frontal britanic care eșuase în Gaza în 26 martie, au reapărut năvalnic după aceea, astfel încât, în 28 martie, Djemal a ordonat evacuarea orașului Jaffa. După ce inițial le-a dat locuitorilor mai puțin de o săptămână pentru a-și organiza plecarea, Djemal a cedat la obiecțiile aduse de liderii comunităților evreiești — Paștele, una dintre cele mai sfinte sărbători la evrei, urma să înceapă — și a prelungit termenul-limită cu încă opt zile.[433]

În ciuda tendinței guvernului otoman spre proclamații senine în asemenea momente — de obicei, se vorbea mult despre trenuri suplimentare pentru a-i transporta pe dezrădăcinați în afara zonelor periculoase, despre locuri de cazare temporare, foarte plăcute, care erau pregătite pentru a asigura confortul refugiaților —, aceste evacuări erau invariabil mizerabile și haotice. Pentru infractori, ofereau prilejul de a jefui locuințele vecinilor plecați, sau de a ataca pe drum pribegii epuizați și încărcați de bagaje. Dată fiind corupția endemică la toate nivelurile guvernământului otoman, se ținea seama de pile și favoruri; cei blagosloviți cu relații adecvate sau cu fonduri pentru a mitui oficialitățile adecvate erau lăsați să rămână pe loc sau erau mutați doar la periferia orașului, în timp ce alții erau mânați zile sau chiar săptămâni întregi tot mai departe de casele lor. Poate, inevitabil, aceste abuzuri aveau tendința să fie mai intense într-un oraș „mixt“ cum era Jaffa, o ocazie pentru animozitățile religioase și etnice, care întotdeauna mocneau în societatea otomană, să izbucnească în plin.

Cu toate acestea, inițial nu a existat nimic în cazul evacuării orașului Jaffa care să sugereze că ar putea fi mai mult decât una dintre acele uitate note de subsol ale războiului, un nou motiv de suferință pentru o populație civilă care ajunsese de mult să se resemneze în fața durerii. Dar când emisese acel decret,

Djemal Pașa, fără să știe, pusese în mișcare una dintre cele mai însemnate campanii de dezinformare din Primul Război Mondial. Prima verigă în acel lanț de evenimente s-a petrecut în noaptea de 17 aprilie, când o femeie de douăzeci și șapte de ani a fost ajutată să se urce la bordul unei nave britanice de recunoaștere, care patrula în largul coastei Palestinei.

A fost o revedere înduioșătoare. Aaron Aaronsohn nu o mai văzuse pe surioara lui Sarah de aproape un an, dar acum tânăra ajunsese la Port Said, palidă și slăbită, însă în viață. Venise la bordul navei *Managem*, de la Athlit. Conducând-o în grabă în camera lui de la hotelul Continental din Cairo, Aaronsohn a chemat un medic, care a pus diagnosticul de anemie și i-a prescris pastile cu fier. În ciuda stării ei de epuizare, Aaronsohn s-a apucat apoi să o descoasă pe sora lui, dornic să afle noutăți din Palestina.

A spune despre Sarah Aaronsohn că era un spirit independent ar fi o flagrantă subestimare a personalității ei. Crescând în Zichron Yaakov, tânăra îi scandalizase pe locuitorii mai conservatori ai coloniei prin ambiția ei de a face călărie și de a participa, alături de bărbați, la partidele de vânătoare pe dealurile din împrejurimi. Asemenea fraților ei, era foarte școlită, călătorise — în cazul ei, prin Europa Centrală — și afișa o sofisticare mondenă, atipică pentru o tânără ajunsă la majorat în coloniile evreiești care făceau eforturi să supraviețuiască în Palestina. Chiar dacă se conformase tradiției, măritându-se repede după logodna surorii ei mai mici Rivka cu Absalom Feinberg — se considera aproape scandalos pentru o soră mai mare să nu se mărite ea prima —, fusese suficient de modernă, încât să rupă mariajul ei nefericit, în Constantinopol, fără să se mai uite înapoi.[434]

Poate cel mai șocant pentru o femeie la începutul anilor 1900, Sarah Aaronsohn nu făcuse nicio tentativă de a-și ascunde

inteligența sau talentul înnăscut de a conduce. Deși aceste trăsături stârneau resentimentele în unele cazuri, mulți totuși erau de-a dreptul înamorați de ea, iar de-a lungul anilor, sora lui Aaronsohn, o tânără atrăgătoare, adunase în jurul ei un alai de pretendenți înfocați. Nu se sfia să profite de farmecul pe care îl exercita pentru scopurile ei mai înalte. La moartea lui Absalom Feinberg în deșertul din Sinai în ianuarie 1917, Sarah preluase conducerea rețelei de spioni NILI în Palestina, iar printre agenții operativi răspândiți pe cuprinsul regiunii, o rețea care, grație contribuției ei, ajunsese la aproape douăzeci de oameni, erau și câțiva bărbați vizibil îndrăgostiți de ea.

Lăsând deoparte acest aspect, Sarah Aaronsohn părea făcută pentru rolul periculos în care o împinseseră împrejurările și, judecând după rezultate, putea să îl joace cu mai multă competență decât ar fi putut să dea dovadă oricare dintre liderii originali ai NILI — fratele ei temperamental sau impetuosul Feinberg. Ca femeie, era cumva exonerată de suspiciunile care îi vizau automat pe evreii occidentalizați, în ochii autorităților otomane, și se folosise de această „imunitate“ pentru a întreprinde ample incursiuni de recunoaștere prin regiunile rurale, ca o „doamnă la plimbare“, cum ar fi spus, dacă ar fi oprit-o vreodată cineva. După ce fusese stabilit contactul cu britanicii, Sarah a făcut din Athlit postul ei de comandă, sortând crâmpeiele de informații sosite din toată Palestina și având grijă să fie organizate în timp util, pentru următoarea dată când trebuiau să fie predate navei de recunoaștere. O dovadă a intransigenței ei a fost capacitatea de a ascunde față de restul rețelei NILI moartea lui Absalom Feinberg, omul cu care ea împărtășise o iubire castă.[435] Astfel, pentru a menține moralul organizației, Sarah a susținut ficțiunea plăsmuită de fratele ei în Cairo, potrivit căreia Feinberg plecase în Europa, ca să se pregătească să fie pilot

pentru Antanta.

Acum, la mijlocul lui aprilie 1917, Sarah Aaronsohn venise în Egipt cu informații îngrijorătoare. În urmă cu trei săptămâni, i-a povestit ea fratelui ei, Djemal Pașa poruncise evacuarea orașului Jaffa. Deși acest decret viza întreaga populație a orașului, nici nu a fost de mirare că povara căzuse mai greu asupra locuitorilor evrei; existând prea puține mijloace de transport, aceștia au fost nevoiți să-și lase în urmă majoritatea bunurilor, îndurând în același timp maltratări și tâlhării din partea vecinilor musulmani plini de ranchiună. Potrivit lui Sarah, cel puțin doi bărbați evrei fuseseră linșați la marginea orașului Jaffa.[436]

Pentru Aaron Aaronsohn veștile erau profund alarmante. Cunoscând prea bine soarta armenilor, expulzările din Jaffa sugerau că acum era posibil ca o nenorocire asemănătoare să se abată și asupra evreilor. Imediat, Aaronson s-a pregătit să îi alerteze pe asociații lui din serviciile secrete britanice, informându-i despre posibila criză umanitară care se profila în sudul Palestinei.

Dar nici că și-ar fi putut alege un moment mai nepotrivit. Exact în ziua sosirii lui Sarah Aaronsohn la Cairo, 19 aprilie, Archibald Murray pornise ofensiva armată contra tranșeelor turcești din Gaza, pentru a doua oară. Dovedind că Djemal Pașa se înșelase, Murray a ales să atace exact pe același teren ca în primul asalt, deși optând pentru o tactică și mai lipsită de artificii: un asalt frontal de infanterie asupra pozițiilor inamicului. Singurele rafinamente britanice față de prima bătălie din Gaza au fost folosirea tancurilor și a gazelor otrăvitoare împotriva dușmanului, dar nici măcar acestea nu au putut schimba deznodământul; cu șase mii de pierderi de vieți omenești, în fața turcilor mult mai puțini la număr, dar victorioși, înfrângerea britanicilor a fost incontestabil

dezastruoasă.

Puțini oameni au fost, probabil, mai uluiți decât Aaron Aaronsohn. Încă din 12 martie, înainte de prima ofensivă armată a lui Murray, strategii britanici îl consultaseră, ținând seama de cunoștințele lui vaste despre topografia sudului Palestinei. Agronomul fusese stupefiat când britanicii au propus ca principalul atac să se desfășoare pe o suprafață de teren situat la sud de orașul Wadi Ghazzal, o fâșie de teren plat întrerupt de pâraie șerpuite, care apoi se transforma într-o rețea de țarcuri pentru animale, împrejmuite cu garduri de cactuși aproape impenetrabile. „Am spus că terenul mi se pare foarte mult în dezavantajul nostru“, scrisese Aaronsohn la acea vreme, „oferind mari șanse franctirorilor turci. Sunt numeroase ueduri acolo și greu de traversat.“[437] În ciuda acestei admonestații, în ambele asalturi din Gaza britanicii se îndreptaseră spre pâraiele și gardurile de cactuși de la Wadi Ghazzal ca niște porumbei voiajori venind spre casă.

În situația în care ultimul dezastru din Gaza captase toată atenția britanicilor din Cairo, lui Aaronsohn i-a fost imposibil să găsească un interlocutor pentru problemele ce planau acum asupra populației evreiești din Jaffa. Pe toată durata săptămânii următoare, savantul a încercat cu disperare să discute aproape cu toți funcționarii britanici pe care îi cunoștea, dar nu a obținut nimic. Apoi, norocul i-a surâs brusc, în 27 aprilie, când a reușit, în fine, să obțină o întrevedere cu Mark Sykes.

De cinci zile, de când sosiseră în Cairo, Sykes și Picot își petrecuseră cea mai mare parte din timp discutând cu „delegația“ de exilați sirieni, pe care Sykes îi selectase în prealabil pentru a reprezenta interesele arabilor în regiune. Deși veștile sumbre venite din Gaza atenuaseră mult din caracterul urgent al acestor consultări, după câteva zile de tratative, Sykes avea convingerea că reușise să creeze o punte

peste prăpastia imensă dintre planurile imperiale ale Franței în Siria și angajamentele Marii Britanii privind o independență a Siriei. De mare ajutor în remedierea acestei discrepanțe a fost faptul că cei trei delegați sirieni nici nu aveau habar de existența ei.

„Principala dificultate“, explica Sykes într-o telegramă adresată directorului serviciului de informații al armatei, cu sediul la Londra, „a fost ca, fără să le arătăm delegaților vreo hartă sau să le spunem că ar exista un acord real cu detalii geografice stabilite deja, să îi manipulăm să întrebe ei ce eram dispuși, de fapt, să le oferim noi.“[438]

Odată ce, cel puțin temporar, „chestiunea siriană“ începuse să se rezolve frumos de la sine, Sykes a putut să-și facă timp și pentru alte lucruri. Prioritară pe lista lui era o întâlnire cu Aaron Aaronsohn, care de mai multe zile îi tot ceruse insistent o întrevedere. Întâlnirea lor a avut loc într-o sală de conferințe de la hotelul Savoy, în dimineața de 27 aprilie.

„În sfârșit!“, scria Aaronsohn în jurnalul lui. „Imediat, am abordat o serie de probleme particulare. El mi-a spus că, întrucât discuta acum cu un patriot evreu, va avea încredere să-mi împărtășească chestiuni foarte secrete, unele dintre ele nefiind cunoscute nici măcar de Ministerul de Externe.“

Sykes i-a povestit despre întâlnirea lui clandestină cu liderii sioniști britanici într-o casă londoneză, în 7 februarie, iar apoi i-a prezentat o nouă formulă de pace în Orientul Mijlociu, concepută recent de el și care presupunea o mare alianță între evrei, arabi și ce mai rămânea din armeni. Cu o asemenea alianță, explica Sykes încrezător, arabii ar deveni maniabili — trebuiau să înțeleagă că fără evrei și fără sprijinul britanicilor, tentativa lor de a dobândi independența ar eșua —, dar ar căpăta și tăria necesară de a-i sfida pe francezi. În același timp, un asemenea pact le-ar închide gura italienilor hrăpăreți, i-ar

marginaliza pe ruși, ar crea un stat tampon, probritanic, pentru a proteja Egiptul și India, aducând totodată o susținere de fațadă pretențiilor anticoloniale ale celui mai nou aliat al Marii Britanii, Statele Unite. Nu se știe cum a reacționat Aaronsohn la această ametitoare elucubrație, concepută cu o precizie milimetrică — complexitatea eșafodajului nu era întrecută decât de absurditatea lui. Pesemne, pur și simplu, o fi ascultat respectuos, în tăcere; în fond, avea și el chestiuni presante pe care voia să i le prezinte lui Mark Sykes.

Dacă alți oficiali britanici, prinși cu alte probleme, nu dăduseră atenție situației disperate în care se afla populația evreiască din Jaffa, nu la fel s-a întâmplat în cazul noului secretar adjunct al Cabinetului de Război. Se pare că Sykes a sesizat imediat efectul propagandistic excepțional pe care veștile aduse de Aaronsohn îl puteau avea asupra acelei părți a evreimii internaționale care nu aderase încă la cauza sionistă susținută de britanici. L-a trimis rapid pe Aaronsohn să elaboreze un memoriu asupra situației din Jaffa și a stabilit o nouă întâlnire pentru a doua zi dimineață.[439]

Când scrisese despre situația grea a armenilor, în urmă cu cinci luni, Aaronsohn fusese nevoit să îl prezinte într-o lumină favorabilă pe Djemal Pașa, subliniind că, în ciuda defectelor de caracter și a greșelilor lui ca administrator, guvernatorul Siriei încercase cu fermitate să pună capăt masacrării armenilor și să ușureze suferințele supraviețuitorilor.[440] De asemenea, la vremea respectivă, agronomul beneficiase de pe urma firii schimbătoare și ciudat de curtenitoare a lui Djemal, obținând de la el atât eliberarea lui Absalom Feinberg, după ce fusese arestat ca prezumtiv spion, dar și modificarea unor serii de decrete nocive pentru coloniștii evrei. Totuși, când s-a așezat să-și scrie prezentarea pentru Mark Sykes, în după-amiaza de 27 aprilie, Aaronsohn a considerat că avea o ocazie de aur să

promoveze cauza sionistă, iar pentru a exploata din plin această ocazie era nevoie să își ia unele „licențe de creație“. Prima victimă a acelei creativități avea să fie Djemal Pașa.

Reîntâlnindu-se cu Mark Sykes la nouă și un sfert în dimineața următoare, Aaronsohn i-a înmânat memoriul lui despre Jaffa. Imediat, Sykes a trimis o telegramă strict secretă la Ministerul de Externe, cerându-le să îl contacteze pe Chaim Weizmann la Federația Sionistă Engleză și să îi predea următorul mesaj: „Aaron Aaronsohn mi-a cerut să vă informez că Telaviv [enclava evreiască din Jaffa] a fost devastat. 10000 de evrei palestinieni sunt acum fără casă sau hrană. Întreaga yeshuv [comunitate] este amenințată cu distrugerea. Jemal [Pașa] a declarat public că politica față de armeni va fi acum aplicată evreilor. Rog informați centrele [evreiești], fără a pomeni numele lui Aaron Aaronsohn sau sursa de informații“.[441]

Apelul a fost preluat cu promptitudine de *Jewish Chronicle*, cel mai important ziar sionist din Marea Britanie. În 4 mai, cititorii erau informați într-un articol publicat cu subtitlurile „Grave relatări — Ultraje cumplite — Amenințarea unui masacru general“: „Cu profundă mâhnire și îngrijorare, *Jewish Chronicle* a aflat, dintr-o sursă absolut sigură, informații foarte grave despre evreii din Palestina... Tel Aviv, acest splendid «oraș cu grădini» din Jaffa, a fost devastat și a ajuns un morman de ruine, în timp ce alte distrugeri similare nejustificate au avut loc, după toate probabilitățile, și în alte părți din Palestina, populate de evrei“.[442]

Preluând ficțiunea despre declarațiile făcute de guvernatorul Siriei, *Chronicle* continua: „Dar există riscul unor măsuri și mai grave. Căci guvernatorul turc, Djemal Pașa, și-a anunțat intenția autorităților [*sic*] de a extermina necruțător populația evreiască din Palestina, afirmând public că politica de

masacre, folosită în cazul armenilor, va fi aplicată acum evreilor. Dacă această sinistră și revoltătoare amenințare va fi pusă în practică, va însemna nu numai că mii de evrei... vor fi măcelăriți cu sânge rece, ci și că întreaga muncă de recolonizare a Palestinei va fi fost complet anihilată“.

În următoarele zile, veștile sumbre venite din Palestina s-au răspândit prin comunitățile de evrei din Marea Britanie, Statele Unite și Europa, declanșând apeluri disperate adresate guvernelor țărilor respective de a acționa în consecință.[443] În cazul conducerii Ministerului de Externe britanic totuși, nu era deloc clar ce s-ar fi putut face.[444] „Regret“, comenta un diplomat important în aceeași zi când a apărut articolul în *Chronicle*, „că în ceea ce ne privește niciun fel de acțiune nu pare fezabilă în vreun fel.“

Dar cel puțin unul dintre funcționarii guvernamentali britanici a văzut în relatarea despre Jaffa o șansă de a propulsa problema la un nivel complet nou, nelimitându-se doar la influențarea opiniei evreilor din toată lumea, ci trecând la presiuni directe asupra propriului guvern. Este vorba despre William Ormsby-Gore, parlamentarul conservator, care fusese atât de impresionat de Aaron Aaronsohn când îl întâlnise la Cairo, în Biroul Arab; în mai 1917, Ormsby-Gore se întorsese la Londra și lucra împreună cu Mark Sykes în departamentul pentru Orientul Mijlociu din cadrul Cabinetului de Război. Sykes, care plecase pentru scurt timp din Cairo, într-o vizită în Arabia, în 30 aprilie, fiind de aceea mai greu de contactat, a găsit telegrama de la Ormsby-Gore, când a revenit în Egipt, în 9 mai.

„Cred că e cazul să folosim pogromurile în Palestina ca propagandă“, scria Ormsby-Gore. „Orice povești picante despre atrocități ar fi primite cu entuziasm de oamenii care se ocupă de propagandă aici, iar Aaron Aaronsohn ar putea trimite niște

articole macabre la ziarele evreiești.“[445]

Sykes nu a primit nicio obiecție de la Aaronsohn. Cei doi au avut o nouă lungă întâlnire în 11 mai, la care, relata savantul, au „discutat despre evreii americani și despre propaganda pe care am putea să o facem acolo [*sic*] acum în recrutarea pentru frontul din Palestina. Sir Mark s-a oferit să expedieze mai departe orice telegrame sau scrisori pe care aș vrea să le trimit“.

Conștient, probabil, că era renumit pentru tendința de a exagera lucrurile, Sykes a avut înțelepciunea de a trimite mai departe noul raport extins, întocmit de Aaronsohn, dar sub semnătura înaltului comisar Reginald Wingate. „În timpul Paștelui evreiesc“, relata telegrama trimisă de Wingate la Londra în aceeași zi, „întreaga populație de evrei din Jaffa a fost expulzată spre nord. Locuințe, proprietăți devastate, populația pribeagă jefuită cu consimțământul autorităților turce. Evreii care s-au împotrivit au fost prădați, spânzurați. Mii de evrei rătăcesc neputincioși pe drumuri, murind de foame.“[446] Și acum apăruse o nouă agravare a situației, o extindere a evacuărilor și în cazul populației evreiești mult mai numeroase din Ierusalim. „Evrei tineri din Ierusalim sunt deportați în masă, către nord, destinație necunoscută. Evacuarea forțată a coloniei [de evrei din Ierusalim] este iminentă.“

Sub semnătura lui Wingate, această depeșă nu a fost difuzată doar printre membrii conducerii Ministerului de Externe, ci a ajuns pe biroul regelui, al premierului și la întregul Cabinet de Război. În același timp, Aaronsohn i-a dat lui Sykes o listă cu aproximativ cincizeci de lideri sioniști din toată lumea, care trebuiau să fie imediat înștiințați. Acum povestea despre Jaffa a atins cotele senzaționalului, așa cum era conceput în anul 1917. „Cruzimi asupra evreilor deportați din Jaffa“, titra vehement *New York Times,* „Djemal Pașa vinovat“[447],

în timp ce guvernul american, abia de curând cooptat în efortul de război, s-a alăturat unui cor internațional, denunțând această ultimă faptă revoltătoare săvârșită de regimul de la Constantinopol. Nicăieri nu a fost acest cor mai răsunător decât în Marea Britanie.

Turcii și aliații lor germani ar putea fi iertați pentru lentoarea reacției lor la aceste învinuiri nimicitoare; în fond, evacuarea Jaffei se produsese la începutul lui aprilie, iar acum era mijlocul lunii mai. După ce inițial nu a socotit de demnitatea lui să dea un răspuns la acele condamnări, Djemal Pașa a negat categoric acuzațiile, subliniind că întreaga populație din Jaffa fusese evacuată, nu doar evreii, și că acea operațiune — neplăcută, desigur, pentru cei direct afectați — fusese efectuată în mod ordonat și pașnic; de fapt, guvernatorul acordase populației evreiești din Jaffa avantaje speciale, care le fuseseră refuzate celorlalți.[448] Cât despre afirmațiile că evreii ar fi „deportați“ din Ierusalim, guvernatorul Siriei riposta că nu avuseseră loc niciun fel de evacuări acolo. Aceste declarații au fost confirmate de regimul de la Constantinopol și, respectiv, Berlin, ba chiar și de către un număr de lideri evrei din Palestina, inclusiv șef-rabinul din Ierusalim.[449]

Dar era un pic prea târziu. În ochii opiniei publice internaționale, „pogromul“ din Jaffa era deja un fapt cert, cea mai recentă atrocitate comisă de Puterile Centrale, după „siluirea Belgiei“ și masacrarea armenilor. De asemenea, în felul acesta sioniștii și aliații lor din guvernul britanic știau că li se înmânase o unealtă extraordinară. Intervenind atât de curând după căderea odiosului țar și după intrarea Statelor Unite în război, povestea din Jaffa a contribuit la accelerarea unei mutări tectonice care avea loc în rândurile evreimii internaționale, convingerea din ce în ce mai fermă că viitorul lor depindea de plasarea lor alături de Antanta.

Un prim efect imediat a fost susținerea adusă argumentului sioniștilor mai radicali care afirmau că orice aranjament sau compromis cu Turcia nu mai era posibil. La începutul lui iunie, când povestea din Jaffa făcea ravagii, Aaron Aaronsohn a compus câteva telegrame adresate unora dintre cei mai însemnați fruntași ai comunității evreilor americani, oameni care continuau să fie circumspecți în privința adoptării necondiționate a cauzei sioniste și care, în unele cazuri, încă își mai imaginau că pentru viitorul coloniilor de evrei din Palestina cârmuirea otomană era mai profitabilă. Pentru a conferi mai mult autoritate mesajului lui Aaronsohn — printre destinatari era un judecător în exercițiu al Curții Supreme, Louis Brandeis, precum și un viitor judecător al aceleiași instanțe, Felix Frankfurter —, Mark Sykes a aranjat ca depeșele să fie direcționate prin Ambasada Marii Britanii de la Washington, de unde să fie trimise mai departe.[450] Edificator, în acest sens, era mesajul primit de judecătorul Mayer Sulzberger din Philadelphia:

„Atrocități comise de turci asupra populațiilor evreiești din Palestina, conform unor informații sigure“, scria Aaronsohn. „Este timpul să renunțăm la atitudinea noastră iertătoare față de turci... Acum, când turcii au săvârșit aceste crime, atitudinea evreilor și opinia publică americană trebuie să treacă printr-o schimbare completă. Singura modalitate eficientă de eliberare rapidă a populațiilor evreiești din ghearele turcilor este să-i atacăm pe teren și pretutindeni... Trebuie să fim un front unit și să concentrăm influența evreilor în scopul smulgerii Palestinei din mâinile turcilor.“[451]

Tot în luna iunie, a început să se impună o variantă complet diferită a poveștii din Jaffa. Ca reacție la apelurile Antantei, Spania, Suedia și Vaticanul, toate trei entități neutre în conflict, au trimis delegați să investigheze ce se întâmplase acolo. Atât

trimișii spanioli, cât și cei ai Vaticanului au conchis repede că rapoartele despre masacrele și persecuțiile asupra evreilor erau fără temei, în timp ce omologul lor suedez a mers chiar mai departe. „În multe privințe“, scria el, „comunității de evrei din Jaffa îi mersese mult mai bine — și categoric nu mai rău — decât populației musulmane locale, în timpul evacuării.“[452] La scurt timp după aceea, consulatul SUA din Ierusalim a raportat, de asemenea, că relatările despre actele de violență contra evreilor din Jaffa au fost „exagerate grosolan“[453]. Chiar și Aaron Aaronsohn a fost nevoit în ultimă instanță să admită că cei doi evrei „linșați“ în Jaffa, potrivit unor surse, fuseseră de fapt arestați sub învinuirea de tâlhărie și, evident, nu fuseseră nicidecum spânzurați.[454]

Dar nu mai conta, bineînțeles. În război, adevărul este ceea ce oamenii sunt manipulați să creadă, iar Djemal Pașa tocmai le oferise dușmanilor lui un „adevăr“ care va schimba istoria Orientului Mijlociu. Ficțiunea plăsmuită despre ceea ce s-a întâmplat la Jaffa în 1917 — o ficțiune repetată drept realitate de către majoritatea istoricilor care au scris de atunci despre acea perioadă — va deveni acum „mitul originar“ în susținerea argumentului că niciodată comunitatea evreiască din Palestina nu va putea fi în siguranță sub cârmuirea musulmană, că pentru a supraviețui avea nevoie de un stat propriu.

*

În 21 aprilie, o navă de patrulare a marinei britanice a acostat în portul Wejh, cu o încărcătură de mare interes pentru căpitanul T. E. Lawrence: unsprezece prizonieri de război turci. Până în dimineața anterioară, aceștia făcuseră parte din garnizoana turcească de la Aqaba.

Acționând în baza zvonurilor că germanii desfășurau o operațiune de plasare a unor mine lângă Aqaba, trei nave de

patrulare britanice se apropiaseră de port, înainte să se crape de ziuă în 20 aprilie și lăsaseră la țărm o mică unitate armată, reușind astfel să ia pe nepregătite garnizoana de acolo. În urma unui scurt atac de artilerie, doi soldați turci au murit, unsprezece au fost capturați, iar restul — circa cincizeci sau șaizeci de ostași, cel mult — au fugit pe dealuri. Întrucât șase dintre prizonieri erau recruți sirieni și și-au exprimat dorința de a se alătura rebelilor conduși de Faysal ibn Hussein, una dintre navele de patrulare britanice îi adusese la Wejh, pentru a fi supuși unui interogatoriu.

Pe parcursul acelei zile, Lawrence i-a interogat pe sirieni, unul câte unul, aflând de la ei că, de fapt, garnizoana din Aqaba fluctua ca mărime, dar arareori se întâmpla să aibă mai mult de o sută de soldați. De o importanță și mai mare, ținând seama de planul pe care îl punea el la cale, era faptul că numărul soldaților turci încartiruiți în cazematele plasate în lungul drumului de circa o sută de kilometri prin Wadi Itm, între Aqaba și Maan, era de cel mult încă două sute.[455] Asta însemna că planul lui Lawrence ar putea funcționa; dacă ar reuși să adune o forță armată formată din arabi în punctul terminus estic al acelui traseu și să lanseze o ofensivă fulger peste munți, ar putea să înfrângă din mers garnizoanele turcești din calea lui și să se năpustească asupra orașului Aqaba fără practic nicio împotrivire.

Dar faptul că Lawrence înțelegea perfect ce posibilități avea nu însemna ca ofițerii din armata britanică să fie obligatoriu de părerea lui. Încă în vigoare era directiva lui Gilbert Clayton, din 8 martie, potrivit căreia arabii nu trebuiau să pornească spre Aqaba. În schimb, toată atenția urma să rămână concentrată asupra atacurilor împotriva Căii Ferate Hejaz, pentru a bloca retragerea garnizoanei turcești din Medina (urmau să mai treacă, de fapt, câteva săptămâni, până ca britanicii să își dea

seama că turcii nu aveau nicio intenție să plece din Medina), un imperativ care nu lăsa loc de aventuri colaterale.

Bineînțeles, cea mai bună modalitate ca ideile tale să nu fie desființate este să nu le formulezi niciodată în mod explicit. În loc să se ducă direct la Clayton cu propunerea lui, Lawrence a ales să îi atragă pe ceilalți doi ofițeri britanici, aflați la post în Wejh, într-o discuție generalizată despre subtilitățile războiului de gherilă, pe care le dobândise în timpul convalescenței lui în Wadi Ais. În particular, avea să susțină el mai târziu, a vorbit despre nesăbuința de a încerca cucerirea Medinei de la turci și despre nefezabilitatea tentativelor de organizare a arabilor ca forță armată de blocare pe Calea Ferată Hejaz. În schimb, a sugerat el, era nevoie ca puterea armatei turce să fie diluată prin extinderea frontului de război cât mai mult cu putință. Printre alte lucruri, asta însemna să se meargă spre nord cu „o unitate de luptă ofensivă, cât mai mobilă, cât mai bine echipată și cât mai puțin numeroasă, care să fie folosită, în mod succesiv, la atacarea punctelor de apărare înșirate pe linia turcilor“.[456]

Pentru interlocutorii lui Lawrence din Wejh, ambii ofițeri de carieră, pesemne că expunerea lui a sunat interesant, dar nu era decât o acțiune secundară, față de misiunea pe care o aveau în acel moment. Aceasta era reacția pe care Lawrence contase, de fapt. „Fiecare era prea ocupat cu munca lui, pentru a-mi da mie autoritatea explicită de a mă lansa în ceea voiam să fac“, avea să povestească el. „M-am ales însă cu un auditoriu atent și cu recunoașterea competentă că [ideea] contraofensivei mele ar putea fi o diversiune utilă.“[457]

E greu de imaginat cum cei doi ofițeri ar fi putut să-i confere lui Lawrence o „autoritate explicită“ pentru planul lui, din moment ce reiese clar din propriile lor rapoarte de la fața locului că el nu a indicat niciodată faptul că această unitate armată diversionistă ar putea porni să cucerească Aqaba.

Lawrence a adoptat o abordare și mai indirectă cu Cyril Wilson la Jiddah, informându-l pe șeful său că Auda abu Tayi urma să pornească într-un raid spre Maan și că el, Lawrence, se gândea să însoțească grupul de arabi, pentru a se convinge că acțiunile lor corespundeau obiectivelor militare actuale ale Marii Britanii. Wilson a fost de acord, raportându-i lui Clayton, în 1 mai, că „Auda urmează să se deplaseze spre nord, probabil însoțit de Lawrence, prima lor țintă fiind să avarieze linia ferată în jurul localității Maan“[458]. Mesajul omitea să menționeze care ar fi putut fi cea de-a doua lor țintă.

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, o carte care abundă în justificări personale, Lawrence avea să ofere o explicație de-a dreptul uluitoare pentru decizia lui de a acționa pe cont propriu: „Elementul pe care l-aș fi retras din planul vizând calea ferată era doar persoana mea și, în situația dată, această cantitate era neglijabilă, deoarece simțeam o aversiune atât de puternică împotriva ideii, încât ajutorul meu acolo ar fi fost fără nicio tragere de inimă. Prin urmare, am decis să procedez în felul meu, cu sau fără vreun ordin.“[459]

Cu alte cuvinte, întrucât Lawrence nu mai vedea rostul de a distruge calea ferată, era de fapt cel mai bine pentru toți ca el să-și găsească altceva de făcut. De ce să ne mai mirăm atunci că atâția dintre ofițerii superiori îl considerau pe acest absolvent de la Oxford un personaj enervant?!

Dar dincolo de asta, exista o rațiune psihologică și mai grandioasă pentru acțiunea pe care Lawrence o avea în vedere. În mintea lui, respectarea promisiunilor făcute arabilor putea cu adevărat să servească intereselor pe termen lung ale Marii Britanii, nu doar ca o chestiune de onoare, ci și ca o modalitate de a reduce la minimum influența celorlalte state europene — aliați astăzi, poate, dar cu siguranță competitori din nou mâine — în toată regiunea. Un prim pas vital în această campanie era

a-i lăsa pe arabi să își exporte revoluția în Siria și, astfel, să fure Franței acel teritoriu. Problema esențială, în estimarea lui Lawrence, era că Marea Britanie nu sesizase deocamdată ce era cel mai bine pentru ea, or el, pur și simplu, nu mai avea timp să explice.

Înainte de a porni spre Aqaba, Lawrence avea să mai aibă o întâlnire crucială în Wejh. Aceasta a survenit în dimineața de 7 mai, când un distrugător britanic a intrat pentru scurt timp în port. La bord, se afla Mark Sykes.

Cei doi se cunoscuseră inițial în timpul deplasării de documentare pe care Sykes o făcuse în Egipt, în 1915, și, cu toate că erau atât de diferiți ca fire — Sykes, comunicativ și șarmant; Lawrence, taciturn și teribil de reticent —, se spune că se înțeleseseră destul de bine. Dar asta nu a durat prea mult. La fel ca în cazul majorității angajaților din biroul de informații militare secrete de la Cairo, opinia lui Lawrence despre acest diplomat se deteriorase atunci când a aflat detaliile Acordului Sykes-Picot, în primăvara anului 1916. Desigur, continua pasiune a lui Sykes de a trimite note de serviciu nesăbuite, propunând așa-zise soluții clare la problemele din regiune — propuneri adesea în directă opoziție cu cele pe care le susținuse cu câteva săptămâni sau chiar zile mai devreme — nu contribuise nicidecum la reabilitarea imaginii lui în ochii lui Lawrence, în anul care trecuse. În concepția lui, Sykes întruchipa perfect acea caracteristică agasantă a Angliei edwardiene, aristocratul enervant, un om care putea găsi o audiență pentru ideile lui iresponsabile în virtutea pedigriului lui și a tupeului cu care le dădea glas.

Totuși, în întâlnirea lor din 7 mai, Lawrence avea să mai descopere ceva la acest om; în lipsa unui termen mai manierat, Mark Sykes era și mincinos.

De fapt, cei doi ajunseseră să se întâlnească la Wejh în ziua

aceea ca o consecință colaterală a faptului că Sykes fusese prins pe picior greșit în ultima lui rundă de tertipuri. Diplomatul tocmai se întorcea de la o întrevedere cu regele Hussein, o întâlnire pe care Sykes voise să o evite, dar care îi fusese băgată pe gât cu forța de către reprezentantul oficial la Jiddah, colonelul Cyril Wilson.

În ciuda pedanteriei lui scorțoase Wilson devenise treptat glasul conștiinței pentru politica britanică din Orientul Mijlociu. În lunga dezbatere de la sfârșitul anului 1916 privind o eventuală desfășurare a unei brigăzi britanice în Hejaz, Wilson fusese inițial printre cei mai înverșunați susținători ai ideii și fusese însărcinat de către superiorul său, Reginald Wingate, să îl constrângă pe regele Hussein să se plieze acestui punct de vedere. Pe parcursul unor numeroase întâlniri cu Hussein, reprezentantul oficial al Marii Britanii începuse să înțeleagă treptat că, probabil, bătrânul de la Mecca își cunoștea mai bine supușii și, totodată, se pricepea mai bine la politica din vestul Arabiei decât consilierii Aliaților, recent sosiți la fața locului. În ultimă instanță, când Wingate îi ordonase încă o dată subalternului său să încerce să-l convingă pe Hussein, Wilson, până atunci considerat drept foarte supus lui Wingate, refuzase efectiv să facă acest lucru și avusese un rol esențial în eliminarea definitivă a propunerii.

Wilson avusese o reacție de-a dreptul viscerală când aflase de mașinațiile lui Sykes de a-l evita pe Hussein, preferând acel simulacru de negocieri cu „delegații“ sirieni la Cairo. La sfârșitul lui martie, îi trimisese lui Clayton o lungă și angoasată scrisoare, în care enumera atât problemele ce puteau inevitabil să apară din acest act de înșelăciune, cât și beneficiile ce puteau decurge dintr-un comportament onest cu Hussein. „Avem acum o șansă, care e puțin probabil să se mai repete, de a câștiga recunoștința a milioane de musulmani din Imperiul [Britanic]“,

scria el. „Pentru numele lui Dumnezeu, haidem să fim sinceri cu bătrânul; sunt convins că va fi spre binele nostru în final.“[460]

Deși acel apel fusese în van, se părea că destoinicul colonel din Jiddah avea și el abilitatea de a trage sforile în culise. La următoarea lui întâlnire cu Hussein, îl convinsese pe rege să solicite oficial o întâlnire cu Mark Sykes. Când Wilson i-a înaintat acea solicitare lui Reginald Wingate[461], un alt om care, în ciuda impulsurilor lui intervenționiste, ținea la tradiția britanică de fairplay, totul a devenit rapid o invitație pe care Sykes nu o putea refuza. În 30 aprilie, când terminase cu consfătuirile pe care el și Picot le avuseseră cu „delegații“ sirieni la Cairo, Sykes se îmbarcase pe distrugătorul britanic în Port Suez și pornise spre Jiddah.

Chiar și pentru om foarte sigur de sine, voiajul fusese probabil stresant. Nu îi fusese greu să ducă de nas câțiva funcționari din Cairo, bine aleși dinainte, care nu știau nimic despre Corespondența McMahon-Hussein; dar avea să fie, indubitabil, cu totul altceva să-l păcălească pe unul dintre autorii acelor scrisori. Dar, de fapt, Sykes putea juca și altă carte. În primul rând, avea atuul de a putea controla fluxul de informații. Exact așa cum aranjase să aibă o primă întâlnire cu sirienii la Cairo, fără prezența lui Picot, și acum intenționa să se întâlnească între patru ochi cu Hussein. În felul acesta, orice fel de dispută ar putea apărea pe viitor despre ceea ce se discutase sau nu acolo, cuvântul unui trimis britanic, foarte stimat, putea prevala în fața eventualelor afirmații făcute de o oarecare căpetenie din deșert, un personaj renumit pentru ușurința cu care uita și modul voit greșit de a interpreta lucrurile.

Totul ar fi ieșit poate bine — cel puțin pentru moment, ceea ce din perspectiva lui Mark Sykes părea rezonabil —, dacă nu s-ar fi gândit să se oprească la Wejh, pentru o întrevedere cu Faysal. Întâmplător, Lawrence era plecat într-o misiune de

recunoaștere când Sykes a venit în vizită pe 2 mai, însă Faysal i-a povestit tot ce aflase de la el când Lawrence s-a întors la Wejh, peste două zile. În acel moment, Sykes era deja plecat la Jiddah, pentru întâlnirea lui cu regele Hussein.

Judecând după raportul pe care i l-a trimis lui Reginald Wingate în seara de 5 mai, naveta diplomatică făcută de Sykes nu ar fi putut nicidecum să decurgă mai bine: „În 2 mai, m-am văzut cu Șeriful Faysal la Wejh și i-am explicat principiul acordului anglo-francez cu privire la o confederație arabă; după multe argumentări, a acceptat principiul și a părut mulțumit“.[462] Acel succes prevestise un altul și mai remarcabil, căci chiar în acea după-amiază Sykes se întâlnise cu regele Hussein. „În conformitate cu instrucțiunile mele, i-am explicat principiul acordului [anglo-francez] cu privire la o confederație sau un stat arab... L-am făcut pe Rege să înțeleagă importanța prieteniei franco-arabe și, cel puțin, l-am determinat să admită că era esențială pentru dezvoltarea lumii arabe în Siria, dar asta după argumentări foarte lungi.“

Un cititor atent al acelui raport din 5 mai s-ar fi mirat, probabil, de ciudata simetrie a acestor două întâlniri — francheț̦e din partea lui Sykes în prezentarea scopurilor franco-britanice în regiune, urmată de argumentări din partea arabă, urmate în ultimă instanță de acordul părții arabe —, în timp ce un cititor de-a dreptul cinic ar fi conchis că, punând accentul pe aspectul divergent al discuțiilor, Sykes își pregătea deja apărarea, în eventualitatea unui posibil dezacord formulat de Faysal și Hussein asupra celor spuse sau convenite. Între timp însă, călătoria fusese un triumf al diplomației, un prim pas crucial spre soluționarea problemelor agasante care stăteau între Franța și Marea Britanie, pe de o parte, și aliații lor arabi, pe de altă parte.

„Spuneți-i, vă rog, domnului Picot“, își încheia Sykes depeșa

adresată lui Wingate în 5 mai, „că eu sunt mulțumit de întrevederea mea cu Faysal și Regele, întrucât amândoi se situează acum în același punct la care s-a ajuns la ultima noastră întâlnire comună cu cei 3 delegați sirieni la Cairo.“

Ceea ce Mark Sykes nu știa, bineînțeles, era că în Faysal ibn Hussein avusese un interlocutor avizat în privința Acordului Sykes-Picot — mulțumită lui T. E. Lawrence —, or sub nicio formă acea prezentare generalizată și vagă făcută de Sykes despre pact, în 2 mai, nu se potrivea cu ceea ce căpetenia arabă știa deja. Totuși, conformându-se poate tradiției arabe de a negocia, care spune să nu îți pui cărțile pe masă până nu devine absolut necesar, sau poate din teamă ca Lawrence să nu fie deconspirat ca sursa lui de informație, Faysal nu îi reproșase diplomatului nebulozitățile discursului, în acel moment.

De fapt, Faysal nu a fost în măsură să-i facă vreo observație lui Sykes, nici când acesta s-a oprit din nou la Wejh, la întoarcere, în 7 mai. Faptul că Faysal cunoștea adevărata structură a Acordului Sykes-Picot, diferită de versiunea denaturată pe care Sykes alesese să i-o prezinte, constituia marele secret periculos dintre el și Lawrence, or a-l da în vileag acum însemna un posibil dezastru pentru amândoi: pentru Faysal, riscul de a fi îndepărtat și, poate, chiar abandonat de către binefăcătorii lui britanici; pentru Lawrence, transferul imediat și, probabil, curtea marțială.

Pe de altă parte, Lawrence cunoștea în mod legitim textul Acordului Sykes-Picot, ceea ce însemna că el, personal, îi putea cere socoteală lui Sykes pentru versiunea edulcorată pe care acesta i-o spusese lui Faysal — și, probabil, lui Hussein. Toate indiciile conduc la presupunerea că Lawrence a provocat o asemenea înfruntare. Niciunul dintre ei însă nu avea să consemneze în vreun fel întâlnirea lor din Wejh, deși se pare că discuția a fost foarte aprinsă. Începând din acea zi, atitudinea

lui Lawrence față de Sykes va fi ostilă. Cât despre Sykes, puține vor fi ocaziile în care să nu îl denigreze sau să nu îl marginalizeze pe Lawrence în toate modurile cu putință.

Pe un plan mai subiectiv, se pare că acea întâlnire cu Sykes în Wejh a ajuns simultan să îl obsedeze pe Lawrence, dar și să îi ofere o oarecare ușurare. Simțea că avusese dreptate să nu se încreadă în cuvântul de onoare al guvernului său și să îi dezvăluie lui Faysal planul secret al britanicilor de a trăda cauza arabă. Dacă avusese cumva mustrări de conștiință pentru acea decizie, mașinațiile perfide ale lui Mark Sykes le anulaseră complet.

În același timp, își dădea seama că în compatriotul său își găsise un rival redutabil. Prin comparație cu el, Édouard Brémond era un individ unilateral, diversele lui uneltiri fiind previzibile prin unica lui justificare: hegemonia Franței. Spre deosebire de el, Mark Sykes era un om dominat de capricii, care nu se simțea obligat — poate uneori nici nu le ținea minte — de nenumăratele promisiuni care îi ieșeau pe gură cu atâta ușurință. Reușea să se detașeze de toate, prin talentul de a înșela, dar beneficiind de atuurile puterii, mișca pârghiile de la Jiddah până la Londra și în toate punctele de pe acest interval, după bunul lui plac, pentru ca în final să nu mai conteze idealurile britanice privind onoarea sau dreptatea, iar totul să fie sacrificat în numele a ceea ce era convenabil. De aceea, singura cale pentru arabi era să încerce să schimbe lucrurile la fața locului, să dea o lovitură care să poată răsturna planurile celor care făceau jocurile.

Cu asemenea gânduri în minte, două zile mai târziu, Lawrence a pornit în lunga și periculoasa lui aventură spre Aqaba. Pentru ceea ce avea să devină în curând una dintre cele mai cutezătoare și celebrate fapte militare din Primul Război Mondial, „armata“ care îl însoțea consta din numai patruzeci și

cinci de războinici arabi.

---

[417] Dobell, așa cum îl citează Keogh, *Suez to Aleppo*, p. 102.

[418] Wilson, Mesajul pentru război, adresat Congresului, 2 aprilie 1917.

[419] Moore, *The Mounted Riflemen in Sinai and Palestina*, p. 67.

[420] Lawrence, „The Howeitat and their Chiefs“, *Arab Bulletin* no. 57 (24 iulie 1917): 309–10.

[421] Lawrence către Liddell Hart, 31 octombrie 1933; Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt.2, pp. 188–89.

[422] Directiva lui Clayton din 8 martie 1917, cu copii pentru Wingate, C. Wilson și Lawrence; PRO-FO 686/6, f. 46.

[423] Clayton către Wingate, 29 mai 1917; PRO-FO 882/6, f. 388.

[424] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 222.

[425] Lynden-Bell către Lloyd, 17 martie 1917; GLLD 9/3.

[426] Sykes către Wingate, 22 februarie 1917; PRO-FO 882/16, f. 58.

[427] Foreign Office către Wingate, 14 martie 1917; SADD Wingate Papers, 145/3/38.

[428] Grey către Buchanan, ambasador în Rusia, 16 martie 1916; PRO-FO 371/2767, Registru 49669.

[429] Adelson, *Mark Sykes*, p. 220.

[430] După cum citează Friedmann, *The Question of Palestine*, p. 130.

[431] Adelson, *Mark Sykes*, pp. 220–21.

[432] După cum citează Friedman, *The Question of Palestine*, p. 131.

[433] Hardegg to Glazebrook, 2 aprilie 1917; NARA RG84, Fond 448, Volumul 3.

[434] Cea mai bună sursă în limba engleză despre viața lui Sarah Aaronsohn este Engle, *The Nili Spies.*

[435] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 287.

[436] Aaronsohn, *Diary*, 19 aprilie 1917; ZY.

[437] Ibid., 12 martie 1917.

[438] Sykes către War Office, 30 aprilie 1917; PRO-FO 371/3053, f. 191–93.

[439] Așa cum nota Aaronsohn în jurnalul lui, în 27 aprilie 1917, „M-am dus la [Wyndham] Deedes și i-am spus că sir Mark [Sykes] mi-a cerut să trimit prin el telegramele despre devastarea sectorului evreiesc din Jaffa“.

[440] Aaronsohn, „Addendum to «Report of an Inhabitant of Athlit»“, nedatat, dar din

noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.

[441] Sykes către Graham, 28 aprilie 1917; PRO-FO 371/3055.

[442] *Jewish Chronicle* (Londra), 4 mai 1917; PRO-FO 371/3055.

[443] A se vedea PRO-FO 371/3055, Dosar 87895.

[444] Oliphant, minută despre „Jews in Palestine“, 4 mai 1917; PRO-FO 371/3055, Dosar 87895.

[445] Ormsby-Gore către Sykes, 8 mai 1917; MSP-47, p. 4.

[446] Wingate către Foreign Office, 11 mai 1917; PRO-FO 371/3055.

[447] *New York Times*, 3 iunie 1917.

[448] Unul dintre cele mai interesante documente legate de evacuarea populației din Jaffa a fost un raport scris de Heinrich Brode, consulul Germaniei la Ierusalim, și adresat lui Richard von Kuhlmann, noul ambasador al Germaniei, în 5 aprilie 1917. Susceptibil la orice acțiuni guvernamentale care puteau atrage ostilitatea populației evreiești din Palestina, Brode, îngrijorat de ordinul de evacuare a Jaffei, se dusese la Djemal Pașa. Cu prilejul acelei întâlniri, Djemal l-a lămurit că evreii din Jaffa care se ocupau de agricultură puteau rămâne acolo, iar cei care erau evacuați puteau merge la Ierusalim, dacă doreau, o destinație refuzată „otomanilor“. Brode către Kuhlmann, 5 aprilie 1917; NARA T120, Rola 4333, Türkei 195, Banda 12, Cadrele K178502–8.

[449] Legația turcă în Olanda, 24 mai 1917; PRO-FO 371/3055. De asemenea, Alvarado către Hardinge, 8 iunie 1917; PRO-FO 371/3055.

[450] Deedes către Biroul Înaltului Comisar din Egipt, Cairo, 1 iunie 1917; PRO-FO 141/805.

[451] Aaronsohn către Sulzberger, 2 iunie 1917; PRO-FO 141/805.

[452] Raport către Ministrul Afacerilor Externe al Suediei, 25 august 1917; NARA RG84, Fond 58, Volumul 399.

[453] Townley către Balfour, 10 august 1917; PRO-FO 371/3055.

[454] Aaronsohn, „The Evacuation Menace“, nedatat, dar de la sfârșitul lui iulie 1917; PRO-FO 141/805.

[455] Lawrence către Wilson, Notă de informare, nedatată, dar cu aproximație din 21 aprilie 1917; PRO-FO 686/6, f. 88.

[456] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 224.

[457] Ibid., p. 225.

[458] Wilson către Clayton, „Note on the Proposed Military Plan of Operations of the Arab Armies“, 1 mai 1917; PRO-FO/882/6, f. 351.

[459] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 266.

[460] Wilson către Clayton, 21 martie 1917; PRO-FO 882/12, f. 199–201.

[461] Wingate către Foreign Office, 27 aprilie 1917; MSP-41d.

[462] Sykes către Wingate, 5 mai 1917; MSP-41d.

13

Aqaba

Niciodată să nu te îndoiești de cuvântul Marii Britanii.
Este înțeleaptă și vrednică de încredere; să nu te temi.[463]

Regele Hussein către fiul său Faysal, mai 1917

Majestatea Sa Șeriful [Regele Hussein] suferă, evident, de defectele de caracter și necunoașterea sistemului comune potentaților orientali... Sarcina de a călăuzi un conducător din Orient sau un guvernământ pe calea pe care se cuvine să meargă nu este deloc ușoară — așa cum eu cunosc pe pielea mea —, și dumneata ai toată înțelegerea mea. Trebuie că este o muncă sfâșietoare uneori.[464]

Reginald Wingate către Cyril Wilson, 20 iulie 1917

A fost un moment când cumplita povară a misiunii de conducător a căzut zdrobitor pe umerii lui Lawrence, amintind de ceea ce se întâmplase în Wadi Kitan cu două luni în urmă. Atunci, mantia autorității ceruse ca Lawrence să execute un om. Acum, îi cerea să salveze un alt om, fiind foarte posibil să-și piardă el viața, făcând acest lucru.[465]

Era trecut de primele ore ale dimineții, în 24 mai, a cincea zi

de când grupul lui se deplasa prin El Houl. Însemnând în arabă „Teroarea“, El Houl este o imensă întindere de deșert, fără poteci și fără apă, în nordul Arabiei, unde nu există nici cea mai mică formă de viață, iar Lawrence, de când plecaseră din Wejh, se gândise cu groază la acest tronson din expediția lor spre Siria. Realitatea s-a dovedit mai oribilă decât orice imaginație. După câteva ceasuri de când intraseră în El Houl, caravana de patruzeci și cinci de oameni fusese lovită din față de un vânt feroce, „ca o vijelie“ cum se exprimase Lawrence, „atât de uscat, încât buzele, deja arse, ne-au crăpat complet și pielea de pe față ni s-a scorojit“. Vântul și nisipul fierbinte, orbitor, pe care îl spulbera, au continuat aproape fără întrerupere timp de încă patru zile la rând.

Pentru a rezista în asemenea situații, oamenii au tendința să se închidă într-o stare de izolare mentală, tot efortul lor concentrându-se spre țelul de a ajunge la capăt. Așa se întâmplase acum cu grupul lui Lawrence și Auda, în El Houl, astfel încât în dimineața de 24 mai nimeni nu părea să dea atenție cămilei fără călăreț care păștea în urma celorlalte. Poate, au presupus că era una dintre cămilele pentru bagaje, care în general rămâneau mai la urmă, sau că omul care călărea pe ea se mutase eventual pe o altă cămilă și era de găsit altundeva de-a lungul caravanei. Dar cel mai plauzibil era că, în starea lor de semihibernare, nici nu le trecea prin minte să le pese cumva. Când, în cele din urmă, Lawrence a investigat misterioasa cămilă, a constatat că era animalul pe care până atunci călărise Gasim.

„Un proscris colțos și pământiu la față“, Gasim era un indigen din localitatea siriană Maan, pe care Lawrence îl luase în expediție, cu speranța că ar putea intra în legătură cu alți naționaliști arabi din orașul lui natal. Bineînțeles, din cauza asta Gasim era un străin printre oamenii din triburile Howeitat

și Ageyl, care formau caravana, iar în codul drastic al deșertului, nu avea niciun prieten într-o situație de criză, la fel cum fusese și condamnatul Hamed, la Wadi Kitan. După cum povestea Lawrence, statutul lui Gasim „muta [acum] dificultatea pe umerii mei“.

Stresat, probabil, de traversarea anevoioasă a deșertului El Houl, Lawrence nu mai judeca limpede, din moment ce a putut să ia decizia nesăbuită de a se întoarce din drum, de unul singur, pentru a-l căuta pe Gasim și, mai grav chiar, fără să anunțe pe cineva. După doar o scurtă distanță, a constatat că dispăruse orice urmă a potecii pe care veniseră, urmele cămilelor prin nisip fiind șterse de vântul nimicitor, iar pe urmă caravana cu totul s-a făcut tot mai nevăzută, până s-a pierdut complet în zarea întunecoasă. Pentru a încerca să-l găsească pe Gasim și, apoi, să se întoarcă înapoi la caravană, Lawrence nu se putea bizui decât pe coordonatele busolei, pe care le notase periodic în jurnalul lui, rugându-se acum să nu fi greșit ceva.

Trecuseră cincisprezece zile de când porniseră la drum. Conform tradiției beduinilor, câțiva șefi de trib, inclusiv Faysal, îi însoțiseră de-a lungul primilor kilometri la ieșirea din Wejh, în semn de rămas-bun, iar apoi cei patruzeci și cinci de călători se afundaseră în întunecimea dinspre nord-est, de unde nimeni din Hejaz nu avea să mai audă nimic despre ei timp de peste două luni.

Nu își luaseră multe bagaje. Pe lângă câteva flinte și 20000 de monede de aur — cu care sperau să câștige adeziunea căpeteniilor de triburi siriene pentru cauza rebelilor —, fiecare om căra în traistele agățate de șa circa douăzeci de kilograme de făină. Aceasta și apa aveau să fie alimentele lor de bază până când ajungeau la terenul acțiunii principale, depresiunea Wadi Sirhan de la frontiera siriană, într-un interval estimat la circa

trei săptămâni.

Deși suferea din nou de fierbințeală și furuncule, Lawrence avea să-și amintească acele prime zile ale călătoriei, în termeni aproape idilici, ca pe începutul unei mari aventuri. Tot în acest răstimp, s-a petrecut și unul dintre cele mai fascinante episoade secundare din perioada petrecută de el în Arabia: cum a ajuns Lawrence să aibă cele două ordonanțe, cărora în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* le-a dat numele de Daud și Farraj (în realitate, îi chema Ali și Othman).

S-a întâmplat în timpul unei zile de răgaz când, în timp ce Lawrence își odihnea trupul plin de furuncule la umbra unui dâmb stâncos, un flăcău a apărut în fugă, implorându-l să-l ajute. Daud, care fugise dintr-un campament al tribului Ageyl, i-a povestit că prietenul lui cel mai bun, Farraj, urma să fie snopit în bătaie de către comandantul campamentului, fiindcă din greșeală dăduse foc la un cort; o vorbă bună din partea lui Lawrence, a sugerat băiatul, ar putea opri pedeapsa. Teoria aceasta a fost infirmată însă, când Lawrence a intervenit în favoarea băieților, adresându-se lui Saad, comandantul taberei tribului Ageyl, când acesta a trecut pe-acolo, câteva momente mai târziu. Explicându-i că cei doi flăcăi creau mereu probleme și că trebuiau să se învețe minte odată pentru totdeauna, Saad a propus în schimb un fel de soluție după pilda lui Solomon, din respect pentru rugămintea lui Lawrence: Daud putea înjumătăți pedeapsa prietenului său, supunându-se el însuși celeilalte jumătăți din corecție. „Daud a sărit în sus de bucurie“, scria Lawrence, „și, sărutând mâna mea și a lui Saad, a luat-o la fugă în susul văii“.

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence avea să sugereze cu tărie că Farraj și Daud aveau o relație sexuală, descriind-o drept „unul dintre cazurile de atașament afectiv băiat-băiat, tipic oriental, pe care segregația femeilor îl făcea

inevitabil“. În felul acesta, Lawrence avea să sporească supozițiile — care continuă să facă obiectul unor dispute aprinse în unele cercuri după aproape un secol — despre propria lui orientare sexuală. O bună parte din aceste presupuneri izvorăsc din descrierea „celor două figuri aplecate, cu durere în ochi, dar cu zâmbete parșive pe buze“, care au apărut la tabăra lui în dimineața următoare și s-au milogit să fie slugile lui:

„Aceștia erau Daud intrepidul și iubitul lui, Farraj, o creatură feciorelnică și delicată, cu o față netedă și inocentă, cu ochi languroși.“ După ce inițial a încercat să-i gonească pe băieți, explicându-le că el nu avea nevoie de servitori, Lawrence a cedat până la urmă, „în principal, fiindcă arătau atât de tineri și curați“. Din acea zi, giumbușlucurile lui Daud și Farraj îi vor descreți fruntea lui Lawrence în călătoriile lui.

Dar deja din aceste prime zile ale expediției, caravana se confrunta cu o problemă îngrijorătoare. Practic, toate cămilele lor, atât cele pentru bagaje, cât și cele pentru călărit, sufereau de o formă virulentă de râie, specifică zonei Wejhului, și fiindcă nu aveau nici măcar unguentele rudimentare pentru a o trata — untul era un remediu tradițional în deșert —, multe cămile începeau să șchiopăteze rău sau să căpieze de-a dreptul. Se presupune că tot din cauza epidemiei pieriseră și două dintre cămilele pentru bagaje când, în timpul unui urcuș printr-un defileu foarte îngust, au călcat strâmb și s-au prăbușit pe stâncile de dedesubt. Toate astea nu prevesteau nimic bun când caravana a ajuns la marginea pustiului El Houl.

„În tot țarcul cu cămile de călărit, pe care le avea Faysal“, nota Lawrence, „nici măcar una nu era sănătoasă. În mica noastră expediție, fiecare cămilă se sleia de puteri de la o zi la alta. Nasis [principalul adjunct al lui Auda] era foarte îngrijorat la gândul că multe dintre cămile ar putea să se prăpădească în

timpul marșului forțat care ne aștepta și să ne lase naufragiați în deșert.“

Calvarul traversării pustiului El Houl s-a reflectat în micul jurnal de buzunar pe care Lawrence îl avea asupra lui. În loc de însemnările voluminoase pe care le făcea îndeobște în călătoriile lui, cele câteva fragmente scurte pe care a reușit să le consemneze acolo au devenit constant tot mai dezlânate, aproape absurde. Și apoi, în a cincea zi, Gasim a dispărut.

Luând decizia de a se întoarce din drum pentru omul care se pierduse de caravană, Lawrence știa cu siguranță că, probabil, Gasim era deja mort; pentru orice om rămas de izbeliște în pustiul El Houl, fără adăpost sau apă, în acea perioadă a anului, speranța de viață se putea măsura în ore. Și, de asemenea, mai știa cu siguranță că, dacă existase fie și cea mai mică eroare în citirea datelor de pe busolă, și el avea să piară în curând. Totuși, a perseverat — și, până la urmă, a avut noroc. După un ceas și jumătate de călărit pe cămilă, a zărit un mic obiect negru departe, în zare, un obiect care, pe măsura ce s-a apropiat, a căpătat forma lui Gasim, clătinându-se pe picioare, delirând. Săltându-l pe spinarea cămilei, Lawrence s-a întors și a pornit în goană să-i prindă din urmă pe ceilalți.

În filmul legendar al lui David Lean, salvarea lui Gasim avea să fie imortalizată într-o scenă de zece minute, culminând cu momentul când Lawrence își regăsește camarazii, care îl primesc cu urale și exclamații de bucurie, gestul său nobil cimentându-i imaginea de adevărat „fiu al deșertului“. Realitatea a fost complet diferită. Potrivit codului nescris al acestui necruțător peisaj, Gasim își merita moartea, din cauză că omisese să priponească bine cămila, când se oprise să se ușureze, iar Lawrence, în loc să fie lăudat, a fost mustruluit de unii dintre camarazii lui, fiindcă își riscase viața pentru un asemenea terchea-berchea. Mai mult, comandantul caravanei

le-a tras o nouă bătaie lui Daud și Farraj, fiindcă îl lăsaseră să se ducă înapoi de unul singur.

În 26 mai 1917, la două zile după ce Lawrence îl salvase pe Gasim, regele George al V-lea și Cabinetul de Război au primit vești îmbucurătoare, sub forma unei telegrame strict secrete de la Reginald Wingate, din Cairo, conținând un raport despre cea mai recentă vizită triumfătoare a lui Mark Sykes în Arabia.

În continuarea vizitei anterioare a lui Sykes, el și omologul său diplomatic francez, François Georges-Picot, se întâlniseră recent cu regele Hussein în Jiddah, cu speranța de a ajunge la o înțelegere între arabi și francezi privind viitorul statut al Siriei. Întrucât dorințele lor erau diametral opuse — Hussein insistând că Siria postbelică trebuia să facă parte dintr-un mare stat arab independent, francezul susținând la fel de insistent că Siria trebuia să intre sub controlul Franței —, existaseră puține șanse de reușită. Runda de discuții din prima zi a confirmat această prognoză. După o întrevedere tensionată, de trei ceasuri, în 19 mai, Picot și Hussein se despărțiseră de pe poziții și mai intransigente decât înainte.[466]

A fost ca un șoc, așadar, când în dimineața următoare Hussein l-a pus pe interpretul lui să le citească trimișilor europeni o propunere îndrăzneață: regele era acum dispus să accepte ca francezii să-și asume același rol viitor pe „litoralul sirian musulman“ — referindu-se probabil la porțiunea de coastă libaneză a Siriei —, pe care britanicii urmau să-l aibă în provincia irakiană Bagdad. Întrucât o armată britanică victorioasă plasase recent Bagdadul sub ocupație militară, iar termenii Acordului Sykes-Picot prevedeau menținerea provinciei sub control direct britanic pe termen nedeterminat, această ecuație Bagdad-Liban a lui Hussein a avut efectul de a le ceda subit francezilor tot ce-și doreau în Liban. Așa cum Sykes îi raporta lui Wingate, prin ceea ce nu putea să fi fost

decât o grosieră litotă, „Domnul Picot a primit asta foarte bine și relațiile au devenit cordiale.“[467]

Era o realizare remarcabilă. În ciuda tuturor așteptărilor, Sykes reușise să facă o primă tăietură crucială prin imensul nod gordian creat de pactele și promisiunile conflictuale făcute de Marea Britanie în Orientul Mijlociu.

Totuși, pentru cei familiarizați cu stilul de lucru al lui Sykes, exista ceva în această izbândă care ar fi trebuit să-i pună pe gânduri. Spre deosebire de prolixitatea lui uzuală pe orice temă, raportul lui complet despre întâlnirile de la Jiddah, cele mai importante consultări diplomatice dintre Aliați și regele Hussein până la acea dată, cuprindea doar patru pagini, cu uimitoarea concesie a lui Hussein privind Libanul expediată într-o singură propoziție. În plus, Sykes și Picot nu insistaseră niciunul ca Hussein să își pună oferta în scris, și nici nu reușiseră să obțină vreo copie a angajamentului regelui, pe care interpretul îl citise cu voce tare. Chiar și înalții funcționari din Ministerul francez al Afacerilor Externe, care doriseră cu înfocare exact o asemenea rezoluție, au început imediat să suspecteze că exista ceva prea bine adus din condei în convenția de la Jiddah.[468]

Aceste îngrijorări au căpătat o formă tangibilă când Stewart Newcombe a sosit la Cairo în 27 mai și a pășit în biroul lui Gilbert Clayton. Atât el, cât și Cyril Wilson fuseseră prezenți cel puțin la o parte din tratativele din Jiddah și fiecare își scrisese propria relatare despre ceea ce se petrecuse acolo. Newcombe a adus, de asemenea, relatarea lui Fuad al-Kutab, interpretul lui Hussein și omul care citise propunerea. Deși pe alocuri detaliile difereau, toți trei indicau că, de fapt, Mark Sykes, și nu Hussein, fusese cel care venise inițial cu formula Liban-Bagdad. Mai neliniștitor chiar, se părea că regele plecase de-acolo cu o opinie radical diferită de cea a Aliaților despre ceea ce însemna acea

formulă.

Cel care se frământase cel mai mult din cauza acestei chestiuni era Cyril Wilson. „Deși Sykes și Picot erau foarte mulțumiți de acest rezultat fericit,“ scria el, „iar Șeriful făcuse personal propunerea (Liban-Bagdad), eu nu am fost fericit în sinea mea, și mi-am dat seama că era posibil ca Șeriful, unul dintre cei mai politicoși oameni, absolut leal mie și cu o încredere deplină în Mare Britanie, să accepte verbal un lucru, pe care niciodată nu l-ar fi acceptat, dacă ar fi știut interpretarea noastră despre ceea ce urmează să fie situația din Irak.“[469]

În scrisoarea lui disperată — și destul de repetitivă —, pe douăsprezece pagini, adresată lui Clayton, Wilson povestea cum el, în mod repetat, îi ceruse lui Sykes să clarifice exact ce avea în vedere Hussein prin acea ofertă, dar de fiecare dată insistențele lui fuseseră respinse. În schimb, raporta Wilson, toată afacerea fusese marcată de un refuz dezinvolt din partea lui Sykes de a aborda detaliile problemei.

Chiar dacă mai puțin emoționale, obiecțiile lui Newcombe erau, în multe privințe, mai pertinente. Misiunea lui în Hejaz fusese dificilă, nu credea că rebelii arabi puteau fi o forță combatantă viabilă, dar cu toate acestea episodul din Jiddah îl impresionase neplăcut. În centrul temerilor lui era o conversație pe care o avusese cu Faysal, fiul lui Hussein, care fusese și el la Jiddah în timpul vizitei trimișilor europeni. Când a făcut acea ofertă surprinzătoare, povestea Newcombe, „[Hussein] i-a spus lui Faysal foarte vehement că el dorea să facă acest lucru fiindcă sir Mark Sykes, reprezentând guvernul britanic, îi spusese așa, și că, întrucât sir Mark Sykes îl povățuise să lase totul pe mâna lui, el cu bucurie făcea asta, având o încredere absolută în guvernul britanic“.[470]

Din poziția pe care Newcombe o avea ca ofițer britanic,

această garanție dată de Sykes, coroborată cu faptul că Hussein avea evident informații incomplete despre ceea ce accepta, însemna că acum guvernul britanic avea obligația morală de a avea grijă ca Revolta Arabă să își atingă scopul final. „Altminteri, îi tragem pe sfoară pe Șerif și oamenii lui, jucând un joc foarte fals în care ofițerii [britanici] de pe lângă armata Șerifului sunt inevitabil implicați și care, știu eu prea bine, provoacă mari temeri în mintea câtorva ofițeri, pentru eventualitatea în care îi vom trăda.“

Cu toată nemulțumirea lor însă, Wilson și Newcombe erau ori prea diplomați ca să-l fi acuzat pe Sykes direct, ori prea creduli pentru a pune laolaltă toate elementele mașinației. În realitate, ceea ce se întâmplase la Jiddah nu era o posibilă înțelegere greșită a lucrurilor, ci o înșelăciune sofisticată și foarte ingenios executată din partea lui Mark Sykes.

Piatra de temelie pentru această înșelăciune fusese pusă în urmă cu trei săptămâni, în timpul primei vizite a lui Sykes în Arabia. În raportul acelei deplasări, la fel de sumar ca și următorul, Sykes afirma că le explicase lui Hussein și Faysal întregul conținut al Acordului Sykes-Picot și că obținuse acceptul lor, chiar dacă fără tragere de inimă. Deși opinia lui Faysal despre întâlnirea lor era complet diferită, trimisul britanic putea fi sigur că autoritățile britanice aveau să îl creadă pe el — membru în Parlament și, pe deasupra, baronet —, și nu pe un arab nomad, căpetenie de triburi, și pe fiul lui războinic. Bineînțeles, *exista* cel puțin încă o persoană care știa că Sykes mințise în timpul acelei prime deplasări și căreia autoritățile britanice ar fi fost dispuse să îi dea crezare. Această persoană era T. E. Lawrence, dar spre norocul lui Sykes, Lawrence ieșise acum din peisaj, fiind plecat în aventura lui spre nord și neputându-se lua legătura cu el în timpul acelei cruciale noi vizite a lui Sykes la Jiddah, împreună cu Picot.

Se pare că lui Sykes i-a venit inspirația pentru înșelăciunea lui magistrală, reflectând exact la aspectul care influențase atât de urât prima întâlnire Picot-Hussein din 19 mai: insistența lui Picot ca rolul Franței pe litoralul Siriei să fie identic cu cel al britanicilor în Bagdad. La momentul respectiv, Sykes se enervase enorm din cauza acestei asocieri — el voia ca dezideratele Franței și ale Marii Britanii să rămână separate în Orientul Mijlociu — și părăsise discuțiile foarte demoralizat. Totuși, când ajunsese înapoi pe HMS *Northbrook*, nava de război britanică cu care trimișii veniseră la Jiddah și unde rămăseseră cazați, o soluție evidentă la dilema lui i-a venit în minte lui Sykes.

Motivul pentru care Hussein se împotrivea asocierii Liban-Bagdad se datora pur și simplul faptului că el nu voia o prezență a francezilor nicăieri, și nu faptului că ar fi știut cumva că Bagdadul era prevăzut să intre sub controlul permanent al Marii Britanii. Singurul mod în care Hussein *ar fi putut* să știe acest lucru era dacă Sykes i-ar fi povestit despre acea clauză din Acordul Sykes-Picot, or Sykes în niciun caz nu făcuse asta.[471]

În schimb, ultimele date pe care Hussein le avea despre intențiile britanicilor în Bagdad erau acordul imprecis la care ajunsese cu înaltul comisar Henry McMahon, la sfârșitul anului 1915. În schimbul lor de scrisori, McMahon argumentase că, în lumina intereselor economice ale Angliei în Irak, provinciile Basra și Bagdad urmau să necesite „aranjamente administrative speciale“ în viitorul stat arab, implicând un control din partea britanicilor.[472] Ca răspuns, Hussein se oferise să lase acele provincii sub administrație britanică, „pentru scurt timp“, cu condiția ca „o sumă adecvată să fie plătită drept compensație regatului arab pentru perioada de ocupație“[473]. Din toate astea, a dedus Sykes, Hussein avea convingerea că orice prezență a

britanicilor în Irak urma să fie în conformitate cu acest aranjament pe termen scurt, dar că, în ultimă instanță, includerea acelor provincii în marele stat arab independent era garantată. Într-adevăr, de câteva ori în ultima vreme, Hussein îi asigurase enigmatic pe cei mai apropiați confidenți ai săi, inclusiv pe Faysal și Fuad al-Kutab, că el avea „în buzunar“ promisiunea de fier a Marii Britanii privind viitorul Irakului, deși a refuzat să le arate scrisorile propriu-zise de la McMahon.

Pentru Sykes, lucrul acesta deschidea calea unei posibilități tentante. Din moment ce Hussein nu știa de existența Acordului Sykes-Picot, iar Picot, la rândul lui, nu știa de Corespondența McMahon-Hussein, s-ar putea concepe o înțelegere în care ambele părți să creadă că obțineau ceea ce doreau. Frumusețea unui asemenea protocol era că, întrucât fiecare parte ar avea convingerea că, de fapt, o păcălise pe cealaltă, niciuna dintre ele nu ar risca să îngroape acordul, intrând în detalii nedorite. În aceeași zi de 19 mai, după-amiaza, Sykes a trimis un mesaj urgent la țărm, de pe *Northbrook*, cerându-i lui Fuad al-Kutab să îl viziteze.

La acea întâlnire, i-a explicat lui Fuad că propunerile lui Hussein pentru a doua zi trebuiau să se limiteze doar la două puncte. Primul, mai degrabă un gest de bunăvoință, era ca Hussein să anunțe că el nu susținea grupul de exilați sirieni care urmau să se lanseze într-o campanie internațională pentru independența arabilor. Al doilea, și evident mult mai important, era ca Hussein să accepte formula Liban-Bagdad. Al-Kutab rămăsese perplex, dar Sykes a încercat să-l liniștească, spunându-i în mod repetat să lase chestiunile acestea pe mâna lui, fiindcă el se va ocupa de toate.

Chiar și așa însă, Hussein rămânea circumspect în privința acceptării planului. Până la urmă, a cedat, relata al-Kutab, fiindcă „el știe că, în chestiunile politice, sir Mark Sykes poate să

se lupte pentru arabi mai bine decât el și știe că sir Mark Sykes vorbește cu autoritatea guvernului britanic și, de aceea, va fi capabil să aducă la îndeplinire promisiunile acestuia“.[474] În plus, i-a reamintit Hussein lui al-Kutab încă o dată, el avea „o scrisoare de la sir Henry McMahon care promite tot ce doresc eu. Știu că acest lucru este perfect, întrucât guvernul britanic își va respecta cuvântul“.

În dimineața următoare, Fuad a dat citire declarației lui Hussein, așa cum fusese instruit. În acea după-amiază, când *Northbrook* părăsea portul Jiddah, Georges-Picot credea probabil că Franța tocmai primise Libanul, în timp ce regele Hussein credea, probabil, că tocmai manipulase Franța să accepte independența viitoare a Siriei mari.

Chiar dacă nu percepeau complet frauda care fusese săvârșită, Wilson și Newcombe erau suficient de îngroziți de cinismul lui Sykes, încât să ceară o explicație completă în scrisorile lor adresate lui Clayton. Wilson a insistat ca Sykes să fie constrâns să pună pe hârtie ce credea el că se convenise la Jiddah, iar lui Hussein să i se spună exact care erau cu adevărat intențiile britanicilor. „Dacă nu îl vom ajuta pe Șerif până la capăt“, scria Wilson, „și îl lăsăm de izbeliște urât, după toată încrederea pe care și-a pus-o în noi, mult «râvnitul» post de ofițer pentru pelerinaje la Jiddah va fi vacant, fiindcă eu în niciun caz nu aș mai putea rămâne.“[475]

Dar când venea vorba de stratageme politice, arabii nu erau nici ei niște fraieri. Cunoscând în secret prevederile Acordului Sykes-Picot, mulțumită lui Lawrence, nu e de mirare că Faysal a rămas stupefiat de ceea ce tatăl lui putuse să accepte, așa că a încercat imediat să întoarcă situația în favoarea lor. În 28 mai, a dat o proclamație publică adresată poporului sirian, chemându-l sub arme pentru cauza independenței arabilor, dar totodată ridicând în slăvi Marea Britanie, pentru ajutorul ei în acea

misiune. „Neîndoielnic, procedând astfel“, scria Faysal, „unicul ei obiectiv este de a vedea în lume un guvernământ arab independent, instituit și administrat de către arabi, fără nicio modificare a hotarelor țării lor.“ Francezii au avut parte de un tratament similar. După ce i-a mulțumit Franței pentru contribuțiile ei din trecut în Siria, Faysal nota că „noi îi suntem profund îndatorați [Franței] pentru faptul că i s-a alăturat Aliatului ei în recunoașterea independenței noastre“.[476]

Prin urmare, rezultatul real al mascaradei lui Sykes în Jiddah nu a fost nicidecum un acord, ci adâncirea unui abis între năzuințele arabilor și, respectiv, ale Aliaților în Orientul Mijlociu, o sciziune care curând va avea repercusiuni foarte urâte și durabile. Între timp, guvernanții britanici au revenit la strategia pe care o cunoșteau ei cel mai bine: nu facem nimic, vedem ce se mai întâmplă și sperăm că totul se va rezolva până la urmă. Când a fost întrebat despre proclamația lui Faysal, atât de contrară acordului la care se ajunsese cu câteva zile înainte, Sykes a ridicat din umeri, catalogând-o drept o măsură propagandistică pentru uzul intern al lumii arabe. Când Clayton a ajuns, în sfârșit, să îi prezinte lui Sykes reproșurile făcute de Wilson și Newcombe, a introdus chiar el o clauză de salvare. „Eu nu acord prea multă importanță acestui lucru“, scria el despre confuzia aparentă a lui Hussein, „întrucât consider că evenimentele vor fi prea puternice pentru el și că, în final, va trebui să se alinieze sau să rămână pe dinafară.“[477]

Dar Cyril Wilson, tenace din fire, nu era omul care să se dea bătut. La sfârșitul lui iunie 1917, la o lună după ce trimisese inițial la Cairo obiecțiile lui și nu primise nicio lămurire, i-a scris adjunctului lui Reginald Wingate, locotenent-colonel Stewart Symes, insistând ca Sykes să fie pus să scrie o „scurtă expunere a faptelor“ despre ce anume exact se convenise la Jiddah. Așa cum Wilson nota emfatic: „Nu poate fi nimic rău în

a scrie un fapt [*sic*] pe care Sir Mark Sykes, înțeleg eu, afirmă că i l-a explicat clar Șerifului“.[478]

Dar urmele pe hârtie provocaseră deja destule probleme în Orientul Mijlociu, iar Symes nu vedea niciun motiv de a adăuga și altele. „Întreaga chestiune este în prezent într-o stare de continuă schimbare“, i-a răspuns el lui Wilson, „și depinde întru totul de diferitele dezvoltări pe care le va avea mersul războiului. De aceea, este absolut imposibil să stabilim ceva cât de cât definit, și tot ce putem face este să menținem în joc diferitele facțiuni, cât mai mult timp cu putință, până când situația devine mai clară. Este o poziție dificilă, știu, dar asta e.“[479]

Ca o notă patetică, poate cel mai vajnic apărător al onoarei britanicilor în urma întâlnirilor de la Jiddah a fost omul care a devenit victima lor, regele Hussein. Când a aflat despre propunerea făcută pe puntea vasului *Northbrook*, Faysal s-a certat rău cu tatăl său, până când Hussein l-a pus la punct, mustrându-l: „Acestea sunt cuvintele unui tată către fiul lui. Niciodată să nu te îndoiești de cuvântul Marii Britanii. Este înțeleaptă și vrednică de încredere; să nu te temi“.

Era de așteptat să fie un refugiu, dar pentru Lawrence a fost complet diferit: un loc de chinuri și pestilență, un peisaj de coșmar, din care să-ți dorești să scapi cât mai repede cu putință.

Întins pe o diagonală de la nord-vest spre sud-est, prin regiunile limitrofe ale Arabiei și Siriei (prin Iordania din zilele noastre), Wadi Sirhan, cu o lungime de circa trei sute douăzeci de kilometri, este mai degrabă o depresiune geologică, o albie îngustă în acest colț de lume pustiu, pe unde în urmă cu o sută de milioane de ani curgea multă apă. În 1917, în acest ued Auda abu Tayi aranjase să se adune oamenii din tribul Howeitat, pentru a se întâlni cu mica forță armată, pe care el și Lawrence o aduceau din Wejh.

După cum nota Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, cu nenumăratele puțuri de apă și vegetația relativ luxuriantă, Wadi Sirhan ar fi trebuit să li se pară un adevărat paradis, după ce străbătuseră El Houl. Din păcate însă, cel puțin două aspecte făceau ca în oaza aceasta condițiile să fie greu de suportat. În primul rând erau șerpii veninoși: vipere cu corn, vipere pufăitoare, cobre păreau să fie peste tot — ascunse sub roci, înfășurate pe tufișuri, încolăcite la marginea apei — și, fiind un om care avea fobia șerpilor, Lawrence nu a putut sta liniștit nicio clipă. Și nu însemna că temerile lui erau de-a dreptul iraționale; la câteva zile după ce au ajuns în Wadi Sirhan, trei dintre oamenii care veniseră cu ei din Wejh au murit din cauza unor mușcături de șarpe, iar alți patru au fost la un pas să piară și ei. Și nici „leacul“ local nu inspira prea multă încredere, din moment ce se rezuma la bandajarea rănii cu un „plasture“ din piele de șarpe, urmând apoi recitarea unor versete coranice în timp ce victima trăgea să moară.

Pe urmă, erau banchetele. Wadi Sirhan constituia regiunea mai joasă a fiefului lui Nuri Shalaan, unul dintre cei mai puternici șefi tribali din sudul Siriei, iar Auda plecase imediat să îl întâlnească și să îi ceară permisiunea ca rebelii să poposească acolo. În felul acesta, lui Lawrence i-a revenit rolul de mare oaspete de onoare la ospețele cu pilaf și carne de oaie organizate, pe înserate, de clanurile Howeitat reunite. După cum ar putea confirma orice occidental care le-a fost musafir, ospitalitatea beduinilor poate fi atât de copleșitoare, încât să devină aproape apăsătoare, și așa s-a întâmplat și în cazul lui Lawrence. În fiecare seară, diverse familii năpăstuite se luau la întrecere care să fie gazdele călătorilor din Wejh, iar în descrierea cuprinzătoare a acestor banchete, ceea ce la început părea o ambianță folclorică pitorească aluneca treptat spre grotesc, în special atunci când Lawrence zăbovea asupra

imaginii unor copii cu burțile umflate, adunați pe marginile festinului, așteptând cu nerăbdare prilejul de a se repezi să înhațe resturile de pe tipsia comună.

„Peisajul era dezolant și jalnic, mai rău decât toate deșerturile nesfârșite pe unde trecusem“, scria Lawrence. „Nisipurile, bolovanii de cremene sau pustiul cu stânci golașe puteau fi interesante uneori, iar în anumite lumini aveau frumusețea monstruoasă a unei sterpe devastări; dar exista ceva sinistru, ceva incontestabil malefic în acest Sirhan închinat șerpilor.“

Însă chinurile lui Lawrence însemnau mai mult decât reptile și carne de oaie în cantități prea mari. În acele zile liniștite de așteptare, când tot mai multe triburi veneau să negocieze alianța lor cu emisarii rebelilor, el conștientiza acut mantaua de duplicitate în care se înfășurase.

Această duplicitate acționa pe niveluri multiple. În ziua când plecaseră din Wejh, majoritatea companionilor lui Lawrence cunoșteau doar motivul oficial al călătoriei lor: să racoleze triburile siriene și să pregătească înaintarea spre nord a forțelor lui Faysal. Despre obiectivul concret, cucerirea localității Aqaba, știau doar câțiva oameni. De fapt, nu este exclus ca întregul plan să nu fi fost cunoscut decât de Lawrence, ca nici măcar Auda și Faysal să nu fi avut imaginea globală a acțiunii.

Lăsând deoparte aura lui romantică, Auda era de fapt un tâlhar de deșert și, din această postură, îl interesau în primul rând prădăciunile. Ținând seama că nu prea ar fi avut ce să jefuiască în Aqaba, se poate presupune că Lawrence a preferat să fie mai evaziv inițial, pornind de la premisa că la un moment dat în timpul expediției va putea să îl convingă pe Auda că, de fapt, cucerirea Aqabei putea servi mai bine intereselor lui pe termen lung decât orice prăzi i s-ar fi ivit în cale pe parcurs. Cât

despre Faysal, după plecarea lui Lawrence din Wejh, acesta a insistat din nou pe lângă ofițerii britanici pentru o înaintare imediată spre Aqaba.[480] Poate nu era decât un subterfugiu din partea lui Faysal, o modalitate de a masca și mai bine în ochii colaboratorilor săi adevărata destinație a lui Lawrence, dar pare la fel de verosimil și ca șeful forțelor arabe să fi procedat astfel, fiindcă de fapt nici el nu știa exact care era acea destinație. Bineînțeles, era vorba doar despre simple disimulări tactice, impuse de condițiile războiului, însă acestea denotau că, în ultimă instanță, responsabilitatea adevăratului conducător — fără a mai pomeni de un posibil eșec și de catastrofa pe care ar declanșa-o asupra celor din jurul lui — apăsa doar pe umerii lui Lawrence.

Dar ceea ce îngreuna enorm povara acestor frământări era ideea înșelăciunii capitale care avea să urmeze: plănuita trădare a arabilor de către Aliați. Se pare că Lawrence percepuse întreaga semnificație a acestei perfidii abia la întâlnirea lui cu Mark Sykes, exact înainte de a pleca din Wejh, și e limpede că aceste gânduri l-au apăsat teribil în timpul expediției spre nord. Dar despre asta, în mod evident, Lawrence nu putea discuta nimic cu companionii lui, iar sentimentul lui de culpabilitate devenea covârșitor în fața nesfârșitului șuvoi de delegații tribale, care veneau în Wadi Sirhan ca să se alăture luptei pentru independență a arabilor.

„[Arabii] vedeau în mine un agent liber al guvernului britanic“, scria el, „și pretindeau de la mine o asumare a promisiunilor scrise ale acestuia. Așa că a trebuit să mă alătur conspirației și, atât cât valora cuvântul meu, să îi asigur pe oameni că aveau să-și primească răsplata.“ Dar din cauza acestui rol, Lawrence simțea continuu că îi „crăpa obrazul de rușine“, fiindcă „era evident de la început că, dacă noi am câștiga războiul, aceste promisiuni ar rămâne literă moartă, or,

dacă eu aș fi fost un povățuitor onest al arabilor, i-aș fi sfătuit să se ducă acasă și să nu-și rișteviața luptând pentru asemenea lucruri“.[481]

Dar bineînțeles că Lawrence nu putea face așa ceva. Ca o alternativă, a ales să iasă din scenă. „Nu mai suport încă o zi aici“, nota el la repezeală în jurnalul său, în 5 iunie. „Plec spre N(ord) și scap de toate.“[482]

Expresia „scap de toate“ părea bizară, căci Lawrence vorbea acum despre o incursiune în inima Siriei subjugate de turci, o expediție atât de primejdioasă, încât echivala practic cu un suicid. În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii,* va încerca să justifice această decizie, explicând că a vrut să se aventureze spre nord pentru „a sonda opiniile și a mă documenta suficient, încât să pot stabili niște planuri clare. Cunoștințele mele generale despre Siria erau destul de bune, iar unele porțiuni le cunoșteam exact, însă am considerat că văzându-le încă o dată m-ar ajuta să îmi confirm noțiunile de geografie strategică pe care le dobândisem de la Cruciade“.

Implicită în această căutare era speranța, firavă ce-i drept, că dacă Revolta Arabă putea să prindă în inima Siriei, planurile imperialiste ale Franței ar putea fi subminate. Dar, contrazicând din păcate această năzuință, era un deznodământ mult mai posibil: ca în revoltă, sirienii să lupte și să moară pentru o cauză deja pierdută.

Chinul sufletesc pe care i-l provoca această situație era evident în mesajul pe care i l-a scris în fugă lui Gilbert Clayton, pe marginea carnețelului său. „Clayton. Am decis să plec singur la Damasc, sperând să mor pe drum. Orice-ar fi, încearcă să limpezești mascarada asta până nu ajunge prea departe. Noi le cerem să lupte pentru noi în numele unei minciuni, iar eu nu suport așa ceva.“[483] Gândindu-se că acel carnețel ar ajunge până la urmă în mâinile britanicilor, dacă s-ar fi întâmplat ca el să

piară în misiune, Lawrence a lăsat carnețelul în Wadi Sirhan și a pornit spre nord, însoțit doar de două călăuze.

Aceasta avea să fie, poate, cea mai temerară faptă de vitejie a lui din întregul război, un traseu ocolitor de aproximativ șase sute cincizeci de kilometri prin teritoriul inamic, care l-a condus până la granița cu Libanul și până la periferia Damascului. Această realizare eroică îi va aduce prestigioasa Victoria Cross, cea mai înaltă decorație militară a Marii Britanii, deși va rămâne, totodată, în lipsa mărturiilor, una dintre cele mai misterioase perioade din viața lui Lawrence. Dar el a dorit înadins să fie așa. Singurul raport pe care avea să-l prezinte, în cele din urmă, șefilor lui ierarhici de la Cairo, relatând această odisee, nu cuprindea decât patru pagini. În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, o carte de aproximativ 650 de pagini împănate cu disertații exhaustive despre flora și caracteristicile geologice ale unor obscure depresiuni din deșert, incursiunea lui Lawrence spre nord este expediată în câteva paragrafe și luată în derâdere ca fiind „lipsită de consecințe, la fel cum a fost lipsită și de motive meritorii“.[484]

Ce se știe despre acea expediție este că, periodic, Lawrence s-a întâlnit în secret cu posibili aliați ai Revoltei Arabe — șefi tribali și naționaliști citadini —, fiind întâmpinat de fiecare dată cu o profundă circumspecție. Era acel paradox tipic războiului de gherilă: rebelii lui Faysal aveau nevoie de sprijinul localnicilor care să le deschidă calea înaintării în Siria, dar, în mod logic, localnicilor nu li se putea cere să se răscoale fără ajutorul și sprijinul armat al rebelilor. Această dilemă, combinată cu turnura cumplit de gravă pe care ar fi putut să o ia lucrurile, dacă nu se ajungea la echilibrul necesar, îl făcea pe Lawrence să resimtă mai pregnant decât oricând povara minciunilor lui și ale Marii Britanii.

Din punct de vedere politic și, totodată, relevant pentru

personalitatea lui Lawrence, cea mai însemnată întâlnire a avut-o spre sfârșitul călătoriei, când a făcut un popas în Azraq, o oază din deșert, în sud-estul Siriei, unde s-a întâlnit cu emirul Nuri Shalaan. Ca o dovadă a însemnătății lui Shalaan în regiune, a fost faptul că la el se grăbise să ajungă Auda abu Tayi, în urmă cu câteva săptămâni, pentru a-i cere permisiunea de a folosi Wadi Sirhan ca punct de adunare pentru oamenii din tribul Howeitat. Încă dinainte ca Revolta Arabă să înceapă, regele Hussein trimisese emisari la Shalaan pentru a încerca să obțină adeziunea lui și a vastului său trib Rualla la cauza independenței arabilor, dar de atunci emirul nu făcuse decât să îl țină în șah, dându-i de înțeles că era posibil ca în curând să fie gata să se alăture rebeliunii, pentru ca imediat după aceea să treacă înapoi de partea otomanilor. Totuși, nu doar această autoritate pe care o avea în lumea triburilor din Arabia făcea din Shalaan o figură impunătoare; sub condeiul lui Lawrence, căpetenia tribală părea cumva o întrupare spectrală a morții înseși:

„Foarte bătrân, livid și înăcrit, cernit de amar și căință, cu un rictus mâhnit care era singura mobilitate pe chipul lui. Cu gene groase, pleoapele boțite atârnau grele, iar prin fanta lor, de la soarele de deasupra capului, o lumină roșie licărea în orbitele ochilor lui și le făcea să arate ca niște borte în flăcări în care omul se mistuia lent.“[485]

Dar poate că această descriere oarecum sofisticată avea legătură cu un alt lucru care îl caracteriza pe Nuri Shalaan. În ciuda unei existențe trăite în izolarea deșertului, se părea că șeful tribului Rualla era bine informat despre diferitele promisiuni pe care britanicii le făcuseră lui Hussein și altor căpetenii arabe din Hejaz în ultimii doi ani. Vrând să-l pună la încercare pe Lawrence, Shalaan a scos niște copii ale acestor documente contradictorii, le-a pus în fața musafirului său și a

întrebat pe care să le creadă. „Mi-am dat seama că prin răspunsul meu puteam să câștig sau să pierd încrederea acestui om“, povestea Lawrence, „iar prin el deznodământul mișcării arabe.“[486]

Lawrence i-a recomandat lui Shalaan să se încreadă în cea mai recentă dintre promisiunile britanicilor. Răspunsul a părut să îl tempereze pe emirul din deșert, dar desigur a marcat un nou motiv de vinovăție pentru conștiința încărcată a lui Lawrence.

După acea întâlnire cu Shalaan, Lawrence s-a întors la companionii pe care îi lăsase în Wadi Sirhan, fiind ferm decis să oblige Marea Britanie să își respecte angajamentele față de arabi. Avea s-o facă conducându-i personal pe arabi pe întinsul câmp de luptă sirian, într-o campanie care îi va îndreptăți să revendice teritoriile pe care le cucereau și, în felul acesta, să le tragă clapa francezilor, lecuindu-i de planurilor lor imperiale. „Cu alte cuvinte“, scria Lawrence, „am presupus (nevăzând niciun alt conducător cu voința și puterea necesare) că eu voi supraviețui campaniilor și voi fi capabil să înving nu numai armata turcilor pe câmpul de luptă, ci și propria-mi țară și aliații ei în sălile de consilii.“[487]

Asta era, recunoștea el, „o trufie nerușinată“.

Lawrence nu era singurul agent de informații occidental care circula prin Siria în acel iunie. De fapt, la un moment dat în timpul impetuoasei lui incursiuni de recunoaștere spre nord, a fost la o distanță de aproximativ cinci kilometri de vechiul lui dușman neîmpăcat, Curt Prüfer.

De când se întorsese din Germania în luna martie, Prüfer nu părăsise decât arareori confortul muncii din birou la sediul central al serviciului de informații din Constantinopol. Grandiosul parteneriat dintre guvernanții și industriașii germani, conceput de Max von Oppenheim, eșuase aproape

complet, deoarece oamenii de afaceri din Germania nu erau dispuși să investească într-o regiune care de la o zi la alta devenea tot mai mizeră și divizată. În schimb, Prüfer își petrecea o mare parte din timp, încercând să aranjeze publicarea unei noi serii de broșuri propagandistice progermane, deși se ciocnea de întrebările meschine ale Berlinului despre costurile de tipar, dar și de obstacolele birocratice venite din partea cenzorilor otomani obtuzi la minte.

La mijlocul lui mai, a decis să rupă această rutină plictisitoare, întreprinzând un amplu circuit de inspecție al centrelor și bibliotecilor de propagandă germane, pe care Oppenheim le înființase în Siria în anul precedent. Grație acestor deplasări pe teren, Prüfer putea să-și facă mai bine meseria de agent de informații, obținând date la prima mână, care adesea contraziceau comunicatele și depeșele edulcorate care ajungeau pe biroul lui. Chiar și așa însă, în această delegație urma să aibă un șoc.

Așa cum se întâmplă adesea în război, prin primăvara anului 1917 lumea exterioară începea să își facă o imagine mai clară despre ceea ce se întâmpla în interiorul Imperiului Otoman decât ceea ce știau propriii cetățeni ai imperiului. O mare parte din aceste informații speciale veneau de la angajații consulatelor americane, care începuseră să se retragă de la posturile lor, ca urmare a ruperii relațiilor diplomatice dintre SUA și Imperiul Otoman, în luna aprilie. Din interogatoriile la care acești diplomați au luat parte în Elveția, Washington și Londra, a reieșit tabloul unui stat unde sute de mii de civili mureau din cauza bolilor și a foametei, unde vaste teritorii erau în pragul unor rebeliuni fățișe și unde dezertările din armată atingeau cote de 25, 30, chiar 40 la sută.[488] Mai perspicace, unii dintre acești diplomați evacuați au relatat, de asemenea, despre

fricțiunile tot mai pronunțate dintre unitățile militare germane și turce, o antipatie reciprocă, ajungând uneori la violență, dar și despre completa apatie a populației, în general, oamenii dorindu-și din suflet ca războiul să se termine și viața lor să devină din nou acceptabilă.[489]

Negreșit, Prüfer primise crâmpeie de știri despre toate acestea încă de când lucra în Constantinopol. Chiar dacă atenuate, rapoartele venite din teritoriu vorbeau despre lipsuri și epidemii, despre moralul scăzut în rândul soldaților, dar și al civililor turci. Dar nimic din ce citise până atunci nu-l pregătise de fapt pe Prüfer pentru dezastrul care îl aștepta atunci când s-a suit într-un tren în gara Haidar Pașa, în 21 mai. Extrem de grăitoare din punctul de vedere al lui Prüfer erau privațiunile pe care el, personal, a trebuit să le îndure în această călătorie. Nici vorbă de acele vagoane confortabile, care i se puseseră cândva la dispoziție, și de banchetele oficiale organizate în onoarea lui. Acum, deși continua să fie unul dintre cei mai importanți oficiali germani din Orientul Mijlociu, Prüfer călătorea cu trenuri ticsite de oameni și rablagite, care frecvent se stricau sau erau trecute pe linii moarte ore în șir, chiar și zile, fără vreun motiv aparent, în condițiile în care cazare nu găseai decât în hanuri împuțite și infestate de purici. Jurnalul în care a notat sporadic acea odisee de două luni, scurte însemnări mâzgălite cu creionul, consta dintr-o litanie de lamentații, aproape neîntreruptă.[490]

Sporindu-i suferința și întruchipând cumva nenorocirile din jurul lui, o durere de dinți intermitentă a continuat să se agraveze, până când Prüfer s-a trezit cu toată falca umflată. Un dentist a pus, timid, diagnosticul de scorbut, o boală care făcea ravagii acum în Siria, deși era provocată de o simplă deficiență de vitamina C. Până în urmă cu doi ani, Siria fusese una dintre regiunile cu cea mai mare producție de citrice din lume, însă

din cauza lipsei cărbunilor, majoritatea pomilor fructiferi fuseseră tăiați, pentru a servi drept combustibil locomotivelor de tren.

Totuși, deși vedea toate astea cu ochii lui, Curt Prüfer părea decis să nu înțeleagă semnificația lor reală. Așa cum raporta Ministerului de Externe de la Berlin, motivul pentru care visul lui și al lui Max Oppenheim privind jihadul panislamic nu izbutise deocamdată să entuziasmeze masele de musulmani era în principal doar o chestiune de slabă comunicare. „Propaganda isterică, canalizată asupra atrocităților inamicului, este o pierdere de timp“, scria el. „Popoarele din imperiul turcesc nu sunt stupide, știu și ele ce se întâmplă în jurul lor.“[491]

Chiar și cu spiritul lui critic, Prüfer nu a fost capabil să detecteze fisurile care se adânceau de jur împrejurul lui. Scrisese adesea că arabii sirieni erau prea lași ca să se ridice contra turcilor, iar nimic din ceea ce a văzut în această călătorie nu l-a făcut să își revizuiască părerea. În 3 iunie, în timp ce Prüfer era la Damasc, T. E. Lawrence era într-un sat la numai cinci kilometri depărtare, complotând cu un șef naționalist arab, despre cum să extindă Revolta Arabă în capitala Siriei. Prüfer îi tratase cu și mai mult dispreț pe coloniștii evrei din Palestina, considerându-i docili și obedienți. În 12 iunie, șeful serviciului de informații german era cazat la un mic hotel rudimentar din satul palestinian Zammarin, la doar un kilometru și jumătate de colonia evreiască Zichron Yaakov, care era centrul vital al rețelei de spionaj NILI.

Vizita lui Sarah Aaronsohn la Cairo, la mijlocul lui aprilie, fusese programată să fie de scurtă durată, oferindu-i posibilitatea de a se întâlni cu fratele ei și de a coordona împreună activitatea NILI pentru lunile următoare. La următorul voiaj al navei *Managem*, Sarah și adjunctul ei în

NILI, Joseph Lishansky, urmau să se strecoare înapoi pe țărmul mării, la Athlit, și să reia campania de spionaj. Dar, din cauza unui șir de întâmplări ghinioniste — două voiaje pe mare anulate, o criză de malarie, din cauza căreia Sarah fusese internată două săptămâni în spital —, se punea deja întrebarea dacă ea și Lishansky aveau să se mai întoarcă vreodată acasă. La sfârșitul lui mai, cei doi erau încă în Egipt.

Dacă nemulțumirea lui Aaron Aaronsohn provocată de aceste amânări era lesne de înțeles — de la bun început, el nu dorise ca Joseph Lishansky să plece din Athlit, iar acum, în absența lui și a lui Sarah, era de așteptat ca rețeaua de spionaj să se prăbușească —, în același timp, începea să își schimbe părerea. Deși era un singuratic de felul lui, îi părea bine că sora lui era acum la Cairo, și începea să conteze pe sfaturile ei raționale în luptele lui cu birocrația britanică. Astfel, a decis că ar fi o cruzime să o trimită înapoi la Athlit. „Nu văd ce rost ar avea," mărturisea el în jurnalul lui, în 31 mai, „acum, când timpul cel mai prețios a trecut".

Dar Sarah Aaronsohn, cu voința ei de fier, nu era ușor de convins. Când fratele ei a deschis subiectul, reacția ei a fost promptă și implacabilă: ea se întorcea în Palestina, orice-ar fi fost. Agronomul a încercat o altă tactică. În timpul sejurului ei la Cairo, Sarah devenise o figură cunoscută în cercurile frecventate de ofițerii britanici cu care fratele ei colabora, fiind admirată pentru munca extrem de periculoasă pe care o făcea. Totodată, unii dintre acești ofițeri, tributari unui cavalerism de modă veche, îi sugeraseră lui Aaron Aaronsohn că era un pic cam indecent pentru o femeie să continue să înfrunte asemenea pericole „bărbătești". Această concepție a fost formulată foarte insistent de către fostul „îndrumător" al lui Aaronsohn, William Edmonds, așa că Aaronsohn a aranjat ca, într-o seară când el și Sarah ședeau în salonul hotelului Continental, căpitanul EMSIB

să ridice din nou această problemă.

„Doamnă,“ i s-a adresat Edmonds lui Sarah, pe un ton înțepat, „Înaltul Comandament m-a împuternicit să vă mulțumesc frumos pentru tot ce ați făcut pentru noi. Sunteți rugată insistent să nu vă întoarceți în Palestina. Egiptul vă primește cu brațele deschise. Puteți rămâne aici cât timp doriți. Ceea ce ați realizat până acum este de mare valoare, și este îndeajuns.“

Mulțumindu-i căpitanului pentru invitație, Sarah Aaronsohn a sesizat imediat tertipul. Întorcându-se spre fratele ei, a zis: „Dacă mă cunoști bine, dă-mi posibilitatea să mă întorc. Dacă tu nu mă ajuți să fac asta, mă voi descurca singură pentru a mă duce înapoi.“[492]

În 15 iunie, nava de recunoaștere *Managem* a pornit din nou în cursă. De data asta a izbutit să ajungă la Athlit, unde Sarah Aaronsohn și Joseph Lishansky au fost transportați pe țărm. Când Aaron Aaronsohn a aflat de reușita misiunii, în sufletul lui a simțit atât un sentiment de ușurare, cât și de regret. Evenimentele ulterioare aveau să demonstreze că părerile lui de rău fuseseră îndreptățite: niciodată nu avea să-i mai revadă pe sora lui și pe Lishansky.

Călărind pe cămilele lor iuți de picior, Auda și Lawrence au pornit înaintea celorlalți, ca să inspecteze puțurile de apă din Bair. În urma lor, venea o forță combatantă care fusese adunată cu greu în Wadi Sirhan, pe parcursul celor trei săptămâni precedente: aproximativ cinci sute de războinici tribali, majoritatea din clanul Howeitat, gata să îi atace dur pe suzeranii lor turci. Cu toții plecaseră din Wadi Sirhan, cu două zile în urmă, în 18 iunie, plini de înflăcărare.

Dar ceea ce Auda și Lawrence au descoperit la Bair a fost profund demoralizator. Toate cele trei puțuri principale ale oazei fuseseră dinamitate de turci, nemairămânând din ele

decât mormane de pietre sfărâmate și lemne fumegânde. Din fericire, amestecul detonant pe care îl montaseră la un al patrulea puț, situat un pic mai departe, nu mai explodase, ceea ce le asigura rebelilor exact apa necesară pentru ei și cămilele lor, însă mesajul general era sumbru: turcii le dăduseră de urmă.

Deși intuitiv s-ar putea crede contrariul, în realitate într-un deșert este foarte dificil să ai o prezență discretă. Călătorii sunt nevoiți să se deplaseze între sursele de apă existente, iar într-un peisaj unde și ceilalți sunt constant în mișcare, a străbate un deșert nu diferă prea mult de înaintarea pe o autostradă fără prea multe drumuri colaterale. Printre triburile din sud-estul Siriei, mulți auziseră de forța armată a rebelilor, care se concentraseră în Wadi Sirhan prin a treia săptămână a lui iunie, și în mod inevitabil turcii așijderea. Aruncând în aer puțurile din Bair, principala sursă de apă la vest de Wadi Sirhan, turcii sperau să blocheze înaintarea inamicului, dinainte chiar să fi început.

Deși acțiunea lor eșuase parțial, permițându-le rebelilor și animalelor lor să rămână în viață la Bair, apăreau mari semne de întrebare în privința următorului tronson al marșului lor. La circa o sută zece kilometri la sud-vest de Bair, se afla orașul Maan, situat la răscruce de drumuri, chiar pe Calea Ferată Hejaz, nucleul strategic al întregii regiuni. Planul lui Lawrence era să ocolească, pe la sud, acest oraș păzit de o garnizoană puternică și să continue spre Aqaba, însă această tactică depindea de posibilitatea de a găsi apă la Jefer, o altă serie de puțuri din deșert, situate la doar patruzeci de kilometri în nord-est de Maan. Riscul era, dacă cei din Maan își dădeau seama că rebelii intenționau să ajungă la Aqaba — iar în acea fază, chiar și cea „mai civilă cucuvea nu ar fi avut cum să nu vadă asta“ —, ca turcii să trimită o echipă de pirotehnicieni care să distrugă

puțurile din Jefer cu mult timp înainte ca rebelii să ajungă acolo.

Cheia, atunci, era de a născoci un paravan menit să-i inducă în eroare pe turci, atât în privința locului unde se aflau rebelii într-un moment sau altul, cât și în privința direcției lor de deplasare. Din Bair, au fost trimiși emisari la triburile din zonă, care aveau rolul să lanseze zvonul că forțele rebelilor erau încă în Wadi Sirhan, unde se organizau; cu siguranță, cel puțin unul dintre aceste triburi avea să paseze turcilor acea „informație secretă“, cu gândul de a le intra în grații. Simultan, mici unități de războinici erau trimise în raiduri de hărțuire prin toată regiunea.

Lawrence pusese cumva bazele acestei operațiuni de ecranare în timpul incursiunii lui anterioare în nord. La începutul lui iunie, conducând un mic grup de recruți locali, aruncase în aer un mic pod al Căii Ferate Hejaz, la nord de Damasc; acel raid, având loc la sute de kilometri depărtare de orice atac anterior al rebelilor, alarmase într-atât de mult autoritățile turce, încât pentru scurt timp acestea trăiseră cu spaima că se declanșase o insurecție locală. Pentru mai ampla operațiune de ecranare pornind din Bair, Lawrence a optat să conducă personal cel mai ambițios asalt. În 21 iunie, el și circa o sută de războinici au plecat din oază și s-au îndreptat spre orașul-cap de linie de cale ferată, Amman, la aproximativ două sute patruzeci de kilometri în nord.

Avea să fie un exercițiu ciudat, în care, permanent, talentul de persuasiune al lui Lawrence a fost pus la încercare. De nenumărate ori, a trebuit să îi țină în frâu pe arabi, care își doreau cu disperare să se lanseze în lupte, reamintindu-le că rolul lor era să facă o demonstrație de forță, un fel de cacealma în care distrugerea unei conducte de apă de sub terasamentul căii ferate transmitea inamicului un mesaj la fel de puternic ca

aruncarea în aer a unui tren. Membrii triburilor arabe, care îl însoțeau, își imaginau altceva despre cum ar fi trebuit să lupte în acel război, însă, fiind puțin numeroși și depinzând de mobilitate, Lawrence era ferm decis să evite schimburile de foc prelungite sau orice alte ciocniri, care ar fi putut să întârzie revenirea lor rapidă în Bair. Acest imperativ al vitezei avea totuși și un efect neplăcut; mai simplu spus, micul detașament de luptă nu avea timpul și nici capacitatea de a se ocupa de niște eventuali prizonieri.

În timp ce pregăteau ambuscada asupra garnizoanei turcești de la Aba el Naam, în urmă cu trei luni, Lawrence și tovarășii lui făcuseră greșeala de a se lăsa descoperiți de un păstor care rătăcea întâmplător pe-acolo. Temându-se că, dacă-i dădeau drumul să plece, flăcăul ar fi putut să-i înștiințeze pe turci de prezența lor, dar văzând totodată cât de disperat era băiatul ca turma să nu se piardă prin deșert, grupul de atacatori optase în final pentru o soluție cumva comică: l-au legat pe băiat de un copac, pe durata bătăliei, după care l-au dezlegat, când ei s-au retras în fugă. În aceste operațiuni fulger în jurul Ammanului, atacatorii nu își permiteau luxul de a se purta frumos.

În altă ocazie, s-au întâlnit cu un negustor cerchez nomad. Neavând posibilitatea de a-l lua cu ei ca prizonier, dar neîncumetându-se să-l lase să plece mai departe — majoritatea cerchezilor erau simpatizanți ai turcilor —, mulți din grupul de atacatori au propus să fie executat imediat. Până la urmă, ca un compromis, l-au lăsat în pielea goală și i-au spintecat tălpile cu un pumnal. „Oricât de ciudată ar fi părut fapta lor“, nota Lawrence cu indulgență, „era o măsură eficientă și mai milostivă, decât moartea. Din cauza rănilor, omul va trebui să ajungă la calea ferată târându-se pe brânci, ceea ce ar dura cam un ceas, iar din cauza goliciunii va trebui să stea ascuns la

umbra stâncilor, până apunea soarele.“ Deși nu se știe care a fost până la urmă soarta acelui negustor, este îndoielnic dacă „milostivă“ se poate numi decizia de a lăsa un om în pielea goală și mutilat, în deșertul sirian, în luna iulie.

Când grupul de atacatori s-a întors la Bair, Lawrence avea toate motivele să fie încrezător. Ca reacție la eforturile lor de dezinformare, turcii tocmai trimiseseră o unitate de cavalerie de patru sute de oameni pe urmele fantomaticei forțe armate din Wadi Sirhan. Pe parcursul săptămânii precedente, arabii efectuaseră o serie de raiduri de tipul „lovește-și-fugi“, în lungul părții sudice a Siriei, fără vreo logică aparentă a atacurilor. De-acum, cu siguranță turcii se așteptau ca următorul raid să vină aproape de oriunde, fără să le treacă prin minte să se mai gândească la ținta încă îndepărtată care era Aqaba. Plini de încredere, războinicii rebeli au pornit spre puțurile de apă de la Jefer.

Cum era de așteptat, turcii distruseseră și puțurile de la Jefer, dar doar cu un pic mai multă eficiență decât dăduseră dovadă la Bair. Unul dintre puțuri era numai parțial prăbușit, iar după o zi, în care s-au muncit să îl repare, au putut să îl folosească. În timp ce se desfășurau aceste lucrări, Lawrence a primit o veste extraordinară.

Cu câteva zile în urmă, o unitate armată mobilă fusese trimisă să mobilizeze triburile care locuiau la poalele dealurilor, la sud-vest de Maan în direcția Aqabei. Împreună, atacaseră cazemata turcească de la Fuweila, ocupând un punct strategic pe drumul Maan-Aqaba. Inițial, atacul respectiv nu realizase mare lucru, oamenii din triburi fiind puși pe fugă de soldații baricadați în tranșee, dar apoi turcii din Fuweila lansaseră un raid de represalii. Tăbărând pe o așezare a howeitaților, situată în apropiere, tăiaseră gâtul tuturor locuitorilor pe care îi găsiseră: un bătrân, vreo zece femei și

copii. Turbați de furie, războinicii arabi reluaseră asaltul asupra cazematei Fuweila, o cuceriseră și îi măcelăriseră pe soldații dinăuntru. Ca urmare, una dintre principalele fortărețe turcești de pe drumul spre Aqaba dispăruse subit, cărarea peste munți fiind practic liberă. Intrând rapid în acțiune, războinicii rebeli din Jefer au pornit în goană spre Fuweila.

Dar entuziasmul lor a fost de scurtă durată. În timp ce ocoleau pe la sud orașul Maan, în după-amiaza de 1 iulie, s-a aflat că o unitate de circa 550 de soldați turci fusese trimisă în ajutorul cazematei din Fuweila, în acea dimineață. Iar acea unitate armată era acum undeva pe drum, în fața lor.

Lawrence se afla în fața unei profunde dileme. Fiind extrem de mobili, arabii ar putea să treacă în fața coloanei militare și să continue mai departe spre Aqaba, însă asta ar însemna să lase în spatele lor o forță armată turcească destul de numeroasă, aflată deja în mișcare și foarte aproape de ei pe cărarea Wadi Itm — de fapt, exact scenariul despre care Lawrence avertizase cu insistență că ar fi fost rezultatul unei debarcări amfibii. Nu exista, de fapt, decât o singură opțiune: să găsească acea unitate armată turcă și să o distrugă.

*

Trecuseră aproape patru ani de când William Yale se îmbarcase din portul New York, pe vasul SS *Imperator*, în rolul de „playboy“ care pleca într-un circuit prin Țara Sfântă, dacă vreunul dintre pasageri l-ar fi întrebat. Acum, la mijlocul lunii iunie 1917, se întorcea într-un oraș care trăia o mare frenezie patriotică.[493] Pretutindeni în Manhattan, vedeai clădiri festonate cu enorme drapele americane și ferestre încadrate de ghirlande din steguleț cu roșu-alb-și-albastru, iar în aer plutea încă un entuziasm înflăcărat, chiar și după două luni de când președintele Wilson anunțase intrarea țării în război.

Entuziasmul general avea toate motivele să continue atâta vreme cât aspectele urâte ale războiului — mai exact, soldații morți și mutilați — nu interveniseră deocamdată peste atmosfera festivă din țară. Încă din 1914, Wilson avusese grijă intenționat ca armata americană să se mențină la nivelul simbolic din vremurile de pace, ca o metodă indirectă de a-i învinge pe intervenționiști; în fond, cu o armată regulată de doar 120000 de soldați, altfel spus o capacitate de aproximativ douăzeci la sută din forțele armate ale statelor europene mari, cum ar fi putut Statele Unite să contribuie, de fapt, la efortul de război? Potrivit majorității estimărilor, avea să treacă un an poate până ca o armată americană — programată acum să crească la peste un milion de soldați — ar putea avea o contribuție semnificativă pe câmpul de luptă european.

Dar lucrurile se mișcau greoi din moment ce, dincolo de drapelele pe care le fluturau cu fervoare, americanii ezitau vizibil să semneze cererea de încorporare pentru a fi trimiși la luptă și la moarte. Wilson trăise cu impresia că discursul său înflăcărat va avea efectul de a aduce un șuvoi de voluntari la centrele de recrutare ale armatei, însă se părea că majoritatea compatrioților săi se rătăceau undeva între vechea lui fanfaronadă că Statele Unite erau „prea mândre ca să lupte“ și noua lui exortație că „lumea trebuie să fie făcută sigură pentru democrație“. Până la mijlocul lui mai 1917, nici măcar 100000 de tineri nu se înrolaseră pentru această cruciadă, ceea ce a dus la punerea în aplicare a unei legi de încorporare, pentru prima oară de la Războiul Civil american. Drept urmare, când Yale a coborât de pe navă în portul New York, în iunie, unul dintre primele lui drumuri a fost să se înregistreze, conform dispozițiilor legale, la comisia de evidență a celor apți pentru serviciul militar.

Petrolistul nu putea să-și facă mari iluzii despre ceea ce îl

aștepta în continuare — fiind un burlac de douăzeci și nouă de ani, fără persoane în întreținere, încadrarea lui William Yale în clasa I îl făcea automat un recrut în armată —, iar perspectiva viitorului îl umplea de groază. Reacția lui venea parțial din faptul că, spre deosebire de majoritatea compatrioților săi, el văzuse deja fața hidoasă a războiului modern — nu măcelul din tranșeele din Franța, dar spectacolul la fel de grotesc al civililor murind în masă, de inaniție și boli, în Siria. Avusese ocazia să observe fațetele mai subtile ale războiului în lunga și lenta lui călătorie prin sudul Europei pentru a ajunge acasă: cozile la pâine care se întindeau pe străzi întregi la Viena, expresia de resemnare zdrobitoare de pe chipurile unei companii de soldați francezi așteptând trenul pe un peron, pentru a fi transportați pe front. În plus, vedea negreșit unde îl putea duce înrolarea în armată. Situându-se în marja de sus a vârstei de încorporare (treizeci de ani în mai 1917, ridicată la patruzeci și cinci de ani, doar trei luni mai târziu), în combinație cu studiile lui universitare și pedigriul aristocratic, aproape în mod sigur avea să fie deviat în vreo școală superioară de război. Odată repartizat acolo, ținând seama de experiența lui în afaceri și în domeniul tehnic, aproape la fel de sigur avea să fie mutat mai departe în departamentul de aprovizionare și logistică al serviciului de intendență. Și, întrucât Statele Unite declaraseră război doar Germaniei, ceea ce însemna că practic toți urmau să fie trimiși pe frontul de vest, era foarte probabil ca, în final, „cariera“ de război a lui Yale să constea în bifarea articolelor de pe diverse liste la vreun depozit de aprovizionare situat mult în spatele frontului, în zona rurală a Franței.

Dar nu acesta era viitorul pe care ambițiosul petrolist și-l imagina pentru el, mai ales că avea suficient tupeu încât să creadă că cei patru ani pe care tocmai îi petrecuse în Imperiul Otoman îl puteau recomanda drept un candidat interesant

pentru o funcție mai însemnată undeva în ierarhia militară sau guvernamentală. După ce a rămas doar un weekend la casa familiei Yale din nordul statului New York, împreună cu părinții și frații cu care nu se mai văzuse din 1913, William Yale s-a întors în New York City și s-a apucat de politică.

Rezultatul a fost demoralizant. Deși a apelat la toate cunoștințele lui din facultate și din lumea afacerilor, care i-au venit în minte, aproape nimeni nu a avut nicio sugestie cam unde ar fi putut un „specialist în Orient“ să-și găsească un loc de muncă în contextul larg al unei națiuni în război. S-a dus la sediul central Socony, pe Broadway 26, gândindu-se că, și dacă exploatările lor în Orientul Mijlociu aveau să fie suspendate probabil pe durata războiului, ar putea eventual să găsească altceva pentru un angajat care îi servise atât de leal și în împrejurări atât de dificile. Dar planul s-a dus de râpă când, întâlnindu-se cu unul dintre directorii de la Socony, bătăiosul Yale a criticat vehement recenta decizie a companiei de a opri plata salariilor pentru angajații indigeni din Orientul Mijlociu, subliniind că banii respectivi erau un fleac pentru o corporație ca Socony, dar constituiau mijlocul de subzistență esențial pentru oamenii aceia prinși în zona de război. Din păcate, Yale a descoperit după ce a fost dat afară din birou, că interlocutorul lui fusese chiar autorul acelei directive.

Disperat că nu găsea nimic de lucru în New York, s-a dus în Washington D. C., cu speranța că acolo unde era sediul puterii nu se putea ca, până la urmă, cineva să nu aprecieze favorabil ceea ce avea el de oferit. În loc de carte de vizită, Yale a redactat un raport detaliat despre tot ce văzuse și auzise în Siria. „Trei ani de război“, scria el, „aduseseră Palestina într-o situație deplorabilă; satele rămăseseră aproape nepopulate din cauza recrutărilor în armată, dar și a devastărilor provocate de holeră, tifos și fierbințeli recurente, doar febra tifoidă reducând

populația cu probabil peste 25 la sută.“ Situația este chiar și mai gravă în Liban, relata el, unde, potrivit unuia dintre informatorii lui din armata turcă, cel puțin 30000 de civili muriseră deja de inaniție, iar unele zvonuri neconfirmate situau această cifră la peste 100000 de oameni.[494]

Probabil, mai interesante pentru viitorii săi cititori erau observațiile petrolistului în domeniul militar. Yale profitase din plin de lunga lui călătorie cu trenul de la Ierusalim la Constantinopol, notând cu atenție podurile critice și rambleurile din lungul căii ferate care, dacă ar fi bombardate, ar face aproape imposibil transportul de provizii și trupe turcești din Anatolia în Siria sau Irak. De asemenea, a indicat amplasarea unor instalații militare germane de pe acea rută, inclusiv o stație de telegrafie fără fir în Munții Amanus, ușor de remarcat prin barăcile germane construite ca niște cabane elvețiene în lungul ei. „Am văzut, de asemenea, aeroplane nemțești și unități spitalicești mergând spre sud. O divizie de aviație germană cuprinzând treizeci și trei de aparate de zbor, m-a informat căpitanul german care se ocupa de acea misiune, era în drum spre Beersheba.“ A putut chiar să raporteze că între 150 și 200 de camioane germane transportau acum provizii pentru forțele turcești din sudul Palestinei, „pe o nouă șosea pentru armată care leagă Ierusalimul, Hebronul și Beersheba“, dar cu tact a omis să menționeze că era vorba despre aceeași arteră rutieră la care el supervizase lucrările de construcție pentru Standard Oil în 1914.

În ultimele săptămâni, guvernele Aliaților începuseră să întrevadă câte ceva din condițiile existente în interiorul Imperiului Otoman din declarațiile date de funcționarii consulari americani care fuseseră evacuați, dar toate informațiile la un loc erau nimic în comparație cu raportul lui William Yale. Deși datele erau din urmă cu trei luni, era vorba

despre una dintre cele mai amănunțite și mai sigure analize ale situației din Siria care apăruseră de la începutul războiului. În 27 iunie, Yale a pășit în ceea ce era pe atunci „State, War and Navy Building“ (acum „Old Executive Office Building“), de lângă Casa Albă, unde a lăsat raportul său la biroul secretarului de stat, Robert Lansing. Peste trei zile, i-a adresat personal o scrisoare lui Lansing.

După ce nota că „soarta Palestinei va fi probabil una dintre marile chestiuni ce vor trebui decise“ în orice conferință de pace de după război, Yale sugera secretarului de stat că „dacă Statele Unite ale Americii vor să joace un rol în soluționarea unei probleme atât de complicate și importante, demnitarii ei trebuie să aibă la dispoziție rapoarte din partea unor oameni imparțiali, care să dețină cunoștințe la prima mână despre țară și oamenii ei. Pentru un asemenea serviciu, fie în diplomație sau în munca de informații secrete, sau de ajutorare în Palestina, eu sunt pregătit să demisionez din funcția mea actuală la Standard Oil Company din New York și să îmi ofer serviciile Guvernului Statelor Unite“.[495]

Poate că după patru ani în străinătate, Yale era complet nepregătit pentru complexitatea — în mintea unora, ipocrizia — noii doctrine a lui Wilson. Da, președintele american intenționa pe deplin să impună conceptul său de „pace durabilă“ lumii sfâșiate de război — acesta fusese prețul lui pentru intrarea în conflict —, dar, atent la esența izolaționistă a națiunii lui, lucrul acesta urma să fie făcut implicând Statele Unite în cât mai puține complicații externe pe termen lung. Ca o consecință, însuși elementul despre care Yale își imagina că era atuul lui suprem, experiența dobândită grație căreia putea ajuta Statele Unite să „joace un rol“ în Orientul Mijlociu, era exact genul de lucru pe care administrația Wilson spera să îl evite. Nici nu era de mirare atunci că propunerea făcută lui

Lansing a fost întâmpinată cu o mare tăcere. Consternat, petrolistul a apelat la o veche cunoștință de la Yale University, pentru a-și putea transmite raportul în atenția șefului Departamentului de Informații al Armatei SUA, unde însă a întâmpinat aceeași reacție.

Disperat de-a dreptul, Yale a jucat ceea ce probabil rămăsese ultima lui carte. În timpul călătoriei prin Europa în acea primăvară, făcuse cunoștință cu atașatul militar britanic în Elveția, pe care îl întrebase despre posibilitatea de a se alătura serviciului de informații al Marii Britanii. Diplomatul nu se arătase nicidecum prea încurajator dar, impresionat de vastele informații pe care Yale le avea despre Orientul Mijlociu, i-a sugerat că, în cazul în care nu se iveau alte opțiuni după ce ajungea acasă, Yale ar putea lua legătura cu ambasadorul Marii Britanii la Washington, Cecil Spring-Rice. Având în mână scrisoarea de recomandare din partea atașatului militar, Yale a procedat întocmai în dimineața de 9 iulie.

Nu era prima oară când hazardul unor coincidențe intervenea în momente cruciale din viața lui William Yale, dar niciodată atât de incredibil ca în data de 9 iulie. Venind în vizită la ambasadorul britanic, Yale se aștepta să i se spună că ambasadorul era plecat sau prins într-o ședință, veșnicele refuzuri voalate pe care le primise în ultima lună de la nenumărați oameni, mult mai puțin ocupați sau influenți. În schimb, a fost poftit imediat în biroul lui Spring-Rice.

„De unde vine numele dumitale?“ l-a întrebat uluit ambasadorul, în loc de orice salut. „Prima mea soție era născută Yale, unul dintre ultimii membri ai familiei din Țara Galilor!“

Nu a fost atât o bătălie, cât un masacru. Când s-a crăpat de ziuă în 2 iulie, războinicii arabi au făcut un ocol pe dealurile din jurul pasului de la Fuweila, căutând cu precauție batalionul turcesc. L-au găsit într-o vâlcea între munți, exact mai jos de

Fuweila, numită Aba el Lissan. Soldații dormeau în corturile de pe malurile firului de apă. Părea incredibil, dar comandantul militar al turcilor nu luase măsurile de prevedere de a plasa soldați în posturi de observație pe culmile muntoase din jur, ceea ce le-a permis arabilor să se furișeze răsfirându-se pe stâncile de deasupra și să împresoare inamicul adormit. După aceea, au început să tragă cu armele de foc în oamenii prinși în cursă dedesubt.

Peste zi, s-a făcut cumplit de cald, o arșiță cum Lawrence nu-și amintea să mai fi întâlnit în Arabia, iar lucrul acesta a avut o mare contribuție la caracterul neregulat al luptei. În ciuda covârșitorului lor avantaj oferit de înălțimile din jur, atacatorii arabi au constatat că nu puteau să stea lungiți pe stânci ca să împuște inamicul de dedesubt, mai mult de câteva momente; a zăbovi mai mult, însemna să se ardă prin robele lor subțiri, ba chiar să li se jupoaie bucăți de piele pe alocuri. După-amiaza, lupta haotică a continuat, turcii de jos adăpostindu-se prin firide de stânci în lungul apei, iar arabii de sus sărind de pe o stâncă la următoarea în căutarea unui loc bun de unde să-i împuște.

După cum povestește Lawrence, o remarcă mai caustică din partea lui a schimbat până la urmă mersul bătăliei. Doborât de caniculă, se refugiase la umbră, într-o ravină strâmtă unde curgea și un pârâiaș subțire. Acolo, l-a găsit Auda abu Tayi.

— Eh, cum e cu howeitații? l-a tachinat Auda, amintindu-și cum Lawrence îi luase în zeflemea pe oamenii din tribul lui. Doar dau din gură și nu muncesc?

Lawrence l-a tachinat și el, spunând că howeitații „împușcă mult și nimeresc puțin“.

Remarca l-a înfuriat cumplit pe Auda, din moment ce, dând de pământ cu acoperământul pe care și l-a smuls nervos de pe creștet, s-a repezit în sus pe deal, zbierând spre oamenii lui să

se retragă din pozițiile de luptă și să se ducă să-și ia caii, pe care îi lăsaseră dedesubt. Temându-se că, prin vorbele lui, îl jignise atât de rău pe Auda, încât howeitații se pregăteau acum să abandoneze lupta, Lawrence a urcat panta vâlcelei ca să încerce să-l îmbuneze. L-a găsit pe Auda stând în picioare singur și uitându-se fioros în jos la inamic. „Du-te și ia-ți cămila dacă vrei să vezi cum muncește bătrânul“, i-a zis Auda.

Coborând în grabă până în văgăuna adăpostită unde forțele principale ale arabilor călărind pe cămile așteptaseră toată ziua să lanseze atacul în Aba el Lissan, Lawrence s-a suit pe prețioasa lui cămilă, Naama, și a urcat pe o culme stâncoasă din apropiere. A ajuns exact la țanc ca să îl vadă pe Auda cu cei cincizeci de călăreți howeitați ai lui năpustindu-se în vale, în plin galop, de pe o creastă muntoasă din apropierea.

„Sub privirile noastre“, își amintea Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „doi sau trei războinici [howeitați] au fost doborâți, dar ceilalți au continuat să dea năvală gonind formidabil, în timp ce infanteria turcă, ghemuită laolaltă sub stâncă, gata să o rupă la fugă spre Maan în faptul serii, a început să oscileze, ba înăuntru, ba afară, până când a luat-o din loc înainte de asaltul nimicitor.“

Cei 350 de arabi pe cămile au primit imediat ordin să se repeadă la atac. Soldații turci, prinși în capcană, epuizați și de-acum atacați de un inamic călare care venea din două direcții, au renunțat rapid la orice simulacru de apărare. Dintr-odată, fiecare om încerca să-și salveze propria-i piele, iar în Aba el Lissan în acea zi lucrul acesta a însemnat doar că moartea venea mai repede.

Potrivit relatărilor lui, Lawrence a ratat cea mai mare parte a luptei. Din cauza vitezei cu care alerga Naama și a poziției lui în fruntea războinicilor călări pe cămile, Lawrence s-a trezit mult în fața celorlalți camarazi ai lui lansați în atac; Lawrence

reușise să tragă doar câteva gloanțe, înainte ca Naama să fie împușcată mortal sub el, azvârlindu-l pe jos printre niște bolovani. Când s-a dezmeticit din căzătură în cele urmă, bătălia aproape se încheiase. Spre marea lui amărăciune, a descoperit de asemenea că Naama nu fusese ucisă de turci; judecând după rana care îi fusese fatală, o împușcătură de la mică distanță în spatele capului, Lawrence și-a dat seama că o împușcase chiar el, din greșeală.

Carnajul din Aba el Lissan a fost cu atât mai oribil, poate, cu cât a lovit doar unilateral. Doar doi luptători arabi au fost uciși în atac, iar câțiva au fost răniți. În contrast cu această cifră, din cei 550 de soldați turci prinși în ambuscada din vale, poate 100 au izbutit să fugă înspre Maan, în timp ce 160 au fost făcuți prizonieri, iar alți 300 erau morți sau muribunzi. Așa cum Lawrence avea să lase de înțeles în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii,* unele dintre aceste decese nu au fost rezultatul luptei, ci al setei de răzbunare a arabilor pentru uciderea civililor howeitați, cu câteva zile înainte.

A urmat acum o nouă probă pentru arta de conducător a lui Lawrence. Din interogatoriul unuia dintre prizonieri, a aflat că orașul Maan avea o garnizoană foarte firavă — iar acum cu atât mai mult, dată fiind soarta coloanei armate care trebuia să-i vină în ajutor, dar care fusese înfrântă în Aba el Lissan. Când zvonul acesta s-a răspândit printre luptătorii arabi, oamenii au început să vocifereze cerând să se întoarcă din drum și să atace acel oraș; Maan oferea o ocazie de aur pentru jefuiri substanțiale, în timp ce Aqaba, un mic port prăpădit, nu oferea nimic.

Era un moment absolut decisiv, iar Lawrence simțea că obiectivul care îl motivase în ultimele două luni îi aluneca printre degete. Chiar dacă arabii reușeau să cucerească Maan, ar fi doar o victorie temporară; turcii ar contraataca în forță, iar

asta ar însemna ca drumul spre Aqaba, acum liber, să li se închidă pentru totdeauna. Mai mult chiar, ar însemna efectiv sfârșitul forței combatante pe care el, Auda și alte căpetenii tribale se căzniseră cu atâta migală să o încropească. În 2 iulie, arabii „nu aveau arme de foc, nu aveau nicio bază militară mai apropiată decât Wejh, nu aveau mijloace de comunicații, nu aveau nici chiar bani, fiindcă aurul nostru se epuizase, iar noi emiteam «bancnote» proprii, promisiuni de plată «când Aqaba va fi cucerită» pentru cheltuielile lor zilnice“. Cucerirea Aqabei era acum o chestiune de supraviețuire.[496]

Cu ajutorul lui Auda, Lawrence a izbutit până la urmă să-i facă pe războinici să renunțe la prada ușoară care i-ar fi așteptat în Maan. Atât pentru a-i ține pe oamenii lor cât mai departe de acea ispită, cât și de teama unui atac al turcilor sau a vreunui raid dușmănos din partea triburilor rivale, au decis să pornească spre Aqaba chiar în acea seară. Însă această hotărâre ridica altă problemă dificilă: ce rămânea de făcut cu răniții din tabăra inamică? S-a stabilit ca soldații care erau în stare să meargă pe picioarele lor să se alăture celorlalți prizonieri și, supravegheați de o mică ariergardă, să fie mânați în direcția Aqabei. Cât despre cei aproximativ douăzeci de turci, prea grav răniți ca să se poată deplasa, aceștia au fost lăsați acolo, fiind mutați lângă pârâu, ca măcar moartea lor iminentă să nu fie din cauza setei.

În timp ce războinicii arabi au început să ridice tabăra pregătindu-se pentru marșul de noapte, Lawrence s-a dus neînsoțit în valea unde avusese loc măcelul din acea zi. Se gândea să adune haine și pături de pe cadavrele turcilor, ca să le facă mai ușoară agonia răniților abandonați pe malul apei, dar a constatat că tâlharii fuseseră mai iuți, descoperind morții și jefuindu-i de toate hainele. Acel tablou și reacția lui Lawrence în fața acelor imagini aveau să se concretizeze în unul dintre

cele mai stranii pasaje din autobiografia sa:

> *Morții păreau de o magnifică frumusețe. Noaptea strălucea blând asupra pământului, estompându-i aidoma fildeșului neînceput. Turcii aveau pielea albă pe părțile îndeobște îmbrăcate, mult mai albă decât arabii, iar acești soldați fuseseră foarte tineri. Strâns înconjurându-i în poala lor erau tufe de pelin întunecoase, acum grele de rouă, unde capetele razelor de lună scânteiau ca aburul mării. Cadavrele păreau azvârlite atât de jalnic pe jos, trântite alandala în mici mormane. Neîndoielnic că, așezați drept, morții și-ar găsi liniștea în cele din urmă. Așa că i-am înșirat ordonat, unul câte unul, foarte istovit eu însumi și tânjind să fiu printre acești tăcuți răposați, nu în mijlocul gloatei agitate, gălăgioase și nesățioase din capătul văii, certându-se pe pradă, grozăvindu-se cu viteza și tăria lor de a îndura Dumnezeu știe câte trude și dureri de acest fel.*

Lăsându-i apoi pe morți, Lawrence s-a reîntors la grupul războinicilor, pentru marșul spre Aqaba, până unde mai erau acum doar șaizeci de kilometri peste munți.

În cele două luni de la plecarea lui Lawrence, campania militară anglo-arabă în Hejaz continuase în ritmul ei neregulat uzual. Pe parcursul lunii mai și iunie, echipe de pirotehnicieni britanici, de obicei însoțite de cete de războinici arabi, făceau incursiuni periodice în adâncul țării pentru a avaria Calea Ferată Hejaz. Rapoartele lor notau succese ocazionale — ici un pod aruncat în aer, colo un tren distrus —, dar cel mai frecvent să plângeau de neseriozitatea și lipsa de disciplină ale colaboratorilor lor arabi.[497] La eșaloanele superioare de comandă, ofițerii britanici continuau eforturile de a-i mobiliza pe rebeli să pună în aplicare, în cele din urmă, operațiunea de blocare în regiunea El Ula, la nord-vest de Medina, însă caracterul imperativ al acestui plan pălea treptat în fața faptului evident că turcii nu aveau nicio intenție de a părăsi Medina. Faysal, bucurându-se acum de titlul de Comandant al Forțelor Arabe, era preocupat de ideea marșului său în Siria. Ofițerii britanici care erau la curent cu proiectul fantastic de ambițios al lui Faysal pentru această ofensivă — mai ales,

venind din partea unui om care aproape nu se clintise din Wejh de patru luni de zile — nu se arătau prea entuziasmați. „Este oarecum dificil să examinezi în detaliu planul Șerifului Faysal“, raporta unul dintre acești ofițeri, la sfârșitul lunii mai, „fiind caracterizat de la un capăt la altul de o remarcabilă ignorare a restricțiilor convenționale legate de timp, spațiu, măsuri de aprovizionare sau amplasarea și posibilele acțiuni ale inamicului.“[498]

Pornind de la rapoartele venite de pe teren, Gilbert Clayton, trimitea din Cairo un raport săptămânal al situației din Hejaz, adresat directorului Serviciului de informații al armatei, la Londra. Pe tot parcursul lunilor mai și iunie, aceste note de serviciu erau de obicei prefațate de comentariul că foarte puțin se schimbase de la nota precedentă. Dar dacă totul rămânea static în Hejaz — „satisfăcător“ era cuvântul pe care îl prefera Clayton —, spre sfârșitul lui iunie, spionii lui din interiorul Siriei au început să raporteze o intensificare accentuată a activității rebelilor arabi. Când Clayton și-a redactat informarea din 5 iulie, asemenea rapoarte soseau din toată partea sudică a Siriei: „activitate ostilă“ a tribului Howeitat lângă Maan; un atac asupra garnizoanei turcești de la Fuweila; un raid împotriva unui grup de turci păscând cămile lângă Shobek; o operațiune de sabotaj pe calea ferată la ieșirea din Bir el Shedia.[499]

„Nu se știe pe unde se află în prezent căpitanul Lawrence, care a plecat spre zona Maan sau zona Jebel Druze, cu ceva timp în urmă,“ nota Clayton în același raport, „dar în ultima vreme zvonuri de la arabi au ajuns la Wejh, despre faptul că el și micul lui grup ar fi aruncat în aer un mare pod de fier, la sud de Maan. Aceste activități în zona Maan sunt probabil rezultatul sosirii căpitanului Lawrence în acea regiune.“

Gilbert Clayton avea doar parțial dreptate. Și asta fiindcă nu avea de unde să fi știut că Lawrence și colaboratorii lui arabi

erau, de fapt, autorii majorității acțiunilor din sudul Siriei, pe care el le raporta în acea zi, la fel cum tot ei fuseseră autorii majorității celorlalte atacuri de pe cuprinsul Siriei, unele dintre ele la peste cinci sute de kilometri în spatele liniilor inamice, care avuseseră loc în luna precedentă. De asemenea, nu avea de unde să fi știut că în 5 iulie Lawrence nu era în apropiere de Maan, ci cam la o sută de kilometri spre sud-vest, negociind capitularea garnizoanei turcești din Aqaba.

După masacrul de la Aba el Lissan, Lawrence și războinicii arabi goniseră spre mare. Pe măsură ce au urcat munții și au coborât prin defileul Wadi Itm spre Aqaba, luptătorii au trecut pe lângă diverse cazemate și tranșee turcești unde nu exista niciun soldat, o dovadă finală a genialității planului lui Lawrence, complet diferit de opinia majorității. „Inamicul nu-și imaginase niciodată un atac dinspre interior“, nota el, „și niciuna dintre fortificațiile lor măreațe nu era îndreptată cu fața spre adâncul teritoriului.“[500]

Spre deosebire de dramatismul cu care David Lean a redat acele momente în film, căderea Aqabei nu a fost nicidecum spectaculară. După două zile tensionate în care s-a bătut pasul pe loc, ambele tabere ajungând cu disperare să nu mai aibă aproape nimic de mâncare, comandantul turc a acceptat într-un final că situația lui era deznădăjduită și a capitulat, cedând portul în 6 iulie, fără nici măcar un foc de armă. Ținând sus flamura albă, rebelii au dat buzna în Aqaba pe cămilele lor și s-au repezit direct în mare, sărbătorindu-și temerara victorie.

Dar pentru Lawrence lungul calvar nu se terminase, și nici triumful nu era garantat. Existau acum aproape o mie două sute de oameni îngrămădiți în Aqaba, aproximativ șase sute de luptători arabi și un număr egal de prizonieri turci, însă extrem de puține alimente. Lawrence știa, de asemenea, că nu era decât o chestiune de timp — și, probabil, foarte puțin timp —,

până ce turcii din interiorul Siriei aveau să adune suficiente forțe armate pe care să le trimită peste munți, ca să recucerească Aqaba. O asemenea ofensivă ar putea fi încetinită prin plasarea de unități ale rebelilor în cazematele din munți, însă așa cum Lawrence știa din experiențele neplăcute anterioare, a te bizui pe triburile de arabi pentru a apăra puncte strategice, fie ei cei mai formidabili războinici, nu era niciodată o opțiune sigură. La fel de vitală cum fusese cucerirea Aqabei, era acum găsirea unei modalități de a-i anunța pe britanici despre acest lucru, ca să poată trimite urgent provizii și întăriri.

A doua zi, însoțit doar de opt războinici, Lawrence a pornit spre Egipt, sperând să poată traversa deșertul de aproximativ două sute cincizeci de kilometri, care se așternea între Aqaba și liniile britanice de la Suez, până nu era prea târziu.

---

[463] Conform relatării făcute de Wilson lui Clayton, 24 mai 1917: PRO-FO 882/16, f. 113.

[464] Wingate către Wilson, 20 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 35.

[465] Relatarea lui Lawrence despre călătoria lui și capturarea Aqabei este luată din *Seven Pillars*, Cartea 4, Capitolele 39–44, pp.227–312.

[466] Sykes către Wingate, 23 mai 1917; MSP-41b, p. 3; o versiune ușor diferită în PRO-FO 371/3054, f. 329.

[467] Sykes către Wingate, 23 mai 1917; MSP-41b, p. 5; o versiune ușor diferită în PRO-FO 371/3054, f. 330.

[468] Tanenbaum, *France and the Arab Middle East, 1914–1920*, pp. 17–18.

[469] Wilson către Clayton, 25 mai 1917; PRO-FO 882/16, p. 5.

[470] Newcombe, Notă despre întâlnirea Sykes-Picot cu regele Hussein, 20 mai 1917; GLLD 9/9.

[471] Deși Sykes a afirmat în mod repetat contrariul, există ample dovezi că nu i-a dezvăluit regelui Hussein termenii Acordului Sykes-Picot la întâlnirile lor din mai 1917. În 1918, Cyril Wilson și alți ofițeri britanici care discutau cu Hussein, au raportat consecvent că regele nu cunoștea nimic despre împărțirile „națiunii“ arabe

prevăzute în acel document, ci continua să creadă că rămânea în vigoare cadrul mult mai generos stabilit în Corespondența McMahon-Hussein. Pentru a cita doar exemplul discutat aici, este extrem de dificil să ne imaginăm că Hussein ar fi putut să accepte formula ecuației Bagdad-Liban, dacă ar fi știut dinainte care era propunerea din Sykes-Picot privind administrarea provinciei Bagdad. Așa cum subliniază Tanenbaum (*France and the Arab Middle East*, p. 17): „Era absurd pentru conducătorul unei rebeliuni să ceară unei puteri statale din afară să anexeze teritoriul pentru care el se lupta și pe care spera să îl cârmuiască".

[472] McMahon către Hussein, 24 octombrie 1915, după cum citează Antonius, *The Arab Awakening*, p. 420.

[473] Raport al Political Intelligence Department, Foreign Office, „Memorandum on British Commitments to King Husein [*sic*]", decembrie 1918; PRO-FO 882/13, p. 7, f. 225.

[474] „Note by Sheikh Fuad Ek Khatib taken down by Lt Col Newcombe", nedatată, dar din mai 1917, p. 3; PRO-FO 882/16, f. 133.

[475] Wilson către Clayton, 24 mai 1917; PRO-FO 882/16, f. 111.

[476] Faysal Hussein, „To All Our Brethren — the Syrian Arab", trans. 28 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/89.

[477] Clayton către Sykes, 30 iulie 1917; SADD Clayton Papers, 693/12/30.

[478] Wilson către Symes, 20 iunie 1917; PRO-FO 882/16, f. 127. Mulți istorici susțin că regele Hussein împreună cu Faysal, și nu Mark Sykes, au fost cei care au ascuns adevărul despre conținutul întâlnirilor lor din mai 1917. În *The Question of Palestine*, Isaiah Friedman acceptă necondiționat versiunea lui Sykes, afirmând (p. 206) că la întâlnirea lor preliminară, de la începutul lui mai, „temerile lui Feisal au fost risipite când Sykes i-a explicat Acordul anglo-francez... Întrevederea cu Hussein, în 5 mai, a decurs la fel de bine". Singura greșeală a lui Sykes, în opinia lui Friedman, a fost că nu a consemnat în scris discuțiile ulterioare pe care el și Picot le-au avut cu Hussein. „Pentru această omisiune", scrie el, „Sykes a trebuit să suporte consecințele când, peste un an, spre surprinderea lui, Hussein s-a prefăcut că nu cunoaște Acordul anglo-francez și a pretins că aflase despre el prima oară din discursul de la Damasc al lui Djemal Pașa..."

Nu numai obiecțiile lui Hussein, ci și acțiunile lui Sykes contrazic această teorie. În 12 mai 1917, exact la o săptămână după prima lui întâlnire cu Hussein, Sykes a participat la o reuniune la nivel înalt, pe teme de strategie, în biroul din Cairo al lui Reginald Wingate. La acea reuniune, Sykes a descris amănunțit acordul la care el și Picot ajunseseră cu „delegații" sirieni stabiliți la Cairo, în urmă cu aproape trei

săptămâni, dar nu a pomenit nimic despre acordul mult mai important pe care se presupunea că îl încheiase cu Hussein, în urmă doar cu câteva zile. Unul dintre motive putea fi faptul că la această conferință din 12 mai participa și colonelul Cyril Wilson, ofițerul britanic de legătură pentru Hussein, și de aceea o persoană absolut îndreptățită să respingă o asemenea afirmație.

Cât despre întâlnirile ulterioare pe care Sykes și Picot le-au avut cu Hussein, este greu de deslușit vreun posibil motiv pentru care doi ofițeri de carieră din armata britanică, Stewart Newcombe și Cyril Wilson, să le fi negat cu atâta vehemență, din moment ce misiunile lor în Hejaz ar fi devenit considerabil mai ușoare, dacă relatările lui Sykes despre acele întâlniri ar fi fost adevărate.

[479] Symes to Wilson, 26 iunie 1917; PRO-FO 882/16, f. 129–30.

[480] Wilson către Clayton, 20 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/36.

[481] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 25–26.

[482] Lawrence așa cum îl citează Wilson, *Lawrence*, p. 410 n. 40.

[483] Ibid., p. 410 n. 41.

[484] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 51.

[485] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 546.

[486] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 51.

[487] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 26.

[488] În chestionarul la care a răspuns în 6 iulie 1917, la Londra, Samuel Edelman, consulul SUA în Damasc, raporta că procentul dezertărilor în rândul soldaților turci aduși din Anatolia în Siria era de 25%, o cotă cu siguranță mult mai mare în cazul unor elemente mai puțin leale ale imperiului; PRO-FO 371/3050.

[489] A se vedea PRO-FO 371/3050, Dosar 47710.

[490] Prüfer, *Diary*, 21 mai-18 iulie 1917; HO.

[491] Prüfer către Mittwoch, 12 aprilie 1917; NARA T149, Rola 365, Cadrul 399.

[492] Engle, *The Nili Spies*, p. 129.

[493] Relatarea despre întoarcerea lui William Yale în Statele Unite provine din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 7.

[494] Yale, „Palestine-Syria Situation“, către Departamentul de Stat al SUA, 27 iunie 1917; NARA 763.72/13450.

[495] Yale către Secretarul de Stat Lansing, 30 iunie 1917; YU Box 2/Fișier 48.

[496] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 306. Pentru o relatare a bătăliei de la Aba el Lissan, a se vedea și Lawrence, „The Occupation of Akaba“, nedatat; PRO-FO 882/7, f. 63–68.

[497] A se vedea rapoartele de pe teren ale lui Herbert Garland, mai 1917; PRO-FO 686/6.

[498] Dawnay, „Notes on Faysal’s Proposed Advance Northward“, 29 mai 1917; PRO-WO

158/606, f. 43A.

[499] Clayton către directorul Serviciului de informații al armatei britanice (Londra), 5 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 1.

[500] Lawrence, *Seven Pillars,* p. 310.

PARTEA A TREIA

14

Trufie

> *Nu încercați să faceți prea mult cu mâna voastră. Mai bine să facă arabii treaba tolerabil decât să o faceți voi perfect. Acesta este felul lor, iar voi trebuie să îi ajutați, nu să cuceriți în locul lor. De fapt, de asemenea, date fiind condițiile foarte ciudate din Arabia, munca voastră concretă nu va fi, poate, chiar atât de bună pe cât credeți voi.*[501]
>
> T. E. Lawrence, sfaturi către ofițerii britanici în *Douăzeci și șapte de articole*, august 1917

În dimineața de 10 iulie 1917, Gilbert Clayton se ocupa de una dintre cele mai anoste sarcini de serviciu, întocmind raportul de situație săptămânal despre teatrul de război din Arabia, destinat directorului Serviciului de informații al armatei, din Londra. Așa cum făcuse de nenumărate ori în ultimele luni cu doar mici variații, a prefațat nota de informare cu comentariul că „nimic nu s-a petrecut de mare importanță în Hejaz de când am scris ultima oară“, înainte de a trece în revistă rapid planurile de bătălie nepuse încă în aplicare, mici reușite care ar fi trebuit să fie mai mari, oportunități irosite.[502]

La scurt timp după ce raportul a ieșit pe ușă spre camera telegrafului, o siluetă măruntă în veșminte arăbești murdare a intrat în biroul lui Clayton. Crezând că era vorba despre un localnic venit să-i ceară vreo favoare sau poate un cerșetor

curajos, generalul, cu gândurile aiurea, tocmai se pregătea să-l ușuiască afară, când a observat bine-cunoscutul rânjet în colțul gurii, ochii albaștrii pătrunzători. Era T. E. Lawrence.

Văzându-l uscățiv și sfrijit cum era, Clayton l-a pus pe subalternul lui să stea jos și, nerăbdător, l-a întrebat detalii despre informațiile trunchiate care îi parveniseră în cele două luni de când Lawrence plecase spre interiorul peninsulei și dispăruse din peisaj. Apoi, emoționat, generalul s-a grăbit să adauge un post-scriptum la raportul său săptămânal: „După ce am scris rândurile de mai sus și exact când expediam această corespondență, a venit căpitanul Lawrence, după o călătorie prin teritoriul inamic, care s-a dovedit de-a dreptul miraculoasă“. Urma o scurtă prezentare a cuceririi Aqabei, precum și a misiunii de culegere de informații, efectuată de Lawrence pe cuprinsul Siriei. „Nu am avut încă posibilitatea să discut cu Lawrence despre călătoria lui, întrucât abia a ajuns și este cumva extenuat după peste două mii de kilometri pe o cămilă în ultimele 30 de zile... Cred totuși că veți fi interesat de această extraordinară performanță prezentată mai sus, pentru care a fost nevoie de curaj, resurse interioare și putere de rezistență, care ies în evidență chiar și în aceste momente când faptele de vitejie sunt la ordinea zilei.“

În mod ironic, Lawrence întâmpinase cele mai mari dificultăți de a ajunge la Cairo, atunci când a încercat să treacă de liniile britanice.[503] În după-amiaza precedentă, el și micul grup care îl însoțea sosiseră pe malul estic al canalului Suez, după ce străbătuseră cei aproximativ două sute cincizeci de kilometri prin Arabia într-un interval de doar patruzeci și nouă de ore, dar constataseră că posturile de pază britanice de acolo erau pustii (din cauza unei epidemii de holeră, avea să afle Lawrence mai târziu). Găsind un telefon de campanie care funcționa, a sunat în mod repetat la biroul armatei pentru

transporturile cu feribotul, de pe țărmul de vizavi, ca să ceară o ambarcațiune, dar de fiecare dată i se închidea. În cele din urmă, l-a prins la telefon pe un ofițer de logistică, pe care îl cunoștea din Wejh, și care a trimis o șalupă.

În momentul când s-a simțit în siguranță, după două luni de când plecase din Wejh, pe Lawrence l-au lăsat puterile, încât abia a mai reușit să-și târască picioarele până la hotelul Sinai, unde erau cazați ofițerii din Port Suez. „După ce a depășit prima impresie ostilă creată de persoana și vestimentația mea“, scria el „[hotelul] a pus la dispoziție băia fierbinte, băuturile reci (șase de toate), cina și patul din visurile mele.“

Supliciul lui a continuat și în ziua următoare. Desculț și purtând încă robele lui arăbești zdrențuite, Lawrence a fost oprit și chestionat în mod repetat de către poliția militară, în timpul călătoriei lui cu trenul la Cairo. Norocul i-a surâs până la urmă, pe peronul gării din Ismailia unde l-a zărit pe un ofițer britanic din marină, care l-a recunoscut din timpul traversărilor frecvente pe Marea Roșie. Grație acestei întâlniri providențiale, înaltul comandament militar din Cairo a putut afla imediat ceea ce se întâmplase la Aqaba, iar în acea după-amiază deja primele provizii și trupe au fost expediate de urgență în portul controlat de rebeli.

Tot pe peronul din Ismailia, Lawrence a mai aflat despre o altă schimbare majoră care intervenise în absența lui. Ca urmare a înfrângerii suferite în cea de-a doua bătălie din Gaza, Archibald Murray fusese îndepărtat de la comanda Forței Expediționare Egiptene. Înlocuitorul său, un general de cavalerie pe nume Edmund Allenby, sosise la Cairo în urmă cu nici două săptămâni. Inițial, Lawrence a fost îngrozit de această veste. Fusese nevoie de luni întregi de intervenții și rugăminți pe care el, Clayton și toți ceilalți din Biroul Arab le făcuseră încercând să îl convingă, măcar parțial, pe iritabilul Murray să

accepte ideea de a sprijini Revolta Arabă. Acum, însemna să o pornească de la zero, iar Lawrence își imagina alte numeroase luni irosite în încercarea de a-l da pe brazdă pe Edmund Allenby.

Dar ajungând în Cairo, Lawrence avea să descopere altceva. Deja, vestea despre faptele lui eroice se răspândise printre ofițerii armatei britanice, iar efectul era electrizant. Venind imediat după înfrângerea din Gaza, după stagnarea din Hejaz și după necontenitele știri sumbre din Europa — încă o ofensivă a Aliaților pe frontul de vest eșuase, armata franceză era în pragul rebeliunii, guvernul rus se prăbușea —, iată, aici, erau niște vești cu adevărat îmbucurătoare, un exemplu autentic de dârzenie și bravură britanică. Dincolo de modul fantastic în care fusese obținută victoria de la Aqaba, cucerirea acestui port însemna că efortul de război în Arabia făcuse brusc un formidabil salt de 400 kilometri spre nord, ușurând enorm sarcina de a împinge mai departe acel efort de război în interiorul Siriei.

În mod ciudat totuși, faptele colaterale ale lui Lawrence, lunga și periculoasa lui incursiune prin regiunea centrală a Siriei, păreau să capteze cel mai mult imaginația și aclamațiile compatrioților săi. Parțial, acest lucru se explica, desigur, prin imaginea romantică pe care o evoca, regăsindu-și nenumărate antecedente în tradiția ostășească britanică: aventurierul singuratic (nu contează că Lawrence fusese însoțit, de fapt, de două călăuze), furișându-se în spatele liniilor inamice, deghizat și în condițiile în care exista o recompensă oferită pentru prinderea lui, întâlnirile lui clandestine cu posibili uneltitori, riscând la tot pasul să fie trădat și schingiuit până la moarte. Cu siguranță, în primul rând acest aspect l-a determinat pe Reginald Wingate să îl recomande pe Lawrence pentru a-i fi decernată Victoria Cross, cea mai înaltă decorație militară a

Marii Britanii. Așa cum sublinia Wingate, ceea ce „sporea considerabil vitejia“ realizărilor lui Lawrence era faptul că avuseseră loc în mijlocul „unei populații extrem de venale“, chiar și cu o recompensă de 5000 de lire, oferită de turci pentru capturarea lui.[504]

Lawrence, după cum s-a menționat, a minimalizat importanța acelei aventuri. Într-adevăr, puținele detalii pe care le-a furnizat vreodată despre acel episod au fost formulate indirect într-un raport de patru pagini, pe care l-a scris imediat după ce a sosit la Cairo. Având stofă de strateg prin excelență, și-a dat seama, desigur, că reacția oficială la expediția lui din Siria constituia un instrument puternic pentru promovarea scopurilor lui. S-a folosit cu abilitate de acel instrument, atunci când s-a prezentat în fața noului comandant al Forței Expediționare Egiptene, generalul Edmund Allenby.

Având în vedere protocolul sofisticat care prevala în cadrul armatei britanice în 1917, este greu de imaginat o întâlnire mai incompatibilă decât cea care a avut loc în cartierul general din Cairo, în după-amiaza de 12 iulie. Poreclit „taurul sângeros“ pentru temperamentul lui exploziv, Edmund Allenby era un bărbat voinic, cu un fizic de boxer puțin delăsat, o prezență impunătoare chiar și când nu purta uniforma de general. De cealaltă parte a biroului său, ședea fantomaticul căpitan T. E. Lawrence, cântărind poate cel mult 60 de kilograme când era sănătos, dar redus acum la nici 45 de kilograme poate, din cauza anevoințelor întâmpinate în timpul incursiunilor sale în deșert, îmbrăcat cu o robă albă arăbească și un turban și, din câte spunea el (deși pare improbabil), fără încălțăminte în picioare; uniforma lui Lawrence fusese mâncată de molii în timpul lungii lui absențe din Cairo, susținea el, și nu avusese timp deocamdată să o înlocuiască.[505]

Lawrence cunoștea, desigur, câte ceva despre palmaresul

de război al lui Allenby, inclusiv faptul că trecutul lui era cumva controversat. În timpul retragerii englezilor în bătălia de la Mons în august 1914, Allenby dăduse ordin regimentului său de cavalerie să rămână pe poziții în fața unei forțe ofensive germane mult mai numeroase, permițând astfel restului armatei atacate să se retragă ordonat. Ca o coincidență, în timpul aceleiași bătălii, Archibald Murray, pe atunci șef al Statului-Major General Imperial și monitorizând retragerea englezilor de la un post de comandă central, leșinase din cauza încordării prea mari. Mult mai recent însă, steaua lui Allenby începuse să apună la bătălia de la Arras, unde a fost criticat pentru faptul că nu a profitat mai rapid de breșele din frontul german pentru a-și conduce oamenii la atac — un aspect discutabil, poate, într-o încleștare armată în care englezii au înaintat pe o distanță de doar trei kilometri, cu prețul a 150000 de pierderi de vieți omenești.

La fel ca în cazul lui Murray, la vremea respectivă, transferul lui Allenby în Egipt a fost un fel de retrogradare, dar dacă la Murray efectul fusese un soi de precauție mutilantă, Lawrence intuia că efectul asupra lui Allenby putea fi foarte diferit. În biroul generalului, în acea după-amiază, Lawrence s-a apucat să prezinte un tablou miraculos de ambițios despre ceea ce rebelii arabi erau hotărâți acum să înfăptuiască. Atâta vreme cât Aqaba primea rapid întăriri devenind punctul central al operațiunilor, a explicat el, arabii vor putea în sfârșit să continue lupta lor până în centrul vital al Siriei. Și nu erau vorbe goale; din ceea ce povestea Lawrence, exista acum ocazia de a aprinde flacăra revoltei în toată regiunea.

Pentru a completa raportul lui subțire despre misiunea de spionaj întreprinsă în Siria, Lawrence desenase de mână o mică hartă, menită să ilustreze planul său în fața generalului. În schiță, apăreau nu mai puțin de șapte posibile forțe armate

arabe pregătite să-i atace pe turci pe toată lungimea Siriei, în vest până la coasta libaneză și în nord până la localitățile Homs și Hama, situate la circa o sută șaizeci de kilometri mai sus de Damasc. Deși avertiza în nota însoțitoare că „există puține speranțe ca lucrurile să iasă conform planului“[506], chiar și dacă doar unele dintre aspectele proiectului lui Lawrence s-ar materializa, grosul forțelor turcești desfășurate de-a lungul nordului și estului Siriei ar rămâne izolate, incapabile să înainteze sau măcar să se retragă cu ușurință.

Exista un clenci totuși. Pentru ca această măreață răscoală a arabilor să izbândească, i-a spus Lawrence lui Allenby, era nevoie de un atac simultan al armatei britanice în sudul Palestinei. Odată realizat acest lucru, cele două forțe puteau înainta spre nord într-un tandem letal, trupele neregulate ale arabilor închizând definitiv traficul pe Calea Ferată Hejaz și izolându-i pe turci în orașele-garnizoană din estul Siriei, în timp ce armata britanică, având flancul dinspre interiorul țării protejat de acțiunile arabilor, continua să avanseze pe latura coastei de vest. În viziunea lui Lawrence, chiar și cucerirea rapidă a Damascului și a Ierusalimului erau de domeniul posibilului.

Dar mai exista încă o mică dificultate. Luptătorii care aveau să servească drept nucleul crucial al acestei forțe arabe de atac, beduinii din estul Siriei, în mod tradițional toamna se deplasau mult spre răsărit, în căutare de furaj mai bun pentru cămilele lor, părăsind efectiv teatrul de război. Pentru a-i folosi pe acești războinici indispensabili, a explicat Lawrence, acțiunea ar trebui să înceapă nu mai târziu de mijlocul lui septembrie, altfel spus peste circa două luni.[507]

Nu este întru totul limpede cât de mult credea Lawrence însuși în această viziune extravagantă. Chiar dacă era înflăcărat de recentul său triumf de la Aqaba, pragmatismul care îl

caracteriza îl împiedica, probabil, să își imagineze că toată acea inerție și ciondăneală dintre triburi, care afectau permanent Revolta Arabă, ar putea cumva să se evapore acum ca printr-o minune. De asemenea, căpătase suficientă experiență în armata britanică, încât să știe că graba nu era punctul ei forte. Cel mai probabil, atunci, expunând acest proiect grandios, Lawrence vedea șansa de a câștiga adeziunea noului comandant suprem al forțelor britanice — un om neînvățat cu ritmul de melc în care se mișcau evenimentele în regiune și dornic să își reabiliteze reputația de ostaș, după eșecul de la Arras — pentru viziunea lui de eliberare a Siriei cu o forță armată unită arabă și britanică. Era o viziune pe care Allenby va trebui să o adopte sau să o respingă repede, bineînțeles, din moment ce Lawrence pornise deja cronometrul final.

Dar chiar dacă era un element de cacealma în tot acest eșafodaj, cine l-ar fi putut prinde pe Lawrence? Devenit acum o celebritate în Cairo, T. E. Lawrence era magicianul care mișca triburile arabe, fiind totodată și singurul ofițer britanic care luase personal pulsul unei potențiale coloane a cincea în interiorul Siriei. Chiar dacă știa că acei posibili colaboratori nu erau nicidecum pregătiți să se răscoale într-un interval de două luni, nimeni altcineva totuși, în afară de el, nu știa acest lucru. În schimb, atâta timp cât întârzierea aproape inevitabilă avea să încurce orarul britanicilor, secretul știut doar de el despre nepregătirea arabilor pentru luptă rămânea în siguranță, iar între timp va fi reușit să cimenteze o alianță — și o dependență mutuală —, care nu putea fi ruptă.

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence recunoștea cumva acest joc pe care îl făcea: „Allenby nu putea să își dea seama în ce măsură eu eram deopotrivă un actor autentic și un șarlatan. Problema se derula în spatele ochilor lui, iar eu nu l-am ajutat să o rezolve“.

Și Lawrence și-a jucat rolul în mod strălucit. La sfârșitul întâlnirii lor, generalul a săltat bărbia și a anunțat: „Bun, voi face pentru dumneata ceea ce pot“.

Dacă în prezența lui Lawrence a păstrat un ton rezervat, Allenby și-a arătat entuziasmul față de superiorii săi în armată, inclusiv față de generalul William Robertson, șeful Statului-Major General Imperial și coordonatorul întregului efort de război al Marii Britanii. „Avantajele oferite de cooperarea arabă pe coordonatele propuse de căpitanul Lawrence“, i-a telegrafiat el lui Robertson în 19 iulie, „sunt, în opinia mea, de o asemenea importanță, încât niciun efort nu trebuie precupețit pentru a culege toate roadele... Dacă va fi dusă la îndeplinire cu succes o asemenea acțiune, conjugată cu operațiunile ofensive [britanice] în Palestina, ar putea provoca prăbușirea campaniilor turcești în Hejaz și în Siria, producând rezultate ample, atât pe plan politic, cât și militar“. Atât de vitală i se părea lui Allenby această schemă strategică, încât a transmis chiar și îngrijorarea lui Lawrence de a nu pierde sprijinul beduinilor din est, care ar pleca toamna spre terenuri cu pășuni, dacă operațiunea ar întârzia să demareze. „Prin urmare, eu trebuie să fiu pregătit de acțiune, așa cum se poate, cu forțele pe care le am la dispoziție, deja spre mijlocul lui septembrie.“[508]

Până și Robertson, un „occidental“ convins, care detesta să promoveze planuri ambițioase în Orient, a adoptat rapid ideea; într-un schimb năvalnic de telegrame între Cairo și Londra în luna iulie, a ajuns chiar să promită că îi va trimite imediat lui Allenby încă cincizeci de mii de soldați pentru viitoarea lui ofensivă în Palestina. Toate astea marcau o spectaculoasă răsturnare de situație în destinul Revoltei Arabe. Doar cu două luni în urmă, rebelii arabi fuseseră considerați un fel de pacoste colaterală, în viziunea lui Archibald Murray; acum, ei fixau

orarul pentru următoarea ofensivă britanică în Palestina.

Dar această alianță dintre arabi și britanici, recent consolidată, semnala de asemenea o schimbare pe plan politic, pe care generalul Allenby nu o sesiza poate, sau nu o lua în seamă, dar care pe T. E. Lawrence îl interesa negreșit. Până de curând, tacticienii britanicii cumpăniseră strategii menite să minimalizeze rolul rebelilor arabi în Siria din respect față de aliații lor francezi. Acum, aderând la planul lui Allenby — ceea ce însemna, de fapt, planul lui Lawrence —, armata britanică se angaja pe un traseu care ignora complet dorințele francezilor și care, într-un final, va pune sub semnul întrebării întregul cadru al Acordului Sykes-Picot.

Dar toate acestea erau un pic în viitor, iar între timp, laudele pentru faptele eroice ale lui Lawrence au continuat să vină din toate părțile. Deși s-a considerat că nu era eligibil pentru a primi Victoria Cross (una dintre stipulații este ca fapta de vitejie să fi fost observată de către un camarad britanic), Lawrence a fost avansat la gradul de maior și, totodată, a fost numit „Companion of the Order of the Bath“, unul dintre cele mai înalte niveluri în sistemul cavaleresc britanic, accesibil unor ofițeri la începutul carierei lor în armată.

În plină celebritate, în primele zile ale lunii august Lawrence a fost rugat să aștearnă pe hârtie învățăturile lui despre colaborarea cu arabii, spre folosul ofițerilor britanici care erau trimiși la post în Hejaz, împărtășind astfel din secretele succesului său într-un domeniu unde alții se lăsaseră doborâți de disperare. Rezultatul a fost un scurt tratat intitulat *Douăzeci și șapte de articole*. Unele dintre recomandările lui erau de bun simț, în timp ce altele li s-au părut destul de exotice probabil discipolilor săi. „Un sclav crescut în Hejaz este cel mai bun servitor“, sfătuia el, „însă există reguli ce interzic cetățenilor britanici să dețină sclavi, așa că va trebui să îi luați

cu împrumut. În orice caz, să aveți cu voi un om sau doi din tribul Ageyli când mergeți spre nord. Sunt cei mai eficienți curieri în Arabia și se pricep la cămile.“[509]

Mai presus de toate, Lawrence îi povățuia pe cititorii lui să renunțe la obiceiurile lor de englezi, să se afunde atât de complet în mediul local, încât să cunoască „familiile, clanurile și triburile, prietenii și dușmanii, puțurile, colinele și drumurile“ de acolo.

În interiorul culturii sectoriale a armatei britanice din anul 1917, lucrarea *Douăzeci și șapte de articole* a avut forța unei revelații — și, într-adevăr, micul tratat continuă să aibă o influență profundă și astăzi. În timpul „năvalei“ armatei americane în Irak în 2006, comandantul suprem al trupelor SUA, generalul David Petraeus, le-a ordonat ofițerilor superiori să citească *Douăzeci și șapte de articole*, astfel încât să poată afla idei despre cum să cucerească inimile și cugetele poporului irakian. Probabil, fusese omisă avertizarea făcută de Lawrence la începutul textului, în care menționa că sfaturile lui se aplicau strict beduinilor — aproximativ 2 la sută din populația Irakului — și că relațiile cu arabii din orașe „necesită un tratament complet diferit“.

Aaron Aaronsohn și căpitanul Ian Smith nu au fost niciodată apropiați. De la prima lor întâlnire, Smith, ofițer de legătură al EMSIB (Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau) cu navele de recunoaștere care operau din Port Said, nu a făcut mari eforturi să își ascundă desconsiderația față de rețeaua de spioni evrei din Palestina. De la acel prim contact de rău augur, Smith — „întotdeauna un idiot“, în opinia agronomului — păruse să facă tot posibilul ca să îi denigreze pe Aaronsohn și pe asociații lui, în toate felurile cu putință, ca și cum britanicii erau cei care le făceau o mare favoare spionilor evrei, și nu invers, de fapt.

Oricum, toate insultele precedente nu fuseseră nimic pe lângă ce i-a fost dat lui Aaronsohn să audă în 1 iulie. Neîndoielnic iritat de faptul că Aaronsohn i se plânsese unui ofițer din Biroul Arab de felul mizerabil în care era tratat, Smith i-a spus caustic șefului NILI că spionii lui din Palestina „nu sunt buni de nimic. Munca poate fi făcută mult mai bine de alții“.[510]

Incidentul părea cu atât mai revoltător cu cât venea într-un moment când britanicii puneau în sarcina NILI diverse misiuni, multe dintre ele neavând nimic de-a face cu culegerea propriu-zisă de informații speciale. Ca urmare a răspândirii poveștii despre persecuțiile din Jaffa în luna mai, o asociație filantropică internațională depusese eforturi pentru strângerea de fonduri necesare ajutorării victimelor din rândul populației evreiești. La întrebarea în ce mod ar putea ajunge aceste fonduri la oamenii care aveau nevoie de ele în interiorul Palestinei, cineva din ierarhia de stat britanică găsise răspunsul evident: prin rețeaua NILI. Și dacă agenții operativi ai NILI împărțeau fonduri de ajutorare în toată Palestina, de ce să nu răspândească în același timp și materiale de propagandă? Și ce-ar fi ca în timpul lor liber să întreprindă și niște acțiuni de sabotaj? La începutul lunii iunie, existau planuri de a aduce clandestin la țărm, în Athlit, materiale explozive, astfel încât o echipă NILI să poată arunca în aer un pod feroviar important din valea Iordanului; în vederea acestei misiuni, adjunctul lui Aaronsohn în Egipt, Liova Schneersohn, urma acum un curs de pregătire în tehnica demolărilor pirotehnice la o bază de experimente a armatei britanice de la marginea orașului Cairo.

Aaronsohn acceptase, fără tragere de inimă, toate aceste noi cereri impuse organizației sale, considerând că erau o modalitate de a răsplăti favorurile britanicilor, însă insulta aruncată de Ian Smith era, pur și simplu, intolerabilă. Așa cum i-a informat pe partenerii săi din Biroul Arab, a doua zi după

acea înfruntare, din moment ce EMSIB părea să aibă acum alți agenți mai buni în Palestina, „eu nu mai am dreptul să pun în pericol viața oamenilor mei continuând munca noastră“.[511] De aceea, intenționa să închidă NILI.

Desigur, în acea vară, Aaronsohn avea și alte motive să se simtă subapreciat pe nedrept. În primul rând, era misterul care continua să planeze asupra statutului său la Cairo, incertitudinea privind poziția sa și a organizației sale în schema generală a lucrurilor. Din întâlnirile lui cu Mark Sykes în aprilie și mai, Aaronsohn aflase că politicianul britanic conlucra îndeaproape cu doi lideri ai Federației Sioniste Engleze, Chaim Weizmann și Nahum Sokolow, din Londra. De fapt, în timpul șederii lui în Cairo, Sykes insistase ca Weizmann să vină în Egipt pentru a da un imbold mișcării sioniste de acolo sau, dacă nu, să îl numească pe Aaronsohn drept „reprezentantul“ lui local.[512] Aaronsohn marșase la planul lui Sykes, din respect pentru acesta, chiar dacă el, personal, nu era de acord cu sionismul de orientare moderată promovat de Weizmann și Sokolow — însă oricum nu primise absolut niciun mesaj de la cei doi. Atât de neclar rămăsese statutul lui și atât de zadarnice se dovediseră strădaniile lui de a primi îndrumări din partea Federației Sioniste, încât, exact cu câteva zile înainte de ciocnirea lui cu Smith, îl rugase pe Gilbert Clayton să discute problema cu Mark Sykes.[513] Chiar și așa însă, nu se obținuse nimic.

Fiind atât de marginalizat, Aaronsohn nu știa nici măcar că, de fapt, cauza sionistă la care el ținea atât de mult, progresa cu pași mari la Londra — și, în mare parte, prin eforturile acelui neobosit, deși necomunicativ, Chaim Weizmann.

Campania pentru a impulsiona guvernul britanic să dea o declarație publică în sprijinul unei patrii a evreilor înregistrase recent un salt înainte major. La un moment dat, Weizmann

pusese accentul pe impactul pe care o asemenea declarație l-ar avea asupra influenților sioniști americani, determinându-i să se alăture celor care cereau să se pună capăt neutralității țării, prin intrarea SUA în război; desigur, acest argument își pierduse actualitatea, după ce SUA se alăturase Antantei în conflagrația mondială. Tot sortită desuetudinii în acea vară părea și cealaltă teorie, potrivit căreia o asemenea declarație i-ar putea mobiliza pe evreii ruși să se ralieze guvernului lui Aleksandr Kerenski, care susținea războiul; dar, în condițiile în care haosul din Rusia se adâncea de la o zi la alta, problemele lui Kerenski depășiseră faza în care sprijinul din partea evreilor ar mai fi putut schimba ceva. La începutul lui iunie însă, Weizmann a găsit un nou argument puternic, mulțumită Puterilor Centrale.

După cum Weizmann a explicat într-o întâlnire din 12 iunie cu Robert Cecil, adjunct al ministrului de externe britanic, de multe luni auzise zvonuri că guvernul german încerca să coopteze lideri ai comunității de evrei germani, care să acționeze ca intermediari pentru un viitor tratat de pace. Multă vreme, Weizmann nu dăduse importanță acestor zvonuri, însă recent deveniseră tot mai credibile; de fapt, i-a spus el lui Cecil, auzise că liderii evrei germani luau serios în considerare acum un asemenea rol, cu condiția ca regimul kaizerului să le îndeplinească solicitarea pentru un stat evreiesc în Palestina. Lucrul acesta, guvernul german îl avea în vedere, în mod evident, ținând seama de recenta și incomparabila recrudescență a articolelor din presa germană, care susțineau o patrie a evreilor.[514]

În măsura în care exista un adevăr incontestabil în toate aceste ipoteze, mesajul era clar — dacă britanicii nu jucau repede cartea patria-evreilor, germanii aveau s-o facă negreșit —, iar Robert Cecil era un discipol perspicace. A doua zi după

întâlnirea lui cu Weizmann, a trimis un memoriu confidențial șefului său, lordul Charles Hardinge. „Nu poate exista nicio îndoială că o schimbare completă de orientare s-a produs din partea guvernului german“, scria Cecil, „și că s-a dat ordinul ca sionismul să fie tratat drept un factor politic important în strategia Puterilor Centrale.“ Țelul acestei schimbări, în opinia lui, era să influențeze opinia evreimii internaționale și „să o utilizeze în interesul propagandei germane contra Antantei“.[515]

În speranța evitării acestei posibile consecințe catastrofale, explica în continuare Cecil, vizitatorul său îi făcuse o sugestie utilă. „Dr. Weizmann a încheiat, insistând cu tărie că era de dorit, din toate punctele de vedere, ca Guvernul Majestății Sale să își exprime deschis simpatia și sprijinul față de țelurile sioniste, recunoscând public justețea revendicărilor evreilor asupra Palestinei.“

Cum semnalul de alarmă privind un posibil stat evreiesc sponsorizat de Germania răsuna deja prin Ministerul de Externe în acel iunie, aceasta era o sugestie pe care tot mai mulți demnitari britanici erau dispuși să o ia în seamă.

Dar toate astea rămâneau o necunoscută nu numai pentru Aaron Aaronsohn, ci și pentru mulți funcționari din Biroul Arab, care nu știau cum să stingă mai repede focul declanșat de comentariile căpitanului Smith în 1 iulie. De fapt, ei încercau doar să oprească închiderea celei mai importante rețele de spionaj a Marii Britanii în Palestina.

În tentativa de a-i arăta lui Aaronsohn că se bucura de respect, Smith a fost constrâns să își ceară scuze pentru remarcile lui, iar agronomul a fost primit curând în audiență la noul comandant suprem al Forței Expediționare Egiptene, Edmund Allenby. Întâlnirea lor a avut loc în dimineața de 17 iulie, la exact cinci zile după discuțiile lui Allenby cu T. E. Lawrence. Într-o conversație lejeră, Aaronsohn l-a pus la curent

pe general cu diverse subiecte legate de Palestina, pornind de la condițiile agriculturii de acolo până la capacitățile de luptă ale garnizoanei turcești, furnizând chiar și schițe de caracter despre Djemal Pașa — „foarte dornic să unelteaască, dar și priceput să o facă“ — și comandantul german din Siria. „[Comandantul-șef] m-a ascultat cu interes“, nota Aaronsohn, „și mi-a pus întrebări inteligente, «la obiect». Mi-a făcut o impresie excelentă.“[516]

În lumina favorabilă a acelei întâlniri cu Allenby, e posibil ca Aaronsohn să fi simțit că în sfârșit „reușise“ cu englezii în Cairo. Dar, pe de altă parte, avusese aceeași senzație de nenumărate ori în ultimele șapte luni. Însă, întrucât britanicii se căzneau mereu să mențină deschise toate posibilitățile, neîncumetându-se să dea vreodată cuiva un răspuns care să fie răspicat afirmativ sau negativ, era imposibil să spui că „ai reușit“ să obții ceva clar de la ei, din moment ce preferau cu prudență să te bată amical pe umăr decât să te îmbrățișeze din tot sufletul. Lucrul acesta era cu atât mai delicat în cazul lui Aaronsohn, ținând seama de noile mașinații de la Londra pentru o posibilă declarație de susținere a unei patrii evreiești, dar și de temerea generalizată în mare parte din guvern cu privire la consecințele unui asemenea gest. Drept urmare, atunci, scopul era de a-i lăsa impresia lui Aaronsohn că avea toate motivele să fie mulțumit, menținând un fin echilibru între încurajarea eforturilor lui și circumspecția privind recompensa lor finală.

Din fericire, britanicii se puteau bizui pe un om extrem de iscusit la asemenea lucruri, Reginald Wingate. „Înțeleg“, îi scria Wingate unui diplomat cu o poziție importantă din Ministerul de Externe, în 23 iulie, când a aflat de cea mai recentă propunere ezitantă a guvernului făcută sioniștilor din Marea Britanie, „că lucrurile nu sunt nicidecum hotărâte și că vreți de

la mine să-l țin mulțumit pe Aaronsohn, fără să-i spun nimic foarte clar. Acest lucru a fost făcut.“[517]

În 16 iulie, căpitanul navei britanice militare HMS *Dufferin* a primit ordin să stea pregătit de plecare în Port Suez, pentru a transporta un important personaj oficial în lungul țărmului Mării Roșii până la Jiddah. A doua zi dimineață, echipajul vasului l-a zărit prima oară pe distinsul lor oaspete, când T. E. Lawrence, în vârstă de douăzeci și opt de ani, a pășit sprinten pe pasarelă. Ce departe părea ziua, în urmă cu opt luni, când Lawrence pășise pe pasarela altei nave de război, în portul Yenbo, fiind imediat mustruluit sever pentru uniforma neîngrijită și atitudinea lui insolentă.

O dovadă a înaltei prețuiri de care ajunsese să se bucure după cucerirea Aqabei era și această misiune pe care o întreprindea acum la Jiddah. În discuțiile lui cu generalii Allenby și Clayton, Lawrence le povestise emfatic — și poate cam exagerat — despre stima neștirbită pe care o aveau sirienii față de Faysal ibn Hussein; vedeau în el comandantul militar suprem al tuturor arabilor, le explicase Lawrence, și sub stindardul lui erau gata să se ridice la luptă.[518] La fel ca în majoritatea celorlalte lucruri pe care Lawrence le-a declarat în Cairo în acel iulie, superiorii lui nu prea aveau cum să confirme sau să infirme această afirmație, care pur și simplu se integra în posibilul scenariu al desfășurării evenimentelor după ce începea bătălia pentru Siria.

De aici, Lawrence a întrezărit șansa de a obține un rezultat și mai bun: pentru a coordona pe deplin ofensiva reunită a arabilor și britanicilor în Siria — și, nicidecum în mod coincident, pentru a suda permanent destinul cauzei arabe de cel al armatei britanice —, de ce să nu îl plaseze pe Faysal cu forțele lui armate direct sub comanda militară a lui Allenby? Lawrence obținuse rapid aprobarea acestei idei în Cairo, însă

rămânea un uriaș obstacol: regele Hussein. Renumit pentru irascibilitatea lui, dar și pentru dorința de a controla în exclusivitate mișcarea rebelilor, părea foarte plauzibil ca regele din Hejaz să respingă automat sugestia. Dar, pe de altă parte, se putea foarte bine să asculte recomandările celui mai de încredere sfătuitor britanic al lui Faysal, „eroul de la Aqaba“. Pe scurt, Lawrence a ajuns la bordul navei *Dufferin*, pornind spre întâlnirea lui cu Hussein.

Dar misiunea lui în Jiddah era doar cel mai vizibil semn al noii și profundei influențe pe care tânărul căpitan o avea asupra politicii britanice în regiune. În culise, Lawrence pusese deja bazele unei restructurări fundamentale a prezenței militare britanice în Arabia, croită acum după specificațiile lui. Așa cum explica destul de lipsit de modestie în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, își susținuse argumentul în fața lui Gilbert Clayton astfel: „Aqaba fusese cucerită pe baza planului meu, prin efortul meu. Existau multe alte lucruri pe care mă simțeam înclinat să le fac — și capabil să le fac —, dacă el considera că îmi câștigasem dreptul de a fi propriul meu stăpân“.[519]

În săptămâna în care fuseseră împreună la Cairo, Clayton se arătase de acord cu majoritatea sugestiilor făcute de subalternul lui. În situația în care războiul în Hejaz se încheiase de fapt — deși controlau încă Medina, turcii pierduseră acum orice capacitate ofensivă —, lunga și inutila campanie de blocare a Căii Ferate Hejaz, la El Ula, putea fi terminată definitiv. Din același motiv, principala bază a forțelor rebele la Wejh urma acum să se închidă, iar forțele arabe și ofițerii britanici de logistică aveau să fie aduși mai sus pe coastă, la Aqaba. Asumându-și rolul unui general de facto, Lawrence a stabilit următoarele mișcări ale unităților armate arabe care aveau să rămână în Hejaz și a întocmit o listă cu personalul militar britanic care urma să fie menținut pe loc, redistribuit

pentru alte misiuni sau lăsat să plece. Clayton trăsese linia totuși, când Lawrence făcuse propunerea îndrăzneață de a i se încredința comanda asupra tuturor operațiunilor din Aqaba, atrăgându-i atenția că nu era stilul britanic de a îngădui unui căpitan de armată să le dea ordin unor ofițeri cu grade superioare. În schimb, au convenit amândoi să îl aleagă pentru postul de comandant la Aqaba pe unul dintre locțiitorii lui Cyril Wilson, maiorul Pierce Joyce, un militar cumsecade și neambițios, care nu ar fi avut cum să-i pună bețe-n roate lui Lawrence.

Nimic însă nu putea ilustra mai bine cât de mult se schimbase statutul lui Lawrence decât reîntâlnirea lui cu colonelul Wilson la Jiddah. După prima vizită a lui Lawrence în Arabia, cu opt luni în urmă, Wilson comentase furios, adresându-se lui Clayton, că arogantul ofițeraș „are nevoie să fie bătut, dar bătut *zdravăn*“, și încercase să împiedice revenirea lui în Arabia, fie chiar și pe un post temporar. În iulie 1917, colonelul ajunsese să îl considere pe Lawrence, care urma acum să fie avansat la gradul de maior, atât drept un aliat, cât și, probabil, drept cel mai important ofițer superior britanic acționând în Hejaz.

Exact înainte de sosirea lui Lawrence în Jiddah, Wilson primise un memoriu de la Clayton, în care erau prezentate în mare schimbările radicale de personal avute în vedere pentru regiune, subliniind emfatic că el ajunsese la aceste idei consultându-se cu căpitanul Lawrence. Acest detaliu scotea și mai mult în evidență un anumit aspect al acelui memoriu: în noua schemă, dat la o parte era Stewart Newcombe, încă șeful oficial desemnat al misiunii militare britanice în Hejaz.

Stewart Newcombe era omul căruia Lawrence îi datora cel mai mult poziția pe care o avea acum în Orientul Mijlociu. Însă, în viziunea lucidă și rece a lui Lawrence, războiul era război, și,

oricât de mare ar fi fost recunoștința pe care i-o purta mentorului său, nu își permitea acum să se împiedice în asemenea considerente. Newcombe nu se împăcase prea bine cu sarcinile postului său în Hejaz, nereușind să se adapteze la metodele misterioase ale arabilor de a purta un război, iar în nenumărate rapoarte se lamentase cu amărăciune de lipsa de disciplină și neseriozitatea lor. Așa cum i-a explicat Lawrence lui Cyril Wilson[520], când a sosit în Jiddah, se luase decizia ca Newcombe să fie mutat acum de pe front și trimis într-un post în spatele liniilor de luptă, altfel spus retrogradat. Deși surprins, Wilson a consimțit imediat.[521]

În aceeași seară, Lawrence și Wilson s-au întâlnit cu regele Hussein. Era prima audiență a lui Lawrence la rege, care i s-a părut un om fermecător și amabil. La această impresie a contribuit, probabil, și faptul că Hussein a acceptat prompt propunerea de a-l plasa pe Faysal cu armata sa direct sub comanda lui Allenby.

O chestiune complet diferită a intervenit în dimineața următoare, când Hussein l-a convocat pe Lawrence la palatul lui din Jiddah, pentru o întrevedere între patru ochi. Cu o francheță necaracteristică, regele a abordat imediat un subiect care ajunsese pentru el un fel de obsesie personală: întâlnirile lui din luna mai cu Mark Sykes și François Georges-Picot.

Deși controversa legată de ceea ce se convenise sau nu la acele întâlniri continua să aibă un mic ecou în anumite sectoare ale guvernului britanic, importanța subiectului pălise mult, având în vedere ritmul și urgența altor evenimente. Desigur, un rol important în acest sens l-a avut tonul politicos adoptat de unii martori oculari care erau de altă opinie, ca bunăoară Cyril Wilson, cu limbajul său voalat făcând aluzie la „posibile confuzii“. Nu acesta a fost însă tonul pe care avea să-l adopte Lawrence, iar dacă lui Wilson îi trebuiseră nenumărate pagini

pentru a povesti ce se întâmplase atunci, el a exprimat ideile în mai puțin de o pagină: „Principalele puncte“, i-a telegrafiat el lui Clayton după a doua întâlnire cu Hussein, „sunt că el a refuzat categoric să permită orice anexare de către francezi a Beirutului și Libanului... Este extrem de încântat că l-a păcălit pe domnul Picot să admită că Franța va fi mulțumită în Siria cu [aceeași] poziție pe care Marea Britanie o dorește în Irak... În încheiere, Șeriful a subliniat că au fost discuții scurte și neoficiale, că nu au existat documente scrise și că singura schimbare a situației cauzată de acea întâlnire a fost renunțarea francezilor la ideile de anexare, ocupare permanentă sau suzeranitate asupra vreunei părți din Siria“.[522]

Fie datorită stilului concis al acestui raport ori grație noii celebrități a autorului lui, în câteva zile documentul a ajuns pe masa de lucru a celor mai importanți demnitari din guvernul britanic. A avut efectul de a resuscita instantaneu disputa asupra păienjenișului de promisiuni contradictorii făcute de Marea Britanie în Orientul Mijlociu, precum și asupra rolului ciudat al lui Mark Sykes în a țese acel păienjeniș.

Dar misiunea lui Lawrence în Arabia nu se încheiase încă. În timp ce se afla încă în Jiddah, a primit un mesaj din Cairo că, potrivit unui informator de nădejde, principalul partener al lui Lawrence în campania de cucerire a Aqabei, Auda abu Tayi, negocia acum în secret cu turcii pentru a trece de partea lor.[523] Reacția imediată a lui Lawrence a fost să-i ia apărarea — a sugerat că, poate, era de fapt un tertip din partea lui Auda, pentru a adormi vigilența turcilor —, însă, evident, în sinea lui nu era atât de sigur pe această teorie. În câteva ceasuri, era la bordul unui vas, cu destinația Aqaba, pentru o confruntare față în față cu Auda.

Gonind spre interiorul peninsulei pe o cămilă rapidă, Lawrence a găsit căpetenia tribului Howeitat, împreună cu cei

doi locotenenți ai săi, ambii numiți de către informator ca posibili trădători, într-un cort, lângă satul Guweira. Timp de mai multe ceasuri s-au bucurat de revedere ca niște prieteni, până când Lawrence l-a invitat pe Auda cu unul dintre ceilalți complotiști să vină cu el la o plimbare. Odată rămași singuri, i-a luat la întrebări pe cei doi, în legătură cu ceea ce i se spusese. „Au fost curioși să știe cum de aflasem despre tratativele lor secrete“, a relatat Lawrence, „și ce altceva mai știam. Eram cu toții pe marginea unei stânci alunecoase.“[524]

Într-adevăr, o stâncă alunecoasă, ce ar fi putut să-i fie fatală lui Lawrence. În schimb, având o extraordinară abilitate de a ști cum să discute cu arabii chiar și într-o asemenea situație de adevărat câmp minat, Lawrence a interpretat un rol extraordinar de sofisticat — exprimând înțelegere, lingușire și zeflemea, toate contopite la un loc —, întâi pentru a-i dezarma și apoi pentru a-i recâștiga pe cei doi arabi de partea rebelilor. Când s-a întors la Aqaba, Lawrence a telegrafiat la Cairo, anunțând că problema cu Auda nu fusese altceva decât o înțelegere greșită a lucrurilor și că acum totul era „absolut satisfăcător“.[525]

Așa cum Lawrence a recunoscut mai târziu, se întâmpla frecvent să cosmetizeze informațiile pe care le transmitea la Cairo despre Revolta Arabă și căpeteniile ei, însă sugera că făcea asta efectiv spre binele tuturor.

„Întrucât Egiptul [britanic] ne ținea pe noi în viață rupându-și sieși de la gură, noi aveam obligația să reducem adevărul problematic pentru a le păstra lor încrederea și nouă imaginea legendară. Mulțimea dorea eroi ca-n cărți.“[526]

Și ca orice bun actor, Lawrence dădea mulțumii ceea ce ea își dorea.

Odată lămurită chestiunea descendenței lui galeze, William Yale și ambasadorul britanic în Statele Unite au trecut la

afaceri.

După toate probabilitățile, Yale nu avea mari așteptări de la ceea ce Cecil Spring-Rice i-ar fi putut oferi ca loc de muncă sau funcție. În fond, englezii aveau deja un vast aparat de informații speciale dedicat Orientului Mijlociu. Însă William Yale era suficient de perspicace, încât să-și dea seama că el avea de oferit ceva cu totul special: cunoștințe în domeniul petrolier. Pe parcursul ultimilor patru ani, străbătuse Palestina în lung și-n lat căutând posibile zăcăminte de țiței pentru firma Standard Oil din New York. Din documentele de la firmă, știa, de asemenea, în ce alte locuri de pe cuprinsul Imperiului Otoman compania lui căutase sau obținuse concesiuni. În lumea de după război, cine mai putea ști dacă puterea ocupantă a acestor regiuni va mai recunoaște concesiunile obținute de Socony? În mod cert, dacă acea putere ocupantă declara deja public că viitoarele exploatări și extracții de țiței urmau să fie considerate o chestiune de siguranță națională — o putere statală ca Marea Britanie, bunăoară —, părea întru totul posibil să se renunțe la pretențiile Socony, în favoarea uneia dintre propriile companii naționale. În acest caz, a avea în consiliul de administrație un om care văzuse hărțile și cercetările geologice preexistente acelei etape putea însemna o economie de timp și resurse.

Indiferent de motiv, ambasadorul Spring-Rice a fost suficient de intrigat de vizita tânărului, încât l-a rugat pe Yale să lase la ambasadă o copie a raportului său despre condițiile din Siria. Yale a făcut asta chiar a doua zi, adăugând și o completare de două pagini, în care nota amplasarea principalelor instalații militare germane în Ierusalim, marcate clar pe o hartă.[527]

Dacă raportul lui Yale despre Siria nu prezentase interes pentru autoritățile americane, reacția englezilor a fost complet diferită. Ambasadorul a avut prezența de spirit de a trimite

urgent o copie a documentului direct ministrului de externe Balfour, care a obținut la fel de rapid un răspuns oficial din partea guvernului de la Londra; dacă William Yale reușea să facă rost de o negație de încorporare din partea Departamentului de Război al SUA, indica depeșa secretă, Spring-Rice urma să îi propună petrolistului de douăzeci și nouă de ani gradul de locotenent în armata Marii Britanii, „în vederea repartizării ulterioare ca ofițer de informații în Egipt. Cunoștințele lui sunt negreșit de valoare. Rog acționează în conformitate și telegrafiază rezultatul“[528].

Negația care trebuia obținută de la Departamentul de Război ar fi trebuit să fie o simplă formalitate, acum când Statele Unite și Marea Britanie erau aliate în război. Dar, după cum s-a dovedit, nu a fost o simplă formalitate în cazul lui William Yale. Și asta din cauză că, după ce raportul lui despre Siria zăcuse necitit prin Departamentul de Stat timp de peste o lună, aterizase în sfârșit pe biroul unui individ căruia conținutul documentului îi trezise interesul. Acel individ era Leland Harrison, asistentul special al secretarului de stat, deși titlul funcției nu putea sugera nici pe departe adevărata putere pe care acesta o avea.

La cei treizeci și patru de ani ai lui, Harrison se bucura de un trecut de yankeu cu sânge albastru, asemănător cu al lui Yale. După ce studiase la Eton și Harvard, intrase în corpul diplomatic al SUA și ocupase o serie de posturi la unele dintre cele mai importante misiuni americane de peste mări și țări. Ascensiunea lui rapidă fusese cimentată când secretarul de stat Robert Lansing îl adusese la Washington în 1915, unde Harrison dobândise rapid reputația de a fi mâna dreaptă a lui Lansing.

Amândoi anglofili îndârjiți, Lansing și Harrison fuseseră profund dezamăgiți de atitudinea lui Woodrow Wilson, care dorea ca SUA să păstreze neutralitatea în război. Un alt motiv al

simpatiei pe care Lansing o avea pentru Harrison era, negreșit, atitudinea profund discretă a subalternului său. Un angajat al Departamentului de Stat avea să spună despre Leland Harrison că „era într-adevăr cel mai misterios și ascuns om pe care l-am cunoscut vreodată... Era aproape ca un sfinx uman, iar când se întâmpla să vorbească, avea o voce atât de joasă, încât trebuia să ciulesc bine urechile ca să prind cuvintele“.[529]

Semnificativ în toate astea era faptul că, anterior intrării americanilor în război, Lansing acționase ca lider al unui virtual guvern din umbră în cadrul administrației Wilson, o cabală secretă care a uneltit pe ascuns pentru intervenția armată de partea Antantei. Caracterul secret al acestei organizații i-a permis lui Lansing să înființeze un așa-numit Birou de Informații Secrete, în 1916. În speranța de a descoperi dovezi de trădare din partea germanilor, ceea ce ar fi făcut ca argumentul pentru intervenirea în război să fie imbatabil, agenții speciali ai biroului spionau diplomați și oameni de afaceri din Puterile Centrale, cu reședința în Statele Unite, o activitate care contravenea flagrant cu angajamentul public de imparțialitate al lui Wilson și care ar fi provocat furia celorlalte ministere, dacă li s-ar fi spus. Dar nu li s-a spus. În schimb, Lansing folosise fondurile discreționare ale Departamentului de Stat pentru a înființa biroul, dându-i puterea de a acționa fără aprobarea sau măcar înștiințarea Congresului sau a restului administrației Wilson. Retrăgându-l pe Harrison de la postul său în America Latină, Lansing îl plasase pe tânărul său protejat la conducerea acestui nou birou „extra-legal“, cu sarcina de a superviza „culegerea și examinarea tuturor informațiilor de factură secretă“.[530]

Deși acest element de conspirație din cadrul Departamentului de Stat devenise cumva pur teoretic odată cu intrarea americanilor în război, i-a oferit totuși un precedent

lui Harrison când, citind raportul lui William Yale despre Siria, și-a dat seama că ar putea fi util pentru Statele Unite să aibă propria-i sursă de informații secrete în Orientul Mijlociu. Hiba era că o asemenea măsură ieșea din competența agențiilor de informații interne existente și, întrucât Statele Unite nu erau în război cu Turcia, nu intra nici în raza de acțiune a diviziei de informații a armatei. Soluția era să-l aducă pe Yale sub umbrela Biroului de Informații Secrete; în acest scop, Yale a fost convocat la Departamentul de Stat, la începutul lunii august.

La acea întâlnire, Harrison i-a făcut o propunere remarcabilă: Yale urma să se întoarcă în Orientul Mijlociu ca „agent special“ pentru Departamentul de Stat. Cu un salariu de 2000 de dolari pe an, plus cheltuieli, misiunea lui era să monitorizeze și să raporteze tot ceea ce se întâmpla și putea prezenta interes pentru guvernul american — sau, poate mai exact, pentru Leland Harrison. De la baza sa din Cairo, Yale urma să trimită rapoarte săptămânale, prin curierul diplomatic al ambasadei americane, care odată ajunse la Washington urmau să fie redirecționate exclusiv în atenția lui Harrison. În mod deloc surprinzător, Yale a acceptat rapid oferta. În 14 august și sub semnătura secretarului de stat Lansing, a fost numit ca agent special al Departamentului de Stat pentru Orientul Mijlociu.

După un scurt drum acasă, ca să își vadă familia în Alder Creek, în 29 august, Yale s-a îmbarcat pe USS *New York* în portul New York, pentru o nouă traversare transatlantică. În drum spre Cairo, urma să se oprească la Londra și la Paris, pentru a lua contact cu oficialitățile britanice și franceze care erau implicate direct în treburile Orientului Mijlociu. După cum Harrison i-a telegrafiat ambasadorului american la Londra, „[Yale] urmează să ne țină la curent cu situația din Orientul Apropiat și, dacă ocazia se va ivi, poate fi trimis în deplasări

pentru investigații speciale. Este bine apreciat de autoritățile britanice, care i-au oferit un post în armată. Te rog, fă tot ce poți ca să îl pui în legătură cu autoritățile competente“.[531]

În al doilea deceniu al secolului al XXI-lea, este dificil să înțelegem pe deplin provincialismul efectiv al Statelor Unite când au intrat în Primul Război Mondial în 1917. Armata lor regulată, care reprezenta ca mărime doar douăzeci la sută din armata Germaniei, era mai puțin numeroasă chiar și decât armatele celor mai mici actori europeni din teatrul de război, incluzând România, Bulgaria și Portugalia. În 1917, întregul personal din sediul principal al Departamentului de Stat încăpea într-o singură aripă a unei clădiri de șase etaje, lipită de Casa Albă, o construcție unde își aveau de asemenea birourile Departamentul Marinei și cel al Armatei.

În ciuda acestor exemple, poate cel mai remarcabil lucru este următorul: aproape pentru tot restul războiului, pentru SUA misiunea de furnizare a informațiilor secrete din Orientul Mijlociu — o misiune ce avea să includă analiza strategiilor pe câmpul de luptă și a curentelor politice din regiune, întrevederi cu viitori șefi de state și culegerea de date secrete privind alte guverne, atât prietene, cât și ostile — avea să fie efectuată de către un singur tânăr de douăzeci și nouă de ani, fără niciun fel de pregătire militară, diplomatică sau de spionaj. Pe lângă aceste deficiențe, William Yale își descoperise și altele: „Îmi lipseau noțiunile de istorie pentru a plasa în context problemele pe care le studiam. Nu aveam noțiuni de filosofie a istoriei, nici o metodă de interpretare, și înțelegeam foarte puțin din natura fundamentală și funcția sistemului social și economic [regional]“.[532]

Dar nu însemna că își făcea prea multe scrupule din aceste motive. Fiind un prototip al americanului capabil să întreprindă orice, William Yale avea, de asemenea,

convingerea, larg răspândită printre compatrioții săi, că ignoranța și lipsa de experiență pot constitui de fapt un avantaj, servind drept un adevărat izvor de „originalitate și cutezanță“. De aceea, William Yale promitea să fie o formidabilă forță în Orientul Mijlociu.

Aaron Aaronsohn și T. E. Lawrence își intersectaseră pașii prima oară în 1 februarie 1917. Întâlnirea de atunci nu l-a impresionat în mod special pe niciunul, în afară de o însemnare făcută la repezeală de Aaronsohn în jurnalul său, menționând că, după părerea lui, căpitanul „Laurens“ era foarte bine documentat, dar cam înfumurat. Cei doi s-au revăzut apoi în 12 august 1917, iar acea întâlnire aveau s-o țină minte amândoi mult timp după aceea. Între timp, fiecare devenise o personalitate în cercurile britanice din Cairo, Lawrence pentru faptele lui de vitejie în Arabia, iar Aaronsohn pentru contribuția sa la efortul de război britanic, prin rețeaua de spionaj NILI. Bineînțeles, ambii deveniseră faimoși pentru francheța și vehemența cu care își făceau cunoscute opiniile despre viitorul Orientului Mijlociu. Conversația lor la sediul Biroului Arab a degenerat repede într-o ostilitate reciprocă.

Poate că Lawrence se așteptase la tonul pe care discuția lor putea să îl ia, cunoscând teza incendiară pe care Aaronsohn o redactase în urmă cu câteva săptămâni. Prin august 1917, când posibilitatea unui sprijin oficial al Marii Britanii în favoarea patriei pentru evrei era tot mai aproape de a se adeveri, până și liderii cei mai radicali ai sionismului internațional adoptaseră un limbaj amabil și împăciuitor: indiferent care va fi structura politică viitoare în Palestina, accentuau ei, evreii vor trăi în coexistență pașnică cu vecinii lor arabi și creștini, împărtășind cu toții cauza luptei contra asupririi turcilor.

Dar nu asemenea cuvinte liniștitoare ieșiseră și de sub condeiul lui Aaron Aaronsohn. În acel document de poziție, din

care extrase urmau să apară curând în *Arab Bulletin*, agronomul se dezlănțuia violent contra șerbilor palestinieni „mizerabili, superstițioși și ignoranți“, numiți felahi, recunoscând dezinvolt că uneori fuseseră îndepărtați cu forța de pe pământurile unde trăiau de către coloniștii evrei — ceea ce s-ar întâmpla din nou, dacă ar fi după el. Cât despre acuzația că evreii se țineau deoparte de vecinii lor arabi, Aaronsohn confirma acest lucru și, mai mult chiar, adăuga: „Nouă ne pare bine că este așa. Din punct de vedere național, cultural, educațional, tehnic și, spus simplu, igienic, a fost necesară respectarea cu strictețe a acestei politici; altminteri, întreaga mișcare de renaștere a evreilor ar eșua“. Ca o pildă moralizatoare, invoca neajunsuri educaționale raportate în colonia evreiască asimilaționistă Rosh Pinah, pe care el le punea pe seama „inevitabilului efect degradant pe care contactul continuu cu felahii îl avea asupra tineretului evreu“.[533]

Cu siguranță, lucrul cel mai supărător pentru liderii sioniști recunoscuți și adepții lor britanici, îl constituiau totuși comentariile lui despre Revolta Arabă. Pregătind calea pentru o susținere oficială a unei patrii pentru evrei și anticipând o rezistență din partea arabilor la această idee, oficialitățile britanice, de la Mark Sykes în jos, îi curtaseră insistent pe sioniști pentru a-și declara public solidaritatea lor cu cauza arabă. Chaim Weizmann dirijase acest cor din Londra, însă la Cairo, nimeni nu-i dăduse lui Aaronsohn „partitura“.

„[Evreii palestinieni] nu au niciun interes și cu atât mai puțin încredere în Revolta Arabă“, scria el. „Ei nu sunt în poziția de a se ridica împotriva turcilor și ar ezita să li se alăture arabilor, chiar dacă ar fi în măsură să o facă. Din câte îi cunoaștem noi pe arabi, la ei nu s-a născut încă omul care să refuze o mită... Pentru a ajuta la înfrângerea turcilor, [evreii] se

vor alătura bucuroși forțelor britanice, însă este îndoielnic dacă se vor încrede vreodată în arabi.“

Asemenea vorbe nu puteau fi pe placul lui T. E. Lawrence, omul care se autoproclamase apărătorul Revoltei Arabe în ochii Occidentului, însă la acea întâlnire Aaronsohn a căutat parcă dinadins să îl provoace și mai mult pe Lawrence. În ultimă instanță, a explicat el, viitorul Palestinei nu era un protectorat britanic, în care minoritatea evreiască să fie protejată, ci un stat evreiesc de facto. Acest lucru putea fi realizat, atât politic, cât și economic, prin cumpărarea de către sioniști a întregului teritoriu dintre Gaza și Haifa, împingându-i afară pe felahi. Reacția lui Lawrence a fost la fel de tăioasă. Evreii din Palestina aveau două opțiuni, i-a spus el agronomului: să coexiste cu arabii majoritari, sau să li se taie beregata.

„A fost o întrevedere fără vreo dovadă de prietenie“, nota Aaronsohn în jurnalul lui, cu un eufemism considerabil. „Lawrence a avut prea mult succes la o vârstă prea timpurie. Are o părere foarte bună despre el însuși. Îmi ține mie lecții despre coloniile noastre, despre spiritul poporului nostru, despre sentimentele arabilor, spunând că ne-ar merge bine dacă am fi asimilați de ei etc. Ascultându-l așa, puteam aproape să-mi imaginez că asistam la o prelegere ținută de vreun prusac savant antisemit exprimându-se în engleză... Este fățiș împotriva noastră. Are, pesemne, stofă de misionar.“[534]

Dar Lawrence nu era decât cel mai recent nume adăugat pe lista persoanelor care îl enervau pe Aaron Aaronsohn în acel moment. În ciuda eforturilor de împăcare depuse de diferiți ofițeri britanici, lupta, care data de trei luni, cu Comitetul Evreiesc antisionist din Alexandria se ducea cu aceeași vehemență, iar agronomul era practic în continuare ignorat de către Federația Sionistă a lui Chaim Weizmann de la Londra. Atât de mult îl înfuria pe Aaronsohn lipsa de respect care i se

arăta din partea Londrei, încât la doar câteva zile după întâlnirea lui cu Lawrence i-a scris două lungi scrisori lui Weizmann, plângându-se de felul cum era tratat și, din nou, amenințând să desființeze NILI. Când a repetat această amenințare în fața lui Reginald Wingate, a dat imboldul unei noi depeșe pline de îngrijorare, trimisă la Foreign Office.

„Situația s-ar putea îmbunătăți eventual, dacă domnul Aaronsohn ar primi fără zăbavă sprijinul pe care l-a cerut“, îi scria Wingate ministrului de externe Balfour, în 20 august. „Un motiv suplimentar pentru a nu-l îndepărta, și care s-ar putea să vă intereseze, este faptul că autoritățile militare consideră că este important să poată folosi în continuare organizația creată de el în Palestina. Este în poziția să distrugă această organizație, iar în actuala lui stare de spirit, este foarte posibil să fie tentat de a proceda astfel, doar dacă nu i se fac unele concesii în privința opiniilor lui. În ce măsură neînțelegerea lui cu sioniștii din Anglia se datorează unor chestiuni de principiu sau, poate, unor susceptibilități rănite, eu n-aș putea spune.“[535]

La scurt timp după aceea, în timp ce se plimba cu bicicleta prin Cairo într-o seară, lui Aaronsohn i-a venit o nouă idee: dacă sioniștii britanici nu voiau să clarifice lucrurile cu el, atunci se va duce el în Marea Britanie și îi va forța să o facă. Când le-a prezentat acest plan colaboratorilor lui britanici, aceștia au acceptat imediat, răsuflând ușurați probabil la gândul de a lăsa o distanță cât mai mare între rețeaua NILI și fondatorul ei, care putea să o distrugă. În 13 septembrie, Aaronsohn a plecat din Egipt, îndreptându-se spre Marsilia.

Dar frământat de nenumăratele lui ranchiune, precum și de nevoia de a i se recunoaște meritele, se pare că savantului i-a scăpat din vedere că, de fapt, ceea ce făcea el acum era extrem de riscant pentru o persoană care conducea o rețea de spionaj clandestină. Părea să fi uitat, de asemenea, care era scenariul

de acoperire menit să îi ferească de pericole pe cei din familia lui, precum și pe ceilalți conspiratori din Palestina, și anume că, în evidențele autorităților otomane, el ar fi fost arestat de pe o navă care se îndrepta spre Statele Unite, pentru a fi apoi trimis într-un lagăr britanic de prizonieri. În realitate, numele lui Aaronsohn apăruse acum într-o serie de rapoarte oficiale care circulaseră între Cairo, Londra și Paris. Mai grav, atât prin legăturile lui cu funcționarii britanici din Cairo, cât și din cauza permanentei discordii cu Comitetul Evreiesc din Alexandria, un cerc tot mai mare de oameni din Egipt aveau cunoștință de existența NILI. Chiar dacă nimeni dintre ei nu ar urmări intenționat să facă rău rețelei de spioni, exista riscul ca, dintr-un moment în altul, știrea să ajungă la Berlin sau la Constantinopol.

Desigur, nici familia lui Aaron Aaronsohn nu contribuise la liniștirea apelor. În timpul exilului său la New York, fratele lui mai mic, Alex, scrisese despre fuga lui din Turcia într-un articol pentru revista *Atlantic Monthly*; în august 1917, articolul acela fusese transformat într-o carte, *Cu turcii în Palestina*, care se găsea acum în librăriile din Cairo. În coloniile de evrei din Palestina, nu mai exista nicio taină în privința existenței unei rețele de informații secrete, care opera din Athlit — iar călătoriile foarte vizibile ale lui Sarah Aaronsohn prin regiune îi făceau pe mulți să înțeleagă exact cine era în spatele acelei rețele. De fapt, în iulie o delegație de fruntași evrei palestinieni venise la Sarah ca să îi ceară să înceteze imediat „activitățile“ ei, un ultimatum pe care ea l-a respins furioasă.[536]

Dar, deși se presupunea că funcționarii britanici care aveau sarcina să se ocupe de rețeaua de spioni erau niște profesioniști în domeniu, lor le revenea totuși cea mai mare vină pentru situația la care se ajunsese. Nesăbuința de care dădeau dovadă era aproape criminală.[537] Ei fuseseră cei care veniseră cu ideea

de a folosi rețeaua NILI pentru a distribui atât materialele de propagandă britanice, cât și fondurile de ajutorare pentru refugiații evrei, și chiar dacă în final Aaronsohn respinsese prima propunere, cedase totuși în privința celei de-a doua. Drept urmare, când prima tranșă de ajutoare au ajuns pe țărm la Athlit, la mijlocul lui iulie, sub forma de monede de aur, agenții NILI nu mai erau doar exportatori de informații speciale, ci deveniseră acum importatori de aur de contrabandă, dublându-și riscul de a fi prinși. De-a dreptul uluitor era și faptul că, în repetate rânduri, britanicii nesocotiseră cea mai elementară regulă în coordonarea spionilor, care prevede ca între celulele operaționale să nu existe niciun fel de contact. Prin august 1917, mica flotă de nave de recunoaștere care operase inițial din Port Said se diminuase constant, ajungând să se reducă la un singur vas, *Managem*, care efectua acum toate misiunile. Din necesitate, așadar, însemna că *Managem* transporta acum agenți ai diverselor rețele de informații ale Marii Britanii în Palestina, în cadrul aceleași curse, ceea ce garanta practic că, dacă unul dintre spioni era prins sau dezerta, ajungea automat în poziția de a-i demasca pe toți ceilalți.

În ultimă instanță, toate acestea denotau același defect de caracter care, de la bun început, îi afectase negativ pe britanici în războiul lor contra turcilor, și care în cazul de față era vizibil și la familia Aaronsohn: trufia, disprețul față de inamic. Și exact așa cum se întâmplase de atâtea ori din 1914, cu toții aveau în curând să aibă motive să regrete acest lucru. În 13 septembrie, exact în ziua când Aaronsohn s-a îmbarcat spre Europa, autoritățile turce din Palestina au prins primul lor spion NILI.

Era o muncă de gestionar care pe Lawrence nu-l aranja deloc. Spre sfârșitul lui august, procesul de transformare a Aqabei dintr-un port de pescari, unde nu se întâmpla nimic, în

baza de pregătire a ofensivei Revoltei Arabe era destul de avansat, cu un șuvoi zilnic de vase britanice descărcând munți de provizii. Aceste vase aduceau, de asemenea, mii de luptători la Aqaba — recruți musulmani din Egipt, războinici arabi din vechea tabără a lui Faysal la Wejh —, unde li se alăturau noi detașamente de membri ai triburilor din munții aflați în apropiere. De când se întorsese de la Cairo în 17 august, Lawrence se ocupase zilnic de îndreptarea inevitabilelor gafe de logistică, în încercarea de a aduce o oarecare ordine în noua bază militară. Dar poate că asemenea îndeletniciri banale făceau să cadă un con de umbră asupra chestiunilor mai importante, din moment ce deja optimismul amețitor și planurile de acțiune rapidă apărute după cucerirea Aqabei în urmă cu șase săptămâni deveniseră de domeniul trecutului.

După cum era de prevăzut, țelul ambițios al generalului Allenby de a lansa o ofensivă în Palestina la mijlocul lunii septembrie fusese decalat, din cauza nenumăratelor întârzieri intervenite în reînzestrarea completă a armatei lui; tacticienii din Cairo vorbeau acum despre o dată de lansare a operațiunii cel mai devreme la sfârșitul lui octombrie. Ceea ce probabil era foarte bine și din perspectiva lui Lawrence, din moment ce, din păcate, nici arabii nu erau deloc pregătiți.

În același timp, Lawrence trăia pe pielea lui vechiul proverb care spune că succesul are mulți părinți. Din cauza apropierii de Cairo, Aqaba era năpăstuită acum de cel mai nociv dintre birocrați, consilierul, fiecare având ambiția să își arate valoarea venind cu propria-i listă de recomandări dubioase. La sfârșitul lui august, un ofițer de informații nou-sosit la fața locului, luat prin surprindere de lipsa de profesionalism în rândul trupelor arabe, a cerut insistent la Cairo să fie trimisă o brigadă imperială de cavalerie pe cămile, considerată o forță de elită a cavaleriei britanice. Lawrence a fost nevoit să-și rupă din

timpul consacrat altor îndatoriri, pentru a submina planul. „O singură gâlceavă între un soldat [din brigada de cavalerie pe cămile] și un arab“, îi scria el lui Clayton în 27 august, „sau vreun incident cu femeile beduinilor, ar declanșa ostilități generale“. Suficient de abil, încât să consimtă la alte puncte ridicate de ofițerul de informații, Lawrence încheia pe un ton blazat: „Nu cred că un raport al situației arabilor vă poate fi de mare folos decât dacă autorul lui poate vedea nemijlocit diferența dintre o răscoală națională și o campanie [militară]“.[538]

Ca o coincidență, când Clayton a primit această notă, se gândea deja să facă personal niște investigații pe teren. În data de 1 septembrie, a sosit la Aqaba de la Cairo, marcând prima lui vizită pe frontul războiului care îi consumase energiile timp de peste un an.

Ca de obicei, se părea că generalul avusese și niște motive ascunse în efectuarea acestei vizite. În urmă cu peste o lună, primise o scrisoare ciudată de la Mark Sykes, din Londra. Clayton nu considerase necesar să îi împărtășească lui Lawrence conținutul acestei scrisori în timpul recentei șederi a subalternului său la Cairo — cei doi se văzuseră zilnic la Biroul Arab în cea de-a doua săptămână din august —, însă din rațiuni știute doar de el, adusese înadins acea scrisoare la Aqaba.

Când Sykes se întorsese la Londra după sejurul lui din acea vară în Orientul Mijlociu, găsise un climat politic schimbat radical. Așa cum conducătorii Antantei aflau șocați și înspăimântați, discursul președintelui Woodrow Wilson despre a face ca „lumea să fie sigură pentru democrație“ fusese mai mult decât doar o retorică moralizatoare; prețul pentru intrarea americanilor în război trebuia să fie autodeterminarea pentru popoarele asuprite și anularea labirintului de pacte secrete dintre guverne — de fapt, începutul sfârșitului epocii

imperiale. Ca o dovadă a disperării care pusese stăpânire pe Marea Britanie și Franța — împreună, cele două puteri suferiseră aproximativ cinci milioane de pierderi de vieți omenești în cei trei ani de război — era felul cum diverși politicieni din ambele capitale, până atunci de o aviditate vorace, se înghesuiau acum să învețe straniul vocabular al „neanexării“ și „autonomiei“.

Puțini au fost mai abili la executarea acestei întoarceri de o sută optzeci de grade decât Mark Sykes. Cu o uluitoare viteză, politicianul s-a reinventat în postura demnitarului postimperial luminat, un campion al autodeterminării popoarelor. Cel mai bun demers în Orientul Mijlociu, susținea acum Sykes, era ca atât Marea Britanie, cât și Franța să renunțe la orice pretenții imperialiste, din moment ce era limpede că, așa cum îl informa el pe Gilbert Clayton în scrisoarea lui din 22 iulie, „colonialismul este o demență“.[539] În locul lui, Sykes vedea un fel de școală de perfecționare politică administrată de puterile occidentale, o perioadă în care rasele ignorante din Orientul Mijlociu ar putea primi o educație în materie de sisteme și valori apusene, ca apoi să fie trimise într-o veselie pe drumul lor. Și ca nu cumva o asemenea propunere să pară șocantă, venind din partea coautorului celui mai scandalos pact imperial din istoria modernă, Sykes avea o soluție practică; așa cum recomandase Cabinetului de Război la mijlocul lui iulie, de atunci înainte în loc de „Acordul Sykes-Picot“ se va folosi denumirea „Acordul anglo-francez-arab“.[540]

Dar nu toți erau impresionați de noua încarnare a lui Sykes. De-a lungul timpului, la nivelul conducerii Ministerului de Externe britanic se crease un consens din ce în ce mai amplu în privința faptului că Sykes-Picot fusese o mare greșeală, iar vina căzuse în mod firesc asupra coautorului, care fusese lăsat nesupravegheat; așa cum comenta George Curzon, membru al

Cabinetului de Război, „[Sykes] are impresia că modalitatea de a scăpa de suspiciuni este să recunoască întotdeauna pretențiile celeilalte părți și să renunțe, atunci când i se cere, la pretențiile noastre“.[541] Încrederea în Sykes a continuat să se erodeze din cauza controversei nestinse privind presupusul acord încheiat de el și Picot cu regele Hussein în mai, precum și din cauza rolului esențial pe care îl jucase în promovarea poveștii despre persecuțiile din Jaffa, în care mulți vedeau acum un complot de culise pentru a îndemna guvernul să susțină total tabăra sionistă. Situația a atins punctul critic la începutul lunii iulie, când Arthur Nicolson, ministrul adjunct al afacerilor externe, a încercat să aducă la lumină pentru Cabinetul de Război toate celelalte angajamente pe care guvernul le făcuse în Orientul Mijlociu în ultimii doi ani, precum și în ce măsură acestea ar putea să se alinieze cu promisiunile făcute regelui Hussein. Puțin lipsind să nu-l facă pe Sykes mincinos — „este un pic dificil să fim siguri că documentele din Departament reprezintă în totalitate ceea ce s-a petrecut de fapt“ —, Nicolson insista ca „Sir Mark Sykes să fie invitat să-și spună opinia, înainte ca lucrurile să meargă mai departe, întrucât el singur va fi în stare să declare categoric în ce măsură vreo eludare sau modificare a angajamentelor noastre față de Hussein ar putea indigna partea arabă“.[542]

În fața unor asemenea critici, Sykes, a adoptat atitudinea defensivă a omului jignit și nedreptățit. În mod ciudat, și-a canalizat reproșurile asupra unui anumit tânăr ofițer britanic, ca una dintre sursele neplăcerilor lui: căpitanul T. E. Lawrence. Într-o notă plină de autocompătimire, adresată secretarului lui Balfour, în 20 iulie, își prezenta cei doi ani de trudă în Orientul Mijlociu ca pe un exercițiu de sacrificiu de sine, tratat cu nerecunoștință. „Până acum munca a fost încununată de succese, însă a trebuit să fac față, așa cum știți, multor

dificultăți: prejudecățile trecutului atât la britanici, cât și la francezi, suspiciunile reciproce și susceptibilitățile unor mentalități învechite, politica antibritanică a lui Brémond, atitudinea antifranceză a lui Lawrence.“[543]

Dar poate că aceste reproșuri nu erau atât de ciudate, în fond. Doar câțiva oameni înțelegeau pe deplin toată trama de contradicții și jumătăți de adevăr pe care Sykes o urzise în Orientul Mijlociu, dar cei mai mulți dintre aceștia — bunăoară, Gilbert Clayton și Reginald Wingate — erau prea aserviți sistemului pentru a-l înfrunta vreodată cu adevărat; dacă lucrurile explodau până la urmă, ei aveau să bombănească în surdină și să caute modalități de a se fofila prin haosul general. Dar, pe urmă, mai era Lawrence, care nu făcea parte din tagma lor și care nu ar fi pregetat să-l facă de rușine pe Sykes, dacă i s-ar fi dat cuvântul — iar grație triumfului său la Aqaba, avea din ce în ce mai mult ocazia să ia cuvântul.

În plus, Lawrence avea acum capacitatea de a deteriora grav eșafodajul diplomatic pe care Sykes îl construise timp de doi ani. Așa imperfect cum era, acesta proteja interesele Marii Britanii în regiune, dând totodată câte puțin din ceva aproape tuturor celorlalți. Acum, prin alianța militară de facto a lui Lawrence cu Allenby, în combinație cu vechea lui determinare de a smulge Siria din mâinile Franței, dintr-odată micul căpitan urca de la stadiul de pacoste la acela de formidabilă amenințare. Probabil, în speranța de a neutraliza această amenințare, atât prin măguliri, cât și printr-o condescendență vag voalată, Sykes rezerva în acest scop o porțiune a scrisorii lui din 22 iulie, adresată lui Clayton. Era aceeași scrisoare pe care Clayton o aducea cu el la Aqaba ca să i-o arate lui Lawrence.

„Acțiunea lui Lawrence este splendidă și vreau să fie ridicat la rangul de cavaler“, scrisese Sykes, referindu-se la cucerirea Aqabei. „Spune-i că acum când a ajuns un mare om trebuie să

se comporte ca atare și să aibă vederi largi. Zece ani de tutelă a Antantei, și arabii vor fi o națiune. Completa independență [acum] înseamnă Persia, sărăcie și haos. Îndeamnă-l să reflecteze la asta, din moment ce are speranțe pentru poporul în numele căruia luptă.“[544]

În combinație cu tot ceea ce știa despre mașinațiile din trecut ale lui Sykes și venind atât de repede după înfruntarea lui cu Aaronsohn la Cairo, Lawrence nu a suportat tonul superior al scrisorii. Poate, i-a atins și o coardă sensibilă a eului său; chiar dacă nu ajunsese un „mare om“, Lawrence era acum cu siguranță un om sigur de sine și nu concepea să primească ordine de la un Mark Sykes. Într-o scrisoare caustică, pe șapte pagini, adresată politicianului, prezentată abil sub forma unei rugăminți de a fi îndrumat, Lawrence a analizat metodic fiecare din punctele argumentate de Sykes, înainte de a da în vileag enormele lor hibe: „Ce le-ai promis dumneata sioniștilor și care este programul lor? M-am văzut cu Aaronsohn la Cairo, și mi-a spus imediat că evreii intenționează să dobândească drepturi de proprietate asupra întregii Palestine, de la Gaza la Haifa, și să aibă practic autonomie acolo. Această achiziție de teritoriu urmează să se facă prin cumpărare corectă sau prin vânzări și exproprieri forțate?... Își propun evreii expulzarea completă a țărănimii arabe, sau transformarea lor într-o pătură de zilieri?“

Apoi, a trecut la chestiunea „ajutorului“ dat arabilor de către francezi pentru dezvoltarea Siriei, o minciună pe care Sykes încercase să i-o bage pe gât lui Hussein, în Jiddah. „Arabii pot să își ducă la bun sfârșit revolta fără ajutorul francezilor, și de aceea nu le convine să plătească un preț, doar ca să le fie reamintit în viitor... Șeriful va izbândi, cu condiția să aibă timpul necesar și ajutorul nostru în continuare, [și] va cuceri prin eforturile lui (nu vă arogați merite pentru catârii și

cartușele pe care noi i le furnizăm; mâinile și capetele sunt ale lui) acea sferă pe care noi am alocat-o «Siriei [noastre] independente» consiliate de străini, și va vrea să o păstreze fără consilieri străini impuși din afară. Așa cum își va lua această sferă a lui, va lua și părți din alte sfere nealocate cu adevărat unui stat arab [conform Sykes-Picot]. Dreptul lui asupra lor va fi destul de puternic — justificat prin cucerirea făcută cu locuitorii de-acolo — și ce vor putea să mai facă atunci cele două Puteri?“

Înainte de a încheia scrisoarea, Lawrence a adoptat un ton cumva mai conciliant, recunoscând că, ținând seama de aspectele practice ale politicii, „s-ar putea să trebuiască să ne vindem prietenii mici ca plată pentru prietenii noștri mari“, dar a subliniat că, spre deosebire de veșnicile enunțuri optimiste ale lui Sykes, „noi suntem de fapt într-o mare încurcătură. Spune-mi te rog care, în opinia dumitale, sunt măsurile reale prin care vom găsi o cale de ieșire?“[545]

Scrisoarea era, poate, cea mai virulentă condamnare scrisă vreodată despre acțiunile lui Sykes în Orientul Mijlociu, dar politicianul nu avea să vadă niciodată acele rânduri. În 7 septembrie, când Clayton se întorsese la Cairo după vizita lui la Aqaba, Lawrence a trimis scrisoarea prin biroul acestuia, pentru a fi expediată mai departe la Londra; citind însă conținutul, Clayton a fost de altă părere. După cum i-a explicat lui Lawrence într-o notă, nu voia să-i ofere lui Sykes vreun motiv care „să-l împingă la acțiune“, mai ales acum când Acordul Sykes-Picot, din ce în ce mai discreditat, urma să fie dat uitării. „[Acordul] este de fapt mort“, scria Clayton, „și dacă așteptăm cuminți, lucrul acesta va fi în curând înțeles de toți. Nu a fost niciodată un instrument prea ușor de folosit și acum aproape a devenit un monument lipsit de viață.“[546]

În această privință, Gilbert Clayton nu putea să se fi înșelat

mai mult, însă Lawrence nu era în poziția de a-l contrazice. Așa cum se mai întâmplase deja cu ei doi, când Clayton a trimis această notă, Lawrence pornise deja spre interiorul peninsulei și spre un nou atac contra turcilor.

*

William Yale a simțit prima oară că ceva nu era în regulă când, cazându-se la Savoy Hotel din Londra, în 7 septembrie, a observat nenumărate „dame zugrăvite“ circulând prin hol. Așa cum nota cu amărăciune în jurnalul său, în ziua următoare, se părea că acel vechi hotel, cândva grandios, devenise „practic vorbind o casă de randevu“.[547]

Dar puritanul Yale nu avea timp să reflecteze la atmosfera sordidă din jurul lui, fiindcă avea foarte multă treabă la Londra. Depeșa trimisă de Leland Harrison ambasadorului american s-a dovedit utilă, înlesnindu-i noului agent special intrarea la mulți dintre demnitarii britanici care se ocupau de problemele Orientului Apropiat. Cu prilejul acestor întâlniri, Yale a fost măgulit când a descoperit că raportul lui despre Siria fusese salutat drept unul dintre cele mai incisive documente provenite din acel colț vital al teritoriului inamic și că fusese distribuit și studiat la cele mai înalte niveluri ale ierarhiei militare și politice britanice; a fost bucuros să se poată întâlni cu specialiști de la diverse unități de informații speciale și, răspunzându-le la întrebări, să le furnizeze, în măsura posibilului, orice alte detalii suplimentare.

Relativ repede însă, Yale a renunțat la încercarea de a-și face o imagine cât mai cuprinzătoare despre situația din Orientul Mijlociu — din experiența lui în regiune, știa că orice noțiuni cu adevărat pertinente puteau fi obținute direct în Cairo — și și-a îndreptat atenția spre un aspect ciudat pe care îl remarcase: flirtul tot mai vizibil al guvernului britanic cu

comunitatea de evrei sioniști.

Curiozitatea i-a fost stârnită de o relatare ciudată, publicată în ziarele britanice, despre un chimist evreu nenumit care, se părea, oferise guvernului „anumite secrete“ legate de fabricarea explozivilor. „Acest chimist evreu“, scria Yale în jurnalul său, în 12 septembrie, „când a fost întrebat ce recompensă dorea, a răspuns că personal nu voia nimic, dar că el era evreu și că dorea ca, într-o viitoare Conferință de pace, Aliații să acorde o considerație specială chestiunii evreilor din Palestina.“[548] Potrivit articolului din ziar, guvernul britanic îi promisese în secret omului de știință să procedeze așa.

Chiar dacă Yale nu avea încă numele chimistului — era Chaim Weizmann, bineînțeles —, ceea ce l-a intrigat era faptul că guvernul nu încercase să dezmintă public sau să minimalizeze relatarea, ceea ce sugera pregnant că era adevărată. Pe parcursul următoarei săptămâni petrecute la Londra, noul agent de informații american a încercat să afle ce opinie aveau diverși oficiali despre tendințele politicii Marii Britanii în privința evreilor din Palestina, dar răspunsurile primite au fost contradictorii.

Poate unul dintre motivele acestei conjuncturi, a conchis Yale, venea din faptul că evreii britanici nu căzuseră de acord între ei ce aranjament doreau pentru viitor. Unii membri ai comunității sioniste pretindeau nici mai mult nici mai puțin decât un stat evreiesc în Palestina, alții cereau doar garanția unei creșteri a imigrației, în timp ce unii lideri antisioniști denunțau cu încrâncenare acel curent, pe care îl socoteau un nou instrument periculos de marginalizare a evreilor, o armă convenabilă pentru antisemiții dornici să pună sub semnul întrebării lealitatea evreilor față de statele în care se născuseră. Încercând să rezolve această controversă, lui Yale i se părea limpede că guvernul britanic avea în vedere o propunere în

legătură cu evreii și Palestina, dar că nu se stabilise deocamdată în ce va consta acea propunere.

După două săptămâni, Yale considera că aflase tot ce se putea la Londra și era nerăbdător să își continue călătoria spre Cairo. Întâi însă, își dorea foarte mult să discute la Paris cu un lider sionist, al cărui nume fusese menționat adesea în ultimele zile și care tocmai sosise în Franța, din Egipt: Aaron Aaronsohn.

Există un mit nepieritor despre bătălia pentru Arabia: fantezia „războiului curat“, a războinicilor arabi, deșteptându-se la strigătul de libertate, după veacuri de subjugare zdrobitoare; imaginea fabuloasă a acelor războinici năpustindu-se vitejește la atac, de pe dunele lor de nisip, pentru a tăbărî asupra cruzilor lor asupritori, sortiți pieirii.

În ciuda acuzațiilor lansate de detractorii săi, T. E. Lawrence a avut un rol minor în făurirea acestui mit. Mai degrabă, legenda a izvorât din nevoia resimțită de lumea postbelică, zdruncinată de ororile conflagrației, de a descoperi măcar o undă de grandoare într-un război prin excelență grotesc. Nu se găseau motive de inspirație în ceea ce fusese frontul de vest, unde mii și mii de oameni pieriseră spulberați, pur și simplu, de artilerie, sau fuseseră îngropați pe veci sub noroiul frontului. Prin contrast, Arabia sugera în mintea oamenilor imagini cu războinici înveșmântați în robele lor tradiționale, cămile mânate în goană la atac, stindarde fluturând în vânt, o tentă de spectaculos medieval printre măcelurile infame. Acele imagini și nevoia pentru ele au pălit sub povara unui al Doilea Război Mondial, și mai oribil chiar, dar apoi, în 1962, filmul lui David Lean le-a reînviat pentru o nouă generație.

Marea contribuție a lui Lawrence la literatura despre război se explică prin faptul că, în ciuda pledoariei lui fățișe pentru cauza arabilor, fidelitatea față de adevăr l-a constrâns să încerce să transmită ceea ce se întâmplase de fapt. Așa cum

menționează clar în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, în timp ce mulți arabi au intrat în luptă din dorința sinceră de a scăpa de turci, sinceritatea le-a fost „ajutată“ pe parcurs de aurul englezilor și de perspectiva prăzilor bogate. Pe câmpul de luptă, dușmanii rebelilor nu erau doar turcii, ci și alți arabi, războinici din triburi care nu apucaseră nimic din aurul englezilor sau înhățaseră aurul turcilor, clanuri cu care aveau vechi răfuieli de familie sau care erau aventurieri pe cont propriu, în căutare de jafuri și prădăciuni.

Nici câmpul de luptă nu semăna prea mult cu scenele din imaginația populară. În loc de dune de nisip pe mari întinderi pitorești, asociate adesea cu acea regiune, o bună parte din deșerturile existente în Arabia și Siria constau din șesuri anoste cu pietriș și munți stâncoși golași, semănând în multe privințe cu unele zone mai puțin pitorești din Utah sau Arizona. Străbătând aceste terenuri, Lawrence și asociații lui arabi, supraviețuiau mâncând carne de oaie, carne de cămilă și pâine în vremurile bune, sau făină simplă în momentele mai puțin bune. Și ca aceste alimente să alunece mai ușor pe gât, beau apă din izvoare sălcii sau iazuri acoperite cu alge, ori din puțuri infestate de turci cu hoituri de animale în putrefacție. Când, în văpaia dogoritoare a amiezii, încercau să se adăpostească undeva la umbră, dădeau peste un alt fenomen straniu și crunt, specific deșerturilor din toată lumea: roiurile imense de muște negre care ciupesc.

Dar dintre toate componentele acestui mit, poate cea mai eronată era ideea de „război curat“. În acel peisaj extrem de dur, cei grav răniți, în ambele tabere, erau abandonați în ghearele unei morți sigure, iar cei norocoși erau lichidați cu un glonț în cap. Subzistând din resturile azvârlite de cei care îi capturaseră, prizonierii mureau pe capete, de sete și foame — când cuceritorii se sinchiseau să mai ia și prizonieri. Și, spre

deosebire de zonele morții clar delimitate pe frontul de vest, pe câmpul de luptă de aici combatanți și civili erau amestecați, iar cei complet nevinovați riscau să se trezească subit atacați de gloanțe și pumnale.

Era după-amiaza devreme, în 19 septembrie, când trenul cu zece vagoane a apărut din curbă, venind din sud. Lawrence a așteptat ca a doua locomotivă a trenului să intre pe scurtul pod de cale ferată, iar în acel moment a detonat cele peste douăzeci de kilograme de dinamită din bomba pe care o avea pregătită. Instantaneu, un panaș imens de fum negru a țâșnit la treizeci de metri în aer și s-a răsfirat de o parte și de cealaltă pe o distanță cel puțin la fel de mare. Când zgomotul exploziei și scrâșnetul metalului sfârtecat s-au stins complet, s-a așternut o scurtă, dar ireală liniște. Apoi, omorurile s-au dezlănțuit cu adevărat.

Pentru a completa capacitatea de luptă a războinicilor arabi pe care intenționa să-i recruteze pe parcurs, Lawrence adusese de la Aqaba doi colegi ofițeri occidentali — un englez poreclit „Stokes“, de la mortierul de tranșee Stokes pe care îl căra cu el, și un australian poreclit „Lewis“, de la cele două mitraliere Lewis pe care le avea în grijă —, iar aceștia se instalaseră înainte de atac, împreună cu armele lor, pe o ieșitură stâncoasă la doar trei sute de metri de pod. Când fumul s-a mai limpezit, s-a putut vedea că doar locomotivele trenului și primul vagon căzuseră în canalul de sub podul prăbușit, celelalte șapte vagoane rămânând în picioare și imobile pe șine. Șiruri întregi de soldați turci ședeau pe acoperișul acestor vagoane, iar acum erau secerați de mitralierele Lewis, „spulberați de deasupra ca niște baloturi de bumbac“.[549]

Începând să-și revină după primul șoc, câțiva turci s-au îngrămădit să se adăpostească în canalul de sub pod. Primul proiectil de mortier pe care Stokes l-a țintit spre ei a avut o rază

prea largă. După ce a reglat curbura traiectoriei, al doilea obuz a nimerit direct în ei. Măcelul provocat acolo, nota Lawrence în raportul său oficial, a băgat panica în supraviețuitori, care au rupt-o la fugă „spre un teren accidentat, la vreo 200 metri NE de linie. Până să ajungă acolo, mitralierele Lewis i-au omorât pe toți, în afară de vreo douăzeci“.[550]

Când rezistența turcilor s-a prăbușit rapid, luptătorii arabi — nu mai mulți de vreo sută la număr — au dat năvală ca să înceapă jefuirile. Vrând să verifice avariile suferite de locomotive, Lawrence a coborât în grabă de pe înălțimea unde stătuse, alăturându-se lor.

Când a ajuns la tren, a descoperit că, pe lângă soldați, în câteva vagoane erau civili. Unii dintre ei erau membri ai familiilor ofițerilor turci care se întorceau la Damasc, alții simpli refugiați. „Într-o parte, stăteau vreo treizeci sau patruzeci de femei isterice“, povestea Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „fără văl, smulgându-și hainele și părul, țipând ca apucatele. Arabii, fără să le bage în seamă, au continuat să le distrugă lucrurile din bagaje, prădând totul pe săturate.“ Zărindu-l pe Lawrence, femeile au tăbărât pe el, cerându-i îndurare. Curând, au venit și soții lor, care „m-au prins de picioare, terorizați și speriați de moarte. A vedea un turc atât de înfrânt și distrus era un spectacol urât; i-am zvârlit la o parte, cât am putut mai bine cu tălpile goale, și până la urmă am reușit să mă eliberez“[551].

Îndreptându-se spre locomotive, Lawrence a verificat și vagonul care se răsturnase în râpă. A constatat că era un vagon spitalicesc, unde răniții și bolnavii întinși pe tărgi pentru durata călătoriei, zăceau acum claie peste grămadă și plini de sânge, în partea de jos a vagonului înclinat. „Unul dintre cei încă în viață a strigat în delir cuvântul «tifos». Așa că am închis bine ușa la loc și i-am lăsat acolo, singuri.“

Nu s-a arătat cu mult mai înțelegător nici față de un grup de consilieri militari austrieci care fuseseră în tren și „care mi-au cerut îndurare, vorbind încet în turcă“. Dornic să termine munca de demolare, Lawrence i-a lăsat în paza unor arabi; peste câteva momente, austriecii au fost uciși, „toți în afară de doi sau trei“, din cauza unei altercații.

În raportul său oficial despre luptele care au avut loc la sud de Mudowarra, Lawrence estima numărul turcilor morți la aproximativ șaptezeci, cu prețul vieții unui singur luptător arab. Se lamenta că, în haosul general, fusese nevoit să expedieze cam de mântuială distrugerea primei locomotive a trenului și se temea, de aceea, că ar mai putea fi reparată. „Condițiile nu erau propice pentru a lucra temeinic.“[552] Nu pomenea de civili morți în raportul său, deși ținând seama de rafalele de gloanțe care ciuruiseră trenul neblindat în primele minute ale luptei, numărul lor a fost pesemne considerabil. Tot la fel, nu explica în niciun fel discrepanța dintre cei nouăzeci de soldați turci luați prizonieri și cei numai șaizeci și opt cu care au ajuns în final la Aqaba.

În cazul celor care au trăit experiența unor lupte pe viață și pe moarte, persistă două tipuri de reacții mereu conflictuale: groaza față de aspectul lor macabru, exaltarea față de extraordinara înflăcărare a lor. A împăca aceste reacții contradictorii este, probabil, mai dificil pentru un soldat decât pentru un civil, dată fiind doza de fanfaronadă care există în militărie, dar totodată soldatul poate fi mai sincer în privința sentimentelor lui complexe — în măsura în care acea sinceritate este totuși posibilă — decât un necombatant.

Când s-a întors la Aqaba, de la Mudowarra, Lawrence i-a scris unui coleg militar, Walter Stirling. În scrisoare, i-a povestit cu detalii nostime atacul trenului, remarcând „frumusețea de lovituri“ trase de mortierul Stokes, care omorâseră pe loc

doisprezece turci, și cum prada lui constase dintr-un „superb covor de rugăciune roșu Baluch“. Apoi, continua: „Sper că ți-ai putut da seama cât de amuzant este. Singura neplăcere este că asuzi din greu ca să-i pui pe arabi la treabă și, pe urmă, trebuie să faci față haosului, atâta timp cât îi ține elanul. Este un spectacol de amatori, cu un montaj *à la* Buffalo Bill, iar singurii oameni care îl interpretează bine sunt beduinii“.[553]

În ziua precedentă, 24 septembrie, Lawrence, într-o stare de spirit complet diferită, îi scrisese vechiului său prieten Edward Leeds, de la Muzeul Ashmolean din Oxford: „Sper ca, atunci când coșmarul se va sfârși, să mă trezesc și să reîncep să trăiesc. A ucide și a ucide turci este oribil. Când dai buzna la final și îi găsești presărați în bucățele peste tot, mulți dintre ei încă vii, și când știi că ai făcut la fel cu sute [de turci] înaintea lor, și că trebuie să mai faci cu alte sute la fel dacă vei putea“.[554]

Lawrence părea să sufere deja de această diviziune a psihicului, care avea să se agraveze pe viitor.

---

[501] Lawrence, *Twenty-Seven Articles*, august 1917; PRO-FO 882/7, f. 93–97.

[502] Clayton către directorul Serviciului de informații al armatei britanice (Londra), 11 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 18–23.

[503] Relatarea lui Lawrence despre întoarcerea la Cairo și prima lui întâlnire cu Allenby se găsește în *Seven Pillars*, Cartea 4, Capitolele 55 și 56, pp. 317–22.

[504] Wingate către Robertson, 14 iulie 1917; PRO-WO 374/41077.

[505] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 422.

[506] Lawrence către Clayton, 10 iulie 1917; PRO-FO 882/16, f. 249.

[507] Allenby către Robertson, 16 iulie 1917; PRO-WO 158/634, f. 4A.

[508] Allenby către Robertson, 19 iulie 1917; PRO-WO 158/634, f.10A.

[509] Lawrence, *Twenty-Seven Articles*, august 1917; PRO-FO 882/7, f. 93–97.

[510] Aaronsohn, *Diary*, 1 iulie 1917; ZY.

[511] Ibid., 2 iulie 1917.

[512] Sykes către Graham, 5 mai 1917; MSP-41a.

[513] Clayton către Sykes, 22 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 156.

[514] Cecil către Hardinge, 13 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 145.

[515] Cecil către Hardinge, 13 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 146–48.

[516] Aaronsohn, *Diary*, 17 iulie 1917; ZY.

[517] Wingate către Graham, 23 iulie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 55.

[518] Așa cum Clayton îi scria lui Sykes, după ce discutase cu Lawrence în Cairo, „numele lui Faysal este de luat în calcul... Deja este acceptat în practic toate provinciile [siriene] prin care Lawrence a trecut“. Clayton, 22 iulie 1917; PRO-FO 882/16, f. 145.

[519] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 323.

[520] Wilson către Clayton, 29 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 48.

[521] Newcombe s-a plictisit repede de îndatoririle lui din spatele frontului și a fost transferat înapoi la Cairo. A fost capturat de turci la începutul lui noiembrie 1917, în timpul ofensivei Forței Expediționare Egiptene în sudul Palestinei.

[522] Lawrence, „Report on meeting King Hussein“, 30 iulie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 372–73.

[523] Macindoe pentru Clayton către directorul Serviciului de informații al armatei, 28 iulie 1917; PRO-WO 141/668, p. 5.

[524] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 326.

[525] Wilson către Biroul Arab (Cairo), 6 august 1917; PRO-WO 158/634, f. 25A.

[526] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 327.

[527] Yale, „Palestine-Syrian Situation“, cu addendum, 10 iulie 1917; PRO-FO 371/3050.

[528] Foreign Office către Spring-Rice, 25 iulie 1917; PRO-FO 371/3057.

[529] Yardley, *American Black Chamber*, p. 172.

[530] Departamentul de Stat, „History of the Bureau of Diplomatic Security of the United States Department of State“, 2011. www.state.gov/documents/oranizations/176705.pdf.

[531] Harrison către Gunther (Ambasada SUA, Londra), 30 august 1917; NARA RG59, Cutie 1047.

[532] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, pp. 10–11.

[533] Aaronsohn, „The Jewish Colonies“, *Arab Bulletin* no. 64 (27 septembrie 1917): 389–91.

[534] Aaronsohn, *Diary*, 12 august 1917; ZY.

[535] Wingate către Balfour, 20 august 1917; PRO-FO 371/3053, f. 384.

[536] Engle, *The NILI Spies*, pp. 152–54.

[537] Atitudinea nesăbuită manifestată de britanici față de siguranța rețelelor lor de informare a fost amplu reflectată în *Hard Lying*, memoriile căpitanului vasului *Managem*, Lewen Weldon. Așa cum Weldon nota la p. 195: „Am avut, pe ansamblu, un noroc extraordinar cu «agenții» noștri. Nu cred că mai mulți de șapte au fost, de fapt, capturați. Șase dintre aceștia au fost spânzurați, iar unuia i s-a tăiat capul“.

[538] Lawrence către Clayton, 27 august 1917; PRO-FO 882/7, f. 88–92.

[539] Sykes către Clayton, 22 iulie 1917; MSP-69.

[540] Memoriul lui Sykes, „On Mr. Nicholson's [*sic*] Note Regarding Our Commitments“, 18 iulie 1917; MSP-66.

[541] Curzon către Hardinge, 23 august 1917; PRO-FO 371/3044, f. 299.

[542] Rezumat întocmit de Nicolson pentru Balfour, 11 iulie 1917; PRO-FO 371/3044, f. 286–93.

[543] Sykes către Drummond, 20 iulie 1917; MSP-68.

[544] Sykes către Clayton, 22 iulie 1917; MSP-69.

[545] Lawrence către Sykes, 7 septembrie 1917; SADD Clayton Papers, 693/11/3–8.

[546] Clayton către Lawrence, 20 septembrie 1917; SADD Clayton Papers, 693/11/9–12.

[547] Yale, *Diary*, 8 septembrie 1917; YU Cutie 2, Fișier 2.

[548] Ibid., 12 septembrie 1917; YU Cutie 2, Fișier 2.

[549] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 367.

[550] Lawrence către Clayton, 23 septembrie 1917; PRO-FO 882/4, f. 71.

[551] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 369.

[552] Lawrence către Clayton, 23 septembrie 1917; PRO-FO 882/4, f. 71.

[553] Lawrence către Stirling, 25 septembrie 1917; UT, Fișier 6, Dosar 7.

[554] Lawrence către Leeds, 24 septembrie 1917, în Garnett, *The Letters of T. E, Lawrence*, p. 238.

15

În flăcări

Sper doar și mă rog ca TEL să vină teafăr înapoi. Este dezlănțuit și de neoprit împotriva lor în acest moment. Dacă izbândește, va fi o V[ictoria] C[ross] — dacă nu — în fine, nici nu vreau să mă gândesc![555]

David Hogarth către soția lui, 11 noiembrie 1917

Se mai întâlniseră de câteva ori înainte în Palestina. Pe atunci, Aaron Aaronsohn fusese un savant eminent, un pionier în domeniul agronomiei, iar William Yale — reprezentantul regional al Standard Oil Company din New York. Acum, la sfârșitul lui septembrie 1917, amândoi își îmbogățiseră considerabil palmaresul, Aaronsohn fiind un lider al mișcări sioniste internaționale, iar Yale un agent special al Departamentului de Stat al SUA. Dar ceea ce Yale nu știa despre Aaron Aaronsohn — cel puțin nu încă — era că acesta era, de asemenea, creierul din spatele uneia dintre cele mai extinse rețele de spionaj din Orientul Mijlociu. Iar ceea ce Aaronsohn nu știa despre William Yale era că, lăsând la o parte titulara vagă a slujbei lui, și el era, de fapt, un spion. Așa cum era de așteptat, toate aceste aspecte au conferit întâlnirii lor din Paris, în 25 septembrie, o anumită tentă de circumspecție.

De când sosise în capitala Franței în urmă cu patru zile,

Aaronsohn încercase să se lămurească oarecum care era situația cu cauza sionistă acolo, înainte de a-și continua drumul la Londra. În acest scop, se dusese întâi la vechiul lui binefăcător, baronul Edmond de Rothschild, despre care știa că, din culise, juca un rol-cheie în discuțiile care aveau loc cu guvernul francez și britanic. Întâlnirea îl dezamăgise însă.

„A ascultat foarte interesat tot timpul cât i-am vorbit“, avea să-l informeze Aaronsohn pe fratele său Alex, într-o scrisoare, „și mi-a pus întrebări la care am răspuns, dar nu m-a lăsat să abordez anumite subiecte, nu voia să discute despre ele, astfel încât mi-a fost imposibil să aflu de la el ceea ce doream să știu... Consideră, la fel ca noi, că dacă Marea Britanie ar guverna peste pământul nostru, noi am putea obține lucruri măreațe, însă cum nimic cert nu se știe [deocamdată], nu își poate permite să vorbească.“[556]

Avusese mult mai mult noroc când Mark Sykes apăruse în oraș. Cei doi au avut o lungă întrevedere în 23 septembrie, urmată de o alta, a doua zi dimineață. „Mi-a povestit totul“, îi relata Aaronsohn fratelui său, „și mi-a arătat câți dușmani avem. Majoritatea opozanților [sunt] din rândul poporului nostru, iar lucrul acesta este periculos pentru organizația noastră.“

În mod evident, unul dintre motivele pentru care Sykes îl căutase pe Aaronsohn la Paris era acela de a-l potoli. În Marea Britanie, Cabinetul de Război relua din nou dezbaterea privind un eventual sprijin pentru o patrie a evreilor în Palestina, iar în aceste momente era vital ca sioniștii de frunte să vorbească într-un glas. Lucrul acesta însemna să se pună capăt fricțiunilor existente între Aaronsohn și Federația Sionistă Engleză condusă de Chaim Weizmann; așa cum i-a explicat Sykes, scrisorile furioase pe care Aaronsohn i le trimisese lui Weizmann la mijlocul lui septembrie fuseseră pentru acesta „ca un ghimpe“

în ochi.

Ceea ce lui Aaronsohn îi convenea de minune. Așa cum îi povestea cu trufie fratelui său, „Mark Sykes mă imploră să mă împac cu ei și vrea să-i promit că nu o să mă cert. Zice că trebuie să ascult de Weizmann și de Sokolow. Eu i-am spus că nu mă duc la Londra ca să mă cert, ci doar ca să le spun greșelile lor și să le arăt calea de a proceda cum trebuie. Dacă vor accepta, toate bune și frumoase; dacă nu, eu voi merge pe drumul meu“.

E posibil ca William Yale să fi înțeles câte ceva despre această ruptură din tabăra sionistă în timpul discuțiilor lui la Londra, dar cel mai probabil doar sub forma unui zgomot de fundal al luptei fățișe dintre sioniștii și antisioniștii britanici, și dintre taberele rivale din cadrul guvernului britanic. Căutându-l pe Aaronsohn la Paris, Yale spera să se lămurească asupra acestor chestiuni, dar până la urmă nu a aflat nimic. Așa cum nota în jurnalul său în acea seară — și cum avea să îi raporteze în cele din urmă lui Leland Harrison la Washington —, Aaronsohn „nu dorește să obțină o autonomie a evreilor sau un stat al evreilor în acest moment, spunând că nimic nu ar putea fi mai dăunător sioniștilor, decât asta. [Mai degrabă], vrea să obțină un control guvernamental englez, american sau internațional în Palestina“.[557] Mai mult chiar, raporta Yale, după ce își vedea de treburi la Londra, Aaronsohn intenționa să meargă în continuare în Statele Unite, unde avea relații printre diverși evrei americani influenți, pe care voia să-i convingă de valabilitatea ideilor lui. Destul de ciudat în toată această chestiune era faptul că, în timp ce fusese la Londra, Yale se întâlnise cu unul dintre cei mai apropiați adepți ai lui Aaronsohn, un om de afaceri pe nume Jack Mosseri. Lăudându-l pe Aaronsohn pentru viziunea lucidă asupra lucrurilor, Mosseri pleda însă pentru instituirea propriu-zisă a unui guvern

evreiesc în Palestina și adoptarea ebraicei ca limbă oficială. După întâlnirile avute la Paris, Yale a plecat la Cairo, fiind negreșit și mai derutat decât înainte, în privința chestiunii sioniste.

Dar la plecare a mai luat ceva cu el. Ori fiindcă nu luase în considerare responsabilitățile de serviciu ale lui Yale, ori fiindcă era din fire mai credul, cert este că Aaronsohn îi încredințase americanului o scrisoarea pentru fratele său Alex, care se întorsese acum la Cairo. În afară de rudimentara precauție de a fi scrisă în ebraică, scrisoarea nu era nicidecum cifrată în vreun fel, iar textul mesajului, atât de imprudent trimis, relata în detaliu întâlnirile lui Aaronsohn, cu Edmond de Rothschild și Mark Sykes, și prezenta tot ce aflase el despre stadiul curent al negocierilor dintre britanici și sioniști la Londra.

Șeful spionilor mai adăugase și alte lucruri în scrisoare. Pe lângă o listă cu numele „prietenilor noștri“ din ierarhia militară britanică de la Cairo, care trebuiau ținuți la curent cu ultimele evoluții, Aaronsohn îl instruia pe fratele lui mai mic să îl pună sub supraveghere pe Georges-Picot, reprezentantul politic al Franței la Cairo, care era în drum spre Egipt. „Pascal“, scria el, referindu-se la asistentul lui principal din Cairo, „îți va spune cum putem să îl urmărim.“[558] Aaronsohn îi dăduse chiar și câteva sfaturi fratelui său în privința lui William Yale: „Împrietenește-te cât poți cu el și urmărește-l, fiindcă vei putea obține informații de la el care ne sunt necesare, în special despre ceea ce se întâmplă în Egipt“.

Toate astea puteau fi extrem de interesante atât pentru Yale, cât și pentru agenția pe care o reprezenta acum. Deși guvernul american luase cunoștință de deliberările Marii Britanii în chestiunea unei patrii a evreilor, nimeni de la președintele Wilson în jos nu știa de divergențele pe care subiectul le crease

acolo — și cu atât mai puțin despre rolul jucat din culise de Mark Sykes. Chiar dacă dăduse dovadă de o neglijență șocantă înmânându-i un asemenea document lui William Yale, Aaron Aaronsohn a avut până la urmă noroc. Ca agent de informații, Yale intenționa, firește, să deschidă și să traducă scrisoarea înainte de a i-o da lui Alex Aaronsohn, însă, novice în jocul spionajului, nu și-a dat seama probabil că aceste chestiuni au o vulnerabilitate temporală. Până putea el să obțină traducerea scrisorii lui Aaronsohn și să o trimită Departamentului de Stat, se făcea deja mijlocul lui decembrie. Iar până atunci, cea mai mare parte a informațiilor explozive, care fuseseră în posesia lui timp de aproape trei luni, deveneau desuete.

În condițiile în care avionul era încă o raritate în Orientul Mijlociu în 1917, cel care a fost trimis pentru a-l lua pe maiorul Lawrence de la Aqaba în dimineața de 12 octombrie era un indiciu al importanței cu care era tratată misiunea lui. Un alt indiciu era identitatea celor care îl așteptau la cartierul general de campanie al armatei lângă El Arish: generalii Allenby și Clayton, precum și fostul mentor al lui Lawrence de la Oxford, David Hogarth, acum șeful titular al Biroului Arab. Nici nu a apucat să coboare bine din avion, după zborul de nouăzeci de minute — în 1917, viteza de croazieră a unui aparat de zbor depășea cu puțin o sută șaizeci de kilometri la oră —, când Lawrence a și aflat de ce fusese convocat.

Într-un final, fusese stabilită o dată pentru ofensiva lui Allenby contra frontului turcesc: 28 octombrie, altfel spus un pic mai mult de două săptămâni până atunci. Operațiunea avea să îmbrace o formă complet diferită de cele două încercări eșuate ale lui Archibald Murray. În speranța de a-i convinge pe turci că lucrurile nu stăteau așa, britanicii urmau să efectueze un bombardament preliminar de trei zile în Gaza — clasicul preludiu la un asalt frontal în Primul Război Mondial —, ca apoi

să atace orașul Beersheba, mult mai slab apărat, la circa cincizeci de kilometri spre est. Odată ce cucereau Beersheba și luau în stăpânire puțurile de apă vitale de aici, britanicii urmau să continue spre nord și vest, tăind liniile de aprovizionare din Gaza spre interiorul Palestinei. Dacă totul mergea conform planului, armata turcă fortificată în Gaza avea ori să se predea, ori să se vadă nevoită să se retragă, pentru a nu ajunge în imposibilitatea de a se mai mișca. Întrebarea pentru Lawrence era cum ar putea rebelii arabi să contribuie la acest imens efort de luptă.

Nu era ușor de răspuns la o asemenea întrebare, din cauză că ingeniozitatea planului cu Beersheba deriva din însăși simplitatea lui. Într-un colț de lume unde accesul la apă era cel dintâi considerent tactic al unui general, unul dintre principalele motive ale asalturilor frontale neinspirate ale lui Murray în Gaza fusese necesitatea de a-și duce rapid armata la sursele de apă care se aflau în spatele liniilor turcești. Desigur, acest imperativ făcuse de asemenea ca eforturile lui Murray să fie un pariu de genul totul ori nimic — nu lâncezești pe un câmp de luptă din deșert în speranța că lucrurile se vor schimba în bine —, pe care el l-a pierdut. Prin contrast, odată câștigat controlul asupra puțurilor de apă din Beersheba, armata lui Allenby își putea permite luxul de a înainta spre Gaza într-un ritm metodic; planurile operaționale necesitau o ofensivă lungită timp de cel puțin o săptămână. Dezavantajul — și aici intervenea aspectul simplității — era că această metodă ponderată de înaintare a britanicilor le dădea turcilor răgazul de a se regrupa. Allenby spera evident la mai mult, însă după toate probabilitățile o ofensivă reușită însemna să câștige un punct de sprijin în sud-vestul Palestinei, și nimic altceva; nu o năvală în sus de-a lungul coastei, nu un asalt năprasnic spre Ierusalim.

În consecință, era foarte dificil de stabilit ce rol puteau să joace arabii. În cazul în care contribuția lor era să închidă complet linia de aprovizionare a turcilor înspre Palestina, locul logic unde ei ar fi trebuit să lovească era nodul de cale ferată din orașul Deraa, în centrul Siriei; de acolo, un tronson de linie ferată se ramifica spre vest, din Calea Ferată Hejaz, și servea drept linie vitală principală a turcilor înspre și dinspre zona frontului. Mai mult, din incursiunile lui de culegere de informații pe cuprinsul Siriei, Lawrence știa că existau mii de membri de triburi în regiunea Deraa, dispuși să se alăture revoltei. Pe de altă parte, orice operațiune pe scară largă la Deraa ar însemna să conducă la măcelărirea triburilor, dacă armata britanică nu reușea să înainteze mai departe decât punctul ei de sprijin, aflat la aproximativ două sute de kilometri în sud-vest, în Palestina.

Nici rebelii arabi adunați în număr mare la Aqaba nu puteau face mare lucru. Sincer vorbind — deși probabil nu a dat dovadă de prea mare francheț cu superiorii săi de la El Arish în această privință —, situația acolo era dezastruoasă. De peste două luni, forțele strânse în Aqaba așteptaseră să afle când armata britanică avea să atace totuși în sudul Palestinei, ceea ce ar fi fost semnalul, pentru propria lor incursiune în inima Siriei, iar această așteptare dusese la un coșmar logistic, care se agravase într-un ritm uluitor. Cu mii de războinici pierzând vremea prin port, fusese nevoie să se aducă o cantitate din ce în ce mai mare de provizii din Egipt, pentru a-i înzestra și a-i hrăni — precum și tot mai mult aur britanic pentru a-i plăti —, ceea ce în timp atrăsese și mai mulți recruți. Situația se înrăutățise atât de mult, încât la începutul lui octombrie, navele de transport ajunseseră să aducă furaje din Egipt pentru a hrăni cămilele și caii, întrucât pe colinele din jurul Aqabei nu mai rămăsese nimic de păscut. Și, ca și cum

atmosfera nu ar fi fost suficient de lugubră, o recentă epidemie de holeră făcuse să încremenească acum întregul sistem de aprovizionare, din cauza măsurilor de carantină introduse.

Dar, probabil, și mai nociv era efectul pe care această existență pasivă îl avea asupra moralului celor din Aqaba, întrucât rebelii începeau să fie tot mai abătuți. Și la nimeni lucrul acesta nu era mai evident decât la Faysal. Pe măsură ce înaintarea lor spre nord se tot amâna, Faysal era din ce în ce mai deprimat, având senzația că șansa de a obține Siria pentru cauza arabă se irosea. În momentele lui de mare amărăciune, Faysal ajunsese chiar să îi acuze pe britanici pentru impunerea deliberată a acestei stări de inactivitate, ca o manevră de a le da francezilor Siria, și dacă maiorul Joyce, stresat de întreaga situație, era cel care îndura toate lamentațiile lui Faysal, Lawrence, la rândul lui, trebuise frecvent să își exercite influența liniștitoare în întâlnirile lui cu emirul.[559] Pentru a păstra impresia că se făceau *unele* progrese și, poate, de asemenea, pentru a evada măcar temporar din atmosfera de marasm a orașului, Lawrence își continuase raidurile peste munți — tocmai se întorsese de la un alt atac asupra unui tren, când fusese convocat la El Arish —, dar toate acțiunile acestea păreau neînsemnate, în comparație cu viziunea grandioasă pe care el o prezentase la Cairo în urmă cu trei luni.

Totuși, din rațiuni politice — și, poate, totodată personale —, Lawrence considera că era vital ca arabii să contribuie în vreun fel la ofensiva viitoare. Și astfel în El Arish a venit cu un nou plan.

Dacă nu printr-un atac lansat chiar la Deraa, exista oricum un alt loc unde linia ferată care ducea în Palestina putea, teoretic, să fie retezată. Locul acela se afla la circa douăzeci și cinci de kilometri la vest de Deraa, unde șina de tren trecea peste o serie de poduri înalte prin defileul stâncos Yarmuk;

dacă măcar unul dintre acele poduri putea fi distrus, efectul ar fi același. Un avantaj în plus al unei asemenea operațiuni era faptul că putea fi efectuată conform tipicului unui atac de tren „convențional“, adică o misiune de genul „lovește-și-fugi“, cu o unitate armată arabă mică și extrem de mobilă.

Dar cu asta similaritățile încetau. Defileul Yarmuk se afla la peste trei sute douăzeci de kilometri de Aqaba și, prin comparație, într-o regiune dens populată. Într-o asemenea misiune, orice unitate armată venind din Aqaba ar trebui să străbată un teritoriu străin, unde exista la tot pasul riscul de a da peste vreo patrulă a armatei turce sau peste triburi locale aliate cu turcii. Aceste primejdii s-ar înmulți, de fapt, dacă misiunea lor ar reuși. Încercând să fugă după lansarea atacului, atacatorii s-ar trezi complet pe cont propriu într-un loc suficient de îndepărtat, încât să nu le poată veni în ajutor nici britanicii și nici camarazii lor din forțele rebele.

Dar acestor îngrijorări, Lawrence le aducea o corecție: el, personal, va conduce această misiune. Exact cum procedase pentru cucerirea Aqabei, va porni la atac cu un detașament mic, oameni aleși pe sprânceană, abili și discreți încât să nu poată fi detectați, și va recruta alți luptători, în funcție de necesități, pe parcurs. După operațiune, recruții locali puteau să se întoarcă pe furiș înapoi în satele lor, la fel cum și luptătorii din detașamentul lui Lawrence urmau să se împrăștie în căutarea unui liman sigur.[560]

Pentru majoritatea celor care l-au auzit pe Lawrence atunci, la El Arish, propunerea lui nu părea neapărat un plan de luptă cât mai degrabă o misiune sinucigașă. Mai mult, pentru toți oamenii aceia Lawrence nu era un soldat oarecare, ci un prieten, un protejat, un tânăr pe care îl admirau. Atârnând însă în balanță erau, pe de altă parte, exigențele războiului.

Spre mijlocul lunii octombrie 1917, efortul de război al

Antantei era spulberat pretutindeni. Pe timpul verii, armata franceză fusese scuturată de răscoale, când regimente întregi au refuzat să intre în țarcurile de măcelărire în care se transformaseră toate tranșeele de pe front; în timp ce criza aceasta trecuse, armata Franței rămânea profund traumatizată și zdruncinată. Pe frontul de est, germanii zdrobiseră încă o ofensivă rusească, o ultimă tentativă disperată a regimului muribund al lui Kerenski; înainte de sfârșitul lunii octombrie, bolșevicii aveau să preia puterea și să încheie pace cu Germania. Pe frontul de sud, italienii eșuaseră recent în cea de-a zecea și cea de-a unsprezecea lor ofensivă împotriva austriecilor, în valea Isonzo, și urmau să sufere o înfrângere colosală în bătălia de la Caporetto. Începând din 31 iulie, comandantul britanic pe frontul de vest, Douglas Haig, devenise tot mai faimos pentru măcelul brutal pe care îl crea, perseverând cu o ofensivă și mai absurdă chiar decât precedenta lui ieșire de la Somme. Când în bătălia de la Passchendaele s-a dat în sfârșit semnalul de retragere, la începutul lui noiembrie, cei șaptezeci de mii de ostași britanici care pieriseră pe câmpurile noroioase ale frontului puteau echivala cu un mort la fiecare cinci centimetri de teren câștigat.

În această conjunctură generală, cât de mult să mai conteze încă o viață de om — chiar și un om „aproape indispensabil“[561], așa cum îl descrisese Gilbert Clayton pe Lawrence cu un an în urmă —, dacă acel om ar putea în vreun fel să miște mai departe efortul de război? Dacă Lawrence era atât de brav sau nesăbuit sau fantast, încât să se încumete la atacul din Yarmuk, cu siguranță niciun om din cartierul general al armatei nu avea de gând să-l disuadeze. Când a fost informat despre plan, generalul Allenby a dat ordin ca misiunea să fie îndeplinită în noaptea de 5, 6 sau 7 noiembrie.

*

Din câte se povestește, agentul distrugerii lor a fost un porumbel.

Încă de la începutul războiului, englezii folosiseră porumbei călători pentru a transmite mesaje pe frontul de vest, iar în vara anului 1917 cuiva în Cairo i-a venit aceeași idee ca o modalitate de a păstra legătura cu spionii NILI din Palestina. Pe hârtie, soluția prezenta multe avantaje. În primul rând, putea elimina necesitatea curselor periculoase și problematice, pe care navele de recunoaștere le făceau din Egipt — cu o regularitate aproape stranie, aceste călătorii coincideau cu dezlănțuirea unor furtuni puternice —, precum și riscul inerent pe care contactul nemijlocit dintre spioni și colaboratorii lor îl putea avea asupra siguranței operațiunilor. Folosirea porumbeilor călători putea face, de asemenea, ca informațiile esențiale să ajungă mult mai repede la liniile britanice. Din cauza dificultății de a aduce rapoartele informatorilor la Athlit, urmată de timpul de așteptare până la venirea navei, informațiile pe care Cairo le primea de la NILI datau adesea de cinci sau șase săptămâni.

Lucrul cu porumbeii se dovedise însă destul de ineficient. La un test de probă efectuat în iulie, doar una dintre cele șase păsări expediate a reușit să străbată în zbor distanța de aproximativ o sută șaizeci de kilometri până la cartierul general al armatei britanice din Sinai. Cu toate acestea, din disperare, în 30 august Sarah Aaronsohn recursese la această metodă. În acea dată, se împlinea aproape o lună de când *Managem* nu mai ajunsese la Athlit[562] (deși Sarah Aaronsohn nu avea de unde să știe că, din câte se părea, motivul principal al acestei inactivități era refuzul englezilor de a mări solda omului care înota de la vas până la țărm, la suma de 30 de lire pe lună); nerăbdătoare să restabilească un contact cu Cairo, a inserat mesajele ei încifrate în mici capsule metalice, legate de

picioarele câtorva porumbei, cărora le-a dat drumul în zbor. Pentru orice eventualitate, a mai expediat încă doi porumbei, peste patru zile.

Sarah fusese tot timpul mefientă în privința acestui sistem, iar când a coborât pe plajă, ca să înoate în mare în dimineața de 4 septembrie, dubiile ei s-au confirmat; cocoțat pe un rezervor de apă din apropiere, era unul dintre porumbeii pe care îi expediase în ziua precedentă, având legată de picior capsula care îl dădea de gol. Cum era de așteptat, au apărut curând zvonuri că un comandant turc din Jaffa interceptase un porumbel călător purtând un mesaj, și chiar dacă se părea că autoritățile turcești nu reușiseră de spargă codul sau să identifice originea păsării, aveau acum certitudinea că o rețea de spioni opera undeva pe coasta Palestinei.[563]

Apoi, la mijlocul lui septembrie, s-a aflat despre arestarea lui Naamman Belkind în Sinai. Șef al operațiunilor de spionaj din sudul Palestinei, Belkind fusese prins când încerca să treacă spre liniile britanice. Sub bănuiala că era spion, pentru a scoate informații de la el a fost întâi torturat în Beersheba, iar apoi transferat la Damasc, pentru alte interogatorii mai sofisticate. Odată cu prinderea lui Belkind, Sarah Aaronsohn și alți agenți NILI se temeau că era acum doar o chestiune de timp, până când rețeaua lor avea să fie dată în vileag, urmând ca turcii să vină să-i aresteze. La fel gândeau și unii locuitori din Zichron Yaakov, care priveau cu suspiciune tot ce se întâmplase de atâta vreme în oraș și în apropiere, la Athlit. În 18 septembrie, comitetul de conducere a coloniei a convocat-o pe Sarah Aaronsohn la o ședință, unde i s-a cerut socoteală pentru activitatea ei care nu era „cușer“.

„Astăzi, nu vrem să mai auzim nicio explicație de la tine“, se povestește că i-ar fi spus membrii comitetului. „Doar un singur cuvânt, răspunsul just: promisiunea ta de a înceta această

activitate, care a depășit orice limite... Dacă vrei să faci muncă de spionaj, pleacă de pe teritoriul și pământurile evreilor și du-te să activezi pe alte tărâmuri îndepărtate.“[564]

În această conjunctură extrem de periculoasă, *Managem* a revenit, în cele din urmă, în 22 septembrie. Aflând care era situația la Athlit, autoritățile britanice au aranjat rapid ca o navă comercială britanică ancorată în Cipru, suficient de spațioasă pentru a îmbarca un număr mare de locuitori din Zichron Yaakov care ar fi dorit să părăsească locul, să pornească spre Palestina. Acest vas comercial a apărut în largul coastei coloniei evreiești în noaptea de 25 septembrie.

Între timp însă, Sarah Aaronsohn și asociații ei își recăpătaseră fermitatea și curajul. Motivul acestei reveniri fusese, printre altele, și convingerea că Belkind nu va trăda — în fond, trecuseră aproape două săptămâni de când fusese prins, iar turcii nu veniseră încă să-i aresteze —, însă mult mai mult cumpănise pentru ei grija pentru soarta agenților NILI plasați în puncte îndepărtate, în cazul în care cei de la centru ar fi dispărut subit. De aceea, doar două persoane, o mamă și băiețelul ei, au plecat cu acea navă venită să îi evacueze. La sugestia adjuncților ei, care o îndemnau să plece și ea, Aaronsohn a fost implacabilă: „Eu vreau să fiu ultima, nu prima, care să plece“[565]. Prin urmare, Sarah a hotărât să aștepte până la viitoarea cursă a navei *Managem*, stabilită pentru 12 octombrie, urmând ca între timp să evalueze exact situația.

Dar se părea că agenții NILI nu luaseră în considerare și o altă explicație posibilă pentru dezinteresul autorităților turcești, ceea ce în situația dată era cumva o ironie. Atât turcii, cât și aliații lor germani au fost deranjați de extraordinara victorie propagandistică pe care Aliații o obținuseră cu articolele lor despre „epurarea“ evreilor în Jaffa, în luna mai. Germanii știau, de asemenea, că guvernul Marii Britanii avea în

vedere posibilitatea de a anunța susținerea creării unei patrii a evreilor în Palestina, ca o modalitate de a câștiga de partea englezilor comunitatea sionistă internațională; într-adevăr, nemții căutau acum cu disperare o metodă de a contracara mișcarea britanicilor și de a-i momi pe sioniști. În consecință și chiar dacă informații despre rețeaua de spioni evrei din Palestina circulau în Constantinopol și Berlin — fiindcă, de fapt, Naaman Belkind *vorbise* —, germanii îi avertizau insistent pe aliații lor turci să fie absolut siguri că îi identificaseră pe răufăcători, înainte de a trece la acțiune.[566] Toate bune și frumoase când venea vorba de a aresta, la grămadă, arabi sau turci și de a-i tortura cu bătaia la tălpi, însă în toamna anului 1917, recomandau nemții, evreii din Palestina trebuiau să fie tratați cu un pic mai multă finețe.

Apoi, la sfârșitul lui septembrie, turcii au primit și ultima piesă care le lipsea din puzzle — iar responsabilitatea pentru acest lucru nu cădea asupra unui porumbel călător sau asupra lui Naaman Belkind, ci asupra britanicilor care coordonau relația cu spionii. Conform relatărilor făcute după război de un șef al serviciului de informații turc din Siria, lucrul acesta s-a întâmplat când doi spioni arabi au fost prinși pe coasta Palestinei. Sub tortură, cei doi au divulgat că fuseseră aduși la țărm pe o navă de recunoaștere britanică, împreună cu niște spioni evrei. Acești spioni fuseseră lăsați pe mal primii, în apropierea Stațiunii de Cercetări Agricole de la Athlit.[567]

Pentru mai multă siguranță, Sarah Aaronsohn și adjunctul ei, Joseph Lishansky, se mutaseră de curând în Zichron Yaakov, la circa doisprezece kilometri depărtare de Athlit. Acolo se aflau când, noaptea târziu în 2 octombrie, colonia a fost înconjurată de soldați turci. Arestările au început în dimineața următoare, după ce soldații și poliția secretă organizaseră o percheziție în Athlit, în baza unei liste pe care figurau zeci de nume. Printre

primii, au fost reținuți Sarah Aaronsohn, împreună cu tatăl ei, Ephraim, și fratele ei Zvi. Reușise să scape totuși „șeful spionilor“ pe care turcii doreau cel mai mult să pună mână, Joseph Lishansky; cu mentalitatea discriminatorie care îi caracteriza în 1917, nu le trecuse prin minte că adevăratul șef al spionilor putea fi o femeie.

Paradoxul de a fi nevoiți să fie foarte precauți cu membrii comunității evreiești, ca nu cumva să-și atragă mânia nemților, avea să transforme operațiunea turcilor în Zichron Yaakov într-un fel de film de groază derulat la ralanti. În acea primă zi de „chestionări“, tatăl și fratele lui Sarah Aaronsohn au fost crunt bătuți în fața ei, dar ea a fost lăsată în pace. Lucrurile au luat o întorsătură mult mai urâtă a doua zi dimineață, când Ephraim și Zvi Aaronsohn, împreună cu alți bărbați care fuseseră reținuți, au fost duși în piața centrală, unde au fost legați și biciuiți în mod repetat, pentru a-i determina pe cei care încă se ascundeau să vină să se predea. Frapați de sfidarea ei glacială din ziua precedentă, turcii au selectat-o pe Sarah pentru un tratament deosebit de brutal. Legată de stâlpul porții casei familiei lor, pe strada principală din Zichron, a fost biciuită și bătută cu bastoane de cauciuc. Degeaba însă, Sarah nu a divulgat nimic, sfidându-și călăii, până când a căzut jos, pierzându-și cunoștința.

Unul câte unul, cei de pe lista celor căutați de poliție, care se ascunseseră până atunci, au început să se predea, nemaisuportând urletele rudelor lor. Sau au fost trădați de alții, căci, pe măsură ce teroarea se extindea, un fel de psihoză de grup a pus stăpânire pe Zichron Yaakov. „Pentru aceia care se împotriviseră de multă vreme activităților NILI“, scria un istoric, „era un prilej să își dovedească lealitatea față de turci și să regleze vechi conturi. Când turcii au adunat tot mai mulți bărbați pentru a-i supune bătăilor, patru scorpii isterice au

început să alerge pe străzi, bucurându-se zgomotos de fiecare dată când o nouă victimă cădea sub loviturile de bici ale turcilor, ba chiar năpustindu-se la bărbații arestați, cu lovituri și ocări.“[568]

Văzând că Lishansky era în continuare de negăsit, autoritățile au ridicat ștacheta și mai sus. Convocându-i pe membrii comitetului de conducere a coloniei, comandantul turc a amenințat că va nimici tot satul, dacă nu puneau mâna pe Lishansky. Și ca să arate că nu glumea, a anunțat că a doua zi dimineață toți cei reținuți — circa șaptezeci în total — urmau să fie transportați la secția de poliție din Nazareth, pentru noi „chestionări“. Împreună cu ei, vor fi duși și șaptesprezece bătrâni din Zichron, aleși la întâmplare, care urmau să fie eliberați, dacă Lishansky se preda, iar în caz contrar urmau să aibă parte de aceleași neplăceri generale. În acea după-amiază, locuitorii din Zichron răscoleau de zor toată colonia în căutarea lui Lishansky, în timp ce comitetul de conducere a pus afișe anunțând o recompensă pentru capturarea lui.[569]

Calvarul a ajuns la un sinistru deznodământ în ziua următoare, vineri, 5 octombrie. În timp ce prizonierii erau încărcați în vehicule pentru a fi transportați la Nazareth, Sarah Aaronsohn, plină de sânge și maltratată, a cerut permisiunea să își pună haine curate pentru drum. Condusă la casa familiei ei, i s-a permis să intre în camera de baie fără să fie însoțită; acolo, a scris în fugă o ultimă notă cu instrucțiuni pentru agenții NILI care mai rămâneau. Apoi, a scos un revolver pe care îl dosise într-o ascunzătoare, special pentru o situație de acest fel, și s-a împușcat în gură.

Dar nici măcar acest gest nu a pus capăt chinurilor pentru Sarah Aaronsohn. Glonțul i-a distrus gura și i-a secționat măduva spinării, dar nu i-a atins creierul. Timp de patru zile, s-a zbătut în agonie, vegheată de niște călugărițe catolice

germane, dându-și duhul abia în dimineața de 9 octombrie.[570]

În noaptea de 12 octombrie, la trei zile după moartea lui Sarah, *Managem* a reapărut în largul coastei, la Athlit, cum era programat. La bord, se afla Alex Aaronsohn, care coordona biroul din Cairo pe durata cât Aaron era în Europa. Aducea cu el un mesaj primit de la fratele lui.

În 1 octombrie, Aaron Aaronsohn sosise la Londra, venind de la Paris. Acolo, se întâlnise într-un final cu Chaim Weizmann și în scurt timp ajunsese la o înțelegere, măcar temporară, cu liderul Federației Sioniste. Esențială în această punere de acord era recunoașterea de către Weizmann a rolului vital pe care NILI îl juca pentru cauza sionistă, o apreciere pe care o exprimase într-o telegramă ce urma să fie distribuită agenților NILI: „Noi facem tot posibilul pentru a ne asigura că Palestina [va fi] a evreilor, sub protecție britanică. Rezistența voastră eroică încurajează eforturile noastre susținute. Speranțele noastre sunt măreațe. Fiți puternici și viteji, până la izbăvirea Israelului“.[571]

Acesta era mesajul pe care Alex Aaronsohn îl aducea pe țărm cu el în acea noapte la Athlit, dar acolo nu mai era nimeni.

O schimbare se produsese în atitudinea lui Lawrence, ca un fel deznădejde mută. David Hogarth, vechiul lui mentor, remarcase acest lucru la cartierul general din El Arish, la mijlocul lui octombrie. „[Lawrence] nu se simte bine“, îi scria Hogarth unui coleg de la Biroul Arab după aceea, „și vorbește destul de pesimist despre viitorul arabilor, în care credea cândva.“[572]

Alții detectaseră schimbarea și mai dinainte chiar, incluzându-l aici chiar pe Lawrence. „Nu cred să mai rezist mult în jocul ăsta“, i se destăinuise el prietenului său Edward Leeds, după atacul asupra trenului de la Mudowarra, în septembrie. „Nervii mă lasă și răbdarea îmi piere, or ai nevoie

de cantități nelimitate din ambele.“[573]

Acest nou element de fragilitate emoțională s-a accelerat în zilele de după întâlnirile lui la El Arish. Cel care avea să vadă cu ochii lui această transformare era George Lloyd. Fiind și el unul dintre „amatorii“ aristocrați care se treziseră în Orientul Mijlociu în timpul războiului, Lloyd era un baronet chipeș, cu studii la Cambridge, membru al Parlamentului din partea conservatorilor, și care fusese recrutat la sfârșitul anului 1914 în unitatea de informații a armatei la Cairo, coordonată de Stewart Newcombe. Lloyd nu suportase conducerea austeră a lui Newcombe și, în scurt timp, aranjase să se transfere, dar nu înainte de a se fi împrietenit cu un coleg, cu nouă ani mai tânăr decât el, T. E. Lawrence.

Aidoma multor altor aristocrați britanici pe timpul războiului, Lloyd navigase între diverse funcții și însărcinări cu o regularitate amețitoare — perioadele de încadrare în personalul de comandă al armatei pe teren alternaseră cu activități de birou în comitete parlamentare —, dar cel puțin câteva dintre aceste însărcinări îl făcuseră să revină periodic în Orientul Mijlociu. Având experiență în domeniul bancar, în toamna anului 1916 fusese adus pentru a studia situația financiară a regimului regelui Hussein, ca urmare a declanșării Revoltei Arabe. Raportul său comprehensiv despre economia din Hejaz — care se remarca prin inexistența ei — inclusese o analiză fatală a schemei lui Édouard Brémond de a crea banca franceză otomană, fiind instrumentul decisiv pentru îngroparea proiectului.[574]

Prin toamna anului 1917 însă, Lloyd era trecut pe linie moartă într-o bază din spatele frontului, unde muta hârtii pe birou și ardea de nerăbdare să revină în mijlocul acțiunii. La sfârșitul lui septembrie, îi scrisese lui Gilbert Clayton, înșirându-i domeniile unde considera el că ar putea să se facă

util. În particular, și-a amintit de fostul lui coleg din biroul de informații al armatei de la Cairo, care devenise acum un fel de legendă vie. „Cred că aș putea chiar să fiu mai de folos pentru Lawrence, pe un plan personal“, scria Lloyd. „Este extenuat de muncă și pesemne suprasolicitat. Ca să își poată continua misiunile pline de răspundere pe front, eu am convingerea că îi trebuie cu adevărat compania și sprijinul unui om alb, care să îl simpatizeze. N-aș putea niciodată în niciun fel să preiau conducerea în acele misiuni. Nu sunt nici pe departe făcut pentru asta. Și, în felul lui ciudat, [Lawrence] are o atracție pentru mine, iar dacă i-ar plăcea să mă aibă lângă el pentru a-l însoți în «cascadoriile» lui, cred că prezența mea l-ar putea ajuta să reziste în continuare.“[575]

Lăsând deoparte nota rasială, rugămintea era destul de extraordinară, venind din partea unui aristocrat și membru al Parlamentului, care cerea să facă pe Sancho Panza pentru un Don Quijote întruchipat de Lawrence. Dar Clayton a profitat de ofertă și a aranjat imediat rechemarea lui Lloyd. Acesta aștepta la Aqaba, când Lawrence s-a întors de la El Arish, în 15 octombrie.

Timp de câteva zile, cei doi prieteni și-au povestit ce se mai întâmplase de când nu se văzuseră, în timp ce Lawrence făcea deja planurile pentru iminenta lui incursiune în Yarmuk. Așa cum a remarcat Lloyd, aceste planuri aveau un caracter ad-hoc pronunțat. Împreună cu un foarte mic nucleu de războinici arabi, Lawrence urma să plece din Aqaba cu o unitate armată de mitraliori indieni și un ofițer britanic, un expert în demolări pirotehnice, locotenentul Wood, care avea statutul de semi-invalid, după ce fusese împușcat în cap pe frontul de vest. Evitând zonele populate în lunga lor călătorie spre nord, Lawrence avea să recruteze apoi luptători locali din rândul clanurilor presărate în estul Siriei, ca apoi să le alăture

adepților lui Abd el Kader, un exilat algerian care participase la Revolta Arabă de la bun început și ale cărui rude trăiau în zona Yarmuk. După atac, recruții locali aveau să se retragă discret, în timp ce luptătorii din Aqaba trebuiau să se risipească și ei înainte de inevitabila năvală a următorilor turci. S-a mai stabilit, de asemenea, ca Lloyd să îl însoțească pe Lawrence cel puțin în primele zile ale călătoriei, când pericolele erau mai mici.

În 20 octombrie, Lloyd i-a trimis o telegramă lui Clayton în care prezenta aceste planuri, precum și primele lui impresii despre situația din Aqaba. Tonul lui jovial s-a schimbat brusc într-un post scriptum marcat „strict personal“: „Lawrence este apt, dar foarte copleșit de riscul și de amploarea misiunii care îl așteaptă. Și-a deschis sufletul față de mine aseară și mi-a spus că simte că mai are încă atâtea lucruri de făcut pe lumea asta, locuri unde să facă săpături arheologice, oameni pe care să-i ajute, încât i se pare oribil ca totul să i se reteze brusc, cum intuiește că va fi, fiindcă simte că, deși va fi capabil să facă misiunea [din Yarmuk], șanse există puține sau deloc ca el să poată scăpa de-acolo. Am încercat să-l înveselesc, dar bineînțeles că are dreptate.“[576]

Părea ciudat ca un asemenea mesaj emoționant să circule între doi bărbați în acele vremuri, darămite să mai fie și inclus într-o depeșă militară, însă e posibil ca George Lloyd să fi sperat ca în felul acesta să îl determine pe Clayton să anuleze operațiunea. Ceea ce, desigur, nu s-a întâmplat. Recunoscând că și el era „foarte neliniștit“ pentru subalternul său, Clayton a răspuns că era de așteptat ca Lawrence să simtă o asemenea apăsare sufletească în fața misiunii care îl aștepta. „Are o inimă de leu, dar chiar și așa, această încordare trebuie că este foarte grea“, admitea Clayton. „În fine, [Lawrence] face acum un lucru măreț și, imediat ce se va putea, trebuie să îl retragem și să nu îl

punem să-și mai rișteviața pe viitor — însă nu a venit timpul deocamdată, fiindcă este nevoie de el chiar acum.“[577]

*

Cu pompa și ceremonia de care mai putea fi capabil un stat devastat de război, regimul Junilor Turci a organizat o primire somptuoasă pentru Abbas Hilmi al II-lea, khedivul de odinioară al Egiptului. Pe lângă pavoazările cu steguleț sărbătorești și o gardă de onoare, nenumărați demnitari veniseră să îl salute pe suveranul otoman titular al Egiptului, când trenul său a tras în gara Sirkeci din Constantinopol, într-o după-amiază de la sfârșitul lui octombrie. Printre cei de față se afla un vechi prieten și acolit al lui Abbas, dr. Curt Prüfer. Reînnodând firul de-acolo unde relația lor se întrerupsese, maestrul spionajului german și pretendentul la tronul Egiptului se pregăteau să-și împletească din nou destinele în păienjenișul intrigilor.

Când turcii au intrat în război de partea Puterilor Centrale, britanicii l-au detronat pe Abbas — „afurisitul ăsta de khediv“, cum îl numise Kitchener într-o expresie memorabilă — și l-au trimis să rătăcească în exil, unde într-un final a nimerit în Elveția. Dar Abbas era un uneltitor înnăscut, iar în Elveția avea o grămadă de timp liber la dispoziție. Pe parcursul următorilor trei ani, negociase neobosit cu ambele părți angajate în conflict, cu speranța de a-și recăpăta tronul în epoca postbelică, și ca o dovadă a metodei lipsite de prejudecăți, pe care o aplica în uneltirile lui era faptul că fiecare parte cunoștea perfect ce negocia el cu cealaltă parte. Conducerea Junilor Turci de la Constantinopol nu se preocupase de Abbas nici în vremurile lui de glorie, iar îndeletnicirile lui inabile din Elveția nu aveau darul de a-i apropia de cauza lui; de fapt, respinseseră toate avansurile lui.

Totuși, prin 1916, nemții ajunseseră la o opinie complet

diferită în privința lui Abbas Hilmi. Fie din dorința de a rămâne alături de un vechi prieten, ori — mult mai plauzibil — acționând sub iluzia că Abbas ar reprezenta, de fapt, și alte grupuri de oameni, decât doar persoana lui, germanii ajunseseră să vadă în khedivul detronat un fel de puternic traficant de influență acționând în favoarea lor în Egipt, după obținerea victoriei. După ce insistaseră cu perseverență pentru o reconciliere între Abbas și regimul de la Constantinopol, eforturile lor dăduseră roade odată cu sosirea lui Abbas în capitala Imperiului Otoman, în octombrie 1917.

În următoarele luni, Prüfer și fostul khediv s-au văzut de foarte multe ori și, împreună, au întocmit planuri pentru viitorul Egiptului, unde Abbas ar fi urmat să își redobândească splendoarea de odinioară, cu ajutorul prietenului său german. Atât de apropiați erau cei doi și atât de important era pentru autoritățile de la Berlin viitorul lor mandatar egiptean, încât Prüfer avea să ajungă în curând îndrumătorul personal al lui Abbas. Alianța lor va dobândi pe parcursul anului următor o tentă bizară, în care doi oameni plăsmuiau un castel eteric fantezist, în timp ce lumea reală se mistuia în flăcări în jurul lor.

Au pornit la drum în seara de 24 octombrie, și foarte repede George Lloyd a înțeles ce îl fascina pe Lawrence atât de mult în aceste călătorii spre interiorul deșertului, senzația de a trece pe un tărâm din alte lumi, unde timpul încremenea. „Priveliștea în sus, prin trecătoare, era magnifică“, scria Lloyd în jurnalul său în acea seară, „120 de metri de pereți înalți și colțuroși, din stânci de granit și bazalt, de o parte și de cealaltă, și luna strălucind pe chipul fiecăruia dintre noi“. Șeicul arab care îi însoțea, nota el, „călărea în fața noastră, cu doi sau trei sclavi *biasha* și arăta ca un Saladin modern mergând în întâmpinarea unei cruciade“.[578]

În primele zile, călătoria spre nord a fost ușoară și, în timp ce își croiau drum prin peisajul spectacular al munților din Wadi Rumm, cei doi prieteni discutau despre strategii pentru Orientul Mijlociu și concepeau planuri fanteziste pentru un mare circuit prin Arabia după război. „Vom sfida opiniile victoriene și vom avem un alai de sclavi“, relata Lloyd, „și o cămilă care să care doar cărți, și vom merge la Jauf și Boreida și vom discuta despre politica din deșert toată ziua“. Lawrence se simțea atât de în largul lui, încât a vorbit un pic despre familia sa și educația la Oxford, despre zilele fericite pe care le petrecuse în Karkemiș. Pe Lloyd, învățat cu firea taciturnă a prietenului său, faptul că Lawrence „vorbește foarte bine“ l-a luat cumva prin surprindere.

Deja însă călătoria începea să capete aspecte neliniștitoare. Unul dintre ele a apărut sub forma lui Abd el Kader, exilatul algerian care promisese să îl conducă pe Lawrence la rudele lui din regiunea Yarmuk, dar care frecvent se lua la harță cu alți membri ai grupului lor. Apoi, era specialistul britanic în demolări, locotenentul Wood, care după ce se rătăcise pe întuneric în prima noapte în deșert, stătuse mereu posac și retras, nevorbind aproape deloc cu compatrioții lui sau, eventual, ca să se lamenteze din cauza călătoriei anevoioase. Lucrul acesta i se părea îngrijorător lui Lloyd fiindcă, din cauza uneia dintre obișnuitele avarii din sistemul de aprovizionare din Egipt, Lawrence avea să fie nevoit să recurgă la niște improvizații extrem de riscante la locul atacului, ceea ce însemna că trebuia să se bizuie pe intervenția lui Wood, în eventualitatea în care ar apărea probleme.

La întâlnirile avute în El Arish, Lawrence îi ceruse lui Clayton să îi pună la dispoziție o mie de metri de cablu electric dublu, un material ușor, de fabricație recentă, pe care să îl poată folosi pentru a conecta bomba cu dinamită, pe care urma

să o prindă de podul din Yarmuk, la detonatorul electric aferent; un cablu de o asemenea lungime dădea posibilitatea ca echipa de pirotehnicieni să poată sta departe de pod, atunci când îl aruncau în aer, și totodată să aibă o rezervă pentru eventualitatea în care ar apărea noi incidente ulterioare. În schimb, la Aqaba fusese livrat un cablu simplu, de doar cinci sute de metri. Întrucât acest fir trebuia pus în două, rămâneau doar maximum 250 de metri între Lawrence și locul exploziei. Mai grav, era foarte posibil ca, în timp ce el monta explozibilul, să se tragă în el. Deși Lawrence spera să poate lega bombele sub structura podului, fără să fie observat de soldații turci de deasupra, planul de susținere a operațiunii prevedea ca luptători din detașamentul de atac să le distragă atenția turcilor, cu focuri de gloanțe de pe dealurile din jur. Dacă Lawrence era rănit sau ucis în timpul acestei acțiuni — ceea ce nu era deloc neverosimil —, Wood trebuia să asigure continuarea operațiunii de detonare a podului.[579]

Dar toate acestea presupuneau existența unei forțe de atac suficient de numeroase, ceea ce devenea destul de problematic, deoarece Lawrence descoperea deja că posibilii recruți nu aveau nicio tragere de inimă să li se alăture. Lloyd îi scria ulterior lui Clayton că „orice om care poate să oprească un tren și să le dea arabilor posibilitatea să îl prade se bucură temporar de vasalitatea lor“, iar aceasta era una dintre cheile succesului pe care îl avea prietenul lui. „Pentru ei, el este Lawrence, arhi-jefuitorul, super-cotropitorul, adevăratul conducător al singurului *ghazzu* [război] just, iar el nu uită că în asta constă o mare parte din suveranitatea pe care o exercită asupra lor.“[580] În cazul celor pe care Lawrence încerca să-i convingă acum să se alăture misiunii din Yarmuk, interesul le pierea repede, când aflau că ținta lui nu era un tren, ci un pod.

Mai era încă un aspect. Printre colegii săi ofițeri din armata

britanică, Lawrence căpătase renumele de a fi un adevărat „cercetaș indian“, având o stranie abilitate de a se orienta prin deșert. Așa cum George Lloyd descoperea însă, lucrul acesta nu era tocmai adevărat. În două rânduri, se rătăciseră pe timp de noapte, iar insistențele lui Lawrence în timpul celui de-al doilea incident, spunând că trebuiau neapărat să urmărească pe cer constelația Orion pentru a găsi drumul bun, îi conduseseră în schimb direct spre un bivuac turcesc. Ținând seama de toți acești factori, îi scria Lloyd lui Clayton, „sper ca șansele lui să fie efectiv cu mult mai bune, decât ar părea la prima vedere“.

De fapt, perspectivele erau cu mult mai sumbre decât își imaginase Lloyd. Cu puțin timp înainte de a pleca din Aqaba, Lawrence fusese avertizat că Abd el Kader era un trădător și că se afla acum în solda turcilor. Lawrence nu se gândise să îi comunice acest lucru lui Lloyd, poate din cauză că sursa acestei informații era vechiul adversar al lui Lawrence în Hejaz, Édouard Brémond.

În realitate, colonelul francez trecuse printr-o profundă transformare în ultimele luni, în special în concepțiile sale despre Revolta Arabă. Motivul fusese poate faptul că aflase și el în cele din urmă despre existența pactului Sykes-Picot, care le garanta francezilor controlul asupra Siriei, ori își dăduse seama că lucrurile pe care nu le putea împiedica era preferabil să le susțină. Indiferent de cauză, cert este că prin toamna anului 1917 imperialistul Brémond renunțase să mai obstrucționeze inițiativele englezilor în regiune și încerca energic să le dea arabilor armament francez și ajutoare financiare. Lawrence cunoștea, desigur, noua atitudine a vechiului său inamic, însă, fie tributar în continuare ideii că francezii erau trădători sau hotărât să ducă planul de atac până la capăt, indiferent de pericolele care păreau să îl amenințe, optase să ignore avertizarea lui Brémond în privința lui Abd el Kader.[581] Dar

Brémond nu greșise, poate, decât în privința momentului de când data trădarea algerianului; încă din noiembrie 1914, Curt Prüfer îl întâlnise pe Abd el Kader și raportase că acesta era fidel cauzei germano-turce.[582]

A ignora o asemenea înșiruire de semne de rău augur sugera un fel de resemnare fatalistă din partea lui Lawrence, ca și când acum se vedea într-o misiune în care viața lui, pur și simplu, nu mai conta prea mult. Lloyd a sesizat indicii ale acestui lucru în timpul călătoriei lor spre nord. La un moment dat, Lawrence i-a spus că, din moment ce arabii nu știuseră niciodată de existența acordului Sykes-Picot, nu aveau cum să fie obligați să-l respecte; în schimb, cucerind Siria, ar putea să își făurească propriul destin. Pentru această cauză, i-a mărturisit Lawrence, își risca el acum viața — sau, așa cum nota la iuțeală Lloyd acea remarcabilă conversație: „L nu lucrează pentru HMG [His Majesty's Government — guvernul majestății sale], ci pentru Șerif[ul Hussein]"[583].

În seara de 28 octombrie, după patru zile de când plecaseră din Aqaba, cei doi prieteni s-au așezat să discute ce urma să se întâmple în continuare. Se apropiau cu rapiditate de zona cu adevărat periculoasă, punctul de unde nu mai exista întoarcere, iar temerile lui Lloyd legate de „cascadoria" lui Lawrence nu făcuseră decât să se adâncească. Așa cum mai procedase de câteva ori, Lloyd s-a oferit să rămână cu el. Lawrence i-a mulțumit, dar i-a explicat că „în opinia lui orice individ în plus, care nu era specialist în tehnica demolărilor, nu ar face decât să agraveze riscul la care el se expunea". Apoi, i-a mai dat un motiv emoționant pentru care prefera ca Lloyd să se ducă înapoi, o dorință înrădăcinată în recunoașterea faptului că el putea să moară curând: „Ar vrea ca eu să mă duc acasă în Anglia", nota Lloyd în jurnalul său, „fiindcă simțea că exista pericolul ca toată munca lui să fie distrusă politic în Whitehall,

iar el considera că eu aș putea preîntâmpina asta“.[584]

În după-amiaza următoare, cei doi prieteni s-au despărțit, Lloyd pornind înapoi spre Aqaba, iar Lawrence continuându-și drumul către Yarmuk.

Când în cele din urmă a ajuns la Cairo, spre sfârșitul lui octombrie 1917, William Yale a luat legătura cu diplomatul american care urma să acționeze drept omul lui de legătură. Acesta s-a dovedit a fi un tinerel destul de șters, pe nume Charles Knabenshue, care deținea titulara ambiguă de însărcinat oficial pe lângă Agenția Diplomatică a Statelor Unite. Ținând seama că la Cairo rețeaua serviciilor de informații britanice era omniprezentă, cei doi au concluzionat rapid că Yale trebuia să se prezinte autorităților britanice, de o manieră mai mult sau mai puțin fățișă: „altminteri“, informa Knabenshue Departamentul de Stat, „activitățile lui independente ar ajunge inevitabil la urechile lor prin intermediul agenților britanici, suscitând astfel suspiciuni nefavorabile“[585]. În consecință, cei doi americani au solicitat o audiență la înaltul comisar britanic în Egipt, Reginald Wingate, cât de curând era convenabil pentru acesta. Cel mai convenabil, după cum s-a dovedit, a fost chiar în ziua următoare. Puși la patru ace, în costume de vară elegante, Yale și Knabenshue s-au îndreptat spre clădirea somptuoasă din piatră albă, de pe malul Nilului, unde se afla reședința reprezentantului oficial al Marii Britanii.

Pentru Reginald Wingate, ideea ca încă un funcționar al Departamentului de Stat să mișune prin Cairo deschidea perspective eterogene. Pe de o parte, acum când Statele Unite se alăturaseră Aliaților în efortul de război, autoritățile britanice aveau obligația de a consolida relații de încredere și solidaritate chiar și în acele zone, cum era Orientul Mijlociu, unde americanii nu intenționau să se implice din punct de vedere

militar. În plus, înaltul comisar avea și un motiv ascuns de a se purta frumos cu americanii. Contemplând situația din ce în ce mai încurcată în care Marea Britanie se afunda în regiune, acordurilor secrete cu francezii și arabii urmând acum să li se adauge un angajament față de sioniști, Wingate vedea în Statele Unite un posibil salvator din acea babilonie. De fapt, cu doar câteva zile înainte ca Yale să sosească în Cairo, Wingate afirmase, spre stupoarea lui Knabenshue, că în principiu era posibil ca pachetul de cărți de joc numit Palestina să mai fie amestecat o dată și că, în loc de un control postbelic în regiune exercitat de arabi, sau de francezi, sau de o coaliție internațională, sau sioniști ori britanici, poate că americanilor le-ar conveni să iasă în față și să aibă un cuvânt de spus.[586] Wingate putea conta pe Knabenshue că avea să transmită asemenea tatonări către Departamentul de Stat într-o lumină pozitivă — diplomatul era însurat cu o englezoaică și era un anglofil înfocat —, însă eventual Yale putea servi și el drept o utilă voce a doua.

Pe de altă parte, dacă tot erau nevoiți să aibă de-a face cu încă un funcționar al Departamentului de Stat, Wingate și oricare alt englez din Cairo, cunoscând trecutul acelui om, și-ar fi dorit negreșit să *nu* fie vorba despre William Yale. Parțial, lucrul acesta izvora din antipatia pe care funcționarii britanici de la toate nivelurile o nutreau față de fostul patron al lui Yale, firma Standard Oil din New York. În repetate rânduri, la începutul războiului, tancurile petroliere ale firmei Socony fuseseră prinse când încercau să eludeze blocada navală impusă de Marea Britanie împotriva furnizării de țiței germanilor, o practică curmată până la urmă nu prin somări diplomatice, ci prin confiscarea navelor firmei Socony de către britanici. Dar numai curmată; exact în acea vară, când Statele Unite erau deja oficial în război cu Germania, reprezentantul

Socony în Brazilia fusese prins vânzând petrol companiilor germane de pe front. Încercând să își justifice acțiunile, omul explicase nonșalant că afacerile erau afaceri, și că dacă el nu vindea inamicului, competitorii lui cu siguranță ar face-o.[587] Ideea că William Yale era produsul unei asemenea culturi corporatiste flegmatice nu avea cum să le inspire încredere britanicilor.

La fel cum, bineînțeles, nici serviciile efectuate de Yale în cadrul acelei corporații nu prezentau motive de încredere. Așa cum britanicii din Cairo știau prea bine, fostul reprezentant Socony locuise până de curând, timp de peste doi ani, în calitate de cetățean străin neutru protejat, exact în centrul vital al teritoriului inamic, și chiar dacă Londra îi era recunoscătoare lui Yale pentru informațiile pe care le furnizase ca urmare a șederii lui la post în acea regiune, pe frontul propriu-zis al războiului acea recunoștință era mult mai atenuată. Mai exact, strategii militari britanici din Cairo nu aveau cum să uite că o mare porțiune din cea mai bună șosea a inamicului în Palestina, drumul de la Ierusalim la Beersheba, care constituia principala linie de aprovizionare a turcilor pentru frontul din Gaza, unde forțele britanice eșuaseră de două ori, fusese construită de fapt în 1914 de către Standard Oil, iar William Yale avusese funcția de coordonator al proiectului.

Ținând seama de toate acestea, Wingate s-a trezit cumva într-o dilemă când, la scurt timp după prima lor întâlnire amiabilă, Yale a venit înapoi la el cu o rugăminte îndrăzneață. De undeva, agentul Departamentului de Stat aflase de existența publicației cu circuit închis, *Arab Bulletin*, o culegere săptămânală a informațiilor brute strict secrete obținute de Biroul Arab de pe tot cuprinsul Orientului Mijlociu. Atât de confidențiale erau datele din *Bulletin*, încât publicația era distribuită doar unui număr de nici treizeci de înalte oficialități

militare și politice din Imperiul Britanic, la care se adăugau numai trei reprezentanți ai guvernelor statelor aliate. William Yale cerea acum să aibă și el acces la publicația Biroului Arab.

După ce a cumpănit bine, Wingate a consimțit să dea curs solicitării, dar doar după ce a impus o condiție prealabilă, în stil tipic britanic. Yale avea voie să consulte *Buletinul* pentru propria-i edificare, dar trebuia să își dea cuvântul de onoare că nu va cita niciodată direct din el în niciunul dintre rapoartele pe care le trimitea Departamentului de Stat.

Fără îndoială, o asemenea înțelegere tacită funcționa perfect în rândul diplomaților rafinați din Europa, dar privind retrospectiv, înaltul comisar a regretat poate că nu acordase mai multă importanță ideilor lui preconcepute despre trecutul lui William Yale; tocmai oferise acces la cele mai stringente secrete ale Marii Britanii în Orientul Mijlociu, în folosul unui fost angajat al uneia dintre cele mai rapace corporații din istoria omenirii, iar William Yale nu intenționa neapărat să citeze din *Bulletin*, cât mai ales să extragă cu totul din el.

În memoriile sale, Yale justifica acea intenție, folosind abil un argument circular: „Informațiile pe care britanicii mi le dădeau nu mi le dădeau mie ca persoană, fiindcă eu nu eram decât un agent al guvernului Statelor Unite, iar dacă îmi îndeplineam funcția pentru care eram angajat de guvern, trebuia să transmit Departamentului de Stat știrile pe care le obțineam... Oficialitățile altor guverne trebuiau să înțeleagă că aceasta era situația, de unde rezulta că orice condiție impusă de ele nu avea nicio valabilitate. În consecință, nu aveam nicio ezitare în a cita acele informații din *Arab Bulletin*, pe care eu le consideram necesare“.[588]

Acceptând că ar fi existat posibilitatea unei rupturi într-o asemenea logică — în fond, pentru ca oficialii altor guverne să poată „înțelege“ situația lui, ar fi însemnat să fie informați în

acest sens —, Yale avea o scuză comodă și pentru asta; dacă busola eticii lui americane fin calibrate se mai dereglase oarecum, acest lucru se datora negreșit faptului că „trăisem și avusesem de-a face cu oficialități din Orient și Europa timp de patru ani“.

Dar mai exista încă un aspect legat de tânărul agent special american, pe care Reginald Wingate nu îl cunoștea. William Yale nu era, de fapt, un *fost* angajat al Socony. Mai degrabă, era în mod oficial „în concediu“ de la acea corporație, un statut care îi permitea să obțină în continuare jumătate din salariul avut înainte de război. Și chiar dacă funcționarii britanici din Cairo ar fi ajuns vreodată să aibă bănuieli în această privință, nu aveau nicio șansă să se edifice, întrucât Yale aranjase ca toate cecurile de la Socony să fie emise pe numele mamei lui și depuse într-o bancă la New York.[589] În lunile care au urmat, în timp ce parcurgea *Arab Bulletin* și orice alte informații clasificate britanice care îi ajungeau pe birou, Yale era mereu atent la orice posibile referiri despre țiței.

În după-amiaza de 31 octombrie 1917, Aaron Aaronsohn și Chaim Weizmann așteptau în anticamera sălii de conferințe a cabinetului britanic în Whitehall. Fuseseră invitați acolo de către Mark Sykes pentru onoarea de a fi primii care să afle rezultatul ultimelor deliberări ale conducerii Marii Britanii în „chestiunea sionistă“.

În cele din urmă, ușile de la sanctuarul interior s-au deschis larg și dinăuntru a ieșit Mark Sykes, zâmbind radios. „Dr. Weizmann“, a anunțat el, „e băiat.“[590]

Cei doi lideri sioniști au fost aduși apoi în sala de conferințe a cabinetului, unde i-au cunoscut pe premierul David Lloyd George, ministrul de externe Arthur Balfour și pe ceilalți membri ai guvernului care, după șase luni de deliberări, tocmai aprobaseră textul unei declarații despre viitorul statut al

colonizării evreilor în Palestina. O dovadă atât a procesului de elaborare întortocheat, cât și a profundei reticențe pe care mulți demnitari britanici o nutreau încă în această privință, era maniera ciudată în care declarația avea să fie prezentată: o notă scrisă parcă pe marginea mesei, la repezeală, conținând doar trei enunțuri și adresată de către ministrul Balfour financiarului Walter Rothschild.

„Guvernul Majestății Sale privește favorabil“, se afirma în enunțul esențial al declarației, „stabilirea în Palestina a unui cămin național pentru poporul evreu și își va folosi bunele oficii pentru a înlesni atingerea acestui obiectiv.“[591]

Acea notă scrisă de mână va deveni curând cunoscută drept „Declarația Balfour“, iar din ea se va dezvolta o controversă care continuă să preocupe lumea până în ziua de azi. Pentru Aaron Aaronsohn însă, era un prim pas spre visul său de a reface Israelul, cauza pentru care el și atâția compatrioți de-ai lui din Palestina se sacrificaseră atât de mult. Aarosohn nu aflase deocamdată toată amploarea acelor sacrificii. În acea zi de sărbătoare la Whitehall, nici el și nici altcineva din afara Palestinei nu aflaseră încă despre oribilele incidente care se petrecuseră la Zichron Yaakov în urmă cu trei săptămâni.

Pentru Gilbert Clayton, David Hogarth și alți câțiva ofițeri britanici din Egipt, în acel început de noiembrie apăruse o îngrijorare agasantă care le strica exuberanța de până atunci: unde era Lawrence?

Ofensiva generalului Allenby se desfășurase cu o precizie de ceasornic. Luând prin surprindere forțele turcești din jurul Beershebei, cavaleria britanică năvălise în acel oraș din deșert în dimineața de 31 octombrie, iar apoi continuase înaintarea. Până în 7 noiembrie, garnizoana turcă din Gaza, fără posibilități de a primi întăriri și confruntată cu iminența unei încercuiri fatale, își abandonase fortificațiile din tranșee și

începuse să se retragă în pripă pe o distanță de circa treizeci de kilometri în sus, pe coastă. Vremea proastă i-a împiedicat pe englezi să profite de avantajul câștigat în luptă, însă reușiseră acum să străpungă în cele din urmă primul și cel mai puternic zid de apărare al Palestinei.

Totuși, pe măsură ce zilele treceau și euforia acelei victorii a început să pălească, cei care la El Arish luaseră parte la planurile strategice stabilite împreună cu Lawrence au început să fie tot mai neliniștiți din cauza tăcerii persistente de la Yarmuk. Așa cum Gilbert Clayton îi mărturisea lui George Lloyd, întors acum la Aqaba, în 12 noiembrie, „sunt foarte îngrijorat că nu am vești de la Lawrence“.[592]

În acea zi, Lawrence și grupul lui de războinici se aflau, de fapt, la circa o sută treizeci de kilometri la est de Yarmuk, sperând să salveze măcar o mică realizare dintr-o misiune în care totul ieșise prost.

Ajungând, după câteva zile de când se despărțise de Lloyd, la Azraq, un sat din jurul unei fortărețe în deșert, Lawrence descoperise că oamenii din tribul Serahin, pe care sperase să-i coopteze pentru Yarmuk, nu voiau să i se alăture; principalul motiv era profunda lor neîncredere în Abd el Kader, pe care și ei îl bănuiau a fi un trădător. Influențați de un discurs înflăcărat ținut de Lawrence, oamenii din tribul Serahin au fost de acord să participe la misiune, dar pe urmă Abd el Kader dispăruse brusc în drum spre Yarmuk, fugind spre un oraș controlat de turci. Și totuși, Lawrence refuza să se întoarcă.

În ciuda tuturor neajunsurilor, a fost foarte aproape de a reuși. Ajungând la podul de cale ferată de la Tell al Shehab în seara de 7 noiembrie, Lawrence și demolatorii lui izbutiseră să care dinamita în defileu, chiar pe sub nasul unei santinele turce, când cineva a scăpat din mână o pușcă pe pietre. Alertați de zgomot, cei șase soldați turci au ieșit valvârtej din postul de

pază și au început să tragă nebunește în toate direcțiile. Amintindu-și, pesemne, îngroziți că dinamita explodează dacă e lovită de un glonț, oamenii lui Lawrence au aruncat la repezeală pachetele în ravină și au fugit să se adăpostească. Neavând de ales, Lawrence s-a dus după ei.

În război, bărbații devin foarte superstițioși, dar chiar și un individ rațional prin excelență tot ar fi decis probabil că era timpul acum de a declara anulată orice acțiune a atacatorilor la Yarmuk și, socotindu-se norocoși că scăpaseră cu viață atâta vreme, să pornească spre limanuri mai sigure. Lawrence însă părea posedat de o încăpățânare aproape diabolică, fiind ferm hotărât să obțină măcar o fărâmă de succes în toată acea misiune. A decis, de aceea, să lanseze un nou atac asupra unui tren.

A face asta însemna totuși să își asume riscuri și mai teribile. În condițiile în care lipsa mâncării devenea acută, Lawrence a dat ordin ca o parte din oameni să plece. Din acest grup făceau parte și mitraliorii indieni, ceea ce însemna că, dacă atacul asupra trenului reușea, luptătorii nu ar avea armament greu care să îi protejeze. Mai mult chiar, din cauza cantității de cablu electric care se pierduse la podul din Yarmuk, persoana care declanșa detonarea trebuia să fie plasată la doar cincizeci de metri de locul exploziei. Persoana aceea avea să fie Lawrence.

Locul pe care l-a ales era un tronson izolat al șinei lângă satul Minifir, pe linia principală a Căii Ferate Hejaz, mai jos de Amman. Ghemuit în spatele unui tufiș pentru a ține ascuns detonatorul, dar perfect vizibil de pe șine, Lawrence a încercat întâi să arunce în aer un tren cu multe vagoane pline de soldați. Spre marele lui noroc, dar și al celor șaizeci de oameni din grupul lui ascunși prin râpele din apropiere, legătura electrică nu a funcționat — altminteri, cu siguranță ar fi fost masacrați

de nenumărații turci din tren —, iar timp de câteva minute sinistre, Lawrence a îndurat privirile holbate ale soldaților turci din vagoanele care se perindau lent, din când în când forțându-se să fluture din mână prietenește spre ei.[593]

Nu însemna neapărat că șansele de a scăpa cu viață erau cu mult mai bune în cazul unui alt tren cu soldați, ceva mai mic însă, pe care Lawrence a reușit să îl dinamiteze în ziua următoare. Se plasase atât de aproape de punctul detonației, încât a fost zburat din loc de suflul exploziei — ceea ce a fost un mare noroc pentru el, întrucât o bucată mare din locomotiva distrusă a aterizat direct pe mecanismul de detonare, care până în urmă cu câteva clipe fusese între genunchii lui. Năucit, Lawrence s-a ridicat împleticindu-se pe picioare și a observat că avea cămașa sfâșiată și că îi curgea sânge din brațul stâng. Când praful și fumul s-au mai împrăștiat, a văzut exact în fața lui, „jumătatea de sus din trupul unui om, jupuit de viu și fumegând“, sfârtecat în două de explozie; acea porțiune din corpul omului zburase prin aer la cincizeci de metri de locul detonației.

„Am simțit firește că era timpul să plec de-acolo“, relata Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „dar când m-am mișcat, am sesizat o durere cumplită în piciorul drept, din cauza căreia nu puteam decât să mă mișc șchiopătând, în timp ce capul mi se învârtea din cauza șocului. Mișcarea a început să limpezească această confuzie, în timp ce m-am dus șchiopătând în susul văii, de unde arabii trăgeau acum tare în vagoanele ticsite de oameni.“

În timp ce Lawrence își târa pașii poticnit spre un adăpost, soldații turci din tren au tras în el — dar n-au țintit prea bine; din câte povestea el, l-au atins razant cel puțin cinci sau șase gloanțe, „unele dintre ele neplăcut de adânc“. În timp ce mergea așa, încă într-o stare de șoc, își făcea curaj să se miște mai

departe, îngânându-și încet un straniu refren: „Oh, ce n-aș da să nu se fi întâmplat“.

În timpul cuceririi orașului Wejh în urmă cu zece luni, Lawrence îl înfierase aspru pe un ofițer britanic, care condusese un detașament de asalt la țărm, o acțiune care s-a soldat cu uciderea a douăzeci de arabi, în loc, pur și simplu, să fi așteptat până când garnizoana turcă împresurată avea să se predea. „Pentru mine“, scria el despre acea ciocnire armată, „o acțiune inutilă, cu împușcături sau victime, nu însemna doar pierderi, ci un păcat... Rebelii noștri nu erau materiale de război, ca soldații, ci prieteni de-ai noștri, încrezători în capacitatea noastră de a-i conduce. Noi nu preluasem comanda ca membri ai națiunii lor, ci prin invitație, iar oamenii noștri erau voluntari — indivizi separați, localnici, rude —, astfel încât moartea cuiva era o amărăciune personală pentru mulți din armată.“[594]

La Minifir, Lawrence ajunsese să se lupte cu o forță armată turcă formată din aproximativ patru sute de soldați, contra celor șaizeci de oameni ai lui; în mod incredibil, unii dintre aceștia nici măcar nu aveau arme, fiind nevoiți să arunce cu pietre în trenul avariat. Aproximativ douăzeci dintre ei au fost împușcați imediat, inclusiv cel puțin șapte din grupul trimis pe șine ca să îl salveze pe Lawrence. Exista, așadar, o contradicție între reacția lui față de faptele ofițerului britanic la Wejh și faptele lui la Minifir, însă Lawrence părea să nu o remarce — ori, poate, în intervalul acelor zece luni brutale, pur și simplu ajunsese să nu-i mai pese.

„A doua zi“, scria el despre ce a urmat după atacul de la Minifir, „am intrat în Azrak, fiind întâmpinați glorios și fălindu-ne — Dumnezeu să ne ierte — că eram victorioși.“

[555] După cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 455.

[556] Aaronsohn către Alex Aaronsohn, octombrie 1917: YU, Cutia 2, Fișier 11.

[557] Yale, *Diary*, 25 septembrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 2.

[558] Aaronsohn către Alex Aaronsohn, octombrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 11.

[559] Clayton către Joyce, 24 octombrie 1917; PRO-FO 882/7, f. 175; raportul lui Joyce, nedatat; PRO-WO 158/634. A se vedea, de asemenea, Wilson, *Lawrence of Arabia*, pp. 447–48.

[560] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 387–89.

[561] Clayton către Wingate, 13 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/2/190.

[562] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, pp. 298–99.

[563] Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign*, p. 162; Engle, *The Nili Spies*, pp. 167–68.

[564] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 303.

[565] Engle, *The Nili Spies*, pp. 186–87.

[566] Avertizările germanilor date turcilor în privința tratamentului evreilor au continuat și după ce rețeaua de spionaj NILI a fost spartă; ambasadorul Germaniei, Bernstorff, îl sfătuia pe Talaat Pașa să aibă grijă ca nu cumva „vreun caz izolat de spionaj evreiesc să ia amploarea unei persecuții în toată regula a evreilor“. Bernstorff către Ministerul de Externe, pentru Warburg, 26 octombrie 1917; NARA T120, Rola 4334, Cadrul K179639.

[567] A se vedea Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign*, p. 162, nn. 77 și 78.

[568] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 326.

[569] Engle, *The Nili Spies*, p. 202. Vânat atât de autoritățile turce cât și de detașamentele de justițiari evrei, Joseph Lishansky a avut ghinionul de a fi prins în 20 octombrie, lângă Ierusalim. Împreună cu Naaman Belkind, a fost condamnat pentru trădare, iar în decembrie 1917 amândoi au fost spânzurați în piața publică, la Damasc.

[570] Există mari discrepanțe între relatările publicate despre durata raziei împotriva NILI la Zichron Yaakov, precum și despre cât timp a mai supraviețuit, de fapt, Sarah Aaronsohn, după ce s-a împușcat. Răspunsul la cea de-a doua întrebare pare să fie lămurit prin mărturia doctorului chemat după împușcătură, care a declarat că era 5 octombrie, și declarația celor două călugărițe germane care au vegheat-o pe Sarah până când a murit, în 9 octombrie.

[571] Engle, *The Nili Spies*, p. 191.

[572] Hogarth către Ormsby-Gore, 26 octombrie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 388.

[573] Lawrence către Leeds, 24 septembrie 1917, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 238.

[574] A se vedea diverse rapoarte ale lui George Lloyd despre economia și situația politică din Hejaz, toamna 1916, în GLLD 9/8.

[575] Lloyd către Clayton, 30 septembrie 1917; GLLD 9/13.

[576] Lloyd către Clayton, 20 octombrie 1917; GLLD 9/13.

[577] Clayton către Lloyd, 25 octombrie 1917; GLLD 9/10.

[578] Lloyd, „Diary of Journey with T.E.L to El Jaffer“, 24 octombrie 1917; GLLD 9/11.

[579] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 421–23.

[580] Lloyd către Clayton, 5 noiembrie 1917; GLLD 9/10.

[581] Liddell Hart, *Colonel Lawrence*, pp. 193–94.

[582] Prüfer către Oppenheim, 3 noiembrie 1914; NARA T137, Rola 23, Cadrul 213.

[583] Lloyd, note din călătorii, nedatat, dar sfârșitul lui octombrie 1917; GLLD 9/10. În biografia lui autorizată despre Lawrence, Jeremy Wilson a transcris incorect un element esențial din însemnările lui George Lloyd, redând „HMG“, cum scrisese în original Lloyd, prin „Aliați“. Drept urmare, citatul lui din Lloyd se citește inexact: „Lawrence nu lucra pentru Aliați, ci pentru Șerif“. Desigur, această eroare transmite un sens foarte diferit de ceea ce a intenționat Lloyd — și, se presupune, foarte diferit de ceea ce a spus Lawrence —, însă este o eroare care a fost repetată de mulți dintre biografii lui Lawrence care au urmărit, de câte ori a fost posibil, să atribuie actele de nesupunere oficială a lui Lawrence unor acțiuni îndreptate contra Aliaților (recte contra francezilor), și nu contra guvernului britanic.

[584] Lloyd, „Diary of Journey with T.E.L to El Jaffer“, 28 octombrie 1917; GLLD 9/11.

[585] Knabenshue către Secretarul de Stat al SUA, 23 octombrie 1917; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y1/3.

[586] Ibid., 4 noiembrie 1917; NARA M353, Cutia 6, Cadrul 0827.

[587] Hoover (Consul SUA, São Paolo, Brazilia) către Secretarul de Stat al SUA, 21 august 1917; NARA M367, Rola 217, document 763.72112.5321.

[588] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, pp. 18–19.

[589] Yale, *It Takes So Long*, notă marginală, Capitolul 7, p. 21.

[590] Weizmann, *Trial and Error*, p. 208.

[591] Așa cum apare pe frontispiciu, în Stein, *The Balfour Declaration*.

[592] Clayton către Lloyd, 12 noiembrie 1917; GLLD 9/10.

[593] Relatarea lui Lawrence despre atacul asupra trenului de la Minifir este în *Seven Pillars*, Cartea 6, Capitolele 77 și 78, pp. 425–34.

[594] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 163.

16

O furie clocotitoare

Referitor la recenta publicare a declarației Excelenței voastre adresate Lordului Rothschild cu privire la evreii din Palestina, noi cu respect ne luăm libertatea de a îndruma atenția Excelenței voastre asupra faptului că Palestina formează o parte vitală din Siria — ca inima în trup —, neadmițând niciun fel de separare pe plan politic sau sociologic.[595]

Comitetul Sirian din Egipt către ministrul britanic de externe Balfour, 14 noiembrie 1917

Autoritățile britanice au răspuns Comitetului Sirian... că telegrama către domnul Balfour nu a putut fi transmisă în acest moment, dar că Autoritățile britanice sunt mulțumite că sirienii din Egipt și-au făcut cunoscute sentimentele cu privire la chestiunea sionistă.[596]

William Yale către Departamentul de Stat, 17 decembrie 1917

Călătorul care se aventurează la est de capitala Iordaniei, Amman, nu prea are cu ce să-și clătească privirile. După circa un kilometru și jumătate, relieful de coline al Ammanului rămâne în urmă, iar în fața ochilor se așterne un șes vălurit, cu

pietriș și nisip gros. Drept urmare, prima reacție când ajungi la zidurile de piatră înalte ale cetății Azraq, după aproximativ optzeci de kilometri de asemenea pustietăți anoste, este să te minunezi de acea apariție improbabilă. În acest vast și sterp peisaj, cum a fost posibil ca o asemenea fortăreață masivă, cu ziduri de nouă metri, încoronate cu turnuri de pază și mai înalte în cele patru colțuri ale ei, să fi fost clădită vreodată?

Răspunsul este apa, desigur, o oază care în Antichitate oferea singura sursă de subzistență pentru o suprafață înconjurătoare de aproximativ 13000 km^2. Romanii au fost cei care au sesizat primii importanța strategică a Azraqului, ridicând un mic fort lângă oază în secolul al II-lea d. Hr., însă Imperiul Ayyubid, al lui Saladin, avea să creeze, peste o mie de ani, impresionantul monolit care există și acum. Chiar și azi, cetatea domină orașul cu același nume, însă în noiembrie 1917, când Lawrence și mica lui bandă de tâlhari au fugit la Azraq după atacul trenului de la Minifir, acea așezare consta din câteva colibe de piatră, iar fortăreața părea că se ridică din deșert, în fața lor, ca o nălucă.

La Azraq îl cunoscuse Lawrence pe Nuri Shalaan, emirul tribului Rualla, în luna iunie, și la vremea aceea notase că locul putea fi o ascunzătoare perfectă. Pe lângă apă și adăpost, fortăreața oferea o vedere panoramică a deșertului în toate direcțiile. În consecință, Lawrence îi trimisese pe mitraliorii indieni acolo, exact înainte de atacul de la Minifir, astfel încât atunci când el și restul luptătorilor au sosit în 12 noiembrie, armele respective erau deja montate în turnurile de pază ale cetății, făcând-o de necucerit. De fapt, atât de ideală era oaza aceea, încât Lawrence a decis rapid să facă acolo baza de înaintare pentru aducerea Revoltei Arabe în inima Siriei; la câteva zile după ce a ajuns, a trimis un curier, pe distanța de aproximativ trei sute douăzeci de kilometri până la Aqaba, cu

instrucțiuni pentru Faysal să înceapă să își deplaseze avangarda armatei spre nord.

Ideea de a se instala cu arme și bagaje în Azraq urmărea și un scop mai subtil. Așezarea marca limita dinspre nord-vest a fiefului lui Nuri Shalaan. În ciuda repetatelor rugăminți formulate de Faysal și Lawrence în luna iunie, Shalaan continua să oscileze pe linia de centru a războiului, ba sprijinindu-i pe furiș pe rebelii arabi, ba făcând negoț pe față cu turcii. În Azraq, rebelii s-ar plasa de-a dreptul între fieful Rualla și târgurile siriene controlate de turci. „Ezita să se declare [de partea rebelilor arabi], doar din cauza averii lui din Siria“, scria Lawrence despre Shalaan, „și de asemenea fiindcă nu voia să le facă rău oamenilor din tribul său, lăsându-i fără piețele lor de desfacere firești. Noi, locuind în unul dintre castelele lui importante, îl vom face să-i fie rușine să se mai ducă la inamic.“[597]

În Azraq, micul grup de războinici condus de Lawrence s-a transformat rapid într-o echipă de constructori improvizați, care s-au apucat să pregătească fortăreața pentru a servi drept adăpost trupelor mult mai numeroase ce urmau să sosească în curând. Au reparat zidurile de piatră dărăpănate și acoperișurile prăbușite, au reamenajat chiar și mica moschee din curte, care fusese folosită până foarte recent drept țarc pentru oi. Când lumea din jur a început să afle de prezența rebelilor acolo, adesea erau nevoiți să oprească lucrul pentru a primi vizita diverselor delegații de triburi, ceea ce invariabil conducea la ospețe și la o atmosferă de veselie generală. Lawrence reușea să se retragă din zarva petrecerilor în camera de pază, care fusese reparată special pentru el, în turnul sudic.

Chiar și pentru o carte saturată cu detalii — unii ar putea spune înecată în detalii —, povestirea lui Lawrence despre Azraq, în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii,* este absolut

remarcabilă. Sunt cinci pagini cuprinzând poate unele dintre cele mai emoționante rânduri din memoriile așternute de el pe hârtie, unde zăbovește cu nostalgie asupra vremurilor idilice trăite acolo, evocând minunata camaraderie care exista între grupul lui de luptători și musafirii lor, descriind misterioșii lupi sau șacali care urlau în afara zidurilor cetății pe timpul nopții, dar pe care nu i-au văzut niciodată. Chiar și când au început ploile de iarnă, iar fortăreața s-a preschimbat într-un fel de închisoare umedă, unde apa picura înăuntru, iar singurul remediu era să te ghemuiești la căldură sub blănuri de oaie, mizeria îmbrăca o distinctă conotație heraldică. „Era un ger teribil, când stăteam ascunși acolo, nemișcați, din zorii cenușii ai zilei până în bezna târzie, și mințile noastre păreau suspendate înăuntrul acestor ziduri masive unde, prin fiecare deschizătură de muschetă, negura pătrunzătoare se alungea în interior ca o flamură albă. Trecutul și viitorul curgeau peste noi aidoma unui râu fără meandre. Ne visam în spiritul locului; asedii și festinuri, raiduri, omoruri, serenade de dragoste în miez de noapte.“[598]

Ceea ce face și mai remarcabile aceste pagini este faptul că Lawrence a stat în Azraq, în acest popas din noiembrie, cel mult șase zile, dar posibil doar trei.

Poate că locul acesta a căpătat în mintea lui acele atribute idilice, din cauza suferințelor pe care le îndurase. Toată luna precedentă, de când propusese planul de a ataca podul din Yarmuk, Lawrence trăise permanent cu spectrul morții în gând, temându-se că nu va supraviețui acelei misiuni. În Azraq, acea spaimă s-a risipit brusc.

Sau poate era ideea despre ceea ce avea să urmeze imediat. La doar câteva zile după ce a ajuns la Azraq, Lawrence a pornit din nou în deșert, însoțit de trei oameni. Destinația lor era nodul de cale ferată din orașul Deraa, situat la circa o sută zece

kilometri spre nord-vest. Acolo, Lawrence va îndura cel mai îngrozitor — și conform diverșilor lui biografi din ultima jumătate de secol, cel mai crâncen controversat — calvar din tot ce i-a fost dat să pătimească în timpul războiului.

Trădarea, căci cu siguranță așa a considerat-o Aaron Aaronsohn, i s-a dezvăluit în după-amiaza de 16 noiembrie, exact în ajunul plecării sale din Londra. Atunci a primit scrisoarea lui Chaim Weizmann, conținând instrucțiunile pentru misiunea lui în Statele Unite. Cei doi discutaseră atât de amănunțit acea misiune, în ultimele zile, încât Aaronsohn a fost la un pas de a renunța să mai citească scrisoarea — dar a citit-o.

Nota lui Weizmann îl instruia, în esență, să-și țină gura. „Pentru îndeplinirea unor îndatoriri așa de complicate“, scria el, „este de dorit să eviți de a vorbi în public și de a da interviuri în presă, și pentru a preîntâmpina posibilitatea ca dumneata să fii presat de a face asemenea lucruri noi, în conformitate cu dorința dumitale, te rugăm solemn să te limitezi la îndatoririle deja specificate.“[599] Pentru eventualitatea în care nu fusese suficient de clar, Weizmann îi ordona în continuare lui Aaronsohn să se abțină de la orice „acțiune directă, fie verbală sau în scris, exprimându-se doar prin intermediul domnului Brandeis“, liderul sioniștilor americani.

Pe Aaronsohn l-a înfuriat scrisoarea, mai ales felul cum Weizamann lăsa să se înțeleagă că el, personal, solicitase să i se pună botniță. „Bătrânul nu e prost“, nota el mânios în jurnalul său, în acea seară, „dar nici eu nu sunt atât de naiv... Efectiv, fiecare nouă zi îmi aduce o nouă dovadă a ipocriziei lui Weizmann.“[600]

De când sosise la Londra în urmă cu șase săptămâni, Aaronsohn stătuse mult timp de vorbă cu liderul sioniștilor britanici. Relația lor era complicată, implicând deopotrivă un respect reciproc, dar și o neîncredere reciprocă, și ajunseseră la

un fel de tipic în întâlnirile lor, ba înțelegându-se perfect într-o zi, ba ciondănindu-se teribil a doua zi. Exact înainte de acea scrisoare înjositoare trimisă de Weizmann, cu instrucțiuni pentru călătoria în SUA, se înțeleseseră destul de bine, dintr-un motiv foarte simplu: în câteva zile, sub ochii lor se petrecuseră cele mai răsunătoare și influente evenimente din istoria sionismului.

În primul rând, fusese Declarația Balfour, desigur, dar simultan veniseră și știrile despre rapida ofensivă a armatei britanice în Palestina. După ce străpunseseră liniile de apărare de la Beersheba, forțele lui Allenby continuaseră năvalnic spre nord, făcându-i pe turci să se împrăștie în derută din calea lor. Deși Aaronsohn nu știa deocamdată, chiar în acea zi de 16 noiembrie o avangardă britanică intra fără să întâmpine rezistență în orașul de coastă Jaffa, la circa optzeci de kilometri de locul din care porniseră, în timp ce alte unități armate se apropiau de colinele situate mai jos de Ierusalim. Cu o viteză uluitoare, ceea ce păruse un vis îndepărtat, chiar teoretic, timp de 1900 de ani — revenirea diasporei evreiești în patria străveche — părea în curând să se adeverească.

În mod firesc, această combinație de evenimente avea un efect electrizant asupra comunității sioniste internaționale. Din enclavele evreiești de pretutindeni, soseau la Foreign Office nenumărate mesaje de recunoștință pentru Declarația Balfour. Această revărsare de simpatie părea să confirme pe loc argumentul pe care Chaim Weizmann și colaboratorii lui din guvernul britanic îl susținuseră cu tărie luni de zile, și anume că declarând sprijinul pentru o patrie a evreilor și acționând în acest sens, Aliații vor constata că întreaga comunitate sionistă din lume va trece de partea lor.

Totuși, această reacție nu avea un caracter universal, iar fervoarea manifestată în unele părți din lume nu făcea decât să

scoată și mai mult în evidență mutenia din rândul sioniștilor americani. Spre mijlocul lui noiembrie, foarte puține ziare americane consideraseră oportun să menționeze declarația — *New York Times* o expedia în trei paragrafe foarte scurte —, în timp ce mulți lideri americani importanți nu făcuseră deocamdată niciun fel de comentariu public. Absolut flagrantă era tăcerea administrației Wilson, ceea ce Weizmann și guvernul britanic considerau deosebit de jignitor, ținând seama că declarația fusese rescrisă — și mult amânată — special pentru a obține aprobarea președintelui american.

De fapt, cel mai apropiat consilier al lui Woodrow Wilson, colonelul Edward House, îi informase pe britanici încă din septembrie, când propunerea le-a fost prezentată prima oară în mod explicit americanilor, că președintele era dispus să facă doar o vagă declarație de „simpatie“ pentru planul anglo-sionist, și asta „numai cu condiția de a nu fi nevoit să anunțe niciun fel de adeziune reală“[601] din partea sa. Temperând ulterior limbajul inițial al declarației propuse, englezii izbutiseră să îl determine pe Wilson să accepte ideea, dar cu un avertisment major încă menținut; așa cum House a comunicat Londrei la mijlocul lui octombrie, președintele „cere să nu se menționeze în niciun fel aprobarea sa atunci când Guvernul Majestății Sale va face publică proclamația întrucât a aranjat ca evreii americani să îi ceară atunci aprobarea, pe care el o va da în mod public aici“[602].

Doar că tăcerea lui Wilson îi făcuse pe sioniștii americani mai ezitanți în această privință, ceea ce ulterior îl determinase pe președinte să își mențină tăcerea. În speranța contracarării acestui impas, se stabilise ca Aaron Aaronsohn, o figură cunoscută multora dintre acei sioniști, să fie trimis acum în Statele Unite.

Scopurile misiunii lui fuseseră stabilite într-o ședință la

nivel înalt, la Ministerul de Externe, în urmă cu câteva zile, unde participaseră atât Weizmann, cât și Mark Sykes. Era vorba despre niște obiective extrem de ambițioase. Fiind desemnat în mod oficial drept om de legătură între Federația Sionistă Engleză și structura ei omoloagă americană, Aaronsohn trebuia să „ajute Organizația noastră din Statele Unite în a aprecia semnificația reală a diferitelor evenimente militare și politice“ din Orientul Mijlociu, precum și să contribuie „la trezirea entuziasmului sionist, la stimularea propagandei pro-Antanta“ și, susținând ideea fantezistă a lui Sykes privind un consorțiu evreiesc-arab-armean în Orientul Mijlociu, „la consolidarea și alianța forțelor sioniste cu forțele arabilor și ale armenilor“.[603] În plus, Aaronsohn urma să funcționeze drept canalul oficial de comunicare între Weizmann și liderul comunității sioniste americane, judecătorul Curții Supreme a SUA, Louis Brandeis.

Deși părea o agendă de lucru extrem de dificilă, Aaronsohn acceptase bucuros misiunile încredințate și își anunțase contactele sioniste din Statele Unite că urma să vină acolo. De aceea, scrisoarea cu instrucțiuni de la Weizmann, primită în 16 noiembrie, i se părea cu atât mai umilitoare.

Dar mulți oameni încercaseră de-a lungul anilor să-l reducă la tăcere pe Aaron Aaronsohn fără să reușească. Convingându-se rapid că era preferabil să vadă mai degrabă o provocare în restricțiile impuse de Weizamann, a doua zi dimineață agronomul s-a suit în tren, în gara Euston din Londra, îndreptându-se spre Liverpool, unde s-a îmbarcat pe nava SS *St. Paul*, cu destinația New York.

În apărarea lui Weizmann, trebuie spus că nu era doar firea lui autoritară care îl determinase să îi pună botniță la gură lui Aaronsohn. Deși aprecia pozitiv nenumăratele contacte pe care savantul le avea în comunitatea sionistă americană, Weizmann stătuse suficient de mult în preajma lui Aaronsohn în ultimele

șase săptămâni, încât să devină prevăzător, știind cât putea fi de impulsiv acesta când se enerva. Ceea ce era cu atât mai îngrijorător, cu cât existau și puncte secrete pe agenda lui de lucru în Statele Unite.

Anticipând un control complet al Marii Britanii asupra Palestinei într-un viitor apropiat, precum și pentru a risipi temerile exprimate de comunitățile musulmane și creștine din Palestina cu privire la Declarația Balfour, Sykes și Weizmann stabiliseră că în regiune trebuia trimis, cât mai curând posibil, un comitet sionist care să evalueze situația. Sykes, mai ales, ținea neapărat ca din acest comitet să facă parte și o delegație americană, imaginându-și că prezența acesteia ar fi văzută drept o acceptare tacită de către președintele Wilson atât a Declarației Balfour, cât și a viitorului control britanic în Palestina. Dar un obstacol oarecum insurmontabil stătea în calea acestui proiect. Statele Unite declaraseră război doar Germaniei, iar Wilson afirmase răspicat că nu avea nicio intenție de a se amesteca în treburi legate de Imperiul Otoman; astfel, era extrem de îndoielnic ca administrația sa să avizeze favorabil o asemenea delegație americană. Această situație a dat naștere misiunii clandestine a lui Aaronsohn în Statele Unite: să îi determine pe liderii sioniști americani să exercite presiuni asupra guvernului Wilson, nu numai pentru a accepta în mod public Declarația Balfour, ci și pentru a-și schimba radical poziția, declarând război Turciei.

Dar când a ajuns în Statele Unite, Aaronsohn a aflat o veste cutremurătoare. La biroul Federației Sioniste din New York, în 1 decembrie, i-a fost înmânată o telegramă de la fratele său mai mic, Sam, care ajunsese de curând la Cairo. După aproape două luni de la acele evenimente, Aaronsohn afla în sfârșit despre distrugerea de către turci a rețelei lui de spionaj NILI. Din telegrama fratelui său, a aflat, de asemenea, despre moartea

surorii lui, Sarah, a tatălui lor, Ephraim, precum și despre execuția lui Naaman Belkind.[604]

„Jertfa s-a săvârșit“, scria Aaronsohn în jurnalul său, în acea seară. „Știam că ne aștepta o mare nenorocire, dar una este să te temi, și alta să știi că orice speranță s-a spulberat. Bietul tata, biata Sarati... Pierderea ei este cea mai crudă.“[605]

Veștile primite i-au dat un nou motiv de aversiune față de Weizmann și ceilalți lideri sioniști din Europa, care urmăreau să îi restrângă influența. Timp de doi ani, Aaronsohn și asociații lui cei mai apropiați își riscaseră viața pentru cauza sionistă — iar mulți plătiseră acum prețul suprem —, în timp ce cei de la Londra și Paris își vedeau de întâlnirile lor și de propagandismul lor politic. Acest contrast a fost pus în evidență, impecabil, în 2 decembrie. Exact la o zi după ce Aaronsohn a primit veștile triste de la Athlit, membrii fruntași ai Federației Sioniste Engleze s-au adunat în Albert Hall, la Londra, pentru o gală de celebrare marcând o lună de la Declarația Balfour.

Este puțin probabil ca vreun scriitor să își fi povestit propria tortură atât de amănunțit și chiar sentimental.[606]

Conform povestirii lui Lawrence, totul a început în dimineața de 20 noiembrie. Cu câteva zile în urmă, plecase din Azraq, împreună cu trei însoțitori, pentru a inspecta terenul din jurul orașului Deraa, un nod de cale ferată vital. Voia acum să vadă efectiv întregul complex feroviar de la Deraa. Singura modalitate de a face acest lucru era cu insolență, în văzul tuturor, așa că în acea dimineață Lawrence și unul dintre tovarășii lui plecaseră spre un tronson izolat al liniei ferate, situat la câțiva kilometri în nordul orașului, unde descălecaseră de pe cămile; de acolo, pe jos și în veșminte arăbești, o luaseră pur și simplu în lungul șinelor, intrând în Deraa.

Totul a decurs bine până când, trecând prin dreptul unei

tabere militare turcești, cei doi au trezit bănuielile unui sergent. Acesta l-a înșfăcat pe Lawrence, anunțând că „Beiul te vrea“, dar, nu se știe de ce, l-a lăsat pe tovarășul lui să își vadă de drum.

În ziua aceea, Lawrence a fost ținut într-o încăpere păzită, așteptând să fie primit în audiență de bei și dezmințind suspiciunile că ar fi fost un dezertor din armata turcă. A făcut acest lucru, pretinzând că era cerchez, o populație de munteni din nordul Caucazului care erau scutiți de încorporare și erau cunoscuți pentru pielea lor albă și ochii în nuanțe deschise. Seara, soldații din corpul de gardă au venit să-l ducă în apartamentul beiului, un individ pe care Lawrence avea să-l numească „Nahi“ în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, dar pe care în realitate îl chema Hajim Muhittin, guvernatorul districtului Deraa.

A devenit limpede că întâlnirea avea să capete o turnură sexuală, atunci când Hajim a dat ordin gărzilor să plece și l-a trântit pe Lawrence pe pat. Când acesta a reușit să scape, guvernatorul a chemat gărzile, care l-au imobilizat pe Lawrence pe pat și au început să smulgă hainele de pe el. Hajim s-a apucat să-l pipăie din nou, până când Lawrence i-a tras un genunchi în vintre.

Țintuit din nou pe pat de gărzile beiului, Lawrence, acum dezbrăcat, a devenit victima lui Hajim, care a tăbărât furios pe el, într-o frenezie de patimă și mânie, sărutându-l și scuipându-l, mușcându-l de gât până i-a dat sângele, într-un final ridicându-i un pliu din pielea de pe piept ca să-l împungă cu vârful baionetei. Așa cum avea să povestească Lawrence, beiul a poruncit apoi soldaților „să mă scoată afară și să mă învețe minte“.

A urmat calvarul unor schingiuri oribile. Târât într-o încăpere alăturată, Lawrence a fost întins pe o bancă, unde doi

soldați „s-au așezat cu genunchii pe gleznele mele, apăsându-se cu toată greutatea pe partea din spate a genunchilor mei, în timp ce alți doi îmi răsuceau încheieturile mâinilor până au pârâit, apoi le-au strivit și mi-au zdrobit ceafa, presându-mi gâtul pe scândură“. Au scos pe urmă o biciușcă, cu care, pe rând, cei patru soldați l-au plesnit pe Lawrence peste spinare și fese, de zeci, dacă nu de sute de ori. „În final, când eram complet distrus, s-au arătat mulțumiți“, își amintea el în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*. „Cumva, m-am trezit că nu mai eram pe bancă, ci zăceam pe spate pe podeaua murdară, unde m-am cuibărit, năucit, gâfâind greoi, dar oarecum confortabil.“

Dar caznele lui nu se încheiaseră, iar, în relatarea lui Lawrence, totul a început să semene cu o halucinație. Izbit violent cu picioarele în coaste de către ofițerul de serviciu, care i-a ordonat apoi să se ridice în picioare, Lawrence nu s-a clintit, zâmbindu-i în schimb indolent. La această neobrăzare, ofițerul „a zvârlit din braț în sus, luându-și elan ca să mă plesnească puternic cu biciul peste vintre. M-am coșcovit urlând, sau mai bine zis, încercând neputincios să urlu, doar icnind scremut cu gura deschisă. Unul [dintre soldați] se hlizea amuzat. Un glas a strigat: «Păcat, l-ai omorât.» A mai urmat o plesnitură. Un răcnet, și mi s-a făcut negru în fața ochilor“.

Poate deloc surprinzător, când Lawrence a fost târât înapoi în odaia lui Hajim, „[acesta] m-a respins în grabă, ca pe un lucru prea sfâșiat și plin de sânge pentru patul lui“. Acum, când supliciul său se terminase definitiv, Lawrence a fost cărat afară în curte și aruncat într-o baracă, unde un „bolnicer“ armean, a fost chemat să îl spele și să îl bandajeze. Apoi, călăii lui, pur și simplu, au plecat.

În felul acesta, a început derularea unor întâmplări extraordinare — unii ar spune neverosimile —, prin care Lawrence a scăpat în final de cumplitele lui tribulații. Potrivit

povestirii lui, înainte de revărsatul zorilor și-a adunat puterile, s-a ridicat în picioare și a explorat încăperea sordidă în care se afla. Într-o cameră alăturată, a găsit apoi „niște haine grosolane“ atârnate de ușă. Reușind cumva să se îmbrace, s-a cățărat apoi pe fereastră și a sărit afară, pe o uliță pustie. Clătinându-se pe picioare, a început să străbată orașul, care era încă pe jumătate adormit, mergând așa până când casele și străzile au rămas undeva în urmă. Rugându-se de un negustor care trecea pe drum, ca să îl ia și pe el pe cămilă, a ajuns într-un final în cătunul unde stabilise întâlnirea cu tovarășii lui din Azraq. I-a găsit acolo, uimiți să-l vadă teafăr, după ce își făcuseră atâtea griji când fusese prins.

„Le-am spus o poveste năstrușnică, despre mituiri și șmecherii“, relata Lawrence, „pe care au promis s-o păstreze pentru ei, râzând în hohote de prostia turcilor.“ În aceeași după-amiază, grupul a pornit înapoi, călare pe cai, pe drumul de circa o sută zece kilometri până la Azraq.

Aceasta a fost, pe scurt, relatarea lui Lawrence despre acea zi îngrozitoare — pe scurt, fiindcă în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* povestea despre maltratările la care a fost supus în Deraa se întinde pe cinci pagini, cu detalii macabre și atroce de citit. Totuși, acumularea propriu-zisă a unor amănunte atât de sinistre are rolul de a începoșa narațiunea, de a face neclar ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Când Lawrence spunea că încheieturile mâinilor i-au fost răsucite până au „pârâit“, însemna că i-au frânt mâinile? Și a fost într-adevăr siluit? Există câteva indicii eufemistice care sugerează asta, dar la fel de multe indicii care sugerează contrariul. Și mai deconcertante sunt acele descrieri trenante ale torturilor, care capătă o conotație vag voyeuristă, chiar lascivă. Când a fost înțepat cu baioneta, bunăoară, Lawrence nota că „sângele s-a prelins pe corp în jos și mi-a picurat pe partea din față a coapsei. [Hajim]

părea încântat și, cu vârful degetelor, m-a mânjit cu sânge pe burtă“. Mai târziu, în timp ce era lovit cu picioarele în coaste, după ce fusese flagelat, avea să își aducă aminte cum „o căldură încântătoare, probabil sexuală, m-a năpădit prin tot corpul“.

Sub greutatea unor detalii atât de precise și covârșitoare, mulți biografi de-ai lui Lawrence — majoritatea, de fapt — au concluzionat că, pur și simplu, incidentul din Deraa nu putea să se fi petrecut așa cum l-a descris el, ba chiar că nici nu a avut loc, de fapt. Altfel spus, cum e posibil ca un om supus cruzimilor, pe care Lawrence susține că le-ar fi pătimit la Deraa, să mai fie capabil să evadeze? Chiar acceptând că ar fi avut fantasticul noroc de a ajunge în acea fază, cum să poată un om căruia îi „pârâiseră“ încheieturile mâinilor sub tortură, cu puțin timp înainte, să reușească să sară afară pe fereastră? Biciuirile produc vătămări atât de grave la nivelul sistemului nervos central, încât multe victime au dificultăți să se țină pe picioare, la multe ore chiar după ce au primit treizeci de lovituri, să zicem; biciuit de nenumărate ori mai mult, cum a putut Lawrence atunci să meargă pe jos câțiva kilometri printr-un oraș inamic, în halul în care era, fără să atragă atenția nimănui, iar imediat după aceea să pornească la un drum de peste o sută de kilometri călare pe un cal?

Caracterul neverosimil al acestor relatări sporește în lumina faptelor ulterioare ale lui Lawrence. Exact la două zile după ce s-a întors la Azraq, s-a lansat într-o expediție frenetică de patru zile, călărind pe o cămilă până la Aqaba. Când a ajuns acolo, nu le-a pomenit nimic camarazilor lui britanici despre supliciul lui din Deraa. Întrebați peste ani, câțiva aveau să-și aducă aminte că Lawrence li se păruse preocupat când se întorsese, unul dintre ei spunând chiar că era „palid și vizibil bulversat“[607], dar niciunul nu a raportat că ar fi văzut tăieturi sau vânătăi la colegul lor, sau că acesta ar fi vădit vreo

suferință fizică. De fapt, când s-a întâlnit cu protejatul său după nici trei săptămâni de la incidentul din Deraa, David Hogarth avea să îi scrie soției lui că Lawrence arăta „mai apt și mai bine decât ultima oară când l-am văzut“.[608]

Povestea despre Deraa, așa cum a fost redată în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, pare și mai îndoielnică, atunci când este coroborată cu prima versiune, radical diferită, pe care Lawrence a oferit-o la nouăsprezece luni după eveniment. Este vorba despre o scrisoare din iunie 1919, adresată prietenului său din armată, colonelul Walter Stirling, în care Lawrence ajunge să-i povestească despre Deraa, pornind de la înșiruirea diverselor trădări săvârșite de algerianul perfid, Abd el Kader. Algerianul, pe lângă sabotarea operațiunii de la podul din Yarmuk, i-a explicat Lawrence lui Sterling, purta și vina că Hajim Muhittin, guvernatorul din Deraa, „[mă recunoscuse] în virtutea descrierii făcute de Abd el Kader despre mine. (Am aflat totul despre trădarea lui din conversația cu Hajim și de la gărzile care m-au supravegheat.) Hajim era un pederast înfocat și i-am căzut cu tronc. Așa că m-a ținut sub pază până seara, iar apoi a încercat să mă aibă. Eu n-am vrut, și am reușit să scap după unele dificultăți. Hajim m-a trimis la spital și am evadat înainte să se crape de ziuă, nefiind atât de vătămat cum credea el. I-a fost atât de rușine de mizeria pe care o crease, încât a mușamalizat toată treaba, neraportând niciodată capturarea și fuga mea. M-am întors la Azraq foarte supărat din cauza lui Abd el Kader“.[609]

Prin comparație cu descrierea din *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, această relatare are caracteristica unică de a fi simultan atât mai plauzibilă, cât și mai puțin plauzibilă. Lipsind cruzimile de roman gotic descrise în carte, poate că, „nefiind atât de vătămat cum credea el“, Lawrence ar fi fost capabil, fizic vorbind, să evadeze. Pe de altă parte, dacă Hajim îl recunoscuse

cu adevărat — și asta într-o perioadă când exista o recompensă de 20000 de lire turcești pentru prinderea lui Lawrence —, pare de-a dreptul absurd să fi lăsat nepăzită o asemenea pradă într-un spital, pe timpul nopții. De asemenea, e cam greu de imaginat că un subiect principal de conversație între călăii lui Lawrence, în timp ce se pregăteau să îl schingiuiască, ar fi putut să fie rolul jucat de Abd el Kader în demascarea lui.

Cu toate acestea, există indicii puternice că la Deraa s-a întâmplat *ceva*. Mulți dintre cei care îl cunoșteau cel mai bine pe Lawrence aveau să vorbească despre o schimbare survenită în felul lui de a fi, o reținere și mai mare chiar, datând cam din acea perioadă. De asemenea, la scurt timp după aceea, Lawrence a început să își organizeze o gardă de corp personală, un mic detașament format din cincizeci sau șaizeci de războinici de elită, care de atunci înainte aveau să fie aproape permanent în jurul lui.

Și, după cum se dovedește, Lawrence a mai oferit o a treia relatare despre ceea ce se întâmplase la Deraa, din care reiese că experiența trăită de el acolo a fost foarte diferită — și, în unele privințe, cu mult mai rea —, decât ceea ce i-a povestit lui Stirling sau ceea ce a prezentat în carte. Această relatare apare într-o scrisoare adresată lui Charlotte Shaw, soția scriitorului George Bernard Shaw, în 1924.

Lawrence s-a împrietenit cu familia Shaw după război, Charlotte Shaw asumându-și cumva rolul de mamă-duhovnic în viața lui, sau, cum se exprima Lawrence, „femeia solitară care mă lasă să mă simt în largul meu cu ea, în ciuda tuturor lucrurilor“. Probabil ca răspuns la o întrebare pusă de Charlotte Shaw, Lawrence scria: „Despre acea noapte. Nu s-ar cădea să îți povestesc, fiindcă bărbații decenți nu vorbesc despre asemenea lucruri. Am vrut să spun totul pe șleau în carte și m-am luptat zile în șir cu demnitatea mea, care nu mă lăsa, nu mi-a dat voie

să fac asta. De teamă să nu sufăr, sau mai degrabă ca să câștig cinci minute de respiro într-o durere care mă înnebunea, am renunțat la singurul lucru cu care ne naștem în lumea asta: integritatea noastră corporală. Este o chestiune impardonabilă, o situație irevocabilă, și este ceea ce m-a făcut să renunț la un trai decent... Poți spune că e morbid, dar gândește-te la ofensă și la intensitatea frământărilor pe care mi le-a provocat în toți acești ani“.[610]

Deși este redată în stilul evaziv care îl caracteriza, această relatare sugerează un tablou complet diferit despre ceea ce s-a întâmplat la Deraa: faptul că Lawrence ar fi cedat avansurilor agresorului său, pentru a evita să fie torturat — sau cel puțin pentru a pune capăt torturii. În această variantă, se poate explica nu numai faptul că a fost în stare să evadeze — tortura fizică fiind minimă —, ci și de ce le-ar fi spus tovarășilor lui de la Azraq „o poveste năstrușnică“, punându-i să jure că aveau să păstreze secretul, de ce nu le-ar fi pomenit nimic despre acest episod camarazilor săi britanici din Aqaba și de ce va continua să ascundă adevărul despre acest lucru, pentru totdeauna după aceea.

Dar faptul că a scăpat de cele mai cumplite torturi fizice a fost cu prețul unei complexe panoplii de cazne psihologice ulterioare. Așa cum poate atesta orice victimă supusă unui viol sau unor suplicii, aspectul poate cel mai dificil al traumei propriu-zise nu este durerea și nici teama experienței în sine, ci o profundă umilință, absolut nemeritată. Din câte se pare, Lawrence a fost violat *și* torturat, de asemenea. O astfel de încercare, devastatoare probabil pentru oricine, în cazul lui Lawrence a avut și un efect nociv asupra imaginii despre propria-i persoană. Încă din copilărie, Lawrence cultivase în el crezul unui stoicism solid, convingerea fundamentală că el avea capacitatea de a îndura aproape orice suferință sau rigoare,

însă acum această credință îl părăsise în cel mai vulnerabil și disperat moment. Contribuind poate la acest sentiment — în special, dacă e să dăm crezare teoriei că Lawrence era un homosexual refulat cu strictețe — era și o aversiune sexuală față de propria-i persoană, pe care i-o inspira probabil acel supliciu. Cedase oare de frica durerii sau a morții, s-a întrebat el pesemne după aceea, sau fiindcă în sinea lui era atras de actul respectiv? Nu-i de mirare, atunci, dacă un om care a îndurat o asemenea traumă poate să-și dorească ulterior să își orneze memoria cu scene de o violență cutremurătoare, care pot absolvi orice vinovăție, făcând să pară fără obiect orice chestiuni legate de voință sau împotrivire.

Mai există un motiv precumpănitor de a crede că la Deraa lui Lawrence i s-a întâmplat ceva înspăimântător, mai degrabă în sensul celor descrise în scrisoarea adresată lui Charlotte Shaw, decât așa cum îi scria lui Walter Stirling sau așa cum povestea în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*. Peste zece luni, Lawrence va reveni în acel oraș feroviar din Siria, unde va comite unele dintre cele mai brutale fapte de arme, purtând izul puternic al răzbunării.

În seara de 4 decembrie 1917, protipendada Beirutului s-a reunit pentru un banchet în onoarea lui Djemal Pașa. „De fiecare dată când vin la Beirut“, și-a început Djemal discursul, „observ că locuitorii sunt foarte leali. Acest lucru m-a umplut de afecțiune pentru ei. Profit de acest prilej ca să le ofer mulțumirile mele pentru amabilitatea lor față de mine.“[611]

Guvernatorul Siriei adopta astfel un demers îndrăzneț, știut fiind că relația lui cu acel oraș fusese dintotdeauna conflictuală. Întrucât Beirutul fusese considerat de multă vreme drept un creuzet al naționalismului arab, Djemal poruncise exilarea a sute de cetățeni ai orașului sub bănuiala de nelealitate, iar regiunea Libanului avusese de suferit enorm — mulți cred că

dinadins — în perioadele de foamete care făcuseră ravagii în Siria pe timpul războiului. Apoi, mai era problema celor douăzeci și cinci de presupuși conspiratori antiturci, divulgați în documentele procurate de la consulatul francez închis, și pe care Djemal îi condamnase să fie spânzurați în Place des Canons, din Beirut, în două execuții în masă, separate. Până la acel banchet din decembrie 1917, Place des Canons fusese deja poreclită „Piața Martirilor“ de către locuitorii Beirutului, o denumire pe care o poartă oficial și astăzi.

Oricum, notabilitățile adunate acolo nu aveau nicio intenție să comenteze malițios vorbele rostite cu generozitate de Djemal, știut fiind că reuniunea din acea seară era de rămas-bun. După trei ani tumultuoși, militarul versatil originar din insula Lesbos își părăsea postul din Siria și, chiar dacă plecarea lui era descrisă oficial drept temporară, toată lumea din sala de ceremonii, inclusiv Djemal, știa că acest lucru era ficțiune.

În cadrul unei reorganizări puse la cale recent de către Enver Pașa, controlul asupra armatelor otomane din Siria fusese predat unui nou comandant german, generalul Erich von Falkenhayn. În chip de consolare, Djemal fusese numit comandant suprem al Siriei și Arabiei de Vest — un post care suna excelent, desigur, și ar fi fost de-a dreptul impresionant, dacă ar fi existat și o armată reală pe care să o conducă. „Un fel de comandant suprem de categoria a doua“, remarca Falik Rifki, secretarul personal al lui Djemal. „Artileria, mitralierele, puștile și săbiile erau puse sub ordinele neamțului, în timp ce lui Djemal Pașa îi revenea titulatura aceea grandioasă pe care să o pună deasupra semnăturii lui... Era ca un rang onorific de pașă, pe care noi obișnuiam să îl dăm șeicilor beduini în deșertul pustiu.“[612]

Dacă intenția fusese de a leza onoarea lui Djemal, mișcarea reușise; dându-și demisia din diferitele funcții, Djemal anunțase

că urma să se întoarcă la Constantinopol. Iar dacă îl blama în sinea lui pe Enver pentru această detronare, Djemal nu a ratat ocazia de a se răzbuna un pic în discursul său de la Beirut, când a ajuns să amintească de execuțiile din Place des Canons, care în mod evident aveau încă un ecou neplăcut în sufletul unor membri ai publicului din acea seară: „Este adevărat că acum câtva timp am spânzurat anumiți arabi“, a recunoscut el. „Nu am făcut asta din proprie inițiativă, ci la insistențele lui Enver Pașa.“[613]

Djemal lăsa în urmă un palmares la fel de contradictoriu ca persoana sa. Deși jurământul public de a cuceri Egiptul se soldase cu un fiasco în Sinai, se putea lăuda cu cele două acțiuni reușite ale armatei lui împotriva britanicilor în Gaza. Supervizase o serie de eforturi de modernizare ambițioase pe tot cuprinsul Siriei — orașe cu străzi largi și pavate, electrificare, noi parcuri, moschei și clădiri municipale —, chiar dacă sute de mii de supuși ai săi, dacă nu chiar un milion, pieriseră de inaniție și boli. Încercase să amelioreze suferința armenilor, în timp ce dobândea reputația de prigonitor al evreilor din regiune. Și dacă măsurile lui dure domoliseră orice ardoare revoluționară în rândul naționaliștilor arabi din Siria — în niciuna dintre provinciile Siriei nu se produsese o răzvrătire semnificativă în timpul mandatului său —, atitudinea lui mai blândă și înțelegătoare față de regele Hussein din Hejaz se întorsese urât contra lui.

În orice caz, pleca din Siria într-un moment foarte bun. În acea toamnă, Falkenhayn se căznise să aducă la sud o nouă forță turcească de elită, grupul armatelor de la Yildirim, pentru un asalt preventiv asupra britanicilor care se adunau în Sinai, însă fusese bătut grav de Allenby, când trupele britanice rupseseră frontul turcesc la sfârșitul lui octombrie. În luna următoare, în timp ce unitățile din Yildirim continuau să fie

împrăștiate pe toată lățimea Siriei, britanicii cuceriseră o mare parte din sudul Palestinei, iar acum se aflau pregătite de atac la porțile Ierusalimului. În toate astea, Djemal rămânea absolut fără nicio vină.

Dar asta nu însemna că efortul de război al Turciei și al lui Djemal personal în Siria se încheiaseră. În schimb, așa cum se întâmplase de atâtea ori de-a lungul veacurilor când totul păruse pierdut pentru Imperiul Otoman, exact în acest moment sumbru șansa a făcut ca evenimentele să ia o întorsătură șocantă, care a schimbat totul.

În 7 noiembrie, exact ziua când armata turcă abandona Gaza, Vladimir Lenin și bolșevicii lui au răsturnat guvernul rus condus de Aleksandr Kerenski.[614] În dimineața următoare, bolșevicii au emis Decretul pentru Pace, anunțând astfel intenția lor de a se retrage imediat din război. Pe toată lungimea frontului, forțele rusești au depus armele, într-o unilaterală încetare a focului. Și așa Imperiul Otoman văzuse cum cel mai neînduplecat vrăjmaș al său din ultimele două veacuri dispărea pur și simplu, făcând ca una dintre cele trei armate inamice care îi hărțuiau hotarele să amuțească subit.

Curând, au urmat și ale știri extraordinare. Scotocind prin documentele guvernului izgonit, bolșevicii au găsit o copie a Acordului Sykes-Picot, încă ținut secret. Niciun alt document nu ar fi putut confirma mai bine acuzația bolșevicilor care susțineau că măcelurile care devastaseră lumea pe parcursul ultimilor trei ani serviseră expansiunii imperialismului, iar la mijlocul lui noiembrie au dat publicității textul documentului. Bineînțeles, conținutul acelui acord dădea apă la moară și acuzațiilor mai vechi lansate de Djemal Pașa — și anume, că lozincile Marii Britanii și ale Franței lăudându-se că susțineau independența arabilor erau doar un tertip pentru a înșfăca teritoriile arabilor pentru propriile lor imperii coloniale —,

ceea ce i-a permis să profite de ocazia discursului său la Beirut, pentru a reitera această idee spre edificarea întregii lumi musulmane și arabe.

„Acordul [Sykes-Picot] a fost un mijloc de a declanșa o revoltă arabă, în interesul britanicilor care, având nevoie de instrumente și slugi pentru a-și atinge scopurile, i-au instigat pe anumiți arabi să se răscoale, dându-le promisiuni mincinoase și amăgindu-i cu speranțe false“, a spus Djemal. Multă vreme, a declarat el în fața asistenței, se tot întrebase nedumerit de ce regele Hussein le întorsese spatele fraților lui musulmani; acum, răspunsul era dezvăluit. „În cele din urmă, nefericitul Șerif Hussein a căzut în capcana întinsă de britanici, lăsându-se îmbrobodit de lingușelile lor, și a săvârșit o impietate împotriva unității și măreției Islamului.“[615]

Dar acum, când uneltirile imperialiste ale Occidentului fuseseră date în vileag, sugera Djemal, timpul nu era pierdut pentru a le dejuca. Hussein putea să își ispășească păcatele trecutului, renunțând la alianța lui nefirească. Arabii de pretutindeni, văzând adevărata față a inamicului viclean, puteau să se unească pentru a-l înfrânge. „Eu plec la Constantinopol, însă voi veni înapoi curând“, făgăduia Djemal la sfârșitul discursului său. „Îi rog insistent pe locuitorii de vază ai orașului să nu dea atenție zvonurilor false și să fie răbdători pe timpul puținelor zile care au mai rămas din război, astfel încât să ne putem atinge țelul.“[616]

A doua zi, discursul său de la Beirut, în care era înfierat pactul Sykes-Picot, a fost publicat pe prima pagină a ziarelor din Siria și Turcia.

Dar Djemal nu-și limitase eforturile doar la oratorie. Exact înainte de cuvântarea lui din Beirut, compusese scrisori adresate lui Faysal ibn Hussein și comandantului șef al armatei rebelilor, aranjând să fie predate la Aqaba prin intermediul

unui emisar confidențial. În scrisoarea către Faysal, Djemal admitea cu magnanimitate că Revolta Arabă s-ar putea justifica, dacă ar conduce la un guvernământ arab cu adevărat independent, în care „demnitatea și splendoarea Islamului“ să fie garantate. „Dar ce fel de independență se mai poate concepe... după ce Palestina a devenit o țară internațională, așa cum au declarat deschis și oficial guvernele Aliaților, [și] cu Siria aflată complet sub dominația Franței, iar Irakul și toată Mesopotamia făcând parte integrantă din posesiunile Marii Britanii? Și cum va putea un asemenea guvernământ să își asume, cu independență și maiestuozitate, sarcina de a modela destinele Islamului? Poate voi nu ați prevăzut aceste rezultate de la bun început, însă eu sper ca, asistând acum la cucerirea Palestinei de către Marea Britanie, să percepeți acest adevăr în toată goliciunea lui.“ Scrisoarea nu se voia doar o aspră dojană. „Dacă veți admite acest adevăr“, încheia Djemal, „nimic nu este mai simplu decât să anunțați o amnistiere generală pentru răsculații arabi și să reluați tratativele cu scopul de a rezolva problema în favoarea Islamului.“[617]

Djemal avusese mult tact când își alesese destinatarul acestei propuneri. Așa cum știa din perioada petrecută împreună la Damasc, Faysal era, în același timp, cel mai credincios, dar și cel mai modern dintre cei patru fii ai lui Hussein. De asemenea, Djemal își alesese cu grijă cuvintele, revenind mereu la două noțiuni: „Islam“ și „independență“. Dacă intenția fusese de a semăna îndoiala în sufletul lui Faysal, intuise corect cu cine avea de-a face.

*

Pentru vizita sa oficială la Ierusalim în 1899, kaizerul Wilhelm ceruse ca o intrare specială să fie săpată în zidurile străvechi ale orașului. Călărind pe un armăsar negru și

îmbrăcat într-o uniformă împănată cu medalii, conducătorul german a folosit această poartă pentru a pătrunde în Orașul Vechi, pământ sacru pentru evreii, creștinii și musulmanii din lume, aidoma unui cruciat cuceritor din vremurile moderne.

Ideea se dovedise a fi un fel de pată neagră în materie de relații publice pentru Germania, așa că pentru propria lor intrare sărbătorească în Ierusalim, în decembrie 1917, britanicii s-au străduit să păstreze o alură mai discretă. Respectând sfaturile de la distanță date de Mark Sykes, echivalentul unui director de producție în politica Marii Britanii în Primul Război Mondial, s-a decis ca generalul Allenby să intre pe una dintre porțile tradiționale ale orașului, mergând pe jos, și ca niciun drapel britanic să nu fluture în vânt. Prin cucerirea Ierusalimului, Aliații dobândiseră o formidabilă victorie propagandistică, sublinia Sykes, or tot ceea ce mirosea a triumfalism creștin sau britanic nu putea decât să o submineze.

Cumva din întâmplare, unul dintre cei care au participat la procesiunea istorică în Orașul Vechi în acea dimineață de 11 decembrie a fost T. E. Lawrence. După supliciul traumatizant de la Deraa, Lawrence se întorsese la Aqaba, de unde fusese chemat să se prezinte la cartierul general de campanie al lui Allenby, în sudul Palestinei. Făcuse acea călătorie, așteptându-se efectiv să fie mustrat, poate chiar retrogradat, pentru eșecul de la Yarmuk, dar în schimb l-a găsit pe Allenby foarte bine dispus ca urmare a șirului neîntrerupt de victorii obținute pe câmpul de luptă. Se afla încă la cartierul general al armatei în 9 decembrie, când s-a primit vestea că turcii și germanii se retrăgeau din Ierusalim. Împrumutând o uniformă militară și „fireturile“ de ofițer aferente, a renunțat la veșmintele arăbești uzate pe care le purta și, pozând în rolul unui ofițer din statul-major al generalului Clayton, s-a alăturat coloanei care a intrat

sărbătorește în oraș. Chiar și pentru un om a cărui credință creștină era acum muribundă, Lawrence a fost impresionat de însemnătatea copleșitoare a acelei zile; pentru prima oară, în peste șase sute de ani, o armată europeană se întorsese în leagănul religiei apusene, iar Orientul Mijlociu nu avea să mai fie niciodată la fel. „Pentru mine“, scria el mai târziu, „[acesta] a fost momentul suprem al războiului.“[618]

Dar Lawrence avea negreșit și alte motive de a se simți impresionat. Abia când, la sfârșitul lui noiembrie, intrase șchiopătând în Aqaba, chinuit de boli și încă slăbit după maltratările de la Deraa, aflase și el de amploarea victoriilor lui Allenby în Palestina. Tot atunci a auzit prima oară și de Declarația Balfour, precum și de revoluția rusă care îi adusese la putere pe bolșevici. Un pic mai aproape de patrie, afla acum de dizgrația în care căzuse până la urmă vechiul lui dușman, Édouard Brémond.

Diverși demnitari britanici îi purtau sâmbetele lui Brémond încă din primăvară; de fapt, antipatia pentru el părea să fie unul dintre puținele puncte asupra cărora Lawrence și Mark Sykes erau întru totul de acord. „Sunt convins că, îndepărtând cât mai curând cu putință misiunea militară franceză din Hejaz, va fi cu atât mai bine“, scrisese Sykes încă din mai, într-un document către Ministerul de Externe britanic. „Ofițerii francezi sunt, fără nicio excepție, antiarabi, și nu fac decât să instige la disensiuni și intrigi.“[619] În opinia lui Sykes, tonul ostil era dat de șeful misiunii franceze, prin „atitudinea și politica intenționat perversă promovată de colonelul Brémond“.

E posibil ca vehemența condamnării exprimate de Sykes să fi servit, în realitate, la prelungirea menținerii la post a colonelului francez. Dornici să nu lase impresia că le-ar da dreptate aliaților lor, când au aflat de nemulțumirile britanicilor legate de Brémond, guvernanții de la Paris

replicaseră că, printr-o coincidență, se gândeau și ei deja să diminueze radical misiunea lui la Jiddah.[620] Lăsând un „interval decent“ menit să salveze aparențele că ideea ar fi venit de la francezi, nu s-a făcut nimic timp de încă șase luni. Jucându-și rolul în această înscenare, oficialitățile britanice au tot dezbătut, între timp, ce titlu de onoare să îi confere acestui personaj agasant. „The Most Distinguished Order of St. Michael and St. George“ a fost ales, în cele din urmă, iar Reginald Wingate a profitat de prilejul decernării pentru a-i transmite lui Brémond „sincerele [lui] complimente și felicitări pentru acțiunea valoroasă efectuată recent de Detașamentul francez sub comanda dumneavoastră în Hejaz“.[621]

Deși Édouard Brémond era acum deținătorul uneia dintre cele mai înalte decorații militare ale Marii Britanii, în ultimă instanță tot francez rămânea. Când colonelul demis s-a îmbarcat spre Franța — pentru a salva onorabil aparențele, își lua oficial un concediu de șase săptămâni —, Wingate a trimis imediat o depeșă unui înalt funcționar din Ministerul de Externe. „Antecedentele lui Brémond vă sunt cunoscute“, scria el, „iar eu cred că e foarte posibil ca principalul obiectiv al călătoriei lui să fie de ordin politic, pentru a influența opinia celor de la Paris contra politicii lui Picot și Sykes. Cel de-al doilea ar trebui prevenit.“[622]

Plecarea lui Brémond nu a însemnat însă și sfârșitul uneltirilor Franței în Orientul Mijlociu. Ba dimpotrivă chiar. Odată cu succesele lui Allenby în Palestina, ceea ce fusese anterior doar o ipotetică împărțire a prăzilor de război din Orientul Mijlociu între puterile Antantei devenise brusc o realitate. Existând acum mize tangibile în joc, intrigile politice urmau să se intensifice substanțial.

Lawrence a avut prilejul de a întrezări o mostră a acestor jocuri de culise în 11 decembrie, când după intrarea

sărbătorească în Ierusalim, ofițerii superiori ai statului-major al armatei britanice s-au retras pentru dejun într-o sală de festivități. În calitate de diplomat francez atașat oficial pe lângă armata lui Allenby, Georges-Picot s-a bucurat de un loc de onoare în timpul ceremoniei, ceea ce el a interpretat, în mod evident, drept o confirmare a faptului că planul elaborat în urmă cu doi ani, de către el și Mark Sykes, privind o administrare internațională a Ierusalimului, rămânea în vigoare. În sala de festivități, Picot i s-a adresat lui Allenby, anunțându-l: „Și mâine, stimate domn general, voi lua măsurile necesare pentru a organiza guvernarea civilă în oraș“.

Conform relatării lui Lawrence, remarca a provocat o tăcere jenantă în toată sala. „Salata, maioneza cu pui și sandviciurile cu pate de ficat au rămas nemestecate în gurile noastre umede, în timp ce toți am întors capul, holbându-ne la Allenby. Chiar și el a părut pe moment descumpănit.“ Dar asta doar un moment. Întorcându-se spre reprezentantul politic francez, Allenby a explicat că, întrucât Ierusalimul cădea în interiorul zonei militare britanice, singura autoritate reală acolo era comandantul suprem al armatei, adică el.[623]

Dar dacă situația militară schimbată provoca noi presiuni din partea francezilor, aceasta nu era decât o mică fațetă a tulburărilor politice care îi așteptau acum pe britanici. Lawrence a văzut asta cu ochii lui când, după ceremonia de la Ierusalim, s-a dus la Cairo. Întregul oraș spumega de furie.

Mark Sykes, revizuindu-și, din câte se părea, mai vechea lui opinie potrivit căreia arabii nu ar avea nicio obiecție la o intensificare a colonizării evreilor în Palestina, se străduise ca Declarația Balfour să fie cât mai puțin cunoscută în lumea arabă. Dar efortul lui eșuase lamentabil, iar pe măsură ce știrea despre acea declarație s-a răspândit în rândul populației egiptene în noiembrie, stupoarea s-a preschimbat rapid în furie.

Chiar în timp ce autoritățile britanice încercau să domolească acele proteste, a venit discursul lui Djemal Pașa la Beirut, prin care denunța termenii Acordului Sykes-Picot. Cu o viteză uluitoare și implicând posibile consecințe ce riscau să arunce în derizoriu victoriile lui Allenby în Palestina, lunga campanie a Marii Britanii pentru a câștiga și a păstra de partea ei lumea arabă primea în acest fel o gravă dublă lovitură.

Studiind situația din Cairo, Lawrence prevedea zile sumbre pe viitor; dacă dezvăluirile despre documentele Balfour și Sykes-Picot reușiseră să incite aproape la revoltă o populație în mod normal liniștită și strict supravegheată de forțele polițienești, așa cum erau locuitorii Egiptului, ce efect ar putea să aibă atunci printre rebelii arabi adunați în Aqaba și printre posibilii lor aliați de pe cuprinsul Siriei? Chiar dacă se felicita în sinea lui pentru că avusese inspirația de a-l informa pe Faysal despre Acordul Sykes-Picot în urmă cu nouă luni deja — dacă știrea despre acest document ar fi venit abia acum, atât de imprudent combinată cu cea despre Declarația Balfour, era greu de imaginat că Faysal ar mai fi putut avea vreodată încredere în Lawrence sau în oricare alt englez de fapt —, vestea avea cu certitudine să-i înfurie pe războinicii pe care conducătorul arab îi câștigase de partea lui. Indiferent cât de devotați îi erau lui Faysal sau luptei pentru independența arabilor, niciodată acești oameni nu scăpaseră de gândul că, de fapt, conducătorii hașemiți ai revoltei ar putea fi trași pe sfoară, conștient sau nu, de către sponsorii lor britanici și francezi. Aceasta fusese teoria susținută tot timpul de autoritățile de la Constantinopol, iar acum aceeași acuzație căpăta amploare și credibilitate prin dezvăluirile făcute de Djemal Pașa la Beirut.

La Cairo, Lawrence a primit curând confirmarea situației dificile în care se afla Faysal și, de asemenea, a aflat de posibila trapă de salvare, oferită de Djemal.

După ce a primit, la sfârșitul lui noiembrie, scrisoarea lui Djemal conținând tatonările de împăcare, Faysal i-a trimis o copie și tatălui său. La mijlocul lui decembrie, Hussein, la rândul lui, îi transmisese un exemplar lui Cyril Wilson la Jiddah. Poate Hussein a procedat așa pentru a arăta că, chiar și acum, el încă avea deplină încredere în britanici, sau poate făcuse asta pentru a transmite avertismentul că, având în vedere jocul dublu al englezilor, existau alte opțiuni și pentru el. Bineînțeles, e posibil și să se fi gândit, pur și simplu, că britanicii oricum vor afla în curând, din moment ce Djemal enunțase propunerile de pace pentru rebelii arabi chiar în discursul său de la Beirut.

Indiferent de motiv, faptul că Hussein alesese să le prezinte scrisoarea de la Djemal a declanșat un semnal de alarmă în rândul oficialităților britanice din Cairo. Cu câteva zile înainte, Clayton îl avertizase pe Sykes că, în condițiile în care vestea despre pactul Sykes-Picot și Declarația Balfour se răspândea în lumea arabă, nu mai era decât o chestiune de timp până când turcii aveau să le facă rebelilor o contraofertă;[624] scrisoarea lui Djemal era dovada că acest lucru se întâmplase deja. Din fericire, în viziunea lui Clayton, Faysal și Hussein nu reacționaseră la propunere — procedaseră cum se cuvenea și anunțaseră autoritățile britanice —, dar cine putea ști ce se va întâmpla când va veni următoarea ofertă din partea turcilor?

Lawrence vedea lucrurile complet diferit. De fapt, în scrisoarea lui Djemal Pașa, el vedea o șansă unică pentru cauza arabă.

Așa cum îi mărturisise lui George Lloyd în octombrie, Lawrence nu mai considera că lupta pentru Marea Britanie, ci pentru independența arabilor. În rândul eșaloanelor superioare ale ierarhiei politice și militare britanice din Cairo, se știa că trimiși ai Marii Britanii se întâlniseră în ultimele luni cu

omologi turci în vederea întocmirii unui tratat de pace, or dacă Marea Britanie nu avea nici un scrupul de a negocia în secret cu inamicul, de ce ar avea atunci arabii?! Dimpotrivă, jucând cartea turcească și putând astfel să obțină de la ei condiții speciale de reglementare, arabii ar putea apoi să facă o întoarcere de o sută optzeci de grade și să smulgă concesii concrete de la britanici și francezi. În ultimă instanță, jucând abil fiecare carte, arabii ar putea dobândi independența, indiferent cine va câștiga războiul până la urmă.

Nu însemna că Lawrence se gândise cumva să împărtășească aceste calcule superiorilor săi de la Cairo. De fapt, le-a sugerat că ar putea fi spre binele Marii Britanii să afle ce erau dispuși turcii să le ofere arabilor, astfel încât britanicii să poate reacționa preventiv. Oricât de improbabil părea, această sugestie a fost privită favorabil de către Reginald Wingate. „I-am recomandat Regelui Hussein să nu trimită [turcilor] niciun răspuns oficial“, a telegrafiat Wingate Cabinetului de Război, „însă maiorul Lawrence se va consulta cu Faysal pentru a stabili dacă nu s-ar putea obține alte informații despre noua tactică a turcilor, printr-un schimb de mesaje verbale [*sic*] între el și Djemal.“[625]

Cabinetul de Război s-a mișcat rapid pentru a pune capăt acestei propuneri, dar nu suficient de repede;[626] Lawrence, după cum s-a dovedit, plecase din Cairo în aceeași zi, Ajunul Crăciunului, în care Wingate trimisese acea telegramă, astfel încât până când Cabinetul de Război a cumpănit totul, el era deja înapoi la Aqaba cu Faysal. Exact cum procedase și în alte conjuncturi critice, Lawrence avea să folosească întârzierea în primirea ordinelor drept o scuză pentru a acționa conform ideilor sale. Asta însemna să îl încurajeze pe Faysal să înceapă un dialog cu inamicii lui turci. Pe parcursul lunilor următoare, Faysal și Lawrence vor stabili și vor întreține un asemenea

dialog cu principalul general turc, care acționa pe frontul sudic sirian.[627]

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence s-a lansat în raționamente laborioase pentru a justifica aceste tratative cu inamicul, argumentând că, în condițiile în care regimul otoman era din ce în ce mai scindat între islamiști, ca Djemal Pașa, și naționaliști turci, ca generalul din sudul Siriei, Faysal ar putea semăna discordia între ei. „Folosind fraze prudent ticluite", scria Lawrence, „am putea arunca oprobriul pentru Revolta [Arabă] asupra partidei clericale [a lui Djemal], iar apoi poate militariștii s-ar putea certa cu ei."[628] În ultimă instanță, continua acel raționament, o asemenea ceartă ar fi profitabilă atât pentru arabi, cât și pentru naționaliștii turci: primii și-ar dobândi independența, iar ceilalți ar scăpa de griji, putând să se concentreze cum să-și păstreze patria lor, Anatolia.

Recunoscând poate inconsistența acestui argument, Lawrence a căutat să se distanțeze de rolul lui în această chestiune. Astfel, relatarea din 1922, în așa-numita „ediție Oxford" a *Celor șapte stâlpi ai înțelepciunii* — „Faysal, având toată asistența mea, i-a trimis înapoi răspunsuri tendențioase lui Djemal" — a devenit, în 1926, Faysal acționând complet pe cont propriu.[629]

Peste trei ani, Lawrence a oferit o explicație mult mai simplă — și mai blazată — pentru acțiunile lui și ale lui Faysal. Aceasta a venit ca răspuns la o întrebare despre acele contacte din timpul războiului, pe care i-a pus-o nimeni altul decât William Yale. „Totul e permis în dragoste, război și alianțe", îi scria Lawrence lui Yale, în 1929. „Pfuuu!"[630]

Faptul că încălcase flagrant ordinul lui Chaim Weizmann de a-și pune căluș în gură pe durata șederii în Statele Unite nu l-a mulțumit îndeajuns pe Aaron Aaronsohn. Mai trebuia și ca Weizmann să afle amănunțit acest lucru, ceea ce Aaronsohn s-a

apucat să facă printr-un lung raport adresat liderului sionist britanic în 13 decembrie 1917. Pe lângă o serie de întâlniri cu oficialități de la Washington, povestea el, fusese alocuțiunea sa la City Club din Boston, „la care au fost invitați toți evreii de vază din oraș“. După aceea, a urmat luarea lui de cuvânt la Colegiul Uniunii Ebraice, o organizație puternic antisionistă din Cincinnati, exact genul de bastion al opoziției pe care Weizmann dorea să îl evite, dar unde, potrivit lui Aaronsohn, fusese primit cu căldură. „Am încercat să fiu scurt — nu am vorbit mai mult de patruzeci de minute — și toată ostilitatea din sală a încetat.“[631]

Primirea călduroasă de care s-a bucurat Aaronsohn în Statele Unite a fost determinată și de vestea cuceririi Ierusalimului de către britanici în 9 decembrie. De la începutul războiului, puține evenimente electrizaseră atât de mult opinia publică americană, incluzându-i deopotrivă pe evrei și creștini și conducând rapid la o dezbatere națională însuflețită despre viitorul statut al Țării Sfinte. Nicăieri această dezbatere nu era însă mai intensă decât în cadrul comunității evreiești, iar ezitarea inițială a sioniștilor americani de a accepta Declarația Balfour se risipea rapid.

Totuși, campania lui Aaronsohn de câștigare a bunăvoinței nu a fost nici pe departe la fel de reușită cu omul pe care Chaim Weizmann și colaboratorii lui britanici îl considerau esențial pentru contribuția americanilor la cauza lor, Louis Brandeis. A avut câteva întâlniri cordiale la Washington cu judecătorul Curții Supreme, însă Brandeis a rămas ferm rezervat față de ideea ca o delegație americană să se alăture Comisiei Sioniste, care urma să plece curând spre Palestina; lucrul acesta, a subliniat Brandeis, ar da impresia unei susțineri oficiale americane pentru eforturile Marii Britanii în Palestina — ceea ce, desigur, era exact scopul englezilor.

Celălalt obiectiv, mult mai sensibil, al sioniștilor britanici — o declarație de război a Statelor Unite împotriva Turciei — a fost expus destul de explicit într-o scrisoare adresată de Weizmann lui Brandeis la mijlocul lui ianuarie. „Trebuie să fie absolut clar“, scria Weizmann, „că există o coincidență completă a intereselor americano-britanico-iudaice contra intereselor pruso-turce... Din acest motiv, eu cred că o Palestină a evreilor trebuie să devină un scop în război pentru America, exact în același fel ca Alsacia Lorena [ocupate de Germania] și o Polonie independentă.“[632]

Asta i-a pus capac lui Brandeis. Încă din aprilie 1917, Weizmann îl cooptase pe Brandeis pentru a obține sprijinul lui Woodrow Wilson față de ideea patriei pentru evrei, iar judecătorul Curții Supreme făcuse acest efort, în măsura în care nu contravenea simțului său etic. Acum, Weizamnn îi cerea nu numai să îl convingă pe președinte să extindă dramatic efortul de război al americanilor, ci pretindea că sintagma vagă „cămin național pentru poporul evreu“ din Declarația Balfour era o „Palestină a evreilor“. Până la urmă, Brandeis i-a trimis o depeșă laconică lui Weizmann, afirmând că participarea americană în Comisia Sionistă era „acum imposibilă“.[633] Acesta a fost începutul unei rupturi între doi dintre cei mai importanți lideri sioniști din lume, care nu se va repara niciodată pe deplin.

Pe coama colinei, Lawrence a strunit cămila, oprind pentru a inspecta orașul adumbrit Tafileh, din ravina de dedesubt. Locul era neîmbietor și, așa cum Lawrence avea să descopere curând, prezentând o situație cu totul diferită de tot ceea ce întâlnise el în cele șaisprezece luni de când era în teatrul de război din Arabia.

Era în dimineața zilei de 20 ianuarie 1918. Cu cinci zile în urmă, o forță mixtă formată din războinici beduini și o unitate

de cinci sute de oameni din Liga Arabă care fuseseră pregătiți în Aqaba, dăduse năvală în Tafileh, amplasat într-o vale muntoasă din sudul Siriei, și pusese pe fugă mica garnizoană turcă a orașului. Spre nord, se aflau următoarele obiective ale arabilor, localitățile mai mari Kerak și Madeba. Lawrence venise să susțină operațiunile contra acestor orașe, iar apoi să continue înaintarea spre țărmul nordic al Mării Moarte; dacă totul decurgea conform planului, acela era punctul unde, în vecinătatea orașului antic Ierihon, rebelii arabi urmau să stabilească în sfârșit o legătură terestră directă cu armata generalului Allenby din Ierusalim.

Dar așa cum luptătorii de gherilă au descoperit de-a lungul istoriei, una este să efectuezi raiduri fulgerătoare contra inamicului, ca apoi să dispari, și alta să cucerești centre urbane populate și să îți menții puterea asupra lor. Deși experții moderni în arta insurecțională au găsit o expresie pentru acest proces — „inimi-și-cugete“ —, adevărul crud este că nu există inimi sau cugete pe care să le „câștigi“. De fapt, preocuparea esențială a civililor prinși într-o zonă a războiului de gherilă este, pur și simplu, să rămână în viață, iar pentru asta sunt gata să „voteze“ cu cei care le garantează cel mai bine acest lucru — până când, dacă observă că situația s-a schimbat, civilii trec de partea celorlalți, care pot să le asigure mai bine aceste deziderate. În genul acesta de înfruntare primară, apelul la naționalism sau ideologie nu are nicio valoare; „lealitatea“ se dobândește oferind siguranță sau insuflând teroare, ori printr-o combinație din amândouă.

Pe străzile Tafilehului „eliberat“, Lawrence a întâlnit o ilustrare perfectă în miniatură a acestui sofism inimi-și-cugete. Nu existaseră manifestări sărbătorești de bucurie din partea localnicilor, pentru faptul că fuseseră eliberați de sub jugul turcesc sau la gândul că va apărea o națiune arabă unită; mai

degrabă, cei din Tafileh — negustori, mici fermieri, păstori — se simțeau prinși între două alegeri proaste. Îi priveau pe războinicii beduini tâlhari cu frică și ură în același timp, ca pe un fel de bandiți călărind pe cămile. Chiar dacă nu se temeau la fel de mult de membrii disciplinați ai Legiunii Arabe, din cauza numărului lor mare vedeau în ei, cum era și firesc, o amenințare catastrofală pentru firavele lor rezerve de hrană, așa că ascunseseră repede tot ce putuseră. Dincolo de toate astea, persista o spaimă colectivă provocată de ceea ce s-ar putea întâmpla dacă turcii ar recuceri valea, represaliile care ar urma probabil, or cum se întâmplă de obicei în asemenea situații lucrul acesta a condus la o acută divergență de opinii despre ce era cel mai prudent de făcut.

„Treburile sunt într-o fază destul de ciudată aici“, îi raporta Lawrence lui Gilbert Clayton în 22 ianuarie. „Localnicii sunt împărțiți în două facțiuni opuse foarte încrâncenate, ceea ce le face să fie îngrozite una de cealaltă și ambele față de noi. Se trag focuri de armă în sus și în jos pe străzi în fiecare seară, iar atmosfera generală este încordată. Luăm măsuri în privința poliției etc., ceea ce va mai domoli această stare de nervi, și sper să apară provizii suficiente cât să ne putem descurca în continuare.“[634]

Zădărnicind orice eforturi însă, erau apucăturile hrăpărețe ale sătenilor, ceea ce provoca deja o penurie de alimente în vale și o creștere enormă a prețurilor la tot ce se mai găsea de cumpărat. Lucrul acesta avea, la rândul lui, efectul de a spori resentimentele populației, dar și furia războinicilor. „Regret că nu îți pot trimite cifre exacte ale cantităților de provizii de aici“, încheia Lawrence raportul său din 22 ianuarie, „dar am fost foarte ocupat de când am ajuns, încercând să descopăr care oameni sunt cu noi și unde sunt ei. Conflictele de idei, răfuielile locale și interesele partinice sunt atât de crâncene (acesta fiind

momentul de anarhie la care întregul district a jinduit de ani de zile), încât cu greu le-ar putea descâlci careva la repezeală.“

Dar situația avea să se înrăutățească și mai mult. A doua zi după ce i-a scris lui Clayton, Lawrence a aflat că o importantă forță armată turcă venea să recucerească Tafilehul.

Până să ajungă la Tafileh, Lawrence petrecuse în Arabia o lună întreagă după șederea lui la Ierusalim și Cairo. În acest răstimp, evaluase stadiul Revoltei Arabe, se consultase cu Faysal la Aqaba, pregătindu-se pentru ce avea să urmeze în continuare. La scurt timp după întoarcerea sa, participase la o incursiune contra Căii Ferate Hejaz, la bordul uneia dintre cele mai noi arme britanice ce aveau să fie introduse pe frontul din Arabia, mașina blindată Rolls-Royce. Deși cele două mașini blindate produseseră doar daune minore asupra postului de pază turcesc în care țintiseră, a fost evident imediat pentru toți că această nouă armă schimba fundamental războiul din deșert. Acum, cu o investiție absolut minimă de oameni și materiale de război, britanicii puteau domina categoric calea ferată, atacând garnizoanele ei izolate și avariind șinele, aproape după bunul lor plac. Odată cu acest gen de supremație armată, a venit în sfârșit și acceptarea, la nivelul conducerii militare britanice, că argumentul pe care Lawrence încercase să îl impună de aproape un an era just: nu avea niciun rost de a forța căderea Medinei; mai bine să lase miile de soldați turci eșuați exact acolo unde se aflau.

Pregătirile lui fuseseră și de ordin personal. Ca urmare a supliciului de la Deraa, Lawrence s-a apucat să își organizeze o armată privată, sau gardă de corp. „Am început să îmi adun tot mai mulți oameni, ca să formez un detașament“, scria el, „strângând diverșii nelegiuiți pe care îi găseam, indivizi care prin nimicniciile lor dăduseră de bucluc altundeva.“[635] Recrutarea unor „nelegiuiți“ a fost deliberată și ingenioasă.

Derbedei în triburile lor, poate chiar proscriși de-a dreptul, acești oameni aveau să-i fie leali, în ultimă instanță, doar lui Lawrence, un criteriu care explica, de asemenea, includerea printre ei și a celor două pușlamale din tabără, Farraj și Daud. Era o legătură de lealitate personală, pentru care gărzile de corp aveau să plătească însă scump; potrivit estimărilor lui Lawrence, aproape șaizeci dintre ei aveau să moară până la sfârșitul războiului.

Cu acest cortegiu mărit, Lawrence pornise la drum în 10 ianuarie pentru a participa la operațiunea aflată în derulare la Tafileh. Așa cum fusese informat de către statul-major al generalului Allenby de la Ierusalim, armata britanică din Palestina nu avea să fie suficient de odihnită și reînzestrată pentru următoarea ofensivă, decât abia la mijlocul lui februarie, probabil. Ținând seama de această decalare, Lawrence și tacticienii militari puseseră la cale un plan relativ modest, pe care rebelii arabi să îl execute între timp. Evitând șirul marilor centre populate din interiorul Siriei — aflate încă sub controlul turcilor și situate prea departe pentru ca forțele britanice din Palestina să poată interveni operativ —, armata rebelilor urma să curețe terenul intermediar, munții din Platoul Moab, exact la est de Marea Moartă, ca apoi să stabilească joncțiunea cu britanicii, lângă Ierusalim. Cucerirea localității Tafileh fusese primul obiectiv în această campanie, urmând apoi orașele mai mari Kerak și Madeba, însă totul a fost pus subit sub semnul întrebării, când s-a aflat că turcii veneau să atace Tafileh.

Dacă ar fi fost să aplice vechile lor tactici, arabii ar fi profitat de ocazie ca să-și facă bagajele și să își ia tălpășița. Lawrence studiase suficient de bine însă rebeliunile de gherilă, încât să își dea seama că regulile războiului se schimbaseră acum brusc. Exact ca în Tafileh, locuitorii din Kerak și Madeba

se țineau deoparte, așteptând să treacă de partea învingătorilor. Asta însemna că soarta celor trei orașe era acum indisolubil legată și că, dacă Tafileh era abandonat, se pierdea de asemenea și orice șansă de a mai cuceri Karek sau Madeba. Pe scurt, rebelii nu aveau altă soluție decât să rămână pe poziții și să lupte.

Bătălia a debutat foarte ezitant. În după-amiaza de 24 ianuarie, avangarda de circa o mie de soldați a forțelor turcești, trimisă de la Kerak, a intrat în valea Tafileh venind din defileul Wadi Hesa, la câțiva kilometri în nordul localității. Foarte rapid, au respins micul detașament de pază al rebelilor, forțându-l să se retragă până la marginea orașului. Din fericire pentru rebeli, s-a înnoptat înainte ca turcii să fi exploatat pe deplin avantajul dobândit; profitând de întuneric, comandantul Legiunii Arabe și-a retras în pripă forțele tocmai în capătul sudic al văii. „Toată lumea a crezut că fugeam [de turci]“, avea să îi raporteze Lawrence lui Clayton. „Cred că asta și făceam.“[636]

Înainte de revărsatul zorilor, Lawrence s-a aventurat în oraș și a văzut cu ochii lui efectul pe care retragerea Legiunii îl avusese asupra locuitorilor. „Toți urlau de groază, bunurile erau scoase din case și îngrămădite pe străzile ticsite de femei și bărbați. Arabi călări galopau pe străzi în sus și în jos, trăgând ca apucații în aer, iar scânteierile țâșnite din puștile turcilor desenau conturul stâncilor din defileul Tafileh.“

Observând că o mică subunitate de pază rezista încă eroic pe un dâmb abrupt la nord de oraș, Lawrence a trimis urgent vorbă comandantului Legiunii Arabe să ducă sus întăriri și mitraliere, după care s-a grăbit și el spre dâmb. Când s-a luminat de ziuă, situația firavei forțe armate de acolo — poate treizeci de războinici arabi și un număr egal de locuitori din Tafileh — a devenit „destul de dificilă“.

„Turcii își croiau drum prin trecătoare, în lungul coamei

care delimita șesul spre est“, raporta Lawrence, „trăgând cu aproximativ cincisprezece mitraliere în partea din față și în flancul micii ridicături de pământ pe care noi o apăram, în bătaia tirului lor. Între timp, au reglat explozia șrapnelurilor, care inițial trecuseră razant peste vârful colinei și peste șes, iar [acum] începeau să ciuruiască dealul în plin, pe creastă și pe părțile laterale. Oamenii noștri nu aveau muniții suficiente, iar pierderea acestei înălțimi era, în mod evident, doar o chestiune de minute.“

Dar acțiunea de apărare a dâmbului s-a dovedit capitală. Când această poziție a fost abandonată, forța arabă principală venise deja în zonă, cu mitralierele și tunurile lor de munte, pentru a forma o nouă linie a frontului pe o culme de deal paralelă, la circa doi kilometri și jumătate în spate. În acest răstimp, s-a petrecut o faptă aparent nesemnificativă, dar care, așa cum s-a întâmplat adesea în multe bătălii, a fost decisivă pentru rezultatul final. În timp ce fugea înapoi ca să se adăpostească, Lawrence avusese prezența de spirit să își numere pașii, așa că a putut calcula că distanța dintre dâmbul abandonat — pe care turcii aveau să-l ocupe în curând — și noua linie defensivă a arabilor era cam de trei mii o sută de metri. Când principala forță turcească s-a instalat pe dâmb și și-a desfășurat armamentul greu, s-a trezit lovită furtunos de obuzele trase din tunurile de munte ale arabilor.

Turcii erau acum imobilizați în centru, ceea ce l-a făcut pe Lawrence, folosindu-și cunoștințele de istorie militară, să lanseze un atac în clește cum scria la carte, trimițând câteva mici unități de luptători să ocolească pe un arc larg prin spatele inamicului, care nu bănuia că era împresurat. La scurt timp după ora trei după-amiază, capcana s-a declanșat, mitraliorii arabi de pe flanc trimițând o ploaie de proiectile în turcii care rămăseseră complet expuși pe dâmb. Când mitraliorii și tunarii

lor au fost rapid seceraţi, soldaţii turci s-au speriat, iar apoi au început o fugă dezorganizată, încercând să se adăpostească în defileul Wadi Hesa. Dar nici acolo nu au putut găsi vreun adăpost. Într-o derută totală, turcii au fost atacaţi toată seara şi până noaptea târziu de cavaleria arabă şi beduinii rapace, chiar şi de muntenii din sate, puşi pe răzbunare şi jefuit. Din cei o mie de soldaţi turci care lansaseră atacul în Tafileh, Lawrence a estimat pierderile lor la circa cinci sute de morţi şi răniţi, cu alte două sute făcuţi prizonieri, dar chiar şi aşa cifrele erau probabil prea mici; ulterior, a auzit că nu mai mult de cincizeci de soldaţi au mai ajuns înapoi în Kerak, ceilalţi fiind răpuşi, unul câte unul, în defileu. Preţul plătit fusese de circa douăzeci şi cinci de arabi ucişi şi, poate, de trei ori mai mulţi răniţi.[637]

Înfrângerea turcilor la Tafileh a fost o capcană clasică în stil napoleonian, pentru care Lawrence avea să fie decorat în scurt timp cu medalia „Distinguished Service Order“. Cu toate astea, era o acţiune pe care el, personal, avea să o descrie drept „mârşavă“, un exerciţiu absurd de samavolnicie. „[Noi] puteam să fi câştigat refuzând lupta, să le fi venit de hac exploatând direct avantajul nostru, la fel ca în alte douăzeci de situaţii asemănătoare înainte şi după aceea.“ În schimb, atacând inamicul într-o bătălie convenţională, arabii suferiseră pierderi omeneşti reprezentând o şesime din efectivul lor, ceea ce făcea ca o înaintare ofensivă spre Madeba sau Kerak să fie aproape imposibilă într-un viitor apropiat. „În seara aceea“, scria el, „nu mai rămânea nicio glorie, doar teroarea trupurilor frânte, care fuseseră oamenii noştri, purtaţi acum prin dreptul nostru spre casele lor.“

Dar la Tafileh, Lawrence a manifestat o nouă trăsătură de caracter, care dădea de gândit: ura faţă de inamic, un fel de furie că turcii fuseseră atât de stupizi încât să-l atace. Chiar dacă a deplâns, poate, soarta tristă a „celor o mie de turci“ care

veniseră să atace Tafilehul, îi lipsea acum compasiunea care îl caracterizase altădată. Când a aflat că turcii erau în continuare masacrați în defileu, deși bătălia fusese câștigată deja de mult timp, Lawrence nu a făcut nimic. „Ar fi trebuit să cer îndurare pentru inamic“, povestea el în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „dar după nervii și eforturile luptei, spiritul meu era prea vlăguit ca să-mi mai fi păsat să cobor în locul acela oribil și să îmi petrec noaptea salvându-i.“

Cu șase luni în urmă, după o bătălie similară la Aba el Lissan și la fel de unilaterală, Lawrence avusese grijă ca răniții muribunzi să fie plasați pe malul unui pârâu, ca măcar apă să poată avea până își dădeau duhul. La Tafileh, chiar și turcii răniți ușor au fost abandonați fără vreun ajutor, când un viscol crâncen s-a pornit în acea noapte; până dimineață, toți erau morți. „Era nejustificabil, așa cum era întreaga teorie a războiului, dar nu aveam de ce să ne facem reproșuri pentru asta. Ne-am riscat viața în vifor... ca să salvăm oamenii noștri, iar dacă regula noastră era să nu pierdem arabi ca să ucidem mulți turci, cu atât mai puțin nu trebuia să-i pierdem ca să salvăm turci.“

---

[595] Comitetul sirian din Egipt, 14 noiembrie 1917; YU, Cutia 3, Fișier 8.

[596] Yale către Harrison, 17 decembrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 11.

[597] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 435.

[598] Ibid., p. 439.

[599] Weizmann către Aaronsohn, 16 noiembrie 1917, reprodus în Friedman, *Zionist Commission*, pp. 19–20.

[600] Aaronsohn, *Diary*, 16 noiembrie 1917; ZY.

[601] House către Drummond, 11 septembrie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 107.

[602] Wiseman către Drummond, 16 octombrie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 106.

[603] Weizmann către Aaronsohn, 16 noiembrie 1917, reprodus în Friedmann, *Zionist*

Commission, pp. 19–20.

[604] Verrier, ed., *Agents of Empire*, p. 295. Deși informațiile erau corecte în privința sorții lui Sarah Aaronsohn, telegrama conținea și unele erori. Bătrânul Ephraim Aaronsohn a supraviețuit întemnițării sale în Damasc și, ulterior, a fost eliberat, în timp ce Belkind nu a fost executat decât în data de 14 decembrie.

[605] Aaronsohn, *Diary*, 1 decembrie 1917; ZY.

[606] Relatarea lui Lawrence despre cum a fost torturat la Deraa se găsește în *Seven Pillars*, cartea 6, capitolul 80, pp. 441–47.

[607] Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 233.

[608] După cum citează James, *The Golden Warrior*, p. 214 n. 17.

[609] Lawrence către Stirling, 29 iunie 1919; UT (copie) Fișier 6, Dosar 7.

[610] După cum citează Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp. 261–62.

[611] Agent 92C, „Syrian Politics“, 9 decembrie 1917; PRO-WO 106/1420.

[612] Lewis, „An Ottoman Officer“, în Kushner, *Palestine in the Late Ottoman Period*, p. 413.

[613] Agent 92C, „Syrian Politics“, 9 decembrie 1917; PRO-WO 106/1420.

[614] Întrucât la acea vreme Rusia folosea calendarul iulian, în loc de cel gregorian, data rămâne în istoria Rusiei drept 25 octombrie, de unde și denumirea de „Revoluția din Octombrie“.

[615] După cum citează Antonius, *The Arab Awakening*, p. 255.

[616] Agent 92C, „Syrian Politics“, 9 decembrie 1917, PRO-WO 106/1420.

[617] Ahmed Djemal Pașa către Faysal (text nedatat), traducere trimisă de Wingate lui Balfour, 25 decembrie 1917; PRO-PRO 30/30/10 f. 67.

[618] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 453.

[619] Sykes către Graham, 5 mai 1917; MSP-41d.

[620] Foreign Office către Wingate, 29 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/114–15.

[621] Wilson către Brémond, 21 septembrie 1917; PRO-FO 371/3051.

[622] Wingate către Graham, 10 decembrie 1917; PRO-FO 371/3051.

[623] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 455.

[624] Clayton către Sykes, 28 noiembrie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 393.

[625] Wingate către Cabinetul de Război, 24 decembrie 1917; PRO-FO 371/3062.

[626] Minuta „Turkish Intrigues in Arabia“, 26 decembrie 1917; PRO-FO 371/ 3062, Dosar 243033.

[627] O mare confuzie istorică s-a născut din cauza faptului că existau doi conducători turci în Siria, desemnați onorific drept Djemal Pașa. Aceștia erau Ahmed Djemal Pașa (numit uneori și „Marele“ Djemal), guvernatorul general al Siriei, și Mehmed

Djemal Pașa (numit uneori *Kűçűk* sau „Micul“ Djemal). Sporind și mai mult confuzia, Mehmed Djemal a adoptat titlul onorific de Djemal Pașa când a preluat comanda Armatei a Patra turce, la începutul anului 1918, în locul lui Ahmed Djemal, care se retrăsese. T. E. Lawrence a accentuat și el această confuzie, referindu-se frecvent la „Djemal Pașa“ în *Seven Pillars*, fără să specifice dacă vorbea despre Ahmed sau Mehmed.

Drept urmare, majoritatea istoriilor despre acea perioadă au făcut greșeala de a-i contopi pe cei doi într-o singură persoană, afirmând astfel că Faysal Hussein a purtat o corespondență secretă cu Ahmed Djemal până în vara anului 1918. În realitate, deși Ahmed Djemal a inițiat propunerea turcă făcută lui Faysal în noiembrie 1917, orice comunicare între ei se pare că a încetat când Ahmed a fost rechemat la Constantinopol în luna următoare; corespondența ulterioară a lui Faysal a fost cu Mehmed Djemal.

De asemenea, atât în *Seven Pillars*, cât și în declarațiile pe care le-a făcut biografilor contemporani cu el, Lawrence a susținut că Faysal a întreținut și o corespondență de negocieri secrete cu generalul turc Mustafa Kemal, viitorul Kemal Atatürk. Chiar dacă este posibil să fi fost așa, eu nu am găsit nicio dovadă documentară în sprijinul acestei afirmații.

[628] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 115.

[629] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 115, și Lawrence, *Seven Pillars* (1926), p. 554.

[630] Lawrence către Yale, 22 octombrie 1929; YU, Cutia 1, Fișier 4. În mod ciudat, Lawrence i-a declarat lui Yale că el nu jucase niciun rol auctorial în corespondența lui Faysal cu Mehmed Djemal, pretinzând că aflase despre ea și citise diferitele scrisori „fără știrea“ lui Faysal. Lucrul acesta este contrazis atât de declarațiile făcute de Lawrence altor persoane, cât și prin propria lui relatare din *Seven Pillars*.

[631] Aaronsohn către Weizmann, 13 decembrie 1917; ZY.

[632] Weizmann către Brandeis, 14 ianuarie 1918; PRO-FO 371/3394, f. 423.

[633] Cartea albă a guvernului britanic, „Nots on Zionism“, Partea a 2-a. Comunicări ale Organizației Sioniste II, ianuarie-martie 1918; 19 aprilie 1918; p. 11; PRO-FO 371/4171, f. 99.

[634] Lawrence către Clayton, 22 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 251–53.

[635] Lawrence, *Seven Pillars*,, p. 462.

[636] Lawrence către Clayton, 26 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 254–58.

[637] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 482.

17

Îndeletniciri solitare

Poate a fost o impostură sau poate a fost farsă,
(dar) nimeni să nu spună că n-am știut s-o fac.[638]

T. E. Lawrence despre rolul său în Revolta Arabă, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*

Încăpățânarea și setea de aventură îl purtaseră pe William Yale departe de originile lui aristocratice. În 1908, aceste trăsături îl duseseră în junglele înăbușitoare din zona canalului Panama și, la scurt timp după aceea, pe câmpurile petrolifere din Oklahoma și în târgurile lâncede ale Imperiului Otoman. În toamna anului 1917, îl aduseseră la Cairo, centrul vital al efortului de război al Aliaților în estul Mediteranei; purta acum titlul ambiguu de agent special al Departamentului de Stat al SUA. Această misiune îl arunca, de asemenea, într-un nou tip de junglă, un labirint de interese diverse rivalizând pentru putere în viitorul Orient Mijlociu.

„Aceste interese se intersectau și se reintersectau unele cu altele“, avea să scrie Yale, „formând o încâlceală confuză de intrigi și politici care erau aproape imposibil de descâlcit, iar în spatele acestor politici și intrigi erau grupurile interesate din Franța și Marea Britanie: capitaliste, religioase, culturale. Adăugându-se acestor complicații, veneau dorințele evreilor și problema sionismului. Nu exista sarcină mai interesantă și mai fascinantă pentru un om decât aceea de a căuta să înțeleagă și

să raporteze despre acest extraordinar complex de probleme.“[639]

Suficient de inteligent, încât să-și dea seama că era complet nepregătit pentru o asemenea activitate — Yale era textual singurul ofițer de informații american de pe teren, pentru întreaga regiune —, s-a apucat imediat să caute prin librăriile de limbă engleză din Cairo cărți despre istoria Orientului Mijlociu. A cultivat relații cu nenumărați lideri egipteni și personalități din comunitatea de emigranți, iar adesea trecea pe la sediul Biroului Arab de la hotelul Savoy, unde stătea la taclale cu ofițerii de informații de-acolo. În buna tradiție nedezmințită a jurnaliștilor și a spionilor de pretutindeni, ședea conștiincios multe ceasuri prin locurile de predilecție unde își petreceau timpul diplomații și ofițerii superiori din armată; în Cairo, în 1917, asta însemna cel mai ades saloanele plăcut decorate din Turf Club, pe insula Gezira de pe Nil.

Așa cum Yale a descoperit curând, grație înfrățirii de interese pe care o implica misiunea sa, nu era nevoie de mari eforturi din partea lui. Și asta deoarece aproape toți jucătorii prinși în vârtejul politic din Cairo erau dornici să își prezinte cazul în fața unui funcționar al Statelor Unite, membrul cel mai nou și, dacă Woodrow Wilson obținea ce voia, cel mai influent al parteneriatului militar al Aliaților. Exista totuși o singură excepție importantă. „Francezii nu făceau niciun efort să mă contacteze“, își amintea Yale. „Formalismul și exclusivismul oficialilor lor îmi repugnau, iar o anumită delăsare inerentă mă oprea să fac avansuri suplimentare.“

Dar dacă toate aceste aspecte erau pe măsura spiritului său tenace, postul de la Cairo, cel puțin inițial, nu i-a oferit mari satisfacții în materie de aventuri. După cucerirea Ierusalimului de către generalul Allenby în decembrie, Yale a cerut permisiunea autorităților britanice de a vizita câmpul de luptă

din Palestina, dar a fost refuzat pe motiv că doar ofițerii de legătură militari acreditați aveau voie să meargă acolo. În realitate, a dedus Yale în cele din urmă, britanicii se gândeau că, acordând această permisiune unui american ar avea obligația să procedeze la fel și în cazul aliaților lor mai băgăreți — italienii și grecii cereau permanent acest lucru —, și asta într-un moment când ei nu-și vedeau capul de treabă în Palestina încercând să le pună bețe-n roate francezilor.

Pe Yale îl mai enerva de asemenea stilul ciudat al englezilor de a evita orice înfruntare, oficialii britanici fiind gata să cedeze teren când era necesar, dar devenind, cu grație, inerți atunci când nu mai era nevoie. Agentul special american a avut prilejul să constate în mod direct acest lucru când, la scurt timp după căderea Ierusalimului, a aflat că britanicii îl băgaseră la închisoare pe Zaki Bey, fostul guvernator militar otoman al orașului, omul care jucase rolul esențial în fuga lui Yale din Palestina. Plin de indignare, Yale a dat buzna în biroul funcționarilor britanici care se ocupau de caz și le-a povestit despre nenumăratele servicii pe care Zaki Bey le adusese comunității de expatriați din Ierusalim. Le-a mai spus, de asemenea, că Zaki Bey era un prieten apropiat al fostului consul SUA în Palestina, Otis Glazebrook, care la rândul lui era bun prieten cu Woodrow Wilson. „Le-am zis că dacă Zaki Bey nu va fi eliberat condiționat, eu voi transmite această problemă la Washington și voi cere să fie supusă atenției Președintelui.“

În fața unei asemenea amenințări fățișe, funcționarii majorității statelor ar fi încuviințat umili sau, dimpotrivă, s-ar fi zbârlit rău, dar britanicii au întrecut orice așteptări. Peste câteva zile, Yale a primit documentele de eliberare a lui Zaki Bey și a fost „rugat frumos“ să i le ducă personal la închisoarea unde era deținut, prilejuindu-le astfel celor doi prieteni o revedere emoționantă la poarta închisorii. „Când britanicii

decid să facă ceva“, remarca Yale cumva înciudat, „o fac fără să crâcnească și cu atâta amabilitate, încât ajungi efectiv să te simți obligat față de ei.“

Pierzând vremea prin capitala egipteană, tânărul Yale, în vârstă acum de treizeci de ani, se străduia să înțeleagă câte ceva din bătălia multilaterală pentru întâietate în regiune. Una dintre lupte data de multă vreme — hățișul de revendicări privind viitorul statut al Siriei mari —, însă acum, mulțumită Declarației Balfour, i se adăugase și disputa la fel de acerbă centrată asupra Palestinei.

Dar toate aceste controverse, la fel ca și seriozitatea cu care Yale reflecta la ele, căpătau un anumit aer de irealitate în contextul în care, spre sfârșitul anului 1917, efortul de război al Aliaților nu păruse niciodată atât de lipsit de speranță. În orașul Brest-Litovsk, din vestul Rusiei, negociatorii germani și bolșevicii ruși băteau în cuie detaliile finale ale retragerii oficiale a Rusiei din război, iar deja sute de mii de soldați germani fuseseră transferați de pe frontul de est pe frontul de vest. Pentru comandanții militari britanici și francezi care urmăreau această masare de forțe ale inamicului în Franța, era un semn sigur că germanii plănuiau o puternică ofensivă de primăvară împotriva armatelor lor vlăguite, cu intenția de a da o lovitură fatală Aliaților înainte ca armatele americane, care nu se grăbeau să vină, să poată intra în luptă de o manieră semnificativă. Prăbușirea frontului rusesc le dăduse curaj chiar și turcilor, iar ministrul de război Enver plănuia acum nu numai să ia înapoi acea porțiune din nord-estul Turciei ocupată până atunci de armatele țariste, ci și, profitând de avantajul obținut pe câmpul de luptă, să intre în regiunile turcice din Caucaz, cucerite de Rusia în veacul al XIX-lea. În lumina acestor evoluții, ciondăneala permanentă de la Cairo pentru viitoarele prăzi de război părea un pic cam prematură.

Cu toate acestea, Yale își vedea conștiincios de sarcinile lui de serviciu. În fiecare din „rapoartele de luni“ pe care i le trimitea lui Leland Harrison la Departamentul de Stat, se căznea să aducă lămuriri despre câte o fațetă a situației complicate din Orientul Mijlociu, prezentând opiniile unor funcționari de stat, figuri religioase sau activiști, cu care se întâlnise în săptămâna precedentă, și forând prin *Arab Bulletin* după informații generale pertinente. Așa cum era de așteptat însă, în loc de lămuriri, aceste voluminoase rapoarte, cu talmeș-balmeșul lor de opinii contradictorii, aveau efectul de a face și mai de neînțeles întreaga situație — sau, cel puțin, așa s-ar părea, ținând seama de tăcerea desăvârșită emanând de la Leland Harrison.

Se pare însă că această căutare zeloasă a unor sensuri profunde l-a făcut pe agentul special să nu descopere decât într-un târziu un adevăr flagrant în tot acest hățiș: nimeni nu știa ce se întâmpla, de fapt, acolo. Yale a ajuns să se prindă de acest lucru abia la sfârșitul lui decembrie, după o întâlnire dintre generalul Clayton și un grup de fruntași sirieni exilați la Cairo. Când sirienii și-au exprimat temerile profunde că Declarația Balfour trimitea la impunerea cu forța a unui stat evreiesc în Palestina, Clayton a insistat cu tărie că nu era așa, că expresia de „casă națională“ din textul declarației însemna doar ca evreii să aibă voie să emigreze și să participe politic și economic la viitorul regiunii, în aceeași măsură ca toți ceilalți. Această asigurare venită din partea unuia dintre cei mai importanți demnitari britanici din Egipt a avut un profund efect de liniștire asupra delegației siriene. „Bizuindu-se pe ceea ce le-a spus generalul Clayton“, raporta Yale Departamentului de Stat, „sirienii iau în considerare posibilitatea de a renunța deocamdată la opoziția lor față de evrei, gândindu-se chiar să coopereze cu sioniștii.“[640]

Doar că imediat după acea întâlnire, Yale a intrat în vorbă cu adjunctul principal al lui Clayton la Biroul Arab, care i-a mărturisit că nici el, și nici generalul nu au habar ce însemna de fapt expresia „casă națională“.

Încercând să descopere misterul situației din Orientul Mijlociu, William Yale nu era nici primul, și nici ultimul observator care să conchidă că evaluarea lui cea mai corectă fusese probabil cea bazată pe prima impresie, înainte ca „toată acea documentare“ să îi afecteze puterea de discernământ. Așa cum îi raportase lui Harrison în cel de-al treilea „raport de luni“, trimis în noiembrie, „adevărul pare a fi că Downing Street nu are niciun fel de politică definită și că nu le-a dat agenților [britanici] niciun program clar în baza căruia să lucreze“.[641] Drept urmare, acești agenți adoptau „o atitudine mai mult sau mai puțin înțelegătoare față de diversele interese“, sau, pur și simplu, spuneau fiecăruia ceea ce dorea să audă.

Dar, în cele din urmă, agentul de informații a dat din întâmplare peste ceva ce părea să limpezească mult din nebulozitate. Asta a fost la sfârșitul lui februarie 1918 când, citind un număr mai vechi din *Arab Bulletin*, a găsit un articol intitulat „Siria: materialul brut“.

Într-un text de numai opt pagini, foarte concis și bine argumentat, autorul prezenta metodic nenumăratele fisuri care divizează și subdivizează acea țară, și care se extindeau dincolo de liniile divergențelor religioase, etnice și tribale, mergând până la rivalități între localități și orașe. Lipsit de orice nuanță iluzorie, pe care, din păcate, o întâlnim în textele birocraților de pretutindeni, autorul zugrăvea în schimb un tablou realist al problemelor la care trebuie să se aștepte orice străin venit din afară, care ar încerca să își impună voința acolo. De mare interes pentru Yale, în lumina dezbaterilor care făceau vâlvă în

acel moment la Cairo, era modul în care autorul „în câteva cuvinte sugerează resentimentele care există în sudul Palestinei contra sioniștilor. Același tip de resentimente se regăsește și la musulmani și creștini, iar recentele evoluții nu fac decât să agraveze ura naturală a palestinienilor față de evreii care vin în Palestina, declarând că țara trebuie să fie a lor“.[642]

Articolul era cu atât mai interesant cu cât data de publicare în *Arab Bulletin* era martie 1917, practic cu opt luni înainte de Declarația Balfour și, conform notiței introductive, fusese scris de fapt cu doi ani înainte. Și încă un lucru i-a mai atras atenția lui William Yale: numele autorului îi era cunoscut. Era vorba despre omul care îl umilise la Beersheba în ianuarie 1914 și care îl chestionase în Cairo, la izbucnirea războiului: maiorul din armata britanică, T. E. Lawrence.

De fapt, fără să-și fi dat seama, Yale raportase deja Departamentului de Stat despre T. E. Lawrence și faptele lui de vitejie. Încă din noiembrie 1917, în timp ce redacta un raport despre istoricul Revoltei Arabe, Yale aflase suficiente povești care circulau la acea vreme prin Cairo, încât să scrie și el despre „un tânăr ofițer britanic care, împreună cu beduinii, organizează raiduri contra CF [Căii Ferate] Hejaz și se căznește să-i câștige pe beduini de partea Șerifului și a britanicilor“[643]. În februarie 1918, după ce a dat din întâmplare peste raportul mai vechi al lui Lawrence, agentul de informații american a făcut gestul, fără precedent, de a-i cere permisiunea lui Reginald Wingate de a copia întregul articol, pentru a-l transmite Departamentului de Stat. De asemenea, și-a propus să se întâlnească negreșit cu Lawrence când acesta avea să treacă dată viitoare prin Cairo.

*

În aceeași săptămână în care William Yale transmitea

Departamentului de Stat vechiul raport al lui Lawrence despre Siria, Lawrence făcea eforturi să plece definitiv din teatrul de război din Siria. Cauza era o foarte costisitoare eroare de judecată, pentru care Lawrence putea fi blamat direct — sau așa spera el cumva să fie.

Sămânța fusese sădită în urmă cu o lună. În ajunul bătăliei de la Tafileh, Lawrence îi ceruse de urgență lui Gilbert Clayton să-i trimită aur în valoare de 30000 de lire (circa 6 milioane dolari în ziua de azi) pentru forța arabă adunată pe platoul Moab sub conducerea fratelui mai mic al lui Faysal, Zeid. Fără acele fonduri[644], avertizase Lawrence, oamenii lui Zeid ar începe repede să se împrăștie; cu ei, rebelii ar putea porni la atac spre nord contra fortărețelor din munți, Kerak și Madeba, ca apoi să coboare la șes pentru a se întâlni cu avangarda armatei britanice în valea Iordanului. Într-un singur asalt năvalnic, rebelii vor putea stabili în final joncțiunea cu consilierii și intendența armatei britanice în Palestina, asigurând totodată flancul estic al trupelor generalului Allenby contra unui posibil atac al turcilor.

Ca o dovadă atât a importanței acordate campaniei din platoul Moab, cât și a reputației de scrupulozitate de care se bucura Lawrence în chestiunile financiare — arareori, exagera sumele de care avea nevoie —, Clayton s-a ocupat imediat să adune aurul în Egipt și să îl expedieze urgent la Aqaba. La câteva zile după ce asaltul turcilor contra orașului Tafileh a fost respins, Lawrence venise personal în întâmpinarea caravanei cu aur, la tabăra care servea drept bază militară în Guweira, la circa șaizeci de kilometri în nord-est de Aqaba. Nerăbdător să ajungă cât mai repede cu putință înapoi, pe frontul de la Tafileh, luase o parte din aur, atât cât puteau el și cei doi însoțitori ai lui să care pe cămilele lor rapide — echivalentul a circa 6000 de lire — și porniseră la drum, lăsând în urmă

caravana care se mișca mai greoi.

Pe drum, au nimerit direct într-un viscol năprasnic, din cauza căruia distanța Tafileh-Guweira, parcursă în mod normal cu ușurință într-o zi și jumătate, s-a preschimbat într-un calvar de trei zile. Mânat de o nerăbdare oarbă, Lawrence i-a abandonat după două zile pe tovarășii lui care se mișcau prea lent și, luând el și aurul lor, a gonit înainte de unul singur. Această impulsivitate s-a dovedit a fi o greșeală aproape fatală, când el și cămila lui au rămas înzăpeziți în troiene până la brâu, încât a fost nevoie să sape cu palmele ore în șir pentru a se deszăpezi. Bineînțeles, inconvenientele pe care Lawrence le întâmpina pe cămila lui rapidă aveau să fie resimțise și mai acut de către cei care veneau din spate, mărind și mai mult distanța dintre el și restul caravanei cu aur.

Ajungând în cele din urmă la Tafileh în 11 februarie, Lawrence a descoperit scârbit că Zeid nu făcuse nimic în lipsa lui, pentru a pregăti ofensiva spre nord. În schimb, așa cum îi scria lui Clayton în ziua următoare, fiul cel mai mic al lui Hussein „se codise și se socotise, până pierduse orice șansă... Acești arabi sunt groaznici, dacă e să te bizui pe ei pentru a face ceva“.[645]

În lumina acestei constatări dezamăgitoare, faptele ulterioare ale lui Lawrence sunt aproape inexplicabile. Curios să investigheze terenul pe care rebelii urmau să înainteze la atac, a decis să întreprindă personal o acțiune extinsă de recunoaștere a teritoriului situat la nord, în timp ce caravana cu aur rămânea blocată pe drumul dintre Guweira și Tafileh. Mai mult chiar, a ales să-l ia cu el pe singurul ofițer occidental care mai era în Tafileh, un tânăr locotenent britanic pe nume Alec Kirkbride. La plecare, i-a încredințat lui Zeid, care avea doar douăzeci și unu de ani, misiunea de a păzi aurul care urma să sosească, cu instrucțiuni de a „cheltui cât era necesar

pentru costurile curente până la întoarcerea mea“.[646]

Timp de șase zile, Lawrence și Kirkbride cercetaseră meleagurile din nord și din vest, mergând până la pantele estice ale văii Iordanului, deasupra Ierihonului. Când s-au întors la Tafileh în 18 februarie, Lawrence era foarte bine dispus. Acum, când aurul sosise la destinație, campania menită să alunge inamicul de pe platoul Moab și să facă joncțiunea cu britanicii la Marea Moartă părea o perspectivă ușoară, care din estimările lui putea fi realizată în decurs de o lună. Când a început să îi prezinte acest plan lui Zeid, a observat o stânjeneală ciudată în alura tânărului.

— Dar pentru asta va fi nevoie de mulți bani, a intervenit în cele din urmă Zeid.

— Nicidecum, a replicat Lawrence. Fondurile pe care le avem aici vor acoperi totul, și o să mai și rămână.

Atunci, fiul cel mai mic al regelui Hussein a recunoscut jenat că el cheltuise deja toți banii.

Inițial, Lawrence a crezut că Zeid glumea, dar în scurt timp și-a dat seama de adevăr. Când caravana cu aur de la Guweira începuse să ajungă în oraș, pe parcursul zilelor precedente, locotenenții lui Zeid și aliații lui tribali, toți cu soldele neachitate de câtva timp, tăbărâseră pe aur, de parcă ar fi fost un sac fără fund. Mai rău chiar, cea mai mare parte din aur fusese distribuită unor unități care, din motive tribale, nu aveau să participe la ofensiva spre nord, în timp ce detașamentele pe care Lawrence conta să le folosească drept avangardă rămâneau neplătite. „Eram stupefiat“, povestea el, „fiindcă asta însemna năruirea totală a planurilor și a speranțelor mele, prăbușirea eforturilor noastre de a ne ține de cuvânt față de Allenby.“

Totodată, nici nu-l credea întru totul pe Zeid. Așa cum Lawrence a aflat repede, ultimii membri rătăciți ai caravanei

ajunseseră în Tafileh doar în ziua precedentă, ceea ce însemna că nu existase timpul suficient pentru a număra aurul, darămite pentru a-l distribui. Turbat de furie, Lawrence s-a dus valvârtej în cortul lui. „Toată noaptea m-am frământat gândindu-mă ce s-ar fi putut face“, scria el, „dar în mintea mea era un mare gol, iar când s-a luminat de ziuă n-am fost în stare decât să-i trimit vorbă lui Zeid că, dacă nu returna banii, eu unul voi pleca.“

Dar Zeid nu a fost capabil decât să îi dea o „așa-zisă“ socoteală, mâzgălită la repezeală, explicând chipurile ce făcuse cu aurul. Ținându-se de cuvânt, în acea după-amiază Lawrence s-a suit pe cămilă și, însoțit doar de patru oameni, a pornit spre statul-major al generalului Allenby în sudul Palestinei, cam la o sută șaizeci de kilometri spre vest. Odată ajuns acolo, intenționa să ceară să fie eliberat din funcție, „rugându-l pe Allenby să-mi găsească un post mai mic în altă parte“.

Chiar dacă acest incident a fost prezentat ca o chestiune de onoare personală, mai exista în mod clar și un alt impuls care îl determina pe Lawrence să procedeze așa. În incompetența [sau necinstea] lui Zeid, tânărul maior britanic a identificat subit oportunitatea unei descătușări personale, eliberarea de responsabilitatea rolului de conducător, care apăsa atât de greu asupra lui.

Dar nu era nicidecum o povară pe care o resimțea atunci prima oară. Cu cinci luni în urmă, Lawrence îi mărturisise prietenului său Edward Leeds că începeau să-l lase nervii și că „nu cred să mai rezist mult în jocul ăsta“ — iar asta fusese înainte de misiunea lui aproape sinucigașă din Yarmuk, înainte de caznele sinistre de la Deraa și înainte de hidosul măcel de la Tafileh. Extenuarea lui tot mai accentuată fusese evidentă și în cea mai recentă scrisoare trimisă lui Gilbert Clayton în ajunul episodului cu aurul dispărut. „Încep să mă cam feresc de

aventuri“, îi scrisese el șefului său în 12 februarie. „Sunt într-o poziție extraordinară chiar acum vizavi de șerifi și de triburi, și mai devreme sau mai târziu o să mă duc la fund. Îmi dau toată silința să rămân în fundal dar nu pot, iar într-o bună zi toți se vor combina și mă vor da jos. Este imposibil pentru un străin să conducă un alt popor după cum vrea el pe timp nelimitat, iar eu am avut puterea destul de mult timp.“[647]

Așa cum avea să menționeze mai târziu în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, pe lângă toate astea erau efectiv rigorile și pericolele îndatoririlor lui. „Timp de un an și jumătate, fusesem în mișcare, străbătând câte o mie șase sute de kilometri pe lună călare pe o cămilă, plus ceasuri de tensiune în aeroplane smintite sau gonind prin țară în mașini puternice. În ultimele cinci acțiuni, fusesem rănit, iar corpului meu îi era atât de groază de durere, încât acum trebuia să mă forțez să stau în bătaia gloanțelor.“

Și existau prea puține indicii că acest calvar s-ar putea termina curând; dimpotrivă, de fapt. Când Lawrence plecase din Oxford la război, fratele lui, Arnold, era un școlar de paisprezece ani. În ultimele luni, Lawrence începuse să îi dea sfaturi fratelui său în privința dexterităților de care va avea nevoie — cunoștințe de limba arabă, abilitatea de a conduce o serie de vehicule cu motor —, dacă Arnold spera să fie repartizat în Orientul Mijlociu pentru a-și face serviciul militar.[648]

Dar dincolo de toate aceste poveri era tributul psihic de a trăi permanent în minciună, „impostura odioasă care trebuia să fie deprinderea minții mele: acea prefăcătorie de a conduce răscoala națională a altei rase, poza mea zilnică în veșminte străine, propovăduind în cuvinte străine“, menținând o promisiune, deși Lawrence simțea din ce în ce mai acut că, aproape sigur, nu va fi respectată. Iar măcelul de la Tafileh îl

vindecase de „ultima poleială“ a iluziei amăgitoare. „Pentru trufia mea, purtam vina morții inepte și zadarnice a celor douăzeci de arabi și a celor șapte sute de turci în Wadi Hesa. Mă lăsase voința, și m-am temut mai mult timp să fiu singur.“[649]

Doar că nimic din toate astea nu a contat. Când a ajuns la cartierul general al lui Allenby, la Ramleh, în 22 februarie, Lawrence a descoperit că nici nu se punea problema de a fi eliberat din funcție, ba, mai mult chiar, i se pregătise deja o nouă misiune. De fapt, atât de vitală era contribuția lui Lawrence la această nouă strategie, încât timp de aproape o săptămână un aeroplan făcuse repetate incursiuni deasupra văii Tafileh, pentru a arunca fluturași, în care lui Lawrence i se ordona să se prezinte imediat la comandamentul militar. (S-a constatat însă ulterior că pilotul greșise valea când aruncase din avion fluturașii.)

Ca de obicei, hazardul făcuse ca și de această dată evenimente dramatice să se petreacă pe scena internațională exact pe durata recentei absențe a lui Lawrence. Făcându-și curaj pentru viitoarea ofensivă a germanilor pe frontul de vest, tacticienii militari ai Aliaților studiaseră cu disperare hărțile lumii în căutarea unui loc pe câmpul de luptă global, unde un asalt preventiv ar fi putut să distragă atenția sau să dilueze efortul colosului militar german care se consolida în Franța. La mijlocul lui februarie, generalul Allenby fusese informat că acea sarcină cădea asupra lui. Cât de curând cu putință, trebuia să lanseze un atac total în inima Siriei, având drept obiectiv suprem Damascul. Rebelii arabi trebuiau să joace un rol crucial în această ofensivă, acesta fiind motivul pentru care comandamentul armatei britanice dorise cu atâta insistență să stea de vorbă cu principalul ofițer de legătură cu arabii, maiorul Lawrence.

Dar pe urmă ștacheta a fost ridicată și mai sus. În orașul

Brest-Litovsk, negociatorii de pace germani le prezentaseră omologilor lor ruși niște condiții atât de cutremurător de punitive, încât delegația bolșevică, condusă de Lev Troțki, și-a făcut bagajele și a plecat acasă. Dar e posibil ca Berlinul să fi urmărit exact o asemenea întrerupere a convorbirilor; în 18 februarie, exact cu patru zile înainte ca Lawrence să sosească la Ramleh, armatele germane începuseră să se deplaseze în forță prin vestul Rusiei, călcând totul în picioare, înaintarea lor fiind limitată doar de distanța pe care trupele o puteau parcurge pe zi. Atât de totală era năruirea Rusiei, încât în 25 februarie conducătorii țării au consimțit rapid la termenii impuși de germani, care erau acum și mai represivi decât ceea ce respinseseră cu o săptămână mai devreme. Pentru comandanții armatelor aliate care așteptau timorați pe frontul de vest, lucrul acesta însemna că Germania era liberă acum să aducă mai mulți soldați și mai mult armament în Franța, altfel spus, cel din urmă mic obstacol în calea iminentei ofensive germane fusese și el înlăturat.

În aceste circumstanțe, ideea ca lui Lawrence să i se permită să se retragă din postul lui crucial, pentru o chestiune de onoare, era atât de rizibilă, încât după toate aparențele Lawrence nici nu a mai deschis subiectul cu Allenby. „Nu exista nicio scăpare pentru mine“, povestea el. „Trebuia să îmi iau din nou mantia de impostură în Orient. Cu disprețul meu categoric față de jumătățile de măsură, am îmbrăcat repede acea mantie și m-am înfășurat complet în ea.“[650]

După o scurtă vizită la Ierusalim, pentru a-l vedea pe vechiul lui prieten Ronald Storrs, numit de curând guvernator militar al orașului, Lawrence și-a continuat drumul la Cairo. Acolo, în 8 martie, a compus o scrisoare scurtă pentru cei de-acasă.

De multe luni, Lawrence le spusese membrilor familiei lui,

la Oxford, că spera ca în curând să poată folosi zilele de permisie care i se tot acumulaseră din 1914, pentru a aranja o vizită acasă. Această speranță era acum mai îndepărtată ca oricând. „Trebuie să mă duc înapoi [pe frontul de război] până în iunie cel puțin“, scria el. „Trebuia să mă fi așteptat la asta, din păcate.“ În continuare, le povestea flegmatic despre ultima lui promovare în grad și decorația militară pe care o primise ca recompensă pentru rolul lui de comandant într-o acțiune care ajunsese deja să îl obsedeze negativ, masacrul de la Tafileh. „Mi-au dat acum o DSO [medalia Distinguished Service Order]. Este păcat că toate chestiile astea valoroase nu sunt trimise cuiva care să le poată folosi! De asemenea, se pare că m-au făcut și un fel de colonel.“[651]

În timpul scurtei lui opriri la Cairo, Lawrence a ajuns, de asemenea, să se întâlnească și cu un tânăr ofițer de informații american, care era dornic să stea de vorbă cu el.

„Opiniile maiorului Lawrence trebuie tratate cu cea mai mare atenție“, îi scria William Yale lui Leland Harrison în 11 martie, „din cauza cunoștințelor lui profunde despre arabi și a importanței activității în care este angajat... Vorbind fluent araba, călătorind, trăind și muncind printre beduini, cunoaște mentalitățile și sentimentele triburilor arabe mai bine, probabil, decât oricare alt occidental. Este de așteptat, de aceea, ca informațiile lui despre adevărata stare de lucruri din lumea arabă în momentul de față să fie mai exacte decât în cazul oricărei alte persoane.“[652]

Era a treia oară când pașii lui Yale și Lawrence se intersectau. La ultima lor întâlnire din toamna anului 1914, noul ofițer de informații britanic îl descususe pe Yale pentru a obține cât mai multe detalii despre deplasările de trupe turcești și liniile de aprovizionare din sudul Palestinei. Acum, Yale era agentul de informații care chestiona, iar Lawrence era ținta

unui tir de întrebări despre starea de lucruri din Siria.

Învățat de multă vreme cu lipsa de transparență a funcționarilor britanici, Yale a rămas uimit de francheța lui Lawrence. Agentul special a putut astfel să raporteze Departamentului de Stat că „forțele britanice din Palestina vor începe curând o ofensivă, de la care se așteaptă rezultate excelente“. Și mai surprinzător chiar, Lawrence i-a furnizat lui Yale detalii aproape exacte despre obiectivele militare ale rebelilor arabi în viitoarea ofensivă, indicând și punctul de pe teritoriul Siriei unde el spera să facă o joncțiune între arabi și forțele armate ale lui Allenby.

Când conversația a virat spre politică, Lawrence s-a arătat la fel de deschis. După cum raporta Yale, „Lawrence susține că arabii nu au niciun fel de încredere în cuvântul Angliei și al Franței, iar convingerea lor era că doar teritoriile pe care ei reușesc să le obțină prin forța [propriilor] arme, le vor aparține“. În opinia lui Lawrence, neîncrederea inerentă a arabilor în aliații lor occidentali dobândise o nouă profunzime odată cu Declarația Balfour. „[Lawrence] socotește că [documentul] constituie o politică periculoasă și consideră că activitățile permise sioniștilor în Egipt și Palestina sunt nechibzuite și riscante.“ Dacă britanicii ar merge mai departe cu sprijinul lor acordat sioniștilor, avertiza Lawrence, s-ar putea ajunge rapid la distrugerea mișcării naționaliste arabe — sau cel puțin la sfârșitul ei în ceea ce privește beneficiile pentru Aliați. Cu lunga sa experiență în regiune, Lawrence a respins viziunea senină a unui om ca Mark Sykes și fanteziile lui despre un stat evreiesc care s-ar forma treptat pe fondul unei acceptări dușmănoase a arabilor; în unul dintre cele mai premonitorii comentarii ale lui, Lawrence a admis că „dacă va fi ca un stat evreiesc să fie creat în Palestina, va trebui să se facă prin forța armelor și să se mențină prin forța armelor, în mijlocul unei

populații covârșitor ostile“.

Ca un ofițer al armatei britanice să denigreze atât de fățiș politica guvernului său era un lucru de neconceput în 1918, și cu atât mai mult în fața unui agent de informații străin, însă această atitudine reflecta, totodată, cât de puternic devenise Lawrence: el era legătura vitală a națiunii sale cu rebelii arabi din teritoriu, nimeni altcineva nu putea îndeplini acel rol și, din această cauză, putea să spună sau să facă aproape tot ce dorea. Totuși, exact ca la prima lor întâlnire din Beersheba, se părea că Lawrence avea un scop ascuns și la această întrevedere cu Yale, dar masca totul prin franchețea lui dezarmantă. Fără să își arate mâna călăuzitoare, spera să îl dirijeze pe Yale — iar prin acesta, Departamentul de Stat al SUA — spre o politică dorită de el.

Lawrence conștientiza acum acut cât de puțină libertate de mișcare aveau, de fapt, rebelii arabi, deoarece, legând efortul lor de război în mod direct de cel al britanicilor, soarta Revoltei Arabe și a dinastiei hașemite a lui Hussein deveniseră dependente de ordinele și capriciile aliatului lor mult mai puternic. Deși acest lucru fusese valabil dintotdeauna într-o oarecare măsură — negreșit, acordul Sykes-Picot scotea clar în evidență statutul de subordonare al arabilor în schema largă a lucrurilor —, ceea ce se petrecea la începutul anului 1918 avea o cu totul altă dimensiune.

Lucrul acesta a fost ilustrat în mod pregnant printr-o vizită pe care Lawrence o făcuse la Aqaba, doar cu câteva zile înainte de întâlnirea cu Yale. Micul sat portuar adormit de odinioară se transformase atât de radical în ultimele luni, încât era de nerecunoscut, cu vaste așezări din corturi, presărate în lungul coastei, dincolo de portul înțesat de nave, cu stive de provizii și materiale de război vizibile pretutindeni. Dacă prezența britanicilor constase cândva dintr-o mână de ofițeri, acum erau

acolo sute de soldați ai Coroanei, ocupându-se de logistică, făcând instrucție militară cu recruții rebeli, rezolvând nenumăratele necesități ale unei forțe de luptă de mii de războinici adunați în bivuacuri. Aqaba avea acum chiar și propria unitate de aviație militară, o flotilă de avioane cu piloți de la Royal Flying Corps (RFC), care periodic efectuau misiuni de bombardare a Căii Ferate Hejaz și a instalațiilor militare turcești din interiorul peninsulei.

Faptul că împrejurările se schimbaseră semnificativ fusese evident și în felul în care se desfășurase vizita lui. Trimis să îl informeze pe Faysal despre planurile lui Allenby pentru viitoarea ofensivă din Siria, Lawrence nu se dusese la Aqaba la bordul vreuneia dintre navele de transport care se deplasau lent prin Marea Roșie, ci ca pasager al unui biplan RFC trimis special de comandamentul militar pentru acest scop. Iar discuțiile lui cu Faysal nu mai semănau cu acele lungi taifasuri de altădată, când beau ceai în cortul prințului, vorbind despre tactici sau politică; nici nu au petrecut prea mult timp analizând ce ar putea face rebelii în viitoarea ofensivă, ci Lawrence îi comunicase lui Faysal ce *urmau* să facă rebelii. Apoi, după aproximativ douăzeci și patru de ore petrecute la sol în Aqaba, Lawrence se suise din nou în aeroplanul care i se pusese la dispoziție și zburase înapoi la Cairo.

Toate astea ilustrau unul dintre paradoxurile puterii, și anume faptul că importanța pe care Revolta Arabă o dobândise în ochii supraveghetorilor ei britanici adusese cu sine o pierdere corespunzătoare a autonomiei. Cel mai mare pericol, în viziunea lui Lawrence, venea acum din faptul că britanicii îi conduceau pe aliații lor arabi dependenți de ei pe o cale care risca să ducă la distrugerea lor.

De la bun început, ideea lui Hussein privind o revoltă panarabă sponsorizată de britanici, avându-l pe el drept

conducător, fusese clădită pe un teren nesigur, fiind văzută cu scepticism atât de conservatorii, cât și de progresiștii arabi. Pentru ibn Saud, principalul rival al lui Hussein în peninsula Arabia și conducătorul mișcării wahhabiste fundamentaliste, alianța regelui cu britanicii făcea din acesta o slugă a Occidentului creștin (nemaicontând că și Saud era în solda britanicilor). În același timp, arabii mai cosmopoliți din Siria nu consideraseră că ar avea ceva în comun cu „primitivii“ beduini care veneau călări din Hejaz. Toate aceste probleme trebuiau rezolvate pe parcurs, după ce se încheia războiului, dar odată cu Declarația Balfour timpul începea să nu mai aibă răbdare cu Hussein.

Luați prin surprindere de reacția furioasă a arabilor la acea declarație, britanicii exercitaseră presiuni asupra principalului lor aliat arab pentru a-și arăta sprijinul față de ei. Hussein făcuse acest lucru, fără entuziasm, dar în loc să calmeze apele arabe, gestul avusese efectul de a accentua opoziția arabilor contra lui Hussein. La începutul lui ianuarie, David Hogarth, vechiul mentor al lui Lawrence și acum „director în exercițiu“ al Biroului Arab — titlul era mai mult onorific, adevărata autoritate aflându-se altundeva — se dusese la Hussein în speranța de a clarifica într-un final hotarele unui stat arab postbelic. În schimb, găsise un rege care nu voia să discute decât despre amenințarea crescândă cu care se confrunta acum din partea lui ibn Saud și a wahhabiților lui.[653] În mod simultan, naționaliștii arabi din Egipt și Siria adoptaseră limbajul denigrator al lui ibn Saud, luând în derâdere colaborarea lui Hussein cu sioniștii. Toată această schemă a britanicilor se întorsese urât împotriva lui Hussein, așa cum reieșea pregnant dintr-o scrisoare alarmantă pe care Reginald Wingate a primit-o de la Hussein la începutul lui februarie. După cum raporta Wingate, „[Hussein] se referă la eventualitatea suicidului ca [o]

alternativă la falimentul politic... Frazeologia este vagă, însă Șeriful de la Mecca pare să sufere de temeri cauzate de declarațiile pro-sioniste ale Aliaților“.[654]

Acesta a fost momentul critic când Lawrence a început să se împotmolească. La sfârșitul lui ianuarie, întocmise un studiu pentru o versiune mai secretă a *Buletinului Arab*, destinată doar câtorva demnitari, în care lăudase puternic baza de susținere a lui Faysal în Siria, în timp ce îi defăima pe opozanții lor de acolo drept victime credule ale propagandei germane și franceze.[655] Deși era un mijloc destul de transparent de a da credibilitate pretențiilor de autoritate la care aspira Faysal în Siria, articolul a avut totodată rolul de a le atrage atenția acelor oficialități britanice, care nu știau cum să rezolve problema reticenței arabilor din cauza textului Balfour, că poate Faysal, și nu Hussein era persoana la care trebuiau să apeleze pentru ajutor — și, desigur, a-l curta pe Faysal însemna să treacă întâi pe la Lawrence. La începutul lui februarie, la doar câteva zile după publicarea articolului lui Lawrence, Gilbert Clayton îl informase pe Mark Sykes că „l-am îndemnat pe Lawrence să îl facă pe Faysal să înțeleagă necesitatea unei înțelegeri cu evreii“.[656]

Ironia de a se trezi cooptat pentru a-l convinge pe Faysal de o politică, pe care el însuși o dezaproba cu vehemență, nu i-a scăpat lui Lawrence, care a acceptat să facă acest lucru fără nicio tragere de inimă. „Cât despre evrei“, îi răspunsese el lui Clayton, de la Tafileh, „când o să mă văd data viitoare cu Faysal voi discuta cu el, iar atitudinea arabilor va fi favorabilă — pe durata războiului, cel puțin.“[657] Exista o limită totuși, până unde Lawrence era dispus să meargă; după cum l-a informat pe Clayton, dacă se spera ca Faysal să dea o declarație publică, „asta nu mai este de resortul meu“.

Dar, oricât de mult se opunea acestei tactici, Lawrence era

îndeajuns de versat în politica reală pentru a-și da seama că nu prea avea loc de întors; Declarația Balfour era un fapt împlinit, rebelii arabi nu erau nicidecum în poziția de a renunța la alianța lor cu britanicii din această cauză, așa că scopul principal acum trebuia să fie limitarea efectelor negative ale documentului sau un demers pentru a obține avantaje altundeva. În această ultimă categorie, obiectivul evident era Siria mare. Lawrence putea vedea un calcul prin care, în schimbul deciziei arabilor de a ceda în fața Declarației Balfour, Marea Britanie recunoscătoare ar susține apoi revendicarea rebelilor asupra restului Siriei, împotriva francezilor. Dar Lawrence, care ajunsese să nu mai aibă prea multă încredere în guvernul său, își dădea seama că o asemenea soluție reprezenta un pariu foarte riscant.

Și atunci ce alte cărți rămâneau de jucat? Desigur, cea mai radicală — și cea mai periculoasă — variantă era să negocieze cu turcii. La începutul lui februarie, Faysal primise încă o tatonare secretă de pace de la generalul Mehmed Djemal, noul comandant al Armatei a Patra turce. Această misivă fusese mult mai explicită și mai amabilă decât scrisoarea anterioară de la Djemal Pașa, iar Faysal îi trimisese un răspuns la fel de explicit, chiar dacă circumspect.[658] Respingând fățiș propunerea, lăsa totuși o ușă deschisă pentru o posibilă soluționare, dacă turcii își retrăgeau trupele din Arabia și sudul Siriei, ceea ce nu era un ultimatum categoric, așa cum putea părea la prima vedere; prin februarie 1918, Junii Turci se gândeau deja cum să își concentreze eforturile militare pentru a lua înapoi teritoriile turcice care erau evacuate acum de ruși, și ar fi putut să fie de-a dreptul fericiți să abandoneze regiunile arabe sărăcite și bătăioase, pentru a face acest lucru.

Dar înainte de a se ajunge la măsura atât de drastică de a cădea la învoială cu turcii, mai exista un posibil actor care

putea ajuta cauza arabă: americanii. Acesta a fost, aproape cu certitudine, motivul pentru care Lawrence și-a găsit timp ca să se întâlnească la Cairo cu William Yale.

De când Statele Unite intraseră în război în aprilie 1917, președintele Wilson subliniase în mod repetat că epoca imperialismului s-a încheiat, că acea cruciadă a sa pentru a face ca „lumea să fie sigură pentru democrație“ însemna, de asemenea, autodeterminare și independență pentru popoarele asuprite și „națiunile mici“ de pretutindeni. Aliații lui europeni avuseseră nevoie de timp pentru a accepta că președintele american susținea cu adevărat o asemenea idee originală, însă orice dubiu s-a risipit odată cu proclamația celor „Paisprezece Puncte pentru Pace“, prezentată de Wilson în ianuarie 1918.

Poate mai mult decât oricare alt document individual din secolul al XX-lea, Cele „Paisprezece Puncte“ ale lui Wilson au avut un răsunet global. În contextul nesfârșitelor distrugeri provocate de Primul Război Mondial, președintele american schițase o viziune semiutopică despre cum trebuia să funcționeze pământul pe viitor, înlăturând radical structurile imperiilor care subjugaseră de milenii omenirea, pentru ca toate popoarele să se poată bucura de dreptul la autodeterminare, o lume în care negocierile răbdătoare la „Liga Națiunilor“ ar putea face ca războiul să devină desuet. Prin profunzimea ideilor revoluționare promovate, acest document a trimis unde de șoc prin *toate* puterile imperiale, cetățenii Berlinului și ai Vienei, zdruncinați de război, văzând în aceste idealuri o posibilă cale de a scăpa de suferințe, la fel cum vedeau frații lor din Londra, Paris, Roma. Atracția proclamației venea și din limbajul simplu, lipsit de echivoc, prin care Wilson prezenta un traseu — în Paisprezece Puncte — a felului cum acest proces putea să își urmeze pașii.

Punctul al doisprezecelea al acestei declarații se referea la

dezmembrarea Imperiului Otoman. Declarând că porțiunea turcă a acestui imperiu trebuia să rămână un stat turc suveran, președintele american afirma că tuturor „celorlalte naționalități, care se află acum sub dominație turcă, trebuie să li se garanteze o siguranță neștirbită a vieții și o oportunitate absolut neatinsă de dezvoltare autonomă“. Pentru Lawrence, la fel ca pentru majoritatea celorlalți cititori obiectivi, toate astea nu sunau nicidecum ca Acordul Sykes-Picot, și nici, de fapt, ca Declarația Balfour, impusă din exterior.

În conversația lui cu William Yale, Lawrence a pus accentul pe stima enormă pe care arabii de toate orientările o aveau față de Statele Unite. De fapt, cu atâta tărie a susținut Lawrence acest aspect, încât în rezumatul conversației lor, prezentat lui Leland Harrison, Yale nota că punctele principale „asupra cărora nu există îndoieli sunt neîncrederea arabilor în onestitatea Angliei și a Franței; opoziția față de sionism; și completa încredere a arabilor în Statele Unite“.[659]

Măgulirile deșarte nu fuseseră niciodată apanajul lui Lawrence și cu siguranță nu au fost nici motivul din spatele mesajului său adresat agentului american. Dimpotrivă, scria Yale, „[Lawrence] declară că mai târziu, dacă lucrurile nu vor ieși așa de bine cum este de așteptat și dacă s-ar întâmpla să existe un pericol iminent de nemulțumire în rândul arabilor, o declarație din partea Statelor Unite privind viitorul arabilor și țara lor s-ar dovedi un «atu» pe care să-l joace contra propagandei turco-germane, iar el consideră că o asemenea declarație ar avea un imens efect asupra arabilor“.

Amăgit poate de francheța lui Lawrence în alte chestiuni, Yale pare să fi acceptat acest argument așa cum suna — sau oricum fără să cumpănească prea mult. Dacă ar fi reflectat cât de cât, ar fi putut să-și dea seama că o astfel de declarație din partea americanilor nu ar fi fost neapărat un instrument prea

eficient contra „propagandei turco-germane“ — în fond, Statele Unite erau în război cu Germania, ceea ce însemna că motivele lor ar fi, firește, suspecte —, cât mai ales împotriva aspirațiilor hrăpărețe ale aliaților Americii, Marea Britanie și Franța. În esență, și în mod evident cu niște consecințe subversive mult mai mici decât ar avea o negociere cu turcii, Lawrence vedea în acest guvern străin un mijloc prin care să poată submina politicile propriului său guvern.

În acest sens, intervalul de timp pe care Lawrence l-a rezervat din programul încărcat pe care îl avea la Cairo, pentru a se întâlni cu William Yale, nu părea să fi fost irosit în van. În următoarele luni, agentul special al Departamentului de Stat va sugera insistent guvernului său să adopte un rol mai activ în treburile din Orientul Mijlociu și să se plaseze de partea arabilor, contra celor care voiau să-i subordoneze.

În timpul aceleiași săptămâni în care Yale și Lawrence se întâlneau la Cairo, în seara de 14 martie vreo doisprezece bărbați erau adunați într-o cabină de lux de pe SS *Canberra*, ancorată la chei în portul italian Taranto. Nouă dintre ei erau membri ai unui grup numit Comisia Sionistă, în timp ce alți doi erau funcționari guvernamentali de legătură britanici, sau „supraveghetori“, cu sarcina de a înlesni și a monitoriza activitatea grupului. Reuniunea avea rolul unei ședințe strategice convocată în ultimul moment, căci dimineața *Canberra*, un vapor australian modificat, urma să navigheze spre Egipt, punctul de pornire al misiunii istorice întreprinse de Comisia Sionistă în Orientul Mijlociu.

Cel care le prezenta liniile directoare ale sarcinii lor era William Ormsby-Gore, membrul conservator al Parlamentului britanic, care devenise un sionist înfocat și care acum lucra împreună cu Mark Sykes în Comitetul pentru Orientul Apropiat, din cadrul Cabinetului de Război. În cele patru luni de când

Declarația Balfour fusese dată publicității, opoziția arabă devenise tot mai vehementă. Scopul primordial al comisiei, le-a explicat Ormsby-Gore, era să îi asigure pe liderii comunităților arabe musulmane și creștine că nu aveau niciun motiv să se teamă de o „casă națională“ a evreilor în Palestina.

Chaim Weizmann, șeful acestei delegații care se îmbarca spre Egipt, a prezentat apoi tăios „unicul principiu călăuzitor“ pentru misiunea lor, „care era că, până la sfârșitul războiului, arabii erau un avantaj militar pentru guvernul britanic. După război, ar putea deveni un handicap“.[660] Pe scurt, acum nu era momentul de a fi agresivi cu cei care li se împotriveau. Mai degrabă, scopul era de a-i îmbuna și a-i calma, pentru a câștiga timp și a afla un profit în viitor.

Inutil de spus, dar în niciun caz nu aceasta era viziunea lui Aaron Aaronsohn despre misiunea lor — însă oricum el era doar tangențial un membru al misiunii. La Londra, existase o împotrivire atât de încrâncenată din partea altor membri ai comitetului, privind includerea lui în delegație, încât statutul lui oficial acum era doar de „expert agronom“, și asta doar la insistențele unor lideri sioniști americani ca Louis Brandeis.

Parțial, această atitudine își afla originea în dezvăluirile despre rețeaua lui de spionaj NILI. Din această cauză, izbucnise o crâncenă dispută atât în sânul comunității sioniste, cât și a evreimii internaționale pe ansamblu, mulți acuzându-l pe coordonatorul spionilor că, prin acțiunile lui, pusese în pericol însăși existența unei *yeshuv* în Palestina. La fel de îngrijorătoare era însă reputația de veșnic contestatar pe care o avea agronomul, ceea ce putea periclita reușita unei misiuni diplomatice atât de delicate ca aceea la care se angajaseră pasagerii de pe *Canberra*.

Simultan cu încercarea de a tempera temerile arabilor în privința unei dominații a evreilor, comisia trebuia să unească,

sub stindardul sionismului, comunitatea evreiască profund scindată din Palestina. Modalitatea cea mai bună, poate singura de fapt, de a face acest lucru era convingându-i că în Palestina aveau să se producă schimbări dramatice ca urmare a Declarației Balfour — cu alte cuvinte, aproape exact contrariul decât ceea ce urmau să le spună arabilor. Pe lângă aceste facțiuni, mai erau funcționarii politici și militari britanici din regiune. Chiar și cei care nu aveau nimic împotriva Declarației Balfour vedeau în ea o extraordinară complicație, un nou angajament al Marii Britanii, rivalizând cu angajamentele deja făcute față de arabi și francezi.

În cabina de lux de pe *Canberra*, Weizmann a prezentat în linii mari cum urma să se desfășoare această complexă inițiativă. În mod evident, pentru a câștiga adeziunea oficialităților britanice trebuia, în primul rând, ca sioniștii să nu le facă viața dificilă în regiune, ceea ce însemna că prima sarcină a comisiei era să îi îmbuneze pe arabi. În acest scop, comisia va declara în mod public și repetat — iar prin „comisie“ în acest context Chaim Weizmann se referea în mod special la Chaim Weizmann — că sioniștii nu aveau nicio intenție de a încerca să întemeieze un stat evreiesc în Palestina la sfârșitul războiului, și nici nu intenționau să înceapă să cumpere terenuri. Dimpotrivă, sioniștii sprijineau pe deplin recentul moratoriu impus de autoritățile britanice privind vânzările de pământ în Palestina, și nu urmăreau decât ca evreii, dacă doreau, să aibă posibilitatea să se întoarcă pe pământul strămoșilor lor, să se angajeze în dezvoltarea economică și politică a teritoriului, mână în mână cu celelalte comunități etnice și religioase din regiune.

Acesta urma să fie mesajul proclamat public, până una alta. Așa cum Weizmann a continuat să explice, organizațiile sioniste trebuiau să încurajeze activ imigrația evreilor în Palestina pe

scară largă și să adune fonduri pentru a cumpăra pământ, atunci când moratoriul asupra vânzărilor avea să fie ridicat. În niciun caz nu era o renunțare la țelul suprem — crearea unui stat evreiesc —, însă nici nu era nimic de câștigat recunoscând public acest deziderat.[661]

Cel puțin inițial, acest complicat balet a fost interpretat cu mare efect. După o primire extatică de către comunitatea evreiască din Alexandria — cu sute de copii aliniați pe chei pentru a cânta imnul ebraic „Hatikvah“ („Speranța“) —, Comisia Sionistă s-a bucurat de o primire și mai entuziastă la Cairo. Atât față de oficialitățile britanice, cât și față de membrii comunității de sirieni exilați în Egipt, Weizmann a subliniat de nenumărate ori intențiile cordiale ale cauzei sioniste. Așa cum raporta în 20 aprilie Kincaid Cornwallis, adjunctul lui Gilbert Clayton la Biroul Arab, liderul sionist a spus delegației de arabi cunoscuți drept Comitetul Sirian că „ambiția lui era să vadă Palestina cârmuită de un Guvernământ stabil, ca acela al Marii Britanii, că un Guvernământ evreu ar fi fatal pentru planurile lui și că dorința lui era doar să ofere un cămin pentru evrei în Țara Sfântă, unde să își poată trăi existența lor națională, având drepturi egale cu ceilalți locuitori“.[662] În continuare, Weizmann i-a asigurat pe interlocutorii lui arabi că statutul locurilor sfinte musulmane va rămâne inviolabil, a vorbit cu multă simpatie despre Revolta Arabă contra turcilor și chiar a sugerat că el fusese cel care insistase pe lângă britanici să se instituie un moratoriu asupra cumpărării de pământ. „Suspiciuni rămân încă în mintea unora,“ își încheia Cornwallis raportul, „însă sunt temperate de considerentele de mai sus, și este foarte posibil să dispară treptat, dacă această Comisie va continua să aibă aceeași atitudine de conciliere ca în prezent.“

Printre cei care erau la curent cu detaliile acestei campanii de câștigare a bunăvoinței se număra și agentul special al

Departamentului de Stat al SUA, William Yale. Unul dintre liderii Comitetului Sirian cu care Weizmann s-a întâlnit în mod repetat la Cairo era Suleiman Bey Nassif, care era, de asemenea, unul dintre cei trei oameni de afaceri din Ierusalim, care deținuseră concesiunile de țiței cumpărate de Standard Oil în 1914. Yale păstrase legătura cu Nassif, de când venise la Cairo, așa că de la acest om de afaceri a putut afla o relatare amănunțită a convorbirilor cu Weizmann. „Pe ansamblu“, raporta Yale Departamentului de Stat, „aceste întrevederi au fost o reușită, fruntașii sirieni plecând cu impresia că sioniștii nu doresc să impună un guvernământ evreiesc în Palestina, și că evreii veneau în Palestina respectând condiții și idei pe care ei le puteau accepta.“[663]

Dar dacă sirienii fuseseră convinși, Yale în schimb avea îndoieli. În primul rând, i se părea ciudat ca în curând Comisia Sionistă să plece în Palestina, călătoria fiind înlesnită de către guvernul britanic, în timp ce Nassif și colegii lui din Comitetul Sirian rămâneau expulzați din regiune. Suspiciunile lui Yale s-au adâncit și mai mult când a avut o discuție cu Louis Meyer, unicul delegat „observator“ american în acea comisie.

Probabil că Meyer făcea parte și el din categoria celor care nu înțelegeau prea bine care erau îndatoririle unui agent special al Departamentului de Stat sau poate, pur și simplu, s-a lăsat amăgit de posibilitatea de a vorbi cu un compatriot de-al său, însă cert este că în întâlnirea cu William Yale s-a abătut categoric de la scenariul oficial. Așa cum Yale avea să-și amintească, „Meyer mi-a spus foarte direct că, dacă Weizmann dezavuează în prezent orice intenție de creare a unui stat evreiesc în Palestina, nu înseamnă că era obligat să mențină acea dezavuare și pe viitor. În schimb, țelul suprem este un stat evreiesc sub protecție britanică sau americană“.

Pistonând în continuare, Yale și-a dat seama că planurile

pentru acel stat evreiesc erau, de fapt, foarte avansate. În cadrul Comisiei Sioniste, se discuta în contradictoriu despre ce trebuia să se întâmple cu populația arabă din Palestina, odată ce se va fi instituit entitatea statală, unii argumentând că „mâna de lucru ieftină, pe care o reprezentau arabii“ era esențială „pentru propășirea și izbânda sionismului, în timp ce alții, dimpotrivă, vedeau deja ziua când neevreii vor trebui să fie expulzați.[664] În final, opina Meyer, totul se reducea la cifre, spunând că „la fel ca în sud[ul american] unde populația albă nu se va lăsa niciodată dominată de negri, așa și o minoritate evreiască în Palestina nu se va lăsa niciodată dominată de o majoritate arabă“.[665]

Pentru agentul de informații american, comisia semăna din ce în ce mai mult cu un fel de potemkinadă politică, iar, când fațada pe care o prezenta lumii a suferit prima mică fisură, Yale nu a putut să nu aibă o oarecare satisfacție. Așa cum s-ar putea prezice, fisura a fost opera lui Aaron Aaronsohn.

Zi după zi la Cairo, Aaronsohn a îndurat în tăcere interminabilele întâlniri și discursuri la care îl supunea comisia, enervându-se în egală măsură din cauza delegațiilor de evrei prolicși și arțăgoși, ca și din cauza arabilor. O ședință prelungită cu un grup important de evrei religioși, când Weizmann fusese nevoit să le explice răbdător de ce sionismul nu era antireligios, i-a pus rău nervii la încercare, încât mai târziu Aaronsohn avea să noteze scârbit în jurnal: „Din nou, s-au aruncat mărgăritare la porcii din comunitate“.[666]

Din păcate, agronomul a răbufnit cu vehemență în cel mai nepotrivit moment cu putință, în timpul unei întâlniri cu Comitetul Sirian al lui Suleiman Nassif. Când unul dintre arabi a afirmat că evreii coloniști manifestau o mentalitate de clan și făceau comerț în exclusivitate cu ai lor, în detrimentul arabilor, Aaronsohn s-a ridicat furios, denunțând acuzația drept o

minciună. Weizmann a încercat imediat să dezamorseze situația, admițând că, poate, în trecut existaseră și asemenea cazuri regretabile, însă acum se vor lua măsuri pentru a garanta că așa ceva nu se va mai repeta pe viitor. Dar, cum era de așteptat, izbucnirea publică a lui Aaronsohn a înnegurat atmosfera reuniunii. „Este de așteptat“, nota sec Yale în raportul către Departamentul de Stat, „ca Dr. Weizmann să-l țină departe pe domnul Aaronsohn de toate [viitoarele] tratative ale Comisiei cu arabii.“[667]

Weizmann a gândit, desigur, exact așa. La următoarele convorbiri cu același Comitet Sirian, peste câteva zile, Aaronsohn nu avea să mai apară.

În dimineața de 2 aprilie, Lawrence și o mică escortă de gărzi de corp au plecat din Guweira înspre interiorul Siriei. Trecuse peste o lună de când Lawrence nu mai călărise pe o cămilă, iar călătoria i-a ridicat repede moralul. „Imaginea abstractă a peisajului din deșert m-a purificat“, scria el, „și mi-a golit mintea de grandoarea ei superfluă, o grandoare atinsă nu prin adăugarea gândului la golul dinăuntru, ci prin scăderea lui. În slăbiciunea vieții de pe pământ se oglindea tăria cerului, atât de vast, atât de frumos, atât de puternic.“[668]

Lăsând deoparte splendoarea pastorală, această incursiune devenise necesară din cauza unei particularități îngrijorătoare pe harta Siriei, care punea sub semnul întrebării marșul generalului Allenby asupra Damascului. Deși armata britanică deținea un front puternic și ordonat de-a latul centrului Palestinei, pe un interval de aproximativ cincizeci de kilometri întinzându-se de la țărmul Mediteranei, deasupra orașului Jaffa, tocmai până în valea Iordanului, întregul teritoriu din estul Iordanului se afla încă în mâinile turcilor. De aceea, cu cât britanicii ar înainta mai mult în nord spre Damasc, cu atât s-ar expune mai mult unui contraatac turcesc pe flancul lor estic,

care se alungea și el corespunzător. Acest pericol ar fi fost aproape eliminat, dacă s-ar fi reușit cucerirea platoului Moab, însă, din cauză că Zeid sabotase acea operațiune, tacticienii britanici găsiseră un nou plan, o ofensivă preliminară pentru a deschide calea asaltului principal asupra Damascului.

În consultările cu Lawrence la acele întâlniri de la comandamentul armatei, la sfârșitul lunii februarie, se stabilise ca armata arabă, formată din cei trei mii de oameni încartiruiți la Aqaba, să ia cu asalt orașul Maan, un nod de cale ferată important, situat la aproximativ șaizeci de kilometri în nord-est față de avangarda arabilor instalată în corturi la Guweira. Atât pentru a masca atacul, cât și pentru a-i împiedica pe turci să trimită de urgență întăriri la Maan, o unitate a cavaleriei britanice urma să lanseze atacuri rapide în partea de sus a Mării Moarte, la circa două sute de kilometri deasupra orașului Mann, pentru a distruge o serie de ramificații importante ale Căii Ferate Hejaz, în apropierea orașului Amman. Odată ce Maan avea să fie în mâinile arabilor, toate trupele turcești aflate în sud, inclusiv cele care ocupau încă Medina, rămâneau permanent izolate. Îndreptându-și deja atenția spre nord, armata arabă și forțele auxiliare britanice puteau să elimine rapid toate celelalte mici posturi de pază turcești de sub Amman. Dacă totul mergea conform planului, britanicii și aliații lor arabi ar avea atunci un front de luptă est-vest unificat aproape pe toată lungimea Siriei mari, permițând astfel demararea asaltului final asupra Damascului.

Rolul ales pentru Lawrence în această operațiune de anvergură era oarecum limitat, însă el era singurul ofițer competent pentru acea misiune. În timp ce alți experți militari britanici urmau să supervizeze acțiunea principală, asaltul asupra orașului Maan, el trebuia să conducă un mic grup de rebeli pe o distanță de aproximativ o sută șaizeci de kilometri

în nord, în valea Atatir. Acolo, alăturându-se altor forțe tribale, urma să lanseze raiduri „de hărțuire“ contra turcilor în jurul Ammanului, simultan cu raidul cavaleriei britanice venind dinspre vest. Întrucât aceste acțiuni erau prevăzute, în principiu, pentru începutul lui aprilie, Lawrence a plecat din Guweira cu câteva zile înainte de termen, pentru a ajunge din timp la fața locului.

În 6 aprilie, grupul lui se instalase în valea Atatir. În descrierea lui Lawrence, locul acela era ca un Eden înveșmântat în prospețimea primăverii, unde o explozie de ierburi înalte și flori de câmp umpluseră colinele și malurile apei. „Toată vegetația creștea“, scria el, „și zilnic tabloul naturii se împlinea și strălucea tot mai mult, până când deșertul s-a preschimbat într-o adevărată luncă. Rafale de vânt jucăușe se rostogoleau, luându-se parcă la trântă, printre firele mlădioase ale ierbii, culcându-le fugitiv în snopi de umbră și lumină satinată, aidoma grâului tânăr unduindu-se sub adieri.“

Dar buna dispoziție și fascinația pentru frumusețea naturii din jurul lui păreau inadecvate nu numai prin faptul că Lawrence se pregătea să plece la luptă, ci și prin prisma unui alt detaliu. Exact înainte de a porni spre Atatir, aflase că doi dintre oamenii pe care îi lăsase să păzească fortăreața de la Azraq muriseră de frig în condițiile acelei ierni atât de aspre. Unul era Daud, unul dintre cei doi drăcușori adolescentini din tabăra rebelilor, pe care Lawrence îi acceptase ca asistenți personali în urmă cu șase luni. Cel care îi adusese acea veste fusese Farraj, prietenul nedespărțit al lui Daud.

„Cei doi fuseseră prieteni din copilărie“, nota Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „mereu veseli, muncind împreună, dormind împreună, împărțind fiecare necaz și bucurie cu acea franchețe și onestitate a dragostei perfecte. Nu m-am mirat, așadar, văzându-l pe Farraj întunecat la față și

încruntat, cu ochii grei și îmbătrânit, când a venit să-mi spună că prietenul lui murise, iar din acea zi, atâta timp cât a mai fost în slujba mea, nu ne-a mai amuzat niciodată cu giumbușlucuri... Ceilalți s-au oferit să-l aline, însă el nu-și găsea astâmpărul, rătăcind de colo colo, cernit, tăcut și atât de însingurat.“ În ciuda amărăciunii lui sau poate tocmai din această cauză, Farraj i se alăturase lui Lawrence în această incursiune spre nord.

La Atatir, Lawrence a primit vești de la armata britanică, dar nu erau nicidecum informațiile pe care se așteptase să le audă. Conform planului pus la punct la cartierul general, o forță armată mixtă formată din cavalerie și infanterie, numărând în total aproximativ doisprezece mii de oameni, urma să atace venind din valea Iordanului pentru a cuceri orașul Salt, situat printre coline, la circa șaisprezece kilometri la vest de Amman. De acolo, o unitate de asalt urma să continue raidul pentru a distruge cele mai vulnerabile puncte de pe Calea Ferată Hejaz — două poduri înalte și un tunel —, lângă Amman. Însă, întrucât se părea că inamicul aflase de planurile lor, forța de atac a fost întâmpinată la Salt de unități de soldați turci și germani, fortificați în tranșee, așa că, din ceea ce se credea că avea să fie o aventură sprintenă, se ajunsese la o luptă sângeroasă de două zile. Când în cele din urmă situația la Salt s-a stabilizat, iar grupul de atac a pornit spre calea ferată de lângă Amman, inamicul îi aștepta și acolo, forțându-i pe britanici să se întoarcă, fără să fi realizat niciunul dintre obiectivele lor principale. Pe urmă, însă, veștile s-au înrăutățit și mai mult: suferind circa două mii de pierderi de vieți omenești, britanicii fuseseră împinși afară din Salt și acum traversau înapoi Iordanul în fugă, cu turcii pe urmele lor.[669]

„Se credea că Ierusalimul avea să fie recucerit [de către turci]“, scria Lawrence despre cea mai sinistră dintre

informațiile primite în Atatir. „Îi cunoșteam prea bine pe compatrioții mei pentru a respinge acea posibilitate, însă în mod limpede situația era foarte gravă.“ Mai rău decât înfrângerea fizică totuși era efectul psihologic pe care putea să îl aibă asupra arabilor. „Planul lui Allenby păruse modest, or ideea ca noi [britanicii] să eșuam astfel în fața arabilor era deplorabilă. Nu avuseseră niciodată încredere în noi că vom putea face lucrurile mărețe pe care eu le prezisesem.“ Odată cu dezastrul suferit la Salt, acele îndoieli riscau categoric să se adâncească.

Nemaiavând nimic de făcut pe lângă Amman, Lawrence a pornit spre sud, cu cincisprezece dintre războinicii din garda lui de corp, pentru a participa la ofensiva de la Maan — însă piaza rea a acelei operațiuni nu se risipise încă. A doua zi, în deșert, pe lângă cătunul Faraifra, au zărit o patrulă pedestră turcească, opt soldați care înaintau anevoios în lungul șinelor. După misiunea lor neprofitabilă în nord, oamenii lui Lawrence s-au rugat de el să le dea voie să atace patrula inamică, fiind inferioară numeric și atât de expusă. „Mi s-a părut prea banal“, își amintea el, „dar când s-au bosumflat, am fost de acord.“

Când turcii au luat-o la fugă ca să se adăpostească într-un canal de apă de sub linia ferată, Lawrence și-a trimis oamenii pe cele două laturi, ca să-i împresoare. Prea târziu însă l-a văzut pe Farraj; absolut de capul lui, tânărul aghiotant dăduse pinteni cămilei și înainta năvalnic direct spre inamic. Sub ochii lui Lawrence, Farraj a strunit brusc cămila, sus, lângă canalul de apă de sub calea ferată; s-a auzit o împușcătură, iar pe urmă Farraj nu s-a mai văzut. „Cămila lui stătea în picioare nevătămată pe pod, singură“, scria Lawrence. „Nu-mi venea să cred că se dusese dinadins spre ei, fără nicio acoperire, și se oprise în bătaia puștilor lor, dar așa a fost.“

Când Lawrence și ceilalți au ajuns într-un final la canalul de

apă, au găsit un soldat turc mort și pe Farraj rănit oribil, împușcat în șale. Încercând zadarnic să-i oprească sângerarea, camarazii lui Farraj au încercat apoi să-l ridice pe o cămilă, deși tânărul îi implora să fie lăsat să moară. Lucrurile s-au rezolvat cumva de la sine, când s-a dat alarma că o patrulă turcească de circa cincizeci de soldați se deplasa spre ei, în lungul șinelor.

Știind ce sfârșit odios le rezervau îndeobște turcii inamicilor care cădeau prizonieri, Lawrence și gărzile lui de corp aveau o înțelegere tacită de a-i lichida pe aceia dintre ei care erau prea grav răniți pentru a mai putea să se deplaseze. În cazul lui Farraj, această lovitură de grație i-a revenit lui Lawrence. „Am îngenuncheat jos lângă el, ținând pistolul aproape de sol, lângă capul lui, astfel încât să nu poată vedea ce voiam să fac, însă el a ghicit probabil, fiindcă a deschis ochii și m-a strâns cu mâna lui aspră și cojită, mâna micuță a acestor băieți necopți din Nejd. Am așteptat un moment, iar el a zis, «Daud o să se supere pe tine», vechiul zâmbet arătând atât de straniu pe fața lui pământie și boțită. Am replicat: «Salută-l din partea mea». El mi-a dat răspunsul convențional «Dumnezeu să te aibă în pace» și, în cele din urmă, vlăguit a închis ochii.“

După ce l-a împușcat pe Farraj, Lawrence a încălecat pe cămilă, iar el și războinicii lui au fugit, când primele gloanțe ale turcilor au început să zboare spre ei.

Dar o nouă ilustrare a caracterului necruțător al războiului și, implicit, a insensibilității tot mai accentuate pe care Lawrence o vădea față de ororile frontului, avea să mai apară înainte ca acea zi să se încheie. Seara, au poposit la câțiva kilometri de Faraifra, unde războinicii au început să se certe pe cămila de preț rămasă de la Farraj. Lawrence a rezolvat disputa, scoțând pistolul din nou și împușcând animalul în cap. La cină, în acea seară, au mâncat orez și carne din cadavrul măcelărit al cămilei. „După aceea“, nota Lawrence, „ne-am

culcat.“

Spre mijlocul lui aprilie 1918, Djemal Pașa se simțea, probabil, foarte încrezător în privința viitorului. Infirmând zvonurile care circulaseră în urmă cu doar câteva luni despre înlăturarea lui de la putere, Djemal Pașa și-a păstrat rolul important în cadrul conducerii CUP (Comitetul Unității și Progresului), care lucra din umbră, fiind la fel de respectat și temut ca înainte. Veneau, de asemenea, și știri îmbucurătoare de pe câmpul de luptă. În 21 martie, Germania lansase o ofensivă masivă în Franța, făcând prăpăd în rândurile armatelor Aliaților, în ceea ce putea fi considerată drept cea mai importantă cucerire teritorială pe frontul de vest de când începuse războiul. De fapt, primul val al acestei ofensive, cu numele de cod Michael, fusese strunit, doar fiindcă forțele germane depășiseră cu mult liniile lor de aprovizionare. În 13 aprilie, o a doua ofensivă, Georgette, presa coasta Franței și porturile maritime vitale de acolo. Dintr-odată, s-ar fi zis că Germania ar putea cu adevărat să înfrângă Marea Britanie și Franța înainte ca americanii să vină în ajutorul lor.

Și, dacă Germania repurta în prezent mari succese pe câmpul de luptă al frontului de vest, Turcia nu se descurca nici ea prea rău pe frontul de est. Revendicându-și întâi provinciile din nord-est care fuseseră ocupate de Rusia, la începutul lui februarie trupele turcești profitaseră de vidul de putere creat prin înfrângerea Rusiei și cotropiseră Armenia. La mijlocul lui aprilie, aceste trupe se pregăteau pentru următoarea fază a operațiunilor, un atac până pe țărmurile Mării Caspice și câmpurile petrolifere fantastic de bogate de la Baku. Aidoma lui Djemal Pașa, Imperiul Otoman semăna acum cu un straniu organism trecând printr-o prefacere permanentă, privat de influență și autoritate într-o parte, dar dobândindu-le negreșit în altă parte.

Privind către sud, se putea argumenta că atrăgându-și resentimentele sionismului internațional, în mod surprinzător Turcia avusese de câștigat, de fapt. Prin Declarația Balfour, britanicii îi atrăseseră pe sioniști de partea lor, dar prețul fusese nemulțumirea și furia lumii arabe. Profitând de situație, Djemal și alți conducători otomani contactaseră în Siria o serie de lideri creștini și musulmani dezamăgiți, adresându-se chiar și trădătorului principal însuși, regele Hussein din Hejaz. Spre mijlocul lui aprilie, existau semne că această ultimă și extrem de importantă ofertă începea să dea roade. Așa cum Djemal putuse să afle de la intermediarii lui din Siria, Faysal, fiul lui Hussein, răspunsese recent unei propuneri de pace din partea turcilor prin enumerarea unor cerințe clare. Cele două părți erau încă departe de a ajunge la o înțelegere, însă dacă se putea trage vreo învățătură din acest joc al scaunelor muzicale, cum devenise Primul Război Mondial, era faptul că totul părea fluid și că ceea ce se pierduse ieri avea șanse să fie redobândit mâine. Tot ceea ce conta de fapt era cine câștiga până la urmă, or prin aprilie 1918 nu exista nicio îndoială că avantajul era de partea Puterilor Centrale.

Aceasta, negreșit, era și estimarea lui Curt Prüfer, care se afla de asemenea la Constantinopol în acea primăvară. În mod ciudat, situația îmbunătățită a Germaniei îi dădea posibilitatea să revină la acea primă mare conspirație în care fusese implicat și care, multă vreme, păruse moartă, dar acum căpăta subit o nouă viață.

În ultimele șase luni, Abbas Hilmi al II-lea, khedivul detronat al Egiptului, locuise într-un apartament la etajul de sus al hotelului Pera Palace din oraș. Acolo, frecventase acele cercuri aristocratice speciale, pe care le puteai întâlni în aproape orice capitală europeană în timpul Primului Război Mondial, prințișori, marchize, nababi ținuți ca rezervă de

imperiile lor pentru eventualitatea vagă în care s-ar fi putut dovedi utili la un moment dat în viitor. În acel răstimp, sarcina de a-l distra pe khediv și de a-l face să se simtă important îi revenise cu precădere lui Curt Prüfer. Spre deosebire de îndatoririle mult mai sobre pe care le avea în calitate de director al biroului de informații german, sarcina de a se ocupa de Abbas și de anturajul său eclectic semăna mai mult cu ceea ce face îndeobște o dădacă. Potrivit lui Donald McKale, biograful lui Prüfer, „îi ținea sub supraveghere pe consilierii lui Abbas Hilmi, care se ciondăneau tot timpul acuzându-se reciproc că erau «spioni englezi», și îl povățuia pe fostul khediv care avea dificultăți cu fiul său, cele trei foste soții și o amantă franțuzoaică“.[670]

Este limpede totuși că șeful serviciului german de informații vedea în Abbas Hilmi și un fel de cutie de rezonanță foarte utilă. Abbas lua în derâdere negocierile secrete cu Faysal Hussein, considerându-le fără sens; clica de la Constantinopol nu va consimți niciodată la ceea ce pretindea Faysal, iar Faysal știa cu siguranță acest lucru. O soluție mult mai bună, opina fostul khediv, era ca el să devină cârmuitorul Egiptului, iar apoi să aranjeze un stat arab cvasi-independent cu Hussein și Faysal — și care să fie în termeni de mare prietenie cu Turcia și Germania, s-a grăbit neîndoielnic Hilmi să adauge.[671]

Existaseră atât de multe discuții deșarte în toamna anului 1917, însă la începutul anului 1918 ceea ce păruse o ipoteză îndepărtată, chiar iluzorie, a căpătat luciul posibilului. Deja de-acum primele relatări autentice despre tulburările sociale din Egipt începeau să ajungă în lumea exterioară, populația de-acolo, îndeobște liniștită, revoltându-se împotriva dictaturii militare draconice impuse de Maria Britanie, precum și contra Declarației Balfour și Acordului Sykes-Picot. Apoi, bineînțeles, veniseră prăbușirea definitivă a Rusiei, nenumăratele succese

pe câmpul de luptă obținute de Germania și Turcia, semnalele tot mai evidente că rebelii arabi din Arabia și Siria ar intenționa să iasă din alianța lor cu britanicii duplicitari. Ținând seama de toate aceste motive, în luna aprilie 1918, ideea ca Abbas Hilmi al II-lea să ajungă cumva pe tronul Egiptului nu mai părea deloc atât de nebunească, iar dacă acest lucru s-ar întâmpla, solicitudinea răbdătoare de care dăduse dovadă Prüfer la Pera Palace putea aduce Germaniei recompense spectaculare.

Abbas simțea și el, în mod limpede, că acțiunile lui creșteau, astfel încât a considerat oportun să reînvie un scop la care visa de mult, pe care i-l expusese prima oară lui Max von Oppenheim în urmă cu trei ani, dar care îi fusese refuzat cu consecvență. Așa cum l-a informat pe Curt Prüfer, înainte de a se lua vreo decizie în privința Egiptului, el trebuia să aibă o întâlnire cu kaizerul.[672] Cumva perplex, Prüfer i-a spus că va încerca să vadă ce putea face.

Când Lawrence s-a întâlnit cu generalul Allenby la ceaiul de după-amiază, în 15 mai, amândoi erau demoralizați.

După incursiunea lui infructuoasă la Atatir, Lawrence pornise în grabă să se alăture asaltului lansat de arabi asupra orașului Maan, care era un important nod de cale ferată. Până să ajungă el acolo, în 13 aprilie, operațiunile erau deja în curs de desfășurare.

Ordinele fuseseră ca bătălia să înceapă prin atacarea posturilor de gardă din jurul orașului Maan, cu scopul de a determina garnizoana turcă să iasă din pozițiile fortificate din jurul gării. Inițial, operațiunea decursese conform planului, posturile turcești de pe inelul exterior căzând rând pe rând în mâinile rebelilor. Totuși, în 17 aprilie, comandantul irakian al armatei arabe, sătul de tergiversările impuse, trecuse peste recomandarea consilierilor lui britanici și ordonase un asalt frontal asupra depoului feroviar. Manevra s-a dovedit, la Maan,

la fel de ineficientă cum fusese pe alte nenumărate câmpuri de luptă din Primul Război Mondial. „Nu mai era nimic de făcut“, scria Lawrence, „decât să ne uităm cum oamenii noștri erau din nou scoși din gară în rafale de proiectile. Trupuri în kaki, prăvălite pe jos, înțesau tot drumul.“[673]

Lawrence mai rămăsese în zona orașului Maan câteva zile, ajutându-i pe ceilalți ofițeri britanici în operațiunile de distrugere a căii ferate spre sud, însă bătălia pentru acel important oraș feroviar fusese deja decisă prin asaltul frontal eșuat. Deși comunicatele militare britanice făceau mare caz de avariile provocate la Calea Ferată Hejaz mai jos de Maan — cu circa o sută de kilometri de șine smulse din terasamente, garnizoana turcă din Medina era acum imobilizată de-a binelea —, raportată la obiectivele ofensivei, realizarea părea anemică.[674]

Dar vești și mai descurajante chiar îl așteptaseră pe Lawrence când a ajuns la comandamentul militar al generalului Allenby, la Ramleh, în 2 mai. Pe parcursul ultimelor șase săptămâni, pe frontul de vest forțele armate ale Aliaților rezistaseră cu greu celor două mari ofensive germane. În așteptarea celei de-a treia ofensive, lui Allenby i se ordonase să contribuie la efortul de apărare și să deplaseze zeci de mii de ostași, din trupele lui de atac cele mai bune, pentru a servi pe câmpurile de luptă din Franța. Ceea ce însemna că nu avea să mai aibă loc nicio înaintare spre Damasc, toate pierderile din luna precedentă — raidul cavaleriei britanice eșuat la Salt, dezastruosul asalt frontal de la Maan, moartea lui Farraj în deșert — fuseseră în zadar. Și, pentru a agrava și mai mult situația, exact înainte de sosirea lui Lawrence în Ramleh, același comandant al cavaleriei britanice care fusese pus pe fugă din Salt prima oară decisese să mai facă o încercare; în 2 mai, după alte o mie cinci sute de pierderi de vieți omenești,

ultimii ostași rătăciți în urma acestei noi înfrângeri britanice traversau înapoi liniile frontului.

Toate acestea explicau de ce, când Lawrence a ajuns să ia ceaiul cu generalul Allenby în 15 mai, amândoi fuseseră nevoiți să admită că perspectivele unei străpungeri a frontului din Siria erau acum mai îndepărtate decât oricând — mai ales că, în intervalul care trecuse de la ultima vizită a lui Lawrence la cartierul general, armata lui Allenby fusese pentru a doua oară supusă actelor de spoliere din partea generalilor de pe frontul de vest. Altfel spus, Forța Expediționară Egipteană era sortită acum să piardă circa șaizeci de mii de ostași, care urmau să fie trimiși să lupte în Franța, adică jumătate din efectivul de atac, și chiar dacă Londra se angajase să compenseze aceste pierderi prin trupe aduse din Irak și India, asta însemna ca frontul din Siria să rămână inactiv multe luni de-atunci încolo.

Dar în timpul acelui ceai din 15 mai, descriindu-i masiva reorganizare prin care trecea în acel moment armata sa, Allenby a pomenit și de Imperial Camel Corps (Brigada Imperială de Cavalerie pe Cămile — ICC). Aceasta era o unitate de elită, care staționase fără nicio activitate în Sinai, în ultimele șase luni, iar generalul plănuia acum să o transforme într-o cavalerie convențională, aducând cai și renunțând la cămile.

Încă de la începutul campaniei din Siria, cel mai mare obstacol logistic întâmpinat de rebelii arabi fusese lipsa cămilelor de călărie și de transport, o problemă care se agravase odată cu amploarea și anvergura operațiunilor. Din cauza acestui inconvenient, liniile de aprovizionare erau întotdeauna excesiv de întinse, acțiunile plănuite trebuiau să fie reduse sau anulate de-a dreptul, neexistând cămile suficiente. Mai mult chiar, frecventele achiziții de cămile, pe care le făcuseră Lawrence și ceilalți ofițeri britanici, diminuaseră dramatic numărul lor în regiune, ceea ce

condusese la practicarea unor prețuri exorbitante pentru puținele animale de calitate rămase. Acum, când generalul Allenby pomenise de posibila dezmembrare a ICC, aceasta însemna ca aproximativ două mii dintre cele mai bune cămile de călărie din întregul Orient Mijlociu să devină dintr-odată disponibile.[675]

Pentru Lawrence, întrebarea era evidentă:

— Și ce-aveți de când să faceți cu cămilele lor?“ l-a chestionat el pe Allenby.

— Întreabă Intendența, i-a răspuns Allenby râzând.

„Intendența“, prin persoana generalului acelui corp de armată, a explicat că toate cămilele fuseseră promise unei divizii armate indiene, care intenționa să le folosească la transport. Generalul de intendență a respins sec rugămințile lui Lawrence, însă Allenby a reținut că a folosi aceste animale de preț pentru corvezi de transport însemna o colosală irosire. La cină, în acea seară, comandantul suprem s-a interesat cum își propunea Lawrence să folosească acele cămile de la ICC, în eventualitatea în care i-ar fi repartizate lui.

Bineînțeles, Lawrence anticipase întrebarea. În plus, intuia și un aspect mai luminos dincolo de dezastrul celui de-al doilea atac al cavaleriei britanice la Salt. Ca urmare a acelei înfrângeri, turcii aveau să creadă acum că orice viitor atac lansat de englezi va avea loc, probabil, exact în același loc — în fond, marile ofensive îndreptate împotriva celor mai puternice puncte ale inamicului deveniseră deja o specialitate britanică în Primul Război Mondial —, aliniindu-și astfel trupele potrivit acestei strategii. În condițiile în care turcii își concentrau, așadar, forțele în regiunea Salt-Amman, Lawrence avea posibilitatea ca, utilizând noile cămile ICC, cu pornire din Azraq, ascunzătoarea lui în deșert, să lovească în spatele liniilor inamicului asupra unui larg evantai de ținte. Acestea includeau

punctul vital suprem din toată partea de jos a Siriei: orașul Deraa, situat pe calea ferată ce asigura joncțiunea cu principala linie de aprovizionare a forțelor turcești care se luptau cu britanicii în Palestina. La cina de la comandamentul militar, Lawrence i-a dat răspunsul crucial lui Allenby: „[Voi folosi cămilele] pentru a aduce o mie de oameni în Deraa, în oricare zi veți dori“.

Chiar dacă acei oameni nu vor avea capacitatea de a controla definitiv Deraa, a explicat Lawrence, cu siguranță vor avea timpul necesar pentru a arunca în aer podurile de cale ferată din Yarmuk, ceea ce ar însemna ca forțele turcești din Palestina să fie practic în imposibilitatea de a mai primi provizii sau întăriri. Acestea fiind zise, Allenby s-a întors spre generalul de intendență și, scuturând din cap, chipurile cu tristețe, i-a spus „«Intendența» a pierdut“.

Cu promisiunea de a primi cămilele de la ICC, Lawrence s-a dus valvârtej la cartierul general al lui Faysal. Vestea a avut un efect electrizant asupra căpeteniilor de război de-acolo, căci primind în „dar“ două mii de cămile de rasă arabii aveau, în sfârșit, posibilitatea de a înainta mult spre nord, de o manieră eficientă. Nu mai trebuiau acum să se limiteze la ambuscade și atacuri fulger; aducând un număr mare de războinici călări pe câmpul de luptă, puteau să ia cu asalt și să cucerească centre urbane cu populație numeroasă.

Însemna de asemenea — iar lucrul acesta era esențial în viziunea lui Lawrence — că arabii ar putea acum să se desprindă de tutela britanică. Avea să mai treacă o bucată de timp până soseau cămilele de la ICC, iar apoi trebuiau să fie aclimatizate cu pășunile mai inaccesibile din Siria, însă în două sau trei luni rebelii arabi nu vor mai trebui să depindă de acțiunile britanicilor, care acum stagnau în Palestina. În schimb, puteau să poarte război în inima Siriei, în mod

independent, iar odată cu acea independență putea veni și șansa de a obține Siria doar pentru ei. Era, cum scria Lawrence, „un dar regesc, darul mobilității nelimitate. Arabii puteau acum să câștige războiul când și unde voiau ei“.[676]

De când sosise la Cairo, Aaron Aaronsohn fusese mereu abătut și posomorât. Parțial, indispoziția era provocată de rolul marginal care i se rezervase în Comisia Sionistă și modalitatea necuviincioasă în care fusese dat la o parte, însă și întoarcerea propriu-zisă în regiune, după o absență de șapte luni, făcuse ca tragedia care lovise organizația NILI să pară și mai dureroasă. La Cairo, s-a întâlnit cu doi dintre frații lui, Alex și Sam, de la care a aflat mai multe detalii despre moartea cumplită a surorii lor. Deosebit de revoltător i se părea modul cum Sarah și ceilalți membri NILI fuseseră practic vânduți de cei de-un neam cu ei, Comitetul din Zichron Yaakov ajungând chiar să pună o recompensă pe prinderea fugarului NILI Joseph Lishansky. Zichron se afla încă mult în spatele liniilor turcești în primăvara anului 1918, dar reflectând dacă să se întoarcă acolo, Aaronsohn nota în jurnalul său că „dacă ar fi să mă răzbun pe toți lașii și nemernicii, nu știu dacă aș mai găsi șase oameni cu care să merite să dau mâna“.[677]

Mai mult decât furia însă, imaginea lui Sarah sau Sarati și cea a celui mai bun prieten al său, acum mort, Absalom Feinberg, păreau să îl obsedeze continuu pe savant, invadându-i mereu gândurile. La un moment dat, de exemplu, rămăsese uluit văzându-l pe William Ormsby-Gore că telefona la Ierusalim. „Să vorbești la telefon din Cairo cu cineva din Ierusalim!“ se minuna el în jurnalul lui. „Ce păcat că Sarati și Absa n-au trăit să vadă și ei așa ceva!“

Obsesia celor două ființe dragi dispărute a devenit și mai accentuată când Comisia Sionistă a plecat din Egipt în Palestina, la începutul lui aprilie. Călătorind cu trenul, noaptea prin Gaza,

Aaronsohn așezat singur lângă o fereastră privea peisajul care i se perinda prin fața ochilor. Ca agronom, a remarcat automat starea jalnică a culturilor de pe câmp — „foarte puține cereale pentru iarnă, și de slabă calitate“ —, observând totodată că nimic nu părea să se fi schimbat de fapt în cei doi ani de când plecase de-acolo. „Totuși“, nota el, „călătorim cu trenul — și suntem cu englezii! Absa, Absa, unde ești? Sarati?“[678]

În Palestina însă, statutul său de paria s-a agravat și mai mult. La un banchet în onoarea comisiei, un grup de vârstnici evrei au refuzat să stea la masă cu omul care „pusese în pericol yeshuvul“, prin acțiunile lui de spionaj. La alte câteva întâlniri cu delegații de evrei, Aaronsohn a fost aspru criticat pentru presupusele tactici de intimidare și violență pe care le folosise în distribuirea fondurilor internaționale de ajutorare în primele zile ale războiului. Una dintre puținele dăți când a avut parte de manifestări de recunoștință a fost în timpul unei ceremonii de bun venit în enclava evreiască Tel Aviv din Jaffa; exact în legătură cu această comunitate, Aaronsohn făcuse publice presupusele persecuții declanșate în urma ordinului de evacuare dat de Djemal Pașa. În timp ce sute de tineri, membri ai Societății Macabeilor, o organizație civică a evreilor, interpretau cântece în onoarea membrilor comisiei, Chaim Weizmann s-a aplecat spre Aaronsohn: „Ei, bine, Aaron, ai și tu o mare contribuție aici — dar ai plătit scump pentru asta“[679].

Acel moment a fost totuși o anomalie. Misiunea lui Weizmann în Palestina era mult prea delicată pentru a tolera disensiuni, or Aaronsohn nu era omul care să întoarcă umil și celălalt obraz. După ce un membru al comisiei l-a luat deoparte pe Aaronsohn ca să-l îndemne insistent să facă primul pas pentru a crea o punte de înțelegere în disputa pe care o avea cu una dintre delegațiile de evrei din colonie, savantul a replicat semeț că „a crea o punte ar însemna să stabilesc niște relații

sociale care îmi repugnă. Dacă atitudinea mea nu este prudentă, asta e.“[680]

Când Aaronsohn a început să aibă conflicte și cu alți membri ai comisiei, Weizmann l-a marginalizat și mai mult. Uneori, lucrul acesta e efectiv vizibil; în fotografiile de grup făcute cu comisia în timpul vizitei în Palestina, Aaronsohn figurează de obicei stând lateral — și asta dacă se întâmplă să apară în imagine. Spre sfârșitul lui aprilie, se despărțise de comisie și lucra la propriul proiect.

În mod ironic, exact acel plan avea să producă poate cel mai tangibil efect al călătoriei comisiei, căci spre sfârșitul lunii mai 1918 Aaronsohn elaborase un remarcabil program pentru dezvoltarea agriculturii în sudul Palestinei.[681] În documentele și hărțile pe care i le-a predat lui Windham Deedes la Biroul Arab apărea propunerea de a începe rapid lucrările de arat pe o suprafață de aproximativ un sfert de milion de acri de teren necultivat al „Coroanei“ (deținut de guvernul turc), pentru a contribui la ameliorarea permanentei crize alimentare din timpul războiului. În viziunea lui Aaronsohn, proiectul urma să fie plasat sub controlul armatei britanice, dar muncile agricole aveau să fie efectuate de coloniști evrei, cu fonduri furnizate de băncile sioniste; Comisia Sionistă s-a angajat să pună la dispoziție cel puțin o jumătate de milion de lire sterline. Prin punerea în aplicare a acestui plan, toată lumea avea numai de câștigat: oamenii nevoiași vor primi alimente, astfel încât arabii vor putea vedea avantajul material al unui număr mai mare de evrei în Palestina, iar perspectiva unui trai decent va atrage și mai mulți evrei.

Bineînțeles, odată ce perioada administrației militare lua sfârșit, adică peste patru sau cinci ani, dreptul de proprietate pentru sfertul de milion de acri avea să le revină sioniștilor. Dar, așa cum Gilbert Clayton opina optimist, susținând planul

lui Aaronsohn în mesajul către Foreign Office, „o mică favoare acordată unei comunități poate fi ușor contrabalansată prin privilegii oferite celorlalți și astfel, pe parcursul administrării, progresele treptate vor veni de la sine, fără a cauza fricțiuni și nemulțumiri“.[682]

Chiar și cu această contribuție în domeniul agriculturii, Aaronsohn a continuat să rămână un proscris pentru Comisia Sionistă, or ceea ce era valabil pentru acea grupare se extindea, în mod firesc, și în cazul binefăcătorilor ei britanici. La sfârșitul lunii mai, când generalul Allenby a oferit un dineu oficial la Ierusalim în onoarea comisiei care urma în curând să plece, singurul asociat neinvitat a fost Aaron Aaronsohn.

Pentru a eluda ordinele cu care el nu era de acord, Lawrence recurgea frecvent la un vechi expedient din literatura victoriană: mesajul care se pierde sau nu este livrat la timp. Acest tertip nu i-a fost de folos însă atunci când a venit vorba despre efortul britanic de a impune forțat o concordie între conducătorii rebelilor arabi și sioniști; în această sferă, Lawrence nu putea încerca decât tergiversări sau șicanări colaterale. În februarie 1918, când Gilbert Clayton îi ordonase lui Lawrence să exercite presiuni asupra lui Faysal în această chestiune, subalternul său replicase că spera să aranjeze o vizită a lui Faysal la Ierusalim în viitorul apropiat, și că „toți evreii de-acolo vor vorbi frumos despre el. Asta vă va rezolva probabil tot ce aveți nevoie, fără vreun angajament public, ceea ce depășește deja competențele mele“.[683]

În 1918, ca și în ziua de azi, nu era permis ca un maior din armată să îi spună unui general de brigadă care erau necesitățile momentului și până unde era dispus el să acționeze pentru a le obține, însă după toate aparențele Clayton a acceptat răspunsul lui Lawrence cu destulă seninătate; cu siguranță, își făcea socoteala că acea respectare parțială a

ordinului său era mai bună decât nimic, din moment ce, pur și simplu, nu exista nimeni altcineva în comandamentul britanic care să aibă influența de care Lawrence se bucura asupra lui Faysal.

Lawrence a schimbat tactica oarecum, când Clayton a reluat subiectul în luna mai. Ținând seama de atitudinea suspicioasă cu care Chaim Weizmann și comisia lui erau întâmpinați de populația arabă din Palestina, Weizmann propusese o întâlnire între el și Faysal. Conducerea britanică din Palestina salutase cu căldură ideea și, în 22 mai, Clayton i-a trimis o telegramă lui Lawrence la Aqaba, cerându-i sfatul. „Ce pregătiri sugerezi?“ întreba generalul. „Eu sunt de opinie că ar trebui să fii prezent la întrevedere... Fă-mi cunoscute din timp, te rog, părerile dumitale privind cele de mai sus.“[684]

Lawrence a primit în mod cert mesajul — se afla la Aqaba în ziua următoare —, dar nu s-a consemnat nicăieri că ar fi dat vreun răspuns. În 24 mai, când programul pentru vizita lui Weizmann era deja bătut în cuie — urma să se îmbarce spre Aqaba, exact peste cinci zile —, s-a mai primit o telegramă, de data asta de la cartierul general al armatei lui Allenby în atenția comandantului bazei militare de la Aqaba. „Întrevederea va avea loc la cartierul general al armatei arabe, spre care delegația urmează să pornească. Telegrafiază dacă aranjamentul este convenabil pentru Șeriful Faysal și Lawrence. Este important ca acesta să fie prezent la întâlnire. Rog răspuns urgent.“[685]

Din nou, în mod cert Lawrence a fost informat despre această depeșă, însă tot nu a răspuns. În schimb, în 27 mai, când sosirea lui Weizmann era iminentă, a găsit motiv să plece într-o nouă misiune de recunoaștere spre nord, ceea ce, foarte convenabil pentru el, însemna ca, până Weizmann venea și pleca din Aqaba, să nu poată fi contactat.

În absența lui, întrevederea dintre Faysal și liderul sionist a avut loc în după-amiaza de 4 iunie. A fost o întâlnire amiabilă și relativ plăcută, pentru care Weizmann în mod ostentativ și-a pus pe cap un acoperământ arăbesc, și asta chiar dacă Faysal a evitat să facă vreun angajament substanțial, susținând că decizia supremă îi aparținea tatălui său, la Mecca, și că, oricum, situația din Siria continua să fie mult prea agitată, pentru a putea trece la particularități. În orice caz, Weizmann a fost foarte satisfăcut de convorbiri, la fel cum au fost și autoritățile britanice. Clayton avea să raporteze la Foreign Office după ce a primit un raportat detaliat al întâlnirii: „În opinia mea, întrevederea a avut rezultate excelente în promovarea simpatiei și înțelegerii reciproce dintre Weizmann și Faysal. Amândoi sunt sinceri și deschiși în tratativele lor, iar o întrevedere personală, asemenea celei care tocmai a avut loc, nu poate fi decât spre binele tuturor“[686].

Era puțin probabil ca Lawrence să fie de aceeași părere, când s-a întors la Aqaba din misiunea lui de recunoaștere, în 8 iunie, la patru zile după întâlnirea dintre Faysal și Weizmann. Pentru el, această armonie impusă de britanici nu putea decât să le ofere muniții suplimentare rivalilor lui Faysal — și, implicit, ai lui Hussein — în lumea arabă.

Dar, pe de altă parte, nici nu se putea face mare lucru acum. Britanicii nu erau dispuși să se dezică de Declarația Balfour. Orice presiune pe care americanii ar putea să o exercite ca urmare a Proclamației în Paisprezece Puncte a lui Wilson nu putea interveni înainte de o conferință pentru pace, între timp influența lor în treburile din Orientul Mijlociu rămânând între nulă și inexistentă. Cât despre ideea ca arabii să pornească la luptă pe cont propriu, cămilele cavaleriei imperiale nu fuseseră încă livrate și, chiar după ce aveau să intre în posesia rebelilor arabi, trebuia să mai treacă un timp până să se acomodeze

suficient cu relieful sirian pentru a putea participa la operațiunii pe scară largă. Desigur, mai exista o posibilitate: o reapropiere de turci. Coincidența făcuse ca Faysal să fi primit încă un mesaj secret de la generalul Mehmed Djemal exact cu două zile înainte ca Weizmann să vină la Aqaba.

De fapt, înalții funcționari britanici erau la curent cu contactele clandestine dintre Faysal și generalul turc. Încă de la sfârșitul lui martie, un spion îi dăduse lui Reginald Wingate o copie a scrisorii lui Faysal către Mehmed Djemal, în care prezenta condițiile lui pentru negocieri. „Este greu de spus câtă importanță merită să acordăm acestei corespondențe“, opina Wingate într-un mesaj către Foreign Office, „și nu ar fi recomandabil să îl întrebăm direct pe Emirul Faysal care sunt motivele lui... [Dar] se confirmă astfel bănuiala mea că Șerifii arabi, nemulțumiți de situația militară generală și îndoindu-se de politica Aliaților în Palestina și Siria, fac tatonări pentru a-și clarifica poziția oficială a Turciei privind viitorul țărilor arabe.“[687]

Spre meritul lor, funcționarii din Ministerul de Externe la care au ajuns aceste informații au reacționat cu o înviorătoare lipsă de ipocrizie. În fond, au subliniat câțiva, Marea Britanie negocia în mod neoficial cu circa șase emisari turci în Elveția, așa că ar fi un pic indecent ca tocmai ei să se supere că alții procedau la fel. În schimb, și la sugestia venită inițial de la Mark Sykes, s-au apucat să lucreze la neutralizarea amenințării de o manieră cavalerească: decernându-i o medalie lui Faysal. În următoarele luni, o sumedenie de funcționari britanici au discutat și au dezbătut cam ce decorație britanică l-ar putea impresiona într-atât de mult pe conducătorul rebelilor arabi, încât să obțină lealitatea lui.[688]

În mod ciudat, unul dintre cei mai tenace apărători ai lui Faysal fusese Gilbert Clayton, care nu a pregetat să informeze

Foreign Office, la începutul lui aprilie, că acuzația de trădare împotriva lui Faysal părea să provină dintr-o confuzie, că scopul propunerii făcute de Faysal lui Mehmed Djemal viza, de fapt, o reconciliere turco-arabă în perioada *postbelică*. Cu toate acestea, insistase Clayton, Londra trebuia să profite de ocazie „pentru a cimenta Alianța arabilor cu Marea Britanie, prin toate mijloacele posibile“.[689] Aceste mijloace includeau recunoașterea autorității lui Faysal în toate teritoriile situate la est de fluviul Iordan și constrângerea francezilor „de a da o declarație oficială“ prin care renunțau la pretențiile lor asupra Siriei mari. Dar poate că opinia generoasă a lui Clayton în privința faptelor lui Faysal nu era chiar așa de ciudată, ținând seama de sursele lui; după cum Clayton menționa în adresa lui către Ministerul de Externe, această interpretare — și probabil lista cu recomandări, de asemenea — îi fusese pusă la dispoziție de către maiorul T. E. Lawrence.

Exact ce rol a jucat Lawrence în tratativele secrete dintre Faysal și turci nu s-a spus niciodată clar; la fel ca în cazul momentului ales pentru a-i divulga lui Faysal conținutul Acordului Sykes-Picot, Lawrence știa probabil că se afla pe un teren legal delicat, iar de aceea le-a dat primilor săi biografi doar răspunsuri vagi și contradictorii despre această chestiune. Cert este însă faptul că Lawrence vedea în aceste tratative o puternică armă potențială împotriva guvernului său, o avertizare că, în cazul în care ar fi trădați, arabii ar avea unde să apeleze.

„În ziua de azi“, începea noua scrisoare a lui Mehmed Djemal din 2 iunie, „guvernul otoman, cel mai puternic reprezentant al Islamului, a obținut supremația asupra celor mai mari dușmani ai religiei mahomedane. Am convingerea că fac cinste numelui Profetului invitându-l pe cel mai nobil și ales descendent al său [Faysal] să participe la apărarea Islamului

căci, garantând supremația armatei turce, un trai proteguit și fericit va fi obținut pentru toți credincioșii adevărați.“[690] Generalul încheiase propunând o întâlnire cu Faysal, peste patru zile, în care „sunt sigur că noi vom putea împlini dorințele tuturor arabilor“.

Faysal nu a acceptat invitația unei întâlniri față în față, însă a trimis un răspuns. În acea scrisoare nesemnată, a propus din nou ca toate trupele turcești aflate mai jos de Amman să fie retrase, și a sugerat în continuare ca relația viitoare a Siriei cu Turcia să fie concepută după modelul federației laxe existente între Austria și Ungaria. Și, pentru a elimina orice neclarități, Faysal a enunțat și alte condiții preliminare: toți soldații arabi din armata turcă să fie eliberați pentru a servi în armata arabă, și „dacă armata arabă și armata turcă luptau cot la cot contra inamicului, armata arabă trebuia să își aibă propriul Comandant“.[691] Nu mai era vorba doar de o simplă reapropiere — și în niciun caz pentru perioada postbelică —, ci mai degrabă se discuta despre o alianță militară arabo-turcă împotriva Aliaților. Din mărturiile existente, Faysal i-a trimis lui Mehmed Djemal această ofertă, din Aqaba, nu mai târziu de 10 iunie. În cele două zile precedente fusese la Aqaba și T. E. Lawrence.[692] Acesta s-a îmbarcat pe SS *Arethusa,* din portul Aqaba, în aceeași zi de 10 iunie, cu destinația Cairo, pentru noi consultări cu ofițeri superiori din armata britanică.

Trăsătura distinctivă a unui mare strateg este capacitatea absolută de a se adapta împrejurărilor, urmărind fără sentimente doar obținerea avantajului dorit. Indiferent dacă Lawrence a avut sau nu o contribuție la compunerea acelei scrisori adresate de Faysal lui Mehmed Djemal, cert este că, doar peste câteva zile, a început discuțiile cu omul pe care reușise să îl evite în Aqaba: Chaim Weizmann.

Din câte se povestește, convorbirile au fost foarte cordiale.

Weizmann cunoștea, desigur, faptul că reușita sau eșecul intervenției lui pentru câștigarea bunăvoinței conducătorilor Revoltei Arabe depindea în mare măsură de acest ofițer britanic de rang mediu. Și, la rândul lui, Lawrence era cu siguranță impresionat de agilitatea liderului sionist de a se strecura prin câmpul minat al politicii din Palestina, observând cum, folosind o platformă de idei, reușise destul de bine să potolească temerile arabilor, în timp ce uzând de o altă platformă de idei obținuse adeziunea entuziastă a populației evreiești la cauza sionismului. Cum era de așteptat, poate, cei doi mari strategi au găsit repede calea spre un teren comun.

Era un teren comun ancorat într-o dependență mutuală. Pentru ca evreii să obțină un „cămin național“ în Palestina, britanicii trebuiau să câștige războiul, ceea ce însemna de asemenea că evreii trebuiau să susțină Revolta Arabă. În întâlnirea lui cu Faysal, Weizmann se oferise să folosească mișcarea sionistă internațională pentru a promova cauza independenței arabe, iar acum, cu Lawrence în Ramleh, Weizmann a furnizat detalii: acea promovare putea fi extinsă, de asemenea, la fonduri și pregătire militară pentru arabi, ca să se lupte cu turcii. În ceea ce îl privea, Lawrence vedea un posibil rol crucial pe care sioniștii l-ar putea juca în Siria postbelică. Așa cum menționa într-un raport secret din 16 iunie, referitor la întâlnirea lui cu Weizmann, „imediat ce Faysal va fi în posesia [Siriei mari], clasa boierimii turce, clasa celor educați, creștinii și elementele străine se vor întoarce contra lui... Dacă evreii britanici și americani, bine instalați sub drapelul britanic în Palestina, ar alege acest moment pentru a oferi ajutor statului arab din Siria... Șeriful Faysal ar fi constrâns să accepte“.[693] Beneficiind de acest ajutor, Faysal putea „să se descotorosească“ de opozanții lui interni. Mai bine chiar, având în vedere suspiciunile adânc înrădăcinate ale

sioniștilor față de francezi, Faysal va avea un aliat solid în a-i neutraliza și pe aceștia.

Toate astea erau însă în viitor. Între timp, recomanda Lawrence Ministerului de Externe, arabii nu trebuiau nici să ceară, și nici să accepte ajutor din partea sioniștilor, dar nici lui Weizmann nu trebuia să i se acorde ceea ce cerea atât de insistent — o audiență la regele Hussein.

Această aparentă convertire a lui Lawrence la soluțiile sioniste i-a înveselit pe superiorii lui, chiar dacă existau limite accentuate la acea convertire. Poate din naivitate sau fiindcă le făcea bine să creadă așa, majoritatea funcționarilor britanici din regiune, care avuseseră de-a face cu Chaim Weizmann în ultimele trei luni, interpretaseră textual viziunea lui liniștitoare despre o comunitate de evrei în Palestina trăind într-o armonie politică și economică cu majoritatea populației de etnie arabă. Lawrence, știind cu cine avea de-a face, a intuit însă imediat ce se ascundea dincolo de acele cuvinte frumoase. Așa cum nota în raportul lui din 16 iunie, „Dr. Weizmann speră într-o Palestină complet evreiască peste cincizeci de ani, și într-o Palestină evreiască sub o fațadă britanică, pentru moment“.

Lawrence se înșela doar în privința orarului propriu-zis; urmau să treacă doar treizeci de ani până când fațada britanică avea să cadă și statul Israel avea să fie creat, cu Chaim Weizmann instalat drept primul președinte al țării.

Pe măsură ce misiunea lui în Cairo se prelungea, pe William Yale începeau să-l irite tot mai mult două lucruri. Prima lui frustrare venea din faptul că nu primea niciun semnal că guvernul lui dădea atenție efectiv evenimentelor din Orientul Mijlociu. În fiecare luni, începând de la sfârșitul lui octombrie 1917, Yale îi trimisese lungi rapoarte lui Leland Harrison la Departamentul de Stat, dar nu avusese nicio reacție, în afară de câteva depeșe seci. Chiar și rugămințile lui de a fi îndrumat —

erau cumva rapoartele lui prea plictisitoare pentru cei care le citeau? Dorea secretarul ca Yale să abordeze alte teme în investigațiile lui? — au fost întâmpinate cu aceeași tăcere.

A doua frustrare a lui Yale era mai personală, fiind legată de faptul că nu reușise să obțină permisiunea britanicilor de a vizita frontul de război. În întâlnirea lor de la începutul lui martie, T. E. Lawrence îl invitase să viziteze baza militară a rebelilor de la Aqaba, însă solicitarea lui Yale se evaporase undeva în eterul birocrației britanice. Când Comisia Sionistă se pregătea să plece în misiunea ei de documentare în Siria, Yale ceruse să îi însoțească pe delegați, dar Gilbert Clayton îi spusese că „ar putea exista unele dificultăți“[694] cu acel plan. Abordase chiar și posibilitatea de a acompania o delegație a Comisiei Crucii Roșii Americane; din păcate, acea organizație neguvernamentală nu agrease ideea de a oferi acoperire unui agent de informații american. Efectiv, singura modalitate de a ajunge în Palestina, a explicat răbdător Reginald Wingate ambasadei americane, era ca Yale să fie declarat drept ofițer de legătură militar și să fie acreditat pe lângă statul-major al generalului Allenby[695] — ceea ce, întrucât Yale nu era în armată și nici nu fusese vreodată, era un mod diplomatic de a-l ține exact acolo unde era, adică la un birou în Cairo.

Neavând de ales, așadar, Yale și-a canalizat energiile spre ceea ce constituia, probabil, cea mai importantă sarcină a lui: să facă astfel încât administrația Wilson să își dea seama care era miza în regiune. Ușor de zis, dar mai greu de făcut, căci în ciuda principiilor nobile din Proclamația în Paisprezece Puncte a președintelui Wilson, din câte putea observa Yale, „guvernul nostru nu avea nicio politică. Conta [doar] să lupte pentru idealuri evident nebuloase, fără să-și dea seama că evenimentele nu se stabilesc la conferințele pentru pace, ci prin acțiuni în timpul unor ostilități precedente procesului de

încheiere a păcii... Acel «deus ex machina» al afacerilor internaționale nu este cel care așteaptă să acționeze într-o criză dramatică, ci acela care acționează consecvent în moduri ce determină constant mersul evenimentelor. Președintele Wilson și consilierii lui nu păreau să înțeleagă acest simplu truism“.[696]

Paradoxul amar în această situație — și sursa frustrării lui Yale — era că spre sfârșitul primăverii anului 1918, majoritatea părților interesate din Orientul Mijlociu cereau ca americanii să decidă mersul evenimentelor. Încă din octombrie 1917, Reginald Wingate lansase unui diplomat american propunerea ca Statele Unite să preia „mandatul“ guvernării palestiniene în lumea postbelică, o idee care continuase să câștige adepți în Ministerul de Externe britanic. Chiar dacă pentru niște finalități complet diferite, speranța de a incita implicarea americanilor fusese, în mod limpede, și subtextul accentului pe care Lawrence îl pusese asupra deosebitei stime a arabilor pentru Statele Unite, în timpul întâlnirii lui cu Yale. Chaim Weizmann și sioniștii nu făceau niciun secret din faptul că, exceptând un mandat britanic, ei ar fi foarte fericiți cu un mandat al americanilor în Palestina. Chiar și politicienii cu mentalități mai imperialiste din Marea Britanie, Franța și Italia păreau tot mai dispuși să accepte un rol mai amplu al americanilor în regiune din moment ce, în afară de ideea de a câștiga noi teritorii, cel mai dezirabil deznodământ era ca „prietenii“ lor europeni să nu câștige nici ei vreun teritoriu.

Pentru Yale însă, factorul cu adevărat decisiv erau sentimentele incipiente proamericane sesizate în rândul arabilor. Fiind, negreșit, stimulată de promisiunile conținute în cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, această atitudine era, de asemenea, un rezultat oarecum logic al hățișului de revendicări pândind să împresoare regiunea în perioada postbelică. Bunul prieten al lui Yale, Suleiman Bey Nassif, întruchipa foarte

sugestiv aceste neliniști. Fiind un creștin arab cu viziuni moderate, Nassif, chiar dacă se resemnase la ideea unei prezențe mai mari a evreilor în Siria, rămânea profund suspicios vizavi de intențiile britanicilor, neîncrezător în statul panarab al regelui Hussein și opus cu intransigență planurilor Franței. Cea mai bună cale, poate și singura, de a ieși din acest haos, îi explica Nassif lui Yale, era ca americanii — nonimperialiști, idealiști, plasați suficient de departe, încât să nu deranjeze prea mult — să preia conducerea situației.

Yale îi dădea dreptate din tot sufletul, însă a găsi butonul corect pe care să apese pentru a trezi atenția administrației Wilson era o sarcină anevoioasă; la un moment dat, a încercat chiar să recurgă la argumentul propriilor interese economice materialiste, semnalându-i lui Harrison „faptul binecunoscut că anumite companii petroliere americane au obținut recent de la guvernul otoman proprietăți vaste în Palestina“[697], unul dintre rarele cazuri, probabil, când un agent de informații a ajuns să divulge date despre activitățile sale anterioare.

În cele din urmă, la sfârșitul lui aprilie, după luni întregi în care ridicase în slăvi statutul Americii în regiune, în rapoartele sale către Departamentul de Stat, Yale a decis să treacă la fapte. Asta s-a întâmplat după ce l-a cunoscut pe Faris Nimr, un lider al comunității de exilați sirieni de la Cairo și redactorul-șef al extrem de influentului ziar egiptean *al-Mokattam*. După cum i-a explicat Yale lui Leland Harrison, încă de când Statele Unite intraseră în război, Nimr și un mic grup de exilați sirieni animați de aceleași idei văzuseră în America un posibil salvator al patriei lor. „Cu discreție, acești câțiva oameni au răspândit în rândul sirienilor din Egipt ideea unui protectorat al Statelor Unite asupra Siriei, străduindu-se să facă acest lucru cât mai în secret cu putință, astfel încât britanicii și francezii să nu afle nimic. Este o idee agreată atât de creștini, cât și de musulmani...

Acești înfocați partizani ai Americii susțin că toate facțiunile și toate partidele siriene ar putea nu numai să se unească în jurul ideii unui sprijin din partea Statelor Unite, ci și să se bucure, dacă așa ceva ar fi posibil.“[698]

În timp ce aștepta o reacție de la Harrison la acest mesaj, Yale a primit o informație îmbucurătoare de la Washington, despre o altă chestiune. Se luase hotărârea să fie trimis un al doilea agent special în Orientul Mijlociu, iar când acesta sosea în Egipt, Yale urma să fie transferat în Palestina. Numele înlocuitorului său la Cairo, William Brewster, îi era foarte cunoscut lui Yale; Brewster fusese reprezentantul companiei Standard Oil în Alep, în aceeași perioadă în care Yale lucra pentru firmă în Ierusalim. Astfel, dublându-și rețeaua agenților de informații din Orientul Mijlociu, guvernul american avusese grijă să folosească pentru recrutare același personal al companiei Standard Oil.

Acum, când Brewster era pe drum, Yale a fost numit în pripă căpitan în „armata națională“; nevrând, poate, să pară grosolani după atâtea luni de obstrucționare, funcționarii britanici au refuzat să se intereseze ce putea însemna acea entitate ciudată — numele oficial al armatei americane care pornise spre Europa era Forța Expediționară Americană —, așa că, în schimb, l-au felicitat pe agentul american pentru noua sa funcție militară.

„De îndată ce croitorii din Cairo au putut să-mi confecționeze uniforme“, povestea Yale, „am început să mă pregătesc să fiu un soldat printre soldați. Aveam foarte puțină pregătire militară (de fapt, deloc) și nu cunoșteam nimic despre eticheta și chestiunile militare. Zile de-a rândul, am umblat pe străzile lăturalnice din Cairo îmbrăcat cu noua mea uniformă, exersând salutul ostășesc cu soldații britanici care treceau pe lângă mine. Când au început să mă salute automat, fără

zâmbete afectate în colțul gurii, am știut că eram pe cale de a deveni soldat.“

Toate astea erau în pregătirea unui eveniment de care proaspăt unsului căpitan îi era cam groază: prezentarea lui oficială în fața generalului Allenby. La mijlocul lui iulie, Yale și noul consul american în Egipt, Hampson Gary, au profitat de o scurtă vizită a lui Allenby acasă, pentru a se deplasa la sediul acestuia din Alexandria. „Când am intrat în biroul lui Allenby“, își amintea Yale, „nu știam dacă să-l salut pe General, sau nu. Mă întrebam dacă trebuia să stau în poziție de drepți sau să mă așez pe scaun. Frământarea a fost inutilă, căci Generalul Allenby m-a tratat de parcă nici n-aș fi fost acolo.“

Momentul culminat a venit când Allenby s-a întors brusc spre Yale și, cu glasul lui de stentor, a tunat cum avea obiceiul:

— Eh, bine, căpitane Yale, ce ai de gând dumneata să faci la cartierul general al armatei mele?

— Am de gând să-mi continui munca politică, domnule general Allenby.

Răspuns greșit.

— Căpitane Yale, s-a răstit generalul, dacă guvernul Statelor Unite dorește să trimită un măcelar la comandamentul meu, este treaba lor, [dar] dumneata să ții minte, când ești atașat pe lângă forțele mele armate, ești un soldat!

Puși la punct, musafirii americani au bătut în retragere foarte curând, Yale fiind convins că „Allenby mă categorisise, ca fost angajat de la Standard Oil, drept una dintre formele inferioare de viață care se ocupă de negoț“.

A doua zi, Yale s-a suit într-un tren pentru transportul trupelor, pornind spre Palestina și noua sa încartiruire la comandamentul armatei britanice de la Bir-es-Salem, la circa șaisprezece kilometri la est de Jaffa. Acolo, a găsit rezervat pentru el un cort, un pat de campanie, o masă de scris, plus un

lighean și o cadă din prelată groasă. Așteptându-l acolo era și o ordonanță, acel valet personal care stătea la dispoziția ofițerilor din armatele europene în 1918. Printre ofițerii britanici, cele mai căutate ordonanțe erau soldații din armata indiană, proveniți din unități special pregătite pentru această sarcină, dar poate ca o răzbunare pentru răspunsul inoportun pe care i-l dăduse lui Allenby, ordonanța lui Yale era un scoțian bătrân și ursuz.

În ciuda atmosferei rustice din jurul lui, Yale era încântat, probabil, că scăpase de Cairo și de slujba de-acolo, care i se păruse din ce în ce mai inutilă. Cu puțin timp înainte de a pleca spre front, primise în sfârșit un semnal de la Departamentul de Stat, referitor la mesajul pe care îl trimisese în urmă cu două luni despre Faris Nimr și celula lui de conspiratori sirieni proamericani. Chiar dacă nu se considerase că merita un răspuns prompt, mesajul lui fusese totuși socotit suficient de important pentru a ajunge pe masa de lucru a secretarului de stat. „Referitor la mesajul nr. 28“, scria în depeșa din 9 iulie a secretarului de stat Lansing, „continuă atitudinea rezervată privind atitudinea americană față de Siria.“[699]

Vestea l-a uimit pe Lawrence, dar extrem de plăcut. În 18 iunie, el și locotenent-colonelul Alan Dawnay, noul coordonator general al operațiunilor din nordul Arabiei, s-au dus la cartierul general al armatei ca să stabilească planul pentru înaintarea independentă a arabilor în Siria. S-au întâlnit acolo cu generalul William Bartholomew, unul dintre principalii locțiitori ai lui Allenby. Bartholomew a ascultat câteva minute expunerea lor, înainte de a scutura din cap, zâmbind; apoi le-a spus vizitatorilor săi că veniseră la Ramleh cu trei zile prea târziu.

După cum Dawnay și Lawrence au aflat curând, ceea ce se petrecuse în Palestina pe parcursul lunii precedente constituia

unul dintre cazurile foarte rare din Primul Război Mondial, când o armată fusese gata pentru operațiuni de luptă *înainte* de termenul prevăzut. În ultimele săptămâni, un flux constant de soldați indieni și britanici sosiseră din Irak și de pe subcontinent, luând locul celor pe care Allenby fusese nevoit să îi trimită în Europa, fiind întreprinse eforturi extraordinare pentru a aduce aceste trupe pe linia frontului și a le integra rapid în restul Forței Expediționare Egiptene (FEE). Manevra se desfășurase cu succes, încât la o ședință a statului-major al comandamentului, în 15 iunie, s-a concluzionat că armata avea să fie „aptă pentru o ofensivă generală și susținută“ în inima Siriei, încă de la începutul lunii septembrie.[700]

Lawrence a înțeles că nu mai exista niciun motiv ca arabii să riște o înaintare pe cont propriu în Siria. În schimb, întrucât graficul operațiunilor lui Allenby se potrivea destul de bine cu planul conceput de Lawrence și Dawnay pentru arabi, rebelii puteau, pur și simplu, să își coordoneze acțiunile cu cele ale FEE. Desigur, în Orientul Mijlociu orarele nu prea erau, în general, respectate, așa că Lawrence a răsuflat totuși ușurat când, cu prilejul unei vizite ulterioare la comandamentul armatei britanice, în 11 iulie, a aflat că fusese fixată o dată fermă pentru lansarea ofensivei FEE: 19 septembrie.

Între timp, un eveniment politic făcuse ca ideea realăturării arabilor la efortul britanic să pară și mai atrăgătoare. La începutul lunii mai, un grup de șapte lideri ai sirienilor exilați, susținând că ar reprezenta un evantai larg al societății siriene, trimisese o scrisoare deschisă, cerând să afle, într-un limbaj clar și neechivoc, ce plănuiau Marea Britanie și Franța pentru viitorul națiunii lor. Londra și Parisul încercaseră să ignore, cât mai mult timp cu putință, așa-zisa Scrisoare a celor Șapte Sirieni, dar de data asta opinia publică internațională nu permitea o asemenea atitudine; chestiunea a ajuns în final pe

mâinile celor doi oameni care purtau cea mai mare răspundere pentru perpetuarea controversei, Mark Sykes și François Georges-Picot. După multe discuții, la mijlocul lunii iunie, Sykes și Picot le răspunseseră celor Șapte Sirieni că în teritoriile „emancipate de sub dominația turcă prin acțiunile arabilor înșiși în timpul actualului război“, Marea Britanie și Franța vor „recunoaște independența totală și suverană a arabilor care locuiau în acele zone și îi vor susține în lupta lor pentru libertate“.[701]

Pentru Lawrence, aici, în sfârșit, apărea reafirmarea promisiunii de independență pe care el și rebelii arabi o așteptaseră de atâta timp. Însă formularea reafirma, de asemenea, avertismentul implicit pe care Lawrence îl bănuise mereu dincolo de aparența cuvintelor: independența arabilor era garantată doar în acele teritorii pe care arabii le eliberau ei înșiși. Ținând seama de acest aspect, rebelii aveau toate motivele să se alăture viitoarei ofensive britanice. După consultările avute la comandamentul armatei în 11 iulie, Lawrence s-a întors repede la Cairo, iar de acolo mai departe la Aqaba, pentru a începe planificarea mult amânatei înaintări a arabilor spre nord.

Una dintre primele lui sarcini în acest scop era să pună definitiv capăt lungului și periculosului flirt al lui Faysal cu generalul turc Mehmed Djemal. La sfârșitul lui iulie, Lawrence i-a transmis lui David Hogarth o copie a scrisorii conținând oferta de pace pe care Faysal o expediase lui Djemal în 10 iunie. Povestea născocită de Lawrence ca o explicație a faptului că ajunsese să intre în posesia unui asemenea document exploziv — a pretins că obținuse scrisoarea, pe furiș, de la scribul lui Faysal — era absurdă în sine, dar din câte se părea amintea suficient de bine de poveștile din „O mie și una de nopți“, pentru a avea trecere pe lângă superiorii lui.[702]

În mod ciudat, la Londra, efectul imediat al acestei proaspete dezvăluire a perfidiei lui Faysal a fost reactivarea dezbaterii, începute în urmă cu câteva luni, dar cumva blocate, despre ce titlu onorific ar trebui să i se acorde acestuia. Episodul scotea în evidență un aspect cu adevărat bizar al Marii Britanii la începutul secolului al XX-lea: în timpul celui mai sângeros război din istoria omenirii și concomitent cu o perioadă atât de sumbră, încât însăși supraviețuirea Imperiului Britanic era în joc, cel puțin zece dintre cei mai importanți demnitari ai acelui imperiu își găseau timp, în programul lor, pentru a-și enunța opiniile, adesea repetitiv, despre ce decorație ar trebui să i se decerneze unui prinț de treizeci și trei de ani din deșert. Procedând astfel, toți ignoraseră sfatul singurului englez care îl cunoștea cel mai bine pe acel prinț, T. E. Lawrence, și care le sugerase că pe Faysal nu-l prea interesau medaliile.[703]

În dimineața de 7 august 1918, Lawrence și-a adunat garda de corp formată din șaizeci de oameni, pe țărmul mării la Aqaba. Săptămânile precedente trecuseră pentru el într-un iureș de pregătiri frenetice, și rămâneau încă enorm de multe lucruri de făcut înainte ca arabii să fie apți să își lanseze atacul în septembrie, în inima teritoriului sirian. Pentru Lawrence, munca dificilă din spatele frontului — organizarea convoaielor de aprovizionare, planificarea deplasării oamenilor și a armamentului urmărind atent hărțile — luase sfârșit; în acea zi, el și oamenii lui porneau spre interiorul țării și nu aveau să revină, decât după ce forțele arabe se vor fi alăturat marii bătălii, iar deznodământul va fi fost decis.

Pornind în acea călătorie, Lawrence se gândea negreșit la dilema care îl obsedase de atâta timp: ce s-ar fi întâmplat dacă lucrurile ar fi avut o altă evoluție. În octombrie 1917, în ajunul primei ofensive a armatei britanice în Palestina, generalul

Allenby îl întrebase pe Lawrence cum ar putea rebelii arabi să contribuie la operațiune. Temându-se că rebelii ar fi putut să fie măcelăriți în luptă, Lawrence insistase ca intervenția arabilor să fie cât mai redusă, propunând în schimb fatalul atac împotriva podului din Yarmuk. Cât de diferită ar fi fost situația, dacă el nu ar fi ezitat în acele momente. Dacă arabii ar fi participat în totalitate la operațiunea armatei britanice, s-ar fi putut evita starea de inerție zdrobitoare din ultimul an, iar războiul ar fi fost încheiat acum; de asemenea, s-ar fi evitat toate celelalte nenorociri: Deraa, Tafileh, moartea lui Daud și a lui Farraj.

Dar acum era momentul de a ispăși toate acele greșeli. În acea dimineață, la Aqaba, le-a spus războinicilor înveșmântați în robe colorate, care îl însoțeau, să se pregătească pentru victorie, le-a promis sirienilor care erau printre ei că aveau să ajungă curând acasă. „Și așa pentru ultima oară ne-am adunat pe plaja vântoasă de la marginea mării, unde razele soarelui sclipeau pe valurile ei strălucitoare la concurență cu oamenii mei scânteietori și schimbători.“[704]

Cartierul general al armatei germane pe frontul de vest se afla într-o rețea de castele frumoase și hoteluri elegante din mica stațiune balneară belgiană Spa. Acolo, în dimineața de 31 iulie 1918, Curt Prüfer și Abbas Hilmi al II-lea au fost poftiți într-o sală de conferințe pentru a-l întâlni pe kaizerul Wilhelm al II-lea. După cum nota Prüfer în jurnalul său, Wilhelm și-a făcut o „impresie foarte bună“ despre khedivul detronat al Egiptului și a fost vizibil impresionat de planurile grandioase ale acestuia pentru recucerirea patriei sale de sub ocupația britanică. La sfârșitul întrevederii, kaizerul s-a întors spre Prüfer și a spus: „Îți cer să te vezi cu mine data viitoare într-un Egipt liber“.[705]

Dar dacă vizita aceasta îi ridicase moralul împăratului

german, nu același lucru se putea spune despre cei doi oaspeți ai săi. Kaizerul îmbătrânise enorm în timpul războiului, iar acum părea împuținat la trup, chiar un pic confuz. Pentru Prüfer, familiarizat cu fastul și protocolul vieții militare, era limpede că împăratul german nu mai comanda aproape nimic, că, în ciuda medaliilor lui ostentative și a alurii marțiale, era acum și el tot un fel de om de paie, asemenea lui Abbas Hilmi.

Totul era foarte diferit de ceea ce se așteptaseră ei să găsească atunci când plecaseră din Constantinopol în 23 iulie. Ca o mărturie a speranțelor înalte atribuite misiunii lor, fuseseră conduși la gară de o delegație guvernamentală oficială turcă, din care făcea parte și ministrul de interne, Talaat. Dar apoi a urmat lunga și lânceda călătorie prin țările Puterilor Centrale, cu imagini de sărăcie și declin pretutindeni. Amândurora, locurile și oamenii li se păreau la limita vlăguirii totale, situația fiind mult mai rea decât în urmă cu doar câteva luni, și tot ceea ce li se perinda prin fața ochilor contrazicea declarațiile optimiste, care continuau să emane cu efervescență de la înaltul comandament german, anunțând apropierea victoriei finale.

Dacă nu dinainte, cu siguranță însă când au ajuns la Spa și-au dat seama cât de false erau acele declarații. În 17 iulie, ultima dintre cele cinci ofensive germane, cunoscute sub denumirea de *Kaiserschlacht* (*Bătălia Kaiserului*), care fusese lansată pe frontul de vest începând din martie, fusese sistată. Cu efectivele de luptă reduse acum prin alte 700000 de pierderi de vieți omenești, rămășițele armatelor germane se retrăgeau spre Linia Hindenburg, un zid de fortificații defensive, fantastic de elaborat, care se întindea pe toată lungimea nordului Franței și pe care nemții începuseră să îl construiască în 1917. La orizont, nu se întrevedea niciun fel de „victorie finală“ a germanilor și, mai grav, nici vreun sfârșit previzibil al

războiului; din spatele Liniei Hindenburg, Germania ar fi putut să reziste la infinit, bătălia continuând nimicitor fără armate victorioase sau învinse, pentru multă vreme de-atunci înainte.

Aceasta era, în mod cert, estimarea generalilor și a tacticienilor militari din cealaltă parte a frontului. Chiar și cu fluxul de soldați americani care începeau în sfârșit să ajungă în Franța, cei mai optimiști strategi ai Aliaților vorbeau despre o rupere a frontului în vara anului 1919, în timp ce alți colegi de-ai lor, mai conservatori, prevedeau că lupta va continua mult după acea dată; unele analize susțineau că războiul se putea prelungi până la mijlocul anilor 1920.

Totuși, la fel cum s-a întâmplat cu aproape toate celelalte evaluări ale înțelepților Antantei, și aceste estimări s-au dovedit a fi greșite. După ce pe tot globul pământesc muriseră aproximativ șaisprezece milioane de oameni, finalul se apropia, și cu o viteză pe care puțini o puteau înțelege. Cu totul improbabil, colapsul definitiv avea să înceapă în unul dintre cele mai îndepărtate și aparent insignifiante colțuri ale câmpului de luptă mondial: deșerturile din Siria.

---

[638] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 503.

[639] Relatarea făcută de William Yale despre munca lui ca agent de informații la Cairo în 1917–18 este luată din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8.

[640] Yale către Harrison, 24 decembrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 12.

[641] Yale către Harrison, 12 noiembrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 6.

[642] Yale către Harrison, 25 februarie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 19.

[643] Yale către Harrison, 4 noiembrie 1917; YU, Cutia 2, Fișier 5.

[644] Lawrence către Clayton, 22 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 251–52.

[645] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 267.

[646] Relatarea lui Lawrence despre disputa lui cu Zeid în Tafileh și acțiunile lui ulterioare provine din *Seven Pillars*, Cartea 7, Capitolul 90, pp. 499–502.

[647] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 268.

[648] Lawrence, *The Home Letters*, p. 341.

[649] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 502.

[650] Ibid., p. 503.

[651] Lawrence, *The Home Letters*, p. 348.

[652] Yale către Harrison, 11 martie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 21.

[653] David Hogarth, „Report on Mission to Jeddah“, 15 ianuarie 1918; PRO-FO 882/13 f. 35–40.

[654] Wingate către Foreign Office, 19 februarie 1918; PRO-FO 3713380, f. 473.

[655] Lawrence, „Syrian Cross Currents“, *Arab Bulletin Supplementary Papers*, 1 februarie 1918; PRO-FO 882/14.

[656] Clayton către Sykes, 4 februarie 1918; PRO-FO 371/ 3398.

[657] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7.

[658] Wingate către Foreign Office, 8 aprilie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 372.

[659] Yale către Harrison, 11 martie 1918; YU, Cutie 2, Fișier 21.

[660] Cartea albă a guvernului britanic, „Notes on Zionism“, Partea 3. Comisia Sionistă în Palestina; 6 februarie 1919, pp. 16–17; PRO-FO 371/4171, f. 102.

[661] Cartea albă a guvernului britanic, „Notes on Zionism“, Partea 3. Comisia Sionistă în Palestina: 6 februarie 1919, pp. 14–21; PRO-FO 371/4171, f. 100–104.

[662] Cornwallis către Symes, 20 aprilie 1918; PRO-FO 882/14, f. 358–59.

[663] Yale către Harrison, 8 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 25.

[664] Yale către Harrison, 25 martie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 23.

[665] Yale către Harrison, 10 iunie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 34.

[666] Aaronsohn, *Diary*, 1 aprilie 1918; ZY.

[667] Yale către Harrison, 8 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 25.

[668] Relatarea lui Lawrence despre expediția la Atatir și despre moartea lui „Daud“ și a lui „Farraj“ (Ali și Othman) sunt preluate din *Seven Pillars*, Cartea 8, Capitolele 112–113, pp. 507–17.

[669] Wavell, *The Palestine Campaigns*, pp. 173–84.

[670] McKale, *Curt Prüfer*, p. 54.

[671] Bernstorff către von Hertling, 19 iulie 1918; PAAA, Rola 22348, Tűrkei 47, Banda 7.

[672] Oppenheim către Jagow, 23 februarie 1915; PAAA, Roll 21129, Der Weltkrieg no.11g, Banda 7.

[673] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 520.

[674] Dawnay către cartierul general al Forței Expediționare Egiptene, 1 mai 1918; PRO-FO 882/7, f. 277–86.

[675] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 526–27.

[676] Ibid., p. 527.

[677] Aaronsohn, *Diary*, 21 martie 1918; ZY.

[678] Ibid., 4 aprilie 1918.

[679] Ibid., 6 aprilie 1918.

[680] Ibid., 20 aprilie 1918.

[681] Clayton către Secretarul de Stat britanic pentru afaceri externe, 16 iunie 1918; PRO-FO 371/803, pp. 5–7.

[682] Ibid., pp. 4–5.

[683] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 268.

[684] Clayton către Lawrence, 22 mai 1918; PRO-FO 141/688.

[685] Cartierul General al armatei britanice către Comandamentul din Aqaba, 24 mai 1918; PRO-WO 95/4370, App A.

[686] Clayton către Foreign Office, 12 iunie 1918; PRO-FO 141/688.

[687] Wingate către Foreign Office, 23 martie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 359.

[688] Pentru lungile dezbateri din cadrul Foreign Office despre ce medalie să i se decerneze lui Faysal Hussein, a se vedea PRO-FO 371/3403, Dosar 53608.

[689] Clayton către Foreign Office, 2 aprilie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 364–66.

[690] Mehmed Djemal către Faysal (traducător necunoscut), 2 iunie 1918; PRO-WO 158/634, f. 137.

[691] Hogarth, memoriu anexat „The Arab Question“, 9 august 1918; PRO-FO 371/3381, f. 113.

[692] Lawrence, *Seven Pillars*, Anexa II.

[693] Lawrence, „Note“, 16 iunie 1916; PRO-FO 141/688.

[694] Yale către Harrison, 25 martie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 23.

[695] Gary către Secretarul de Stat al SUA, 30 mai 1918; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y.

[696] Relatările lui William Yale despre activitatea lui de culegere de informații la Cairo în primăvara și vara anului 1918 sunt preluate din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8.

[697] Yale către Harrison, 1 iulie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 35.

[698] Yale către Harrison, 29 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 38, pp. 10–11.

[699] Lansing, Secretarul de Stat al SUA, către Yale, 9 iulie 1918; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y.

[700] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 534.

[701] Foreign Office către Wingate, 11 iunie 1918; PRO-FO 371/3381, f. 35–36. De fapt, acesta a fost unul dintre puținele cazuri când cinismul, tipic lui Lawrence, a dat

greș. La Conferința de Pace de la Paris, s-a dovedit că Mark Sykes frazase cu multă grijă scrisoarea lui către cei „Șapte Sirieni“, în așa fel încât promisiunea de independență pentru teritoriile „emancipate de sub dominația turcă prin acțiunile arabilor înșiși în timpul actualului război“ să fie interpretată ca aplicându-se doar acelor teritorii eliberate în momentul redactării mesajului. Prin această sintagmă abil construită, Siria mare putea fi exclusă, aproape în întregime.

[702] Hogarth, memoriu anexat „The Arab Question“, 9 august 1918; PRO-FO 371/3381, f. 113. Fie acest lucru nu a pus capăt propunerilor făcute de Faysal guvernului otoman, ori germanii nu erau la curent cu întreruperea tratativelor; chiar și la începutul lui septembrie 1918, înalți diplomați germani și ofițeri superiori din armata Germaniei scriau despre necesitatea urgentă de a încheia pacea cu Faysal.

[703] Clayton către Foreign Office, 3 mai 1918; PRO-FO 371/3403, f. 384.

[704] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 544.

[705] Prüfer, *Diary*, 31 iulie 1918; HO.

18

Damasc

Noi am ordonat «fără prizonieri», și oamenii au ascultat.[706]

T. E. Lawrence, Raport oficial asupra evenimentelor din Tafas, octombrie 1918

Era 12 septembrie 1918. Războiul mondial intrase acum în cea de-a cincizecea lună. Contemplând diferitele fronturi de luptă în acea zi, conducătorii politici și militari ai Aliaților păreau cumva uluiți, convingerea lor crescândă că inamicul se apropia de colaps fiind temperată doar de amintirea atâtor dăți din trecut când greșiseră în această privință. Pe frontul de vest, nemții cedaseră acum și ultimele câștiguri teritoriale din ofensiva de primăvară, regrupându-se în spatele Liniei Hindenburg. Primul test al Aliaților contra acelui zid de apărare, cea mai formidabilă rețea de fortificații care se construise vreodată, urma să fie o operațiune comună franco-americană lângă râul Meuse, programată pentru sfârșitul lunii. Pe frontul de sud, comandanții armatei italiene, cumințiți în sfârșit după ce pierduseră peste 1,5 milioane de vieți în trei ani de război, fără niciun câștig, puneau la cale planuri modeste pentru a porni împotriva unei armate austro-ungare care staționase pe celălalt mal al râului Piave, de aproape un an. În Balcani, o armată comună formată din francezi, sârbi, greci și englezi se pregătea să atace o armată bulgară în Macedonia.

Având proaspătă în minte memoria milioanelor de morți, Aliații vedeau aceste intenții de ofensive ca pe un fel de a încerca marea cu degetul, o șansă de a obține niște câștiguri pas cu pas, înainte ca iarna să oprească toate operațiunile ofensive până în primăvară, poate chiar pe o perioadă mai lungă de timp. Premierul britanic Lloyd George vehiculase recent propunerea de a amâna orice înaintare masivă contra Germaniei până în 1920, când armata americană avea să ajungă în totalitate pe țărmurile Franței, iar forța Aliaților putea deveni cu adevărat covârșitoare.[707]

În acest climat, oamenii își vedeau de viața lor, cu un sentiment de optimism prudent sau teamă înăbușită, depinzând de ce parte a liniilor de luptă locuiau, o convingere incipientă că, în sfârșit, cel mai oribil război din istoria omenirii se îndrepta spre un deznodământ, chiar dacă detaliile și orarul pentru acel deznodământ rămâneau la fel de neclare ca întotdeauna.

În aceeași zi de 12 septembrie, Aaron Aaronsohn se afla pe o navă de pasageri, care plecase de cinci zile din Southampton, cu destinația New York. După ce se întorsese în Anglia din Orientul Mijlociu, în august, câteva săptămâni făcuse naveta între Paris și Londra, încercând zadarnic să obțină un sprijin pentru planul lui de cumpărare a unor terenuri în Palestina. Eforturile lui se complicaseră și din cauza uzualelor ciondăneli cu Chaim Weizmann și ceilalți lideri sioniști britanici, până când Weizmann și Mark Sykes găsiseră o soluție pentru a se descotorosi temporar de agronomul enervant și, în același timp, pentru a-l pune la treabă, propunându-i să se îmbarce într-o nouă misiune de racolare de adepți din rândul comunității de evrei americani. Odată ajuns în portul New York, Aaronsohn avea stabilite o sumedenie de întâlniri și convorbiri, cât să-l țină ocupat în Statele Unite luni de zile de-atunci înainte.

Pentru Curt Prüfer, vara devenise treptat din stranie de-a dreptul ireală. După ce aranjase audiența lui Abbas Hilmi la kaizer, la sfârșitul lui iulie, săptămâni întregi îl plimbase apoi pe pretendentul la tronul Egiptului pe meleagurile rurale ale Germaniei, cu întâlniri și banchete oficiale în onoarea khedivului, alternând cu sejururi la moșiile unor prinți și contese. În stațiunea de munte Garmisch-Partenkirchen, la mijlocul lunii august, cei doi se întâlniseră cu sora kaizerului, prințesa Viktoria von Schaumburg-Lippe, și alaiul ei eclectic de paraziți, și petrecuseră zece zile veselindu-se și destrăbălându-se, chiar dacă veștile de pe frontul războiului erau tot mai sumbre.

„Intimitate crescândă cu prințesa, plus Gräfin Montgelas și Seline von Schlotheim“, nota Prüfer în jurnalul lui, în 30 august, referindu-se la sora kaizerului și la două curtezane din anturajul ei. „Serile, cu pileli, dansuri și flirturi, petreceri palpitante în camere și alte lucruri de acest fel.“[708]

Dar nu se reducea totul doar la serbări galante. În persoana lui Abbas Hilmi, Prüfer se afla în compania unuia dintre cei mai neobosiți complotiști din lume, și în condițiile în care perspectivele pentru Puterile Centrale păleau tot mai mult, șeful spionilor germani părea să se agațe de uneltirile grandioase ale egiptenilor cu un fel de fervoare anxioasă. Una dintre manevre viza încercarea de a-l ademeni afară din Elveția pe fiul și moștenitorul lui Abbas, Abdel Moneim. După cum explica fostul khediv, fiul lui era un tânăr labil mintal și nevolnic, cu înclinații spre sadism — ceea ce putea explica oarecum faptul că în prezent cocheta cu britanicii —, însă dacă Prüfer reușea cumva să îl momească pe Abdel Moneim în Germania, tatăl lui putea apoi să aranjeze căsătoria acestuia cu fiica noului sultan otoman, pecetluind astfel pretențiile lui Abbas la tronul Egiptului. Neîndoielnic, toate acestea

demonstrau cât de rupt de realitate începea să fie Prüfer, dacă asemenea scheme puteau să i se pară minunate și atât de importante, încât să fie transmise până la cele mai înalte niveluri ale Ministerului de Externe.[709]

Dar dacă maestrul spionajului german trăia din ce în ce mai mult într-un univers paralel iluzoriu, nu însemna că nu-și găsea acolo nenumărați companioni. Bunăoară, erau înalții funcționari ai Ministerului de Externe care l-au îndemnat pe Prüfer să continue cu propunerea lui pentru Abdel Moneim, ba chiar i-au cerut ajutorul și într-o altă chestiune. Aflând de scrisoarea împăciuitoare pe care Faysal Hussein i-o trimisese generalului Mehmed Djemal, diplomaților germani de la Externe le-a venit ideea să ticluiască un acord de pace cu rebelii arabi, ca o soluție de ultimă clipă în Orientul Mijlociu — o soluție care putea eventual să-i includă și pe scumpii lor prietenii din conducerea Junilor Turci, dar putea la fel de bine și să-i ignore. Întrebat de ministrul de externe despre niște posibili intermediari care să pună în aplicare, în numele Germaniei, o inițiativă secretă de pace cu Faysal, Prüfer i-a dat numele unui contact, pe care i-l furnizase binevoitor Abbas Hilmi.

Deși mai puțin colorată, vara târzie a lui William Yale s-a dovedit la fel de dezamăgitoare. Până în 12 septembrie, stătuse mai mult de o lună în cortul lui din cartierul general al armatei britanice de la Bir-es-Salem, la poalele colinelor din sudul Ierusalimului. În acel răstimp, agentul special al Departamentului de Stat — acum reîntruchipat ca atașat militar american pe lângă Forța Expediționară Egipteană — nu aflase practic nimic de la comandamentul militar britanic despre mult-zvonita ofensivă viitoare a lui Allenby. Și asta nu fiindcă nu s-ar fi străduit suficient; Yale participase la nenumărate briefinguri în care oficialii britanici păreau într-o competiție

tacită unii cu alții de a nu furniza nimic substanțial, și îndurase o sumedenie de dineuri anoste cu membrii statului-major, și mai puțin edificatoare. Rugămințile lui repetate de a vizita liniile frontului britanic erau respinse sub un pretext sau altul. În cele din urmă, a primit cumva o explicație de la căpitanul Hodgson, un ofițer britanic care avea sarcina de a-i supraveghea pe străinii atașați pe lângă armata britanică. „Uite ce e, Yale," i-a dezvăluit Hodgson, „mie mi s-a spus să îți arăt cât mai puțin cu putință, fiindcă ai lucrat la Standard Oil."[710]

Totuși, fără să vrea, britanicii îi oferiseră lui Yale o șansă. Ca o dovadă a desconsiderației cu care îi tratau pe atașații militari străini în general, și pe el în mod special, britanicii îi izolaseră în același colț din Bir-es-Salem unde eșuase și un alt grup de însoțitori detestabili: corpul de presă. De la acest amalgam pestriț de corespondenți ai ziarelor britanice și australiene, mult mai puțin restricționați în mișcările lor decât atașații militari, Yale a putut afla câte ceva despre ceea ce se plănuia, suficient oricum încât să știe deja, în 12 septembrie, că „marele spectacol" urma să înceapă curând. Nu știa când, darămite unde, însă în atmosfera tot mai presantă care se simțea în cartierul general al armatei, în manevrele de trupe și materiale de război pe care jurnaliștii povesteau că le văzuseră în deplasările lor, existau indicii inconfundabile că ofensiva lui Allenby devenise iminentă.

Dar dincolo de temerile privind legăturile lui Yale cu Standard Oil, comandamentul armatei britanice avea toate motivele să păstreze secretul asupra viitoarei operațiuni: ceea ce plănuiau ofițerii britanici în Palestina constituia o stratagemă foarte complicată. În ultimele săptămâni, o serie de unități ale armatei britanice fuseseră aduse de pe șesurile din apropierea coastei Palestinei, pentru a se instala pe poziții în jurul Ierusalimul, noul lor campament din corturi fiind răsfirat

pe dealurile Iudeii. În cadrul acestei redesfășurări de forțe, Allenby își mutase centrul de comandă al avangardei la Ierusalim. Simultan, agenți comerciali locali fuseseră trimiși la diferite triburi din regiunea Amman, cu ordinul de a cumpăra cantități enorme de furaje, cât să poată hrăni caii și cămilele unei mari armate, când venea sfârșitul lunii septembrie. Pentru turcii care pândeau din umbră, concluzia era inevitabilă: ofensiva britanică avea să urmeze curând, iar ținta ei avea să fie aceeași regiune Salt-Amman, unde atacurile britanice eșuaseră de două ori înainte. În realitate, acele imense bivuacuri erau pustii, mutarea lui Allenby la Ierusalim fusese un simulacru, iar cumpărarea de furaje era o pistă falsă. De fapt, planul britanicilor era de a ataca exact în capătul opus al liniei, să înainteze la nord pe coasta Palestinei și pe urmă să vireze spre interior, astfel încât să-i învăluie pe turci din trei părți.

Acesta era doar un aspect al stratagemei; un altul era pus în scenă de cealaltă parte a fluviului Iordan. De o bucată de timp, o forță mixtă formată din câteva mii de luptători aliați — arabi din triburi, soldați din Armata Arabă de Nord, consilieri militari britanici și francezi, împreună cu unități specializate de artilerie și vehicule blindate — înaintaseră prin deșertul sirian pentru a se aduna la străvechea cetate de la Azraq. Dacă erau detectați de turci — și era greu de presupus că o forță armată atât de mare ar fi putut trece neobservată la nesfârșit —, avea să fie încă o confirmare a faptului că atacul Aliaților viza Ammanul, la doar optzeci de kilometri la vest de Azraq. În realitate, adevărata țintă a unității de la Azraq se afla la circa o sută zece kilometri în nord-vest, nodul de cale ferată crucial de la Deraa. Mai mult, această unitate urma să acționeze drept prima trupă de șoc capitală pentru întreaga ofensivă, obiectivul ei fiind să închidă complet accesul pe Calea Ferată Hejaz și pe

linia colaterală spre Palestina în ajunul atacului lui Allenby, pentru a paraliza armata turcă, dinspre spatele frontului. În 12 septembrie, ultima dintre aceste trupe de șoc sosise la Azraq, unde soldații au fost întâmpinați de doi locotenenți-colonei britanici, care răspundeau de coordonarea operațiunii: Pierce Joyce și T. E. Lawrence.

Până la acea dată, Lawrence venise deja de aproape o săptămână la Azraq și putuse să evalueze diversele unități de luptă pe măsură ce soseau: războinici din vreo zece triburi arabe; experți britanici și francezi în domeniul transporturilor și al artileriei; un detașament de cavalerie al armatei indiene; chiar și o mică unitate de *gurkha*, faimoșii soldați nepalezi cu pumnalele lor *kukri*, cu lama curbată în jos. În aceeași dimineață de 12 septembrie, componenta finală și-a preluat locul odată cu sosirea la Azraq a marilor comandanți ai rebelilor arabi: Faysal Hussein, cel mai important dintre ei, dar, de asemenea, Nuri Shalaan, Auda abu Tayi și o sumedenie de alți conducători de triburi, pe care și Lawrence, în ultimii doi ani, îi convinsese să se alăture cauzei independenței arabe. Întrucât avangarda forței de atac urma să intre în acțiune a doua zi dimineață, planul era ca toți acești comandanți să se întrunească într-un conclav în acea după-amiază, când Lawrence și Joyce aveau să le explice diversele lor obiective.

Totuși, exact în acel moment, în ajunul campaniei pe care el se căznise atât de mult să o impună, Lawrence a fost cuprins subit de o amărăciune paralizantă. La scurt timp după ce Hussein și ceilalți comandanți arabi au ajuns la Azraq, Lawrence s-a furișat afară din cetate și s-a dus spre o despicătură stâncoasă din munți, numită Ain el Essad, la aproximativ doisprezece kilometri distanță. „Am zăcut acolo toată ziua în vechiul meu bârlog, lângă arbuștii de tamariscă, unde vântul foșnea printre crengile verzi și prăfuite cum făcea

și prin frunzișul copacilor englezești. Mi-am spus atunci că mă săturasem ca de moarte de acești arabi.“[711]

Existaseră, de fapt, semnale de avertizare de câtva timp, care indicau că Lawrence se îndrepta cumva spre o asemenea cădere psihică. La mijlocul lunii iulie, la doar câteva zile după ce primise confirmarea datei de lansare a ofensivei lui Allenby — un eveniment care *ar fi trebuit* să îi creeze o stare de efervescență —, Lawrence trimisese o scrisoare melancolică prietenului și confidentului său Vyvyan Richards. „Am fost într-atât de violent dezrădăcinat și afundat atât de adânc într-o slujbă prea mare pentru mine, încât totul pare ireal“, îi spunea el lui Richards. „Am renunțat la tot ce am făcut eu vreodată, și trăiesc doar ca un hoț de oportunități, înșfăcând șanse de moment când și unde le văd... Este ca un fel de scenă străină pe care joci zi și noapte, în costum de bal mascat, într-o limbă străină, cu prețul eșecului pe capul tău, dacă rolul nu este bine interpretat.“[712]

Continuase apoi, descriind admirația lui față de arabi, deși recunoștea acum că era în mod fundamental diferit de ei, un etern străin. Scria despre cuvintele pe care le purta în minte — pace, liniște, odihnă — „ca o fereastră luminată în întuneric“, dar apoi se îndoia de spusele lui, întrebându-se ce rost avea de fapt o fereastră luminată. Așa cum se întâmpla adesea când scria din tot sufletul, Lawrence încheia denigrând rândurile așternute pe hârtie, spunând că era „o scrisoare cretină“ născută din firea lui contradictorie. „[Eu] încă rămân mereu nemulțumit. Urăsc să fiu în față și urăsc să fiu în spate, și nu îmi place răspunderea, și nu mă supun ordinelor. Pe ansamblu, nimic bun în momentul acesta. O lungă tihnă, ca o purificare, și apoi o contemplație și decizia unor drumuri viitoare, asta este ceea ce trebuie să aștept.“

Dar starea de extenuare fizică și psihică, despre care vorbea

în scrisoarea lui către Richards, era agravată și de sentimentul de vinovăție că îi „amăgise profitabil“ pe camarazii lui arabi timp de doi ani — iar recent această culpabilitate se înrăutățise în sufletul lui. La începutul lui august, în timp ce punea la cale operațiunea din Azraq, Lawrence se întâlnise din nou cu Nuri Shalaan, conducătorul războinic al puternicului trib Rualla, pe care încercase să îl ademenească de partea rebelilor în urmă cu an, sugerându-i lui Shalaan că merita să creadă promisiunile pe care Marea Britanie le făcuse de curând arabilor. La întâlnirea lor din august, Shalaan acceptase în cele din urmă să vină cu tribul său de partea rebelilor, deși din dezvăluirile apărute de la întâlnirea lor anterioară — Declarația Balfour, Acordul Sykes-Picot — dedusese cu siguranță că britanicul care îl curtase nu fusese nicidecum sincer cu el. Chiar dacă rămâne neclar de ce, este limpede, atât din memoriile lui Lawrence, cât și din comentariile pe care le-a făcut pentru primii lui biografi, că înșelăciunea pe care o săvârșise față de Shalaan îi cauza cele mai mari mustrări de conștiință.[713]

Apoi, exact înainte de a porni spre Azraq, apăruse un incident care îl făcuse pe Lawrence să pună la îndoială însuși scopul „cruciadei“ lui pentru arabi. La sfârșitul lui august, exact când armata arabă principală se pregătea să părăsească regiunea Aqaba îndreptându-se spre nord, regele Hussein se apucase să se certe urât și destul de public cu Faysal, pe care îl acuza de nelealitate. Timp de aproape o săptămână, existase un schimb de depeșe furioase între tată și fiu, pe durata căruia înaintarea rebelilor fusese blocată, întreaga ofensivă în Siria devenind problematică, pe măsură ce timpul curgea în defavoarea Revoltei Arabe. În cele din urmă, Lawrence ticluise o împăcare între cei doi — interceptând una dintre telegramele lui Hussein, tăiase cu foarfeca a doua jumătate a textului, unde tatăl își exprima furia, și îi dăduse lui Faysal doar prima

jumătate, unde tonul părea mai conciliant —, însă amărăciunea de a fi văzut cum toate planurile lui fuseseră aproape subminate de către omul pentru care el lupta în mod atât de evident nu avea să-i dispară niciodată pe deplin.[714]

Însă se pare că mai exista un motiv de tristețe pentru Lawrence în acea zi la Ain el Essad, o lovitură personală devastatoare și foarte recentă. După toate mărturiile, în timpul ședерii la Azraq, Lawrence a aflat de moartea lui Dahoum, tânărul lui companion de la Karkemiș, victimă acum a unei epidemii de tifos care făcuse ravagii în nordul Siriei, cu ceva timp în urmă. Într-o mare măsură — și cu o intensitate pe care nici Lawrence poate nu o înțelegea pe deplin —, Dahoum pentru el ajunsese să personifice războiul; în numele acestui tânăr sirian și al viitorului lui, arabii trebuiau să fie liberi. Acum, Dahoum murise, iar odată cu el dispăruse însăși rațiunea care îl însuflețise pe Lawrence în luptă. Deși nu va dezvălui niciodată identitatea misterioaselor inițiale „S.A.“ cărora le este dedicată cartea *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* — numele adevărat al lui Dahoum era Salim Ali —, primele strofe ale poemului din preambulul cărții sugerează puternic atât momentul când Lawrence a aflat de moartea lui Dahoum, cât și efectul pe care l-a avut asupra lui:

Te-am iubit, și talazuri de oameni în mâinile mele am strâns
Iar vrerea mea pe cer în stele am scris-o
Ca Libertate ție să-ți aduc, casă în șapte stâlpi învrednicită,
Pentru ca ochii tăi mie să-mi fie strălucire când aveam să venim.
Moartea părea sluga mea pe drum, până când ne-am apropiat
Și te-am văzut așteptând
Când ai zâmbit, și în jalnică pizmuire [moartea] m-a-ntrecut
Și departe te-a luat: în chietudinea ei.

În ciuda mâhnirii lui, Lawrence investise prea mult sufletește și pretinsese prea mult de la arabi, încât să se mai poată retrage acum, în punctul culminant al campaniei lor.

Despre dispoziția lui din 12 septembrie, avea să scrie că „astăzi mi-am dat seama categoric că răbdarea mea în privința falsei poziții în care mă lăsasem condus se terminase. [Încă] o săptămână, două săptămâni, trei, și voi insista să fiu eliberat. Spiritul meu era frânt, și aș fi avut noroc dacă puteam să ascund această năruire atâta timp“.[715] Acestea fiind zise, s-a ridicat din „bârlogul“ lui de la Ain el Essad și s-a dus înapoi la războinicii adunați la Azraq, care mai aveau acum doar câteva ceasuri până la primele lor atacuri contra inamicului.

Printr-o coincidență, exact în aceeași zi, un raport strict secret era trimis la biroul de informații al armatei SUA din Londra, descriind colapsul moralului în rândurile rebelilor arabi care luptau alături de englezi. „Se relatează că sirienii care sunt cu Emirul Faysal în regiunea Aqaba“, scria în raportul din 12 septembrie, „sunt complet decepționați și că există nenumărate disensiuni.“ Unul dintre motive, din câte se părea, era jalnica incompetență a rebelilor pe câmpul de luptă. „În ciuda sprijinului acordat de britanici, arabii din Arabia și-au dovedit incapacitatea de a organiza sau de a purta un război... Întreaga situație a arabilor pare să fie într-o mare confuzie.“[716]

Autorul raportului era principalul corespondent al biroului de informații al armatei în Orientul Mijlociu, atașatul militar William Yale. Prin această înștiințare, Yale instituia tradiția interpretărilor fundamental eronate asupra situației din Orientul Mijlociu, pe care succesorii lui din comunitatea agenților de informații americani aveau să o păstreze cu rigurozitate pentru următorii nouăzeci și cinci de ani.

Semăna cumva cu o joacă de-a hoții și vardiștii, o escapadă destul de comună în război, când toate avantajele și puține dintre riscuri sunt de partea ta. Plecând de la Azraq în dimineața de 14 septembrie, Lawrence și-a petrecut aproape o săptămână hurducăindu-se prin deșert în jurul localității Deraa

într-un vehicul blindat Rolls-Royce, aruncând în aer poduri și smulgând șine de cale ferată din terasamente, evitând ineficiente atacuri aeriene ale inamicului, încăierându-se cu câte vreo nefericită patrulă pedestră de soldați turci.

Ușurința cu care a putut face toate astea se datora în mare parte succesului stratagemei puse la cale la comandamentul armatei lui Allenby. Cu turcii adunați în număr mare în jurul Ammanului, în așteptarea presupusului asalt acolo, forța de atac din Azraq avea aproape frâu liber să își realizeze scopurile: retezarea Căii Ferate Hejaz la nord și la sud de Deraa, precum și a liniei colaterale vestice, vitală pentru legătura cu Palestina. Scopul suprem, desigur, era să îndeplinească toate aceste misiuni înainte ca ofensiva lui Allenby să fie lansată pe 19 septembrie.

Totuși, când a prins din urmă grupul principal de atac, Lawrence a aflat că o primă tentativă pe tronsonul sudic de cale ferată avusese ghinionul de a nu reuși. Convins de-acum de eficacitatea războiului mecanizat în deșert, a decis să se ocupe personal de acel obiectiv, pornind astfel spre sud, cu doar două vehicule blindate și două „tendere“, sau berline mari. A găsit ținta în dimineața de 16 septembrie, sub forma unui pod în pustietate, slab apărat, „o drăgălășenie de construcție, lung de douăzeci și patru de metri și înalt de patru metri și jumătate“. Lawrence era foarte mândru de noua tehnică pe care el și colegii lui o foloseau în plasarea explozivelor, astfel încât podul rămânea „în mod științific zdruncinat“, dar încă în picioare; pentru a-l repara, echipele de muncitori turci trebuiau acum să irosească timp prețios ca să demoleze ruinele, înainte de a putea să înceapă să refacă podul.[717]

Odată încheiată acea misiune, Lawrence s-a alăturat din nou principalei forțe arabe, când aceasta a atacat calea ferată la nord de Deraa, în dimineața următoare. Întâmpinând puțină

rezistență, cei circa o mie de războinici au preluat rapid controlul unei fâșii de aproape șaisprezece kilometri de linie ferată, permițând astfel echipelor de demolare să înceapă plasarea minelor. Acțiunea a avut efectul de a-l scoate pe Lawrence din dispoziția sumbră care îl apăsase în Azraq; ordinele lui primordiale de la comandamentul armatei fuseseră să izoleze Deraa, iar acum „aproape că nu-mi venea să cred ce noroc aveam, nu-mi venea să cred că angajamentul nostru față de Allenby era împlinit atât de ușor și atât de repede“.

În felul acesta, rămânea doar tronsonul vestic de cale ferată spre Palestina, așa că în aceeași după-amiază de 17 septembrie, o forță arabă lua cu asalt o gară situată la câțiva kilometri la vest de Deraa; foarte rapid, au jefuit terminalul feroviar și au dat foc la tot ceea ce nu au putut lua cu ei. Dar Lawrence avea planuri mai grandioase. Pornind cu un mic detașament mai departe spre vest, spera să poată arunca în aer podurile din defileul Yarmuk, pe care nu reușise să le distrugă în urmă cu un an. Din nou însă avea să fie împiedicat, de data asta prin prezența unui tren plin cu trupe germane și turcești, care venea din Palestina.

Oricum, în timp ce se întorcea înapoi pentru a face joncțiunea cu forța principală a rebelilor în ziua următoare, Lawrence avea toate motivele să fie mulțumit de „treaba“ pe care o făcuse: principala legătură de telegraf a turcilor cu Palestina era acum tăiată, toate cele trei tronsoane de cale ferată suficient de distruse, încât să necesite reparații de câteva zile, dacă nu chiar săptămâni. Mai existau câteva distrugeri de produs — în exact aceeași după-amiază de 18 septembrie, avea să se ocupe de aruncarea în aer a altui pod, cel de-al șaptezeci și nouălea din cariera lui —, însă avangarda de la Azraq realizase aproape toate sarcinile pe care le avusese ca preludiu al ofensivei lui Allenby, până la care mai rămâneau acum doar

câteva ore.

Printr-un aranjament prealabil, un avion al Royal Flying Corps era programat să aterizeze la Azraq, în dimineața de 21 septembrie, aducând rapoarte despre cum decurgea ofensiva din Palestina. Nerăbdător să afle veștile, Lawrence a gonit înapoi spre fortăreața din deșert în ziua precedentă. Fiind aproape într-o stare de prăbușire fizică — de-abia dacă dormise de când plecase din Azraq în urmă cu șase zile —, a găsit un pat gol în spitalul de campanie al taberei și s-a cufundat, epuizat, într-un somn profund.

Yale a avut primul indiciu când a intrat în popotă, la cină, în 18 septembrie: jurnaliștii dispăruseră. Următorul indiciu l-a avut când s-a dus spre parcul auto: toate vehiculele dispăruseră, de asemenea. Un ofițer britanic de rang mic i-a explicat mândru că toate vehiculele fuseseră trimise în diferite părți ale frontului, în pregătirea viitoarei ofensive; din câte se părea, niciun vehicul nu fusese repartizat pentru Yale sau pentru celălalt atașat militar rămas pe loc, un maior italian pe nume Sambouy.

„Eram iritat și stupefiat“[718], scria Yale. „Ce îi rămânea de făcut unui atașat militar? Se cuvenea oare să cer un mijloc de transport pentru a ajunge pe front, sau trebuia să accept scuzele stângace care ni se dădeau? De ce să nu facă și Sambuoy ceva? Doar era ofițer de carieră și fusese în război încă din 1915. M-am dus la culcare supărat pe mine și pe britanici.“

Somnul avea să-i fie întrerupt însă: la ora patru și patruzeci și cinci în zorii zilei de 19 septembrie, Yale s-a trezit brusc când de afară s-a auzit „un bubuit înspăimântător care părea să zgâlțâie întreaga lume“. La unison, aproape cinci sute de tunuri ale artileriei britanice începuseră să bombardeze liniile turcești pe toată lungimea frontului palestinian.

Până s-a sculat și s-a îmbrăcat, Yale decisese deja ce avea de

făcut. Intrând hotărât în biroul unui general, a anunțat că el se ducea la micul dejun și că, dacă până ieșea din popotă, nu găsea o mașină afară, avea să trimită o telegramă la Washington, declarând că era ținut prizonier de către britanici. Omologul său italian era uluit de temeritatea lui, dar când cei doi au ieșit de la micul dejun, la scurt timp după aceea, au găsit un Ford T așteptându-i, cu un fost șofer de taxi londonez la volan.

Au ajuns în acea dimineață pe o movilă, deasupra câmpiei Șaron, iar de-acolo, li s-a spus, puteau vedea un sector al câmpului de luptă. Găsind un grup de ofițeri britanici deja instalați în ruinele unui vechi castel al cruciaților, cei doi atașați militari s-au așezat lângă ei, uitându-se prin binocluri spre acțiunile armate care aveau loc la patru sau cinci kilometri spre nord. Pentru Yale, era prima oară când avea ocazia să observe o bătălie, și totul i s-a părut categoric dezamăgitor. „Explozii răzlețe ale unor obuze [de artilerie] venind din spatele nostru de pe platou, pufnituri albicioase de la împușcăturile de pe dealurile din fața noastră, păcăniturile intermitente ale mitralierelor și, din când în când, șiruri de oameni pe care de-abia îi deslușeai pe cenușiul pustiu al colinelor de calcar din fundal. Nu era nici pe departe măcar la fel de palpitant ca bătăliile fictive pe care le urmăream în copilărie puse în scenă în Van Cortland Park. Pentru noi, a fost o zi lungă și monotonă. Nimeni nu părea să știe ce se întâmpla; desigur, habar n-aveam cine câștiga, britanicii sau turcii.“

Neavând nicio experiență în materie de război, atașatul militar american nu putea să își dea seama că, de fapt, ceea ce vedea el în acea zi era însăși esența câmpului de luptă tradițional, unde, îndeobște, în mijlocul haosului general chiar comandanții superiori de la fața locului aveau doar o vagă idee de ceea ce se întâmpla — și, în general, doar în privința terenului aflat direct în fața lor. Însă, mereu ingenios, Yale a

găsit o modalitate de a rezolva și acest neajuns. Întorcându-se la cartierul general în acea seară, s-a folosit de statutul său de atașat militar pentru a obține accesul în camera telegrafului principal. Acolo, a descoperit stive de depeșe sosind din fiecare colț al frontului și, coroborându-le cu o hartă, a putut să-și formeze o idee de ansamblu asupra campaniei militare, cum doar Allenby și principalii lui consilieri aveau posibilitatea să facă. Aceste informații i-au fost de folos în ziua următoare când, îndreptându-se spre o altă parte a frontului, Yale a avut ocazia să îl pună la curent pe un general de brigadă britanic cu ceea ce se petrecea în alte părți.

„Lucrul acesta m-a ajutat să nu mă mai simt atât de stingher printre militari“, își amintea el, „și am început chiar să îmi recapăt încrederea în mine însumi, care îmi fusese grav zdruncinată când m-am trezit prima oară singur printre atâția ofițeri profesioniști.“

În primele două zile ale ofensivei, Yale avusese privilegiul de a observa războiul dintr-o poziție retrasă confortabilă, de unde combatanții arătau ca niște furnici mișunând în depărtare. Situația s-a schimbat în 21 septembrie, când el și tovarășii lui din Fordul T au urcat pe un drum de munte care ducea în orașul Nablus, la poalele dealurilor din Samaria. În ziua precedentă, o formație turcă de luptă, fugind de inamic, urcase spre Nablus pe același drum, unde fuseseră ciuruiți de bombele și mitralierele unui roi de avioane de vânătoare britanice.

„Turcii nu avuseseră nicio posibilitate de a se apăra“, povestea Yale. „Nu exista niciun adăpost unde să fugă, nicio modalitate de a se preda. Rezultatele erau tragice... Pe o porțiune de câțiva kilometri, drumul era presărat cu cadavre puhăvite, umflate și gata să plesnească sub razele dogoritoare ale soarelui.“

O imagine în mod special i-a rămas lui Yale în memorie, o fâșie de drum unde un apeduct roman din Antichitate traversa o vale. Aici, zeci de soldați turci îmbrățișaseră zidurile de piatră ale apeductului, ca să se ferească de tirul mitralierelor din avioanele de vânătoare britanice — însă căzuseră victime, atunci când aparatele de zbor ocoliseră prin spate ca să atace din cealaltă direcție. Morții zăceau înșirați unul câte unul pe toată lungimea apeductului, arătând, „puteai să juri“, avea să-și aducă aminte Yale, „ca un rând de soldăței de plumb răsturnați pe jos“.

Veștile erau uluitoare. Când avionul RFC a aterizat la Azraq în dimineața de 21 septembrie, pilotul a povestit despre înaintarea năvalnică a armatei britanice pe coasta palestiniană, ca un tăvălug care a anihilat orice urmă de rezistență a armatei turce ce îi stătea în cale. În urmă cu câteva săptămâni, comandamentul militar întrevedea o înaintare a trupelor până în orașul Nablus, la circa șaizeci și cinci de kilometri la nord de Ierusalim; acum, în numai două zile, avangarda armatei britanice trecuse deja mult de Nablus, iar mii de soldați inamici aruncaseră jos armele, predându-se. Tonul triumfător era evident în scrisoarea pe care generalul Allenby o trimisese la Azraq pentru Faysal. „Deja armata turcă din Siria a suferit o înfrângere din care e puțin probabil să-și mai revină“, scria generalul Allenby. „Ne revine nouă acum, prin energia de două ori mai mare a atacurilor noastre reunite, să transformăm înfrângerea [lor] în nimicire.“[719]

Mai multe detalii erau furnizate într-o scrisoare pe care Alan Dawnay i-o trimisese locotenent-colonelului Joyce. Deja din seara precedentă, cavaleria britanică începuse să se îndrepte spre interiorul țării, după atacul în lungul coastei, ceea ce însemna că unitățile inamice din Palestina erau în pericolul iminent de a fi încercuite. „Întreaga armată turcă este în

năvod“, jubila Dawnay, „și orice poartă de scăpare este închisă cu excepția, probabil, a celei situate la est de Iordan, prin valea Yarmuk. Dacă arabii pot închide și această ieșire — și s-o închidă la timp —, atunci n-ar trebui să mai aibă scăpare niciun om, niciun tun, niciun convoi măcar. Ce victorie extraordinară!“[720]

Așa cum spunea simplu Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „fața războiului nostru era schimbată“.

Schimbate, de asemenea, erau firește și planurile de luptă inițiale stabilite pentru forța armată din Azraq, depășită de-acum de ritmul evenimentelor. În acea după-amiază, Lawrence s-a urcat la bordul avionului RFC, pornind înapoi spre Palestina și o întâlnire urgentă cu statul-major al generalului Allenby.

Așa cum Lawrence a aflat la comandamentul militar și exact cum Allenby sugerase în scrisoarea lui către Faysal, ținta acum era nu să învingă armata turcă — lucrul acesta fusese realizat deja —, ci să o distrugă complet. În acest scop, în timp ce flancul stâng al armatei britanice continua înaintarea spre nord, alte trei coloane urmau să vireze spre est, peste fluviul Iordan, pentru a se deplasa în sus, pe lângă orașele siriene din lungul Căii Ferate Hejaz și, în final, să se apropie de Damasc. Punctul-cheie era, ca întotdeauna, Deraa, singurul loc unde toate unitățile armate turce, fugind spre est din Palestina, și toate cele care se aflau încă în sud ar putea să se adune și, eventual, să se regrupeze suficient, cât să formeze o apărare. Pentru a preîntâmpina așa ceva, a insistat statul-major, Lawrence trebuia să înțeleagă că exista un lucru pe care arabii trebuiau să îl facă neapărat — să reteze definitiv șinele de cale ferată aflate la sud de Deraa — și un lucru pe care în niciun caz *nu* trebuiau să-l facă: să dea năvală spre Damasc.[721]

Acest ultim punct fusese deja subliniat în scrisoarea adresată de Alan Dawnay lui Joyce, la Azraq (și cum Joyce era

plecat temporar, Lawrence o deschisese și o citise). „Folosește-ți toată puterea de convingere“, îi ordonase Dawnay lui Joyce, „și pune-l pe Lawrence să facă la fel, pentru a-l împiedica pe Faysal să facă vreo acțiune pripită în nord... Situația este acum în mâinile noastre, noi decidem totul, așa că Faysal nu trebuie să se teamă că ar putea fi scos din joc, cu condiția să aibă încredere în noi și multă răbdare. Doar să nu-l lăsați sub nicio formă să se deplaseze spre nord, fără a-l consulta înainte pe generalul Allenby — asta ar fi greșeala fatală.“

Îngrijorarea britanicilor era lesne de înțeles. Timp de aproape doi ani, Lawrence îl sfătuise pe Faysal că singura modalitate sigură pentru arabi de a revendica Damascul era să ajungă primii acolo; această aserțiune părea să fie confirmată în plus prin recenta scrisoare deschisă adresată de Mark Sykes celor „Șapte Sirieni“. Drept urmare, nu era exclus ca Faysal să fie tentat acum să lase baltă operațiunile de la Deraa și să dea năvală spre Damasc. În timpul scurtei șederi a lui Lawrence la cartierul general al armatei, consilierii lui Allenby au accentuat în mod repetat că lealitatea arabilor în acest moment crucial va fi bine recompensată — aparent, sugerând chiar că lui Faysal i se va permite să instituie un guvernământ în Damasc.[722]

Înarmat cu aceste asigurări verbale și având în mână noile ordine de luptă pentru arabi, Lawrence a zburat înapoi la Azraq în dimineața următoare. În următoarele două zile, o sumedenie de bande arabe, împreună cu unități de vehicule blindate britanice, au tăbărât pe Calea Ferată Hejaz, mai jos de Deraa, ca să o facă praf și imposibil de reparat într-un viitor previzibil. Deja, totuși, teama că armatele turcești în retragere ar putea să-și revină suficient, încât să formeze o apărare în Deraa, părea depășită; inamicul era acum într-o derută și o panică totală, soldații fiind atât de stupefiați de rapiditatea evenimentelor, încât nu se mai gândeau decât cum să scape cu

viață fiecare cum putea. De fapt, atât de rapidă a fost dezintegrarea turcilor, încât prin 25 septembrie Lawrence a putut raporta la comandamentul armatei că mai rămăseseră, probabil, doar patru mii de soldați turci în toate garnizoanele din orașele aflate la sud de Deraa, majoritatea celorlalți trecând deja prin Deraa și continuând în direcția Damascului.[723]

Dar însușindu-și țelul mai larg de distrugere totală a armatei turce, Lawrence a văzut un bun prilej; dacă Deraa nu avea să mai fie un punct de întâlnire a soldaților turci, putea acum, în schimb, să fie transformat într-un câmp de masacru. În raportul său din 25 septembrie, descriind cum unitățile inamicului încercau să ajungă la Damasc, comenta apoi succint: „Vreau să opresc chestia asta".

În acest scop, în data de 26 septembrie, a dat ordin unor războinici arabi să se îndrepte spre un sătuc de la poalele colinelor, situat la doar circa douăzeci de kilometri la nord-vest de Deraa, numit Sheikh Saad. De acolo, rebelii puteau avea o vedere de ansamblu, cuprinzând tot ceea ce se petrecea atât în Deraa, cât și pe drumul spre Damasc, având totodată posibilitatea de a observa orice unități turcești în retragere, care ieșeau din defileul Yarmuk, venind din Palestina.

În scurt timp, Lawrence a avut motive să se felicite pentru manevra lui. În aceeași după-amiază, cercetașii au identificat un mic detașament de soldați germani și turci venind pe drumul dinspre Yarmuk, „deznădăjduiți, dar dezinvolți, mergând nonșalanți, crezându-se la optzeci de kilometri de orice război". Pășind fără să știe într-o ambuscadă pregătită în pripă de arabi, unitatea a fost rapid învinsă. Așa cum remarca Lawrence, „*Șeicul* Saad plătea repede, și bine".[724]

Dar acesta fusese doar un „aperitiv". În dimineața următoare, când o armată britanică venea acum dinspre Yarmuk, turcii rămași în Deraa și în jurul orașului se pregăteau

să-și abandoneze și ei pozițiile. La urechile lui Lawrence, a ajuns știrea că aproximativ patru mii de soldați inamici erau pe punctul de a ieși din Deraa pornind pe drumul principal spre Damasc, în timp ce alți două mii se retrăgeau dintr-un oraș din apropiere. Această coloană urma să o ia pe o scurtătură, pentru a ajunge în satul Tafas, la doar zece kilometri sub Sheikh Saad. Așa cum Lawrence comenta sec în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „acești două mii păreau mai pe măsura noastră“.

În după-amiaza de 23 septembrie, orașul Haifa, de pe țărmul Mediteranei, a fost cucerit de sub ocupația turcă, de către o unitate de cavalerie a armatei indiene. Sosind în acea seară, William Yale s-a cazat într-o locuință privată, apoi s-a decis să facă o plimbare prin cartierul vechi al orașului, acum pustiu.

La începutul Primului Război Mondial, aproape toate statele beligerante aveau unități de cavalerie, care purtau încă lăncii, ca parte a armamentului lor auxiliar. În 1918 însă, aproape toate aceste cavalerii renunțaseră la lance, devenită anacronică în era mitralierelor și a avioanelor de vânătoare, nu însă și armata indiană. În acea după-amiază, soldații acelei unități de cavalerie își folosiseră lăncile pe străduțele dosnice din cartierul vechi al orașului Haifa, prinzând și împungând mortal soldați turci îngroziți, care încercau să fugă. Pretutindeni pe unde Yale trecea zăceau morți.

„Pe străzile lăturalnice și tăcute,“ își amintea el, „sub luna strălucitoare, cadavrele acestor soldați turci păreau în mod straniu nelalocul lor, în tihna și calmul nopții orientale care acoperea această parte a orașului.“

Dar e nevoie de foarte puțin timp ca un om obișnuit să devină insensibil la ororile războiului, iar în această privință William Yale nu avea să fie o excepție de la regulă. În ziua următoare, doar a șasea pentru el pe câmpul de luptă, mergea

cu mașina împreună cu maiorul Sambouy pe drumul de coastă al Palestinei, iar la un moment dat au început să treacă pe lângă nenumărate coloane de prizonieri turci, care erau conduși spre lagăre de concentrare. În urma lor, rămâneau zeci de prizonieri care se prăbușiseră pe jos, prea epuizați sau prea bolnavi ca să mai poată continua. De acești oameni abandonați pe drum, lăsați să moară în arșița soarelui, nu îi păsa nimănui; nici camarazii lor, nici indienii care îi capturaseră, nici chiar Yale sau tovarășul lui de drum nu le-au dat nicio atenție. „Nu era treaba noastră și ne aștepta un drum lung în acea zi“, avea să scrie el. „Nu mi-a trecut prin minte niciodată că eram necruțător de duri și nepăsători. Nici măcar nu ne-am gândit să oprim și să mai luăm pe cineva cu noi în mașină.“

I-au găsit pe primii supraviețuitori ascunși în iarba înaltă de pe o pajiște din afara localității Tafas. Traumatizați și vorbind în șoaptă, sătenii au povestit despre atrocitățile pe care soldații turci începuseră să le săvârșească imediat după ce intraseră în sat, exact cu o oră înainte. Mergând mai departe, Lawrence și avangarda războinicilor arabi au descoperit repede dovezi ale acelor fapte; ici și colo, prin iarba de pe pajiște zăceau trupuri „îmbrățișând pământul, strâns de tot, cum fac cadavrele“.

Dintr-odată, o fetiță de trei sau patru ani le-a ieșit în cale, cu rochița îmbibată de sânge dintr-o tăietură de la gât. „Copila a alergat câțiva pași“, își amintea Lawrence, „apoi a stat și a strigat la noi pe un ton uimitor de puternic (totul în jur fiind foarte tăcut), «Nu mă lovi, Baba»“. În clipa următoare, fetița s-a prăvălit, probabil moartă.

Nimic din toate astea nu i-a pregătit pentru scena de pe străzile din Tafas. Peste tot erau cadavre, multe dintre ele hidos mutilate, fete și femei siluite oribil înainte de a fi fost ucise. În special, Lawrence avea să țină minte imaginea unei femei însărcinate, dezbrăcată complet, aplecată peste un zid scund și

grotesc străpunsă de o baionetă cu dinți de fierăstrău; în jurul ei, zăceau alte douăzeci de femei, „omorâte în mod variat, dar aranjate în conformitate cu un gust obscen“.

Printr-o cumplită coincidență, unul dintre șeicii tribali care îl însoțiseră pe Lawrence pe parcursul ultimelor două săptămâni și care călărea acum alături de el era Talal el Hareidhin, căpetenia tribului din Tafas. Lawrence avea să povestească în raportul său oficial despre acel incident cum, văzându-și satul nimicit, Talal „a scos un țipăt groaznic, și-a înfășurat pânza de pe cap în jurul feței, a dat pinteni calului și, legănându-se în șa, s-a dus în galop mare drept în mijlocul coloanei de turci în retragere și a fost doborât, el și iapa lui, ciuruiți de gloanțe de mitraliere printre vârfurile lăncilor lor.“[725]

Consultându-se cu Auda abu Tayi, care venise și el călare în Tafas în acea dimineață, Lawrence le-a comandat locotenenților lui să nu fie luat niciun prizonier — sau, cum s-a exprimat el mai elocvent în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „cel mai bun dintre voi va fi cel care mi-aduce cei mai mulți turci morți“.

Ceea ce a urmat în acea lungă zi de 27 septembrie a fost un măcel necruțător și unilateral. Extrem de repede, războinicii arabi au separat coloana celor două mii de turci în trei secțiuni izolate, după care s-au apucat să-i anihileze unul câte unul; orice soldat turc sau german care cădea pe jos rănit sau încerca să se predea era rapid lichidat. În scurt timp, luptătorilor arabi li s-au alăturat săteni nerăbdători să lovească în asupritorii lor din ultimii patru ani — și poate la fel de nerăbdători să le jecmănească trupurile de orice bunuri de preț. A fost un masacru cu aspecte de-a dreptul macabre. „Ne apucase pe toți o nebunie“, povestea Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, „născută din ororile de la Tafas sau din povestirile lor, așa că toți am ucis, am ucis, trăgând chiar și în capetele celor căzuți și

ale animalelor, ca și cum moartea lor și sângele curgând puteau domoli agonia din mințile noastre.“

Situația s-a înrăutățit și mai mult. Din întâmplare, unul dintre detașamentele de arabi păstrați în rezervă nu auzise ordinul „fără cruțare“, iar când Lawrence, întorcându-se de pe câmpul de luptă a dat peste acest detașament exact înainte de lăsarea serii, a descoperit că oamenii luaseră prizonieri aproximativ 250 de soldați turci și germani. Conform relatării lui din *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence nu a fost „împotrivă“ să lase în viață acest grup, până când a fost condus spre un războinic arab muribund, țintuit sinistru la pământ cu baionete germane, „ca o insectă pentru colecție“. Așa cum Lawrence avea să declare în raportul lui oficial, scris doar la câteva zile după incident, „atunci ne-am întors mitralierele Hotchkiss asupra prizonierilor și am terminat cu ei, ei nespunând nimic“.[726]

Toată noaptea și în zilele următoare, măcelul a continuat, prada epuizată și panicată fiind împărțită în grupuri mai mici și mai mici, până când inamicii au ajuns neputincioși împotriva atacatorilor lor, câțiva norocoși luați prizonieri, mult mai mulți lichidați rapid. Când ultimii soldați răzleți s-au apropiat de periferia Damascului peste două zile, din cifra estimată la șase mii de soldați turci și germani, care plecaseră din zona Deraa în 27 septembrie, nu mai rămăseseră nici două mii.

Lawrence nu a participat în continuare la acest masacru. În schimb, târziu în acea noapte, s-a întors la postul lui de comandă din Sheikh Saad și apoi, în zori, a pornit spre orașul chinurilor lui din trecut: Deraa. Potrivit relatării din *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, perioada de timp cât a stat acolo a fost destul de banală, în special în comparație cu evenimentele oribile de la Tafas. O forță armată arabă dăduse năvală în Deraa în acea după-amiază și, după ce i-a arestat pe puținii soldați

turci care mai rămăseseră, și-a petrecut timpul îndeletnicindu-se cu jefuirile și prădările lor tradiționale. Foarte rapid, Lawrence a reușit să stăvilească anarhia, plasând gărzi înarmate la ceea ce mai rămăsese din depourile de cale ferată și atelierele feroviare, ocupându-se de numirea unui guvernator și a unei forțe de poliție. De fapt, din relatările lui, reiese că problemele cele mai mari cu care s-a confruntat în acea zi la Deraa au vizat eludarea ambițiilor belicoase ale generalului George Barrow, comandantul armatei britanice care tocmai ieșise din defileul Yarmuk.

În *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Barrow apare ca o figură ridicolă, care și-a primit corecția meritată încă din momentul când Lawrence a venit din Deraa pe drumul dinspre vest ca să-l întâmpine. Când generalul a vrut să impună calmul în oraș postând pichete peste tot, Lawrence i-a „explicat frumos“ că, de fapt, calmul fusese deja stabilit de către guvernatorul arab, care fusese recent numit. Când Barrow a insistat apoi ca oamenii lui să ia în stăpânire gara feroviară, Lawrence a consimțit, dar cu rugămintea, destul de arogant formulată, ca britanicii să nu se amestece în funcționarea căii ferate, întrucât arabii curățaseră deja șinele și pregăteau un tren pentru călătorie. „Barrow“, scria Lawrence, „care venise în oraș cu ideea că [arabii] erau un popor cucerit, deși uluit de calma mea presupunere că el era oaspetele meu, nu a avut încotro decât să se conformeze în fața unei atitudini atât de sigure.“ După ce generalul s-a potolit suficient, relata Lawrence, „curând ne-am înțeles amândoi bine“.

Dar nu în acest fel avea să-și amintească George Barrow situația din Deraa în acea zi. Așa cum avea să relateze în memoriile sale, „toată localitatea era indescriptibil de împuțită, profanată și înțesată de resturi fumegânde și rămășițe murdare de la tot ce se jefuise. Turci, unii morți și alții pe moarte, zăceau

prin gară sau rezemați de case. Cei care trăiau încă se uitau la noi cu ochi care implorau o fărâmă de milă, pe care degeaba ar fi cerut-o de la arabi“.[727]

Dar asta era un fleac în comparație cu ceea ce oamenii lui Barrow au descoperit când au intrat în trenul-spital turcesc, care rămăsese eșuat în gara Deraa, o scenă pe care o va descrie, cu o considerabilă hiperbolă, ca „depășind cu mult prin sălbăticia ei tot ceea ce s-a întâmplat vreodată în conflictele dintre nații în ultimii 120 de ani“. Potrivit lui Barrow, „soldați arabi treceau prin tren, smulgând hainele de pe turcii care gemeau îngroziți, indiferent ce răni grave aveau sau mădulare frânte, și tăindu-le beregata victimelor lor... Era un spectacol la care nicio ființă umană cât de cât civilizată nu ar putea rămâne insensibilă“. Conform spuselor lui Barrow, când, furios, i-a ordonat lui Lawrence să-i scoată pe arabi din tren, a primit un refuz și explicația că aceasta era „ideea de război“ a arabilor.

„Nu este și ideea noastră de război“, a ripostat Barrow, „iar dacă dumneata nu-i poți scoate, eu o voi face.“ La care, Lawrence, potrivit unor surse, s-ar fi spălat pe mâini de toată problema, spunându-i generalului că el nu își asumă nicio responsabilitate pentru ceea ce s-ar putea întâmpla în continuare. Chemându-și oamenii, Barrow a eliberat trenul-ambulanță și a pus capăt omorurilor.

Luate împreună, evenimentele din Tafas și Deraa demonstrează cât de dificil este să putem afla adevărul complet despre „mitul Lawrence“ — sau chiar să izolăm care dintre fațetele acelui mit este cea mai credibilă. Din descrierea întâmplărilor de la Tafas, pe care Lawrence o include în *Cei Șapte stâlpi ai înțelepciunii*, un cititor sceptic ar putea considera că unele episoade sunt prea cinematografice pentru a fi verosimile — bunăoară, răscolitorul strigăt de luptă al lui Talal, în mijlocul turcilor, înainte de a fi răpus de gloanțe; privirea

acuzatoare pe care războinicul arab țintuit în baionete o aruncă spre călăii lui germani și turci, înainte de a-și da duhul —, mai ales ținând seama că asemenea episoade lipsesc din raportul oficial al lui Lawrence. Mai sunt, de asemenea, toate acele detalii oribile, cumplit de șocante, amintind de pasajul în care descria torturile îndurate de el în Deraa în anul precedent, toate imaginile frizând scabrosul și o pornografie a războiului. Și, pentru a spori cumva nedumerirea, după război, câțiva dintre camarazii britanici ai lui Lawrence în ofensiva din septembrie 1918 aveau să susțină cu tărie că Lawrence nu a emis niciodată ordinul „fără cruțare“, darămite să mai fi și ordonat execuția prizonierilor odată capturați, chiar dacă Lawrence a afirmat clar aceste lucruri atât în memoriile lui, cât și în raportul oficial.[728]

Povestea despre trenul-ambulanță din Deraa scoate în evidență această dificultate, dar în sens invers. În ciuda francheței șocante cu care Lawrence a descris faptele sale de la Tafas, despre incidentul cu trenul din gara Deraa nu a pomenit nimic nici în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, și nici în raportul său oficial — deși este greu de imaginat cum George Barrow, un ofițer de carieră foarte „corect“, ar fi putut să născocească o asemenea întâmplare. Dacă incidentul a avut loc într-adevăr, cea mai simplă explicație pentru omiterea lui este că Lawrence nu a vrut să-i pună într-o lumină proastă pe rebelii arabi — doar că se găsesc multe alte pagini în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* și în rapoartele sale din timpul războiului unde comportamentul lor este prezentat într-o lumină la fel de proastă. Și dacă, indiferent din ce motiv, Lawrence a optat intenționat să nu povestească acel lucru, atunci de ce să se mai fi străduit atât, în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, să denigreze reputația lui Barrow, adică a omului cel mai în măsură să facă public incidentul? Bineînțeles, pentru toate acestea poate exista

și o explicație mai simplă, deși cumva mai tulburătoare: ca în mijlocul măcelului malefic din acele zile de sfârșit de septembrie, incidentul cu trenul-ambulanță să i se fi părut lui Lawrence prea banal, pentru a merita să fie menționat.

Lawrence a rămas la Deraa, ca să se poată întâlni cu Faysal, care a venit de la Azraq în ziua următoare. De-acum deja interdicția lui Allenby ca arabii să pornească spre Damasc fusese ridicată, ținând seama de colapsul total al armatei turce — de fapt, generalul ordonase tuturor unităților FEE să nu se apropie de capitala siriană, pentru ca aliații lor arabi să poată avea onoarea de a intra primii —, iar Lawrence și Faysal au făcut planuri pentru instituirea unui guvern provizoriu acolo. Apoi, în primele ore ale dimineții de 30 septembrie, Lawrence și șoferul lui ocazional din ultimele zile, maiorul Walter Stirling, au pornit spre nord într-o berlină Rolls-Royce pe care o porecliseră „Ceața bleu“. Au străbătut un ținut înțesat cu cadavre de oameni și animale, o parte dintre cei care pieriseră în fuga disperată a turcilor. Seara, ajunseseră deja pe o creastă cu vedere spre Damasc, un promontoriu deja aglomerat cu unități FEE și arabe, pregătite să intre în oraș de cum se lumina de ziuă.

În timpul acelei nopți de așteptare, Stirling l-a văzut pe Lawrence afundându-se tot mai mult într-o stare de deznădejde. Pentru tânărul ofițer, lucrul aceasta părea de neînțeles — „ne aflam în ajunul intrării noastre în Damasc“, scria Stirling, „și înainte de actul final ce avea să încununeze cu succes toate eforturile [lui Lawrence]“ — și până la urmă l-a întrebat pe tovarășul lui ce pățise. „De când am cucerit Deraa“, a răspuns Lawrence, „sfârșitul a fost inevitabil. Acum, elanul s-a dus, și interesul la fel.“[729]

Undeva în lungul acelei platforme înalte de lângă Damasc, William Yale și atașatul militar italian erau și ei acolo în acea

seară, înfășurați în pături, pe pământ, lângă Fordul lor, încercând să doarmă câteva ceasuri. La scurt timp după miezul nopții, au fost zgâlțâiți din somn de o teribilă explozie; spre nord, un nor imens de fum și flăcări se ridica deasupra Damascului, iluminând meleagurile din jur pe o distanță de câțiva kilometri. „Doamne Sfinte“, a zis Yale, „turcii au aruncat în aer Damascul“. Acea primă mare explozie a fost urmată de multe altele, mai mici, pe toată durata nopții, gheizere de vâlvătăi și șrapnele bubuind ca focurile de artificii pe cer.

În zori, Yale a văzut că spaimele lui fuseseră deplasate, Damascul era încă în picioare; doar că turcii și nemții își aruncaseră în aer depozitele de muniții și combustibil, înainte de a fugi din oraș.

Absolut întâmplător, Yale și Sambouy campaseră în acea noapte lângă aceeași bandă de jurnaliști care dispăruseră pe șest din cartierul general în ajunul ofensivei, fără să le spună nimic, iar o bucată de timp în acea dimineață atașații militari și ziariștii reuniți au discutat dacă nu era poate prea riscant să se aventureze jos, în Damasc. Problema s-a soluționat cumva de la sine, când Yale s-a dus să caute niște apă pentru cafea, constatând la întoarcere că jurnaliștii le trăseseră clapa din nou. „Acolo unde poate să meargă corespondentul de război“, i-a spus el lui Sambuoy, „poate să meargă și atașatul militar“. Urcându-se la iuțeală în Fordul T, au pornit și ei spre oraș.

Au nimerit direct în plină serbare gălăgioasă. Pe străzi, mulțimi vesele de locuitori ai Damascului cântau, dănțuiau și băteau din tobe, războinici arabi, pe cai și cămile, trăgeau cu puștile în aer, iar de la balcoane femeile aruncau peste ei o ploaie din petale de trandafiri. Cu cât atașații militari înaintau mai adânc în oraș, cu atât scenele deveneau mai delirante. „Era un adevărat pandemoniu“, își amintea Yale. „Eu, care trăisem aproape trei ani în Palestina sub amenințarea și frica de turci,

puteam înțelege nebunia arabilor și euforia suplimentară de a fi unul dintre nenumărații eliberatori... Eram poftiți în casele oamenilor, unde eram serviți cu vin și dulciuri. A fost o zi de frenezie dezlănțuită, cum nu ai parte decât o dată într-o viață de om.“

Și Lawrence a trăit toată nebunia Damascului din acea zi, chiar dacă el a resimțit-o mai apăsător. Cu mult mai devreme decât jurnaliștii sau atașații militari, el și Stirling porniseră spre oraș în automobilul lor „Ceața bleu“, dar fuseseră reținuți câteva ceasuri de către o gardă a armatei indiene, căreia acoperămintele arăbești pe care cei doi le purtau pe cap le-au trezit suspiciuni. Întârzierea era să se dovedească aproape dezastruoasă, fiindcă atunci când Lawrence a ajuns într-un final la primăria din Damasc, locul de întrunire pentru conducătorii rebelilor arabi care veneau în oraș, a descoperit că începuse deja un fel de puci militar.

Când, la primărie, locotenenții lui Faysal se apucaseră în acea dimineață să instituie un guvern provizoriu, apăruseră doi oameni care pretindeau că ei luaseră deja această măsură încă din seara precedentă; mai mult chiar, susțineau acești intruși, ei erau reprezentanții legitimi ai regelui Hussein la Damasc. Lawrence îi cunoștea bine pe cei doi bărbați: erau Abd el Kader, trădătorul algerian din cauza căruia el fusese la un pas de moarte în Yarmuk, și fratele lui, Mohammed Said. În câteva minute, frații și acoliții lor au părăsit primăria, dar privind retrospectiv, poate și-au regretat plecarea. După aceea, Lawrence a anulat rapid pretențiile lor de legitimitate și a numit un alt om, Shukri Pașa el-Ayubi, în funcția de guvernator militar interimar al Damascului.

Momentul ales de Lawrence pentru clarificarea situației a fost impecabil, fiindcă doar peste câteva minute, generalul Henry Chauvel, comandantul australian al corpului de

cavalerie ușoară din deșert, din cadrul FEE, și-a făcut apariția la primărie. Fiind primul comandant superior al FEE care intrase în Damasc, Chauvel avea instrucțiuni de la Allenby să-l găsească pe *wali*, guvernatorul numit de turci, și să îi ceară ca temporar să conducă în continuare treburile orașului. În schimb, la primărie Chauvel a fost întâmpinat de Lawrence, care l-a condus imediat la Shukri Pașa. „Eu am înțeles că acest funcționar era *acel* Wali“, i-a raportat ulterior Chauvel lui Allenby, „și i-am dat instrucțiuni prin lt.-col. Lawrence să se ocupe mai departe de administrația civilă a orașului, informându-l totodată că eu îi voi găsi orice gărzi militare și forțe de poliție ar avea nevoie.“[730] Și, desăvârșind acest număr de prestidigitație, Chauvel l-a rugat apoi pe Lawrence „să își dea concursul în aceste chestiuni, deoarece eu nu aveam momentan un ofițer politic la dispoziție“.

Asta însemna că, dintr-o singură mișcare abilă, Lawrence stabilise, în ochii autorităților militare ale FEE, legitimitatea „guvernământului“ arab ales de el personal. Mai însemna, de asemenea, că în următoarele zile cruciale, el avea să fie de facto cârmuitorul Damascului, având capacitatea de a apela la trupele FEE dacă era nevoie și putând să îi dirijeze pe arabi prin intermediul guvernatorului militar, așa cum se voia.

Cea dintâi prioritate pentru el era să neutralizeze continua amenințare pe care o prezentau Abd el Kader și Mohammed Said. Chemându-i pe cei doi frați la primărie, i-a informat că guvernul lor fusese abolit, iar, în locul lui, o serie de persoane leale lui Faysal fuseseră numite în funcții de conducere. După o ciocnire încordată, la care s-a ajuns aproape la lovituri de pumnal, relata Lawrence, „Mohammed Said și Abd el Kader au plecat, jurând răzbunare împotriva creștinului care eram eu“. La scurt timp după aceea, Lawrence a solicitat intervenția trupelor FEE pentru a pune capăt jafurilor care aveau loc în

câteva părți ale orașului.

Mai târziu, în acea după-amiază, când calmul s-a reinstalat cumva în oraș, iar oamenii lui Faysal erau acum la conducere, Lawrence a trecut pe la biroul lui Chauvel ca să admită că se produsese poate o oarecare neînțelegere cu prilejul întâlnirii lor anterioare, fiindcă Shukri Pașa nu era de fapt *acel* wali al Damascului, ci omul numit foarte recent de către Lawrence în funcția de *wali*. Dar, chiar dacă această recunoaștere se voia a fi o clarificare, Lawrence îi lansa implicit o provocare lui Chauvel; în situația în care în Damasc spiritele erau încă încinse, generalul putea fie să accepte aranjamentul existent, fie să își impună ideea cu care venise și să riște consecințele. Henry Chauvel îl detesta deja pe Lawrence, dar, din câte se părea, detesta și mai mult perspectiva unei insurecții urbane; în acea seară, Lawrence a putut să-și trimită și el telegrama la cartierul general al armatei generalului Allenby, anunțând că Chauvel „este de acord ca eu să mă ocup în continuare de administrația orașului până la noi instrucțiuni“.[731]

Este ceea ce a continuat să facă în următoarele două zile, adoptând o îmbinare ciudată de mărinimie și severitate. Chiar dacă jafurile persistau în unele cartiere, echipele municipale de muncitori s-au apucat să repare rețeaua de electricitate și sistemul de apă și canalizare al orașului. Gunoiul a fost colectat, s-a organizat o brigadă de pompieri, au fost distribuite alimente celor nevoiași, în timp ce noi tulburări în centrul orașului — se presupunea ca rezultat al unei noi încercări de acaparare a puterii de către Abd el Kader și fratele lui — au necesitat o intervenție mai fermă. „Am chemat trupele arabe“, nota plat Lawrence în raportul său oficial, „am pus mitralierele Hotchkiss în jurul pieței centrale și am făcut ordine în trei ceasuri, cu circa douăzeci de victime din partea adversă.“[732]

Ținând seama de rolurile lor foarte diferite, nu este de

mirare că pașii lui T. E. Lawrence și William Yale nu s-au intersectat decât o dată în timpul acelor zile tumultuoase la Damasc. Este de înțeles, de asemenea, având în vedere însemnătatea chestiunilor de care se ocupa, de ce Lawrence nu-și amintește de întâlnirea lor; Yale l-a căutat la un moment dat, pentru a se plânge de devastarea unor prăvălii deținute de cetățeni americani. Și totuși, îi va apropia implicit o experiență trăită în Damasc. Era un loc de o grozăvie atât de incredibilă, încât îi va marca pe amândoi pentru totdeauna, un loc cunoscut, pur și simplu, drept „spitalul turcesc“.

*

În dimineața de 2 octombrie, un ofițer australian a venit la William Yale, în holul hotelului din Damasc unde era cazat, și l-a întrebat dacă văzuse „spitalul turcesc“. Necunoscând locul, Yale a fost îndrumat spre o construcție din apropierea gării, iar el și maiorul Sambuoy au pornit curând într-acolo.

Era, de fapt, o cazarmă a armatei turce, având în față un vast teren de paradă. După ce au trecut de cele două santinele australiene de la poartă, își amintea Yale, „am traversat terenul de paradă pustiu, fără să vedem țipenie de om, am urcat treptele și am intrat în ceea ce era un adevărat osuar“.

Turcii transformaseră cazarma într-un spital militar improvizat, dar îl abandonaseră în 29 septembrie, în timpul exodului general din oraș, lăsând în urmă circa opt sute de răniți și bolnavi. În cele trei zile care trecuseră de atunci, oamenii aceia fuseseră atacați de tâlhari arabi, care furaseră de-acolo toate alimentele și medicamentele, azvârlindu-i pe mulți dintre invalizi pe podea, în căutare de lucruri de preț ascunse sub ei. În afară de a posta santinele la poarta din față, detașamentul australian care se instalase într-un bivuac din apropiere nu făcuse nimic pentru pacienții disperați și

muribunzi din bolniță, neglijând până și să le aducă apă.

„Podelele erau o mâzgă de măruntaie omenești“, își amintea Yale, „peste tot sute de oameni zăceau în priciuri de spital împuțite. Morții, răniții, bolnavii zăcând unii lângă alții în propriile lor spurcăciuni, în afară de cadavrele de pe jos și cei care, zvârcolindu-se în agonie, căzuseră din paturi... Majoritatea sufereau în tăcere; unii gemeau, alții strigau jalnic la noi, ochii lor tragici plini de teroare, urmărindu-ne în timp ce pășeam prin cameră.“

Sporind cumva oroarea din jur, într-o mică nișă deasupra palierului principal Yale și Sambuoy au găsit trei infirmieri, șezând amuțiți în jurul unei mese și bând cafea. „Impresia mea a fost că erau foarte înspăimântați, niște bieți oameni deznădăjduiți care, în fața unei situații oribile și imposibile, își pierduseră capacitatea de a mai acționa. Stăteau și beau cafea, într-un iad dincolo de orice închipuire a minții omenești.“ Șocați de ceea ce văzuseră, atașații militari au fugit din clădirea cazărmii în căutarea unei persoane învestite cu autoritate — deși ce putea constitui de fapt „autoritate“ în acea perioadă în Damasc nu era deloc clar.

T. E. Lawrence a aflat de spitalul turcesc în aceeași după-amiază și, la fel, s-a dus acolo. A găsit o scenă foarte asemănătoare cu ceea ce descria Yale, deși, cu talentul lui literar, detaliile macabre aveau să fie redate mult mai plastic: șobolanii roseseră „galerii roșii și umede“ în trupurile morților, dintre care mulți „se umflaseră deja de două sau de trei ori mai mult decât dimensiunile naturale, capetele lor groase rânjind cu buze negre... Altora, țesuturile moi le căzuseră înăuntru. Câțiva plesniseră, despicându-se, și se lichefiau în puroaie de putrefacție vâscoasă.“[733]

Încumetându-se să pătrundă mai adânc în încăpere, Lawrence și-a croit drum printre morți și muribunzi,

„suflecându-mi poalele robei albe ca să nu mă afund cu picioarele goale în scârnăvia ce băltea din ei, când dintr-odată am auzit un oftat“. Întorcându-se, a întâlnit privirea unui om încă în viață, care șoptea „*Aman, aman* (milă)“. Acestui strigăt li s-au alăturat repede alte glasuri, urmând apoi „un tremur cafeniu“, când câțiva dintre oameni au încercat să ridice mâini rugătoare — „un firav pâlpâit ca de frunze veștede“ — înainte de a lăsa brațele la loc neputincioși. „Niciunul nu avea putere să vorbească“, își amintea Lawrence, „dar mi-a venit să râd auzindu-i cum șopteau la unison, parcă la comandă.“

Din spusele lui, Lawrence a preluat imediat comanda acelei situații hidoase. Găsind un grup de medici turci care stăteau degeaba într-o încăpere de la etaj, le-a dat ordin să coboare în salonul bolnavilor. Când tabăra detașamentului australian de alături a refuzat să ofere ajutor, Lawrence a pus trupele arabe să aducă mâncare și apă, apoi a constrâns un grup de prizonieri turci să sape o groapă comună pentru cei morți. Chiar și aici însă, Lawrence nu s-a putut abține de la detaliile sinistre. „Șanțul era prea mic pentru ei“, nota el despre oamenii care erau îngropați, „însă atât de fluidă era masa aceea de cadavre, încât fiecare nou-venit, când era răsturnat înăuntru, cădea moale, pleoștind un pic marginile grămezii sub greutatea lui.“

Căznindu-se și el să rezolve tragedia din spitalul turcesc, Yale a reușit să dea de urma lui Gilbert Clayton, sosit de curând în oraș. Din câte avuseseră de-a face unul cu celălalt la Cairo, Yale ajunsese să îl deteste intens pe generalul de brigadă, care i se părea un individ dur și rece, or nimic din atitudinea lui Clayton la întâlnirea lor din seara de 2 octombrie nu i-a schimbat acea impresie. După ce a ascultat pledoaria înfocată a atașatului militar care insista să se facă ceva pentru acei oameni, Clayton i-a spus calm: „Yale, dumneata nu ești militar“. Sesizând furia din privirea lui Yale, a mai adăugat: „Nu trebuie

să te simți ofensat; nici eu nu sunt soldat“.

Atât de profund i-a afectat pe Lawrence și Yale incidentul cu spitalul turcesc, încât subiectul avea să domine unicul dialog pe care cei doi aveau să-l poarte în epoca postbelică, într-un schimb de scrisori din 1929. Deși prima scrisoare a lui Yale, care iniția discuția, s-a pierdut, în mod limpede americanul insista ca Lawrence să-i dea amănunte despre acest lucru, din moment ce o treime din răspunsul scris de mână de Lawrence — aproximativ patru sute de cuvinte — prezenta acțiunile lui la spital. Episodul avea să ocupe, de asemenea, un loc proeminent în memoriile ambilor bărbați și, prin asta, va oferi o imagine fascinantă despre personalitățile lor atât de diferite.

Pentru William Yale, vinovăția pe care o simțea din cauza spitalului turcesc avea să-și găsească expresia în ceea ce poate fi considerat drept pasajul cel mai angoasat și compătimitor din tot manuscrisul său. „Nimic nu regret atât de profund și cu o asemenea rușine, din tot ce-am făcut pe parcursul întregului război decât faptul că nu am fost în stare să mă folosesc de poziția mea, cu înțelepciune și calm, pentru a alina cruntele suferințe ale acelor opt sute de oameni. Merit ca blestemele lor să mă bântuie mereu.“ Însă autoflagelarea nu a fost niciodată unul dintre apanajele lui Yale, așa că după încă două fraze, își găsise un nou vinovat pe care să îl blameze. „Dar culpa pentru această oroare revine imperialismului european, adăugându-se astfel multitudinii de crime săvârșite deja în numele lui.“

Așa cum ne-am fi putut aștepta, descrierea făcută de Lawrence în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, pe lângă faptul că era mult mai viscerală, era de asemenea — poate involuntar — mult mai revelatoare în ceea ce îl privea. Potrivit acelei povestiri, când s-a întors la spital a doua zi, Lawrence a constatat că situația se ameliorase mult, ca urmare a eforturilor lui, dar a fost luat la rost de un maior australian furios.

Înveșmântat în robele lui arabe, Lawrence nu s-a obosit să se prezinte ca locotenent-colonel, nici chiar când ofițerul australian a cerut să afle cine avea responsabilitatea să se ocupe de spitalul acela sinistru. Când Lawrence a recunoscut că el răspundea de acel sector, maiorul australian a sâsâit printre dinți „brută nemernică [ce ești]“, l-a plesnit pe Lawrence peste față și a ieșit furios.

Este destul de bizar ca un asemenea pasaj să apară pe penultima pagină a unei cărți de 660 de pagini, care are drept subtitlu „Un triumf“, însă în același timp ceva în tot acel episod sună cumva fals; la fel ca în unele detalii de la Tafas, simți că pare prea aranjat totul, ca un final dramatic bine întors din condei. Totuși, indiferent dacă fictivă sau nu, palma pe care i-a tras-o maiorul peste obraz a avut un mare rol, fiindcă după aceea Lawrence s-a simțit „mai degrabă rușinat, decât furios, căci în sufletul meu mi-am dat seama că avea dreptate și că, după ce împingi cu tot dinadinsul spre reușită o rebeliune a celor slabi împotriva stăpânilor lor, nu poți ieși decât atât de întinat ca reputație încât, ulterior, nimic pe lume nu te va mai face să te simți curat din nou“.

Pentru tot restul vieții, Lawrence avea să se simtă întinat de ceea ce văzuse și făcuse în timpul războiului, iar în lupta lui de a mai putea vreodată „să se simtă curat“ din nou, în mod repetat a folosit abnegația de sine și violența împotriva lui însuși — o violență cu mult mai gravă decât palma trasă peste obraz de un maior —, în contrapartidă pentru păcatele lui.

Întâlnirea a avut loc într-o sală de conferință de la al doilea etaj al celui mai elegant hotel din Damasc, Victoria, în după-amiaza de 3 octombrie. Doar opt bărbați erau prezenți: de partea britanică, generalii Allenby și Chauvel, împreună cu șefii lor de stat-major; de partea arabă, Faysal ibn Hussein, șeful lui de stat-major, Nuri Said, și șeriful Nasir din Medina. Având

rolul de intermediar și interpret, era acolo și T. E. Lawrence. În ciuda profundei însemnătăți a întâlnirii — în acea sală de conferințe, avea să fie pusă în mișcare o mare parte din istoria, dar și tragedia viitorului din Orientul Mijlociu —, nu s-a păstrat nicio consemnare oficială.

Generalul Allenby sosise în capitala Siriei doar cu câteva ceasuri în urmă. Nefiind nicidecum un om răbdător din fire, în acea zi era într-o dispoziție deosebit de țâfnoasă. Ofensiva lui continua încă — avangarda armatei îi urmărea necruțător pe turcii care fugeau spre nord —, iar el fusese nevoit să-și rupă din timpul prețios consacrat îndatoririlor lui marțiale, pentru a rezolva situația politică tot mai agasantă din Damasc. Drept urmare, când a fost informat că Faysal, sosind la ora trei cu un tren de la Deraa, avea să ajungă mai târziu la hotelul Victoria, fiindcă programul era să-și facă o intrare triumfală în oraș, călare pe un cal, Allenby explodase furios: „Intrare triumfală, pe naiba“[734], și dăduse ordin ca Faysal să fie adus la hotel numaidecât.

Deși generalul nu era întru totul la curent cu ultimele știri — sau mai degrabă era prea preocupat ca să le dea atenție —, uluitorul succes inițial al ofensivei lui palestiniene făcuse ca la Paris guvernul francez să își reafirme cu frenezie revendicările asupra Siriei, conform încifrărilor din Acordul Sykes-Picot; în 23 septembrie, guvernul britanic fusese de acord, în cea mai mare parte, cu cererile lor. Rezultatul a fost că peste două zile Allenby a primit o serie de instrucțiuni de la Foreign Office, atât de obtuze, încât erau aproape absurde.[735] După ce afirmau că „guvernul britanic va adera la politica declarată în privința Siriei, și anume că în eventualitatea în care ar cădea în sfera de influență a unei puteri europene, acea putere trebuie să fie Franța“, instrucțiunile din 25 septembrie îi reaminteau lui Allenby că, în conformitate cu clauzele textului Sykes-Picot,

„veți nota că Franța și Marea Britanie se angajează să susțină împreună independența oricărui stat arab care ar putea fi înființat în Zonă (Z)“ — însemnând Siria. Din aceste două clauze vizibil opuse, reieșea o instrucțiune suficient de bălmăjită, potrivit căreia „dacă generalul Allenby va înainta spre Damasc, va fi extrem de dezirabil ca, în conformitate cu Acordul anglo-francez din 1916, să instituie dacă va fi posibil o administrație arabă prin intermediul unui ofițer de legătură francez“.

Întrucât Londra s-a gândit, pesemne, că aceste instrucțiuni nu erau îndeajuns de derutante, în 1 octombrie a mai trimis un al doilea set de instrucțiuni, care lămureau cumva lucrurile. Acum, lui Allenby i se spunea că din moment ce „statutul beligerant al arabilor luptând pentru eliberarea teritoriilor lor de sub dominația turcă“ fusese recunoscut de către Aliați, „regiunile astfel eliberate [de către arabi] se cuvine să fie tratate drept teritoriu al Aliaților, bucurându-se de statutul de stat independent [sau confederație de state] al arabilor prieteni“.[736] O subită explozie de claritate, poate, doar că această afirmație era urmată de ciudata anexă că în cazul în care „autoritățile arabe [din Siria] ar cere asistență sau sfaturi de la oficiali europeni, noi suntem obligați conform Acordului anglo-francez să lăsăm ca aceștia să fie francezi“. În esență, se părea că Sykes-Picot era invocat pentru a anula și a păstra acordul în mod simultan, intenția schimbându-se de la o frază la alta.

Când a auzit prima oară acest ghiveci de fraze la hotelul Victoria, Lawrence s-a alarmat probabil. Din câte știa el, textul Sykes-Picot era literă moartă, și așa fusese de o bucată de timp; faptul că revenea acum în conversație, nu conta din ce motiv, părea periculos. Ca un aspect pozitiv însă, instrucțiunile primite de Allenby recunoșteau în mod explicit pretențiile arabilor la independența Siriei și, întrucât Faysal nu avea nici o intenție de a cere asistența sau sfaturile europenilor — acesta și fusese tot

rostul instituirii unui guvernământ interimar —, însemna indiscutabil că anexa despre ofițerul de legătură francez era fără obiect.

Dar lucrurile aveau să ia o întorsătură foarte urâtă — sau, mai degrabă, o serie de întorsături foarte urâte. După cum povestea generalul Chauvel, Allenby a anunțat că Faysal nu avea de fapt de ales în această situație, că Franța urma să fie „puterea statală protectoare“ a Siriei. În plus, chiar dacă Faysal, în calitate de reprezentant al tatălui său, „ar urma să primească administrarea Siriei“ — deși „sub îndrumarea și sprijinul financiar al Franței“ —, acea administrare nu se extindea la Palestina, și nici la Liban, ci „va include doar hinterlandul Siriei“. „Hinterland“ era efectiv cuvântul relevant deoarece, așa cum Faysal a fost informat în continuare, hotarele Libanului fuseseră acum delimitate drept întreaga coastă mediteraneeană de la Palestina la Golful Alexandretta, făcând din Siria un stat fără ieșire la mare. Ca o insultă finală, Allenby i-a spus lui Faysal că i se va repartiza imediat un ofițer de legătură francez, „care va lucra deocamdată cu Lawrence, de la care se așteaptă să îi acorde [acestuia] toată asistența.“[737]

Atât Faysal, cât și Lawrence erau stupefiați. După cum povestește Chauvel, Faysal a argumentat cu vehemență că el înțelesese „de la consilierul pe care Allenby i-l trimisese“ — referindu-se la Lawrence — că, în schimbul renunțării la Palestina, „arabii urmau să primească toată Siria, inclusiv Libanul“. Mai mult, Faysal refuza categoric să aibă un ofițer de legătură atașat pe lângă el, „sau să recunoască în vreun fel îndrumarea din partea Franței“.

În acest impas încordat, Allenby s-a întors spre Lawrence:

— Dar dumneata nu i-ai spus că francezii urmau să aibă Protectoratul asupra Siriei?

— Nu, domnule, i-a răspuns Lawrence, potrivit lui Chauvel.

Eu nu știu nimic despre asta.

— Dar știai clar că el, Faysal, urma să nu aibă nimic de-a face cu Libanul? a perseverat Allenby.

— Nu, domnule, a replicat Lawrence. Nu știam.

Allenby a încercat să dezamorseze situația, opinând că acestea erau doar niște măsuri temporare, că totul se va rezolva la conferința de pace de după război, dar Faysal nici n-a vrut să audă; știa el prea bine că măsurile temporare în asemenea împrejurări aveau tendința să devină permanente. Comandantului armatei britanice nu i-a mai rămas atunci decât să invoce ierarhia militară. Allenby i-a reamintit lui Faysal că, din punct de vedere tehnic, atât el, cât și Armata Arabă de Nord rămâneau sub comanda lui; drept urmare, conducătorul rebelilor nu avea încotro decât să se supună ordinelor.

După poate un ceas, Faysal Hussein a părăsit tulburat hotelul Victoria și, culmea ironiei, a fost ovaționat afară de o mulțime enormă de adepți. Lawrence nu l-a însoțit. A preferat să rămână în sala de conferințe a hotelului, ca să îi facă o rugăminte generalului Allenby.

Zăgazurile se rupseseră. Pe toată durata lunii octombrie, unitățile Forței Expediționare Egiptene și aliații lor arabi au urmărit rămășițele armatelor turce spre nord, învingând rapid orice rezistență armată a ariergardei inamicului. Abia spre sfârșitul lunii, generalul turc Musafa Kemal, viitorul Kemal Atatürk, a izbutit într-un final să formeze o linie de apărare exact la marginea ținutului central al Turciei, Anatolia. Dar deja toată Siria fusese pierdută, iar regimul de la Constantinopol cerea pacea. Totul a culminat cu Armistițiul de la Mudros, din 31 octombrie; exact în același timp, cei trei Juni Turci — Djemal Pașa, Enver Pașa și Talaat Pașa — s-au furișat la bordul unui torpilor german și au fugit pe Marea Neagră.

Dar nu doar zăgazurile apărării turce se rupseseră atunci.

În una dintre ciudatele reacții în lanț din istorie, știut fiind că eforturile lor militare fuseseră în mare parte autonome, toate Puterile Centrale ajunseseră la punctul de colaps exact în același moment, iar atunci s-au prăbușit împreună — Bulgaria la sfârșitul lui septembrie, iar Turcia și Austro-Ungaria într-un interval de numai șase zile. Așa cum era de așteptat, Germania a rezistat cel mai mult, dar doar cu circa o săptămână în plus. Când mult lăudata lor Linie Hinderburg a fost străpunsă în cel puțin cinci locuri, iar soldații s-au predat în masă, în primele ore ale zilei de 11 noiembrie, niște negociatori germani s-au întâlnit cu omologi de-ai lor din tabăra Aliaților într-un vagon de tren dintr-o pădure din Franța, pentru a semna documentele unui armistițiu programat să intre în vigoare la ora unsprezece dimineața în aceeași zi. Într-un epilog șocant, adecvat parcă pentru cel mai absurd dintre războaie, o serie de unități armate de pe frontul de vest au continuat să lupte până înainte de acel al unsprezecelea ceas anunțat, cu rezultatul că aproximativ alți patru mii de soldați au murit în ultima dimineață de război.

Curt Prüfer observase o mare parte a acestei uluitoare cascade de evenimente din poziția privilegiată pe care i-o oferea sejurul său în Elveția, unde venise la sfârșitul lunii septembrie. Chiar dacă totul se prăbușea în jurul lui, maestrul spionajului german își continuase stratagema de a încerca să-l ademenească pe imprevizibilul fiu mai mare al lui Abbas Hilmi înapoi, în sânul Puterilor Centrale, ca o cheie de boltă, într-o misterioasă viziune, spre formarea unei alianțe germano-turco-egiptene, care ar mai fi putut încă să triumfe în Orientul Mijlociu. O fi fost, poate, Abdel Moneim un sadic labil mintal, însă atâta minte încă mai avea în octombrie 1918, încât să-și dea seama că stratagema neamțului era ridicolă. La sfârșitul acelei luni, fără să fi obținut nimic Prüfer s-a dus înapoi în Germania, exact la timp pentru a asista la prăbușirea finală a

preaiubitei lui patrii.

Pentru un timp, și Aaron Aaronsohn fusese un observator de la distanță al evenimentelor din acea toamnă — în cazul lui, tocmai din îndepărtatele State Unite ale Americii. La mijlocul lui octombrie totuși, când căderea Puterilor Centrale era iminentă, s-a îmbarcat în pripă la bordul unei nave de pasageri în New York, pentru a se întoarce în Anglia. După ce Turcia și Germania capitulau, Aaronsohn știa că atenția tuturor se va îndrepta către conferința internațională de pace care se plănuia la Paris, iar el era ferm decis să fie prezent acolo, pentru a insista ca promisiunile făcute sioniștilor prin Declarația Balfour să fie respectate.

Spre deosebire de ei, William Yale a trăit punctul culminat al războiului, direct la fața locului. Toată luna octombrie, a însoțit armata britanică victorioasă în nord, prin Siria, și s-a aflat la Alep, când s-a primit vestea armistițiului cu Germania. După aceea, a pornit înapoi spre Cairo, fără a ști prea bine ce îi rezerva viitorul. Neavând nicio tragere de inimă să se ducă acasă, dar nici mare lucru de făcut în Egipt, i-a intrat în cap să încerce să se alăture, sub un pretext sau altul, delegației americane la viitoarea Conferință de Pace de la Paris. „Scriam cu fervoare raport după raport“, povestea el, „sperând ca prin ele să pot convinge pe careva să îmi dea ordinul de a merge la Paris. Rapoartele mele deveneau din ce în ce mai proaste.“[738]

După toate aparențele, acea scădere a calității și-a făcut efectul, căci la sfârșitul lunii decembrie Yale a primit o telegramă în care i se ordona să meargă în capitala Franței. Acolo, urma să se prezinte la Comisia Americană de Negociere a Păcii, în calitate de „expert în problemele Arabiei“. Așa cum Yale avea să scrie într-un moment de rară modestie, „titlul m-a lăsat mască“.

În mod paradoxal, dintre diferiții spioni și agenți de

informații care se duelaseră unii cu alții prin Orientul Mijlociu în anii precedenți, cel care s-a rupt de evenimente complet la încheierea războiului a fost T. E. Lawrence. Obținuse acest lucru în după-amiaza de 3 octombrie, în sala de conferințe de la etajul doi al hotelului Victoria din Damasc.

Când Faysal ieșise din încăpere după întâlnirea lui cu Allenby, Lawrence se întorsese spre general și ceruse să i se acorde o permisie. Probabil, Allenby a presupus inițial că era vorba despre o învoire de câteva zile pentru odihnă — ceea ce era ușor de aranjat și, desigur, un lucru binemeritat —, însă Lawrence i-a explicat că el dorea o permisie definitivă, fiindcă voia să se ducă acasă în Anglia. La început, Allenby a refuzat categoric; campania din Siria era încă foarte activă, se bizuia în mare parte pe ofițeri britanici în care arabii aveau încredere, or în nimeni nu aveau mai multă încredere, decât în locotenent-colonelul Lawrence.

Potrivit spuselor lui Henry Chauvel, Lawrence a ridicat miza considerabil, spunându-i lui Allenby „că el nu concepea să colaboreze cu un ofițer de legătură francez, și că oricum trebuia de mult să fi avut un concediu, așa că se gândea mai bine să-l ia acum și să plece în Anglia“. Fie de supărare din cauza insubordonării lui Lawrence, fie din respect față de simțul onoarei al acestuia — relatările lui Chauvel și Lawrence diferă sub acest aspect —, Allenby până la urmă a cedat. „Da“, i-a spus el lui Lawrence. „Cred că e mai bine așa.“[739]

Încă de la sfârșitul anului 1916, Lawrence purtase un război discret contra propriului său guvern, iar acum pierduse. Ceea ce avea să se clarifice curând totuși era faptul că intenționa să continue lupta în afara câmpurilor de bătălie, în sălile de conferință și dezbateri, pe timp de pace, la Paris. A solicitat să părăsească Damascul din cauza extenuării, probabil, dar și fiindcă dorea să se pregătească pentru următoarea rundă în

lupta pentru independența arabilor.

A doua zi după-amiază, Lawrence a plecat din Damasc. Lăsa în urmă orașul pe care îl invocase drept strigăt de luptă timp de doi ani. La aproximativ două sute patruzeci de kilometri în nord-est față de Damasc se afla Jerablus, locul unde petrecuse cele mai fericite zile din viața lui. La Damasc și Jerablus, Lawrence nu avea să se mai întoarcă niciodată.

---

[706] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army“, octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 360.

[707] Gilbert, *First World War*, p. 452.

[708] Prüfer, *Diary*, 30 august 1918; HO.

[709] Prüfer către AA, 3 septembrie 1918; NARA T137, Rola 138, Cadrele 329–30.

[710] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, p. 30.

[711] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 586.

[712] Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 244.

[713] La fel ca în *Seven Pillars,* Lawrence a fost deosebit de circumspect atât cu Robert Graves, cât și cu Basil Liddell Hart în privința întâlnirii lui cu Nuri Shalaan, din august 1918, recunoscând doar că îl frământa enorm. Când Graves a insistat asupra ideii, Lawrence a replicat: „A existat un motiv special și foarte oribil (nepublicat) pentru disperarea mea în acest moment“ (Graves și Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt. 1, p. 103). Tot la fel, când Liddell Hart a întrebat care era natura făgăduinței pe care se părea că Lawrence i-o făcuse lui Shalaan, Lawrence a replicat: „Prefer să nu dezvălui“. (UT Fișier 1, Dosar 1.)

[714] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 579.

[715] Ibid., p. 586.

[716] Yale către Directorul Serviciului de Informații al Armatei SUA, 12 septembrie 1918; YU, Cutia 2, Fișier 39.

[717] Relatarea lui Lawrence despre ofensiva din septembrie 1918 în Siria este preluată din *Seven Pillars*, Cartea 10, Capitolele 107–12, pp. 581–660.

[718] Amintirile lui William Yale despre ofensiva britanică din Siria, din septembrie 1918, sunt preluate din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 9.

[719] Citat preluat din Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 549.

[720] Ibid.

[721] Bartholomew către Joyce, 21 septembrie 1918; PRO-WO 157/738.

[722] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 555.

[723] Lawrence către Dawnay, 25 septembrie 1918; PRO-WO 157/738.

[724] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 628–29.

[725] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army“, octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 360.

[726] Ibid.

[727] Barrow, *The Fire of Life*, pp. 209–12.

[728] O discuție interesantă despre incidentul de la Tafas și despre încercarea câtorva colegi de armată de-ai lui Lawrence de a-i apăra renumele, în ciuda spuselor lui, poate fi găsită în Mack, *A Prince of Our Disorder*, pp. 234–40.

[729] Stirling, *Safety Last,* pp. 93–94.

[730] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 563.

[731] Lawrence către Cartierul General, 1 octombrie 1918; PRO-WO 157/738.

[732] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army“, octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 364.

[733] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 656.

[734] Chauvel, „Notes“, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 184.

[735] CIGS către Allenby, 25 septembrie 1918; PRO-FO 371/3383, f. 489–92.

[736] War Office către Cartierul General, Egipt, 1 octombrie 1918; PRO-FO 371/3383, f. 498–99.

[737] Chauvel, „Notes“, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 184.

[738] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 10, p. 3.

[739] Chauvel, „Notes“, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 185.

EPILOG
Paris

La naiba cu felul lui Lawrence de a vedea lucrurile. A fost un nemernic pe care l-am ucis.[740]

T. E. Shaw, pseudonim al lui T. E. Lawrence, către H. C. Armstrong, 6 octombrie 1924

Toate idealurile pentru care T. E. Lawrence luptase, uneltise și, indiscutabil, își trădase chiar țara, s-au prefăcut în cenușă într-o singură conversație de cinci minute dintre premierul Marii Britanii și, respectiv, al Franței. La Londra, în dimineața de 1 decembrie 1918, David Lloyd George l-a luat deoparte pe Georges Clemenceau, aflat în vizită, și i-a spus pe șleau ce dorea Marea Britanie în Orientul Mijlociu: Irakul și Palestina. Printr-un troc tacit, deși Lloyd George avea să nege mereu acest lucru, Franța urma să aibă mână liberă în Siria. Era o „soluție“ propusă pentru controversa asupra prăzilor de război care încordase relațiile dintre britanici și francezi încă de când începuseră să jinduiască la Orientul Mijlociu, iar acum problema devenea foarte presantă; Marele Război se încheiase în cele din urmă, iar la Paris urma să înceapă Conferința de Pace, unde era vital ca Marea Britanie și Franța să prezinte un front unit contra președintelui american, Woodrow Wilson, cu discursul lui principial despre o „pace fără victorie“ și dreptul

popoarelor asuprite la autodeterminare. În fața iminentei amenințări a viziunii americane, Clemenceau a consimțit rapid la propunerea lui Lloyd George.

În esență, cele două imperii victorioase reafirmaseră structura de bază a Acordului Sykes-Picot și, trecând dincolo de clauzele textului, își adjudecaseră lor o parte mai mare, iar arabilor le lăsaseră și mai puțin chiar. Dar în vechea tradiție a tranzacțiilor secrete europene, nimeni, în afara cercurilor foarte apropiate ale premierului britanic și, respectiv, francez, nu avea să afle decât mult mai târziu despre acest acord extraordinar. În mod cert, T. E. Lawrence nu avea nicio idee despre acest lucru.

Ceea ce a urmat la Paris, pe parcursul următorului an, a fost un teatru de umbre, care întâi a trezit speranțe într-o nouă eră a relațiilor dintre națiuni, „noua ordine mondială“ elogiată de Woodrow Wilson, ca apoi să degenereze în tocmeli de culise, tratate revanșarde și hotare arbitrare. S-au scris multe cărți, cea mai însemnată dintre ele fiind lucrarea esențială a lui Margaret MacMillan, *Paris 1919*, despre Conferința de Pace de la Paris și extrem de complicatele manipulări ale marilor puteri și ale petiționarilor cu revendicări naționaliste. În ceea ce privea Orientul Mijlociu, mașinațiile bizantine nu au însemnat, în final, practic nimic. „Marea Pradă“, îmbucătățirea cadavrului Imperiului Otoman, avea să se producă oricum.

Nu se poate spune că Lawrence nu s-ar fi străduit din răsputeri să susțină cauza arabilor. Acționând drept consilierul lui Faysal în timpul convorbirilor de la Paris, lansa permanent stratageme pentru a obține controlul arabilor în teritoriile pentru care se bătuseră atât de crâncen, făcând lobby totodată pe lângă importanți demnitari britanici și scriind editoriale înfocate în apărarea arabilor. Dar utilitatea lui Lawrence pentru guvernul britanic se încheiase. Ironia făcea ca, exact în

momentul când numele lui începea să fie pe buzele tuturor în Marea Britanie — se estimează că aproximativ un milion de englezi, inclusiv regele și regina, s-au îmbulzit să vadă spectacolul-lectură pus în scenă de Lowell Thomas „Cu Allenby în Palestina, și Lawrence în Arabia“ —, diverși funcționari guvernamentali întocmeau note de serviciu, spunând despre Lawrence că era „o influență nocivă“[741] și că „într-o mare măsură el purta răspunderea pentru necazurile noastre cu francezii pe tema Siriei“[742]. În cele din urmă, i s-a ridicat acreditarea pentru lucrările Conferinței de la Paris și i s-a interzis să-l mai asiste pe Faysal în convorbiri. Lawrence pierduse pacea.

Dar cel puțin unul dintre eforturile diplomatice ale lui Lawrence merită subliniat cu precădere, prin aspectul extraordinar pe care l-a avut. Știind de multă vreme că arabii nu aveau cum să obțină controlul asupra porțiunii palestiniene din Siria, Lawrence și Faysal au căutat un aliat, pentru a-și reafirma aspirațiile naționaliste în privința restului teritoriului. Au găsit un asemenea aliat în Chaim Weizmann. Spre sfârșitul anului 1918, sioniștii aveau protectori puternici atât în guvernul britanic, cât și în cel american, însă ceea ce crea neliniște în sânul acestor guverne era continua — de fapt, crescânda — ostilitatea a populației arabe palestiniene față de țelurile sioniștilor. Cum ar fi atunci dacă în schimbul unei susțineri hașemite pentru programul sionist din Palestina s-ar obține un sprijin sionist pentru o Sirie arabă independentă? Pe parcursul lunii decembrie 1918, Lawrence, Faysal și Weizmann au elaborat detaliile pentru o asemenea relație reciproc avantajoasă, culminând printr-o proclamație comună în ajunul Conferinței de Pace de la Paris.

Prin acea proclamație, Faysal și Weizmann își anunțau intenția de a conlucra la Paris, recunoscând fiecare pretențiile

celuilalt. Dintre cele nouă articole ale Acordului Faysal-Weizmann cel mai controversat era punctul patru: „Toate măsurile necesare vor fi luate pentru a încuraja și stimula imigrația evreilor în Palestina pe o scară largă“.[743] La acest document, Faysal — sau, mai degrabă, Lawrence — inserase în încheiere o clauză-cheie. Acordul nu era valid, decât cu condiția obținerii independenței Siriei; în caz contrar, devenea nul și neavenit.

Totuși, dorind cu disperare să își găsească un partener care să îi susțină la conferința de pace, Lawrence și Faysal aleseseră să ignore câteva detalii capitale. Deși Acordul Faysal-Weizmann prezenta destul de amănunțit planul pentru administrarea Palestinei, nicăieri în textul propriu-zis nu se preciza în ce consta, de fapt, Palestina. Mai mult, încheind acel acord cu Weizmann, Faysal nesocotise flagrant doctrina autodeterminării pentru Palestina, ceea ce îl punea într-o poziție șubredă — unii ar spune ipocrită — vizavi de invocarea aceleiași doctrine pentru restul Siriei. În acest sens, deosebit de îngrijorător era faptul că, recent, Chaim Weizmann anunțase public cum vedeau el și alți sioniști viitorul statut al Palestinei. „[Prin] înființarea unui Cămin Național pentru poporul evreu“, anunțase el la mijlocul lui noiembrie, „se înțelege ca în țara Palestinei să fie create condiții politice, economice și morale de natură să favorizeze creșterea populației evreiești, astfel încât, în conformitate cu principiul democrației, să ducă în final la dezvoltarea unui stat autonom al evreilor.“[744]

Intrând într-un parteneriat cu sioniștii în asemenea circumstanțe, Faysal tocmai le oferise rivalilor săi musulmani și arabi mai conservatori o armă puternică, de care să uzeze împotriva lui. Cel care avea să se prevaleze curând de acea armă, cu un efect devastator, era principalul rival al regelui Hussein în Arabia, ibn Saud, împreună cu adepții lui wahhabiști

fundamentaliști.

În ultima frază a memoriilor lui, William Yale numea Conferința de Pace de la Paris drept „prologul tragediei secolului al XX-lea“. Yale a lucrat ca expert pentru problemele Orientului Mijlociu în cadrul delegației americane la Paris și, asemenea lui Lawrence, a depus mari eforturi pentru a promova o pace durabilă în regiune. La fel ca în cazul omologului său britanic, cu care s-a aliniat uneori pe aceleași poziții, aceste eforturi au fost zădărnicite la fiecare pas.

Yale blama cu precădere propriul său guvern. În opinia lui, grandioasa inițiativă de la Paris părea o reflectare aproape perfectă a acelui amestec de idealism și aroganță, tipic lui Woodrow Wilson. Pasiunea aproape comică a președintelui american pentru liste cu enumerări ordonate — cele „Paisprezece Puncte“ fuseseră urmate de cele „Patru Principii“, cele „Patru Finalități“ și, în sfârșit, cele „Cinci Particularități“ — denota o mentalitate simplistă, ca și cum soluționarea nenumăratelor probleme complicate ale lumii însemna doar să le desfaci în părțile lor componente și să aplici niște principii cvasimatematice. Nicicând nu devenea mai problematică această metodă decât atunci când venea vorba despre conceptul de „autodeterminare“, la care Wilson ținea atât de mult și pe care îl cita mereu. Deși principiul suna, desigur, bine, te puteai întreba totuși, în acel mișmaș cultural specific Europei și Orientului Mijlociu la începutul secolului al XX-lea, unde religia, etnicitatea și naționalismul exercitau forțe extraordinare și adesea opuse, pretenția *cui* la autodeterminare avea să se impună asupra celorlalți? Londra și Parisul îl avertizaseră în mod repetat pe Wilson în privința pericolelor de a deschide această cutie a Pandorei, însă nu existase niciun indiciu că președintele ar fi ascultat.

În opinia lui William Yale, toată această situație era, de fapt,

simptomatică pentru cel mai mare paradox care definea rolul SUA la Conferința de Pace de la Paris: grandioasa viziune a lui Woodrow Wilson despre o nouă ordine mondială se bizuia pe un fundament de o profundă ignoranță. Lucrul acesta s-a văzut limpede chiar din ziua în care Yale a ajuns la Paris și s-a întâlnit cu noul său coordonator, William Westermann, precum și cu ceilalți membri ai secției de cercetare pentru Orientul Mijlociu din cadrul delegației americane. De acord, Orientul Mijlociu nu constituia o preocupare majoră pentru partea americană la conferința de pace, din moment ce Statele Unite nu fuseseră în război cu Turcia, însă Yale nu a putut să nu remarce că Westermann, un profesor de limbi clasice de la Universitatea Wisconsin, ar fi putut să își formeze o echipă care să aibă cât de cât cunoștințe despre acea regiune geografică. În realitate, era vorba despre un specialist în studii latino-americane, un istoric amerindian, un expert în Cruciade și doi profesori de lingvistică persană.[745]

Tabloul s-a completat când lui Yale i s-a înmânat o carte documentară despre Siria[746], o culegere de date politice, economice și istorice, care avea să servească drept principalul îndreptar în formularea politicii americane pentru acea regiune. *Raportul despre dorințele sirienilor* nu necesita un studiu prea aprofundat din partea lui Yale; aproape toate citatele din capitolele care se ocupau de evenimentele desfășurate începând cu 1914 proveneau de la o singură sursă, un agent special al Departamentului de Stat la Cairo, pe nume William Yale.

De câteva ori, Yale a avut prilejul să susțină cauza autodeterminării arabilor, dar de fiecare dată ocazia s-a pierdut în inactivitatea sistematică a americanilor. La o întâlnire cu Faysal, de la mijlocul lui februarie 1919, Yale a fost luat pe nepregătite, când conducătorul Revoltei Arabe a propus pe față

un mandat american în Siria, preferându-i în locul francezilor pe americanii, probabil, dezinteresați. De-acum, Yale stătuse însă suficient de mult cu delegația americană de la Paris, încât să își dea seama că, lăsând deoparte principiile virtuoase, administrația Wilson era mai degrabă interesată să dicteze soluții pentru restul lumii decât să își asume direct vreo responsabilitate. Și mai era o problemă pe care poate ne-americanii nu puteau să o sesizeze prea ușor. În ciuda scurtului avânt de implicare internațională, Statele Unite ale Americii vădeau deja semnele unei retrageri în vechea mentalitate izolaționistă, Wilson și opozanții lui republicani, care dominau în Congres, fiind într-un dezacord din ce în ce mai acut. Pentru toți cei care, la Paris, așteptau ca Statele Unite să preia conducerea situației însemna, de fapt, că timpul nu ținea cu ei, deoarece, cu cât lucrurile trenau mai mult, cu atât capacitatea sau interesul Statelor Unite de a face ceva se diminuau corespunzător. Foarte repede, pentru Yale și alți membri din secția americană pentru Orientul Mijlociu, a apărut sentimentul profund demoralizant că situația scăpa de sub control. „Ne băteam pentru linii de hotar, ca și cum soarta omenirii ar fi depins de ele“, își amintea Yale despre acea perioadă. „Clocoteam și spumegam de furie, fiindcă Wilson și [principalul lui consilier Edward] House păreau să nu dea nicio atenție la ce făceam noi. Totul mi se părea straniu de arid și inutil.“[747]

Pe măsură ce lucrările conferinței de pace s-au prelungit, misiunea ce îi revenea lui Yale avea să devină din ce în ce mai absurdă. La sfârșitul primăverii, în 1919, a fost numit într-un comitet american de documentare la fața locului, Comisia King-Crane, care, în virtutea principiului autodeterminării promovat de Wilson, a fost trimisă să determine dorințele foștilor cetățeni ai colosului otoman, „să facă un plebiscit“, remarca sceptic Yale, „al unui vast imperiu cu 30000000 de locuitori“. În mod

nesurprinzător, după un circuit de două luni și zeci de întâlniri în Turcia, Siria, Liban și Palestina, mesajul pe care comisia l-a auzit peste tot era neechivoc: marea majoritate a oamenilor doreau ori independența, ori să vină americanii. În lumina acestor constatări, comisia a elaborat un set decisiv de recomandări, prin care Statelor Unite le revenea rolul principal în aplicarea unei soluții pentru acel puzzle numit Orientul Mijlociu. Soluția respectivă nu semăna însă deloc cu ceea ce stabiliseră deja în secret britanicii și francezii, și nici cu ceea ce era dispusă să își asume administrația Wilson. Măcar aici, administrația era pregătită să acționeze cu mare promptitudine: rapoartele King-Crane au fost încuiate rapid într-un seif, fără să mai fie văzute sau citite de lumea exterioară timp de trei ani de-atunci înainte.

Întorcându-se în Europa din acea misiune în toamna anului 1919, Yale avea să mai facă o ultimă tentativă de a salva situația din Siria, apelând la sprijinul lui Lawrence, pentru ceea ce avea să devină cunoscut drept Planul Yale. Începând să atragă sprijinul unor înalți demnitari britanici, s-a crezut pentru scurt timp că existau poate șanse ca viitoarea ciocnire dintre arabi și francezi în Siria să poată fi evitată. Dar Yale acționa pe cont propriu, iar când autoritățile americane au aflat despre intervențiile lui, planul a fost repede mătrășit. În 1 noiembrie 1919, trupele britanice care ocupaseră Siria, până se ajungea la o reglementare finală, au început să se retragă. În aceeași zi, trupele franceze au început să intre în țară. Peste câteva zile, dezgustat, Yale și-a dat demisia din delegația americană de pace și s-a îmbarcat înapoi spre New York.

T. E. Lawrence a pierdut speranța cam în același timp. Așa cum mama sa avea să-i relateze unui biograf, fiul ei a alunecat într-o stare de „depresie și epuizare nervoasă extremă“ în acea toamnă, iar în timpul vizitelor acasă „se întâmpla uneori să

rămână toată dimineața, de la micul dejun până la prânz, în aceeași poziție, fără să se miște, și cu aceeași expresie pe față“.[748]

Persistenta fascinație pe care o exercită povestea lui T. E. Lawrence este în strânsă corelație cu o serie de dureroase întrebări de genul „ce-ar fi fost dacă?“ pe care le implică o reflecție la ceea ce omenirea a pierdut când el a pierdut. Ce-ar fi fost dacă, în 1918, arabii ar fi putut să creeze marele stat arab pe care mulți îl doreau cu atâta disperare și despre care credeau că le fusese promis? Cât de diferit ar arăta Orientul Mijlociu astăzi, dacă primii sioniști din Palestina postbelică ar fi putut să negocieze cu un om ca Faysal Hussein, care vorbise despre „semințiile înrudite și legături străvechi“[749] ce existau între evrei și arabi? Și cum ar fi fost cu americanii? Astăzi, pare aproape incredibil că a existat o vreme când lumea musulmană și arabă *cerea* vehement o intervenție americană pe teritoriile lor; cum ar fi fost dacă Statele Unite ar fi dat curs oportunității apărute la sfârșitul Primului Război Mondial?

După toate probabilitățile, nu neapărat o eră de aur, cum și-ar putea imagina unii. Așa cum Lawrence a afirmat frecvent, ideea unui adevărat stat panarab a fost întotdeauna un fel de miraj, diferențele dintre culturile extrem de variate fiind mai mari decât ceea ce le unea. Poate că o astfel de entitate statală atât de vastă și fragmentată ar fi putut rezista un timp, doar prin lipsa unei conduceri centralizate puternice, cumva ca în vremea vechiului regim al otomanilor, însă progresele în tehnologie și comunicații ar fi adus curând aceste popoare și culturi disparate la o stare de conflict. În mod similar, nu aveau să existe niciodată relații cu adevărat armonioase între evrei și arabi în Palestina, știut fiind că împotrivirea arabilor față de o prezență extinsă a evreilor existase cu mult înainte de Declarația Balfour și nu ținea seama aproape deloc de

atitudinea moderată a lui Faysal; de fapt, singurul conducător arab postbelic care va încerca să ajungă la o înțelegere cu Israelul, fratele lui Faysal, Abdullah, va fi asasinat de un pistolar palestinian pentru eforturile lui. Cât despre ideea ca trupele de ocupație americane să fie salutate drept eliberatoare, și acest lucru ar fi fost de scurtă durată, încetând atunci când acele trupe ar fi fost nevoite să soluționeze conflicte interne pe care le înțelegeau prea puțin, cu inevitabila părtinire care decurge de aici. Și chiar dacă ar fi izbutit cumva să evite acele capcane, oricum Statele Unite și-ar fi pierdut imaginea de „parte dezinteresată“, pe măsură ce deveneau o putere imperială în toată regula.

Având toate acestea în vedere, e greu de imaginat că vreuna dintre ipotezele de mai sus ar fi putut produce o istorie mai tristă decât ceea ce s-a întâmplat efectiv pe parcursul ultimului secol, un registru de războaie, lupte religioase și dictaturi brutale, care au împovărat nu doar Orientul Mijlociu, ci și întreaga lume. Această tristă istorie a început aproape din momentul când negociatorii de la Paris și-au făcut bagajele și au declarat că misiunea lor se încheiase, lăsând în urma lor „o pace de porțelan“.

Refuzându-i-se asistența lui Lawrence în toamna anului 1919, un Faysal disperat a fost nevoit să accepte firimiturile de compromis pe care francezii erau dispuși să i le arunce în Siria. Iar când s-a întors la Damasc, Faysal a fost acuzat de trădare fiindcă vânduse țara imperialiștilor europeni. Purtat de această furie populară, Faysal a renunțat la târgul cu francezii și în martie 1920 a regizat un fel de lovitură de palat, declarându-se rege al Siriei. Acest act, în combinație cu conferința de la San Remo din luna următoare, unde Marea Britanie și Franța și-au oficializat partajarea regiunii — Marea Britanie luând Irakul și Palestina „mai mare“, care includea și o fâșie lată de teritoriu la

est de fluviul Iordan, sau Transiordania, Franța luând restul Siriei —, a creat premisele unei ciocniri armate dintre Faysal și francezi. Ciocnirea armată a avut loc în iulie; după o scurtă bătălie, mai mult unilaterală ca pondere, de la periferia Damascului, francezii l-au detronat pe Faysal și l-au izgonit în exil. Spre sfârșitul anului 1920, francezii aveau în sfârșit o *Syrie intégrale* (cu excepția mandatului britanic în Palestina și Transiordania), dar aveau de înfruntat acum o populație care spumega de furie. De asemenea, aveau de-a face acum și cu un pericol extern; în deșerturile Transiordaniei, Abdullah, fratele lui Faysal, își strângea luptătorii, cu intenția de a porni să cucerească Damascul.

Dar problemele pe care le aveau francezii în regiune la sfârșitul anului 1920 păreau minore în comparație cu dificultățile britanicilor. În Palestina, tensiunile dintre imigranții sioniști și populația arabă locală ajunseseră la vărsări de sânge. În Arabia, ibn Saud încerca din nou să îl detroneze pe regele Hussein. Dar criza cea mai gravă era în Irak. În anul precedent, Lawrence prezisese o răscoală generalizată contra dominației britanice de-acolo prin martie 1920, „dacă nu ne schimbăm apucăturile“, dar pronosticul lui fusese depășit cu două luni; când rebeliunea din mai în Irak a fost înăbușită, muriseră circa o mie de britanici și nouă mii de indigeni. Așa cum Lawrence avea să explice în scrisoarea sa din 1929 adresată lui Yale, Marea Britanie și Franța, discreditaseră la Paris Acordul Sykes-Picot, dar concepuseră ceva cu mult mai rău, așa cum se putea constata din nenumăratele focare de conflict care izbucniseră în întreaga regiune aproape imediat.

Pentru a combate aceste crize, în decembrie 1920, Lloyd George a apelat la un om care devenise un fel de paria în cercurile clasei conducătoare britanice, fostul prim lord al amiralității, Winston Churchill. Una dintre primele măsuri

adoptate de Churchill, după preluarea funcției de secretar de stat pentru Colonii, a fost să ceară concursul unui alt proscris de dată recentă, fostul locotenent-colonel T. E. Lawrence.

Cel puțin inițial, Lawrence nu s-a arătat interesat să revină în tumultul vieții publice. Preocupat de scrierea memoriilor și, negreșit, încă ofuscat de tratamentul mizerabil pe care i-l aplicase guvernul lui Lloyd George în anul precedent, i-a spus lui Churchill că era prea prins și că renunțase la politică. Nu a cedat decât atunci când noul secretar colonial l-a asigurat că va avea practic mână liberă în a contribui în mod fundamental la remodelarea porțiunii britanice de pe eșichierul Orientului Mijlociu la viitoarea Conferință de la Cairo. Drept urmare, deliberările de la Cairo au fost aproape doar o formalitate, întrucât Lawrence și Churchill elaboraseră în prealabil, după cum Lawrence i-a povestit unui biograf, „nu doar chestiunile pe care participanții la Conferință le vor lua în discuție, ci și deciziile la care aveau să ajungă“.[750]

Irakul avea acum să fie consolidat și recunoscut drept un regat arab, cu Faysal înscăunat rege. În Arabia, britanicii susțineau dreptul lui Hussein de a guverna în Hejaz, dar simultan susțineau și autoritatea lui ibn Saud în interiorul peninsulei Arabia. Desigur, cea mai novatoare idee elaborată la Cairo era planul menit să-l facă pe Abdullah să nu-i mai atace pe francezii din Siria. La încheierea conferinței, Lawrence a călătorit până la tabăra lui Abdullah, în Amman, și l-a convins pe bătăiosul conducător arab să încerce întâi să instituie un guvernământ în regiunea Transiordania a Palestinei aflată sub mandatul Marii Britanii. Spre marea surprindere a lui Lawrence — și poate a lui Abdullah deopotrivă —, acesta, considerat cel mai indolent dintre cei patru fii ai lui Hussein, s-a dovedit a fi, de fapt, un foarte bun administrator; în viitorul apropiat, Transiordania se va desprinde oficial de restul

Palestinei și va deveni un regat arab independent — Iordania de astăzi —, cu Abdullah ca rege. Până la întoarcerea sa în Anglia, în toamna anului 1921, când serviciul său de un an, în cadrul Biroului pentru Colonii, era aproape încheiat, Lawrence devenise efectiv omul care din umbră ridica regi în Orientul Mijlociu.

Dar dacă prin aceste măsuri s-a ajuns la o oarecare stabilitate în centrul vechii hărți a Imperiului Otoman, nu același lucru se putea spune despre starea de lucruri din nord și din sud. Acolo, situația a rămas în continuare incertă și sângeroasă pentru o perioadă de timp.

În Anatolia, fostul general turc Mustafa Kemal, eroul de la Gallipoli, refuzase să accepte dezmembrarea Turciei, așa cum dictaseră Aliații. Timp de patru ani, a condus în luptă armata sa de naționaliști turci împotriva tuturor celor care încercau să smulgă vreo bucată din pământul turcesc, pentru ca în final, în 1923, să stabilească granițele Turciei din ziua de azi. Rândul Franței în acest război prin rotație a venit în toamna anului 1921, când Kemal, care curând avea să fie cunoscut mai bine drept Atatürk, și-a îndreptat atenția spre trupele franceze care ocupau regiunea Cilicia. Învinse rapid, armatele franceze din Cilicia s-au retras repede în Siria, sub conducerea comandantului lor, ghinionistul Édouard Brémond.

În același timp, războiul continua pe un arc uimitor de lung, care se întindea din Caucaz tocmai până în Afghanistan, unde diverse grupări naționaliste, ruși roșii și albi, precum și ce mai rămăsese din Junii Turci se băteau pentru întâietate, legând și dezlegând alianțe cu o regularitate atât de ametitoare, încât sfidau orice rațiune, și orice putere de înțelegere. Printre aspiranții importanți din acest creuzet erau atât Enver Pașa, cât și Djemal Pașa, or nu era deloc surprinzător, în contextul evenimentelor generale din regiune, dacă Djemal Pașa avea să

apară în Kabul, în iarna anului 1921, în calitate de consilier militar al regelui Afghanistanului.

Și apoi, mult la sud, a venit rândul regelui Hussein. Întrucât britanicii se săturaseră de mult de guvernarea lui versatilă și de refuzul de a accepta realitățile politice din Orientul Mijlociu — în 1921, timp de două luni, la Jiddah, Lawrence se căznise cu disperare să îl facă pe Hussein să accepte acordurile Conferinței de la Cairo —, Hussein s-a trezit practic lipsit de apărare, când ibn Saud și războinicii lui wahhabiști au atacat în cele din urmă Mecca, la sfârșitul anului 1924. Nevoit să fugă pe coastă și, apoi, pe un distrugător britanic, Hussein a plecat întâi în exil în Cipru, înainte de a se duce în cele din urmă la fiul său Abdullah, la Amman, capitala noului său stat, Iordania. Regele detronat, care visase odinioară la un stat panarab întinzându-se de la Mecca până la Bagdad, a murit acolo în 1931, la vârsta de șaptezeci și șase de ani.

De acolo, lucrurile pur și simplu s-au înrăutățit pentru Occident. În anii 1930, britanicii au trecut printr-o situație dificilă în mandatul lor din Palestina, pe care uneltiseră din greu să-l obțină, întâi o revoltă arabă de mare amploare, alimentată de imigrația crescândă a evreilor în regiune, urmând după al Doilea Război Mondial atacuri din partea gherilelor evreiești care vedeau în ocupanții britanici un ultim obstacol spre crearea Israelului. În 1946, vlăguiți de război, francezii au fost nevoiți să renunțe la preaiubita lor *Syrie intégrale*, dar nu înainte de a rupe din teritoriul ei un nou stat, Liban; în decurs de trei ani, guvernul democratic pro-occidental al Siriei avea să fie înlăturat printr-un puci militar, iar structura de guvernare alambicată impusă de francezi în Liban va împinge țara într-un război civil. În 1952, controlul britanic asupra Egiptului a luat sfârșit, când regele lor marionetă a fost răsturnat de Gamal Abdel Nasser și mișcarea lui naționalistă

„Ofițerii Liberi“; peste șase ani a urmat un puci militar în Irak, organizat de ofițeri tineri mânați de aceleași idei, ceea ce a pus capăt monarhiei pro-occidentale instituite de Faysal. Prin anii 1960, când epoca imperialismului european se apropia de un final neceremonios, Orientul Mijlociu amintea de haosul pe care puterile coloniale îl lăsau în urmă în alte părți ale globului, dar cu o singură diferență esențială: din cauza petrolului, regiunea devenise acum teritoriul cel mai vital din punct de vedere strategic, iar Occidentul nu putea părăsi dezastrul pe care contribuise să îl creeze acolo, chiar dacă ar fi vrut. Ceea ce s-a petrecut acolo pe parcursul ultimei jumătăți de secol este, desigur, cunoscut tuturor: patru războaie între arabi și israelieni; un război civil, timp de zece ani, în Liban, și altul, timp de douăzeci de ani, în Yemen; uciderea minorităților etnice din Siria și Irak; patru decenii de terorism sponsorizat de stat; convulsii de extremism religios; patru intervenții militare americane majore și o sumedenie de alte intervenții mai mici; iar pentru poporul arab, până foarte de curând, un șir neîntrerupt de regimuri dictatoriale crude și/sau cleptocratice, din Tunisia până în Irak, lăsând în sărăcie și fără drepturi cetățenești cea mai mare parte a populației.

Desigur, vinovăția pentru toate acestea nu rezidă doar în cumplitele decizii care au fost luate la sfârșitul Primului Război Mondial, însă atunci a fost sădită o sămânță deosebit de toxică. Începând de atunci, societatea arabă a avut tendința de a se defini nu atât prin ceea ce aspiră să devină, cât mai ales prin lucrurile împotriva cărora se ridică: colonialism, sionism, imperialism occidental sub nenumăratele lui forme. Această cultură a antagonismului a fost manipulată — de fapt, a fost cu înfocare alimentată — de către generații de dictatori arabi urmărind să abată furia poporului de la propria lor cârmuire samavolnică spre pericolul exterior, fie el „Marele Satan“ sau

„entitatea sionistă nelegitimă“ ori muzica occidentală răsunând pe străzile din Cairo. De aceea, astăzi, mișcarea „Primăverii Arabe“ constituie un fenomen atât de reformator în istoria Orientului Mijlociu. Pentru prima oară din 1918, „strada arabă“ are un cuvânt de spus în privința viitorului ei și, oricât de multe obstacole i s-ar arunca în cale, se naște un fenomen de participare fizică și o conștiință a libertății personale ce probabil nu vor mai putea fi anihilate din nou. În măsura în care democrația autentică și principiul autodeterminării prind rădăcini — iar într-o regiune care a fost atâta vreme oprimată politic și intelectual, e ușor să te concentrezi doar asupra haosului pe termen scurt —, e posibil ca lumea arabă să poată, în sfârșit, să se înscrie pe calea imaginată pentru ea de Lawrence și alți câțiva visători, acum un veac.

Mark Sykes, omul al cărui nume a devenit sinonim cu politicile dezastruoase pe care Occidentul le-a urmat în Orientul Mijlociu după Primul Război Mondial, nu a mai trăit ca să poată vedea efectul lor. Trecând rapid din ipostaza depanatorului politic indispensabil în aceea de țap ispășitor, în ochii Ministerului de Externe britanic, din cauza statutului său de coautor al detestatului Acord Sykes-Picot, în toamna anului 1918 Sykes a pornit într-un mare circuit prin Orientul Mijlociu postbelic. Totuși, diminuarea prestanței nu avusese efectul de a-i crea vreo criză de modestie; așa cum a comunicat Ministerului de Externe, în propunerea călătoriei sale, pe lângă potolirea tensiunilor dintre arabi și evrei în Palestina, intenționa să ajute la reorganizarea infrastructurii militare și politice a Aliaților în Siria, să convingă regimul indian britanic din Irak că merita să adopte o poziție postimperială mai progresivă, și să „contribuie la promovarea unor bune relații între arabi și francezi“.[751]

Timp de două luni, Sykes și micul său anturaj au străbătut regiunea, fiecare zi fiind ocupată cu un program de evenimente

epuizant. Dar chiar și un om cu o vanitate exagerată ca a lui a observat, probabil, că în Orientul Mijlociu, la fel ca la Londra, influența lui scăzuse enorm. La Damasc, Sykes l-a vizitat pe Gilbert Clayton, cândva un ascultător atent la diferitele lui inițiative, însă s-a lovit de o recalcitranță pronunțată. Sykes nu avea de unde să știe că, de fapt, Clayton primise recent recomandări de la un oficial din Londra despre cum să-l trateze pe musafirul său. „Nu-l lua pe Mark la valoarea pe care și-o atribuie“, îl avertizase oficialul. „Acțiunile lui au ajuns invandabile aici și a fost trimis în delegație [la cererea lui] ca să poată fi îndepărtat.“[752]

Totuși, așa umilitoare cum a fost această călătorie, părea să fi declanșat în Sykes o reevaluare sinceră a opiniilor lui despre Orientul Mijlociu. În ianuarie 1919, când redacta o „apreciere“ a călătoriei pe care tocmai o încheiase, a recunoscut că atât Marea Britanie, cât și Franța greșiseră în felul cum procedaseră în regiune. Într-o frază pe care ar fi putut să o scoată din cele *Douăzeci și șapte de articole* ale lui Lawrence, Sykes sugera acum că „indiferent cine va prelua Siria trebuie să își dea seama că a avea o administrație pur indigenă care să conducă lucrurile prost, dar cu perspective de ameliorare, reprezintă un progres mai real, decât a avea un personal european care să facă lucrurile adecvat, dar fără ca indigenii să învețe ceva“.[753] Era o evoluție remarcabilă în gândirea omului care, cu trei ani în urmă, fusese coautorul unui document ce avea să se dovedească a fi ultimul mare acord în slujba imperialismului european.

Dar era prea târziu. Când Sykes a apărut la Conferința de Pace de la Paris, la începutul lui februarie, pe colegii lui britanici îi interesa prea puțin noua evoluție a gândirii lui, preocuparea lor în acel moment fiind să se spele pe mâini de acordul care purta numele lui. În cercul închis al diplomaților

adunați la Paris, disprețul cu care îl priveau pe Sykes a căpătat tente de agresivitate. „I-am spus ceva despre acord“, avea să-și amintească Lloyd George în memoriile lui, „și imediat am văzut cât l-a durut. Îmi pare rău. Mai bine nu-i spuneam nimic. Mă blamez pentru asta. El și-a dat toată silința.“[754]

Dar poate că remușcările premierului britanic decurgeau din ceea ce a urmat în scurt timp. În seara de 10 februarie, Sykes s-a băgat în pat devreme, plângându-se că se simțea dărâmat. Până a doua zi dimineață, nu putea să se mai țină pe picioare. Doctorii i-au pus rapid diagnosticul de gripă spaniolă, iar în următoarele cinci zile a zăcut cu dureri mari în camera de hotel, îngrijit de soția lui, Edith, atinsă și ea de aceeași boală. Sykes s-a prăpădit în seara de 16 februarie, când nu mai rămăsese decât o lună până ar fi împlinit vârsta de patruzeci de ani.

Nici Aaron Aaronsohn nu a mai trăit pentru a putea vedea cum planurile lui se adevereau. Și el era la Paris, și la fel ca în cazul Comisiei Sioniste din 1918, fusese lăsat să creadă că avea să aibă o poziție de conducere în delegația sionistă la Conferința de Pace, dar în ultimul moment se trezise dat la o parte și marginalizat. Așa cum nota furios în jurnalul său, în 16 ianuarie 1919, după ce a aflat că membrii conducerii de vârf a mișcării sioniste urmau să se întâlnească la Londra pentru o ședință de strategie, „Chaim (Weizmann) mi-a spus, ca din întâmplare: «Vii și tu la Londra, nu-i așa?!» «Pentru ce?» am ripostat eu. «Ca să primesc noi insulte? Multe mulțumiri.» Am scris că eram scârbit și mă săturasem să rămân în falsa poziție a unei amante care este iubită în intimitatea budoarului, dar nerecunoscută în fața lumii“.[755]

Exact la fel cum amenințase să facă de nenumărate ori cu Comisia Sionistă, Aaronsohn s-a decis să plece de tot de la Paris, dar a rămas până la urmă când conducerea sioniștilor, care îl

tratase cu dispreț până nu de mult, s-a rugat spăsită să îi ajute în trasarea unei hărți cu hotarele propuse pentru Palestina. „Urăsc modul lor de lucru“, nota Aaronsohn după aceea în jurnalul lui, cu o notă de triumf ranchiunos. „Încredințezi misiuni importante unor indivizi și în ultimul minut îți dai seama că nu s-a făcut nimic, fiindcă experții n-au fost lăsați să intervină.“[756] Harta întocmită de Aaronsohn era așa cum ar fi visat orice sionist, iar, dacă ar fi fost adoptată, ar fi extins granițele Palestinei până la periferia Damascului, astfel încât Palestina nu ar fi fost neapărat o enclavă pe lângă o Sirie mare, ci Siria ar fi fost transformată practic într-un stat format din resturile unei Palestine mari.

În dimineața de 15 mai 1919, Aaronsohn se pregătea să se întoarcă la Paris și la Conferința de Pace, după o scurtă vizită la Londra. La aerodromul Kenley, din sudul Londrei, a aflat însă că zborul său fusese decalat din cauza unei cețe dense la sol. La unsprezece și jumătate, tocmai când voia să renunțe și să plece înapoi la Londra, cerul s-a limpezit parțial, iar pilotul unui mic aeroplan de Havilland cu două locuri, care asigura un serviciu poștal până la Paris, s-a oferit să-l ia și pe el. În jurul orei unu la amiază, căpitanul unei ambarcațiuni de pescuit franceze, care se deplasa în largul coastei portului Calais, a auzit un avion zburând deasupra, la mică altitudine, fără să-l poată distinge însă din cauza ceții groase, iar apoi zgomotul unei prăbușiri. Căutând prin negura deasă, pescarul a găsit plicuri cu scrisori plutind pe marea calmă, dar nimic altceva. Trupurile celor doi oameni din avionul de Havilland, pilotul și Aaron Aaronsohn, nu au fost niciodată recuperate. Întrucât, conform legii rabinice, o înmormântare nu poate fi oficiată fără să existe corpul defunctului, în seara de 17 mai prietenii și colegii lui Aaronsohn s-au adunat la Paris, pentru a aduce un ultim omagiu vieții și contribuției lui la mișcarea sionistă.

Cât despre colegul și, uneori, adversarul lui Aaronsohn în mișcarea sionistă, Chaim Weizmann, acesta a avut parte să vadă crearea statului Israel și să fie primul președinte al noi entități statale, până când s-a stins din viață în 1952. În Palestina postbelică, i s-a alăturat și sora lui mai mică, rebela Minna. Pentru serviciile aduse efortului de război al Puterilor Centrale, Minna a fost inclusă într-un schimb de prizonieri între Germania și Rusia, în ultimele zile ale Primului Război Mondial. Reușind o nouă evadare, de data asta din haosul care domnea după război în Germania, s-a întors la Ierusalim, unde a lucrat pentru serviciul medical al organizației femeilor sioniste, Hadassah.

Djemal Pașa și-a continuat viața aventuroasă și în epoca postbelică, dar doar pentru scurt timp. După ce a fugit din Constantinopol împreună cu ceilalți doi Juni Turci cu titlul de pașă, Talaat și Enver, la bordul unui torpilor german în ultimele zile de război, Djemal a umblat pe câmpurile de luptă din Asia Centrală, legând și dezlegând alianțe cu uimitor de multe facțiuni. Norocul l-a părăsit în cele din urmă în iulie 1922, când el și aghiotantul lui au fost ciuruiți de gloanțe pe străzile din Tbilisi, Georgia. Asasinatul a fost revendicat de o organizație naționalistă armeană clandestină, care jurase să îi lichideze pe toți cei care se făceau vinovați de masacrarea armenilor în 1915–16, și care anterior îl asasinaseră pe Talaat Pașa în Berlin. În luna următoare, Enver Pașa, ultimul din triumviratul Junilor Turci și aventurier alături de Djemal în Caucaz, a ieșit și el din scenă, împușcat într-o ambuscadă a Armatei Roșii rusești în Tadjikistan.

În rolul său de expert al Americii în problemele Orientului Mijlociu la Conferința de Pace de la Paris, William Yale nu s-a preocupat doar de chestiunea păcii în regiune. În același timp și, probabil, știind că într-o bună zi va trebui să își găsească o

nouă slujbă, a urmărit să promoveze pe ascuns interesele fostului său patron, Standard Oil din New York, prin intermediul delegației americane. Ținând seama de tenacitatea cu care președintele Wilson apăra politica comerțului liber a „ușii deschise“, dar și având în vedere o serie de evenimente care se petrecuseră în Palestina în vara anului 1918, Yale avea un bun pretext de a proceda astfel.

În timp ce servea drept ofițer de legătură american pe lângă comandamentul militar al lui Allenby în vara 1918, Yale fusese convocat de către generalul Arthur Money, administratorul principal al Palestinei, care i-a cerut să îi predea hărțile zăcămintelor petrolifere din Palestina ale firmei Socony. Când Yale a refuzat, obiectând că Money trebuia să discute acea problemă cu conducerea de la Standard Oil, generalul a optat pentru metoda mai simplă de a intra prin efracție în fostul sediu Socony din Ierusalim, luând hărțile direct de-acolo. Într-o serie de memorandumuri adresate delegaților americani la Conferința de Pace, Yale avertiza sumbru împotriva pericolului pe care îl prezentau pentru viitor aceste tactici de forță, în special dacă britanicilor, avizi de petrol, li se lăsa mână liberă în teritoriile aflate sub mandatul lor în Palestina și Irak.[757] Cum era de așteptat, delegații americani s-au alarmat; în mare parte la instigarea lui Yale, campania americană menită să constrângă Marea Britanie să onoreze concesiunile Socony din Palestina avea să devină o sursă majoră de fricțiuni între cele două țări, în următorii ani.

Doar că, din câte se părea, Socony juca un fel de alba-neagra în Palestina, zbătându-se cu încrâncenare să își protejeze „marele zăcământ“ de la Kornub, pentru a putea stabili un precedent de a pretinde un acces similar și la celelalte câmpuri petrolifere cunoscute din Irakul controlat de britanici. Când acest acces a fost în cele din urmă cedat în 1924, Standard Oil a

renunțat brusc la toate concesiunile din Palestina. Grăbindu-se să ocupe locul lăsat liber, o companie petrolieră britanică a efectuat rapid testări la Kornub, unde nu a găsit decât ceea ce geologul din echipa lui Yale, Rudolf McGovern, descoperise în 1914: resturi de minereu de fier.[758] În ciuda unor rapoarte optimiste, date publicității periodic, prin care se susținea contrariul, niciun zăcământ petrolifer valabil din punct de vedere comercial nu a fost găsit vreodată la Kornub.

După ce s-a retras dezgustat de la Conferința de Pace de la Paris, la sfârșitul anului 1919, Yale s-a întors în Statele Unite, cu speranța de a se reangaja la Socony. Fie din cauza remarcilor lipsite de tact pe care le făcuse mai demult pe holurile sediului de pe Broadway 26, ori fiindcă devenise o figură prea cunoscută în conflictele cu Marea Britanie pe tema zăcămintelor petrolifere, eforturile lui în acea direcție au dat greș. În condițiile în care familia lui pierduse toată averea încă dinainte de război, iar locurile de muncă erau puține în recesiunea tot mai gravă din America postbelică, Yale a semnat un contract ca reprezentant al unei firme de comerț americane și a plecat înapoi la Cairo. În drum, s-a oprit în Anglia și s-a însurat cu Edith Hanna, o asistentă medicală britanică, pe care o cunoscuse la Ierusalim, înainte de război.

Timp de câțiva ani, Yale a schimbat o serie de slujbe cu jumătate de normă la Cairo, continuând în același timp să facă prospecțiuni pentru țiței, pe cont propriu. Prin mai 1922, era sigur că descoperise un mare zăcământ pe insula Farasan din largul Yemenului, controlată de britanici. Așa cum i-a spus unui director de la Socony, britanicii țineau secretă descoperirea țițeiului pe insulă, dar dacă Socony trimitea acolo un geolog, Yale cunoștea o modalitate de a-l introduce clandestin.[759] Când acestei propuneri nu i s-a dat curs, Yale s-a întors în Statele Unite, unde, oricât de neverosimil ar putea părea, și-a luat o

fermă de găini într-o zonă rurală din New Hampshire, făcând în același timp un masterat în educație. Prin 1928, fusese angajat de Universitatea din New Hampshire, ca profesor asistent la catedra de istorie.

Fiind un scriitor prodigios, chiar dacă nu foarte talentat, Yale și-a completat venitul de profesor prin articole și eseuri despre Orientul Mijlociu. Aceste eforturi i-au adus treptat o recunoaștere tot mai amplă — publica atât în *Atlantic Monthly*, cât și în *Christian Science Monitor* —, grație căreia era invitat frecvent să țină conferințe și să participe la diferite simpozioane universitare. Exact ca atunci când trăise în regiune, opiniile lui Yale despre Orientul Mijlociu au oscilat enorm pe parcursul anilor, astfel încât chemarea lui din 1923 la o campanie pentru „a zdrobi odioasa tiranie a islamului, care de secole a corupt mintea, sufletul și trupul atâtor milioane de orientali“[760], a fost clar contrabalansată de o tiradă ulterioară împotriva „caracterului exploatator al imperialismului naționalist evreiesc“, pe care el îl acuza că era modelat după „tiparul fascist german“[761].

În ciuda acestei retorici, Yale era suficient de bine văzut ca expert în domeniu, pentru a fi numit în Serviciul de Planificare Postbelică al Departamentului de Stat, ca specialist în Orientul Mijlociu, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Această funcție, la rândul ei, a condus la numirea lui ca secretar asistent în Comitetul de Tutelă la prima conferință postbelică a Națiunilor Unite, la San Francisco, în 1945. Sarcina lui Yale era să se ocupe cu precădere de propunerea privind realinierea politică a lumii arabe prin dezmembrarea sistemului discreditat al mandatelor coloniale, în favoarea unei tutele a Organizației Națiunilor Unite. Yale, probabil, a avut un sentiment de *déjà vu*, căci, la fel ca în cazul Comisiei King-Crane din urmă cu douăzeci și șase de ani, niciuna dintre

recomandările Comitetului pentru Orientul Mijlociu nu avea să fie pusă în aplicare.

Revenind la viața civilă, Yale și-a reluat postul de profesor de istorie la Universitatea din New Hampshire, și apoi la Universitatea din Boston, până când s-a pensionat în 1967. A murit la un sanatoriu din Derry, New Hampshire, în februarie 1975, la vârsta de optzeci și șapte de ani.

Din cealaltă parte a câmpului de luptă între serviciile de informații din Orientul Mijlociu, Curt Prüfer a avut o carieră postbelică mult mai interesantă. Chiar dacă se spune că nu există niciun individ care să poată întruchipa cu adevărat istoria unei națiuni, cu greu s-ar putea găsi un exemplar mai remarcabil, care să oglindească atât de bine ca el evenimentele din Germania în perioada interbelică.

În 1919, Prüfer a fost atras rapid de unul dintre cele mai înveninate mituri ce aveau să prindă rădăcini în Germania învinsă, așa-zisa conspirație a înjunghierii pe la spate. Potrivit acestui mit, Germania nu pierduse războiul pe câmpul de luptă, ci fusese trădată din interior. Printre principalii trădători interni figurau partidele politice liberale din Germania — printr-o coincidență uluitor de nefericită, o coaliție de partide de stânga a preluat controlul guvernului exact cu două zile înainte de armistițiu — și evreimea internațională care, lăsându-se sedusă de promisiunile din Declarația Balfour, susținuse cauza Aliaților. Era un mit de care, în ultimă instanță, Adolf Hitler s-a folosit în mod devastator, însă își găsise un adept, mult mai devreme, în persoana lui Curt Prüfer; conform biografului Donald McKale, Prüfer, ajuns la sărăcie, a acceptat un sprijin financiar din partea unui ministru de externe evreu în primii ani de austeritate de după război, în același timp însă îi critica pe evrei în jurnalul său cu tot mai multă vehemență.[762]

În realitate însă, din cauza treburilor lăsate neterminate la

Conferința de Pace de la Paris, se putea argumenta cu tărie că, de fapt, Germania nu fusese nicidecum învinsă; în schimb, Aliații pregătiseră probabil cea mai bună pepinieră cu putință pentru viitoarele conflicte, prin împovărarea fostului lor inamic cu datorii zdrobitoare în contul reparațiilor de război, dar lăsând totodată aproape intact aparatul de conducere a țării. Lucrul acesta le-a permis oficialilor germani, printre care și Curt Prüfer, să treacă rapid la refacerea alianțelor și a rețelelor de influență care contribuiseră la declanșarea războiului. Una dintre primele sarcini ale lui Prüfer pentru Ministerul de Externe în epoca postbelică a fost să îi ajute pe diverși foști parteneri ai Germaniei din Orientul Mijlociu — naționaliști egipteni, conducători ai mișcării Junilor Turci, arabi progermani — să scape de represalii și să se refacă în cadrul fostelor Puteri Centrale. Bineînțeles, asta însemna că Germania avea acum de unde să recruteze elemente nemulțumite pentru a incita la tulburări în viitor.

Chiar dinainte ca războiul să se termine, Prüfer găsise o nouă modalitate de a duce mai departe acea campanie, cu condiția ca Germania să învețe din greșelile trecutului. „Propaganda noastră a avut de suferit“, îi scria el ministrului de externe, în 2 noiembrie 1918, „din cauză că în timpul războiului am vrut să reparăm de urgență ceea ce neglijasem pe timp de pace... Cu acuzații plângăcioase contra inamicilor noștri, cu recitaluri interminabile slăvind succesele noastre și declarații de prietenie pentru Islam, dar nesincere în interior, am încercat să câștigăm simpatia unor popoare care se situau departe de noi pe plan spiritual.“ Data viitoare, îndemna Prüfer, Germania „trebuie să încerce mai puțin să educe, cât mai ales să se facă plăcută“.[763]

În politica scaunelor muzicale care prevala în Orientul Mijlociu postbelic, Prüfer a avut curând ocazia să își reia

vechile deprinderi de a se ține de rele. În toamna anului 1921, era amestecat într-o nouă uneltire pusă la cale de veșnic-ambițiosul Abbas Hilmi, pentru a răsturna regimul britanic din Egipt. Peste câteva luni, Prüfer se afla la Roma, pentru a-i face o vizită lui Chaim Weizmann. Chiar dacă era la curent cu faptul că musafirul său o convinsese cândva pe sora lui mai mică să facă spionaj pentru Germania, Weizmann avea în minte, probabil, lucruri mult mai importante; așa cum i-a împărtășit lui Prüfer, întrucât în mod limpede francezii erau de blamat pentru reticența britanicilor de a mai susține ideea unui stat al evreilor în Palestina, sioniștii și germanii trebuiau să conlucreze acum contra Franței. Era o idee la care Prüfer, un virulent antisemit, dar și un mare oportunist, a marșat negreșit din tot sufletul. Pentru aceste lucruri și alte activități, guvernul britanic l-a pus pe Prüfer pe o listă neagră a persoanelor socotite inamice, agenția de securitate MI5 menținând un dosar de cercetări vizându-l direct, care nu avea să fie închis niciodată.[764]

Spre sfârșitul anilor 1920 totuși, un anumit echilibru s-a stabilit în viața lui Prüfer. După ce a divorțat de prima lui soție, americanca Frances Pinkham, de care se despărțise de multă vreme, s-a însurat cu o femeie mult mai tânără, de etnie germană, cu care a avut un băiat, în 1930. A continuat, de asemenea, să urce în ierarhia Ministerului de Externe, ajungând în cele din urmă director adjunct la *Abteilung III*, un departament extrem de important, care se ocupa de treburile anglo-americane și ale Orientului Mijlociu. Se afla încă în acea funcție, când Adolf Hitler a venit la putere în iulie 1933.

Chiar dacă împărtășea visul lui Hitler de a vedea Germania renăscând la o nouă viață, Prüfer, asemenea multor conservatori germani, i-a considerat inițial pe naziștii parveniți drept niște bufoni utili, niște huligani cu mici imperfecțiuni,

care puteau fi folosiți, însă ținuți sub control de către o administrație mai respectabilă. În 1936, Prüfer își revizuise deja această impresie greșită și depășise faza de dezgust inițial, încât putuse să devină director de personal în Ministerul de Externe hitlerist, ca peste un an să intre oficial în Partidul Nazist. În septembrie 1939, când Germania tocmai declanșase cel de-al Doilea Război Mondial, prin cotropirea Poloniei, Prüfer a plecat în America Latină pentru a servi drept ambasador al lui Hitler în Brazilia.

Cei trei ani cât a rămas în Brazilia au marcat pentru el un fel de apogeu personal. În sfârșit, Prüfer ajunsese, în cadrul diplomației germane, la statutul pe care îl vizase încă din 1911. Mai mult chiar, împrietenindu-se bine cu dictatorul Braziliei, a avut o contribuție în a împiedica această țară, imens de bogată, de a intra în război de partea Aliaților, în ciuda unui tratat bilateral cu SUA, prin care ar fi fost obligată să procedeze așa. Dar, din păcate, vechile năravuri dispar greu. În vara anului 1942, a fost descoperită legătura directă a lui Prüfer cu o rețea de spionaj german care opera în Brazilia, ceea ce a dus la expulzarea lui din țară. Chiar dacă regreta această întorsătură pe care o luaseră evenimentele, ambasadorul avea măcar motive să fie mulțumit că totul survenise la momentul oportun; exact la cinci zile după ce el și familia lui au pornit spre casă, Brazilia a intrat în război de partea Aliaților, iar pe numele lui a fost emis un mandat de arestare (în cele din urmă, a fost condamnat în contumacie la douăzeci și cinci de ani de închisoare, sub învinuirea de spionaj).

Neobișnuit de încrezător pentru un expert în arta propagandei, se părea că Prüfer acceptase fără vreo umbră de îndoială toate declarațiile naziștilor privind o victorie iminentă, așa că a avut toate motivele să fie șocat când, revenind în Europa, a constatat că războiul se întorcea inexorabil contra

Germaniei. Timp de un an, a suportat situația dificilă din Berlin, chiar dacă și-a mutat nevasta și copilul la o casă pe care o cumpărase într-un oraș mai mic, pentru a scăpa de necontenitele raiduri aeriene ale Aliaților. „Este teribil pentru mine să fiu martor la toate astea“, scria el în iulie 1943, „nu numai fiindcă am fost întotdeauna un om care este foarte atașat de patria lui, cum voi rămâne mereu, dar și fiindcă am ajuns să cred sincer în unele dintre frumoasele idei ale național-socialismului.“[765]

Lăsând deoparte ideile frumoase, acest supraviețuitor înnăscut avea totodată și instinctul de a găsi o cale de scăpare. În septembrie 1943, Prüfer, împreună cu familia, au trecut granița în Elveția, țară neutră, unde, la fel ca în 1918, a rămas până la capitularea Germaniei. Diferența dintre revenirea lui în 1918 și revenirea din 1945 a fost că de data asta Aliații nu aveau să-i mai lase pe militariștii germani să o ia de la capăt. Casa pe care Prüfer o cumpărase în Baden Baden s-a dovedit că fusese confiscată de la o familie de evrei, așa că i-a fost luată. Fostul ambasador a fost supus, de asemenea, procesului de „denazificare“, efectuat de americani, în urma căruia nu a fost găsit vinovat de crime de război, în timp ce mulți dintre șefii lui direcți din Ministerul de Externe au fost trimiși la Nürnberg. Britanicilor le-ar fi convenit, probabil, să pună mâna pe omul care fusese dușmanul lor neîmpăcat timp de trei decenii, dar până la urmă și-au pierdut interesul și ei când, în octombrie 1945, s-a aflat că Prüfer, întotdeauna cu o constituție șubredă, murise sau era pe moarte, suferind de tuberculoză.

Dar poate nu, totuși. Peste trei ani, un ofițer de informații britanic, foarte perspicace, din New Delhi a observat o mică notă ciudată în ziarul *Daily Telegraph* din India, despre cursurile de pregătire pentru viitorii diplomați indieni la Universitatea din Delhi. „Studenții se vor instrui cu dr. Pruffer“,

menționa articolul din ziar, „un fost diplomat german care a părăsit țara când regimul nazist a venit la putere.“[766]

Cu un pic de muncă de detectiv, s-a stabilit în cele din urmă că antinazistul „Pruffer“ și pro-nazistul Prüfer erau una și aceeași persoană. Exact cum se întâmplase la Cairo cu aproape patruzeci de ani în urmă, britanicii au luat măsuri pentru a-i interzice lui Prüfer funcția universitară râvnită, ceea ce l-a determinat în final să revină în Germania. Într-un final, a murit acolo — de-adevăratelea de data asta — la începutul anului 1959, la vârsta de șaptezeci și șapte de ani. În mod paradoxal, singurul lui copil, Olaf, cu care orientalistul ratat nu mai păstrase de mult legătura, avea să emigreze până la urmă în Statele Unite, devenind un arheolog renumit.

Dintre toți spionii și agenții de informații care s-au duelat unii cu alții în Orientul Mijlociu în timpul Primului Război Mondial, cel mai ferm decis să se rupă complet de acea regiune, după conflagrație, a fost T. E. Lawrence. Așa cum îi scria unui prieten în 1921, când a lucrat pentru Winston Churchill, la Biroul pentru Colonii, „arabii sunt ca o pagină pe care eu am întors-o definitiv, iar orice urmare este mizerabilă“[767].

La începutul anului 1922, când acea slujbă a luat sfârșit, Lawrence a făcut o cerere către comandantul Royal Air Force pentru a i se permite să intre în corpul de aviație militară. Solicitarea lui avea câteva detalii ciudate. Ținând seama de celebritatea lui, dar și de fostul lui grad în armată, Lawrence ar fi putut cu ușurință în intre în RAF ca ofițer superior, dar în schimb el a cerut în mod expres să fie primit „ca soldat de rând“. De asemenea, nu se mai numea T. E. Lawrence; așa cum l-a informat pe comandantul RAF, noul său nume era John Hume Ross.

Faptul că Lawrence manifestase întotdeauna un dispreț fățiș față de cultura cazonă făcea ca această cerere să pară cu

atât mai bizară. Așa cum avea să scrie în *Cei Șapte Stâlpi ai Înțelepciunii*, uniforma militară „forma un zid între cei care o îmbrăcau și viața obișnuită, era semnul că își vânduseră voința și corpul în folosul Statului și se angajaseră într-un serviciu care, deși pornise benevol, nu era mai puțin abject... Soldatul îi oferea proprietarului său folosința timp de douăzeci și patru de ore a corpului său, precum și unica dirijare a minții și sentimentelor lui“.[768]

Dar poate că ideea lui nu era atât de bizară, de fapt. În Arabia, Lawrence exercitase o putere totală, pe viață și pe moarte, asupra unor mii de oameni, reușise să plăsmuiască o cauză și să făurească o armată, prin forțe proprii. În tot acest răstimp, îl chinuise sentimentul că era un impostor, ideea că oamenii care luptau și mureau lângă el aveau să fie trădați, aproape cu certitudine, în final. Așa cum avea să sugereze în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, și așa cum avea să afirme destul de explicit în diversele scrisori adresate prietenilor săi, după Arabia nu și-a mai dorit niciodată să aibă din nou o funcție de răspundere.

Pe lângă asta, exista o dorință de anonimitate, de a lăsa în urmă cine și ce fusese el. Lawrence a manifestat această dorință cel mai deschis în decizia de a-și schimba numele — întâi în John Hume Ross și, apoi, în Thomas Edward Shaw —, dar fenomenul a îmbrăcat și o formă mai subtilă, ca un fel de spălare pe mâini psihologică. În singura menționare, foarte scurtă de altfel, a Conferinței de la Cairo, în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Lawrence a scris că Churchill „a îndreptat toată încâlceala“ din Orientul Mijlociu, îndeplinind promisiunile Marii Britanii față de arabi „în literă și spirit (acolo unde a fost omenește posibil), fără a sacrifica vreun interes al Imperiului nostru sau vreun interes al popoarelor în cauză“.[769] Cunoscând pe deplin conținutul acelor promisiuni și scriind într-o perioadă

când Siria, atât de dragă lui, rămânea sub controlul Franței, este imposibil ca Lawrence să fi crezut în veridicitatea afirmației lui. De asemenea, ținând seama de tot ceea ce conțin paginile cărții, este foarte greu să interpretăm subtitlul *Celor șapte stâlpi ai înțelepciunii* — „Un triumf“ —, drept altceva decât o luare în zeflemea a propriei persoane.

Totuși, a pune punct tuturor lucrurilor care se întâmplaseră, astfel încât să nu trebuiască să se mai gândească la ele, a fost poate și o chestiune de supraviețuire personală. Din păcate, este evident, în multe dintre scrisorile trimise de Lawrence după război prietenilor lui, precum și în comentariile pe care le-a făcut pentru biografii săi contemporani, că Lawrence prezenta multe dintre simptomele „nevrozei de război“ (*shell shock*), cum era cunoscută afecțiunea în acea vremea, sau stres posttraumatic, cum apare în terminologia de specialitate astăzi. Pentru tot restul vieții, Lawrence a suferit de coșmaruri recurente, a trecut prin crize de gravă depresie psihică — uneori, gândindu-se chiar la sinucidere — și, treptat, s-a rupt de mulți dintre prietenii lui de dinainte, în dorința de a fi tot mai mult singur.

E posibil ca Lawrence să fi fost predestinat pentru aceste chinuri sufletești continue determinate de faptele lui pe câmpul de luptă. Copil fiind, fusese obsedat de povestirile de la Curtea Regelui Arthur și de codul cavaleresc, visase să ducă o viață eroică. În realitatea războiului însă, Lawrence văzuse oameni spulberați în fărâme, adesea prin propriile lui acțiuni, lăsase în urma lui răniți în ghearele morții și ordonase uciderea unor prizonieri. Exact ca orice om inteligent, înaintea lui sau după el, ceea ce Lawrence descoperise pe câmpul de luptă era că, în ciuda unor momente de eroism, care apar cu adevărat, pe ansamblu experiența acumulată în război, acea abrutizare neîncetată, zi de zi, era complet în antiteză cu conceptul unei

vieți eroice.

De asemenea, edificatoare pentru dorința lui Lawrence de anonimitate au fost și împrejurările publicării cărții *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*. În 1922, a publicat doar opt exemplare ale memoriilor lui de război pentru prietenii apropiați, dar când zvonul despre apariția cărții s-a răspândit, Lawrence a fost îndemnat insistent să o publice într-un tiraj mare. Compromisul lui a fost să editeze un număr de două sute de exemplare, cu textul cumva prescurtat, al celor *Șapte stâlpi ai înțelepciunii* în 1926, împreună cu o variantă mult mai scurtă, într-un tiraj de masă, intitulată *Revolta în deșert*. Din aceste cărți, Lawrence ar fi putut să se îmbogățească, dar el a donat toate câștigurile din drepturile de autor de la *Revolta în deșert*, care a avut un succes imens, unei societăți de caritate a RAF și a refuzat să mai publice, pe timpul vieții, vreo altă ediție a cărții integrale *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*.

Deși, în mod public, își denigra opera tratând-o drept un fleac, Lawrence a mărturisit unui prieten că spera în sinea lui ca aceste memorii să își găsească un binemeritat loc printre cele mai bune cărți ale literaturii engleze. Sub acest aspect, avea să fie decepționat. În realitate, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* reprezintă o carte fabulos de inegală, episoadele ocazionale de lirism înălțător și uimitoarele reflecții psihologice fiind prea adesea înghițite de lungi disertații despre topografie, o sumedenie de toponime locale și personaje trecătoare, care riscă să-l pună în încurcătură pe cititor. În ciuda elogiilor strălucite și insistente ale multora — în mod cert, Lawrence are marele merit de a fi unul dintre primii scriitori moderni care au redat cu stoicism realitățile grotești ale războiului —, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* reprezintă una dintre acele cărți care, așa cum recunoaște chiar și un critic elogios, „este mai adesea lăudată decât citită“[770].

După ce prima lui tentativă de a dispărea în RAF, sub numele de „aviatorul Ross“, a eșuat — a fost repede demascat de către presa britanică —, Lawrence s-a înrolat în Royal Tank Corps, sub numele de T. E. Shaw, după care s-a transferat înapoi la RAF, în 1925. În următorul deceniu, a ocupat o serie de funcții neînsemnate în cadrul aviației militare — timp de aproape un an a lucrat ca simplu funcționar la o bază izolată a RAF în India —, dar totodată și-a folosit pasiunea pentru mecanică în proiectarea unei noi generații de ambarcațiuni de salvare militare de mare viteză. În 1929, și-a cumpărat o căsuță în zona rurală a Dorsetului, Clouds Hill, situată doar la un kilometru și jumătate de Bovington Camp unde servise în unitatea de tancuri a Royal Tank Corps, iar acest loc a devenit refugiul lui în fața presei și a publicului, care continuau să îl asalteze. Deși a continuat să scrie — în 1928, Lawrence a redactat o povestire a serviciului său militar de după război, *The Mint* (*Matricea*), urmată de o traducere din *Odiseea* de Homer —, cea mai mare parte a timpului era consacrată îndatoririlor lui militare categoric prozaice, cu ore de răgaz în care se plimba cu o motocicletă Brough, la care ținea enorm, pe meleagurile de țară englezești sau în care citea cu aviditate la Clouds Hill. Deși unii biografi susțin că această perioadă din viața lui Lawrence a fost deosebit de productivă și de interesantă, este greu să faci abstracție de imaginea unui om trist și retras, cu un cerc de prieteni și cunoștințe diminuându-se constant până n-au mai rămas decât câțiva apropiați, iar cu mulți dintre aceștia nemaipăstrând legătura decât prin mesaje ocazionale din partea lui Lawrence, explicând de ce nu putea să se vadă cu ei. „Te rog prezintă umilele mele scuze doamnei S. F. (Newcombe)“, îi scria el lui Stewart Newcombe în februarie 1929, după ce nu dăduse curs promisiunii de a le face o vizită, cum fusese stabilit. „S-a întâmplat ceva rău cu lucrările, și nu

mă simt în stare să mă mobilizez ca să mă arăt în lume.“[771]

Cu tot dinadinsul, Faysal Hussein a insistat să aibă o întâlnire față în față cu Lawrence. În timpul unei vizite de stat în Anglia în 1925, Faysal, de-acum rege al Irakului, și Lawrence au participat la un dejun la reședința unui politician. S-a dovedit o revedere destul de stângace, cei doi vechi camarazi de arme nemaiavând, se pare, ce să-și spună unul celuilalt, iar Lawrence fiind indispus de felul cum gazda lor invoca mereu „vremurile frumoase de odinioară“. „M-am schimbat“, i-a scris Lawrence confidentei lui, Charlotte Shaw, după aceea, „iar acel Lawrence care obișnuia să iasă în lume și să fie prietenos și familiar cu acest gen de oameni a murit. E chiar mai rău decât dacă ar fi mort. E un străin pe care l-am cunoscut cândva.“[772]

În timpul unei alte vizite oficiale, în 1933, regele Faysal a trebuit să se bizuie pe relațiile lui din armata britanică, pentru a-i ordona, cum s-ar spune, „soldatului Shaw“ să vină la o întâlnire cu el.

La începutul anului 1935, Lawrence a decis să se retragă din RAF, chiar dacă se gândea cu groază la zilele lungi și anoste care se așterneau în fața lui. Temerile lui s-au dovedit corecte. Așa cum îi scria din Clouds Hill unui prieten, în 6 mai, la doar două luni de la pensionare, „în prezent, sentimentul este de totală stupoare. Îmi imaginez că frunzele se simt probabil la fel, după ce au căzut din copacul lor și până mor. Să sperăm că nu aceasta va fi starea mea în permanență“.[773]

Și nu avea să fie. Exact peste o săptămână, în dimineața de 13 mai, Lawrence s-a dus cu motocicleta la Bovington Camp ca să trimită o telegramă. La întoarcere, la doar câteva sute de metri de Clouds Hill, a cotit brusc ca să evite doi băieți care mergeau cu bicicleta pe drumul îngust. Agățând roata din spate a uneia dintre biciclete, a pierdut controlul motocicletei și s-a răsturnat, lovindu-se cu capul de asfalt. Suferind răni grave la

creier, Lawrence a zăcut în comă la spitalul din Bovington Camp timp de șase zile, înainte de a muri, devreme în dimineața de 19 mai 1935. Avea patruzeci și șase de ani.

Printre cei care au purtat coșciugul pe umeri la înmormântare, au fost vechii lui prieteni Ronald Storrs și Stewart Newcombe, în timp ce în rândurile asistenței îndoliate s-au numărat Winston Churchill și poetul Siegfried Sassoon. Cu acel prilej, regele George al V-lea i-a trimis un mesaj fratelui mai mic al lui Lawrence, care mai era în viață, Arnold. „Numele fratelui dumitale va dăinui în istorie, iar Regele cu gratitudine recunoaște deosebitele servicii aduse de el în slujba țării sale.“[774]

Elogiul funebru rostit de Churchill a fost mai expansiv: „Eu îl consider drept unul dintre cei mai mari oameni din timpul nostru. Nu văd egalul lui altundeva. Teamă mi-e că, oricât de mult vom avea nevoie, niciodată nu vom mai vedea un altul ca el pe lume.“[775]

Este ușor de deslușit în ultima frază a lui Churchill o aluzie la noul pericol care, în 1935, se profila deja în Europa: ascensiunea Germaniei naziste. Dacă Churchill își imagina totuși că Lawrence, presupunând că ar mai fi trăit, ar fi putut juca un rol esențial în înfruntarea acelui pericol, cu siguranță greșea. Așa cum Lawrence însuși încercase de atâția ani să spună tuturor, omul cu ochi albaștri, care fusese „războinicul din deșert“, dispăruse de pe scenă de multă vreme deja, pierdut în primul mare cataclism din secolul al XX-lea.

---

[740] Lawrence către Armstrong, 6 octombrie 1914; UT, Fișier 2, Dosar 6.

[741] Arthur Hirtzel către Curzon, 19 iunie 1919; PRO-FO 371/4149, f. 149A.

[742] Clark-Kerr, citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 617.

[743] Acordul Weizmann-Faysal, 3 ianuarie 1919; așa cum este reprodus în Friedman, *Tension in Palestine*, pp. 157–61.

[744] Weizmann, „Proposals Relating to the Establishment of a Jewish National Home in Palestine“, 19 noiembrie 1918; PRO-FO 371/3385.

[745] Gelfand, *The Inquiry*, pp. 60–62.

[746] E. H. Byrne, *Report on the Desires of the Syrians*, 7 octombrie 1918; YU Cutia 4, Fișier 23.

[747] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 10, p. 6.

[748] Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 294.

[749] Acordul Weizmann-Faysal, 3 ianuarie 1919, așa cum este reprodus în Friedman, *Tension in Palestine*, pp. 157–61.

[750] Lawrence către Liddell Hart, Graves and Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt.2, p. 143.

[751] Sykes, memoriu, 15 octombrie 1918; PRO-FO 371/3413.

[752] Hogarth către Clayton, citat în Adelson, *Mark Sykes*, p. 281.

[753] Sykes, așa cum este citat în Adelson, Ibid., p. 289.

[754] Lloyd George, așa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 609.

[755] Aaronsohn, *Diary*, 16 ianuarie 1919; ZY.

[756] Aaronsohn, așa cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 406.

[757] Pentru detalii despre divergențele SUA-Marea Britanie din 1919–1924, privind concesiunile petrolifere, a se vedea DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East*, pp. 167–209; Fanning, *Foreign Oil and the Free World*, Capitolul 5; Shwadran, *The Middle East, Oil and the Great Powers*, pp. 403–9; și PRO-FO 141/456, Dosar 6522.

[758] Suleiman Nassif către Yale, 24 martie 1924: BU Cutia 15, Fișier 6.

[759] Yale către Birch Helms (Socony), 5 mai 1922; BU Cutia 15, Fișier 5.

[760] Yale, „Islam Versus Christianity“, *North American Review*, februarie 1923; BU Cutia 11.

[761] Yale, scrisoare către *Free World*, august 1942; BU Cutia 1, Fișier 9.

[762] McKale, *Curt Prüfer*, p 59.

[763] Prüfer către Otto Günther von Wesendonck, ministrul de Externe german, 2 noiembrie 1918; NARA T136, Rola 94, Cadrul 21.

[764] PRO-KV 2/3114.

[765] Prüfer, așa cum este citat în McKale, *Curt Prüfer*, p. 177.

[766] Din dosarul lui Prüfer de la MI5 Security Service, PRO-KV 2/3114.

[767] Lawrence către Graves, 21 mai 1912; Graves and Liddell Hart, *T. E. Lawrence:*

Letters to His Biographers, Pt 1, p. 15.

[768] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 641.

[769] Ibid., p. 276.

[770] Meyers, *The Wounded Spirit*, p. 11.

[771] Lawrence către Newcombe, 28 februarie 1929; UT Fișier 5, Dosar 2.

[772] Lawrence către Charlotte Shaw, așa cum este citat în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 290.

[773] Lawrence către Rogers, așa cum este citat în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 536.

[774] Regele George al V-lea către A. W. Lawrence, *Times* (Londra), 21 mai 1935.

[775] Churchill, citat în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediția din 1954), p. 202.

Cuvinte de mulțumire

Tematica vastă a acestei cărți a impus cercetări în aproximativ douăzeci de arhive guvernamentale și colecții private de pe trei continente. Ar fi fost o sarcină absolut insurmontabilă, fără grupul foarte competent de istorici și cercetători, care m-au asistat în diferite moduri. Printre aceștia, se numără Tara Fitzgerald, Claire Flack, Lars Luedicke, Frederic Maxwell, Andrea Minarcek, Kevin Morrow, Eamonn O'Neill și Anna Van Lenten. Dintre ei, trebuie să îi mulțumesc în mod deosebit lui Kevin Morrow, care, pe lângă călătoriile de documentare pe care le-a întreprins pentru mine în California și Israel, a coordonat, de asemenea, activitatea de colectare, organizare și traducere a materialelor de arhivă din limba franceză și germană; sunt sigur că, fără ajutorul lui, aș fi încă împotmolit în acest proiect.

Aș vrea, de asemenea, să le mulțumesc curatorilor și administratorilor diverselor arhive și colecții private, cărora le-am solicitat asistența pe parcursul acestui proiect, toți dovedindu-se, fără excepție, îndatoritori și generoși cu timpul și sfaturile lor. Deși voi menționa doar pe câțiva dintre cei care m-au ajutat, aș vrea să le mulțumesc în mod special următoarelor persoane: Debbie Usher de la Middle East Centre, St. Antony's College, Oxford; Liz Gray, David Pfeiffer și Eric Van Slander de la National Archives and Records Administration, Washington, D.C.; Marion Freudenthal și Ilonit Levy de la NILI Museum, Zichron Yaakov; Alex Rankin de la Boston University; Carol

Leadenham de la Hoover Institution, Stanford Universiy; și Lynsey Robertson de la Churchill Archives Centre, Cambridge University. Se cuvine, de asemenea, să îl amintesc pe Howard Diamond împreună cu angajații de la National Climatic Data Center din cadrul National Oceanic and Atmospheric Administration, care s-au dedicat misiunii de a descoperi când ar fi fost cel mai probabil ca o furtună de nisip să fi lovit Beersheba la începutul lunii ianuarie 1914.

Deși intenția mea în această carte a fost să consult cât mai multe surse documentare originale cu putință, există doi autori cărora le rămân în mod special îndatorat. Cercetările mele în privința lui Curt Prüfer ar fi durat infinit mai mult timp — și, de fapt, ar fi rămas oricum incomplete —, fără munca de pionierat a profesorului Donald McKale de la Clemson University și cele două lucrări capitale ale sale: *Curt Prüfer* și *War by Revolution*. Doresc, de asemenea, să îi mulțumesc profesorului McKale pentru amabilitatea de a-și fi rezervat timp să citească o versiune mai veche a cărții și pentru comentariile sale foarte utile. În al doilea rând, autorul oricărei cărți în care T. E. Lawrence este o prezență semnificativă se cuvine să recunoască meritele de deschizător de drumuri pe care le-a avut Jeremy Wilson cu biografia sa autorizată, *Lawrence of Arabia*. Deși, cu respectul de rigoare îmi exprim dezacordul cu domnul Wilson în privința câtorva aspecte ale acțiunilor lui Lawrence în Arabia, rămân profund îndatorat extraordinarei activități de cercetare științifică pe care a efectuat-o referitor la Lawrence și care ne-a fost de un imens ajutor nouă, celor care am pășit pe urmele lui.

Am beneficiat, de asemenea, pentru acest proiect de un mic grup de specialiști și referenți care au citit manuscrisul, unii urmărind acuratețea istorică, iar alții mai degrabă aspectele de ordin stilistic. În prima categorie, pe lângă Donald McKale,

vreau să le mulțumesc sincer lui Roberto Mazza de la Northern Illinois University și lui Thomas Goltz de la Montana State University, ambii fiind extrem de generoși cu timpul lor și profund pertinenți cu sugestiile lor. În cea de-a doua categorie, vreau să le mulțumesc prietenilor mei Michael Fields, Wilson Van Law și Seth McDowell, care s-au luptat vitejește cu o ciornă inițială problematică a cărții, și în mod cu totul special lui Frances Shaw, care, fără să se plângă, a mai îndurat alte câteva bruioane. De asemenea, în această categorie trebuie să îl includ pe minunatul meu agent și prieten drag, Sloan Harris, de la International Creative Management Partners, un om care știe întotdeauna cum să îmbine dificila sarcină de a încuraja și de a fi exigent în același timp.

În sfârșit, deși nu țin minte să se mai fi întâmplat așa ceva cu niciuna dintre cărțile pe care le-am scris, îmi amintesc încă exact momentul când s-a produs geneza acestei lucrări: în timpul unei conversații la cină cu bunul meu prieten și editor, Bill Thomas, în iarna anului 2008. Cred că amândoi ne-am dat seama imediat că aceasta era cartea pe care aveam nevoie să o scriu — de fapt, mă pregătisem cumva să o scriu pe parcursul carierei mele de jurnalist — și chiar dacă de atunci, l-am mai bodogănit uneori pe Bill, când aveam dificultăți în redactare sau documentare, îi sunt pe veci recunoscător pentru entuziasmul, răbdarea și diligența pe care mi le-a arătat în ultimii ani, în vederea fructificării depline a proiectului. Aș vrea, de asemenea, să le mulțumesc tuturor membrilor personalului de la Doubleday, pentru că au tolerat prezența mea semipermanentă în birourile lor timp de câteva luni, până s-a încheiat procesul de verificare a datelor, redactare și corectură a cărții, în special Melissei Danaczko și Coraliei Hunter pentru solicitudinea lor generoasă cu care au acceptat atât ciudățeniile mele privind munca de cercetare, cât și

nepriceperea mea în lucrul cu computerul.

Și, la sfârșit, vreau să le mulțumesc tuturor prietenilor și rudelor mele care au dat dovadă de atâta îngăduință când am anulat întâlniri, nu am sunat la telefon și, în general, am lipsit din preajma lor în ultimii cinci ani. Acum, când am terminat cartea, îmi propun să fiu pe viitor mult mai atent ca prieten și membru al familiei mele.

Note

Deși am folosit în această carte o foarte mare varietate de materiale de arhivă și surse secundare, câteva dintre aceste documente, legate în mod special de personajele principale ale cărții s-au dovedit extrem de valoroase. În ceea ce privește materialele de arhivă, acestea sunt jurnalele lui Aaron Aaronsohn (NILI Museum and Archives, Israel); jurnalele lui Curt Prüfer (Hoover Institution, Stanford University); memoriile nepublicate ale lui William Yale (Boston University); și documentele din perioada Primului Război Mondial ale Ministerului de Externe britanic și ale Cabinetului de Război (National Archives, Kew, England). Întrucât unele dintre aceste documente au fost desecretizate pe parcursul ultimului deceniu, pentru anumite aspecte ale cărții am avut ocazia de a folosi materiale care nu fuseseră disponibile anterior.

În plus, îi sunt îndatorat lui Donald McKale pentru biografia sa *Curt Prüfer: German Diplomat from the Kaiser to Hitler* (*Curt Prüfer: diplomat german, de la Kaiser la Hitler*), care reprezintă una dintre puținele surse de informare pentru prima parte a vieții lui Curt Prüfer. În ceea ce îl privește pe T. E. Lawrence, cartea lui John Mack, *A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence* (*Un prinț al neliniștii noastre: Viața lui T. E. Lawrence*), constituie cel mai incisiv portret psihologic care i s-a făcut vreodată lui Lawrence. Mai presus de toate, îi sunt recunoscător cu precădere lui Jeremy Wilson, pentru biografia sa autorizată, *Lawrence of Arabia* (*Lawrence al Arabiei*); grație

cercetării exhaustive întreprinse de Wilson, lucrarea sa rămâne punctul de pornire pentru orice studiu academic despre Lawrence.

M-am bazat, de asemenea, pe o serie de alte materiale primare și secundare pentru fundalul istoric privind anumite aspecte din carte — bunăoară, Germania dinainte de război — și am menționat, în notele corespunzătoare de la sfârșitul cărții, sursele pe care le-am considerat deosebit de utile.

ABREVIERI FOLOSITE ÎN NOTE

BU	William Yale Papers, Boston University
GLLD	George Lloyd Papers, Churchill College
HO	Hoover Institution, Stanford University
MSP	Mark Sykes Papers, Middle East Centre, St. Anthony's College
NARA	National Archives (SUA)
PAAA	Arhivele Politice ale Ministerului de Externe German, Berlin (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes)
PRO	National Archives (anterior Public Records Office), Marea Britanie
PRO-ADM	Admirality Records
PRO-CAB	British Cabinet Records
PRO-KV	Security Service Records
PRO-FO	Foreign Office Records
PRO-WO	War Office Records
SADD	Sudan Archives, University of Durham
UNH	William Yale Collection, University of New Hampshire
UT	T. E. Lawrence Collection, University of Texas
YU	William Yale Collection, Yale University
ZY	NILI Museum and Archives, Zichron Ya'aqov, Israel

Bibliografie

Cărți și articole

Aaronsohn, Alex, *With the Turks in Palestine,* Boston: Houghton Mifflin, 1916.

Abbas, Hilmi, *The Last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Himli II*, traducere și editare de Amira Sonbol, Reading, UK: Ithaca Press, 1998.

Abdullah, King, *Memoirs of King Abdullah of Transjordan*, Ediție de Philip Graves. Londra: Jonathan Cape, 1950.

Adelson, Roger, *Mark Sykes: Portrait of an Amateur,* Londra: Jonathan Cape, 1975.

Ahmad, Feroz, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1969.

—— „Great Britain's Relations with the Young Turks, 1908–1914", *Middle Eastern Studies* 2 (1966): 302–29.

Aksakal, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Aldington, Richard, *Lawrence of Arabia: A Biographical Inquiry*, Chicago: Henry Regnery Company, 1955.

Allen, Malcolm Dennis, „The Medievalism of T. E. Lawrence", teză de doctorat, Pennsylvania State University, 1983.

Allen, Richard, *Imperialism and Nationalism in the Fertile Crescent*, Boulder, CO: Westview Press, 1984.

Andelman, David, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, Hoboken, NJ: Wiley, 2008.

Antonius, George, *The Arab Awakening*, New York: J. B. Lippincott, 1939.

Asher, Michael, *Lawrence: The Uncrowned King of Arabia,* Woodstock, NY: Overlook Press, 1999.

Baker, Leonard, *Brandeis and Frankfurter: A Dual Biography*, New York: Harper & Row, 1984.

Baker, Randall, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, New York: Oleander Press, 1979.

Ballobar, Antonio de la Cierva, *Jerusalem in World War I: The Palestine Diary of a European Diplomat*, Traducere și editare de Roberto Mazza, New York: Tauris, 2011.

Barker, A. J., *The Neglected War: Mesopotamia, 1914–1918*, Londra: Faber, 1967.

—— *Townshend of Kut: A Biography of Major-General Sir Charles Townshend*, Londra: Cassell, 1967.
Barnard, Harry, *The Forging of an American Jew: The Life and Times of Judge Julian W. Mack*, New York: Herzl Press, 1974.
Barr, James, *Setting the Desert on Fire: T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia, 1916–1918*, New York: W. W. Norton, 2009.
Barrow, George, *The Fire of Life*, Londra: Hutchinson, 1943.
Bayliss, Gwyn, *Chronology of the Great War*, Londra: Greenhill Books, 1988.
Beraud-Villars, Jean, *T. E. Lawrence, or the Search for the Absolute*, Londra: Sidgwick & Jackson, 1958.
Berghahn, Volker R., *Germany and the Approach of War, 1914*, New York: St. Martin's Press, 1973.
Bernstorff, Johann Heinrich von, *Memoirs of Count Bernstorff*, New York: Random House, 1936.
Bertrand-Cadi, Jean-Yves, *Le Colonel Cherif Cadi: Serviteur de l'Islam et de la République*, Paris: Maisonneuve & Larose, 2005.
Birdwood, William Riddell, *Nuri as-Said: A Study in Arab Leadership*, Londra: Cassell & Company, 1959.
Bond, Brian, *The First World War and British Military History*, Oxford: Clarendon Press, 1991.
Bonsal, Stephen, *Suitors and Supplicants: The Little Nations at Versailles*, New York: Prentice Hall, 1946.
Boyle, William, *My Naval Life*, Londra: Hutchinson, 1942.
Bray, Norman, *Shifting Sands*, Londra: Unicorn Press, 1934.
Brémond, Édouard, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, Paris: Payot, 1931.
Brent, Peter, *T. E. Lawrence*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1975.
Brown, Malcolm, *Lawrence of Arabia: The Life, the Legend*, New York: Thames & Hudson, 2005.
—— *The Letters of T. E. Lawrence*, Londra: Oxford University Press, 1991.
—— ed., *T. E. Lawrence in War and Peace: An Anthology of the Military Writings of Lawrence of Arabia*, Londra: Greenhill Books, 2005.
Bruner, Robert și Sean Carr, *The Panic of 1907: Lessons Learned form the Market's Perfect Storm*, New York: John Wiley & Sons, 2007.
Bullock, David, *Allenby's War*, Londra: Blandford Press, 1988.
Carter, Miranda, *George, Nicholas and Wilhelm: Three Royal Cousins and the Road to World War I*, New York: Alfred A. Knopf, 2010.
Cecil, Lamar, *The German Diplomatic Service, 1871–1914*, Princeton: Princeton University Press, 1976.
—— *Wilhelm II*. Vol.1, *Prince and Emperor, 1859–1900*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1989.
Chaliand, Gerard și Yves Ternon, *The Armenians: From Genocide to Resistance*, Londra: Zed Press, 1983.

Chernow, Ron, *Titan: The Life of John D. Rockefeller*, New York: Vintage, 2004.
Churchill, Winston, *Great Contemporaries*, New York: Norton, 1991.
Clayton, Gilbert, *An Arabian Diary*, Berkeley: University of California Press, 1969.
Crowley, Patrick, *Kut 1916: Courage and Failure in Iraq*, Stroud, UK: History Press, 2009.
Crutwell, C. R., *A History of the Great War*, Oxford: Clarendon Press, 1934.
Dadrian, Vahakn, *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification*, Toronto: Zoryan Institute, 1999.
Davidson, Lawrence, *America's Palestine: Popular and Official Perceptions from Balfour to Israeli Statehood*, Gainesville: University Press of Florida, 2001.
Davis, Moshe, *With Eyes Toward Zion*, vol. 2, New York: Praeger, 1986.
Dawn, C. Ernest, *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*, Urbana: University of Illinois Press, 1973.
DeNovo, John, *American Interests and Policies in the Middle East, 1900–1939*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1963.
—— „The Movement for an Aggresive American Oil Policy Abroad, 1918–1920", *American Historical Review* 61, no. 4 (iulie 1956).
Divine, Donna Robinson, *Politics and Society in Ottoman Palestine: The Arab Struggle for Survival and Power*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1994.
Djemal Pasha, Ahmet, *Memories of a Turkish Statesman, 1913–1919*, New York: Doran, 1922.
Earle, Edward Mead, *Turkey, the Great Powers and the Baghdad Railway: A Study in Imperialism*, New York: Russell & Russell, 1966.
Emin, Ahmed, *Turkey in the World War*, New Haven, CT: Yale University Press, 1930.
Engle, Anita, *The Nili Spies*, Londra: Hogarth Press, 1959.
Erickson, Edward, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*. Westport, CT: Greenwood Press, 2001.
Evans, Laurence, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914–1924*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965.
Fanning, Leonard, *Foreign Oil and the Free World*, New York: McGraw-Hill, 1954.
Fischer, Fritz, *Germany's Aims in the First World War*, New York: W. W. Norton, 1967.
—— *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914*, Londra: Chatto & Windus, 1975.
Fischer, Louis, *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum*, New York: International, 1926.
Florence, Ronald, *Lawrence and Aaronsohn: T. E. Lawrence, Aaron Aaronsohn and the Seeds of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Viking, 2007.
Frankfurter, Felix, *Felix Frankfurter Reminisces*, New York; Reynal, 1960.
Friedman, Isaiah, *The Question of Palestine, 1914–1918*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1973.
—— *Palestine: A Twice-Promised Land?*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2000.

—— ed., *Germany, Turkey and Zionism, 1897–1918*. The Rise of Israel, vol. 4, New York: Garland Publishing, 1987.
—— ed., *The Zionist Commission in Palestine*. The Rise of Israel, vol. 9, New York: Garland Publishing, 1987.
—— ed., *Tension in Palestine: Peacemaking in Paris, 1919*. The Rise of Israel, vol. 10, New York: Garland Publishing, 1987.
Fromkin, David, *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East, 1914–1922*, New York: Holt, 1989.
Gardner, Brian, *Allenby*. Londra: Cassell, 1965.
Garnett, David, *The Essential T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1951.
—— ed., *The Letters of T. E. Lawrence*, New York: Doubleday Doran, 1939.
Gelfand, Lawrence, *The Inquiry: American Preparations for Peace, 1917–1919*, New Haven, CT: Yale University Press, 1963.
Gelvin, James, *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire*, Berkeley: University of California Press, 1998.
Gershoni, Israel, *Middle East Historiographies: Narrating the Twentieth Century*, Seattle: University of Washington Press, 2006.
Gilbert, Martin, *Exile and Return: The Struggle for a Jewish Homeland*, Philadelphia: Lippincott, 1978.
—— *The First World War: A Complete History*, New York: Holt, 1994.
—— *The Somme*, New York: Holt, 2006.
Gokay, Bulent, *A Clash of Empires: Turkey Between Russian Bolshevism and British Imperialism*, Londra: Tauris, 1997.
Goldstone, Patricia, *Aaronsohn's Maps*, Orlando, FL: Harcourt, 2007.
Gooch, G. P. și Temperley, ed., *British Documents on the Origins of the War, 1898–1914*, Londra: His Majesty's Stationery Office, 1926.
Gorni, Yosef, *Zionism and the Arabs, 1882–1948: A Study of Ideology*, New York: Oxford University Press, 1987.
Gottlieb, W. W., *Studies in Secret Diplomacy During the First World War*, Londra: George Allen & Unwin, 1957.
Grainger, John D., *The Battle for Palestine, 1917*, Woodbridge, UK: Boydell, 2006.
Graves, Robert, *Lawrence and the Arabs*. New York: Paragon House, 1991.
Graves, Robert și Basil Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Londra: Cassell, 1963.
Greaves, Adrian, *Lawrence of Arabia: Mirage of a Desert War*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2007.
Guinn, Paul, *British Strategy and Politics, 1914–1918*, Oxford: Clarendon Press, 1965.
Hass, Jacob de, *Louis D. Brandeis*, New York: Bloch, 1929.
Halkin, Hillel, *A Strange Death: A Story Originating in Espionage, Betrayal and Vengeance in a Village in Old Palestine*, New York: PublicAffairs, 2005.
Halpern, Ben, *A Clash of Heroes: Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, New York: Oxford University Press, 1987.

Hanioglu, Sukru, *A Brief History of the Late Ottoman Period*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2008.
—— *Young Turks in Opposition*, New York: Oxford University Press, 1995.
Hart, Peter, *Gallipoli*, New York: Oxford University Press, 2011.
Heller, Joseph, *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908–1914*, Londra: Frank Cass, 1983.
Herbert, Aubrey, *Mons, Kut and Anzac*, Londra: E. Arnold, 1919.
Hickey, Michael, *Gallipoli*, Londra: John Murray, 1995.
Hill, A. J., *Chauvel of the Light Horse*, Melbourne, AU: Melbourne University Press, 1978.
Hillgruber, Andreas, *Germany and the Two World Wars*, traducere (în limba engleză) de William C. Kriby. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
Holt, P. M., *Egypt and the Fertile Crescent*, 1516–1922, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1966.
Hopkirk, Peter, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York: Kodansha, 1994.
Hopwood, Derek, *Tales of Empire: The British in the Middle East, 1880–1952*, Londra: Tauris, 1989.
Hourani, Albert, *The Emergence of the Modern Middle East*, Oxford, UK: Macmillan, 1981.
Howard, Harry N., *The King-Crane Commission: An American Inquiry in the Middle East*, Beirut: Khayat, 1963.
Hughes, Matthew, *Allenby and British Strategy in the Middle East, 1917–1919*, Londra: Frank Cass, 1999.
Hyde, Montgomery, *Solitary in the Ranks*, Londra: Constable, 1977.
James, Lawrence, *The Golden Warrior: The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, New York: Marlow & Company, 1994.
Karsh, Efraim, *Empires of the Sand: The Struggle for Mastery in the Middle East, 1789–1923*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
Katz, Shmuel, *The Aaronsohn Saga*, Jerusalem: Gefen, 2007.
Kayali, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism ad Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918*, Berkeley: University of California Press, 1997.
Kedourie, Elie, *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914–1921*, Londra: Mansell, 1987.
Keegan, John, *The First World War*, New York: Vintage, 2000.
Kent, Marian, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra: George Allen & Unwin, 1984.
Keogh, E. G., *Suez to Aleppo*, Melbourne, AU: Wilke & Company, 1955.
Khalidi, Rashid, ed., *The Origins of Arab Nationalism*, New York: Columbia University Press, 1991.
Kinross, John, *Ataturk*, New York: William Morrow and Co., 1965.
—— *The Ottoman Centuries*, New York: Morrow, 1977.

Kirkbride, Alec, *An Awakening: The Arab Campaign, 1917–1918*, Saudi Arabia: University Press of Arabia, 1971.
Knee, Stewart, „The King-Crane Commission of 1919: The Articulation of Political Anti-Zionism“, *American Jewish Archives* 29, no. 1 (1977): 22–53.
Knightley, Phillip și Colin Simpson, *The Secret Lives of Lawrence of Arabia*, Londra: Literary Guild, 1969.
Knowlton, Evelyn și George Gibb, *History of Standard Oil Company: Resurgent Years, 1911–1927*, New York: Harper & Row, 1956.
Kushner, David, ed., *Palestine in the Late Ottoman Period*, Ierusalim: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.
Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, New York: Schocken, 2003.
Lares, J. M., *T. E. Lawrennce, la France et les Français*, Paris: Sorbonne, 1980.
Lawrence, A. W., ed., *T. E. Lawrence by His Friends*, Londra: Jonathan Cape, 1937.
Lawrence, A. W., ed., *T. E. Lawrence by His Friends*, Londra: Jonathan Cape, 1954.
—— ed., *Letters to T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1962.
Lawrence, T. E., *Crusader Castles*, Oxford: Clarendon, 1988.
—— *The Home Letters of T. E. Lawrence and His Brothers*, New York: Macmillan, 1954.
—— *Secret Despatches from Arabia*, Londra: Bellew, 1991.
—— *The Mint*, Londra: Jonathan Cape, 1973.
—— *Oriental Assembly*, editat de Arnold Lawrence, Londra: Williams & Norgate, 1939.
—— *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph* (1922, textul „Oxford“), Blacksburg, VA: Wilder Press, 2011.
—— *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph*, New York: Anchor, 1991.
—— *Revolt in the Desert*, Ware, UK: Wordsworth, 1997.
LeClerc, Christophe, *Avec T. E. Lawrence en Arabie*, Paris: L'Harmattan, 1998.
Lewis, Geoffrey, „An Ottoman Officer in Palestine, 1914–1916“ în David Kushner, ed., *Palestine in the Late Ottoman Period*, Ierusalim: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.
Lewy, Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 2005.
Liddell Hart, Basil H., *Colonel Lawrence: The Man Behind the Legend*, New York: Halcyon House, 1937.
—— *The Real War, 1914–1918*, Boston: Little, Brown, 1930.
Link, Arthur S., ed., *The Papers of Woodrow Wilson*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980.
Lloyd George, David, *Memoirs of the Peace Conference*, New Haven, CT: Yale University Press, 1939.
Lockman, J. N., *Scattered Tracks on the Lawrence Trail: Twelve Essays on T. E. Lawrence*, Whitmore Lake, MI: Falcon Books, 1996.
Longrigg, Stephen, *Oil in the Middle East: Its Discovery and Development*, Londra: Oxford University Press, 1955.
Macdonogh, Giles, *The Last Kaiser: The Life of Wilhelm II*, New York: St. Martin's

Press, 2001.
Mack, John E., *A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence*, Boston: Little, Brown, 1976.
Magnus, Philip, *Kitchener: Portrait of an Imperialist*, New York: Dutton, 1959.
Mango, Andrew, *Ataturk*, Londra: John Murray, 1999.
McKale, Donald, *Curt Prüfer: German Diplomat from the Kaiser to Hitler*, Kent, OH: Kent State University Press, 1987.
—— *War by Revolution: Germany and Great Britain in the Middle East in the Era of World War I*, Kent, OH: Kent State University Press, 1998.
McMeekin, Sean, *The Berlin-Baghdad Express*, Cambridge MA: Harvard University Press, 2010.
MacMillan, Margaret, *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, New York: Random House, 2002.
MacMunn, George și Cyril Falls, *Military Operations in Egypt and Palestine; History of the Great War*, Londra: His Majesty's Stationery Office, 1928.
Mandel, Neville, *The Arabs and the Zionism Before World War I*, Berkeley: University of California Press, 1976.
Manuel, Frank Edward, *The Realities of American-Palestine Relations*, Washington, DC: PublicAffairs Press, 1949.
Massey, W. T., *Allenby's Final Triumph*, Londra: Constable, 1920.
Meinertzhagen, Richard, *Middle East Diary, 1917–1956*, Londra: Cresset Press, 1960.
Melka, R. L., „Max Freiherr von Oppenheim: Sixty Years of Scholarship and Political Intrigue in the Middle East", *Middle Eastern Studies* 9, no. 1 (ianuarie 1973): 81–93.
Meyers, Jeffrey, *T. E. Lawrence: A Bibliography*, New York: Garland, 1974.
—— *The Wounded Spirit: A Study of „Seven Pillars of Wisdom"*, Londra: Macmillan, 1989.
Millar, Ronald, *Death of an Army: The Siege of Kut, 1915–1916*, New York: Houghton Mifflin, 1970.
Monroe, Elizabeth, *Britain's Moment in the Middle East, 1914–1956*, Londra: Chatto & Windus, 1981.
Moore, Briscoe, *The Mounted Riflemen in Sinai and Palestine: The Story of New Zealand's Crusaders*, Auckland. Whitcombe & Tombs, 1920.
Moorehead, Alan, *Gallipoli*, New York: Perennial Classics, 2002.
Morgenthau, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York: Doubleday, Page & Co., 1918.
Morris, Benny, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–1999*, Londra: John Murray, 2000.
Morris, James, *The Hashemite Kings*. New York: Pantheon, 1959.
Moscrop, John James, *Measuring Jerusalem: The Palestine Exploration Fund and British Interests in the Holy Land*, New York: Leicester University Press, 2000.
Mousa, Suleiman, *T. E. Lawrence: An Arab View*, traducere de Albert Boutros, Londra:

Oxford University Press, 1966.
Murphy, David, *The Arab Revolt, 1916–1918: Lawrence Sets Arabia Ablaze*, Londra: Osprey, 2008.
Nash, N. S., *Chitral Charlie: The Life and Times of a Victorian Soldier*, Barnsley, UK: Pen & Sword Books, 2010.
Nevakivi, Jukka, *Britain, France and the Arab Middle East, 1914–1920*, Londra: Athlone Press, 1969.
Nogales, Rafael de, *Four Years Beneath the Crescent*, New York: Charles Scribner's Sons, 1926.
Nutting, Anthony, *Lawrence of Arabia: The Man and the Motive*, Londra: Hollis & Carter, 1961.
O'Brien, Conor Cruise, *The Siege: The Saga of Israel and Zionism*, New York: Simon & Schuster, 1986.
O'Brien, Philip M., *T. E. Lawrence: A Bibliography*, New Castle, DE: Oak Knoll Press, 2000.
Ocampo, Victoria, *338171 T. E. (Lawrence of Arabia)*, New York: Dutton, 1963.
Orlans, Harold, *T. E. Lawrence: Biography of a Broken Hero*, Jefferson, NC: McFarland & Co., 2002.
Palmer, Alan, *The Kaiser: Warlord of the Second Reich*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1978.
Philips, Harlan B., *Felix Frankfurter Reminisces*, New York: Reynal & Co., 1960.
Renton, James, *The Zionist Masquerade: The Birth of the Anglo-Zionist Alliance, 1914–1918*, Londra: Palgrave Macmillan, 2007.
Richards, Vyvyan, *Portrait of T. E. Lawrence: The Lawrence of „Seven Pillars of Wisdom"*, Londra: Jonathan Cape, 1936.
Rohl, John, *The Kaiser and His Court*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
Rose, Norman, *Chaim Weizmann: A Biography*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1987.
Sachar, Howard Morley, *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time*, New York: Alfred A. Knopf, 2007.
Sanders, Liman von, *Five Years in Turkey*, Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927.
Sanders, Ronald, *The High Walls of Jerusalem: A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1983.
Satia, Priya, *Spies in Arabia: The Great War and the Cultural Foundations of Britain's Covert Empire in the Middle East*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
Schama, Simon, *Two Rothschilds and the Land of Israel*, New York: Alfred A. Knopf, 1978.
Schilcher, L. Schatkowki, „The Famine of 1915–1918 in Greater Syria", în *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective*, ed. John Spagnolo, pp. 229–58, Reading, UK: Itaca Press, 1992.
Schneer, Jonathan, *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*,

New York: Random House, 2012.
Seidt, Hans-Ulrich, „From Palestine to the Caucasus: Oskar Niedermayer and Germany's Middle Eastern Strategy in 1918“, *German Studies Review* 24, no. 1 (februarie 2001): 1–18.
Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, volumele 1 și 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign*, Londra: Frank Cass, 1998.
Shotwell, James Thomas, *At the Paris Peace Conference*, New York: Macmillan, 1937.
Shwadran, Benjamin. *The Middle East, Oil, and the Great Powers*, New York: Praeger, 1955.
Spagnolo, J. P., „French Influence in Syria Prior to World War I: The Functional Weakness of Imperialism“, *Middle East Journal* 23, no. 1 (1969): 44–62.
Steed, Wickham, *Through Thirty Years, 1892–1922: A Personal Narrative*, New York: Doubleday, 1925.
Stein, Leonard, *The Balfour Declaration*, Londra: Valentine, Mitchell & Co., 1961.
Stevenson, David, *1914–1918: The History of the First World War*, New York: Penguin, 2004.
Stewart, Desmond, *T. E. Lawrence*, Londra: Paladin, 1979.
Stirling, W. F., *Safety Last*, Londra: Hollis & Carter, 1953.
Stitt, George, *A Prince of Arabia: The Emir Shereef Ali Haider*, Londra: George Allen & Unwin, 1948.
Storrs, Ronald, *Orientations: The Memoirs of Sir Ronald Storrs*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1937.
Sutherland, James Kay, *The Adventures of an Armenian Boy*, Ann Arbor, MI: Ann Arbor Press, 1964.
Symes, Stewart, *Tour of Duty*, Londra: Collins, 1946.
Tabachnik, Stephen. *T. E. Lawrence: An Encyclopedia*, Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
—— *The T. E. Lawrence Puzzle*, Athens: University of Georgia Press, 2012.
Tabachnik, Stephen și Christopfer Matheson, *Images of T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1988.
Tanenbaum, Jan Karl, *France and the Arab Middle East, 1914–1920*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1978.
Tauber, Eliezer, *The Arab Movements in World War I*, Londra: Frank Cass, 1993.
Taylor, A. J. P., *Bismarck: The Man and the Statesman*, New York: Vintage, 1967.
—— *The Struggle for the Mastery of Europa, 1848–1918*, Oxford: Clarendon Press, 1954.
Teichmann, Gabriele și Gisela Volger, *Faszination: Max von Oppenheim*, Köln: Dumont, 2001.
Thomas, Lowell, *With Lawrence in Arabia*, New York: Century, 1924.
Thomson, Basil, *My Experiences at Scotland Yard*, New York: A. L. Burt, 1926.

—— *Queer People*, Londra: Hodder & Stoughton, 1922.
—— *The Scene Changes*, New York: Doubleday, Doran & Co., 1937.
Tibawi, Abdul Latif, *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine, 1914–1921*, Londra: Luzac, 1978.
Townshend, Charles, *When God Made Hell: The British Invasion of Mesopotamia and the Creation of Iraq*, New York: Faber & Faber, 2010.
Toynbee, Arnold, *Acquaintances*, Londra: Oxford University Press, 1967.
Trumpener, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire, 1914–1918*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.
Tuchman, Barbara, *The Guns of August*, New York: Ballantine, 2004.
Tuohy, Ferdinand, *The Secret Corps: A Tale of „Intelligence" on All Fronts*, New York: Seltzer, 1920.
Turfan, M. Naim, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse*, New York: Tauris, 2000.
Urofsky, Melvin, *Louis D. Brandeis*, New York: Pantheon, 2009.
Verrier, Anthony, ed., *Agents of Empire: Brigadier Walter Gribbon, Aaron Aaronsohn and the NILI Ring*, Washington: Brassey's 1995.
Vester, Bertha Spafford, *Our Jerusalem: An American Family in the Holy City, 1881–1949*, New York: Doubleday, 1950.
Wavel, Archibald, *Allenby: A Study in Greatness*, Londra: Harrap & Co., 1941.
—— *The Palestine Campaigns*, Londra: Constable, 1968.
Weber, Frank, *Eagles on the Crescent: Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970.
Weintraub, Stanley și Rodelle Weintraub, *Private Shaw and Public Shaw*, Londra: Jonathan Cape, 1963.
Weizmann, Chaim, *Trial and Error: The Autobiography of Chaim Weizmann*, New York: Harper, 1949.
Weldon, Lewen, *Hard Lying*, Londra: Jenkins, 1925.
Westrate, Bruce, *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916–1920*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1992.
Wilson, Arnold, *Loyalties: Mesopotamia, 1914–1917*, Oxford: Oxford University Press, 1930.
—— *Loyalties: Mesopotamia, 1917–1920*, Londra: Humphrey Milford, 1931.
Wilson, Jeremy, *Lawrence of Arabia: The Authorized Biography of T. E. Lawrence*, New York: Atheneum, 1990.
Wilson, Mary C., *King Abdullah, Britain and the Making of Jordan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
Winstone, H. V. F., *The Illicit Adventure: The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East from 1898 to 1926*, Londra: Jonathan Cape, 1982.
—— *Woolley of Ur: The Life of Sir Leonard Wolley*, Londra: Secker & Warburg, 1990.
Woolley, C. Leonard, *Dead Towns and Living Men*, Londra: Lutterworth Press, 1954.
Woolley, C. Leonard și T. E. Lawrence, *The Wilderness of Zin*, New York: Charles

Scribner's Sons, 1936.
Wrench, Evelyn, *Struggle, 1914–1920*, Londra: Nicholson & Watson, 1935.
Yale, William, *The Near East: A Modern History*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1958.
—— *It Takes So Long*, Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University, Cutia 7, Fișier 7.
—— *The Reminiscences of William Yale*, New York: Oral History Research Office, Columbia University.
—— „T. E. Lawrence: Scholar, Soldier, Statesman, Diplomat", articol nedatat, probabil din 1935, Boston: Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University, Cutia 6, Fișier 1.
Yapp, M. E., *The Making of the Modern Near East, 1792–1923*, New York: Longman, 1987.
Yardley, Herbert D., *The American Black Chamber*, Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1931.
Yardley, Michael, *T. E. Lawrence: A Biography*, New York: Stein & Day, 1987.
Yergin, Daniel. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York: Free Press, 2008.
Zeine, Zeine N., *The Emergence of Arab Nationalism*, Delmar, NY: Caravan, 1973.

Arhive și colecții

Aaron Aaronsohn Papers, NILI Museum and Archives, Zichron Ya'aqov, Israel.
Gilbert Clayton & Reginald Wingate Papers, Sudan Archives, University of Durham, Durham, Anglia.
T. E. Lawrence Collection, Harry Ransom Humanities Research Center, University of Texas, Austin.
T. E. Lawrence Papers, Bodleian Library, Oxford, Anglia.
George Lloyd Papers, Churchill College, Cambridge, Anglia.
National Archives (Marea Britanie, fost Public Record Office), Kew, Anglia.
National Archives (SUA), Washington, DC.
Oral History Research Office, Columbia University, New York, NY.
Arhivele Politice ale Ministerului de Externe German, Berlin, Germania.
Curt Max Prüfer Papers, Hoover Institution, Stanford University, Palo Alto, CA.
Mark Sykes Papers, Middle East Centre. St. Anthony's College, Oxford, Anglia.
William Yale Collection, Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University.
William Yale Collection, Milne Special Collections, University of New Hampshire, Durham.
William Yale Paper, House Collection (M658), Yale University Library, New Haven, CT.

Indice

A

Aaronsohn, Aaron 29, 30, 31, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 99, 100, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 139, 140, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 177, 178, 194, 195, 196, 197, 221, 222, 263, 264, 265, 266, 276, 277, 278, 280, 281, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 314, 334, 335, 336, 337, 346, 354, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 391, 392, 416, 417, 418, 419, 420, 428, 429, 430, 431, 435, 438, 443, 444, 445, 446, 450, 451, 452, 453, 454, 464, 472, 474, 475, 490, 491, 515, 517, 518, 528, 529, 530, 545, 573, 589, 590, 607, 610, 611, 612, 613, 615, 617, 619, 620, 624, 625, 627, 628, 629, 630, 631, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 641, 644, 647, 649, 650, 651, 656, 658
Aaronsohn, Alex 111, 167, 168, 169, 170, 177, 178, 179, 309, 431, 444, 445, 454, 528, 612, 613, 615, 636
Aaronsohn, Ephraim 112, 452, 453, 475, 638
Aaronsohn, familia 70, 99, 100, 101, 112, 431
Aaronsohn, Rivka 167, 168, 170, 179, 266, 359, 625
Aaronsohn, Sam 475, 528
Aaronsohn, Sarah 195, 196, 309, 359, 360, 391, 392, 431, 450, 451, 452, 453, 454, 475, 528, 630, 637, 638
Aaronsohn, Zvi 452, 453
Aba el Lissan 400, 401, 402, 405, 497, 634
Aba el Naam 337, 338, 339, 340, 341, 346, 394, 629
Abbas Hilmi al II-lea, khediv al Egiptului 57, 79, 457, 523, 524, 542, 545, 546, 573, 594
Abd el Kader 456, 458, 460, 465, 479, 565, 566
Abd el Karim 310
Abdullah ibn Hussein 145
Acordul Faysal-Weizmann 579
Acordul Sykes-Picot 200, 201, 241, 242, 279, 282, 326, 327, 332, 352, 353, 355, 369, 372, 378, 380, 381, 383, 415, 434, 436, 460, 483, 484, 487, 488, 509, 513, 524, 533, 549, 570, 571, 577, 584, 587, 618, 620, 628, 632
Afghanistan 103, 585, 586
Africa 45, 92, 140, 240, 268, 290
Afuleh 335
Ageyl, tribul 333, 334, 375, 376
Aigues-Mortes 38

Ain el Essad, refugiul lui Lawrence în 548, 550, 551
al-Ahd (Deșteptarea) 174, 175, 176, 618
Alep 43, 63, 64, 108, 120, 165, 538, 574, 614, 621
Alexandretta 120, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 149, 151, 154, 174, 177, 179, 180, 181, 182, 185, 273, 305, 325, 571, 614
    bazinul 125, 180
    golful 120, 123
Alexandria, Egipt 86, 101, 104, 105, 114, 116, 150, 159, 160, 178, 179, 304, 305, 307, 351, 429, 430, 516, 538
al-Fatat 152, 153, 154, 175, 176, 618
Algeria 240, 241
Aliații:
    în al Doilea Război Mondial 595, 596
    în Primul Război Mondial, *vezi* Antanta, Tripla Înțelegere 13, 19, 93, 130, 133, 134, 135, 141, 163, 164, 177, 181, 185, 188, 192, 194, 252, 258, 260, 269, 271, 272, 275, 281, 288, 301, 304, 315, 316, 317, 319, 337, 348, 370, 379, 383, 386, 398, 411, 437, 452, 461, 473, 484, 485, 498, 499, 500, 506, 509, 511, 522, 525, 532, 534, 543, 544, 545, 548, 571, 573, 585, 588, 593, 595
Allenby, Edmund 411, 412, 413, 414, 415, 419, 420, 422, 432, 435, 446, 447, 449, 465, 472, 483, 485, 486, 487, 492, 494, 499, 503, 505, 506, 507, 508, 510, 518, 521, 524, 525, 526, 527, 530, 531, 538, 539, 540, 541, 546, 547, 548, 549, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 563, 565, 566, 570, 571, 572, 574, 578, 591, 634, 643, 648, 650, 651, 653, 656
al-Mokattam 537
Amanus, munții 88, 89, 125, 180, 398
amatorii:
    Lloyd George, David 454
    Ormsby-Gore, William 307
    Sykes, Mark (sir Tatton Benvenuto Mark Sykes, al 6-lea baronet de Sledmere) 189, 190, 191, 192
Amman 394, 466, 469, 519, 520, 521, 527, 533, 547, 585, 586
Anatolia 31, 49, 65, 67, 68, 117, 120, 123, 125, 138, 154, 163, 164, 165, 168, 170, 180, 185, 192, 196, 199, 329, 357, 398, 490, 572, 585, 633
Antanta 13, 121, 164, 186, 187, 188, 193, 201, 221, 225, 279, 320, 321, 325, 346, 351, 353, 355, 360, 365, 366, 418, 419, 426, 433, 435, 449, 474, 487, 543
antisemitism 72, 277
Aqaba 7, 77, 82, 83, 84, 85, 89, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 331, 343, 349, 350, 367, 368, 369, 373, 374, 385, 393, 395, 402, 403, 405, 410, 411, 413, 414, 421, 423, 424, 432, 433, 435, 436, 440, 441, 446, 447, 448, 455, 456, 459, 460, 461, 465, 470, 478, 480, 484, 485, 488, 489, 492, 493, 503, 509, 510, 519, 531, 532, 534, 535, 540, 541, 542, 550, 551, 628, 629, 630, 631, 641
    golful 77, 82, 83

Arab Bulletin 288, 307, 428, 463, 464, 501, 502, 613, 627, 630, 635, 640
arabi 17, 28, 51, 53, 58, 74, 98, 110, 111, 124, 125, 126, 130, 140, 141, 146, 147, 152, 163, 166, 167, 168, 174, 176, 177, 180, 185, 186, 192, 193, 194, 199, 200, 202, 207, 218, 219, 223, 230, 232, 238, 241, 242, 248, 250, 254, 259, 260, 261, 271, 272, 275, 276, 279, 280, 282, 283, 286, 287, 291, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 304, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 319, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 336, 340, 341, 342, 343, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 355, 361, 362, 367, 368, 369, 372, 373, 375, 378, 380, 382, 383, 386, 388, 391, 394, 395, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 409, 413, 414, 415, 416, 420, 422, 424, 428, 429, 432, 433, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 446, 447, 448, 452, 454, 456, 459, 460, 461, 462, 467, 470, 474, 482, 483, 484, 487, 488, 489, 490, 492, 494, 495, 496, 497, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 521, 524, 526, 527, 529, 530, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 539, 540, 541, 542, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 571, 572, 574, 575, 577, 578, 579, 581, 582, 583, 587, 588, 594, 596, 597, 615, 628, 630, 642
Arabia 3, 31, 39, 82, 141, 144, 146, 147, 175, 177, 185, 198, 199, 203, 207, 220, 230, 232, 233, 235, 236, 239, 242, 243, 245, 247, 249, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 269, 271, 273, 274, 275, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 291, 294, 298, 299, 300, 303, 312, 313, 315, 320, 327, 328, 329, 333, 341, 342, 348, 349, 364, 376, 378, 380, 388, 400, 409, 410, 411, 416, 421, 422, 423, 428, 438, 439, 458, 491, 493, 510, 512, 524, 551, 578, 579, 584, 585, 597, 604, 607, 609, 622, 623, 624, 625, 627, 628, 629, 634, 636, 639, 643, 644, 647, 648, 650, 651, 652, 654, 655, 656, 657
    peninsula 31, 82, 141, 175, 198, 199, 203, 207, 220, 245, 510, 585
Arabia Saudită 203
Arethusa, SS 534
Armata a Patra (otomană) 129
Armata Arabă de Nord 547, 572
armata britanică 27, 108, 116, 122, 131, 134, 174, 181, 185, 206, 232, 235, 255, 262, 265, 266, 267, 272, 281, 292, 316, 326, 337, 353, 367, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 420, 447, 450, 459, 472, 487, 494, 502, 503, 507, 509, 518, 520, 529, 534, 539, 540, 541, 542, 546, 547, 555, 556, 561, 572, 574, 600, 618, 623, 633, 634, 641
armata britanică din Egipt 316, 618
armata franceză 272, 411, 449
armata germană 143, 292, 542
armata otomană (turcă) 15, 52, 103, 104, 114, 118, 128, 132, 147, 148, 156, 167, 169, 207, 209, 219, 221, 232, 291, 298, 322, 324, 329, 335, 341, 344, 368, 398, 446, 448, 476, 483, 533, 548, 555, 556, 557, 563, 567, 618
armata turcă, *vezi* armata otomană (turcă) 103, 114, 118, 132, 147, 167, 169, 221, 232, 291, 298, 398, 446, 476, 483, 533, 548, 555, 556
Armenia, armeni 53, 98, 125, 152, 153, 154, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 172, 180, 185, 192, 196, 277, 278, 360, 362, 363, 365, 474, 482, 522, 590, 617
Armistițiul de la Mudros 572

Armstrong, H.C. 577, 644
Ashmolean, muzeul 37, 38, 95, 113, 184, 442
Asquith, Herbert 91, 177, 295, 353, 354
Atatir 519, 520, 524, 641
Atatürk, Mustafa Kemal 152, 572, 585, 639
Athlit 30, 73, 101, 109, 168, 177, 179, 194, 195, 221, 264, 277, 305, 306, 307, 308, 309, 335, 336, 356, 359, 360, 391, 392, 417, 431, 450, 451, 452, 454, 475, 620, 625, 630
Atlantic Monthly 431, 592, 613
Auda abu Tayi 347, 348, 349, 368, 384, 388, 400, 423, 548
Australia, australieni 76, 113, 115, 116
Austro-Ungaria 15, 53, 89, 94, 98, 108, 109, 186, 573
avioane 234, 237, 243, 269, 274, 289, 510, 555
Aylmer, Fenton, al 13-lea baronet de Donadea 204, 205, 206, 209, 622
Ayoub, Selim 302
Azraq 388, 465, 469, 470, 471, 475, 477, 478, 479, 480, 520, 527, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 563

B

Bagdad 56, 57, 59, 88, 134, 199, 202, 218, 300, 378, 379, 381, 382, 586, 632
Bair 392, 393, 394, 395
Bakri, familia 153
Bakri, Fawzi al- 152, 153, 219
Baku 67, 523
Balcani 52, 89, 222, 544
Balfour, Arthur 336, 354, 355, 425, 430, 434, 464, 469, 472, 473, 474, 475, 486, 487, 488, 491, 500, 501, 502, 508, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 523, 524, 532, 549, 573, 583, 593, 625, 629, 631, 635, 638, 649, 655
Ballobar, Antonio de la Cierva, Conde de 139, 212, 213, 615, 622, 626, 647
Bar Giora 110, 111
Barrow, George 561, 562, 563, 643, 648
Bartholomew, William 539, 643
Barul Navajo, Panama City 42
Basra 31, 199, 208, 223, 381
Beach, Edward 150, 210, 217, 218
beduini 57, 78, 83, 85, 87, 103, 130, 157, 193, 308, 347, 375, 385, 413, 415, 416, 432, 441, 482, 491, 492, 496, 502, 508, 510
Beersheba 23, 24, 26, 27, 28, 69, 75, 77, 78, 85, 86, 109, 116, 117, 196, 214, 289, 290, 398, 446, 447, 451, 462, 472, 502, 509, 603, 620
Beha-ed-din 613
Beidawi, tribul 310
Beirut 43, 91, 114, 118, 138, 140, 141, 142, 167, 168, 169, 170, 194, 200, 220, 277, 301, 423, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 621, 651

Belgia 18, 95, 102, 107, 240, 365
Belkind, Namaan 451, 452, 475, 636, 638
Below, Richard von 29, 79, 82, 89
Bemis, William 62, 66, 172
Berlin 45, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 56, 59, 81, 157, 161, 194, 222, 264, 277, 292, 293, 365, 389, 390, 431, 452, 457, 507, 513, 590, 595, 608, 610, 653, 658
Berlin-Baghdad Express, The (McMeekin) 56, 610, 653
Bernhardt, Olga 263
Bernstorff, ambasador german 636, 641, 648
Bir Abbas 249, 250, 288
Bir el Shedia 404
Bir-es-Salem 539, 546, 547
Bir Ibn Hassani 288
Biroul Arab 268, 269, 270, 273, 276, 281, 282, 283, 292, 298, 304, 307, 308, 309, 313, 314, 317, 351, 364, 411, 416, 417, 419, 428, 433, 446, 454, 463, 499, 501, 510, 516, 529, 623, 624, 627, 635
Biroul de Informații Secrete 426
Bir Said 297
Bismarck, Otto von 45, 46, 656
bizantin 78
Bliss, Howard 118, 119, 138, 301, 614, 615, 627
bolșevici 449, 483, 486, 500
Bosnia-Herțegovina 53
Bovington Camp, Dorset 599, 600
Boyle, William 256, 257, 624, 648
Brandeis, Louis 366, 472, 474, 491, 515, 639, 647, 651, 656
Bray, Norman 310, 627, 648
Brazilia 462, 595, 637
Brémond, Édouard 240, 241, 242, 243, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 269, 270, 272, 276, 282, 288, 293, 294, 295, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 326, 327, 328, 349, 373, 434, 455, 460, 486, 585, 624, 625, 628, 629, 639, 648
Brest-Litovsk, tratativele germano-ruse de la 500, 507
Brewster, William 538
Brigada a 36-a de infanterie indiană 204, 206
British Museum 44, 65
Brode, Heinrich 631
Buchanan, George 279, 280, 625, 630
Bulgaria, bulgari 123, 132, 135, 136, 172, 180, 357, 427, 573

C

Cabinetul de Război, britanic 354, 355, 362, 364, 378, 434, 444, 489, 514, 607, 639
Comitetul pentru Orientul Apropiat 514

Cairo 28, 29, 48, 49, 54, 55, 56, 57, 58, 68, 79, 80, 81, 82, 97, 105, 106, 108, 112, 113, 115, 116, 126, 127, 131, 132, 135, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 154, 156, 157, 159, 160, 162, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 198, 201, 202, 203, 208, 222, 223, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 244, 252, 254, 255, 257, 258, 266, 267, 268, 270, 273, 276, 281, 282, 285, 292, 294, 295, 299, 303, 304, 305, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 325, 327, 328, 331, 334, 350, 352, 353, 359, 360, 361, 364, 369, 370, 371, 372, 378, 379, 383, 387, 391, 404, 410, 411, 412, 414, 415, 417, 419, 420, 421, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 445, 448, 450, 454, 455, 461, 462, 464, 475, 487, 488, 489, 493, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 508, 510, 512, 514, 516, 517, 528, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 568, 574, 581, 584, 585, 586, 587, 592, 596, 597, 615, 619, 627, 631, 633, 634, 635, 640, 642
Calea Ferată Bagdad 57, 59, 88, 218
Calea Ferată Hejaz 125, 295, 317, 332, 337, 340, 343, 368, 393, 403, 413, 447, 520, 525, 548, 557
Cambridge University 603, 647, 654, 655, 657
Canberra, SS 514, 515
capitulații 50, 98, 99, 100, 110, 111, 167
Caporetto, bătălia de la 449
Capul Helles 150, 152
Caucaz 56, 476, 500, 585, 590
Cavalerie pe Cămile 526
cămile 24, 26, 75, 78, 127, 245, 274, 285, 286, 303, 317, 345, 348, 375, 377, 392, 401, 404, 405, 413, 416, 432, 438, 447, 476, 492, 503, 526, 527, 532, 547, 564
Cecil, Robert 418, 419, 609, 610, 611, 634, 648
Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii (Lawrence) 64, 191, 223, 249, 284, 309, 313, 319, 327, 332, 334, 368, 376, 384, 386, 387, 401, 402, 414, 421, 439, 440, 467, 471, 476, 477, 479, 481, 489, 496, 498, 505, 520, 550, 556, 558, 560, 561, 562, 563, 569, 597, 598, 599
cerchezi 394
Chapman, Thomas Robert Tighe, *vezi* Lawrence, Thomas (tată) 34, 35, 609
Chauvel, Henry 565, 566, 570, 571, 572, 574, 643, 651
Christian Science Monitor 592
Churchill, Winston 66, 131, 132, 134, 584, 596, 597, 600, 601, 603, 607, 608, 645, 649, 658
cifrul Playfair 230
Cipru 173, 451, 586
clanul hașemit 250
Clayton, Gilbert 174, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 297, 299, 304, 312, 314, 324, 331, 332, 337, 349, 350, 367, 368, 370, 379, 382, 383, 387, 404, 409, 411, 418, 420, 421, 422, 423, 432, 433, 435, 436, 446, 449, 455, 456, 458, 459, 465, 485, 488, 492, 493, 495, 501, 503, 504, 505, 511, 516, 530, 531,

532, 533, 535, 568, 588, 614, 618, 619, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 644, 649, 658
Clemenceau, Georges 577
Clouds Hill 599, 600
Cohn, Isaac 159, 616
Colegiul Protestant Sirian 118, 138, 301
Colegiul Uniunii Ebraice 490
Colonia Americană din Ierusalim 300
comerț liber 591
Comisia Americană de Negociere a Păcii 574
Comisia Crucii Roșii Americane 536
Comisia de evidență a celor apți pentru serviciul militar, SUA 396
Comisia King-Crane 581, 593
Comisia Sionistă, 491, 514, 517, 530, 589
Comitetul Bunsen 189, 191
Comitetul de Război, britanic 237, 259, 260, 269, 270, 272, 276
Comitetul de Tutelă, conferință postbelică a Națiunilor Unite 592
Comitetul Evreiesc din Alexandria 429, 430
Comitetul Sirian 469, 516, 517, 518
Comitetul Unității și Progresului (CUP), *vezi* Junii Turci 53, 102, 118, 522
Compania pentru dezvoltare rurală în Palestina 354
comunism 94, 247
Conferința de la Cairo 586, 597
Conferința de la San Remo 583
Conferința de Pace de la Paris 577, 578, 579, 580, 588, 589, 590, 591, 593, 642
Congresul Sionist Mondial 72
Constantinopol 13, 14, 50, 52, 53, 55, 56, 62, 67, 86, 88, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 152, 153, 159, 160, 163, 164, 165, 170, 172, 180, 193, 194, 195, 214, 216, 219, 222, 264, 278, 290, 292, 293, 300, 301, 302, 321, 322, 323, 329, 357, 359, 365, 389, 390, 398, 431, 452, 457, 482, 484, 488, 523, 524, 542, 572, 590, 616, 617, 622, 626, 639
Convenția de la Bagdad 134
Copenhaga 263, 264
Corespondența McMahon-Hussein 177, 200, 326, 352, 371, 382, 618, 619, 620, 621, 632
Cornwallis, Kincaid 516, 626, 627, 640
Cox, sir Percy 207, 620, 622
creștini 30, 38, 53, 56, 98, 109, 111, 163, 164, 180, 192, 193, 194, 233, 255, 260, 278, 279, 358, 428, 485, 490, 502, 523, 534, 537
cruciade 44, 101, 188, 278, 458
Cuba 41
Curtea Supremă, SUA 61

Curzon, George 434, 635, 644

D

Dahoum (Salim Ali) 51, 75, 84, 550
Daily Telegraph (India) 596
Damasc 7, 15, 39, 60, 120, 121, 140, 153, 154, 163, 170, 175, 194, 197, 203, 214, 219, 220, 221, 222, 300, 301, 322, 324, 348, 356, 387, 391, 393, 413, 440, 451, 484, 507, 518, 519, 525, 544, 556, 557, 558, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 570, 574, 575, 583, 584, 588, 589, 612, 616, 621, 633, 636, 638, 642
Dana, A.G. 115
Danemarca 262, 263, 264
Dardanele, strâmtoarea 123, 131, 132, 133, 134, 148, 149, 614, 616
Daud (Ali) 376, 377, 378, 494, 520, 522, 542, 641
Dawnay, Alan 539, 540, 556, 634, 641, 643
Declarația Balfour 464, 472, 473, 474, 475, 486, 487, 488, 491, 500, 501, 502, 508, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 523, 524, 532, 549, 573, 583, 593
Decretul pentru Pace (al bolșevicilor) 483
Deedes, Windham 307, 309, 529, 630, 631
Deir al-Zour 165
Departamentul de Agricultură al SUA 71
Departamentul de Război, SUA 425
Departamentul de Stat, SUA 425, 426, 427, 443, 446, 461, 462, 463, 469, 498, 501, 502, 503, 508, 509, 514, 516, 517, 518, 535, 537, 539, 546, 581, 592, 617, 633, 635
Deraa 447, 448, 471, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 485, 493, 505, 527, 542, 548, 551, 552, 556, 557, 558, 560, 561, 562, 563, 570, 638
de Sambouy, maiorul 553, 559, 564
Des Moines, USS 170, 177, 178
Detașamentul 300 al aviației militare germane 290, 291
Djemal Pașa, Ahmed 14, 23, 111, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 127, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 153, 154, 158, 163, 165, 166, 170, 171, 172, 174, 176, 180, 185, 192, 197, 200, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 261, 264, 300, 302, 320, 321, 322, 323, 329, 330, 331, 348, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 365, 366, 419, 481, 482, 483, 487, 488, 489, 490, 522, 523, 529, 572, 586, 590, 608, 613, 614, 616, 617, 620, 628, 631, 633, 638, 639
Djemal Pașa, Mehmed 512, 532, 533, 534, 541, 546, 639, 641
Djibouti 318
Dobell, Charles 345, 630
Doris, HMS 125, 126, 130, 614
Dort Yol 120
Douăzeci și șapte de articole (Lawrence) 409, 416, 588
Doughty, Charles Montagu 39, 40, 609
Druze 404

Dufferin, HMS 420, 421
Dujaila 204, 205, 206, 209, 622

E

Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB) 304, 392, 416, 417
ebraică, limba 99, 445
Edelman, Samuel 214, 301, 611, 622, 627, 633
Edmonds, William 304, 305, 306, 308, 336, 392
Egipt 28, 29, 38, 49, 54, 58, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 91, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 113, 116, 117, 123, 124, 127, 130, 140, 143, 145, 148, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 169, 170, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 182, 186, 190, 195, 199, 201, 207, 209, 223, 229, 233, 235, 241, 245, 251, 257, 258, 259, 260, 265, 267, 268, 271, 274, 281, 290, 298, 299, 303, 305, 308, 316, 317, 318, 324, 337, 342, 351, 352, 353, 355, 356, 360, 364, 369, 391, 405, 413, 417, 425, 430, 432, 438, 445, 447, 450, 457, 458, 461, 465, 469, 501, 503, 508, 511, 514, 516, 524, 528, 537, 538, 542, 574, 594, 618, 623, 624, 631, 638, 643
El Arish 329, 446, 447, 448, 449, 454, 455, 458, 465, 625
El Houl 374, 375, 377, 384
El Ula, regiunea 404, 421
Elveția 72, 389, 399, 457, 532, 546, 573, 596
Enver Pașa 102, 103, 104, 105, 108, 153, 163, 219, 329, 482, 572, 586, 590
epurare etnică 357
Erlangen, Universitatea din 48
Erman, Adolf 47
Eskisehir 170
Eufrat, fluviul 49, 59
Europa 18, 30, 31, 32, 40, 45, 47, 52, 56, 58, 62, 63, 71, 72, 76, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 102, 111, 112, 116, 119, 124, 135, 187, 204, 205, 222, 224, 254, 263, 281, 282, 290, 298, 321, 329, 359, 360, 363, 397, 399, 411, 432, 454, 463, 475, 538, 539, 580, 582, 595, 601, 656
Euryalus, HMS 257
evrei 19, 29, 30, 69, 70, 72, 73, 74, 78, 98, 99, 100, 101, 110, 111, 157, 158, 159, 166, 167, 168, 178, 192, 193, 195, 196, 221, 263, 265, 278, 279, 280, 281, 307, 335, 336, 353, 354, 355, 356, 358, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 391, 416, 418, 419, 428, 429, 431, 435, 436, 437, 438, 444, 445, 451, 452, 454, 464, 469, 473, 482, 485, 487, 490, 491, 498, 501, 502, 511, 514, 515, 516, 517, 518, 528, 529, 530, 534, 535, 537, 545, 579, 582, 583, 586, 588, 593, 594, 596, 613, 631, 636

F

Fakhri Pașa 329
Falkenhayn, Erich von 482

Faraifra 521, 522
Farasan, insula 592
Faroki, Mohammed al- 14, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 186, 617, 618, 619
Farraj (Othman) 376, 377, 378, 494, 520, 521, 522, 525, 542, 641
fascism 94
Fawzi Bey, Omar 103, 105
Faysal I, regele Irakului (Faysal ibn Hussein) 14, 141, 142, 143, 144, 147, 152, 153, 154, 163, 219, 220, 221, 231, 234, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 260, 261, 262, 267, 269, 270, 271, 275, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 319, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 341, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 355, 367, 371, 372, 374, 375, 377, 380, 381, 383, 384, 385, 387, 404, 420, 421, 422, 432, 448, 470, 484, 488, 489, 490, 493, 503, 510, 511, 512, 523, 524, 527, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 541, 546, 548, 550, 551, 555, 556, 557, 563, 564, 565, 566, 570, 571, 572, 574, 578, 579, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 600, 616, 626, 628, 629, 630, 632, 634, 638, 639, 641, 642, 644
Federația Sionistă Engleză 354, 363, 417, 444, 474, 475
Federația Sionistă, SUA 354, 363, 417, 418, 430, 444, 454, 474, 475
Feinberg, Absalom 168, 169, 177, 178, 179, 194, 195, 196, 197, 221, 305, 308, 309, 314, 359, 360, 363, 528, 620
felah 110, 429
FitzMaurice, Gerald 278, 281
Flavius Josephus 266
Flecker, James Elroy 89, 90, 611
Fliegertruppen 289
Florence, Ronald 73, 109, 610, 613, 615, 619, 620, 630, 636, 644, 649
Fontana, Winifred 108, 613
Foreign Office (Ministerul britanic al Afacerilor Externe) 134, 259, 267, 275, 294, 352, 353, 430, 473, 530, 531, 532, 570, 608, 620, 624, 625, 626, 630, 631, 632, 635, 639, 640, 641, 642
Forța Expediționară Americană 538
Forța Expediționară Egipteană (britanică) 112, 180, 235, 258, 267, 268, 274, 283, 411, 412, 419, 526, 540, 546, 634, 641
Forța Expediționară Indiană 201, 208
Forța Expediționară Mediteraneeană (Med-Ex) 185
Frankfurter, Felix 69, 366, 647, 649, 654
Franța 32, 37, 38, 44, 45, 47, 52, 56, 57, 62, 71, 93, 94, 96, 98, 106, 107, 108, 122, 133, 134, 140, 161, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 199, 200, 201, 208, 224, 240, 242, 243, 247, 254, 258, 259, 261, 269, 273, 279, 280, 282, 315, 320, 325, 326, 346, 351, 352, 353, 354, 361, 369, 372, 373, 378, 381, 382, 383, 387, 397, 423, 433, 435, 438, 443, 445, 449, 483, 484, 486, 498, 500, 506, 507, 508, 513, 514, 522, 525, 526, 536, 537, 540, 543, 545, 570, 571, 572, 573, 574, 577, 583, 584, 585, 588, 594, 597, 618, 620, 624,

625
Franz Ferdinand, arhiducele austro-ungar 89
Frey, Alexis 211
Friedman, Isaiah 281, 620, 621, 625, 630, 632, 638, 644, 650
Fromkin, David 613, 617, 618, 620, 621, 650
Fundația pentru Explorarea Palestinei 27, 65, 88
Fuweila 395, 400, 404

G

Gallipoli 131, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 163, 164, 173, 174, 176, 180, 181, 185, 192, 209, 219, 232, 318, 324, 585, 615, 616, 651, 654
Garland, Herbert 295, 296, 332, 339, 634, 650, 653
Garmisch-Partenkirchen 545
Gary, Hampson 538, 642
Gasim 375, 377, 378
Gaster, Moses 280
Gaza 75, 329, 330, 331, 332, 336, 345, 346, 347, 353, 357, 358, 360, 361, 411, 429, 436, 446, 447, 462, 465, 482, 483, 528
gaze otrăvitoare 361, 595
Geneva, convențiile de la 126
George al V-lea 15, 219, 378, 600, 645
Georges-Picot, François 200, 279, 280, 351, 352, 353, 378, 382, 422, 445, 487, 540
Georgette (ofensivă germană) 522
Georgia, republica 590, 656
Germania 13, 15, 28, 29, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 56, 57, 66, 76, 79, 80, 82, 93, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 121, 129, 137, 144, 157, 160, 180, 186, 194, 222, 262, 292, 300, 321, 322, 346, 389, 397, 419, 427, 449, 462, 475, 485, 491, 507, 514, 522, 523, 524, 543, 545, 546, 573, 574, 590, 593, 594, 595, 596, 601, 607, 609, 612, 631, 636, 642, 658
ghedeoniți 110, 111, 168
Glazebrook, Otis 500, 630
Goeland 306, 307, 308
Golful Persic, țiței în 67
Gorringe, George 209
Grand Continental Hotel, Cairo 113
Grand New Hotel, Ierusalim 115
Graves, Philip 307, 647
Graves, Robert 609, 642, 650
Grecia, greci 38, 123, 188, 499
Grey, Edward 80, 199, 280, 353, 612, 621, 625, 630
Gribbon, Walter 266, 656
Gunkel, Oscar 172

gurkha (soldat nepalez) 548
Guweira 423, 503, 504, 518, 519

H

Hadassah 160, 590
Hadera 168
Hafir el Andscha 129, 130
Haga, convențiile de război de la 126
Haidar, Ali 119, 153, 196, 330, 390
Haifa 70, 169, 177, 178, 429, 436, 558
Haig, Douglas 93, 272, 449, 611
Hajim Muhittin 476, 479
Hall, Henry 36, 475, 609, 648
Hama 413, 621
Hamburg-America, linia maritimă 63
Hamed (marocan) 333, 334, 375
Hamilton, Ian 174, 619
Hampshire, HMS 225, 592, 593, 608, 658
Hamra, Arabia 249, 250, 260
Hanna, Edith 592
Hardinge, lord Charles 275, 418, 610, 620, 631, 634, 635
Hareidhin, Talal el 559
Harrison, Leland 425, 426, 427, 437, 444, 501, 508, 513, 535, 537, 635, 638, 640, 641, 642
Hebron 87, 89, 117
    drumul 87, 89, 117, 398
Hejaz 60, 125, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 163, 176, 200, 225, 229, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 269, 271, 281, 291, 295, 297, 298, 300, 304, 312, 315, 316, 317, 324, 329, 330, 331, 332, 337, 340, 341, 342, 343, 347, 348, 350, 352, 367, 368, 370, 376, 380, 388, 393, 403, 404, 409, 411, 413, 415, 416, 421, 422, 447, 455, 460, 466, 482, 486, 493, 502, 510, 519, 520, 523, 525, 548, 552, 556, 557, 585, 615, 623, 624, 633, 637, 647
Herbert, Aubrey 77, 91, 113, 210, 216, 217, 218, 279, 280, 295, 339, 354, 622, 634, 651, 657
Hermon, muntele 71
Herzl, Theodore 72, 74, 648
Hill, J.C. 62, 67, 68, 85, 86, 88, 214, 599, 600, 643, 648, 649, 651
Hitler, Adolf 293, 593, 595, 607, 653
Hodgson, căpitanul 547
Hogarth, David 32, 38, 39, 44, 50, 52, 88, 126, 134, 148, 149, 443, 446, 454, 465, 478, 510, 541, 609, 614, 615, 616, 637, 640, 641, 642, 644, 649
Hollis, Stanley 611, 654, 655
Homs 413, 621

Hotel Continental, Cairo 113, 307, 308, 359, 392
Hotel Fast, Ierusalim 289, 291
Hotel Germania, Constantinopol 101, 103, 105
Hotel Savoy, Cairo 113, 114, 122, 133, 154, 155, 156, 174, 183, 185, 201, 225, 235, 247, 255, 267, 312, 314, 315, 319, 362, 499
Hotel Savoy, Londra 437
Hotel Victoria, Damasc 570, 571, 572, 574
House, Edward 473, 581, 638, 648, 650, 652, 653, 655, 658
Howeitat, tribul 347, 375, 384, 385, 388, 392, 404, 423, 630
Hussein, familia 142, 143, 144, 154, 163
Husseini, Ismail Hakki Bey al- 212, 215
Hussein, regele (emir) 14, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 163, 175, 176, 177, 186, 188, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 219, 220, 224, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 258, 260, 261, 262, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 291, 297, 300, 302, 310, 311, 315, 316, 318, 326, 329, 330, 332, 348, 352, 353, 367, 370, 371, 372, 374, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 388, 420, 421, 422, 423, 434, 436, 455, 460, 482, 483, 484, 488, 489, 504, 509, 510, 511, 523, 524, 532, 535, 537, 546, 548, 550, 565, 570, 572, 579, 582, 584, 585, 586, 600, 615, 618, 619, 620, 621, 632, 633, 635, 639, 641
Hussein, Zeid al- 230, 231, 233, 246, 286, 287, 289, 297, 298, 503, 504, 505, 518, 640

I, Î

ibn-Saud, Abdul Aziz 202, 203
ideologii totalitare 94
Ierihon 139, 492, 504
Ierusalim 27, 28, 29, 67, 68, 69, 72, 79, 85, 96, 97, 98, 99, 114, 115, 137, 139, 143, 156, 157, 158, 163, 170, 196, 197, 210, 211, 212, 213, 215, 289, 290, 300, 301, 302, 320, 321, 322, 337, 364, 365, 366, 398, 413, 425, 447, 462, 473, 483, 485, 487, 490, 492, 493, 494, 499, 500, 507, 516, 520, 528, 530, 538, 546, 547, 555, 590, 591, 592, 612, 617, 620, 621, 622, 627, 631, 636, 652
Imperator, SS 62, 63, 396
Imperiul Ayyubid 470
Imperiul Britanic 16, 33, 93, 132, 198, 463, 541
Imperiul Otoman *vezi și* Turcia 13, 14, 15, 27, 30, 31, 50, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 66, 67, 70, 74, 76, 86, 89, 94, 100, 101, 102, 104, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 128, 131, 135, 138, 149, 152, 167, 168, 169, 172, 174, 176, 177, 185, 187, 188, 189, 198, 201, 221, 222, 233, 267, 277, 278, 293, 295, 304, 321, 329, 389, 397, 398, 424, 457, 475, 483, 498, 513, 523, 578, 585, 610, 613, 618
India britanică 198, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 223, 268, 329
Institutul Grignon 71
Insula Man 35
Intelligence Bulletin for the Middle East 202

Iordan, fluviul 356, 417, 503, 504, 518, 520, 533, 547, 556, 583
Iordania 384, 469, 585, 586
Irak 57, 117, 152, 175, 185, 207, 208, 218, 222, 223, 224, 225, 234, 242, 329, 379, 381, 398, 416, 423, 526, 539, 584, 586, 587, 588, 591, 617
Irlanda 34, 35
Iskenderun, *vezi* Alexandretta 120
Islam *vezi și* musulmani; panislamism, jihad panislamic 203, 484, 594, 644, 648
Ismailia 235, 410, 411, 623, 624, 625
Isonzo, valea 186, 449
Israel 30, 69, 70, 72, 73, 77, 136, 160, 278, 335, 454, 464, 535, 583, 586, 590, 603, 607, 608, 610, 621, 650, 654, 655, 658
israeliți, vechii 77, 78
Istanbul, *vezi* Constantinopol 13
Italia 38, 48, 159, 160, 161, 166, 186, 188, 536, 618
Iudeea 26, 68, 87, 117, 136, 166, 171, 195, 214, 322, 547
„împotmolire în misiune“ 135

J

Jaffa 87, 97, 111, 115, 158, 167, 290, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 417, 434, 450, 452, 473, 518, 529, 539, 630, 631
Jebel Druze, zona 404
Jefer, puțurile din 393, 395
Jerablus 50, 51, 54, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 89, 124, 125, 575
Jewish Chronicle 363, 631
Jiddah 230, 231, 232, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 246, 252, 257, 258, 260, 262, 272, 293, 294, 296, 299, 312, 314, 315, 317, 318, 328, 368, 370, 371, 373, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 420, 421, 422, 423, 436, 486, 488, 586, 623
jihad islamic 19, 56, 293
Joffre, Joseph 282, 624, 625
Joyce, Pierce 328, 421, 448, 548, 556, 629, 636, 643
Junii Turci (Comitetul Unității și Progresului) 53, 54, 58, 97, 98, 101, 102, 111, 119, 124, 126, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 153, 163, 164, 165, 196, 219, 220, 293, 302, 357, 457, 512, 546, 585, 590, 594, 615

K

Kabul 586
Kaiserschlacht 543
Karkemiș 32, 44, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 63, 64, 65, 88, 90, 178, 183, 229, 253, 458, 550, 611
Katra 166, 167
Kemal, Mustafa, *vezi* Atatürk, Mustafa Kemal 151, 152, 572, 585, 639

Kerak 492, 494, 496, 503
Kerenski, Aleksandr 418, 449, 483
Khalil Pașa 209, 216, 217, 218
khamsin (furtună de nisip) 23, 24, 26
Kharpoutli, Mustapha 211, 321
Khartoum 257, 261, 267, 268, 269, 270, 282, 283, 294
Kheif Hussein 285, 286, 287
Kirkbride, Alec 504, 652
Kirkwall, insulele Orkney 262, 263, 264
Kitchener, Horatio Herbert 77, 79, 80, 82, 91, 92, 95, 145, 146, 174, 181, 189, 199, 206, 207, 210, 225, 268, 457, 611, 615, 619, 653
Knabenshue, Charles 461, 462, 637
Kornub 26, 68, 69, 85, 86, 87, 97, 116, 136, 212, 214, 302, 591, 611
Kressenstein, Friedrich Kress von 128, 161
Kuhlmann, Richard von 631
kurzi 53, 164
Kut 202, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 216, 217, 218, 219, 223, 224, 232, 324, 622, 648, 649, 651, 653
Kutab, Fuad al- 379, 381, 382

L

Lake, Percy 208, 210, 622, 652, 653
Lama, HMS 229, 234, 236, 237, 245
Lansing, Robert 399, 425, 426, 427, 539, 611, 614, 634, 642
Lawrence al Arabiei (film) 378, 405, 438
Lawrence, Arnold 94, 183, 506, 600, 652
Lawrence, Bob 94, 183
Lawrence, Frank 94, 161, 162, 172, 182, 183
Lawrence, Sarah Junner (mamă) 34, 35, 36, 161, 162, 182
Lawrence, Thomas (tată) 34, 35, 37
Lawrence, Thomas Edward *passim*
Lawrence, Will 63, 94, 172, 183, 184, 617
Lawrenceville School 41
Lean, David 378, 405, 438
Leeds, Edward 84, 113, 184, 189, 441, 454, 505, 611, 619, 636, 637
Legea de strămutare provizorie 164
Legiunea Arabă 492, 495
Lenin, V.I. 346, 483
Lepsius, Karl 47
„Lewis“ (ofițer australian) 440
Liban 96, 140, 167, 192, 219, 301, 378, 379, 381, 382, 398, 571, 581, 586, 587, 632
Libia 28, 58

Liceul de băieți din Oxford 32, 36
Liddell Hart, Basil 182, 608, 612, 619, 621, 630, 637, 642, 643, 644, 650, 652
Liga Națiunilor, propunere 513
limba arabă 48, 57, 506
Linia Hindenburg 543, 544
Lishansky, Joseph 308, 309, 391, 392, 452, 453, 528, 636
„litoralul sirian musulman“ 378
Lloyd George, David 113, 295, 354, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 464, 465, 489, 545, 577, 584, 588, 607, 628, 630, 637, 638, 644, 653, 658
Londra 15, 24, 53, 94, 104, 106, 107, 114, 127, 131, 132, 133, 145, 155, 174, 177, 181, 185, 191, 198, 199, 201, 208, 209, 210, 232, 233, 234, 241, 242, 254, 256, 259, 262, 266, 267, 268, 269, 275, 276, 277, 278, 281, 295, 304, 305, 317, 325, 336, 351, 354, 356, 361, 364, 373, 389, 404, 409, 415, 417, 418, 420, 425, 427, 429, 430, 433, 436, 437, 438, 443, 444, 445, 454, 462, 472, 474, 475, 513, 515, 526, 533, 540, 541, 545, 551, 571, 577, 580, 588, 589, 625, 631, 633, 634, 635, 645, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657
Loytved-Hardegg, Julius 300, 627
Lynden-Bell, Arthur 274, 314, 351, 630

M

Maan 331, 343, 367, 368, 375, 393, 395, 401, 402, 404, 405, 519, 521, 524, 525
Maan-Aqaba, drumul 395
Macedonia 544
Mack, Julian 69, 264, 607, 609, 611, 625, 638, 643, 648, 653
MacMillan, Margaret 578, 653
Madeba 492, 494, 496, 503
Mallet, Louis 104, 105, 612
Managem 335, 359, 391, 392, 431, 450, 451, 454, 635
Manualul Armatei pentru sudul Siriei 336
Manualul Hejazului 313
Marea Britanie, britanic 15, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 47, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 304, 305, 306, 307, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332,

334, 335, 336, 337, 338, 341, 342, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 399, 400, 403, 404, 405, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 437, 438, 443, 444, 445, 447, 448, 449, 451, 452, 454, 455, 456, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 469, 472, 473, 474, 475, 478, 480, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 494, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 508, 510, 512, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 522, 525, 526, 527, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 546, 547, 548, 549, 551, 553, 554, 556, 558, 562, 570, 574, 577, 578, 579, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 592, 594, 596, 597, 599, 600, 607, 608, 611, 613, 614, 618, 619, 620, 622, 628, 632, 633, 635, 637, 640, 641, 643, 644, 658
Marea Caspică 30, 67, 523
Marea Marmara 131
Marea Mediterană 38, 83, 148, 199
Marea Moartă 26, 68, 136, 492, 494, 504, 519
Marea Neagră 67, 192, 572
Marea Pradă 19, 187, 578
Marea Roșie 76, 83, 143, 206, 229, 230, 232, 251, 257, 258, 283, 315, 316, 318, 410, 510
Marele Graben Est-African 68
Marile Piramide de la Giseh 112
Marina militară britanică, Marina Regală 86, 132, 208, 225
Marna, râul 95, 96
Maroc, marocani 240, 241, 334
Mary, regina 16
masacre hamidiene 164, 278, 363, 617
Masri, Abdul Aziz al- 174
Maxwell, John 180, 181, 603
McGovern, Rudolf 24, 25, 26, 27, 62, 67, 68, 69, 85, 86, 87, 214, 591
McKale, Donald 45, 523, 593, 603, 604, 607, 608, 609, 610, 612, 616, 626, 641, 644, 653
McMahon, Henry 176, 177, 180, 181, 186, 199, 200, 207, 250, 267, 268, 270, 273, 275, 279, 281, 326, 352, 371, 381, 382, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 632
McMeekin, Sean 56, 610, 653
Mecca 141, 143, 144, 145, 147, 152, 153, 154, 163, 173, 175, 176, 177, 192, 199, 202, 203, 219, 225, 230, 232, 233, 234, 238, 241, 244, 245, 248, 250, 272, 276, 286, 287, 315, 316, 330, 370, 511, 531, 586, 621, 622
Medina 60, 141, 142, 144, 152, 220, 231, 232, 233, 234, 242, 245, 249, 260, 272, 294, 295, 298, 300, 316, 324, 329, 330, 331, 332, 339, 340, 341, 342, 367, 404, 421, 519, 525, 570
Mesopotamia (Irak) 57, 113, 207, 223, 484, 621, 647, 656, 657
Meuse, râul 544
Mexic 346

Meyer, Louis 517
MI5 594, 644
Michael (ofensivă germană) 522
Minifir 466, 467, 468, 470, 638
Ministerul de Război, britanic 91, 106, 107, 108, 114, 132, 133, 155, 185, 207, 267, 275
Ministerul francez al Afacerilor Externe 379
Ministerul francez al Apărării 240
Mint, The (Lawrence) 599, 652
mitraliere 92, 129, 146, 151, 231, 269, 440, 482, 495, 554, 555, 558, 560, 566
Moab, platoul 494, 503, 504, 518
Moise 77, 78, 96
Moneim, Abdel 546, 573
Money, Arthur 591, 657
Mons, bătălia de la 412
Montgelas, Gräfin 545
Morgenthau, Henry 118, 614, 654
Mors, Robert 101, 104, 105, 106, 612
Mosseri, Jack 445
Mudowarra 441, 454
Mudros 181, 572
Muntele Măslinilor 99, 170, 320, 322, 323
Muntenegru 52
Murray, sir Archibald 223, 233, 234, 235, 258, 259, 268, 273, 274, 275, 276, 283, 294, 314, 316, 317, 318, 319, 325, 331, 335, 336, 337, 346, 347, 351, 352, 353, 360, 361, 411, 412, 413, 415, 446, 623, 625, 626, 628, 651, 653, 654
Mussolini, Benito 293
Mustafabeyli (oraș) 120
musulmani *vezi și* Islam 13, 38, 53, 87, 98, 109, 110, 115, 124, 141, 143, 147, 164, 177, 188, 194, 241, 279, 329, 360, 370, 390, 432, 483, 485, 502, 523, 537, 579

N

Naama (cămilă) 401
Nablus 109, 111, 138, 140, 143, 555
Nabucodonosor, regele Babilonului 49
Nachrichtenstelle für den Orient (Birou de Informații pentru Orient) 103
Nakhl Mubarak 285, 287, 288, 296, 297
Nasir, Șerif 570
Nasser, Gamal Abdel 586
Nassif, Suleiman Bey 68, 86, 516, 517, 518, 537, 644
naționalism arab, naționaliști arabi 152, 219, 300, 348, 375, 482, 511
naționaliști turci 490, 585
nave de recunoaștere 179, 221, 416, 431, 450

naziști 595
Nechao al II-lea, faraonul Egiptului 49
Newcombe, Stewart Francis 27, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 88, 95, 108, 112, 113, 125, 178, 179, 235, 282, 298, 299, 303, 304, 311, 314, 318, 320, 324, 332, 379, 380, 382, 383, 422, 455, 599, 600, 611, 628, 632, 633, 634, 645
New Delhi 596
New York, bursa 42
New York Evening Post 263
New York, N.Y. 19, 24, 26, 41, 43, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 86, 135, 169, 179, 222, 262, 263, 264, 266, 396, 397, 398, 399, 424, 427, 431, 443, 462, 464, 474, 475, 545, 573, 582, 591
New York Times 104, 365, 473, 612, 617, 631
New York, USS 427
Nicolae al II-lea, țarul Rusiei 345
Nicolson, Arthur 434, 619, 635, 650, 654
Nil, fluviul 28
NILI (Nezah Israel Lo Ieshaker), rețea de spioni 335, 359, 360, 391, 416, 417, 428, 430, 431, 432, 450, 451, 453, 454, 475, 515, 528, 603, 607, 608, 635, 636, 656, 658
Nimr, Faris 537, 539
Normandia 33, 37
Northbrook, HMS 381, 382, 384
Nur el Bahr 330
Nuri Said 570

O

obuziere (tunuri de munte) 340
Odiseea (Homer) 599
Ofițerii Liberi, mișcare naționalistă 586
Oklahoma 62, 66, 96, 97, 137, 498
Omdurman, bătălia de la 92
Oppenheim, Max von, conte 55, 56, 57, 58, 59, 80, 81, 101, 102, 103, 104, 121, 129, 143, 144, 147, 153, 158, 159, 163, 291, 292, 293, 389, 390, 524, 612, 614, 615, 637, 641, 653, 656
Organizația A 335
Orient Express 62
Orientul Mijlociu 3, 13, 15, 16, 18, 19, 30, 49, 52, 60, 70, 116, 135, 144, 145, 147, 152, 157, 176, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 197, 199, 200, 202, 212, 224, 232, 241, 243, 258, 272, 273, 279, 280, 292, 293, 315, 319, 323, 325, 327, 345, 346, 351, 352, 354, 362, 364, 366, 370, 379, 381, 383, 390, 397, 398, 399, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 433, 434, 435, 436, 437, 443, 446, 454, 455, 458, 461, 463, 474, 485, 486, 487, 499, 501, 506, 514, 532, 535, 536, 538, 540, 545, 546, 551, 570, 573, 574, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 590, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 619,

620, 628
Orkney, insulele 262
Ormsby-Gore, William 307, 335, 364, 514, 528, 631, 637
Oskar II 262, 263, 264

P

Palatul Dolmabahçe 172
Palestina 13, 19, 26, 30, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 83, 86, 87, 95, 97, 99, 100, 105, 111, 112, 115, 116, 117, 136, 157, 158, 159, 160, 161, 167, 168, 169, 170, 171, 178, 179, 185, 192, 193, 195, 196, 199, 200, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 232, 233, 242, 263, 264, 265, 273, 277, 278, 279, 280, 281, 290, 301, 305, 307, 308, 309, 314, 316, 321, 323, 325, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 337, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 363, 364, 365, 366, 391, 392, 398, 399, 415, 416, 417, 418, 419, 424, 428, 429, 430, 431, 432, 437, 438, 443, 444, 445, 447, 448, 450, 451, 452, 454, 461, 462, 464, 465, 469, 472, 474, 475, 484, 486, 487, 491, 494, 499, 500, 501, 502, 503, 508, 509, 514, 515, 516, 517, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 545, 547, 548, 552, 553, 556, 558, 564, 571, 572, 577, 578, 579, 581, 582, 583, 584, 586, 588, 589, 590, 591, 594, 611, 613, 617, 621, 628, 629, 630, 631, 640
Panama, canalul 40, 42, 117, 498
panislam, jihad panislamic 129
Paris 7, 71, 95, 181, 242, 261, 275, 316, 351, 355, 427, 430, 438, 443, 444, 445, 454, 475, 486, 513, 540, 545, 570, 573, 574, 575, 577, 578, 579, 580, 581, 583, 584, 588, 589, 590, 591, 593, 611, 642, 644, 648, 650, 652, 653, 655
Paris 1919 (MacMillan) 578, 653
Parker, Alfred 255, 257, 258, 259, 260, 269, 624, 625
Partidul Național Arab 353
Passchendaele, bătălia de la 449
Persia 199, 435
Petah Tikvah 167
Petraeus, David 416
Petrie, Flinders 32, 609
Piața Martirilor, Beirut 481
Piave, râul 544
Place des Canons, Beirut 481, 482
Poarta Jaffa, Ierusalim 115
Port Said 178, 304, 306, 308, 359, 416, 431
Port Suez 183, 229, 318, 319, 320, 370, 410, 420
Portugalia 427
porumbei călători (voiajori) 361, 450, 452
„povara omului alb“ 224
Primăvara arabă 587
Procesul de la Nürnberg 596

Protocolul de la Damasc 154
Prüfer, Agnes 45
Prüfer, Carl 45, 46
Prüfer, Curt 27, 28, 29, 30, 31, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 57, 79, 80, 81, 82, 89, 101, 103, 104, 105, 106, 118, 120, 121, 128, 129, 130, 137, 143, 144, 145, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 178, 192, 193, 194, 212, 213, 289, 290, 291, 292, 293, 300, 355, 389, 390, 391, 457, 460, 523, 524, 542, 545, 546, 573, 593, 594, 595, 596, 603, 604, 607, 609, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 620, 626, 633, 637, 641, 642, 644, 653, 658
Prüfer, Frances Ethel Pinkham 49
Prüfer, Olaf 596, 609, 610
Prusia 45
Puterile Centrale 94, 98, 102, 180, 186, 187, 193, 221, 263, 279, 293, 320, 321, 365, 418, 419, 426, 457, 523, 542, 545, 573, 590

Q

Quweira, munții 83

R

Rabat 240
Rabegh 233, 237, 243, 244, 245, 248, 252, 258, 259, 260, 261, 269, 270, 271, 272, 276, 286, 288, 289, 294, 298, 315, 316, 317, 319, 324, 326, 628
raiduri contra căii ferate *vezi și* Calea Ferată Hejaz 295, 298, 316, 344, 502, 520
Ramleh 506, 507, 525, 534, 539
Raportul despre dorințele sirienilor 580
Rawlinson, Henry 107
Război Balcanic
    al doilea 58, 357
    primul 58
Război Mondial
    al Doilea 438, 586, 592, 595
    Primul 13, 18, 19, 23, 82, 104, 117, 125, 135, 137, 183, 191, 240, 357, 359, 373, 427, 446, 485, 512, 523, 525, 527, 539, 558, 582, 587, 590, 596, 607, 613
războinici arabi 294, 343, 373, 403, 432, 456, 495, 557, 564
Războiul Burilor 74, 77, 189
Războiul Franco-Prusian 45
Războiul Mahdist 77
Războiul Ruso-Turc 70
Regia de tutun (turcă) 211, 212
Revolta Arabă 18, 230, 232, 233, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 249, 254, 256, 258, 269, 272, 273, 287, 291, 300, 302, 316, 319, 323, 324, 330, 331, 341, 348, 380, 387, 388, 391, 411, 414, 415, 424, 429, 432, 455, 456, 460, 470, 484, 493, 498, 502, 509,

510, 516, 534, 550, 581, 623
Richards, Vyvyan 549, 610, 654
Rifki, Falih 137, 138, 482
River Clyde, SS 150
Riyadh 203
Robertson, William 181, 209, 275, 414, 415, 603, 619, 622, 625, 634
robie 180
Rockefeller, John D. 60, 649
Rolls-Royce „Ceața bleu“ 563, 564
Roma 159, 160, 355, 513, 594
Romani, bătălia de la 291
România 4, 29, 52, 70, 100, 160, 277, 427
Roosevelt, Theodore 40, 41, 69, 74
Rosh Pinah 428
Ross, John Hume (pseudonim al lui Lawrence, Thomas Edward) 597, 599, 609
Rothschild, baron Edmond de 70, 71, 443, 445
Rothschild, lord Walter 354, 355, 464, 469
Rothschild, Moses 159
Royal Air Force 597
Royal Army Medical Corps 94
Royal Engineers 27, 65, 77, 83, 84
Royal Flying Corps 172, 183, 510, 553
Royal George 206, 208
Royal Tank Corps 599
Rualla, tribul 388, 470, 549
Rudhwa 299
Rusia 29, 47, 52, 56, 72, 96, 98, 103, 110, 111, 157, 160, 186, 187, 188, 225, 279, 280, 345, 346, 353, 354, 418, 500, 522, 590, 618, 630, 638
Rusia Albă (Belarus) 157

S, Ș

Saad (comandantul taberei tribului Ageyl) 376, 557, 558, 561
Sahyun 43
Said, Mohammed 178, 297, 304, 306, 308, 359, 416, 431, 565, 570, 648
Saladin 458, 470
Salem (din tribul Ageyl) 333, 334, 539, 546, 547
Salt, Siria 520, 521, 525, 527, 547, 652
Samaria 555
Samarin 70
Samima 231
Samoa 46
Samuel, Herbert 214, 279, 280, 301, 335, 354, 629, 633

Sanders, Liman von 149, 151, 612, 655
Sarajevo 89
Sarikamiș, bătălia de la 132
Saros, golful 148, 149
Sassoon, Siegfried 600
Scandinavian-American Line 262
Scapa Flow 262
Schaumburg-Lippe, Viktoria von, prințesă 545
Schliemann, Heinrich 47
Schlotheim, Seline von 545
Schmidt, Rochus 627
Schneersohn, Liova 335, 417
Scotland Yard 262, 264, 265, 625, 656
Departamentului de Investigații Criminale 262
Scoția 35, 225, 262
Serahin, tribul 465
Serbia 52, 93
Serviciul de informații al armatei britanice, Cairo 281
Shalaan, Nuri 384, 388, 470, 548, 549, 550, 642, 643
Shaw, Charlotte 480, 481, 600, 609, 645
Shaw, familia 480
Shaw, Frances 604
Shaw, George Bernard 235, 480
Shawish, șeicul 103, 105
Shaw, Stanford 655
Shaw, T.E. (pseudonim al lui Lawrence, Thomas Edward) 577, 597, 599, 608, 609
Sheikh Saad (sat) 557, 558, 561
Shepheard's Hotel 159
Shobek 404
Shukri Pașa el-Ayubi 565, 566
Sinai, peninsula 25, 55, 76, 77, 82, 83, 85, 122, 123, 129, 130, 195, 196, 197, 222, 258, 265, 289, 290, 309, 314, 316, 318, 359, 410, 450, 451, 482, 483, 526, 630, 654
Sin, pustiul/pustia 23, 27, 65, 75, 77, 78, 83, 88, 95, 106, 178, 179, 319, 611
sionism, sioniști 30, 69, 72, 73, 74, 193, 194, 265, 266, 278, 280, 281, 307, 336, 337, 353, 354, 355, 362, 365, 417, 418, 419, 420, 428, 429, 430, 435, 437, 444, 445, 452, 461, 462, 464, 472, 473, 474, 475, 491, 498, 501, 502, 508, 509, 511, 513, 515, 517, 518, 523, 530, 534, 535, 536, 545, 573, 578, 579, 582, 584, 587, 589, 594, 610
Siria 13, 23, 25, 28, 29, 30, 38, 39, 43, 44, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 63, 70, 75, 76, 78, 88, 108, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 130, 131, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 152, 153, 154, 157, 163, 165, 168, 169, 170, 171, 175, 181, 182, 188, 192, 193, 194, 196, 199, 200, 211, 212, 213, 215, 219, 221, 222, 232, 234, 241, 242, 247, 248, 258, 261, 277, 279, 283, 289, 290, 292, 299,

300, 301, 319, 320, 321, 322, 324, 326, 328, 330, 341, 343, 349, 351, 352, 353, 357, 361, 362, 363, 365, 369, 371, 374, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 395, 397, 398, 399, 404, 405, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 419, 420, 423, 425, 426, 435, 436, 437, 439, 447, 448, 452, 456, 460, 469, 470, 481, 482, 483, 484, 488, 490, 492, 494, 500, 502, 503, 507, 508, 510, 511, 512, 518, 519, 523, 524, 525, 526, 527, 531, 532, 533, 534, 535, 537, 539, 540, 543, 550, 555, 570, 571, 572, 574, 577, 578, 579, 581, 582, 583, 585, 586, 587, 588, 589, 597, 612, 617, 618, 619, 621, 627, 633, 639, 642, 643
„Siria: materialul brut“ (Lawrence) 114, 502
sistem criptografic 230
slavi, în Imperiul Otoman 53
Smith, Ian 416, 417, 418, 419
Snakefly 209
socialism 157, 595
Societatea Macabeilor 529
Sokolow, Nahum 417, 444
Soliman (servitorul lui Oppenheim) 56
Somme, ofensiva de pe 93, 273, 449
Spa, Belgia 542, 543
Spania 38, 41, 139, 212, 366
Spring-Rice, Cecil 399, 400, 424, 425, 635
Spuyten Duyvil 41
Standard Oil Company din New York (Socony) 19, 26, 43, 60, 61, 62, 66, 67, 96, 97, 117, 135, 170, 171, 214, 222, 301, 321, 322, 323, 398, 399, 424, 443, 462, 516, 538, 539, 547, 591, 610, 652
Statele Unite ale Americii 60, 61, 66, 70, 71, 72, 73, 87, 94, 97, 135, 158, 263, 279, 301, 320, 321, 323, 346, 362, 363, 365, 366, 389, 396, 397, 399, 416, 418, 424, 425, 426, 427, 430, 443, 445, 461, 462, 463, 472, 474, 475, 490, 491, 498, 499, 500, 509, 512, 513, 514, 516, 536, 537, 538, 545, 551, 580, 581, 582, 583, 591, 592, 595, 596, 608, 614, 617, 633, 637, 642, 643, 644, 658
Statul-Major General al Imperiului Marii Britanii 106
Stațiunea Evreiască de Cercetări Agricole 30, 74, 109, 179, 195, 264, 265, 308, 452
Steinbach-Schuh, Hilla 160
Stirling, Walter 441, 479, 480, 481, 563, 564, 636, 638, 643, 655
„Stokes“ (ofițer britanic) 440
Storrs, Ronald 144, 145, 146, 147, 175, 176, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 245, 250, 257, 507, 600, 615, 619, 623, 624, 655
St. Paul, SS 474
strămoșul genetic al grâului cultivat 30, 71
stres posttraumatic 598
submarine germane 132
Sudan 74, 77, 92, 143, 230, 236, 250, 257, 259, 268, 269, 282, 608, 658

Suedia 262, 366
neutralitatea 366
Suez, canalul 55, 75, 76, 83, 101, 103, 113, 117, 118, 120, 121, 122, 127, 129, 132, 137, 142, 156, 157, 159, 182, 183, 235, 289, 290, 291, 300, 410
Sulzberger, Mayer 366, 631
Suva, HMS 256, 257, 293, 294, 303
Sykes, Edith 589
Sykes, Mark (sir Tatton Benvenuto Mark Sykes, al 6-lea baronet de Sledmere) 189, 190, 191, 192, 200, 201, 241, 242, 266, 275, 278, 279, 280, 281, 282, 307, 326, 327, 332, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 386, 415, 417, 418, 422, 423, 429, 433, 434, 435, 436, 444, 445, 460, 464, 474, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 509, 511, 513, 514, 524, 532, 533, 540, 545, 549, 557, 570, 571, 577, 584, 587, 588, 589, 607, 618, 620, 621, 625, 628, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 639, 640, 642, 644, 647, 658
Symes, Stewart 383, 632, 633, 640, 655
„Șapte Sirieni“, scrisoare 540, 557, 642
Șaron, câmpia 554

T, Ț

Tadjikistan 590
Tafas 544, 558, 559, 560, 561, 562, 569, 643
Tafileh, bătălia de la 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 503, 504, 505, 506, 508, 511, 542, 640
Taif 232, 237, 239
Talaat Pașa 153, 164, 572, 590, 636
tancuri 360, 462, 599
Taranto 514
Taurus, munții 88, 89, 125, 180
teatrul de umbre egiptean 57, 578
Tel Aviv 363, 529
telegraful fără fir 256
Tell al Shehab 465
Tell Halaf 55, 57, 59
Thomas, Lowell 578
Thomas, Lucien I. 172
Thomson, Basil 262, 265, 266, 625, 656
Tigru, râu 88, 185, 201, 202, 209, 223
Townshend, Charles 202, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 217, 218, 219, 648, 656
Tracia 86
Transiordania 583, 584, 585
Travels in Arabia Deserta (Doughty) 39
Tremadoc 35

Troțki, Lev 507
Tunisia 52, 56, 587
turanism 53
turci 14, 23, 53, 58, 83, 88, 96, 98, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 140, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 164, 168, 169, 172, 174, 175, 180, 182, 185, 196, 204, 205, 207, 209, 211, 216, 217, 218, 219, 223, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 243, 248, 249, 251, 260, 263, 264, 265, 269, 270, 271, 272, 275, 286, 287, 288, 290, 291, 294, 295, 297, 298, 304, 305, 306, 308, 309, 311, 315, 316, 317, 322, 328, 329, 330, 331, 332, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 347, 352, 353, 357, 361, 366, 367, 368, 386, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 412, 413, 421, 423, 428, 429, 431, 436, 439, 440, 441, 442, 446, 447, 448, 451, 452, 453, 456, 457, 459, 460, 462, 465, 466, 467, 470, 472, 475, 477, 485, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 500, 503, 506, 512, 514, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 527, 532, 533, 534, 547, 548, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 568, 570, 585, 619, 622, 633, 634, 636, 639
Turcia, *vezi și* Imperiul Otoman 13, 14, 23, 31, 49, 76, 95, 99, 101, 102, 104, 105, 108, 109, 113, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 140, 142, 146, 147, 158, 159, 164, 180, 185, 186, 199, 214, 222, 234, 278, 293, 331, 365, 426, 431, 475, 483, 484, 491, 500, 522, 523, 524, 532, 533, 572, 573, 580, 581, 585, 612, 617
Turf Club, Cairo 499
Țara Galilor 35, 400
țiței *vezi și* Standard Oil Company din New York 26, 30, 57, 60, 61, 66, 68, 85, 86, 134, 136, 171, 172, 199, 213, 214, 215, 302, 322, 424, 462, 464, 516, 592, 611

U

Um Lejj 303, 304, 309, 310, 311
Ungaria 15, 53, 89, 94, 98, 108, 109, 186, 533, 573
Union-Klub, Berlin 55, 81
Universitatea Americană din Beirut 301
Universitatea din Berlin 47, 48
Universitatea din Boston 593
Universitatea din Manchester 354
Universitatea din New Hampshire 592, 593, 608, 658
Universitatea Oxford 36, 37, 44
Universitatea Yale 41, 42, 60, 399, 608, 649, 650, 653, 658

V

Vatican, neutralitatea statului 366
V Beach, Gallipoli 150

vehicule blindate Rolls-Royce 493, 551
Verdun 272
Vickery, Charles 311, 627
Victoria, regina 46
Viena 264, 397

W

Wadi Ais 299, 332, 338, 339, 341, 348, 349, 368, 629
Wadi Ghazzal 361
Wadi Hesa 494, 496, 506
Wadi Itm 317, 367, 395, 405
Wadi Kitan 333, 334, 338, 374, 375
Wadi Rumm 458
Wadi Safra 248, 251
Wadi Sirhan 376, 384, 386, 387, 388, 392, 393, 395
wahhabiști 203, 579, 586
Wall Street, panica din 1907 pe 42
Wangenheim, Hans von 129, 159, 614, 616
War Trade Intelligence Department, britanic 277
Washington, D.C. 69, 355, 366, 389, 398, 399, 425, 427, 444, 490, 491, 500, 537, 554, 603, 650, 653, 656, 658
Weizmann, Chaim 29, 30, 157, 158, 159, 160, 161, 178, 354, 355, 363, 417, 418, 419, 429, 430, 437, 444, 454, 464, 472, 473, 474, 475, 490, 491, 514, 515, 516, 517, 518, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 536, 545, 578, 579, 589, 590, 594, 616, 637, 638, 639, 644, 651, 654, 657
Weizmann, Minna „Fanny“ 29, 30, 157, 158, 159, 160, 178, 590, 616
Wejh 286, 298, 303, 304, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 328, 330, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 351, 367, 368, 369, 371, 372, 374, 375, 384, 385, 386, 402, 404, 410, 421, 432, 467, 628, 630
Weldon, Lewen 616, 635, 657
Wemyss, Rosslyn 258, 261, 310, 627
Westermann, William 580
Wilhelm al II-lea, Kaiser al Germaniei 46, 47, 54, 56, 102, 137, 485, 542, 609, 612, 648, 653
Wilson, administrația 399, 426, 473, 536, 537, 581, 582
Wilson, Cyril 236, 237, 238, 244, 255, 257, 258, 259, 269, 274, 283, 289, 298, 299, 312, 314, 328, 332, 348, 368, 370, 374, 379, 380, 382, 383, 421, 422, 423, 488, 632, 633
Wilson, Jeremy 604, 607, 609, 628, 637
Wilson, Woodrow 301, 320, 321, 346, 396, 399, 425, 426, 433, 445, 473, 475, 491, 499, 500, 512, 513, 532, 536, 537, 577, 578, 580, 581, 591
Wingate, Reginald 257, 258, 259, 260, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 281, 282, 283, 294, 295, 317, 318, 336, 350, 352, 353, 364, 370, 371, 372, 374, 378, 383,

411, 420, 430, 435, 461, 462, 463, 464, 486, 489, 502, 511, 532, 536, 623, 624, 625, 626, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 638, 639, 640, 641, 642, 658
With the Turks in Palestine (Alex Aaronsohn) 612, 615, 647
Wood, locotenent 456, 458, 459
Woolley, Leonard 27, 52, 58, 59, 60, 64, 65, 75, 77, 78, 84, 88, 95, 108, 113, 178, 179, 305, 657

Y

Yale, Elihu 40
Yale, familia 40, 41, 42
Yale, William 24, 25, 26, 27, 31, 40, 41, 42, 43, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 85, 86, 87, 88, 89, 96, 97, 98, 99, 114, 115, 116, 117, 118, 135, 136, 137, 170, 171, 172, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 301, 302, 320, 321, 322, 323, 396, 397, 398, 399, 400, 424, 425, 426, 427, 428, 437, 438, 443, 444, 445, 461, 462, 463, 464, 469, 490, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 508, 509, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 535, 536, 537, 538, 539, 546, 547, 551, 553, 554, 555, 558, 559, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 574, 579, 580, 581, 582, 584, 590, 591, 592, 593, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 617, 622, 627, 628, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 649, 650, 653, 657, 658
Yale, William Henry 41, 42
Yarmuk, misiunea din 448, 449, 456, 458, 459, 461, 465, 466, 471, 479, 485, 505, 527, 541, 552, 556, 558, 561, 565
Yemen 220, 587, 592
Yenbo 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 282, 285, 286, 287, 288, 294, 295, 296, 298, 299, 302, 303, 309, 310, 311, 420
Yildirim, grupul armatelor de la 482, 483
Yom Kippur 72
Yusuf, Abdul Rahman Pașa al- 170

Z

Zaki Bey 322, 499, 500
Zammarin 391
Zichron Yaakov 70, 71, 73, 100, 101, 108, 110, 111, 112, 359, 391, 451, 452, 453, 465, 528, 603, 636